

॥ श्रीः ॥

मनाचार्य-जैनधर्मदिवाकर-पूज्य-श्री-घासीलालव्रति -
विरचित-भाष्यममलहकृत-

(१) श्रीव्यवहारसूत्रम्

(1) Shree Vyavhar Sūtram

पद्यम्
चूर्णिभाष्यावचूरिसमलहकृत-

(२) श्रीबृहत्कल्पसूत्रम्

(2) Shree Bruhatkalpa Sūtram

नियोजक

संस्कृत-प्राकृतज्ञ-जैनागमनिष्णात-प्रियव्याख्यानि-
पण्डितमुनि-श्रीकन्हैयालालजी-महाराज
उदयपुरमेवाडनिवासि-भूतपूर्वदेवस्थानकमिशनर-गलुडियावंशभूषण-
श्रीहिम्मतसिंहजी-महोदयप्रदत्तद्रव्यसाहाध्येन ११

प्रकाशकः

म० मा० श्वे० स्था० जैनशास्त्रोद्धारसमितिप्रमुख
श्रेष्ठि-श्रीशान्तिलाल-मङ्गलदासभाई-महोदय

प्रथमा-मावृत्ति
प्रति ११००

वीर सखत
२४९५

विक्रम-संवत्
२०३५

ईस्वीसन
१९६९

मूल्यम्-२०-००

भगवानु ठेकाण्ड -
 श्री अक्षय श्वे. स्थानकवासी
 जैन शास्त्रोद्धार समिति,
 ठे गरेडिया कुवा रोड, श्रीन बोअ,
 पासे, राजकुटी. (सौराष्ट्र)

Published by,
 Shri Akhil Bharat S S
 Jain Shastrodhara Samiti,
 Garedia Kuva Road, RAJKOT,
 (Saurashtra) W Rly India

ये नाम केचिदिह नः प्रथयन्त्यवज्ञां,
 जानन्ति ते किमपि तान् प्रति नैष यत्नः ।
 उत्पत्स्यतेऽस्ति मम कोऽपि समानधर्मा,
 कालो ह्यय निरवधिर्विपुला च पृथ्वी ॥१॥

(हरिगीतछन्दः)

करते अवज्ञा जो हमारी, यत्न ना उनके लिये ।
 जो जानते हैं तत्त्व कुछ, फिर यत्न ना उनके लिये ॥
 जनमेगा मृगसा व्यक्ति कोई, तत्त्व इससे पायगा ।
 है काल निरवधि विपुल पृथ्वी, ध्यानमें यह लायगा ॥१॥

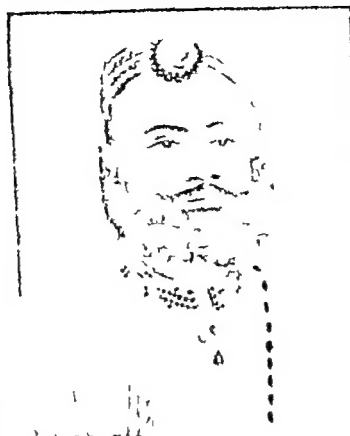
मूल्य ; ३१. २०-००

प्रथम आवृत्ति प्रत ११००
 वीर सवत् २४६५
 विक्रम सवत् २०२५
 धस्वीसन १६६६

सुद्रक
 वैद्य, श्रीत्रिभुवनदास शास्त्रील
 श्रीरामानंद प्रिन्टींग प्रेस,
 जकरिया रोड, अमदावाद-२२

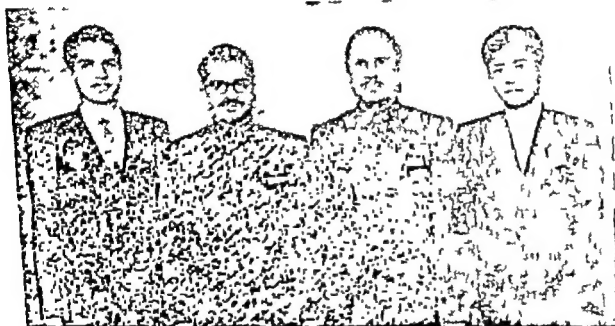
द्विमतसिंहजी

पिताश्री शहाजी मोडीलालजी
गलुन्डिया

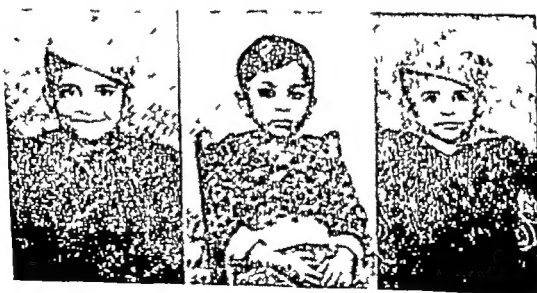
(१) हरिसिंहजी
(२) रगनाथसिंहजी

(१) चन्द्रसेन (२) कुसलसिंह (३) शिवसिंह (४) भोपालसिंह

जगन्नाथसिंहजी

प्रतापसिंह चेतनसिंह सुमेरसिंह

गलुडिया परिवार का संक्षिप्त जीवनचरित्र

स्वातन्त्र्य और स्वाभिमान का अमर पुजारी मेवाड, भारतीय गौरवगरिमा को आरावली की गिरिमालाओं को तरह उन्नत और अडोल रखने के लिये सदैव कटिबद्ध हो रहा है। इस वीर भूमि की भव्य गौरवगाथाओं से भारतीय इतिहास का अन्धकारमय युग भी जगमगा उठता है। स्वतन्त्रता और स्वाभिमान के बलिवेदी पर सर्वस्व अर्पण कर देने में इस भूमि की समानता करने वाला संसार भर में कोई दूसरा दृष्टि गोचर नहीं होता। अतः मातृभूमि की स्वतन्त्रता और आत्मगौरव के लिये निरन्तर जूझने वाले मेवाड का भारतीय इतिहास में सर्वोपरि स्थान है।

ऐसे गौरवान्वित प्रदेश के इतिहास का जब हम अध्ययन करते हैं तो यह स्पष्ट झलक उठता है कि इन स्वतन्त्रा के पुजारियों के महान् सहयोगी और परामर्श दाता ओस-वाळ जाति के महापुरुष ही रहे हैं। इस जाति का केवल मेवाड ही नहीं किन्तु समस्त राजस्थान के निर्माण में महत्वपूर्ण स्थान रहा है। अपने देश और स्वामी के प्रति वफादार रहने वाले जैन वीरों ने गलुडिया परिवार का गौरवान्वित स्थान रहा है।

इस परिवार का इतिहास बहुत पुराना है। कहा जाता है कि राठौडवशीय राजपूत घुड़िया शाखा में राजा चन्द्रसेन ने कन्नोज नामक नगर में भट्टारक श्री पूज्य शांति सूर्यजी के पास स ७३५ में जैनधर्म ग्रहण किया था। इससे उस समय घुड़िया से गुगलियाँ गोत्र की स्थापना हुई। इसके बाद राठौडवशीय लोग मड़ोवर आये। इस वंश के शाह कल्लोजी को अपनी वीरता के कारण गढसहित ग्राम गलुड जागीर में मिला। ये वहीं रहने लगे। उनके वंशज गलुडियाँ गढपति के नाम से प्रसिद्ध हुए। यहीं से गलुडियाँ गोत्र की उत्पत्ति हुई।

गलुडियाँ परिवार अपनी वीरता के लिये प्रसिद्ध है। एक समय का प्रसंग है कि होलकर सिंधिया की सेना जो पटेल सेना के नाम से प्रसिद्ध थी वह समय समय पर मेवाड के गावों में छापा मार कर छट पाट किया करती थी। उसने एक बार वेगू नामक गाँव पर चढ़ाई कर दी। अचानक गाव पर हमला हुआ जानकर ग्राम निवासी घबड़ाकर इधर उधर प्राण बचाकर भागने लगे। गाँववालों को भागते देखकर गलुडिया परिवार का एक व्यक्ति सामने आया

और दोनों हाथों में तलवार लेकर पटेल सेना का कड़ाई के साथ सामना—करने लगा। पटेल सेना उम वीर सेनानी का सामना न कर सकी। अपनी सेना के एक एक वीर को मरता देख वह वहाँ से भाग गई गलुडियाँ वीर विजयी हुआ। राजपूत इस ओसवाल वीर सेनानी के रणकौशल को देखकर दग रह गये। उसकी भूरि भूरि प्रशंसा करने लगे।

शाह कल्लोजी के वंश में शा, शूरोजी बड़े प्रसिद्ध व्यक्ति हो गये। आप बड़े उदार चरित्र वाले तथा दानी सज्जन थे। कहते हैं कि मंडोर के प्रधान भण्डारी समरे जी को मांडू के बादशाह ने पकड़ कर कैद कर लिया था। उस समय उसे अठारह लाख रुपये देकर सूरोजी ने छुड़वाया। सूरोजी के लिये इस परिवार में ऐसी भी एक किंवदन्ती चली आती है कि 'एक बार जगन हजारी नाम का सुप्रसिद्ध मात्रिक (चारण) दिल्ली में रहता था। उसका यह नियम था कि जो एक लाख रुपया भेंट करे वह उसी के घर भोजन करता था। भामाशाह की माता ने तीन बार जगन हजारी को जिमाया और प्रत्येक बार एक-एक लाख रुपयों की दक्षिणा दी। एक बार जगन हजारी को भामाशाह की माता ने कहा—जगन हजारी जी! क्या मेरा जैसा एक लाख रुपये दक्षिणा देकर जीमाने वाला घर आपने अन्यत्र भी कहीं देखा है? हजारीजी ने झट उत्तर देते हुए कहा—सेठानी जी! ससार केवल एक दानी पर नहीं चलता। संसार में एक से एक महापुरुष पड़े हैं।

उन्हें खोजने का हमारे पास समय नहीं। फिर भी अवसर आने पर ऐसे व्यक्ति को अवश्य बताऊँगा। सेठानी ने कहा—यदि ऐसा ही है मैं उस दानी सज्जन का अवश्य दर्शन करूँगी। और उस व्यक्ति के दान से चौगुना दान आपकी दूँगी। जगनहजारी वहाँ से चल दिया।

वहाँ से जब चले तो रास्ते में सोच ही रहे थे कि किसके पास चले। तब तक रास्ते में हरी भरी सस्यश्यामला दिगन्त व्यापी खेती के ऊपर उनकी दृष्टि आकृष्ट हो गई। सुन्दर कुँवा देखकर बोले—यह कौन सा गाम है, और इन क्षेत्रों का कौन सौभाग्यशाली मालिक है? किसीने बतलाया—आपको माद्धम नहीं यह 'गलुड' ग्राम है, यहाँ के मालिक युद्धवीर के वंशज दानवीर सूरजी हैं सूरजी का नाम सुनते ही हजारी जी बोले—अरे? सूरजी? तब क्या है, ये तो अपने ही यजमान हैं। इन घोड़ों को इस सस्य में छोड़ दो। तुम लोग नहाओ धोओ। इनके साथ ३०० सौ घुड़सवार चलते रहते थे, इनके वे ३०० सौ घोड़े छोड़ दिये और सब कोई नहाने लगे। इस तरह इनकी मन मानी कार्यवाही देख कर रक्षकों ने सूरजी को सूचना दी। वे बोले—मैं आता हूँ। तुम जाकर उनसे प्रार्थना करो

कि-घोड़ों को बन्धवा दीजिये और हम लोग खुद ही काट कर सस्य सजित घाम इनको खिला देते हैं। हम तरह सस्य रौंदे नहीं जायेंगे और घोड़ों को सुन्दर चारा मिठ जायगा। हजारों जी मान गए और खुश हुए। बाहरी! अकलने कैसी युक्ति निकाल लीजिमसे मेरी इज्जत की भी कदर हुई। घोड़ों को भी मन चाहा चारा मिल गया और बग्यादी भी बचो।

मैंने तो दानवीरता की परीक्षा की थी, युद्ध वीरता की सनद तो इनके पूर्वज प्राप्त कर ही चुके हैं। मादम पड़ता है दूसरी परीक्षा में भी ये सर्व प्रथम आवेंगे। क्योंकि नीति बतलाती है—

यः काकिणीमप्यपथप्रयुक्ता निवारयेन्निष्कसद्वस्तुल्याम् ।
कार्ये तु कोटिष्वपि मुक्तहस्तः तं राजसिंहं न जहाति लक्ष्मीः ॥

जो चतुर अर्थतन्त्र का पण्डित काकिणी को २० (कौड़ी की काकिणी होती है, चार काकिणी का एक पैसा बनता है) भी अनवसर में लापरवाही से जाते हुए देखकर उसको मूल्यवान मोती समझकर खर्च में नहीं जाने देते हैं और समयोचित कार्य के अवसर पर कोटि के कोटि द्रव्य को मुक्त हस्त से खरचते हैं, ऐसे राजसिंह को लक्ष्मी नहीं छोड़ती है।

इतने में सुराजी सामने आगए और आदर सत्कार के साथ बोले—आज का निमन्त्रण दलबल के साथ मेरे घर का स्वीकृत हो। मैं आप से एक बार उपकृत तो हो जाऊँ, बड़े कामों में विघ्न होता ही रहता है कृपा करें।

हजारी जी बोले हाँ हाँ स्वीकृत होगा और अवश्य होगा, लेकिन सुराजी बोले। लेकिन क्या है तन मन धरा धाम न्योछावर करने के लिये सेवक खड़ा है सिर देकर भी निमन्त्रण स्वीकार करवाने का इरादा बाँधकर आया है। हजारों जी बोले—निमन्त्रण की दक्षिणा में अगर तेरी पत्नी तेरे परिवारों के सामने अपने हाथ से तेरा सर काट के दे, और किसी के नेत्रों से अश्रुपात न हो तो सुराजी ने ऐसा ही किया। इन्हें भोजन के उपरान्त दक्षिणा में सर मिल गया। बाह बाह धन्यवाद कहकर हजारों जी सर को रुमाल में बान्धते हुए बोले—‘बाई—वीर पत्नी तू है, जरा ठहर जाना, मुझे लौटकर आने देना, और खुद की परीक्षा देने देना, फिर सती होने की व्यवस्था करवाना।

यों सुराजी के पत्नी को समझा कर जगन हजारी उसी समय लौटते पाँवों से भामा-शाह की माता के पास पहुँचे, भामाशाह भी भोजन के लिए दृष्ट मित्रों के साथ बैठ रहे

थे। हजारी जी सब के समक्ष भामाशाह के माता के हाथ में सुराजी का सर जो कि ताजे खूनों से लथ पथ था, देते हुए बोले तू दानवीर की माता है और तेरे सामने दुनियाँ में अपने आपको अकेला दानवीर समझने वाला तेरा लड़का भामाशाह भी अपने बन्धुवाँ के साथ मौजूद ही है, फिर देर किस बात की। तेरे आप्रह से फिलहाल सुराजी के पास मैं पहले पहल गया और तेरी शर्त सुनायी तो सुराजी ने कहा—भला कौन ऐसा गवार होगा जो आपकी माग पूरी नहीं करें जब कि एक दान के बदले चौगूना दान मिलने वाला है, सौभाग्य की बात है तो मेरा दान चौगुने शर्तका पहला सिद्ध होगा।

यों अर्जु मित्रत करके अपना सर दान में दे दिया है इतना ही नहीं जिसकी छाया प्रवल शत्रुसैन्य व्यूह में दुश्मन नहीं पा सका उस वंशज का सर है। कुछ अधिक ही इसका बदला मिलना चाहिये। चौगुना देने की तो तू ने सौगन्द ले ही चुकी है। ला उतना ही ला, देर मत कर। सुराजी के पत्नी को सती होने में इतनी ही देर है कि मैं लौटकर जल्दी जाऊँ और सिर लोटा दूँ।

भामाशाह उनकी माता और जनसमुदाय यह सब देखकर चकित हो गया और हाथ जोड़ कर हजारी जी के पाँव में पड़े। दानवीर का गर्व उतर गया। हजारी जी इनको दानवीर के नाटक खेलने वाला कह कर लौट गये और जाकर सुराजा के पत्नी से बोले—लेलो अपने पति का सर। इसे जोड़ दो। घड़ से सर जुड़ गया। जयन हजारीजीने सुराजीकी पत्नी की खूब खूब प्रशंसा की। सरजुड़ते ही सुराजी उठकर खड़े हो गये। जयजय कार हो गया।

सुराजी के बाद पीढ़ी दरपीढ़ी में साहजी शिवलाल जी हुए जो महाराणा स्वरूपसिंह जी सा० के दरबार का अमात्य—प्रधान थे, इनके देहान्त पर इनकी पत्नी श्रीमती अमृता-वाईजी जिन्दा ही सती हुई जिनकी छतरी उदयपुर में गगू पर बनी हुई है। अभी भी सभी वर्ग अपने कार्य की पूर्ति के लिये वहाँ जाते हैं और सामायिक की मन्त्रित लेते हैं। सा० जी शिवलाल जी के कोई सन्तान न होने से महाराणा स्वरूपसिंह जी सा० उनके नाम पर सा० जी गोपाल लालजीको गोद रख के मेवाड़ का प्रधान बनाना चाहते थे जैसा कि सती माता का फरमान था। किन्तु सा० जी गोपाल लालजी पिता श्री सा० जी चम्पा लालजी साहव का एक मात्र पुत्र थे अतः गोददेने से इनकार हो गये पितृभक्ति के वस सा० जी गोपाललाल जी रुक गये। सा० जी गोपाललालजी के एक ही पुत्र सा० श्री मोडी-लाल जी सा० थे जिन्होंने सालह उमरावों की वकालत की और महाराणा फतेहसिंह जी के सलाहकार नियुक्त हुए बाद में महाराणा फतेहसिंह जी ने इन्हे जहाज पुर के हाकिम

बनाये। जहाजपुर फोटा बुदी सरहद पर है, यहाँ फौजें रहती थीं, यहाँ के हाकिम राणा के नीचे राणा के बराबर का समझे जाते हैं। जहाजपुर मेवाड़ राज्य का राठ समझा जाता है।

सा० जी मोडीलालजी सा० के हरिसिंहजी रगनायजी, हिम्मतसिंहजी, ये तीन पुत्र हुए। इनमें हरिसिंहजी पिता के साथ सा० 'खमनोर' के हाकिम गणाला के द्वारा नामजद हुए। रगनायसिंहजी सा० पिताजी को हाकिम बनन पर सोलह उमरगों की वकालत करने लगे। ये बड़े भद्र पुरुष थे। इन्होंने खान दान, धर्म समाज की पूर्ण सेवा की। हरिसिंहजी सा० को एक ही पुत्री भँवरबाई है। रगनायसिंहजी सा० को भी एक ही पुत्र जगन्नाथसिंहजी है। श्री हिम्मतसिंहजी सा० के चार पुत्र—शिवसिंहजी, कुशलसिंहजी, चन्द्रसिंहजी, भूपालसिंहजी तथा एक पुत्री विजयनन्दिनी है। श्री हिम्मतसिंह सा० की दो शादियाँ रीयावाले सेठ के घराने में हुई, 'नीया का घराना' मारवाड़ के ढाई घर में से एक घर समझा जाता है, किसो समय जख्खरत से जोधपुर दरवार को द्रव्य सहायता देते समय रीया से जोधपुर खजान तक रुपयों से भरे हुए गाड़ा का ताँता लगा दिया था। पहली शादी सेठ भैरववक्षजी की पुत्री मोहनकुवरजी से हुई इनका श्री हिम्मतसिंहजी सा० के विद्याध्ययन के समय में ही देहात हुआ। आपका नियमित अध्ययन पिता श्री के देहान्त के बाद शादी हो जाने पर १८ साल की उम्र में प्रारम्भ हुआ। दूसरी शादी सेठ प्यारेलालजी रीयावाले अजमेर निवासी की पुत्री माणककुवर के साथ हुई, इन्हीं से ये उपर्युक्त सन्तान हुए।

श्री हिम्मतसिंहजी सा० अपने परम पूज्य पिता श्री के अत्यन्त प्रिय पुत्र थे, इस कारण वे अपने जीवन काल में बाहर जुदा रखकर अपनी पढ़ाई नहीं करवा सके। आप पिता श्री के साथ ही रहते थे, इस कारण स्कूल के दरेक विषय को पढ़ाई नहीं हो सकी, सिर्फ हिन्दी और अंग्रेजी की पढ़ाई मास्टर घर पर आकर करवाता था, पिता श्री के जीवन काल में जाकर शादी तो हो चुकी थी। बाद में पिता श्री का स्वर्गवास हो गया। तब ये स्कूल जाकर विद्याध्ययन करने लगे। मैट्रिक देहली रामजस हाईस्कूल से पास की। इण्टर अजमेर गवर्मेन्ट कॉलेज से की बी ए इलाहाबाद विश्वविद्यालय से तथा एम ए राजनीति में और एल एल बी की परीक्षा प्रथम श्रेणी में लखनऊ विश्वविद्यालय से सन् १९३३ ई० में उत्तीर्ण हुए।

इसके साथ साथ फौजी परीक्षा भी प्रथम श्रेणी में पास की। इनकी प्रथम नियुक्ति पौज में हुई, किन्तु इन्होंने उस वक्त के रियासती वातावरण में रहना पसन्द नहीं किया। वहाँ से

निकलकर अजमेर में आकर वकालत सन् १९३८ तक की। तत्पश्चात् मातुश्री के आग्रह से महाराणा सा० श्री भूपालसिंहजी ने हाकिम के पद पर नियुक्त किया। इसके बाद मेवाड़ राज्य में अनेक पदों पर काम किया। महाराणा स० ने इनकी सेवा की सराहना में इनको और इनकी पत्नी को सोना पांव में पड़ने की इज्जत बखसी। राजस्थान बनने पर प्रतापगढ़ रियासत के एडमीनिस्ट्रेटर बने, फिर टैंक के कन्स्ट्रक्टर (जिलाधीश) बने। इसके पश्चात् डाइरेक्टर ऑफ रिलीपएंड्रीस्नल कमीशनर रहे। अन्त में देवस्थान कमीशनर पद से रिटायर हो गये। तब से जयपुर में रहने लगे और वहाँ गलुडिया भवन का आकाशवाणी के आमने सामने निर्माण करवाया, एक वगीचा माणक वाटिका नामका अजमेर-रोड-पर और एक बंगला गोपाल वाडी में भी बनवाया।

इनके बड़े लड़के शिवसिंहजी सा० के दो पुत्र प्रताप सिंहजी सुमेरसिंहजी तथा एक पुत्री नीताबाई हैं। श्री शिवसिंहजी की शादी अहमदनगर निवासी उत्तमचन्द्रजी रामचन्द्रजी बोगावत जो कि लोकसभा के एक सदस्य थे, उनकी सुपुत्री के साथ हुई। श्री शिवसिंहजी जयपुर में उद्योग (इण्डस्ट्री) का कार्य कर रहे हैं, जिनकी दो शाखाएँ शिवडजिनियरिंग और कमलडजिनियरिंग हैं।

श्री हिम्मतसिंहजी सा० के द्वितीय पुत्र कुशलसिंहजी प्रथम ग्रेणी के मजिस्ट्रेट पद पर जयपुर में हैं। इनके एक ही पुत्र चेतनसिंहजी है इनकी शादी मणासा निवासी वकील सा० श्री जमुनालालजी जैन की पुत्री से हुई है। तृतीय और चतुर्थ पुत्र श्री चन्द्रसिंह और भूपाल सिंह जयपुर में फिलहाल विध्याभ्यास कर रहे हैं।

श्री हिम्मतसिंहजी सा० के बड़े भ्राता रघुनाथसिंहजी के सुपुत्र श्री जगन्नाथ सिंहजी उदयपुर गोपाल भवन में रहते हैं और कृषिकार्य सुचारु रूप से चला रहे हैं—इनकी शादी उज्जैन निवासी बापूलालजी की पुत्री से हुई है। इनके तीन पुत्र और दो पुत्रिया हैं। उदयपुर का गोपालभवन बंगला हिम्मतसिंहजी सा० के पितामह के नाम से प्रसिद्ध है।

श्री हिम्मतसिंहजी की पाँच बहनें थी। श्रीमती रूप कुँवर बाईजी की एक ही पुत्री श्रीमती आनन्द कुँवर बाई है, जिसकी शादी रतलाम निवासी सेठ वर्धमानजी पीतलिया से हुई। २-द्वितीय बहन श्री सज्जन बाईजी के पुत्र भूरेलालजी वया राजस्थान के मन्त्री पद पर रहे जो कांग्रेस के सक्रिय कार्यकर्ता हैं।

द्वितीय पुत्र श्री गणेशलालजी जिनकी धर्म में अच्छी लगन है। ३-तृतीय बहन गुलाब कुँवरजी मुनिवत को अङ्गीकार किया है। इनके एक पुत्र मोहनलालजी वया तथा एक पुत्री

तेज कुँवर हैं । चतुर्थ बहन मोहनकुँवरजी इनकी शादी गयावाले सेठ घनश्यामदामजी के साथ हुई थी, इनकी स्मृति में भूपाल पुरा उदयपुर में मोहनजानमन्दिर का निर्माण हुआ । जिसमें सब कुटुम्बियों के साहाय्य और सहयोग रहे ह । यह भवन उपाश्रय और पुस्तकालय के काम में आ रहा है । ५ पाँचवी बहन चन्द्रकुँवर उदयपुर गोपाल भवन में रहती है और धर्मध्यान करती है ।

श्री हिम्मतसिंहजी सा० की माता श्री श्रीमती सुन्दरवाई अपने जीवन काल में खूब धर्मध्यान करती थी ८५ पचासी वर्ष का अवस्था में कालधर्म को प्राप्त हुई । इन्हीं के धर्मध्यान के सुसस्कार का यह सुपरिणाम है कि आगे के सन्तति भौतिक सुख साधनों से भरपूर होकर भी जैनधर्म दिवाकर पूज्य श्री घासीलालजी महागज (जो कि बत्तीस के बत्तीस स्थानरवासी जैन आगम की टीका सम्पन्न करके व्याकरण, साहित्य कोष न्याय आदि समूचे उपयुक्त शब्दजाल के ऊपर अस्सी से ऊँची उमर में भी लेखनी चला रहे हैं) की सेवा से भक्ति के साथ आध्यात्मिक उन्नति सम्मुख हो रही है । श्री हिम्मतसिंहजी का आग्रह है कि—

इन गुरुचरणों की सेवा में, बची उमर अब जाय ।

इनके शुभ आदेश का, पालन करने आय ॥१॥

શ્રી શાંતિલાલ મગનદાસભાઈ
અમદાવાદ

(સ્વ) ગઢશ્રી ગામજીભાઈ વેલજીભાઈ
વીરાણી-રાજકોટ

(સ્વ) શેઠશ્રી છગનલાલ શામળદાસ ભાવસાર - અમદાવાદ.

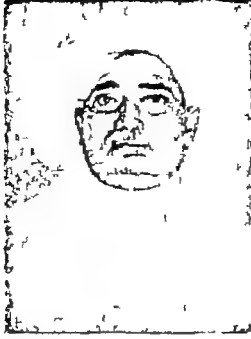

શેઠશ્રી રામજીભાઈ શામજીભાઈ
વીરાણી-રાજકોટ.

વચ્ચે બેઠેલા
લાલાજી કિશનચંદલ સા જોડરી
ઉભેલા મુપુત્ર ચિ મહેતાબચંદલ સા.
નાના - અનિલકુમાર જૈન (દાયતા)

આધમુરખીશ્રીઓ

(સ્વ) શ્રી હરભયદ કાદીદાસ વારિયા
ભાણુવડ

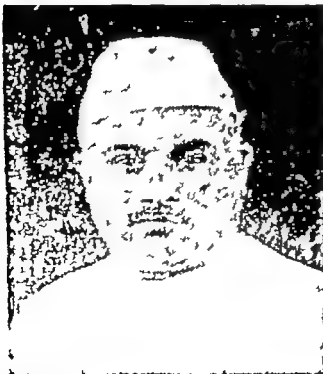
(સ્વ) શ્રી રગજીભાઈ મોહનલાલ શાહ
અમદાવાદ

(સ્વ) શ્રી દિનેશભાઈ કાંતિલાલ શાહ
અમદાવાદ.

શ્રી વિનોદભાઈ વીરાણી

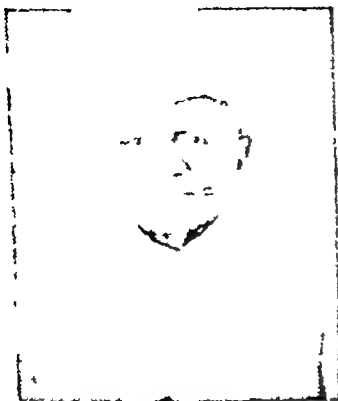
શ્રી કેસિગભાઈ ચાવ્હાલભાઈ
અમદાવાદ.

સ્વ. શ્રી આત્મારામ ભાસ્કરલાલ
અમદાવાદ

આદ્યમુરખીશ્રીઓ

શ્રી વૃજલાલ દુલ્લલ પારેખ
રાજકોટ.

કોઠારી હરગોવિંદ નેચ દબાઈ
રાજકોટ.

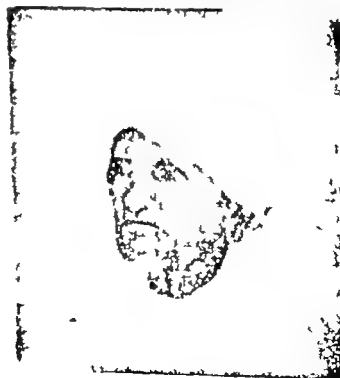
પોરલ ડોસાભાઈ ગોપાલદાસ
સુ સાણે (૭ અમદાવાદ)

શેઠશ્રી બિશ્રીલાલજી લાલચ દણ સા. હુણિયા
તથા શેઠશ્રી નેવ તરાજી લાલચ દણ સા

(સ્વ.) શેઠશ્રી ધારશીલાલ જયજીલાલ
પારસી.

સ્વ શ્રીમાન્ શેઠશ્રી સુકન્ય દણ સા.
બાલિયા પાલી મારવાડ

આધુરુષીશ્રોત્રો

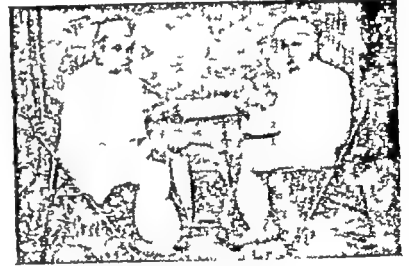
સ્વ. શેઠશ્રી હરિલાલ અનોપચ દ શાહ
બ લાત.

સ્વ. શેઠ તારાચંદજી સાહેવ ગેલડા
મદ્રાસ.

શ્રીમાન્ શેઠ સા ચીમનલાલજી સા
ક્રમચંદજી સા બજીતવાલે (સપરિવાર)

૧ અમીચ દલાઈ ત્યા
૨ ગીરશરલાઈ આંડવિયા

૧એ બેલા મોટાલાઈ શ્રીમાન્ મૂલચ દલ
જવાહીરલાલજી બરડિયા
૨ આબુમા બેલા લાઈ મિશ્રીલાલજી બરડિયા
૩ ઉમેલા સોયો નનાલાઈ પૂનમચ દ બરડિયા

શ્રીમાન્ સેઠશ્રી
સીમરાજજી સા. ચોરડિયા

॥ व्यवहारसूत्रस्य विषयानुक्रमणिका ॥

सूत्रस०

विषयः

पृष्ठस०

॥ मङ्गलाचरण, व्याख्या कारप्रतिज्ञा च ॥

१

१ भिक्षोर्मासिकपरिहारस्थानप्रतिसेवने प्रायश्चित्तविधि । २

२ एव द्वैमासिकपरिहारस्थानप्रतिसेवने „ । ३

३ त्रैमासिकपरिहारस्थानप्रतिसेवने „ । ४

४ चातुर्मासिकपरिहारस्थानप्रतिसेवने „ । ५

५ पाञ्चमासिकपरिहारस्थानप्रतिसेवने „ । ६

६ पाञ्चमासिकपरिहारस्थानादूर्ध्वं षण्मासिकादिपरिहारस्थानप्रतिसेवने
सर्वत्र प्रतिकृष्टितेऽप्रतिकृष्टिते वा षण्मासा एव प्रायश्चित्तम् ।

७-१२ एवं बहुशोऽपि मासिकादिपरिहारस्थानप्रतिसेवनविषयेऽपि
पद सूत्राणि । ८-१०

१३ मासिकादारभ्य षण्मासिकपरिहारस्थानप्रतिसेवनप्रायश्चित्त-
विषयक समुच्चयसूत्रम् । १०-११

१४ एव बहुशो मासिकादिपरिहारस्थानप्रतिसेवने प्रायश्चित्तविधि । १२

१५ चातुर्मासिकसातिरेकचातुर्मासिकपाञ्चमासिकसातिरेक-
पाञ्चमासिकपरिहारस्थानप्रतिसेवने प्रायश्चित्तविधि । १३

१६ बहुशोऽपि चातुर्मासिकसातिरेकचातुर्मासिकादिपरिहारस्थान-
प्रतिसेवने प्रायश्चित्तविधि । १४-१८

१७ चातुर्मासिक-सातिरेकचातुर्मासिक-पाञ्चमासिक-सातिरेकपाञ्चमासिक
परिहारस्थानप्रतिसेवनेऽप्रतिकृष्ट्यालोचयत प्रायश्चित्तविधि । १९-२१

१८ एव प्रतिकृष्ट्यालोचयत प्रायश्चित्तविधि । २२-२४

सूत्रसं.	विषयः	पृष्ठसं.
१९	बहुशोऽपि सातिरेकचातुर्मासिक—पाश्चात्मासिकपरिहारस्थानप्रति- सेवने अप्रतिकुञ्च्याऽऽलोचयत. प्रायश्चित्तविधिः ।	२५—२६
२०	एवं प्रतिकुञ्च्याऽऽलोचयत प्रायश्चित्तविधिः ।	२७—२९
२१	परिहारकाऽपरिहारिकानां स्वाध्यायार्थमेकत्र निषदनादौ स्थविराऽऽज्ञामन्तरेण निषेधः ।	३०—३१
२२	परिहारकल्पस्थितभिक्षोर्वहिः स्थविरवैयावृत्यार्थं गमने स्थविरस्मरणमाश्रित्य गमनप्रकारः ।	३२
२३	एव स्थविराऽस्मरणे गमनप्रकारः ।	३४
२४	एवं स्थविरस्मरणाऽस्मरणे गमनप्रकारः ।	३५
२५	भिक्षोर्गणादवक्रम्य एकाकिविहारप्रतिमा प्रतिपद्य विहरणे विधिः ।	३७
२६—२७	एवं गणावच्छेदकाचार्योपाध्यायविषयक सूत्रद्वयम् ।	३८
२८	भिक्षोर्गणादवक्रम्य पार्श्वस्थविहार प्रतिमामुपसंपद्य विहरतस्तद्विधिः ।	३९
२९—३२	एवं यथाछन्दविहारप्रतिमा—कुशीलविहारप्रतिमा—ऽवसन्नविहार- प्रतिमा—ससक्तविहारप्रतिमाविषये चत्वारि सूत्राणि ।	३९—४१
३३	भिक्षोर्गणादवक्रम्य परपाषण्डप्रतिमामुपसंपद्य विहरतस्तद्विधिः ।	४१—४२
३४	भिक्षोर्गणादवक्रम्यावधावने तद्विधिः ।	४३
३५	भिक्षो किमप्यकृत्यस्थानप्रतिसेवनान्तरमालोचनेच्छायासु आलोचनाविषये प्रायश्चित्तविषये च षड् विकल्पाः ।	४४—४९
॥ इति व्यवहारसूत्रे प्रथमोद्देशकः ॥१॥		

॥ अथ द्वितीयोद्देशकः ॥

- १ एकतो विहरतोर्द्वयोः साधर्मिकयोर्मध्यादेकस्याकृत्यस्थान-
सेवने प्रायश्चित्तसेवनविधिः । ५०
- २ एव द्वयोर्मध्ये द्वयोरपि अकृत्यस्थानसेवने प्रायश्चित्तसेवनविधिः । ५१
- ३ एकतो विहरता बहूना साधर्मिकाणां मध्ये एकतमस्याऽकृत्यस्थान-
सेवने प्रायश्चित्तसेवनविधिः । ५२
- ४ एव बहूना साधर्मिकाणां मध्ये सर्वेषामकृत्यस्थानसेवने प्रायश्चित्तविधिः । ५२

सूत्रसं.	विषयः	पृष्ठसं.
५	परिहारकल्पस्थितभिक्षोर्ग्राह्यत एकतमाकृत्यस्थान- सेवने प्रायश्चित्तविधि ।	५३
६	परिहारकल्पस्थितभिक्षोर्ग्राह्यावस्थाया गणावच्छेदकाय तन्नि- ष्कासननिषेध, तस्य वैयावृत्त्यपूर्वक प्रायश्चित्तदानविधि ।	५५
७	एवमनवस्थाप्यभिक्षुविषयक सूत्रम् ।	५५
८	एव पाराश्रितभिक्षुविषयक सूत्रम् ।	५६
९	क्षितचित्तभिक्षोर्ग्राह्यावस्थाया गणावच्छेदकाय तन्निष्कासन- निषेधस्तस्य वैयावृत्त्यपूर्वक प्रायश्चित्तदानविधिश्च ।	५७
१०-१३	एवं दीप्त-यक्षाविष्टो-मादप्राप्तो-पसर्गप्राप्त-भिक्षु- विषयेऽपि चत्वारि सूत्राणि ।	५७-५८
१४-१७	एव साधिकरण-सप्रायश्चित्त-भक्तपानप्रत्याख्याता-सर्थजात- भिक्षुविषयेऽपि चत्वारि सूत्राणि ।	५९-६०
१८	अगृहीभूतानवस्थाप्यभिक्षोरुपस्थापने गणावच्छेदकाय निषेध, गृहीभूतस्योपस्थापने चानुज्ञा ।	६१
१९	एव पाराश्रितभिक्षुविषयक सूत्रम् ।	६२
२०	गणस्य प्रतीतौ सत्या गृहीभूताऽगृहीभूतयोरनवस्थाप्य- पाराश्रितयोरुपस्थापनानुज्ञा ।	६३
२१	एकतो विहरत्साधर्मिकद्वयमध्यादेकेनाकृत्यस्थानप्रतिसेवि- नाऽऽद्योचनाकालेऽन्योपरि मैथुनसेवनारोपे दत्ते तन्निर्णय विधि ।	६४-६५
२२	गणाद्वक्त्रावधावनेच्छुर्यदि-अनवधावितो भवेत्तदाऽस्य पापप्रतिसेवनाऽप्रतिसेवनविषये निर्णयविधिः ।	६६
२३	आचार्योपाध्याये मृते एकपाक्षिकस्य भिक्षोः पदवीदान विधि ।	६७-६८
२४	बहुपारिहारिकाऽपारिहारिकाणामेकत्र वासे विधि ।	६९-७०
२५	परिहारकल्पस्थितभिक्षवे अशनादिदाने निषेध, स्थविराज्ञया- ऽशनादिदानविधिश्च ।	७१

सूत्रसं

विषयः

पृष्ठसं.

२६ परिहारकल्पस्थितभिक्षुः स्वपात्रसमानीताऽशनादेर्भोजनपाने विधिः ७२

२७ एव स्थविरपात्रसमानीताशनादेर्भोजनपाने विधिप्रदर्शनम् । ७३-७५

॥ इति व्यवहारसूत्रे द्वितीयोद्देशकः ॥२॥

॥ अथ तृतीयोद्देशकः ॥

- १ भिक्षोर्गणधारणविधिः । ७६
- २ भिक्षोर्गणधारणेच्छाया स्थविराणामनापृच्छापृच्छाऽऽज्ञा-ऽनाज्ञा
अधिकृत्य विधिनिषेधप्रायश्चित्तप्रदर्शनम् । ७७
- ३ त्रिवर्षपर्यायश्रमणनिर्ग्रन्थस्य आचारकुशलत्वादिगुणवत्त्वे
सति उपाध्यायपददानानुज्ञा । ७८-८१
- ४ एवं पूर्वोक्तगुणाभावे त्रिवर्षपर्यायश्रमणनिर्ग्रन्थस्योपाध्याय-
पददाननिषेधः । ८१
- ५ षष्ठवर्षपर्यायस्याचारकुशलादिगुणयुक्तस्य जघन्यतो दशाक-
ल्पव्यवहारधरस्याऽऽचार्योपाध्यायपददानानुज्ञा । ८२
- ६ एव तद्विपरीतस्य षष्ठवर्षपर्यायस्यापि-आचार्योपाध्यायपददान-
निषेधः । ८३
- ७ अष्टवर्षपर्यायस्याऽऽचारकुशलादिगुणोपेतस्य जघन्यतः
स्थानसमवायधरस्य आचार्योपाध्याय-गणावच्छेदकपददा-
नानुज्ञा । ८३
- ८ एव तद्विपरीतस्याऽष्टवर्षपर्यायस्यापि अल्पश्रुतालपागमस्या-
ऽऽचार्यादिपददाननिषेधः ।
- ९ निरुद्धपर्यायश्रमणनिर्ग्रन्थस्याचार्योपाध्यायपददानविधिः । ८५-८६
- १० एव निरुद्धवर्षपर्यायश्रमणनिर्ग्रन्थस्याचार्योपाध्यायपद-
दानविधिः । ८७
- ११ नवद्वहरतरुणनिर्ग्रन्थस्याचार्योपाध्यायनिश्रामन्तरेण न
स्थातव्यमिति तद्विधिः । ८८

सूत्रसं.	विषयः	पृष्ठसं.
१२	एव नवडहरतरुणीनिर्घन्ध्या आचार्योपाध्यायप्रवर्तिनीति- निश्रात्रयमन्तरेण न स्थातव्यमिति तद्विधि ।	८९-९१
१३	मिक्षोर्गणादवक्रम्य मैथुनसेवनानन्तर पुनर्दीक्षाग्रहणे आचा- र्यादिपददाने विधि ।	९२
१४	गणावच्छेदकस्य स्वपदत्यागमन्तरेण मैथुनसेवनानन्तर पुन- र्दीक्षाग्रहणे यावज्जीवमाचार्यादिपददाननिषेधः ।	९३
१५	एव गणावच्छेदकस्य स्वपदत्यागपूर्वक मैथुनसेवने पुनर्दी- क्षाग्रहणे आचार्यादिपददाने विधि ।	९४
१६-१७	एवमाचार्योपाध्यायमैथुनसेवनविषयेऽपि स्वपदत्यागा- ऽत्यागमधिकृत्याचार्यादिपददाने निषेधविधिप्रतिपादकं सूत्रद्वयम् । ७४-७५	
१८	मिक्षोर्गणादवक्रम्यावधावने पुनर्दीक्षायामाचार्यादिपद- दाने विधि ।	९६
१९	गणावच्छेदकस्य स्वपदत्यागमन्तरेणावधावने पुनर्दीक्षाग्रहणे यावज्जीवमाचार्यादिपददाननिषेधः ।	९६
२०	एवं गणावच्छेदकस्य स्वपदत्यागपूर्वकमवधावकस्य त्रिसंव- त्सरानन्तरमाचार्यादिपददाने विधि ।	९७
२१-२२	एवमाचार्योपाध्यायावधावनविषयेऽपि स्वपदत्यागाऽत्या- गमधिकृत्याचार्यादिपददाने निषेधविधिप्रदर्शकं सूत्रद्वयम् ।	९७-९८
२३	बहुश्रुतबह्वागममिक्षोरागाढागाढकारणेऽपि बहुवारं माया भृषादिदोषसेवने यावज्जीवमाचार्यादिपदनिषेधः ।	९९
२४-२५	एव बहुश्रुतबह्वागमगणावच्छेदकाचार्योपाध्यायविष- येऽपि यावज्जीवमाचार्यादिपदनिषेधप्रतिपादकं सूत्रद्वयम् ।	१००
२६	एव बहुश्रुतबह्वागमबहुभिक्षुविषयेऽपि पूर्ववद् यावज्जीव- माचार्यादिपदनिषेधः ।	१०१
२७-२८	एव बहुश्रुतबह्वागमबहुगणावच्छेदकबह्वाचार्योपाध्याय- विषयेऽपि यावज्जीवमाचार्यादिपदनिषेध प्रतिपादकं सूत्रद्वयम् ।	१०१

सूत्रसं

विषयः

पृष्ठसं.

२९ एव बहुश्रुतब्रह्मागम-बहुभिक्षु-बहुगणावच्छेक-ब्रह्माचार्यो-
पाध्याय-विषयेऽपि पूर्ववेदेव यावज्जीवमाचार्यादिपददान-
निषेधः ।

१०२

॥ इति व्यवहारसूत्रे तृतीयोद्देशकः ॥३॥

॥ अथ चतुर्थोद्देशकः ॥

- १-८ आचार्योपाध्यायस्य हेमन्तग्रीष्मकालविहरणविषये सूत्रद्वयम् । १-२
एव गणावच्छेदकस्य हेमन्तग्रीष्मकालविहरणविषये सूत्रद्वयम् । ३-४
एवम्-आचार्योपाध्यायस्य वर्षाकालविहरणविषये सूत्रद्वयम् । ५-६
एव गणावच्छेदकस्य वर्षाकालविहरणविषये सूत्रद्वयम् । ७-८
- ९ ब्रह्मनामाचार्योपाध्यायानामात्मद्वितीयानां बहूनां गणावच्छेद-
कानामात्मतृतीयानां हेमन्तग्रीष्मकाले ग्रामादिषु विहरणानुज्ञा । १०६
- १० एव बहूनामाचार्योपाध्यायानामात्मतृतीयानाम्, बहूनां
गणावच्छेदकानामात्मचतुर्थानां ग्रामादिषु वर्षावासानुज्ञा । १०७
- ११ भिक्षुर्यैन्निश्रया ग्रामानुग्रामं विहरति, तस्मिन् कालगते तत्र पद-
योग्यान्याभावेऽधीयमानशेषकल्पपठनार्थमन्यत्र तद्योग्यमुनिपार्श्वे
गमने विधिः । १०८-१०६
- १२ एवं यन्निश्रया वर्षावासे स्थितस्तस्य मरणेऽपि पूर्वोक्तो विधिः । ११०
- १३ ग्लायमानाचार्योपाध्यायसङ्केतितसाधोराचार्योपाध्यायमरणे तत्पदवी-
दानादानविषये विधिप्रदर्शनम् । ११०-१११
- १४ एवमेवाऽवधावमानाचार्योपाध्यायसूत्रम् । ११३
- १५ आचार्योपाध्यायस्य स्मरत कल्पाकोपस्थापने विधिः । ११३-११४
- १६ आचार्योपाध्यायस्याऽस्मरत कल्पाकोपस्थापने विधिः । ११५
- १७ आचार्योपाध्यायस्य स्मरतोऽस्मरतः कल्पाकोपस्थापने विधिः । ११६
- १८ गणादवक्तव्याऽन्यगणमुपसंपद्य विहरतो भिक्षोरन्यसाधर्मिकेण
सह प्रश्नोत्तरम् । ११७
- १९ बहूनां साधर्मिकाणामेकत्रासितित्रिकाञ्चरणे विधिप्रदर्शनम् । ११८
- २० त्रिरात्रविष्टस्य भिक्षोश्चतुरात्रपञ्चरात्रावधिकालोचनादिविधिः । ११९

- २१ चरिकाप्रविष्टस्य 'भिक्षोश्चतुरात्रपञ्चरात्रादधिकावधिकाऽऽलो-
चनादिविधि । १२०-१२१
- २२ चरिकानिवृत्तस्य भिक्षोश्चतुरात्रपञ्चरात्रावधिकाऽऽलोचनादिविधि । १२२
- २३ चरिकानिवृत्तस्य भिक्षोश्चतुरात्रपञ्चरात्रादधिकावधिकाऽऽलोचनादि-
विधि । १२२
- २४ शैक्षरात्रिकयोरेकत्र विहरणे परिच्छिन्नस्यापि शैक्षस्य रात्रिक
उपसंपदार्ह । १२३
- २५ एव परिच्छिन्नरात्रिकस्य शैक्षोपसम्पत्स्वीकारास्वीकारे तस्येष्टैव
कारणम् । १२४
- २६ द्वयोर्भिक्षुकयोरेकत्र विहरणे यथारात्रिकमुपसंपद्विधि । १२५
- २७-३२ एवं द्वयोर्गणावच्छेदकयो, द्वयोराचार्योपाध्याययो, एव बहूना भिक्षुणा,
बहूनां गणावच्छेदकाना, बहूनामाचार्योपाध्यायानाम्, - तथा-प्रत्येक
बहूनां भिक्षु-गणावच्छेदका-ऽऽचार्योपाध्यायेति त्रयाणां -संमिलिताना-
मेकत्र विहरणे पूर्वोक्तयथारात्रिकोपसंपद्विधिप्रदर्शकानि पद सूत्राणि ।
१२५-१२७

॥ इति व्यवहारसूत्रे चतुर्थोद्देशकः ॥४॥

॥ अथ पठचमोद्देशकः ॥

- १-२ प्रवर्त्तिन्या आत्मवृत्तीयाया हेमन्तप्रीष्मकाले विहरणनिषेधः-।
आत्मवृत्तीयायाश्चानुज्ञा । १२८
- ३-४ गणावच्छेदिन्या आत्मवृत्तीयाया हेमन्तप्रीष्मकाले-विहरणनिषेधः,
आत्मचतुर्थ्याश्च विहरणानुज्ञा ॥ १२९
- ५-६ प्रवर्त्तिन्या आत्मवृत्तीयाया वर्षावासनिषेधः, आत्मचतुर्थ्याश्च
वर्षावासानुज्ञा । १२९
- ७-८ गणावच्छेदिन्या आत्मचतुर्थ्या वर्षावासनिषेधः, आत्मपञ्चम्याश्च
वर्षावासानुज्ञा । १३०
- ९ बहूनामात्मवृत्तीयप्रवर्त्तिनीनां, बहूनामात्मचतुर्थगणावच्छेदिनीनां

सूत्रसं.

विषय

पृष्ठसं.

- ग्रामादिषु हेमन्तग्रीष्मकालेऽन्योन्यनिश्चया वासानुज्ञा । १३१
- १० एवं ग्रामादिषु आत्मचतुर्थबहुप्रवर्त्तिनीनाम् , आत्मपञ्चमबहुगणा-
वच्छेदिनीना वर्षावासेऽन्योन्यनिश्चया वासानुज्ञा । १३२
- ११ निर्ग्रन्थी यन्निश्चया ग्रामानुग्राम विहरति तस्या कालगतायां तत्र
तत्पदवीयोग्यान्यनिर्ग्रन्थ्यभावेऽधीयानशेषकल्पपठनार्थं तस्या अन्यत्र
गमने विधि । १३३
- १२ एवं निर्ग्रन्थी यन्निश्चया वर्षावासे स्थिता तस्यां कालगतायां तत्र
तत्पदयोग्यनिर्ग्रन्थ्यभावेऽधीयानशेषकल्पपठनार्थं तस्या अन्यत्र गमने
विधिः । १३३
- १३ ग्लायमानप्रवर्त्तिनीसंकेतितनिर्ग्रन्थ्या प्रवर्त्तिनीमरणे पदवी-
दानादाने विधिः । १३४
- १५ नवदहरतरुणनिर्ग्रन्थस्याचारप्रकल्पाध्ययने परिभ्रष्टे तत्कारण-
पृच्छायामाचार्यादिपददानादानविषये विधि । १३५
- १६ एवमेव नवदहरतरुण्या निर्ग्रन्थ्या आचारप्रकल्पाऽध्ययने परिभ्रष्टे
कारणपृच्छाया प्रवर्त्तिन्यादिपददानादानविषयक सूत्रम् । १३७
- १७ स्थविरभूमिप्राप्तस्थविराणामाचारप्रकल्पाध्ययने परिभ्रष्टे तस्य संस्था-
पनेऽसंस्थापने वा आचार्यादिपददानानुज्ञा । १३९
- १८ एवं तेषां निषण्णादिविशेषणवतां परिभ्रष्टाचारप्रकल्पाध्ययनस्य
द्वित्रिवारमपि प्रतिप्रच्छनप्रतिसारणानुज्ञा । १३९
- १९ साम्मोगिकनिर्ग्रन्थनिर्ग्रन्थीनामन्योन्यान्तिके आलोचनानिषेधः,
आलोचनार्हसाधुसमीपे आलोचनानुज्ञा, तदभावेऽन्योन्यान्ति-
केऽपि आलोचनानुज्ञा । १४०-१४३
- २० निर्ग्रन्थस्य निर्ग्रन्थ्या वा रात्रौ विकाले वा सर्पदंशने निर्ग्रन्थी
निर्ग्रन्थस्य, निर्ग्रन्थश्च निर्ग्रन्थ्या विषस्य स्वहस्तेनापमार्जने स्थविर-
कल्पिकानामनुज्ञा, जिनकल्पिकाना च निषेध. १४४-१४६

॥ इति व्यवहारसूत्रे पञ्चमोद्देशकः ॥५॥

॥ अथ पष्ठोद्देशकः ॥

- १ भिक्षो स्वजनमातापित्रादिगृहे गमनेच्छायां तद्विधि । १४६
- २ भिक्षोरल्पश्रुताल्पागमस्य एकाकिनः स्वजनादिगृहे गमननिषेध । १४७
- ३ बहुश्रुतबह्वागमेन सार्धं तत्र गमनानुज्ञा । १४७
- ४ भिक्षोस्तत्र भिलिङ्ग (भसूर) दालि-तन्दुलोदकयोर्मध्ये पूर्वयुक्त-
पश्चादायुक्तभेदमाश्रित्य कल्याकल्याविधि । १४८
- ५ पूर्वयुक्तभिलिङ्गसूपग्रहणाऽनुज्ञा । १४८
- ६ पूर्वयुक्तयोर्द्वयोरपि ग्रहणेऽनुज्ञा ।
- ७ पश्चादायुक्तयोर्द्वयोरपि ग्रहणे निषेध । १४९
- ८-९ पूर्वयुक्तस्य ग्रहणानुज्ञा, पश्चादायुक्तस्य ग्रहणनिषेध इति सूत्रद्वयम् । १४९
- १०-१४ आचार्योपाध्यायस्य स्वगणे पञ्चातिशेषप्रदर्शकाणि
पञ्च सूत्राणि । १४९-१५२
- १५-१६ गणावच्छेदकस्यातिशेषद्वयप्रदर्शकं सूत्रद्वयम् । १५२
- १७ ग्रामादिषु एकवगद्वैकद्वारैकनिष्क्रमणप्रवेशवसतौ बहु-
नामकृतश्रुतानामेकत्र वासावासविधौ प्रायश्चित्ता-
प्रायश्चित्तप्रकरणम् । १५३-१५४
- १८ एव ग्रामादिषु अनेकवगदा-द्वार-निष्क्रमणप्रवेशवसतौ
तेषामेकत्र वासावासविधौ प्रायश्चित्ताप्रायश्चित्तप्रकरणम् । १५५
- १९ भिक्षोरैकाकिनो ग्रामादौ पूर्वप्रदर्शितवसतौ बहुश्रुतबह्वा-
गमस्यापि वासननिषेधः । १५६
- २० ग्रामादौ एकवगदा-द्वार-निष्क्रमणप्रवेश-वसतौ बह्वागमबहुश्रुतस्य
द्विकाल भिक्षुभावं सावर्धं परिपालयत एकाकिनो भिक्षोर्वासानुज्ञा । १५७
- २१ बहुव्रीपुरुषमैथुनसेवनस्थाने श्रमणनिर्ग्रन्थस्य वासे हस्तकर्म-
प्रतिसेवनप्राप्तं प्रायश्चित्तम् । १५८
- २२ एव पूर्वोक्तस्थानवासे श्रमणनिर्ग्रन्थस्य मैथुनसेवनप्राप्तं प्रायश्चित्तम् । १५९
- २३ निर्ग्रन्थनिर्ग्रन्थीनामन्यगणागतक्षताचारादिविशिष्टनिर्ग्रन्था-
पापस्थानस्याऽऽलोचनादिकमन्तरेणोपस्थापनादिनिषेधः । १५९-१६०

सूत्रसं.

विषयः

पृष्ठसं

२४ अन्यगणागतक्षताचारादिविशिष्टनिर्ग्रन्थ्याः पापस्थानस्या-
लोचनादिपूर्वकमुपस्थापनादेरनुज्ञा ।

१६१-१६२

॥ इति व्यवहारसूत्रे षष्ठोद्देशकः समाप्तः ॥६॥

॥ अथ सप्तमोद्देशकः ॥

- १ साम्भोगिकनिर्ग्रन्थनिर्ग्रन्थीनां मध्ये निर्ग्रन्थीनां निर्ग्रन्थानना पृच्छा-
न्यगणागतक्षताचारादिविशिष्टनिर्ग्रन्थ्याः पापस्थानस्यालोचनादि-
मन्तरेण शातादिप्रच्छनाप्रभृतेर्निषेधः । १६३-१६४
- २ एव निर्ग्रन्थीनां निर्ग्रन्थपृच्छापूर्वकं पूर्वोक्तनिर्ग्रन्थ्याः पापस्था-
नस्यालोचनादिपूर्वकं शातादिप्रच्छनाप्रभृतेरनुज्ञा । १६५
- ३ साम्भोगिकनिर्ग्रन्थनिर्ग्रन्थीनां मध्ये निर्ग्रन्थानां निर्ग्रन्थी पृष्ठा
अपृष्ठा वा अन्यगणागतपूर्वोक्तनिर्ग्रन्थ्याः पापस्थानस्यालोचनादि-
पूर्वकं शातादिप्रच्छनाप्रभृतेरनुज्ञा ।
- ४ साम्भोगिकनिर्ग्रन्थनिर्ग्रन्थीनां मध्ये साम्भोगिकनिर्ग्रन्थस्य परोक्षं
विसाम्भोगिककरण निर्ग्रन्थस्य न कल्पते, प्रत्यक्षं विसाम्भोगिक-
करणाकरणे च विधिनिषेधौ । १६०
- ५ साम्भोगिकनिर्ग्रन्थनिर्ग्रन्थीनां मध्ये साम्भोगिकनिर्ग्रन्थ्याः
प्रत्यक्षं विसाम्भोगिककरणं निर्ग्रन्थ्या न कल्पते, परोक्षं विसाम्भो-
गिककरणाकरणे विधिनिषेधौ । १६९
- ६ निर्ग्रन्थानामात्मनोऽर्थाय निर्ग्रन्थ्याः प्रवाजनादिनिषेधः । १७०
- ७ निर्ग्रन्थानामन्यासा निर्ग्रन्थीनामर्थाय निर्ग्रन्थ्याः प्रवाजनादेरनुज्ञा । १७१
- ८ एवं निर्ग्रन्थीनामात्मनोऽर्थाय निर्ग्रन्थस्य प्रवाजनादिनिषेधः । १७१-१७२
- ९ निर्ग्रन्थीनां निर्ग्रन्थानामर्थाय निर्ग्रन्थस्य प्रवाजनादेरनुज्ञा । १७२
- १० निर्ग्रन्थीनां व्यतिकृष्टदिगुद्देशने निषेधः । १७२
- ११ निर्ग्रन्थानां व्यतिकृष्टदिगुद्देशनेऽनुज्ञा । १७३
- १२ निर्ग्रन्थानां व्यतिकृष्टाधिकरणव्यवशमने निषेधः । १७३
- १३ निर्ग्रन्थीनां व्यतिकृष्टाधिकरणव्यवशमनेऽनुज्ञा । १७३
- १४ निर्ग्रन्थानां व्यतिकृष्टकाले स्वाध्यायनिषेधः । १७४

सूत्रसं:	विषयः	पृष्ठसं
१५	निर्ग्रन्थीना व्यतिक्रष्टकाले निर्ग्रन्थनिश्रया स्वाध्यायाऽनुज्ञा ।	१७४
१६	निर्ग्रन्थनिर्ग्रन्थीनामस्वाध्यायकाले स्वाध्यायनिषेध ।	१७५
१७	निर्ग्रन्थनिर्ग्रन्थीना स्वाध्यायकाले स्वाध्यायकरणानुज्ञा ।	१७५
१८	निर्ग्रन्थनिर्ग्रन्थीना स्वात्मनोऽस्वाध्यायिके स्वाध्यायनिषेध , अन्योन्यस्य वाचनादानस्य नुज्ञा च ।	१७५
१९	त्रिंशद्वर्षपर्यायिकनिर्ग्रन्थ्यास्त्रिवर्षपर्यायिकश्रमणनिर्ग्रन्थ उपाध्यायोद्देशनत्वेन कल्पते इति कथनम् ।	१७६
२०	एवं षष्टिवर्षपर्यायिकनिर्ग्रन्थ्या पञ्चवर्षपर्यायिकश्रमणनिर्ग्रन्थ आचार्योद्देशनत्वेन कल्पते, इति कथनम् ।	
२१	ग्रामानुग्राम विहरतो भिक्षोर्धृतशरीरपरिष्ठापनविधि ।	१७७
२२	अवक्रय(भाटक)गृहीतोपाश्रयविषये शय्यातरस्थापनविधि ।	१७८-१७९
२३	एव विक्रीतोपाश्रयविषये शय्यातरस्थापनविधि ।	१८०
२४	पितृगृहवासविधिवदुहितुरपि-उपाश्रयावग्रहदानेऽधिकारः ।	१८१
२५	मार्गेऽपि वृक्षादथ पूर्वस्थितगृहस्थेषु शय्यातरस्थापनविधि ।	१८२
२६	सस्तृत्ता(समर्था)दिविशेषणविशिष्टराज्यपरिवर्तेषु-अवग्रहस्य पूर्वानु- ज्ञापनैव ।	१८२
२७	एवम्-असस्तृत्तादिविशेषणविशिष्टराज्यपरिवर्तेषु भिक्षुभावार्थं द्वितीयवारमवग्रहस्यानुज्ञापना ।	१८३-१८४
॥ इति व्यवहारे सप्तमोद्देशकः समाप्तः ॥७॥		

॥ अथाष्टमोद्देशकः ॥

- १ ऋतुबद्धकालप्राप्तवसन्तरेकप्रदेशे स्थविराज्ञया शय्यासंस्तारक-
ग्रहणविधि । १८५
- २ हेमन्तग्रीष्मकालनिमित्तमन्यग्रामनयनार्थं शय्यसंस्तारक-
गवेषणविधि । १८६
- ३-४ एव वर्षावासनिमित्तं वृद्धावासनिमित्तं चान्यग्रामनयनार्थं
शय्यासंस्तारकगवेषणे सूत्रद्वयम् । १८७-१८८
- ५ स्थविरभूमिप्राप्तस्थविराणा दण्डकाद्युपकरणजातमन्यगृहस्थ-

- गृहे स्थापयित्वा भक्तपानार्थं गृहस्थगृहे प्रवेशाद्यनुज्ञा, प्रत्या-
वृत्तानामवग्रहानुज्ञापनापूर्वकं पुनस्तदग्रहणम् । १८८
- ६ निर्ग्रन्थनिर्ग्रन्थीनां द्वितीयवारं सागारिकाज्ञामन्तरेण सागारिक-
सत्कप्रातिहारिकशय्यासंस्तारकस्यान्यत्र नयने निषेधः । १८९
- ७ एवं सागारिकाज्ञापूर्वकं तस्यान्यत्र नयनेऽनुज्ञा । १९०
- ८ निर्ग्रन्थनिर्ग्रन्थीनां प्रत्यर्पितशय्यासंस्तारकस्य सागारिकाज्ञा-
मन्तरेण पुनरुपभोगनिषेधः, आज्ञापूर्वकं तदुपभोगानुज्ञा च । १९०
- ९ निर्ग्रन्थनिर्ग्रन्थीनां पीठफलकादिग्रहणानन्तरमाज्ञाग्रहणे निषेधः । १९१
- १० एवमाज्ञाग्रहणानन्तरं पीठफलकादिग्रहणेऽनुज्ञा । १९१
- ११ निर्ग्रन्थनिर्ग्रन्थीनां प्रातिहारिकशय्यासंस्तारकस्य हुर्लभत्वे तत्पूर्वं
गृहीत्वा पश्चादवग्रहानुज्ञापनाया अनुज्ञा । तत्त्वामिनः प्रतिकूलत्वे
चाचार्यस्यानुलोमवाक्यैः सान्त्वनानुज्ञा । १९२
- १२ मिक्षार्थं गाथापतिकुलप्रविष्टनिर्ग्रन्थस्य परिभ्रष्टोपकरणजातस्य
लाभे साधर्मिकेण किं कर्तव्यमिति तद्विधिः । १९३
- १३ एवं बहिर्विचारभूमिविहारभूमिगतस्य परिभ्रष्टोपकरणविषये
विधिप्रदर्शकसूत्रम् । १९४
- १४ एव प्रामानुषागं विहरतो निर्ग्रन्थस्य परिभ्रष्टोपकरणविषये
सूत्रम् । १९५
- १५ निर्ग्रन्थनिर्ग्रन्थीनामतिरेकप्रतिग्रहस्यान्यान्यनिमित्तं दूराध्व-
परिबहनकल्पः, तदर्पणविधिश्च । १९६
- १६ कुक्कुटाण्डप्रमाणकवलानधिकृत्य निर्ग्रन्थस्याल्पाहारादि-
कथनम् । १९७-१९९
- ॥ इति व्यवहारे अष्टमोद्देशकः समाप्तः ॥ ८ ॥

॥ नवमोद्देशकः ॥

- १-४ शय्यातरस्य प्रावूर्णकादिनिमित्तसंपादिताहारस्य ग्रहणाग्रहण-
प्रकारविषये चत्वारि सूत्राणि । २००-२०२

सूत्रसं०

विषय

पृष्ठसं०

- ५-८ एव शय्यातरस्य दासादिनिमित्तसपादिताहारस्य ग्रहणाग्रहण-
विषयेऽपि चत्वारि सूत्राणि । २०२-२०३
- ९-१६ शय्यातरस्य एकानेकगडादौ अन्तर्वहि रेकानेकचुल्हीसम्पा-
दिततज्ज्ञातकाहारस्य शय्यातरसम्बन्धासम्बन्धमाश्रित्य
ग्रहणाग्रहणविषयेऽष्टौ सूत्राणि । २०४-२०९
- १७-३२ शय्यातरस्य चक्रिकाशालात आरभ्य सौण्डिकशालापर्यन्ता-
ष्टशाला साधारणप्रयुक्त-निस्तधारणप्रयुक्तविशेषाद्वयविशिष्टा
आश्रित्य तद्वत्तैलादिवस्तुजातस्य ग्रहणाग्रहणविषये
षोडश सूत्राणि । २०९-२१३
- ३३-३४ शय्यातरभागसहितरहितशाल्याद्यौषधीना ग्रहणाग्रहण-
विषये सूत्रद्वयम् । २१३-२१४
- ३५-३६ एवम्-आम्रफलविषयेऽपि सूत्रद्वयम् । २१४-२१५
- ॥ भिक्षुप्रतिमाप्रकरणम् ॥ (२१५-२२२)
- ३७ सप्तसप्तक्रिकाभिक्षुप्रतिमासूत्रं तत्कोष्ठकं च । २१५-२१६
- ३८ अष्टाष्टक्रिकाभिक्षुप्रतिमासूत्रं तत्कोष्ठकं च । २१७
- ३९ नवनवक्रिकाभिक्षुप्रतिमासूत्रं तत्कोष्ठकं च । २१८
- ४० दशदशक्रिकाभिक्षुप्रतिमासूत्रं, तत्कोष्ठकं, पूर्वोक्तभिक्षुप्रतिमा-
चतुष्टयस्य कालपरिमाण-दक्षिणपरिमाणविषये पञ्च भाष्य-
गाथाश्च । २१९-२२२
- ॥ इति भिक्षुप्रतिमाप्रकरणम् ॥
- ४१ क्षुल्लिकमोक्षप्रतिमापरिवहनविधिः । २२२-२२४
- ४२ महतिकमोक्षप्रतिमापरिवहनविधिः । २२५
- ४३ प्रतिग्रहधारिसंख्यादत्तिकमिक्षोर्दत्तिस्वरूपम् । २२६-२२७
- ४४ पाणिप्रतिग्रहिकसंख्यादत्तिकमिक्षोर्दत्तिस्वरूपम् । २२८
- ४५ उपहृतस्य त्रैविध्यम् । २२८
- ४६ अवग्रहिताभिग्रहस्य त्रैविध्यम् । २२९
- ४७ अन्याचार्यमतेनाऽवग्रहितस्य द्वैविध्यम् । २२९-२३०

॥ इति व्यवहारे नवमोदेशकः समाप्तः ॥९॥

॥ दशमादिशकः ॥

- १ यवमध्यचन्द्रप्रतिमाप्रतिपन्नानगारस्य समापतितदेवमनुष्य-
तिर्यग्जनितानुलोमप्रतिलोमपरीषहोपसर्गवर्णनम् । २३१-२३३
- २ यवमध्यचन्द्रप्रतिमापरिवहनविधिः । २३३-२३७
- ३ वज्रमध्यचन्द्रप्रतिमाप्रतिपन्नानगारस्य समापतितदेव-
मनुष्यतिर्यग्जनितानुलोमप्रतिलोमपरीषहोपसर्गवर्णनम् २३७-२३८
- ४ वज्रमध्यचन्द्रप्रतिमापरिवहनविधिः । २३८-२४०
- ५ पञ्चविधव्यवहारमध्ये उत्तरोत्तरव्यवहारप्रस्थापनविधिः । २४०-२४४
- ६ धर्म्यकर-मानकरेतिपदद्वयमधिकृत्य पुरुषजातचतुर्भङ्गी । २४४-२४६
- ७ गणार्थकर-मानकरेतिपदद्वयमधिकृत्य पुरुषजातचतुर्भङ्गी । २४६
- ८ गणसंग्रहकर-मानकरेतिपदद्वयमधिकृत्य पुरुषजातचतुर्भङ्गी । २४७
- ९ गणशोभाकर-मानकरेतिपदद्वयमधिकृत्य पुरुषजातचतुर्भङ्गी । २४८
- १० गणशोधकर-मानकरेतिपदद्वयमधिकृत्य पुरुषजातचतुर्भङ्गी, २४९-२५०
- ११ रूपत्यागि-धर्मत्यागीतिपदद्वयमधिकृत्य पुरुषजातचतुर्भङ्गी । २५१
- १२ धर्मत्यागि-गणसंस्थितित्यागीतिपदद्वयमधिकृत्य पुरुषजातचतुर्भङ्गी । २५२
- १३ प्रियधर्म दृढधर्मेतिपदद्वयमधिकृत्य पुरुषजातचतुर्भङ्गी । २५३
- १४ प्रजाजनोपस्थापनपदद्वयमधिकृत्य-आचार्यचतुर्भङ्गी । २५४
- १५ उद्देशन वाचनापदद्वयमधिकृत्य-आचार्यचतुर्भङ्गी । २५५
- १६ उद्देशन-वाचनपदद्वयमधिकृत्यान्तेवासिचतुर्भङ्गी । २५६-२५७
- १७ स्थविरभूम्यालैविध्यम् । २५७-२५८
- १८ शैक्षभूम्यालैविध्यम् । २५८-२५९
- १९ निर्ग्रन्थनिर्ग्रन्थीनामूनाष्टवर्षजातक्षुल्लकक्षुल्लिक्योरुपस्था-
पनादेनिषेधः । २५९-२६०
- २० एवं सातिरेकाष्टवर्षजातयोस्तयोरुपस्थापनादेरनुज्ञा । २६०
- २१-२२ एवमव्यञ्जनजातयोः क्षुल्लकक्षुल्लिक्योराचारकल्पाध्ययनो-
द्देशननिषेधः, व्यञ्जनजातयोश्च तयोस्तदनुज्ञेति सूत्रद्वयम् । २६०-२६१

सूत्रसं.

विषयः

पृष्ठसं.

(२३-२७) ॥ पर्यायमधिकृत्य शास्त्रोद्देशनप्रकरणम् ॥ (२६२-२६९)

२३ त्रिवर्षपर्यायस्य श्रमणनिर्ग्रन्थस्य आचारकल्पाध्ययनो-

देशनानुज्ञा ।

२६२

२४ एव चतुर्वर्षपर्यायस्य श्रमणनिर्ग्रन्थस्य सूत्रकृताङ्गोद्देशनानुज्ञा ।

२५ पञ्चवर्षपर्यायस्य श्रमणनिर्ग्रन्थस्य दशाकल्पव्यवहारोद्देशनानुज्ञा ।

२६२

२६ षण्णवर्षपर्यायस्य श्रमणनिर्ग्रन्थस्य स्थानसंभवायोद्देशनानुज्ञा ।

२७ दशवर्षपर्यायस्य श्रमणनिर्ग्रन्थस्य विवाहाङ्गो (व्याख्याप्रज्ञप्त्यङ्गो) उद्देशनानुज्ञा ।

२६३

२८ एकादशवर्षपर्यायस्य श्रमणनिर्ग्रन्थस्य क्षुल्लिकाविमानप्रविभक्तिप्रभृत्यध्ययनोद्देशनानुज्ञा ।

२६४

२९ द्वादशवर्षपर्यायस्य श्रमणनिर्ग्रन्थस्य अरुणोपपाताध्ययनो०

३० त्रयोदशवर्षपर्यायस्य श्रमणनिर्ग्रन्थस्य उत्थानश्रुताध्ययनो०

२६५

३१ चतुर्दशवर्षपर्यायस्य श्रमणनिर्ग्रन्थस्य स्वप्नभावनाध्ययनो०

३२ पञ्चदशवर्षपर्यायस्य श्रमणनिर्ग्रन्थस्य चारणभावनाध्ययनो०

२६६

३३ षोडशवर्षपर्यायस्य श्रमणनिर्ग्रन्थस्य तेजोनिर्गर्गाध्ययनो०

३४ सप्तदशवर्षपर्यायस्य श्रमणनिर्ग्रन्थस्य आशीविषभावनाध्ययनो०

२६७

३५ अष्टादशवर्षपर्यायस्य श्रमणनिर्ग्रन्थस्य दृष्टिविषभावनाध्ययनो०

३६ एकोनविंशतिवर्षपर्यायस्य श्रमणनिर्ग्रन्थस्य दृष्टिवादाङ्गो०

२६८

३७ विंशतिवर्षपर्यायस्य सर्वश्रुतानुपाती भवतीति कथमम् ।

२६९

॥ इति पर्यायमधिकृत्य शास्त्रोद्देशनप्रकरणम् ॥

३८ दशविधवैयावृत्यसूत्रम् ।

३९ ४८ आचार्यवैयावृत्यादिदशविधवैयावृत्यफलप्रदर्शकानि दश सूत्राणि शास्त्रसमाप्तिश्च ।

२६९

२७०-२७२

॥ इति व्यवहारसूत्रे दशमोद्देशकः समाप्तः ॥१०॥

॥ इति व्यवहारसूत्रस्य विषयानुक्रमणिका समाप्ता ॥

श्री चीतरागाय नमः

जैनाचार्य-जैनधर्मदिवाकर-पूज्यश्री-घासीलालप्रतिविरचित-भाष्यसमलङ्कृतम्-

श्री-व्यवहारसूत्रम्

मङ्गलाचरणम्

वर्द्धमान जिन नत्वा, गणीश गौतमं तथा ।

व्यवहारागमे भाष्यं, घासीलालेन तन्यते ॥१॥

इतः पूर्वं बृहत्कल्पसूत्र व्याख्यातम् । सम्प्रति व्यवहारसूत्र विनियते-अस्य व्यवहारसूत्रस्य बृहत्कल्पसूत्रेण सहाऽयमभिसम्बन्ध-बृहत्कल्पे सामान्यत एव प्रायश्चित्तमुक्तम्, न तु तदान-विधिरालोचनविधिर्वा, व्यवहारे तु प्रायश्चित्तदानमालोचनाविधिश्चाऽभिधास्यते । तदनेन सम्बन्धे-नाऽऽयातस्यास्य व्यवहाराध्ययनस्य व्याख्या प्रस्तूयते—

अत्र व्यवहारग्रहणेन व्यवहारी, व्यवहरणीय चेति द्वयमपि सूचितम् । व्यवहारि-व्यव-हरणीययोरभावे व्यवहारस्यैवाऽसम्भवात्, ततो यथा व्यवहारस्य प्ररूपणा कर्तव्या, तथा व्यवहारि-व्यवहरणीययोरपीति, तत् त्रयाणामपि प्ररूपणा कुर्वन्नाह भाष्यकारः-‘व्यवहारो’ इत्यादि ।

भाष्यम्—व्यवहारो व्यवहारी, व्यवहरणिज्जा य जे जहा पुरिसा ।

एएसिं तु पयाणं, पत्तेयं खलु परूवणं वोच्छं ॥१॥

छाया—व्यवहारो व्यवहारी, व्यवहरणीयाश्च ये यथा पुरुषाः ।

एतेषां तु पदानां, प्रत्येकं खलु प्ररूपणा वक्ष्ये ॥१॥

अवचूरी—‘व्यवहारो’ इति । व्यवहार, व्यवह्रियते दीयते यद्यस्य प्रायश्चित्तमापत्ति-तदानविषयीक्रियतेऽनेन स व्यवहार । ‘व्यवहारी’ व्यवहारी व्यवहरतीत्येवशीलं व्यवहारक्रिया-प्रवर्त्तक प्रायश्चित्तदायक इति यावत् ‘य’ च ‘जे पुरिसा’ ये पुरुषा, अत्र पुरुषग्रहणं पुरुषो-त्तमो धर्म इति ज्ञापनार्थम् । पुरुषपदेन स्त्रियोऽपि परामृष्टा भवेयुः, तासामपि प्रायश्चित्तदान-विषयतया प्रतिपादयिष्यमाणत्वात् । ‘जहा’ यथा येन वक्ष्यमाणप्रकारेण ‘व्यवहरणिज्जा’ व्यवहरणीया व्यवहारविषयीकर्त्तव्या — ‘एएसिं पयाणं’ एतेषां पदानाम् व्यवहार-व्यवहारि-व्यवहरणीयानां त्रयाणाम् ‘तु’ तु-अपि ‘पत्तेयं’ प्रत्येकम्, एकैकस्य पदस्य ‘परूवणं’ प्ररूपणां व्याख्या संक्षेपतो विस्तरतश्च ‘खलु’ खलु-निश्चयेन ‘वोच्छं’ वक्ष्ये कथयिष्यामि ॥१॥

अथ त्रयाणामपि पदानां संक्षेपरूपणार्थमिदमाह—‘व्यवहारी’ इत्यादि ।

भाष्यम्—व्यवहारी खलु कर्त्ता, व्यवहारो हवइ करणभूओ उ ।

व्यवहरणिज्जं कज्जं, कुंभाइतिगस्स जह सिद्धी ॥२॥

छाया—व्यवहारी खलु कर्त्ता, व्यवहारो भवति करणभूतस्तु ।

व्यवहरणीयं कार्यं, कुम्भादित्रिकस्य यथा सिद्धिः ॥२॥

अवचूरी—‘व्यवहारी’ इति अस्मिन् शाब्दे ‘खलु’ खलु निश्चयेन । ‘व्यवहारी’ व्यवहारी ‘कर्त्ता’ कर्त्ता कथ्यते । ‘व्यवहारो उ’ व्यवहारस्तु ‘करणभूओ’ करणभूतं करणरूपो भवति । स च करणभूतो व्यवहारः पञ्चविधः, तद्यथा—आगम, श्रुतम्, आज्ञा, धारणा, जीत चेति । ‘व्यवहरणिज्जं’ व्यवहरणीयम्, करणभूतेन पञ्चविधव्यवहारेण व्यवहरन् कर्त्ता यन्निष्पादयति तत् ‘कज्जं हवइ’ कार्यं भवति । ननु व्यवहारग्रहणेन व्यवहारी व्यवहरणीय चेति द्वे कथं गृह्येते ? नहि देवदत्तग्रहणेन यज्ञदत्तादयो गृह्यन्ते ? इति चेत् अत्रोच्यते—‘जह कुंभाइतिगस्स सिद्धी’ यथा—कुम्भादित्रिकस्य सिद्धिलोके भवति, तथाऽत्राऽपि इति । अथ भावः—कुम्भ इत्युक्ते, कुम्भ इति कार्यम्, कुलालस्तस्य कर्त्ता, मृददण्डचक्रादिकं करणं च सामर्थ्याद् गृह्यते, कृतस्य कार्यस्य कर्तृकरणव्यतिरेकेण चाऽसम्भवात् । एवं व्यवहार इत्युक्ते व्यवहारी व्यवहरणीयश्च गृह्येते एव, कुत्रापि सकर्मकक्रियायां साधकतम रूपस्य करणस्याऽपि कर्मकर्तृव्यतिरेकेणाऽसम्भवात् ॥२॥

तदेव व्यवहार—व्यवहारि—व्यवहरणीयानां निरूपणं कृत्वा सप्रति सूत्रं व्याख्यातुमाह—‘जे भिक्खु’ इत्यादि ।

सूत्रम्—जे भिक्खु मासियं परिहारस्थानं पडिसेवित्ता आलोएज्जा । अपलिउंचिय आलोएमाणस्स मासियं, पलिउंचिय आलोएमाणस्स दोमासियं ॥ सू० १॥

छाया—यो भिक्षुर्मासिकं परिहारस्थानं प्रतिसेव्यं आलोचयेत् । अपरिक्कुञ्च्यालोचयतो मासिकम्, प्रतिकुञ्च्यालोचयतो द्वैमासिकम् ॥ सू० १॥

अथास्य सूत्रस्य भाष्यरूपेण व्याख्या क्रियते, तल्लक्षणं चेदम्—

“संहिता च पदं चैव, पदार्थः पदविग्रहः ।

चालना प्रत्यवस्थानं, व्याख्या सूत्रस्य पदविधा” ॥१॥

तत्र संहिता नाम—अस्खलितपदानां सामीप्येन उच्चारणम् १ । पदं च—पदच्छेदकरणम्, यथाऽत्रैव सूत्रे ‘य भिक्षु मासिकं, परिहारस्थानं प्रतिसेव्यं, आलोचयेत्’ इत्यादि २ । तथा पदार्थः—पदस्य वाच्यार्थः, यथा भिक्षुपदस्यार्थप्रतिपादनं, तथाहि—‘भिक्षु याचने’ इति धातो भिक्षते यमनियमव्यवस्थितं कृतकारितानुमोदितपरिहारेण याचते इत्येवशीलो भिक्षु उ प्रत्यये भिक्षुरिति सिद्धम् ३ । पदविग्रहो—नाम—पदानां परस्परविश्लेषीकरणं, यथाऽत्रैव ‘परिहा-

स्य स्थानं परिहारस्थानम्' इति विग्रहवाक्यम् ४ । चालना—प्रश्न, यथाऽत्रैव यदि परिहार पाप प्रायश्चित्त वा तदेव स्थानम्' इति विग्रह क्रियेत तदा परिहारस्य स्थानस्य चेत्तुभयो पदयो समानार्थकत्वाद् एकस्थैवाऽन्यतरस्य प्रयोग करणीयो न तु द्वयोः 'उक्तानामप्रयोग' इति न्यायादिति ५ । प्रत्यवस्थानम्—तादृशप्रश्नस्योत्तरदानं, तथाहि—स्थानशब्दो नाम शब्दशक्तिस्वाभाव्यादनेकविशेषाधारसामान्याभिधायी, तेन एतद् ध्वनयति—अनेकप्रकाराणि नाम मासिकप्रायश्चित्तानि, अनेकप्रकारेण च मासिकेन उपन्यस्तेन प्रयोजन, कल्पाध्ययनोक्तसकल-मासिकप्रायश्चित्तविषयकदानालोचनयोरभिधातुमुपक्रमात्, अतोऽत्र स्थानग्रहणम्, इत्यादिरूप-मुत्तरदानम् ६ । इति व्याख्यालक्षणम् ।

अथ सूत्रं व्याख्यायते—'जे भिक्षू' इति । य कश्चिद् भिक्षु पूर्वोक्तस्वरूप, यद्वा नैस्ती शब्दव्युत्पत्तिर्यथा 'क्षुध बुभुक्षायाम्' क्षुध्यति बुभुक्षते भोक्तुमिच्छति चतुर्गतिकमपि ससारमस्मादिति सपदादित्वात् किपि क्षुत्—अष्टप्रकारक कर्म, ता भिनसि ज्ञानदर्शनचारित्र्यतोभिर्विदारयतीति भिक्षु पृषोदरादित्वाद् भिक्षुरूपनिष्पत्ति, एतादृशो भिक्षु साधु, धर्मस्य पुरुषप्रधानवाद् भिक्षु-निर्देश, ततो भिक्षुकी साध्वी वा 'मासियं' मासिक—मासेन निर्वृत्त 'परिहारद्वयं' परिहार-स्थान परिह्रियते परित्यज्यते गुरुसमीपे गत्वा य स परिहार पापम्, तिष्ठन्ति जन्तवः कर्म-कलुषिता अस्मिन्निति स्थानम्, परिहारस्य स्थान परिहारस्थान पापस्थानम् 'पण्डिसेविता प्रति-सेव्य आचार्य 'आलोपज्ञा' आलोचयेत् 'लोचृदर्शने' धातु, 'आह् मर्यादायाम्' तेन आ-मर्यादया 'जह् बालो जंपतो' इत्यादिरूपया आलोचयेत्, यथा आत्मनस्तथा गुरो प्रकटी-कुर्यात् शिष्य, अत्र 'य भिक्षु' इत्यत्र यच्छब्द 'यत्तदोर्नित्यसम्बन्ध' इति न्यायात् तच्छब्दा-पेक्षस्तेन यो भिक्षु मासिकं परिहारस्थान प्रतिसेव्य आलोचयेत् तस्य 'अपलिउंचिय' अप्रति-कुञ्च्य 'कुच कुञ्च कौटिल्याल्पालपीभावयोः' इति धातो. प्रतिकुञ्चयेति रूपम्, प्रतिकुञ्च्य कौटिल्यमाचर्य, न प्रतिकुञ्च्य अप्रतिकुञ्च्य सर्वथा कपटमकृत्वा 'आलोपमाणस्स' आलोचयत. भिक्षो 'मासियं' मासिक मासेन निर्वर्त्तनयोग्य लघुक गुरुक वा प्रतिसेवनानुसारतो गुरु प्राय-श्चित्त दद्यात् । यदि यो भिक्षु शुद्धभावेन नालोचयेत् 'पलिउंचिय' प्रतिकुञ्च्य कौटिल्यमाचर्य 'आलोपमाणस्स' आलोचयत 'दोमासियं' द्वैमासिक मासद्वयनिर्वर्त्तनयोग्य लघुक गुरुक वा प्रतिसेवानुसारत प्रायश्चित्त गुरुर्दद्यात्, मायाकरणतोऽधिकस्य गुरुमासस्य सद्भावात्, प्रति-कुञ्च्य आलोचयतो यत् प्राप्त तत्तु दीयत एव, अन्यच्च मायाप्रत्ययो गुरुको मास इति द्वैमा-सिक प्रायश्चित्त तस्याऽऽपद्यते इति ॥ सू० १ ॥

सूत्रम्—जे भिक्षू दोमासिय परिहारद्वयं पण्डिसेविता आलोपज्ञा, अपलि-उंचिय आलोपमाणस्स दोमासियं पलिउंचिय आलोपमाणस्स त्रिमासिय ॥ सू० २ ॥

छाया—यो भिक्षुर्द्वैमासिकं परिहारस्थानं प्रतिसेव्य आलोचयेत् । अपरिकुञ्च्य आलोचयतः द्वैमासिकम् , परिकुञ्च्य आलोचयत त्रैमासिकम् ॥ सू० २ ॥

भाष्यम्—‘जे भिक्खू’ इति । यः कश्चिद् भिक्षुः ‘दोमासियं’ द्वैमासिकम् ‘परिहारद्वान्’ परिहारस्थानम् ‘पडिसेवित्ता’ प्रतिसेव्य ‘आलोएज्जा’ आलोचयेत् आलोचनां कुर्यात् ‘अपलिउचिय आलोएमाणस्स’ अपरिकुञ्च्य आलोचयत ‘दोमासियं’ द्वैमासिकं ‘पलिउचिय आलोएमाणस्स’ प्रतिकुञ्च्य सकपटमालोचयत ‘तिमासियं’ त्रैमासिकं त्रिमासेन निर्वर्तनयोग्यं प्रायश्चित्तं दद्यात् प्रतिकुञ्चनानिष्पन्नस्य गुरुमासस्य प्रक्षेपात् ।

अयं भावः—यदि कश्चित् साधु द्वैमासिक प्रायश्चित्तस्थानं प्रतिसेव्य शुद्धभावेन गुरुसमीपे प्रायश्चित्तमभिलषति तदा गुरुस्तस्मै द्वैमासिकं लघुकं गुरुकं वा प्रायश्चित्तं दद्यात् ।

यदि कदाचित् स एव सकपटमालोचयेत् तदा मायाप्रयोगापराधाद् गुरुस्तस्मै त्रैमासिकं प्रायश्चित्तं दद्यादिति । इह द्वैमासिकं परिहारस्थानमात्रमापन्नस्य प्रतिकुञ्चकस्य दृष्टान्तः, तथाहि—

अस्ति कश्चित् कुञ्चिको नाम तापसः, स फलान्यानेतुं वन गतः । अरण्य परिभ्रमता तेन नद्यां मृतो मत्स्यो दृष्टः, तं समादाय भक्षितश्च, तेन तस्य रोगः समुत्पन्नः । ततस्तेन रोगपरिहाराय पृष्ठो वैद्यः प्रोवाच -- किं त्वया भक्षितम् ? तापसोऽवदत्—फलमेव नान्यकिञ्चित् । वैद्येन कथितम्—घृतं पिब । तापसेन तथा कृतम्, किन्तु रोगो न नष्टः । तदा पुनस्तापसो वैद्यं कथितवान्—रोगो न गतः । वैद्यः प्रोवाच—तापसः । सत्यं वद, ततस्तापसो यथावृत्तं मत्स्यभक्षणमाख्यातवान् । ततो निदानज्ञवैद्येन वमन-विरचनादिना रोगो निष्कासितः । एवमेव शुद्धभावेनोपस्थिताय शिष्याय गुरुर्द्वैमासिकं प्रायश्चित्तं दद्यात् येन तस्य विशुद्धिर्भवेदिति ॥ सू० २ ॥

सूत्रम्—जे भिक्खू तेमासियं परिहारद्वान् पडिसेवित्ता आलोएज्जा । अपलिउचिय आलोएमाणस्स तेमासियं, पलिउचिय आलोएमाणस्स चाउम्मासियं ॥ सू० ३ ॥

छाया—यो भिक्षुस्त्रैमासिकं परिहारस्थानं प्रतिसेव्य आलोचयेत् । अपरिकुञ्च्य आलोचयतः त्रैमासिकं, प्रतिकुञ्च्य आलोचयतश्चातुर्मासिकम् ॥ सू० ३ ॥

भाष्यम्—‘जे भिक्खू’ इति । यो भिक्षुः ‘तेमासियं’ त्रैमासिकं परिहारद्वान् परिहारस्थानं ‘पडिसेवित्ता’ प्रतिसेव्य ‘आलोएज्जा’ आलोचयेत्, ‘अपलिउचियं’ अपरिकुञ्च्य ‘आलोएमाणस्स’ आलोचयत ‘तेमासियं’ त्रैमासिकं त्रिमासेन निर्वर्तनयोग्यं प्रायश्चित्तं लघुकं गुरुकं वा प्रतिसेवनाऽनुसारि गुरुदद्यात्, ‘पलिउचियं’ प्रतिकुञ्च्य मायामार्च्य ‘आलोएमाणस्स’ आलोचयत ‘चाउम्मासियं’ चातुर्मासिकं मासचतुष्टयेन निर्वर्तनयोग्यं प्रायश्चित्तं लघुकं गुरुकं वा प्रतिसेवनानुसारि दद्यात् ।

अयं भावः—त्रैमासिक पापस्थान प्रतिसेव्य यदि कश्चित्साधु स्वकीयपापनिवारणाय गुरुसमीपे शुद्धभावेन प्रायश्चित्तमिच्छेत् तदा गुरुस्तस्मै त्रैमासिक गुरुकं लघुकं वा प्रायश्चित्त प्रतिसेवनानुसारेण दद्यात् । अथ कदाचित् मायापूर्वकमालोचयितुमिच्छेत्, तदा गुरु प्रतिसेवनानुसारि चातुर्मासिक गुरुकं लघुकं वा प्रायश्चित्त दद्यात् मायादण्डरूपेण मासाधिक्यं वदेत् ।

अत्र प्रतिकुक्षके दृष्टान्तो योष, तथाहि—वसन्तपुरनामके नगरे वसन्तसेनो राजा, तस्य शूरसेननामक एको योष शूरत्वेनातीव वल्गुः । स चैकदा तस्य राज एकेन प्रतिपक्षभूतेन राज्ञा सह युद्धे प्रवृत्ते तत्र सेनापतित्वमङ्गीकृत्य स्वसैन्यं परसैन्येन सह योधयन् स्वयमपि परचक्रचूरणाय योद्धुं प्रवृत्तः । ततः परसैन्यं पराजित्य विजयलक्ष्मीमासादितवान् किन्तु तस्य शरीरे परसैन्यक्षितानि अनेकानि शल्यानि प्रविष्टानि । राजा चातिप्रियत्वेन तच्छरीरगतशल्योद्धरणार्थं वैद्यं आदिष्ट । वैद्यश्च शल्यानि निष्कासयितुं प्रवृत्तस्तेन तस्यातिवेदना जायते ततो वेदनाभयात् कानिचित् शल्यानि मायाभावेन वैद्याय न प्रकटितानि तेन स शल्यबाधया दुर्बलीभूय मृतः । एवमिहापि यः परिहारस्थानप्रतिसेवकः कौटिल्यभावेन स्वकृतं सर्वं पापं गुरवे न प्रकटीकरोति केवलमेकं द्विकं वा प्रदर्शयति असौ योधवत् तत्पापप्रभावेण समयजीवितात् परिभ्रश्यतीति ॥ सू० ३ ॥

सूत्रम्—जे भिक्षुं चाउम्मासियं परिहारद्वणं पडिसेवित्ता आलोएज्जा । अपलिउंचियं आलोएमाणस्स चाउम्मासियं, पलिउंचियं आलोएमाणस्स पंचमासियं ॥ सू० ४ ॥

छाया—यो भिक्षुश्चातुर्मासिकं परिहारस्थानं प्रतिसेव्यं आलोचयेत् । अप्रतिकुक्ष्य आलोचयतश्चातुर्मासिकं, प्रतिकुक्ष्यालोचयतः पाञ्चमासिकम् ॥ सू० ४ ॥

भाष्यम्—‘जे भिक्षु’ इति । ‘जे भिक्षु’ यो भिक्षुः ‘चाउम्मासियं’ चातुर्मासिकम् ‘परिहारद्वणं’ परिहारस्थानम् ‘पडिसेवित्ता’ प्रतिसेव्यं ‘आलोएज्जा’ आलोचयेत् ‘अपलिउंचियं’ अप्रतिकुक्ष्यं ‘आलोएमाणस्स’ आलोचयतः ‘चाउम्मासियं’ चातुर्मासिकं ‘पलिउंचियं’ प्रतिकुक्ष्यं ‘आलोएमाणस्स’ आलोचयतः ‘पंचमासियं’ पाञ्चमासिकं मासपञ्चकेन निर्वर्त्तयितुं योग्यं लघुकं गुरुकं वा प्रतिसेवनानुसारि प्रायश्चित्तं वदेत् गुरुरिति ।

अयं भावः—यत्रैव कर्मणि मायारहितस्य शिष्यस्याऽन्यस्य वा चातुर्मासिकं गुरुकं लघुकं वा प्रतिसेवनानुसारि प्रायश्चित्तं, तत्रैव मायासहितस्य पाञ्चमासिकं लघुकं गुरुकं वा प्रतिसेवनानुसारि प्रायश्चित्तं दद्यात्, मासाधिक्यस्य मायाप्रयोज्यत्वात् ।

अत्र दृष्टान्तमाह—एकस्मिन् उषाने द्वौ मालाकारौ बसतः । तत्रैकदा ‘कौमुदीमहोत्सवं आसन्नीभूतः’ इति कृत्वा द्वावपि तौ बहूनि पुष्पाणि उषानतः संगृह्य मालां विनिर्मितवन्तौ

तत्रैकेन महोत्सवसमये कस्मैचिद् राज्ञे सा माला विधिना प्रदर्शिता, स राजा बहुव्ययेण पुरस्कृतः । द्वितीयेन सा माला न प्रकटीकृता सगोप्य रक्षिता तेन पुरस्कारो न लब्धः, एव यो मूलगुणापराधमुत्तरगुणापराध च न प्रकटीकरोति स निर्वाणलामं न लभते, अपर स्वापराधप्रकाशकस्तु परम्परया निर्वाणलाम लभते इति ॥ सू० ४ ।

सूत्रम्—जे भिक्खू पंचमासियं परिहारद्वणं पडिसेवित्ता आलोएज्जा । अपलिउंचिय आलोएमाणस्स पंचमासियं, पलिउंचिय आलोएमाणस्स छम्मासियं ॥ सू० ५ ॥

छाया—यो भिक्षु पाञ्चमासिक परिहारस्थानं प्रतिसेव्य आलोचयेत् । अप्रतिकुञ्च्य आलोचयतः पाञ्चमासिकं, प्रतिकुञ्च्य आलोचयतः पाण्मासिकम् ॥ सू० ५ ॥

भाष्यम् ‘जे भिक्खू’ इति । ‘जे भिक्खू’ य कश्चिद्भिक्षु ‘पंचमासियं’ पांचमासिक ‘परिहारद्वणं’ परिहारस्थान ‘पडिसेवित्ता’ प्रतिसेव्य ‘आलोएज्जा’ आलोचयेत् ‘अपलिउंचिय’ अप्रतिकुञ्च्य ‘आलोएमाणस्स’ आलोचयत ‘पंचमासियं’ पांचमासिक मासपञ्चकसाध्य प्रायश्चित्त लघुकं गुरुक वा प्रतिसेवनानुसारि गुरुर्दद्यात्, ‘पलिउंचिय आलोएमाणस्स’ प्रतिकुञ्च्य माया कृत्वा, मायापूर्वकमालोचयतस्तु ‘छम्मासियं’ पाण्मासिकं षड्भिर्मासै साधनीयं लघुक गुरुक वा प्रतिसेवनानुसारि प्रायश्चित्त दद्यात् ।

अत्र प्रतिकुञ्चके मेषदृष्टान्तो यथा—एको मेषो नो गर्जति नो वर्षति, कश्चित् मेषो नो गर्जन कृत्वा नो वर्षति, एव हे शिष्य ! त्वमपि आलोचयामीति कथयित्वा आलोचयितुमारभ्य माया करोषि । यदि माया करिष्यसि तदा नियमभ्रष्टो भविष्यसि अतः सम्यगालोचय, माया मा कुरु । तत्र द्वैमासिकादिपरिहारस्थानेषु कुञ्चिते यथाक्रममिमे पूर्वोक्ताश्चत्वारो दृष्टान्ता घटन्ते, तथाहि—द्वैमासिक परिहारस्थान प्राप्तस्य प्रतिकुञ्चकस्य दृष्टान्तः कुञ्चिक तापस १ । त्रैमासिकं परिहारस्थान प्राप्तस्य योधो दृष्टान्तः २ । चातुर्मासिकं परिहारस्थान प्राप्तस्य मालाकारो दृष्टान्तः ३ । पाञ्चमासिक परिहारस्थान प्राप्तस्य मेषो दृष्टान्तः ४ । तत्र प्रतिकुञ्चनाया कृतायामाचार्येण—‘सम्यगालोचय मा प्रतिकुञ्चना कुरु’ एवमुपाह्वयो यदि सम्यक् प्रत्यावृध्य वदेत्—भगवन् । “मिञ्जामि दुक्कड” मिथ्या मे दुष्कृतम्, सत्यं भवता कथनम्, सम्प्रति सम्यगालोचयामि । ततः स श्रुतव्यवहारी प्रतिकुञ्चने त तथा प्रत्यावृत्तः सन्त पुनरपि वारत्रयमालोचना कारयति । तत्र त्रिभिर्वारैः सदृशमालोचयति तदा ज्ञातव्यो यदयं सम्यक् प्रत्यावृत्तः इति । तदनन्तरं तस्मै यद्देयं प्रायश्चित्तं तदातव्यमिति । ननु वारत्रयमालोचनादेवाऽस्य श्रुतव्यवहारिणोऽन्तर्गता माया कथं लक्ष्यीकुर्वन्ति ? तत्राह—

“आकारैश्च स्वरैश्च, पूर्वाऽपरव्याहताभिश्चगीभिः ।

ज्ञात्वा कुञ्चितभावं परोक्षज्ञानिनो व्यवहरन्ति ॥१॥

परोक्षज्ञानिन श्रुतव्यवहारिण आचार्या परान्त करणे विद्यमाना मायामाकारादिभिर्जानन्ति । तत्राऽऽकारा-शरीरगता भावविशेषा । तत्र य शुद्धस्तस्य सर्वेऽप्याकारा सविग्नभावोपदर्शका भवन्ति, इतस्तस्य तु न तथा । तथा स्वरा विविक्ता विस्पष्टा अक्षुभिताश्च निस्सरन्ति । अशुद्ध-पुरुषस्य तु अव्यक्ता अविस्पष्टा क्षुभिता गद्गदाश्च । तथा शुद्धस्य वाणी पूर्वापराऽव्याहता, अशुद्धस्य वाणी पूर्वापरविसंवादिनी । एव परोक्षज्ञानिन श्रुतव्यवहारिण-आकारै स्वरै पूर्वापर-व्याहताभिश्च वाणीभि तस्याऽऽद्योचकस्य अन्त करणगत कुञ्चितभाव ज्ञात्वा तथा व्यवहरन्ति । पूर्वं मायाप्रत्ययेन प्रायश्चित्तदण्डेन दण्ड्यते, पश्चात् अपराधप्रत्ययेन प्रायश्चित्तदण्डेनेति ।

अथ यदि विसदृशमालोचयति तदा गुरुणा वक्तव्यं यद्-भो भो ! अन्यमुनिसमीपे गत्वा स्वकीयपरिहारस्थानस्य शुद्धिं कुरु । नाह तवैतादृश्या असदृश्या आलोचनाया सद्भावमजानान शुद्धिं कर्तुं शक्नोमि, इति । शिष्य पुन प्रश्नयति-गुरो ! ससारपारावारसमुत्तरणकरण ! एतानि मासादीनि षण्मासपर्यन्तानि परिहारस्थानानि कुत प्राप्तानि ? तत्राह-उद्गमादिरूपत्रिकस्थानात् एतानि परिहारस्थानानि प्राप्तानि भवन्ति । अयं भाव-उद्गमोत्पादनैषणासु यद् अकल्प्यप्रतिसे-चनाया आचरण तस्मादेवैतानि परिहारस्थानानि प्राप्तानि भवन्तीति ॥ सू० ५ ॥

सम्प्रति षण्मासिकप्रायश्चित्तादूर्ध्वं प्रायश्चित्तं न भवतीति प्रदर्शयति-‘तेण परं’ इत्यादि ।

सूत्रम्-तेण परं पलिउंचिण वा अपलिउंचिण वा ते चेव छम्मासा ॥ सू० ६ ॥

छाया-ततः परं प्रतिकुञ्चिते वा अप्रतिकुञ्चिते वा त एव षण्मासाः ॥ सू० ६ ॥

भाष्यम्-‘तेण परं’ इति । ‘तेण परं’ ततः पर, तेनेति पञ्चम्यर्थे तृतीया, अथवा ‘तेन’ इति अव्यय ‘तत’ इत्यर्थे, तथा च तेन तत पञ्चमासिकप्रायश्चित्तस्थानात् परमूर्ध्वं षण्मासिकादिपरिहारस्थाने प्रतिसेविते सति, आलोचनाकाले प्रायश्चित्तसमये ‘पलिउंचिण वा’ प्रतिकुञ्चिते वा, प्रतिकुञ्चन-माया तत्सहिते वा ‘अपलिउंचिण वा’ अप्रतिकुञ्चिते वा मायारहिते वा, मायापूर्वकम्, अमायापूर्वकं वा आलोचिते इत्यर्थः । ‘ते चेव छम्मासा’ त एव षण्मासा त एव प्रतिसेवनानिष्पन्ना स्थिता मासा षण्मासा एव, नाधिकं प्रतिकुञ्चनानिमित्तमारोपण कर्तव्यम् ।

तत्रैकेन महोत्सवसमये कस्मैचिद् राज्ञे सा माला विधिना प्रदर्शिता, स राजा बहुद्रव्येण पुरस्कृतः । द्वितीयेन सा माला न प्रकटीकृता सगोप्य रक्षिता तेन पुरस्कारो न लब्धः, एव यो मूलगुणापराधमुत्तरगुणापराध च न प्रकटीकरोति स निर्वाणलाभं न लभते, अपरः स्वापराधप्रकाशकस्तु परम्परया निर्वाणलाभं लभते इति ॥ सू० ४ ।

सूत्रम्—जे भिक्खू पंचमासियं परिहारट्टाण पडिसेवित्ता आलोएज्जा । अपलिउंचिय आलोएमाणस्स पंचमासियं, पलिउंचिय आलोएमाणस्स छम्मासियं ॥ सू० ५ ॥

छाया — यो भिक्षु पाञ्चमासिक परिहारस्थानं प्रतिसेव्य आलोचयेत् । अप्रतिकुञ्च्य आलोचयतः पाञ्चमासिकं, प्रतिकुञ्च्य आलोचयतः षाण्मासिकम् ॥ सू० ५ ॥

भाष्यम् 'जे भिक्खू' इति । 'जे भिक्खू' य कश्चिद्भिक्षु 'पंचमासियं' पाचमासिक 'परिहारट्टाणं' परिहारस्थान 'पडिसेवित्ता' प्रतिसेव्य 'आलोएज्जा' आलोचयेत् 'अपलिउंचिय' अप्रतिकुञ्च्य 'आलोएमाणस्स' आलोचयत 'पंचमासियं' पाचमासिक मासपञ्चकसाध्य प्रायश्चित्त लघुक गुरुक वा प्रतिसेवनानुसारि गुरुदधात्, 'पलिउंचिय आलोएमाणस्स' प्रतिकुञ्च्य माया कृत्वा, मायापूर्वकमालोचयतस्तु 'छम्मासियं' षाण्मासिकं षड्भिमासै साधनीयं लघुक गुरुक वा प्रतिसेवनानुसारि प्रायश्चित्त दधात् ।

अत्र प्रतिकुञ्चके मेषदृष्टान्तो यथा—एको मेघो नो गर्जति नो वर्षति, कश्चित् मेघो नो गर्जन कृत्वा नो वर्षति, एवं हे शिष्य ! त्वमपि आलोचयामीति कथयित्वा आलोचयितुमारभ्य मायां करोषि । यदि मायां करिष्यसि तदा नियमभ्रष्टो भविष्यसि अतः सम्यगालोचय, माया मा कुरु । तत्र द्वैमासिकादिपरिहारस्थानेषु कुञ्चिते यथाक्रममिमे पूर्वोक्ताश्चत्वारो दृष्टान्ता घटन्ते, तथाहि—द्वैमासिकं परिहारस्थानं प्राप्तस्य प्रतिकुञ्चकस्य दृष्टान्तः कुञ्चिक तापस १ । त्रैमासिकं परिहारस्थानं प्राप्तस्य योषो दृष्टान्तः २ । चातुर्मासिक परिहारस्थानं प्राप्तस्य मालाकारो दृष्टान्तः ३ । पाञ्चमासिक परिहारस्थानं प्राप्तस्य मेघो दृष्टान्तः ४ । तत्र प्रतिकुञ्चनाया कृतायां माचार्येण—'सम्यगालोचय मा प्रतिकुञ्चना कुरु' एवमुपा-लब्धो यदि सम्यक् प्रत्यावृत्य वदेत्—भगवन् ! "मिञ्छामि दुक्कड" मिथ्या मे दुष्कृतम्, सत्यं भवतां कथनम्, सम्प्रति सम्यगालोचयामि । ततः स श्रुतव्यवहारी प्रतिकुञ्चने त तथा प्रत्यावृत्तः सन्त पुनरपि वारत्रयमालोचना कारयति । तत्र त्रिभिर्वारैः सदृशमालोचयति तदा ज्ञातव्यो यदयं सम्यक् प्रत्यावृत्त इति । तदनन्तरं तस्मै यदेव प्रायश्चित्तं तदातन्यमिति । ननु वारत्रयमालोचनादेवाऽस्य श्रुतव्यवहारिणोऽन्तर्गतां मायां कथं लक्ष्यीकुर्वन्ति ? तत्राह—

“आकारैश्च स्वरैश्च, पूर्वाऽपरव्याहताभिश्चगीर्भिः ।

ज्ञात्वा कुञ्चितभावं परोक्षज्ञानिनो व्यवहरन्ति ॥१॥

परोक्षज्ञानिन श्रुतव्यवहारिण आचार्या परान्त करणे विद्यमाना मायामाकारादिभिर्जनन्ति । तत्राऽऽकारा - शरीरगता भावविशेषा । तत्र य शुद्धस्तस्य सर्वेऽप्याकारा सविग्नभावोपदर्शका भवन्ति, इतस्तस्य तु न तथा । तथा स्वरा विविक्ता विस्पष्टा अक्षुभिताश्च निस्सरन्ति । अशुद्ध-पुरुषस्य तु अव्यक्ता अविस्पष्टा क्षुभिता गद्गदाश्च । तथा शुद्धस्य वाणी पूर्वापराऽव्याहता, अशुद्धस्य वाणी पूर्वापरविसंवादिनी । एव परोक्षज्ञानिन श्रुतव्यवहारिण - आकारै स्वरै पूर्वापर-व्याहताभिश्च वाणीभि तस्याऽऽलोचकस्य अन्त ररणगत कुञ्चितभाव ज्ञात्वा तथा व्यवहरन्ति । पूर्वं मायाप्रत्ययेन प्रायश्चित्तदण्डेन दण्ड्यते, पश्चात् अपराधप्रत्ययेन प्रायश्चित्तदण्डेनति ।

अथ यदि विसदृशमालोचयति तदा गुरुणा वक्तव्यं यद्-भो भो ! अन्यमुनिसमीपे गत्वा स्वकीयपरिहारस्थानस्य शुद्धिं कुरु । नाह तवैतादृश्या असदृश्या आलोचनाया सद्भावमजानान शुद्धिं कर्तुं शक्नोमि, इति । शिष्य पुन प्रश्नयति-गुरो ! ससारपारादारसमुत्तरणकरण ! एतानि मासादीनि षण्मासपर्यन्तानि परिहारस्थानानि कुत प्राप्तानि ? तत्राह-उद्गमादिरूपत्रिकस्थानात् एतानि परिहारस्थानानि प्राप्तानि भवन्ति । अयं भावः-उद्गमोत्पादनैषणासु यद् अकल्प्यप्रतिसे-चनाया आचरण तस्मादेवैतानि परिहारस्थानानि प्राप्तानि भवन्तीति ॥ सू० ५ ॥

सम्प्रति षण्मासिकप्रायश्चित्तादूर्ध्वं प्रायश्चित्तं न भवतीति प्रदर्शयति-‘तेण परं’ इत्यादि ।

सूत्रम्-तेण परं पलिउचिण वा अपलिउचिण वा ते चेव छम्मासा ॥ सू० ६ ॥

छाया-ततः परं प्रतिकुञ्चिते वा अप्रतिकुञ्चिते वा त एव षण्मासाः ॥ सू० ६ ॥

भाष्यम्-‘तेण परं’ इति । ‘तेण परं’ ततः पर, तेनेति पञ्चम्यर्थे तृतीया, अथवा ‘तेन’ इति अव्यय ‘ततः’ इत्यर्थे, तथा च तेन ततः पाञ्चमासिकप्रायश्चित्तस्थानात् परमूर्ध्वं षण्मासिकादिपरिहारस्थाने प्रतिसेविते सति, आलोचनाकाले प्रायश्चित्तसमये ‘पलिउचिण वा’ प्रतिकुञ्चिते वा, प्रतिकुञ्चन-माया तत्सहिते वा ‘अपलिउचिण वा’ अप्रतिकुञ्चिते वा मायारहिते वा, मायापूर्वकम्, अमायापूर्वकं वा आलोचिते इत्यर्थः । ‘ते चेव छम्मासा’ त एव षण्मासा त एव प्रतिसेवनानिष्पन्ना स्थिता मासाः षण्मासा एव, नाधिकं प्रतिकुञ्चनानिमित्तमारोपणं कर्तव्यम् ।

कुतो नाधिकं प्रायश्चित्तं दातव्यम् यथा मासिकप्रतिसेवनानिमित्तप्रायश्चित्तावसरे समायस्य द्वैमासिकं प्रायश्चित्तविधानं कृतं तथा—षण्मासप्रायश्चित्तावसरे समायिकाय सप्तमासिक प्रायश्चित्तं वक्तव्यं स्यात् किन्तु तथा न कृत्वा षण्मासाबधिकमेव प्रायश्चित्तं प्रतिकुञ्चनाया अप्रतिकुञ्चनाया. कुत कारणाद्विधीयते ? इति चेत् अत्रोच्यते—सत्यं भवता तर्कितम् षण्मासादप्यधिकं प्रायश्चित्तं दातव्यं प्रतिकुञ्चिते, किन्तु इह जीतकम्पोऽयम्—

अयं भाव—यस्य तीर्थंकरस्य यावत्प्रमाणकमुत्कृष्टं तपःकरणं तस्य तीर्थंकरस्य तीर्थे (शासने) अन्यसाधूनामुत्कृष्टं प्रायश्चित्तदानं तावत्प्रमाणकमेव, न ततोऽधिकं कदाचिदपि दातव्यम् । अन्तिमतीर्थंकरस्य भगवतो महावीरस्वामिनः, उत्कृष्टं तपः षण्मासिकं ततो भगवतो वर्द्धमानस्वामिनः शासने सर्वोत्कृष्टमपि प्रायश्चित्तदानं षण्मासिकमेवेति । षण्मासिकं परिहारस्थानं प्रतिसेवनयापि आलोचनां कुर्वतोऽपि नाधिकमारोपणम्, अतस्त एव षण्मासा इति कथितम् ॥ सू० ६॥

सूत्रम्—जे भिक्षू बहुसोवि मासियं परिहारद्वगणं पडिसेवित्ता आलोएज्जा । अपलिउंचिय आलोएमाणस्स मासियं, पलिउंचिय आलोएमाणस्स दोमासिय ॥ सू० ७॥

छाया—यो भिक्षुर्वहुशोऽपि मासिकं परिहारस्थानं प्रतिसेव्यं आलोचयेत् । अप्रतिकुञ्च्य आलोचयत. मासिकं, प्रतिकुञ्च्य आलोचयतो द्वैमासिकम् ॥ सू० ७ ॥

भाष्यम्—‘जे भिक्षू’ इति । ‘जे भिक्षू’ य कश्चिद् भिक्षु ‘बहुसो’ बहुशः त्रिप्रभृतिबहुवारानपि आस्तामेकै द्वौ वारौ, इत्यपिशब्देन सगृह्यते ‘मासियं’ मासिकम् ‘परिहारद्वगणं’ परिहारस्थानम् ‘पडिसेवित्ता’ प्रतिसेव्यं ‘आलोएज्जा’ आलोचयेत् आलोचनां कुर्यात् तस्य ‘अपलिउंचिय आलोएमाणस्स’ अप्रतिकुञ्च्य आलोचयत प्रतिकुञ्चनं माया, तामहृत्वा माया-मन्तरेण शुद्धान्त करणेन आलोचयत आलोचनां प्रायश्चित्तविधानं कुर्वत ‘मासियं’ मासिकमेकम् एकमासमात्रस्य प्रायश्चित्तं गुरुर्वदेत् । तत्रैव यदि—‘पलिउंचिय’ प्रतिकुञ्च्य मायापूर्वकम् आलोचयत ‘दोमासियं’ द्वैमासिकम्, द्विमासेन निर्वर्त्तनयोग्यं गुरुकं लघुकं वा प्रतिसेवनानुसारि प्रायश्चित्तम् । अप्रतिकुञ्च्य आलोचयतो मामिकमेकं प्रायश्चित्तम् प्रतिकुञ्च्य आलोचयतो द्वितीयो मायानिष्पन्नो गुरुमासो दीयते इति द्वैमासिकम् ।

इयमत्र भावना—केनाऽपि गीतार्येन कारणेन अयन्तया त्रीन् वारान्, बहुवारान् वा, मासिकं परिहारस्थानं प्रतिसेवितम्, आलोचनाकाले च येनाऽप्रतिकुञ्च्य आलोचितं तस्मै एकमेव मामिकं प्रायश्चित्तं दीयते, न तु यावतो वारान् प्रतिसेवना मामिकस्य कृतवान्, तावन्नि मासिकान्नीति । अथ प्रतिकुञ्चनया आलोचयति, ततो द्वितीयो मामो मायानिष्पन्नो दीयते इति द्वैमासिकमिति सङ्क्षेपः ॥ सू० ७ ॥

सूत्रम्—जे भिक्खू बहुसोवि दोमासियं परिहारद्वाणं पडिसेवित्ता आलोएज्जा ।
अपलिउंचिय आलोएमाणस्स दोमासियं, पलिउंचिय आलोएमाणस्स तेमासियं ॥ सू० ८॥

छाया—यो भिक्षुर्वहुशोऽपि द्वैमासिक परिहारस्थान प्रतिसेव्य आलोचयेत् ।
अप्रतिकुञ्च्य आलोचयतः द्वैमासिक, प्रतिकुञ्च्य आलोचयत त्रैमासिकम् ॥ सू० ८ ॥

भाष्यम्—‘जे भिक्खू’ इति । ‘जे भिक्खू’ य कश्चिद् भिक्षु ‘बहुसोवि’ बहुशोपि
त्रि-चतु-पञ्च-वारानपि ‘दोमासियं’ द्वैमासिक मासद्वयेन सपादनयोग्यम् । ‘परिहारद्वाणं’
परिहारस्थान पाप पापप्रयोजकसावयकमानुष्ठानम् ‘पडिसेवित्ता’ प्रतिसेव्य, तस्य प्रतिसेवना
कृत्वा ‘आलोएज्जा’ आलोचयेत् आलोचना प्रायश्चित्तविधि सपादयेत् । तस्य ‘अपलिउंचिय
आलोएमाणस्स’ अप्रतिकुञ्च्य मायामकृत्वा विशुद्धान्त करणेनालोचयत ‘दोमासियं’ द्वैमासिक
मासद्वयेन निर्वर्त्तनीय ‘पलिउंचिय आलोएमाणस्स’ प्रतिकुञ्च्य मायापूर्वकमालोचयत ‘तेमा-
सियं’ त्रैमासिक प्रतिकुञ्च्यालोचयतो मायानिष्पन्नस्तृतीयो गुरुमासो दीयते ॥ सू० ८ ॥

सूत्रम्—जे भिक्खू बहुशोवि तेमासियं परिहारद्वाणं पडिसेवित्ता आलोएज्जा ।
अपलिउंचिय आलोएमाणस्स तेमासियं, पलिउंचिय आलोएमाणस्स चाउम्मासियं ॥ सू० ९ ॥

छाया—यो भिक्षुर्वहुशोऽपि त्रैमासिक परिहारस्थान प्रतिसेव्य आलोचयेत् ।
अप्रतिकुञ्च्य आलोचयतः त्रैमासिक, प्रतिकुञ्च्य आलोचयतः चातुर्मासिकम् ॥ सू० ९ ॥

भाष्यम्—‘जे भिक्खू’ इति । ‘जे भिक्खू’ यो भिक्षु ‘बहुसोवि’ बहुशोऽपि द्वित्रि-
चतुर्वारान् ततोऽधिकान् पञ्चषट्सतादिवारान् वा ‘तेमासियं’ त्रैमासिक मासत्रयकालेन सपादन-
योग्यम् ‘परिहारद्वाणं’ परिहारस्थानम् ‘पडिसेवित्ता’ प्रतिसेव्य ‘आलोएज्जा’ आलोचयेत्
आलोचना कुर्यात्, ‘अपलिउंचिय’ अप्रतिकुञ्च्य मायामकृत्वा ‘आलोएमाणस्स’ आलोचयतः
आलोचना कुर्वत ‘तेमासियं’ त्रैमासिकम्, मासत्रयेण सपादनयोग्य प्रायश्चित्तम् ‘पलिउंचिय
आलोएमाणस्स’ प्रतिकुञ्च्य मायापूर्वकमालोचयत ‘चाउम्मासियं’ चातुर्मासिकम्, प्रतिकुञ्च्या-
लोचयत चतुर्थो मायानिष्पन्नो मासः ॥ सू० ९ ॥

सूत्रम्—जे भिक्खू बहुसोवि चाउम्मासियं परिहारद्वाणं पडिसेवित्ता आलोएज्जा ।
अपलिउंचिय आलोएमाणस्स चाउम्मासियं पलिउंचिय आलोएमाणस्स पचमासियं ॥ १० ॥

छाया—यो भिक्षुर्वहुशोऽपि चातुर्मासिक परिहारस्थानं प्रतिसेव्य आलोचयेत् ।
अप्रतिकुञ्च्य आलोचयतश्चातुर्मासिकं प्रतिकुञ्च्य आलोचयतः पाञ्चमासिकम् ॥ सू० १० ॥

भाष्यम्—‘जे भिक्खू’ इति । ‘जे भिक्खू’ यो भिक्षु ‘बहुसोवि’ बहुशोऽपि त्रिचतुः-
पञ्चप्रभृतिवारानपि ‘चाउम्मासियं’ चातुर्मासिक मासचतुष्टयेन सपादनयोग्यं ‘परिहारद्वाणं’

परिहारस्थानं पापप्रयोजकसावधकमानुष्ठानम् 'पडिसेवित्ता' प्रतिसेव्य 'आलोएज्जा' आलोचयेत् आलोचना कुर्यात्, 'अपलिउंचिय' अप्रतिकुञ्च्य, प्रतिकुञ्चना माया तामकृत्वा 'आलोएमाणस्स' आलोचयत् 'चाउम्मासियं' चातुर्मासिकं प्रायश्चित्त मासचतुष्टयेन सपादनयोग्य प्रायश्चित्त दीयते, 'पलिउंचिय' प्रतिकुञ्च्य मायां कृत्वा 'आलोएमाणस्स' आलोचयत् 'पंचमासियं' पाञ्चमासिकम्, मासपञ्चकेन सपादनयोग्य प्रायश्चित्तम्, अप्रतिकुञ्च्यालोचयतश्चातुर्मासिक प्रायश्चित्तम् । प्रतिकुञ्च्यालोचयत् पञ्चमो मायानिष्पन्नो गुरुमासो दीयते ॥ सू० १० ॥

सूत्रम्—जे भिक्खू बहुसोवि पंचमासियं परिहारट्टाणं पडिसेवित्ता आलोएज्जा । अपलिउंचिय आलोएमाणस्स पंचमासियं पलिउंचिय आलोएमाणस्स छम्मासियं ॥ सू० ११ ॥

छाया—यो भिक्षुर्बहुशोऽपि पाञ्चमासिक परिहारस्थान प्रतिसेव्य आलोचयेत् । अप्रतिकुञ्च्य आलोचयतः पाञ्चमासिकं, प्रतिकुञ्च्य आलोचयतः पाण्मासिकम् ॥ सू० ११ ॥

भाष्यम्—'जे भिक्खू' इति । 'जे भिक्खू' यो भिक्षु 'बहुसोवि' बहुशोऽपि पञ्च-पद्वारान् बहून् वा 'परिहारट्टाणं' परिहारस्थानं पापस्थान 'पडिसेवित्ता' प्रतिसेव्य 'आलो-एज्जा' आलोचयेत् तस्यालोचनासमये 'अपलिउंचिय आलोएमाणस्स' अप्रतिकुञ्च्य प्रतिकुञ्चनामकृत्वा, आलोचयत् 'पंचमासियं' पांचमासिकं मासपंचकेन सपादनयोग्य प्रायश्चित्तं दद्यात् 'पलिउंचिय' प्रतिकुञ्च्य प्रतिकुञ्चना माया, ता पुरस्कृत्य आलोचयतस्तु 'छम्मासियं' पाण्मासिकं मासषट्केन सपादनयोग्य प्रायश्चित्तम् । अप्रतिकुञ्च्यालोचयत् पाचमासिकम्, प्रतिकुञ्च्यालोचयत् षष्ठो मायानिष्पन्नो गुरुमासो दीयते ॥ सू० ११ ॥

सूत्रम्—तेण पर पलिउंचिण वा अपलिउंचिण वा, ते चेव छम्मासा ॥ सू० १२ ॥

छाया—तत् परं प्रतिकुञ्चिते वा अप्रतिकुञ्चिते वा त एव पण्मासा ॥ सू० १२ ॥

भाष्यम्—'तेण परं' इति । 'तेण परं' तत् परं पाण्मासिकादिपरिहारस्थाने प्रति-सेवितेऽपि आलोचनाकाले 'पलिउंचिण अपलिउंचिण वा' प्रतिकुञ्चिते अप्रतिकुञ्चिते वा, प्रति कुञ्चतया वा, अप्रतिकुञ्चतया वा आलोचिते 'ते चेव' ते एव प्रतिसेवनानिष्पन्ना स्थिता 'छम्मासा' पण्मासा, नाधिक प्रतिकुञ्चनानिमित्तम्—आगेपणम् एतादृशजीनकल्पवात्, महा-वीरशामने पाण्मासिकस्यैव प्रायश्चित्तस्य विधानात् ॥ सू० १२ ॥

सूत्रम्—जे भिक्खू मासियं वा, दोमासियं वा, तेमासियं वा, चाउम्मासियं वा, पंचमामियं वा, एएमि परिहारट्टाणाणं अन्नयर परिहारट्टाणं पडिसेवित्ता आलो-एज्जा अपलिउंचिय आलोएमाणस्स मासियं वा दोमामियं वा तेमामियं वा चाउम्मा-सियं वा पंचमासियं वा, पलिउंचिय आलोएमाणस्स दोमामियं वा तेमामियं वा

भाष्यम् ३० १ सू० १३

चाउम्मासियं वा पचमासियं वा छम्मासियं वा, तेण पर पल्लिउंचिए वा अपल्लिउंचिए वा ते चेव छम्मासा ॥ सू० १३ ॥

छाया—यो भिक्षुमासिक वा, द्वैमासिक वा, त्रैमासिकं वा, चातुर्मासिक वा पाञ्चमासिकं वा, एतेषा परिहारस्थानानामन्यतरत् परिहारस्थान प्रतिसेव्य आलोचयेत्, अप्रतिकुञ्च्य आलोचयत. मासिक वा, द्वैमासिकं वा, त्रैमासिकं वा, चातुर्मासिक वा, पाञ्चमासिक वा पाण्मासिक वा, तत परं प्रतिकुञ्चिते वा अप्रतिकुञ्चिते वा, त पच षण्मासा. ॥ सू० १३ ॥

भाष्यम्—‘जे भिक्खू मासियं’ इति । ‘जे भिक्खू’ यो भिक्षु माधु साध्वी वा ‘मासियं वा’ मासिक मासेन निर्वर्तनयोग्यं वा ‘दोमासियं वा’ द्वैमासिक मासद्वयेन निर्वर्तनयोग्यं वा ‘तेमासियं वा’ त्रैमासिक मासत्रयेण सपादनयोग्यं वा ‘चाउम्मासियं वा’ चातुर्मासिक मासचतुष्टयेन सपादनयोग्यं वा ‘पंचमासियं वा’ पाञ्चमासिक मासपञ्चकेन सपादनयोग्यं वा ‘एप्पसिं’ एतेषाम् मासिकादारभ्य पाञ्चमासिकपर्यन्तानाम् ‘परिहारट्टाणाणं’ परिहारस्थानानाम् ‘अन्नयरं’ अन्यतरत् किञ्चिदेकम् एकमासिकं वा द्वैमासिकं वा, त्रैमासिकं वा, चातुर्मासिकं वा, पाञ्चमासिकं वा ‘परिहारट्टाणं’ परिहारस्थान प्रायश्चित्तस्थानम् ‘पडिसेवित्ता’ प्रतिसेव्य कस्यचिद् एकतरस्य पापस्थानस्य प्रतिसेवना कृत्वा ‘आलोएज्जा’ आलोचयेत्, स्वकीय परिहारस्थान आचार्यसमीपे प्रकाशयेत् । तत्र—‘अपल्लिउंचिय आलोएमाणस्स’ अप्रतिकुञ्च्य आलोचयत कपटमकृत्वा आलोचनाविधिं सपादयत साधो क्रमश मासियं वा’ मासिकं वा एकमासनिष्पाद्यम् ‘दोमासियं वा’ द्वैमासिकं वा मासद्वयसंपादनयोग्यम् ‘तेमासियं वा’ त्रैमासिकं वा मासत्रयवहनयोग्यं ‘चाउम्मासियं वा’ चातुर्मासिकं वा मासचतुष्टयनिष्पादनयोग्यं ‘पंचमासियं वा’ पाञ्चमासिकं वा मासपञ्चकनिष्पादनीयं लघुकं गुरुकं वा प्रायश्चित्त प्रतिसेवनानुसारिं गुरुराचार्यो वा दद्यात्, शुद्धनिष्कपटभावेनोपस्थितत्वात्, ‘पल्लिउंचिय आलोएमाणस्स’ प्रतिकुञ्च्य आलोचयत मायापूर्वकमाचार्यसमीपे पापस्थानं प्रकाशयत मायापराधनिमित्तं मासिकस्थाने द्वैमासिक मासद्वयवहनयोग्यं लघुकं गुरुकं वा प्रायश्चित्त प्रतिसेवनानुसारिं दद्यात् । ‘तेमासियं’ त्रैमासिकं प्रायश्चित्तं द्वैमासिकपापस्थाने लघुकं गुरुकं वा प्रतिसेवनानुसारिं दद्यात् । ‘चाउम्मासियं वा’ चातुर्मासिकं वा त्रैमासिकपापस्थाने लघुकं गुरुकं वा प्रतिसेवनानुसारिं दद्यात् । ‘पंचमासियं वा’ पाञ्चमासिकं वा प्रायश्चित्तं चातुर्मासिकप्रायश्चित्तस्थाने लघुकं गुरुकं वा प्रतिसेवनानुसारिं दद्यात् ‘छम्मासियं वा’

षाण्मासिकं वा पाञ्चमासिकप्रायश्चित्तस्थाने मायापराधजनित षाण्मासिकं प्रायश्चित्तमेकमासाधिकं दद्यात् । मायापराधनिमित्तत्वेन हेतुना सर्वत्र मासाधिक्य दद्यात् ।

यथा—यदि मासिकं पापस्थान सेवितं सकपट चालोचयितुमाचार्यसमीपे स्थितस्तस्मै द्वैमासिकं लघुकं गुरुकं वा प्रतिसेवनानुसारि प्रायश्चित्त गुरुर्दद्यात् । यदि वा द्वैमासिकं परिहारस्थानं प्रतिसेव्य सकपटमालोचयितुमुपस्थितो भवति, तदा तस्मै त्रैमासिकं दद्यात् । यदि वा त्रैमासिकं परिहारस्थानमासेवितं सकपटं चालोचयितुमुपस्थित तदा तस्मै चातुर्मासिकं दद्यात् । चातुर्मासिकं प्रतिसेवित तस्मै पाञ्चमासिकं प्रायश्चित्तं दद्यात् । पाञ्चमासिकं पापस्थानं सेवितं मायापूर्वकमालोचयितुमुपस्थितस्तस्मै षाण्मासिकं प्रायश्चित्तं दद्यात् । एवं क्रमशः एकैकमासस्याधिकं प्रतिकुञ्चनानिमित्तक प्रायश्चित्तं दद्यात्, इति । 'तेण पर' तत परम्, तत पाञ्चमासिकात् परिहारस्थानादूर्ध्वं षाण्मासिकादिपापस्थानप्रतिसेवक आलोचनाकाळे 'पलि-उंचिण् अपलिउंचिण् वा' प्रतिकुञ्चिते वा अप्रतिकुञ्चिते वा मायापूर्वक मायारहितं वा आलोचिते 'ते चेव छम्मासा' त एव प्रतिसेवनानिष्पन्ना स्थिता षण्मासा, नाधिकं प्रतिकुञ्चनानिमित्तं प्रायश्चित्तम्, वर्द्धमानस्वामिशासने एतादृशस्यैव जीतकल्पस्य विधानात्, अन्यान्यतीर्थकरशासने न्यूनाधिकमपि प्रायश्चित्तं भवति, यथा ऋषभतीर्थकरस्य द्वादश मासा, वर्द्धमानस्वामिनः षण्मासा । शेषाणां द्वाविंशतितीर्थकराणां तीर्थे अष्टौ मासा इति । इदानीं तु वर्द्धमानस्वामिनः शासनम्, तस्य तूत्कृष्टं तपः षाण्मासिकमेव, ततोऽस्य तीर्थे सर्वोत्कृष्टमपि प्रायश्चित्तदानं षण्मासा एवेति षाण्मासिकपरिहारस्थानं प्रतिसेव्यं प्रतिकुञ्चनयाऽऽलोचयतोऽपि नाधिकमारोपणम्, अतस्त एव षण्मासा प्रोक्ता इति ॥ सू० १३ ॥

सूत्रम्—जे भिक्खु बहुसोवि मासियं वा बहुसोवि दोमासियं वा, बहुसोवि तेमासियं वा, बहुसोवि चाउम्मासियं वा, बहुसोवि पंचमासियं वा, एएसिं परिहारद्वाणाणं अन्नयर परिहारद्वाणं पडिसेवित्ता आलोएज्जा, अपलिउंचिय आलोएमाणस्स मासियं वा, दोमासियं वा, तेमासियं वा, चाउम्मासियं वा, पंचमासियं वा, पलिउंचिय आलोएमाणस्स दोमासियं वा, तेमासियं वा, चाउम्मासियं वा, पंचमासियं वा, छम्मासियं वा, तेण परं पलिउंचिण् वा, अपलिउंचिण् वा, ते चेव छम्मासाः ॥ सू० १४ ॥

छाया—यो भिक्षुर्वहुशोऽपि मासिकं वा, बहुशोऽपि द्वैमासिकं वा, बहुशोऽपि त्रैमासिकं वा, बहुशोऽपि चातुर्मासिकं वा, बहुशोऽपि पाञ्चमासिकं वा, पतेषा परिहारस्थानानामन्यतरत् परिहारस्थानं प्रतिसेव्यं आलोचयेत्, अप्रतिकुञ्च्य आलोचयतः मासिकं वा, द्वैमासिकं वा, त्रैमासिकं वा, चातुर्मासिकं वा, पाञ्चमासिकं वा, षण्मासिकं वा, तेन परं प्रतिकुञ्चिते वा, अप्रतिकुञ्चिते वा, त एव षण्मासाः ॥ सू० १४ ॥

भाष्यम्—‘जे भिक्खु’ इति । ‘जे भिक्खु’ य कश्चिद् भिक्षु साधु साध्वी वा ‘बहुसोवि’ बहुशोऽपि ‘मासियं वा’ मासिक वा ‘बहुसोवि’ बहुशोऽपि ‘दोमासियं वा’ द्वैमासिक वा ‘बहुसोवि’ बहुशोऽपि ‘ते मासियं वा’ त्रैमासिक वा ‘बहुसोवि’ बहुशोऽपि ‘चाउम्मासियं वा’ चातुर्मासिक वा ‘बहुसोवि’ बहुशोऽपि ‘पंचमासियं वा’ पाञ्चमासिकं वा, ‘एएसिं परिहारट्टाणाण’ एतेषा मासिकादीना परिहारस्थानानाम् ‘अन्नयरं परिहारट्टाण पडिसेवित्ता’ अन्यतरत् क्रमश एकं, द्विक, त्रिकं, चतुष्कं, पञ्चकं वा परिहारस्थान प्रतिसेव्य ‘आलोएज्जा’ आलोचयेत् ‘अपलिउंचिय आलोएमाणस्स’ अप्रतिकुञ्च्य आलोचयत मायामकृत्वाऽऽलोचना कुर्वत ‘मासियं वा’ क्रमश मासिक वा, अत्र वा शब्द सर्वत्र विकल्पार्थः । ‘दोमासियं वा’ द्वैमासिक वा ‘तेमासियं वा’ त्रैमासिकं वा ‘चाउम्मासियं वा’ चातुर्मासिक वा ‘पंचमासियं वा’ पाञ्चमासिकं वा प्रायश्चित्तम् । ‘पलिउंचिय आलोएमाणस्स’ प्रतिकुञ्च्यालोचयत माया कृत्वाऽऽलोचना कुर्वत सर्वत्राऽऽपन्नप्रायश्चित्तापेक्षयाऽधिको मायानिष्पन्नो लघुमासो गुरुमासो वा दीयते इति । कथमित्याह—मासिकपापस्थानसेवकस्य ‘दोमासियं वा’ द्वैमासिक वा, द्विमासप्रायश्चित्तयोग्यपापस्थानसेवकस्य ‘तेमासियं वा’ त्रैमासिक वा, एव क्रमेण ‘चाउम्मासियं वा’ चातुर्मासिक वा ‘पंचमासियं वा’ पाञ्चमासिक वा ‘छम्मासियं वा’ षण्मासिक वा प्रायश्चित्तं दद्यात् ‘तेण परं’ ततः पर पाञ्चमासिकात् परिहारस्थानात् परं षण्मासिकादिपरिहारस्थानप्रतिसेवकस्य ‘पलिउ चिए वा अपलिउ चिए वा’ प्रतिकुञ्चिते वा अप्रतिकुञ्चिते वा सति मायापूर्वकं वा मायारहितं वा कृतायामालोचनायाम् ‘ते चेव छम्मासा’ त एव षण्मासा । तत् ऊर्ध्वम्—अस्मिन् भगवतो वर्द्धमानस्वामिनस्तीर्थे आरोपणाया असद्भावात्, इति पूर्वमुक्तमेवेति ॥ सू० १४ ॥

सूत्रम्—जे भिक्खु चाउम्मासियं वा साइरेगचाउम्मासियं वा, पंचमासियं वा साइरेगपंचमासियं वा, एएसिं परिहारट्टाणाणं अन्नयरं परिहारट्टाणं पडिसेवित्ता आलोएज्जा, अपलिउंचिय आलोएमाणस्स चाउम्मासियं वा साइरेगचाउम्मासियं वा पंचमासियं वा साइरेगपंचमासियं वा, पलिउंचिय आलोएमाणस्स पंचमासियं वा साइरेगपंचमासियं वा छम्मासियं वा, तेण परं पलिउंचिए वा अपलिउंचिए वा ते चेव छम्मासा ॥ सू० १५ ॥

छाया - यो भिक्षुचातुर्मासिकं वा सातिरेकचातुर्मासिकं वा, पाञ्चमासिकं वा सातिरेकपाञ्चमासिकं वा, एतेषा परिहारस्थानाना अन्यतरत् परिहारस्थान प्रतिसेव्य आलोचयेत्, अप्रतिकुञ्च्य आलोचयत चातुर्मासिकं वा सातिरेकचातुर्मासिकं वा, पाञ्चमासिकं वा सातिरेकपाञ्चमासिकं वा, प्रतिकुञ्च्य आलोचयतः पाञ्चमासिकं वा सातिरेकपाञ्चमासिकं वा, षण्मासिकं वा, तेन पर प्रतिकुञ्चिते वा अप्रतिकुञ्चिते वा ते चेव षण्मासाः ॥ सू० १५ ॥

भाष्यम्—‘जे भिक्खू’ इति । ‘जे भिक्खू’ यः कश्चिद् भिक्षु ‘चाउम्मासिय वा’ चातुर्मासिकं वा साइरेगचाउम्मासिय वा’ सातिरेकचातुर्मासिकं वा, मासे अतिरेकता आधिक्य दिवसादिभिः क्वचित् पञ्चरात्रिन्दिवै, क्वचित् दशरात्रिन्दिवै, क्वचित् पक्षेण, विंशतिदिनै, पञ्चविंशतिदिवसात्मकभिन्नमासैर्वा भवति । पञ्चमासिय वा’ पाञ्चमासिकं वा ‘साइरेगपञ्चमासियं वा’ सातिरेकपाञ्चमासिकं वा, अत्रापि सातिरेकता पञ्चदिनादारम्य भिन्नमासात्मिकैव ज्ञातव्या । ‘एएसि’ एतेषां चातुर्मासिक—सातिरेक चातुर्मासिक—पाञ्चमासिक—सातिरेकपाञ्चमासिकानाम् ‘परिहार-ट्टाणाणं’ परिहारस्थानानां पापस्थानानां मध्ये ‘अन्नयरं परिहारट्टाणं पडिसेवित्ता’ अन्यतरत् एतेषु यत् किमप्येक परिहारस्थानं प्रतिसेव्यं यदि ‘आलोएज्जा’ आलोचयेत्, पापापनोदनाय आचार्यसमीपे प्रकाशयेत्, तत्र—‘अपलिउंचिय आलोएमाणस्स’ अप्रतिकुञ्च्य मायामकृत्वा निष्कपटो भूत्वेत्यर्थं आलोचयेत् आलोचनां कुर्यात् तदा तस्य तथाविधस्य प्रतिसेवकस्य ‘चाउम्मासियं वा’ चातुर्मासिकं वा यत्प्रतिसेवितं तदेव ‘साइरेगचाउम्मासिय वा’ सातिरेकचातुर्मासिकं वा पञ्चदिवसाद्यधिकं चातुर्मासिकं प्रायश्चित्तं दद्यात् । ‘पञ्चमासियं वा’ पाञ्चमासिकं प्रायश्चित्तं यावन्मात्रं प्रतिसेवितं तावन्मात्रमेव, ‘साइरेगपञ्चमासियं वा’ सातिरेकपाञ्चमासिकं वा पञ्चदिवसाद्यधिकं पाञ्चमासिकं प्रायश्चित्तं दद्यात् । ‘पलिउंचिय आलोएमाणस्स’ प्रतिकुञ्च्य कपटं कृत्वा आलोचयतः प्रतिसेवकस्य ‘पञ्चमासिय वा’ चातुर्मासिकपरिहारस्थानसेवने पाञ्चमासिकं प्रायश्चित्तं दातव्यम्, तत्र च चातुर्मासिकस्य प्रतिसेवनानिमित्तत्वात्, मासाधिक्यस्य च मायापराधजनितत्वात् । ‘साइरेगपञ्चमासियं वा’ सातिरेकपाञ्चमासिकं वा, सातिरेकचातुर्मासिकपापस्थाने सेविते सति सातिरेकपाञ्चमासिकं प्रायश्चित्तं दातव्यमित्यर्थः ॥ ‘छम्मासियं वा’ षण्मासिकं वा पाञ्चमासिकसातिरेकपाञ्चमासिकपापस्थानप्रतिसेवकस्य सकपटमालोचयतस्तस्य षण्मासिकं प्रायश्चित्तं दातव्यमित्यर्थः । ‘तेण परं’ तेन ततः तस्मात् षण्मासिकात् परिहारस्थानात् परं परस्मिन् सप्ताष्टादिके परिहारस्थाने प्रतिसेविते प्रतिसेवकस्य ‘पलिउंचिय वा अपलिउंचिय वा’ प्रतिकुञ्चिते सकपटे, अप्रतिकुञ्चिते निष्कपटे वा प्रतिसेवके ‘ते चेव छम्मासा’ ते एव षण्मासा एतदधिकप्रायश्चित्तस्य विधानाभावात् ॥ सू० १५ ॥

सूत्रम्—जे भिक्खू बहुसोवि चाउम्मासियं वा, बहुसोवि साइरेगचाउम्मासियं वा बहुसोवि पञ्चमासिय वा बहुसोवि साइरेगपञ्चमासियं वा, एएसि परिहारट्टाणाणं अन्नयरं परिहारट्टाणं पडिसेवित्ता आलोएज्जा अपलिउंचिय आलोएमाणस्स चाउम्मासियं वा साइरेगचाउम्मासियं वा पञ्चमासियं वा साइरेगपञ्चमासियं वा, पलिउंचिय आलोएमाणस्स पञ्चमासियं वा साइरेगपञ्चमासियं वा छम्मासियं वा तेण परं पलिउंचिय वा अपलिउंचिय वा ते चेव छम्मासा ॥ सू० १६ ॥

छाया—यो भिक्षुर्वहुशोऽपि चातुर्मासिक वा, बहुशोऽपि सातिरेकचातुर्मासिक वा बहुशोऽपि पाञ्चमासिक वा बहुशोऽपि सातिरेकपाञ्चमासिक वा, पतेग परिहार-स्थानाना (मध्याद्) अन्यतरत् परिहारस्थान प्रतिसेव्य आलोचयेत्, अप्रतिकुञ्च्य आलोचयत. चातुर्मासिक वा सातिरेकचातुर्मासिक वा, पाञ्चमासिक, वा सातिरेकपाञ्चमासिक वा, अप्रतिकुञ्च्य आलोचयत पाञ्चमासिक वा सातिरेकपाञ्चमासिक वा, प्रति-कुञ्च्य आलोचयत पाञ्चमासिक वा सातिरेकपाञ्चमासिक वा, पाण्मासिक वा, तत पर प्रतिकुञ्चिते वा अप्रतिकुञ्चिते वा ते चेव षण्मासा ॥ सू० १६ ॥

भाष्यम्—‘जे भिक्खू’ इति । ‘जे भिक्खू’ य कश्चिद् भिक्षु ‘बहुसोवि’ बहुशोऽनेकशोऽनेकवा रानित्यथ ‘चाउम्मासियं वा’ चातुर्मासिक मासचतुष्टयेन सपादनयोग्यम् । ‘बहुसोवि साइरेग-चाउम्मासियं वा’ बहुशोऽनेकवारान् सातिरेकचातुर्मासिक चातुर्मासिकपरिहारस्थाने सातिरेकत्वात् रात्रिन्दिवपञ्चकादिभिर्भवति । रात्रिन्दिवपञ्चकादारम्य भिन्नमासेनाऽधिकत्वमित्यर्थः । बहुसोवि पचमासियं वा’ बहुशोऽपि अनेकवारमपि पाञ्चमासिक वा मासपञ्चकेन सपादनयोग्य परिहारस्थानम्, ‘साइरेगपचमासियं वा’ सातिरेकपाञ्चमासिक वा ‘एएसि परिहारद्वानाण’ एतेषा चातुर्मासिकादिपरिहारस्थानाना मध्यात् ‘अन्नयर परिहारद्वान पडिसेवित्ता’ अन्य-तरत् यत्किमप्येक परिहारस्थानं प्रतिसेव्य ‘आलोएज्जा’ आलोचयेत् आचार्यसमीपे दोष प्रकाशयेत् । तत्र—‘अपलिउचिय आलोएमाणस्स’ अप्रतिकुञ्च्य मायामकृत्वा निष्कपटभावेन आलोचयत ‘चाउम्मासियं वा’ चातुर्मासिक वा ‘साइरेगचाउमासियं वा’ सातिरेकचातु-र्मासिक वा प्रायश्चित्तम् । ‘पचमासियं वा’ पाञ्चमासिक वा ‘साइरेगपचमासियं वा’ सातिरेकपाञ्चमासिकं वा प्रायश्चित्त प्रतिसेवनानुसारि दद्यादाचार्य । ‘पलिउचिय आलोए-माणस्स’ प्रतिकुञ्च्य मायापूर्वकम् आलोचयत चातुर्मासिकपरिहारस्थाने ‘पंचमासियं वा’ पाञ्चमासिक प्रायश्चित्त दद्यात्, तत्र—मासचतुष्टयपापस्थानस्य प्रतिसेवनाजनितत्वात्, मासाधिक्यस्य च मायापराधजनितत्वात् । सातिरेकचातुर्मासिकपरिहारस्थाने तु ‘साइरेगपंच-मासियं वा’ सातिरेकपाञ्चमासिक प्रायश्चित्तं दातव्यम् । सातिरेकपाञ्चमासिकपरिहारस्थाने सकपट-मलोचयतस्तु ‘छम्मासियं वा’ पाण्मासिकं प्रायश्चित्तं दातव्यम् । ‘तेण परं’ तेन तत् पञ्चमासाधिकपरिहारस्थानप्रतिसेवनात् पर परस्मिन् परिहारस्थाने षट्सप्ताष्टादिमासिके प्रतिसेविते तु ‘पलिउचिण अपलिउंचिण वा’ प्रतिकुञ्चिते सकपटे, अप्रतिकुञ्चिते निष्कपटे वा ‘ते चेव छम्मासा’ ते एव षण्मासा प्रायश्चित्तरूपेण दातव्याः, कारण पूर्वमुक्तमेवेति ।

ननु यदि शिष्य प्रतिकुञ्च्य आलोचना कुर्यात् तदा गुरुणा कथं ज्ञायते यदयं मूल-गुणविषय पापं सेवितवान् उत्तरगुणविषय वा ? एवं सति न तस्य सम्यक् पापशुद्धिर्जायते । यदि तेन उत्तरगुणविषय पापं सेवितं भवेत् तदा तस्मिन्नालोचिते परम्परया मूलगुणेषु दोष-

प्रसङ्गः, तेन चारित्र कलुषितं भवति, उत्तरगुणातिचारा हि मूलगुणानपि विराधयन्ति, मूलोत्तरगुणानां परस्परं सबद्धत्वात् । यदि मूलगुणविषयं पापं सेवितं भवेत्तदा चारित्रमेव समूलं विनश्यति । विशेषस्त्वेतावानेव यत् मूलगुणनाशे तत्कालमेव साधोश्चारित्रपर्वतादवपातो भवेत्, उत्तरगुणनाशे तु कालक्रमेण चरित्रनाशः संजायते, उक्तञ्च—

“अग्रघातो हणे मूलं, मूलघातो य अग्रयं ।

मूलोत्तरगुणे नेव, विराहिज्जा कयाइ वि” ॥ १ ॥

छाया—अग्रघातो मूलं हन्यात्, मूलघातश्च अग्रकम् ।

(तस्मात्) मूलोत्तरगुणान् नैव विराधयेत् कदाचिदपि ॥ १ ॥

अत्र तालो दृष्टान्तः—तालवृक्षस्याऽग्रे सूच्या घातो मूलं हन्ति । मूलघातस्तु सर्वं वृक्षमेव हन्ति अग्रभागस्य का कथा इति । अत्र विषभक्षिकुपथ्यसेविनोर्द्वयोर्दृष्टान्ते गाथामाह—

“एगो य विसं भक्खइ, वीओ सेवइ कुपथ्यमाहारं ।

सज्जो मरइ य पढमो, अवरो कालक्कमेणेव” ॥ १ ॥

छाया—एकश्च विषं भक्षति, द्वितीयः सेवते कुपथ्यमाहारम् ।

सद्यो त्रियते प्रथमः, अपरः कालक्रमेणैव ॥ १ ॥

तथाहि—एकेन केनचित् पुरुषेण प्रच्छन्नं विषं भक्षितम्, वैद्येन पृष्टम्—किं त्वया भक्षितं सद्यः सत्यं वद येन तदुपशामकमौषधं दत्त्वा त्वा प्रगुणीकरोमीति । तेन ‘न किमपि भक्षितम्’ इत्युक्त्वा विषभक्षणं सगोपितं वैद्याय न प्रकाशितम् । ततः स तदोपेण तत्कालमेव जीविताद् ध्वस्तोऽभवत् । द्वितीयः पुनः प्रच्छन्नं कुपथ्यं सेवते तेन प्रतिदिनं तस्य शरीरं रोगो वर्धितुमारब्धं, वैद्येन पृष्टम्—किं त्वं कुपथ्यं सेवसे येन तव शरीरं रोगः प्रतिदिनं वृद्धिमेति, सत्यं यथावस्थितं प्रकाशय येन त्वा प्रगुणीकरोमि । तेन माया कृत्वा वैद्याय न किमपि प्रकाशितम्, क्रमेण तस्य स रोगः असाध्यतां प्राप्नोति, ततः कालक्रमेण स मृतवानिति । एवं मूलोत्तरगुणदोषसेविनाऽपि गुरुसमीपे आलोचनाकाले गुरुणा पृष्टे सति मायाचरणं न कर्तव्यं, यथावस्थितं सर्वं वदेदिति ।

शिष्यः पृच्छति भदन्त ! कीदृशो भिक्षुरालोचनाहो भवितुमर्हति ? गुरुराह—

“जाइकुलाईदसगुण, जुत्तो आलोयणारिहो सीसो ।

आलोयइ सो सम्मं, भीरुत्तणओ य पावस्स” ॥ १ ॥ इति ।

छाया—जातिकुलादिदशगुणयुक्तः आलोचनाहः शिष्यः ।

आलोचयति सम्यक् भीरुत्वाच्च पापस्य ॥ १ ॥

आलोचनार्हस्य दश गुणा यथा—जाति१—कुल२—विनय३—ज्ञान४—दर्शन५—चारित्र्य६—
क्षान्ति७—दमा८—समायित्व९—पश्चात्तापित्वाख्या १०। ननु केन कारणेन एतावन्तो गुणा आलो-
चनार्हस्य इत्यन्ते ? तत्राह—जातिसम्पन्न—जाति—मातृपक्षरूपा तया सपन्न—विशुद्धमातृपक्ष इत्यर्थः
एतादृशः प्रायोऽकृत्य न सेवते, अथ कथमपि दोष आपतेत् तदा आलोचनाकाळे सम्यगालोच-
यति १। कुलसम्पन्न—कुलेन—पितृपक्षरूपेण सपन्न, विशुद्धपितृपक्षो हि प्रतिपन्नप्रायश्चित्तस्य
सम्यग् निर्वाहको भवति २। विनयसम्पन्नः—गुरोरभ्युत्थाननिषादानादिविनय सम्यक् करोति ३।
ज्ञानसम्पन्न—श्रुतानुसारेण सम्यगालोचयति यत् ‘अमुकश्रुतानुसारेण मे दत्त प्रायश्चित्तमत
शुद्धोऽह’—मिति जानीते ४। दर्शनसम्पन्न—प्रायश्चित्तात् स्वस्य शुद्धिं सम्यक् श्रद्धते ५। चारित्र-
सम्पन्नः—पुनरतिचार न सेवते, अनालोचिते चारित्र न शुष्यतीति सम्यगालोचयति ६। क्षान्ति-
सम्पन्न—कस्मिंश्चित्कारणविशेषे गुरुणा कठोरमपि आपित सम्यक् प्रतिपद्यते न तु रोष कुरुते,
यदपि प्रायश्चित्तमारोपित तत् सम्यग् वहतीति ७। दान्त—इन्द्रियदमनसम्पन्न—नोइन्द्रियदमन-
सम्पन्नः प्राप्तप्रायश्चित्ततपो मनोबलसम्पन्नत्वेन सम्यगाराधयति ८। अमायित्वसम्पन्न—माया
अस्यास्तीति मायी, न मायी अमायी, तस्य भावोऽमायित्वम्, तेन सपन्न, मायारहितोऽप्रति-
कुञ्चितमालोचयति ९। अपश्चात्तापित्वसम्पन्न—पश्चात्ताप प्रायश्चित्तप्राप्तौ मनोमालिन्यम्,
सोऽस्यास्तीति पश्चात्तापी, गुरुदत्तप्रायश्चित्तप्राप्तौ पश्चात्तापकारक यथा—‘हा दुष्टु मया कृत
यद् आलोचितम्, इदानीं कथमह प्रायश्चित्ततप करिष्यामि, इत्यादिचिन्तक’, यो न तथा स
अपश्चात्तापी, स एव मनुते—कृतपुण्योऽह यत् कृतपापस्य प्रायश्चित्त प्रतिपन्नवानिति १०।
एतादृशदशगुणसम्पन्नेन आलोचकेन भाव्यमिति । एवमेवोक्तं भगवता स्थानाङ्गस्य दशमे
स्थाने इति ।

आलोचनानर्हस्य दोषा अपि दश भवन्ति तानाह—

गाथा—“आवज्जणाणुमाणा—इदोसज्जुत्तो हविज्ज जो सीसो ।

सो आलोयणनरिहो, नालोयइ सुद्धभावेण” ॥१॥

छाया—आवर्जनाजुमानादिदोषयुक्तो भवेत् य. शिष्य. ।

स आलोचनानर्ह. नालोचयति शुद्धभावेन ॥१॥

आवर्जनानुमानादिदोषयुक्त. इति । आलोचनाऽनर्हस्य आवर्जना१—ऽनुमान२—दृष्ट३—
वादर४—सूक्ष्म५—छन्न६—शब्दाकुल७—बहुजना८—ऽव्यक्त९—तत्त्वेति १० मेदाद् दश दोषाः
भवन्ति । तथाहि—‘आवर्जित वशीकृत. सन् आचार्यो मेऽल्प प्रायश्चित्त दास्यति’ इति बुद्ध्या
भ्य १

विनयवैयावृत्यादिभिरालोचनाचार्यमाराध्य आलोचनाकरणं आवर्जनाख्यः प्रथम आलोचना-
दोषः १ । आलोचकोऽनुमानं करोति—यदयं ममाचार्यः अमुकप्रकारकवार्त्तालापादिचेष्टया मृदुदण्ड-
प्रदायी भविष्यतीति विचार्य तथाविधां वार्त्तां कृत्वा आलोचनाकरणं स अनुमानाख्यो द्वितीय
आलोचनादोषः २ । आचार्यादिना मया क्रियमाणं यदपराधजातं दृष्टं तस्यैवालोचनां करिष्या-
मीति मनसि निधाय आलोचनाकरणम् दृष्टाख्यस्तृतीय आलोचनादोषः ३ । बादरस्यैव
बृहत् एव दोषजातस्यालोचनाकरणं न सूक्ष्मस्येति चतुर्थो बादराख्य आलोचनादोषः ४ । आचार्यो
ज्ञास्यति यं सूक्ष्ममालोचयति स बादरं कथं नालोचयिष्यतीति आचार्यस्य विश्वासोत्पादनार्थं
सूक्ष्मस्यैव दोषजातस्यालोचनाकरणं सूक्ष्माख्यः पञ्चम आलोचनादोषः ५ । लज्जालुतामुपदर्श्य
मन्दशब्देन पापं तथाऽऽलोचयति यथा केवलं स्वयमेव शृणोति न तु आलोचनादायक आचार्यादिः,
इत्येवमालोचनाकरणं षष्ठं लज्जाभिष आलोचनादोषः ६ । महता शब्देन आलोचनाकरणं, तथा
आलोचयति यथा अन्येऽपि अगीतार्थादयः शृण्वन्तीयेष शब्दाकुलाख्य सप्तम आलोचना-
दोषः ७ । एकान्तेऽनालोच्य बहुजनमध्ये आलोचनाकरणम्, अथवा एकस्याचार्यस्य समीपे
आलोच्य तस्यैवापराधजातस्य अन्यान्याचार्याणां सविधेऽपि पुनः पुनरालोचनाकरणं बहुजनाख्यो-
ऽष्टम आलोचनादोषः ८ । अव्यक्तस्य अगीतार्थस्य समीपे आलोचनाकरणं नवमोऽव्यक्ताख्य आलो-
चनादोषः ९ । यमपराधमालोचयति तस्यैव पुनः सेवनं तत्सेविनामको दशम आलोचनादोषः १० ।
एतादृशदशदोषधारकः शिष्यः, आलोचनाऽनर्हो भवति, नासौ आलोचनायोग्य इति
स्थानाङ्गस्य, दशमे स्थाने प्रोक्तमिति । दशम्यः कारणेभ्यो दोषा समापद्यन्ते इति दश दोषान्
गाथाद्वयेन दर्शयति—

“कन्दर्पो १ यः प्रमादो २, अज्ञानं ३ तद् अकस्मद्भावो ४ यः ।
आवर्त्तो ५ तद् संकटं ६, क्षुधा ७ तद् रागदोषो ८ यः ॥१॥
नवमं च भयं ९, दशमं पुनः परनिमित्तसंज्ञयं १० ।
एवं कारणजातं, दोषोत्पादं मुण्येयम्” ॥२॥ इति ।

छाया—कन्दर्पश्च १ प्रमादः २, अज्ञानं ३ तथा अकस्माद्भावश्च ४ ।
आपत्तिः ५ तथा संकटः ६ क्षुधा ७ तथा रागद्वेषौ ८ च ॥१॥
नवमं च भयं ९ क्षयम्, दशमं पुनः परनिमित्तसंज्ञातम् १० ।
एतत् कारणजातं, दोषोत्पादं ज्ञातव्यम् ॥२॥

तत्र—कन्दर्पः कामविकारं तद्वशवर्त्ति पापं सेवते १ । प्रमादः—निद्राविकथारिरूपः २ ।
अज्ञानं दोषानभिज्ञत्वम् ३ । अकस्माद्भावः अचिन्त्यत्वेन समापत्तितम् ४ । आपत्तिः—दुष्टराजादि-
जन्या ५ । संकटं—मरणादिरूपः ६ । क्षुधा—क्षुधापरीपहस्याऽसहनशीलत्वम्, यथा “बुभुक्षितः किं

न करोति पापम्" इति न्यायात् क्षुधाऽपि दोषोत्पत्तौ कारण जायते ७ । रागद्वेषौ ८ । भय-मनुष्य-
देवतिथिगजन्यम् ९ । परनिमित्तसजातम्-परोऽन्यो निमित्तं यत्र तत् परनिमित्त, तेन सजात
समुत्पन्नं, य निमित्तीकृत्य पाप सेवते तत् १० । एतत् पूर्वोक्तं कारणजातं कारणसमूह कारणदश-
कमित्यर्थः दोषोत्पादे-दोषोत्पत्तौ ज्ञातव्यम् ॥१-२॥ एतानि दश कारणानि दोषोत्पत्तौ सम्भव-
न्तीति भावः ॥ सू० १६ ॥

सूत्रम्—जे भिक्षु चाउम्मासिय वा, साइरेगचाउम्मासियं वा, पंचमासिय वा,
साइरेगपंचमासिय वा, एएसि परिहारट्टाणाणं अन्नयरं परिहारट्टाणं पडिसेवित्ता आलो-
एज्जा, अपलिउंचिय आलोएमाणस्स ठवणिज्जं ठावइत्ता करणिज्जं वेयावडियं, ठावि-
एवि पडिसेवित्ता सेवि कसिणे तत्थेव आरुहियन्वे सिया, पुव्वं पडिसेवियं पुव्वं
आलोइयं १, पुव्वं पडिसेवियं पच्छा आलोइयं २, पच्छा पडिसेवियं पुव्व आलोइयं ३,
पच्छा पडिसेवियं पच्छा आलोइयं ४ । अपलिउंचिए अपलिउंचियं १, अपलि-
उंचिए पलिउंचियं २, पलिउंचिए अपलिउंचियं ३, पलिउंचिए पलिउंचियं ४ । अपलि-
उंचिए अपलिउंचियं आलोएमाणस्स सव्वमेयं सकयं साहणिय जे एयाए पट्टवणाए
पट्टविए निव्विसमाणे पडिसेवइ सेवि कसिणे तत्थेव आरुहियन्वे सिया ॥ सू० १७ ॥

छाया—जे भिक्षुचातुर्मासिक वा, सातिरेकचातुर्मासिक वा, पाञ्चमासिक वा,
सातिरेकपाञ्चमासिकं वा, एतेषा परिहारस्थानानाम् अन्यतरत् परिहारस्थानं प्रतिसेव्य
आलोचयेत्, अप्रतिकुञ्च्य आलोचयतः स्थापनीयं स्थापयित्वा करणीयं वैयावृत्यम्, स्था-
पितेऽपि प्रतिसेव्य सोऽपि कृत्स्नं तत्रैवारोहयितव्यं स्यात्, पूर्वं प्रतिसेवितं पूर्वमालो-
चितम् १, पूर्वं प्रतिसेवितं पश्चादालोचितम् २, पश्चात् प्रतिसेवितं पूर्वमालोचितम् ३,
पश्चात् प्रतिसेवितं पश्चादालोचितम् ४ । अप्रतिकुञ्चिते अप्रतिकुञ्चितम् १, अप्रति-
कुञ्चिते प्रतिकुञ्चितम् २, प्रतिकुञ्चिते अप्रतिकुञ्चितम् ३, प्रतिकुञ्चिते प्रतिकुञ्चितम् ४ ।
अप्रतिकुञ्चिते अप्रतिकुञ्चितम् आलोचयतः सर्वमेतत् स्वकृतं संहृत्य यः एतया प्रस्था-
पनया प्रस्थापितः निविशमानः प्रतिसेवते तदपि कृत्स्नं तत्रैवारोहयितव्यं स्यात् ॥ सू० १७ ॥

भाष्यम्—जे भिक्षु इति । जे भिक्षु यः कश्चिद् भिक्षु 'चाउम्मासियं वा' चातुर्मासिक वा
परिहारस्थानम् । 'साइरेगचाउम्मासियं वा' सातिरेकचातुर्मासिक वा, पाञ्चदिनाधिकं चातुर्मासिकं
परिहारस्थानम्, 'पंचमासियं वा' पाञ्चमासिक वा 'साइरेगपंचमासियं वा' सातिरेकपाञ्च-
मासिकं वा, 'एएसि' एतेषा पाञ्चमासिकान्तानाम् 'परिहारट्टाणाणं' परिहारस्थानानाम् 'अन्न-
अन्यतरत्, एतेषु यत्किमपि एकम् 'परिहारट्टाणं पडिसेवित्ता' परिहारस्थान प्रायश्चि-
त्तिसेव्य 'आलोएज्जा' आलोचयेत् आलोचनां कुर्यात्, तत्र 'अपलिउंचिय आलो-
' अप्रतिकुञ्च्य मायामकृत्वा निष्कपटभावेन आलोचयत. 'ठावइत्ता

स्थापनीयं स्थापयित्वा परिहारतपसो दानसमये आचार्ये. पारिहारिकाय एतादृशं नियमं श्रावयति—यः स्वल्ल प्रतिसेवकः परिहारतपःप्रायश्चित्तस्थानं प्राप्तं तस्य परिहारनामकतपोदानाय सर्वेषां साधु-साध्वीजनानां परिज्ञानाय सकलगच्छसमक्षं निरुपसर्गप्रत्ययं निरुपसर्गनिमित्तं कायोत्सर्गं पूर्वं क्रियते । कायोत्सर्गकरणानंतरं आचार्यः प्रतिसेवकं प्रति वक्ति—अहं ते कल्पस्थितः, अयं साधुरनुपारिहारिकः तत् स्थापनीयं स्थापयिष्वेति यत्नेन सहाचरणीयम् तत्, स्थाप्यते इति स्थापनीयम् अग्रे वक्ष्यमाणमालापनपरिवर्तनादि, तत् सकलगच्छसमक्षं स्थापयित्वा कल्पस्थितेनाऽनुपारिहारिकेण च यथायोगमनुशिष्ट्युपालम्भोपग्रहरूपं वक्ष्यमाणं वैयावृत्यं करणीयम्, 'ठाविष्वि पडिसेविता' स्थापितेऽपि प्रतिसेव्यं ताभ्यां क्रियमाणेऽपि वैयावृत्ये स्थापितेऽपि आलापनादौ कदाचित् किमपि प्रतिसेव्यं गुरोः समीपमुपागच्छेत्—यथा भगवन् ! अहममुकं प्रायश्चित्तस्थानमापन्नं । अतः 'सेवि' तदपि 'कसिणं' कृत्स्नं परिहारतपसि क्रियमाणे 'तत्थेव' तथैव परिहारतपसि एव 'आरुहेयन्वे सिया' आरोहयितव्यं—आरोपणीय स्यात्, स्यादित्यव्ययमत्रावधारणे, तेनारोहयितव्यमेव, केवलं तत्कृत्स्नमारोपयितव्यमिति । अनुग्रहकृत्स्नेन निरनुग्रहकृत्स्नेन वा । तस्य प्रतिसेवितस्य गुरुसमक्षमालोचनायां चतुर्भङ्गी भवति, तामेव दर्शयितुमाह—

‘पुण्वं पडिसेवियं पुण्वं आलोइयं’ पूर्वं प्रतिसेवितं पूर्वमालोचितम् । अत्र पूर्वमित्यत्र पदैकदेशे पदसमुदायोपचारात् पूर्वाऽऽनुपूर्व्येति ज्ञातव्यम् । तत्पश्चादयमर्थः—गुरुलघुपर्यालोचनया पूर्वानुपूर्व्या लघुपञ्चकादिक्रमेण यत् प्रतिसेवितं तत् पूर्वं पूर्वानुपूर्व्येति प्रतिसेवनानुक्रमेणाऽऽलोचितमिति प्रथमो भङ्गः १ ।

द्वितीयभङ्गमाह—‘पुण्वं पडिसेवियं पुण्वं आलोइयं’ पूर्वं प्रतिसेवितं पश्चादालोचितम्, पूर्वं गुरुलघुपर्यालोचनया पूर्वाऽऽनुपूर्व्या मासलघुकादि प्रतिसेवितम्, तदनन्तरं च अल्पप्रयोजनोत्पत्तौ गुरुलघुपर्यालोचनयैव लघुपञ्चकादि प्रतिसेवितम् । आलोचनासमये तु पश्चात्—पश्चानुपूर्व्या आलोचितं, पूर्वं लघुपञ्चकाद्यालोचितं, पश्चात् लघुमासादिकमालोचितमिति द्वितीयो भङ्गः २ ।

तृतीयभङ्गमाह—‘पुण्वं पडिसेवियं पुण्वं आलोइयं’ पश्चात्प्रतिसेवितं पूर्वमालोचितम् । पश्चात् पश्चानुपूर्व्या प्रतिसेवितं गुरुलघुपर्यालोचनामन्तरेण पूर्वं गुरुमासादिकं प्रतिसेवितं पश्चाल्लघुपञ्चकादीति आलोचनासमये आनुपूर्व्या आलोचितम्, पूर्वं लघुपञ्चकाद्यालोचितं पश्चात् गुरुमासादीत्यर्थः इति तृतीयो भङ्गः ३ ।

अथ चतुर्थभङ्गमाह—‘पुण्वं पडिसेवियं पुण्वं आलोइयं’ पश्चात्प्रतिसेवितं पश्चादालोचितं, पश्चानुपूर्व्या प्रतिसेवितं गुरुलघुपर्यालोचनादिविरहितं यथाकथञ्चन प्रतिसेवित-

मित्यर्थं पश्चात् पश्चानुपूर्व्या आलोचित प्रतिसेवनानुक्रमेणैवालोचितम् । अथवा स्मृत्वा स्मृत्वा यथाकथञ्चनाऽऽयालोचितमिति चतुर्थो भङ्गः ४ ।

अत्र प्रथमचतुर्थभङ्गौ अप्रतिकुञ्चनायाम्, द्वितीय-तृतीयभङ्गौ प्रतिकुञ्चनायाम्, इति प्रतिकुञ्चनाऽप्रतिकुञ्चनाभ्यामिय चतुर्गद्गी भवति तामेवाह—‘अपलिउंचि ए अपलि चियं’ इत्यादि ।

‘अपलिउंचि ए अपलिउंचियं’ अप्रतिकुञ्चितेऽप्रतिकुञ्चितम्, यदा खलु अपराधान् प्राप्त. आलोचनाभिमुखस्तदा कश्चिदेव संकल्पितवान् यथा—ये केचन मयि अपराधास्ते सर्वेऽपि मया आलोचनीया, एव पूर्वसकल्पकाले अप्रतिकुञ्चिते आलोचनासमये अप्रतिकुञ्चितमेव आलोचयतीति प्रथमो भङ्गः १ ।

द्वितीयभङ्गमाह—‘अपलिउंचि ए पलिउंचियं’ अप्रतिकुञ्चिते प्रतिकुञ्चितम्, यथा—पूर्वं संकल्पकाले अप्रतिकुञ्चित निष्कपटभावेनोपस्थित, आलोचनाकाले तु प्रतिकुञ्चित सकपट-मालोचयति, इति द्वितीयो भङ्गः २ ।

तृतीयभङ्गमाह—‘पलिउंचि ए अपलिउंचियं’ प्रतिकुञ्चिते अप्रतिकुञ्चित, पूर्वं संकल्प-काले केनापि प्रतिकुञ्चितम् यथा—न मया सर्वे अपराधा आलोचनीया, एव पूर्वं सकल्पकाले प्रतिकुञ्चिते आलोचनावेलाया भावपरावृत्ते. सर्वमपि अप्रतिकुञ्चित कपटरहितमालोचयतीति-तृतीयो भङ्गः ३ ।

अथ चतुर्थभङ्गमाह—‘पलिउंचि ए पलिउंचियं’ प्रतिकुञ्चिते प्रतिकुञ्चितम् । पूर्वं सकल्प-काले केनापि प्रतिसेवेन प्रतिकुञ्चितम् यथा—मया न सर्वेऽपराधा आलोचनीया तत. एवं सकल्प-काले प्रतिकुञ्चिते आलोचनावेलायामपि प्रतिकुञ्चितं सकपटमेवालोचयतीति चतुर्थो भङ्गः ४ ।

तत्र—‘अपलिउंचि ए अपलिउंचियं आलोपमाणस्स’ अप्रतिकुञ्चिते अप्रति-कुञ्चितम् आलोचयत । तत्राऽप्रतिकुञ्चितमालोचयतो वीप्सा साकल्येन व्याप्ता भवति, ततश्चाऽयमर्थ—निरवशेषमालोचयत ‘सम्बमेय’ सर्वमेतद् यदापन्नमपराधजातम्, अथवा कथमपि प्रतिकुञ्चना कृता स्यात् तत प्रतिकुञ्चनानिष्पन्नं, यच्च गुरुणा सह आलोचनाकाले समासनोच्चासननिष्पन्नं, या चाऽऽलोचनाकाले असमाचारी, तन्निष्पन्नं च सकलमेतत् ‘सकयं’ स्वकृतं स्वयमात्मना अपराधकारिणा कृतम् ‘साइणिय’ सद्दय एकत्र मेलयित्वा यदि सचयित प्रायश्चित्तस्थानमापन्नस्तत पाण्मासिक प्रायश्चित्तं दद्यात् । यत् पुन. पाण्मासिका-तिरिक्तं तत्सर्वं शोषयेत् परित्यजेत् । अथ मासादिक द्वैमासिक त्रैमासिक चातुर्मासिक पाश्च-

मासिकं प्रायश्चित्तमापन्नस्ततस्तदेव मासादिकं प्रायश्चित्तं दातव्यमिति शेषः । 'जे' यः साधु साध्वी वा यदि 'एयाए' एतया अनन्तरपूर्वकथितया पाप्मासिक्या मासिक्यादिक्या वा 'पट्टवणाए' प्रस्थापनया प्राक् पूर्वकाले कृतस्य स्वयं संपादितस्याऽपराधस्य विषये या स्थापना प्रायश्चित्तदानप्रस्थापना, तया प्रस्थापनया 'पट्टविए' प्रस्थापितः प्रायश्चित्तकरणे प्रवर्तितः स 'निर्विसमाणे' निर्विशमानः ततः प्रायश्चित्तवहनं कृत्वा निस्सरन् अन्तिमं प्रायश्चित्ततपः कुर्वन्नित्यर्थः, यत्पुनः प्रमादतो विषयकषायादिभिर्वा 'पडिसेवेइ' प्रतिसेवते पुनः पापमाचरति ततस्तस्या प्रतिसेवनाया यत्प्रायश्चित्तं सेवते 'सेवि' तदपि 'कसिण' कृत्स्नं सकलम् अनुग्रहकृत्स्नेन निरनुग्रहकृत्स्नेन वा सर्वमपि 'तत्त्येव' तत्रैव पूर्वप्रस्थापिते एव प्रायश्चित्ते 'आरुहियवे सिया' आरोहयितव्यमारोपणीयम्, तदपि सर्वं ससेव्यं पूर्वप्रस्थापितप्रायश्चित्तं वर्द्धनीयं स्यादित्यर्थः ॥ सू० १७ ॥

सूत्रम्—जे भिक्खु चाउम्मासियं वा, साइरेगचाउम्मासियं वा, पञ्चमासियं वा साइरेगपंचमासियं वा, एएसिं परिहारद्वाणाणं अन्नयरं परिहारद्वाणं पडिसेविज्जा, आल्लो एज्जा, पलिउंचिय आलोएमाणस्स ठवणिज्ज ठावइत्ता करणिज्जं वेयावडियं, ठाविएवि पडिसेविज्जा सेवि कसिणे तत्त्येव आरुहियवे सिया पुवं, पडिसेविय पुवं आलोइयं १, पुवं पडिसेवियं पच्छा आलोइयं २, पच्छा पडिसेवियं पुवं आलोइयं ३, पच्छा पडिसेवियं पच्छा आलोइयं ४ । अपलिउंचिए अपलिउंचियं १, अपलिउंचिए पलिउंचियं २, पलिउंचिए अपलिउंचियं ३, पलिउंचिए पलिउंचियं ४ । पलिउंचिए पलिउंचियं आलोएमाणस्स सुव्वमेयं सकयं साहणिय जे एयाए पट्टवणाए पट्टविए निर्विसमाणे पडिसेवइ सेवि कसिणे तत्त्येव आरुहियवे सिया ॥ सू० १८ ॥

उाया—यो भिक्षुचातुर्मासिकं वा, सातिरेकचातुर्मासिकं वा, पाञ्चमासिकं वा, सातिरेकपाञ्चमासिकं वा, एतेषा परिहारस्थानानाम् अन्यतरत् परिहारस्थानं प्रतिसेव्यालोचयेत्, प्रतिकुञ्च्यालोचयतः स्थापनीयं स्थापयित्वा करणीयं वैयावृत्यम्, स्थापितेऽपि प्रतिसेव्यं तदपि कृत्स्नं तत्रैवारोपयितव्यं स्यात् । पूर्वं प्रतिसेवितं पूर्वमालोचितम् १, पूर्वं प्रतिसेवितं पश्चादालोचितम् २, पश्चात् प्रतिसेवितं पूर्वमालोचितम् ३, पश्चात् प्रतिसेवितं पश्चादालोचितम् ४ । अप्रतिकुञ्चिते अप्रतिकुञ्चितम् १, अप्रतिकुञ्चिते प्रतिकुञ्चितम् २, प्रतिकुञ्चिते अप्रतिकुञ्चितम् ३, प्रतिकुञ्चिते प्रतिकुञ्चितम् ४ । प्रतिकुञ्चिते प्रतिकुञ्चितम् आलोचयतः सर्वमेतत् स्वरूपं सहाय्यं य एतया प्रस्थापनया प्रस्थापितो निर्विशमानः प्रतिसेवते तदपि कृत्स्नं तत्रैव आरोहयितव्यं स्यात् ॥ सू० १८ ॥

भाष्यम्—'जे भिक्खु' इति 'जे भिक्खु' य कश्चिद् भिक्षु 'चाउम्मासियं वा' चातुर्मासिकं वा 'साइरेगचाउम्मासियं वा' सातिरेकचातुर्मासिकं वा 'पंचमासियं वा' पाञ्चमासिकं वा 'साइरेग-

पंचमासियं वा' सातिरेकपाञ्चमासिकं वा 'एएसिं परिहारद्व्याणं' एतेषा चातुर्मासिकादिपरिहार-
स्थानानाम् 'अन्नयरं परिहारद्व्याणं पडिसेविच्चा' अन्यतरत् एतेषु मध्ये यत् किमप्येक परिहार-
स्थानं प्रतिसेव्यं 'आलोएज्जा' आलोचयेत् स्वकीयमपराधजातमाचार्यममीपे प्रकाशयेत् । तत्र
'पलिउंचिय आलोएमाणस्स' प्रतिकुञ्ज्य सकपटमालोचयत् 'ठवणिउज्जं ठावडच्चा' स्थापनीय
स्थापयित्वा य साधु साध्वी वा परिहारतपपायश्चित्तस्थानं प्राप्तं तस्य परिहारतपोदानार्थं
संकलसाधुसाध्वीजनपरिज्ञानाय सर्कलगच्छसमक्षं निरुपसर्गप्रत्ययं पूर्वं कायोत्सर्गं क्रियते, कायो-
त्सर्गकरणानन्तरं गुरुभूते-अहं ते कल्पस्थितं, अयं च साधुरनुपारिहारिकः । तत् स्थापनीयं
स्थापयित्वेति यत्नेन सहाचरणीयम् । स्थाप्यते इति स्थापनीयं वक्ष्यमाणमालापनपरिवर्त्तनादि,
तत् सकलगच्छसमक्षं स्थापयित्वोपवेश्य कल्पस्थितेनाऽनुपारिहारिकेण च यथायोगं अनुशिष्टचु-
पालम्भरूपम् 'करणिज्जं वैयावडियं' करणीयं वैयावृत्यं तस्याऽऽहारादिना वैयावृत्यं
करणीयम् । 'ठाविण्वि पडिसेविच्चा' स्थापितेऽपि 'प्रतिसेव्यं ताभ्यामाचार्य-वैयावृत्यकर्तृभ्यां
क्रियमाणेऽपि वैयावृत्ये स्थापितेऽप्यालिपनादौ कदाचित् किमपि दोषं प्रतिसेव्यं गुरो समक्ष-
मुपस्थितो भवेत्, यथा-भगवन् ! अहम् अमुकं प्रायश्चित्तस्थानमापन्नं, तत् 'सेवि कसिणे
तद्वैव आरोहियंवे सिया' तदपि कृत्स्नं तत्रैवाऽऽरोपयितव्यं स्यात्, तदपि कृत्स्नं परिहारतपसि
आरोप्यमाणे आरोपणीयं स्यात् । तत्र तस्य प्रतिसेवितस्याऽऽचार्यसमक्षमालोचनायां चतुर्भङ्गी
भवति, तमेवाह- 'पुव्वं' इत्यादि । 'पुव्वं पडिसेवियं पुव्वं आलोइयं' पूर्वं प्रतिसेवितं
पूर्वमालोचितम्, तत्र पूर्वमित्यस्य पूर्वाऽऽनुपूर्व्या इत्यर्थः । ततोऽयमर्थः-गुरुलघुपर्यालोचनया
पूर्वाऽऽनुपूर्व्या लघुपञ्चकादिक्रमेण प्रतिसेवितं, तत् पूर्वं पूर्वाऽऽनुपूर्व्या प्रतिसेवनाऽनुक्रमेणाऽऽलोचित-
मिति प्रथमो भङ्गः १ ।

द्वितीयभङ्गमाह- 'पुव्वं पडिसेवियं पच्छा आलोइयं' पूर्वं प्रतिसेवितं पश्चादा-
लोचितं, पूर्वं गुरुलघुपर्यालोचनया पूर्वाऽऽनुपूर्व्या मासलघुकादि प्रतिसेवितं, तदनन्तरं च तथा-
विधाऽल्पप्रयोजनोत्पत्तौ गुरुलघुपर्यालोचनयैव लघुपञ्चकादि प्रतिसेवितम् । आलोचनाकाले तु
पश्चात् पश्चादऽऽनुपूर्व्या आलोचितं, पूर्वं लघुपञ्चकाद्यालोचितं पश्चात् लघुमासादिकमालोचितमिति
द्वितीयो भङ्गः २ ।

तृतीयभङ्गमाह- 'पच्छा पडिसेवियं पुव्वं आलोइयं' पश्चात् प्रतिसेवितं पूर्वमालो-
चितं पश्चादानुपूर्व्या प्रतिसेवितं, गुरुलघुपर्यालोचनामन्तरेण पूर्वं गुरुमासादिकं प्रतिसेवितम्
पश्चात् लघुपञ्चकादि प्रतिसेवितम् । आलोचनाविलायां आनुपूर्व्या आलोचितं पूर्वं लघुपञ्चका-
द्यालोचितं पश्चात् गुरुमासादौति तृतीयो भङ्गः ३ ।

चतुर्थभङ्गमाह—‘पच्छा पडिसेवियं पच्छा आलोइयं’ पश्चात् प्रतिसेवितं पश्चादा-
लोचितम् । तत्र—पश्चानुपूर्व्या प्रतिसेवितं गुरुलघुपर्यालोचनादिविरहितो भूत्वा तेन यथाकथञ्चन
प्रतिसेवितम्, पश्चात् पश्चाऽनुपूर्व्या आलोचित प्रतिसेवनाऽनुक्रमेणैवालोचितम्, अथवा—स्मृत्वा
स्मृत्वा यथाकथञ्चनाऽऽप्यालोचितमिति चतुर्थो भङ्गः ४ ।

इह प्रथमचरमभङ्गौ अप्रतिकुञ्चने, द्वितीयतृतीयौ प्रतिकुञ्चनायामिति । यदिह प्रति-
ञ्चनाऽप्रतिकुञ्चनाभ्यां चतुर्भङ्गी कृता, तामेवाह—‘अपलिउंचिण्’ इत्यादि। ‘अपलिउंचिण् अपलि-
उंचिण्’ अप्रतिकुञ्चितेऽप्रतिकुञ्चितम् । यदा स्वल्ल अपराधान् प्राप्त आलोचनाभिमुखं तदैवं
सकल्प कृतवान् कश्चित्—यथा सर्वेऽपि अपराधा मया आलोचयितव्याः, एवं पूर्वसंकल्पकाले-
ऽप्रतिकुञ्चिते आलोचनावेलायामप्रतिकुञ्चितमेवालोचयतीति प्रथमो भङ्गः १ ।

द्वितीयभङ्गमाह—‘अपलिउंचिण् पलिउंचिण्’ अप्रतिकुञ्चिते प्रतिकुञ्चितं, पूर्वं संकल्प-
कालेऽप्रतिकुञ्चितम् आलोचनासमये तु प्रतिकुञ्चितं सकपटमालोचन कृतमिति द्वितीयो भङ्गः ।

तृतीयभङ्गमाह—‘पलिउंचिण् अपलिउंचिण्’ । प्रतिकुञ्चितेऽप्रतिकुञ्चितम्—पूर्वं संकल्प-
काले प्रतिकुञ्चिते आलोचनाकाले भावपरावर्तनात् सर्वमपि अप्रतिकुञ्चितम् आलोचयतीति
तृतीयो भङ्गः ३ ।

चतुर्थभङ्गमाह—‘पलिउंचिण् पलिउंचिण्’ प्रतिकुञ्चिते प्रतिकुञ्चितं यथा पूर्वं संकल्पकाले
केनापि प्रतिकुञ्चित सकपट मया सर्वेऽपराधा नालोचनीयाः, तत एव संकल्पकाले प्रतिकुञ्चिते,
आलोचनाकालेऽपि प्रतिकुञ्चितमेवालोचयतीति चतुर्थो भङ्गः ४ ।

तथा च—निरवशेषं परिहारस्थानमालोचयत सर्वमेतत् यदापन्नमपराधजातं यदि वा कथ-
मपि प्रतिकुञ्चना कृता स्यात् ततः प्रतिकुञ्चनानिष्पन्न यद्वाचार्येण सहालोचनासमये तुल्या-
सनोच्चासननिष्पन्न या चालोचनाकाले असमाचारी तन्निष्पन्न च । ‘पलिउंचिण् पलिउंचिण्
आलोएमाणस्स’ प्रतिकुञ्चिते प्रतिकुञ्चितमालोचयत—‘सव्वमेयं’ सर्वमेतत् उपरोक्तमपराधजातम्
‘सकयं’ स्वकृतं स्वयमात्मनाऽपराधकारिणा कृतमुत्पादितमिति स्वकृतमपराधजातम् ‘साहणिय’
संहत्य सर्वमेकत्र मेलयित्वा याद सञ्चयित प्रायश्चित्तस्थानमापन्न, ततः षाण्मासिक प्रायश्चित्तं
दद्यात् । यत्पुनः षाण्मासिकातिरिक्तमपराधजात तत्सर्वमपि परित्यजेत् । अथ पुनर्यदि मासादिकं
प्रायश्चित्तस्थानमापन्न ततस्तावन्मात्रं मासादिकमेव प्रायश्चित्तं दातव्यं नाधिकमिति । ‘जे
एयाए पट्टवणाए पट्टविण्’ य साधु साध्वी वा एतया अनन्तरपूर्वकथितया षाण्मासिकया
मासिक्यादिकया वा प्रस्थापनया प्राक्कृतस्याऽपराधजातस्य विषये या स्थापना प्रायश्चित्तदान-

प्रस्थापना, तथा प्रस्थापनया प्रस्थापितं प्रायश्चित्तकरणार्थं प्रस्थापितं सम्यक् प्रवर्तितं ।
‘निव्विसमाणे’ निर्विशमानं प्रायश्चित्तबह्वहानन्तरं ततो निस्सरन् प्रतिसेवको यदि पुनरपि प्रमा-
दतो विषयकपायादिभिर्वा पडिसेवइ प्रतिसेवते ततस्तस्या प्रतिसेवनाया यत् प्रायश्चित्तं
सेवते ‘सेवि कसिणे तत्थेव आरुहियव्वे सिया’ तदपि कृत्स्नमनुग्रहकृत्स्ननं निरनुग्रहकृत्स्ननं वा
तत्रैव पूर्वप्रस्थापितं प्रायश्चित्तं एवारोहयितव्यं स्यात् न तु प्रायश्चित्तान्तरे आरोपणीयमिति ॥ मू० १८ ॥

सूत्रम्—जे भिक्खू बहुसोवि चाउम्मासियं वा बहुसोवि साइरेगचाउम्मासियं वा,
बहुसोवि पंचमासियं वा बहुसोवि साइरेगपंचमासियं वा, एएसि परिहारट्टा
णाणं अन्नयरं परिहारट्टाणं पडिसेविता आलोएज्जा, अपलिउंचिय आलोएमाणस्स
ठवणिज्जं ठावइत्ता करणिज्जं वेयावडियं, ठाविएवि पडिसेविता सेवि कसिणे
तत्थेव आरुहियव्वे सिया, पुव्वं पडिसेवियं पुव्वं आलोइयं १, पुव्वं पडिसेवियं पच्छा
आलोइयं २, पच्छा पडिसेवियं पुव्वं आलोइयं ३, पच्छा पडिसेवियं पच्छा आलो-
इयं ४ । अपलिउंचिए अपलिउंचियं १, अपलिउंचिए पलिउंचियं २, पलिउंचिए
अपलिउंचियं ३, पलिउंचिए पलिउंचियं ४ । अपलिउंचिए अपलिउंचियं आलोएमा-
णस्स सव्वमेयं सकयं साहणिय जे एयाए पट्ठवणाए पट्ठविए निव्विसमाणे पडिसे-
वइ सेवि कसिणे तत्थेव आरुहियव्वे सिया ॥ सू० १९ ॥

छाया—यो भिक्षुर्बहुशोऽपि चातुर्मासिकं वा बहुशोऽपि सातिरेकचातुर्मासिकं
वा बहुशोऽपि पाञ्चमासिकं वा, बहुशोऽपि सातिरेकपाञ्चमासिकं वा पतेषा परिहार-
स्थानानाम् अन्यतरत् परिहारस्थानं प्रतिसेव्याऽऽलोचयेत् अप्रतिकुञ्च्य आलोचयमानस्य
स्थापनीयं स्थापयित्वा करणीयं वैयावृत्यं, स्थापितेऽपि प्रतिसेव्यं तदपि कृत्स्नं तत्रैवारो-
हयितव्यं स्यात् । पूर्वं प्रतिसेवितं पूर्वमालोचितं १, पूर्वं प्रतिसेवितं पश्चादालोचितं २,
पश्चात्प्रतिसेवितं पूर्वमालोचितं ३, पश्चात्प्रतिसेवितं पश्चादालोचितं ४ । अप्रतिकुञ्चितेऽ-
प्रतिकुञ्चितं १, अप्रतिकुञ्चिते प्रतिकुञ्चितं २, प्रतिकुञ्चितेऽप्रतिकुञ्चितं ३, प्रतिकुञ्चिते
प्रतिकुञ्चितं ४ । अप्रतिकुञ्चिते अप्रतिकुञ्चितं आलोचयत सर्वमेतत् स्वकृतं संहृत्य य-
पतया प्रस्थापनया प्रस्थापितो निर्विशमानं प्रतिसेवते तदपि कृत्स्नं तत्रैवारोहयितव्यं
स्यात् ॥ सू० १९ ॥

भाष्यम्—‘जे भिक्खू’ इति । ‘जे भिक्खू’ य कश्चित् भिक्षु ‘बहुसोवि’ बहुशोऽपि बहुशो-
ऽनेकवारमिति यावत् ‘चाउम्मासियं वा’ चातुर्मासिकं वा ‘बहुसोवि’ बहुशोऽपि ‘साइरेगचाउम्मा-
सियं वा’ सातिरेकचातुर्मासिकं वा ‘बहुसोवि पंचमासियं वा’ बहुशोऽनेकवारं पाञ्चमासिकं
वा, ‘बहुसोवि साइरेगपंचमासियं वा’ बहुशोऽनेकवारं सातिरेकपाञ्चमासिकं वा परिहार-

स्थानम् । 'एएसिं परिहारद्वाणां' एतेषां बहुश पदघटितचातुर्मासिकादीनां परिहारस्थानानां मध्यात् 'अन्नयरं परिहारद्वाणं पडिसेविता' अन्यतरत् यत् किमप्येकं परिहारस्थानं चातुर्मासिकाधन्यतरमरूपं प्रतिसेव्य 'आलोएज्जा' आलोचयेत् स्वकीयासेवितपापनिवारणाय आचार्यसमीपे प्रकाशयेत् । तत्र—'अपलिउंचिय आलोएमाणस्स' अप्रतिकुञ्च्य मायामन्तरेणालोचयत् 'ठवणिज्जं ठावइत्ता' स्थापनीयं स्थापयित्वा 'करणिज्जं वेयावडियं' वैयावृत्य करणीयम् । 'ठाविण्वि पडिसेविता' स्थापितेऽपि यदि पुनरपि प्रतिसेव्य तादृशप्रतिसेवना कृत्वा गुरुसमक्षमुपस्थितो भवेत् तदा 'सेवि कसिणे' तदपि प्रतिसेवितं कृत्स्नमेव सपूर्णमपि अपराधजातम् 'तत्थेव आरुहियव्वे सिया तत्रैव' पूर्वसपादितापराधे पाण्मासिकादावेवारोपयितव्यम् आरोपणीयं स्यात् । तादृशारोपणे चत्वारो भङ्गा भवन्ति, तानेव दर्शयति—'पुव्वं पडिसेवियं पुव्वं आलोइयं' पूर्वं प्रतिसेवितं पूर्वमालोचितम् १, 'पुव्वं पडिसेवियं पच्छा आलोइयं' पूर्वं प्रतिसेवितं पश्चादालोचितम् २ । 'पच्छा पडिसेवियं पुव्वं आलोइयं' पश्चात्प्रतिसेवितं पूर्वमालोचितम् ३ । 'पच्छा पडिसेवियं पच्छा आलोइयं' पश्चात्प्रतिसेवितं पश्चादालोचितम् ४ । तत्राऽपि—'अपलिउंचिण् अपलिउंचियं' अप्रतिकुञ्चिते अप्रतिकुञ्चितम्, यदाऽपराधानापन्नं आलोचनाऽभिमुखं तदैव कश्चित् सकल्पितवान्, यथा 'सर्वेऽपि अपराधा मया आलोचनीया.' एवं पूर्वसकल्पकालेऽप्रतिकुञ्चिते आलोचनावेलायामपि अप्रतिकुञ्चितमेवालोचयति १ । 'अपलिउंचिण् पलिउंचियं' अप्रतिकुञ्चिते प्रतिकुञ्चितम्, पूर्वसकल्पकाले अप्रतिकुञ्चितमालोचितम्, आलोचनाकाले तु प्रतिकुञ्चितमालोचयतीति २ । 'पलिउंचिण् अपलिउंचियं' प्रतिकुञ्चितेऽप्रतिकुञ्चितं पूर्वसकल्पकाले केनाऽपि प्रतिकुञ्चितं यथा—मया सर्वेऽपराधा नाऽऽलोचनीया., पूर्वसकल्पकाले प्रतिकुञ्चिते, आलोचनाया भावपरावृत्ते सर्वमप्यप्रतिकुञ्चितमालोचयतीति ३ । 'पलिउंचिण् पलिउंचियं' प्रतिकुञ्चिते प्रतिकुञ्चितम्, पूर्वसकल्पकाले प्रतिकुञ्चिते, आलोचनाकालेऽपि प्रतिकुञ्चितमेवालोचयतीति ४ । अपलिउंचिण् अपलिउंचियं आलोएमाणस्स अप्रतिकुञ्चितेऽप्रतिकुञ्चितमालोचयत् 'सन्धमेयं सकयं साहणिय' सर्वमेतत् स्वकृतं सहाय, सर्वमेतत् यद्यदापन्नमपराधजातं, यदि वा कथमपि प्रतिकुञ्चना कृता स्यात्, तत् प्रतिकुञ्चनानिष्पन्नमपराधजातं सकलमेतत् स्वकृतमपराधकारिणा कृतं सम्पादितं सर्वमपराधजातं सहस्रैकत्र मेलयित्वा यदि सचयितं प्रायश्चित्तस्थानम् आपन्नं तत् पाण्मासिकं प्रायश्चित्तं दद्यात् । यत्पुनः पाण्मासातिरिक्तं तत्सर्वं परित्यजेत् । अथ मासादिकं प्रायश्चित्तमापन्नं तत् तदेव मासादिकं दातव्यमिति । जे 'एयाए पट्टवणाए पट्टविण्' य कश्चित्साधु साध्वी वा एतया अनन्तरपूर्वकथितया प्रस्थापनया प्रस्थापितं प्रायश्चित्तकरणे प्रवर्तितं 'निव्विसमाणे' निर्विशमानं प्रायश्चित्तमुपसेव्य निस्सरन् 'पडिमेवइ' प्रमादतो विषयकपायादिभिर्वा पुनः पाप

प्रतिसेवते तत प्रतिसेवनाया यत् प्रायश्चित्त सेवते 'सेवि कमिणे' तदपि उन्नम् अनु-
ग्रहकृत्स्नेन निरनुग्रहकृत्स्नेन वा 'तत्त्येव' तत्रैव पूर्वप्रस्थापितप्रायश्चित्ते एव 'आरुह्यन्वे सिया'
आरोहयितव्यमारोपणीय स्यात् पुरतो यत्प्रायश्चित्त पाण्मासिकादि तावन्मात्रमेव देय न ततो
ऽधिकमिति ॥ सू० १९ ॥

सूत्रम्—जे भिक्षु बहुसोवि चाउम्मासियं वा बहुसोवि साइरेगचाउम्मासिय वा
बहुसोवि पंचमासियं वा बहुसोवि साइरेगपंचमासियं वा, एएसि परिहारद्वानाणं अन्नयरं
परिहारद्वानं पडिसेवित्ता आलोएज्जा, पलिउंचिय आलोएमाणस्स उपणिज्ज ठावडत्ता,
करणिज्जं वेयावडिय, ठाविएवि पडिसेवित्ता सेवि कसिणे तत्त्येव आरुह्यन्वे सिया,
पुव्वं पडिसेवियं पुव्वं आलोइयं १, पुव्वं पडिसेविय पच्छा आठोइयं २, पच्छा
पडिसेविय पुव्वं आलोइयं ३, पच्छा पडिसेवियं पच्छा आलोइयं ४। अपलिउंचिए
अपलिउंचियं १, अपलिउंचिए पलिउंचियं २, पलिउंचिए अपलिउंचियं ३, पलिउंचिए
पलिउंचियं ४। पलिउंचिए पलिउंचियं आलोएमाणस्स सन्नमेयं सकयं साहणिय जे
एयाए पट्टवणाए पट्टविए निव्विसमाणे पडिसेवइ सेवि कसिणे तत्त्येव आरुह्यन्वे-
सिया ॥ सू० २० ॥

छाया—यो भिक्षुर्बहुशोऽपि चातुर्मासिकं वा, बहुशोऽपि सातिरेकचातुर्मासिक
वा, बहुशोऽपि पाञ्चमासिकं वा, बहुशोऽपि सातिरेकपाञ्चमासिक वा, पतेषा परिहार-
स्थानानामन्यतरत् परिहारस्थान प्रतिसेव्यालोचयेत्, प्रतिकुञ्ज्यालोचयमानस्य स्थाप-
नीयं स्थापयित्वा करणीयं वैयावृत्यम् । स्थापितेऽपि प्रतिसेव्यं तदपि कृत्स्नं तत्रैवारो-
हयितव्यं स्यात्, पूर्वं प्रतिसेवितं पूर्वमालोचितं १, पूर्वं प्रतिसेवितं पश्चादालोचितं २, पश्चात्
प्रतिसेवितं पूर्वमालोचितं ३, पश्चात्प्रतिसेवितं पश्चादालोचितम् ४। अप्रतिकुञ्चिते अप्रति-
कुञ्चित १, अप्रतिकुञ्चिते प्रतिकुञ्चितम् २, प्रतिकुञ्चिते अप्रतिकुञ्चितम् ३, प्रतिकुञ्चिते
प्रतिकुञ्चितम् ४। प्रतिकुञ्चिते प्रतिकुञ्चितमालोचयमानस्य सर्वमेतत् स्वकृतं संहृत्य, य
पतया प्रस्थापनया प्रस्थापितो निर्विशमानः प्रतिसेवते तदपि कृत्स्नं तत्रैवारोहयितव्यं
स्यात् ॥ सू० २० ॥

भाष्यम्—'जे भिक्षु' इति । 'जे भिक्षु' य कश्चित् भिक्षु साधु साध्वी वा ।
'बहुसोवि' बहुशोऽपि 'चाउम्मासियं वा' चातुर्मासिक वा वा 'बहुसोवि' बहुशोऽपि 'साइरेग
चाउम्मासियं वा' सातिरेकचातुर्मासिक पञ्चदिवसाधिक चातुर्मासिकप्रायश्चित्तस्थान वा
'बहुसोवि पंचमासियं वा' बहुशोऽपि पाञ्चमासिक वा 'बहुसोवि साइरेगपंचमासियं वा'
बहुशोऽपि सातिरेक पञ्चदिनाधिक पाञ्चमासिकं परिहारस्थान वा । 'एएसि परिहारद्वानाणं'
एतेषावहुग पदघटितचातुर्मासिकादीना परिहारस्थानानां प्रायश्चित्तस्थानानाम् । 'अन्नयरं

परिहारद्वानं पडिसेवित्ता आलोएज्जा' अन्यतरत् अनेकेषु यत् किमप्यन्यतमं परिहारस्थानं प्रतिसेव्य आलोचयेत् आचार्यसमक्षं प्रकाशयेत् । तत्र—'पडिउंचिय आलोएमाणस्स' प्रति-कुञ्च सकपटमालोचयमानस्य 'ठवणिज्ज ठावइत्ता' स्थापनीय स्थापयित्वा य परिहारतप-प्रायश्चित्तस्थानमापन्न तस्य परिहारतपोदानार्थं सकलसाधुसाध्वीजनपरिज्ञानाय सकलगच्छ-समक्ष निरुपसर्गप्रत्यय कायोत्सर्गः पूर्वं क्रियते । कायोत्सर्गकरणानन्तरं गुरु कथयति—अहं ते कल्पस्थितः, अयं च साधुः अनुपारिहारिकः । ततः स्थापनीय स्थापयित्वेति यत्नेन सहा-चरणीयम्, तत्, स्थाप्यते इति स्थापनीय वक्ष्यमाणमालापनपरिवर्तनादि, तत्सकलगच्छसमक्षं स्थापयित्वा कल्पस्थितेनाऽनुपारिहारिकेण च 'करणिज्ज वेयावडिय' यथायोगमनुशासनानु-ग्रहरूपं वैयावृत्य करणीयम् । ठाविए वि पडिसेवित्ता स्थापितेऽपि प्रतिसेव्य ताम्याम् आचार्यवैयावृत्यकारिम्या क्रियमाणेऽपि वैयावृत्ये स्थापितेऽप्यालापनादौ कदाचित् किमपि प्रति-सेव्य गुरो समीपमुपस्थितो भवेत् । यथा—अहम् अमुक प्रायश्चित्तस्थानमापन्न । ततः 'सेवि कसिणे तत्थेव आरुहियव्वे सिया' तदपि कृत्स्नं सेव्यमानं परिहारतपसि आरोहयितव्यम् आरोपणीयं स्यात् । कृत्स्नं कतिविधं भवति १ अत्र गाथामाह—

“कसिणं छव्विहमुत्तं, पडिसेवण संचयं च आरोपण ।

ततो अणुगमं चाऽणुगघायं निरवसेसं च” ॥ १ ॥

छाया—कृत्स्नं षड्विधमुक्तं प्रतिसेवनं संचयं च आरोपणम् ।

ततः अनुग्रहं च अनुद्घातं निरवशेषं च ॥ १ ॥

तत्र—कृत्स्नं षट्प्रकारकं भवति, तथाहि—प्रतिसेवनाकृत्स्नम् १ संचयकृत्स्नम् २, आरो-पणाकृत्स्नम् ३, अनुग्रहकृत्स्नम् ४, अनुद्घातकृत्स्नम् ५, निग्वशेषकृत्स्नम् ६ चेति । तत्र—प्रतिसेवनाकृत्स्नम्—ततः परमन्यस्य प्रतिसेवनास्थानस्यासम्भवात् सर्वमपि पञ्चमहाव्रतभङ्गरूपमिति प्रथमो भेदः १ । संचयकृत्स्नम्—अशीत्यधिकं मासशतं ततः परस्य संचयस्याभावादिति द्वितीयो भेदः २ । आरोपणाकृत्स्नम्—षाण्मासिकं ततः परं भगवतः श्रीवर्द्धमानस्वामिनस्तीर्थे आरोप-णाया अभावादिति तृतीयो भेदः ३ । अनुग्रहकृत्स्नम्—यत् षण्णा मासानां प्रायश्चित्तमारोपितं तत्र षड् दिवसा गता, तदनन्तरम् अन्यान् षण्मासान् आपन्नं, ततो यद् अवहमानं तत्सर्व-मपि त्यक्तम्, पश्चाद् यदन्यत् षाण्मासिकं प्रायश्चित्तमापन्नं तद्वहति, पूर्वं षण्माससेवितेषु षड्दिनेषु यदन्यत् षाण्मासिकं सेवितं तद् वहति, यस्मात् पञ्च मासाश्चतुर्विंशतिर्दिवसाश्चारोपिता, तद् एतद् अनुग्रहकृत्स्नम्, अन्यथा पूर्वषाण्मासिकस्य तथा अपरषाण्मासिकस्य चेत्युभयोर्वहने

द्वादशमासस्य प्रायश्चित्तप्रसङ्ग आपतेत, अत्र तु केवलमेकस्यैव पाण्मासिकस्य दानेनानुपहो जात इति अनुग्रहकृत्त्वमिति । एतावता अनुग्रहकृत्स्नविपक्षीभूत निरनुग्रहकृत्स्नमपि सूचितमिति ज्ञातव्यम्, तथाहि—पण्मासे प्रस्थापिते पण् मासा पञ्चविंशतिदिवसाश्च व्यूढा, तदनन्तर मन्यत् पाण्मासिकमापन्नस्तद्वद्वति, पूर्वपाण्मासिकस्य येऽवशिष्टा पञ्च दिवमास्तेऽत्र पञ्च दिवसा एव व्यक्ता, अवशिष्टा पण्मासास्तु कारिता एव, अत एव तत् निरनुग्रहकृत्स्न भवतीति चतुर्थो भेद ४ । अनुद्घातकृत्स्नम्—यत् कालगुरुर्यथा मासगुर्वादि, अथवा निरन्तर प्रायश्चित्तदानमनुद्घातकृत्स्नम्, अत्र मासलघुकाद्यपि निरन्तर दीयमानमनुद्घातकृत्स्नमेव ज्ञातव्यम् । अथवा अनुद्घात त्रिविधम्—कालगुरु १ तपोगुरु २, उभयगुरु ३ चेति । तत्र—कालगुरुनाम यद् ग्रीष्मादौ अतिकर्कशे दीयते १, तपोगुरु यदष्टमादि दीयते, निरन्तरं वा यदष्टमादि दीयते २, उभयगुरु—यद् ग्रीष्मादौ काले निरन्तरं च दीयते तदिति ३, पञ्चमो भेद ५ । निरवशेषकृत्स्न—नाम यदापन्न प्रायश्चित्त तत् सर्वमन्यूनमनतिरिक्त च दीयते इति षष्ठो भेद ६ । अत्र—तस्य प्रतिसेवकस्य आचार्यसमक्षमालोचनाया चतुर्भङ्गी भवति, तामेवाह—‘पुञ्चं’ इत्यादि । ‘पुञ्चं पडिसेविं पुञ्चं आलोइयं’ पूर्वं प्रतिसेवित पूर्वमालोचित, तत्र पूर्वमित्यस्य पूर्वाऽऽनुपूर्व्या इत्यर्थः । ततश्च पूर्वाऽऽनुपूर्व्या गुरुलघुपर्यालोचनया लघुपञ्चकादिक्रमेण प्रतिसेवित, पूर्वं पूर्वाऽऽनुपूर्व्या प्रतिसेवनाऽनुक्रमेणऽऽलोचितम् १ । ‘पुञ्चं पडिसेविं पच्छा आलोइयं’ पूर्वं प्रतिसेवित पश्चादालोचितम्, पूर्वं गुरुलघुपर्यालोचनया पूर्वाऽऽनुपूर्व्या मासलघुकादि प्रतिसेवित, तदनन्तरं च तथाविधाल्पप्रयोजनोत्पत्तौ च गुरुलघुपर्यालोचनयैव लघुपञ्चकादि प्रतिसेवितम्, आलोचनाकाले च पश्चात् पश्चानुपूर्व्या आलोचितं, पूर्वं लघुपञ्चकाद्यालोचितं पश्चात् मासादीति २ । ‘पच्छा पडिसेविं पुञ्चं आलोइयं’ पश्चात् पश्चानुपूर्व्या प्रतिसेवित पूर्वम् आलोचनाकाले पूर्वं लघुपञ्चकाद्यालोचितं पश्चात् गुरुमासादीति ३ । ‘पच्छा पडिसेविं पच्छा आलोइयं’ पश्चात् प्रतिसेवित पश्चादालोचित, पश्चात् पश्चानुपूर्व्या प्रतिसेवित, गुरुलघुपर्यालोचनादिविरहितो यथाकथञ्चन प्रतिसेवित, पश्चात् पश्चानुपूर्व्या आलोचित प्रतिसेवनाऽनुक्रमेणाऽऽलोचितम्, अथवा स्मृत्वा स्मृत्वा यथाकथञ्चनाऽप्यालोचितमिति ४ । इयं चतुर्भङ्गी प्रतिकुञ्चनाऽप्रतिकुञ्चनाभ्यां भवति, अतस्तामाह—‘अपलिउंचिण्’ इत्यादि । ‘अपलिउंचिण् अपलिउंचियं’ अप्रतिकुञ्चितेऽप्रतिकुञ्चितं पूर्वं सकल्पकालेऽप्रतिकुञ्चितम् आलोचनाकालेऽपि अप्रतिकुञ्चितमेवालोचयतीति १ । ‘अपलिउंचिण् पलिउंचियं’ अप्रतिकुञ्चिते प्रतिकुञ्चितं पूर्वं सकल्पकालेऽप्रतिकुञ्चितम्, आलोचनाकाले प्रतिकुञ्चित सकलमालोचयतीति २ । ‘पलिउंचिण् अपलिउंचियं’ प्रतिकुञ्चितेऽप्रतिकुञ्चितं पूर्वं सकल्पकाले प्रतिकुञ्चिते आलोचनाकाले कुतश्चित् कारणवशात् भावपरावर्तनात् अप्रतिकुञ्चितमालोचयतीति ३ । ‘पलिउंचिण् पलिउंचियं’ प्रतिकुञ्चिते प्रतिकुञ्चितं पूर्वसंकल्पकाले प्रति-

कुञ्चिते पश्चात् आलोचनाकालेऽपि प्रतिकुञ्चित सकपटमेवालोचयतीति ४। 'पलिउंचिण् पलिउंचियं आलोएमाणस्स' प्रतिकुञ्चिते प्रतिकुञ्चितमालोचयत 'सव्वमेयं सकयं साहणिय' सर्वं निरवशेष-मालोचयत सर्वमेतदपान्नमपराधजात प्रतिकुञ्चनानिष्पन्नं च तत्सर्वं स्वकृत स्वयमपराधकारिणा सपादितं संहृत्य एकत्र मेलयित्वा यदि सचित प्रायश्चित्तस्थानमापन्नं, ततस्तदेव षाण्मासिक प्रायश्चित्तं दद्यात् । यत्पुनः षाण्मासिकातिरिक्तं तत्सर्वं परित्यजेत् । अथ यदि मासादिक प्रायश्चित्तमापन्नः ततस्तदेव मासादिक प्रायश्चित्तं दातव्यम् । 'जे एयाए पट्टवणाए पट्टविण्' य साधु साध्वी वा एतया अनन्तरपूर्वकथितया प्रस्थापनया पूर्वकृतापराधस्य विषये स्थापना प्रायश्चित्तदानप्रस्थापना तथा प्रस्थापित प्रायश्चित्तकरणे प्रवर्तितं स 'निव्विसमाणे' निर्विशमान प्रायश्चित्तं कुर्वाणः यत्प्रमादत विषयकषायादिभिर्वा पुनः 'पडिसेवइ' प्रतिसेवते ततः तस्यां प्रतिसेवनायां यत्प्रायश्चित्तं प्रतिसेवते 'सेवि कसिणे' तदपि कृत्स्नम् अनुग्रहकृत्स्नेन निरनुग्रहकृत्स्नेन वा 'तत्थेय' तत्रैव पूर्वप्रस्थापितप्रायश्चित्ते एव 'आरुहियव्वे सिया' आरोहयितव्यमारोपणीयं स्यात् नन्वन्यस्मिन् प्रायश्चित्ते आरोपणीयमिति ॥ सू० २० ॥

इह पूर्वसूत्रे परिहारतप कथित, परिहारश्च परिहर्तव्यापेक्ष प्रतिषेधनान्तरीयकत्वात् परिहारस्य । तथा परिहारक्रियाग्रहणेन पारिहारिकोऽपि आक्षिप्यते, कर्त्तारं विना क्रियाया अनुपपत्तेः । तत्र ये परिहारेण परिहारनामकेन तपसा चरन्ति, ते पारिहारिका । एतद्विपरीता ये ते अपारिहारिका । न पारिहारिका अपारिहारिकैर्विना भवितुमर्हन्ति पारिहारिकस्यापारिहारिकानान्तरीयकत्वात्, एवमपारिहारिका अपि पारिहारिकैर्विना न भवन्ति अपारिहारिकाणामपि पारिहारिकानान्तरीयकत्वात्, अतोऽत्र पारिहारिकाऽपारिहारिकविषय सूत्रमाह—'बहवे' इत्यादि ।

सूत्रम्—बहवे परिहारिया बहवे अपरिहारिया इच्छेज्जा एगयओ अभिनिसेज्जं वा अभिनिसीहियं वा चेइत्तए नो णं से कप्पइ थेरे अणापुच्छित्ता एगयओ अभिनिसेज्जं वा अभिनिसीहियं वा चेइत्तए, कप्पइ णं से थेरे आपुच्छित्ता एगयओ अभिनिसेज्जं वा अभिनिसीहियं वा चेइत्तए, थेरा य णं से वियरेज्जा एवं णं कप्पइ एगयओ अभिनिसेज्जं वा अभिनिसीहियं वा चेइत्तए, थेरा य णं से नो वियरेज्जा एवं णं नो कप्पइ एगयओ अभिनिसेज्जं वा अभिनिसीहियं वा चेइत्तए । जो णं थेरेहिं अविइण्णे अभिनिसेज्जं वा अभिनिसीहियं वा चेइत्तए से सतरा छेए वा परिहारे वा ॥ सू० २१ ॥

छाया—बहव पारिहारिका बहवोऽपरिहारिका इच्छेयु एकतः अभिनिपद्या वा अभिनैपेधिकीं वा चेतयितुम्, नो खलु तेषा कल्पते स्वचिरान् अनापृच्छ्य एकतो अभिनिपद्या वा अभिनैपेधिकीं वा चेतयितुम्, कल्पते खलु तेषा स्वचिरान् आपृच्छ्य

एकत अभिनिषद्या वा अभिनैपेधिकीं वा चेतयितुम्, स्थविराश्च खलु तान् वितरेयु एव खलु तेषा कल्पते एकत अभिनिषद्या वा अभिनैपेधिकीं वा चेतयितुम्, स्थविरा खलु तेषा नो वितरेयु. एव खलु तेषा नो कल्पते एकत अभिनिषद्या वा अभिनैपेधिकीं वा चेतयितुम्, य. खलु स्थविरैरवितीर्णोऽभिनिषद्या अभिनैपेधिकीं वा चेतयते तस्य न्यान्त राव छेदो वा परिहारो वा ॥ सू० २१ ॥

भाष्यम्—‘बहवो’ इति ‘बहवो परिहारिया’ बहवोऽनेके पारिहारिका वा, परिहार तपोविशेष, तेन तपोविशेषेण चरन्ति ये ते पारिहारिका. ‘बहवे अपरिहारिया वा’ बहवोऽनेके अपरिहारिका पारिहारिकव्यतिरिक्तास्ते ‘इच्छेज्जा’ परस्परमिच्छेयु इच्छा कुर्यु । किमिच्छेयुस्तत्राह—‘एगयओ’ एकत एकस्थाने तत्रैव वसतौ वसत्यन्तरे वा ‘अभिनिसेज्जं वा’ अभिनिषयाम् अभि—रात्रिमभिव्याप्य स्वाध्यायनिमित्तमागता सन्तो निपीदन्ति तिष्ठन्ति यस्या सा तामभिनिषद्या वसतिमित्यर्थ, ‘अभिनिसीहिं वा’ अभिनैपेधिकीं वा, निषेध स्वाध्यायव्यतिरेकेण सकलव्यापारप्रतिषेध, तेन निषेधेन निर्वृत्ता नैपेधिकी केवलस्वाध्यायस्थानम् “सुत्तत्वं निसीहिया” इति वचनात् अत्र नैपेधिकी सूत्रार्थप्रायोग्या ज्ञातव्या, न तु कालकारणप्रायोग्या, अभि-आभिमुख्येन सूत्रार्थ-प्रायोग्यतया नैपेधिकी अभिनैपेधिकी तामभिनैपेधिकीं वा ।

अयमर्थ — तत्र दिवसे स्वाध्याय प्रवचन कृत्वा रात्रौ वसतिमेव साधव प्राप्नुवति सा अभिनैपेधिकी, अभिनैपेधिक्यामेव स्वाध्याय कृत्वा रजनीमुपित्वा प्रातः काले वसतिमुपागच्छन्ति सा अभिनिषद्या, तामभिनिषद्याम्, अभिनैपेधिकीं स्वाध्यायस्थानविशेष वा ‘चेइत्तए’ चेतयितु कर्तुम्, यदि अनेके पारिहारिका अपरिहारिकाश्च एकस्मिन् स्थाने अभिनिषद्याम् अभिनैपेधिकीं वा कर्तुं वस्तुमिच्छेयु तदा ‘णो णं कप्पइ थेरे अणापुच्छित्ता एगयओ अभिनिसेज्जं वा अभिनिसीहिं वा चेइत्तए’ नो खलु कल्पते स्थविरानापृच्छय एकत एकस्थाने अभिनिषद्या वा अभिनैपेधिकीं वा चेतयितु कर्तुम् । तत्र नो नैव कथमपि एतेषा पारिहारिकाणामपरिहारिकाणां च कल्पते स्थविरान् आचार्यप्रभृतीन् अनापृच्छय तेषामाचार्यादीना-माज्ञामन्तरेण एकस्थाने स्ववसतौ अभिनिषद्याम् अभिनैपेधिकीं वा कर्तुं नो कल्पते इति भाव । साधूनामुच्छ्वासनि स्वामनिषेधादिव्यतिरेकेण शेषाणां समस्तानामपि व्यापाराणां गुरुपृच्छाधीनत्वात् । तदेव प्रतिषेधावयव निरूप्य विधिं निरूपयितुमाह—‘कप्पइ णं थेरे आपुच्छित्ता ते एगयओ अभिनिसेज्जं वा अभिनिसीहिं वा चेइत्तए, कल्पते खलु स्थविरानापृच्छय तेषाम् एकत अभिनिषद्या वा अभिनैपेधिकीं वा चेतयितुम् आचार्याज्ञया तेषामेकस्थानेऽभिनिषद्यादि कर्तुं कल्पते इति । अथ यदि स्थविरा आपृष्टा सन्त आज्ञा वितरेयु तदा किं कुर्यु ? इत्याशङ्काया-माह—‘थेरा य णं से वियरिज्जा एवं णं कप्पइ अभिनिसेज्जं वा अभिनिसीहिं वा चेइ-

त्तए' स्थविराश्च खलु तेषां वितरेयु आज्ञां दधु, एवं तदा खलु कल्पते तेषां अभिनिषद्यां वा अभिनैषेधिकीं वा चेतयितु कर्तुम्, स्थविराणामाज्ञया तैः सह वस्तुं कल्पते इति भावः । यदि 'थेरा य णं' स्थविरा खलु 'नो वियरेज्जा' नो वितरेयु नैवाऽनुज्ञां कुर्यु 'एवं णं णो कप्पइ' एवमुक्तेन प्रकारेण अनुज्ञामन्तरेण खलु नो नैव कल्पते तेषाम् 'एगयओ' एकत एकस्थाने 'अभिनिसेज्जं वा' अभिनिषद्या वा 'अभिनिसीहिं वा' अभिनैषेधिकीं वा 'चेइत्तए' चेतयितु कर्तुमित्यर्थः 'जो णं थेरेहिं अविइण्णे' यः कश्चित् खलु अपारिहारिक स्थविरैराचार्यादिभिः अवि तीर्ण अननुज्ञात सन् पारिहारिकैः सह एकस्थाने 'अभिनिसेज्जं वा' अभिनिषद्या वा 'अभिनिसीहिं वा' अभिनैषेधिकीं वा 'चेतइ' चेतयति करोति 'से' तस्य अपारिहारिकस्य 'संतरा छेए वा परिहारे वा' स्वान्तरात् स्वकृतमन्तर स्वान्तर तस्मात् यावदागत्य स न मिलति, यावद्वा स्वाध्यायभूमेर्नोत्तिष्ठति तावत् यद् व्यवधानं तद् अन्तरं, तस्मात् स्वकृतादन्तरात् छेदो वा पञ्चदिवसात्मक, परिहारो वा परिहारतपो वा मासलघुकादि प्रायश्चित्तमापद्यते इति सूत्रार्थः ॥ सू० २१ ॥

नन्वस्य प्रकृतसूत्रस्याऽनन्तरपूर्वसूत्रेण सह क' सम्बन्धः १ इति चेत् अत्रोच्यते—अत्र पूर्वपूर्व-सूत्रेषु परिहारः कथितः, न च कुत्रापि मध्ये परिहारप्रकरणं परित्यक्तम्, ततः प्रकृतः परिहारः, परिहारनामकः तपोविशेषः, स च क्रियाविशेषरूप एव, क्रिया च कर्तारमन्तरेणाऽनुपपन्नेति परिहारक्रियाप्रकरणाऽनुगोधात् अत्र परिहारी परिहारक्रियायाः कर्त्ताऽभिधीयते, अयमेव पूर्वपूर्व-सूत्रे सह प्रकृतसूत्रस्य सम्बन्धः इति । अथवा अनन्तरपूर्वसूत्रे इदमुक्तं यत् स्थविरैरनुज्ञातानामभि-निषधामभिनिषेधिकीं वा यदि गच्छति ततः प्राप्नोति परिहारमिति । अत्र प्रकृतसूत्रे तु स एव परिहार-तामुपगतः इति प्रतिपाद्यते । अथवा अनन्तरसूत्रेऽभिनिषधादिगमनं कथितं, स प्रत्यासन्नक्षेत्रनि-र्गमः, इदं तु प्रकृतसूत्रं दूरे निर्गमनं कथयति, इत्यनेन सम्बन्धेनायातस्य प्रकृतसूत्रस्य व्याख्यानं प्रस्तूयते—'परिहारकप्पट्टिए' इत्यादि ।

सूत्रम्—परिहारकप्पट्टिए भिक्खु वहिया थेराणं वेयावडियाए गच्छेज्जा, थेरा य से सरेज्जा कप्पइ से एगरायाए पडिमाए जं ण जं णं दिसं अण्णे साहम्मिया विहरंति तं ण तं ण दिसं उवलित्तए, नो से कप्पइ तत्थ विहारवत्तिं वत्थए, कप्पइ से तन्थ कारण-वत्तिं वत्थए, तंसि च णं कारणंसि निड्डियंसि परो वएज्जा वसादि अज्जो एगरायं वा दुरायं वा, एवं स कप्पइ एगरायं वा दुरायं वा वत्थए, नो से कप्पइ पर एगरायाओ वा दुरायाओ वा वत्थए, जे तत्थ परं एगरायाओ वा दुरायाओ वा वसइ से संतरा छेए वा परिहारे वा ॥ सू० २२ ॥

छाया—परिहारकल्पस्थितो भिक्षुः वहिः स्थविराणां वैयाघ्रत्यायं गच्छेत् स्थविराश्च स्मरेयुः कल्पते तस्य ण्करात्रिष्या प्रतिमया या खलु या खलु दिशम् अन्ये सार्धमिका

विहरन्ति ता ता खलु दिशमुपलानुम्, न तस्य कल्पते तत्र विहारप्रत्ययिकवस्तुम्, कल्पते तस्य कारणप्रत्ययिकं वस्तुम्, तस्मिंश्च खलु कारणे निष्ठिते परो वदेत् वस खलु आर्यं पकरात्रं वा द्विरात्रं वा, पव तस्य कल्पते एकरात्र वा द्विरात्र वा वस्तुम्, नो तस्य कल्पते परमेकरात्राद्वा द्विरात्राद्वा वस्तुम्, यदि तत्र परमेकरात्राद्वा द्विरात्राद्वा वसति तस्य सान्तरात् छेदो वा परिहारो वा ॥ सू० २२ ।

भाष्यम्—‘परिहारकल्पद्विष्ट’ परिहारकल्पस्थित । तत्र—परिहारस्य कल्प सामाचारी इति परिहारकल्प, तस्मिन् परिहारकल्पे स्थित इति परिहारकल्पस्थित परिहारतपसि वर्तमान इत्यर्थे ‘भिक्षु’ भिक्षु ‘वहिया’ बहिरन्यत्र नगरादौ ‘थेराण’ स्थविराणाम् अन्यग्रामादौ स्थितानामाचार्यादीनाम् ‘वैयावडियाए’ वैयावृत्याय ग्लानत्वादिकारणे वैयावृत्यकरणाय ‘गच्छेज्जा’ गच्छेत् ‘थेरा य से सरेज्जा’ स्थविराश्च तस्य स्मरेयु परिहारतप स्मृतिपथमानयेयु यथा—एष परिहारकल्पस्थितो वर्तते, स्मरद्विस्तै स परिहारी वक्तव्यो यावत् प्रत्यागच्छसि तावन्निक्षिप्यता परिहारतप इति । तत्र यदि परिहारिके सामर्थ्यमस्ति तत परिहारतप प्रपन्नो गच्छति । अथवा नास्ति चेत् सामर्थ्यं तत परिहारतपो निक्षिपति । परिहारतपो निक्षिप्य च ‘कप्पइ से’ तस्य कल्पते ‘एगराइयाए पडिमाए’ एकरात्रिकया प्रतिमया, अत्र प्रतिमाशब्दोऽभिग्रहवाची, ततश्च एकरात्रिकेणाऽभिग्रहेणेत्यर्थः, अर्थात्—यत्रापान्तराले वसामि तत्र गोकुलादौ प्रचुरगौरसादिभोज्यवस्तुलामेऽपि प्रतिबन्धमकुर्वता कारणं विना मया एकरात्रमेव वस्तव्य नाधिक वस्तव्यमित्याकारेणाऽभिग्रहेण एकरात्रिकवासरूपमभिग्रह कृत्वेत्यर्थः, ‘जं णं जं णं दिसं’ या यां खलु दिश ‘जं णं’ इत्यत्र द्वितीया विभक्ति सप्तम्यर्थे ज्ञातव्या तेन यस्या यस्या खलु दिशि दिशायामित्यर्थः, अथवा या या खलु दिशमाश्रित्य ‘अन्ने साहम्मिया’ अन्ये साधर्मिका लिङ्गसाधर्मिका प्रवचनसाधर्मिका वा संविनसभोगिकादयो वक्ष्यमाणा ‘विहरन्ति’ विहरन्ति तिष्ठन्ति ‘तं णं तं णं दिसं उवळित्तए’ ता ता खलु दिशम् उपलानुं ग्रहीतुम् आश्रयितुमित्यर्थः । ‘नो से कप्पइ’ नो नैव ‘से’ तस्य परिहारकल्पस्थितस्य निक्षिप्तपरिहारतपसो वा आहारादिलोभेन कल्पते ‘तत्थ’ तत्र ग्रामादौ ‘विहारवचियं वत्थए’ विहारप्रत्ययिकम् अवस्थाननिमित्त तत्र वस्तुं न कल्पते इति, किन्तु ‘कप्पइ से तत्थ’ कल्पते तस्यानन्तरोदितस्य भिक्षो यत्र भिक्षा कृतवान् उषितवान् वा तत्र—‘कारणवत्तियं वत्थए’ कारणप्रत्ययिक वक्ष्यमाणमूत्रार्थप्रतिपृच्छादानवैयावृत्यादिकारणनिमित्त वस्तु वास कर्तुं कल्पते इति । अथ च ‘तंसि च णं कारणंसि निट्ठियंसि’ तस्मिंश्च खलु कारणे निष्ठितेयत् कारणविशेषमासाद्य ग्रामान्तर स्थानान्तर वा उषित तस्मिन् कारणविशेषे निष्ठिते परिसमाप्ते सति यदि ‘परो वएज्जा’ पर—तत्स्थानाधिष्ठित आर्चादिर्वदेत् आग्रह कुर्यात् यथा ‘वसाहि यज्जो’ हे आर्य । वसाऽत्र मदीयस्थाने ‘एगरायं वा दुराय वा’ एकरात्र वा द्विरात्रं वा, हे आर्य । दूरादागतोऽसि महत्कार्यं संपादितवान्, अतोऽत्र एकरात्र वा द्विरात्र वा वस, दूरादागतो-

ऽसि विहारजनितखेदमपनीय सुखेन तिष्ठ । 'एवं से कप्पइ एगरायं वा दुराय वा वत्थए' एवं तस्य कल्पते एकरात्रं वा द्विरात्रं वा वस्तुम्, एवमुक्तप्रकारके ग्रामान्तराधिष्ठितस्थविराधाग्रहे सति 'से' तस्य परिहारकल्पस्थितस्य तत्र स्थानान्तरादौ परिसमाप्तकार्यस्यापि एकरात्रं वा द्विरात्रं वा वस्तु वासं कर्तुं कल्पते, किन्तु 'नो से कप्पइ एगरायाओ वा दुरायाओ वा परं वत्थए' नो तस्य कल्पते एकरात्राद्वा द्विरात्राद्वा परं वस्तुम्, तत पर पुन स्थविराधाग्रहे स्वेच्छया वा निष्कारणम् एकरात्रात् द्विरात्राद्वा परमधिकं वासं कर्तुं परिहारकल्पस्थितस्य न कल्पते इत्यर्थः । यो निष्कारणमधिकं वसति तत्राह—'जे तत्थ एगरायाओ वा दुरायाओ वा परं वसइ' यस्तत्र एकरात्राद्वा द्विरात्राद्वा परमधिकं कालं त्रिरात्रं चतुरात्रादिकं वा निष्कारण वसति 'से' तस्य 'संतरा छेए वा परिहारे वा' सान्तरात् छेदो वा परिहारो वा, य परिहारकल्पस्थित पुनस्तत्रैकरात्रात् द्विरात्राद्वा परमधिकं वसति तस्य भिक्षो. सान्तरात् स्वकृतादन्तरादपान्तराळे निष्कारणवासरूपकारणात् यावत्काल निष्कारणमेकद्विरात्रादधिकमुषितं तावत्कालिकः छेदो वा परिहारो वा छेदनामकं वा परिहारनामक वा प्रायश्चित्तं यथायोगं गुरुर्दद्यादिति ॥ सू० २२ ॥

सूत्रम्—परिहारकप्पट्टिए भिक्खु वहिया थेराणं वेयावडियाए गच्छेज्जा, थेरा य से नो सरेज्जा कप्पइ से निव्विसमानस्स एगराइयाए पडिमाए जं ण जं ण दिसं अन्ने साहम्मिया विहरंति त णं तं णं दिसं उवलित्तए, नो से कप्पइ तत्थ विहारवत्तिं वत्थए, कप्पइ से तत्थ कारणवत्तिं वत्थए, तंसि च णं कारणंसि निट्ठियंसि परो वएज्जा वसाहि अज्जो ! एगरायं वा दुरायं वा, एवं से कप्पइ एगरायं वा दुरायं वा वत्थए, नो से कप्पइ परं एगरायाओ वा दुरायाओ वा वत्थए, ज तत्थ परं एगरायाओ वा दुरायाओ वा वसइ से संतरा छेए वा परिहारे वा ॥ सू० २३ ॥

छाया—परिहारकल्पस्थितो भिक्षुर्वह्निः स्थविराणा वैयावृत्याय गच्छेत्, स्थविराश्च नो स्मरेयुः कल्पते तस्य निर्विशमानस्य एकरात्रिक्या प्रतिमया यां खलु या खलु दिशमन्ये साधमिका विहरन्ति तां खलु तां खलु दिशमुपलानुं, नो तस्य कल्पते तत्र विहरप्रत्ययिकं, वस्तुम्, कल्पते तस्य तत्र कारणप्रत्ययं वस्तुं, तस्मिन् कारणे निष्ठिते परो वदेत् वस आर्थः ! एकरात्रं वा द्विरात्रं वा, पव तस्य कल्पते एकरात्रं वा द्विरात्रं वा वस्तुं, नो तस्य कल्पते परमेकरात्राद्वा द्विरात्राद्वा वस्तुं, यत् तत्र परमेकरात्राद्वा द्विरात्राद्वा वसति तस्य सान्तरात् छेदो वा परिहारो वा ॥ सू० २३ ॥

भाष्यम्—'परिहारकप्पट्टिए' इति । 'परिहारकप्पट्टिए' परिहारकल्पस्थित परिहारतपसि वर्त्तमानं 'भिक्खु' भिक्षु 'वहिया' बहिरन्यत्र नगरादौ ग्रामान्तरे वा । 'थेराणं' स्थविराणामाचार्यादीनाम्, 'वेयावडियाए' वैयावृत्याय, तत्र वैयावृत्य गुरोरन्यस्य वा स्थविरस्य सेवा, तत्करणाय 'गच्छेज्जा' गच्छेत् 'थेरा य' स्थविराश्च 'से' तस्य परिहारकल्पस्थितस्य तपः, 'नो सरेज्जा' नो स्मरेयु कार्यवाहुल्येन अयं परिहारतपोधारक इति न स्मरणं कर्तुं, असौ अपि गमनसभ्रमेण निवेदनं विस्मरेत् यथा परिहारतपो

निक्षेपणीयमिति, तत्र यदि आचार्या स्मरेयु भिक्षुर्वा स्मारयति तदा तत्तपो निक्षिप्य गच्छति, यदि द्वयोरपि विस्मृत भवेत् तदा 'कप्पइ से निव्विसमाणस्स' कल्पते तस्य निर्विशमानस्य तपो वहमानस्यैव 'एगराड्याए पडिमाए' एकरात्रिक्या प्रतिमया एकरात्रिकाभिप्राहेण शेष सर्वे पूर्वसूत्रवदेव व्याख्येयम् ॥ सू० २३ ॥

सूत्रम्—परिहारकल्पद्विष्ट भिक्षु बहिया थेराणं वेयावडियाए गच्छेज्जा, थेरा य से सरेज्जा वा नो सरेज्जा वा कप्पइ से निव्विसमाणस्स एगराड्याए पडिमाए जं ण जं णं दिसं अन्ने साहम्मिया विहरंति, तं णं तं णं दिसं उवल्लित्तए, नो से कप्पइ तत्थ विहार-वत्तिय वत्थए, कप्पइ से तत्थ कारणवत्तियं वत्थए, तंसि च णं कारणंसि निद्वियंसि परो-वणज्जा वसाहि अज्जो एगरायं वा दुराय वा, एवं से कप्पइ एगरायं वा दुरायं वा वत्थए, नो से कप्पइ परं एगरायाओ वा दुरायाओ वा वत्थए, जं तत्थ परं एगरायाओ वा दुरायाओ वा वसइ से संतरा छेए वा परिहारे वा ॥ सू० २४ ॥

छाया—परिहारकल्पस्थितो भिक्षुबहिः स्थविराणा वैयावृत्याय गच्छेत् स्थवि-राश्च स्मरेयुर्वा नो स्मरेयुर्वा कल्पते तस्य निर्विशमानस्य एकरात्रिक्या प्रतिमया या खलु या खलु दिशमन्ये साधर्मिका विहरन्ति ता खलु ता खलु दिशमुपलानुम्, नो तस्य कल्पते तत्र विहारप्रत्ययिक वस्तुम्, कल्पते तस्य तत्र कारणप्रत्ययिक वस्तुम्, तस्मिन्च खलु कारणे निष्ठिते परो वदेत् वस आर्य ! एकरात्रं वा द्विरात्रं वा, एव तस्य कल्पते एकरात्रं वा द्विरात्रं वा वस्तुम्, नो तस्य कल्पते परमेकरात्राद्वा द्विरात्राद्वा वस्तुम्, यत् तत्र परमेकरात्राद्वा द्विरात्राद्वा वसति तस्य स्वान्तरात् छेदो वा परिहारो वा ॥ सू० २४ ॥

भाष्यम्—'परिहारकल्पद्विष्ट भिक्षु' इति । 'परिहारकल्पद्विष्ट भिक्षु' परि-हारकल्पस्थितो भिक्षु 'बहिया' बहिर्वाहि नगरादौ 'थेराण' स्थविराणामाचार्यादीना 'वेयावडियाए' वैयावृत्याय 'गच्छेज्जा' गच्छेत् 'थेरा य' स्थविराश्च 'से सरेज्जा वा नो सरेज्जा वा' तस्य परिहारिकस्य तपः स्मरेयुर्वा कार्यव्याक्षेपान्नो स्मरेयुर्वा यथा एष परिहारतपोवाहक इति स्मरणं कुर्यु नो वा कुर्यु तदा कल्पते तस्य निर्विशमानस्य तपो वहत सत, इत्यादि सर्वं पूर्ववदेव व्याख्येयम् । अत्रायं भावः—प्रथमसूत्रे वहन कथित तत्तप आचार्यो देशतो वाहयेदपि सर्वतो वा वाहयेदपि १ । द्वितीयसूत्रे स्थापन भविष्यत्कार्थं तदपि देशत सर्वतो वा स्थापयेदपि २ । तृतीयसूत्रे त्याग, तदपि देशत सर्वतो वा त्याजयेदप्याचार्य इति ३ । तत्र देशतो वहनादि कथं स्यात्तत्राह—परिहारतप प्राय सर्वं व्यूढं स्तोत्रमेवावशिष्टम्, अत्रान्तरे बहिर्गमनप्रयोजनमुपस्थित भवेत्तदाऽऽचार्यो वदेत्—मुश्नाधिकृतं परिहारतप यत साम्प्रतमिदं गमनकार्यमुपस्थितम् । तत्र यदि स समयो भवेत्तदा प्राह—न क्षिपामि

भदन्त ! यदेतद्देशतोऽवशिष्टं तपो मार्ग एव सम्पूर्णं करिष्यामीति सोऽवशिष्टं देशतः तपो वहमान एव गच्छति । अथासमर्थश्चेत्तदाऽऽह—गमिष्यामि त्वदर्थमेवेति विचिन्तयन् तं तपोदेशं निक्षिप्य गच्छति । अथवा तस्य यदवशिष्टं स्तोत्रकमव्यूहं तिष्ठति तत्तस्य महत्कार्यार्थं प्रस्थितस्याचार्याः कार्यस्य महत्त्वमाश्रित्य प्रसादबुद्ध्याऽवशिष्टं तत्तपो समस्तमपि मोचयन्ति यथा महति वैयावृत्यादि-प्रयोजने त्वं प्रस्थानं करोषीति मोचितं प्रसादतस्तव शेषमेतत्तप इति । एवं देशतो वहन-निक्षेपण-त्यागाः प्रदर्शिता इति । अथ सर्वतस्ते प्रदर्श्यन्ते—कस्यापि साधो परिहारतपो दत्तं वोढुमपि स प्रवृत्तः, अत्रान्तरे च वैयावृत्याद्यर्थं गमनप्रयोजनमुपस्थितं तदाऽऽचार्या ब्रुवते—हे देवानुप्रिय ! समुत्पन्नमिदमावश्यकं गमनप्रयोजनमतो निक्षिप परिहारतप इति । यदि स साधु समर्थस्तदा प्राह—भदन्त ! गच्छन्नपि समर्थोऽहं तत्तपो वोढुम्, मार्गस्य दूरत्वाच्च मार्ग एव तत्तपः समस्तं पूर्णं करिष्यामि, तथाहि—सर्वजघन्यं परिहारतपो मासिकं भवति तदाप-न्नोऽसौ, गन्तव्यं चानन्दपुरात् मथुरायां ततस्तत्तपो मार्ग एव समाप्तिमुपयातीति स तपो वहमान एव गच्छति । यदि सोऽसमर्थः तदा तत्तपो निक्षिपति । अथवा महत्प्रयोजनमुपस्थितं गरीयाश्चाध्वा, एतस्य प्रयोजनस्यायमेव कर्ता गुणगरीयस्त्वात् ततः सम्यक् प्रवचनमक्तोऽयं दुष्करदुष्करकारी किन्तु सामर्थ्यविहीन इति विचिन्त्याचार्या सर्वमपि तस्य तत्तपः प्रसा-दतो मोचयन्त्यपि । एवं सर्वतो वहननिक्षेपणत्यागा वेदितव्या इति । एवमेव ततः प्रतिनिवर्त्ति तस्य देशतः सर्वतो वा वहनत्यागौ वेदितव्यौ, तथाहि—यदि गच्छता देशो निक्षिप्तस्ततः स तपसो देशः प्रतिनिवर्त्तितेन क्रियते । अथ समस्तं निक्षिप्तं तदा तत्सर्वमपि प्रतिनिवर्त्तितेन क्रियते । अथवा अहो दुष्करमिदं चतुर्विधसंघजिनप्रवचनप्रभावनासम्बन्धिकार्यमनेन संपादित-मिति परितुष्टा आचार्या निक्षिप्तं तत्तपसो देशं वा सर्वं वा मोचयन्ति । एव प्रतिनिवर्त्तितस्य देशतः सर्वतो वहनत्यागौ भवत इति । अत्राऽऽशङ्का जायते यत् आचार्यादिप्रसादतो देशस्य सर्वस्य वा त्यागं कृतं किन्तु न खलु प्रसादतः पापनिवृत्तिं समुपजायते ? इत्यत्राह—यथा अनुदघातिके परिहारतपः प्राप्तौ वैयावृत्यकराणां तस्य त्यागो भवति 'अणुगघादयं उगघादयं किज्जइ' इति वचनात् संघादिवैयावृत्ये प्रवृत्तानामुदघातिकमेव परिहारतपो भवति न तु अनुदघातिकं वैयावृत्यस्य परमनिर्जराहेतुकत्वादिति ॥ सू० २४ ॥

अथास्य सूत्रस्य पूर्वसूत्रेण सह क सम्बन्ध इति चेदत्रोच्यते—पूर्वसूत्रे पारिहारिकस्य वैयाव-र्यादिनिमित्तनिर्गमनाधिकारः प्रोक्तः, इहापि निर्गमनमेव कथयिष्यते । अथवा पूर्वसूत्रे तपसो-ऽधिकारोऽनुवर्त्तते, अत्रापि सूत्रे स एव तपसोऽधिकारो वर्णयिष्यते । अनेन सम्बन्धेनाऽऽयात-मिदं सूत्रमाह 'जे भिक्खु' इत्यादि ।

सूत्रम्—जे भिक्षू य गणाओ अवक्कम्म एगल्लविहारपडिमं उवसपज्जित्ता णं विहरेज्जा, से य इच्छेज्जा दोच्चंपि तमेव गणं उवसंपज्जित्ता णं विहरित्तए अत्थिया इत्थ सेसे पुणो आलोएज्जा पुणो पडिक्कमेज्जा पुणो छेयपरिहारस्स उवट्ठाएज्जा ॥ सू० २५॥

छाया—यो भिक्षुश्च गणादवक्कम्म एकाकिविहारप्रतिमामुपसपद्य खलु विहरेत् स चेच्छेत् द्वितीयमपि तमेवगणमुपसंपद्य खलु विहरेत् अस्ति चात्र शेष पुनरालोचयेत् पुनः प्रतिक्रामयेत् पुनश्छेद परिहारस्य उपस्थापयेत् ॥ सू० २५ ॥

भाष्यम्—“जे भिक्षू” इति ‘जे भिक्षू’ य कश्चिद् भिक्षु जघन्यतो दशपूर्वधर उत्कृष्टतश्चतुर्दशपूर्वधारी, तथा श्रद्धा १, सत्य २, मेधा ३, बहुश्रुतत्वम् ४, शक्तिमत्त्वम् ५, अल्पाधिकरणत्वम् ६, वृत्तिमत्त्वम् ७, वीर्यसम्पन्नत्व ८ चेति, इत्येतावदष्टगुणधारको मुनिर्वा ‘गणाओ अवक्कम्म’ गणात् स्वकीयगच्छात् अवक्कम्म विनिर्गत्य पृथग्भूत्वा ‘एगल्ल विहारपडिमं’ एकाकिविहारप्रतिमाम् एकाकिविहारयोग्या एकाकि भूत्वा विहरणरूप मभिप्रह- विशेषम् ‘उवसपज्जित्ता णं’ उपसपद्य स्वीकृत्य ‘विहरेज्जा’ विहरेत् ‘से य’ स चैकाकिविहारी ‘इच्छेज्जा’ स्वकीय गण स्मरन् इच्छेत्, किमिच्छेदित्याह—‘दोच्चंपि तमेव गणं उवसंपज्जित्ता णं विहरित्तए’ द्वितीयमपि वारम् एकवार पूर्वं प्रव्रज्याप्रतिपत्तिकाळे आश्रितवान् इदानीं तु द्वितीय वारम् अत एव कथित द्वितीयमपि वार तमेव आत्मीय पूर्वत्यक्त गणमेव उपसपद्य स्वीकृत्य पुनर्विह- र्तुम् तदा किं कुर्यात् पूर्वगच्छस्थित आचार्यादि ? तत्राह—‘अत्थि या इत्थ सेसे’ अस्ति चात्र तस्मिन् मुनौ शेषम् अवशिष्ट चारित्र भवेत् तदा ‘पुणो आलोएज्जा’ पुनरालोचयेत् आचा- र्यादि पुनस्तमेकाकिविहारप्रतिमाजातमतीचारमालोचयेत् पापस्यालोचना कारयेत्, तस्य स्वकीय पाप प्रकट कारयेदित्यर्थ । आलोचनानन्तर ‘पुणो पडिक्कमेज्जा’ पुनः प्रतिक्रामयेत् पुनः पुनरकरणतया तस्मात् स्थानात् प्रत्यावर्तयेत् पुनरपि किमित्याह—‘पुणो छेयपरिहारस्स उवट्ठा- एज्जा’ पुनश्छेदपरिहारस्योपस्थापयेत्, छेदश्च परिहारश्चेति समाहारद्वन्द्वे छेदपरिहार तस्य, तत्र छेदस्य दीक्षाछेद कृत्वा तस्य परिहारस्य परिहारतपसो वा यथायोग्य करणाय पुनरुपस्थापयेत् दीक्षाछेद परिहारतपो वा आरोपयेदितिभाव । पूर्वं यदुक्तम्—‘अत्थि या इत्थ सेसे’ इति किञ्चिदवशिष्टे चारित्रभागेऽयं विधिरुक्त, यदि सर्वमपि चारित्र नष्ट जात नावशिष्ट किञ्चित्तदा सर्वं पूर्वपर्यायं छित्त्वा पुनर्नृत्ने चारित्रे तमुपस्थापयेदिति निष्कर्ष इति । अत्र कोऽपि शङ्कते— यद्यपि प्रतिमाप्रतिपन्नस्य चारित्रविराघनाया समव, न तु चारित्र सर्वमपगतं किन्तु शेषमवतिष्ठते, व्यवहारनयमतेन देशभङ्गेन सर्वमङ्गामावात्, ततश्चारित्रस्य शेषे सति ‘पुन- रालोचयेत् पुनः प्रतिक्रामयेत्’ इत्यत्र पुनः शब्दो न द्वितीयवारापेक्ष आलोचनाप्रतिक्रमणयोः पूर्वमकरणात्, एकवार कृतं कार्यं द्वितीयवार क्रियते तत्र पुनः शब्द सापेक्ष, यथा च लोके वक्ति—‘कृतमिदमेकवारमिदानीं पुनः क्रियते’ इति, अत्र तु प्रथममेवाऽऽलोचनां प्रथममेव च

प्रतिक्रमण ततः कथमत्र पुनः शब्दोपपत्तिः ? अत्रोच्यते—भिक्षुस्वभावस्य ऋजुत्वेन स यत्रैव स्थाने-
ऽतिचारप्रसङ्गः समापतितस्तत्रैव स इत्थम् अचिन्तयत् यत् समापतितमतिचारजातं तदत्रैव
आलोचयामि प्रतिक्रमामि पश्चाद् गुरुसमक्षमालोचनां प्रतिक्रमणं च करिष्यामीति । एवं
चिन्तयित्वा पूर्वगच्छे आगच्छति ततो घटते एवात्र पुनः शब्दोपादानमिति । अथवा
गच्छाद् गतस्य पुनस्तत्रागमनापेक्षया पुनः शब्दोपादानम् तथाहि—‘पुणो आलोएज्जा’
पुनरिति गत्वा पुनः प्रत्यावर्तितस्य आलोचनां कारयेत् युक्तमेव पुनः शब्दोपादानम् नहि
तीर्थंकरा एकमक्षरमपि व्यर्थं भाषन्ते इति । एव पुनरपि स्वगच्छे प्रतिनिवृत्तं साधुं गच्छस्था
मुनयो न निन्देयुः न गर्हेरन् यथा—‘समाप्तिं नीताऽनेन प्रतिमा, सांप्रतः पुनरागतो वर्तते’
इत्यादिवाक्यैः प्रतिनिवृत्तस्य निन्दा गर्हा न कुर्युः, तस्य शुभपरिणामवत्त्वेन शोभनायव-
सायवत्त्वेन च प्रतिनिवृत्तत्वादिति ॥ सू० २५ ॥

पूर्वं भिक्षुसूत्रमुक्त्वा सम्प्रति गणावच्छेदकाऽऽचार्योपाध्याययोः सूत्रद्वयमाह—‘गणावच्छे-
य ए य’ इत्यादि ‘आयरिय उवज्झाए’ इत्यादि ।

सूत्रम्—गणावच्छेयस्य गणाओ अवक्कम्म एगल्लविहारपडिमं उवसंपज्जित्ता णं
विहरेज्जा, से इच्छेज्जा दोच्चपि तमेव गण उवसंपज्जित्ता णं विहरित्ते ए पुणो आलोएज्जा
पुणो पडिकमेज्जा पुणो छेयपरिहारस्स उवहावेज्जा ॥ सू० २६ ॥

आयरियअवज्झाए य गणाओ अवक्कम्म एगल्लविहारपडिमं उवसंपज्जित्ता णं
विहरेज्जा से इच्छेज्जा दोच्चपि तमेव गणं उवसंपज्जित्ता णं विहरित्ते ए पुणो आलोएज्जा
पुणो पडिकमेज्जा पुणो छेयपरिहारस्स उवहाएज्जा ॥ सू० २७ ॥

छाया—गणावच्छेदकश्च गणादवक्रम्य एकाकिविहारप्रतिमासुपसंपद्यः खलु
विहरेत्, स इच्छेत् द्वितीयमपि तमेव गणमुपसंपद्यः खलु विहर्त्तुम् पुनरालोचयेत् पुनः
प्रतिक्रामेत् पुनः छेदपरिहारस्य उपस्थापयेत् ॥ सू० २६ ॥

आचार्योपाध्यायश्च गणादवक्रम्य एकाकिविहारप्रतिमासुपसंपद्यः खलु विहरेत् स
इच्छेत् द्वितीयमपि तमेव गणमुपसंपद्यः खलु विहर्त्तुं पुनरालोचयेत् पुनः प्रतिक्रामेत् पुनः
छेदपरिहारस्य उपस्थापयेत् ॥ सू० २७ ॥

भाष्यम्—‘गणावच्छेय ए य’ इति । ‘आयरिय उवज्झाए य’ इति च । एतत् सूत्रद्व-
यमपि भिक्षुसूत्रवदेव व्याख्येयं, विशेषः केवलमेतावानेव यत् गणावच्छेदकः एकाकिविहारप्रतिमा-
प्रतिपत्तिकाले गणावच्छेदकत्वं स्वपदं मुक्त्वा प्रतिमा प्रतिपद्यते, आचार्योऽन्यः गणधरः स्वपदे
स्थापयित्वा प्रतिमा प्रतिपद्यते इति । शेषः सर्वं सूत्रद्वयं भिक्षुसूत्रवदेव ज्ञातव्यम् । अथवा भिक्षु-
सूत्रादिदं नानात्वं यत् गणावच्छेदकः आचार्यश्च प्रतिमाप्रतिपत्तिकाले पूर्वगृहीतमुपधिं निक्षि-
प्यान्त्यमुपधिं प्रायोग्यमुत्पाद्य प्रतिमा प्रतिपद्यते इति, शेषः पूर्ववदेव । सू० २६, २७ ॥

सूत्रम्—मिक्खू य गणाओ अवक्कम्म पासत्थविहारपडिमं उवसंपज्जित्ता ण विहरेज्जा से य इच्छेज्जा दोच्चपि तमेव गण उवसंपज्जित्ता णं विहरित्ते, अत्थि या इत्थ सेसे पुणो आलोएज्जा पुणो पडिक्कमेज्जा पुणो छेयस्स वा परिहारस्स वा उवद्वावेज्जा ॥ सू० २८ ॥

छाया—भिक्षुश्च गणादवक्कम्म पार्श्वस्थविहारप्रतिमामुपसपथ खलु वित्तेत्, स च इच्छेत् द्वितीयमपि तमेव गणमुपसपथ खलु विहर्तुम्, अस्ति चात्र शेष पुनरालोचयेत् पुन' प्रतिकामेत् पुनच्छेदस्य वा परिहारस्य वा उपस्थापयेत् ॥ सू० २८ ॥

भाष्यम्—'मिक्खू य' इति । मिक्खू य' य कश्चिद् भिक्षुश्च 'गणाओ अवक्कम्म' गणात् स्वगच्छात् अप्रकम्य बहिर्निर्गत्य, 'पासत्थविहारपडिमं' पार्श्वस्थविहारप्रतिमाम्, पार्श्वस्थस्य, पार्श्वं ज्ञानादीनां समीपे नतु ज्ञानादिषु तिष्ठतीति पार्श्वस्थ, अथवा अस्य पाशस्थ इतिच्छाया, तत्र पाशा' बन्धहेतुभूता मिथ्यात्वादय, नेषु तिष्ठतीति पाशस्थ चारित्राचारशिथिलस्तस्यप्रतिमा-ताद्विपयाऽवस्था, ताम् 'उवसंपज्जित्ता णं' उपसपथ प्रतिपथ खलु 'विहरेज्जा' विहरेत् । 'से य इच्छेज्जा दोच्चपि तमेव गणं उवसंपज्जित्ताणं विहरित्ते' स च पार्श्वस्थचर्यारतो भूत्वा भूयोऽपि भावपरावृत्त्या इच्छेत् द्वितीयमपि वार गणं स्वगणं यस्मिन् गणे पूर्वमासीत् तमेव गणं गच्छन्मुपसपथ सम्प्राप्य विहर्तुं स्थातुम् इच्छेत् तदा 'अत्थि या इत्थ सेसे' अस्ति चेदत्र शेष चारित्राशो विद्यमानस्तदा गच्छा-गतं तं 'पुणो' पुनरागतत्वात् 'आलोएज्जा' तस्याऽपराधजातस्याऽऽलोचनामाचार्यादि कार-येत् 'पुणो पडिक्कमेज्जा' पुन प्रतिकामेत् पुनरकरणतया पापात् प्रत्यावर्त्तयेत् 'पुणो छेयस्स परि-हारस्स वा उवद्वावेज्जा' तत्, पुन छेदस्य वा परिहारस्य वा उपस्थापयेत् छेदस्य दीक्षा-छेदस्य स्वीकाराय परिहारतपसो वा करणाय प्रवर्त्तयेदिति भावः । यदि तस्य चारित्रं सर्वथा नष्ट भवेत्तदा पुन पञ्चमहाव्रतेषु उपस्थापयेदिति विवेकः ॥ सू० २८ ॥

इदं सूत्रं पार्श्वस्थविषयकम् । एव यथाछन्दे, कुशीळे, अवसन्ने, ससक्ते चाऽपि चत्वारि सूत्राणि वक्तव्यानि 'जे मिक्खू० अहालद० इत्यादि 'जेमिक्खू० संसत्त०' पर्यन्तम् ॥ सू० २९-३२

सूत्रम्—मिक्खू य गणाओ अवक्कम्म जहालदविहारपडिमं उवसंपज्जित्ता णं विहरेज्जा से य इच्छेज्जा दोच्चपि तमेव गणं उवसंपज्जित्ता णं विहरित्ते, अत्थि या इत्थ सेसे पुणो आलोएज्जा पुणो पडिक्कमेज्जा पुणो छेयस्स वा परिहारस्स वा उवद्वावेज्जा ॥ सू० २९ ॥

मिक्खू य गणाओ अवक्कम्म कुशीलविहारपडिमं उवसंपज्जित्ता णं विहरेज्जा से य इच्छेज्जा दोच्चपि तमेव गणं उवसंपज्जित्ता णं विहरित्ते अत्थि या इत्थ सेसे पुणो आलोएज्जा पुणो पडिक्कमेज्जा पुणो छेयस्स वा परिहारस्स वा उवद्वावेज्जा ॥ सू० ३० ॥

भिक्षू य गणाओ अवक्रम्म ओसन्नविहारपडिमं उवसंपज्जित्ता णं विहरेज्जा से य इच्छेज्जा दोच्चंपि तमेव गणं उवसंपज्जित्ता णं विहरित्तए अत्थि या इत्थ सेसे पुणो आलोएज्जा पुणो पडिक्कमेज्जा पुणो छेयस्स वा परिहारस्स वा उवट्ठावेज्जा ॥ सू० ३१ ॥

भिक्षू य गणाओ अवक्रम्म संसत्तविहारपडिमं उवसंपज्जित्ता णं विहरेज्जा से य इच्छेज्जा दोच्चंपि तमेव गणं उवसंपज्जित्ता णं विहरित्तए अत्थि या इत्थ सेसे पुणो आलोएज्जा पुणो पडिक्कमेज्जा पुणो छेयस्स परिहारस्स वा उवट्ठावेज्जा ॥ सू० ३२ ॥

छाया—भिक्षुश्च गणादवक्रम्य यथाछन्दविहारप्रतिमामुपसंपद्य खलु विहरेत् स च इच्छेत् द्वितीयमपि तमेव गणमुपसंपद्य खलु विहर्त्तुम्, अस्ति चात्र शेष पुनरालोचयेत् पुनः प्रतिक्रामेत् पुनश्छेदस्य वा परिहारस्य वा उपस्थापयेत् ॥ सू० २९ ॥

भिक्षुश्च गणादवक्रम्य कुशीलविहारप्रतिमामुपसंपद्य खलु विहरेत् स चेच्छेत् द्वितीयमपि तमेव गणमुपसंपद्य खलु विहर्त्तुम्, अस्ति चात्र शेषं पुनरालोचयेत् पुनः प्रतिक्रामेत् पुनश्छेदस्य वा परिहारस्य वा उपस्थापयेत् ॥ सू० ३० ॥

भिक्षुश्च गणादवक्रम्य अवसन्नविहारप्रतिमामुपसंपद्य खलु विहरेत् स चेच्छेत् द्वितीयमपि तमेव गणमुपसंपद्य खलु विहर्त्तुम् अस्ति चात्र शेषं पुनरालोचयेत् पुनः प्रतिक्रामेत् पुनश्छेदस्य वा परिहारस्य वा उपस्थापयेत् ॥ सू० ३१ ॥

भिक्षुश्च गणादवक्रम्य संसक्तविहारप्रतिमामुपसंपद्य खलु विहरेत् स चेच्छेत् द्वितीयमपि तमेव गणमुपसंपद्य विहर्त्तुम् अस्ति चात्र शेषं पुनरालोचयेत् पुनः प्रतिक्रामेत् पुनश्छेदस्य वा परिहारस्य वा उपस्थापयेत् ॥ सू० ३२ ॥

भाष्यम्—‘भिक्षू य गणाओ’ इति । एतानि चत्वारि सूत्राणि पार्श्वस्थविहारप्रतिमा-सूत्रवदेव व्याख्येयानि नवर विशेष केवलमेतावानेव यदत्र यथाछन्दादयश्चत्वारो वाच्याः । ‘अहाछदो’ ति यथाछन्द छन्दोऽभिप्राय इच्छा वा, यथा-त्वाभिप्रायानुसारं स्वेच्छानुसारं वा यथैव त्वस्याभिप्राय यथैव वा त्वस्येच्छा तथैव यो विचरति स यथाछन्द आगमनिरपेक्ष-वर्तनशील इत्यर्थः ॥ सू० २९॥

‘कुसीले’—ति कुशील कुत्सितम् आगमनिषिद्धं शीलम् आचार समितिगुण्यादिरूपो विद्यते यस्य स कुशील ॥ सू० ३० ॥

‘ओसण्णे’—ति अवसन्न, ‘काळे विणए’ इत्यादिरूपज्ञानादिसामाचार्यासेवने अवसीदति दुस्मनुभवति, अथवा सामाचारी वितथाम् असत्या कुर्वन् वर्त्तते स साध्वाचारपालने औदासीन्यान् साध्वाचारपालननिरपेक्ष इत्यर्थः ॥ सू० ३१ ॥

‘संसत्ते’ ति ससक्त ससक्त इव ससक्त पार्श्वस्थादीना सविग्नाना वा सानिध्यमासाद्य तत्तद्व्यपेण संनिहितदोषगुण तत्रैव ससक्तो भवति यथा पार्श्वस्थादिषु मिलित पार्श्वस्थसदृशो

भवति, सविग्नेषु मिलितश्च सविग्नसदृशो भवति बहुरूपनट इव यथावसरवर्त्तनशील इति भावः
स च संक्लिष्टासक्लिष्टभेदेन द्विविधः, तत्र—सक्लिष्टसक्तस्वरूपमाह—

गाथा—पंचासवपवत्तो जो, गारवत्तिगसंजुओ ।

इत्थीगिहिम्मु संवद्धो, संसत्तो संक्लिष्टगो ॥१॥

छाया—पञ्चाश्रवप्रवृत्तो यो गौरवत्रिकसंयुत ।

स्त्रीगृहिषु संवद्धः संसक्तः संक्लिष्टक ॥१॥

य पञ्चसु आश्रवेषु हिंसादिषु प्रवृत्तः स पञ्चाश्रवप्रवृत्तः—हिंसायाश्रवेषु प्रवर्त्तनशीलः, गौरव-
त्रिकेन ऋद्धिरससातरूपेण सयुतः सहितः, तथा स्त्रीषु स्त्रीरूपेषु गृहिषु पूर्वपञ्चाश्रवस्तुतेषु गृह-
स्थेषु सम्बद्धः स्त्रीगृहिभिः सह सम्बन्धकारको भवति स संक्लिष्टः संसक्तो ज्ञातव्य इति ॥ १ ॥

अथाऽसक्लिष्टसंसक्तस्य स्वरूपं गाथाद्वयेनाह—

गाथा—पासत्थे पासत्थो, अहछंदे होइ सोवि अहछदो ।

एवं कुसीलमज्झे, ओसन्ने यावि एमेव ॥१॥

संसत्ते संसत्तो, पियधम्मे होइ सोवि पियधम्मो ।

एवं असक्लिष्टो, संसत्तो सो मृण्येयव्वो ॥२॥

छाया—पार्श्वस्थे पार्श्वस्थो, (भवति), यथाछन्दे भवति सोऽपि यथाछन्दः ।

एव कुसीलमध्ये, अवसन्ने चापि एवमेव ॥ १ ॥

संसक्ते संसक्तः प्रियधर्मणि भवति सोऽपि प्रियधर्माः ।

एवमसक्लिष्टः संसक्तः स ज्ञातव्यः ॥ २ ॥

अनायोरर्थस्थायीगम्य इति न विनियते इति ।

अत्रेदं विज्ञेयम्—पार्श्वस्थस्य यत्र स्थाने यत् प्रायश्चित्तं कथितं तस्मिन्नेव स्थाने यथा-
छन्दस्य प्रायश्चित्तं विवर्धयेत् ‘अहाछदे विवद्देज्जा’ इति वचनात्, कथमेव क्रियते ? आगम-
निरपेक्षवर्त्तित्वेन कुप्ररूपणाप्ररूपको भवति, कुप्ररूपणाया बहुदोषत्वात्तस्य प्रायश्चित्ताधिक्यं
प्रोक्तम् । अत्राऽयं विवेकः—पार्श्वस्थत्वं भिक्षुगणावच्छेदकाचार्योपाध्यायानां सर्वेषामपि सम्भवति,
यथाछन्दस्त्वं तु केवलं भिक्षोरेव भवति ततः पार्श्वस्थविषयकं सूत्रं त्रिसूत्रात्मकं भवति, यथाछन्द-
सूत्रं तु एकरूपमेवेति ॥ सू० २९—३२ ॥

सूत्रम्—भिक्षू य गणाओ अवक्रम्म परपासंडपडिम उवसंपज्जित्ता णं विहरेज्जा
से य इच्छेज्जा दोच्चंपि तमेव गणं उवसंपज्जित्ता णं विहरित्तए, नत्थि णं तस्स
तप्पत्तिए केइ छेए वा परिहारे वा नन्नत्थ एगाए आलोयणाए ॥ सू० ३३ ॥

छाया—भिक्षुश्च गणादवक्रम्य परपाषण्डप्रतिमामुपसंपद्य खलु विहरेत्, स चेच्छेत् द्वितीयमपि तमेव गणमुपसंपद्य खलु विहर्तुम्, नास्ति खलु तस्य तत्प्रत्ययिकः कश्चित् छेदो वा परिहारो वा नाऽन्यत्र ण्कया आलोचनया ॥ सू० ३३ ॥

भाष्यम्—‘भिक्षू य’ इति । ‘भिक्षू य’ य. कश्चिद् भिक्षुः राजाद्युपप्लवाऽशिवादिकारणात् ‘गणाओ अवक्रम्य’ गणात् स्वकीयगच्छात् अपक्रम्य पृथग्भूतो निस्सृत्येत्यर्थः, ‘परपाषण्डपडिम् उपसंपज्जित्ता णं’ परपाषण्डप्रतिमां स्वकीयलिङ्गं परित्यज्य अन्यदीयं परदार्शनिकलिङ्गम् उपसंपद्य स्वीकृत्य खलु ‘विहरेज्जा’ विहरेत् यथावसरमुपद्रवकाले परकीयं लिङ्गं स्वीकृत्याऽपि अन्तःकरणेन पञ्चमहाव्रतं पालयन् विहरन् ‘से य इच्छेज्जा’ स च परित्यक्तस्वकीयवेषो गृहीतपरकीयवेषः, अन्तर्भावितचारित्रः, स यदि ‘दोच्चंपि’ द्वितीयमपि वारं ‘तमेव गणं उपसंपज्जित्ता णं’ लिङ्गपरिवर्तनकारणे परिसमाप्ते सति तमेव गणं यस्मिन् गणे पूर्वमासीत् तमेव गच्छ पुनरपि उपसंपद्य प्राप्य खलु विहर्तुम् इच्छेत्-वाञ्छेत् तदा ‘नत्थि णं तस्स तप्पत्तिण्’ नास्ति खलु तस्य कारणवशात् स्वलिङ्गं परित्यज्य परपाषण्डलिङ्गं स्वीकृत्य पुनरपि स्वगच्छे समागच्छत् तत्प्रत्ययिकः परपाषण्डप्रतिमाग्रहणनिमित्तक ‘केइ छेए वा परिहारे वा’ कश्चिच्छेदो वा परिहारो वा, तस्य तन्मूलकं छेदनामक परिहारनामक वा प्रायश्चित्तं न भवतीत्यर्थः । तत् किमत्र सर्वथैव प्रायश्चित्ताऽभावः २ तत्राह—‘नन्नत्थ एगाए आलोयणाए’ नान्यत्रैकया आलोचनया, आलोचना गुरुसमीपे स्वदोषाणां प्रकटनरूपा, ता विहाय नान्यत् प्रायश्चित्तं भवति, इति आलोचनामात्रमेव तस्य प्रायश्चित्तं भवति । राजाऽशिवाद्युपद्रवकारणमाश्रित्य परकीयलिङ्गधारणेनापि तस्य भावचारित्रः सद्भावात् । यदि भिक्षुः रागद्वेषादिकारणेन स्वकीयगणादवक्रम्य परपाषण्डलिङ्गम् उपसंपद्य विहरेत्, कषायकारणे परिसमाप्ते सति द्वितीयमपि वारं तमेव गणमुपसंपद्य विहर्तुमिच्छेत्, अथैव कुर्वतस्तस्य छेदो वा परिहारो वा प्रायश्चित्तमापद्येत अन्यदपि प्रायश्चित्तं भवति रागद्वेषादिकारणतः परकीयलिङ्गस्य धारणात्, तादृशस्य परकीयलिङ्गप्रतिपत्तौ संयमयतनाया असम्भाव्येति विवेकः ।

अत्रेदं बोध्यम्—भिक्षुः तादृशस्य परपाषण्डस्य वेषं गृह्णाति यस्मिन् क्षेत्रे साधवो विचरन्ति तत्रत्यो राजा यस्य परपाषण्डस्य मतावलम्बी भवेत् एव करणे राजा भिक्षुः नोपद्रवति । कियत्कालपर्यन्तं तं लिङ्गं धारयेदित्याह—यावत्कालपर्यन्तं तत्र राजाद्युपद्रवो नोपशम्यति तावत्कालपर्यन्तं तल्लिङ्गधारणमावश्यकम् । तथा—उपशान्तेऽपि राजाद्युपद्रवे यावत्कालं साधर्मिकाणां साधूनां न मिलति तावत्कालं तेनैव लिङ्गेन कालक्षेपं कुर्यात्, तत्क्षेत्रस्य सहसा त्यक्तुमशक्यत्वात् । कथिव च भगवतिसूत्रस्य पञ्चविंशतितमे शतके सजयाधिकारे—‘गृहस्थलिङ्गेऽन्यलिङ्गे वा छेदोपस्थापनीयं चारित्रं लभ्यते’ इति । कारणमाश्रित्य लिङ्गं मुक्त्वान् किन्तु यस्य चारित्र्यं निर्दोषं वर्तते

स तत्र यदि कस्यापि नवदीक्षितस्य छेदोपस्थापनीयसम्बन्धी काल समाप्तो भवेत्तदा तत्तिष्ठ-
स्थितस्यैव निश्चिन्ता(नियता)पेक्षया, तथा स्थानाद्गन्धितचतुर्भङ्गचपेक्षया च त नवदीक्षित
चारित्र्ये स्थापयितुं कल्पते इति । अत्रेदं तात्पर्यम्—पार्श्वस्थादिसप्तकपर्यन्तानि पञ्च मूत्राणि भाव-
लिङ्गपरित्यागविषयकाणि ततस्तत्र प्रायश्चित्तदानमभिहितम्, इदं परपापण्डप्रतिमात्रं तु
द्रव्यलिङ्गपरित्यागविषयकमतोऽत्रालोचना मुक्त्वा नान्यत् प्रायश्चित्त प्रतिपादितम् ॥ सू० ३३ ॥

पूर्वं भावलिङ्गद्रव्यलिङ्गपरित्यागे विधिं प्रोक्तं, साम्प्रतं द्रव्यभावोभयलिङ्ग परित्यज्य गतस्य
तत्रैव गणे पुनरागन्तुमिच्छतो विधिमाह—‘मिक्खू य’ इत्यादि ।

सूत्रम्—‘मिक्खू य गणाओ अवकम्म ओहावेज्जा, से य इच्छेज्जा दोच्चंपि तमेव
गणं उपसपज्जित्ता ण विहरित्थं, नत्थि णं तस्स तप्पत्तइए केइ छेए वा परिहारे वा नन्नत्थ
एगाए सेहोवट्ठावणिआए ॥ सू० ३४ ॥

छाया—भिक्षुश्च गणादवकम्याऽवधावेत् स चेच्छेत् द्वितीयमपि तमेव गणमुपसपद्य
खलु विहर्त्तुं नास्ति खलु तस्य तत्पत्त्ययिकं कश्चित् छेदो वा परिहारो वा नान्यत्र
एकया शैक्षोपस्थापनिकया ॥ सू० ३४ ॥

भाष्यम्—‘मिक्खू य’ इति । ‘मिक्खू य’ य. कश्चिद् भिक्षु ‘गणाओ अवकम्म’ गणादप-
क्रम्य गणात् स्वकीयगच्छात् अपक्रम्य निर्गत्य ‘ओहावेज्जा’ अवधावेत् पञ्चमहाव्रतपर्यायात् पराङ्-
मुखो भूत्वा गृहस्थपर्यायं प्रति गच्छेदित्यर्थं ‘से य इच्छेज्जा’ स चेच्छेत् य गृहस्थपर्यायमाश्रित स
पुनरपि साधूना सदुपदेशात् भाग्यवशाच्च भावपरावर्तनेन इच्छेत् ‘दोच्चंपि तमेव गणं’ द्वितीयमपि
वारं तमेव गणम् ‘उपसपज्जित्ता णं विहरित्थं’ उपसपद्य स्वीकृत्य विहर्त्तुं पुन तत्रैव गणेदीक्षा गृहीत्वा
सयमयात्रा निर्वाहयितुमिच्छेत्, पुनरागमनं प्रश्ने कोदश प्रायश्चित्तं दातव्यम् ? न वा दातव्यम् ?
इत्याह—‘णत्थि णं तस्स’ नास्ति खलु तस्य ‘तप्पत्तइए’ तत्पत्त्ययिकं सयमत्यागनिमित्तकं.
‘केइ छेए वा परिहारे वा’ कश्चित् छेदो वा परिहारो वा, न भवति खलु तस्य कश्चित्
छेदनामक परिहारनामक वा प्रायश्चित्तं, तस्मिन् छेदपरिहारप्रायश्चित्तस्य कारणाभावात् । तर्हि
किं कर्तव्यम् ? इत्याह—‘गणत्थ एगाए सेहोवट्ठावणिआए’ नान्यत्र एकया शैक्षोपस्थाप-
निकया तस्य शैक्षोपस्थापनिका विहाय नान्यत् किमपि प्रायश्चित्तं दातव्यं स्यात्, मूलतः
एव तस्मै पुनर्नूतनामेव दीक्षा दद्यात्, तस्य सर्वथा गृहस्थपर्यायस्वीकृतत्वादिति ॥ सू० ३४ ॥

पूर्वं पार्श्वस्थादिप्रतिमाविषये आलोचनाविधिं प्रोक्तं, साम्प्रतं भिक्षुणा अकृत्यस्थाने
सेविते तस्यालोचनादिकं कस्य पार्श्वे कर्तव्यम् ? इति तद्विधिमाह—‘मिक्खू य’ इत्यादि ।

सूत्रम्—भिक्षु य अन्नयर अकिच्चट्ठाण सेवित्ता इच्छेज्जा आलोइत्तए जत्थेव अप्पणो आयरियउवज्झाए पासेज्जा तेसंतिथं आलोएज्जा पडिकमेज्जा निदेज्जा गरहेज्जा विउट्टेज्जा विसोहेज्जा अकरणयाए अब्भुट्टेज्जा अहारिहं तवोकम्मं पायच्छित्तं पडिवज्जेज्जा (१) ।

नो चेव अप्पणो आयरियउवज्झाए जत्थेव संभोइयं साहम्मियं पासेज्जा बहुस्सुयं ववभागं तस्संतिथं आलोएज्जा पडिकमेज्जा निदेज्जा गरहेज्जा विउट्टेज्जा विसोहेज्जा अकरणयाए अब्भुट्टेज्जा अहारिहं तवोकम्मं पायच्छित्तं पडिवज्जेज्जा (२) ।

नो चेव संभोइयं साहम्मियं, जत्थेव अन्नसंभोइयं साहम्मियं पासेज्जा बहुस्सुयं ववभागं तस्संतिथं आलोएज्जा पडिकमेज्जा निदेज्जा गरहेज्जा विउट्टेज्जा विसोहेज्जा अकरणयाए अब्भुट्टेज्जा अहारिहं तवोकम्मं पायच्छित्तं पडिवज्जेज्जा (३) ।

नो चेव अन्नसंभोइयं जत्थेव सारुवियं पासेज्जा बहुस्सुयं ववभागं तस्संतिथं आलोएज्जा पडिकमेज्जा निदेज्जा गरहेज्जा विउट्टेज्जा विसोहेज्जा अकरणयाए अब्भुट्टेज्जा अहारिहं तवोकम्मं पायच्छित्तं पडिवज्जेज्जा (४) ।

नो चेव सारुवियं पासेज्जा बहुस्सुयं ववभागं जत्थेव समणोवासगं पच्छाकडं पासेज्जा बहुस्सुयं ववभागमतस्संतिथं आलोएज्जा पडिकमेज्जा निदेज्जा गरहेज्जा विउट्टेज्जा विसोहेज्जा अकरणयाए अब्भुट्टेज्जा अहारिहं तवोकम्मं पायच्छित्तं पडिवज्जेज्जा (५) ।

नो चेव समणोवासगं पच्छाकडं पासेज्जा बहुस्सुयं ववान्नामं जत्थेव सम्मंभावियाइं चेइयाइं पासेज्जा तेसंतिथं आलोएज्जा पडिकमेज्जा निदेज्जा गरहेज्जा विउट्टेज्जा विसोहेज्जा अकरणयाए अब्भुट्टेज्जा अहारिहं तवोकम्मं पायच्छित्तं पडिवज्जेज्जा (६) ।

नो चेव सम्मंभावियाइं चेइयाइं पासेज्जा, बहिया गामस्स वा नगरस्स वा निगमस्स वा रायहाणीए वा खेडस्स वा कव्वडस्स वा मडंवस्स वा पट्टणस्स वा दोण सुहस्स वा आसमस्स वा संवाइस्स वा संनिवेसस्स वा पाईणाभिमुहे वाउदीणाभिमुहे वा करयल-परिग्गहियं सिरसावत्तं मत्थए अंजलिं कट्ठु एवं वएज्जा—एवइया मे अवराहा एवइक्खुत्तो अहं अवरद्धो अरहंताणं सिद्धाणं अंतिथं आलोएज्जा पडिकमेज्जा निदेज्जा गरहेज्जा विउट्टेज्जा विसोहेज्जा अकरणयाए अब्भुट्टेज्जा अहारिहं तवोकम्मं पायच्छित्तं पडिवज्जेज्जासि (७) त्ति वेमि ॥ सू० ३५ ॥

छाया—भिक्षुश्चाऽन्यतरमकृत्यस्थान सेविता इच्छेदालोचयितु यत्रैवात्मन आचार्योपाध्यायान् पश्येत् तेषाम् अन्तिके प्रतिक्रामेत् निदेत् गृहेत व्यावर्त्तत विशोधयेत् अकरणतयाऽभ्युत्तिष्ठेत् यथाहं तप कर्म प्रायश्चित्त प्रतिपद्येत् १ । नो चैवात्मन आचार्योपाध्यायान् यत्रैव साभोगिक साधर्मिक पश्येत् बहुश्रुत बह्नागम तस्य अन्तिके आलोचयेत् प्रतिक्रामेत् निदेत् गृहेत व्यावर्त्तत विशोधयेत् अकरणतया अभ्युत्तिष्ठेत् यथाहं तप कर्म प्रायश्चित्त प्रतिपद्येत् २ । नो चैव साभोगिक साधर्मिक यत्रैवाऽन्यसाभोगिक साधर्मिक पश्येत् बहुश्रुत बह्नागम तस्य अन्तिके आलोचयेत् प्रतिक्रामेत् निदेत् गृहेत व्यावर्त्तत विशोधयेत् अकरणतया अभ्युत्तिष्ठेत् यथाहं तप कर्म प्रायश्चित्त प्रतिपद्येत् ३ । नो चैवान्यसाभोगिक यत्रैव सारूपिक पश्येत् बहुश्रुत बह्नागम तस्य अन्तिके आलोचयेत् प्रतिक्रामेत् निदेत् गृहेत व्यावर्त्तत विशोधयेत् अकरणतया अभ्युत्तिष्ठेत् यथाहं तप कर्म प्रायश्चित्त प्रतिपद्येत् ४ । नो चैव सारूपिक यत्रैव श्रमणोपासक पश्चात्कृत पश्येत् बहुश्रुत बह्नागम कल्पते तस्यान्तिके आलोचयेत् प्रतिक्रामेत् निदेत् गृहेत व्यावर्त्तत विशोधयेत् अकरणतया अभ्युत्तिष्ठेत् यथाहं तप कर्म प्रायश्चित्त प्रतिपद्येत् ५ । नो चैव श्रमणोपासक पश्चात्कृत यत्रैव सम्यग्भावितानि चैत्यानि पश्येत् तेषाम् अन्तिके आलोचयेत् प्रतिक्रामेत् निदेत् गृहेत व्यावर्त्तत विशोधयेत् अकरणतया अभ्युत्तिष्ठेत् यथाहं तप कर्म प्रायश्चित्त प्रतिपद्येत् ६ । नो चैव सम्यग्भावितानि चैत्यानि पश्येत् बह्निप्रमिस्य वा नगरस्य वा निगमस्य वा राजधान्या वा खेटस्य वा कर्षटस्य वा मडम्बस्य वा पत्तनस्य वा द्रोणमुखस्य वा आश्रमस्य वा संघास्य वा संनिवेशस्य वा प्राचीनाभिमुखो वा ङ्कीचीनाभिमुखो वा करतलपरिशृङ्गीत शिरभावर्त्त मस्तके अर्जलि कृत्वा एव वदेत्—पतावतो मेऽपराधा पतावत्कृत्वा अहमपराद्ध, अर्हता सिद्धानाम् अन्तिके आलोचयेत् प्रतिक्रामेत् निदेत् गृहेत व्यावर्त्तत विशोधयेत् अकरणतयाऽभ्युत्तिष्ठेत् यथाहं तप कर्म प्रायश्चित्त प्रतिपद्येत् ७ इति ब्रवीमि ॥ ० ३५॥

॥ इति प्रथमोद्देशः समाप्तः ॥१॥

भाष्यम्—‘भिक्षु य अन्नयर’ इति । ‘भिक्षु य अन्नयर’ भिक्षुश्च अन्यतरत् अनेकेषु प्राणातिपातादिष्वकृत्येषु मध्ये यत्किमप्येकम् ‘अकिञ्चट्पाणं’ अकृत्यस्थानं कर्तुमयोग्यमकृत्यम्, अकृत्य च तत्स्थानमकृत्यस्थान प्राणातिपातादिलक्षणम् ‘सेविता’ सेविता ‘इच्छेज्जा’ इच्छेत् अभिलषेत् ‘आलोचयितु’ आलोचयितु पापस्यालोचना कर्तुमिच्छेत् तथाहि—मोहनीयकर्मोदयाद्वा प्राणातिपातादिलक्षणस्याऽकृत्यस्य प्रतिसेवनं कृत्वा विगलितप्रमादो दुष्कृतकर्मणः कटुविपाकमालोच्य तादृशकर्ममलमपनेतु तस्य कर्मणः प्रायश्चित्तं गृहीतुमिच्छेदिति ।

सत्यामध्यालोचनेच्छाया कुत्र कस्याग्रे आलोचना कुर्यादिति जिज्ञासायामाह—‘जत्थेव’ यत्रैव स्थानविशेषे ग्रामादौ उपाश्रयविशेषे वा ‘अप्पणो आयरियउवज्झाए पासेज्जा’ आत्मन आचार्योपाध्यायान् पश्येत् स च आलोचना कर्तुमिच्छु आत्मन स्वकीयगणसम्बन्धिनो नतु परगणाऽवस्थितान् आचार्योपाध्यायान् पश्येत् अकृत्यस्य दूरीकरणे सत्कृत्यस्य च करणे काल-

क्षेपस्य अयोग्यत्वात् 'तेसतियं आलोएज्जा' तेषाम् अन्तिके आलोचयेत् तेषामाचार्योपाध्यायानामन्तिके समीपे आलोचयेत् आलोचना कुर्यात् आचार्योपाध्यायानां समीपे स्वकृताऽतिचारजात म्लायता वदनेन वचनद्वारा नतु भावभङ्ग्या जनान्तरमुखेन वा प्रकटीकुर्यात् । 'पडिकमेज्जा' प्रतिक्रामेत् पापात् प्रत्यावर्त्तितुं मिथ्यादुष्कृत दद्यात् 'निंदेज्जा' निंदात् स्वोपाजितपापकर्मण स्वात्मानमेव साक्षीकृत्य निन्दा कुर्यात् 'गरहेज्जा' गर्हेत गुरु साक्षिकं विनिर्माय स्वकृतपापकर्मणो जुगुप्सां कुर्यात्, सर्वत्रापि निन्दन गर्हण च एतदुभयमपि परमार्थतस्तदैव भवति यदा पुनः तादृशकर्मकरणतः सर्वथैव प्रतिनिवर्त्तते तत आह—'विउट्टेज्जा' व्यावर्त्तेत तस्मादकृत्यप्रतिसेवनात् सर्वथैव प्रतिनिवृत्तो भवेत् । प्रतिनिवर्त्तनेऽपि पापकर्मकरणतस्तादृशात्पापात् तदा मुच्यते यदा स्वकीयात्मनो विशोधिर्भवति, आत्मनो विशुद्ध्यभावे प्रतिनिवर्त्तनमपि निरर्थकमेवेत्याह—'विसोहेज्जा' विशोधयेदात्मानं, पापमलप्रक्षालनेनाऽत्मानं निर्मलीकुर्यात् । यथा भूमिलुठिताश्च उत्थाय शरीरसलग्रजोऽङ्गानि विधूय पूर्वापररजोनिर्गमेन निर्मलीभवति तथैव भिक्षु पापरजो विधूय निर्मलीभवेत्, सेयमात्मनो विशुद्धिं कृतस्य पापस्याऽपुनःकरणतायामेव सभवति, अन्यथा कृतकर्मणः पुनः करणतायामात्मविशुद्धेरसभवात् तत्राह—'अकरणयाए अम्भुट्टेज्जा' अकरणतया पुनरभ्युत्तिष्ठेत्-अकरणतया 'पुनरेव न करिष्यामी'ति निश्चित्याऽभ्युत्तिष्ठेत् सामानानो भवेदित्यर्थः । पुनरकरणतया—अभ्युत्थानेऽपि पापाद्विशोधिः प्रायश्चित्तप्रतिपत्त्यैव भवति, नतु प्रायश्चित्तमन्तरेण पापानोदनम्, अत आह—'अहारिहं तवोकम्मं पायच्छित्तं पडिवज्जेज्जा' यथाहं तप कर्म प्रायश्चित्तं प्रतिपद्येत्, यथाहं यथायोग्यम् पापानुसारि येन पापनिवृत्तिर्भवेत्तादृशं तप कर्म, तत्र तपोग्रहणमुपलक्षणं तेन छेदादिकं प्रायश्चित्तपापनाशकं कर्म प्रतिपद्येत् स्वीकुर्यात् १ । यदि आत्मीया आचार्योपाध्यायानां लभ्यन्ते तदा किं कुर्यात् ? तत्राह—

'नो चेव' इत्यादि 'नो चेव अप्पणो' नो चेव नैव यदि पुनः आत्मनः स्वगच्छस्य स्वगच्छसंबन्धिनः 'आयरियउवज्जाए' आचार्योपाध्याया आसन्नप्रदेशे न विद्यन्ते दूरादिदेशव्यवधानतो वा तान् न पश्येत् तदा—'जत्थेव संभोइयं साहम्मियं पासेज्जा' यत्रैव सामोगिकं साधर्मिकं पश्येत्, आचार्योपाध्यायानामलाभे यत्रैव खलु स्थानविशेषे उपाश्रये वा सामोगिकं सामानसामाचारिकं साधर्मिकं पश्येत्, कीदृशगुणसम्पन्नं साधर्मिकम् ? तत्राह—'बहुस्सुयं' इत्यादि । 'बहुस्सुयं-बवभागम' बहुश्रुतं बह्वागमं, तत्र बहुश्रुतं नामाऽनेकविधछेदादिसूत्रमर्मकुशलम् उद्यतविहारिण क्रियापात्रं, बह्वागमं सूत्रतोऽर्थतश्च प्रसूतागमज्ञातारं पश्येत्, 'तस्सतियं आलोएज्जा' तस्याऽन्तिके आलोचयेत् इत्यादि यथाहं तप कर्म प्रायश्चित्तं प्रतिपद्येत्, इतिपर्यन्तं पूर्ववद्व्याख्येयम् २ ।

'नो चेव संभोइयं साहम्मियं' नो चेव खलु नैव यदि खलु सामोगिकं साधर्मिकं, यदि पुनः स्वकीयं सामोगिकं साधर्मिकं बहुश्रुतं बह्वागमं न पश्येत्, तदा कस्य समीपे आलोच-

नादिक कर्तव्यम् ? तत्राह—‘जत्येव’ इत्यादि । यदि पुन साभोगिक साधर्मिकं न पश्येदालो-
चनार्थं तदा ‘जत्येव अन्नसंभोदयं साहम्मियं पासेज्जा’ यत्रैवान्यसाभोगिक साधर्मिक
पश्येत् तत्रैव स्थानविशेषे अन्यसाभोगिकम् अन्यगच्छीय स्वसभोगमर्थानां न किन्तु साध-
र्मिक समानधर्मिक जिनोक्तपञ्चमहाव्रताराधक पश्येत्, तमपि कथम्भूत साधर्मिकं तत्राह—‘बहुस्सुय’
इत्यादि ‘बहुस्सुयं वग्भागमं’ बहुश्रुत छेदादिप्रायश्चित्तमूत्रपटनपाठनकुशल बहुभागम मूत्रार्थत
भागमज्ञानिन पश्येत् ‘तस्संतिण्ण’ ‘आलोएज्जा०’ तस्यान्यसाभोगिकसाधर्मिकस्य सविधे
आलोचयेत् इत्यादि सर्वं पूर्ववद व्याख्येयम् ३ ।

‘नो चेव अन्नसंभोदय’ नो चेव अन्यसाभोगिक यदि पुनरन्यसाभोगिक साधर्मिक
बहुश्रुत बहुभागम नो पश्येत् नो लभेत तदा ‘जत्येव सारूपिय पासेज्जा’ यत्रैव स्थाने उपा-
श्रये वा सारूपिक समान रूप सरूप तत्र भव सारूपिक त सारूपिक स्वसमानवैषम्य,
स्वसमानालोचनाकरणेच्छुकं वा कश्चिन्मुनिं पश्येत् कथम्भूत सारूपिकम् ? तत्राह—‘बहुस्सुयं’ इत्यादि
‘बहुस्सुयं वग्भागमं’ बहुश्रुत बहुभागम पूर्वोक्तप्रकारक पश्येत् ‘तस्संतिण्ण’ ‘आलोएज्जा०’ तस्या-
मन्तिके आलोचयेत्, परस्परमालोचना कुर्यात् इत्यादि पूर्ववदिति ४ ।

‘नो चेव सारूपियं’ नो चेव खलु सारूपिक यदि पुन सारूपिक बहुश्रुतं बहुभागमं
नैव खलु पश्येत् नो लभेत तदा ‘जत्येव’ यत्रैव स्थाने ‘समणोवासगं पच्छाकडं पासेज्जा’
श्रमणोपासक श्रावकं कीदृशम् ? ‘पच्छाकडं’—पश्चात्कृत य पूर्व साधुपर्याये स्थित बहुश्रुतो
बहुभागम आसीत् ततस्त साधुपर्यायं मुक्त्वा गृहस्थो भवति स पश्चात्कृत कथ्यते, त पश्येत्
कीदृशम् ? ‘बहुस्सुयं वग्भागमं’ बहुश्रुत बहुभागम ‘तस्संतिण्ण’ तस्यान्तिके ‘आलोएज्जा०’
आलोचयेत् आलोचनादि सर्वविधिं पूर्वोक्तप्रकारेणैव कुर्यात् ५ ।

‘नो चेव समणोवासगं पच्छाकड पासेज्जा’ यदि पूर्वोक्त श्रमणोपासक पश्चा-
त्कृतमपि न पश्येत् तदा—‘जत्येव सम्मंभाविपाई’ यत्रैव खलु स्थानविशेषे सम्यग्मा-
वितानि जिनवचनवासितान्त करणानि ‘चेइयाई’ चैत्यानि ‘चित्तिस ज्ञाने’ इति धातोर्निष्पन्न
चैत्य, तानि सम्यग्भावयुक्ता गृहस्था इत्यर्थ, येषामन्त करणे न रागो न चेष्ट्या
स्वपरगुणावगुणविवेकज्ञा केऽपि गृहस्था भवेयुस्तान् पश्येत्, तन्मध्यात् कश्चिदेकं विवेक-
बुद्ध्या आलोचनादानकुशल निरीक्षेत, बहुवचन चात्र तादृशगृहस्थानां बहुत्वात् ‘तेसंतिण्ण
आलोएज्जा०’ तेषामन्तिके समीपे आलोचयेत्, इत्यादिपदानि पूर्ववदेव व्याख्येयानीति ६ ।

अथ यदि ‘नो चेव सम्मंभाविपाई’ नैव सम्यग्भावितानि चैत्यानि तादृशान् गृहस्थान् नो
पश्येत् तदा—‘बहिया गामस्स वा’ बहिर्ग्रामस्य वा ग्राम वृत्तिवैष्टितो जननियास, तस्य ग्रामस्य

बहिर्वाह्यदेशे ग्रामस्य बहिःप्रदेशे, अथवा 'नगरस्स वा' नगरस्य नगरस्य वा, न करो गोम-
हिष्यादीनां विद्यते यत्र तत् नगरं अष्टादशकरवर्जितं, तस्य, 'निगमस्स वा' निगमस्य वा, तत्र
निगमः प्रभूततरवणिग्जननिवासः, तस्य वा, 'रायहाणीए वा' राजधान्या वा, तत्र राजाधिष्ठित
नगर राजधानी, तस्या वा, 'खेडस्स वा' खेडस्य वा, तत्र पाशुप्राकारनिबद्ध खेड, तस्य वा,
'कव्वडस्स वा' कव्वडस्य वा, तत्र कव्वटक्षुल्लकनगरम्, तस्य वा, 'मडंवस्स वा' मडम्बस्य, वा
तत्र मडम्ब सार्धगव्यूत्यन्तर्गतग्रामान्तररहितः, तस्य वा, 'पट्टणरस्स वा' अस्य-पत्तनस्य वा पट्ट-
नस्य वेतिच्छाया, तत्र पत्तन समस्तवस्तुप्रातिस्थान जलस्थलनिर्गमप्रवेशं नगरम्, पट्टन यत्
नौमिरेव गम्यम्, उक्तञ्च—

पत्तनं शकटैर्गम्यं, घोटकै नौमिरेव वा ।

नौमिरेव च यद्रम्य, पट्टन तत्प्रचक्षते ॥१॥ इति

तादृशस्य पत्तनस्य वा पट्टनस्य वा, 'द्रोणमुहस्स वा' द्रोणमुखस्य वा, तत्र द्रोणमुखं
जलस्थलपथोपेतो जननिवासः, तस्य वा, 'आसमस्स वा' आश्रमस्य वा, तत्राश्रमो नाम आश्र-
यविशेषः तापसादीनां, तस्य वा, 'संवाहस्य वा' सवाधस्य वा, सवाधो जनसंमर्दः यथा यात्रादौ
दिगम्य आगत्य स्थानविशेषे जनानां समावेशः, तस्य वा, 'संनिवेशस्स वा' सनिवेशः सेना-
निवेशः समागतसार्धवाहादिनिवासस्थानं वा, तस्य बहिः पूर्वोक्तानां ग्रामादीनां बहिःप्रदेशे
गत्वा तत्र 'पाईणाभिमुहे वा' प्राचीनाऽभिमुखो वा पूर्वाऽभिमुखो वा अथवा 'उद्दीणाभिमुहे
वा' उद्दीचीनाऽभिमुखो वा उत्तराभिमुखो वा सन् पूर्वदिगभिमुखः अथवा उत्तरदिगाभिमुखो वा
भूत्वेत्यर्थः । अत्र पूर्वोत्तरयोर्दिशोर्ग्रहणं तयोरेवालोचनायां प्रशस्तत्वज्ञापनार्थं, पश्चिमदक्षिणयो-
र्दिशोरालोचनायामनर्हत्वादिति । तत्र गत्वा किं कुर्यात् ? तत्राह—'करकल०' इत्यादि ।
'करयलपरिग्गहियं' सिरसावत्तं मत्थए अंजलिं कट्टु' तत्र करतलाम्या सह-
ताम्या हस्ततलाम्यां प्रकर्षेण गृहीतं स्थापितं इति करतलपरिगृहीतस्तम्, तथा
शिरसि आवर्तते दूरमिव सीमितदेवं गत्वा पुनस्तत्रैव निवर्तते स आवर्तं चक्राकृतिः,
तद्वत् यस्य, स एव शिरसावर्तः, तादृशं मस्तके अंजलिं कृत्वा स्थापयित्वा 'एवं वएज्जा' एव
वक्ष्यमाणप्रकारेण वदेत्, तदेव दर्शयति—'एवइया मे' इत्यादि, 'एवइया मे अवराढा' एतावन्तो
ममापराधा अकृत्यस्थानसेवनरूपा एतावन्तः सन्ति 'एवइवखुत्तो अहं अवरद्धो' एताव-
त्कृत्व एतावतो वारान् यावदहमपराद्धं अकृत्यस्थानसेवनरूपाऽपराधयुक्तो जातोऽस्मि, एव सवि-
नयमुक्त्वा 'अरहंताणं सिद्धाणं अतिए' अहर्तां सिद्धानां समीपे तान् साक्षीकृत्येत्यर्थः
'आलोएज्जा' आलोचयेत्, सर्वं स्वापराधजातं स्ववचमा प्रकटीकुर्यात्, प्रतिक्रामेत्, निदेत्, गर्हेत्,

व्यावर्त्तत विशोधयेत् अकरणाऽभ्युत्तिष्ठेत्, यथाहं तप कर्म प्रायश्चित्त प्रतिपद्येत्, इति । तथा च अर्हता सिद्धाना पुरतः तत्साक्षिपूर्वकम् आलोचयेदात्मनो दोषज्ञातः प्रकटयेत्, प्रतिक्रामेत् मिथ्यादुष्कृतं दद्यात्, अत्मानं निन्देत्, गर्हेत्, अकृत्यकरणादात्मानं व्यावर्त्तत विनिवर्त्तत, कृतातीचारविधूननेन आत्मानं विशोधयेत्, अमृत्यस्य पुनःकृणातयाऽभ्युत्तिष्ठेत् यथायोग्यम् अकृत्यस्थानानुसारि तप कर्म तप करणरूपं छेदादिप्रायश्चित्तं प्रतिपद्येत् स्वीकुर्यादिति । 'त्ति वेमि' इति ब्रवीमि, एव प्रकारेण सुधर्मस्वामी जन्मस्वामिनः प्रोवाच—यदहं प्रायश्चित्तविषयेऽश्रौष तीर्थ-करमुक्तात् तत्ते कथयामि, इति सूत्रार्थः ॥ सू० ३५ ॥

इति श्री-विश्वविख्यात-जगद्गल्लभ प्रसिद्धवाचक-पञ्चदशभाषाकलितललितकलापालापक-

प्रविशुद्धगद्यपद्यनैकग्रन्थनिर्मापक-वादिमानमर्दक-श्रीशालग्रामपतिकोल्हापुरराजप्रदत्त-

“जैनाचार्य”-पदभूषित-कोल्हापुरराजगुरु-बालनखचारि-जैनाचार्य-जैन-

धर्म दिवाकर-पूज्यश्री-घासीलालव्रतिविरचिताया “व्यवहारसूत्रस्य”

भाष्यरूपाया व्याख्याया

प्रथम उद्देशक. समाप्तः ॥१॥

अथ द्वितीयोद्देशकः प्रारभ्यते—

अथ प्रथमोद्देशकस्यान्तिमसूत्रेण सहास्य द्वितीयोद्देशकप्रथमसूत्रस्य क' सम्बन्धः इत्यत्राह भाष्यकारः 'पुञ्चं' इत्यादि ।

गाथा—पुञ्चं एगो सेवइ, पावट्टाणं च किंपि तस्स विही ।

बुत्तोऽणेगाणं इह, सो बुच्चइ एस संवंधो ॥१॥

छाया—पूर्वम् एकः सेवते पापस्थानं च किमपि तस्य विधिः ।

प्रोक्तः अनेकेषां इह स प्रोच्यते एष सम्बन्धः ॥ १ ॥

व्याख्या—पूर्वं प्रथमोद्देशकस्य चरमे सूत्रे एकः कश्चित् भिक्षु किमपि प्राणातिपातादिकं पापस्थानं सेवते तस्य विधिः प्रोक्तः । इह अत्र द्वितीयोद्देशकप्रथमसूत्रे द्वाद्यादीनां पापस्थानसेवने स विधिः प्रोच्यते, एष. पूर्वापरोद्देशकयोः सम्बन्धो वर्तते ॥१॥

अनेन सम्बन्धेनायातस्यास्य द्वितीयोद्देशकस्येदमादिसूत्रम्—'दो साहम्मिया' इत्यादि ।

सूत्रम्—दो साहम्मिया एगयओ विहरंति एगे तत्थ अन्नयरं अकिच्चट्ठाणं पडिसेविच्चा आलोएज्जा ठवणिज्जं ठावइत्ता करणिज्जं वेयावडियं ॥ सू० १ ॥

छाया—द्वौ साधर्मिकौ एकतो विहरतः एकस्तत्राऽन्यतरत् अकृत्यस्थानं प्रतिसेव्य आलोचयेत् स्थापनीयं स्थापयित्वा कर्त्तव्यं वैयावृत्यम् ॥ सू० १ ॥

भाष्यम्—'दो साहम्मिया' इति । 'दो साहम्मिया' द्वौ साधर्मिकौ, तत्र द्वौ द्वित्वसंख्याविशिष्टौ समानः सदृशो धर्मः श्रुतचारित्रलक्षणो विद्यते ययोस्तौ द्वौ साधर्मिकौ समानधर्मिणौ एकसामाचारीकावित्यर्थ 'एगयओ' एकतः एकत्र समुदितौ सन्तौ । 'विहरंति' विहरतः तिष्ठतः, 'एगे तत्थ' एकः कश्चित् तत्र द्वयोर्मध्ये 'अन्नयरं' अन्यतरत् यत् किमप्येकम् 'अकिच्चट्ठाणं' अकृत्यस्थानं प्राणातिपातादिलक्षणम् 'पडिसेविच्चा' प्रतिसेव्य 'आलोएज्जा' आलोचयेत् स्वकृतातिचारादिकं स्वचसा स्वकीयाचार्यादिसमीपे प्रकाशयेत्, तत्र यदि अगीतार्थकं प्रतिसेवना प्राणातिपातादिलक्षणं पापं प्रतिसेवितवान् तदा तादृशाय आचार्यादिः शुद्धमेव उपवासाऽऽचामान्छादिकमेव तपो दद्यात् न तु परिहारतपः, तस्य जडमतित्वेन परिहारतपोऽयोग्यत्वात् ।

अथ यदि स प्रतिसेवको गीतार्थो भवेत् तर्हि तस्मै गीतार्थाय परिहारनामक तपो दद्यात् । 'ठवणिज्जं ठावइत्ता' स्थापनीयं तद् यथायोग्यं दातव्यप्रायश्चित्तं स्थापयित्वा दत्त्वा तत्र योऽन्यस्तदितर साधु स तस्य 'करणिज्जं वेयावडियं' वैयावृत्यं भक्तपानादिना शुश्रूषणं करणीयं भवेदिति ॥ सू० १ ॥

सूत्रम्—दो साहम्मिया एगयओ विहरति दोवि ते अण्णयरं अकिञ्चट्ठाणं पडिसेवित्ता आलोएज्जा एगं तत्थ कप्पागं ठावइत्ता एगे णिव्विसेज्जा अह पच्छा सेवि णिव्विसेज्जा ॥ सू० २ ॥

छाया—द्वौ साधर्मिकौ एकतो विहरतः द्वावपि तौ अन्यतरत् अकृत्यस्थान प्रति-
सेव्याऽऽलोचयेताम्, एक तत्र कल्पस्थित स्थापयित्वा एको निर्विशेत् अथ पश्चात् सोऽपि
निर्विशेत् ॥ सू० २ ॥

भाष्यम्—‘दो साहम्मिया’ इति । ‘दोसाहम्मिया’ द्वौ साधर्मिकौ, तत्र द्वौ समानधर्मिणौ
एकगच्छीयौ द्वौ श्रमणौ इत्यर्थः ‘एगयओ विहरंति’ एकत एकत्र द्वौ मिलित्वा विहरत तिष्ठत,
तयोर्द्वयोर्मध्ये ‘दोवि ते’ द्वावपि तौ उभावपि ‘अण्णयरं’ अन्यतरत् अष्टादशापापस्थानेषु किमप्येकं,
मोहनीयोदयात् ‘अकिञ्चट्ठाणं’ अकृत्यस्थान प्राणातिपातादिक ‘पडिसेवित्ता’ प्रतिसेव्य तादृशान्य-
तराकृत्यस्थानस्य प्रतिसेवनं कृत्वा ‘आलोएज्जा’ आलोचयेताम्, स्वकीय स्वकीयमपराधमा-
चायदि पुरतः क्रमशः प्रकटीकुर्याताम् । तत्र यदि द्वावपि श्रमणौ गीतार्थो भवेताम्, ततः
‘एगं तत्थ कप्पागं ठावइत्ता’ तत्र तयोर्द्वयोर्मध्यात् एक यः कमप्येक कल्पकं कल्पस्थित-
मानुषारिहारिक स्थापयित्वा ‘एगे णिव्विसेज्जा’ एक. तदन्य. कल्पस्थितादितर. श्रमणो निर्विशेत्
गृहीतपरिहारतप. समापयेत् तयोर्मध्ये एक कल्पस्थित कल्पयित्वा तदन्य. परिहारनामकं तप-
कुर्यात् । यश्च कल्पस्थित. स एव चाऽनुपरिहारिको भवति, तत्र तृतीयादेः साधोरभावात्,
स च कल्पस्थित आनुषारिहारिकस्तस्य परिहारतप.प्राप्तस्य तावत्कालं वैयावृत्त्य कुर्यात् यावत्तस्य
परिहारतपो न समाप्यते इति । ‘अह पच्छा सेवि णिव्विसेज्जा’ अथ पश्चात् सोऽपि
निर्विशेत्, अथ तस्य पूर्वप्रतिपन्नस्य परिहारतप समाप्यनन्तर सोऽपि कल्पस्थितोऽपि निर्विशेत्
परिहारतपो गृहीत्वा तत्समापयेत् । यः परिहारतप.करणाय प्रवृत्त. तस्य परिहारतप.समाप्य-
नन्तर स्वयमपि स्वस्य पापापनोदाय परिहारतप. कुर्यादित्यर्थः । यश्च पूर्वं परिहारतप कृतवान्
स कृतपरिहारतप कर्मा कल्पस्थितो भूत्वा आनुषारिहारिको भवति तेन तस्य वैयावृत्त्य करणीयं,
यावत्पर्यन्तं तस्य परिहारतपस समाप्तिर्भवेत् तावत्तस्य वैयावृत्त्यमाचरेत् । तृतीयस्य कस्यचि-
दपि श्रमणस्याऽभावे द्वावेव परस्पर क्रमशः तपोवाहको वैयावृत्त्यकारकश्च भवेदिति भावः ।

अत्रायं विवेक—यदि पुनर्द्वयोर्मध्ये एकतर. अगीतार्थो भवेत् तदा शुद्धतपोरूपमेव तस्य
प्रायश्चित्तं भवेत् न तु परिहारतप, अगीतार्थत्वेन परिहारतपोयोग्यताया अभावात् । अथ यदि
द्वावपि अगीतार्थविव भवेताम् तदा द्वाम्यामपि शुद्धमेव तप प्रतिपद्यते न तु परिहारतपः,
द्वयोरपि परिहारतपोरूपप्रायश्चित्तस्यायोग्यत्वादिति ॥ सू० २ ॥

सूत्रम्—बहवे साहम्मिया एगयओ विहरंति एगे तत्थ अण्णयरं अक्किच्चाणं पडिसेवित्ता आलोएज्जा, तत्थ ठवणिज्जं ठावइत्ता करणिज्जं वेयावडियं ॥ सू० ३ ॥

छाया—बहव. साधर्मिकाः एकतो विहरन्ति एकस्तत्राऽन्यतरद् अकृत्यस्थानं प्रतिसेव्याऽऽलोचयेत् तत्र स्थापनीयं स्थापयित्वा करणीयं वैयावृत्यम् ॥ सू० ३ ॥

भाष्यम्—‘बहवे साहम्मिया’ इति । ‘बहवे साहम्मिया’ बहवोऽनेके त्रयश्चत्वारः पञ्चादिका वा साधर्मिका श्रमणा ‘एगयओ विहरंति’ एकतः सहैव विहरन्ति—तिष्ठन्ति ‘एगे तत्थ’ एक स्तत्र तेषु बहुषु साधुषु मध्ये एकः कश्चित् श्रमण ‘अण्णयरं अक्किच्चाणं’ अन्यतरत् अकृत्यस्थानम् अनेकेषु प्राणातिपातादिलक्षणाऽकृत्यस्थानेषु मध्याद् अन्यतरद् यत् किमप्येकमकृत्यस्थानं प्रतिसेवितवान् । ‘पडिसेवित्ता’ प्रतिसेव्यं तादृशाऽन्यतरदकृत्यस्थानं सेवित्वा ‘आलोएज्जा’ आलोचयेत् आचार्यादीनां पुरतः प्रकटीकुर्यात्, आलोचनानन्तरं ‘तत्थ’ तत्र तस्मिन्नालोचके साधौ ‘ठवणिज्जं ठावइत्ता’ स्थापनीयं स्थापयित्वा, स्थापनीयं दातुं योग्यं परिहारतपोरूपं प्रायश्चित्तं स्थापयित्वा आरोप्य तं परिहारतपसि प्रवेक्ष्येत्यर्थः । तदितरं कोऽपि साधु कल्पस्थित आनुपारिहारिको भूत्वा तेन आनुपारिहारिकेण कल्पस्थितेन तस्य ‘करणिज्जं वेयावडियं’ वैयावृत्यम् आहारादिना शुश्रूषणं करणीयमिति ।

अयं भावः—ते बहवः साधर्मिका गीतार्था अगीतार्था मिश्रा वा भवेयुः । तत्र यदि एको द्वौ त्रयश्चतुरादिका वा अकृत्यस्थानप्रतिसेविनो भवन्ति तदा तेषाम् आनुपारिहारिकत्वं कल्पस्थितत्वं तपोवाहकत्वं वैयावृत्यकारकत्वं च सर्वं यथायोग्यं यथोचितं विधिना करणीयमिति ॥ सू० ३ ॥

सूत्रम्—बहवे साहम्मिया एगयओ विहरंति सव्वेवि ते अण्णयरं अक्किच्चाणं पडिसेवित्ता आलोएज्जा, एगं तत्थ कप्पागं ठावइत्ता अवसेसा णिव्विसिज्जा अह पच्छा सेवि णिव्विसेज्जा ॥ सू० ४ ॥

छाया—बहव. साधर्मिका एकतो विहरन्ति सर्वेऽपि ते अन्यतरत् अकृत्यस्थानं प्रतिसेव्याऽऽलोचयेयुः, एकः तत्र कल्पकं स्थापयित्वा अवशेषाः, निर्विशेष्ये, अथ पश्चात् सोऽपि निर्विशेत् ॥ सू० ४ ॥

भाष्यम्—‘बहवे साहम्मिया’ इति ‘बहवे साहम्मिया’ बहवोऽनेके साधर्मिका ‘एगयओ विहरंति’ एकतः सहैव विहरन्ति—तिष्ठन्ति, कदाचित् ‘सव्वेवि ते’ सर्वेऽपि ते श्रमणा ‘अण्णयरं अक्किच्चाणं’ अन्यतरद् अकृत्यस्थानं प्रतिसेवितवन्तः ‘पडिसेवित्ता’ तादृशाऽन्यतरद् अकृत्यस्थानं प्रतिसेव्यं ‘आलोएज्जा’ आलोचयेयुः पापस्थानस्याऽऽलोचनां कुर्युः, आलोचनां कर्तुमिच्छेयुः, तदा ‘एगं तत्थ कप्पागं ठावइत्ता’ एकं किमप्येकं श्रमणं तत्र प्रायश्चित्तकाले कल्पकं कल्पस्थितं स्थापयित्वा

तत्रैक कल्पस्थित कृत्वा 'अवसेसा निचिमिज्जा' अवशेषा कल्पस्थितऽनिरिक्ता सर्वऽपि श्रमणा निर्विशेष्य परिहारतपो गृहीत्वा तत् समापयेयु । 'अहं' अथ तत् परिहारतपसि प्रविष्टाना सर्वेषा परिहारतपस समाप्त्यनन्तरकाले 'पञ्छा' पश्चात् 'सेप्पि निचिमिज्जा' सोऽपि कल्पस्थितोऽपि निर्विशेष्य परिहारतपो गृहीत्वा तत्समापयेत् । सर्वेषा प्रायश्चित्तकृष्ण-मावश्यकमिति एक कल्पस्थितो भूत्वा स सर्वानपि परिहारतप कारयति । तदनन्तर तेषा परिहारतपसमाप्त्यनन्तर स स्वयमपि परिहारतप कुर्यादिति भावः ॥ सू० ४ ॥

सूत्रम्—परिहारकल्पद्विए भिक्षु ग्लानप्रमाणे अण्वरं अकिञ्चद्वाण पडिसे-
विता आलोएज्जा से य संथरेज्जा ठण्णिज्ज ठावडत्ता करणिज्जं वेयावडिय,
से य णो संथरेज्जा अनुपारिहारिएणं करणिज्ज वेयावडियं, से य संने वले
अनुपारिहारिएणं कोरमाण वेयावडिय साइज्जेज्जा से य कतिणे तत्थेव आरुहियव्वे
सिया ॥ सू० ५ ॥

छाया—परिहारकल्पस्थितो भिक्षुर्ग्लान्यन् अन्यतरत् अकृत्यस्थान प्रतिसेव्य
आलोचयेत् स च सस्तरेत् स्थापनीय स्थापयित्वा करणीय वैयावृत्यम् ।

स च नो सस्तरेत् अनुपारिहारिकेण करणीय वैयावृत्यम् स च सति वले अनुपारि-
हारिकेण क्रियमाणं वैयावृत्यं स्वादयेत् तच्च कृत्स्नं तत्रैव आरोहयितव्यं स्यात् ॥ सू० ५ ॥

भाष्यम्—'परिहारकल्पद्विए' इति । 'परिहारकल्पद्विए भिक्षु' परिहारकल्प-
स्थितो भिक्षु परिहारनामके तपसि स्थितो वर्त्तमान परिहारतपो वहन् 'ग्लानप्रमाणे' ग्लान्यन्
रोगादिकारणेन ग्लान सन् 'अण्वरं अकिञ्चद्वाणं' अन्यतरत् यत् किमप्येकम् अकृत्यस्थान
प्रतिसेवितवान्, 'पडिसेविता' प्रतिसेव्य आलोएज्जा' आलोचयेत् स्वकृतापराधजात स्ववचसा
आचार्यादिसमीपे प्रकाशयेत् 'से य संथरेज्जा' स च सस्तरेत्, स च ग्लान रोगादिना पीडितोऽपि
यदि तादृशाकृत्यस्थानप्रतिसेवनसजातपापविशुद्ध्यर्थं सस्तरेत् परिहारतपसो वहने समर्थो भवेत्
ग्लान्यन् अपि अकृत्यस्थानप्रतिसेवनविशुद्धिबुद्ध्या परिहारनामकतपोवहनाय समुद्यतो भवेत् इत्यर्थः
तदा तस्य 'ठण्णिज्जं ठावडत्ता' स्थापनीय स्थापयित्वा तदुचितप्रायश्चित्तं दत्त्वा एकेन केन
चित् स्थापितेन कल्पस्थितेनाऽनुपारिहारिकेण परिहारतपो वहन् श्रमणस्य 'करणिज्जं वेयावडियं'
वैयावृत्यं भक्तपानादिना करणीय तस्य पारिहारिकस्याऽनुपारिहारिकेण तथाविधा परिचर्या
कर्त्तव्या येन निर्विघ्नं यथा भवेत् तथा परिहारतपसः पूर्णता भवेदिति ।

'से य णो संथरेज्जा' स च परिहारतपोवाहको रोगादिपीडितत्वेन धृत्तिसहननबला
भावात् न सस्तरेत् परिहारतपोवहने कष्टमनुभवन् समर्थो न भवेत् तदा 'अनुपारिहारिएणं
करणिज्जं वेयावडियं' अनुपारिहारिकेण तस्य वैयावृत्यं यथायोग्य परिचर्यारूपं शुश्रूषण

करणीयम् । 'से य सते बले' स चाऽधिकृत पारिहारिक सति बले धृतिसहननादिसामर्थ्ये विद्यमानेऽपि निगूहितबलवीर्यं सन् 'अणुपारिहारिणं कीरमाणं वेयावडियं' अनुपारिहारिकेण क्रियमाणं वेयावृत्यं स्वकीयपरिचर्यारूपम् 'साइज्जेज्जा' स्वादयेत् अनुमोदयेत् 'सम्यक् कृतं भवता यत् ग्लानस्य मे एतादृशं वेयावृत्यं कृतम्' इत्येवंरूपेणाऽनुमोदनं कुर्यात् । बलसद्भावे वेयावृत्यस्याऽनुमोदनेन प्रायश्चित्तमापद्यतेऽतः । 'से य कसिणे तत्थेव आरुहियव्वे सिया' तदपि अनुमोदनादिजनित प्रायश्चित्तं कृत्स्नं सर्वं तत्रैव बहुमाने परिहारतपस्येवाऽनुग्रहकृत्स्नेनाऽऽरोपयितव्यं स्यात् अन्यतराऽकृत्यप्रतिसेवनजनितपापस्यापि निवृत्त्यर्थं यदपरं प्रायश्चित्तं प्राप्तं तस्यापि समावेशस्तस्मिन्नेव परिहारतपसि कर्त्तव्यं, नतु प्रायश्चित्तान्तरं दातव्यमिति भावः ।

पारिहारकस्य वेयावृत्यप्रकारो यथा—यदि पारिहारको भाण्डं प्रत्युपेक्षितुं न शक्नोति तदाऽनुपारिहारिको भाण्डं प्रत्युपेक्षते, भिक्षार्थं हिण्डितुं न शक्नोति तदा भिक्षामानीय ददाति । एवमुत्थितुं न शक्नोति तदा तमुत्थापयति, एवमुपवेष्टुमशक्तमुपवेशयति, लेपादिस्वरण्डित पात्रबन्धादि प्रक्षालयितुं न शक्नोति तदा तत् प्रक्षालयति । एवं पारिहारको यद् यत् कार्यं कर्तुं न शक्नोति तत्तत्सर्वं तस्यानुपारिहारिकं करोति । एवंविधं यथायोग्यं परिचर्याकरणरूपं वेयावृत्यमनुपारिहारिकेण करणीयं भवेत् । तच्च तावत् करणीयं यावत् परिहारिको बलिष्ठो जायते । यत्पुनः कर्तुं सामर्थ्यं भवेत् तदा तेन स्वयमेवानिगूहितबलवीर्येण करणीयं न तु स्वस्य बलवीर्यं गोपनीयमिति भावः ॥ सू० ५ ॥

सूत्रम्—परिहारकप्पट्टियं भिक्खुं गिलायमाणं णो कप्पड् तस्य गणावच्छेदकस्य निर्यूहितुम्, अग्लान्या तस्य करणीयं वेयावृत्यं तावद् यावत् ततो रोगातङ्काद्विप्रमुक्तः, ततो पच्छा तस्स अहालहुस्सए नामं ववहारे पट्टवियव्वे सिया ॥ सू० ६ ॥

छाया—परिहारकल्पस्थितं भिक्षुं ग्लायन्तं न कल्पते तस्य गणावच्छेदकस्य निर्यूहितुम्, अग्लान्या तस्य करणीयं वेयावृत्यं तावद् यावत् ततो रोगातङ्काद्विप्रमुक्तः, ततः पश्चात् तस्य यथा लघुस्वको नाम व्यवहारः प्रस्थापयितव्यः स्यात् ॥ सू० ६ ॥

भाष्यम्—'परिहारकप्पट्टियं' इति । 'परिहारकप्पट्टियं' रिहारकल्पस्थित परिहारनामके तपसि स्थित परिहारतपो बृंहतमित्यर्थः । 'भिक्खुं' भिक्षुः 'गिलायमाणं' ग्लायन्तं ग्लानिं शरीरमान्धमुपागतं परिहारतपसा वातपित्ताद्युपचयापचयवशात् शरीराऽस्वास्थ्यमुपगतमित्यर्थः 'णो कप्पड्' नो कल्पते नोपयुज्यते 'तस्स गणावच्छेदकस्य' तस्य गणावच्छेदकस्य यस्य गणावच्छेदकस्य समीपे आगतो ग्लायन् साधुस्त तस्य गणावच्छेदकस्य न कल्पते 'णिज्जूहितए' निर्यूहितुं निवारयितुं वेयावृत्याऽकरणादिना निष्कासयितुं न कल्पते । किन्तु 'अगिलाए' अग्लान्या ग्लानिरहितो यथा भवेत् तथा राजा वेष्टिमिव 'वेठ', 'वेगार' इति प्रसिद्ध, तद्वत् राजनिर्देशमिवानुमन्यमानेन 'सर्वज्ञादेश' इति बुद्ध्या कर्म-

निर्जरणनिमित्तं 'तस्स करणिज्ज वेयावडियं' तस्य रोगादिना ग्लानिमुपगतस्य साधोवैयावृत्य करणीय गणावच्छेदकेन । कियत्कालपर्यन्तं वेयावृत्य करणीयम् । तत्राह—'जाव' इयादि, 'जाव तओ रोगायकाओ विप्पमुक्को' यावता कालेन तस्मात् शरीरसंस्थितात् रोगातङ्गात् विप्रमुक्तो विनिर्मुक्तो भवेत् यावत्तस्य रोगातङ्को नोपशाम्यति तावदित्यर्थः 'तओ पच्छा' तत् पश्चात् रोगविमुक्त्यनन्तरम् 'तस्स' तस्य पारिहारिकस्य वेयावृत्यकारकस्य च 'अहालहुस्सए नामं ववहारे' यथालघुस्वकः स्तोको नाम व्यवहारः प्रायश्चित्तं, यथालघुस्वक इति स्तोकोऽप्य, व्यवहारः प्रायश्चित्तम् । उक्तञ्च—

‘ववहारो आलोयण, सोही पायच्छित्तं होति एगद्धा ।

थोवो अहालहुस्सो, पट्टवणा होइ तद्दाण’ ॥१॥

व्यवहारः क्लोचना शोधि प्रायश्चित्तं भवन्ति एकार्थाः ।

स्तोको यथालघुस्वकः प्रस्थापना भवति तद्दानं (प्रायश्चित्तदानम्) ॥

‘पट्टवियव्वे सिया’ प्रस्थापयितव्यो दातव्यः स्यात् रोगविमुक्त्यनन्तरं तस्मै पारिहारिकाय यथालघुस्वकः स्तोको प्रायश्चित्तं दातव्यं भवेदिति भावः । अत्र यथा लघुस्वकनामकं यत् प्रायश्चित्तं दातव्यत्वेन कथितं तत् पारिहारिकस्य रोगातङ्कावस्थायां यदतिचारजातमापन्नं भवेत्तद्विषयकम्, वेयावृत्यकारकस्य तु तन्निमित्तमाहासनयनादिविषये यदापन्नं तद् वेदितव्यम् एवमप्रेऽपि सर्वत्र वाच्यम् । अयं यथालघुस्वको व्यवहारः पञ्चदिवसात्मको भवति, तच्च सधोरोगमुक्त्वेन निर्विकृतिकं कुर्वन् पूरयतीति । उक्तञ्च “निव्विगियं दायव्वं, अहालहुस्संमि सुद्धो वा” इति निर्विकृतिकं दातव्यं यथालघुस्वके शुद्धो वा (क्रियते) इति छाया । अथवा यस्मिन् श्रमणे यथालघुस्वको व्यवहारः प्रस्थापयितव्यो भवेत् तदा यदि यः प्रवचनप्रभावनादिमहति कारणे समुपस्थिते मनसि पापभयनिधाय प्रतिसेवनमकरोत् तदा स आलोचनाप्रदानमात्रत एव शुद्धः क्रियते तच्चाचार्याधीनमिति विवेकः ॥ सू० ६ ॥

सूत्रम्—अणवट्ठप्पं मिक्खुं गिलायमाणं नो कप्पइ तस्स गणावच्छेयगस्स निज्जूहित्तए, अगिळाए तस्स करणिज्ज वेयावडियं जाव तओ रोगायकाओ विप्पमुक्को तओ पच्छा तस्स अहालहुस्सए नामं ववहारे पट्टवियव्वे सिया ॥ सू० ७ ॥

छाया—अनवस्थाप्यं भिक्षुः ग्लान्यन्तं नो कल्पते तस्य गणावच्छेदकस्य निर्यूहितुम् अग्लान्या तस्य करणीयं वेयावृत्यं यावत् ततो रोगातङ्गाद् विप्रमुक्तः ततः पश्चात् यथा लघुस्वको नाम व्यवहारः प्रस्थापयितव्यः स्यात् ॥ सू० ७ ॥

भाष्यम्—‘अणवट्ठप्पं’ इति । ‘अणवट्ठप्पं’ अनवस्थाप्यम्—अवस्थापयितुमयोग्यं चौर्यादिरूपं नवमं प्रायश्चित्तम् तद्विषयकतपोऽनाचरणेन तद् योगात् साधुरपि अनवस्थाप्यः पुनरुत्थाप

करणीयम् । 'से य सते बले' स चाऽधिकृत पारिहारिकः सति बले धृतिसहननादिसामर्थ्ये विद्यमानेऽपि निगूहितबलवीर्यं सन् 'अणुपारिहारिणं कीरमाणं वेयावडियं' अनुपारिहारिकेण क्रियमाणं वैयावृत्य स्वकीयपरिचर्यारूपम् 'साइज्जेज्जा' स्वादयेत् अनुमोदयेत् 'सम्यक् कृतं भवता यत् ग्लानस्य मे एतादृशं वैयावृत्यं कृतम्' इत्येवंरूपेणाऽनुमोदनं कुर्यात् । बलसद्भावे वैयावृत्यस्याऽनुमोदनेन प्रायश्चित्तमापद्यतेऽतः 'से य कसिणे तस्येव आरुहियवे सिया' तदपि अनुमोदनादिजनित प्रायश्चित्तं कृत्स्नं सर्वं तत्रैव वहमाने परिहारतपस्येवाऽनुग्रहकृत्स्नेनाऽऽरोपयितव्यं स्यात् अन्यतराऽकृत्यप्रतिसेवनजनितपापस्यापि निवृत्त्यर्थं यदपरं प्रायश्चित्तं प्राप्तं तस्यापि समावेशस्तस्मिन्नेव परिहारतपसि कर्तव्यं, नतु प्रायश्चित्तान्तरं दातव्यमिति भावः ।

पारिहारकस्य वैयावृत्यप्रकारो यथा—यदि पारिहारको भाण्डं प्रत्युपेक्षितुं न शक्नोति तदाऽनुपारिहारिको भाण्डं प्रत्युपेक्षते, भिक्षार्थं हिण्डितुं न शक्नोति तदा भिक्षामानीय ददाति । एवमुत्थितुं न शक्नोति तदा तमुत्थापयति, एवमुपवेष्टुमशक्तमुपवेशयति, छेपादिस्वरण्डित पात्रबन्धादि प्रक्षालयितुं न शक्नोति तदा तत् प्रक्षालयति । एव पारिहारको यद् यत् कार्यं कर्तुं न शक्नोति तत्तत्सर्वं तस्यानुपारिहारिकं करोति । एवंविधं यथायोग्यं परिचर्याकरणरूपं वैयावृत्यमनुपारिहारिकेण करणीयं भवेत् । तच्च तावत् करणीयं यावत् पारिहारिको बलिष्ठो जायते । यत्पुनः कर्तुं सामर्थ्यं भवेत् तदा तेन स्वयमेवानिगूहितबलवीर्येण करणीयं न तु स्वस्य बलवीर्यं गोपनीयमिति भावः ॥ सू० ५ ॥

सूत्रम्—परिहारकपट्टियं भिक्खुं गिलायमाणं णो कप्पइ तस्य गणावच्छेदकस्य निर्यूहिज्जुहित्थं अगिलाए तस्य करणिज्जं वेयावडियं जाव तओ रोगायंकायो विप्पमुक्को, तओ पच्छा तस्स अहालहुस्सए नामं ववहारे पट्टवियव्वे सिया ॥ सू० ६ ॥

छाया—परिहारकल्पस्थितं भिक्खुं ग्लायन्त न कल्पते तस्य गणावच्छेदकस्य निर्यूहितुम्, अग्लान्या तस्य करणीयं वैयावृत्यं तावद् यावत् ततो रोगातद्वाह्निप्रसुक्तः, ततः पश्चात् तस्य यथा लघुस्वको नाम व्यवहारः प्रस्थापयितव्यः स्यात् ॥ सू० ६ ॥

भाष्यम्—'परिहारकपट्टियं' इति । 'परिहारकपट्टियं' रिहारकल्पस्थित परिहारनामके तपसि स्थितं परिहारतपो वहंतमित्यर्थः । 'भिक्खुं' भिक्षुः 'गिलायमाणं' ग्लायन्त ग्लानिं शरीरमान्द्यमुपागतं परिहारतपसा वातपित्ताद्युपचयापचयवशात् शरीराऽस्वास्थ्यमुपगतमित्यर्थः 'णो कप्पइ' नो कल्पते नोपयुज्यते 'तस्स गणावच्छेदकस्य' तस्य गणावच्छेदकस्य यस्य गणावच्छेदकस्य समीपे आगतो ग्लायन् साधुस्त तस्य गणावच्छेदकस्य न कल्पते 'गिज्जुहित्थं' निवारयितुं वैयावृत्याऽकरणादिना निष्कासयितुं न कल्पते । किन्तु 'अगिलाए' अग्लान्या ग्लानिरहितो यथा भवेत् तथा राजा वेष्टिमिव 'वेठ', 'वेगार' इति प्रसिद्धं, तद्वत् राजनिर्देशमिवानुमन्यमानेन 'सर्वज्ञादेश' इति बुद्ध्या कर्म-

निर्जरणनिमित्तं 'तस्स करणिज्जं वेयावडियं' तस्य रोगादिना ग्लानिमुपगतस्य साधोर्वैयावृत्य करणीय गणावच्छेदकेन । कियत्कालपर्यन्तं वैयावृत्य करणीयम् । तत्राह—'जाव' इत्यादि, 'जाव तओ रोगायकाओ विप्पमुक्को' यावता कालेन तस्मात् शरीरसंस्थितात् रोगातङ्कात् विप्रमुक्तो विनिर्मुक्तो भवेत् यावत्तस्य रोगातङ्को नोपशाम्यति तावदित्यर्थः 'तओ पच्छा' तत् पश्चात् रोगविमुक्त्यनन्तरम् 'तस्स' तस्य पारिहारिकस्य वैयावृत्यकारकस्य च 'अहालहुस्सए नामं ववहारे' यथालघुस्वकः स्तोको नाम व्यवहारः प्रायश्चित्तं, यथालघुस्वक इति स्तोकोऽप्य, व्यवहारः प्रायश्चित्तम् । उक्तञ्च—

'ववहारो आलोयण, सोही पायच्छित्तं होति एगट्ठा ।

थोवो अहालहुस्सो, पट्टवणा होइ तद्दाण' ॥१॥

व्यवहारः अलोचना शोधि प्रायश्चित्तं भवन्ति एकार्थाः ।

स्तोको यथालघुस्वकः प्रस्थापना भवति तद्दानं (प्रायश्चित्तदानम्) ॥

'पट्टवियव्वे सिया' प्रस्थापयितव्यो दातव्यः स्यात् रोगविमुक्त्यनन्तरं तस्मै पारिहारिकाय यथालघुस्वकः स्तोको प्रायश्चित्तं दातव्यं भवेदिति भावः । अत्र यथा लघुस्वकनामकं यत् प्रायश्चित्तं दातव्यत्वेन कथितं तत् पारिहारिकस्य रोगातङ्कावस्थायां यदतिचारजातमापन्नं भवेत्तद्विषयकम्, वैयावृत्यकारकस्य तु तन्निमित्तमाहासनयनादिविषये यदापन्नं तद् वेदितव्यम् एवमग्रेऽपि सर्वत्र वाच्यम् । अयं यथालघुस्वको व्यवहारः पञ्चदिवसात्मको भवति, तच्च सद्योरोगमुक्तत्वेन निर्विकृतिकं कुर्वन् प्रयतीति । उक्तञ्च "निव्विगियं दायव्वं, अहालहुस्संमि सुद्धो वा" इति निर्विकृतिकं दातव्यं यथालघुस्वके शुद्धो वा (क्रियते) इति ज्ञाया । अथवा यस्मिन् श्रमणे यथालघुस्वको व्यवहारः प्रस्थापयितव्यो भवेत् तदा यदि यः प्रवचनप्रभावनादिमहति कारणे समुपस्थिते मनसि पापभयं निधाय प्रतिसेवनमकरोत् तदा स आलोचनाप्रदानमात्रत एव शुद्धः क्रियते तच्चाचार्याधिनीमिति विवेकः ॥ सू० ६ ॥

सूत्रम्—अणवट्ठप्पं भिक्खुं गिलायमाणं नो कप्पइ तस्स गणावच्छेयगस्स निज्जुहत्तए, अगिआए तस्स करणिज्जं वेयावडियं जाव तओ रोगायकाओ विप्पमुक्को तओ पच्छा तस्स अहालहुस्सए नामं ववहारे पट्टवियव्वे सिया ॥ सू० ७ ॥

ज्ञाया—अनवस्थाप्यं भिक्षुः ग्लान्यन्तं नो कल्पते तस्य गणावच्छेदकस्य निर्वृतिमुपग्लान्या तस्य करणीयं वैयावृत्यं यावत् ततो रोगातङ्काद् विप्रमुक्तः ततः पश्चात् यथा लघुस्वको नाम व्यवहारः प्रस्थापयितव्यः स्यात् ॥ सू० ७ ॥

भाष्यम्—'अणवट्ठप्प' इति । 'अणवट्ठप्पं' अनवस्थाप्यम्—अवस्थापयितुमयोग्यं चौर्यादिरूपं नवमं प्रायश्चित्तम् तद्विषयकतपोऽनाचरणेन तद् योगात् साधुरपि अनवस्थाप्यः पुनरुत्थाप

नायामयोग्य' अनाचीर्णतपोविशेषत्वेन पुनर्महाव्रतेषु स्थापितुमनर्ह इत्यर्थः, स च त्रिविधो भवति, उक्तञ्च बृहत्कल्पसूत्रे—

‘तथो अणवदृप्पा पण्णत्ता तं जहा—साहम्मियाणं तेणं करेमाणे १, अणधम्मियाणं तेणं करेमाणे २, हत्थादारणं दलमाणे’ ३ इति ।

त्रय अनवस्थाप्या प्रज्ञता, तद्यथा—साधर्मिकाणा स्तैन्य कुर्वाण १, अन्यधर्मिकाणां स्तैन्यं कुर्वाण २, हस्ताताल ददान् । इतिच्छाया । अस्य व्याख्या तत्रैव (बृहत्कल्पसूत्रे) तत्र द्रष्टव्या ।

त तादृश नवम—प्रायश्चित्तस्थान प्रतिपन्न ‘भिक्षुं’ भिक्षु ‘गिलायमाणं’ ग्लायन्त रोगातङ्कादिना कदर्थितशरीरम् ‘नो कप्पइ’ नो कल्पते ‘तस्स गणावच्छेयगस्स’ तस्य गणावच्छेदकस्य ‘निज्जुहत्तए’ निर्यूहितु निराकर्तुम् । अेष सर्वं परिहारकल्पस्थितसूत्रवदेव व्याख्येयम् ॥ सू० ७ ॥

सूत्रम्—पारचियं भिक्षुं गिलायमाण नो कप्पइ तस्म गणावच्छेयगस्स निज्जुहत्तए, अगिलाए तस्स करणिज्ज वेयावडिय जाव तथो रोगातंकाओ विप्पमुक्के तथो पच्छा तस्म अहा लहुस्सगे नामं ववहारे पठवियव्वे सिया ॥ सू० ८ ॥

छाया—पाराश्रित भिक्षु ग्लायन्तं नो कल्पते तस्य गणावच्छेदकस्य निर्यूहितुम् अग्लान्या तस्य करणीय वेयावृत्त्यं यावत् ततो रोगातङ्काद् विप्रमुक्तः, ततः पश्चात् तस्य यथालुपुस्वको नाम व्यवहारः प्रस्थापयितव्यः स्यात् ॥ सू० ८ ॥

भाष्यम्—‘पारंचियं’ इति । ‘पारंचियं’ पाराश्रित, पाराश्रित नाम दशमप्रायश्चित्तं तदयोगात् साधुरपि पाराश्रित पाराश्रिको वा, तत्र पार तीर तप प्रतिसेवनेनापराधस्य अश्रुति गच्छति ततो दीक्षते य स पाराश्रि स एव पाराश्रित पाराश्रिको वा, यद्वा पारम्, अन्त प्रायश्चित्तानां तत उत्क्रष्टतरप्रायश्चित्तभावादपराधानां पारमञ्चति गच्छतीत्येवशील पाराश्रितं, तदयोगात् साधुरपि पाराश्रित । उक्तञ्च व्यवहारसूत्रे—

‘तथो पारंचिया पण्णत्ता तंजहा—दुट्ठे—पारंचिए १, पमत्ते पारंचिए २, अन्नमन्नं करेमाणे पारंचिए ३’ इति ।

त्रय पाराश्रिता प्रज्ञता, तद्यथा—दुष्ट पाराश्रित १, प्रमत्त पाराश्रित २, अन्योन्यं कुर्वाण पाराश्रित ३ । इतिच्छाया ।

व्याख्या तत्रैव द्रष्टव्येति । त तादृश पाराश्रित दशमप्रायश्चित्तस्थानमापन्नम् ‘भिक्षुं’ भिक्षु ‘गिलायमाणं’ ग्लायन्तं रोगातङ्कादिना ग्लानिसुपगच्छन्तम् ‘नो कप्पइ’ नो कल्पते ‘तस्स गणावच्छेयगस्स निज्जुहत्तए’ तस्य गणावच्छेदकस्य निर्यूहितम् । इत्यादि सर्वं पूर्ववद् व्याख्येयम् ॥ सू० ८ ॥

सूत्रम्—क्षितचित्तं भिक्षुं गिलायमाणं नो कप्पइ तस्स गणावच्छेयगस्स निज्जूहित्थए, अगिलाए तस्स करणिज्जं वेयावडियं जाव तओ रोगायकाओ विप्पमुक्को, तओ पच्छा तस्स अहालहुस्सए नामं ववहारे पट्टवियव्वे सिया ॥ सू० ९ ॥

छाया—क्षितचित्तं भिक्षु ग्लायन्त नो कल्पते तस्य गणावच्छेदकस्य निर्यूहितुम् अग्लान्या तस्य करणीयं वैद्यावृत्त्य यावत्ततो रोगातङ्काद् विप्रमुक्त, ततः पश्चात् तस्य यथालघुस्वको नाम व्यवहारः प्रस्थापयितव्यः स्यात् ॥ सू० ९ ॥

भाष्यम्—‘क्षितचित्तं’ क्षितचित्तं क्षित भयोद्वेगादिना विक्षितमवश चित्त यस्य स क्षितचित्तं भ्रान्तचित्त इत्यर्थः । यो रागतो भयतो राजाद्यपमानतो वा, इत्यादिकाः णवशाद् भ्रान्तचित्तो भवेत्, तम् भिक्षुं भिक्षु ‘गिलायमाणं’ ग्लायन्त रोगातङ्कादिना ग्लानिमुपगच्छत ‘नो कप्पइ’ नो कल्पते तस्स गणावच्छेयगस्स तस्य गणावच्छेदकस्य निज्जूहित्थए निर्यूहितु निराकर्तुम् इत्यादि सर्वं पूर्ववदेव व्याख्येयम् ॥ सू० ९ ॥

सूत्रम्—दित्तचित्तं भिक्षुं गिलायमाणं नो कप्पइ तस्स गणावच्छेयगस्स निज्जूहित्थए, अगिलाए तस्स करणिज्जं वेयावडियं जाव तओ रोगायकाओ विप्पमुक्को, तओ पच्छा तस्स अहालघुस्सगे नामं ववहारे पट्टवियव्वे सिया ॥ सू० १० ॥

छाया—दीप्तचित्तं भिक्षु ग्लायन्त नो कल्पते तस्य गणावच्छेदकस्य निर्यूहितुम्, अग्लान्या तस्य करणीयं वैद्यावृत्त्यम् यावत् ततो रोगातङ्काद् विप्रमुक्त । ततः पश्चात् तस्य यथालघुस्वको नाम व्यवहारः प्रस्थापयितव्यः स्यात् ॥ सू० १० ॥

भाष्यम्—‘दित्तचित्तं’ दीप्तचित्तम्, तत्र दात प्रदीप्तम् इन्धनेनाऽग्निरिव अकस्माल्लाभ-दुर्जयशत्रुजय-मदादिना मानसिकरोगेण वा दीप्तमिव दीप्त चित्त यस्य स अकस्माल्लाभादिना विक्षितचित्त इत्यर्थः, तं तादृशं दीप्तचित्तम् ‘भिक्षुं’ भिक्षु ‘गिलायमाणं’ ग्लायन्त ज्वरादि-रोगाभिमूत ‘नो कप्पइ तस्स गणावच्छेयगस्स निज्जूहित्थए’ न कल्पते तस्य गणावच्छेदकस्य निर्यूहितु निराकर्तुम्, इत्यादि सर्वं पूर्ववदेव ज्ञातव्यम् ॥ सू० १० ॥

सूत्रम्—जक्खाइडं भिक्षुं गिलायमाणं नो कप्पइ तस्स गणावच्छेयगस्स निज्जूहित्थए, अगिलाए तस्स करणिज्जं वेयावडियं जाव तओ रोगायकाओ विप्पमुक्को, तओ पच्छा तस्स अहालहुस्सगे नामं ववहारे पट्टवियव्वे सिया ॥ सू० ११ ॥

छाया—यक्षाविष्टं भिक्षु ग्लायन्त नो कल्पते तस्य गणावच्छेदकस्य निर्यूहितुम्, अग्लान्या तस्य करणीयम् वैद्यावृत्त्य यावत् ततो रोगातङ्काद् विप्रमुक्त, ततः पश्चात् तस्य यथालघुस्वको नाम व्यवहारः प्रस्थापयितव्यः स्यात् ॥ सू० ११ ॥

भाष्यम्—‘जक्खाडट्ठं’ यक्षाविष्टम्, यक्षो नाम व्यन्तरदेवविशेष, तेन पूर्वभवादि-
वैरमाश्रितेन रागरक्षितेन वा आविष्ट यक्षाविष्टस्तं तादृशं ‘भिक्षुं’ भिक्षु ‘गिलायमाणं’ ग्लायन्तं
ग्लानिमुपगच्छन्तम्, यक्षावेशेनैव ग्लानभावमुपगतं सन्तम् ‘नो कप्पइ’ नो कल्पते ‘तस्स
गणावच्छेयगस्स’ तस्य गणावच्छेदकस्य ‘निज्जूहित्तए’ निर्यूहितुं निराकर्तुम्, इत्यादि सर्वं
पूर्ववदेव व्याख्यातव्यम् ॥ सू० ११ ॥

सूत्रम्—उम्मायपत्तं भिक्षुं गिलायमाणं नो कप्पइ तस्स गणावच्छेयगस्स
निज्जूहित्तए, अगिलाए तस्स करणिज्ज वेयावडियं जाव तओ रोगायंकाओ विप्पमुक्को,
तओ पच्छा अहालहुस्सगे नाम ववहारे पट्टवियव्वे सिया ॥ सू० १२ ॥

छाया—उन्मादप्राप्तं भिक्षुं ग्लायन्तं नो कल्पते तस्य गणावच्छेदकस्य निर्यूहितुम् अग्ल-
ान्या तस्य करणीयं वैयावृत्त्यं यावत् ततो रोगातङ्काद् विप्रमुक्तः, ततः पश्चात् यथा-
लघुस्वको नाम व्यवहारः प्रस्थापयितव्यः स्यात् ॥ सू० १२ ॥

भाष्यम्—‘उम्मायपत्तं’ उन्मादप्राप्तम्, मोहनीयकर्मोदयेन वातपित्तशुद्धेकेण वा उन्माद-
प्राप्तं य कश्चिद् त तादृशमुन्मादप्राप्तं ‘भिक्षुं’ भिक्षु ‘गिलायमाणं’ ग्लायन्तं तद्वशाज्ज्वरादि-
रोगाकान्तं ‘नो कप्पइ’ नो कल्पते ‘तस्स गणावच्छेयगस्स’ तस्य गणावच्छेदकस्य
‘निज्जूहित्तए’ निर्यूहितुं निराकर्तुम्, इत्यादि सर्वं पूर्ववदेव व्याख्यातव्यम् ॥ सू० १२ ॥

सूत्रम्—उपसगपत्तं भिक्षुं गिलायमाणं नो कप्पइ तस्स गणावच्छेयगस्स
निज्जूहित्तए, अगिलाए तस्स करणिज्ज वेयावडियं जाव तओ रोगायंकाओ विप्पमुक्को,
तओ पच्छा तस्स अहालहुस्सगे नाम ववहारे पट्टवियव्वे सिया ॥ सू० १३ ॥

छाया—उपसर्गप्राप्तं भिक्षुं ग्लायन्तं नो कल्पते गणावच्छेदकस्य निर्यूहितुम् अग्ल-
ान्या तस्य करणीयं वैयावृत्त्यम् यावत् ततो रोगातङ्काद् विप्रमुक्तः, ततः पश्चात् तस्य यथा-
लघुस्वको नाम व्यवहारः प्रस्थापयितव्यः स्यात् ॥ सू० १३ ॥

भाष्यम्—‘उपसगपत्तं’ उपसर्गप्राप्तम्, तत्रोपसर्गो देवमनुष्यतिर्यक्सुदभूतः, यथा
देवः पूर्वभववैरमासाय बीभत्सरूपदर्शनादिना उपसर्गं करोति, मनुष्यो वा द्वेषेण ईर्ष्या वा
उपसर्गं करोति, तिर्यक्-सिंहव्याघ्रादिर्वा उपसर्गं करोति, तादृशं त्रिविधोपसर्गप्राप्तम् ‘भिक्षुं’
भिक्षु श्रमण ‘गिलायमाणं’ ग्लायन्तं ज्वरादिरोगेण दैन्यमुपगच्छन्तम् ‘नो कप्पइ’ नो कल्पते
‘तस्स गणावच्छेयगस्स’ तस्य गणावच्छेदकस्य ‘निज्जूहित्तए’ निर्यूहितुं निराकर्तुम् ।
शेषः पूर्ववदेव ॥ सू० १३ ॥

सूत्रम्—साहिरणं भिक्खुं गिलायमाणं नो कप्पइ तस्स गणावच्छेयगस्स, निज्जूहित्तए, अगिलाए तस्स करणिज्जं वेयावडियं जाव तओ रोगायंकाओ विप्पमुक्के तओ पच्छा अहालहुस्सगे नाम ववहारे पट्टवियव्वे सिया ॥ सू० १४ ॥

छाया—साधिकरणं भिक्षुं ग्लायन्तं नो कल्पते तस्य गणावच्छेदकस्य निर्युद्धितम्, अग्लान्या तस्य करणीयं वैवाच्यं यावत् स तस्मात् रोगातद्वाद् विप्रमुक्तो भवेत्, तत पश्चात् तस्य यथालघुस्वको नाम व्यवहारः प्रस्थापयितव्यः स्यात् ॥ सू० १४ ॥

भाष्यम्—‘साहिरणं’ साधिकरणम्, अधिकरण-कलहः, कोधमानमायालोभद्वेषादिजनितः, तेन सह विद्यते इति साधिकरणं कलहजन्यक्रोधयुक्तस्त साधिकरणं ‘भिक्खुं’ भिक्षुं ‘गिलायमाणं’ ग्लायन्तं कलहजनितज्वरादिभिर्ग्लानिमुपगतम् ‘नो कप्पइ’ नो कल्पते ‘तस्स गणावच्छेयगस्स’ तस्य गणावच्छेदकस्य ‘निज्जूहित्तए’ निर्युद्धितुं निराकर्तुम् । शेषं पूर्ववत् ॥ सू० १४ ॥

सूत्रम्—सपायच्छित्तं भिक्खुं गिलायमाणं नो कप्पइ तस्स गणावच्छेयगस्स निज्जूहित्तए, अगिलाए तस्स करणिज्जं वेयावडियं जाव तओ रोगायंकाओ विप्पमुक्के, तओ पच्छा तस्स अहालहुस्सगे नाम ववहारे पट्टवियव्वे सिया ॥ सू० १५ ॥

छाया—सप्रायश्चित्तं भिक्षुं ग्लायन्तं नो कल्पते तस्य गणावच्छेदकस्य निर्युद्धितम्, अग्लान्या तस्य करणीयं वैवाच्यं यावत् रोगातद्वाद् विप्रमुक्तः, तत पश्चात् तस्य यथालघुस्वको नाम व्यवहारः प्रस्थापयितव्यः स्यात् ॥ सू० १५ ॥

भाष्यम्—‘सपायच्छित्तं’ सप्रायश्चित्तं, तत्र प्रायश्चित्तं परिहारकादितपोविशेषः, तेन प्रायश्चित्तेन सहितो युक्त इति सप्रायश्चित्तं, तं सप्रायश्चित्तम् ‘भिक्खुं’ भिक्षुं ‘गिलायमाणं’ ग्लायन्तं प्रायश्चित्तब्राहुल्याद्व्यभीतत्वेन सजातज्वरादिकम् ‘नो कप्पइ’ नो कल्पते ‘तस्स गणावच्छेयगस्स’ तस्य गणावच्छेदकस्य ‘निज्जूहित्तए’ निर्युद्धितुं निराकर्तुम्, शेषं व्याख्यातं पूर्वम् ॥ सू० १५ ॥

सूत्रम्—भत्तपाणपडियाइक्खियं भिक्खुं गिलायमाणं नो कप्पइ तस्स गणावच्छेयगस्स निज्जूहित्तए, अगिलाए तस्स करणिज्जं वेयावडियं जाव तओ रोगायंकाओ विप्पमुक्के, तओ पच्छा अहालहुस्सगे नाम ववहारे पट्टवियव्वे सिया ॥ सू० १६ ॥

छाया—भक्तपानप्रत्याख्यातं भिक्षुं ग्लायन्तं नो कल्पते तस्य गणावच्छेदकस्य निर्युद्धितम्, अग्लान्या तस्य करणीयं वैवाच्यम् यावत् ततो रोगातद्वाद् विप्रमुक्तः, तत पश्चात् यथालघुस्वको नाम व्यवहारः प्रस्थापयितव्यः स्यात् ॥ सू० १६ ॥

भाष्यम्—‘भक्तपाणपडियाइक्खिय’ भक्तपाणप्रत्याख्यातम्, भक्तमोदनादिकं, पानं च जलादिकम् इति भक्तपाने, ते उभे भक्तपाने प्रत्याख्याते परित्यक्ते येन स भक्तपाणप्रत्याख्यात प्रत्याख्यातभक्तपाण त ‘भिक्खु’ भिक्षुं ‘गिलायमाणं’ ग्लायन्त वातपित्तादिव्याधिना ग्रस्यमानं ‘नो कप्पइ’ नो कल्पते ‘तस्स गणावच्छेयगस्स’ तस्य गणावच्छेदकस्य ‘निज्जूहिच्चए’ निर्यूहितुं निराकर्तुं न कल्पते किन्तु यदि तस्य रोगादिकारणाद् चिरजीवनेन भयमुत्पद्यते यथा—‘नाद्याप्यहं त्रिये, न जानेऽग्रे रोगादिना का का व्यथा भोग्या भविष्यती’—ति व्यग्रचित्तं तं धैर्यगर्भितत्वाक्यैर्गन्धासयेत् यथा—‘भविष्यति रोगान्मुक्तिं सर्वं समीचीनं भविष्यता’—ति नोद्विगतां भजतु भवान् इत्येवमाश्वास्य तं तत्र दृढोक्त्यात् किन्तु न निर्यूहेत्, न निस्तारयेत्, अपि तु ‘अगिलाए’ अग्लान्या ‘कदाय नीरोगो भविष्यति, कियत्काल यावदस्य वैयावृत्त्य करणीयम्’ इत्याद्यात्ममंकोचराहित्येन निर्जराभाव मनसि निधाय दृढमनोभावेनेत्यर्थं ‘करणिज्जं वेयावडियं’ तस्य वैयावृत्त्य करणीय येन तस्य तद् भक्तपाणप्रत्याख्यानाख्यमनशनव्रतं चित्तसमाधिपूर्वकं समाप्यते । तद् वैयावृत्त्य तावत् करणीय यावत् स रोगान्मुक्तो भवेत् । रोगमुक्त्यनन्तरं तस्य यथालघुस्वकं प्रायश्चित्तं दातव्यमिति सूत्रसंज्ञेपार्थः । अस्य यत् लघुस्वकं प्रायश्चित्तं कथितं तत् तस्य भक्तपाणप्रत्याख्यानावस्थाया रोगकाले यत् किमपि प्रायश्चित्तं मापन्नं स्यात् तदपनोदनविषयकं विज्ञेयमिति भावः ॥ सू० १६ ॥

सूत्रम्—अट्टजायं भिक्खुं गिलायमाणं नो कप्पइ तस्स गणावच्छेयगस्स निज्जूहिच्चए, अगिलाए तस्स करणिज्जं वेयावडियं जाव तओ रोगायंकाओ विप्पमुक्के, तओ पच्छा अहालहुस्सगे नामं ववहारे पढवियव्वे सिया ॥ सू० १७ ॥

छाया—अर्थजातं भिक्षुं ग्लायन्तं नो कल्पते तस्य गणावच्छेदकस्य निर्यूहितुम्, अग्लान्या तस्य करणीयं वैयावृत्त्यं यावत् ततो रोगातङ्काद् चिरमुक्तः, ततः पश्चात् यथालघुस्वको नाम व्यवहारः प्रस्थापयितव्यः स्यात् ॥ सू० १७ ॥

भाष्यम्—‘अट्टजायं’ अर्थजातम्, अर्थेन धनेन जातं—कार्यं यस्य स अर्थजातं यद्वा अर्थं किमपि प्रयोजनं धनार्जनादिरूपं, स जातो यस्य स अर्थजातः, तं धनार्जनवाञ्छाभिभूतं भिक्षुं ‘गिलायमाणं’ ग्लायन्तं लोभोद्रेकाद् रोगाक्रान्तं ‘नो कप्पइ’ नो कल्पते ‘तस्स गणावच्छेयगस्स’ तस्य गणावच्छेदकस्य ‘निज्जूहिच्चए’ निर्यूहितुं निराकर्तुम्, किन्तु अर्थलब्धं तम् अर्थस्य निस्तारताप्रदर्शनपूर्वकं प्रतिबोध्य ‘अगिलाए तस्स करणिज्जं वेयावडियं’ तस्य रोगाक्रान्तस्य अग्लान्या आत्मसंकोचराहित्येन वैयावृत्त्यं करणीयम् । शेषं पूर्ववत् ॥ सू० १७ ॥

पूर्वसूत्रेऽर्थजातमिक्षोर्वैयावृत्त्यकरणं प्रोक्तम्, साम्प्रतमनवस्थाप्यत्योपस्थापनविधिमाह, तत्राऽनवस्थाप्यसूत्रस्यार्थजातसूत्रेण सह क सम्बन्धः इति सम्बन्धप्रतिपादिका गायामाह—
'अट्टजाओ' इत्यादि ।

गाथा—अट्टजाओ पुञ्चमुत्तो, अट्टास तेणियं भवे ।

तत्तेणो अणवट्टप्पो संवपोऽत्थ इमो सिया ॥१॥

छाया—अर्थजात. पूर्वमुक्त. अर्थस्य स्तैन्य भवेत् ।

तत्स्तैन्येऽनवस्थाप्य. सम्बन्धोऽप्रायं स्यात् ॥१॥

व्याख्या—'अट्टजाओ' पूर्वमर्थजातो भिक्षुरुक्त अर्थजातभिक्षुविषये विधिः प्रोक्त, अर्थस्य धनस्य कदाचित् स्तैन्यं चौर्यं भवेत्, तत तत्स्तैन्ये धनस्य चौर्यं भिक्षुरनवस्थाप्यो नवम-
प्रायश्चित्तभाक् स्यात्, अतोऽस्मिन् वक्ष्यमाणे सूत्रे अनवस्थाप्यभिक्षुविषये विधिः प्रतिपादयिष्यते ।
अयमेवात्र सन्व स्यादिति गाथार्थः ॥१॥

अनेन सम्बन्धेनायातमिदमनवस्थाप्यसूत्रमाह—'अणवट्टप्प' इत्यादि ।

सूत्रम्—अणवट्टप्पं मिक्खुं अगिहिभूयं नो कप्पइ तस्स गणावच्छेयगस्स उवट्ठा-
वेत्तए । अणवट्टप्पं मिक्खुं गिहिभूय कप्पइ तस्स गणावच्छेयगस्स उवट्ठावित्तए ॥सू० १८॥

छाया—अनवस्थाप्यं भिक्षुम् अगृहीभूतं नो कल्पते तस्य गणावच्छेदकस्योपस्था-
पयितुम् । अनवस्थाप्यं भिक्षु गृहीभूतं कल्पते तस्य गणावच्छेदकस्योपस्थापयितुम् ॥ सू० १८॥

भाष्यम्—'अणवट्टप्प' अनवस्थाप्यम्—गृहिणं सार्धमिकस्य वा चौर्येण अनवस्थाप्य-
नामकनवमप्रायश्चित्तस्थानापन्नं 'मिक्खु' भिक्षुं 'अगिहिभूयं' अगृहीभूतम् अप्राप्तगृहस्थवेष-
साधुपर्याये एव स्थितम् साधुवेषत्यागयोग्ये नवमप्रायश्चित्ते प्राप्तेऽपि यः साधुवेषं न त्यक्तवान्
स, तं तादृशं भिक्षुं 'नो कप्पइ' नो कल्पते 'तस्स गणावच्छेयगस्स' तस्य गणावच्छेद-
कस्य 'उवट्ठावेत्तए' उपस्थापयितुम्—महाव्रतेषु समारोपयितुम् पुनर्दीक्षां दातुमित्यर्थः । अयं भाष—
यदि कदाचिद् अनवस्थाप्यो भिक्षुर्धौर्द्यदोषशुद्ध्यर्थं पुनश्चारित्र्यप्रतिपत्तये गणावच्छेदकस्य समीप-
मागच्छेत् तदा तस्य गणावच्छेदकस्य न कल्पते अगृहीतमूम्—अस्वीकृतगृहस्थवेषं तम् अनव-
स्थाप्यं भिक्षुमुपस्थापयितुं पुनर्दीक्षां दातुं न कल्पते । स यदि गृहीभूतो भवेत् तदा किं
कर्तव्यम् ? तत्राह—'अणवट्टप्प' इत्यादि, 'अणवट्टप्पं मिक्खु' अनवस्थाप्यम् अनवस्थाप्यना-
मकप्रायश्चित्तस्थापन्नं भिक्षुं 'गिहिभूयं' गृहीभूतं प्रतिपन्नगृहस्थवेषं 'कप्पइ' कल्पते 'गणावच्छे-
यगस्स' गणावच्छेदकस्य 'उवट्ठावित्तए' उपस्थापयितुम् पुनर्दीक्षां दातुमिति । प्रकृतसूत्रस्य

पूर्वाङ्गभागेनेदं प्रतिपादितं यत् अनवस्थाप्यो भिक्षु संयममार्गात् भ्रष्टत्वेन नवमप्रायश्चित्तभागी भवति स यदि साधुवेषेण समागत्य पुनः संयमप्रतिपत्त्यर्थं गणनायकस्य समीपमागच्छेत् तदा नास्ति अधिकारो गणनायकस्य यत्पुनरपि तथाविधं तं सयमे उपस्थापयेत् ॥

इदानीं प्रकृतसूत्रस्यैवोत्तरभागेन चेदं प्रतिपादितम्—यत्—यद्यनवस्थाप्यो भिक्षुर्गृहस्थवेषमा-
दाय गणनायकस्य समीपं पुनः सयमप्रतिपत्त्यर्थमुपस्थितो भवेत् तदा गणनायकेन तथाभूताय
तस्मै पुनरपि संयमो दातव्यः । तत्र केन प्रकारेण पुनः स चारित्रे उपस्थापनीयः । तदेवोत्तर-
भागेन प्रतिपाद्यते—नवमप्रायश्चित्तस्थानं प्राप्तं श्रमणं गृहस्थवेषसंज्ञं वेषं कारयित्वा गणावच्छेदक-
स्तं संयमे उपस्थापयेत् । गृहस्थवेषं कारयित्वा पुनः तस्मै दीक्षादाने कारणमिदम् यत्—अन-
वस्थाप्यश्रमणस्य ये दोषास्ते नागरिकाणां संपक्षं प्रकटीभूता आसन् ततो गृहस्थलिङ्गधारणेन
तेषां नगरलोकानां विश्वासो जायेत यदनेन नवमप्रायश्चित्तभागित्वेन वान्तसंयम इति, तत्
संपक्षसंक्षेपं गणनायकेन तस्मै प्रायश्चित्तं दातव्यम्, दत्त्वा च प्रायश्चित्तं पुनस्तं संयमे उपस्थापयेत् ।
एवं करणे नान्येऽपि गच्छगता साधव एतादृशपापावरणाद् भीता भवेयुः, ‘पुत्रीभ्यो दण्डदानेन
स्तुषा विभ्यति नित्यशः’ इति न्यायात् ॥ सू० १८ ॥

अनवस्थाप्यमूत्रमुक्त्वा सम्प्रति पाराञ्चितसूत्रमाह - पारं चियं’ इत्यादि ।

सूत्रम्—पारं चियं भिक्षुं अग्निहिभूयं नो कप्पइ तस्स गणावच्छेयगस्स उवट्ठावित्तए
पारं चियं भिक्षुं अग्निहिभूयं कप्पइ तस्स गणावच्छेयगस्स उवट्ठावित्तए ॥ सू० १९ ॥

छाया—पाराञ्चितं भिक्षुमगृहीतं नो कल्पते तस्य गणावच्छेदकस्योपस्था-
पितुम् । पाराञ्चितं भिक्षु गृहीतं कल्पते तस्य गणावच्छेदकस्योपस्थापयितुम् ॥ सू० १९ ॥

भाष्यम्—‘पारं चियं’ पाराञ्चितं पाराञ्चितनामकदशमप्रायश्चित्तस्थानप्राप्तम् ‘भिक्षुं’
भिक्षुं श्रमणम् ‘अग्निहिभूयं’ अगृहीतम् अपरिगृहीतगृहस्थवेषम् ‘नो कप्पइ’ नो कल्पते
‘तस्स गणावच्छेयगस्स’ तस्य गणावच्छेदकस्य ‘उवट्ठावित्तए’ उपस्थापयितुं पुनः संयमे प्रवेश-
यितुम् । यदि कदाचिदयं कश्चित्साधुर्दशमपाराञ्चितप्रायश्चित्तस्थानं प्राप्तवान्, प्राप्य चाऽगृहीत
गृहस्थवेष एव प्रायश्चित्तं प्रीतिपुनः संयमं प्रतिपत्तुं च गणनायकसमीपे समुपस्थितो भवेत् स
यावत्पर्यन्तं गृहस्थवेषं न परिवारयेत्, साधुवेषे एव व्यवस्थितो भवेत् तावत्पर्यन्तं गणनायको
न तमुपस्थापयेत्, न कथमपि सयमं तस्मै दद्यादिति भावः । कथंभूतं पाराञ्चितमुपस्थापयेदिति
सूत्रोत्तराद्वेनाह—‘पारं चियं’ इत्यादि ।

‘पारचियं भिक्षुं’ पाराश्रित भिक्षु दशमप्रायश्चित्तस्थानप्राप्त श्रमणम् ‘गिहिभूयं’ गृहीभूतं गृहस्थलिङ्गे वर्तमान पुन संयमप्रतिपत्तये गणनायकस्य समीपमागतम् ‘कप्पड’ कल्पते ‘तस्स गणावच्छेयगस्स’ तस्य गणावच्छेदकस्य ‘उवट्ठावित्तए’ उपस्थापयितु पुन सयमे स्थापयितु कल्पते इति पूर्वेण सम्बन्धः ॥ सू० १९ ॥

सम्प्रति सूत्रकार स्वयमेव अनवस्थाप्य—पाराश्रितविषयेऽपवादमाह—‘अणवट्ठप्यं’ इत्यादि ।

सूत्रम्—अणवट्ठप्यं भिक्षु पारंचियं वा भिक्षु गिहिभूय वा अगिहिभूय वा कप्पड तस्स गणावच्छेयगस्स उवट्ठावित्तए जहा तस्स गणस्स पत्तिय सिया ॥ सू० २० ॥

छाया—अनवस्थाप्य भिक्षु पाराश्रित वा भिक्षु गृहीभूतमगृहीभूत वा कल्पते तस्य गणावच्छेदकस्योपस्थापयितुम्, यथा तस्य गणस्य प्रत्यय स्यात् ॥ सू० २० ॥

भाष्यम्—‘अणवट्ठप्यं’ अनवस्थाप्यम्—अनवस्थाप्यनामकनवमप्रायश्चित्तस्थानप्राप्त भिक्षुम्, एव पाराश्रित वा दशमप्रायश्चित्तस्थानप्राप्त वा भिक्षु ‘गिहिभूयं वा’ गृहीभूतं वा गृहस्थ-
लिङ्गधारिण वा ‘अगिहिभूयं वा’ अगृहीभूत वा गृहस्थलिङ्गरहितं साधुवेपे एव स्थितं वा ‘कप्पड’ तस्स गणावच्छेयगस्स’ कल्पते तस्य गणावच्छेदकस्य ‘उवट्ठावित्तए’ उपस्थापयितुं पुनरपि संयमे प्रवेशयितुम् । कथ पुनस्तौ उपस्थापनायोग्यौ भवेताम् ? तत्राह—‘जहा’ इत्यादि । ‘जहा तस्स गणस्स पत्तियं सिया’ यथा येन प्रकारेण तस्य गणस्य यस्य स उपस्थापनीयो विद्यते तस्य गणस्य प्रत्यय प्रतीति तद्विषयको विश्वास स्यात्, तथा कृत्वा कल्पते नान्यथा । अत्र यद् अगृहीभूतस्योपस्थापन कथित तद् अपवादविषयकं स्यात् तस्योत्सर्गत प्रतिषिद्धत्वात् ।

अयं भावः—नवमप्रायश्चित्तस्थानप्राप्तं दशमप्रायश्चित्तस्थानप्राप्तं वा भिक्षुं गृहस्थलिङ्ग-
वन्त कृत्वा, यद्वा—गृहस्थलिङ्गवन्तमकृत्वैव गणनायकस्य कल्पते पुनस्त संयमे उपस्थापयितुम्, तदत्र कारणमाह—यदि स नवमदशमप्रायश्चित्तापन्न श्रमण राज्ञ उपकारी भवेत् तदा राजानु-
द्वया तमगृहीभूतमेवोपस्थापयितु कल्पते । यद्वा स अन्यतैर्थिकै सह वादे वादलिङ्गमान् भवेत्, तै सह वादकरण साधुवेपैवोचित भवेत्तदा तस्य प्रवचनप्रभावकत्वादगृहीभूतस्यै-
वोपस्थापन कल्पते, इत्यादिप्रवचनप्रभावनारूपकारणैरेव करणे गणस्य विश्वासो भवेदिति । यद्वाऽन्यदपि कारण भवेद् यथा—यदि कश्चिदाचार्यो नवमप्रायश्चित्तस्थान दशमप्रायश्चित्त-
स्थान वा समाप्य गणावच्छेदकसमीपे तत्प्रायश्चित्तार्थं समुपस्थितो भवेत्तस्य गृहस्थलिङ्गदाने तस्य शिष्या विवदेयु—यदि मन्नाचार्यं गृहस्थलिङ्गं करिष्यथ तदा समुद्यता वयमधिकरणमुत्पाद-
यिष्याम, एव करणेऽस्माकमाचार्यस्य प्रायश्चित्त लोके प्रकाशित भविष्यति तेन लोके शङ्का

समुत्पद्येत—यदनेनाचार्येण नवमं दशम वा प्रायश्चित्तस्थान सेवितमिति वयं न सहिष्याम ।
इत्यादि कारणैरपि प्रवचनाद्वाहभयादगृहीभूतस्याप्युपस्थापनं कर्तव्यं स्यादित्यपवादसूत्रस्य
भावः ॥ सू० २० ॥

पूर्वमनवस्थाप्य—पाराश्रितयो पुनरुपस्थापनविधिः प्रोक्तः, साम्प्रतमेकत्रविहरतोर्द्वयोः
साधर्मिकश्रमणयोर्मैथुनप्रतिसेवनविषयकविवादे निर्णयप्रकारमाह—‘दो साहम्मिया’ इत्यादि ।

सूत्रम्—दो साहम्मिया एगयओ विहरंति, एगे तत्थ अण्णयरं अकिच्चट्ठाणं
पडिसेवित्ता आलोएज्जा, अहण्णं भंते ! अमुएणं साहुणा सद्धि इमंमि य कारणमि
मेहुणपडिसेवी, पच्चयहेउं च सयं पडिसेवियं भणइ तत्थ पुच्छियव्वे किं पडिसेवी ?
अपडिसेवी ?, से य वएज्जा पडिसेवी परिहारपत्ते । से य वएज्जा णो पडिसेवी
णो परिहारपत्ते । जं से पमाणं वयइ से य पमाणाओ वेतव्वे सिया से किमाहु भंते,
सच्चपइण्णा ववहारा ॥ सू० २१ ॥

छाया - द्वौ साधर्मिकौ एकतो विहरतः, एकः तत्राऽन्यतरमकृत्यस्थानं प्रतिसेव्यं
आलोचयेत्-अहं खलु भदन्त ! अमुकेन साधुना सार्द्धमस्मिन् कारणे मैथुनप्रतिसेवी प्रत्य-
यहेतोश्च स्वयं प्रतिसेवितं भणति, तत्र प्रष्टव्यं किं प्रतिसेवी ? अप्रतिसेवी ?, स च
वदेत् प्रतिसेवी परिहारप्राप्तः, स च वदेत् नो प्रतिसेवी नो परिहारप्राप्तः । यत् स प्रमाणं
वदति स च तस्मात् प्रमाणात् गृहीतव्यः स्यात् । अथ किमाहुर्भदन्त ! सत्यप्रतिज्ञा व्यव-
हाराः ॥ सू० २१ ॥

भाष्यम्—‘दो साहम्मिया’ द्वौ साधर्मिकौ समानधर्मिणौ ‘एगयओ विहरंति’ एकतः
एकेन संघाटेन विहरतः तिष्ठतः ‘एगे तत्थ’ तत्र तयोर्द्वयोर्मध्ये एकः कश्चित् इतरस्याऽभ्या-
ख्याननिमित्तम् ‘अण्णयरं अकिच्चट्ठाणं’ अन्यतरत् प्राणातिपातादिषु यत् किमप्येकमकृत्य-
स्थानं प्रतिसेवितवान् ‘पडिसेवित्ता’ प्रतिसेव्यं प्रतिसेवनं कृत्वा ‘आलोएज्जा’ आलोचयेत्
स्ववचसा स्वकृतातिचारजातं गुरुसमीपे कृतपापस्थानस्यालोचनां कुर्यात् । आलोचनाप्रकारमेव
दर्शयति—‘अहण्णं भंते’ अहं खलु भदन्त ! हे गुरो ! ‘अमुएणं साहुणा’ सद्धिं अमुकेन येन
केनचित् अनिर्दिष्टनामकेन साधुना सार्द्धम् अमुकेन साधुना सहितो भूवेत्यर्थः ‘इमंमि य कारणमि’
अस्मिन् प्रतिसेवनार्थमाग्रहादिकरणे ‘मेहुणपडिसेवी’ मैथुनप्रतिसेवी मैथुनप्रतिसेवनं कृत-
वानित्यर्थः अमुकेन साधुना सह विचरन् तस्याग्रहेण मैथुनसेवी जातोऽस्मीति भावः ।

स कस्मात् कारणात् आत्मानमप्रतिसेविनमपि प्रतिसेविनमभ्युपगच्छति न पुनः केवलं
परस्याऽभ्याख्यानमेव कथं न ददाति ? तत आह—‘पच्चयहेउं च’ इत्यादि, ‘पच्चयहेउं च सयं
पडिसेवियं भणइ’ प्रत्ययहेतुं च स्वयमात्मानमपि प्रतिसेविनं भणति परेषामाचार्याणां तथाऽ-
न्येषां च साधूनाम् ‘एष सत्यमेव वदति अन्यथा को नाम स्वकीयमात्मानमप्रतिसेविनं प्रति-

सेविनमभिभन्येत । इत्याकारको य प्रत्ययो विश्वास स सर्वेषा भवतु, अस्मादेव कारणात् स्वस्या-
प्यकृत्य भणति । एवमुक्ते तस्मिन् आचार्ये किं कुर्यादित्याह—‘तत्थ’ इत्यादि, ‘तत्थ पुच्छिउय्वे’
तत्र तादृशपरिस्थितिप्रसङ्गे यस्योपरि अभ्याख्यान तेन दत्त स समाह्याचार्येण प्रष्टव्य, कथं
प्रष्टव्य ? इत्याह—‘किं पडिसेवी अपडिसेवी’ किं भवान् प्रतिसेवी वा अथवा अप्रतिसेवी ? इति,
भवान् मैथुन सेवितवान् वा—अथवा न सेवितवान् ? एव पृष्टे सति यदि—‘से य वण्ज्जा
पडिसेवी परिहारपत्ते’ स च वदेत् प्रतिसेवी सत्यमय वदति । इत्येव कथने स
साधु परिहारप्राप्त परिहारतपोयोग्यो भवति तत तस्मै तदकृत्यप्रतिसेवनजनितपापान्निवृत्त्यर्थं
परिहारनोमक तप प्रायश्चित्तरूपेण दातव्यम्, उपलक्षणमेतत् तस्मात् छेदमूलाऽनवस्थाप्य-
पाराश्रितनामकमपि प्रायश्चित्त यथोचितमकृत्यप्रतिसेवकाय आचार्येण दातव्यमिति भाव ।
अथ च ‘से य वण्ज्जा णो पडिसेवी णो परिहारपत्ते’ स च वदेत् नो प्रतिसेवी, नाह प्रतिसेवी
अभ्याख्यानमात्रमेतत्, इति वदेत् तदा स न परिहारप्राप्त परिहारनामकतपोभाग् न भवति । अथेव
स्थिते कथं निश्चेतव्यं यदयमकृत्यस्थान प्रतिसेवितवान् न वा ? तत्राह—‘जं से पमाणं’ इत्यादि,
जं से पमाणं वयं से य पमाणाओ चेत्तव्वे सिया’ स प्रतिसेवी यत् प्रमाण वदति तस्मात् प्रमाणात्
स प्रहीतव्य, स च अभ्याख्यानदाता प्रतिसेवनाया प्रमाण वदति कथयति, तस्मात् प्रमाणात्-
गृहीतव्यो निश्चेतव्य स्यात्, तथा प्रतिसेवकस्य कथनानुसारेणैव निश्चय कर्त्तव्यं यदयं मैथुनं
प्रतिसेवितवान्, यद्वा न प्रतिसेवितवानिति, तत्र यदि प्रमाणाद् एवं निश्चयो जायते यदयं मैथुन
प्रतिसेवितवान् तदा तस्मै परिहाराद्यन्यतमप्रायश्चित्त यथायोग्य दातव्यम्, यद्यत्र प्रमाणात् अयमकृ-
त्यस्थान न प्रतिसेवितवान् इत्याकारको निषेधविषयको निश्चय आचार्यस्य भवेत् तदा तस्मै
परिहारादि प्रायश्चित्त न दातव्यमिति भाव । तद्वचनादेव सर्वव्यवस्था कर्त्तव्या भवेदिति ।
शिष्यः पृच्छति—‘से किमाहु मंते’ अथ किमाहुर्भदन्तः ? अथ कस्मात् कारणात् भवान् एव
कथयति यत् तत्कथनानुसारमेव प्रायश्चित्त दातव्यं न वा दातव्यमिति अत्र किं कारणम् ?
आह—‘सच्चपइण्णा वव्वहारा’ सत्यप्रतिज्ञा व्यवहारा, हे शिष्य ! व्यवहारा जिनशासन-
व्यवहारा सत्यप्रतिज्ञा सत्यप्रतिज्ञावन्तस्तीर्थकरैर्दर्शिता इति सत्यमेव प्रतिज्ञा प्रमाण ये ते सत्य
प्रतिज्ञा व्यवहारा सत्यमूलका एवैते जिनशासने प्ररूपिता इति । अत्र कश्चित् शङ्कते—किमर्थ-
मेक साधुरन्यस्मिन् अभ्याख्यानमारोपयति ? तत्रेदं कारणं सभवेत्—य कश्चित् रत्नाधिकः अन्यं
रत्नाधिकमीर्ष्याया अवमरत्नाधिकं कर्त्तुमिच्छेत्—यदहं रत्नाधिकोऽस्मि नायं रत्नाधिक इति गर्वेण
कषायोदयेन वा एव कुर्यात् । अत्रायं भावः संदभूतार्थे ज्ञाते सति यदि तत्प्रतिसेवन द्वयोः सत्य
भवेत्तदा द्वयोरपि मूलं दीयते । अथालोक्यमभ्याख्यानं तदा योऽभ्याख्यात स शुद्ध इतरोऽशुद्धः ।

तस्याभ्याख्यानदातुर्मूल प्रायश्चित्तं न दीयते किन्तु तस्मै अलीकनिमित्तक मृषावादप्रत्ययं चतुर्गुरुकं प्रायश्चित्तं दातव्यमिति ॥ सू० २१ ॥

पूर्वं मैथुनाभ्याख्यानविषये सनिर्णयं प्रायश्चित्तविधिरुक्तः, सप्रति-अवधावकविषयं तद्वि-
धिमाह—‘भिक्षुयय’ इत्यादि ।

सूत्रम्—भिक्षु य गणाओ अवक्कम्म ओहाणुपेही वएज्जा, से आहच्च अणो-
हाइओ से य इच्छेज्जा दोच्चंपि तमेव गणं उवसंपज्जित्ता णं विहरित्तए । तत्थ णं
थेराणं इमेयारूवे विवाए समुप्पज्जिज्जा-इमं अज्जो ! जाणह किं पडिसेवी किं अप-
डिसेवी ? से य पुच्छियव्वे-किं पडिसेवी किं अपडिसेवी ? से य वएज्जा पडिसेवी
परिहारपत्ते, से य वएज्जा नो पडिसेवी नो परिहारपत्ते, जं से पमाणं वयइ से य
पमाणाओ वेतव्वे, से किमाहु भंते ! सच्चपइण्णा व्यवहारा ॥ सू० २२ ॥

छाया—भिक्षुश्च गणादवक्कम्याऽवधावनानुप्रेक्षी ब्रजेत् सः आहत्य अनवधावितः
स इच्छेत् द्वितीयमपि तमेव गणमुपसंपद्य खलु विहर्तुम्, तत्र खलु स्थविराणामयमेत-
द्रूपो विवादः समुत्पद्येत-इदम् आर्य ! जानासि किं प्रतिसेवी अप्रतिसेवी ? स च प्रष्टव्यः
किं प्रतिसेवी अप्रतिसेवी ? स च वदेत् प्रतिसेवी परिहारप्राप्तः, स च वदेत्—नो प्रति-
सेवी नो परिहारप्राप्तः, यं स प्रमाणं वदति तस्मात् प्रमाणात् ग्रहीतव्यः । अथ किमा-
हुर्भदन्त ! सत्यप्रतिज्ञा व्यवहाराः ॥ सू० २२ ॥

भाष्यम्—‘भिक्षु य’ भिक्षुश्च ‘गणाओ अवक्कम्म’ गणात् स्वकीयगच्छात् अप-
क्रम्य निःसृत्य ‘ओहाणुपेही वएज्जा’ अवधावनाऽनुप्रेक्षी ब्रजेत् तत्राऽवधावनम् सयमादसंयमे
गमनं तदनुप्रेक्षी सन् ब्रजेत् गच्छेत्, मोहोदयाद् भोगावलिकर्मोदयाद्वा सयमत्यागेच्छया गच्छेदि-
त्यर्थः, ‘से आहच्च अणोहाइओ’ स आहत्य—कदाचित् अनवधावितः स प्रबलशुभकर्मोदयाद्
विषयवाञ्छोपशमनेन असयममप्राप्तः, एतादृश ‘से य इच्छेज्जा’ स च पुनरपि इच्छेत्, किं
पुनरिच्छेत् ? तत्राह—‘दोच्चंपि’ इत्यादि, ‘दोच्चंपि तमेव गणं उवसंपज्जित्ता णं विहरित्तए’
द्वितीयमपि वारं पुनरपि तमेव गणमुपसंपद्य खलु विहर्तुं स्थातुम् शुभकर्मोदयात् सघाटकोपदे-
शाद्वा अपरित्यक्तसाधुलिङ्ग पापाप्रतिसेवी एव पुनरपि तमेव गणमागत्य सयमं पालयितुमिच्छेत्
इत्यर्थः, तस्यागमने ‘तत्थ णं’ तत्र खलु गच्छे विद्यमानानाम् ‘थेराणं’ स्थविराणा ‘इमेयारूवे’
अयमेतद्रूप वक्ष्यमाणस्वरूप ‘विवाए’ विवाद अनेकप्रकारक ऊहापोहलक्षण ‘समुप्पज्जिज्जा’
समुत्पद्येत, कीदृशो विवादः समुत्पद्येत ? तत्राह—‘इमं अज्जो’ इत्यादि, ‘इमं अज्जो, जाणह’
इदं भो आर्या ! यूयं जानीत किं पडिसेवी अपडिसेवी’ किमयं प्रतिसेवी अत्रतो गत्वा अकृत्य-
प्रतिसेवनं कृतवान् ? अथवा ‘अपडिसेवी’ अप्रतिसेवी अकृत्यप्रतिसेवनं न कृतवान् वा ? इत्याका-
रको विवाद ऊहापोहरूप परस्परं समुत्पद्येत तदा एवमुपर्युक्तप्रकारेण विवादे जाते सति ‘से य-

पुच्छियन्वे' तन्निर्णयाय स एव य अवधावित स एव, अथवा अस्य सार्धं साक्षिरूपेण प्रेषितो भवेत् स वा साधु प्रष्टव्य । किं प्रष्टव्य ? तत्राह—'किं पडिसेवी ? अपडिसेवी' ? प्रथमं तमेवाऽऽह्य गणनायकेन स प्रष्टव्य—किं भो ! त्वमत्रतो गत्वा अकृत्य प्रतिसेवितवानसि ? अथवा न प्रतिसेवितवानसि ? । यस्तेन सार्धं गत सोऽप्येवमेव प्रष्टव्य—यदयम् अकृत्य प्रतिसेवितवान् ? न वे ? ति । उपर्युक्तप्रकारेण सत्यस्वरूप ज्ञातुं गणनायकेन पृष्टं सन् 'से य वण्डजा' स च वदेत्, स पृष्ट साधुर्यदि वदेत्—'पडिसेवी' प्रतिसेवी अहमकृत्यप्रतिसेवना कृतवानस्मि तदा 'परिहारपत्ते' परिहारप्राप्त परिहारतपोयोग्यो जात, आचार्येण पृष्ट प्रतिसेवको यदि स्वीकरोति प्रतिसेवनां तदा तदीयमेव वचन प्रमाणीकृत्याऽऽचार्यं तस्मै परिहारनामकं तप प्रायश्चित्तरूपेण दद्यादिति भावः । 'से य वण्डजा नो पडिसेवी नो परिहारपत्ते' स च यदि वदेत् नो प्रतिसेवी तदा नो परिहारप्राप्तो भवति, न परिहारतप प्रायश्चित्तभाग् भवति । आचार्येण पृष्ट स यदि कथयेत्—यत् नाहमकृत्य प्रतिसेवितवानस्मि तदा तद्वचनमेव प्रमाणीकृत्याऽऽचार्यो नो परिहारतपो दद्यात्, तस्मै अप्रतिसेवकाय परिहारनामकं तपो न दद्यादिति भावः । कथमेवम् ? तत्राह—'जं से' इत्यादि, 'जं से पमागं वयइ से पमाणाओ चेत्तन्वे' यत्स प्रमाणं वदति तस्मादेव प्रमाणात् स सत्योऽसत्योवेति निश्चेतव्य, तद्वचनप्रमाणेनैव सत्यार्थाऽसत्यार्थयोर्निर्णयः कर्तव्य इति भावः । 'से किं माहु भंते !' अथ किमर्थं कस्माद्धेतोरेवमाहुर्भदन्त ! हे भदन्त ! कथमेवमुच्यते यत् तस्य वचनप्रमाणेनैव सत्यासत्यनिर्णयः कर्तव्यः ? यावता एवं सति कुत्रापि सत्यार्थनिश्चयो न स्यात् नहि कोऽपि स्वकृतमकृत्यस्थानप्रतिसेवनं प्रकाशयिष्यति लज्जया लोकनिन्दाभयाद्वा तत्कथमेव तद्वचनमेव प्रमाणीक्रियते भवता ? इति शिष्यस्य जिज्ञासायामाचार्यः प्राह—'सच्चवपइण्णा ववहारा' सत्यप्रतिज्ञा व्यवहारा प्रायश्चित्तरूपा व्यवहारा सत्यप्रतिज्ञा प्रतिज्ञयैव सत्या जिनैर्निर्दिष्टा ॥ सू० २२ ॥

दिवंगते आचार्योपाध्याये तत्पदेऽन्याचार्योपाध्यायस्थापनविधिमाह—'एगपक्खियस्स' इत्यादि ।

सूत्रम्—एगपक्खियस्स भिक्खुयस्स कप्पइ आयरियउवञ्जायाण इत्तरियं दिसं वा अणुदिसं वा उदिसिच्चए वा धारित्तए वा जहा वा तस्स गणस्स पत्तिथं सिया ॥ सू० २३ ॥

छाया—एकपाक्षिकस्य भिक्षुकस्य कल्पते आचार्योपाध्यायानाम् इत्वरिकां दिशं अनुदिशं वा उद्देष्टुं वा धारयितुं वा यथा वा तस्य गणस्य प्रत्ययः स्यात् ॥ सू० २३ ॥

भाष्यम्—'एगपक्खियस्स' एकपाक्षिकस्य एक समान पक्ष इत्येकपक्षः सोऽसत्य-त्येत्येकपाक्षिक प्रवर्ज्यया श्रुतेन च, तस्य इत्थमूतस्य 'भिक्खुयस्स' भिक्षुकस्य आचार्यं

उपाध्याये वा मृते सति 'कृष्ण' कल्पते 'आयरियउवज्ज्ञायाणं' आचार्योपाध्याययोः 'इत्तरियं' इत्वरिकां कियत्कालभाविनीम् अल्पकालिकीम् यावदन्यो विशिष्टतर आचार्योपाध्यायपदयोग्यः प्रव्रज्याश्रुताभ्यामेकपाक्षिको न लभ्यते तावत्कालिकीम् इत्वरप्रहणमुपलक्षण यावत्कथिकां च यावज्जीवभाविनीम् 'दिसं वा अणुदिसं वा' तत्र दिशम् आचार्यत्वमुपाध्यायत्व वा, अनुदिशं वा आचार्योपाध्यायपदद्वितीयस्थानवर्त्तित्व वा 'उद्दिशिचए' उद्दिष्टं कर्तुम्, यद्वा 'धारित्तए वा' स्वयमेव धारयितुम् 'जहा तस्स गणस्स पत्तियं सिया' यथा येन प्रकारेण तस्य गणस्य प्रत्ययं विश्वासः स्यात्, तथा दिशमनुदिशं वा उद्दिशेत्, मृते आचार्योपाध्याये तत्पदेऽन्य कमपि स्थापयेत् स्वमात्मानं वा स्थापयेत् येन गणस्य विश्वासः स्यात् तथैव कर्त्तव्यम् योग्यस्यैकपाक्षिकस्याभावे भिन्नपाक्षिकमपि अपवादपदेन स्थापयेत्, किन्तु गणमाचार्योपाध्यायशून्यं न कुर्यादिति । अयं भावः—यदाचार्योपाध्याययोराकस्मिकमरणादिना गच्छे तदभावे जाते सनाथयितुं यावत्पर्यन्तं पदवीयोग्य श्रमणा न मिच्छेत् तावत्कालं साधारणमपि यस्योपरि गणस्य विश्वासः स्यात् तादृश साधुमाचार्योपाध्यायपदे स्थापयितुं कल्पते अनेन प्रकारेण स्थापितः आचार्यः उपाध्यायो वा इत्वोऽल्पकालिक इति कथ्यते । अथ यदि कश्चिद्योग्य सारणावारणादिगच्छकार्यदक्षो बहुश्रुत एकपाक्षिकः प्राप्यते यदुपरि गच्छस्य विश्वासश्च स्यात् स यावज्जीवमाचार्यपदे उपाध्यायपदे वा स्थापयितुं कल्पते, स च यावज्जीवकं यावत्कथिक इति कथ्यते इति ।

अत्र प्रव्रज्याया श्रुतेन चेति पदद्वयस्य चतुर्भङ्गी जायते, यथा एक-प्रव्रज्याया श्रुतेन च एकपाक्षिक - १, द्वितीयो न प्रव्रज्याया किन्तु श्रुतेन २, तृतीय प्रव्रज्याया किन्तु न श्रुतेन ३, चतुर्थो न प्रव्रज्याया न श्रुतेन ४ इति । अत्र प्रथमो भङ्गः शुद्धः, चतुर्थो भङ्गोऽशुद्धः, तत आद्येषु त्रिषु भङ्गेषु एकैकस्याभावे उत्तरोत्तरो-प्राह्य इति । एकपाक्षिको द्विविधः एकवाचनाकः, एकप्रव्रज्याकश्च, तत्र एकवाचनाक एका समाना परस्परवाचना यस्य स एकवाचनाक एकगुरुकुलाधीनः, एकप्रव्रज्याक एकस्मिन् कुले प्रव्रज्या यस्य स एककुलवर्त्ती, उपलक्षणात् एकगच्छवर्त्ती, सहाध्यायी वा गृह्यते इति । गच्छाधिपतिराचार्यो द्विविधो भवति—अभ्युद्यतपरिकर्मा अभ्युद्यतमरणो वा, अभ्युद्यत उद्युक्तः परिकर्मणि विहारादिपरिकर्मणि यः स अभ्युद्यतपरिकर्मा, द्वितीय अभ्युद्यतमरण—अभ्युद्यत उद्युक्त मरणे भक्तप्रत्याख्यानादिना असाध्यरोगविशेषेण वा यः स अभ्युद्यतमरणः । एष एकैको द्विविधः—गच्छसापेक्षो गच्छनिरपेक्षो वा तत्रैको गच्छव्यवस्थायामपेक्षायान्, अन्यो गच्छव्यवस्था प्रति निरपेक्षः स्यात् । यो गच्छसापेक्षः स्यात् स अभ्युद्यतविहारपरिकर्मा वा अभ्युद्यतमरणो वा जीवन्नेव यः कश्चिदेकपाक्षिकः प्रव्रज्याश्रुताभ्यां भवेत्तं स्वपदे पूर्वमेव स्थापयति येन तदनुरक्तो गच्छकालगतेऽपि तस्मिन्नाचार्यं परस्परप्रेमानुभावतो न विनाशमुपैति । यः पुनर्गच्छनिरपेक्षो भवेत्

स गच्छस्य शुभाशुभव्यवस्थामुपेक्ष्य स्वयं जीवन् नान्य गच्छयोग्य साऽपि स्वपदे युवराजत्वेन स्थापयति तेन तस्मिन् कालगते परस्परकलहभावतो गच्छो विनाशमुपैति तस्माज्जीविते एव स्वस्मिन् आचार्य उपाध्यायो वा स्थापनीय इति । प्रस्तुत सूत्रं तु गच्छनिरपेक्षाचार्यविषयकम् । एव सति गच्छवासिनो यस्मिन् विश्वासः स्यात्तमेकपाक्षिकम् अपवादे भिन्नपाक्षिकं वा साधुमाचार्योपाध्यायत्वेन स्थापयेयुः, येनास्वामिको गच्छो न भवेदिति ॥ सू० २३ ॥

सूत्रम्—बह्वे परिहारिया बह्वे अपरिहारिया इच्छेज्जा एगयओ एगमासं वा दुमासं वा तिमासं वा चाउम्मासं वा पंचमासं वा छम्मासं वा वत्थए ते अन्नमन्नं संभुजंति अन्नमन्नं नो संभुजंति मासंते तओ पच्छा सव्वेवि एगयओ संभुजंति ॥ सू० २४ ॥

छाया—बहवः पारिहारिकाः बहवोऽपारिहारिका इच्छेयुः एकत्र एकमासं वा द्विमासं वा त्रिमासं वा चतुर्मासं वा पंचमासं वा षण्मासं वा वस्तुम् ते अन्योऽन्य संभुजंते अन्योन्यं नो संभुजंते मासान्ते ततः पश्चात् सर्वेऽपि एकत्र संभुजंते ॥ सू० २४ ॥

भाष्यम्—‘बह्वे परिहारिया’ बहवोऽनेके द्वित्रादयः पारिहारिकाः संप्राप्तपरिहारतपःप्रायश्चित्तवन्तः ‘बह्वे अपरिहारिया’ बहवः प्रभूता द्वित्रादयोऽपारिहारिकाः पारिहारिकमिन्ना दोषाभावात् परिहारतपोवर्जिता शुद्धा इत्यर्थः मर्वे ते अशिवादिकारणवशात् तपोवहननिमित्तं वा ‘इच्छेज्जा’ इच्छेयुः, किमिच्छेयुस्ते सर्वे । तत्राह—‘एगयओ’ इत्यादि, ‘एगयओ’ एकत्र एकत्रस्थाने ‘एगमासं वा’ एकमासं वा मासैकमात्रं वा ‘दुमासं वा’ द्विमासं वा मासद्वयं इत्यर्थः ‘तिमासं वा’ त्रिमासं वा मासत्रयमित्यर्थः, ‘चाउम्मासं वा’ चतुर्मासं वा मासचतुष्टयं यावदित्यर्थः ‘पंचमासं वा’ पञ्चमासं वा मासपञ्चकमित्यर्थः, ‘छम्मासं वा’ षण्मासं वा मासषट्कं वा ‘वत्थए’ वस्तु यावद् अशिवादि निवर्तते तावत् एकत्र वासं कर्तुमिति, तत्र ‘ते अन्नमन्नं संभुजंति’ इति ते पारिहारिका अन्योऽन्य परस्पर पारिहारिका पारिहारिकैः सार्थं ‘संभुजंते’ सर्वप्रकारैः संभोगं कुर्वन्ति तेषां सादृश्यात्, ‘अन्नमन्नं नो संभुजंति’ इति पारिहारिका यावत्कालपर्यन्तं परिहारतपो बहति तावत्पर्यन्तं ते परस्पर पारिहारिका पारिहारिका मिळिवा संभुजंते इत्यर्थः वा अथवा अपारिहारिकैः साकं न संभुजंते । अयं भावः—ये प्रतिपन्नपरिहारतपोवन्तस्ते, तथा ये परिहारतपोऽधुना न बोद्धुमारब्धवन्तस्ते, एते परस्परं न संभुजंते, एव पारिहारिका अपारिहारिकाश्च एतेऽपि परस्परं न संभुजंते इति । प्रतिपन्नपरिहारतपसः पारिहारिकास्तु परस्परं संभुजंते इति पूर्वमुक्तमेवेति । ‘मासंते’ यैः षण्मासाः सेविता तेषां यः षण्मासोपरिवर्ती मासस्तः यावत्, षण्मासोपरि एकमासपर्यन्तमित्यर्थः ते पारिहारिकाः परस्परं पारिहारिकैः सममपारिहारिकैर्वा सममेकत्र न संभुजंते, आल्लापादीनि तु परस्परं कुर्वन्ति । ‘तओ पच्छा’ ततः पश्चात् षण्मासोपरि मासपरिपूर्णान्तरम् ‘सव्वेवि एगयओ संभुजंति’ सर्वेऽपि प्रतिसेवितपरिहारतपसः अपरिहारिकाश्चैकत्र एकत्र स्थाने संभुजंते सर्वप्रकारैः संभोगं कुर्वन्ति, अत्र ये पारिहारिकाऽ-

परिहारिका दुर्भिक्षादिकारणवशादेकत्र वसन्ति तेषां मध्ये प्रतिसेवितषाण्मासिकतपसः षण्मासोपरि एको मास कथं भवेत् ? इति दर्शयितुं गाथामाह—‘पणगं पणगं’ इत्यादि ।

“पणगं पणगं मासे, दिवसाणं वड्ढणं च तं वज्जे ।

एवं छम्मासेसु य, एगो मासो य वड्ढेइ” ॥१॥

छाया—पञ्चकं पञ्चकं मासे, दिवसानां वर्धनं च तद् वर्जयेत्

एवं षण्मासेषु च, एको मासश्च वर्धते ॥१॥

व्याख्या—‘पणगं पणग मासे’ दिवसाणं’ मासे मासे यत् दिवसानां पञ्चक पञ्चकं रात्रिन्दिवपञ्चकम्, ‘वड्ढणं’ वर्धनं परिवर्धनं भवति ‘तं वज्जे’ तद् दिवसपञ्चकं प्रत्येकस्मिन् मासे परिपूर्णं तदुपरि पञ्च पञ्च दिवसान् वर्जयेत् सभोगे । ‘एवं छम्मासेसु य’ एवम् अनेन क्रमेण षण्णा मासानामुपरि एको मासो वर्धते त वर्जयेत् परित्यजेत्, षण्मासानन्तरं तदुपरितनमासेऽपि तैः सह सभोगं वर्जयेत् आलापनादिकं तु क्रियते । अयं भावः—यो हि कश्चित् श्रमणो मासिकमेव परिहारतपः प्राप्तवान्, तस्य मासं वहतः आलापनादिकं सर्वं वर्जितं भवति । मासे व्यूढे सति यत् तदुपरि पञ्चरात्रिन्दिव व्यतीते आलापनादीनि सर्वाणि क्रियन्ते, केवलं पञ्चरात्रिन्दिव यावत् भोजनमात्रमेव वर्ज्यते । एव यो द्वौ मासौ आपन्नं परिहारतपस्तस्य मासद्वयोपरि दशरात्रिन्दिव यावत् आलापनादीनि क्रियन्ते केवलं सहभोजनं वर्ज्यते । एवं यत्नीन्मासान् आपन्नस्तस्य मासत्रयोपरि पञ्चदशरात्रिन्दिव यावत्, यश्च चतुरो मासानापन्नस्तस्य मासवतुष्टयोपरि विंशतिरात्रिदिवं यावत्, यः पञ्चमासानापन्नस्तस्य पञ्चमासोपरि पञ्चशित्तिदिवसान् यावत्, यस्तु षण्मासानापन्नस्तस्य षण्मासेषु व्यूढेषु तदुपरि एकं मासं यावदेकत्र स्थाने तैः सह केवलं भोजनमेव वर्ज्यते, आलापनादिकं तु सर्वं सर्वत्र क्रियते एवेति । अत्रेदमुक्तं भवति—तपोवहनकाले तपोवाहकेन सार्धं संलापादिकमपि कोऽपि न कुर्यात् किन्तु गृहीतमासतपोवहनानन्तरं तदुपरि प्रतिमासं पञ्चपञ्चदिवसक्रमेण तेषु दिवसेषु आलापनादीनि कर्तव्यानि भवेयुः, किन्तु सहभोजनं तु यथागृहीतमासोपरि यस्मिन् एकमासिकादितपसि यानि रात्रिन्दिवानि लभ्यन्ते तेषु व्यतीतेषु कर्तुं कल्पते इति ।

ननु ऋतुवद्धे मासेषु कृतापराधस्य वर्षाभासेष्वेव प्रायश्चित्तं दीयते इति श्रूयते तत्र किं कारणम्, उचितं तु येन यदैव यदाचरितं प्रतिसेवनादिकं तस्य तदैव प्रायश्चित्तं दातव्यं भवेत् ? तत्राह—वर्षाकाले परिहारतपः प्रायश्चित्तदाने नास्ति दोषाणां संभावना प्रत्युत बहवो गुणा एव भवन्ति ।

अयं भावः—यदि ऋतुवद्धे काले परिहारतपो दीयेत्, ततः तस्मिन् दत्ते सति यदि मासकल्पः परिपूर्णो भवति तदा तस्य तत्स्थानात् विहारः आवश्यक इति कृत्वा विहरन्ति तदा सन्तापादयो दोषाः संभवन्ति ।

अथ यदि विहार न कुर्वन्ति तत्रैव तिष्ठन्ति तदा भद्रकप्रान्तकृतदोषा भवेयुः । तत्र भद्रकृता दोषा अतिपरिचयादुदगमादिसंभवः, प्रान्तकृतदोषा बहुचिरादेकत्रावस्थानेन क्षुद्र-जनकृताक्षेपरूपा 'यदेनेऽत्रैव तिष्ठन्ति न च कुत्रापि विहरन्ती'ति । वर्षाकाले तु एते दोषा प्रायो न भवन्ति । वर्षाकाले प्रायो बहवः प्राणा उत्पद्यन्ते ततो भिक्षाचर्या दीर्घा न भवति । वर्षाकालस्य स्निग्धतया स कालो बलिष्ठस्तेन तपः कुर्वता बलोपष्टम्भं करोति । तथा वर्षा कालस्य तपोऽनुष्ठानाश्रयतया सर्वेषां समतत्वेन कस्याऽपि विशेषतो रागस्य द्वेषस्य चाऽसंभ-वादिति । तथा कल्पाध्ययनप्रतिपादिता गुणा अपि वर्षाकाले संभवन्ति । एतस्मादेव कारणात् वर्षाकाले एव विशेषतः परिहारतपो दीयते इति ॥ सू० २४ ॥

पूर्वसूत्रे परिहारिकाऽपारिहारिकानामाहारादिसंभोगे विधिः प्रतिपादितः, साम्प्रतः परिहारि-कस्तपश्चरणेन क्षीणशरीरो भवेत् तेन तस्य विकृतिकाहारप्रहणमावश्यकमिति तस्मै अशनादिदाने विधिमाह—'परिहारकल्पद्विगुणस्स' इत्यादि ।

सूत्रम्—परिहारकल्पद्विगुणस्स मिकुस्स णो कप्पइ असणं वा पाणं वा खाइमं वा साइमं वा दाउं वा अणुप्पदाउं वा, येरा णं वण्णजा इमं ता अज्जो ! तुमं एएसिं देहि वा अणुप्पदेहि वा एव से कप्पइ दाउं वा अणुप्पदाउं वा कप्पइ से छेवं अणुजाणावित्तए अणुजाणहं मंते ! लेवाए एवं से कप्पइ छेवं समासेवित्तए ॥ सू० २५ ॥

छाया—परिहारकल्पस्थितस्य भिक्षोर्नो कल्पते अशनं वा पानं वा खाद्यं वा स्वाद्यं वा दातुं वा अनुप्रदातुं वा, स्थविराः खलु वदेयुः इमं तावत् हे आर्य ! त्वमेतेभ्यो देहि वा अनु-प्रदेहि वा, एव तस्य कल्पते दातुं वा अनुप्रदातुं वा, कल्पते तस्य लेपमनुज्ञापयितुम्, अनुजानीत भवन्तः ! लेपाय एव तस्य कल्पते लेपः समासेवितुम् ॥ सू० २५ ॥

भाष्यम्—'परिहारकल्पद्विगुणस्स' परिहारकल्पस्थितस्य परिहारकल्पे परिहारनामतपो-विशेषे स्थित इति परिहारकल्पस्थितः, तस्य परिहारतपसो वहनं कुर्वतः परिहारकल्पस्थितस्य समापन्नपरिहारतपस इत्यर्थः 'मिकुस्स' भिक्षो 'नो कप्पइ' नो कल्पते 'असणं वा पाणं वा खाइमं वा साइमं वा' अशनादिचतुर्विधाहारवस्तुजातं 'दाउं वा अणुप्पदाउं वा दातुं वा अनुप्रदातुं वा परिहारकल्पस्थितस्य भिक्षो अशनादिकं वस्तु दातुं स्वहस्तेन न कल्पते न वा अनुप्रदातुं परम्परयाऽन्यसक्ताशाद् वा दापयितुम् । अनुप्रदातुमित्यत्राऽनुशब्दः परपराव्यवहारः, तेन साक्षादपि दातुं न कल्पते न वा परम्परया दातुं कल्पते इत्यर्थः । एव किं सर्वथा न कल्पते ? इत्यत्राह—'येरा णं' इत्यादि, 'येरा णं वण्णजा' स्थविराः खलु वदेयुः यदि पुनः स्थविरा गगनायकाः कश्चित् साधु वदेयुराज्ञापयेयुः । किं वदेयुः ? तत्राह—'इमं

ता' इमं तावत् परिहारकल्पस्थितं भिक्षुम् 'अज्जो' हे आर्य ! 'तुमं' त्वम् 'एएसिं देहि वा अणुप्पदेहि वा' एतेभ्यः पारिहारकेभ्यः देहि अशनादिचतुर्विधमाहारम्, अनुप्रदेहि वा परम्परया अन्यसकाशाक्षपय, एवं पूर्वोक्तप्रकारेण स्थविरैः अनुज्ञाते सति 'से कप्पइ दाउं वा अणुप्पदाउं वा' तस्याज्ञापितस्य साधो कल्पते दातुं वा अनुप्रदातुं वा । यदि तद् अशनादिकं लेपमयं विकृतिकादिरूपं भवेत् तदा पारिहारकस्य तद् विकृतिकादिकं स्थविराजामन्तरेण भोक्तुं न कल्पते, ततः किं कुर्यादित्याह—'कप्पइ से लेव अणुजाणावित्तए' कल्पते तस्य लेपमनुज्ञापयितुं, तस्य पारिहारिकस्य कल्पते लेपरूपविकृतिकादिनिमित्तमनुज्ञापयितुं तद्भोजने आज्ञां प्रहीतुं कल्पते, तदेवाह—'अणुजाणह भंते ! लेवाए' हे भदन्त ! यूयमनुजानीथ लेपाय विकृतिकाहारकरणाय, 'एवं' एवप्रकारेणानुज्ञापने कृते सति 'से कप्पइ लेव समासेवित्तए' तस्य पारिहारिकस्य कल्पते लेपं विकृतिकाहार समासेवितुं भोक्तुं पारिहारिकतपो बहूतो दुग्धादिगुरुकामहारं गरिष्ठवान्नोचितं भवेत् तस्मात् स्थविराज्ञामादायैव तत्सेवनमुचितं, स्थविराणां द्रव्यक्षेत्रादिबलाबलादिज्ञायकत्वादिति भावः ॥ सू० २५ ॥

पूर्वं पारिहारिकस्याऽशनादिदानविधिरुक्तं, साम्प्रतं पारिहारिकपात्रगृहीताऽशनादिभोजने अपारिहारिकस्य विधिमाह—'परिहारकप्पट्टिए' इत्यादि ।

सूत्रम्—परिहारकप्पट्टिए भिक्षु सएणं पडिग्गाहेणं वहिया अप्पणो वेयावडियाए गच्छेज्जा, थेरा य त वएज्जा—पडिग्गाहेहि अज्जो ! अहंपि भोक्स्वामि वा पाहामि वा, एवं णं से कप्पइ पडिग्गाहित्तए, तत्थ णो कप्पइ अपरिहारिएणं परिहारियस्स पडिग्गाहंसि असणं वा पाणं वा खाइमं वा साइमं वा भोत्तए वा पायए वा, कप्पइ से सयंसि पडिग्गाहंसि सयंसि पलासगंसि कमढगसि वा सयंसि खुव्वगंसि पाणिसि वा उद्धट्ठु उद्धट्ठु वा भोत्तए वा पायए वा, एस कप्पे अपरिहारियस्स परिहारियो ॥ सू० २६ ॥

छाया—परिहारकल्पस्थितो भिक्षुः स्वकीयेन प्रतिग्रहेण वहिरात्मनो वैयावृत्याय गच्छेत्, स्थविराश्च त वदेयुः प्रतिगृह्णीया—आर्य ! अहमपि भोक्ष्ये वा पास्यामि वा, एव खलु तस्य कल्पते परिग्रहीतुम्, तत्र नो कल्पते अपारिहारिकेण पारिहारिकस्य प्रतिग्रहे अशनं वा पानं वा खाद्यं वा स्वाद्यं वा भोक्तुं वा पातुं वा, कल्पते तस्य स्वकीये प्रतिग्रहे वा स्वकीये पलाशके कमढके वा स्वकीये खुव्वके वा पाणौ वा उद्धृत्य उद्धृत्य भोक्तुं वा पातुं वा एष कल्पोऽपारिहारिकस्य पारिहारिकतः ॥ सू० २६ ॥

भाष्यम्—'परिहारकप्पट्टिए' परिहारकल्पस्थितं 'भिक्षु' भिक्षु 'सएणं पडिग्गाहेणं' स्वकीयेन स्वात्मसंबन्धिना प्रतिग्रहेण पात्रेण 'वहिया' वहि उपाश्रयाद् वहि 'अप्पणो वेयावडियाए' आत्मन स्वस्य वैयावृत्याय समयमात्रां निर्वाहयितुमशनाद्याहाराऽऽनयनाय 'गच्छेज्जा'

गच्छेत् स्वकीयसंयमयात्रानिर्वाहाय पारिहारिको भिक्षुः स्वकीयपात्रमादाय भिक्षामानेतुमाचार्याज्ञया
 उपाश्रयाद् बहिर्गच्छेदित्यर्थः, तत्समये 'थेरा य तं वएज्जा' त पारिहारिक भिक्षामानेतु वहि
 प्रस्थित ममार्थमाहाराद्यनेतु द्वितीयवार पुनर्गमने कष्टसम्भव, इति विचार्य स्थविरा वदेयु मधुर-
 वचसा संबोध्य कथयेयु । किं कथयेयु ? तत्राह—'पडिग्गाहेहि' इत्यादि, 'पडिग्गाहेहि अज्जो !
 अहंपि भोक्खामि वा पाहामि वा' प्रतिगृहीया खलु आर्य ! मदर्थमप्यशनादि अहमपि
 भोक्ष्ये पास्यामि वा, हे आर्य ! त्व गच्छसि भिक्षामानेतुमतोऽस्मद्योग्यमपि अशनादिकं स्वकीय-
 पात्रके एव गृहीत्वा आनय, अहमपि त्वदानीत भोक्ष्ये त्वदानीत दुग्धादिकमपि पास्यामि, 'एव
 णं से कप्पइ पडिग्गाहित्थए' एव खलु पूर्वोक्तप्रकारेण स्थविरै कथिते सति 'से' तस्य
 पारिहारिकस्य कल्पते स्थविरयोग्यमन्नपानादिकमपि स्वकीये पात्रे प्रतिग्रहीतुम् । अथ भोजन-
 विधिमाह—'तत्थ णो कप्पइ' तत्र तस्मिन् समानीतेऽशनादौ नो नैव कल्पते 'अपारिहारिणं'
 पारिहारियस्स पडिग्गाहंसि' अपारिहारिकेण सता पारिहारिकस्य प्रतिग्रहे पात्रे 'असणं वा
 पाणं वा खाइमं वा साइमं वा भोत्तए वा पायए वा' अशनं वा पानं वा खाद्यं
 वा त्वाद्यं वा भोक्तुं वा पातुं वा पारिहारिकस्य पात्रे अशनादिकं भोक्तुमपारिहारिकस्य स्थविरस्य
 न कल्पते इत्यर्थः किन्तु—'कप्पइ से सयंसि पडिग्गाहंसि' कल्पते, तस्याऽपारिहारादिकस्य
 स्थविरादे स्वकीये पात्रे काष्ठमये पात्रे 'सयंसि पलासगंसि कमढगंसि' स्वकीये पलाशके कम-
 ढके शुष्कपलाशपत्रनिर्मिते कमढके द्रोणकाभिघपात्रविशेषे 'सयंसि खुव्वगंसि वा' स्वकीये
 खुव्वके सपुटितोर्ध्वमुखकरतलद्वयरूपे खोवा इति प्रसिद्धे 'सयंसि पाणिंसि वा' स्वकीये
 हस्ते वा 'उद्धट्ठु उद्धट्ठु भोत्तए वा पायए वा' उद्धृत्य उद्धृत्य अवकृष्याऽवकृष्य भोक्तुं
 वा पातुं वा कल्पते इति 'एस कप्पे अपारिहारियस्स पारिहारियओ' एषः पूर्वोक्त कल्प
 आचार अपारिहारिकस्य परिहारतपोवर्जितस्य शुद्धस्य साधो पारिहारिकत पारिहारिकमधिकृत्य
 कथितस्तथैकैरिति ॥ सू० २६ ॥

साम्प्रतमपारिहारिकाऽऽनीताशनादिभोजने पारिहारिकस्य विधिमाह—'परिहारकप्पट्ठिए' इत्यादि ।

सूत्रम्—परिहारकप्पट्ठिए भिक्षु थेराणं पडिग्गाहेणं वहिया थेराणं वेयावडियाए
 गच्छेज्जा थेरा य वएज्जा पडिग्गाहेहि अज्जो ! तुमपि एत्थ भोक्खसि वा पाहसि
 वा एवं से कप्पइ पडिग्गाहित्थए, तत्थ णो कप्पइ पारिहारिणं अपारिहारियस्स पडिग्गा-
 हंसि असणं वा पाणं वा खाइमं वा साइमं वा भोत्तए वा पायए वा, कप्पइ से सयंसि

पडिग्गहंसि वा सयंसि पलासगंसि कमढगंसि वा सयसि खुव्वगंसि वा सयंसि पाणिसि वा उद्धट्टु उद्धट्टु भोत्तए वा पायए वा एस कप्पे पारिहारियस्स अपारिहारियओ त्ति वेमि ॥ सू० २७ ॥

व्यवहारस्स बीओ उदेसो समत्तो ॥२॥

छाया—परिहारकल्पस्थितो भिक्षुः स्थविराणां प्रतिग्रहेण बहिः स्थविराणां वैयावृत्याय गच्छेत् स्थविराश्च वदेयुः परिगृहाण आर्य ! त्वमपि अत्र भोक्ष्यसे वा पास्यसि वा, एवं तस्य कल्पते प्रतिग्रहीतुम्, तत्र नो कल्पते पारिहारिकेणाऽपारिहारिकस्य प्रतिग्रहे अशनं वा पानं वा खाद्यं वा स्वाद्यं वा भोक्तुं वा पातुं वा, कल्पते तस्य स्वकीये प्रतिग्रहे स्वकीये पलाशके कमढके वा स्वकीये खुव्वके वा स्वकीये पाणौ वा उद्धृत्योद्धृत्य भोक्तुं वा पातुं वा एष कल्प पारिहारिकस्याऽपारिहारिकतः, इति ब्रवीमि ॥ सू० २७ ॥

व्यवहारस्य द्वितीय उद्देश समाप्तः ॥ २ ॥

भाष्यम्—‘परिहारकल्पद्विष्टि भिक्खु’ परिहारकल्पस्थितो भिक्षु ‘थेराणं’ स्थविराणां ‘पडिग्गहेणं’ प्रतिग्रहेण पात्रेण ‘वहिया’ बहिर्वसतेर्वह्निभागे ‘थेराणं वैयावडियाए’ स्थविराणा वैयावृत्याय स्थविरार्थे भिक्षानयनाय ‘गच्छेज्जा’ गच्छेत् यदा गन्तुं प्रस्थितो भवेत् तदा ‘थेरा य वएज्जा’ “नून सर्वगृहेषु भिक्षायाः सममेककालमेव वर्तते ततोऽय पारिहारिकोऽस्मद्योग्या भिक्षा प्रथममादाय पश्चादयमात्मयोग्यां भिक्षामानेतुं नगरे प्रविष्टो न किमपि भोज्य-जातं लप्स्यते” इति विचिन्त्य स्थविरा पारिहारिक वदेयुः कथयेयुः ‘अज्जो’ हे आर्य ! ‘अत्थ’ अत्र अस्मिन्नेव मदीये प्रतिग्रहे ‘पडिग्गाहेदि’ प्रतिगृहाण त्वदर्थमपि भिक्षा, ततः ‘तुमपि एत्थ भोक्खसि वा पाहसि वा’ त्वमप्यत्र मदीयपात्रे समानीतमशनादि भोक्ष्यसि वा पास्यसि वा ‘एव से कप्पइ पडिग्गाहित्तए’ एवं स्थविरैरुक्ते सति ‘से’ तस्य भिक्षार्थं गतस्य पारिहारिकस्य कल्पते प्रतिग्रहीतुम् स्थविरपात्रे स्वनिमित्तमपि भिक्षा ग्रहीतुम् । भिक्षाऽऽनयनानन्तर भोजनविधिमाह—‘तत्थ णो कप्पइ’ इत्यादि, ‘तत्थ णो कप्पइ’ तत्र समानीताशनादौ नो कल्पते ‘पारिहारिण अपारिहारियस्स’ पारिहारिकेणाऽपारिहारिकस्य ‘पडिग्गहंसि’ प्रतिग्रहे पात्रे ‘असणं वा पाणं वा खाइमं वा साइमं वा भोत्तए वा पायए वा’ अशनं वा पानं वा खाद्यं वा स्वाद्यं वा भोक्तुं वा पातुं वा । तर्हि कथं कल्पते ? तत्राह—‘कप्पइ’ इत्यादि, ‘कप्पइ से सयंसि पडिग्गहंसि’ किन्तु—कल्पते ‘से’ तस्य पारिहारिकस्य स्वकीये प्रतिग्रहे पात्रे ‘सयंसि पलासगंसि कमढगंसि वा’ स्वकीये पलाशके शुष्कपलाशपत्रनिर्मिते कमढके द्रोणकाभिषपात्रविशेषे वा ‘सयंसि खुव्वगंसि वा’ स्वकीये खुव्वगे संपुटितकरतरुल्लेखो वा इति प्रसिद्धे वा ‘सयंसि पाणिसि वा’ स्वकीये पाणौ वा ‘उद्धट्टु उद्धट्टु’ उद्धृत्योद्धृत्य स्वपाणिना

अवकृष्यावकृष्य 'भोएत्तए वा पायत्तए वा' भोक्तु वा पातुं वा कल्पते ॥ सम्प्रति उपसहारमाह—'एस कप्पे' इत्यादि, 'एस कप्पे पारिहारियस्स अपारिहारियओ एष पूर्वोक्त कल्प पारिहारिकस्य परिहारकल्पस्थितस्याऽपारिहारिकत अपारिहारिकमधिकृत्य कथित इति । एतत् सूत्रद्वय स्थविराणा पार्श्वे अन्यवैयावृत्यकारकाऽपारिहारिकश्रमणाभावे ज्ञातव्यमिति । 'तिवेमि' इति ब्रवीमि । सुधर्मस्वामी जम्बुस्वामिन कथयति—यन्मया भगवतो वर्द्धमानस्वामिनो मुखात् श्रुतं तत् तव ब्रवीमि कथयामि न तु स्वमनीषिकया किञ्चिदपि कथयामि । एतावता श्रुतस्याऽप्रामाणिकता निराकृता ॥ सू० २७ ॥

इति श्री-विश्वविख्यात-जगद्वल्लभ-प्रसिद्धवाचक-पञ्चदशभाषाकलितललितकलापालापक-प्रविशुद्धगणपधनैकग्रन्थनिर्मापक-वादिमानमर्दक-श्रीशाहलत्रपतिकोल्हापुरराजप्रदत्त-
 "जैनाचार्य"—पदभूषित-कोल्हापुरराजगुरु-बालब्रह्मचारि-जैनाचार्य-जैन-धर्म-दिवाकर-पूज्यश्री-घासीलालव्रतिविरचितायां "व्यवहारसूत्रस्य"
 भाष्यरूपायां व्याख्याया
 द्वितीय उद्देशक समाप्त ॥२॥

॥ अथ तृतीयोद्देशकः प्रारम्भ्यते-

व्याख्यातो द्वितीयोद्देशक , सम्प्रति तृतीय प्रारम्भ्यते, तत्र द्वितीयोद्देशकस्य चरमसूत्रेण सहास्यतृतीयोद्देशकादिसूत्रस्य कः सम्बन्धः ? इति प्रथमं सम्बन्धप्रतिपादिकां गाथामाह भाष्यकारः—‘परिहारिय०’ इत्यादि ।

भाष्यम्—परिहारियेराणं, असणाणयणे य तस्स परिभोगे ।

वृत्तो विही य पुव्वं, गणस्स धारणविही एत्थ ॥१॥

छाया —पारिहारिकस्थविरयोरशनानयने च तस्य परिभोगे ।

उक्तो विधिश्च पूर्वं गणस्य धारणविधिरत्र ॥ १ ॥

व्याख्या —‘परिहारिय०’ इति । ‘पुव्वं’ पूर्वं द्वितीयोद्देशकस्य चरमसूत्रे पारिहारिक-

स्थविरयो पारिहारिकतदोवहमानस्य स्थविरस्य च निमित्तमशनादीनामानयने, तस्याशनादेः परिभोगे परिभोगविषये च विधिरुक्तः—प्रतिपादितः । पारिहारिकः स्थविरश्च भिक्षुरेव भवतीति ‘एत्थ’ अत्र तृतीयोद्देशकस्यादिसूत्रे तस्य भिक्षोः गणस्य धारणे विधिः कथयिष्यते, इत्येष एव सम्बन्धः पूर्वापरोद्देशकयोर्विज्ञेय ॥१॥

अनेन सम्बन्धेनाऽऽयातस्यास्य तृतीयोद्देशकस्येदमादिसूत्रम्—‘भिक्षू य’ इत्यादि ।

सूत्रम्—भिक्षू य इच्छेज्जा गणं धारित्तए भगवं च से अपल्लिच्छण्णे एवं से नो कप्पइ गणं धारित्तए । भगवं च से पल्लिच्छन्ने एवं से कप्पइ गणं धारित्तए ॥ सू० १ ॥

छाया—भिक्षुश्च इच्छेत् गणं धारयितुं भगवांश्च स अपरिच्छिन्नः एवं तस्य नो कल्पते गणं धारयितुम्, भगवांश्च स परिच्छिन्नः एवं तस्य कल्पते गणं धारयितुम् ॥ सू० १ ॥

भाष्यम्—‘भिक्षू य’ इति । भिक्षुश्च कश्चित् साधु ‘इच्छेज्जा’ इच्छेत् ‘गणं धारित्तए’ गणं साधुसमुदायं धारयितुं गणस्य गणधरत्वं कर्तुमिच्छेत्, अयं भावः—कोऽपि भिक्षुः कियता साधूना गणं कृत्वा ‘इमं साधुसमुदायं ममाधीनं कृत्वाऽन्यत्र विहरिष्यामी’-ति बुद्ध्या साधुसमुदायस्य गणधरत्वं कर्तुमिच्छेदिति । ‘भगवं च से’ गणधारणेच्छुः स अनगारो भगवान् यदि ‘अपल्लिच्छण्णे’ अपरिच्छिन्नः परिच्छेदरहितो भवेत् परिवारवर्जितो भवेत् तत्र परिच्छेदो द्रव्यभावभेदतो द्विविधः, द्रव्यतः परिच्छेदः शिष्यपरिवारः, भावतः परिच्छेदः आचाराङ्गादिच्छेदपर्यन्तं सूत्रज्ञातम्, द्विधापि परिच्छेदरहितः, तत्र द्रव्यतः स्वप्रवर्जितसाधुसमुदायरहितः, भावतः आचाराङ्गादिसूत्रज्ञानरहितः स्यात् ‘एवं से’ एवम् एतादृशस्थितौ तस्यापरिच्छिन्नस्य भिक्षोः ‘नो कप्पइ’ न कल्पते ‘गणं धारित्तए’ गणम् अन्यदीयसाधुसमुदायरूपं गच्छं धारयितुम् तस्य द्रव्यभावतो द्विधापि गणधरणयोग्यताया अभावादिति । यदि ‘भगवं

च से' भगवाश्च स अनगार 'पलिच्छन्ने' परिच्छन्न द्रव्यभावपरिच्छेदयुक्तो भवेत् 'एवं से' एवं सति एतादृशस्थितौ द्रव्यभावपरिच्छेदयुक्तत्वे सति 'से' तस्य 'कप्पइ' कल्पते 'गण धारित्तए' गण धारयितुम्, तस्य द्विधाऽपि गणधारणयोग्यताया सद्भावादिति ।

अत्र द्रव्यभावमधिकृत्य परिच्छन्नापरिच्छन्नविषया चतुर्भङ्गी प्रदर्शयते, तथाहि—

एक —द्रव्यतोऽपरिच्छन्न, भावतोऽपि अपरिच्छन्न १ ।

द्वितीय —द्रव्यतोऽपरिच्छन्न, भावत परिच्छन्न २ ।

तृतीय —द्रव्यत परिच्छन्न भावतोऽपरिच्छन्न ३ ।

चतुर्थ —द्रव्यत परिच्छन्न, भावतोऽपि परिच्छन्न ४ ।

अस्या चतुर्भङ्ग्या चतुर्थभङ्गवर्ती शुद्ध, शेषा भङ्गत्रयवर्तिन अशुद्धा इति । अत्र प्रस्तुतसूत्रे चतुर्थभङ्गवर्ती एव गणधारणपदे स्थापयितु योग्य इति सूत्रार्थ ॥ सू० १ ॥

पूर्वं द्रव्यभावपरिच्छन्नो भिक्षुर्गणधारणयोग्यो भवतीति प्रोक्तम्, साम्प्रत स द्रव्यभाव-परिच्छन्नो भिक्षुर्यदि मनस्येवं चिन्तयेत्-यत् सूत्रे प्रोक्तम्-यो भिक्षुर्द्रव्यभावपरिच्छन्नो भवेत्स गणं धारयितुं शक्नोति ततोऽहमुभास्यामपि परिच्छन्नोऽस्मि ततः किमहं तन्न कुर्याम् ? अतोऽहं गणं धारयामि किमत्र स्थविराणां परिपृच्छाया प्रयोजनम् ? इति विचार्य भिक्षुर्गणं धारयेत्, तत्र स्थविरान् अनापृच्छ्य गणं धारयितुं भिक्षोर्न कल्पते इति प्रदर्शयति सूत्रकारः—'भिक्षू य' इत्यादि ।

सूत्रम्—भिक्षू य इच्छेज्जा गणं धारित्तए नो से कप्पइ थेरे अणापुच्छित्ता गणं धारित्तए । कप्पइ से थेरे आपुच्छित्ता गणं धारित्तए । थेरा य से वियरेज्जा एवं से कप्पइ गणं धारित्तए, थेरा य से नो वियरेज्जा एवं से नो कप्पइ गणं धारित्तए । जणं थेरेहिं अविइणं गणं धारेज्जा से संतरा छेए वा परिहारे वा ॥ सू० २ ॥

छाया—भिक्षुश्च इच्छेत् गणं धारयितुं नो तस्य कल्पते स्थविरान् अनापृच्छ्य गणं धारयितुम् । कल्पते तस्य स्थविरान् आपृच्छ्य गणं धारयितुम् । स्थविराश्च तस्य वितरेयुः एवं तस्य कल्पते गणं धारयितुम् । स्थविराश्च नो वितरेयु एवं तस्य नो कल्पते गणं धारयितुम् । यत् खलु स्थविरैः अवितोर्णं गणं धारयेत् तस्य सान्तरात् छेदो वा परिहारो वा ॥ सू० २ ॥

भाष्यम्—'भिक्षू य' इति । भिक्षुश्च 'इच्छेज्जा' इच्छेत् 'गणं धारित्तए' गणं धारयितुं साधुसमुदायरूपं गणं कृत्वा तदुपरि गणाधिपत्यं कर्तुमिच्छेत् तदा तत्र 'से' तस्य भिक्षो 'नो कप्पइ' नो कल्पते 'थेरे अणापुच्छित्ता' स्थविरान् अनापृच्छ्य स्थविराज्ञामनादाय 'गणं धारित्तए' गणं धारयितुम् । तर्हि कथं कल्पते ? इत्याह—'से' तस्य

गणधारणेच्छुकस्य भिक्षो 'कप्पइ' कल्पते 'येरे आपुच्छिता' स्थविरान् आपृच्छच स्थविरा-
ज्ञामादाय 'गणं धारित्तए' गणं धारयितुम् । पृष्ठेषु तेषु यदि 'येरा य' स्थविराश्च 'विय-
रेज्जा' वितरेयु गणधारणार्थमाज्ञा दद्यु 'धारय इमं गण त्वम्' इति तदा 'से' तस्य 'कप्पइ'
कल्पते 'गणं धारित्तए' गणं धारयितुं स्वसत्तायां कर्तुम् । 'येरा य' यदि पृष्ठाश्च ते
स्थविरा 'नो वियरेज्जा' प्रतिकूलद्रव्यभावादिकारणवशात् नो वितरेयु गणधारणस्याज्ञा
नो दद्यु तदा 'नो से कप्पइ' नो तस्य कल्पते 'गण धारित्तए' गणं धारयितुम्—'आज्ञा-
प्रधाना जिनव्यवहारा' इत्यतः स्थविराज्ञामन्तरेण गणं धारयितुं भिक्षोर्नो कल्पते इति भावः ।

यथाचार्य पूर्वोक्तस्वरूपं द्रव्यभावपरिच्छिन्न भिक्षु स्मारणावारणादिलब्धिसम्पन्न गणनायकपदं
धारयितुं योग्यं मत्वा गणधारणाज्ञा दद्यात् तदा स गणनायकपदे व्यवस्थितो भवितुमर्हति
नान्यथेति तात्पर्यम् । यथेवमकृत्वा 'जण्णं' यत् खलु 'येरेहिं अविइण्णं' स्थविरैरवित्तीर्णम्
अदत्तं 'गणं धारेज्जा' गण धारयेत् स्थविराज्ञामन्तरेण तैरनाज्ञत गणधारणं कुर्यात् तदा 'से'
तस्य 'संतरा' सान्तरात् स्वकृतादन्तराद्, यद्वा यावत्कालं तेन गणो धारितः तावत्कालिक-
मन्तरमधिकृत्य प्रायश्चित्तं 'छेए वा परिहारे वा' छेदो वा परिहारो वा वाशब्दादन्यद्वा
देशकालोचितं प्रायश्चित्तमापन्नं भवतीति सूत्रार्थः ॥ सू० २ ॥

पूर्वं भिक्षोर्गणधारणविधिसुपदस्य साम्प्रतम् उपाध्याय कीदृगुणसम्पन्नो भवितुमर्हतीति
उपाध्यायसूत्रमाह—'तिवासपरियाए' इत्यादि ।

सूत्रम्—तिवासपरियाए समणे निग्गंये आयारकुसले संजमकुसले पवयणकुसले
पन्नत्तिकुसले संगहकुसले उवग्गहकुसले अक्खयायारे अभिन्नायारे असवलायारे
अंसंकिलिद्धायारे बहुस्सुए ववभागमे जहन्नेणं आयारकप्पधरे कप्पइ उवज्झायत्ताए
उद्दिसित्तए ॥ सू० ३ ॥

छाया—त्रिवर्षपर्यायः श्रमणो निर्ग्रन्थ आचारकुशलः संयमकुशलः प्रवचन-
कुशलः प्रव्रत्तिकुशलः संग्रहकुशलः उपग्रहकुशलः अक्षतआचारः अभिन्नाचारः अशब्-
लाचारः अंसंकिलिद्धाचारः बहुश्रुतः वङ्गागमः जघन्येन आचारकल्पधरः कल्पते उपा-
ध्यायतया उद्देष्टुम् ॥ सू० ३ ॥

भाष्यम्—'तिवासपरियाए' इति । त्रिवर्षपर्याय त्रीणि वर्षाणि पर्याय दीक्षापर्यायो
जातो यस्य स त्रिवर्षपर्याय प्रव्रज्याग्रहणानन्तरं त्रिवर्षात्मकं कालं संयमाराधने यस्य व्यतीतो
भवेत् स त्रिवर्षपर्याय कथ्यते । इत्थम्भूतं क इत्याह—'समणे' इत्यादि, 'समणे' श्रमणः,
तत्र श्राम्यति तपस्यति सयमाराधनाय तपस्या करोति यः स श्रमणो भिक्षुकः । श्रमणस्तु
कदाचित् शाक्यादिभिर्गुरोर्भिरपि भवतीत्यतः तेषां व्यवच्छेदायाह—'निग्गंये' निर्ग्रन्थः, तत्र निर्गतः
दूरं गतो ग्रन्थात् द्रव्यतो घनधान्यहिरण्यादिरूपात्, भावतः कषायमिध्यात्वाऽविरत्यादिलक्षणात्

यः स निर्ग्रन्थः, नहि भवति शाक्यादिभिर्भुर्देव्यभावोभयप्रन्थरहितः अनः स निर्ग्रन्थो न भवतीति निर्ग्रन्थ इति कथितम् । स पुनः कथम्भूतः ? इति तद्विशेषणान्याह—‘आयार०’ इत्यादि, ‘आयारकुसले’ आचारकुशलः ज्ञानादिपञ्चाऽऽचारदक्षः । कुशलो द्विधा भवति—द्रव्यतो भावः तत्त्वः । तत्र कुशल इति कुशः दर्भं लुनातीति कुशलः, यः कुशः दात्रेण यथा लुनाति न कचिदपि कुशो दात्रेण विच्छिन्नो भवति स द्रव्यकुशलः, यः पुनः ज्ञानादिपञ्चविधाचाररूपेण दात्रेण कर्मरूपः कुशः लुनाति स भावकुशलः ज्ञानाद्याचारेण कर्मकुशलः कर्मच्छेदको यः स आचारकुशलः, आचारविषयकसम्यक्परिज्ञानवान् इत्यर्थः, अन्यथा कर्मकुशच्छेदकाऽनुपपत्तेः । अथवा—कुशलशब्दो दक्षवाची तेनाऽऽचारे ज्ञातव्ये प्रयोक्तव्ये वा कुशलो दक्षः स आचारकुशल इति ।

अयं भावः—आचारकुशलः, तत्र आचारः ज्ञानाद्याचारविनयाचारभेदेन द्विविधः । तत्र ज्ञानाद्याचारो यथा—यः स्वस्वोचिते काले स्वाध्यायः प्रतिष्ठेस्वनादिकं स्वोचितं तपश्च करोति, आत्मनो ज्ञानादिकमधिकं निर्मलतरं च वाञ्छन् सदैव गुरुषु बहुमानपरो भवति । एष ज्ञानाद्याचारः प्रतिपादितः । यो रत्नाधिकानामागच्छतामभ्युत्थानं करोति, आसनं ददाति, समागतानां पीठफलकाद्युपनयति, गच्छतां प्रति आसनादिकं नयति, तथा प्रतिष्ठेस्वनानन्तरम् आगत्य आचार्यान् प्रार्थयति—आदिशतुं भदन्त ! किं करोमीति, अभ्युपेतानामात्मसमीपवर्त्तित्वं करोति, यथानुरूपं रत्नाधिकानां कृतिकर्म करोति, मधुरं वदति, चापल्यकौकुच्यवञ्चनारहितो वर्त्तते, इत्यादि सर्वोऽपि वीर्याचारोऽवसेयः । एव ज्ञानाद्याचारे विनयाचारे च कुशलः स आचारकुशलः कथ्यते । ‘संजमकुसले’ संयमकुशलः, तत्र—संयमः पृथिवीकायसयमादिभेदेन सप्तदशविधः, तस्मिन् संयमे ज्ञातव्ये परिपालने वा कुशलो दक्ष इति संयमकुशलः । अयं भावः—संयमकुशलो नाम यः उपकरणानामादानं निक्षेपणं च प्रतिष्ठेह्यं प्रमार्ज्यं च करोति । अनेन प्रेक्षा-संयमः प्रमार्जनासंयमश्चोक्तः । एतद्ग्रहणेन तज्जातीयां शेषां अप्युपेक्षादिसंयमानां ग्रहणं भवति । तथा यः शय्यामुपविमाहारां च उद्रमोत्पादनैषणाशुद्धं गृह्णाति, संयोजनादिमण्डलदोषरहितं च भुङ्क्ते, स्थानशयनाद्यपि कुर्वाणः प्रत्युपेक्ष्य प्रमार्ज्यं च करोति । यः एतेषु सर्वेष्वपि संयमेषु स्मृतिमान् भवति स संयमकुशलः कथ्यते ‘स्मृतिमूलमनुष्ठानमवितथम्’ इति वचनात् । पुनश्च—अप्रशस्तानां मनोवाक्क्राययोगानामपवर्जनम्, शुमानां चैषामभियोजनं करोति । तथा श्रोत्रादीन्द्रियाणां क्रोधादिकषायाणां च निग्रहं करोति । तथा श्रोत्रादीनीन्द्रियाणि तत्तद्विषये नो व्यापारयति, प्राप्तेषु च शुभाशुभेषु तद्विषयेषु शब्दाद्यर्थेषु रागं द्वेषं च न करोति । उदयितुं प्रवृत्तान् क्रोधादीन् निरुणद्धि उदयप्राप्तास्तान् विफलीकरोति । तथा प्राणान्तिपातायाश्रवान् पिदधाति । आर्त्तारौद्रध्यानपरिहारेण धर्म्यं शुक्ले च ध्यानेऽनिगूहितबलवीर्यतया प्रवृत्तो भवति । तत्तत्त्रिकरणविशुद्धो यो इहलोकायाशसादिविप्रमुक्तत्वात् मनसाऽप्यसंयमान् अभिलाषान् नाभि-

गणधारणेच्छुकस्य भिक्षो 'कप्पइ' कल्पते 'थेरे आपुच्छित्ता' स्थविरान् आपृच्छच्च स्थविरा-
ज्ञामादाय 'गणं धारित्तए' गणं धारयितुम् । पृष्ठेषु तेषु यदि 'थेरा य' स्थविराश्च 'विय
रेज्जा' वितरेयु गणधारणार्थमाज्ञा दद्यु 'धारय इम गण त्वम्' इति तदा 'से' तस्य 'कप्पइ'
कल्पते 'गणं धारित्तए' गण धारयितुं स्वसत्तायां कर्तुम् । 'थेरा य' यदि पृष्ठाश्च ते
स्थविरा 'नो वियरेज्जा' प्रतिकूलद्रव्यभावादिकारणवशात् नो वितरेयु गणधारणस्याज्ञां
नो दद्यु तदा 'नो से कप्पइ' नो तस्य कल्पते 'गण धारित्तए' गणं धारयितुम्—'आज्ञा-
प्रधाना जिनव्यवहारा.' इत्यतः स्थविराज्ञामन्तरेण गण धारयितुं भिक्षोर्नो कल्पते इति भावः ।

यथाचार्यः पूर्वोक्तस्वरूपं द्रव्यभावपरिच्छन्नं भिक्षु स्मारणावारणादिलब्धिसम्पन्नं गणनायकपदं
धारयितुं योग्यं मत्वा गणधारणाज्ञां दद्यात् तदा स गणनायकपदे व्यवस्थितो भवितुमर्हति
नान्यथेति तात्पर्यम् । यथेवमकृत्वा 'जण्णं' यत् खलु 'थेरेहिं अविइण्णं' स्थविरैरवितीर्णम्
अदत्तं 'गणं धारेज्जा' गण धारयेत् स्थविराज्ञामन्तरेण तैरनाज्ञप्त गणधारणं कुर्यात् तदा 'से'
तस्य 'संतरा' सान्तरात् स्वकृतादन्तराद्, यद्वा यावत्कालं तेन गणो धारित तावत्कालिक-
मन्तरमधिकृत्य प्रायश्चित्तं 'छेए वा परिहारे वा' छेदो वा परिहारो वा वाशब्दादन्यद्वा
देशकालोचित प्रायश्चित्तमापन्नं भवतीति सूत्रार्थः ॥ सू० २ ॥

पूर्वं भिक्षोर्गणधारणविधिसुपदर्थं साम्प्रतम् उपाध्याय कीदृगुणसम्पन्नो भवितुमर्हतीति
उपाध्यायमूत्रमाह—'तिवासपरियाए' इत्यादि ।

सूत्रम्—तिवासपरियाए समणे निग्गंथे आयारकुसले संजमकुसले पवयणकुसले
पन्नत्तिकुसले संगहकुसले उव्वगहकुसले अक्खयायारे अभिन्नायारे असवलायारे
अंसंकिलिद्धायारे बहुस्सुए ववभागमे जहन्नेणं आयारकप्पधरे कप्पइ उव्वज्जायत्ताए
उदिसित्तए ॥ सू० ३ ॥

छाया—त्रिवर्षपर्यायः श्रमणो निर्ग्रन्थ आचारकुशलः संयमकुशलः प्रवचन-
कुशलः प्रवृत्तिकुशलः संग्रहकुशलः उपग्रहकुशलः अक्षताचारः अभिन्नाचारः अशब्-
लाचारः असंकिलिष्टाचारः बहुश्रुतः बह्वागमः जघन्येन आचारकल्पधरः कल्पते उपा-
ध्यायतया उद्देष्टुम् ॥ सू० ३ ॥

भाष्यम्—'तिवासपरियाए' इति । त्रिवर्षपर्यायं त्रीणि वर्षाणि पर्यायः दीक्षापर्यायो
जातो यस्य स त्रिवर्षपर्यायः प्रव्रज्याग्रहणानन्तरं त्रिवर्षात्मकः कालः संयमाराधने यस्य व्यतीतो
भवेत् स त्रिवर्षपर्यायः कथ्यते । इत्थंभूतं क २ इत्याह—'समणे' इत्यादि, 'समणे' श्रमणः,
तत्र श्राम्यति तपस्यति सयमाराधनाय तपस्या करोति यः स श्रमणो भिक्षुकः । श्रमणस्तु
कदाचित् शाक्यादिभिश्चरति भवतीत्यतः तेषां व्यवच्छेदायाह—'निग्गंथे' निर्ग्रन्थः, तत्र निर्गतः
दूरं गतो ग्रन्थात् द्रव्यतो धनधान्यहिरण्यादिरूपात्, भावतः कषायमिध्यात्वाऽविरत्यादिलक्षणात्

यः स निर्ग्रन्थः, नहि भवति शाक्यादिभिक्षुर्द्रव्यभावोभयग्रन्थरहितः अनः स निर्ग्रन्थो न भवतीति निर्ग्रन्थ इति कथितम् । स पुनः कथम्भूतः ? इति तद्विशेषणान्याह—‘आयार०’ इत्यादि, ‘आयारकुसले’ आचारकुशल ज्ञानादिपञ्चाऽऽचारदक्षः । कुशलो द्विधा भवति—द्रव्यतो भावतश्च । तत्र कुशल इति कुशः दर्भं लुनातीति कुशलः, यः कुशं दात्रेण यथा लुनाति न कचिदपि कुशो दात्रेण विच्छिन्नो भवति स द्रव्यकुशलः, यः पुनः ज्ञानादिपञ्चविधाचाररूपेण दात्रेण कर्मरूपः कुशः लुनाति स भावकुशलः ज्ञानाधाचारेण कर्मकुशलः कर्मच्छेदको यः स आचारकुशलः, आचारविषयकसम्यक्परिज्ञानवान् इत्यर्थः, अन्यथा कर्मकुशच्छेदकाऽनुपपत्तेः । अथवा—कुशलशब्दो दक्षवाची तेनाऽऽचारे ज्ञातव्ये प्रयोक्तव्ये वा कुशलो दक्षः स आचारकुशलः इति ।

अयं भावः—आचारकुशलः, तत्र आचारः ज्ञानाधाचारविनयाचारभेदेन द्विविधः । तत्र ज्ञानाधाचारो यथा—यः स्वस्वोचिते काले स्वाध्यायः प्रतिलेखनादिकं स्वोचितं तपश्च करोति, आत्मनो ज्ञानादिकमधिकं निर्मलतरं च वाञ्छन् सदैव गुरुषु बहुमानपरो भवति । एष ज्ञानाधाचारः प्रतिपादितः । यो रत्नाधिकानामागच्छतामम्युत्थानं करोति, आसनं ददाति, समागतानां पीठफलकाद्युपनयति, गच्छतां प्रति आसनादिकं नयति, तथा प्रतिलेखनानन्तरम् आगत्य आचार्यान् प्रार्थयति—आदिशतु भदन्तः । किं करोमीति, अभ्युपेतानामात्मसमीपवर्त्तित्वं करोति, यथानुरूपं रत्नाधिकानां कृतिकर्म करोति, मधुरं वदति, चापल्यकौकुच्यवञ्चनारहितो वर्त्तते, इत्यादि सर्वोऽपि वीर्याचरोऽवसेयः । एव ज्ञानाधाचारे विनयाचारे च कुशलः स आचारकुशलः कथ्यते । ‘संजमकुसले’ संयमकुशलः, तत्र—संयमः पृथिवीकायसयमादिभेदेन सप्तदशविधः, तस्मिन् संयमे ज्ञातव्ये परिपालने वा कुशलो दक्षः इति संयमकुशलः । **अयं भावः**—संयमकुशलो नाम यः उपकरणानामादानं निक्षेपणं च प्रतिलेख्यं प्रमार्ज्यं च करोति । अनेन प्रेक्षासंयमः प्रमार्जनासंयमश्चोक्तः । एतद्ग्रहणेन तज्जातीयाः शेषाः अप्युपेक्षादिसंयमानां ग्रहणं भवति । तथा यः शय्यामुपविमाहाराद्यः उद्रमोत्पादनैषणाशुद्धं गृह्णाति, सथोजनादिमण्डलदोषरहितं च शुद्धं, स्थानशयनाद्यपि कुर्वाणः प्रत्युपेक्ष्य प्रमार्ज्यं च करोति । यः एतेषु सर्वेष्वपि संयमेषु स्मृतिमान् भवति स संयमकुशलः कथ्यते ‘स्मृतिमूलमनुष्ठानमवितथम्’ इति वचनात् । पुनश्च—अप्रशस्तानां मनोवाक्काययोगानामपवर्जनम्, शुमानां चैषामभियोजनं करोति । तथा श्रोत्रादीन्द्रियाणां क्रोधादिकषायाणां च निग्रहं करोति । तथा श्रोत्रादीनीन्द्रियाणि तत्तद्विषये नो व्यापस्यति, प्राप्तेषु च शुभाशुभेषु तद्विषयेषु शब्दाद्यर्थेषु रागः द्वेषः च न करोति । उदयितुं प्रवृत्तान् क्रोधादीन् निरुणद्धि उदयप्रासास्तान् विफलीकरोति । तथा प्राणातिपाताद्याश्रवान् पिदधाति । आर्त्तरौद्रध्यानपरिहारेण घर्म्यं शुक्ले च ध्यानेऽनिगूहितबलवीर्यतया प्रवृत्तो भवति । तत्तत्प्रकरणविशुद्धो यो इहलोकधाशसादिविप्रमुक्तत्वात् मनसाऽप्यसंयमान् अभिलाषान् नाभि-

लपति स संयमकुशलः कथ्यते । 'पवयणकुसले' प्रवचनकुशलः, तत्र प्रवचनं जिनवचनं, तत्परिपालने कुशलः, तस्मिन् ज्ञातव्ये तदुपदेशे वा कुशलो दक्षो यः स प्रवचनकुशलः । अयं भावः—प्रवचनकुशलो नाम यः सूत्रस्य तदर्थस्य हेतुकारणप्रतिपादनपूर्वकं धारको न तु अक्षरा-
राधनमात्रधारकः, अर्थनिर्णयप्रदानादिना श्रुतरनाना निधानमिव पूर्णं पूर्वापराऽऽव्याहृतत्वेन प्रव-
चनस्य निश्चायकः, बहुश्रुताचार्यसकाशाद् वाचनाग्राहित्वाद् विपुलवाचनादायकः, प्रवचनमधीत्या-
त्मनो हितमाचरति अन्येषां च हितमुपदिशति, प्रवचनाऽवर्णभाषिणां निग्रहे समर्थः, अनिगू-
हितस्वशक्तित्वेन प्रवचनप्रभावकः, स्वपरससारनिस्तारणे समर्थो भवति स प्रवचनकुशलः कथ्यते
इति । 'पन्नत्तिकुसले' प्रज्ञप्तिकुशलः, तत्र प्रज्ञप्तिर्नाम स्वसमयपरसमयप्ररूपगारूपा, तथा च
स्वकीयशास्त्रप्रतिपादितानि, तथा परदर्शनप्रतिपादितानि यानि पदार्थजातानि तेषां ज्ञाने कुशलो
निपुणो यः स प्रज्ञप्तिकुशलः । यः स्वसमयप्ररूपणानियममधिकृत्य कुसमयान् मथ्नाति स प्रज्ञ-
प्तिकुशलः कथ्यते इति भावः । 'संग्रहकुसले' सग्रहकुशलः—सग्रहे दक्षः तत्र सग्रहणं सम्यग्-
रूपेणोपादानम् इति । स च सग्रहो द्विप्रकारकः, तद्यथा—द्रव्यतो भावतश्च, तत्र द्रव्यतः
संग्रहो आहारोपधिपात्रादीनाम्, भावतः संग्रहः सूत्रार्थयोः । तयोर्द्विप्रकारकयोरपि संग्रहयोः करणे
कुशलो दक्षो यः स संग्रहकुशलः । अयं भावः—संग्रहकुशलो नाम—द्रव्यभावतः सूत्रार्थादिव-
स्तुजातस्य स्वात्मनि संग्राहकः, तथाहि—गृहीतमौनव्रतस्याभाषणे केनापि कृतप्रश्नस्योत्तरभाष-
णम्, वाचनादानेन क्लान्ते गुरौ साधूनां वाचनादानम्, देशकालानुसारेण आचार्यादीनां
ग्लानाद्यनुकम्पनस्य स्मरणम्, यथादेशकाल बालबुद्ध्याऽसहानामनुकम्पनम्, सामाचार्यां सीदतां
कथञ्चिद् दृष्टानां वा शास्त्रोपदेशतोऽनुशासनम्, ज्ञानाचारादिषु अभ्युद्यतानामुपबृहणम्, यद्
यस्योपकारकं भक्तमुपधिर्वा तत्तस्य स्वयमानीयं प्रदानम्, सौवनलेपनादिकुर्वतो दृष्ट्वा—इच्छाका-
रेण भवत इदमहं करोमीति भणनं तत्करणं कारापणं वाऽन्यसकाशात् इत्यादिगुणानां सग्रहो
यस्मिन् विद्यते स संग्रहकुशलः इति । 'उपग्रहकुसले' उपग्रहकुशलः, तत्रोपः सामीप्येन ग्रह-
णमुपग्रहः, स चोपग्रहो द्विप्रकारकः, तद्यथा—द्रव्यतो भावतश्च । तत्र येषां साधूनामाचार्यं उपा-
ध्यायो वा गणप्रवर्तको न विद्यते तान् आत्मसमीपे समानीय तेषामित्वरा दिशं इत्वरकालमा-
विनीं दिशम् आचार्यत्वमुपाध्यायत्वं च प्रकल्प्य तान् तावत्पर्यन्तं धारयति यावदाचार्यं उपा-
ध्यायो वा निष्पाद्यते, अयं च द्रव्यतः उपग्रहः । यः खलु विज्ञेयेण सर्वेषामेव सूक्ष्मचादरजीवानां
मुपकारे वर्तते स भावतः उपग्रहः, तत्र कुशलः उपग्रहकुशलः, तत्र उपग्रहो नाम—बालासमर्थ-
वृद्धमार्गगमनादिश्रान्ततपःक्लान्तवेदनार्जजातरोगातङ्कानां शय्यानिषद्योपधिमक्तपानौषधमैष्यौषप्र-
हिकोपकरणादिभिरुपग्रहोपष्टम्भकरणम् । कथमित्याह—पूर्वोक्तबालादिभ्यः पूर्वोक्तं शय्यादिवस्तु-
जातं स्वयं ददाति, अन्यैर्वा दापयति, तथा स्वयं वैद्यादिव्यादि करोति अन्यैर्वा कारयति,

कुर्वन्तमन्यमनुभोदयति, उपहितविधिं वा करोति तथाहि—यद् यस्य गुरुणा दत्तं तत्तस्योपनयति ।
तथा अनुपहितविधिं वा करोति, तथाहि—यत्पुनर्यस्य दत्तं सोऽन्यरमै गुरुन् अनुज्ञाप्य उपनयति
ददाति, यथा—इदं वस्तुजातं स्थविरैः त्वदर्थं दत्तमिति, एवमुपहितविधिरनुपहितविधिः । पूर्वोक्त-
गुणयुक्तश्च यो भवेत् स उपग्रहकुशलः कथ्यते । ‘अक्खयायारे’ अक्षताचारः, तत्र न क्षत-
खण्डित आचारो यस्य सोऽक्षताचारः परिपूर्णाचारः, परिपूर्णाचारता च चारित्रे सति भवति,
चारित्र्यवता नियमतः शेषाश्चत्वारोऽपि ज्ञानानाद्याचारा सेव्या ‘चारित्र्यवत्चारित्र्य स्यात्’ इति
चत्वारः, ततश्चाऽक्षताचार इत्यस्य चारित्र्यवानित्यर्थो बोध्यः, यः आधार्कमादिद्विचत्वारिंशदोष-
रहितस्याऽऽहारस्य प्रहीता, भोक्ता च भवति सोऽक्षताचारः, साध्वाचारस्य परिशुद्धाहारग्रहण-
मूलकत्वादिति । ‘अभिन्तायारे’ अभिन्ताचारः, न भिन्नो न खण्डितः केनचिदपि अतिचारवि-
शेषेण वर्जितत्वाद् आचारो ज्ञानाचारदिको यस्य सोऽभिन्ताचारः अखण्डितज्ञानाचारवानित्यर्थः
‘असबलायारे’ अशबलाचारः शबलदोषवर्जितः । ‘असंकलिटायारे’ असंकलिटाचारः, तत्राऽस-
क्लिष्ट इहलोकपरलोकाऽऽगमसालक्षणक्लेशरहित आचारो यस्य सोऽसक्लिष्टाचारः क्रोधादिबर्ज-
नेन सक्लिष्टपरिणामरहित इत्यर्थः । ‘बहुस्रुए’ बहुश्रुतः बहु—अधिकं श्रुतः शास्त्रं यस्य स बहुश्रुतः
आचारादिछेदपर्यन्तमुत्रधारकः । ‘बह्मागमे’ बह्मागमः—बहुरधिकः आगमोऽर्थरूपो यस्य स
बह्मागमः । बह्मागम इति किम्? तत्राह—‘जहन्नेणं आचारप्रकल्पधरे’ जघचेनाचारप्रकल्पधरः
आचाराङ्गनिशीथाऽध्ययनसूत्रार्थधर इत्यर्थः । जघन्यत आचारप्रकल्पग्रहणाद् उत्कर्षतो द्वादशा-
ङ्गधर इति ज्ञातव्यम् । अत्र आचारप्रकल्पधरत्रिविधः—सूत्रतोऽर्थतः तदुभयतश्च, अत्र सूत्रार्थधर-
त्वमधिकृत्य चतुर्भङ्गी भवति, तथाहि—सूत्रधरो नो अर्थधरः १, नो सूत्रधरः अर्थधरः २, सूत्रधरोऽपि
अर्थधरोऽपि ३, नो सूत्रधरो नाप्यर्थधरः ४ । एषु चतुर्थो भङ्गः शून्यः, उभयविकल्पतया आचारप्रकल्प-
धारित्वविशेषणासम्भवात् । आद्यानां तु त्रयाणां भङ्गानां मध्ये यस्तृतीयभङ्गवर्ती स उपाध्याय-
त्वेन उद्देष्टुं योग्यः, अस्य सूत्रार्थोभयधारितया गच्छस्य सम्यक्परिवर्धकगुणसम्पन्नत्वात् । तद-
भावे द्वितीयभङ्गवर्त्यपि उपाध्यायत्वेन उद्देष्टुमर्हति तस्यार्थधारित्वेन गच्छपरिवर्धकत्वगुणसम्भवात्,
किन्तु प्रथमभङ्गवर्ती नोपाध्यायपदयोग्यः, तस्य सूत्रमात्रधारित्वेन शास्त्रमर्मानमिज्ञत्वात् । एव दशा-
कल्पव्यवहारधरादिपदेष्वपि व्याख्यानं कर्तव्यमिति । पूर्वोक्तविशेषणविशिष्टं श्रमणो निर्ग्रन्थः
‘कप्पइ उवज्झायत्ताए, उद्दिस्सिच्ए’ कल्पते उपाध्यायतया उद्देष्टुम् । त्रिवर्षपर्यायादिगुणगणवि-
शिष्टो भिक्षुरुपाध्ययनपदे स्थापयितुं युज्यते इत्यर्थः ॥ सू० ३ ॥

अथोपाध्यायपदायोग्यं श्रमणनिर्ग्रन्थं विवृणोति—‘सच्चेवणं’ इत्यादि ।

सूत्रम्—सच्चेवणं से त्वासपरियाए समणे णिग्गंथे नो आचारकुसले नो
संजमकुसले नो पवयणकुसले नो पन्नत्तिकुसले नो संगहकुसले नो उवग्गहकुसले खया-

यारे भिन्नायारे सवलायारे संकिलिष्टायारे अप्सृष्टे अप्पागमे नो कप्पइ उवज्झायत्ताए उदिसिच्चए ॥ सू० ४ ॥

छाया—स एव खलु अथ त्रिवर्षपर्यायः श्रमणो निर्ग्रन्थो नो आचारकुशलो नो संयमकुशलो नो प्रवचनकुशलो नो प्रक्षतिकुशलो नो संग्रहकुशलो नो उपग्रहकुशलः क्षताचारो भिन्नाचारः शवलाचार संकिलिष्टाचारोऽल्पश्रुतोऽल्पाऽऽगमो नो कल्पते उपाध्यायतया उद्देष्टुम् ॥ सू० ४ ॥

भाष्यम्—‘सच्चेव णं से’ इति । ‘से’ अथ ‘सच्चेव णं’ इति स एव खलु त्रिवर्षपर्यायः यः श्रमणो निर्ग्रन्थ तृतीयसूत्रे कथित स एव त्रिवर्षपर्यायो यदि पूर्वोक्ताचारकुशलत्वादिगुणरहितो भवेत् स उपाध्यायतया उद्देष्टुं न कल्पते इति सूत्रमावार्थ । अत्र आचारकुशलादिपदानि निषेधपरत्वेन सर्वाणि व्याख्येयानि, तेषां पदानामर्थोऽत्रैव तृतीयसूत्रे विस्तारेण प्रतिपादितः । नवरम् ‘अप्सृष्टे अप्पागमे’ इति, अत्राल्पशब्दः अभाववाचकः श्रुतागमज्ञानविकल, इति व्याख्येयम् ॥ सू० ४ ॥

पूर्वं त्रिवर्षपर्यायविषयकमुपाध्यायसूत्रं व्याख्याय सम्प्रति पाञ्चवार्षिकपर्यायमाश्रित्य आचार्योपाध्यायसूत्रमाह—‘पंचवासपरियाए’ इत्यादि ।

सूत्रम्—‘पंचवासपरियाए समणे णिगंगे आयारकुसले संजमकुसले पवयणकुसले पन्नत्तिकुसले संगहकुसले उवगहकुसले अखयायारे असवलायारे असकिलिष्टायारे बहुस्सुए वग्भागमे जहन्नेणं दसाकप्पववहारधरे कप्पइ आयरियउवज्झायत्ताए उदिसिच्चए ॥ सू० ५ ॥

छाया—पञ्चवर्षपर्यायः श्रमणो निर्ग्रन्थ आचारकुशलः संयमकुशलः प्रवचनकुशलः प्रक्षतिकुशलः संग्रहकुशलः उपग्रहकुशलोऽक्षताचारोऽभिन्नाचारोऽशवलाचारोऽसंकिलिष्टाचारः बहुश्रुतो वहागमो जघन्येन दशाकल्पव्यवहारधरे कल्पते आचार्योपाध्यायतया उद्देष्टुम् ॥ सू० ५ ॥

भाष्यम्—‘पंचवासपरियाए’ पञ्चवर्षपर्यायः पञ्च वर्षाणि पर्यायः प्रव्रज्यापर्यायो जातो यस्य स पञ्चवर्षपर्यायः, दीक्षाग्रहणकालादारभ्येदानीन्तनकालं यावत् यदि संगृह्यते, तदा स कालः पञ्चवर्षमितो यस्य भिक्षोर्व्यतीतो षष्ठश्च वर्षः प्रारब्धो भवति स पञ्चवर्षपर्यायः ‘समणे णिगंगे’ श्रमणो निर्ग्रन्थ ‘आयारकुसले’ आचारकुशलः, इत्यादिपदानां व्याख्या तृतीयसूत्रकृतव्याख्यावदेव ज्ञातव्या, नवरम् ‘बहुस्सुए’ बहुश्रुतः बहु-प्रभूतः श्रुतः सूत्ररूपं यस्य स बहुश्रुतः ‘वग्भागमे’ वहागमः बहुरागमोऽर्थरूपो यस्य स वहागमः ‘जहन्नेणं दसाकप्पववहारधरे’

जघन्येन दशाकल्पव्यवहारधर दशाश्रुतस्कन्धव्यवहारमूत्रधारक एतादृशगुणगणविशिष्ट श्रमणो निर्ग्रन्थ 'कप्पइ' कल्पते 'आयरियउवज्झायत्ताए उद्दिसित्तए' आचार्योपाध्यायतया उद्देष्टुम् आचार्योपाध्यायपदे स्थापयितुम् । य श्रमणो निर्ग्रन्थ पूर्वोक्ताऽऽचारकुशलादिगुणगणविशिष्ट पञ्चवर्षात्मकदीक्षापर्याययुक्तश्च भवेत् स आचार्यपदमुपाध्यायपद वा स्वीकर्तुं योग्यो भवेदिति भावः ॥ सू० ५ ॥

अथ पूर्वसूत्राद् वैपरीत्येनाचार्योपाध्यायपदायोग्यपरक सूत्रमाह—'सच्चेव णं' इत्यादि ।

सूत्रम्—सच्चेव णं से पंचवासपरियाए समणे गिगंथे नो आयारकुसले नो संजमकुसले नो पवयणकुसले नो पन्नत्तिकुसले नो संगहकुसले नो उवग्गहकुसले खयायारे भिन्नायारे सबलायारे संकिल्लिहायारे अप्पसुए अप्पागमे नो कप्पइ आयरिय उवज्झायत्ताए उद्दिसित्तए ॥ सू० ६ ॥

छाया—स एव खलु अथ पञ्चवर्षपर्यायः श्रमणो निर्ग्रन्थो नो आचारकुशलो नो संयमकुशलो नो प्रवचनकुशलो नो प्रज्ञप्तिकुशलो नो सग्रहकुशलो नो उपग्रहकुशलः क्षताचारो भिन्नाचारः शबलाचारः संकिल्लिहाचारोऽल्पश्रुतोऽल्पागमो नो कल्पते आचार्योपाध्यायतयोद्देष्टुम् ॥ सू० ६ ॥

भाष्यम्—'सच्चेव णं से' अत्र 'से' शब्द अथार्थवाचकस्तेन 'से' अथ स एव खलु 'पंचवासपरियाए' पञ्चवर्षपर्याय पूर्ववत् पञ्चवर्षात्मककालदीक्षितः 'समणे गिगंथे' श्रमणो निर्ग्रन्थ आचारकुशलादिविशेषणविशिष्टो न भवेत्तदा तस्याचार्योपाध्यायपदं न कल्पते इति सूत्राशयः । अत्र आचारकुशलादिपदानि 'नो'—शब्दमधिकृत्य निषेधपरकत्वेन पूर्ववद् व्याख्येयानि । नवरम्, पूर्वोक्ताचारकुशलादिविकल श्रमणो निर्ग्रन्थः 'नो कप्पइ आयरियउवज्झायत्ताए उद्दिसित्तए' नो कल्पते आचार्योपाध्यायतया उद्देष्टुम् आचार्योपाध्यायपदे स्थापयितुम् । आचारकुशलत्वादिगुणरहित श्रमणो निर्ग्रन्थ आचार्यपदे उपाध्यायपदे वा स्थापयितुं युक्तो न भवतीति भावः ॥ सू० ६ ॥

अथाष्टवर्षपर्यायमधिकृत्याचार्यादिपददानविधिमाह—'अट्ठवासपरियाए' इत्यादि ।

सूत्रम्—अट्ठवासपरियाए समणे गिगंथे आयारकुसले संजमकुसले पवयणकुसले पन्नत्तिकुसले संगहकुसले उवग्गहकुसले अखयायारे अभिन्नायारे असबलायारे बहुसुए वग्मागमे जहन्नेणं ठाणसमवायधरे कप्पइ आयरियत्ताए उवज्झायत्ताए गणवच्छेयगत्ताए उद्दिसित्तए ॥ सू० ७ ॥

छाया—अष्टवर्षपर्याय श्रमणो निर्ग्रन्थः आचारकुशलः संयमकुशलः प्रवचनकुशलः प्रज्ञप्तिकुशलः सग्रहकुशलः उपग्रहकुशलः क्षताचारोऽभिन्नाचारः अशबलाचारः असंकिल्लिहाचारो बहुश्रुत बह्मागमः जघन्येन स्थानसमवायधर कल्पते आचार्यतया उपाध्यायतया गणावच्छेदकतया उद्देष्टुम् ॥ सू० ७ ॥

भाष्यम्—‘अट्टवासपरियाए, अष्टवर्षपर्यायः तत्राष्टौ वर्षाणि पर्यायः प्रव्रज्यापर्यायो यस्य सोऽष्टवर्षपर्यायः ‘समणे णिग्गंये’ श्रमणो निर्ग्रन्थः ‘आयारकुसले’ आचारकुशलः, इत्यादिपदानां तृतीयसूत्रे व्याख्या-कृता तत्रतोऽवसेया । नवरम् ‘जहन्नेणं ठाणसमवायधरे’ जघन्येन स्थानाङ्गसमवायाङ्गधरः स्थानाङ्गसूत्रस्य समवायाङ्गसूत्रस्य च सूत्रार्थधारको भवेत् सः ‘कप्पइ’ कल्पते ‘आयरियत्ताए’ आचार्यतया ‘उवज्झायत्ताए’ उपाध्यायतया ‘गणावच्छेय-गत्ताए’ गणावच्छेदकतया ‘उद्दिसित्तए’ उद्देश्ये, सस्थापयितुम् आचारकुशलादिगुणगणोपेतोऽष्टवर्षपर्यायः श्रमणो निर्ग्रन्थः आचार्यपदे उपाध्यायपदे गणावच्छेदकपदे च -सस्थापयितुं योग्यो भवति । अत्र गणावच्छेदकेति चरमपदग्रहणेन प्रवर्तकादीनि मध्यस्थानि पदान्यपि ग्रहीतव्यानि तेनायाति पूर्वोक्तगुणयुक्तः श्रमणः आचार्यादीनि सर्वाणि पदानि गृहीतुं योग्यो भवतीति भावः ॥ सू० ७ ॥

पूर्वोक्तगुणरहितस्तु ‘आचार्यादिपदे संमुपस्थापयितुं न योग्यः इति प्रदर्शयति—‘सच्चेव णं’ इत्यादि ।

सूत्रम्—सच्चेव णं अट्टवासपरियाए समणे णिग्गंये नो आयारकुसले नो सजमकुसले नो पवयणकुसले नो पन्नत्तिकुसले नो संगहकुसले नो उवग्गहकुसले खयायारे भिन्नायारे सवलायारे सक्किल्लिट्ठायारे अप्पसुए अप्पागमे नो कप्पइ आयरियत्ताए उवज्झायत्ताए गणावच्छेयगत्ताए उद्दिसित्तए ॥ सू० ८ ॥

छाया—स एव अथ खलु अष्टवर्षपर्यायः श्रमणो निर्ग्रन्थो नो आचारकुशलो नो संयमकुशलो नो प्रवचनकुशलो नो प्रवृत्तिकुशलो नो संप्रहकुशलो नो उपप्रहकुशलो क्षताचारो भिन्नाचारः शवलाचारः संक्किल्लिट्ठाचारचित्तोऽल्पश्रुतोऽल्पागमः न कल्पते आचार्यतया उपाध्यायतया गणावच्छेदकतयोद्देश्यम् ॥ सू० ८ ॥

भाष्यम्—‘सच्चेव णं’ अथ स एव खलु ‘अट्टवासपरियाए’ -अष्टवर्षपर्यायः अष्ट वर्षाणि पर्यायः प्रव्रज्यापर्यायो यस्य सोऽष्टवर्षपर्यायः ‘समणे णिग्गंये’ श्रमणो निर्ग्रन्थः, शेषपदानि निषेधपरकत्वेन पूर्ववद् व्याख्यायानि त्रिवर्षपर्याय-पञ्चवर्षपर्याया-ऽष्टवर्षपर्याययुक्तस्य श्रमणनिर्ग्रन्थस्य आचारप्रकल्पादिष्वस्य उपाध्यायादिपदस्थापनेऽयं निषेधपरको निष्कर्षो बोध्यः—

अत्रोपाध्यायाचार्यादयो युगानुरूपा आचारप्रकल्पदशाकल्पव्यवहारधरादयः, तपोनियमस्वाध्यायादिषु उद्युक्ता द्रव्यक्षेत्रकालभावोचितयतनापरायणा तत्तत्पदयोग्या ज्ञातव्या; तथाहि-त्रिवर्षपर्यायस्य एकमेवोपाध्यायलक्षणं स्थानमनुज्ञातं न तु द्वितीयमाचार्यत्वलक्षणं स्थानम्, यतोऽसौ अल्पपर्यायतया प्रभूतत्वेदसहिष्णुत्वाभावादाचार्यपदयोग्यताया अभवात् न आचार्यपदयोग्यो भवितुमर्हतीति । पञ्चवर्षपर्यायस्य द्वे स्थाने अनुज्ञाते, तथाहि उपाध्यायत्वमाचार्यत्व चेति, तस्य बहुतरवर्षपर्याय-

तथा खेदसहिष्णुत्वशक्तिसपन्नत्वादिति । षष्ठ्यवर्षपर्यायो विप्रकृष्ट पुन सर्वाण्यपि स्थानानि वोढुं शक्नोति ततस्तस्य आचार्यत्वमुपाध्यायत्व प्रवर्तकत्व गणित्व गणधरत्व गणावच्छेदकत्व चानुज्ञातम्, तादृशस्य तस्य बहुतमवर्षपर्यायत्वेन सकलगच्छसमापतितखेदसहिष्णुत्वादिशक्ति-सपन्नत्वादिति । यतश्च तस्याष्टवर्षपर्यायस्य दीर्घकालिकेनाष्टवर्षप्रमाणेन इन्द्रियनोन्द्रियाणि निगृहीतानि भवन्ति, बहुभि कर्तव्यैश्च तस्यात्मा खलु भावितो भवति ततस्तस्य योग्यत्वेन सर्वाणि स्थानान्यनुज्ञातानि भगवतेति भाव ॥ सू० ८ ॥

पूर्वसूत्रे दीक्षापर्यायमधिकृत्याचारकुशलत्वादिगुणयुक्तस्य आचार्यादिपददानविधिरुक्त, 'सम्प्रति निरुद्धपर्यायस्याचार्यादिपददानविधिमाह—'निरुद्धपरियाए' इत्यादि ।

सूत्रम्—निरुद्धपरियाए समणे णिगंगे कप्पइ तद्विवसं आयरियउवज्झायत्ताए उदिसित्तए, से किमाहु भंते !, अत्थिणं थेराणं तहारूपाणि कुलाणि कडाणि पत्ति-याणि येज्जाणि वेसासियाणि संमयाणि सम्भुइयकराणि अणुमयाणि बहुमयाणि भवन्ति, तेहिं कडेहिं तेहिं पत्तिएहिं तेहिं येज्जेहिं तेहिं वेसासिएहिं तेहिं संमएहिं तेहिं संभु-इकरेहिं तेहिं अणुमएहिं तेहिं बहुमएहिं जं से निरुद्धपरियाए समणे णिगंगे कप्पइ आयरियउवज्झायत्ताए उदिसित्तए तद्विवसं ॥ सू० ९ ॥

छाया—निरुद्धपर्यायः श्रमणो निर्ग्रन्थः कल्पते तद्विवसे आचार्योपाध्यायतया उदे-ष्टुम् । अथ किमाहु. भदन्त ! सन्ति खलु स्थविराणा तथारूपाणि कुलानि कृतानि प्रत्ययिकाणि स्थैयाणि वैष्वात्मिकानि संमतानि संमुदितकराणि अनुमतानि बहुमतानि भवन्ति । तैः कृतै, तैः प्रत्ययिकै, तैः स्थैर्वै, तैर्वैष्वात्मिकैः तैः संमतै, तैः संमुदितकरै, तैरनुमतै, तैर्बहुमतै. यत् स निरुद्धपर्यायः श्रमणो निर्ग्रन्थः कल्पते आचार्योपाध्यायतयो-देष्टुं तद्विवसे ॥ सू० ९ ॥

भाष्यम्—'निरुद्धपरियाए' निरुद्धपर्याय, तत्र निरुद्धो विनष्टोऽतिचारादिसेवनेन पर्याय-अत्रंज्यापर्यायो यस्य येन वा स निरुद्धपर्यायः विनष्टदीक्षापर्यायः स पुनरागत्य दीक्षितो भवेत् तादृश 'समणे णिगंगे' श्रमणो निर्ग्रन्थ एतादृश निरुद्धपर्यायः श्रमण 'कप्पइ' कल्पते 'तद्वि-वसं आयरियउवज्झायत्ताए उदिसित्तए' तद्विवसे आचार्योपाध्यायतया उदेष्टुम्, तत्र तस्मिन् दिवसे यस्मिन् दिवसे पुन प्रअज्या गृहीतवान् तस्मिन् दिवसे, पूर्वपर्यायस्तस्य प्रभूततर आसीत् ततस्तस्मिन् दिवसे एव स कल्पते आचार्योपाध्यायतया उदेष्टुम्, आचार्यपदे उपाध्यायपदेन वा व्यवस्थापयितुं कल्पते इत्यर्थः ।

अत्र शिष्य—प्रश्नयति—'से किमाहु भंते' अत्र 'से' शब्दोऽथशब्दार्थक, तथा च—अथ किमाहुर्भदन्त ! हेभदन्त ! किं कथं कस्मात् कारणात् भगवन्त एवमाहुर्नृथा—तद्विवसे एव कल्पते तस्य निरुद्धपर्यायस्याऽऽचार्योपाध्यायतया व्यवस्थापयितुम्, न खलु प्रव्रजितमात्रस्य तद्दिने एवा-

ऽऽचार्यत्वादोनि आरोप्यमाणानि घटन्ते, अगौतार्थत्वात्, इति शिष्यप्रश्नः । आचार्यः प्राह—
 ‘अस्थि णं’ इत्यादि, ‘अस्थि णं’ इति सन्ति खलु ‘थेराणं’ स्थविराणामाचार्याणां गच्छनायका-
 नाम् ‘तहारूपाणि’ तथारूपाणि आचार्यादिप्रायोग्यानि ‘कुलाणि’ कुलानि साधुसाध्वीश्रावक-
 श्राविकारूपाणि ‘कडाणि’ तेन कृतानि गच्छप्रायोग्यतया निर्वर्तितानि सपादितानि येन यत्
 यथाकालं तेभ्य तत्प्रायोग्य भक्तादिकमुपधिश्चोपजायते, उपलक्षणमेतत्—तेन न केवल तथारू-
 पाणि कुलानि कृतानि अपि तु आचार्यबालवृद्धग्लानादयोऽप्यनेकधा सप्रहोपग्रहविषयीकृता,
 इत्यपि द्रष्टव्यमिति । न केवल तथारूपाणि कुलान्येव तानि कृतानि किन्तु—‘पत्तियाणि’ प्रत्य-
 यिकानि गच्छस्य प्रीतिकराणि विनययुक्तानि कृतानि । ‘थेज्जाणि’ स्थैर्याणि नैकवार द्विवार वा
 गच्छस्य प्रीतिकराणि कृतानि अपितु स्थैर्याणि अनेकवार गच्छस्य प्रीतिकराणि विनयवैयावृत्यादिना
 स्थायित्वेन कृतानीति । अथवा स्थैर्याणि प्रीतिकरतया गच्छचिन्ताया प्रमाणभूततया स्थिरीकृतानि,
 यदा खलु गच्छे एव विचारणा भवेत् यत् गच्छस्य क स्थायी प्रीतिकरः तदा एतान्येव
 कुलानि प्रमाणतया समुपस्थितानि भवन्ति । एव गच्छचिन्ताया प्रमाणभूततया स्थिरीकृतानीति ।
 न केवलमेतावदेव अपि तु ‘वेसासियाणि’ वैश्वासिकानि आत्मन अन्येषा च गच्छवासिना माया-
 रहितौकृततया विश्वासयुक्तानि कृतानि । यत एव विश्वासयुक्तानि अत एव ‘संमयाणि’ सम-
 तानि तेषु तेषु प्रयोजनेषु इष्टानि ‘संमुद्ध्यकराणि’ समुदितकराणि जिनवचनेऽनुरागमुत्पाद्य जिन-
 धर्मे प्रमोदकराणि कृतानि । ‘अणुमयाणि’ अनुमतानि यतो गच्छे बहुश क्लेशादिषु समुत्पन्नेषु
 गच्छस्यानुकूलानि कृतानि, अत एव ‘बहुमयाणि’ बहुमतानि बहूनामनेकेषा बालवृद्धग्लानादी-
 नाम् अतिशयत इष्टानीति बहुमतानि भवन्ति तत ‘जं से’ यत् यस्मात्कारणात् स श्रमणो निर्ग्रन्थ
 ‘तेहिं कडेहिं तेहिं पत्तिएहिं तेहिं येज्जेहिं तेहिं वेसासिएहिं तेहिं संमएहिं तेहिं संमुद्ध्यक-
 रेहिं तेहिं अणुमएहिं तेहिं बहुमएहिं’ तै कृतै, तै प्रत्ययिकै, तै स्थैर्यै, तै वैश्वासिकै, तै समतै,
 तै समुदितकरै, तै अनुमतै, तै बहुमतै पूर्वोक्तस्वरूपै कुलै गच्छप्रायोग्यकरणादिकारणात् कदाचित्
 तत्करणे मोहकर्मोदयात्, तत्तत्प्रसङ्गप्राप्तकारणविशेषाद्वा ‘निरुद्धपरियाए’ निरुद्धपर्याय त्यक्तसं-
 यमपर्यायो भवेत्, पुनश्च शुभकर्मोदयात् सावधानीभूय दीक्षा गृहीयात् एतादृश स श्रमणो
 निर्ग्रन्थ ‘कप्पइ’ कल्पते ‘आयरियउवज्झायत्ताए’ आचार्योपाध्यायतया आचार्यतया उपाध्या-
 यतया च ‘उद्दिसिच्चए तद्धिवसे’ उद्देष्टुं तद्धिवसे यस्मिन् दिवसे दीक्षा गृहीता तस्मिन्नेव दिवसे
 स गच्छोपकारकगुणवत्त्वात् आचार्योपाध्यायपदे स्थापयितु योग्यो भवतीति भावः ।

अयं भावः—येन मुनिना पूर्वदीक्षाकाले साधुकुलानि साध्वीकुलानि श्रावककुलानि
 श्राविकाकुलानि चेति, चतुर्विधसङ्घकुलानि बहुश आचार्यगच्छादिप्रायोग्यानि कृतानि प्रीतिकरादि-
 पदवाच्यानि कृतानि बहुशो बालवृद्धग्लानादयः सप्रहोपग्रहादिविषयीकृताः, तै तादृशैः

कारणकलापै यदि कदाचित् सोऽशुभकर्मोदयात् तत्तत्सम्बन्धिकारणविशेषाद्वा निरुद्धपर्यायो भूत्वा पुन शुभकर्मोदयादीक्षा गृह्णाति, एव तस्य पूर्वपर्यायकाले समाचरितान् सघोषकारकगुणान् स्मृत्वा तस्य तद्विवेके एव आचार्योपाध्यायपदवीं दातु कल्पते इत्यनुजात भगवतेति न कोऽपि दोष इति शिष्यप्रश्नसमाधानमिति ॥ सू० ९ ॥

पूर्वं निरुद्धपर्यायस्य पुनर्दाक्षिते सति तद्विवेक एवाचार्यादिपददानविधिरुक्त, साम्प्रत तादृशस्यैवासमाप्तश्रुतस्य तद्विविमाह—‘निरुद्धवासपरियाए’ इत्यादि ।

सूत्रम्—निरुद्धवासपरियाए समणे णिगंये कप्पइ आयरियउवज्झायत्ताए उद्दिसि-
त्तए समुच्छेयकप्पंसि तस्स णं आयारपकप्पस्स देसे अवट्ठिए सेय ‘अहिज्जिस्सामि’—त्ति
अहिज्जेज्जा एव से कप्पइ आयरियउवज्झायत्ताए उद्दिसित्तए, से य ‘अहिज्जिस्सामि’—
त्ति नो अहिज्जेज्जा एवं से नो कप्पइ आयरियउवज्झायत्ताए उद्दिसित्तए तद्विवसं
॥ सू० १० ॥

छाया—निरुद्धवर्षपर्यायः श्रमणो निर्ग्रन्थ कल्पते आचार्योपाध्यायतया उद्देष्टुम्,
समुच्छेदकल्पे तस्य खलु आचारप्रकल्पस्य देशोऽवस्थितः स च ‘अध्येष्यामी’—ति अधी-
यीत, एव तस्य कल्पते आचार्योपाध्यायतयोद्देष्टुम् । स च ‘अध्येष्यामी’—ति नो अधी-
यीत एव तस्य नो कल्पते आचार्योपाध्यायतया उद्देष्टु तद्विवसम् ॥ सू० १० ॥

भाष्यम्—‘निरुद्धवासपरियाए’ निरुद्धवर्षपर्याय, निरुद्धो विनष्टो वर्षपर्यायो यस्य स
निरुद्धवर्षपर्याय । अयं भावः—त्रिषु वर्षेषु परिपूर्णेण यस्य असमाप्तश्रुतस्य पूर्वपर्यायो निरुद्धो
विनष्टो भवेत् । अथवा अपूर्णेण त्रिषु वर्षेषु समाप्तश्रुतस्य वर्षपर्यायो निरुद्धः स्यादिति, एतादृश ‘समणे
णिगंये’ श्रमणो निर्ग्रन्थ ‘कप्पइ’ कल्पते ‘आयरियउवज्झायत्ताए उद्दिसित्तए’ आचार्योपाध्या-
यतया आचार्यतया उपाध्यायतया वा उद्देष्टु स्थापयितुम्, त्रिवर्षपर्याय श्रमणो निर्ग्रन्थ आचार्यतया-
उपाध्यायतया वा उद्देष्टुं कल्पते इति भावः । कदा कल्पते ? इत्याह—‘समुच्छेयकप्पंसि’ इत्यादि,
‘समुच्छेयकप्पंसि’ ममुच्छेदकल्पे कल्पस्य समुच्छेदकाले आचार्ये गणनायके काल गते सतीत्यर्थ-
अन्यस्य बहुश्रुतस्य लक्षणपूर्णस्य चाऽसत्त्वे तस्य आचार्यतया उपाध्यायतया वा उद्देष्टुं कल्पते ।
कथं कल्पते ? इत्यत्र विधिमाह—‘तस्स णं’ तस्य खलु प्रस्तुतश्रमणनिर्ग्रन्थस्य यद्यपि स अवबुधतो-
ऽस्ति किन्तु अध्ययनसमर्थो भवेत् तादृशस्य तस्य यदि ‘आयारपकप्पस्स’ आचारप्रकल्पस्य
आचाराङ्गनिशीधाध्ययनस्य ‘देसे’ देश किञ्चित्प्रमाणोऽंश ‘अवट्ठिए’ अवस्थित—अपठितरूपेण
स्थितो वर्त्तते, किञ्चित्प्रमाणोऽंशो नाधीतः, सूत्रमधीतम् अर्थस्तु नाद्याप्यधीत इति, ‘से य’ तं च

योऽर्थरूपोऽशोऽवशिष्टो वर्तते तम् अवशिष्टमर्थरूपमशं यदि स 'अहिज्जिस्सामि' अध्येष्ये इति कथयित्वा यदि 'अहिज्जेज्जा' अधीयेत आचाराङ्गादेः शेषभागं पठेत् यदवशिष्टं तत् सर्वं पश्चात् अध्येष्ये इत्युक्त्वा यदि तत्कालमेवाऽधीते अध्येतु प्रारमेत तदा—'एवं से कप्पइ आयरिय-उवज्झायत्ताए उद्दिस्सित्ते' एव सति तस्य कल्पते तद्विवसे आचार्योपाध्यायतया उद्देष्टुं स्थापयितुम् । यदि पुनः 'से य अहिज्जिस्सामि त्ति-नो अहिज्जेज्जा' तच्चावशिष्टमशम्-अध्येष्ये इति कथयित्वाऽपि नो अधीयेत पठनवचनानन्तरं 'न मम तदध्ययनसामर्थ्यं वर्तते' इति वदेत् तदा 'एवं से-नो कप्पइ आयरियउवज्झायत्ताए उद्दिमित्ते तद्विवसे' एव सति तदा तस्य नो कल्पते आचार्यतया वा उपाध्यायतया वा उद्देष्टुं स्थापयितुं तद्दिने तस्मिन्नेव दिवसे इति ॥ सू० १० ॥

पूर्वं तद्विवसे एवाचार्यादिपददानविधिरुक्तः, सम्प्रति कालगते आचार्योपाध्याये नवदीक्षितादिभिराचार्योपाध्यायराहित्येन न भाव्यमिति-तद्विधिमाह—'निगगंथस्स णं' इत्यादि ।

सूत्रम्—निगगंथस्स णं नव-डहर-तरुणस्स आयरियउवज्झाए विसंभेज्जा नो । से कप्पइ अणायरियउवज्झायत्ताए होत्तेए, कप्पइ से पुवं आयरियं उद्दिस्सित्ता तथो पञ्छा उवज्झायं, से किमाहुमंते ! दुसंगहिए-समणे-णिगगंथे तं जहा-आयरिण उवज्झाएण य ॥ सू० ११ ॥

छाया—निर्ग्रन्थस्य खलु नव-डहर-तरुणस्य आचार्योपाध्यायो निष्कम्भेत् । नो तस्य कल्पते अनाचार्योपाध्यायतया भवितुम्, कल्पते तस्य पूर्वमाचार्यमुद्देशाय तत् पश्चात् उपाध्यायम्, अथ किमाहुर्मदन्त ! द्विसंगृहीतः श्रमणो निर्ग्रन्थः तद्यथा आचार्येणोपाध्यायेन च ॥ सू० ११ ॥

भाष्यम्—'निगगंथस्स णं' निर्ग्रन्थस्य खलु 'नव-डहर-तरुणस्स' नव-डहर-तरुणस्य; तत्र नवो नवदीक्षितः, यस्य त्रीणि वर्षाणि दीक्षापर्यायस्य व्यतीतानि भवेयुः स नव उच्यते । डहर—जन्मपर्यायेण वर्षचतुष्टयादारम्य यावत् परिपूर्णानि पञ्चदशवर्षाणि षोडशाद् वर्षादवर्का-स डहरकं प्रोच्यते, ततो वर्षचतुष्टयादारम्य परिपूर्णपञ्चदशवर्षपर्यन्तजन्मदीक्षापर्यायवानित्यर्थः । तरुण—जन्मना पर्यायेण वा षोडशवर्षादारम्य यावत् चत्वारिंशद्वर्षाणि तावत् स तरुणः प्रोच्यते, इति नवडहरतरुणेति-पदत्रयस्य व्याख्या । ततः परं यावद् एकोनषष्ठि-वर्षाणि तावन्मध्यमः, ततः षष्ठिवर्षादारम्य तदुपरि यावज्जीवेत्तावत् स्थविरपदवाच्यो भवतीति । तादृगस्य नवस्य डहरस्य तरुणस्य च 'आयरियउवज्झाए' आचार्योपाध्याय-आचार्येण उपाध्यायश्चेत्यर्थः । 'विसंभेज्जा' विष्कम्भेत् प्रियेत नवादिश्रमणानां मध्ये प्रत्येकस्य यथाचार्यो प्रियते तदा 'नो से' कप्पइ अणायरियउवज्झायत्ताए होत्तेए ।

नो तस्य कल्पते अनाचार्योपाध्यायतया भवितुम् 'से' तस्य निर्ग्रन्थस्य नवस्य डहरस्य तरुणस्य चाऽनाचार्योपाध्यायतया आचार्योपाध्यायविरहिततया भवितु गणे वर्तितुं स्थातु न कल्पते । आचार्योपाध्यायरहित सन् स गणे न वसेत् अनायकस्थितौ अनेकदोषसभवात् तस्मात्कारणात् 'से पुञ्चं, आयरियं उद्दिसावेचा' स नवादि श्रमण पूर्व प्रथमत आचार्यं गणनायकम् उद्देश्य गणे गणनायक स्थापयित्वा 'तयो पच्छा उवज्झायं' तत पश्चादाचार्यस्य स्थापनाऽनन्तरम् उपाध्यायमुद्देश्य स्थापयित्वा पुन कल्पते स्थातुमिति भावः । एवमाचार्योपाध्यायस्य विद्यमानतया भवितु कल्पते । एवमाचार्यस्य वचनं श्रुत्वा शिष्य पृच्छति—'से किमाहु भंते' इति 'से किमाहु भंते' । अथ हे भदन्त ! किं कस्मात् कारणात् भगवन्त एवमाहु कथयन्ति यत् निर्ग्रन्थस्य नवडहरतरुणस्य आचार्यश्रमणे प्रथममाचार्यं स्थापयित्वा तत्पश्चात् उपाध्याय स्थापयित्वा तयोर्निश्चया स्थातु कल्पते इति कथमेवम् ? तत्राऽऽचार्यं प्राह—'दुसगहिण्' इत्यादि । 'दुसंगहिण् समणे णिगंगे' द्विसगृहीत श्रमणो निर्ग्रन्थ, द्वाभ्यां सगृहीत सरक्षित एव श्रमणो निर्ग्रन्थ सदा भवति । श्रमणेन निर्ग्रन्थेन सदैवाचार्योपाध्याययुक्तेनैव भवितव्यम्, न तु ताभ्यां विरहितेन कदाचिदपि भाव्यमिति । काभ्यां द्वाभ्याम् ? तत्राह—'तंजहा' इति । 'तंजहा' तद्यथा—'आयरिणं उवज्झाण य' आचार्येण उपाध्यायेन च सगृहीत एव श्रमणो निर्ग्रन्थ सदा भवतीति । ननु किमर्थमेवमुक्तम् यत् आचार्योपाध्यायरहिता नवदीक्षिता डहरा तरुणाश्च स्थातु नार्हन्ति ? तत्राह—आचार्योपाध्यायसरक्षणरहितानामस्वामिकानां तेषां स्वपरसमुद्भवा बहवो दोषा समापन्ति, तथाहि—सरक्षणरहिता बालसाधव 'अनाथा वय'—मिति कृत्वाऽन्यगणे गच्छन्ति, न शास्त्रमधीयते, प्रत्युपेक्षणादिकमपि यथासमयं न कुर्वन्ति, सयमे शिथिला भवन्ति, यथेच्छं भ्रमन्ति, गृहस्थपर्याये वा गच्छेयुः, इत्यादिस्वसमुद्भवा दोषा इति । परसमुद्भवा दोषा यथा—पार्श्वस्थादयो गृहस्था परतीर्थिका वा क्षुल्लकान् 'अस्वामिका एते' इति कृत्वा तद्वच्छादं निष्कामयेयुः, तत पार्श्वस्थास्तान् पार्श्वस्थत्वे परिणमयन्ति, गृहस्थास्तान् गृहस्थपर्याये परिणमयन्ति, अन्यतीर्थिका अन्यतीर्थिकान् कुर्वन्ति, इत्यादिका बहवो दोषा नवानां विषये समुत्पद्यन्ते । तथा डह-राणामिमे दोषा—'अनाथा वय जाता' इति मनस्याघातेन क्षिप्तचित्ता भवन्ति, स्तेना वा स्वपक्षे परपक्षे चोत्तिष्ठन्ति, ते तान् विपरिणमय्य हरन्ति, अन्यत्र नयन्ति, अपरिपक्वबुद्धित्वेन परीषद्द्वैस्त्रिणां सयमे कम्पमाना भवेयुरन्यत्र वा स्वयं गच्छन्तीत्यादयः डहरदोषा । तरुणानां तु दोष-कलापसम्भवः, तारुण्यस्य तथास्वभावात्, तथाहि—न वर्ततेऽस्माकमाचार्यं उपाध्यायो वा, स्वतन्त्रा वयमिति बुद्ध्या न संयमं मुचारुतया परिपालयन्ति, गृहस्थैः सह राजकथादिका चतुर्विधां विकथां यथेच्छं कुर्वन्ति, न यथासमयं प्रतिलेखनादिक्रिया कुर्वन्ति, आचार्यादिपदपिपासया वाऽन्यत्र गमनं

कुर्वन्ति, समययोगे सीदतां समयमाध्वनि अप्रवर्तमानानामपमाम् भवति तेनाऽधर्मश्रद्धाका मूत्वा गणादपक्रम्य स्वच्छन्दा परिश्रमन्ति । केचित्तरुणा आचार्यपिपासया नास्माकमाचार्यमन्तरेणानुत्तरो ज्ञानदर्शनचारित्र्यलाभो भवति तस्मादवश्यमस्माभिरन्याचार्यसमीपे वर्तितव्यमित्याचार्यलाभवाञ्छया तेऽप्यन्यत्र गच्छेयुः । केचिद्धर्मश्रद्धालवोऽपि स्मरणावार्णादिकर्तुरभावे गच्छान्तर गच्छेयुरित्यादयस्तर्कणदोषाः । तथा मध्यमा स्थविराश्च केचिदेव चिन्तयेयुः—यथा सर्वकालमद्यप्रमृति वय गुरुभिः श्रावकैर्वा मानिता आसन्, सम्प्रति गुरुणामभावे नास्त्यन्य कोऽपि अस्माकमादरसत्कारकारकः, श्रावकेष्वपि न मान लप्स्याम, इति चिन्तयित्वा स्वापमानभयादन्यत्र गच्छेयुः । यस्मादेते दोषास्तस्मात् नवडहरतरुणैः मध्यमैः स्थविरैश्च साधुभिराचार्योपाध्यायरहितैर्न स्थातव्यम्, अत एव सूत्रे प्रोक्तम्—‘नो से कप्पइ अणायरियउवज्झायत्ताए होत्तए’ इति ॥ सू० ११ ॥

पूर्वं निर्ग्रन्थमधिकृत्य नवडहरतरुणसूत्रं कथितम्, सम्प्रति निर्ग्रन्थमधिकृत्य तदेवाह—‘णिगंथीए णं’ इत्यादि ।

सूत्रम्—‘णिगंथीए णं नवडहरतरुणीए आयरियउवज्झाए वीसंभेज्जा नो से कप्पइ अणायरियउवज्झायत्ताए होत्तए, कप्पइ से पुब्बं आयरियं उद्दिशावेत्ता तओ उवज्झायं, तओ पच्छा पवित्तिणिं, से किमाहु भंते ! तिसंगहिया समणी निगंथी तं जहा आयरिएणं उवज्झाएणं पवित्तिणीए य ॥ सू० १२ ॥

छाया—निर्ग्रन्थ्याः खलु नवडहरतरुण्याः आचार्योपाध्यायो विष्कम्भेत् नो तस्याः कल्पते अनाचार्योपाध्यायतया भवितुम्, कल्पते तस्याः पूर्वमाचार्यमुद्दिशाप्य तत उपाध्यायम्, ततः पश्चात् प्रवर्त्तिनीम् । अथ किमाहु भदन्त ! तिसंगहिया समणी निर्ग्रन्थी तद्यथा-आचार्येण उपाध्यायेन प्रवर्त्तिन्या च ॥ सू० १२ ॥

भाष्यम्—‘णिगंथीए णं’ निर्ग्रन्थ्याः खलु ‘नवडहरतरुणीए’ नवडहरतरुण्याः तत्र-निर्ग्रन्थसूत्रोक्तस्वरूपाया नवाया डहरायास्तस्याश्च-‘आयरियउवज्झाए’ आचार्योपाध्याय आचार्यसहित उपाध्याय—आचार्य उपाध्यायश्च ‘वीसंभेज्जा’ विष्कम्भेत्, विष्कम्भेद्वा कदाचिद् प्रियेत कालगतो भवेत् तदा ‘नो से कप्पइ’ नो तस्या नवडहरतरुण्याः कल्पते ‘अणायरियउवज्झायत्ताए होत्तए’ अनाचार्योपाध्यायतया, आचार्योपाध्यायरहिततया उपलक्षणमेतत् तेन प्रवर्त्तिनीरहिततया चापि न कल्पते गणे स्थातुमिति । किन्तु—‘कप्पइ से पुब्बं आयरियं उद्दिशावेत्ता’ कल्पते तस्याः पूर्वप्रथमम् आचार्यं गणनायकमुद्दिशाप्य स्थापयित्वा ‘तओ उवज्झायं’ तत आचार्यस्थापनानन्तरम् उपाध्यायमुद्दिशाप्य स्थापयित्वा ‘तओ पच्छा पवित्तिणिं’ तत पश्चात् आचार्योपाध्यायस्थापनात् पर प्रवर्त्तिनीं स्थापयित्वा । तत एतेषां स्थापनानन्तरं नवडहरतरुण्या निर्ग्रन्थ्याः गणे स्थातुं कल्पते, नाऽन्यथा । शिष्य प्राह—‘से किमाहु भंते’ अथ कस्मात् कारणाद् भदन्त ! एवं कथ्यते

यदाचार्यादीनां सस्थापनानन्तरमेव निर्ग्रन्थ्या गणेऽवस्थानं कल्पते ? इति शिष्यस्य प्रश्नः ।
 आचार्यं प्राह—‘तिसंग्रहिया समणी निर्ग्रन्थी’ त्रिसंग्रहीता श्रमणी निर्ग्रन्थी, त्रिभिः संग्रहीता
 सरक्षिता श्रमणी निर्ग्रन्थी भवति । कैश्चिभिः संग्रहीता भवति ? तत्राह—‘तं जहा’ इत्यादि, ‘तं जहा-
 आयरिणं उवज्झाएण पव्वित्तिणीए य’ तद्यथा—आचार्येण उपाध्यायेन प्रवर्त्तिन्या च आचा-
 र्यादीनां त्रयाणां सरक्षणे एव श्रमणीनिर्ग्रन्थोभिरवस्थातव्यमिति । ननु किं कारणमत्र यन्निर्ग्रन्थी
 त्रिभिः संग्रहीता भवति ? अत्राह—आचार्योपाध्यायप्रवर्त्तिनीरहिताया स्वपरसमुद्भवा बहवो दोषाः
 समापतन्ति, तत्र स्वसमुद्भवा दोषा यथा—सरक्षकरहितास्ता स्वच्छन्दत्वेन स्त्रीस्वभावाद् राजकथादि-
 विकथां कर्तुं प्रवर्त्तन्ते तेन तासां संयमघातसम्भवः । क्रीडाकन्दर्पोद्रेकोत्पादिनीं वाक्कायचेष्टा वा
 कुर्वन्ति, बहुशब्दं शरीरोपकरणविभूषाकरणरूपं प्राप्नुवन्ति, इत्याद्यनेके दोषा समापतन्ति । पर-
 समुद्भवा दोषा यथा—अनायका निर्ग्रन्थी विज्ञाय कोऽपि असंयतः पुरुषः स्त्रियो हृदयसौकुमार्यात्
 तन्मनो विपरिणमय्य तस्या हरणं करोति, तां नीत्वा मातापित्रोर्वासमर्पयति, मातापित्रादयस्ता
 गृहस्थवेषा कुर्वन्ति । नारीशरीरस्य पुरुषलुब्धकत्वान्न नारी स्ववशा भवितुमर्हति । उक्तञ्च—

“जाया पितिवसा नारी, दत्ता नारी पतिवसा ।

येरा पुत्तवसा नारी, नत्थि नारी सयंवसा” इति ॥

छाया—जाता पितृवशा नारी, दत्ता नारी पतिवशा ।

स्थविरा पुत्रवशा नारी, नास्ति नारी स्वयवशा ॥ इति ।

उक्तञ्चान्यदर्शनेऽपि—

“पिता रक्षति कौमारे, भर्ता रक्षति यौवने ।

पुत्रश्च स्थाविरे भावे, न स्त्री स्वातन्त्र्यमर्हति” ॥ इति ।

अतो निर्ग्रन्थ्या अनाचार्योपाध्यायप्रवर्त्तिन्या न कदाचिदपि भाव्यम् । अत्राऽऽचार्योपा-
 ध्यायसंग्रहे इमे गुणा, तथाहि—यद्यपि आचार्य उपाध्यायो वा संयतीनां दूरेऽपि वर्तते तथापि
 दूरस्थस्यापि पुरुषस्य गौरवेण भयेन वा न कोऽपि संयतीनाम् उपसर्गं करोति यदिमा अमुक-
 स्याऽऽचार्यस्योपाध्यायस्य वा संयत्यो वर्तन्ते इति बुद्ध्या, प्रत्युत स्वपक्षे परपक्षे वा सुबहुमानं
 तासां जायते—यदिमा अमुकाचार्योपाध्यायस्याऽऽज्ञावर्त्तिन्य संयत्य शुद्धसंयमं पालयन्ति अतो
 बहुमानयोग्या एता इति । अथवा आचार्योपाध्यायमयतस्तासु न कदाचिदपि संयती आचाररक्षतिं
 कर्तुं शक्नोति । यदि आचाररक्षतिं कर्तुं प्रवृत्ता भवेत्तदा तृतीया संग्राहिका प्रवर्त्तिनी तां साव-
 ष्टम्भं शिक्षयति—‘यद्येव करिष्यसि तदाऽहमाचार्यस्य उपाध्यायस्य वा समीपे कथयिष्यामी’ति
 लोकमयेन धर्ममयेन च सा न तथा करोति प्रवर्त्तिन्या आज्ञाया तिष्ठति, इत्यादयस्त्रिसंग्रहेऽवस्थाने

निर्ग्रन्थ्या बहवो गुणा भवन्तीत्यतो निर्ग्रन्थ्या आचार्योपाध्यायप्रवर्त्तिनीसहितयैव स्थातव्य न तद-
हितयेति भावः ॥ सू० १२ ॥

पूर्वं निर्ग्रन्थनिर्ग्रन्थीभिराचार्यादिनिश्चां विना न स्थातव्यमिति प्रोक्तम्, साम्प्रतं गणान्निर्गत्य
प्रतिसेवितमैथुनस्याचार्यादिपददाने विधिमाह—‘भिक्षू य’ इत्यादि ।

सूत्रम्—भिक्षू य गणाओ अवकम्म मेहुणं पडिसेवेज्जा तिणिण संवच्छराणि
तस्य तप्पत्तिं नो कप्पइ आयरियत्तं वा जाव गणावच्छेयत्तं वा उदिसित्तए वा धारि-
त्तए वा, तिहिं सवच्छरेहिं वीइक्कंतेहिं चउत्थगंसि संवच्छरसि पड्वियंसि ठियस्स
उवसंतस्स उवरयस्स पडिविरयस्स णिव्विगारस्स, एवं से कप्पइ आयरियत्तं वा जाव
गणावच्छेयत्तं वा उदिसित्तए वा धारित्तए वा ॥ सू० १३ ॥

छाया—भिक्षुश्च गणादवकम्म्य मैथुन प्रतिसेवेत त्रीणि संवत्सराणि तस्य तप्प-
त्ययं नो कल्पते आचार्यत्वं वा यावद्गणावच्छेदकत्वं वा उद्देष्टुं वा धारयितुं वा, त्रिषु
संवत्सरेषु व्यतिक्रान्तेषु चतुर्थे संवत्सरे प्रथिते स्थितस्य उपशान्तस्य उपरतस्य प्रतिविर-
तस्य निर्विकारस्य, एव तस्य कल्पते आचार्यत्वं वा यावत् गणावच्छेदकत्वं वा उद्देष्टुं
वा धारयितुं वा ॥ सू० १३ ॥

भाष्यम्—‘भिक्षू य’ भिक्षुश्च ‘गणाओ’ गणात् स्वकीयगण्णात् ‘अवकम्म’ अव-
कम्म्य गणाद्वहिर्निस्त्यः साधुवेष त्यक्त्वेत्यर्थः ‘मेहुणं’ मैथुन ‘पडिसेवेज्जा’ प्रतिसेवेत मोह-
नीयकर्मोदयतो मैथुनप्रतिसेवनं कृतवानित्यर्थः, ततः पश्चात् शुभकर्मोदयाद्वाविविपरिणामेन पुनर्दीक्षा-
गृह्णाति तदनन्तरम् ‘तिणिण संवच्छराणि’ त्रीन् संवत्सरान् दीक्षादिवसादारम्य त्रिसंख्यकानि-
वर्षाणि यावत् ‘तस्स तप्पत्तिं’ तस्य पुनर्गृहीतसंयमस्य श्रमणस्य तत्प्रत्ययिकं मैथुनसेवनका-
रणकमैथुनसेवनापराधजनित कारणमाश्रित्येत्यर्थः ‘नो कप्पइ’ नो कल्पते ‘आयरियत्तं वा’ आचा-
र्यत्वं वा आचार्यस्य गणनायकस्य यत्पदं स्थानं तद्वा ‘जाव गणावच्छेयगत्तं वा’ यावत् गणाव-
च्छेदकत्वं वा गणावच्छेदकस्य पदमित्यर्थः, अत्र यावत्पदेन उपाध्यायत्वस्य प्रवर्त्तकत्वस्य स्थविरस्य
गणिनो गणधरस्य च संग्रहो भवतीति तेनाचार्यादारम्यगणावच्छेदपदपर्यन्तं किमपि पदं तस्य दातुं वा
धर्तुं वा न कल्पते इत्यग्रेण सम्बन्धः । तत्राचार्य-यो जघन्यतोऽष्टवर्षप्रव्रज्यापर्याय श्रमणो निर्ग्रन्थ
आचारकुशल सयमकुशल प्रवचनकुशल प्रज्ञतिकुशल समग्रकुशल उपग्रहकुशलोऽक्षताचारोऽभिन्ना
चारोऽशबलाचारोऽसक्लिष्टाचारो बहुश्रुतो बह्वागमो जघन्येन स्थानसमवायधर उत्कर्षेण द्वादशाङ्ग-
धरः स आचार्यः १ । उपाध्यायस्तु यः सूत्रपाठकः सः २ । प्रवर्त्तकस्तु यः आचार्यकथनानुसारेण
वैयावृत्यविषयेसाधून् प्रवर्त्तयति स प्रवर्त्तकः कथ्यते ३ । यः संयमे सीदतः श्रमणान् स्थिरीकरोति
उपदेशादिप्रदानेन स स्थैर्यसपादनात् स्थविर इति कथ्यते ४ । गणो तु स भवति यः सूत्रमर्थं

च भाषते सूत्रार्थयोरुपदेष्टा गणी भवति ५। गणघर गणस्य स्मरणावारणाकारकं ६। गणावच्छेदकस्तु यः परमादिशति, श्रमणसमुदायस्य गणवासिनः संरक्षणं करोति, तथा साधुसमुदाय गृहीत्वा तदाधाराय नवीनक्षेत्रस्योपध्युपकरणादीनां च गवेषणार्थमन्यान्यजनपदे सम्यक् विहित्य गच्छार्थमवग्रहोपग्रहादिकं करोति स गणावच्छेदकः कथ्यते ७ । एतत् पूर्वोक्तं सर्वमाचार्यादिपदसमूहम् 'उद्दिसित्तए वा धारित्तए वा' उद्देष्टु वा अनुज्ञातुमित्यर्थं धारयितु वा तस्य स्वयं धारयितु वा नो कल्पते इति किन्तु-तिहिं संवच्छरेहिं' अत्र तृतीया सप्तम्यर्थस्य द्योतिका ततश्च पुनर्गृहीतदीक्षापर्यायस्य त्रिषु वर्षेषु 'वीइक्कंतेहिं' व्यतिक्रान्तेषु गतेषु वर्षत्रयेष्वित्यर्थं यस्मिन् दिने पुनर्दीक्षा गृहीतवान् तद्विषयादारम्य यावत्पर्यन्तं वर्षत्रयं परिसमाप्तं भवेत् इति माव 'चउत्थगसि संवच्छरंसि' चतुर्थे सवत्सरे 'पट्टियंसि' प्रस्थिते संप्राप्ते चतुर्थे वर्षे प्रवर्त्तितुमारब्धे सति 'ठियस्स' स्थितस्य स्थितपरिणामस्य, पुन किंविशिष्टस्य ? तत्राह—'उवसंतस्स' उपशान्तस्य उपशान्तवेदोदयस्य, तच्चोपशान्तत्वं मैथुनविषयकप्रवृत्तिप्रतिषेधमात्रेणापि सम्भवति तत्राह—'उवरयस्स' उपरतस्य मैथुनाभिलाषात् प्रतिनिवृत्तस्य, मैथुनाभिलाषप्रतिनिवृत्तत्वं तु दाक्षिण्यवशमात्रतोऽपि भवितुमर्हति तत आह—'पडिविरयस्स' प्रतिविरतस्य प्रति—मैथुनाभिलाषप्रातिकूल्येन विरत तद्विषयकविरतिमान् इति प्रतिविरतः तस्य, प्रतिविरतस्य, एतादृशप्रतिविरतत्वं विकाराऽदर्शनमात्रेणापि सम्भवेत् तत्राह—'णिच्चिगारस्स' निर्विकारस्य लेशतोऽपि मैथुनाभिलाषविकाररहितस्य श्रमणस्य 'एवं से कप्पइ आयरियत्तं वा' एव पूर्वोक्तप्रकारके श्रमणे ज्ञाते सति चतुर्थवर्षारम्भे 'वस्तुतोऽय पूर्वोक्तगुणविशिष्टो जातः' इति निर्णये सतीत्यर्थं तस्य तादृशस्य उपशान्तत्वादिगुणयुक्तस्य श्रमणस्याऽऽचार्यत्वं वा 'जाव गणावच्छेयगतं वा' यावत् उपाध्यायत्वं वा प्रवर्त्तकत्वं वा स्थविरत्वं वा गणित्वं वा गणघरत्वं वा गणावच्छेदकत्वं वा 'उद्दिसित्तए वा' उद्देष्टु वा समनुज्ञातु वा 'धारित्तए वा' स्वयं वा धारयितुं तस्य कल्पते ॥ सू० १३ ॥

साम्प्रतमपरित्यक्तगणावच्छेदकपदस्य मैथुनसेवने आचार्यादिपदस्य निषेधसूत्रमाह—'गणावच्छेयए' इत्यादि ।

सूत्रम्— गणावच्छेयए गणावच्छेयगतं अनिक्खवित्ता मेहुणधम्म पडिसेवेज्जा जावज्जीवाए तस्स तप्पत्तिय नो कप्पइ आयरियत्तं वा जाव गणावच्छेयगतं वा उद्दिसित्तए वा धारित्तए वा ॥ सू० १४ ॥

छाया—गणावच्छेदको गणावच्छेदकत्वमनिक्षिप्य मैथुनधर्मं प्रतिसेवेत यावज्जीव तस्य तत्प्रत्ययिकं नो कल्पते आचार्यत्वं वा यावद्गणावच्छेदकत्वं वा उद्देष्टु वा धारयितुं वा ॥ सू० १४ ॥

भाष्यम्—'गणावच्छेयए' गणावच्छेदक गणस्य साधुसमुदायस्य धारक 'गणावच्छेयगतं' गणावच्छेदकत्वं स्वस्य गणावच्छेदकपदवीम् 'अनिक्खवित्ता' अनिक्षिप्याऽपरित्यज्य गणावच्छे-

दकपदयुक्त एव साधुवेषेणैवेत्यर्थः 'मेहुणधम्मं पडिसेवेज्जा' मैथुनधर्मं प्रतिसेवेत तदा 'जावज्जीवाए' यावज्जीव जीवनपर्यन्त 'तस्स' तस्य शुभकर्मोदयात् पुनर्गृहीतदीक्षस्य 'तप्पत्तिं' तत्प्रत्ययिकं तत्कारणम् तत्कारणमाश्रित्येत्यर्थः 'नो कप्पइ' नो कल्पते 'आयरियत्तं वा' आचार्यत्वं वा 'जाव गणावच्छेयगत्तं वा' यावत् उपाध्यायत्वं प्रवर्तकत्वं स्थविरत्वं गणित्वं गणधरत्वं गणावच्छेदकत्वं वा 'उद्दिसित्तए वा' उद्देष्टुमनुज्ञातुं वा 'धारित्तए वा' स्वयं धारितुं वा नो कल्पते । मैथुनसेवनाऽनन्तरं पुनर्दीक्षितस्याऽयं विधिर्विज्ञेय इति भावः ॥ सू० १४ ॥

त्यक्तगणावच्छेदकपदस्य मैथुनसेवने अचार्यादिपददानविधिमाह—'गणावच्छेयए' इत्यादि ।

सूत्रम्—गणावच्छेयए गणावच्छेयत्तं निक्खवित्ता मेहुणधम्मं पडिसेवेज्जा तिणिण संवत्तराणि तस्स तप्पत्तिं नो कप्पइ आयरियत्तं वा जाव गणावच्छेयगत्तं वा उद्दिसित्तए वा धारित्तए वा, तिहिं संवत्तरेहिं वीइकंतेहिं चउत्थंगंसि संवत्तरंसि पट्ठियंसि ठियस्स उवसंतस्स उवरयस्स पडिविरयस्स निव्विगारस्स एवं से कप्पइ आयरियत्तं वा जाव गणावच्छेयगत्तं वा उद्दिसित्तए वा धारित्तए वा ॥ सू० १५ ॥

छाया—गणावच्छेदको गणावच्छेदकत्वं निक्षिप्य मैथुनधर्मं प्रतिसेवेत त्रीणि संवत्सराणि तस्य तत्प्रत्ययिकं नो कल्पते आचार्यत्वं वा यावद्गणावच्छेदकत्वं वा उद्देष्टुं वा धारयितुं वा त्रिषु संवत्सरेषु व्यतिक्रान्तेषु चतुर्थके संवत्सरे प्रस्थिते स्थितस्योपशान्तस्योपरतस्य प्रतिविरतस्य निर्विकारस्य एव तस्य कल्पते आचार्यत्वं वा यावद्गणावच्छेदकत्वं वा उद्देष्टुं वा धारयितुं वा ॥ सू० १५ ॥

भाष्यम्—'गणावच्छेयए' गणावच्छेदक 'गणावच्छेयगत्तं' गणावच्छेदकत्वं स्वकीयं गणावच्छेदकपदं 'निक्खवित्ता' निक्षिप्य मुक्त्वा अन्यस्मै दत्त्वा गृहस्थवेषेणेत्यर्थः 'मेहुणधम्मं पडिसेवेज्जा' मैथुनधर्मं प्रतिसेवेत, कश्चित् गणावच्छेदको गणावच्छेदकत्वं स्वकीयं पदं परित्यज्य ततो मैथुनधर्मं प्रतिसेवेत तदा तस्य पुनर्दीक्षितस्य 'तिणिण संवत्तराणि' त्रीणि संवत्सराणि पुनर्दीक्षाप्रहणानन्तरं तद्विसादारम्य वर्षत्रयं यावत् । शेष सर्वं त्रयोदशभिः सूत्रवद् व्याख्येयम् ॥ सू० १५ ॥

गणावच्छेदकस्य स्वपदसहितासहितभेदेन मैथुनसेवने आचार्यादिपदाऽदानदानविषयकं सूत्रद्वयं कथितम्, सप्रति अचार्योपाध्याययोरपि विषये तदेव सूत्रद्वयं व्याख्यातुं प्रथममनिक्षिपपदविषयकं सूत्रमाह—'आयरियउवज्झाए' इत्यादि ।

सूत्रम्—आयरियउवज्झाए आयरियउवज्झायत्तं अनिक्खवित्ता मेहुणधम्मं पडिसेवेज्जा जावज्जीवाए तस्स तप्पत्तिं नो कप्पइ आयरियत्तं वा जाव गणावच्छेयगत्तं वा उद्दिसित्तए वा धारित्तए वा ॥ सू० १६ ॥

छाया—आचार्योपाध्याय आचार्योपाध्यायत्वम् अनिक्षिप्य मैथुनधर्मं प्रतिसेवेत यावज्जीव तस्य तत्प्रत्ययिकं नो कल्पते आचार्यत्व वा यावत् गणावच्छेदकत्व वा उद्देष्टु वा धारयितु वा ॥ सू० १६ ॥

भाष्यम्—‘आयरियउवज्ज्ञाए’ आचार्योपाध्याय, आचार्यश्च उपाध्यायश्चेत्यर्थं ‘आयरियउवज्ज्ञायत्तं’ आचार्योपाध्यायत्वम्, आचार्यपदमुपाध्यायपद च ‘अनिस्त्रिवित्ता’ अनिक्षिप्य अपरित्यज्यैव । इत्यादि सर्वं गणावच्छेदकस्य चतुर्दशसूत्रवदेव व्याख्येयम् ॥ सू० १६ ॥

आचार्योपाध्यायपदसहितस्याचार्यादिपदानविषयक सूत्र व्याख्याय साम्प्रत त्यक्ततत्पदस्य तद्विधिमाह—‘आयरियउवज्ज्ञाए’ इत्यादि ।

सूत्रम्—आयरियउवज्ज्ञाए आयरियउवज्ज्ञायत्तं निस्त्रिवित्ता मेहुणधम्मं पडिसेवेज्जा तिण्णि सवच्छराणि तस्स तप्पत्तियं नो कप्पइ आयरियत्तं वा जाव गणावच्छेयगतं वा उद्दिसित्तए वा धारित्तए वा, तिहिं संवच्छरेहिं वीइकंतेहिं चउत्थंगंसि संवच्छरसि पडियंसि ठियस्स उवसंतस्स उवरयस्स पडिविरयस्स णिव्विगारस्स एवं से कप्पइ आयरियत्तं वा जाव गणावच्छेयगतं वा उद्दिसित्तए वा धारित्तए वा ॥ सू० १७ ॥

छाया—आचार्योपाध्याय आचार्योपाध्यायत्वं निक्षिप्य मैथुनधर्मं प्रतिसेवेत त्रीणि संवत्सराणि तस्य तत्प्रत्ययिकं नो कल्पते आचार्यत्व वा यावद्गणावच्छेदकत्वं वा उद्देष्टु धारयितु वा, त्रिषु संवत्सरेषु व्यतिक्रान्तेषु चतुर्थके संवत्सरे प्रस्थिते स्थितस्य उपशान्तस्य उपरतस्य प्रतिविरतस्य निर्विकारस्य एव तस्य कल्पते आचार्यत्व वा यावद्गणावच्छेदकत्व वा उद्देष्टु वा धारयितु वा ॥ सू० १७ ॥

भाष्यम्—‘आयरियउवज्ज्ञाए’ आचार्योपाध्याय, आचार्यश्चोपाध्यायश्चेत्यर्थः । ‘आयरियउवज्ज्ञायत्तं निस्त्रिवित्ता’ आचार्यत्वमाचार्यपदवर्गी च निक्षिप्य परित्यज्य गृहस्थो गृहेत्यर्थं ‘मेहुणधम्म’ मैथुनधर्मं ‘पडिसेवेज्जा प्रतिसेवेत । इत्यादि शेष सर्वं त्रयोदशमिक्षुसूत्रवदेव व्याख्येयम् ॥ सू० १७ ॥

पूर्वं मैथुनधर्मसेवनविषयाणि पञ्च सूत्राणि, तत्र भिक्षुविषयकमेक, गणावच्छेदकस्य स्वपदाऽत्यागत्यागविषयकं सूत्रद्वयम्, एवमाचार्योपाध्यायस्य तादृशमेव सूत्रद्वयम्, एव पञ्च सूत्राणि व्याख्याय साम्प्रतमनेनैव प्रकारेणाऽवधावनविषयाणि भिक्षुकादीनां पञ्च सूत्राणि प्रोच्यन्ते, तत्र प्रथम भिक्षुसूत्रमाह—‘मिक्खु य’ इत्यादि ।

सूत्रम्—भिक्षू य गणाओ अवक्कम्म ओहायइ, तिणिण संवच्छराणि तस्स तप्प-
त्तियं नो कप्पइ आयरियत्तं वा जाव गणावच्छेयगत्तं वा उद्दिसित्तए वा धारित्तए वा, तिहिं
संवच्छरेहिं वीइक्कंतेहिं चउत्थंगंसि संवच्छरंसि पट्टियंसि ठियस्स उवसतस्स उवरयस्स
पडिविरयस्स निच्चिगारस्स एवं से कप्पइ आयरियत्तं वा जाव गणावच्छेयगत्तं वा उद्दि-
सित्तए वा धारित्तए वा ॥ सू० १८ ॥

छाया—भिक्षुश्च गणाद्वक्कम्याऽवधावति, त्रीणि सवत्सराणि तस्य तत्प्रत्ययिकं नो
कल्पते आचार्यत्व वा यावद्गणावच्छेदकत्वं वा उद्देष्टुं वा धारयितुं वा, त्रिषु सवत्सरेषु
व्यक्तिकान्तेषु चतुर्थके सवत्सरे प्रस्थिते स्थितस्योपशान्तस्य उपरतस्य प्रतिविरतस्य निर्वि-
कारस्य एव तस्य कल्पते आचार्यत्व वा यावद्गणावच्छेदकत्वं वा उद्देष्टुं वा धारयितुं वा
॥ सू० १८ ॥

भाष्यम्—‘भिक्षू य’ भिक्षुश्च ‘गणाओ अवक्कम्म’ गणाद् अवक्कम्य ‘ओहायइ’
अवधावति—‘अहं वेदोदय धारयितुं न शक्नोमि गणस्थितेन मया मैथुनसेवनं न कर्तव्यं प्रवच-
नोद्वाहादिसद्भावात्, मा भवतु प्रवचनोद्वाह, अत्राहं साधुवेष्टेण विहरन् धर्मकथाप्रवन्धादिनेकशः
कृत इति अत्र निवासिनो जना मा जानन्ति देशान्तरे च सुखेन मैथुनं सेविष्ये” इति बुद्ध्या
सदोरकमुखवज्रिकारजोहरणादिरूपं द्रव्यलिङ्गं परित्यज्य मैथुनसेवनभावनया देशान्तरं गच्छति, तत्र
मैथुनधर्मं प्रतिसेवते ततः कदाचिद्देहोपशमनानन्तरं शुभकर्मोदयात् पुनरागत्य दीक्षां गृहीत्वा सयतो
भवेत्तदा ‘तस्स’ तस्य उपशान्तवेदस्य पुनर्दीक्षितस्य ‘तिणिण संवच्छराणि’ त्रीणि सवत्सराणि
यद्विसे संयमो गृहीतः तद्विषयादारभ्य वर्षत्रयं यावत् ‘तप्पत्तियं’ तत्प्रत्ययिकम् अवधावनकार-
णकम् अवधावनकारणमाश्रित्येत्यर्थः ‘नो कप्पइ’ नो कल्पते ‘आयरियत्तं वा जाव गणावच्छे-
यगत्तं वा’ आचार्यत्वं वा यावत् उपाध्यायत्वं वा प्रवर्तकत्वं वा स्थविरत्वं वा गणित्वं वा
गणधरत्वं वा गणावच्छेदकत्वं वा ‘उद्दिसित्तए वा’ उद्देष्टुम् अनुज्ञातुं वा ‘धारित्तए वा’ धार-
यितुं वा । इत्यादि शेषं सर्वं मैथुनप्रतिसेवनविषयकत्रयोदशभिक्षुसूत्रवदेव व्याख्येयम् ॥ सू० १८ ॥

अवधावनविषयकं भिक्षुसूत्रमुक्त्वा सम्प्रति पदवीसहितावधावनविषयकं गणावच्छेदकसूत्र-
माह—‘गणावच्छेयए’ इत्यादि ।

सूत्रम्—गणावच्छेयए गणावच्छेयगत अनिक्खवित्ता ओहाएज्जा जावज्जीवाए
तस्स तप्पत्तियं नो कप्पइ आयरियत्तं वा जाव गणावच्छेयगत्तं वा उद्दिसित्तए वा धारि-
तए वा ॥ सू० १९ ॥

छाया—गणावच्छेदको गणावच्छेदकत्वं अनिक्षिप्यावधावेत् यावज्जीवं तस्य तत्प्र-
त्ययिकं नो कल्पते आचार्यत्वं वा यावद् गणावच्छेदकत्वं वा उद्देष्टुं वा धारयितुं वा ॥ सू० १९ ॥

भाष्यम्—‘गणावच्छेदः’ गणावच्छेदक ‘गणावच्छेद्यगत्तं’ गणावच्छेदकत्वम् गणावच्छेदकपदवीम् ‘अनिक्खवित्ता’ अनिक्षिप्य अपरित्यज्य साधुवेपेणैवेत्यर्थं ‘ओहावेज्जा’ अवधावेत् मैथुनार्थं देशान्तर गच्छेत्, गत्वा च तद्वेपेणैव मैथुनं प्रतिसेवते, प्रतिसेव्य पुनरागत्य दीक्षां गृह्णाति तदा ‘जावज्जीवाए तस्स’ यावज्जीव जीवनपर्यन्तं तस्य तादृशस्यावधापितस्य पुनर्गृहीतदीक्षस्य ‘तप्पत्तियं’ तत्प्रत्ययिक मैथुनार्थमवधावनकारणकम् ‘नो कप्पइ’ नो कल्पते ‘आयरियत्तं वा उवज्झायत्तं वा । इत्यादि सर्वं पूर्वोक्तपदवीसहितमैथुनधर्मसेविगणावच्छेदकसूत्रचतुर्दशदेव व्याख्येयम् ॥ सू० १९ ॥

सम्प्रति त्यक्तपदवीकगणावच्छेदकस्यावधावनसूत्रमाह—‘गणावच्छेद्यए’ इत्यादि ।

सूत्रम्—गणावच्छेद्यए गणावच्छेद्यगत्तं निक्खवित्ता ओहाएज्जा तिणिणं संवच्छराणि तस्स तप्पत्तियं नो कप्पइ आयरियत्तं वा जाव गणावच्छेद्यगत्तं वा उदिसित्तए वा धारित्तए वा, तिहिं संमज्जरेहिं वीइक्कंतेहिं चउत्थगंसि संवच्छरंसि पट्ठियंसि ठियस्स उवसतस्स उवरयस्स परिज्जिरयस्स निव्विगारस्स एवं से कप्पइ आयरियत्तं वा जाव गणावच्छेद्यगत्तं वा दिसित्तए वा धारित्तए वा ॥ सू० २० ॥

छाया—गणावच्छेदको गणावच्छेदकत्वं निक्षिप्याऽवधावेत् त्रीणि सवत्सराणि तस्य तत्प्रत्ययिकं नो कल्पते आचार्यत्वं वा यावद्गणावच्छेदकत्वं वा उद्देष्टुं वा धारयितुं वा, त्रिषु संवत्सरेषु व्यतिक्रान्तेषु चतुर्थके सवत्सरे प्रस्थिते स्थितस्य उपशान्तस्य उपरतस्य प्रतिविरतस्य निर्विकारस्य पवं तस्य कल्पते आचार्यत्वं वा यावद्गणावच्छेदकत्वं वा उद्देष्टुं वा धारयितुं वा ॥ सू० २० ॥

भाष्यम्—‘गणावच्छेदः’ गणावच्छेदकः गणावच्छेद्यगत्तं गणावच्छेदकत्वं गणावच्छेदकपदवीम् ‘निक्खवित्ता’ निक्षिप्य परित्यज्य ‘ओहावेज्जा’ अवधावेत् मैथुनसेवनार्थं देशान्तरं प्रत्यवधावनं कुर्यात्, तत्र मैथुनं प्रतिसेवते इति भावः । प्रतिसेव्यं च शुभकर्मोदयात् पुनः प्रत्यावृत्त्य दीक्षितो भवेत्, तदा तस्य ‘तिणिणं संवच्छराणि’ त्रीणि सवत्सराणि, इत्यादि सर्वं पदवीपरित्यागपूर्वकमैथुनसेविगणावच्छेदकपञ्चदशसूत्रवद् व्याख्येयम् ॥ सू० २० ॥

पूर्वं पदवीसहितपदवीपरित्यागपूर्वकावधावनकगणावच्छेदकविषयकं सूत्रद्वयमुक्त्वा सम्प्रति तद्विषयकमेवाऽऽचार्योपाध्याय—सूत्रद्वयमुच्यते, तत्र प्रथमं पदवीसहितावधावनविषयकमाचार्योपाध्यायसूत्रमाह—‘आयरियउवज्झाए’ इत्यादि ।

सूत्रम्—आयरियउवज्झाए आयरियउवज्झायत्तं अनिक्खवित्ता ओहाएज्जा जावज्जीवाए तस्स तप्पत्तियं नो कप्पइ आयरियत्तं वा जाव गणावच्छेद्यगत्तं वा उदिसित्तए वा धारित्तए वा ॥ सू० २१ ॥

छाया—आचार्योपाध्यायः आचार्योपाध्यायत्वमनिक्षिप्य अवधावेत् यावज्जीव तस्य तत्प्रत्ययिकं नो कल्पते आचार्यत्वं वा उपाध्यायत्वं वा यावद् गणावच्छेदकत्वं वा उद्देष्टु वा धारयितुं वा ॥ सू० २१ ॥

भाष्यम्—‘आयरिय उवज्ज्ञाए’ आचार्योपाध्याय, आचार्यश्च उपाध्यायश्च ‘आयरिय उवज्ज्ञायत्तं अनिक्खवित्ता’ आचार्यत्वमाचार्यपदवीम्, तथा उपाध्यायत्वमुपाध्यायपदवीम् अनिक्षिप्याऽपरित्यज्य ‘ओहाएज्जा’ अवधावेत् तदा यावज्जीव तस्य नो कल्पते आचार्योपाध्यायत्वमुद्देष्टु वा धारयितुं वेति अनिक्षितपदवीकमैथुनसेव्याचार्योपाध्यायषोडश-सूत्रवद् व्याख्या कर्त्तव्येति ॥ सू० २१ ॥

सूत्रम्—आयरिय उवज्ज्ञाए आयरिय उवज्ज्ञायत्तं निक्खवित्ता ओहाएज्जा तिणिण संवच्छराणि तस्स तप्पत्तियं नो कप्पइ आयरियत्तं वा जाव गणावच्छेयगत्तं वा उद्दिसित्तए वा धारित्तए वा, तिहिं संवच्छरेहिं वीइक्कंतेहिं चउत्थंगंसि सवच्छरंसि पट्ठियंसि ठियस्स उवसंतस्स उवरयस्स पडिविरयस्स निव्विगारस्स एव से कप्पइ आयरित्तं वा जाव गणावच्छेयगत्तं वा उद्दिसित्तए वा धारित्तए वा ॥ सू० २२ ॥

छाया—आचार्योपाध्याय आचार्योपाध्यायत्व निक्षिप्य अवधावेत् त्रीणि सवत्सराणि तस्य तत्प्रत्ययिकं नो कल्पते आचार्यत्वं वा यावद्गणावच्छेदकत्वं वा उद्देष्टु वा धारयितुं वा, त्रिषु सवत्सरेषु व्यतिक्रान्तेषु चतुर्थके सवत्सरे प्रस्थिते स्थितस्य उपशान्तस्य उपरतस्य प्रतिविरतस्य निर्विकारस्य एव तस्य कल्पते आचार्यत्वं वा यावद् गणावच्छेदकत्वं वा उद्देष्टु वा धारयितुं वा ॥ सू० २२ ॥

भाष्यम्—‘आयरिय उवज्ज्ञाए’ आचार्योपाध्याय, आचार्य उपाध्यायश्च ‘आयरिय उवज्ज्ञायत्तं’ आचार्योपाध्यायत्वम् आचार्यत्वमुपाध्यायत्व च, स्वकीय पदमाचार्यादिपदम् तत् ‘निक्खवित्ता, निक्षिप्य परित्यज्य ‘ओहाएज्जा’ अवधावेत् । शेषं सर्वं निक्षितपदमैथुनसेव्याचार्योपाध्यायसप्तदशसूत्रवद् व्याख्येयम् ।

स्वपदस्यानिक्षेपणे निक्षेपणे च गणावच्छेदकाचार्योपाध्यायविषये अजापालकदृष्टान्तद्वयं यथा—एकोऽजापालक स्वकीयमजावर्गं कस्मै असमर्थं गत तस्याजावर्गश्चोरेण चोरित । स पुनरावृत्तो यावज्जीवं सोऽजावर्गं न लब्धवान् । अन्योऽजापालक स्वकीयम् अजावर्गं कस्मै समर्थं गत । तत प्रतिनिवृत्तं तेन यथावस्थितोऽजावर्गो लब्ध । एव गणावच्छेदकाचार्योपाध्यायविषयेऽपि भावनीयम् । अत्र मैथुनधर्मप्रतिसेवनमधिकृत्य पञ्च सूत्राणि सन्ति, तत्रैक सूत्र सामान्येन भिक्षुविषयकम् १ । गणावच्छेदकपदापरित्यागमधिकृत्यैक गणावच्छेदकसूत्रम् २ । स्वपदपरित्यागमधिकृत्य द्वितीय गणावच्छेदकसूत्रम् ३ एवमेव आचार्योपाध्यायसूत्रद्वयं पदाऽपरि-

त्यागपरित्यागपरकमिति पञ्च सूत्राणि मैथुनसेवनविषयाणि सन्तीति ५ । एवमेवाऽवधावनमधिकृत्यैक
 भिक्षुसूत्रम् १, पदाऽपरित्यागपरित्यागमाश्रित्य गणावच्छेदकमूत्रद्वयम् ३, आचार्योपाध्यायसूत्रद्वय
 चेत्यवधावनपरकाणि पञ्चसूत्राणि ५ । एव दश सूत्राणि त्रयोदशसूत्रादारभ्य द्वाविंशतिसूत्रपर्यन्तानि
 प्रायः समानव्याख्यातानि सन्तीत्यवधेयम् । अयं भावः—स्वपदाऽनिक्षेपणसूत्रद्विके गणावच्छेदका-
 चार्योपाध्याया प्रत्यागता अनर्पिताजावर्गाजापालकवत् यावज्जीवमाचार्यादिपदानामनर्हा एव ।
 स्वपदनिक्षेपणसूत्रद्वये तु अर्पिताजावर्गाजापालकदृष्टान्तेन पूर्वोक्तप्रकारेण त्रिसवत्सरातिक्रमे आचार्या-
 दिपदानां योग्या भवन्तीति ॥ सू० २२ ॥

पूर्वमवधावनमधिकृत्य भिक्षुप्रभृतीनि पञ्च सूत्राणि व्याख्यातानि, साम्प्रत मायादियुक्त-
 बहुश्रुतबद्वागमभिक्षुगणावच्छेदकाचार्योपाध्यायविषयाणि सप्त सूत्राणि वदन्ते, तत्रैषामेवैकवचनमा-
 श्रित्य त्रीणि सूत्राणि ३ । एव बहुवचनमाश्रित्य त्रीणि सूत्राणि ६ । तथा एषामेव समुच्चयेन
 बहुवचनमाश्रित्यैकं सूत्रम् ७ । एव सप्त सूत्राणि कथयिष्यन्ते, तत्र सप्तसु सूत्रेषु प्रथममेकवचनेन
 भिक्षुसूत्रमाह—‘भिक्षू य बहुस्सुए’ इत्यादि ।

सूत्रम्—भिक्षू य बहुस्सुए बन्भागमे बहुसो बहुसु आगाढागाढेषु कारणेषु
 माई मृसावाई असुई पापजीवी, जावज्जीवाए तस्स तप्पत्तियं नो कप्पइ आयरियत्तं
 वा जाव गणावच्छेयगतं वा उद्दिसित्तए वा धारित्तए वा ॥ सू० २३ ॥

छाया—भिक्षुश्च बहुश्रुतो बद्वागमः बहुशो बहुषु आगाढागाढेषु कारणेषु मायी
 मृषावादी अशुचिः पापजीवी यावज्जीव तस्य तत्प्रत्ययिकं नो कल्पते आचार्यत्वं वा
 यावद्गणावच्छेदकत्वं वा उद्देश्यं वा धारयितुं वा ॥ सू० २३ ॥

भाष्यम्—‘भिक्षू य’ भिक्षुश्च ‘बहुस्सुए’ बहुश्रुत बहु—अधिकं श्रुत सूत्रमभ्यासे
 यस्य स बहुश्रुत अनेकप्रकारकसूत्रज्ञातेत्यर्थः । तथा ‘बन्भागमे बद्वागमः बहुरधिक आगमः
 आगमार्थपरिज्ञान यस्य स बद्वागम अनेकाऽनेकविधसूत्रार्थतदुभयज्ञातेत्यर्थः ‘बहुसु’ बहुषु बहु-
 प्रकारकेषु ‘आगाढागाढेषु कारणेषु’ आगाढागाढकारण यत् सचित्ताचित्तविषये विवादास्पदीभूत-
 मपि कुलगणसंघस्याहारोपशिक्ष्याद्युपग्रहे वर्तते, तादृशेषु आगाढागाढेषु कारणेषु ‘बहुसो’ बहु-
 शोऽनेकवारम् ‘माई’ मायी मायावी परच्छिद्रान्वेषित्वात्, तेन मायित्वेन ‘मृसावाई’ मृषावादी असत्य-
 माषणकारी अत एव ‘असुई’ अशुचि अशुद्धाऽऽहारादिसेवनादशुद्धान्त करण, अत एव ‘पावजीवी’
 पापजीवी पापकर्मणा जीवनशील मायादिकपटमाश्रित्य बहुशोऽकृत्यकरणात् पापिष्ठ इत्यर्थः ।
 एतादृशो यो भिक्षु ‘तस्स’ तस्य भिक्षो ‘जावज्जीवाए’ यावज्जीव जीवनपर्यन्तम् ‘तप्प-
 त्तियं’ तत्प्रत्ययिकं मायामृषादिकारणकम् ‘नो कप्पइ’ नो कल्पते आयरियत्तं वा जाव गणा-

छाया—आचार्योपाध्यायः आचार्योपाध्यायत्वमनिक्षिप्य अवधावेत् यावज्जीव तस्य तत्प्रत्ययिकं नो कल्पते आचार्यत्वं वा उपाध्यायत्व वा यावद् गणावच्छेदकत्वं वा उद्हेष्टु वा धारयितुं वा ॥ सू० २१ ॥

भाष्यम्—‘आयरिय उवज्ज्ञाए’ आचार्योपाध्याय, आचार्यश्च उपाध्यायश्च ‘आयरिय उवज्ज्ञायत्तं अनिक्खिवित्ता’ आचार्यत्वमाचार्यपदवीम्, तथा उपाध्यायत्वमुपाध्यायपदवीम् अनिक्षिप्याऽपगित्यज्य ‘ओहाएज्जा’ अवधावेत् तदा यावज्जीव तस्य नो कल्पते आचार्योपाध्यायत्वमुद्हेष्टु वा धारयितुं वेति अनिक्षिप्तपदवीकमैथुनसेव्याचार्योपाध्यायपोदशसूत्रवद् व्याख्या कर्तव्येति ॥ सू० २१ ॥

सूत्रम्—आयरिय उवज्ज्ञाए आयरिय उवज्ज्ञायत्तं निक्खिवित्ता ओहाएज्जा तिणिण संवच्छराणि तस्स तप्पत्तियं नो कप्पड आयरियत्तं वा जाव गणावच्छेयगत्तं वा उद्दिसित्तए वा धारित्तए वा, तिहिं संवच्छरेहिं वीह्वकंतेहिं चउत्थगंसि सवच्छरंसि पट्ठियंसि ठियस्स उवसंतस्स उवरयस्स पडिविरयस्स निव्विगारस्स एव से कप्पड आयरित्तं वा जाव गणावच्छेयगत्तं वा उद्दिसित्तए वा धारित्तए वा ॥ सू० २२ ॥

छाया—आचार्योपाध्याय आचार्योपाध्यायत्व निक्षिप्य अवधावेत् त्रीणि सवत्सराणि तस्य तत्प्रत्ययिकं नो कल्पते आचार्यत्वं वा यावद्गणावच्छेदकत्वं वा उद्हेष्टुं वा धारयितुं वा, त्रिषु सवत्सरेषु व्यतिक्रान्तेषु चतुर्थके सवत्सरे प्रस्थिते स्थितस्य उपशान्तस्य उपरतस्य प्रतिविरतस्य निर्विकारस्य एव तस्य कल्पते आचार्यत्व वा यावद् गणावच्छेदकत्वं वा उद्हेष्टु वा धारयितुं वा ॥ सू० २२ ॥

भाष्यम्—‘आयरिय उवज्ज्ञाए’ आचार्योपाध्याय, आचार्य उपाध्यायश्च ‘आयरिय उवज्ज्ञायत्तं’ आचार्योपाध्यायत्वम् आचार्यत्वमुपाध्यायत्व च, स्वकीय पदमाचार्यादिपदम् तत् ‘निक्खिवित्ता, निक्षिप्य परित्यज्य ‘ओहाएज्जा’ अवधावेत् । शेषं सर्वं निक्षिप्तपदमैथुनसेव्याचार्योपाध्यायसप्तदशसूत्रवद् व्याख्येयम् ।

स्वपदस्यानिक्षेपणे निक्षेपणे च गणावच्छेदकाचार्योपाध्यायविषये अजापालकदृष्टान्तद्वयं यथा—एकोऽजापालक स्वकीयमजावर्गं कस्मै असमर्थं गत तस्याजावर्गश्चोरेण चोरित । स पुनरावृत्तो यावज्जीवं सोऽजावर्गं न लब्धवान् । अन्योऽजापालक स्वकीयम् अजावर्गं कस्मै समर्थं गत । तत् प्रतिनिवृत्तं तेन यथावस्थितोऽजावर्गो लब्धः । एव गणावच्छेदकाचार्योपाध्यायविषयेऽपि भावनीयम् । अत्र मैथुनधर्मप्रतिसेवनमधिकृत्य पञ्च सूत्राणि सन्ति, तत्रैकं सूत्रं सामान्येन भिक्षुविषयकम् १ । गणावच्छेदकपदापरित्यागमधिकृत्यैकं गणावच्छेदकसूत्रम् २ । स्वपदपरित्यागमधिकृत्य द्वितीयं गणावच्छेदकसूत्रम् ३ एवमेव आचार्योपाध्यायसूत्रद्वयं पदापरि-

त्यागपरित्यागपरकमिति पञ्च सूत्राणि मैथुनसेवनविषयाणि सन्तीति ५ । एवमेवाऽवधानमधिकृत्यक
मिक्षुसूत्रम् १, पदाऽपरित्यागपरित्यागमाश्रित्य गणावच्छेदकसूत्रद्वयम् ३, आचार्यापाध्यायसूत्रद्वयं
चेत्यवधानपरकाणि पञ्चसूत्राणि ५ । एव दश सूत्राणि त्रयोदशसूत्रादारभ्य द्वाविंशतिगुणपर्यन्तानि
प्रायः समानव्याख्यानानि सन्तीत्यवधेयम् । अयं भावः—स्वपदाऽनिकेपणसूत्रद्विके गणावच्छेदका-
चार्योपाध्याया प्रत्यागता अनर्पिताजावर्गाजापालकवत् यावज्जीवमाचार्यादिपदानामनर्हा एव ।
स्वपदनिकेपणसूत्रद्वये तु अर्पिताजावर्गाजापालकदृष्टान्तेन पूर्वोक्तप्रकारेण त्रिसवसरातिक्रमे आचार्या-
दिपदाना योग्या भवन्तीति ॥ सू० २२ ॥

पूर्वमवधानमधिकृत्य भिक्षुप्रभृतीनि पञ्च सूत्राणि व्याख्यातानि, साम्प्रत मायादियुक्त-
बहुश्रुतबद्धानामभिक्षुगणावच्छेदकाचार्योपाध्यायविषयाणि सप्त सूत्राणि वक्ष्यन्ते, तत्रैषामेवैकवचनमा-
श्रित्य त्रीणि सूत्राणि ३ । एव बहुवचनमाश्रित्य त्रीणि सूत्राणि ६ । तथा एषामेव समुच्चयेन
बहुवचनमाश्रित्यैक सूत्रम् ७ । एव सप्त सूत्राणि कथयिष्यन्ते, तत्र सप्तसु सूत्रेषु प्रथममेकवचनेन
भिक्षुसूत्रमाह—‘भिक्षू य बहुस्सुए’ इत्यादि ।

सूत्रम्—भिक्षू य बहुस्सुए वद्भागमे बहुसो बहुसु आगाढागाढेषु कारणेषु
माई मृसावाई असुई पापजीवी, जावज्जीवाए तस्स तप्पत्तिं नो कप्पइ आयरियत्तं
वा जाव गणावच्छेद्यगतं वा उद्दिस्सिच्च् वा धारिच्च् वा ॥ सू० २३ ॥

छाया—भिक्षुश्च बहुश्रुतो बद्धानामः बहुशो बहुषु आगाढागाढेषु कारणेषु मायी
मृषावादी अशुचिः पापजीवी यावज्जीव तस्य तत्प्रत्ययिक नो कल्पते आचार्यत्वं वा
यावद्गणावच्छेदकत्वं वा उद्दिष्टं वा धारयितुं वा ॥ सू० २३ ॥

भाष्यम्—‘भिक्षू य’ भिक्षुश्च ‘बहुस्सुए’ बहुश्रुतः बहु—अधिकं श्रुतः सूत्रमभ्यासे
यस्य स बहुश्रुतः अनेकप्रकारकसूत्रज्ञातेत्यर्थः । तथा ‘वद्भागमे’ बद्धानामः बहुरधिकः आगमः
आगमार्थपरिज्ञान यस्य स बद्धानामः अनेकाऽनेकविधसूत्रार्थतदुभयज्ञातेत्यर्थः ‘बहुसु’ बहुषु बहु-
प्रकारकेषु ‘आगाढागाढेषु कारणेषु’ आगाढागाढकारणं यत् सचित्ताचित्तविषये विवादास्पदीभूत-
मपि कुलगणसप्तस्याहरोपधिष्याद्युपग्रहे वर्तते, तादृशेषु आगाढागाढेषु कारणेषु ‘बहुसो’ बहु-
शोऽनेकवारम् ‘माई’ मायी मायावी परच्छिद्रान्वेषित्वात्, तेन मायित्वेन ‘मृसावाई’ मृषावादी असत्य-
भाषणकारी अत एव ‘असुई’ अशुचिः अशुद्धाऽऽहारादिसेवनादशुद्धान्तःकरणः, अत एव ‘पावजीवी’
पापजीवी पापकर्मणा जीवनशीलः मायादिकपटमाश्रित्य बहुशोऽकृत्यकरणात् पापिष्ठः इत्यर्थः ।
एतादृशो यो भिक्षुः ‘तस्स’ तस्य भिक्षोः ‘जावज्जीवाए’ यावज्जीवः जीवनपर्यन्तम् ‘तप्प-
त्तिं’ तत्प्रत्ययिकः मायामृषादिकारणकम् ‘नो कप्पइ’ नो कल्पते आयरियत्तं वा जाव गणा-

वच्छेयगत वा आचार्यत्वमाचार्यपदवीं वा यावत् उपाध्यायत्व वा प्रवर्तकत्वं वा स्थविरत्व वा गणित्व वा गणधरत्वं वा गणावच्छेदकत्व वा 'उद्दिसित्तए वा धारित्तए वा' उद्देष्टुमनुज्ञातु वा त्वस्य वा आचार्यपदवीं धारयितु तस्य भिक्षोर्न कल्पते ॥ सू० २३ ॥

अथ सप्तसु सूत्रेषु द्वितीयं गणावच्छेदकविषय सूत्रमाह—'गणावच्छेइए' इत्यादि ।

सूत्रम्—गणावच्छेइए बहुस्सुए वव्भागमे बहुसो बहुसु आगाढागाढेसु कारणेसु माई मुसावाई असुई पावजीवी जावज्जीवाए तस्स तप्पत्तियं नो कप्पइ आयरियत्तं व जाव गणावच्छेयगत वा उद्दिसित्तए वा धारित्तए वा ॥ सू० २४ ॥

छाया—गणावच्छेदक. बहुश्रुत. वव्भागम. बहुशः बहुसु आगाढागाढेषु कारणेषु मायी मृषावादी अशुचि. पापजीवी यावज्जीव तस्य तत्प्रत्ययिकं नो कल्पते आचार्यत्वं वा यावत् गणावच्छेदकत्व वा उद्देष्टु वा धारयितुं वा ॥ सू० २४ ॥

भाष्यम्—'गणावच्छेइए' गणावच्छेदक' गणव्यवस्थाकारकः 'बहुस्सुए वव्भागमे' बहुश्रुत वव्भागम पूर्वोक्तस्वरूप 'बहुसो' बहुशोऽनेकवारम् 'बहुसु आगाढागाढेसु कारणेषु' इत्यादि शेषं सर्वं भिक्षुसूत्रवदेव व्याख्येयम् । अयं भाव—यदि गणावच्छेदको बहुश्रुतो वव्भागमोऽपि किमपि कारणमासाद्यापि बहुशो मायिमृषावादिप्रभृतिविशेषणविशिष्टो भवेत् तदा तस्य तत्कारणमाश्रित्य यावज्जीवमाचार्यादिपदवीदानं पुन कथमपि न कल्पते ॥ सू० २४ ॥

साम्प्रतं तृतीयमाचार्योपाध्यायविषय सूत्रमाह—'आयरियउवज्झाए' इत्यादि ।

सूत्रम्—आयरियउवज्झाए बहुस्सुए वव्भागमे बहुसो बहुसु आगाढागाढेसु कारणेसु माई मुसावाई असुई पावजीवी जावज्जीवाए तस्स तप्पत्तियं नो कप्पइ आयरियत्तं वा जाव गणावच्छेयगतं वा उद्दिसित्तए वा धारित्तए वा ॥ सू० २५ ॥

छाया—आचार्योपाध्यायो बहुश्रुतो वव्भागमो मायी मृषावादी अशुचि. पापजीवी यावज्जीव तस्य तत्प्रत्ययिकं नो कल्पते आचार्यत्वं वा यावद्गणावच्छेदकत्वं वा उद्देष्टुं वा धारयितुं वा ॥ सू० २५ ॥

भाष्यम्—'आयरियउवज्झाए' इति । इदमपि सूत्रं भिक्षुसूत्रवदेव व्याख्येयम् । अयं भाव—आचार्य' उपाध्यायो वा बहुश्रुतो वव्भागमोऽपि य कमपि कारणविशेषमासाद्यापि कि पुनरकारणकं बहुशो मृषाभाषणादिक करोति तस्य मृषावादादिविशिष्टस्याचार्यस्य उपाध्यायस्य वा मृषावादित्वप्रत्ययिक यावज्जीव पुनराचार्यादिपदवीदानं धारण वा कथमपि न कल्पते इति ॥ सू० २५ ॥

अथ चतुर्थं भिक्षुमधिकृत्य बहुवचनेन सूत्रमाह—‘बहवे भिक्खुणो’ इत्यादि ।

सूत्रम्—बहवे भिक्खुणो बहुस्सुया वन्भागमा बहुसो बहुसु आगाढागाढेषु कारणेषु माई मुसावाई अमुई पावजीवी जावज्जीवाए तेसिं तप्पत्तिर्यं नो कप्पइ आयरियत्तं वा जाव गणावच्छेयगतं वा उद्दिसित्तए वा धारित्तए वा ॥ सू० २६ ॥

छाया—बहवो भिक्षव बहुश्रुता. बह्वागमाः बहुशो बहुसु आगाढागाढेषु कारणेषु मायिनो मृपावादिनोऽशुचय पापजीविनो यावज्जीव तेषा तत्प्रत्ययिक नो कल्पते आचार्यत्वं वा यावद्गणावच्छेदकत्वं वा उद्देश्यं वा धारयितुं वा ॥ सू० २६ ॥

भाष्यम्—‘बहवे भिक्खुणो’ बहवोऽनेके भिक्षव । इदमपि सूत्रं भिक्षुसूत्रवदेव व्याख्येयम् । विशेष एतावानेव यत् तत्रैकवचनमाश्रित्य व्याख्या कृता, अत्र बहुवचनमाश्रित्य व्याख्या कर्तव्येति ॥ सू० २६ ॥

अथ बहुवचनेन गणावच्छेदकविषय पञ्चमसूत्रमाह—‘बहवे गणावच्छेयया’ इत्यादि ।

सूत्रम्—बहवे गणावच्छेयया बहुस्सुया वन्भागमा बहुसो बहुसु आगाढागाढेषु कारणेषु माई मुसावाई अमुई पावजीवी जावज्जीवाए तेसिं तप्पत्तिर्यं नो कप्पइ आयरियत्तं वा जाव गणावच्छेयगतं वा उद्दिसित्तए वा धारित्तए वा ॥ सू० २७ ॥

छाया—बहवो गणावच्छेदका. बहुश्रुता. बह्वागमा. बहुशो बहुसु आगाढागाढेषु कारणेषु मायिनो मृपावादिन. अशुचय. पापजीविनः यावज्जीव तेषा तत्प्रत्ययिकं नो कल्पते आचार्यत्वं वा यावद्गणावच्छेदकत्वं वा उद्देश्यं वा धारयितुं वा ॥ सू० २७ ॥

भाष्यम्—‘बहवे गणावच्छेयया’ बहवोऽनेके त्रिचतु प्रमृतय गणावच्छेदका । शेष सर्वं बहुवचनेन भिक्षुसूत्रवदेव व्याख्येयम् ॥ सू० २७ ॥

अथाचार्योपाध्यायविषयं षष्ठं सूत्रमाह—‘बहवे आयरियउवज्झाया’ इत्यादि ।

सूत्रम्—बहवे आयरियउवज्झाया बहुस्सुया वन्भागमा बहुसो बहुसु आगाढागाढेषु कारणेषु माई मुसावाई अमुई पावजीवी जावज्जीवाए तेसिं तप्पत्तिर्यं नो कप्पइ आयरियत्तं वा जाव गणावच्छेयगतं वा उद्दिसित्तए वा धारित्तए वा ॥ सू० २८ ॥

छाया—बहवः आचार्योपाध्याया. बहुश्रुता. बह्वागमा. बहुशो बहुसु आगाढागाढेषु कारणेषु मायिनो मृपावादिनोऽशुचय. पापजीविनो यावज्जीव तेषा तत्प्रत्ययिकं नो कल्पते आचार्यत्वं वा यावत् गणावच्छेदकत्वं वा उद्देश्यं वा धारयितुं वा ॥ सू० २८ ॥

भाष्यम्—‘बहवे आयरियउवज्झाया’ बहवोऽनेके त्रिचतु प्रमृतय आचार्योपाध्याया. आचार्या उपाध्यायाश्च । शेष सर्वं बहुवचनेन भिक्षुसूत्रवदेव व्याख्येयम् ॥ सू० २८ ॥

अथ भिक्षुकादीन् सर्वान् संगृह्य बहुवचनेन सप्तम समुच्चयसूत्रमाह—‘वहवे भिक्खुणो’ इत्यादि ।

सूत्रम्—वहवे भिक्खुणो वहवे गणावच्छेयया वहवे आयरियउवज्झाया बहु-
स्सुया चन्नागमा बहुसो बहुसु अगाढागाढेषु कारणेषु माई सुसावाई असुई पावजीवी
जावज्जीवाए तेसिं तप्पत्तिं नो कप्पइ आयरियत्तं वा जाव गणावच्छेयगतं वा
उद्दिसित्तए वा धारित्तए वा ॥ सू० २९ ॥

॥ व्यवहारकल्पे तद्दो उद्देशो समाप्तो ॥ ३ ॥

छाया—वहवो भिक्षुका वहवो गणावच्छेदकाः वहव आचार्योपाध्याया बहुश्रुताः
ब्रह्मगमाः बहुशो बहुषु अगाढागाढेषु कारणेषु मायिनो मृषावादिनः अशुचयः पाप-
जीविनो यावज्जीव तेषा तत्प्रत्ययिकं नो कल्पते आचार्यत्व वा यावद् गणावच्छेदकत्व
वा उद्देश्यं वा धारयितुं वा ॥ सू० २९ ॥

॥ व्यवहारकल्पे तृतीय उद्देशः समाप्तः ॥ ३ ॥

भाष्यम्—‘वहवे भिक्खुणो’ वहवो भिक्षुका तथा ‘वहवे गणावच्छेयया’ वहवोऽ-
नेके गणावच्छेदका ‘वहवे आयरियउवज्झाया’ वहवोऽनेके आचार्योपाध्याया । शेषं सर्वं भिक्षु-
कादीनां बहुत्वमधिकृत्य बहुवचनेन भिक्षुसूत्रव्याख्यावद् व्याख्या करणीया । अयं भावः—अनेके भिक्षुका
गणावच्छेदका आचार्योपाध्याया बहुश्रुताया अपि अभीक्ष्ण माया-मृषा-वादादिकं यदि कुर्युं
तदा भिक्षुकादीनां सर्वेषामपि मृषावादादिजनितापराधेन जीवनपर्यन्तमेवमाचार्यादिगणावच्छेदका-
न्तपदव्या दानं धारणं च न कल्पते इति ॥ सू० २९ ॥

इति श्री-विश्वविख्यात-जगद्गुरु-प्रसिद्धवाचक-पञ्चदशभाषाकलितललितकलापालापक-

प्रविशुद्धगद्यपद्यनैकग्रन्थनिर्मापक-वादिमानमर्दक-श्रीशाहछत्रपतिकोल्हापुरराजप्रदत्त-

“जैनाचार्य”-पदभूषित-कोल्हापुरराजगुरु-बालब्रह्मचारि-जैनाचार्य-जैन-

धर्म-दिवाकर-पूज्यश्री-घासीलालव्रतिविरचितायां “व्यवहारसूत्रस्य”

भाष्यरूपाया व्याख्याया तृतीय

उद्देशकः समाप्तः ॥ ३ ॥

॥ अथ चतुर्थोद्देशकः प्रारभ्यते—

न्याख्यातस्तृतीयोद्देशकः, सम्प्रति चतुर्थ उद्देशः प्रारभ्यते, तत्रास्यादिसूत्रस्य तृतीयो-
द्देशकान्तिमसूत्रेण सह कः सम्बन्धस्तत्राह भाष्यकार — ‘आयरियं’ इत्यादि ।

भाष्यम्—आयरियमाइयाणं, माइप्पभिर्दण नो पयं देज्जा ।

उउवद्धाइयकाळे, विहरेज्जा तेसि विहिमेत्य ॥ १ ॥

छाया—आचार्यादीना मायिप्रभृतीना नो पद दद्यात् ।

ऋतुवद्धादिककाले विहरेयुस्तेषा विधिमत्र ॥ १ ॥

न्याख्या—‘आयरियमाइयाणं’ इति । पूर्वं तृतीयोद्देशकस्यान्तिमसूत्रे मायिप्रभृतीनां
मायिमृषावाद्यशुचिपापजीविनाम् आचार्यादीनाम् आचार्यस्योपाध्यायस्य प्रवर्त्तकस्य स्थविरस्य
गणिनो गणधरस्य गणावच्छेदकस्य चेत्यर्थं पदम् आचार्योपाध्यायादिपदं यावज्जीव नो दद्यात्
इति प्रोक्तम्, ते च ‘उउवद्धाइयकाळे’ ऋतुवद्धादिककाले हेमन्तग्रीष्मकाले वर्षावासकाले च
‘विहरेज्जा’ विहरेयुः विचरेयुः तदा कथं विचरेयुः ? इति तेषां विचरणस्य विधिम् अत्र
चतुर्थोद्देशकस्यादौ कथयिष्यते, ह्येष पूर्वापरोद्देशकयोः सम्बन्धः । अनेन सम्बन्धेनायातस्यास्य
चतुर्थोद्देशकस्येदमादौ आचार्योपाध्यायादिविषयकः सूत्राष्टकमाह—‘नो कप्पइ’ इत्यादि ।

सूत्रम्—नो कप्पइआयरिय उवज्झायस्स एगाणियस्स हेमंतगिम्हासु चरित्तए ॥ १ ॥

कप्पइ आयरियउवज्झायस्स अप्पविइयस्स हेमंतगिम्हासु चरित्तए ॥ सू० २ ॥

नो कप्पइ गणावच्छेययस्स अप्पविइयस्स हेमतगिम्हासु चरित्तए ॥ सू० ३ ॥

कप्पइ गणावच्छेययस्स अप्पतइयस्स हेमंतगिम्हासु चरित्तए ॥ सू० ४ ॥

नो कप्पइ आयरियउवज्झायस्स अप्पविइयस्स वासावासं वत्थए ॥ सू० ५ ॥

कप्पइ आयरियउवज्झायस्स अप्पतइयस्स वासावासं वत्थए ॥ सू० ६ ॥

नो कप्पइ गणावच्छेययस्स अप्पतइयस्स वासावासं वत्थए ॥ सू० ७ ॥

कप्पइ गणावच्छेययस्स अप्पचउत्थस्स वासावासं वत्थए ॥ सू० ८ ॥

छाया—नो कल्पते आचार्योपाध्यायस्य एकाकिनो हेमन्तग्रीष्मेषु चरितुम् ॥ सू० १ ॥

कल्पते आचार्योपाध्यायस्य आत्मद्वितीयस्य हेमन्तग्रीष्मेषु चरितुम् ॥ सू० २ ॥

नो कल्पते गणावच्छेदकस्य आत्मद्वितीयस्य हेमन्तग्रीष्मेषु चरितुम् ॥ सू० ३ ॥

कल्पते गणावच्छेदकस्य आत्मतृतीयस्य हेमन्तग्रीष्मेषु चरितुम् ॥ सू० ४ ॥

नो कल्पते आचार्योपाध्यायस्य आत्मद्वितीयस्य वर्षावासं वस्तुम् ॥ सू० ५ ॥

कल्पते आचार्योपाध्यायस्य आत्मतृतीयस्य वर्षावासं वस्तुम् ॥ सू० ६ ॥

नो कल्पते गणावच्छेदकस्य आत्मतृतीयस्य वर्षावासं वस्तुम् ॥ सू० ७ ॥

कल्पते गणावच्छेदकस्य आत्मचतुर्थस्य वर्षावासं वस्तुम् ॥ सू० ८ ॥

भाष्यम्—‘नो कल्पइ’ इति । ‘नो कल्पइ’ नो कल्पते ‘आयरियउज्ज्ज्ञायस्स’ आचार्यस्य उपाध्यायस्य च ‘एगाणियस्स’ एकाकिन अद्वितीयस्य ‘हेमंतगिम्हासु’ हेमन्त-ग्रीष्मेपु, अत्र वर्षस्य त्रय एव भागा विवक्षिता, हेमन्तकाल ग्रीष्मकाल वर्षाकालश्चेति, तत्र हेमन्तग्रीष्मकाल शेषकालनाम्ना ऋतुवद्वकालनाम्ना वा प्रसिद्धः, सोऽष्टमासात्मको नव मासात्मको वा भवति तेन शेषकाळेऽष्टमासात्मके नवमासात्मके वा हेमन्तग्रीष्मरूपे, सूत्रे बहु-वचनं हेमन्तग्रीष्मयोरष्टनवमासात्मकत्वात्, तेषु अष्टसु नवसु वा मासेषु इत्यर्थः आचार्योपाध्यायस्य एकाकिन ‘चरित्तए’ चरितुं विहर्तुं न कल्पते, आचार्योपाध्यायस्य हेमन्तग्रीष्मकाळे मासकल्पेन विहरणं भवति गच्छथ सवालवृद्धाकुल ततस्तत्र तिष्ठत तस्य वैयावृत्यादिक बहु कर्त्तव्यं भवेत् सूत्रार्थननुमयानां स्मरणे मा विघ्नो भूयादिति गच्छाद् बहि पृथग् एकाकी स्थातु मिच्छेत् तदा नैकाकित्वेन स्थातु कल्पते, यतो गच्छ अनाचार्योपाध्यायो न कर्त्तव्य इति ॥ सू० १ ॥

तर्हि कथं कल्पते इति द्वितीयं सूत्रमाह—‘कल्पइ’ इत्यादि । कल्पइ कल्पते ‘आयरियउज्ज्ज्ञायस्स’ आचार्योपाध्यायस्य ‘अप्पविइयस्स’ आत्मद्वितीयस्य ‘हेमन्तगिम्हासु’ हेमन्तग्रीष्मेपु अष्टसु मासेषु ‘चरित्तए’ चरितुं विहर्तुम् ॥ सू० २ ॥

अथ गणावच्छेदकविषय निषेधरूप तृतीयसूत्रमाह—‘नो कल्पइ गणा०’ इत्यादि । ‘नो कल्पइ’ नो कल्पते ‘गणावच्छेदयस्स’ गणावच्छेदकस्य ‘अप्पविइयस्स’ आत्मद्वितीयस्य आत्मा स्वयं द्वितीयो यत्र स आत्मद्वितीय द्वितीयेन आत्मभिन्नेन साधुना सहितः, तस्य ‘हेमन्तगिम्हासु’ हेमन्तग्रीष्मेपु ‘चरित्तए’ चरितुम् ॥ सू० ३ ॥

चतुर्थं गणावच्छेदकविषयमाज्ञासूत्रमाह—‘कल्पइ गणा०’ इत्यादि ।

‘कल्पइ’ कल्पते ‘गणावच्छेदयस्स’ गणावच्छेदकस्य ‘अप्पविइयस्स’ आत्मतृतीयस्य, तत्र आत्मा स्वयं तृतीयो यत्र स आत्मतृतीय द्वाभ्यामात्मभिन्नाभ्या साधुभ्या सहितः, तस्य ‘हेमन्तगिम्हासु’ हेमन्तग्रीष्मेपु चरितुम् ॥ सू० ४ ॥

अथ वर्षावासमधिकृत्य निषेधविषय पञ्चममाचार्योपाध्यायसूत्रमाह—‘नो कल्पइ०’ इत्यादि ।

‘नो कल्पइ’ न कल्पते ‘आयरियउज्ज्ज्ञायस्स’ आचार्योपाध्यायस्य ‘अप्पविइयस्स’ आत्मद्वितीयस्य द्वितीयसाधुसहितस्य ‘वासावासं’ वर्षावासं ‘वत्थए’ वस्तुं स्थातुम् ॥ सू० ५ ॥

षष्ठमनुज्ञासूत्रमाह—‘कप्पइ आयरिय०’ इत्यादि ।

‘कप्पइ’ कल्पते ‘आयरियउवज्झायस्स’ आचार्योपाध्यायस्य ‘अप्पतइयस्स’ आत्म-
तृतीयस्य आत्मा स्वयं तृतीयो यत्र स आत्मतृतीयं द्वाभ्यामात्मभिन्नाभ्यां साधुभ्यां सहितस्तस्य
वासावासं वत्थए’ वर्षावासं वस्तुम् ॥ सू० ६ ॥

अथसप्तमं वर्षावासमधिकृत्य निषेधविषयं गणावच्छेदकसूत्रमाह—‘नो कप्पइ’ इत्यादि ।

नो कप्पइ न कल्पते ‘गणावच्छेययस्स’ गणावच्छेदकस्य ‘अप्पतइयस्स’ आत्मतृती-
यस्य आत्मभिन्नसाधुद्वयसहितस्य ‘वासावासं वत्थए’ वर्षावासं वस्तुम् ॥ सू० ७ ॥

अथाष्टममनुज्ञासूत्रमाह—‘कप्पइ गणा०’ इत्यादि ।

‘कप्पइ’ कल्पते ‘गणावच्छेययस्स’ गणावच्छेदकस्य ‘अप्पचउत्थस्स’ आत्मचतुर्थस्य—
आत्मः स्वयं चतुर्थो यत्र स आत्मचतुर्थं आत्मभिन्नैस्त्रिभिः साधुभिः सहितस्य ‘वासावासं
वत्थए’ वर्षावासं वस्तुम् कल्पते इति सूत्राष्टकसंक्षेपार्थः ।

अथ भावः—हेमन्तग्रीष्मकालमधिकृत्याचार्योपाध्यायविषयं निषेधानुज्ञागर्भितं सूत्रद्वयम्, तत्रा-
द्यसूत्रे हेमन्तग्रीष्मयोरेकाकिन आचार्योपाध्यायस्य विहरणनिषेधः, द्वितीयसूत्रे आत्मद्वितीयस्य
तस्य विहरणानुज्ञेति सूत्रद्वयमाचार्योपाध्यायविषयकम् २ । एव सूत्रद्वयं गणावच्छेदकस्य
हेमन्तग्रीष्मकालविषये भावनीयम्, तत्राद्यसूत्रे आत्मद्वितीयस्य प्रतिषेधः, द्वितीयसूत्रे
त्वात्मतृतीयस्यानुज्ञा ४ । एवमेषामेव चत्वारि सूत्राणि वर्षावासविषयाणि वेदितव्यानि,
तत्राद्ये द्वे सूत्रे आचार्योपाध्यायस्य यथा—प्रथमसूत्रे आचार्योपाध्यायस्यात्मद्वितीयस्य
प्रतिषेधः, द्वितीये त्वात्मतृतीयस्यानुज्ञा ६ । तृतीयसूत्रे गणावच्छेदकस्यात्मतृतीयस्य प्रति-
षेधः, चतुर्थे त्वात्मचतुर्थस्यानुज्ञेति सूत्राष्टकभावार्थः ८ । अत्र ऋतुबद्धकाले वर्षाकाले
चेति कालद्वये जघन्यतो यथाक्रमं गच्छ पञ्चकं सप्तकं च भवितुमर्हति, पञ्चपरिमाणमस्येति
पञ्चकं, सप्तपरिमाणमस्येति सप्तकं, किमुक्तं भवति—ऋतुबद्धकाले पञ्चको गच्छ पञ्चसाधु-
समुदायरूपः, वर्षाकाले च सप्तकं सप्तसाधुसमुदायरूपो गच्छो भवति । कथमित्याह—ऋतुबद्धे
काले जघन्यत आचार्य उपाध्यायो वा आत्मद्वितीय गणावच्छेदकस्त्वात्मतृतीय इत्येव पञ्चको
गच्छो भवति । वर्षाकाले जघन्यत आचार्य उपाध्यायो वा आत्मतृतीय, गणावच्छेदकश्चात्मचतुर्थ
इत्येवं सप्तको गच्छो भवति । उत्कर्षतः कालद्वयेऽपि द्वात्रिंशत्सहस्रसाधुसमुदायरूपो गच्छो भवति,
यथाहि—भगवतः ऋषभदेवस्वामिनो ज्येष्ठस्य गणधरस्य ऋषभसेनस्य पुण्डरीकाऽपरान्मनो
द्वात्रिंशत्सहस्रो गच्छ आसीत् । शेषपरिमाणो जघन्योत्कृष्टमव्यगतो गच्छो सन्त्यमो भवति ।
अत्र सूत्राष्टके जघन्यपरिमाणो गच्छ प्रतिपादित इति ॥ सू० १-८ ॥

पूर्वम् ऋतुवद्बकालवर्षाकालमधिकृत्य एकैकाचार्योपाध्यायगणावच्छेदकविषय कल्पाकल्पसू-
त्राष्टक प्रतिपादितम्, साम्प्रत तदेव कालद्वयमधिकृत्याऽनेकाचार्योपाध्यायगणावच्छेदकविषयं
सूत्रद्वयमभिधातुकामः पूर्व हेमन्तग्रीष्मकालमधिकृत्य सूत्रमाह—‘से गामसि वा’ इत्यादि ।

सूत्रम्—से गामंसि वा नगरंसि वा निगमंसि वा रायहाणीए वा खेडंसि वा
कव्वडंसि वा मडवंसि वा पट्टणसि वा दोणमुहसि वा आसमंसि वा संवाहंसि वा
संनिवेशंसि वा वहूणं आयरियउवज्झायाणं अप्पविइयाणं, वहूणं गच्छावच्छेययाणं अप्प-
तइयाणं कप्पइ हेमंतगिम्हासु चरित्तए अन्नमन्ननिस्साए ॥ सू० ९ ॥

छाया—अथ ग्रामे वा नगरे वा राजधान्यां वा खेटके वा कव्वडे वा मडम्बे वा
पत्तने वा द्रोणमुखे वा आश्रमे वा सबाहे वा संनिवेशे वा वहूनामाचार्योपाध्यायानां
मात्मद्वितीयानाम् वहूना गणावच्छेदकानामात्मतृतीयानाम् कल्पते हेमन्तग्रीष्मेषु चरितुम्
अन्योऽन्यनिश्रया ॥ सू० ९ ॥

भाष्यम्—‘से गामंसि वा’ इति । ‘से’ अत्र ‘से’ शब्दोऽथशब्दार्थकः, तथाच—अथानन्तर
प्रत्येकाचार्यादिविषयकविधिप्रतिषेधप्रदर्शनानन्तरम् ‘गामंसि वाः’ ग्रामे वा ग्रामविषये, तत्र ग्रामो
वृत्तिवेष्टितः, तस्मिन् ‘नगरसि वा’ नगरे वा, तत्र नगरं गोमहिष्यादीनामष्टादशकरवर्जितम्, तस्मिन्
‘निगमंसि वा’ निगमे वा, निगमं वणिजां व्यापारस्थानम्, तस्मिन् वा, ‘रायहाणीए वा’ राज-
धान्यां वा, तत्र राजधानी राज्ञो निवासस्थानम्, तत्र वा, ‘खेडंसि वा’ खेटे वा, तत्र खेटो घूलिनि-
र्मितप्राकारपरिवेष्टित जननिवासस्थानं, तस्मिन्, ‘कव्वडंसि वा’ कव्वटे वा कुत्सितनगरे ‘मडवंसि वा’
मडम्बे वा, मडम्ब—सार्धकोशद्वयान्तर्गतग्रामरहित प्रदेशः, तत्र, ‘पट्टणसि वा’ पत्तने वा, पत्तनं
जलपत्तनं स्थलपत्तनमिति द्विविधम्, नौभिः शकटैर्वा प्राप्य नगरं पत्तनं भवति, तत्र वा, ‘द्रोण-
मुहसि वा’ द्रोणमुखे वा, तत्र द्रोणमुखो नाम जलस्थलमार्गयोः समेलनस्थानम्, तत्र वा, ‘आस-
मंसि वा’ आश्रमे वा तापसादीनां निवासस्थाने वा ‘संवाहंसि वा’ सबाहे वा, तत्र सबाह
कृषिवलैर्घान्यरक्षार्थं निर्मितं दुर्गभूमिस्थानम्, तत्र वा, ‘संनिवेशसि वा’ संनिवेशे वा, तत्र संनिवेश-
समागतसार्थवाहादिनिवासस्थानम्, तत्र वा, ‘वहूणं’ वहूनामनेकेषां द्वित्रिप्रभृतीनाम् ‘आयरियउवज्झा-
याणं’ आचार्योपाध्यायानाम् आचार्याणामुपाध्यायानां चेत्यर्थः । कथम्भूतानाम् ? तत्राह ‘अप्पविइयाणं’
आत्मद्वितीयानाम्, आत्मना द्वितीयानाम् आत्मभिन्नैकसाधुयुक्तानाम् ‘वहूणं’ गणावच्छेययाणं
वहूनामनेकेषां गणावच्छेदकानाम् ‘अप्पतइयाणं’ आत्मतृतीयानाम् आत्मना सह तृतीयानाम्
द्वौ सहायकौ तृतीयश्च स्वयं तेषाम् ‘कप्पइ’ कल्पते ‘हेमंतगिम्हासु’ हेमन्तग्रीष्मेषु ऋतुवद्बकाले
इत्यर्थः ‘चरित्तए’ चरितुं विहर्तुम् । कथं कल्पते ? इत्याह—‘अन्नमन्ननिस्साए’
अन्योऽन्यनिश्रया परस्परपसपदमाश्रित्येति यथा—एकस्याचार्यस्यैक शिष्यः, द्वितीयः स्वयम्,
एवं प्रत्येक द्वितीयादीनां द्वौ द्वौ मिलित्वा चतुः सप्तकादयः आचार्याः, एवमेकस्य गणावच्छेदस्य

द्वौ शिष्यौ एकश्च स्वयमिति प्रत्येक द्वित्रादीना त्रयस्यो मिलित्वा षट्सख्यकादयो गणावच्छेदका-
स्तेषा हेमन्तग्रीष्मेषु विहर्तुं कल्पते इति भावः ॥ सू० ९ ॥

सूत्रम्—से गामंसि वा नगरंसि वा निगमंसि वा रायहाणीए वा खेडंसि
वा कव्वडंसि वा मडवंसि वा पट्टणंसि वा दोणमुहंसि वा आसमंसि वा संवाहंसि
वा संनिवेसंसि वा बहूणं आयरियउवज्झायाणं अप्पतइयाणं, बहूणं गणावच्छेययाणं
अप्पचउत्थाणं कप्पइ वासावासं वत्थए अन्नमन्ननिस्साए ॥ सू० १० ॥

छाया—अथ ग्रामे वा नगरे वा राजधान्या वा खेटे वा कव्वडे वा मडम्बे वा
पत्तने वा दोणमुखे वा आश्रमे वा संवाहे वा बहूनामाचार्योपाध्यायानामात्मतृतीयानाम्
बहूना गणावच्छेदकानामात्मचतुर्थानां कल्पते वर्षावासं वस्तुमन्योऽन्यनिश्चया ॥ सू० १० ॥

भाष्यम्—‘से गामंसि वा’ इत्यादि । ‘से’ अथानन्तरम् ‘गामंसि वा’ ग्रामे वा पूर्वनि-
र्दिष्टस्वरूपेषु ग्रामादिषु ‘बहूणं’ बहूनामनेकेषा ‘आयरियउवज्झायाणं’ आचार्योपाध्यायानां
प्रत्येकमनेकेषामाचार्याणाम् तथा प्रत्येकमनेकेषामुपाध्यायानाम् ‘अप्पतइयाणं’ आत्मतृतीयानाम्
आत्मना सह त्रित्वसख्याविशिष्टानाम्, तथा ‘बहूणं गणावच्छेययाणं’ बहूनामनेकेषा गणावच्छेद-
कानाम् ‘अप्पचउत्थाणं’ आत्मचतुर्थानाम् आत्मना सह चतुष्कसख्याविशिष्टानाम् ‘कप्पइ’ कल्पते
‘वासावासं’ वर्षावासं चातुर्मास्यम् ‘वत्थए’ वस्तु वासं कर्तुम् । कल्पते आत्मतृतीयानामाचार्याणां
बहूनाम्, तथा—आत्मचतुर्थानां बहूनां गणावच्छेदकानां वर्षावासं वस्तुम् । कथमित्याह—
‘अन्नमन्ननिस्साए’ अन्योऽन्यनिश्चया परस्परोपसपदा चातुर्मास्ये एकत्र वासं कर्तुं कल्पते ।
अत्रायं भावः यथा—एकस्याचार्यस्य द्वौ शिष्यौ एकश्च स्वयमिति त्रयः, एव प्रत्येक द्वित्रादीनां
सख्यामेलनं भवतीति परस्परं मिलित्वा, एवमेकस्य गणावच्छेदस्य त्रयः शिष्याश्चतुर्थः स्वयमिति
चत्वारः, एव प्रत्येक द्वित्रादीनां सख्यामेलनं भवतीति परस्परं मिलित्वा तेषां वर्षावासं स्थातुं
कल्पते इति । यत् क्षेत्रं यस्यानुकूलं भवति तन्निश्चया वर्षावासे स्थातव्यमिति ॥ सू० १० ॥

सूत्रम्—गामाणुगामं दइज्जमाणे भिक्खु ज पुरओ कट्टु विहरइ से आहव्व
वीसमेज्जा अत्थि या इत्थं अन्ने केइ उवसंपज्जणारिहे से उवसंपज्जियव्वे, णत्थि
या इत्थं अन्ने केइ उवसंपज्जणारिहे तस्स अप्पणो कप्पाए असमत्ते कप्पइ
से एगराइयाए पडिमाए जण्ण जण्णं दिसं अन्ने साहम्मिया विहरंति तण्ण तण्णं
दिसं उवल्लिअए, नो से कप्पइ तत्थ विहारवत्थियं वत्थए, कप्पइ से तत्थ कारण-
वत्थियं वत्थए, तसि च णं कारणंसि निट्ठियसि परो वएज्जा वसाहि अज्जो एगरायं
वा दुरायं वा एवं से कप्पइ एगरायं वा दुरायं वा वत्थए, नो से कप्पइ परं एग-

रायाओ वा दुरायाओ वा वत्थए जं तत्थ परं एगरायाओ वा दुरायाओ वा वसइ से संतरा छेए वा परिहारे वा ॥ सू०११॥

छाया—ग्रामाऽनुग्रामं द्रवन् भिक्षुर्यं पुरतः कृत्वा विहरति स आहृत्य विष्वग्-भवेत्, अस्ति चात्राऽन्यः कश्चित् उपसंपदार्हः उपसंपत्तव्यः, नास्ति कश्चित् उपसंपदार्हः तस्य आत्मन कल्पोऽसमाप्त कल्पते तस्यैकरात्रिक्या प्रतिमया या या खलु दिशमन्ये साधर्मिका विहरन्ति ता ता खलु दिशमुपलानुम्, नो तस्य कल्पते तत्र विहारप्रत्यय वस्तुम्, कल्पते तस्य तत्र कारणप्रत्ययं वस्तुम्, तस्मिन्च कारणे निष्ठिते परो वदेत् घस आर्यं ! एकरात्र वा द्विरात्र वा एवं तस्य कल्पते एकरात्र वा द्विरात्र वा वस्तुम्, नो तस्य कल्पते परमेकरात्राद्वा द्विरात्राद्वा वस्तुम्, यत्तत्र परमेकरात्राद्वा द्विरात्राद्वा वसति तस्य सान्तरात् छेदो वा परिहारो वा ॥ सू०११ ॥

भाष्यम्—‘गामाणुगामं’ इत्यादि । ‘गामाणुगामं’ ग्रामानुग्रामम् एकस्माद् ग्रामाद् गामान्तरम् ‘दूड्जमाणे’ द्रवन् गच्छन् एतावता ऋतुवद् कालं प्रदर्शितः । ‘भिक्षु’ भिक्षु श्रमण ‘जं पुरओ कट्ठु विहरइ’ य पुरतः कृत्वा पुरस्कृत्य यमाचार्यमुपाध्याय वा पुरतः कृत्वा यन्निश्रयेत्यर्थं विहरति ‘से आहच्च विसंभेज्जा’ स आचार्य उपाध्यायो वा गच्छनायक आहृत्य कदाचिद् आयुर्दलिकपरिक्षयात् विश्वं भवेत् शरीरावृथग् भवेत् कालगतो मृतो भवेदित्यर्थः तदा ‘अत्थि या इत्थ अन्ने केइ उवसंपज्जणारिहे’ अस्ति चाऽत्र समुदायेऽन्यः कश्चित् आचार्य उपाध्यायो गणी गणधरः प्रवर्तकः स्थविरो वा उपसंपदार्ह उपसंपद्योग्यः पदवीयोग्य इत्यर्थः तदा ‘से उवसंपज्जियन्वे’ स एवोपसंपत्तव्य आचार्यादिवेन स्थापयित्वा तन्निश्राया स्थातव्यमित्यर्थः । ‘नत्थि या इत्थ अन्ने केइ उवसंपणारिहे’ यदि नास्ति चात्र कश्चिदन्य आचार्यादि, गणी प्रवर्तकादिर्वा समुदाये उपसंपदार्ह आचारान्ननिशीथादेर्ज्ञाता तदा ‘अप्पणो कप्पाए असमत्ते’ आत्मन स्वकीयस्य कल्प आचारकल्प असमाप्त आचारकल्प पूर्णो न पठितो भवेत्तदा तदग्रे पठनस्यावश्यकता वर्तते एव सति ‘कप्पइ से एगराइयाए पडिमाणे’ कल्पने तस्य एकरात्रिक्या प्रतिमया एकरात्रमिग्रहेण ‘अत्रत प्रस्थितोऽहं गन्तव्यस्थानादवाग्मि अपान्तराले एकरात्रादधिकं न स्थास्यामि’ इत्यभिग्रहमादायेत्यर्थः ‘जं णं जं णं दिसं’ या या खलु दिशं—यस्या यस्या दिशि यत्र यत्र प्रदेशे ‘अन्ने साहम्मिया विहरंति’ अन्ये केचित् साधर्मिका समानधर्माणो विहरति ‘तं णं तं णं दिसं उवल्लित्ते’ ता ता खलु दिश—तस्या तस्या दिशि उपलानुम् गन्तुमित्यर्थः किन्तु ‘नो से कप्पइ तत्थ विहारवत्तिं वत्थए’ नो तस्य भिक्षुकस्य कल्पते अपान्तराले विहारप्रत्यय निवासनिमित्तक आहारोपकरणादि लोभात्तत्रावस्थानकारणक वस्तु वास कर्तुम् । ‘कप्पइ से तत्थ कारणवत्तिं वत्थए’ कल्पते तस्यान्तराले कारणप्रत्यय कारणमासाध ग्लानादेर्वैयावृत्त्यादिकारणमालम्ब्य एकद्विरात्रादधिकमपि

वस्तु वास कर्तुम् । 'तंसि च णं कारणसि निद्रियसि' तस्मिन् स्वप्न कारणे निष्ठिते समाप्ते सति यदि 'परो वएज्जा' परोऽन्य तत्रत्य श्रमण सघो वा वदेत्—कथयेत्, किं वदेत्तत्राह— 'वसाही'—त्यादि, 'वसाहि अज्जो' वस निवास कुरु हे आर्य ! 'एगरायं वा दुरायं वा' एकरात्र वा द्विरात्र वा यावद् अत्राधिकं वस, इति यदि परो वदेत् तदा 'एव से कप्पइ एगराय वा दुरायं वा वत्थए' एवमन्येन प्रार्थनाया कृताया तस्य श्रमणस्य कल्पते एकरात्र वा द्विरात्र वा वस्तुम्, किन्तु 'नो से कप्पइ परं एगरायाओ वा दुरायाओ वा वत्थए' नो कल्पते तस्य एकरात्राद्वा द्विरात्राद्वा परमधिकं तत्र वस्तुम्, 'जं तत्थ परं एगरायाओ वा दुरायाओ वा वसइ यद्—यदि तत्र परमधिकमेकरात्राद्वा द्विरात्राद्वा कारण विना वसति तदा 'से' तस्य 'सतरा छेए वा परिहारे वा' सान्तरात् स्वकृतादन्तरात् अन्तररूपापराधात् गन्तव्यस्थानप्रापणे यावद्वैवसिकमन्तर भवेत् यावन्ति दिनानि गन्तव्यस्थानप्रापणे तत्र व्यवधानीकृतानि तावद्विषयपरिमित छेदो वा परिहारो वा छेदनामक वा परिहारनामक वा प्राय—श्चित्तं भवेत्तस्येति ।

अत्राय सूत्राशय — यन्निश्रया भिक्षुर्ग्रामानुग्राम विहरति तस्मिन् कालगते सति गच्छे यदि उपसम्पदार्हं पदवीयोग्यं कोऽप्यन्यो भवेत्तदा त तत्र उपसपदायां स्थापयित्वा तन्निश्रया स्थातव्यम्, तदनन्तर स्वस्य पठितुमारव्यकल्पस्याग्रे पठनं कर्तव्यम् । यदि उपसपदार्हं—पदवीयोग्योऽन्य कोऽपि गच्छे न भवेत्, स्वकीय कल्पश्चाऽसमाप्तो वर्ततेऽतस्तत्पूरणार्थमग्रे पठनमावश्यकं वर्तते त्वनिश्रया कतिचित् साधवो भवेयुः, एवं सति त्वनिश्रयागतान् सर्वान् साधून् गृहीत्वा गमनं कर्तव्यम् । तत्र एकरात्रिकाभिप्रेहेण गच्छेत्, यथा अत्रतो निर्गमनानन्तर गन्तव्यस्थानादवाग्न्य अपान्तराले एकरात्रादधिकं कुत्रापि न स्थास्यामीति । एवंविधाभिप्रेहेण यस्या दिशि कल्पपाठका साधर्मिकास्तिष्ठन्ति ता दिशं प्रति प्रस्थातव्यम्, तत्रापान्तराले गोकुलादौ दुग्धदध्यादिलाभरूपं प्रतिबन्धमकुर्वन् गच्छेत् किन्तु मार्गे आहारादिलाभमपेक्ष्य स्थातुं न कल्पते । यदि मार्गे स्थिताना साधूना ग्लानाद्यवस्थायां वैधावृत्त्यादिकारणमुपस्थितं भवेत्तदा तस्य तत्कारणप्रत्ययमेकरात्रादधिकमपि तत्र वस्तुं कल्पते । समाप्ते च कारणे तत्रतो निर्गन्तव्यम् । यदि तत्रत्या श्रमणा पुनरधिकं वस्तुमाग्रहं कुर्युः तदा एकरात्रं वा द्विरात्रं वा तत्र स्थातुं कल्पते । तत्राहारोपव्यादिलोमादेकद्विरात्रादधिकं वसेत् तदा तस्य भिक्षोरपान्तराले गन्तव्यस्थानप्राप्तौ यावद्दिनावधिकमन्तरं भवेत् तावत्परिमितं छेदं परिहारतपो वा कल्पपठनान्तरायकारणकं समापयेतेति सूत्राशयः ॥ सू० ११ ॥

तदेव ऋतुवद्धकालसूत्र व्याख्याय सम्प्रति वर्षावाससूत्र व्याख्यातुमाह—'वासावासं' इत्यादि ।

सूत्रम्—वासावासं पज्जोसविओ भिक्खु यं जं पुरओ कट्ठु विहरइ से आहच्चं रीसंमेज्जा अत्थि या इत्थं अन्ने केइ उवसंपज्जणारिहे से उवसंपज्जियन्वे, नत्थि या

इत्थ अन्ने उवसंपज्जणारिहे तस्स अप्पणो कप्पाए असमत्ते कप्पइ से एगराइयाए पडिमाए जणं जणं दिसं अन्ने साहम्मिया विहरंति तण्णं तण्णं दिसं उवल्लित्ते, नो से कप्पइ तत्थ विहारवत्तिं वत्थए, कप्पइ से तत्थ कारणवत्तिं वत्थए । तंसि च णं कारणंसि निट्ठियंसि परो वएज्जा वसाहि अज्जो एगरायं वा दुरायं वा एव से कप्पइ एगराय वा दुरायं वा वत्थए, नो से कप्पइ परं एगरायाओ वा दुरायाओ वा वत्थए, जं तत्थ एगरायाओ वा दुरायाओ वा परं वसइ से संतरा छेए वा परिहारे वा ॥ सू० १२ ॥

छाया — वर्षावास पर्युषितो भिक्षुश्च यं पुरतः कृत्वा विहरति आहत्य स विष्वग्भवेत् अस्ति चाऽत्राऽन्यः कश्चिदुपसपदार्हः स उपसंपत्तव्यः, नास्ति चात्र कश्चिदुपसपदार्हः तस्य चाऽऽत्मनः कल्पोऽसमाप्तः कल्पते तस्यैकरात्रिक्या प्रतिमया या या खलु दिशमन्ये साधर्मिका विहरन्ति ता ता खलु दिशमुपलानुमु, नो तस्य कल्पते विहारप्रत्ययं वस्तुम्, कल्पते तस्य कारणप्रत्ययं वस्तुम्, तस्मिन् च खलु कारणे निष्ठिते परो ववेत् वस आर्य ! एकरात्रं वा द्विरात्रं वा, एव तस्य कल्पते एकरात्रं वा द्विरात्रं वा वस्तुम् नो तस्य कल्पते परमेकरात्राद्वा द्विरात्राद्वा वस्तुम्, यस्तत्र परमेकरात्राद्वा द्विरात्राद्वा वसति तस्य सान्तरात् छेदो वा परिहारो वा ॥ सू० १२ ॥

भाष्यम् — 'वासावासं' इत्यादि । 'वासावासं' वर्षावास वर्षाकाल 'पज्जोसविओ' पर्युषित वर्षाकाले वास कुर्वन् स्थित 'भिक्षू य' भिक्षुश्च 'जं पुरओ कट्ठं विहरइ' यमाचार्यादिक पुरतः कृत्वा यन्निश्रयेत्यर्थं विहरति वर्षावासे तिष्ठति 'आहच्च से वीसंभेज्जा' आह-य स विष्वग्भवेत् कदाचित् स आचार्य शरीरात् पृथग्भवेत् प्रियेत इत्यर्थं तत 'अत्थि या इत्थ अन्ने केइ उवसंपज्जणारिहे' अस्ति विद्यते अत्र समुदाये कश्चिदन्यो नायक' उपसपदार्ह उपसंपत्तियोग्य आचार्यादिपदयोग्य तदा 'से उवसंपज्जियव्वे' स उपसंपत्तव्य । शेषं सर्वमेकादशसूत्रोक्तऋतुबद्धकालसूत्रवद् व्याख्येयम् ॥ सू० १२ ॥

पूर्वमाचार्ये कालगते भिक्षुमधिकृत्य ऋतुबद्धकालवर्षाकालविहारविषयकं सूत्रद्वयं प्रतिपादितम्, साम्प्रतमाचार्योपाध्यायस्य मरणावस्थार्या पदवीदानविधिमाह — 'आयरियउवज्झाए' इत्यादि ।

सूत्रम् — आयरियउवज्झाए गिलायमाणे अन्नयरं कएज्जा अज्जो ! ममंसि णं कालगयंसि समानसि अयं समुक्कसियव्वे, से य समुक्कसणारिहे समुक्कसियव्वे, से य नो समुक्कसणारिहे नो समुक्कसियव्वे, अत्थि या इत्थ अन्ने केइ समुक्कसणारिहे से समुक्कसियव्वे । नत्थि या इत्थ अन्ने समुक्कसणारिहे से चेव समुक्कसियव्वे । तंसि च णं समुक्किट्ठंसि परो वएज्जा दुस्समुक्किट्ठं ते अज्जो ! निक्खिवाहि, तस्स णं निक्खि-

वमाणस्स नत्थि केइ छेए वा परिहारे वा, जे साहम्मिया आहाकप्पेणं नो अब्भट्ठाए विहरन्ति सव्वेसिं तेसिं तप्पत्तियं छेए वा परिहारे वा ॥ सू० १३ ॥

छाया—अचार्योपाध्यायो ग्लायन् अन्यतरं वदेत्—मार्य । मयि खलु कालगते सति अयं समुत्कर्षयितव्यः, स च समुत्कर्षणार्हः समुत्कर्षयितव्यः । स च नो समुत्कर्षणार्हः, नो समुत्कर्षयितव्यः, अस्ति चाऽत्राऽन्यः कश्चित् समुत्कर्षणार्हः समुत्कर्षयितव्यः । नास्ति चात्रान्यः कश्चित् समुत्कर्षणार्हः स एव च समुत्कर्षयितव्यः । तस्मिन् खलु समुत्कर्षणे परो वदेत् दुस्समुत्कर्षे वे आर्यः ! निक्षिप, तस्य खलु निक्षिपतो नाऽस्ति कश्चित् छेदो वा परिहारो वा, ये साधर्मिका यथाकल्पेन नो अभ्युधाय विहरन्ति सर्वेपा तेपा तत्प्रत्ययिकं छेदो वा परिहारो वा ॥ सू० १३ ॥

भाष्यम्—‘आयरियउवज्झाए’ इत्यादि । ‘आयरियउवज्झाए’ आचार्यं उपाध्यायो वा ‘गिलायमाणे’ ग्लायन् धातुक्षोभादिना ग्लानिसुपगच्छन् आसन्नमरण सन्नित्यर्थः ‘अन्नयरं’ अन्यतरम् उपाध्याय—प्रवर्तक—स्थविर—गणि—गणधर—गणावच्छेदक—गीतार्थभिक्षूणां मध्यात् यं कम-प्येक गच्छसापेक्ष सन् ‘वपज्जा’ वदेत्—कथयेत्, कश्चिद्गणनायक आचार्यादि धातुक्षोभादिनाऽनिष्टादिनिमित्तदर्शनेन वा स्वकीय कालगमन संभाव्य गच्छसचालनार्थं गच्छवासिनमेकं कमपि श्रमणं समाहूय कथयतीत्यर्थः । ‘अज्जो !’ हे आर्य ! ‘ममंसि णं काल-गयंसि समागंसि’ मयि खलु कालगते मयि मृते सति ‘अयं समुक्कसियव्वे’ अयं समुत्कर्षयितव्यः अयं परिदृश्यमान श्रमण मत्समीहितः समुत्कर्षयितव्यः आचार्यपदे स्थापनीयो भवद्भिः । ततः कालगते आचार्ये ‘से य समुक्कसणारिहे’ स च यदि समुत्कर्षणार्हः समुत्कर्षणयोग्य आचार्यादिपदवीयोग्य अभ्युद्यतमरणमभ्युद्यतविहार वा न स्वीकृतो भवेत् तदा स एव ‘समुक्कसियव्वे’ समुत्कर्षयितव्यः गणनायकपदे स्थापनीयो नान्यः, यदि स वदेत्—अहमभ्युद्यतविहार जिनकल्पादिकमभ्युद्यतमरण पादपोषगमनेङ्गितभक्तप्र-त्याख्यानरूप वा प्रतिपत्त्ये इति तदा किं कुर्यात् ? तत्राह—‘अत्थि या इत्थ’ इत्यादि, ‘अत्थि या इत्थ’ अन्ने केइ समुक्कसणारिहे’ अस्ति चाऽत्र गच्छेऽन्य कोऽपि श्रमण समुत्कर्षणार्हः गणनायकपदवीयोग्य श्रमणसमुदायाभीष्टस्तदा ‘से समुक्कसियव्वे’ स समुत्कर्षयितव्यः गण-नायकपदे स्थापनीयः । अथ यदि ‘नत्थि या इत्थ केइ समुक्कणारिहे’ नास्ति चाऽत्र गच्छेऽन्य कोऽपि श्रमण समुत्कर्षणार्हः गणनायकपदवीयोग्य तदा किं कुर्यादित्याह—तदा ‘से चेव’ स एव योऽभ्युद्यतविहारादिक स्वीकर्तुं काम स एव सप्रार्थ्य ‘समुक्कसियव्वे’ समुत्कर्षयितव्यः, गणनायकपदे स्थापनीयः, सप्रार्थना यथा—गीतार्था सप्रार्थनापुरस्सरं तं ब्रुवते—यूयं गणनायकपदं किञ्चित् कालं यावत् स्वीकुरुतः, परिपालयन्तश्च भवन्त एकमस्माकं कञ्चन श्रमणं गीतार्थं निर्मा-

पयत, तदनन्तरं तत्पदं निक्षिप्य भवद्भिरभ्युद्यतविहारादिकं यदिष्टं तत् प्रतिपत्तव्यम् । गीतार्थरे-
वमुक्ते तेन गणनायकपदं प्रतिपद्य कश्चनाप्येक श्रमणो गीतार्थत्वेन निर्मापितः । तत्पश्चात्तस्य मनसि
एव विचारः समुत्पद्येत—यथा अभ्युद्यतविहाराद्यपेक्षया गच्छपरिपालनं विपुलतरं निर्जराहेतुकमित्य-
हमेव परिपालयामि गच्छमिति । एवमन्यगीतार्थे निष्पन्ने सति गच्छगता गीतार्थास्त ब्रुवते—निक्षिप
गणनायकपदमिति गीतार्थरेवमुक्ते स ब्रूते—न निक्षिपामि पदवीं किन्तु इच्छामि गच्छ परिपालयि-
तुम् । एवमुक्ते ते गीतार्था क्षुभ्यन्ति, ततः 'तंसि च णं समुक्किट्ठंसि' तस्मिन् च खलु समुत्कृष्टे
पूर्वं गणनायकत्वेन स्थापिते 'परो वण्ज्जा' परः गीतार्थः गच्छो वा वदेत् 'अज्जो' हे आर्यः ।
'ते' तव 'दुस्समुक्किट्ठं' दुःसमुत्कृष्टम् अनुचितमिदं गणनायकपदं तस्मात् 'निक्खिवाहि' निक्षिप
त्यजेद पदम्, यत् पूर्वं त्वया नेच्छितं गणनायकपदं पश्चादिदानीं यद्यपि तव रोचते तथापि
नास्माकं रोचते अतो दुःसमुत्कृष्टं खलु तवेदं गणनायकपदं वर्त्तते । एव तैः कथिते यदि स
स्वपदं निक्षिपति तदा 'तस्स णं' तस्य समुत्कृष्टस्य खलु 'निक्खिवामाणस्स' निक्षिपतः स्वप-
दवीं विमुञ्चत 'नत्थि केइ छेए वा परिहारे वा' नास्ति कोऽपि छेदो वा दीक्षाछेदरूपः,
परिहारो वा सप्तरात्र वा तपः, न तस्य किमपि प्रायश्चित्तं समापतेदिति भावः । अथ 'जे साह-
म्मिया' ये साधर्मिका ये पुनः साधर्मिका गच्छमाधवः, 'अहाकप्पेणं' यथाकल्पेन आवश्यक-
दिषु यथोक्तविनयकरणलक्षणेन, तथाहि—आवश्यकं क्रियमाणे यो विनयः तस्याऽऽचार्यस्य कर्त्तव्यो
भवेत्तं च न कुर्वन्ति, सूत्रमर्थं वा तत्समीपे न गृह्णन्ति, आचार्यप्रायोग्यं भक्तं तस्य न प्रय-
च्छन्ति, तस्य पुरतो नालोचयन्ति आचार्यस्य वस्त्रपात्रकम्बलादिप्रत्युपेक्षणार्थं नोपस्थिता भवन्ति,
नापि तस्य कृतिकर्म वन्दनकमन्यद्वा कुर्वन्ति, न च तस्य यास्तिकं संस्तारकभूमयस्तावपि ददति
एव यथाकल्पेन यदि 'नो अब्भट्ठाए' नो अभ्युत्थाय तस्य पदवीत्यागं नो कारयित्वा 'विहरति'
विहरन्ति तिष्ठन्ति तदा 'सव्वेसिं तेसिं' सर्वेषां तेषां यथाकल्पमनभ्युत्तिष्ठता पूर्वोक्ता क्रिया
कुर्वतामित्यर्थः प्रत्येक सर्वेषां पदवीधारकस्य च 'तप्पत्तिं' तत्प्रत्ययिकं यथाकल्पानभ्युत्थान-
कारणकं 'छेए वा परिहारे वा' छेदो वा दीक्षाछेदः, परिहारः सप्तरात्र वा तपः प्रायश्चित्तं
समापतति ॥ सू० १३ ॥

पूर्वं सापेक्षे आचार्योपाध्याये कालधर्मप्राप्ते तत्कथितानुसारेण तत्पदेऽन्याचार्यस्थापने विधिरूढः,
साम्प्रतमाचार्योपाध्यायस्य अन्नधावने तद्विधिमाह,—अथवा पूर्वं भवजीवितान्मरणविषयकं सूत्रमुक्तम्,
साम्प्रतं संयमजीवितान्मरणविषयकं सूत्रं प्रतिपाद्यते—'आयरियउवज्झाए ओहायमाणे' इत्यादि ।

सूत्रम्—आयरियउवज्झाए ओहायमाणे अन्नपरं वण्ज्जा अज्जो ! ममंसि णं
ओहावियंसि समाणंसि अयं समुक्कसियव्वे, से यं समुक्कसणारिहे समुक्कसियव्वे, से
यं नो समुक्कसिणारिहे नो समुक्कसियव्वे, अत्थि या इत्थं अण्णे केइ समुक्कसणारिहे
से समुक्कसियव्वे, नत्थि या इत्थं अन्ने केइ समुक्कसणारिहे से चेव समुक्कसियव्वे

तेसिं च ण समुक्किट्ठंसि परो वण्ज्जा दुस्समुक्किट्ठं ते अज्जो निक्खिवाहि, तस्स णं निक्खिक्खमाणस्स नत्थि केइ छेए वा परिहारे वा, जे साहम्मिया अहाक्कप्पेणं नो अब्भुट्ठाए विहरन्ति सव्वेसिं तेसिं तप्पत्तियं छेए वा परिहारे वा ॥ सू० १४ ॥

छाया—आचार्योपाध्यायोऽवधावन् अन्यतरं वदेत् आर्य ! मयि खलु अवधाविते सति अयं समुत्कर्षयितव्यः, स च समुत्कर्षणार्हः समुत्कर्षयितव्यः स च नो समुत्कर्षणार्हो नो समुत्कर्षयितव्यः, अस्ति चात्रऽन्य कश्चित् समुत्कर्षणार्हः समुत्कर्षयितव्यः, नास्ति चात्राऽन्यः कश्चित् समुत्कर्षणार्हः स एव समुत्कर्षयितव्यः, तस्मिन् खलु समुत्कृष्टे परो वदेत् तु समुत्कृष्ट ते आर्य ! निक्षिप, तस्य खलु निक्षिपतो नास्ति कश्चित् छेदो वा परिहारो वा, ये साधर्मिका यथाकल्पेन न अभ्युत्थाय विहरन्ति सर्वेपा तेपा तत्प्रत्ययिकं छेदो वा परिहारो वा ॥ सू० १४ ॥

भाष्यम्—‘आयरियउवज्झाए’ आचार्योपाध्याय आचार्य उपाध्यायश्च ‘ओहायमाणे’ अवधावन् मोहेन रोगेण वा लिङ्गं सदोरकमुखवल्गिकारजोहरणलक्षण परित्यज्य गच्छान्निस्सरन् अयं गच्छसापेक्षोऽतो गमनात्प्रागेव ‘अन्नयर’ अन्यतरम् उपाध्याय प्रवर्तक स्थविर गणिन गणधर गणावच्छेदक वा ‘वण्ज्जा’ वदेत्, किं वदेत् ? तत्राह ‘अज्जो ! ममंसि णं ओहावियसि’ हे आर्य ! मयि खलु अवधाविते चारित्रलिङ्गं मुक्त्वा गते सति ‘अयं समुक्कसियव्वो’ अयममुक श्रमण मत्स्थाने समुत्कर्षयितव्यः—मम स्थाने स्थापनीय । शेष सर्वं त्रयोदशसूत्रवदेव व्याख्येयम् ॥ सू० १४ ॥

पूर्वमवधाविताचार्योपाध्यायविषयक सूत्रमुक्तम्, अवधावितश्च स यदि भग्नव्रतो जायेत, भग्नव्रतो भूत्वा ततो यदि स शुभकर्मोदयात्पश्चात्तापपूर्वकं पुनरुपतिष्ठति, पुनरुपस्थिते सति तस्मिन् उपस्थापना कर्तव्या भवति, तत्प्रसङ्गाद् उपस्थापनाप्रतिपादनार्थं सूत्रमाह—‘आयरियउवज्झाए सरेमाणे’ इत्यादि ।

सूत्रम्—आयरियउवज्झाए सरेमाणे परं चउरायपंचरायाओ कप्पाग भिक्खुं नो उवट्ठावेइ कप्पाए, अत्थि याइं से केइ माणणिज्जे कप्पागे णत्थि याइं से केइ छेए वा परिहारे वा, णत्थि याइं से केइ माणणिज्जे कप्पाए से सतरा छेए वा परिहारे वा ॥ सू० १५ ॥

छाया—आचार्योपाध्याय स्मरन् परं चतुरात्रपञ्चरात्रात् कल्पाक भिक्षु नो उपस्थापयति कल्पाके, अस्ति तस्य माननीय कल्पाक नास्ति चापि तस्य कोऽपि छेदो वा परिहारो वा, नास्ति चापि तस्य कश्चित् माननीयः कल्पाकः तस्य सान्तरात् छेदो वा परिहारो वा ॥ सू० १५ ॥

भाष्यम्—‘आयरियउवज्झाए’ आचार्यः उपाध्यायश्च ‘सरेमाणे’ स्मरन् अयमुपस्था-
पनार्ह इति जानानः नवदीक्षितोऽयं छेदोपस्थापनीयचारित्र प्राप्तु योग्योऽस्ति, इत्येव जानानः
‘परं चउरायपंचरायाओ’ पर चतुरात्रात् पञ्चरात्राद्वा ‘कप्पागे’ कल्पाकं यः षड्जीवनिकादि-
सूत्रार्थं प्राप्तस्त ‘भिवग्गुं’ भिक्षुं नवदीक्षित मुनिम् ‘णो उवट्ठावेड’ नो उपस्थापयति—छेदोपस्था-
पनीयचारित्र न समर्पयति तदा आचार्यस्योपाध्यायस्य वा छेदपरिहारादि प्रायश्चित्तमापद्यते । तत्र
यदि कदाचित् ‘कप्पागे’ कल्पाके छेदोपस्थापनीयचारित्रप्राप्तियोग्ये तस्मिन् सति ‘अत्थि याइं
से केइ माणणिज्जे कप्पागे’ अस्ति चाऽपि ‘से’ तस्य महाव्रतरोपणयोग्यनवदीक्षितश्रमणस्य
कश्चित् माननीयः ससारपर्यायिकः पिता ज्येष्ठो भ्राता, अन्यो वा कश्चित् स्वामी कल्पाकः भावी
पञ्चमहाव्रतारोपणयोग्यः स नवदीक्षितः प्रतिक्रमणं न जानाति पञ्चरात्रेण दशरात्रेण पञ्चदशरा-
त्रेण वा सहैव महाव्रतारोपणमावश्यकं भवेत् तदा ‘से’ तस्य आचार्यस्य उपाध्यायस्य वा ‘णत्थि
याइं से केइ छेए वा परिहारे वा’ नास्ति न भवति कश्चित्तस्याचार्यस्योपाध्यायस्य वा छेदो
वा परिहारो वा उपलक्षणादन्यदपि दशरात्रतपःप्रभृतिकं वा प्रायश्चित्तम् । यदि नवदीक्षितस्य
महाव्रतारोपणयोग्यतायुक्तस्याऽपि यदि माननीयः पितादिर्भवति स च दशरात्रात्परं प्रतिक्रमणा-
भ्यासाऽनन्तरं महाव्रतस्याधिकारी भविष्यतीति ज्ञात्वा आचार्यः ‘उभयो सहैव पञ्चमहाव्रतारोपण
करिष्यामि’ इति कृत्वा पूर्वदीक्षितस्योपस्थापने विलम्बं करोति तदा आचार्यस्य उपाध्यायस्य वा
छेदादिकं प्रायश्चित्तं न भवति, माननीयेऽनुत्थापिते तस्योपस्थापनायाः अयोग्यत्वादिति ।
‘नत्थि याइं से केइ माणणिज्जे कप्पागे’ अथ नास्ति चाऽपि कश्चित् नवदीक्षितस्य
माननीयः भावी कल्पाकः उपस्थापनायोग्यः पितादिः तदा चतुरात्रात् पञ्चरात्राद्वा परमपि नोप-
स्थापयति तदा ‘से’ तस्याचार्यस्योपाध्यायस्य वा ‘संतरा छेए वा परिहारे वा’ सान्तरात्
स्वकृतात्—अन्तरात् अपराधात् यावन्ति दिनानि तस्योपस्थापनेऽन्तरितानि तावन्ति दिना-
नीत्यर्थः । छेदो वा परिहारो वा छेदनामकः परिहारनामकः पञ्चरात्रादिकं तपःप्रभृतिकं वा प्राय-
श्चित्तं भवति ।

अयं भावः—यदि चतुरात्रात्परमन्यानि चत्वारि दिनानि यावत् नोपस्थापयति तदा
आचार्यस्य उपाध्यायस्य वा प्रत्येकं प्रत्येकं दिनचतुष्टये—प्रथमचतुष्टये द्वितीयचतुष्टये च प्राय-
श्चित्तं चतुर्गुरुकं भवति । अथ यदि प्रथमद्वितीयचतुष्कादनन्तरमन्यानि चत्वारि दिनानि
लङ्घयति तत्र नोपस्थापयति तदा षड्गुरुकं प्रायश्चित्तं भवति, ततोऽप्यन्यानि चत्वारि दिनानि
अतिवाहयति चेत् तदा षड्गुरुकं प्रायश्चित्तं भवति । ततोऽपि यदन्यानि चत्वारि दिनानि लङ्घयति
तदा चतुर्गुरुकश्छेदः प्रायश्चित्तं भवति । ततः परं यदन्यानि चत्वारि दिनानि लङ्घयति, तदा
षड्गुरुकश्छेदः प्रायश्चित्तं भवति । तदनन्तरमेकैकदिवसातिक्रमे मूलाऽनवस्थाप्यपाराश्रितानि प्राय-
श्चित्तरूपेण भवन्तीति ।

अयमाशय — विवक्षिते भिक्षौ कल्पाके पञ्चमहान्तारोपणयोग्ये जाते सति यदि कदाचित् तस्य कल्पाकस्य माननीयो जनकादिरुपस्थापयितव्यो विधते परन्तु अद्यावधि कल्पाको न जात आवश्यकसूत्रार्थयोर्ज्ञाता न सम्पन्नस्तर्हि स जघन्यत पञ्चरात्र यावत् प्रतीक्ष्य, मय्यमतो दशरात्र यावत्, उत्कर्षत पञ्चदशरात्र यावत् प्रतीक्ष्य, तदनन्तरमपि यदि माननीयो जनकादिवर्गो न कल्पाक उपजायते तदा तत्प्रतीक्षा दूरतोऽपहाय स कल्पाको भिक्षुरुपस्थापनीय एव । तत्र यदि आचार्यः उपाध्यायो वा नोपस्थापयति तदा आचार्यस्य उपाध्यायस्य वा अनुत्थापननिमित्तक छेद छेदनामक, परिहार परिहारनामकं वा प्रायश्चित्तं भवति । अथ यदि तस्य कल्पाकस्य माननीयो जनकादि भावी कल्पाको न विधते, तदा तेषां पित्रादीनामभावे यदि त कल्पाकं चतुरात्रमध्ये पञ्चरात्रमध्ये वा नोपस्थापयति तदा तस्याचार्यस्य उपाध्यायस्य वा छेद परिहारो वा प्रायश्चित्तं भवति ॥ सू० १५ ॥

सूत्रम्—आयरियउवज्ज्ञाए असरमाणे परं चउरायपचरायाओ कप्पाग भिक्खुं नो उवट्ठावेइ कप्पाए, अत्थि य इत्थ से केइ माणणिज्जे कप्पाए नत्थि से केइ छेए वा परिहारे वा, नत्थि य इत्थ से केइ माणणिज्जे कप्पाए से संतरा छेए वा परिहारे वा ॥ सू० १६ ॥

छाया—आचार्योपाध्यायः अस्मरन् परं चतुरात्रपञ्चरात्रात् कल्पाक भिक्षुं नो उपस्थापयति कल्पाके, अस्ति चाऽत्र कश्चित् माननीयः कल्पाकः नाऽस्ति तस्य कश्चित् छेदो वा परिहारो वा, नास्ति चाऽत्र तस्य कश्चित् माननीयः कल्पाकः तस्य सान्तरात् छेदो वा परिहारो वा ॥ सू० १६ ॥

भाष्यम्—‘आयरियउवज्ज्ञाए’ आचार्योपाध्याय आचार्यो वा उपाध्यायो वा ‘असरमाणे’ अस्मरन् प्रमादवशात् कार्यव्यग्रत्वेन वा नवदीक्षितोपस्थापनस्य स्मरणमकुर्वन् ‘परं चउरायपचरायाओ’ चतुरात्रात् पञ्चरात्राद्वा परम् ‘कप्पागं भिक्खुं नो उवट्ठावेइ’ कल्पाक सूत्रार्थप्राप्तम् सम्यक् षड्जीवनिकादिज्ञातार भिक्षु नवदीक्षित श्रमणम् नो उपस्थापयति छेदोपस्थापनीयचारित्रारोपणं न करोति, अथ ‘कप्पाए’ कल्पाके अभ्यस्तषड्जीवनिकादिके तस्मिन् विद्यमाने ‘अत्थि य इत्थ से केइ माणणिज्जे कप्पाए’ अस्ति विधते चाऽत्राऽस्मिन् गच्छे ‘से’ तस्य नवदीक्षितस्य कश्चित् कोऽपि माननीय पितृभ्रातृप्रभृतिक, भावी कल्पाक तदा अस्मरत आचार्यस्य उपाध्यायस्य वा ‘नत्थि से केइ छेए वा परिहारे वा’ नास्ति न भवति तदा ‘से’ तस्याचार्यस्य उपाध्यायस्य वा छेदो वा परिहारो वा । यदि नवदीक्षितस्य कश्चित् पितृभ्रातृप्रभृतिको माननीय तस्मिन् गच्छे भावी कल्पाक उपस्थापनायोग्यो भवेत् तदा पञ्चरात्रात् परमपि नवदीक्षितस्याऽनुपस्थापने अस्मरतोऽपि आचार्यस्य उपाध्यायस्य वा छेदनामक परिहारनामकम् अन्यद्वा सतरात्रादिकृतप प्रभृतिक प्रायश्चित्तं न भवतीति भावः ।

‘नत्थि य इत्थ से माणणिज्जे कप्पाए’ अय यदि नाऽस्ति न विद्यते अत्राऽस्मिन् गच्छे ‘से’ तस्य माननीय पिता ज्येष्ठभ्रातादिर्वा कप्पाक सूत्रार्थप्राप्त कश्चित् तदा चतूरात्रात् पञ्चरात्राद्वा परमस्मरत ‘से’ तस्य आचार्यस्य उपाध्यायस्य वा ‘संतरा छेए वा परिहारे वा’ सान्तरात् यावन्ति दिनानि तस्योपस्थापने व्यवधानीकृतानि तावद्दिनपरमित छेदो वा परिहारो वा छेदनामक परिहारनामक सतरात्र वा तप प्रायश्चित्त भवतीति ॥ सू० १६ ॥

सूत्रम्—आयरियउवज्झाए सरमाणे वा असरमाणे वा परं दसरायकप्पाओ कप्पाग भिक्खुं नो उवट्ठावेइ कप्पाए, अत्थि य इत्थ से केइ माणणिज्जे कप्पाए नत्थि य इत्थ से केइ छेए वा परिहारे वा, नत्थि य इत्थ से केइ माणणिज्जे कप्पाए संवच्छरं तस्स तप्पत्तियं नो कप्पइ आयरियत्तं वा उवज्झायत्त वा पवत्तयत्त वा थेरत्तं वा गणित्तं वा गणहरत्तं वा गणावच्छेययत्तं वा उद्दिसित्तए वा ॥ सू० १७ ॥

छाया—आचार्योपाध्याय. स्मरन् वा अस्मरन् वा परं दशरात्रकल्पात् कल्पाक भिक्षु नो उपस्थापयति कल्पाके, अस्ति चाऽत्र कश्चित् माननीय. कल्पाकः नाऽस्ति तस्य कश्चित् छेदो वा परिहारो वा, नास्ति चाऽत्र तस्य कश्चित् माननीयः कल्पाकः संवत्सर तस्य तत्प्रत्ययिकं नो कल्पते आचार्यत्वं वा उपाध्यायत्वं वा प्रवर्त्तकत्वं वा स्थविरत्वं वा गणित्वं वा गणधरत्वं वा गणावच्छेदकत्वं वा उद्देष्टुम् ॥ सू० १७ ॥

भाष्यम्—‘आयरियउवज्झाए’ आचार्य. उपाध्यायो वा ‘सरमाणे वा असरमाणे वा’ स्मरन् ‘अय नवदीक्षित श्रमण उपस्थापनायोग्य’ इत्येव स्मरन्, विस्मरन् वा यस्मिन् काले स्मरणं करोति ‘अयमुपस्थापनयोग्य’ इति तत्समये उपस्थापनासाधक प्रशस्तलभनक्षत्रमुहूर्त्तदिक् न मिलति, यदा तु साधकं लभनक्षत्रादिकमनुकूलमुपस्थितं भवति, तदा सघकार्यादिव्याक्षेपात् न स्मरति तत एवं कथ्यते यत् स्मरन् वा अस्मरन् वा ‘परं दसरायकप्पाओ’ पर दशरात्रकल्पात् काल समय अद्वा, कल्प, इति समानार्थका कालवाचकाः शब्दा, ततोऽत्र कल्पशब्द कालार्थक तथाच—स्मरणेऽपि पञ्च, अस्मरणेऽपि पञ्चेति स्मरणास्मरणमिश्रसूत्रत्वेन दशरात्रात्कल्पादिति दशरात्रात्मककालात् परमधिक कालं यावत् ‘कप्पागं’ कल्पाक प्राप्तसूत्रार्थम् ‘भिक्खुं’ भिक्षु ‘नो उवट्ठावेइ’ नो उपस्थापयति महाव्रते नाऽऽरोपयति ‘कप्पाए’ कल्पाकेऽधिगतसूत्रार्थे तस्मिन् विद्यमाने सति तत्र यदि ‘अत्थि य इत्थ से केइ माणणिज्जे कप्पाए’ अस्ति चाऽत्र तस्य कश्चित् माननीय कल्पाक, यद्यत्र गच्छे तस्य अभिनवदीक्षितस्य माननीय पितृभ्रातृप्रभृतिक समीपतरकाले भाविकल्पाको विद्यते तदा नोपस्थापयति अभिनव दीक्षितं तर्हि तु ‘नत्थि इत्थ से केइ छेए वा परिहारे वा’ नास्ति न भवति तस्याऽनुपस्थापयितुराचार्यस्योपाध्यायस्य वा कश्चित् छेदो वा परिहारो वा छेदनामक परिहारनामक

दशरात्रप्रभृतिक वा प्रायश्चित्तम् । अत्र तस्य भाविकल्पाकस्य माननीयपित्रादिकस्य सद्भावे यदि नवदीक्षित तत्कारणमाश्रित्य नोपस्थापयति तदाऽऽचार्यादिर्न किमपि छेदपरिहारादिक प्रायश्चित्तमापतति, माननीयकल्पाकोपस्थापनानन्तरमेव लघुवयस्कनवदीक्षितस्याधिकारप्राप्तत्वादिति भावः । अथ 'नरिय य इत्थ से केइ माणणिज्जे कप्पाए' नास्ति न विद्यते चाऽत्र गच्छे तस्याऽभिनवदीक्षितस्य कश्चिन्माननीयः पित्रादिर्भाविकल्पाक तर्हि तस्याऽभिनवदीक्षितस्य तत्काल-मेवोपस्थापनमकर्तुराचार्यस्य उपाध्यायस्य वा छेदनामकं परिहारनामकं दशरात्र वा यद्यत्तप तत्त-प्रभृतिक प्रायश्चित्तं भवत्येव । अथ यदि स छेदं परिहारं तदुभयं वा तपो घृतिकायवलाघभावेन वोढुं न शक्नुयात् तदा 'संवच्छरं तस्स तप्पत्तिय' सवत्सर वर्षपर्यन्तं यावत् तस्याऽनु-पस्थापयितुराचार्यस्य उपाध्यायस्य वा तत्प्रत्ययिकम्—अनुपस्थापननिमित्तकम् 'नो कप्पइ' नो कल्पते 'आयरियत्तं वा' आचार्यत्वं वा गणनायकपदं वा 'पवत्तयत्तं वा' प्रवर्त्तकत्वं वा 'थेरत्तं वा' स्थविरत्वं वा 'गणित्तं वा' गणित्वं वा 'गणहरत्तं वा' गणघरत्वं वा 'गणावच्छेयत्तं वा' गणावच्छेदकत्वं वा 'उद्दिसित्तए वा' उद्देष्टुमनुज्ञातुं वा सवत्सरपर्यन्तम् आचार्यादिपदं त्याजयित्वा तत्संकाशाद् गणो ह्रियते, अमुस्मिन् अपराधे तपोवहनाशक्तस्य आचार्यादि पदा-पहरणमात्रदण्डस्यैव विधानादिति ॥ सू० १७ ॥

पूर्वसूत्रे आचार्यस्य गणापहरणमुक्तम्, ततो गुरोर्गणहरणं दृष्ट्वा गणस्थो भिक्षु 'मे गुरोर्गण-किमिति हत' इति विचिन्त्यास्मादेवापमानकरणाद् भिक्षुरन्यत्र गणान्तरे गच्छेत्, यद्वा यस्य गणो हतः स एव वा गणहरणापमानेन क्लृप्तिः सन् अन्यं गणं व्रजेदित्यन्यगणोपसम्पत्तिपाद-नार्थमाह—'भिक्षु य' इत्यादि ।

सूत्रम्—'भिक्षु य गणाओ अवक्कम्म अन्नं गणं उवसंपज्जित्ता ण विहरेज्जा तं च केइ साहम्मिए पासित्ता वएज्जा—कं अज्जो ! उवसंपज्जित्ता णं विहरसि ? जे तत्थ सव्वराइणिए तं वएज्जा, अह भंते कस्स कप्पाए : जे तत्थ बहुस्सुए तं वएज्जा जं वा से भगवं वक्खइ तस्स आणाउववायवयणनिदेसे चिट्ठिस्सामि ॥ सू० १८ ॥

छाया—भिक्षुश्च गणादवक्कम्य अन्यं गणमुपसंपद्य खलु विहरेत् तं च कश्चित् साधर्मिको दृष्ट्वा वदेत् कम् आर्य ! उपसंपद्य विहरसि । यः तत्र सवर्त्तनाधिकः तं वदेत्, अथ भदन्त ! कस्य कल्पेन यस्तत्र बहुश्रुतस्तं वदेत् यं वा स भगवान् वक्ष्यति तस्याशो-पपातवचननिर्देशे स्थास्यामि ॥ सू० १८ ॥

भाष्यम्—'भिक्षु य' भिक्षुश्च 'गणाओ अवक्कम्म' गणात् स्वकीयगच्छात् अवक्कम्य निष्क्रम्य 'अन्नं गणं उवसंपज्जित्ता णं विहरेज्जा' गणहरणकारणं, यद्वा विशिष्टसू-प्रार्थनिमित्तमन्यकारणनिमित्तं वा अन्यम् अन्यदीयं गणं गच्छमुपसंपद्य परकीयगच्छं प्राप्य विहरेत् तिष्ठेत् 'तं च केइ साहम्मिए पासित्ता वएज्जा' तं श्रमणं च कश्चित् अनेकभिक्षाचरादि-

समाकुळे ग्रामे भिक्षाद्यर्थं भ्रमन्त दृष्ट्वा सम्यगवलोक्य कश्चित्साधर्मिको वदेत् पृच्छेदित्यर्थः, किं पृच्छेदित्याह—‘कं’ इत्यादि, ‘कं अज्जो ! उवसंपज्जित्ता णं विहरसि’ हे अर्थ ! कमाचार्य-विशेषमुपसपथ कस्याचार्यस्य निश्रया तिष्ठन् खलु त्वं विहरसि एव साधर्मिकेण पृष्टः सन् ‘जे तत्थ सव्वराइणिण्’ यस्तत्र यत्र गच्छे गतस्तस्मिन् स्थाने सर्वरत्नाधिको गीतार्थं आचार्यो भवेत्त वदेत् अमुकस्य रत्नाधिकस्य निश्रया तिष्ठामीति वदेत् । तस्मिन्नेवमुक्ते स परिकल्पयति—यमयं व्यपदिशति स तु अगीतार्थः, न चाऽयमगीतार्थनिश्रया विहरति तत् स साधर्मिकः पुनरपि पृच्छति—‘अहं भंते’ इत्यादि ‘अहं भंते कस्स कप्पाए’ अथ भदन्त ! कस्याचार्यस्य कल्पेन कस्य निश्रया विहरसीति । सूत्रे ‘कप्पाए’ इत्यत्र स्त्रीत्वं प्राकृतत्वात् । एवमुक्ते ‘जे तत्थ बहुस्सुए तं वएज्जा’ य कोऽपि तत्र स्थाने बहुश्रुतस्त वदेत् तस्य सर्वरत्नाधिकस्याचार्यस्याऽगीतार्थस्य यो गीतार्थं शिष्यः सूत्रार्थ-निष्णातः समस्तस्यापि गणस्य तृभिकारकस्तस्य नाम गृह्णीयात्, यद् अमुकस्य निश्रयाऽहं विहरामीति वदेत्—‘जं वा से भगवं वक्खइ’ यं वा स भगवान् ज्ञानादिसपदासम्पन्नः वक्ष्यति कश्चियिष्यति यथाऽमुकस्याऽऽज्ञा त्वया परिपालनीये—ति, ‘तस्स आणाउववायवयणनि-देसे चिट्ठिस्सामि’ तस्यैव आज्ञोपपातवचननिर्देशे आज्ञा च उपपातश्च वचननिर्देशश्चेति समाहारद्वन्द्वः, तेन आज्ञायाम् उपपाते-समीपे, वचननिर्देशे आदेशप्रतीक्षाया च स्थास्या-मीति ॥ सू० १८ ॥

पूर्वसूत्रे आज्ञाया स्थास्यामीयुक्तम्, इत्यनेन गुरुणामाज्ञा बलवती भवति—‘आज्ञा-सारश्च गच्छवास’ इति ध्वनितम् ततः शरीरस्य प्रतिरोद्धुमशक्तं आसोच्छासनिमेषादिक्रिया-व्यापारं मुक्त्वा सर्वेषु व्यापारेषु गुर्वाज्ञा पालनीयेति तदर्थप्रतिपादनार्थमिदं सूत्रमाह—‘बह्वे साहम्मिया’ इत्यादि ।

सूत्रम्—बह्वे साहम्मिया इच्छेज्जा एगयओ अभिनिचरियं चारए णो णं कप्पइ थेरे अणापुच्छित्ता एगयओ अभिनिचरियं चारए, कप्पइ णं थेरे आपुच्छित्ता एग-यओ अभिनिचरियं चारए, थेरा य से वियरेज्जा एवं णं कप्पइ एगयओ अभिनिच-रियं चारए, थेरा य से नो वियरेज्जा एवं णं नो कप्पइ एगयओ अभिनिचरियं चारए, जं तत्थ थेरेहिं अविइण्णे एगयओ अभिनिचरियं चरन्ति से अंतरा छेए वा परिहारे वा ॥ सू० १९ ॥

छाया—बहवः साधर्मिका इच्छेयुरेकतोऽभिनिचरिका चरितुम् नो खलु कल्पते स्थविराननापृच्छ्य एकतोऽभिनिचरिका चरितुम्, कल्पते खलु स्थविरानापृच्छ्य एकतो-ऽभिनिचरिका चरितुम्, स्थविराश्च ते वितरेयुः एव खलु कल्पते एकतोऽभिनिचरिकां चरितुम् स्थविराश्च ते नो वितरेयुः एवं खलु नो कल्पतेऽभिनिचरिका चरितुम्, यत्तत्र स्थविरैरवितोर्णे एकतोऽभिचरिकां चरन्ति तेषां सान्तरात् छेदो वा परिहारो वा ॥ सू० १९ ॥

भाष्यम्—‘बहवे’ बहवोऽनेके त्रिप्रभृतिका ‘साधर्मिया’ साधर्मिका समानधर्मवन्त साम्भोगिका ‘इच्छेज्जा’ इच्छेयु, किमिच्छेयु ? तत्राह—‘एगयओ’ इत्यादि । एगयओ एकत एकत्र सहिता इत्यर्थ ‘अभिनिचरियं चारए’ अभिनिचरिका चरितुम्, तत्र एकत्र मिलित्वा विचरणम्, एकत्र मिलित्वा वासकरणम्, एकत्र मिलित्वा चलन अभिनिचरिका, ता कर्तुं बहव श्रमणा इच्छेयु, एव प्रकारेण तेषामिच्छताम् ‘नो णं कप्पइ थेरे अणापुच्छित्ता’ नो खलु सूत्रे ‘पह’ इति सर्वत्र खल्वर्थे तेषामभिनिचरिकां चरितु कल्पते स्थविरान् गच्छनायकान् अनापृच्छ्य अनामन्त्र्य, स्थविराणामाज्ञा विना तेषामिच्छतामपि अभिनिचरिका चरितु कथमपि न कल्पते स्वच्छन्दचारित्व दोषसम्वात् । तर्हि कथं कल्पते ? इत्याह—‘कप्पइ णं’ इत्यादि, ‘कप्पइ णं थेरे आपुच्छित्ता एगयओ अभिनिचरियं चारए’ यस्मात् कारणात् स्वच्छन्दचारित्वदोषापातस्तस्मात् कारणात् कल्पते खलु तेषा स्थविरान् गणनायकान् आपृच्छ्य आमन्त्र्य तदाज्ञा लब्ध्वेत्यर्थ एकतोऽभिनिचरिका चरितुमिति । ‘थेरा य से वियरेज्जा एवं णं कप्पइ एगयओ अभिनिचरियं चारए’ आपृच्छ्या कृताया सत्या यदि स्थविराश्च तेषा वितरेयुरनुजानीयुरनुज्ञा दद्युरित्यर्थ तदा एव खलु कल्पते तेषा-मिच्छता बहूनामेकत्र मिलित्वा एकतोऽभिचरिका गमननिवासादिरूपां चरितुम् । अथ यदि आपृ-च्छ्या कृतायामपि ‘थेरा य से नो वियरेज्जा’ स्थविराश्च तेषा नो वितरेयु अनुज्ञां यदि नो दद्युस्तदा ‘एव णं नो कप्पइ एगयओ अभिनिचरियं चारए’ एवं खलु तेषां न कल्पते न कथमपि युज्यते एकत एकत्र मिलित्वा अभिनिचरिका चरितुम् । ‘ज तत्थ थेरेहिं अविइण्णे’ यत् पुन तत्र स्थविरै गणनायकैरवितीर्णेऽननुज्ञाते सति ‘एगयओ अभिनिचरियं चरंति’ एकत एकत्र-मिलित्वा अभिनिचरिका चरन्ति कुर्वन्ति ‘से संतरा छेए वा परिहारेवा’ से तेषा प्रत्येक सान्तरात् तत्स्थानादप्रत्यावर्त्तनरूपात् यावन्ति दिनानि तेऽभिनिचरिका चरन्ति तावद्दिनपरिमितकालमाश्रि-त्येत्यर्थ छेदो वा परिहारो वा छेदनामक परिहारनामक दशरात्रिकं तप प्रभृतिकं वा प्रायश्चित्तं भवतीति ॥ सू० १९ ॥

पूर्वसूत्रे स्थविराज्ञयाऽभिनिचरिका प्रोक्ता, साम्प्रतमनाज्ञाविचरतो भिक्षोः प्रायश्चित्तमाह—‘चरियापविट्ठे’ इत्यादि ।

सूत्रम्—चरियापविट्ठे भिक्खू जाव चउरायपंचरायाओ थेरे पासेज्जा सच्चेव आलोयणा सच्चेव पडिक्कमणा सच्चेव ओग्गहस्स पुच्चाणुन्नवणा चिट्ठइ अहालंदमवि उग्गहे ॥ सू० २० ॥

छाया—चरिकाप्रविष्टो भिक्षुर्यावत् चतुरात्रपञ्चरात्राद्वा स्थविरान् पश्येत् सैव आलोचना तदेव प्रतिक्रमणम् सैवोपग्रहस्य पूर्वानुज्ञापना तिष्ठति यथालब्धमप्यव-ग्रहे ॥ सू० २० ॥

भाष्यम्—‘चरियापविष्टे भिक्षू’ चरिकानिमित्तं ये श्रमणा ग्रामानुग्रामगता तेषां मध्यात् एकतर श्रमणमधिकृत्य कथ्यते चरिकाप्रविष्टो भिक्षु श्रमणः स्वगच्छीयस्थविराणामाज्ञामन्तरेण विहर्तुं प्रवृत्तः साधु ‘जाव चउरायपंचरायाओ’ यावत् चतूरात्रापञ्चरात्राद्वा, अत्र यावत्पदेन—‘एक-द्वित्रि’ इति पदं गृह्यते तत्स्थायमर्थ—एकद्वित्रिचतु पञ्चरात्रात्, यथा एकरात्रात् द्विरात्रात् त्रिरा-त्रात् चतूरात्रात् पञ्चरात्राद्वा पर ‘थेरे पासेज्जा’ स्थविरान् स्वकीयगणनायकान् पश्येत् एकादिपञ्च-रात्रानन्तरं यदा पूर्वस्थविरैः सह मिलेदित्यर्थं तदा तस्य स्थविरैः सह मिलितस्य ‘सच्चेव आलो-यणा’ सैवालोचना तिष्ठति या खलु आलोचना अन्यस्माद्गणादागते उपसपद्यमाने वितीर्णा ‘सच्चेव पडिक्कमणं’ तदेव परिक्रमणम् अन्यगणादागत्य तस्मिन् गणे उपसपद्यमाने यत् तस्मात् पाप-स्थानात् प्रत्यावर्त्तनरूपं तदेव, ‘सच्चेव ओग्गहस्स पुव्वाणुन्नवणा चिट्ठइ’ सैव चावग्रहस्य पूर्वा-नुज्ञापना तिष्ठति या अनुज्ञापना अन्यदीयगणादागते उपसपद्यमाने च साधर्मिकावग्रहस्याऽनुज्ञापना-कृता आसीत् सैवेति ‘अहालंदमवि उग्गहे’ यथाळन्दमप्यवग्रहे यथाकालमपि, अत्रापिशब्दं सभा-वनायाम् तेन न केवलं यथाकालमेव किन्तु चिरमपि यथाकालं यावत्ततो गच्छात् तस्य भावो न विपरिणमति तावदवग्रहे अवग्रहस्य सैव पूर्वाऽनुज्ञापना तिष्ठति, आज्ञामन्तरेण विहारप्रवृत्तं साधु-यावत् एकद्वित्रिचतूरात्रपञ्चरात्रपर्यन्तं विहृत्य स्थविरान् दृष्ट्वा भवदाज्ञामन्तरेणाह विहारं कृतवान् इत्येवरूपेणाऽऽलोचनां कर्त्तव्या, प्रतिक्रमणं कर्त्तव्यम् । तथा यत्रैतावत्कालं स्थितः तत्रत्यस्थवि-राज्ञामादाय पुनः यस्य स्थविरस्य पार्श्वे पूर्वमासीत् तदाज्ञायामेव भूयोऽवस्थितो भवेत् । तथा यावत्पर्यन्तं हस्तरेखां शुष्येत् तावत्कालमपि स्थविराज्ञामन्तरेण न तिष्ठेदिति भावः ॥ सू० २० ॥

सूत्रम्—चरियापविष्टे भिक्षू परं चउरायपंचरायाओ थेरे पासेज्जा पुणो आलो-एज्जा पुणो पडिक्कमेज्जा पुणो छेयस्स परिहारस्स उवद्वाएज्जा भिक्षुभावस्स अट्ठाए दोच्चंपि ओग्गहे अणुन्नवेयव्वे सिया, कप्पइ से एवं वदित्तए—अणुजाणाह भंते ! मिओ-ग्गहं अहालदं धुवं निययं निच्छइयं वेउट्ठियं तओ पच्छा कायसंपासं ॥ सू० २१ ॥

छाया—चरिकाप्रविष्टो भिक्षुः परं चतूरात्रपञ्चरात्राद्वा स्थविरान् पश्येत् पुन-रालोचयेत् पुनः प्रतिक्रमेत् पुनश्छेदस्य परिहारस्योपतिष्ठेत् भिक्षुभावस्यार्थाय द्वितीय-मप्यवग्रहोऽनुज्ञातव्यः स्यात् कल्पते तस्य पव वक्तुम्—अनुजानीतं भदन्त ! मितमवग्रहम् यथाळन्दं ध्रुवं नियतं नैश्चयिकं व्यावृत्तम् ततः पश्चात् कायस्पर्शम् ॥ सू० २१ ॥

भाष्यम्—‘चरियापविष्टे भिक्षू’ चरिकाप्रविष्टः स्थविराज्ञामन्तरेण एकतो विहारादि-निमित्तं गतो भिक्षुः ‘परं चउरायपंचरायाओ’ परं चतूरात्रात् पञ्चरात्राद्वा इत्यत्र व्याख्यानतो विशेषप्रतिपत्तिस्ततः परमित्यस्यायमर्थः—परम् परिणते भावे चतुःपञ्चरात्रात् पूर्वं परतो वा यदि चरिकाप्रविष्टस्य श्रमणस्य भावो विपरिणतो भवेत् यथा कोऽत्र स्थास्यति, अत्रतो मया निष्क्रमितव्य-

मिति परिभूत सन् ततश्चतूरात्रात् पञ्चरात्राद्वा परत 'थेरे पासेज्जा' स्थविरान् स्वकीय-
गणनायकान् पश्येत् पुनरपि च तस्य भाव प्रत्यावृत्तो भवेत् तदा स भूयोऽपि प्रथमोपसपदीव
यथा पूर्वं तत्प्रथमतया उपसंपदि स्थितः तद्वत् तेषां स्थविराणां पार्श्वे 'पुणो आलोएज्जा' पुनरपि
प्रथमोपसपदीव भूयोऽप्यालोचयेत् आलोचना कुर्यात् स्वकीयापराध गुरुसमीपे वचसा प्रकाशयेत्
'पुणो पडिक्कमेज्जा' पुनर्भूयोऽपि प्रतिकामेत् तत्पापस्थानात् पुनरकरणतया प्रत्यावर्त्तरूप प्रति-
क्रमण कुर्यात् 'पुणो छेयस्स परिहारस्स उवट्टाएज्जा' पुनर्भूयोऽपि छेदाय छेदप्रायश्चित्तप्रह-
णाय परिहाराय वा परिहारतपोग्रहणाय वा उपतिष्ठेत् उपस्थितो भवेत्, विपरिणते अपरि-
णते वा भावे यत्किञ्चित् प्रायश्चित्तस्थान प्राप्तवान्, तस्मिन् पापस्थाने आलोचिते प्रतिक्रान्ते सति
गणनायकेन यत् छेदनामक परिहारनामक वा प्रायश्चित्त निर्दिष्टम् तत्सम्यक् श्रद्धाय तस्य करणार्थं
मुपतिष्ठेत् अभ्युद्यतो भवेत् । प्रथम स्वगच्छात् विनिर्गत पुनर्भावपरवर्त्तनेन स्वगच्छ समागत.
तदनन्तरमाचार्येण यत् प्रायश्चित्त दीयते तस्य सर्वस्यापि परिपालनाय समुद्यतो भवेदिति भावः ।
किमर्थं छेदादिप्रायश्चित्तार्थमभ्युद्यतो भवेत् ? तत्राह- 'भिक्षुभावस्स अट्टाए' भिक्षुभावस्य
भिक्षुत्वस्याऽर्थाय प्रयोजनाय 'यथाऽवस्थितं मे भिक्षुत्व पुनरपि म्यात्' इत्येवमर्थम्, अथवा भिक्षुभावो
नाम-स्मारणा, वारणा, नोदना, प्रतिनोदना, तत्र विस्मृतेऽर्थे स्मारणा १, अतिचारादेः प्रतिषेधनं
वारणा २, स्खलितस्य पुन शिक्षण नोदना ३, स्खलितस्य पुन. पुनर्निष्ठुर शिक्षापण प्रतिनोदना ४ ।
एताभिर्यथावस्थितो भावो भिक्षुभावः, एता यथा पूर्वमासीरन् तथेदानीमपि स्युरित्येवमर्थम्
'दोच्चंपि ओग्गाहे अणुन्नवेयव्वे सिया' द्वितीयमपि वारमवग्रहोऽनुज्ञातव्यः स्यात् भवेत्, द्विती-
यवारमवग्रहानुज्ञा गृहीयात् 'कप्पइ से एवं वदित्तए' कल्पते 'से' तस्य एव वक्ष्यमाणप्रकारेण
वक्तुम् । कथमित्याह-'अणुजाणह मंते' अनुजानीत भदन्त ! हे भदन्त ! 'मिओग्गाहं' मित-
मवग्रहम्, अत्रावग्रहेत्युपलक्षणं गमनादीनाम्, तथाचाऽयमर्थः-मित प्रमाणयुक्त मर्यादायुक्तमवग्रहम्,
मित गमन प्रयोजनवशतः, मितमवस्थानम् विश्रामनिमित्तम्, मित निषीदन, मित-त्वग्वर्त्तनादि-
कम् । तत्र मितनिषीदन स्वाध्यायादिनिमित्तम्, मितत्वग्वर्त्तन पार्श्वपरितापकारणात्, आदिशब्दात्
मितभाषण कार्यं समापतिते भाषणावसरभावात्, मितभोजनम् एककुक्षिपूरणमात्रस्य भगवताऽनु-
ज्ञातात्, हे भदन्त ! तत्सर्वमनुजानीत 'अहालदं' यथालन्द यथाकाल 'धुवं' ध्रुवम् गच्छमर्या-
दया यदवश्यं कर्तव्यम् 'निययं' नियत यावदवधावनिकामर्यादा तावदहमपि न त्यक्ष्यामि अव-
श्यकरणीयम् 'निच्छइयं' नैश्चयिक यावत् सहायान् न लभे तावत् अवश्यं निश्चयभावेनाऽनु-
ष्ठेयम् तथा 'वेउट्टियं' व्यावर्त्तितम् प्रतिदिन पक्षचातुर्मासिकसवत्सरादौ क्षामणादिषु वा अने-
कप्रकारमाज्ञाविलोपन कृतम्, इत्येतत्सर्वमनुजानीत क्षमध्वमित्यर्थः । 'तओ पच्छ कायसंपासं'

ततो गुरुणाऽभ्युपगते सति पश्चात् कायसंस्पर्शम् कायस्य चरणयुगललक्षणस्य शिरसा संस्पर्शं करोति गुरोश्चरणद्वय शिरसा चन्दते इत्यर्थः, अथवा कृतिकर्मादिषु आगमने गमने च यः काय-संस्पर्शः शरीरसघट्टादिर्जातस्तमप्यनुजानीत गमनागमने च भवदासनादीनां सघट्टादिकं जातं तस्याऽपि क्षमां ददतु इत्यर्थः ॥ सू० २१ ॥

पूर्वं चरिकाप्रविष्टस्य सूत्रद्वयेनाऽऽलोचनादिकं प्रोक्तम्, सम्प्रति चरिकानिवृत्तस्य सूत्र-द्वयेनाऽऽलोचनादिकमाह—‘चरियानियट्टे भिक्खु’ इत्यादि ।

सूत्रम्—चरियानियट्टे भिक्खु जाव चउरायपंचरायाओ थेरे पासेज्जा सच्चेव आलोयणा सच्चेव पडिक्कमणा सच्चेव उग्गहस्स पुव्वाणुण्णवणा चिट्ठह आहालंदमवि उग्गहे ॥ सू० २२ ॥

छाया—चरिकानिवृत्तो भिक्षुः यावत् चतुरात्रपञ्चरात्रात् स्थविरान् पश्येत् सैवाऽऽलोचना तदेव प्रतिक्रमणम् सैवाऽवग्रहस्य पूर्वाऽनुज्ञापना तिष्ठति यथालन्दमप्यव-ग्रहे ॥ सू० २२ ॥

भाष्यम्—‘चरियानियट्टे भिक्खु’ चरिकानिवृत्तो भिक्षुः यः साधुः स्थविराज्ञां विना गत्वा तत्स्थानतो निवृत्तः ‘जाव चउरायपंचरायाओ’ यावत् चतुरात्रपञ्चरात्रात् यावत्पदेन एक-रात्रात् द्विरात्रात् त्रिरात्राद्वा पर इत्यस्य सग्रहो भवति । शेषः सर्वं चरिकाप्रविष्टविषयकविशतितमसूत्र-वदेव व्याख्येयम् ॥ सू० २२ ॥

अथ चरिकानिवृत्तविषयकं द्वितीयसूत्रमाह—‘चरियानियट्टे भिक्खु’ इत्यादि ।

सूत्रम्—चरियानियट्टे भिक्खु परं चउरायपंचरायाओ थेरे पासेज्जा पुणो आलोएज्जा पुणो पडिक्कमेज्जा पुणो छेयपरिहारस्स उवट्ठाएज्जा भिक्खुमावस्स अट्ठाए दोच्चंपि ओग्गहे अनुन्नवेयन्वे सिया, अणुजाणह भंते ! मिओग्गहं अहालंदं धुवं नितियं नियच्छियं वेउट्ठियं तओ पच्छा कायसंपासं ॥ सू० २३ ॥

छाया—चारिकानिवृत्तो भिक्षुः परं चतुरात्रपञ्चरात्रात् स्थविरान् पश्येत् पुनरा-लोचयेत् पुनः प्रतिक्रमेत् पुनश्छेदपरिहारस्थोपतिष्ठेत् भिक्षुर्भावस्यार्थाय द्वितीयमपि अवग्रहः अनुज्ञातव्यः स्यात् अनुजानीत भवन्तः ! मितमवग्रहं यथालन्दं ध्रुवं नियतं नैश्चयिकं व्यावृत्तम् ततः पश्चात् कायसंस्पर्शम् ॥ सू० २३ ॥

भाष्यम्—‘चरियानियट्टे भिक्खु’ चरिकानिवृत्तो भिक्षुः आज्ञामन्तरेण अन्य-गणे प्रामानुग्रामविहारे वा गत्वा ततः प्रतिनिवृत्तो भिक्षुरित्यर्थः ‘परं चउरायपंचरायाओ’ चतुरात्र-पञ्चरात्रात् । पूर्वं परतो वा ‘थेरे पासेज्जा’ स्थविरान् पश्येत् । शेषः सर्वं चरिकाप्रविष्टविषयैक-

अथ यदि चरिकाप्रतिष्ठसूत्रद्वयवदेव चरिकानिवृत्तसूत्रद्वयमपि वर्तते तदा किमर्थमनयो सूत्रयो पृथगुपादान क्रियते चरिकाप्रविष्टसूत्राभ्यामेव अनयोश्चरिकानिवृत्तसूत्रयोर्गतार्थत्वात्, यतो यैव चरिकाप्रविष्टानां श्रमणानां सामाचारी सैव सामाचारी चरिकानिवृत्तानां साधूनामपीति । अत्रोच्यते—केवलमुच्चारिते चरिकाप्रविष्टसूत्रद्वये, अनुच्चारिते च चरिकानिवृत्तसूत्रद्वये ययैव प्रायश्चित्तदानसामाचारी चरिकाप्रविष्टानाम् सैव सामाचारी चरिकानिवृत्तानामपीत्यर्थो न लभ्यते एतादृशार्थप्रतिपादकसूत्रपदाऽभावात्, पदेन हि पदार्थो ज्ञायते पदाऽभावे पदार्थज्ञानस्याऽसंभवात् तत सूत्रद्वयमुच्चार्य यैव सामाचारी चरिकाप्रविष्टानां सैव सामाचारी चरिकानिवृत्तानामपीति बोधनाय चरिकानिवृत्तसूत्रद्वय निहितम्, अन्यथा—एतत्सूत्रद्वयाभावे चरिकानिवृत्तानामन्यैव कापि सामाचारीति कल्प्येत तत कल्पनान्तर मा भूदित्येवमर्थं चरिकानिवृत्तसूत्रद्वयमिति ॥ सू० २३ ॥

सूत्रम्—दो साहम्मिया एगयओ विहरंति तंजहा सेहो रायणिणं य, तत्थं सेहतराणं प्रलिच्छन्ने रायणिणं अपलिच्छन्ने, सेहतराणं रायणिणं उवसंपज्जियन्वे भिक्खोववायं च दलयइ कप्पागं ॥ सू० २४ ॥

छाया - द्वौ साधर्मिकौ एकतो विहरतः तद्यथा—शैक्षो रत्निकश्च तत्र शैक्षतर-परिच्छन्नः रत्निकोऽपरिच्छन्नः, शैक्षतरेण रत्निक उपसंपत्तव्यः भिक्षामुपपात च ददाति कल्पाकम् ॥ सू० २४ ॥

भाष्यम्—‘दो साहम्मिया’ द्वौ साधर्मिकौ समानगुरुकुलौ सहाध्यायिनौ एकस्य गुरोरन्ते-वासिनौ ‘एगयओ विहरंति’ एकत सहैव द्वावपि विहरत ‘तंजहा’ तद्यथा—‘सेहो रायणिणं य’ शैक्षक पर्यायविद्यादिमिश्रं न्यून, रत्निकश्च रत्नाधिक, ‘तत्थं’ तत्र तयोर्द्वयोः शैक्षरत्निकयोर्मध्ये यः शैक्षतर लघुपर्याय स ‘प्रलिच्छन्ने’ परिच्छन्नं द्रव्यपरिच्छदेन शिष्यादिना परिवृत्तं संयुक्तं तथा ‘रायणिणं अपलिच्छन्ने’ रत्निको रत्नाधिक अपरिच्छन्नं द्रव्यपरिवारेण शिष्यरूपेणाऽपरिच्छन्नं शिष्यपरिवाररहितं इत्यर्थः, तत्र ‘सेहतराणं रायणिणं उवसंपज्जियन्वे सिया’ शैक्षतरकेण लघुपर्यायसाधुना ‘रायणिणं’ रत्निको रत्नाधिक उपसंपत्तव्यः स्यात् शैक्षतरको रत्नाधिकमुपसंपद्येत रत्नाधिकस्य परिवारत्वेन स्थातव्यमित्यर्थः, तथा शैक्षतर रत्नाधिकाय ‘भिक्खोववायं च दलयइ कप्पागं’ भिक्षामुपपात ददाति कल्पाकम् शैक्षतरको रत्नाधिकस्य भिक्षां अशनादिचतुर्विधं माहारम्, उपपातं समोपपवेशनं विनयादिकं च ददाति, भिक्षादिकं सर्वमपि कल्पनीयं रत्नाधिकस्य ददाति तत्समीपे दैवसिकी रात्रिकी चालोचना कर्तव्या सर्वमपि विनयवैयावृत्त्यादिकं रत्नाधिकस्य कुर्यादिति भावः ॥ सू० २४ ॥

पूर्वसूत्रे शैक्ष परिवारसहितं रत्नाधिकश्च परिवाररहित इति तयोर्द्वयोरैकत्र वासविधिः प्रदर्शितः, साम्प्रत तद्वैपरीत्येन तयोरैकत्र वासविधिमाह—‘दो साहम्मिया’ इत्यादि ।

सूत्रम्—‘दो साहम्मिया एगयओ विहरंति, तंजहा—सेहे य रायणि ए य, तत्थ रायणि ए पलिच्छण्णे सेहतरा ए अपलिच्छण्णे, इच्छा रायणि ए सेहतरां उवसंपज्जेज्जा, इच्छा नो उवसंपज्जेज्जा इच्छा भिक्खोववायं दलयइ कप्पागं इच्छा नो दलयइ कप्पागं ॥ २५ ॥

छाया—द्वौ साधर्मिकौ एकतो विहरतः, तद्यथा—शैक्षश्च रत्निकश्च, तत्र रत्निकः परिच्छन्नः शैक्षतरकोऽपरिच्छन्नः, इच्छा रत्निकः शैक्षतरकमुपसंपद्येत इच्छा नो उपसंपद्येत इच्छाभिक्षोपपातं ददाति कल्पकम् इच्छा नो ददाति कल्पकम् ॥ सू० २५ ॥

भाष्यम्—‘दो साहम्मिया’ द्वौसाधर्मिकौ ‘एगयओ विहरंति’ एकतः सहैव विहरत ‘तंजहा’ तद्यथा ‘सेहे य रायणि ए य’ शैक्षश्च रत्निकश्च, तत्र शैक्ष लघुपर्याय रत्निकः रत्नाधिकः पर्यायज्येष्ठः ‘तत्थ’ तत्र तयोर्द्वयोः शैक्षकरत्निकयोर्मध्ये ‘रायणि ए’ रत्निको रत्नाधिकः पर्यायज्येष्ठः ‘पलिच्छण्णे’ परिच्छन्नः परिच्छदेन शिष्यपरिवारेण सहित ‘सेहतरा ए अपलिच्छण्णे’ शैक्षतरकोऽपरिच्छन्नः शिष्यपरिवारेण रहितो भवेत्, एव सति तत्र ‘इच्छा’ इच्छा—रत्निकस्य इच्छा यदि भवति तदा ‘रायणि ए’ रत्निकः ‘सेहतरां उवसंपज्जेज्जा’ शैक्षतरकमुपसंपद्येत यदि रत्निकस्येच्छा भवेत् तदा स रत्नाधिकः शैक्षतरकं स्वमर्यादाया गृहीयात् ‘इच्छा’ इच्छा पर्यायज्येष्ठस्य वाञ्छा त शैक्षतरकं ‘नो उवसंपज्जेज्जा’ नो उपसंपद्येताऽपि । तथा ‘इच्छा भिक्खोववायं दलयइ कप्पागं’ इच्छा भिक्षामुपपातं च ददाति कल्पकम् । यदि रत्नाधिकस्येच्छा भवति तदा शैक्षकाय भिक्षामशनादिचतुर्विधाहारमानीय शिष्यद्वारा आनाय्य वा कल्पनीय ददाति, ‘इच्छा नो दलयइ कप्पागं’ इच्छा नो ददाति कल्पकम्, यदि कदाचित् रत्नाधिकस्याऽदातुमिच्छा तदा कल्पनीयं भिक्षादिकमानीय नापि ददाति शैक्षकाय ।

अयं भावः—शैक्षको यदि सपरिवारो भवेत्तदा निष्परिवार रत्नाधिकमुपसंपद्य विहर्तुं कल्पते किन्तु रत्नाधिकः सपरिवारः शैक्षकोऽपरिवारः एतादृश्या स्थितौ रत्नाधिकः इच्छानुसारं वर्तते, शैक्षकः स्वोपसंपादाया गृहीयात् नो गृहीयात्, पर्यायज्येष्ठस्य द्रव्यक्षेत्रकालभावादज्ञातत्वेन ऐच्छिकं प्रवृत्तित्वविधानात्, इदमुक्तं भवति—यदि स शैक्षतरकोऽल्पपर्यायः किन्तु तुल्यश्रुतः तदा स रत्नाधिकश्चिन्तयति—एतस्य भिक्षाहिण्डनव्याक्षेपेण मा सूत्रार्था नश्येयुः, ततः संघाटकं ददाति, अथवा एष मम समानगुरुकुलवासी सहाध्यायी द्रव्यपरिच्छेदेनाऽपरिच्छदो मा भूयादिति सहाध्यायान्तेवासिस्नेहेन संघातः साधुपरिवारः ददाति, आलोचना च प्रयच्छति, यद्यल्पश्रुतस्तदा तु परिवारमुपसंपदः वा ददातीति । अथ स शैक्षतरको रत्नाधिकाद्बहुश्रुतस्तदा नियमतः उपसंपत्तव्यः, परिवारश्च तस्य दातव्यः, रत्नाधिकस्य सूत्रार्थग्रहणकामुकत्वादिति । यदि शैक्षतरकोऽबहुश्रुतस्तदा न ददातीति ‘इच्छा नो इच्छा’ इत्यस्य विवेकः ॥ सू० २५ ॥

इत पर चतुर्थोद्देशकसमाप्तिपर्यन्तं भिक्षुगणावच्छेदकाचार्योपाध्यायाना द्वित्वबहुत्वसंख्या-
मधिकृत्य सप्तसूत्री प्रोच्यते, तत्र प्रथमं भिक्षुसूत्रमाह—‘दो भिक्खुणो’ इत्यादि ।

सूत्रम्—दो भिक्खुणो एगयओ विहरति नो ण कप्पइ अन्नमन्नं उवसंप-
ज्जित्ता णं विहरित्तए, कप्पइ ण अहाराइणियाए अन्नमन्न उवसंपज्जित्ता ण विहरि-
त्तए ॥ सू० २६ ॥

छाया—द्वौ भिक्षुकौ एकतो विहरत नो खलु कल्पते अन्योऽन्य उपसंपद्य खलु
विहर्तुम् । कल्पते खलु यथारत्नाधिकतया उपसंपद्य खलु विहर्तुम् ॥ सू० २६ ॥

भाष्यम्—‘दो भिक्खुणो’ द्वौ भिक्षुकौ अन्यान्याचार्यनिश्रकौ ‘एगयओ विहरन्ति
एकत समिलितौ सन्तौ विहरत । कथमेकतो मिलितौ ? इति चिन्त्यते—द्वावाचार्यौ अन्यस्मिन्नन्य-
स्मिन् क्षेत्रे स्थितौ भवेताम्, तौ च परस्पर सामोगिकौ तौ द्वावप्याचार्यौ स्व स्व भिक्षु क्षेत्र-
प्रत्युपेक्षणाकरणार्थमुपविगवेषणार्थं वा प्रेषितवान् तयोर्गन्तव्यमार्गस्यैकत्वात् पथि संमिलितौ भवेता-
मिति । समिलितौ यदि तिष्ठेता तदा ‘नो णं कप्पइ अन्नमन्नं उवसंपज्जित्तं णं विहरित्तए’
नो खलु कल्पतेऽन्योऽन्य परस्परमुपसपथ समानता स्वीकृत्य खलु विहर्तुम् । तर्हि कथं कल्पते ?
इत्याह—‘कप्पइ णं अहाराइणियाए अन्नमन्न उवसंपज्जित्ता णं विहरित्तए’ कल्पते खलु यथा-
रात्निकतया लघुज्येष्ठपर्यायमर्यादयाऽन्योऽन्यं परस्परमुपसपथ परस्परमर्यादा स्वीकृत्य विहर्तुम् ।
द्वौ साधू सहैव विहरतो समतयाऽपि लघुज्येष्ठमर्यादया बन्धनादिकरण विना अवस्थानु न कल्पते
किन्तु पर्यायज्येष्ठमेक रत्नाधिकमङ्गीकृत्य विहर्तुं कल्पते इति भावः ॥ सू० २६ ॥

अथ गणावच्छेदकादीनाश्रित्य शेषं सूत्रपट्टकमाह—‘दो गणावच्छेयया’ इत्यादि ।

सूत्रम्—दो गणावच्छेयया एगयओ विहरन्ति नो णं कप्पइ अन्नमन्नं उवसं-
पज्जित्ता णं विहरित्तए, कप्पइ णं अहारायणियाए अन्नमन्नं उवसंपज्जित्ता णं विहरि-
त्तए ॥ सू० २७ ॥

दो आयरियउवज्झाया एगयओ विहरन्ति नो णं कप्पइ अन्नमन्नं उवसंपज्जित्ता
णं विहरित्तए, कप्पइ अहारायणियाए अन्नमन्नं उवसंपज्जित्ता णं विहरित्तए ॥ सू० २८ ॥

वहवे भिक्खुणो एगयओ विहरन्ति नो णं कप्पइ अन्नमन्नं उवसंपज्जित्ता णं विह-
रित्तए कप्पइ अहाराइणियाए अन्नमन्न उवसंपज्जित्ता णं विहरित्तए ॥ सू० २९ ॥

वहवे गणावच्छेयया एगयओ विहरन्ति नो णं कप्पइ अन्नमन्नं उवसंपज्जित्ता णं
विहरित्तए, कप्पइ णं अहाराइणियाए अन्नमन्नं उवसंपज्जित्ता णं विहरित्तए ॥ सू० ३० ॥

वहवे आयरियउवज्झाया एगयओ विहरन्ति नो णं कप्पइ अन्नमन्नं उवसंपज्जित्ता णं विहरित्ते, कप्पइ णं अहाराइणियाए अन्नमन्नं उवसंपज्जित्ता णं विहरित्ते ॥ सू० ३१ ॥

वहवे भिक्षुणो वहवे गणावच्छेयया वहवे आयरियउवज्झाया एगयओ विहरन्ति नो णं कप्पइ अन्नमन्नं उवसंपज्जित्ता णं विहरित्ते, कप्पइ अहाराइणियाए अन्नमन्नं उवसंपज्जित्ता णं विहरित्ते ॥ सू० ३२ ॥

॥ व्यवहारे चउत्थो उद्देशो समतो ॥ ४ ॥

छाया—द्वौ गणावच्छेदकौ एकनो विहरत' नो खलु कल्पतेऽन्योऽन्यमुपसंपद्य विहर्तुम्, कल्पते यथारत्निकतयाऽन्योऽन्यमुपसंपद्य खलु विहर्तुम् ॥ सू० २७ ॥

द्वावाचार्योपाध्यायो एकतो विहरत' नो खलु कल्पतेऽन्योऽन्यमुपसंपद्य खलु विहर्तुम्, कल्पते यथारत्निकतयाऽन्योऽन्यमुपसंपद्य विहर्तुम् ॥ सू० २८ ॥

वहवो भिक्षुका एकनो विहरन्ति नो खलु कल्पतेऽन्योऽन्यमुपसंपद्य खलु विहर्तुम्, कल्पते यथारत्निकतयाऽन्योऽन्यमुपसंपद्य खलु विहर्तुम् ॥ सू० २९ ॥

वहवो गणावच्छेदका एकतो विहरन्ति नो खलु कल्पतेऽन्योऽन्यमुपसंपद्य खलु विहर्तुम्, कल्पते यथारत्निकतयाऽन्योऽन्यमुपसंपद्य खलु विहर्तुम् ॥ सू० ३० ॥

वहव आचार्योपाध्याया एकतो विहरन्ति नो खलु कल्पतेऽन्योऽन्यम् उपसंपद्य खलु विहर्तुम्, कल्पते यथारत्निकतयाऽन्योऽन्यमुपसंपद्य खलु विहर्तुम् ॥ सू० ३१ ॥

वहवो भिक्षुकाः वहवो गणावच्छेदका. वहव आचार्योपाध्यायाः एकतो, विहरन्ति नो खलु कल्पते अन्योऽन्यमुपसंपद्य खलु विहर्तुम्, कल्पते यथारत्निकतया अन्योऽन्यमुपसंपद्य खलु विहर्तुम् ॥ सू० ३२ ॥

॥ व्यवहारे चतुर्थ उद्देशः समाप्तः ॥४॥

भाष्यम्—एतानि 'दो गणावच्छेयया' इत्यादीनि चतुर्थोद्देशसमाप्तिपर्यन्तानि षडपि सूत्राणि षड्विंशतितमभिक्षुमूत्रवदेव व्याख्यायानि । एषाभयं भाव—'दो गणावच्छेयया' इति द्वयोर्गणावच्छेदकयो एक रत्नधिकं प्रकल्प्य विहर्तुं कल्पते ॥ सू० २७ ॥ एवमेव 'दो आयरियउवज्झाया' इति द्वयोराचार्ययो द्वयोरुपाध्याययोरपि एक पर्यायज्येष्ठमाचार्यमुपाध्याय च स्वीकृत्य विहर्तुं कल्पते ॥ सू० २८ ॥ एव 'वहवे भिक्षुणो' इति बहूनाम् एकद्विप्रभृतीनां भिक्षुकाणां यथारत्निकमर्यादया विहर्तुं कल्पते ॥ सू० २९ ॥ तथा 'वहवे गणावच्छेयया' इति बहूनां गणावच्छेदकानां यथारत्निकमर्यादया विहर्तुं कल्पते ॥ सू० ३० ॥ तथा 'वहवे आयरियउवः

ज्ज्ञाया' इति बहूनामाचार्याणां बहूनामुपाध्यायानां च यथारात्रिकमर्यादया विहर्तुं कल्पते ॥ सू० ३१ ॥ एवमेव 'बह्वे भिक्षुणो, बह्वे गणावच्छेयया बह्वे आयरियउवज्ज्ञाया' इति बहवो भिक्षुकाः, बहवो गणावच्छेदकाः, बहव आचार्याः, बहव उपाध्यायाश्च, एते सर्वे मिलित्वा एकतो विहरन्ति तदाऽपि तेषां यथोचिता रात्रिकमर्यादा लघुउपेष्ठादिरूपा मर्यादां स्वीकृत्यैव विहर्तुं कल्पते नान्यथा । इति सूत्रषट्कस्य भाव इति ॥ सू० ३२ ॥

इति श्री-विश्वविख्यात-जगद्गुरु-प्रसिद्धवाचक-पञ्चदशभाषाकलितललितकलापालापक-
प्रविशुद्धगद्यपद्यनैकग्रन्थनिर्मापक-वादिमानमर्दक-श्रीशाहछत्रपतिकोल्हापुरराजप्रदत्त-
"जैनाचार्य"-पदभूषित-कोल्हापुरराजगुरु-बालब्रह्मचारि-जैनाचार्य-जैन-
धर्म दिवाकर-पूज्यश्री-घासीलालव्रतिविरचिताया "व्यवहारसूत्रस्य"

भाष्यरूपायां व्याख्यायां चतुर्थ

उद्देशक समाप्त ॥४॥

॥ अथ पञ्चमोद्देशः प्रारभ्यते—

व्याखातश्चतुर्थोद्देशकः, सम्प्रति पञ्चमोद्देशको व्याख्यायते, तत्र पूर्वं चतुर्थोद्देशकस्य चरमसप्तमूयामेकतो विहरतां भिक्षुप्रभृतीनां यथारात्मिकमर्यादा प्रतिपादिता । अत्र पञ्चमोद्देशके प्रवर्तिनीप्रभृतीनां ऋतुवद्धकालविहरणवर्षाकालनिवासपरका मर्यादामाह—तत्र भाष्यकारो द्वयोरुद्देशयोः सम्बन्धप्रतिपादनार्थं गाथामाह—‘एगविहारे’ इत्यादि ।

गाथा—एगविहारे वुत्ता, भिक्खुयमार्हण वसणमज्जाया ।

उउवद्धाइसु वुच्चइ, पवत्तिणीए य सा चेव ॥ १ ॥

छाया—एकविहारे प्रोक्ता, भिक्षुकादीनां वसनमर्यादा ।

ऋतुवद्धादिषु प्रोच्यते, प्रवर्तिन्याश्च सैव ॥ १ ॥

भाष्यम्—पूर्वम् ‘एगविहारे’ इति एकतो विहारे एकत्र समील्य विहरणे भिक्षुकादीनां भिक्षुकगणावच्छेदकाचार्योपाध्यायानां वसनमर्यादा यथारात्मिकात्वेन एकत्र वासनमर्यादा प्रोक्ता, अत्र निर्ग्रन्थानन्तरं निर्ग्रन्थीनां प्रसङ्ग इति पञ्चमोद्देशके ऋतुवद्धादिषु ऋतुवद्धकाले हेमन्तग्रीष्मयोर्विहरणे आदिशब्दाद् वर्षावासे च प्रवर्तिन्याश्च प्रवर्तिन्या चकाराद् गणावच्छेदिन्याश्च सैवेति मर्यादा विहरणस्य निवासस्य च मर्यादा प्रोच्यते, एष एव चतुर्थोद्देशकान्तिमसूत्रे सहास्य पञ्चमोद्देशकादिसूत्राणां सम्बन्धः । अनेन सम्बन्धेनायातस्यास्य पञ्चमोद्देशकस्येदमादिमं सूत्रम्—‘नो कप्पइ पवत्तिणीए’ इत्यादि ।

सूत्रम्—नो कप्पइ पवत्तिणीए अप्पविइयाए हेमन्तगिम्हासु चरिण ॥ सू० १ ॥

छाया—नो कल्पते प्रवर्त्तिन्या आत्मद्वितीयायाः हेमन्तग्रीष्मयोश्चरितुम् ॥ सू० १ ॥

भाष्यम्—‘नो कप्पइ’ नो नैव कल्पते ‘पवत्तिणीए’ प्रवर्त्तिन्याः प्रवर्त्तिनीपदधारिण्या श्रमण्या ‘अप्पविइयाए’ आत्मद्वितीयाया आत्मना स्वेन सह द्वितीयाया ‘हेमन्तगिम्हासु’ हेमन्तग्रीष्मयोः हेमन्तकाले ग्रीष्मकाले चाष्टमासरूपे ‘चरिण’ चरितुं विहर्तुम् ॥ सू० १ ॥

कथं कल्पते ? तत्राह—‘कप्पइ’ इत्यादि ।

सूत्रम्—कप्पइ पवत्तिणीए अप्पतइयाए हेमन्तगिम्हासु चारण ॥ सू० २ ॥

छाया—कल्पते प्रवर्त्तिन्या आत्मतृतीयायाः हेमन्तग्रीष्मयोश्चरितुम् ॥ सू० २ ॥

भाष्यम्—‘कप्पइ पवत्तिणीए’ कल्पते प्रवर्त्तिन्या ‘अप्पतइयाए’ आत्मतृतीयाया आत्मना सह त्रित्वसख्याविशिष्टायाः एका स्वयम् द्वे च सहकारिण्यौ इत्यर्थः तादृश्यास्तस्याः ‘हेमन्तगिम्हासु’ हेमन्तग्रीष्मयोः ‘चारण’ चरितुम् ॥ सू० २ ॥

सूत्रम्—नो कप्पइ गणावच्छेदणीए अप्पतइयाए हेमन्तगिम्हासु चारए ॥ सू० ३ ॥

छाया—नो कल्पते गणावच्छेदिन्या आत्मतृतीयाया हेमन्तग्रीष्मयोश्चरितुम् ॥ सू० ३ ॥

भाष्यम्—‘नो कप्पइ’ नो कल्पते ‘गणावच्छेदणीए’ गणावच्छेदिन्या ‘अप्पतइयाए’ आत्मतृतीयाया सहायिकाद्वययुक्ताया हेमन्तगिम्हासु हेमन्तग्रीष्मयो शेषकाले इत्यर्थे ‘चारए’ चरितुं विहर्तुम् । सहायिकाद्वययुक्ताऽपि गणावच्छेदिनी हेमन्ते ग्रीष्मे च विहर्तुं न शक्नोति इति भावः ॥ सू० ३ ॥

गणावच्छेदिन्या कथं कल्पते ? इत्याह—‘कप्पइ’ इत्यादि ।

सूत्रम्—कप्पइ गणावच्छेदणीए अप्पचउत्थीए हेमन्तगिम्हासु चारए ॥ सू० ४ ॥

छाया—कल्पते गणावच्छेदिन्या आत्मचतुर्थाया हेमन्तग्रीष्मयोश्चरितुम् ॥ सू० ४ ॥

भाष्यम्—‘कप्पइ गणावच्छेदणीए’ कल्पते गणावच्छेदिन्या ‘अप्पचउत्थीए’ आत्मचतुर्थाया आत्मना स्वेन चतुर्थसख्याविशिष्टाया सहायकश्रमणीत्रयसहिताया ‘हेमन्तगिम्हासु’ हेमन्तग्रीष्मयो ‘चारए’ चरितुं विहर्तुम् । यदा खलु गणावच्छेदिनी आत्मना सह चतुर्थसख्याविशिष्टा भवेत् एका त्वयम् सहचारिण्यस्तिन्नस्तदा गणावच्छेदिन्या हेमन्तग्रीष्मकाले तस्या विहारः कल्पते इति भावः ॥ सू० ४ ॥

अथ प्रवर्त्तिन्या वर्षावाससूत्रद्वये प्रथमनिषेधसूत्रमाह—‘नो कप्पइ’ इत्यादि ।

सूत्रम्—नो कप्पइ पवत्तिणीए अप्पतइयाए वासावास वत्थए ॥ सू० ५ ॥

छाया—नो कल्पते प्रवर्त्तिन्या आत्मतृतीयाया वर्षावासं वस्तुम् ॥ सू० ५ ॥

भाष्यम्—‘नो कप्पइ’ नो कल्पते ‘पवत्तिणीए अप्पतइयाए’ प्रवर्त्तिन्या आत्मतृतीयाया आत्मना सह तृतीयाया एका त्वयम् द्वे च सहकारिण्यौ एतादृश्या ‘वासावासं’ वर्षावासं वर्षाकाले ‘वत्थए’ वस्तु वासं कर्तुम् आत्मतृतीयाया प्रवर्त्तिन्या वर्षासमये वासं कर्तुं न कल्पते इति भावः ॥ सू० ५ ॥

अथ द्वितीय प्रवर्त्तिन्या वर्षावासे विधिसूत्रमाह—‘कप्पइ’ इत्यादि ।

सूत्रम्—कप्पइ पवत्तिणीए अप्पचउत्थीए वासावास वत्थए ॥ सू० ६ ॥

छाया—कल्पते प्रवर्त्तिन्या आत्मचतुर्थाया वर्षावासं वस्तुम् ॥ सू० ६ ॥

भाष्यम्—‘कप्पइ’ कल्पते ‘पवत्तिणीए अप्पचउत्थीए’ प्रवर्त्तिन्या आत्मचतुर्थाया आत्मना स्वेन सह चतुर्थसख्याविशिष्टाया ‘वासावासं वत्थए’ वर्षावासे चातुर्मास्ये वस्तु

वास कर्तुम् । यदा खलु प्रवर्त्तिनी आत्मचतुर्था भवति तदैव तस्या चातुर्मास्य कर्तुं कल्पते न तु तन्न्यूनाया इति भाव ॥ सू० ६ ॥

गणावच्छेदिन्या वर्षावाससूत्रद्वये प्रथम निषेधसूत्रमाह—‘नो कप्पइ’ इत्यादि ।

सूत्रम्—नो कप्पइ गणावच्छेदणीए अप्पचउत्थीए वासावासं वत्थए ॥ सू० ७ ॥

छाया— नो कल्पते गणावच्छेदिन्या आत्मचतुर्थायाः वर्षावासं वस्तुम् ॥ सू० ७ ॥

भाष्यम्—‘नो कप्पइ’ नो कल्पते ‘गणावच्छेदणीए अप्पचउत्थीए’ गणावच्छेदिन्या आत्मचतुर्थाया आत्मना सह चतु संख्यकाया ‘वासावासं वत्थए’ वर्षावासं वस्तु वास कर्तुम् यदा खलु गणावच्छेदिनी चतु संख्याविशिष्टा भवेत् तदा तस्या वर्षाकाले वासो कल्पनीयो भवतीति भावः ॥ सू० ७ ॥

अथ द्वितीय गणावच्छेदिन्या वर्षावासे विधिमाह—‘कप्पइ’ इत्यादि ।

सूत्रम्—कप्पइ गणावच्छेदणीए अप्पपंचमाए वासावासं वत्थए ॥ सू० ८ ॥

छाया— कल्पते गणावच्छेदिन्याः आत्मपञ्चमायाः वर्षावासं वस्तुम् ॥ सू० ८ ॥

भाष्यम्—‘कप्पइ’ कल्पते ‘गणावच्छेदणीए’ गणावच्छेदिन्या ‘अप्पपंचमाए’ आत्मपञ्चमाया आत्मना स्वेन सह पञ्चत्वसंख्याविशिष्टाया ‘वासावासं वत्थए’ वर्षावासं वर्षाकाल यावत् वस्तु वास कर्तुम् । यदा खलु गणावच्छेदिनी आत्मपञ्चमा भवेत् तदैव वर्षाकाले वास कर्तुं शक्नोति न तु ततो न्यूना ।

इदमुक्तं भवति—एषु अष्टसु सूत्रेषु प्रथम सूत्र प्रवर्त्तिन्या हेमन्तग्रीष्मयोरात्मद्वितीयाया विहरणनिषेधपरकम् १ । द्वितीयमात्मतृतीयाया विहरणविधिपरकमिति प्रवर्त्तिनीमधिकृत्य हेमन्तग्रीष्मविषयकं सूत्रद्वयम् २ । तृतीय सूत्र गणावच्छेदिन्या आत्मतृतीयाया हेमन्तग्रीष्मयोर्विहरणनिषेधपरकम् ३ । चतुर्थ सूत्रमात्मचतुर्थाया विहरणविधिपरकमिति गणावच्छेदिनीमधिकृत्य हेमन्तग्रीष्मविषयकं सूत्रद्वयम् ४ । पञ्चम सूत्र प्रवर्त्तिन्या आत्मतृतीयाया वर्षावासनिषेधपरकम् ५ । षष्ठमात्मचतुर्थाया वर्षावासविधिपरकमिति प्रवर्त्तिनीमधिकृत्य वर्षावासविषयकं सूत्रद्वयम् ६ । सप्तम सूत्र गणावच्छेदिन्या आत्मचतुर्थाया वर्षावासनिषेधपरकम् ७ । अष्टमं चात्मपञ्चमाया वर्षावासविधिपरकमिति गणावच्छेदिनीमधिकृत्य वर्षावासविषयकं सूत्रद्वयम् ८ । इत्यष्टानां सूत्राणां निष्कर्षः ॥

अत्र द्वितीयचतुर्थसूत्रयोरय भाव — सयतीना ऋतुबद्धकाले सप्तक समाप्तकल्प इति ऋतु-
बद्धकाले प्रवर्त्तिन्या आत्मतृतीयाया गणावच्छेदिन्याश्चाऽऽत्मचतुर्थाया विहरण कल्पते इत्युक्तं
तत् ऋतुबद्धकाले प्रवर्त्तिनीगणावच्छेदिन्यो सप्तकरूपस्य समाप्तकल्पस्य सद्भावादुक्तम् ।

षष्ठाष्टमसूत्रयोरय भाव — सयतीना वर्षाकाले नवक समाप्तकल्पो भवतीति वर्षाकाले प्रवर्त्तिन्या
आत्मचतुर्थाया, गणावच्छेदिन्याश्चात्मपञ्चमाया स्थातुं कल्पते इत्युक्तं तत् नवकरूपस्य समाप्त-
कल्पस्य सद्भावादुक्तमिति ॥ सू० ८ ॥

अथ प्रवर्त्तिनी गणावच्छेदिनीना बहुत्वमधिकृत्य हेमन्तग्रीष्मकाले ग्रामादिषु विहरणविधिमाह—
'से गामसि वा' इत्यादि ।

सूत्रम्—से गामसि वा नगरंसि वा निगमंसि वा रायहाणीए वा खेडंसि वा
'कव्वडंसि वा मडवसि वा पट्टणंसि वा दोणमुहंसि वा आसमंसि वा संबाहंसि वा संनि-
वेसंसि वा बहूणं पवत्तिणीण अप्पतइयाणं, बहूणं गणावच्छेदणीण अप्पचउत्थीणं कप्पइ
हेमंतगिम्हासु चारए अन्नमन्ननिस्साए ॥ सू० ९ ॥

'छाया—अथ ग्रामे वा नगरे वा निगमे वा राजधान्या वा खेडे वा कर्वटे वा
'मडव्हे वा पत्तने वा दोणमुखे वा आश्रमे वा संबाहे वा संनिवेसे वा बहूना प्रवर्त्तिनी-
नाम् आत्मतृतीयानाम्, बहूना गणावच्छेदिनीनामत्मचतुर्थाना कल्पते हेमन्तग्रीष्मयोश्चरितु
मन्योऽन्यनिश्रया ॥ सू० ९ ॥

भाष्यम्—'से गामंसि वा' इति । 'से' अथानन्तरम् एकेकस्या प्रवर्त्तिन्याः ऋतुबद्ध-
'काले' विहरणप्रतिषेध—विधिकथनानन्तरम् 'गामंसि वा' ग्रामे वा 'नगरंसि वा' नगरे वा
'निगमंसि वा' निगमे वा 'रायहाणीए वा' राजधान्या वा 'खेडंसि वा' खेडे वा 'कव्वडंसि
'वा' कर्वटे वा 'मडवंसि वा' मडव्हे वा 'पत्तणंसि वा' पत्तने वा पट्टने वा 'दोणमुहंसि वा'
'दोणमुखे वा 'आसमंसि वा' आश्रमे वा 'संबाहंसि वा' संबाहे वा 'संनिवेसंसि वा' संनि-
वेशे वा चतुर्थोद्देशकनवमसूत्रोक्तार्थविशिष्टेषु ग्रामादिषु 'बहूण पवत्तिणीणं' बहूनामनेकासाम्
एकद्वित्रिप्रभृतीना प्रवर्त्तिनीना अप्पतइयाणं आत्मतृतीयाना सहायकद्वययुक्तानाम् । 'बहूणं-
गणावच्छेदणीणं' बहूनामनेकासाम् एकद्वित्रिप्रभृतीना गणावच्छेदिनीनाम् अप्पचउत्थीणं आत्म-
चतुर्थानाम् आत्मना च चतु सख्यायुक्तानाम् 'कप्पइ हेमंतगिम्हासु' कल्पते हेमन्तग्रीष्मयो 'ऋतु-
बद्धकाले' इत्यर्थं 'चारए' चरितु विहर्तुम् तच्च 'अन्नमन्ननिस्साए' अन्योऽन्यनिश्रया पर-
स्पोपसपदा परस्पर समानतया मिलित्वा पर्याय्येष्वेष्टा पुरस्कृत्य ततस्तदाज्ञया विहर्तुं कल्पते
तासामित्यर्थः । यदा खलु अनेका प्रवर्त्तिन्यो आत्मतृतीया आत्मतृतीया सर्वा, अनेका 'गणा-

वच्छेदिन्य आत्मचतुर्था. आत्मचतुर्था सर्वा, तदा सर्वा अपि पर्यायज्येष्ठया उपसम्पत्वेन परस्पर मिलित्वा ऋतुबद्धकालं विहार कर्तुं शक्नुवन्तीति भावः ॥ सू० ९ ॥

अथ आत्मचतुर्थानां बहूनां प्रवर्त्तिनीनाम् आत्मपञ्चमाना बहूनां गणावच्छेदिनीनां वर्षासमये वासानुजां दर्शयति—‘से गामंसि वा’ इत्यादि ।

सूत्रम्—से गामंसि वा नगरंसि वा निगमंसि वा रायहाणीए वा खेडंसि वा कव्वडंसि वा मडवंसि वा पट्टणंसि वा दोणमुहंसि वा आसमंसि वा संवाहंसि वा संनिवेसंसि वा बहूणं पवत्तिणीणं अप्पचउत्थीणं, बहूणं गणावच्छेदणीणं अप्पपंचमाणं कप्पइ वासावासं वत्थए अन्नमन्ननिस्साए ॥ सू० १० ॥

छाया—अथ ग्रामे वा नगरे वा निगमे वा राजधान्या वा खेटे वा कर्वटे वा मडम्बे वा पत्तने वा द्रोणमुखे वा आश्रमे वा संवाहे वा संनिवेशे वा बहूनां प्रवर्त्तिनीनामात्मचतुर्थानाम्, बहूनां गणावच्छेदिनीनामात्मपञ्चमाना कल्पते वर्षावासं वस्तुमन्योन्यनिश्रया ॥ सू० १० ॥

भाष्यम्—‘से गामंसि वा’ अथ ग्रामे वा ‘नगरंसि वा’ नगरे वा ‘निगमंसि वा’ निगमे वा ‘रायहाणीए वा’ राजधान्या वा ‘खेडंसि वा’ खेटे वा ‘कव्वडंसि वा’ कर्वटे वा ‘मडवंसि वा’ मडम्बे वा ‘पट्टणंसि वा’ पत्तने वा पट्टने वा ‘दोणमुहंसि वा’ द्रोणमुखे वा ‘आसमंसि वा’ आश्रमे वा ‘संवाहंसि वा’ संवाहे वा ‘संनिवेसंसि वा’ संनिवेशे वा अत्रापि ‘गामंसि वा’ इत्यारम्य ‘संनिवेसंसि वा’ इत्यन्तपदानामर्था. विस्तरतं चतुर्थोद्देशके नवमसूत्रे प्रदर्शिता तादृशेषु ग्रामादिषु इत्यर्थं ‘बहूणं पवत्तिणीणं अप्पचउत्थाणं’ बहूनामनेकासां प्रवर्त्तिनीनामात्मचतुर्थानां, तथा ‘बहूणं गणावच्छेदणीणं अप्पपंचमाणं’ बहूनामनेकासां गणावच्छेदिनीनामात्मपञ्चमानाम् ‘कप्पइ वासावासं वत्थए’ कल्पते वर्षावासं वस्तुम् अन्योऽन्यनिश्रया परस्परोपसपदा लघुज्येष्ठपर्यायमर्यादया परस्पर मिलित्वा तासामनेकासां प्रवर्त्तिनीगणावच्छेदिनीनां वर्षावासे वस्तु कल्पते ॥ सू० १० ॥

पूर्वं सयत्या ऋतुबद्धकालविहरणविधिं वर्षावासविधिश्च प्रदर्शितः, विहरन्त्याश्च तस्याः प्रवर्त्तिनी कदाचित् कालधर्मं प्राप्नुयात् तदा किं कर्तव्यमिति तद्विधिं प्रदर्शयति—‘गामाणुगामं दूइज्जमाणा’ इत्यादि ।

सूत्रम्—गामाणुगामं दूइज्जमाणा णिग्गथी य जं पुरओ काउं विहरेज्जा सा य आहच्च वीसंभेज्जा अत्थि य इत्थ काइ अन्ना उवसंपज्जणारिहा सा उवसंपज्जियव्वा, नत्थि य इत्थ काइ अन्ना उवसंपज्जणारिहा तीसे य अप्पणो कप्पए असमत्ते एवं से

कप्पइ एगराइयाए पडिमाए जं णं जं णं दिसं अन्नाओ साहम्मिणीओ विहरंति त
ण तं णं दिसं उवल्लित्ते, नो से कप्पइ तत्थ विहारवत्तिं वत्थए कप्पइ, से तत्थ
कारणवत्तिं वत्थए, तंसि च णं कारणंसि निट्ठियंसि परा वएज्जा वसाहि अज्जो !
एगराय वा दुरायं वा, एवं से कप्पइ एगरायं वा दुराय वा वत्थए, नो से कप्पइ
परं एगरायाओ वा दुरायाओ वा वत्थए, जं तत्थ परं एगरायाओ वा दुरायाओ वा
वसइ से संतरा छेए वा परिहारे वा ॥ सू० ११ ॥

छाया—ग्रामानुग्राम द्रवन्ती निर्ग्रन्थी च या पुरतः कृत्वा विहरेत् सा चाऽऽहत्य
विष्वग्भवेत् अस्ति चाऽत्र काचित् उपसंपदार्हा सा उपसंपत्तव्या, नाऽस्ति चाऽत्राऽन्या
उपसंपदार्हा तस्याश्चात्मनः कल्पोऽसमाप्तः पव तस्याः कल्पते एकरात्रिक्या प्रतिमया या
खलु या खलु दिशमन्या सार्धमिण्यो विहरति ता खलु ता खलु दिशमुपलातुम्, नो तस्याः
कल्पते तत्र विहारप्रत्यय वस्तुम्, कल्पते तस्या तत्र कारणप्रत्ययं वस्तुम् तस्मिन्
कारणे निष्ठिते परावदेत् वस आर्ये ! एकरात्र वा द्विरात्र वा पव तस्याः कल्पते एकरात्र
वा द्विरात्र वा वस्तुम्, नो तस्याः कल्पते परमेकरात्राद्वा द्विरात्राद्वा वस्तुम्,
यत् तत्र परमेकरात्राद्वा द्विरात्राद्वा वसति तस्याः सान्तरात् छेदो वा परिहारो वा ॥ सू० ११ ॥

भाष्यम्—‘गामाणुगामं’ ग्रामादग्रामान्तरम् एकस्मात् ग्रामादपर ग्रामम् ‘दूड्जमाणा
णिगंथी य’ द्रवन्ती विहार कुर्वन्ती निर्ग्रन्थी च ‘जं पुरओ काउं विहरेज्जा’ यामधिष्ठात्री
प्रवर्त्तिनी पुरतोऽग्रे कृत्वा विहरेत् यस्या निश्रया विहरेदित्यर्थः । शेष सर्वं व्याख्यानं चतुर्थोद्देश-
गतैकादशसूत्रवदेव ब्रूलिङ्गव्यत्ययेन कर्तव्यम् ॥ सू० ११ ॥

सूत्रम्—वासवासा पज्जोसविया णिगंथी य जं पुरओ काउं विहरइ सा
आहच्च वीसंभेजा अत्थि य इत्थ काइ अन्ना उवसंपणारिहा उवसंपज्जियव्वा, नत्थि य
इत्थ काइ अन्ना उवसंपणारिहा तीसे य अप्पणो कप्पाए असमत्ते कप्पइ से एगराइयाए
पडिमाए जं णं जं णं दिसं अन्नाओ साहम्मिणीओ विहरंति तं णं तं णं दिसं उवल्लित्ते,
नो से कप्पइ तत्थ विहारवत्तिं वत्थए, कप्पइ से तत्थ कारणवत्तिं वत्थए, तंसि
चण कारणंसि निट्ठियंसि परा वएज्जा वसाहि अज्जो ! एगराय वा दुरायं वा, एवं
से कप्पइ एगरायं वा दुराय वा वत्थए, नो से कप्पइ पर एगरायाओ वा दुरायाओ
वा वत्थए, जं तत्थ परं एगरायाओ वा दुरायाओ वा वसइ से संतरा छेए वा
परिहारे वा ॥ सू० १२ ॥

छाया—वर्षावर्ष पर्युपिता निर्ग्रन्थी च या पुरतः कृत्वा विहरति सा आहत्य विष्वग्
भवेत् अस्ति चाऽत्र काचित् अन्या उपसंपदार्हा सा उपसंपत्तव्या, नाऽस्ति चाऽत्र काचिदन्या
उपसंपदार्हा तस्याश्चात्मनः कल्पोऽसमाप्तः कल्पते तस्या एकरात्रिक्या प्रतिमया या खलु

यां खलु दिशम् अन्याः सार्धमिण्यो विहरति ता खलु ता खलु दिशमुपलानुम्, नो तस्याः कल्पते तत्र विहारप्रत्ययं वस्तुम्, कल्पते तस्यास्तत्र कारणप्रत्ययं वस्तुम्, तस्मिन्च कारणे निष्ठिते परा वदेत् वस आर्ये ! पकरात्र वा द्विरात्रं वा, एव तस्याः कल्पते पकरात्र वा द्विरात्र वा वस्तुम्, नो तस्याः कल्पते परमेकरात्राद्वा द्विरात्राद्वा वस्तुम्, यत्तत्र परमेकरात्राद्वा द्विरात्राद्वा वसति तस्या सान्तरात् छेदो वा परिहारो वा ॥ सू० १२ ॥

भाष्यम्—‘वासावास पञ्जोसविया’ वर्षावास वर्षावासनिमित्तं पृथुषिता निवासाथं स्थिता ‘निगन्धी’ निर्गन्धी । शेषं सर्वं चतुर्थोद्देशगतद्वादशसूत्रव्याख्यानवत् स्त्रीनिर्देशेन व्याख्यातव्यम् ॥ सू० १२ ॥

सूत्रम्—पवत्तिणी य गिलायमाणी अन्नयरं वएज्जा मए णं अज्जो ! कालगयाए समाणीए इमा समुक्कसियव्वा सा य समुक्कसणारिहा समुक्कसियव्वा, सा य नो समुक्कसणारिहा नो समुक्कसियव्वा, अत्थि या इत्थ अन्ना काइ समुक्कसणारिहा समुक्कसियव्वा, नत्थि या इत्थ अन्ना काइ समुक्कसणारिहा साचेव समुक्कसियव्वा, ताए णं समुक्कहाए परा वएज्जा दुस्समुक्कहं ते अज्जे ! निक्खिवाहि, ताए ण निक्खिवाणीए नत्थि केइ छेए वा परिहारो वा, जाओ साहम्मणीओ अहाकप्पेण नो उट्ठाए विहरंति सव्वासिं तासिं तप्पत्तियं छेए वा परिहारो वा ॥ सू० १३ ॥

छाया—प्रवर्त्तिनी च ग्लायन्ती अन्यतरां वदेत् मयि खलु आर्ये ! कालगतायां सत्यामिय समुत्कर्षयितव्या । सा च समुत्कर्षणार्हा समुत्कर्षयितव्या, सा च नो समुत्कर्षणार्हा नो समुत्कर्षयितव्या, अस्ति चाऽत्राऽन्या काचित्समुत्कर्षणार्हा सा समुत्कर्षयितव्या नास्ति चात्राऽन्या काचित्समुत्कर्षणार्हा सैव समुत्कर्षयितव्या, तस्या च खलु समुत्कर्षणाया परा वदेत् तु समुत्कर्षणं ते आर्ये ! निक्षिप, तस्या निक्षिप्यमाणाया नास्ति कश्चित् छेदो वा परिहारो वा, ता यदा सार्धमिण्यो यथाकल्पेन नो उत्थाय विहरन्ति तासां सर्वासां तत्प्रत्ययं छेदो वा परिहारो वा ॥ सू० १३ ॥

भाष्यम्—‘पवत्तिणी य’ प्रवर्त्तिनी च ‘गिलायमाणी’ ग्लायन्ती रोगादिना ग्लानिमुपगृता मरणासन्ना सतीत्यर्थं ‘अन्नयरं वएज्जा’ अन्यतरा सयती वा वदेत् कथयेत् । शेषं सर्वं चतुर्थोद्देशगताचार्योपाध्यायात्मकत्रयोदशसूत्रवदेव व्याख्येयम् नवर केवलमत्र विशेषोऽयम्—यत्तत्र ‘से य नो समुक्कसणारिहे’ इत्यस्यार्थे समुद्यत्विहागजिनकल्पसमुद्यत्तमरणं प्रतिपत्तुकाम, इत्युक्तम् अत्र च प्रवर्त्तिनीसूत्रे ‘सा य नो समुक्कसणारिहा’ इत्यस्य भक्तप्रत्याख्यानं प्रतिपत्तुकामा यदि भवेत् इत्यर्थं कर्तव्यं, एतावानेवात्र भेदः, अन्यच्च तत्र पुस्त्येन निर्देशः अत्र तु स्त्रीत्वेन निर्देशः कर्तव्यः ॥ सू० १३ ॥

सूत्रम्—पवत्तिणी य ओहायमाणा अन्नयरं वण्ज्जा मए णं अज्जो! ओहावियाए समाणीए इमा समुक्कसियन्वा, सा य समुक्कसणारिहा समुक्कसियन्वा, सा य नो समुक्कसणारिहा नो समुक्कसियन्वा, अत्थि य इत्थ अन्ना काइ समुक्कसणारिहा सा समुक्कसियन्वा, नत्थि य इत्थ अन्ना काइ समुक्कसणारिहा सा चेव समुक्कसियन्वा, ताए णं समुक्कट्ठाए परा वण्ज्जा दुस्समुक्कट्ठं ते अज्जे! निक्खिवाहि, ताए णं निक्खिवमाणीए नत्थि केइ छेए वा परिहारे वा, जाओ साहम्मिणीओ अहाकप्पेण नो उट्ठाए विहरन्ति सव्वासिं तासिं तप्पत्तियं छेए वा परिहारे वा ॥ सू० १४ ॥

छाया—प्रवर्तिनी चाऽवधावमाना अन्यतरा वदेत् मयि खलु आर्ये ! अवधाविताया सत्याम् इयं समुत्कर्षयितव्या, सा च समुत्कर्षणार्हा समुत्कर्षयितव्या, सा च नो समुत्कर्षणार्हा नो समुत्कर्षयितव्या, अस्ति चाऽत्राऽन्या काचित् समुत्कर्षणार्हा समुत्कर्षयितव्या, नाऽस्ति चाऽत्राऽन्या काचित् समुत्कर्षणार्हा-सैव समुत्कर्षयितव्या, तस्या च समुत्कर्षणार्हा परा वदेत् दुःसमुत्कर्षणं ते आर्ये ! निक्षिप, तस्या खलु निक्षिप्यमाणाया नाऽस्ति कश्चित् छेदो वा परिहारो वा, याः साधर्मिन्यो यथाकल्पेन नोत्थाय विहरन्ति सर्वासा तासा तत्प्रत्यय छेदो वा परिहारो वा ॥ सू० १४ ॥

भाष्यम्—‘पवत्तिणी य’ प्रवर्तिनी च ‘ओहायमाणा’ अवधावमाना द्रव्यलिङ्ग सङ्कोर-मुखवन्निकारजोहरणादिलक्षण परित्यज्य मोहनीयकर्मोदयात् । शेष सर्वं चतुर्थोद्देशगतावधायमा नाचार्योपाध्यायस्य चतुर्दशसूत्रवदेव व्याख्येयम्, आचार्योपाध्यायसूत्राप्रवर्तिनीसूत्रे यो विशेष सोऽत्रैव त्रयोदशसूत्रे प्रदर्शित एव शेष सर्वं तद्वदेव ॥ सू० १४ ॥

सूत्रम्—णिगंयस्स नवडहरतरुणस्स आयारपकप्पे णां अज्झयणे परिभट्ठे सिया से य पुच्छियन्वे-केण ते अज्जो ! कारणेणं आयारपकप्पे णां अज्झयणे परिभट्ठे किं आवाहेणं उदाहु पमाणं ? से य वण्ज्जा-नो आवाहेणं पमाणं, जावज्जीवाए तस्स तप्पत्तियं नो कप्पइ आयरियत्तं वा जाव गणावच्छेयत्तं वा उद्दिसित्तए वा धारित्तए वा, से य वण्ज्जा-आवाहेणं नो पमाणं, से य सठवेस्सामीति संठवेज्जा एवं से कप्पइ आयरियत्तं वा जाव गणावच्छेयत्तं वा उद्दिसित्तए वा धारित्तए वा, से य संठवेस्सामीति नो संठवेज्जा एव से नो कप्पइ आयरियत्तं वा जाव गणावच्छेयत्तं वा उद्दिसित्तए वा धारित्तए वा ॥ सू० १५ ॥

छाया—निग्रन्थस्य नवडहरतरुणस्य आचारप्रकल्पो नामाऽध्ययनं परिभ्रष्टं स्यात् स च प्रष्टव्य-केन ते आर्ये ! कारणेन आचारप्रकल्पो नामाऽध्ययनं परिभ्रष्टम् किम्-आवाधेन उताहो प्रमादेन ? । स च वदेत्-नो आवाधेन प्रमादेन, यावज्जीव तस्य तत्प्रत्ययं

नो कल्पते आचार्यत्वं वा यावद्गणावच्छेदकत्वं वा उद्देष्टु वा धारयितुं वा । स च वदेत्-
आवाधेन, नो प्रमादेन, स च-संस्थापयिष्यामीति संस्थापयेत्, एवं तस्य कल्पते आचार्य-
त्वं वा यावद्गणावच्छेदकत्वं वा उद्देष्टु वा धारयितुं वा, स च-संस्थापयिष्यामीति नो
संस्थापयेत् एवं तस्य नो कल्पते आचार्यत्वं वा यावद्गणावच्छेदकत्वं वा उद्देष्टु वा धार-
यितुं वा ॥ सू० १५ ॥

भाष्यम्—‘निर्ग्रन्थस्स’ निर्ग्रन्थस्य श्रमणस्य ‘नवडहरतरुणस्स’ नवडहरतरुणस्य, तत्र
नव—दीक्षापर्यायेण त्रिवापिक, डहर—जन्म—पर्यायेण षोडशवापिक, तरुण—चतुश्चत्वारिंशद्वापिक.

उक्तञ्च—‘तिवरिसो होइ नवो, आसोलसगं डहरग वेंति ।

तरुणो चउचत्तालो, मज्झिमो थेरमो सेसो ॥१॥

छाया—त्रिवर्षो भवति नव, आपोडशक डहरक ब्रुवन्ति ।

तरुणश्चतुश्चत्वारिंशत्को मध्यम स्थविर शेष ॥१॥ इति ।

तस्य तादृशस्य निर्ग्रन्थस्य यदि ‘आयारपकप्पे नामं अज्झयणे’ आचारप्रकल्पो नामा
ध्ययनम्—आचाराङ्गनिशीयादिसूत्रम् ‘परिब्भट्टे सिया’ परिभ्रष्ट—पठित सद् विस्मृत स्यात् तदा ‘से य
पुच्छियन्वे’ स च अधीतविस्मृतो निर्ग्रन्थ स्थविरेण प्रष्टव्य, किं प्रष्टव्यस्तत्राह—‘केण ते कारणेणं
अज्जो’ हे आर्य ! ते तव केन कारणेन ‘आयारपकप्पे नाम अज्झयणे परिब्भट्टे’—आचार-
प्रकल्पो नामाध्ययनं परिभ्रष्टं—त्वया विस्मृतम् १, किं काणमाश्रित्य त्वयाऽऽचारप्रकल्पाध्ययन
विस्मृतमिति पृच्छेदित्यर्थ । तत्र कारणमेव विविच्य पृच्छति—किमित्यादि, ‘किं आवाहेणं उदाहु
पमाएणं’ किम् आवाधेन—रोगादिकारणेन विस्मृतम् २ उताहो—अथवा किं प्रमादेन—आत्मनः
प्रमादभावेन विस्मृतम् ३ । एव स्थविरेण पृष्ट सन् ‘से य वएज्जा’ स च श्रमणो वदेत्—कथयेत् हे
भदन्त ! ‘नो आवाहेण पमाएणं’ आवाधेन रोगादिकारणेन नो विस्मृत किन्तु प्रमादेन आत्मन
प्रमादभावेन विस्मृतम् । एव कथिते सति ‘जावज्जीवाए तस्स’ यावज्जीव—जीवनपर्यन्तं तस्य
श्रमणस्य ‘तप्पत्तिर्यं’ तत्प्रत्ययं प्रमादतो विस्मरणनिमित्त ‘नो कप्पइ’ नो कल्पते ‘आयरियत्तं
वा जाव गणावच्छेययत्तं वा’ आचार्यत्वं वा यावत् उपाध्यायत्वं वा प्रवर्तकत्वं वा स्थविरत्वं वा
गणित्वं वा गणवरत्वं वा एवं गणावच्छेदकत्वं वा ‘उदिसित्तए वा’ उद्देष्टु वा अनुज्ञातुम् ‘धारित्तए
वा’ स्वयं धारयितुं वा न कल्पते इति पूर्वेण सम्बन्ध ।

अथ कदाचित् ‘से य वएज्जा’ स च वदेत्—हे भदन्त ! अधीतमाचारकल्पो नामाध्ययनं
मया ‘आवाहेणो पमाएणं’ आवाधेन—रोगादिकारणेन विस्मृत किन्तु नो प्रमादेन प्रमादभाव-
माश्रित्य नो विस्मृतमिति, ‘से य संठवेस्सामीति संठवेज्जा’ स च संस्थापयिष्यामि विस्मृत-

माचारकल्पाध्ययनं पुनः स्मरिष्यामीति कथयित्वा यदि संस्थापयेद् विस्मृत पुनरपि सस्मरेत्
'एवं से कप्पइ' एव प्रकारेण पुन स्मृते आचारकल्पाध्ययने सति तस्य कल्पते 'आयरियत्तं वा
जाव गणावच्छेययत्तं वा' आचार्यत्व वा यावद् गणावच्छेदकत्व वा 'उद्दिसित्तए वा धारित्तए वा'
उद्देष्टुं वा धारयितुं वा कल्पते इति सम्बन्ध 'से य' स च यदि 'संठवेस्सामीति नो संठवेज्जा'
संस्थापयिष्यामीति कथयित्वा नो संस्थापयेत् तदा 'एवं से नो कप्पइ' एव—सस्मरणाभावे तस्य नो
कल्पते 'आयरियत्तं वा जाव गणावच्छेययत्तं वा' आचार्यत्व वा यावद् गणावच्छेदकत्व वा 'उद्दिसि-
त्तए वा धारित्तए वा' उद्देष्टुं वा धारयितुं वेति ॥ सू० १५ ॥

निर्ग्रन्थसूत्रमभिधाय सम्प्रति निर्ग्रन्थीसूत्रमाह—'निग्गंथीए णं' इत्यादि।

सूत्रम्—निग्गंथीए णं नवडहरतरुणीए आचारपकप्पे नामं अज्झयणे परिब्भट्ठे
सिया, सा य पुच्छियन्वा केणं ते कारणेणं अज्जे ! आचारपकप्पे नामं अज्झयणे परिब्भट्ठे
किं आवाहेणं उदाहु पमाणं ? सा य वएज्जा नो आवाहेणं पमाणं, जावज्जीवाए तीसे
तप्पत्तियं नो कप्पइ पवत्तिणित्तं वा गणावच्छेइणित्तं वा उद्दिसित्तए वा धारित्तए वा,
सा य वएज्जा—आवाहाएणं नो पमाणं सा य संठवेस्सामिति संठवेज्जा एव से कप्पइ
पवत्तिणित्तं वा गणावच्छेइणित्तं वा उद्दिसित्तए वा धारित्तए वा, सा य संठवेस्सामीति
नो संठवेज्जा एव से नो कप्पइ पवत्तिणित्तं वा गणावच्छेइणित्तं वा उद्दिसित्तए वा
धारित्तए वा ॥ सू० १६ ॥

छाया—निर्ग्रन्थ्याः खलु नवडहरतरुण्याः आचारप्रकल्पो नामाऽध्ययनं परिभ्रष्टं
स्यात् सा च प्रष्टव्या—केन ते कारणेन आर्ये ! आचारप्रकल्पो नामाऽध्ययनं परिभ्रष्टम् ?
किम् आवाधेन उताहो प्रमादेन ? सा च वदेत् नो आवाधेन प्रमादेन, यावज्जीव तस्या
स्तत्प्रत्यय नो कल्पते प्रवृत्तिनीत्वं वा गणावच्छेदिनीत्वं वा उद्देष्टुं वा धारयितुं वा ।
सा च वदेत् आवाधेन नो प्रमादेन सा च संस्थापयिष्यामीति संस्थापयेत् एव तस्याः
कल्पते प्रवृत्तिनीत्वं वा गणावच्छेदिनीत्वं वा उद्देष्टुं वा धारयितुं वा, सा च संस्थापयि-
ष्यामीति नो संस्थापयेत् एवं तस्याः नो कल्पते प्रवृत्तिनीत्वं वा गणावच्छेदिनीत्वं वा
उद्देष्टुं वा धारयितुं वा ॥ सू० १६ ॥

भाष्यम्—'निग्गंथीए णं' निर्ग्रन्थ्या खलु श्रमण्या 'नवडहरतरुणीए' नवडहरतरुण्याः
तत्र नवदीक्षिता नवा त्रिवर्षात्मकीक्षापर्यायवती, डहरा—जन्मपर्यायेण अष्टादशवर्षिका, तरुणी—
अधिव्रतयुवावस्था, जन्मतश्चत्वारिंशद्वर्षिका वा, उक्तञ्च—

“तिवरिसा होइ नवा, अट्टारसिया य डहरिया होइ ।

तरुणी य जाव जुवई, चत्तालिसिया य वा तरुणी” ॥१॥

छाया—त्रिवर्षा भवति नवा, अष्टादशिकाच डहरिका भवति ।

तरुणी च यावद् युवतिः, चत्वारिंशा च वा तरुणी ॥१॥

तस्याः ‘आयरपकप्पे णामं अज्झयणे’ आचारप्रकल्पो नामाऽध्ययनम् आचाराङ्गनिशीथादिकम् ‘परिब्भट्टे सिया’ परिभ्रष्ट स्यात् अधीतमाचारप्रकल्पाऽध्ययनम् विस्मृतं भवेत्तदा ‘सा य पुच्छियव्वा’ सा चाऽधीतविस्मृता संयती स्थविरेण प्रष्टव्या—‘केण ते कारणेण अज्जे !’ हे आर्य ! केन खलु कारणेन ते तव, ‘आयारप कप्पे नामं अज्झयणे परिब्भट्टे’ आचारप्रकल्पो नामाऽध्ययन परिभ्रष्टम्—अधीतमाचारप्रकल्पाऽध्ययनं त्वया विस्मृतं केन कारणेन विस्मृतमिति पृच्छेदित्यर्थः । तत्र कारणमेव विविच्य पृच्छति—किमित्यादि, ‘किं आवाहेण उदाहु पमाएणं’ किमावाधेन—रोगादिकारणेन उताहो—यद्वा प्रमादेन विस्मृतमिति । एव पृष्टा सती—‘सा य वएज्जा’ सा च वदेत्—‘नो आवाहेणं पमाएणं’ नो आवाधेन रोगादिकारणेन किन्तु प्रमादेन मयाऽधीतमपि—आचारप्रकल्पाध्ययनं विस्मृतमिति, एवं कथिते सति ‘जावज्जीवाए’ जावज्जीव—जीवनपर्यन्तमित्यर्थः तस्या विस्मृतकल्पाऽध्ययनायाः श्रमण्या ‘तप्पत्तिर्यं’—तत्प्रत्ययं प्रमादतो विस्मरणनिमित्तम् ‘नो कप्पइ’ नो कल्पते ‘पवत्तिणीत्तं वा’ प्रवर्त्तिनीत्वं वा ‘गणावच्छेइणित्तं वा’ गणावच्छेदिनीत्वं वा ‘उद्दिसित्तए वा धारित्तए वा’ उद्देष्टुमनुज्ञातु वा स्वयं धारयितुं वा, एतादृश्याः पुनः प्रवर्त्तिनीपदस्याऽनुज्ञापनं न कर्त्तव्यमाचार्येण, न वा सा स्वयमेव पुनः प्रवर्त्तिनीत्वं गणावच्छेदिनीत्वं वा धारयितुं शक्नोतीति । ‘सा य वएज्जा’ अथ यदि सा संयती एवं वदेत्—हे भदन्त ! मया ‘आवाहेण नो पमाएणं’ आवाधेन रोगादिना अधीतमपि पुनर्विस्मृतम्, नतु प्रमादेन विस्मृतमिति ‘सा य संठवेस्सामीति संठवेज्जा’ सा च संयती विस्मृतमध्ययनं संस्थापयिष्यामि—पुनरपि स्मरिष्यामीति कथयित्वा संस्थापयेत्—पुनरपि स्मरेत्, ‘एवं से कप्पइ’ एवं प्रकारेण पुनः स्मृतेऽध्ययने सति तस्याः कल्पते ‘पवत्तिणीत्तं वा गणावच्छेइणित्तं वा’ प्रवर्त्तिनीत्वं वा गणावच्छेदिनीत्वं वा ‘उद्दिसित्तए वा धारित्तए वा’ उद्देष्टुमनुज्ञातुं वा स्वयं धारयितुं वा । अथ कदाचित् नष्टमध्ययनम् ‘सा य सठवेस्सामीति नो संठवेज्जा’ संस्थापयिष्यामीति कथयित्वा नो संस्थापयेत् न तस्य संस्मरणं कुर्यात् ‘एवं से नो कप्पइ पवत्तिणीत्तं वा गणावच्छेइणित्तं वा उद्दिसित्तए वा धारित्तए वा’ एवं तर्हि तस्या संयत्याः नो कल्पते प्रवर्त्तिनीत्वं वा गणावच्छेदिनीत्वं वा उद्देष्टुमनुज्ञातुं वा स्वयं धारयितुं वा ॥ सू० १६ ॥

पूर्वं नवडहरतरुणनिर्गन्थनिर्ग्रन्थीनाम् आचारप्रकल्पाऽध्ययनं प्रमादतो विस्मरणेन असंस्थापनेन च यावज्जीव पददानाऽभावः प्रतिपादितः, अस्मिन् सूत्रे तु स्थविराणां स्थविरभूमिप्रा-

ताना च आचारप्रकल्पनामकाऽध्ययनस्य विस्मृतौ सस्थापने असंस्थापने वापि आचार्यादिपद दातव्यं भवेदिति प्रदर्शयन्नाह—‘थेराणं’ इत्यादि ।

सूत्रम्—थेराणं थेरभूमिपत्ताणं आचारपकप्पे नामं अज्झयणे परिब्भट्ठे सिया कप्पइ तेसिं संठवेत्ताण वा असंठवेत्ताण वा आयरियत्तं वा जाव गणावच्छेययत्त वा उदिसित्तण वा धारित्तण वा ॥ सू० १७ ॥

छाया—स्थविराणां स्थविरभूमिप्राप्तानामाचारप्रकल्पो नामाध्ययन परिभ्रष्टं स्यात् कल्पते तेषां संस्थापयतामसंस्थापयतां वा आचार्यत्वं वा यावद्गणावच्छेदकत्वं वा उद्देश्यं वा धारयितुं वा ॥ सू० १७ ॥

भाष्यम्—‘थेराणं’ स्थविराणाम्—ये ज्ञान-दर्शन-चारित्र्ये सीदतामिहलोकपरलोकाऽपय प्रदस्य तान् सयमे सस्थापयन्ति तेषाम्—श्रुतस्थविराणां षष्ठिवर्षाणा वा ‘थेरभूमिपत्ताणं’ स्थविरभूमिप्राप्तानाम्—आचार्यपदप्राप्तानाम् ‘आचारपकप्पे नामं अज्झयणे परिब्भट्ठे सिया’—आचारप्रकल्पो नामाध्ययनम्—आचाराङ्गनिशीथसूत्रादिकं परिभ्रष्ट-नष्ट-विस्मृत स्यात्—भवेत् ‘कप्पइ तेसिं’ कल्पते तेषां स्थविराणां स्थविरभूमिप्राप्तानाम् ‘संठवेत्ताण वा’ संस्थापयता पुनरधीत्य संस्मरताम् ‘असंठवेत्ताण वा’ असंस्थापयतां पुनरसंस्मरतां वा ‘आयरियत्तं जाव गणावच्छेययत्तं वा’—आचार्यत्व वा उपाध्यायत्व वा प्रवर्तकत्वं वा स्थविरत्व वा गणित्वं वा गणधरत्वं वा गणावच्छेदकत्व वा ‘उदिसित्तण वा’ उद्देश्यमनुज्ञातुं वा, जीर्णत्व-महत्त्वकारणेन तेषां सूत्रधारणायां, सामर्थ्याभावात् ‘धारित्तण वा’ स्वयं धारयितुं वा । स्थविरविषये अत्र चतुर्मङ्गी यथा—

जीर्णो नो महान्, यस्तरुण एव सन् जरया परिणतः, इत्येकः १ ।

नो जीर्णं किन्तु महान्, यो बुद्धोऽपि सन् दृढशरीर इति द्वितीयः २ ।

जीर्णोऽपि च महानपि चेति तृतीयः ३ । नो जीर्णो नो महान् इति चतुर्थः ४ ।

अयं चतुर्थो भङ्गः शून्य । शेषाणां तु त्रयाणामेकतरो न शक्नोति संस्थापयितुमिति तस्याचारप्रकल्पो नामाध्ययन परिभ्रष्टं भवेदिति कल्पेत तादृशस्यासंस्थापनेऽपि आचार्यादिपदमुद्देश्यं वा धारयितुं वेति ॥ सू० १७ ॥

सूत्रम्—थेराणं थेरभूमिपत्ताण आचारपकप्पे नामं अज्झयणे परिब्भट्ठे सिया कप्पइ तेसिं संनिस्सणाण वा संतुयट्ठाण वा उत्ताणयाण वा पासल्लियाण वा आचारपकप्पे नाम अज्झयणे दोच्चंपि तच्चंपि पडिपुच्छित्तण वा पडिसारेत्तण वा ॥ सू० १८ ॥

छाया—स्थविराणां स्थविरभूमि प्राप्तानाम् आचारप्रकल्पो नामाऽध्ययन परिभ्रष्टः स्यात् कल्पते तेषां सन्निपण्णानां वा त्वग्वर्त्तयतां वा उत्तानकानां वा पार्श्ववता (पार्श्वतः स्थितानाम्) वा आचारप्रकल्पो नामाऽध्ययन द्वितीयमपि तृतीयमपि प्रतिप्रष्टु वा प्रतिसारयितुं वा ॥ सू० १८ ॥

भाष्यम्—‘थेराणं’ स्थविराणाम् ‘थेरभूमिपत्ताणं’ स्थविरभूमिप्राप्तानाम्—आचार्य-पदप्राप्तानाम्, अथवा—अतिवृद्धभावं प्राप्तानाम्, ‘आयारपकप्पे नामं अज्झयणे’ आचार-प्रकल्पः—आचाराङ्गनिशीथादिसूत्र नामाऽध्ययनम् ‘परिभ्रष्टे सिया’ परिभ्रष्ट—विनष्टं विस्मृतमित्यर्थः स्यात्—भवेत् ‘कप्पइ तेसिं’ कल्पते युज्यते तेषां विस्मृताध्ययनानाम् ‘संनिसण्णाण वा’—सन्निपण्णानां वा—निपथागतानां समुपविष्टानामित्यर्थः ‘संतुयट्ठाण वा’ त्वग्वर्त्तनेन स्थितानां सुप्तानामित्यर्थः ‘उत्ताणयाण वा’ उत्तानकानां वा—हृदयभागमूर्ध्वीकृत्य शयनं कुर्वताम् ‘पासल्लियाण वा’ पार्श्ववता वामादिपार्श्वतः स्थितानाम् आश्रयमादायोपविष्टानां वा ‘आयरपकप्पे नामं अज्झयणे’—आचारप्रकल्पनामकमध्ययनम् ‘दोच्चंपि तच्चंपि’ द्वितीयमपि वारं तृतीयमपि वारम् अपिशब्दात् चतुर्थादिवारमपि ‘पडिपुच्छित्तए वा’ प्रतिप्रष्टुं वा तद्विषया पृच्छां कर्तुम् ‘पडिसारेत्तए वा’ प्रतिसारयितुं वा सस्मर्तुं ग्रहीतुं वा कल्पते इति पूर्वण संबन्धः ॥ सू० १८ ॥

पूर्वं निर्ग्रन्थनिर्ग्रन्थीनां विस्मृताचारप्रकल्पाध्ययनस्य पठनमाश्रित्य कथितम्, साम्प्रत निर्ग्रन्थनिर्ग्रन्थीनां द्वादशविधः सम्भोगो भवति तत्र कोऽपि दोष आपतितो भवेत्तदा तस्याऽऽलोचनां कर्त्तव्येत्यालोचनाविधिं प्रदर्शयति—‘जे णिगंगांथा णिगंगांथो य’ इत्यादि ।

सूत्रम्—जे णिगंगांथा णिगंगांथो य संभोइया सिया, नो णं कप्पइ अन्नमन्नस्स अंतिए आलोएत्तए, अत्थि या एत्थ केइ आलोयणारिहा कप्पइ से तेसिं अंतिए आलोएत्तए, नत्थि या एत्थ केइ आलोयणारिहा एवं णं कप्पइ अन्नमन्नस्स अंतिए आलोएत्तए ॥ सू० १९ ॥

छाया—ये निर्ग्रन्था निर्ग्रन्थ्यश्च सांभोगिकाः स्युः नो खलु कल्पते अन्योऽन्यस्याऽन्तिके आलोचयितुम्, सन्ति चात्र केचित् आलोचनार्हाः कल्पते तस्य तेषामन्तिके आलोचयितुम्, न सन्ति वा केचिदत्र आलोचनार्हाः एवं खलु कल्पते अन्योऽन्यस्याऽन्तिके आलोचयितुम् ॥ सू० १९ ॥

भाष्यम्—‘जे णिगंगांथा’ ये निर्ग्रन्थाः ‘णिगंगांथो य’ निर्ग्रन्थ्यश्च ‘संभोइया सिया’—साम्भोगिकाः स्युः, तत्र संभोगः उपध्यादिवस्तूनां परस्परमादानप्रदानम्, स च ओषतो

द्वादशविध, उक्तञ्च—

गाथा—‘उवहि-सुय-भक्तपाणं, अञ्जलिपग्रहो य दावणा जेया ।

छट्टु निकायणं तह, अन्मुद्धानं च किइकम्मं ॥१॥

वेयावच्चं चसमो-सरो निसज्जा कहापवधो य ।

बारसविहो य एसो, समोगो ओषओ जेओ ॥२॥ इति,

छाया—उपधि-श्रुत-भक्तपानम् अञ्जलिप्रग्रहश्च दापना ज्ञेया ।

षष्ठं निकाचन तथा, अम्युत्थान च कृतिकर्म ॥१॥

वैयावृत्यं समवसरणं निपद्या कथाप्रबन्धश्च ।

द्वादशविधश्चैव संभोग ओषतो ज्ञेय ॥२॥ इति ।

तथाहि—उपविषय १, श्रुतविषय २, भक्तपानविषय ३, अञ्जलिप्रग्रहविषय ४, दाप-
नाविषय, दापना—शय्याहारोपविस्वाध्यायशिष्यगणानां प्रदापन तद्विषय ५, निकाचनविषय,
निकाचन निमन्त्रण तद्विषय ६, अम्युत्थानविषय ७, कृतिकर्मविषय ८, वैयावृत्यविषयः ९,
समवसरणं व्याख्यानादिकरणे गृहस्थसाक्षात् परस्परमन्तिके उपवेशनं, तद्विषय समवसरणविषय १०,
सनिषद्याविषय ११, कथाप्रबन्धविषयश्चेति १२ द्वादशविधः संभोगस्तद्विशिष्टाः सांभोगिका
भवेयुः ‘नो णं कप्पइ अन्नमन्नस्स अतिए आलोएत्तए’ नो—नैव ‘णं’ इति वाक्यालङ्कारे
कल्पतेऽन्योऽन्यस्य—परस्परस्य अन्तिके—समीपे निर्ग्रन्थस्य निर्ग्रन्थीसमीपे, निर्ग्रन्थ्याश्च निर्ग्रन्थसमीपे
आलोचयितुम्—आलोचनां कर्तुम् स्वकीयं स्वकीयमतीचारजातं प्रकटयितुं नो कल्पते इति
सम्बन्धः । एव तर्हि कुत्र कल्पते ? इत्याह—‘अत्थि या’ इत्यादि । ‘अत्थि या एत्थ
केइ आलोयणारिहे’ सन्ति—विद्यन्ते चेदत्र समुदाये केचिदालोचनार्हाः आलोचनादान-
योग्याः स्थानाङ्गसूत्रस्य दशमस्थानोक्तदशविधगुणवन्तो निर्ग्रन्थास्तदा—‘कप्पइ से तेसिं
अतिए आलोएत्तए’ कल्पते तस्य—आलोचकस्य तेषाम् आलोचनार्हानामन्तिके समीपे आलो-
चयितुम् । आलोचनार्हः स्थानाङ्गसूत्रस्य दशमस्थानोक्तदशविधगुणधारको भवेत् । उक्तञ्च—

“दसहिं ठाणेहिं संपन्ने अणगारे अरिहइ आलोयण पडिञ्छित्तए, तं जहा—आयारवं १,
भवहारवं २, ववहारवं ३, ओवीलए ४, पकुव्वए ५, अपरिस्ताई ६, निज्जावए ७, अवाय-
दंसी ८, पियघम्मे ९, ददघम्मे १०” ॥

छाया—आचारवान् १, अवधारवान् २, व्यवहारवान् ३, अपवीढकः ४, प्रकुर्वकः ५,
अपरितोषी ६, निर्यापकः ७, अपायदर्शी ८, प्रियधर्मा ९ दृढधर्मा १० इति ।

व्याख्या—दशस्थानसम्पन्नोऽनगारः आलोचकेन दीयमानामालोचना ग्रहीतुमर्हति, कीदृशः स भवितुमर्हति ? 'तं जहा' तद्यथा—आचारवान्—ज्ञानाद्याचारवान् १, अवधारवान्—अवधारणावान् २, व्यवहारवान्—आगमादिपक्षप्रकारव्यवहारवान् ३, अपनीडक—लज्जापनोदकः यथा परः सुखमालोचयति ४, प्रकुर्वकः—आलोचितेऽतिचारे शुद्धिकरणसामर्थ्यवान् ५, निर्यापकः—निर्यापनकारकं तथा प्रायश्चित्तं ददाति यथा स निर्वोदुं शक्नोति ६, अपरिस्रावी—श्रुतालोचकदोषाणां न कस्मैचित्कथनशील ७, अपायदर्शी—आलोचकस्य पारलौकिकाऽपायदर्शकः ८, प्रियधर्मा—धर्मप्रिय ९, दृढधर्मा—आपद्यपि धर्मेऽविचल १० इति । तस्य, तथा ज्येष्ठस्य च समीपे आलोचना कर्तव्या । यदि तत्र दशविधगुणयुक्तो न भवेत्तदा पर्यायज्येष्ठस्य समीपे दैवसिकं रात्रिकं सामान्यमतिचारजातमालोचयेदिति । अथापवादमाह—अथ यदि—'नस्य या इत्य केइ आलोयणारिहे' न सन्ति—न विद्यन्ते चेदत्र केचिदालोचनार्हा निर्ग्रन्थाः 'एवं णं कप्पइ अन्नमन्नस्स अंतिए आलोएत्तए' एवम्—एतादृश्यां परिस्थितौ खलु कल्पतेऽन्योऽन्य स्याऽन्तिके—समीपे आलोचयितुम्—आलोचना कर्तुमिति ।

अयं भावः—आलोचना च न विपक्षे, सपक्षेऽपि नागीतार्थेषु भवितुमर्हति, तत्र गुप्तातिचारस्य प्रकटनायोग्यत्वात् । तत्र विपक्ष—संयता संयतीनाम्, संयत्यश्च संयतानामिति । सपक्षः संयता संयतानाम्, संयत्यश्च संयतीनां भवति । यतः—विपक्षे आलोचनायां चतुर्थवृत्तादिगुप्तातिचाराणां प्रकटने परस्पर भावमेदं संभवति, तस्माद् भगवता अन्योऽन्यालोचनाप्रतिषेधकमिदं सूत्रं प्रतिपादितम् । अपवादपक्षे गाढागाढकारणे समुत्पन्ने परस्परालोचनाविधिप्रतिपादकं सूत्रं प्रवर्तितम् । तत्रापि विवेकं प्रवर्तयितव्यं, यथा—आलोचको युवको वृद्धो वा आलोचनार्हा निर्ग्रन्थो वृद्धोऽवश्यम्भाविनी । आलोचिका युवतिवृद्धा वा आलोचनार्हो निर्ग्रन्थो वृद्धोऽवश्यम्भावी युज्यते, एव परस्परालोचनाविधिप्रतिपादकं सूत्रं प्रवर्तनीयमिति । आलोचनार्हः कीदृशैर्भवितव्यम् ? तत्राह भाष्यकारः—'गीयत्था' इत्यादि ।

गाथा—'गीयत्था कयकरणा, पोढा परिणामिया य गम्भीरा ।

चिरदिक्खिया य बुद्धा, जहणो अलोयणाजोग्गा ॥ १ ॥'

छाया—गीतार्था कृतकरणा, प्रौढा पारिणामिकाश्च गम्भीराः ।

चिरदीक्षिताश्च वृद्धा, यतय आलोचनायोग्याः ॥ १ ॥

व्याख्या—'गीयत्था' इति । गीतार्था—सूत्रार्थतदुभयनिष्णाता, कृतकरणा—अनेकवारमालोचनादाने सहायीभूता, प्रौढा—समर्था सूत्रतोऽर्थतश्च प्रायश्चित्तदाने पञ्चाक्षरुत्तमशक्या, पारिणामिका—आलोचनायाः परिणामचिन्ताकुशला, गम्भीरा—आलोचकस्य मंहति

दोषेऽपि श्रुते अपरिस्राविणः न कस्मैचिदपि प्रकटनशीला इत्यर्थः, चिरदीक्षिता—प्रभूतकालप्रवृ-
जिताः, वृद्धाः—श्रुतेन पर्यायेण वयसा च महान्तः, एवम्भूता यतयः—साधवः उपलक्षणात् साध्यश्च
आलोचनादानयोग्या आलोचनादाने समुचिता भवन्तीति ॥ १ ॥ अत्राह भाष्यकारः—
'आलोयणाए' इत्यादि ।

गाथा—“आलोयणाए जे दोसा, वेयावच्चेवि ते पुणो ।
तम्हा अन्नोन्नभावेणं, वेयावच्चं न कारए” ॥ १ ॥

छाया—आलोचनाया ये दोषा वैयावृत्येऽपि ते पुनः ।
तस्माद् अन्योऽन्यभावेन वैयावृत्यं न कारयेत् ॥ १ ॥

व्याख्या—ये च खलु—विपक्षे—आलोचनाया दोषा कथिताः, ते सर्वेऽपि दोषाः
वैयावृत्येऽपि परस्पर वैयावृत्यकारणेऽपि भवन्ति तस्माद् अन्योऽन्यभावेन विपक्षे वैयावृत्यं न
कारयेदिति सूत्राक्षरार्थः ।

अयं भावः—विपक्षात्—वैयावृत्यं शारीरिक हस्तपादादिसवाहनरूपं कारयत साधोः
कदाचित् चञ्चलचित्तायाः साध्या विषये मनो विकृत भवेत् तेन व्रतभङ्गदोष आपद्येत, आहारा-
धानयनविषये च श्रमण्या समानीतमन्नादिक मुञ्जतः साधोराज्ञाभङ्गादिदोषाः, शङ्कितादि
दोषाश्च भवेयुः । उक्तञ्चात्र—

समणीए आणीयं, मुंजह असणाह जत्थ समणो थ ।
गच्छो नपुंसको सो, एव समणीण धम्मकहा ॥ १ ॥

छाया—श्रमण्या आनीत मुङ्क्ते अशनादि यत्र श्रमणाश्च ।
गच्छो नपुंसकः सः, एव श्रमणीना धर्मकथा ॥ १ ॥

अयं भावः—यस्मिन् गच्छे श्रमण्या समानीतमशनादिकमकारणे श्रमणो मुङ्क्ते स गच्छो
नपुंसको विज्ञेयः । एवं श्रमणानां सद्भावे श्रमण्या धर्मकथाऽपि बोध्या । श्रमणसत्ताया श्रमणी यदि
पटोपर्युपविश्य परिषदि धर्मकथा करोति यस्मिन् गच्छे स गच्छोऽपि नपुंसक एवेति ॥ १ ॥

पुनश्च—आहारानयने—‘अन्यन्मनसि—अन्यद्वचसि’ इत्यादिदुष्टलक्षणलक्षिता संयती कदाचिद्
अनेषणीयमभ्यशनादिकमानीय समर्पयति, इत्यादि दोषबाहुल्यात् कथमपि किमपि संयतेन
समतीमि किमपि वैयावृत्यं न कारयितव्यमिति । एवं संयत्याः संयतेर्वैयावृत्यकारणे दोषाः,

समुन्नेयाः । अपवादे गाढागाढकारणे विवेकं कर्तव्यं इति । विशेषत आलोचनादोषा वैयावृत्य-
दोषाश्च स्थानाङ्गसूत्राज्ज्ञातव्याः ॥ सू० १९ ॥

पूर्वं विपक्षेऽन्योऽन्यवैयावृत्यकरणं निषिद्धम्, गाढकारणे चाज्ञा प्रतिपादिता, साम्प्रतं
स्थविरकल्पिकजिनकल्पिकयोरपवादोत्सर्गौ प्रतिपादयन्नाह—‘णिगंथं च णं’ इत्यादि ।

सूत्रम्—‘णिगंथं च णं राओ वा वियाळे वा दीहपट्टो वा लूसेज्जा इत्थी वा
पुरिसस्स ओमावेज्जा पुरिसो वा इत्थीए ओमावेज्जा, एवं से कप्पइ एव से चिह्णइ
परिहारं च नो पाउणइ एस कप्पे थेरकप्पियाणं । एवं से नो कप्पइ एवं से नो चिह्णइ
परिहारं च नो पाउणइ एस कप्पे जिणकप्पियाणं ति वेमि ॥ सू० २१ ॥

व्यवहारस्य पंचमो उद्देशो समप्तो ॥ ५ ॥

छाया—निर्ग्रन्थं च खलु रात्रौ वा विकाले वा दीर्घपृष्ठो लूपयेत् स्त्री वा पुरु-
षस्यापमार्जयेत् पुरुषो वा स्त्रिया अपमार्जयेत्, एवं तस्य कल्पते एवं तस्य तिष्ठति परि-
हारं च नो प्राप्नोति एष कल्पः स्थविरकल्पिकानाम् । एवं तस्य नो कल्पते एवं तस्य
नो तिष्ठति परिहारं च नो प्राप्नोति एषः कल्पो जिनकल्पिकानाम्, इति ब्रवीमि ॥ सू० २० ॥

व्यवहारस्य पञ्चम उद्देशः समाप्तः ॥ ५ ॥

भाष्यम्—‘णिगंथं च णं’ निर्ग्रन्थं श्रमणम् चकारात्—निर्ग्रन्थी च खलु ‘राओ वा
वियाळे वा’ रात्रौ वा विकाले—सायकाले प्रातःकाले तदन्यकाले वा यदि—‘दीहपट्टो वा
लूसेज्जा’ दीर्घपृष्ठः सर्पः दृषयेत्—दशेत् तत्र—‘इत्थी वा पुरिसस्स ओमावेज्जा’ स्त्री
श्रमणी पुरुषस्य साधोः स्वहस्तेन तं विषमपमार्जयेत् मन्त्रौषादिना निवारयेत् ‘पुरिसो इत्थीए
ओमावेज्जा’ पुरुषः साधुः स्त्रियाः श्रमण्याः स्वहस्तेन विषमपमार्जयेत् । यदि—साधुः साध्वी
वा सर्पदष्टा भवेत् तत्राऽसति व्यक्त्यन्तरे साधुः श्रमण्याः विषं हस्तेन प्रमार्जयेत्, श्रमणी
वा श्रमणस्य विषं हस्तेनाऽपसारयेदिति भावः । ‘एवं से कप्पइ’ एवम् एतादृश्यां परिस्थितौ तस्य
स्थविरकल्पिकस्य कल्पते, ‘एवं से चिह्णइ’ एवम्—अनेन प्रकारेण अपवादमासेवमानस्य तस्य
स्थविरकल्पिकस्य तिष्ठति पर्यायः न तु सः स्थविरकल्पिकत्वात् पर्यायपरिभ्रष्टो भवति अत एव ‘परिहारं
च से नो पाउणइ’ परिहारं च तपः सः स्थविरकल्पिकः प्रायश्चित्तरूपेण न प्राप्नोति परिहारनामकं
प्रायश्चित्तं च तस्य न भवति ‘एस कप्पे थेरकप्पियाणं’ एषः—सूत्रोक्तं कल्पः—आचारः
स्थविरकल्पिकानां कथितः । सम्प्रति जिनकल्पिकमधिकृत्य उत्सर्गमार्गं प्रदर्शयितुमाह—‘एव से नो’
इत्यादि, ‘एवं से नो कप्पइ’ एवम्—उक्तप्रकारेण सपक्षेण विपक्षेण वा वैयावृत्यकारणं ‘से’
तस्य जिनकल्पिकस्य नो नैव कथमपि कल्पते, ‘एवं से नो चिह्णइ’ एवम्—अनेन प्रकारेण
अपवादपदसेवनेन तस्य जिनकल्पिकस्य जिनपर्यायो न तिष्ठति, जिनकल्पिकत्वात् पतितो भवतीत्यर्थः ।

'परिहारं च से नो पाउण्ड' परिहार च—परिहारनामक तपोविशेषं स न प्राप्नोति
अपवादानासेवित्वात्, 'एस कप्पे जिणकप्पियाणं' एष कल्प—प्रकारो जिनकल्पिकानामुक्त ।
'त्तिव वेमि'सुधर्मा स्वामी जम्बूस्वामिन कथयति—हे शिष्य ! इति—उक्तप्रकारेण अहं तीर्थकर-
मुक्त्वा यथा यत् श्रुतम् तत्तथा तुभ्य ब्रवामि—कथयामि, इति ॥ सू० २० ॥

इति श्री—विश्वविख्यात—जगद्वल्लभ प्रसिद्धवाचक—पञ्चदशभाषाकलितललितकलापालापक—
प्रविशुद्धगद्यपद्यनैकग्रन्थनिर्मापक—वादिमानमर्दक—श्रीशाहछत्रपतिकोल्हापुरराजप्रदत्त-
“जैनाचार्य”—पदभूषित—कोल्हापुरराजगुरु—बालभ्रमचारि—जैनाचार्य—जैन-
धर्म दिवाकर—पूज्यश्री—वासीलालव्रतिविरचिताया “व्यवहारसूत्रस्य”

भाष्यरूपाया व्याख्याया पञ्चम

उद्देशक समाप्त ॥५॥

अथ षष्ठोद्देशकः प्रारभ्यते—

अथ षष्ठमोद्देशकस्य चरमसूत्रेणास्य षष्ठोद्देशकस्यादिसूत्रेण सह क' सम्बन्ध' १ इति सम्बन्धं प्रदर्शयन्नाह भाष्यकारः—‘पंचम’ इत्यादि ।

गाथा—‘पंचमउद्देशंते, गिलाणभावो पदंसिओ मुणिणो ।

सो इच्छइ नायविहिं, संवधो एस नायव्वो’ ॥ १ ॥

छाया—पञ्चमोद्देशकान्ते ग्लानभावः प्रदर्शितो मुनेः ।

स इच्छति ज्ञातविधिं, सम्बन्ध एव ज्ञातव्यः ॥ १ ॥

व्याख्या—‘पंचमउद्देशंते’—षष्ठमोद्देशकस्यान्ते चरमसूत्रे ‘मुणिणो’ मुने—निर्ग्रन्थस्य ‘गिलाणभावो’ ग्लानभावः—सर्पदंशेन मनोदौर्बल्यरूप ‘पदंसिओ’ प्रदर्शित । ‘सो’ स—मरणाशङ्कादिना खिन्न सन् ‘णायविहिं’ ज्ञातविधिं, तत्र—ज्ञाता—मातापित्रादय तत्सवन्धीभूता वा, तेषां विधिं—ज्ञातसम्बन्धमाश्रित्य तत्तत्सवन्धीभूत ज्ञातभेदम् अन्यस्वजनान् वा ‘इच्छइ’ इच्छति तेषा समीपे गन्तुमिच्छेदित्यर्थ । अथवा स्वजना ग्लाना मरणासन्ना वा भवेयुस्तेषा दर्शनदानाद्यर्थं वा गन्तुमिच्छेदिति षष्ठोद्देशकस्यादौ ज्ञातविधिं प्रदर्शयते, एष सम्बन्धः पूर्वापरोद्देशकयोर्जातव्य इति ॥ १ ॥ तत्रादिमं सूत्रमाह—“भिक्षू य इच्छेज्जा” इत्यादि ।

सूत्रम्—भिक्षू य इच्छेज्जा नायविहिं एत्तए, नो से कप्पइ थेरे अणापुच्छित्ता नायविहिं एत्तए, कप्पइ से थेरे आपुच्छित्ता नायविहिं एत्तए, थेरा य से वियरेज्जा एवं से कप्पइ नायविहिं एत्तए, थेरा य से नो वियरेज्जा, एवं से नो कप्पइ नायविहिं एत्तए, ज तत्थ थेरेहिं अविइण्णे नायविहिं एइ, से संतरा छेए वा परिहारे वा ॥ सू० १ ॥

छाया—भिक्षुश्च इच्छेत् ज्ञातविधिं नो तस्य कल्पते स्थविराननापृच्छथ ज्ञातविधिमेतुम्, कल्पते तस्य स्थविरान् आपृच्छथ ज्ञातविधिमेतुम्, स्थविराश्च तस्य वितरेयुः, एवं तस्य कल्पते ज्ञातविधिमेतुम्, स्थविराश्च तस्य नो वितरेयुः, एवं तस्य नो कल्पते ज्ञातविधिमेतुम्, यत्तत्र स्थविरैः अवितीर्णो ज्ञातविधिमेति तस्य सान्तरात् छेदो वा परिहारो वा ॥ सू० १ ॥

भाष्यम्—‘भिक्षू य इच्छेज्जा’ भिक्षु—श्रमण च—शब्दात् श्रमणी च इच्छेत्, किमिच्छेत्तत्राह—‘नायविहिं’ इत्यादि, ‘णायविहिं एत्तए’ ज्ञातविधिं स्वजनभेदम्, ज्ञाता—मातापित्रादयः,

अथवा पूर्वसस्तुता मातापित्रादयः, पश्चात्सस्तुता श्वश्रूश्चशुरस्यालकादयः, तन्निमित्तेन यः सम्बन्धः
स ज्ञातविधिरुच्यते, मातापितृश्वश्रूश्चशुरादिविषयेऽनेके भेदा भवन्ति, अतो विधिशब्दोऽत्र भेदवाचको
ज्ञातव्यः, तेषां गृहे दर्शनदानार्थम् एतु-प्राप्तुं गन्तुमित्यर्थः तदा-‘नो से कप्पइ थेरे अणापुच्छित्ता
नायविहिं एत्तए’ ‘नो’-न कथमपि ‘से’ तस्य-श्रमणस्य कल्पते स्थविरान् गच्छनायकान् अना-
पृच्छ्य स्थविराज्ञामन्तरेणेत्यर्थः ज्ञातविधिमेतुम् आत्मनः स्वजनगृहे गन्तुम् । ‘कप्पइ से थेरे
आपुच्छित्ता नायविहिं एत्तए’ कल्पते तस्य स्थविरान् गच्छनायकान् आपृच्छ्य गच्छनायक-
स्याऽऽज्ञां लब्ध्वा इत्यर्थः ज्ञातविधिमेतु-स्वजनगृहे गन्तुमिति । प्रच्छने यदि-‘थेराय से विय-
रेज्जा’ स्थविराश्च ‘से’ तस्य वितरेयुः-गमनायाऽऽज्ञां दधु ‘एवं से कप्पइ नायविहिं एत्तए’
एव गच्छनायकस्याऽऽज्ञासंप्राप्त्यनन्तरम् ‘से’ तस्य श्रमणस्य कल्पते ज्ञातविधिमेतुम् ‘थेरा य से नो
वियरेज्जा’ यदि स्थविराश्च तस्य स्वजनगृहे गन्तुमाज्ञां नो वितरेयुः नो दधु ‘एवं से नो
कप्पइ नायविहिं एत्तए’ एवम्-आज्ञावितरणाभावे तस्य नो कल्पते ज्ञातविधिमेतुम् । ‘जं तत्थ
थेरेहिं अविइण्णे नायविहिं एइ’ यत् यदि श्रमणस्तत्र स्थविरैरवितीर्णोऽननुज्ञातः ज्ञातविधिमेति
प्राप्नोति स्थविराज्ञामन्तरेण यदि कश्चित् श्रमणः स्वजनगृहं याति गच्छति ‘से संतरा
छेए वा परिहारे वा’ ‘से’ तस्य-श्रमणस्याज्ञामन्तरेण ज्ञातविधिं कुर्वतः सान्तरात् स्वकृताद् अन्त-
रात् आज्ञोल्लङ्घनरूपाऽपराधात् छेदो वा परिहारो वा, गच्छनायकाज्ञामुल्लङ्घ्य ज्ञातविधिकरणे श्रम-
णस्य छेदनामक परिहारनामक वा प्रायश्चित्तं भवति, इति भावः ॥ सू० १ ॥

ज्ञातविधिमेतु कस्य न कल्पते ? तत्राह-‘नो से कप्पइ’ इत्यादि ।

सूत्रम्-नो से कप्पइ अप्पसुयस्स अप्पागमस्स एगाणियस्स नायविहिं एत्तए ॥ सू० २ ॥

छाया-नो तस्य कल्पते अप्पश्रुतस्य अल्पागमस्य एकाकिनो ज्ञातविधिमेतुम् ॥ सू० २ ॥

भाष्यम्-‘नो से कप्पइ’ नो-न कल्पते कथमपि ‘से’ तस्य श्रमणस्य, कीदृशस्येत्याह-
‘अप्पसुयस्स’ अप्पश्रुतस्याऽगीतार्थस्य, ‘अप्पागमस्स’ अल्पागमस्य-आगमज्ञानविकलस्य लौकिक-
शास्त्रेष्वतिपरिचितस्य स्वशास्त्रविषयकज्ञानवञ्चितस्य, पुनश्च गीतार्थे सत्यपि ‘एगाणियस्स’
एकाकिनः सहायकरहितस्याद्वितीयस्य ‘णायविहिं एत्तए’ ज्ञातविधिमेतुम्-प्राप्तुम्, अप्पश्रुतेन-
अल्पागमेन एकाकिनाऽगीतार्थेन श्रमणेन स्वजनगृहे गमनं न कर्तव्यमित्यर्थः ॥ सू० २ ॥

ज्ञातविधिमेतु कस्य कल्पते ? इति तद्विधिमाह-‘कप्पइ से जे तत्थ’ इत्यादि ।

सूत्रम्-कप्पइ से जे तत्थ बहुस्सए वग्भागमे नेण सद्धिं नायविहिं एत्तए ॥ सू० ३ ॥

छाया-कल्पते तस्य यस्तत्र बहुश्रुतो वद्भागः तेन साद्धं ज्ञातविधिमेतुम् ॥ सू० ३ ॥

भाष्यम्—‘कप्पइ से जे तत्थ बहुस्सुए वहागमे’ कल्पते ‘से’ तस्य श्रमणस्य यस्तत्र-गच्छे बहुश्रुत सूत्रापेक्षया, वहागम अथपेक्षया ‘तेण सद्धिं नायविहिं एत्तए’ तेन बहुश्रुतेन वहागमेन सार्धं जातविधिमेतुम्-स्वजनगृहं गन्तुं कल्पते इति संवन्धः, नैकाकिना श्रमणेन स्वजनगृहे गन्तुं शक्यते किन्तु-तस्मिन् गच्छे यो बहुश्रुतो वहागम तेन साकं मिलित्वा गन्तुं शक्यते इति भावः ॥ सू० ३ ॥

स्वजनगृहे गते सति तत्राहारग्रहणविधिमाह—‘तत्थ से’ इत्यादि ।

सूत्रम्—तत्थ से पुव्वागमणेणं पुव्वाउत्ते चाउलोदणे, पच्छाउत्ते भिल्लिगसूवे कप्पइ से चाउलोदणे पडिग्गाहिच्चए, नो से कप्पइ भिल्लिगसूवे पडिग्गाहिच्चए ॥ सू० ४ ॥

छाया—तत्र तस्य पूर्वागमनात् पूर्वायुक्तः तन्दुलौदनः पश्चादायुक्तः भिल्लिगसूपः कल्पते तस्य तन्दुलौदनः प्रतिग्रहीतुम्, नो तस्य कल्पते भिल्लिगसूपः प्रतिग्रहीतुम् ॥ सू० ४ ॥

भाष्यम्—‘तत्थ से’ इति तत्र-गृहस्थगृहे तस्य-भिक्षार्थमागतस्य साधो ‘पुव्वागमणेणं’ सूत्रे पञ्चमर्थे तृतीया आर्पित्वात् तेन आगमनात्पूर्वं साधोरागमनाध्रागेव ‘पुव्वाउत्ते’ पूर्वायुक्तः पूर्वं रन्धनकाले एव आयुक्तः रन्धमानः गृहस्थैः स्वनिमित्तं पक्वमारब्ध ‘चाउलोदणे’ तन्दुलौदनः वर्तेत ‘पच्छाउत्ते भिल्लिगसूवे’ पश्चादायुक्तः साधोरागमनानन्तरं रन्धमानः ‘भिल्लिगसूवे’ इति मसूर दालिर्भवेत् उपलक्षणमेतत् सर्वदालीनाम्, तत्र तयोर्मध्ये ‘कप्पइ से’ कल्पते तस्य साधो ‘चाउलोदणे’ तन्दुलौदनः ‘पडिग्गाहिच्चए’ प्रतिग्रहीतुम् तन्दुलौदनस्य पूर्वायुक्तत्वात्, किन्तु ‘नो से कप्पइ’ नो-नैव-तस्य-साधो कल्पते ‘भिल्लिगसूवे’ मसूरसूपः ‘पडिग्गाहिच्चए’ प्रतिग्रहीतुं तस्य पश्चादायुक्तत्वात् ॥ सू० ४ ॥

पुनरेवाह—‘तत्थ पुव्वागमणेणं’ इत्यादि ।

सूत्रम्—तत्थ पुव्वागमणेणं पुव्वाउत्ते भिल्लिगसूवे, पच्छाउत्ते चाउलोदणे, कप्पइ से भिल्लिगसूवे पडिग्गाहिच्चए, नो से कप्पइ चाउलोदणे पडिग्गाहिच्चए ॥ सू० ५ ॥

छाया—तत्र पूर्वागमनेन पूर्वायुक्तो भिल्लिगसूपः पश्चादायुक्तस्तन्दुलौदनः कल्पते तस्य भिल्लिगसूपः प्रतिग्रहीतुम्, नो तस्य कल्पते तन्दुलौदनः प्रतिग्रहीतुम् ॥ सू० ५ ॥

भाष्यम्—अस्मिन् सूत्रे भिल्लिगसूपः साधो प्रतिग्रहीतुं कल्पते पूर्वायुक्तत्वात् किन्तु तन्दुलौदनो न कल्पते तस्य पश्चादायुक्तत्वादिति सूत्रभावः ॥ सू० ५ ॥

सूत्रम्—तत्थ से पुव्वागमणेणं दोवि पुव्वाउत्ते कप्पइ से दोवि पडिग्गाहिच्चए ॥ सू० ६ ॥

छाया—तत्र तस्य पूर्वागमनेन द्वावपि पूर्वायुक्तौ कल्पते तस्य द्वावपि प्रतिग्रहीतुम् ॥ सू० ६ ॥

भाष्यम्—अस्मिन् सूत्रे तन्दुलौदनो भिलिङ्गसूपश्चेति द्वावपि प्रतिग्रहीतु कल्पते तयोर्द्वयोरपि पूर्वायुक्तत्वात् ॥ सू० ६ ॥

सूत्रम्—तत्थ से पुन्वागमणेण दोवि पच्छाउत्ते नो से कप्पइ दोवि पडिग्गाहित्तए ॥ सू० ७ ॥

छाया—तत्र तस्य पूर्वागमनेन द्वावपि पश्चादायुक्तौ नो तस्य कल्पते द्वावपि प्रतिग्रहीतुम् ॥ सू० ७ ॥

भाष्यम्—अस्मिन् सूत्रे भिलिङ्गसूपस्तन्दुलौदनश्च द्वावपि नो कल्पते द्वयोरपि पश्चादायुक्तत्वात् ॥ सू० ७ ॥

अत्र कल्पने कारणं प्रदर्शयति—‘जे से तत्थ’ इत्यादि ।

सूत्रम्—जे से तत्थ पुन्वागमणेण पुन्वाउत्ते, से कप्पइ पडिग्गाहित्तए ॥ सू० ८ ॥

छाया—यः सः तत्र पूर्वागमनेन पूर्वायुक्तः स कल्पते प्रतिग्रहीतुम् ॥ सू० ८ ॥

भाष्यम्—य स कोऽपि पदार्थो गृहस्थगृहे साधुप्रायोग्य अशनादि स सर्वोऽपि साधोरागमनात्पूर्वमायुक्त—सम्पन्न स कल्पते प्रतिग्रहीतुमिति तात्पर्यार्थः ॥ सू० ८ ॥

अथाऽकल्पने कारणमाह—‘जे से’ इत्यादि ।

सूत्रम्—जे से तत्थ पुन्वागमणेण पच्छाउत्ते, नो से कप्पइ पडिग्गाहित्तए ॥ सू० ९ ॥

छाया—यः स तत्र पूर्वागमनेन पश्चादायुक्तो नो तस्य कल्पते प्रतिग्रहीतुम् ॥ सू० ९ ॥

भाष्यम्—य स कोऽपि पदार्थः साधोर्ग्रहणयोग्योऽशनादिर्गृहस्थगृहे साधोरागमनात्पश्चादायुक्त—सम्पन्न स कोऽपि पदार्थः साधोर्न कल्पते इति भावः ॥ सू० ९ ॥

पूर्वं बहुश्रुतबह्वागमस्य ज्ञातविधिगमने विधिं प्रदर्शितः । ज्ञातविधिं कृत्वा तत् प्रत्यावर्त्य उपाश्रये आगच्छति तत्र पादप्रस्फोटनादि चावश्य करोतीति तद्विषये आचार्योपाध्यायस्य पञ्चातिशेषान् दर्शयति—‘आयरियउवज्झायस्स’ इत्यादि ।

सूत्रम्—आयरियउवज्झायस्य गणंसि पच अइसेसा पन्नत्ता, तं जहा आयरियउवज्झाए अतो उवस्सयस्स पाए निगिज्झिय निगिज्झिय पप्फोडेमाणे वा पमज्जमाणे वा नो अइक्कमइ ॥ सू० १० ॥

भाष्यम्—‘कप्पइ से जे तत्थ बहुस्सुए वहागमे’ कल्पते ‘से’ तस्य श्रमणस्य यस्तत्र-गच्छे बहुश्रुत सूत्रापेक्षया, वहागम अर्थापेक्षया ‘तेण सद्धिं नायविहिं एत्तए’ तेन बहुश्रुतेन वहागमेन सार्धं ज्ञातविधिमेतुम्-स्वजनगृह गन्तुं कल्पते इति सवन्धः, नैकाकिना श्रमणेन स्वजनगृहे गन्तुं शक्यते किन्तु-तस्मिन् गच्छे यो बहुश्रुतो वहागम तेन साकं मिलित्वा गन्तुं शक्यते इति भावः ॥ सू० ३ ॥

स्वजनगृहे गते सति तत्राहारग्रहणविधिमाह—‘तत्थ से’ इत्यादि ।

सूत्रम्—तत्थ से पुव्वागमणेणं पुव्वाउत्ते चाउलोदणे, पच्छाउत्ते भिल्लिगसूवे कप्पइ से चाउलोदणे पडिग्गाहित्तए नो से कप्पइ भिल्लिगसूवे पडिग्गाहित्तए ॥ सू० ४ ॥

छाया—तत्र तस्य पूर्वागमनात् पूर्वायुक्तः तन्दुलौदनः पश्चादायुक्तः भिल्लिङ्गसूपः कल्पते तस्य तन्दुलौदनः प्रतिग्रहीतुम्, नो तस्य कल्पते भिल्लिङ्गसूपः प्रतिग्रहीतुम् ॥ सू० ४ ॥

भाष्यम्—‘तत्थ से’ इति तत्र-गृहस्थगृहे तस्य-भिक्षार्थमागतस्य साधो ‘पुव्वागमणेणं’ सूत्रे पञ्चम्यर्थे तृतीया आर्षत्वात् तेन आगमनात्पूर्वं साधोरागमनात्प्रागेव ‘पुव्वाउत्ते’ पूर्वायुक्तं पूर्वं रन्धनकाष्ठे एव आयुक्तं रन्धमानं गृहस्थं स्वनिमित्तं पक्वतुमारब्धं ‘चाउलोदणे’ तन्दुलौदनं वर्त्तत ‘पच्छाउत्ते भिल्लिगसूवे’ पश्चादायुक्तं साधोरागमनानन्तरं रन्धमानं ‘भिल्लिगसूवे’ इति मसूर दालिर्भवेत् उपलक्षणमेतत् सर्वदालीनाम्, तत्र तयोर्मध्ये ‘कप्पइ से’ कल्पते तस्य साधो ‘चाउलोदणे’ तन्दुलौदनं ‘पडिग्गाहित्तए’ प्रतिग्रहीतुम् तन्दुलौदनस्य पूर्वायुक्तत्वात्, किन्तु ‘नो से कप्पइ’ नो-नैव-तस्य-साधो- कल्पते ‘भिल्लिगसूवे’ मसूरसूपः ‘पडिग्गाहित्तए’ प्रतिग्रहीतुं तस्य पश्चादायुक्तत्वात् ॥ सू० ४ ॥

पुनरेवाह—‘तत्थ पुव्वागमणेण’ इत्यादि ।

सूत्रम्—तत्थ पुव्वागमणेणं पुव्वाउत्ते भिल्लिगसूवे, पच्छाउत्ते चाउलोदणे, कप्पइ से भिल्लिगसूवे पडिग्गाहित्तए, नो से कप्पइ चाउलोदणे पडिग्गाहित्तए ॥ सू० ५ ॥

छाया—तत्र पूर्वागमनेन पूर्वायुक्तो भिल्लिङ्गसूपः पश्चादायुक्तस्तन्दुलौदनः कल्पते तस्य भिल्लिङ्गसूपः प्रतिग्रहीतुम्, नो तस्य कल्पते तन्दुलौदनः प्रतिग्रहीतुम् ॥ सू० ५ ॥

भाष्यम्—अस्मिन् सूत्रे भिल्लिङ्गसूपः साधो प्रतिग्रहीतुं कल्पते पूर्वायुक्तत्वात् किन्तु तन्दुलौदनो न कल्पते तस्य पश्चादायुक्तत्वादिति सूत्रभावः ॥ सू० ५ ॥

सूत्रम्—तत्थ से पुव्वागमणेणं दोवि पुव्वाउत्ते कप्पइ से दोवि पडिग्गाहित्तए ॥ सू० ६ ॥

छाया—तत्र तस्य पूर्वागमनेन द्वावपि पूर्वायुक्तो कल्पते तस्य चापि प्रतिग्रहीतुम् ॥ सू० ६ ॥

भाष्यम्—अस्मिन् सूत्रे तन्दुलौदनो भिलिङ्गमूपचेति द्वावपि प्रतिग्रहीतुं कल्पते तयोर्द्वयोरपि पूर्वायुक्तत्वात् ॥ सू० ६ ॥

सूत्रम्—तत्थ से पुव्वागमणेण दोवि पच्छाउत्ते नो से कप्पइ दोवि पडिग्गाहित्तए ॥ सू० ७ ॥

छाया—तत्र तस्य पूर्वागमनेन द्वावपि पश्चादायुक्तो नो तस्य कल्पते द्वावपि प्रतिग्रहीतुम् ॥ सू० ७ ॥

भाष्यम्—अस्मिन् सूत्रे भिलिङ्गसूपस्तन्दुलौदनश्च द्वावपि नो कल्पते द्वयोरपि पश्चादायुक्तत्वात् ॥ सू० ७ ॥

अत्र कल्पने कारणं प्रदर्शयति—‘जे से तत्थ’ इत्यादि ।

सूत्रम्—जे से तत्थ पुव्वागमणेण पुव्वाउत्ते, से कप्पइ पडिग्गाहित्तए ॥ सू० ८ ॥

छाया—यः स तत्र पूर्वागमनेन पूर्वायुक्तः स कल्पते प्रतिग्रहीतुम् ॥ सू० ८ ॥

भाष्यम्—यः स कोऽपि पदार्थो गृहस्थगृहे साधुप्रायोग्य अशनादि स सर्वोऽपि साधोरागमनात्पूर्वमायुक्तः—सम्पन्नः स कल्पते प्रतिग्रहीतुमिति तात्पर्यार्थः ॥ सू० ८ ॥

अथाऽकल्पने कारणमाह—‘जे से’ इत्यादि ।

सूत्रम्—जे से तत्थ पुव्वागमणेण पच्छाउत्ते, नो से कप्पइ पडिग्गाहित्तए ॥ सू० ९ ॥

छाया—यः स तत्र पूर्वागमनेन पश्चादायुक्तो नो तस्य कल्पते प्रतिग्रहीतुम् ॥ सू० ९ ॥

भाष्यम्—यः स कोऽपि पदार्थः साधोर्ग्रहणयोग्योऽशनादिर्गृहस्थगृहे साधोरागमनात्पश्चादायुक्तः—सम्पन्नः स कोऽपि पदार्थः साधोर्न कल्पते इति भावः ॥ सू० ९ ॥

पूर्वं बहुश्रुतब्रह्मागमस्य ज्ञातविधिगमने विधिं प्रदर्शितः । ज्ञातविधिं कृत्वा ततः प्रत्यावर्त्य उपाश्रये आगच्छति तत्र पादप्रस्फोटनादि चावश्यं करोतीति तद्विषये आचार्योपाध्यायस्य पञ्चातिशेवान् दर्शयति—‘आयरियउवज्झायस्स’ इत्यादि ।

सूत्रम्—आयरियउवज्झायस्य गणंसि पच अइसेसा पन्नत्ता, तं जहा आयरियउवज्झाप अतो उवस्सयस्स पाए निगिज्झिय निगिज्झिय पप्फोडेमाणे वा पमज्जमाणे वा नो अइक्कमइ ॥ सू० १० ॥

छाया — आचार्योपाध्यस्य गणे पञ्च अतिशेषा. प्रहृष्टाः तद्यथा—आचार्योपाध्यायः
अन्त उपाश्रयस्य पादौ निगृह्य निगृह्य प्रस्फोटयन् वा प्रमार्जयन् वा नो अतिक्रामति ॥सू० १०॥

भाष्यम् — ‘आयरियउवज्ज्ञायस्स’ आचार्योपाध्यायस्य आचार्यश्चोपाध्यायश्चेत्या-
चार्योपाध्याय आचार्यरूप उपाध्याय यद्वा आचार्येण सहित उपाध्याय आचार्योपाध्याय,
तस्याचार्योपाध्यायस्य ‘गणंसि’ गणे—गच्छमध्ये इत्यर्थः ‘पंच अइसेसा पन्नत्ता’
पञ्च—पञ्चसह्यका अतिशेषा - अतिशया सामान्यसाधोरनाचरणीयत्वात् प्रज्ञप्ता—कथिता ।
तानेव पञ्चातिशयान् दर्शयितुमाह—‘त जहा’ इत्यादि, ‘तं जहा’ तद्यथा—‘आयरियउव-
ज्ज्ञाए’ आचार्योपाध्याय, आचार्यश्चोपाध्यायश्चेत्यर्थ, ‘अतो उवस्सयस्स’ अन्त उपाश्रयस्य
वसतेमध्ये इत्यर्थ, ‘पाए’ पादौ स्वकीयचरणौ ‘निगिज्झिय निगिज्झिय’ निगृह्य निगृह्य—भूमौ
यतनया—आस्फाल्यास्फाल्य ‘पप्फोडेमाणे वा’ प्रस्फोटयन्—तद्रतधूल्यादिमपनयन् ‘पमज्जमाणे
वा’ प्रमार्जयन् वा वस्त्रादिना प्रोच्छयन् वा ‘नो अइक्कमइ’ नो अतिक्रामति—तीर्थकारार्हा नो-
लङ्घयति, बाह्यत आगतस्य साधो पादप्रमार्जनमुपाश्रयाद्वहिरेव करणीय भवेत् किन्तु आचा-
र्योपाध्यायस्य तदतिशयत्वेन प्रतिपादनान्न दोष, यत् आचार्योपाध्याया न किमपि कारणं विना
एव कुर्वन्ति, बहिर्गृहस्थानामुपस्थितौ एवं करणे शासनोद्देशो भवति, यदेते असम्या
जैनसाधव ये उपस्थितजने धूलिमुद्धापयन्तीत्यादि कारणवशात्ते एव कुर्वन्ति ततो न तेषामाज्ञा-
भङ्गादि दोष समापद्येत तेषामतिशयत्वेन भगवता प्रतिपादितत्वात् । एष. एकोऽतिशय’ ॥सू० १०॥

अथ द्वितीयमाह—‘आयरिय’ इत्यादि ।

सूत्रम्—आयरियउवज्ज्ञाए अन्तो उवस्सयस्स उच्चारपासवणं विगिचमाणे वा
विसोहेमाणे वा नो अइक्कमइ ॥ सू० ११ ॥

छाया—आचार्योपाध्याय. अन्त उपाश्रयस्य उच्चारप्रस्रवणं विगिञ्चयन् वा
विशोधयन् वा नो अतिक्रामति ॥सू० ११ ॥

भाष्यम् — ‘आयरियउवज्ज्ञाए’ आचार्योपाध्याय. ‘अन्तो उवस्सयस्स’ अन्त—
मध्ये उपाश्रयस्य ‘उच्चारपासवणं’ उच्चारप्रस्रवणम् ‘विगिचमाणे वा’ विगिञ्चयन्—व्युत्सृ-
जन् वा, ‘विसोहेमाणे वा’ भूमिं विशोधयन् वा ‘नो अइक्कमइ’ नो अतिक्रामति, उपा-
श्रयमध्ये उच्चारप्रस्रवणं कुर्वन् आचार्यः तस्य यत् पुरीषादिकं विशोधयन् उच्चारादिपरिष्ठा-
पकोऽपि नातिक्रामति । आचार्योपाध्यायस्य यदि प्रस्रवणादित्रेगो भवेत्, तदा स उपा-
श्रयमध्ये एव तत् कुर्यात्, यदन्य कश्चिद् उच्चारादि परिष्ठापको भवेत्तर्हि—आचार्यः,

द्वितीयवारं तृतीयवार वा उपाश्रयाद्वहिरुच्चारणं गन्तु न शक्नुयात्, यतो हि-मुहुर्मुहुर्वहिर-
गमने श्रावकैर्वार वार विनयादिक कर्तुं न पार्येत, इत्यवज्ञया शासनस्य लघुता स्यात्,
अत एव द्वितीयादिवार यद्युच्चारणशिक्षा भवेत् तदा तत्रैव तत् तेन कर्तव्यम्, तस्य
बहिर्गमने तदनुपस्थितौ यदि कोऽपि अन्यतैर्यिको वादी सामायाति कस्त निवारयेत्, इत्या-
दिकारणसम्भवात्, तस्य विशेषकोऽपि शिष्यो विशुद्धिं कुर्वन् तीर्थकराणां नातिक्रामति
प्रत्युत महानिर्जरा करोतीति भावः । इति द्वितीयोऽतिशयः २ ॥ सू० ११ ॥

अथ तृतीयमतिशयमाह—‘आयरियउवज्ज्ञाए’ इत्यादि ।

सूत्रम्—आयरियउवज्ज्ञाए पभू वेयावडियं इच्छा करेज्जा इच्छा नो
करेज्जा ॥ सू० १२ ॥

छाया—आचार्योपाध्यायः प्रभुः वैयावृत्यम् इच्छा कुर्यात् इच्छा नो
कुर्यात् ॥ सू० १२ ॥

भाष्यम्—‘आयरियउवज्ज्ञाए पभू’ आचार्योपाध्यायः प्रभुः समर्थः शरीरसामर्थ्य-
वानपि ‘वेयावडियं इच्छा करेज्जा’ वैयावृत्यम् अन्यसाधुभ्यो भक्तपानादीनामानयना-
दिकम् इच्छा कुर्यात् यदीच्छा भवेत्तदा कुर्यात् कर्तुं शक्नोति, ‘इच्छा नो करेज्जा’ इच्छा नो
कुर्यात्, यदीच्छा न भवेत्तदा न कुर्यात्, आचार्योपाध्यायस्य सामर्थ्येऽपि वैयावृत्यकरणप्रति-
बन्धाभावात्, यदीच्छेत् तस्येच्छा भवेत् तदा वैयावृत्यं कुर्यात् यदि नेच्छा भवेत्, तदा न कुर्यात्
तस्यातिशयवत्त्वात् । एष तृतीयोऽतिशयः ३ ॥ सू० १२ ॥

अथ चतुर्थमतिशयमाह—‘आयरियउवज्ज्ञाए’ इत्यादि ।

सूत्रम्—‘आयरियउवज्ज्ञाए अंतो उवस्सयस्स एगरायं वा दुरायं वा वसमाणे
नो अइक्कमइ ॥ सू० १३ ॥

छाया—आचार्योपाध्यायः अन्तः उपाश्रयस्य पकरात्र वा द्विरात्र वा वसन् नो
अतिक्रामति ॥ सू० १३ ॥

भाष्यम्—‘आयरियउवज्ज्ञाए अंतो उवस्सयस्स’ आचार्योपाध्यायः अन्तः—मध्ये
उपाश्रयस्य वसते ‘एगरायं वा दुरायं वा वसमाणे’ एकरात्र वा द्विरात्र वा एकाकी वसन् ‘नो
अइक्कमइ’ नातिक्रामति कथमपि तीर्थङ्कराणां नोल्लङ्घयति, तस्योपाश्रयमध्ये एकाकिवासोऽपि
कल्पते अतिशयवत्त्वात् । एषश्चतुर्थोऽतिशयः ४ ॥ सू० १३ ॥

अथ पञ्चममतिशयमाह—‘आयरियउवज्झाए’ इत्यादि ।

सूत्रम्—आयरियउवज्झाए वार्हि उवस्सयस्स एगरायं वा दुरायं वा वसमाणे नो अइक्कमइ ॥ सू० १४ ॥

छाया—आचार्योपाध्यायो वहिरुपाश्रयस्य एकरात्रं वा द्विरात्रं वा वसन् नो अतिक्रामति ॥ सू० १४ ॥

भाष्यम्—‘आयरियउवज्झाए’ आचार्योपाध्याय ‘वार्हि उवस्सयस्स’ वहिरुपाश्रयस्य वसतेर्बहिर्भागे ‘एगरायं वा दुरायं वा वसमाणे नो अइक्कमइ, एकरात्रं वा द्विरात्रं वा कारणवशाद् एकाकी वसन् नो अतिक्रामति न कथमपि अतिचारादिकं प्राप्नोति कारणिकज्ञान-वत्वात् । इति पञ्चमोऽतिशयः । ५ । इत्येते पञ्चातिशया आचार्योपाध्यायानामेव भवन्ति तेषामागमकुशलत्वेन औचित्यतो वर्तनशीलत्वात् ॥ सू० १४ ॥

उक्ता आचार्योपाध्यायस्य पञ्चातिशयाः, सम्प्रति गणावच्छेदकस्यातिशयद्वयं भवेदिति प्रदर्शयन्माह—‘गणावच्छेययस्स’ इत्यादि ।

सूत्रम्—गणावच्छेययस्स णं गणंसि दो अइसेसा पन्नत्ता तं जहा—गणावच्छे-
छेयए अतो उवस्सयस्स एगरायं वा दुरायं वा वसमाणे नो अइक्कमइ ॥ सू० १५ ॥

गणावच्छेयए वार्हि उवस्सयस्स एगरायं वा दुरायं वा वसमाणे नो अइक्कमइ ॥ सू० १६ ॥

छाया—गणावच्छेदकस्य खलु गणे द्वावतिशेषौ प्रज्ञप्तौ तद्यथा—गणावच्छेदकः अन्त-
रुपाश्रयस्य एकरात्रं वा द्विरात्रं वा वसन् नो अतिक्रामति ॥ सू० १५ ॥

गणावच्छेदको वहिरुपाश्रयस्य एकरात्रं वा द्विरात्रं वा वसन् नो अतिक्रामति ॥ सू० १६ ॥

भाष्यम्—‘गणावच्छेययस्स’ गणावच्छेदकस्य ‘गणंसि’ गणे स्वगणमध्ये ‘दो अइसेसा पन्नत्ता’ द्वौ—द्विसद्व्यक्तौ अतिशेषौ—अतिशयौ प्रज्ञप्तौ, नतु साधारणत आचार्योपाध्यायवदस्य पञ्चातिशया भवन्ति । तदेवातिशयद्वयं प्रदर्शयति—‘तं जहा’ इत्यादि । ‘तं जहा’ तद्यथा—‘गणाव-
च्छेयए अतो उवस्सयस्स’ गणावच्छेदकोऽन्त—मध्ये उपाश्रयस्य ‘एगरायं वा दुरायं वा’ एकरात्रम्—एकरात्रपर्यन्तं वा, द्विरात्रं वा रात्रिद्वयं वा ‘वसमाणे’ वसन्—निवासं कुर्वन्, ‘नो अइक्क-
मइ’ नो अतिक्रामति—अतिचारभाग् न भवति, इति प्रथमोऽतिशयः १ ॥ सू० १५ ॥

द्वितीयमाह—‘गणावच्छेयए’ गणावच्छेदक ‘वार्हि उवस्सयस्स’ वहिर्बाह्यभागे उपाश्रयस्य—
वसते, ‘एगरायं वा दुरायं वा वसमाणे’ एकरात्रम्—एकरात्रपर्यन्तं वा, द्विरात्रं रात्रिद्वयं वा

वसन् निवास कुर्वन् 'नो अङ्कमङ्' नो कथमपि अतिक्रामति अतिचारवान् न भवति, कारणाकारण-
ज्ञानकुशल्वात् । एतौ द्वावपि सूत्रोक्तावतिशयौ तस्यैव गणावच्छेदकस्य भवतः, यो हि गणावच्छे-
दको नियमतः आचार्यो भविता भविष्यति वा । यः पुनर्गणावच्छेदको गणावच्छेदकत्वे वर्तमान
आचार्यपदानर्हः तस्य सूत्रोक्तौ अतिशयौ न भवतः ॥ सू० १६ ॥

उक्ता आचार्योपाध्यायगणावच्छेदकानामतिशयो, सम्प्रति वसतिवासप्रसङ्गात् अगी-
तार्थानामेकप्राकारादियुक्तवसतौ वासनिषेधमाह—'से गामसि वा' इत्यादि ।

सूत्रम्—से गामसि वा जाव रायहारिणिसि वा एगवगडाए एगदुवाराए एगनि-
क्खमणप्पवेसाए नो कप्पइ वहुणं अगडसुयाणं एगयओ वत्थए, अत्थि य इत्थ णं केइ
आयारपकप्पधरे नत्थि य इत्थ णं केइ छेए वा परिहारे वा, नत्थि य इत्थ णं केइ आयार-
पकप्पधरे से सतरा छेए वा परिहारे वा ॥ सू० १७ ॥

छाया—अथ ग्रामे वा यावद्वाजधान्या वा एकवगडायां वा एकद्वाराया वा एक-
निष्क्रमणप्रवेशाया वा नो कल्पते बहूनाम्-अरुतश्रुतानामेकतो वस्तुम्, अस्ति चात्र खलु
कश्चिदाचारप्रकल्पधरः नास्ति चात्र खलु कश्चित् छेदो वा-परिहारो वा, नास्ति चात्र
कश्चिद् आचारप्रकल्पधरः तेषां सान्तरास् छेदो वा परिहारो वा ॥ सू० १७ ॥

भाष्यम्—'से गामसि वा' अत्र 'से'-शब्दोऽथशब्दार्थवाचकः, ततश्च 'से' अथ
ग्रामे, 'जाव रायहारिणिसि वा' यावद् राजधान्या वा, अत्र यावत्पदेन—'नगरंसि वा खेडंसि वा
कब्बडसि वा मडंबंसि वा दोणमुहंसि वा पट्टणंसि वा णिगमंसि वा आसमंसि वा सवाहसि वा
संनिवेशंसि वा' इति सम्राष्टम् । नगरे वा खेते वा कर्बटे वा मडम्बे वा दोणमुखे वा पट्टने वा (पत्तने
वा) आश्रमे वा सवाहे वा संनिवेशे वा, इतिच्छाया । तत्र ग्राम-वृत्तिवेष्टित, आकर-सुवर्णारत्ना-
द्युत्पत्तिस्थानम्, नगरम्-अष्टादशकरवर्जित जननिवासस्थानम्, खेटं-धूलिप्राकारपरिक्षिप्तम्, कर्बटम्—
कुत्सितनगरम्, मडम्ब-सार्धकोशद्वयान्तप्रामान्तररहितम्, दोणमुख-जलस्थलपथोपेतो जननिवासः,
पत्तन-समस्तवस्तुप्राप्तिस्थानम् तद् द्विविधं भवति-जलपत्तनं स्थलपत्तनं चेति, नौभिर्यत्र गम्यते
तज्जलपत्तनम्, यत्र च शकटादिभिर्गम्यते तत् स्थलपत्तनम्, यद्वा शकटादिभिर्नौभिर्वा यद्गम्यं
तत् पत्तनम्, यत् केवलं नौभिरेव गम्यं तत् पट्टनम्, उक्तञ्च—“पत्तनं शकटैर्गम्यं, घोटकैर्नौ-
भिरेव च । नौभिरेव तु यद्गम्यं, पट्टनं तत् प्रचक्षते” ॥ १ ॥

निगम'—प्रभूततरवणिगजननिवासः, आश्रम'—तापसैरावासित', पश्चादपरोऽपि लोक-
स्तत्रागत्य वसति, सवाह'—कृषिवलैर्धान्यरक्षार्थं निर्मितं दुर्गभूमिस्थानम् पर्वतशिखरस्थितजननि-
वासः, समागतप्रभूतपथिकजननिवासो वा, सनिवेश—समागतसार्ववाहादिनिवासस्थानम् । एषु
ग्रामादिषु, 'एगवगडाए' एकवगडायाम् एका वगडा परिक्षेप प्राकार' प्रकोटा इति लोकप्रसिद्धो
यस्यां सा—एकवगडा, तस्यामेकवगडायाम् । तथा—'एगदुवाराए' एकद्वारायाम् एकं द्वार
यस्या सा एकद्वारा तस्याम्, तथा 'एगनिक्खमणपवेसाए' एकनिष्क्रमणप्रवेशायाम्, एकं
निष्क्रमणं—वहिर्निगमनमार्गः, एकः प्रवेशः—प्रवेशमार्गो यस्यां सा एकनिष्क्रमणप्रवेशा तस्याम्
एतादृश्यां वसतौ इति शेष, 'नो कप्पइ' नो कल्पते—न युज्यते । केपामेतादृशवसतौ वासो
न कल्पते ? तत्राह—'वहूणं' इत्यादि, 'वहूणं अगइसुयाणं' बहूनाम्—अनेकेषाम् अकृतश्रुता-
नाम्—अनधिगताचाराङ्गनिशीथादिसूत्राणाम् अगीतार्थानामशिवादिकारणवशादेकत्र संप्राप्तानाम्
'एगयओ' एकत—एकत्र एकस्थाने मिलित्वा वस्तुं—वास कर्तुम् ऋतुबद्धकाले वर्षाकाले वा न
कल्पते इति पूर्वेण सम्बन्ध । यतः अगीतार्थसगस्य दोषबाहुल्यात् तेषाम् ऋतुबद्धकाले वसतां
मासलघु, वर्षाकाले चतुर्लघुक प्रायश्चित्तं भवतीति । अपवादमाह—'अत्थि य इत्थ ण्हं केइ
आयारपकप्पधरे' अत्र 'ण्हं' शब्दो वाक्यालङ्कारे, अस्ति चात्र यथोक्तविशेषणविशिष्टाया वसतौ
कश्चित् आचारप्रकल्पधर'—आचाराङ्ग—निशीथादिसूत्रधारक' एकोऽपि यदि भवेत् तदा तादृशवसतौ
ऋतुबद्धकाले वर्षाकाले वा निवासकरणेऽपि, 'नत्थि य इत्थ ण्हं केइ छेए वा परिहारे वा'
नास्ति—न भवति अत्र वसतौ वासेऽपि तेषां वसतां कश्चित् छेदो वा परिहारो वा, आचारप्रकल्प-
धराधिष्ठितयथोक्तवसतौ बहूनामकृतश्रुतानां वर्षाकाले ऋतुबद्धकाले वा निवसतां छेदनामकं
परिहारनामकमन्यद्वा प्रायश्चित्तं न भवतीति भावः । गीतार्थेन सह वसतां केन कारणेन प्रायश्चित्तं
न भवति, यतो हि—गीतार्थस्तेषां मार्गदेशको भवति, यथा केचित्पुरुषा अटव्या मार्गभ्रष्टा भवन्ति
तत्र कश्चिन्मार्गदेशकस्तान् मार्गं प्रदर्श्य नगरं प्रवेशयति, एव गीतार्थोऽपि मोक्षपथपरिभ्रष्टानां
मोक्षपथप्रदर्शको भवति तेन सह वसता न किमपि प्रायश्चित्तं भवति, न तथा अगीतार्थ इति ।
'नत्थि य इत्थ ण्हं केइ आयारपकप्पधरे' नास्ति—न विद्यते चात्र यथोक्तवसतौ खलु
कश्चिदाचारप्रकल्पधर—आचाराङ्गनिशीथादिसूत्रार्थज्ञाता, तदा तादृशवसतौ वासकरणे 'से सतरा
छेए वा परिहारे वा' तेषां सान्तरात् यावतो दिवसान् तत्र स्थितास्तावत्प्रमाणरूपात् स्वकृतात्
अपराधात् छेदो वा परिहारो वा, आचारप्रकल्पधराऽनधिष्ठितवसतौ वासकरणात् तेषां छेदनामकं
परिहारनामकमन्यद्वा यथाशास्त्रं यथाकालं च प्रायश्चित्तं भवतीति भावः ॥ सू० १७ ॥

पूर्वसूत्रे अगीतार्थानामेकप्राकारैकद्वारादिविशिष्टवसतिमधिकृत्य निषेध कृत, सम्प्रति अनेकद्वारानेकप्राकारविशिष्टवसतौ गीतार्थनिश्चिता ये वसन्ति तानधिकृत्य प्रदर्शयितुमाह—
'से गामंसि वा' इत्यादि ।

सूत्रम्—से गामंसि वा जाव रायहार्णिसि वा अभिनिव्वगडाए अभिनिदुवाराए अभिनिक्खमणपवेसाए नो कप्पइ वहुणंपि अगडसुयाणं एगयओ वत्थए, अत्थि य इत्थ ण्हं केइ आयारपक्कपधरे, जे तइय रयणिं संवसइ, नत्थि य इत्थ केइ छेए वा परिहारे वा, नत्थि य इत्थ केइ आयारपक्कपधरे जे तइय रयणिं संवसइ सव्वेसिं तेसिं तप्पत्थिं छेए वा परिहारे वा ॥ सू० १८ ॥

छाया—अथ ग्रामे वा यावत् राजधान्या वा अभिनिव्वगडायाम् अभिनिद्वारायाम् अभिनिक्कमणप्रवेशायाम् नो कल्पते बहूनामपि अकृतश्रुतानाम् एकतो वस्तुम्, अस्ति चात्र कश्चिद् आचारप्रकल्पधरो यस्तृतीया रजनीं संवसति, नास्ति चात्र कश्चित् छेदो वा परिहारो वा, नास्ति चात्र कश्चिद् आचारप्रकल्पधरो यस्तृतीया रजनीं संवसति, तेषा सर्वेषा तत्प्रत्ययं छेदो वा परिहारो वा ॥ सू० १८ ॥

भाष्यम्—'से गामंसि वा जाव रायहार्णिसि वा' अथाऽनन्तर ग्रामे वा अत्र यावत्पदेन नगरे वा खेते वा, कर्षटे वा, मण्डवे वा, द्रोणमुखे वा, पट्टने वा (पत्तने वा) निगमे वा आश्रमे वा, सवाहे वा, संनिवेशे वा, इति सम्राट्, ग्रामादिराजधानीपर्यन्तेषु जननिवासस्थानेषु 'अभिनिव्वगडाए' अभिनिव्वगडायाम्, तत्राऽभि-प्रत्येक पृथक् पृथक् नियता वगडा परिक्षेपो यस्या सा अभिनिव्वगडा तस्या पृथक् पृथक् परिक्षेपवत्या वसतौ 'अभिनिदुवाराए' अभिनिद्वारायाम् प्रत्येक पृथक् पृथक् नियतद्वारवत्याम्, 'अभिनिक्खमणपवेसाए' अभिनिक्कमणप्रवेशायाम्, तत्राऽभि-प्रत्येक पृथक् पृथक् निष्क्रमण बहिर्गमन प्रवेशोऽन्तर्गमनं निष्क्रमणप्रवेशमार्गो यस्या सा-अभिनिक्कमणप्रवेशा तस्या वसतौ 'नो कप्पइ' नो कल्पते, 'वहुणंपि अगडसुयाणं' बहूनामनेकेषामपि अकृतश्रुतानाम्, न कृतानि-नाधीतानि श्रुतानि-आचाराङ्गनिशीथादिसूत्रजातानि यैस्ते-अकृतश्रुता अनधीतसूत्रार्था-अगीतार्था इत्यर्थे, तेषा-मकृतश्रुतानामनेकेषामपि 'एगयओ वत्थए' एकत एकत्र वस्तुं-निवासं कर्तुं न कल्पते इति, किं सर्वथैवाऽकृतश्रुतानाम् एकत्र वसतौ निवासो न कल्पते ? इति न, यदि तत्र तन्मध्ये कोऽपि-आचारप्रकल्पधरो विद्यते, तदा-तेषा तत्र गीतार्थस्य निश्चया एकत्र वास कल्पते,

तदेव दर्शयति—‘अत्थि’ इत्यादि, ‘अत्थि य इत्थ केइ आयारपकप्पधरे’ अस्ति—विधते चाऽत्र कश्चिद् आचारप्रकल्पधरः—आचाराङ्गनिशीथादिसूत्रार्थयोजाता गीतार्थ, ‘जे तइयं रयणि संवसइ’ य आचारप्रकल्पधरः तृतीया रजनीं रात्रिं तृतीयरात्रौ इत्यर्थः अकृतश्रुतसवासानन्तर रात्रिद्वयं मुक्त्वा तृतीयस्या रजन्यामागत्य तैरनेकैरकृतश्रुतै सह संवसेत् तै सह मिल्खिवा तत्र निवास कुर्यात्, यदि—एतादृश कश्चिदाचारप्रकल्पधरो भवेत् यस्तृतीयदिवसे तै सह मिळेत् तदा—‘नत्थि य इत्थ केइ छेए वा परिहारे वा’ नास्ति चात्र कश्चित् छेदो वा परिहारो वा, अकृतश्रुतसहवासजनित छेदनामक परिहारनामकमन्यद्वाऽपि प्रायश्चित्तं न भवति, तेषां गीतार्थनिश्चाप्राप्तत्वात् । अथ च ‘नत्थि य इत्थ केइ आयारपकप्पधरे’ नास्ति चात्र कश्चिदाचारप्रकल्पधरः ‘जे तइयं रयणि संवसइ’ य आचारप्रकल्पधरस्तृतीयां रजनीं—रात्रिं संवासानन्तर तृतीयस्या रजन्यामित्यर्थः तै सह संवसति, यदि—तत्र कश्चिदाचारप्रकल्पधरस्तृतीयस्यां रात्रावपि समागत्य तत्र न वसेत्, यो हि तै सह तृतीयदिवसेऽपि संमिलितो न भवेत् तदा—‘सव्वेसिं तेसिं तप्पत्तिं छेए वा परिहारे वा’ सर्वेषां तेषां तत्र वसता निर्ग्रन्थानां तत्प्रत्ययम्—अगीतार्थसहवासनिमित्तकं छेदो वा परिहारो वा, यदि तत्र कश्चिद् गीतार्थो न भवेत् तदा—तत्र वसता सर्वेषामपि अकृतश्रुतानां छेदनामक—परिहारनामकमन्यदपि देशकालोचितं प्रायश्चित्तं भवत्येवेति ॥ सू० १८ ॥

पूर्वमकृतश्रुतानामकृतश्रुतसंबन्धेन एकाकिनां गीतार्थसहवासमन्तरेण वस्तुं न कल्पते इति प्रोक्तम्, एकाकिप्रसङ्गादत्र पृथक् पृथक् द्वारादियुक्ताया वसतौ बहुश्रुतबह्वागमस्य भिक्षुकस्यैकाकिनो वस्तुं न कल्पते इति प्रदर्शयन्नाह—‘से गामंसि वा’ इत्यादि ।

सूत्रम्—‘से गामंसि वा जाव रायहाणिसि वा अभिनिव्वगडाए अभिनिदुवाराए अभिनिक्खमणपवेसाए नो कप्पइ बहुसुयस्स वग्भागमस्स भिक्खुयस्स वत्थए, किमग पुण अप्पागमस्स अप्पसुयस्स ॥ सू० १९ ॥

छाया—अथ ग्रामे वा यावद् राजधान्या वा अभिनिव्वगडायाम् अभिनिद्वारायाम् अभिनिष्क्रमणप्रवेशायाम् नो कल्पते बहुश्रुतस्य बह्वागमस्य भिक्षुकस्य वस्तुम् किमङ्ग पुनरल्पागमस्याऽल्पश्रुतस्य ॥ सू० १९ ॥

भाष्यम्—‘से गामंसि वा जाव रायहाणिसि वा’ अथ ग्रामे वा यावद् राजधान्या वा ‘अभिनिव्वगडाए’ अभिनिव्वगडायाम्—अनेकप्राकारपरिक्षिप्तायाम् ‘अभिनिदुवाराए’ अभिनिद्वारायाम्—अनेकद्वारव्याम्, ‘अभिनिक्खमणपवेसाए’ अभिनिष्क्रमणप्रवेशायाम्

यत्राऽनेको निष्क्रमणस्य प्रवेशस्य च मार्गो भवति तस्यामनेकनिष्क्रमणप्रवेशमार्गाया वसतौ 'नो कप्पइ' नो कल्पते 'बहुस्सुयस्स' बहुश्रुतस्य-सूत्रतोऽधीताऽनेकागमस्य 'बन्हागमस्स' बह्वागमस्य-अर्थतो ज्ञाताऽनेकागमस्य, य आवश्यकदशवैकालिकोत्तराध्ययन-ज्ञानवान् स बह्वागम आख्यायते, य पुनर्द्वित्रिसूत्रज्ञानवान् सोऽल्पश्रुत, यस्तु सूत्राणि अने-कानि जानाति, अर्थं तु द्वित्राणामेव सोऽल्पाऽऽगमस्तस्य 'भिक्षुयस्स' भिक्षुकस्य साधोरे-काकिन 'वत्थए' वस्तु-निवास कर्तुं न कल्पते 'किमंग पुण अप्पागमस्स अप्पसुयस्स' किमङ्ग पुन-किमुत अल्पश्रुतस्याऽल्पागमस्य एकाकिन सामान्यभिक्षुकस्य पृथग् निवास कल्पते तस्य सुतरामेव न कल्पते-इति तात्पर्यम् । यदा-बहुश्रुतस्य बह्वागमस्यैकाकिनो निवासो न कल्पते तदा-अल्पश्रुतस्याऽल्पागमस्यैकाकिनस्तु कथमपि न कल्पते इति भावः ॥ सू० १९ ॥

पूर्वमेकाकिना वसतेरन्तर्बहिर्वा न वस्तन्त्यमित्यधिकृत्य कथितम्, सम्प्रति-बहुश्रुतस्यो-भयकालं भिक्षुभावप्राप्तस्यैकाकिनोऽपि एकवगडादियुक्ताया वसतौ वास कल्पते, इत्यधिकृत्य सूत्रमाह--'से गामंसि वा' इत्यादि ।

सूत्रम्—से गामंसि वा नगरंसि वा जाव रायहणिसि वा एगवगडाए एगदुवा-राए एगनिकखमणपवेसाए कप्पइ बहुस्सुयस्स बन्हागमस्स एगाणियस्स भिक्षुस्स वत्थए, दुहओ कालं भिक्षुभावं पडिजागरमाणस्स ॥ सू० २० ॥

छाया—अथ ग्रामे वा नगरे वा यावद् राजधान्या वा एकवगडायाम् एकद्वारा-याम् एकनिष्क्रमणप्रवेशायाम् कल्पते बहुश्रुतस्य बह्वागमस्य एकाकिनो भिक्षोर्वस्तुम्, उभ-यकालं भिक्षुभाव प्रतिजाग्रतः ॥ सू० २० ॥

भाष्यम्—'से गामंसि वा नगरंसि वा जाव रायहणिसि वा' अथ ग्रामे वा नगरे वा यावद् राजधान्या वा 'एगवगडाए' एकवगडाया वा-एकप्राकारविशिष्टाया वसतौ, 'एगदुवा-राए' एकद्वाराया एकमेव द्वार यत्र तस्याम्, 'एगनिकखमणपवेसाए' एक निष्क्रमणप्रवेशा-याम् यत्र एक एव निष्क्रमणमार्गः प्रवेशमार्गश्च तथाविधाया वसतौ, 'कप्पइ' कल्पते 'बहुस्सु-यस्स' बहुश्रुतस्य-सूत्रापेक्षयाऽनेकशास्त्रकुशलस्य 'बन्हागमस्स' बह्वागमस्य-अथपेक्षयाऽनेका-गमज्ञानवतः, 'एगाणियस्स' एकाकिन सहायकरहितस्येत्यर्थः, 'भिक्षुस्स' भिक्षो-श्रम-णस्य 'वत्थए' वस्तु-वास कर्तुम् । कथमेकाकिन कल्पते तत्राह-'दुहओ' इत्यादि, 'दुहओ काल' उभयकालम् उपलक्षणादहोरात्रम्, 'भिक्षुभावं' भिक्षुभावम्-भावभिक्षुता निरतिचारचारित्र-मित्यर्थः 'पडिजागरमाणस्स' प्रतिजाग्रत-दत्तावधानेन परिपालयत, चारित्राराधनार्थं या सामा-चारी ता कुर्वत, चारित्रे दोषलेशो नापद्येतेति, तत्र अहर्निश यतना कुर्वत एवम्भूतस्य एक-वगडादिविशेषणविशिष्टाया वसतौ वस्तुमेकाकिनोऽपि कारणे कल्पते नान्यस्येति भावः ।

अष्टगुणवान् भिक्षुरेकाकिविहारप्रतिमाप्रतिपन्नो भवितुमर्हति उक्तञ्च—स्थानाङ्गे दशमे स्थाने—‘अट्ठहिं ठाणेहिं अणगारे अरिहइ एगल्लविहारपडिम उवसंपज्जित्ताणं विहरित्तए तंजहा—सइदी पुरिसजाए १, सच्चवे पुरिसजाए २, मेहावी पुरिसजाए ३, बहुस्सुए पुरिसजाए ४, सत्तिमं ५, अप्पाहिगरणे ६, धिइमं ७, वीरियसंपन्ने ८, छाया—श्रद्धी पुरुषजातम् (पुरुष—प्रकार) १, सत्य. पुरुषजातम् २, मेधावी पुरुषजातम् ३, बहुश्रुत. पुरुषजातम् ४, शक्तिमान् ५, अल्पाधिकरण ६, धृतिमान् ७, वीर्यसपन्न ८ ॥ इति सू० २० ॥

पूर्वं बहुश्रुतवद्भागमस्याऽहर्निश भिक्षुभाव प्रतिजाप्यत एकाकिवासः प्रतिपादित, एवं तर्हि एकवगडादियुक्तवसतौ सामान्यश्रमणस्यैकाकिवासे को दोषः इति श्रमणस्यैकाकिवासे दोषान् प्रदर्शयन्नाह—‘जत्थ एए वहवे’ इत्यादि ।

सूत्रम्—जत्थ एए वहवे इत्थीओ पुरिसा य पण्हव्वेति तत्थ से समणे निग्गंथे अन्नयरंसि अचिच्चंसि सोयंसि सुक्कपोग्गळे णिग्घायमाणे हत्थकम्मपडिसेवणपत्ते आवज्जइ मासियं परिहारट्ठाणं अणुग्घाइयं ॥ सू० २१ ॥

छाया—यत्र एते वहवः स्त्रियः पुरुषाश्च प्रप्नुवन्ति तत्र स श्रमणो निर्ग्रन्थोऽन्यतरस्मिन् अचित्ते स्नोतसि शुक्पुद्गलान् निर्धातयन् हस्तकर्मप्रतिसेवनप्राप्तः आपद्यते मासिकं परिहारस्थानमनुद्धातिकम् ॥ सू० २१ ॥

भाष्यम्—‘जत्थ एए वहवे’ यत्र—यस्याम् एकवगडादिविशेषणविशिष्टाया वसतौ एते प्रत्यक्षतः परिदृश्यमाना. वहवोऽनेके ‘इत्थीओ पुरिसा य’ स्त्रिय पुरुषाश्च ‘पण्हव्वेति’ प्रप्नुवन्ति—प्रस्पन्दन्ते—एकान्तस्थानत्वेन तत्र संमील्य मैथुन सेवितुमारभन्ते ‘तत्थ से समणे निग्गंथे’ तत्र तस्मिन् प्रदेशे यत्र प्रदेशे वहवः स्त्रीपुरुषा मैथुनं प्रारम्भमाणास्तित्थन्ति तादृशक्षेत्रविशेषे तेषां मैथुनकर्म चक्षुषाऽवलोक्य य एकाकी स्थितः स श्रमणो निग्रन्थः तत उदीर्णवेद सन् ‘कोऽत्र मां पश्यति’ इति कृत्वा ‘अन्नयरंसि अचिच्चंसि सोयंसि’ अन्यतरस्मिन् अचित्ते स्नोतसि, तत्रान्यतरस्मिन्—हस्तकर्माधुचिते युगनालिकादिछिद्रे ‘सुक्कपोग्गळे णिग्घायमाणे’ हस्तकर्मभावनया शुक्पुद्गलान् निर्धातयन्—निष्कासयन् ‘हत्थकम्मपडिसेवणपत्ते’ हस्तकर्मप्रतिसेवनप्राप्त—हस्तकर्मभावनया तत्रासक्तत्वात् हस्तकर्मप्रतिसेवनादोष प्राप्तः सन् ‘आवज्जइ’ आपद्यते—प्राप्नोति ‘मासियं’ मासिकम् ‘परिहारट्ठाणं अणुग्घाइयं’ परिहारस्थानम् अनुद्धातिकम्, गुरुचातुर्मासिकमनुद्धातिक परिहारनामक प्रायश्चित्त प्राप्नोतीति भावः, तस्मात् श्रमणेन एकाकिना एकान्तस्थाने न स्थातव्यमिति सूत्राशयः ॥ सू० २१ ॥

पूर्वं हस्तकर्मप्रत्ययिकं प्रायश्चित्तसूत्रमुक्तम्, सम्प्रति मैथुनप्रत्ययिकप्रायश्चित्ताभिधायकं सूत्रमाह—‘जत्थ एए वहवे’ इत्यादि ।

सूत्रम्—जत्थ एए वहवे इत्थीओ पुरिसा य पण्हावेति तत्थ से समणे णिग्गंये
अन्नयरसि अचित्तंसि सोयंसि सुक्कपोग्गले णिग्गायमाणे मेहुणपडिसेवणपत्ते आवज्जइ
चाउम्मासिय परिहारट्ठाणं अणुग्घाइयं ॥ सू० २२ ॥

छाया—यत्रैते बहवः स्त्रियः पुरुषाश्च प्रश्नुवन्ति तत्र स श्रमणो निर्ग्रन्थोऽचित्ते
ओतसि शुक्कपुद्गलान् निर्घातयन् मैथुनसेवनाप्राप्तः आपद्यते चातुर्मासिकं परिहारस्थान
मनुद्धातिकम् ॥ सू० २२ ॥

भाष्यम्—‘जत्थ’ यत्रप्रदेशे ‘एए’ एते—प्रत्यक्षत उपलभ्यमाना ‘इत्थीओ पुरिसाय’
स्त्रिय पुरुषाश्च ‘पण्हावेति’ प्रश्नुवन्ति मैथुनाख्यमब्रह्मकर्म समाचरन्ति ‘तत्थ से समणे णिग्गंये’
तत्र—तस्मिन् प्रदेशे मैथुनकर्म दृष्ट्वा उदीर्णमोह—सयमाच्चलितमना स श्रमणो निर्ग्रन्थ ‘अन्नय-
रंसि’ अन्यतरस्मिन् ‘अचित्तंसि सोयसि’ अचित्ते—मैथुनाद्युचिते ओतसि युगनालिकाच्छिद्रे ‘सुक्क-
पोग्गले णिग्गायमाणे’ शुक्कपुद्गलान् निर्घातयन् ‘मेहुणपडिसेवणपत्ते’ मैथुनप्रतिसेवनप्राप्तः मैथुन-
कर्मप्रतिसेवनभावनया प्रसक्तो भवति, स च तथा प्रसक्त ‘आवज्जइ’ आपद्यते—प्राप्नोति, ‘चाउ-
म्मासियं परिहारट्ठाणं अणुग्घाइयं’ गुरुचातुर्मासिक परिहारस्थान परिहारनामक प्रायश्चित्त-
स्थानम् अनुद्धातिकम् । इदं सूत्रद्वयं निर्ग्रन्थीविषयेऽपि अनुसन्धातव्यमिति ॥ सू० २२ ॥

पूर्वमभिनिवगडादिका वसतिरुक्ता, तत्र वसतो निर्ग्रन्थस्य प्रायश्चित्तविधिः प्रतिपादित,
सम्प्रति—तादृग्वसतौ निर्ग्रन्थोऽपि सवसन्ति, तत्र तासां मध्ये काचिन्निर्ग्रन्थी वसतिदोषेण
उदीर्णप्रबलवेदा दोषबहुला सामाचारीप्रमादपरा सती गणादपक्रामेत्, तथा सह निर्ग्रन्थ—निर्ग्र-
न्थीभिः कथं वर्त्तितव्यमिति तद्विधिसूत्रमाह—‘नो कप्पइ’ इत्यादि ।

सूत्रम्—नो कप्पइ णिग्गंयाण वा णिग्गंयीण वा निग्गंयिं अन्नगणाओ आगयं
खुयायार सवलायारं भिन्नायार संकिलिट्ठायारचरित्तं तस्स ट्ठाणस्स अणालोयावेत्ता
अपडिवक्कमावेत्ता अनिदावेत्ता अगरीहावेत्ता अत्रिउट्ठावेत्ता अविशोहावेत्ता अकरणाए
अणब्भट्ठावेत्ता अहारिहं पायच्छित्तं तत्रोक्कम्मं अपडिवज्जावेत्ता उवट्ठावेत्तए वा सभुं-
जित्तए वा सवसिएत्त वा तीसे इत्तरियं दिसं वा अणुदिसं वा उद्दिसित्तए वा धारित्तए
वा ॥ सू० २३ ॥

छाया—नो कल्पते निर्ग्रन्थानां वा निर्ग्रन्थीनां वा निर्ग्रन्थीम् अन्यगणादागतानां
क्षताचारा श्वलाचारा भिन्नाचारा संकलिष्टाचारचारित्र्या तस्य स्थानस्य अनालोच्य
अप्रतिक्राम्य अनिन्दयित्वा अगर्हयित्वा अविकुट्टय अविशोध्य अकरणाय अनभ्युत्थाप्य

यथार्हं प्राश्चित्तं तपःकर्म अप्रतिपाद्य उपस्थापयितुं वा संभोक्तु वा संवस्तु वा तस्या इत्वरिका दिशं वा अनुदिशं वा उद्देष्टु वा धारयितु वा ॥ सू० २३ ॥

भाष्यम्—‘नो कल्पे’ नो कल्पते गिगंथाण वा निर्गंथीण वा निर्ग्रन्थानां श्रमणानां पुनश्च निर्ग्रन्थीनां श्रमणीनाम् ‘गिगंथि’ निर्ग्रन्थी—श्रमणीम् ‘अन्नगणाओ आगयं’ अन्यगणात् गणान्तराद् आगताम् पापस्थानसेवने प्रायश्चित्तग्रहणभयात् आगताम्, कीदृशीमित्याह—‘खुयाचारं’ क्षताचाराम्—क्षतो विनिष्ट आचारो—जानाधाऽऽचारो यस्याः सा क्षताचारा ताम् । ‘सवलाचारं’ शबलाचाराम् शबल—कर्तुरः दूषित आचारो विनयादिरूप साध्वाचारो यस्याः सा शबला-चारा दूषिताचारा ताम् । ‘भिन्नाचारं’ भिन्नाऽऽचाराम्—भिन्न—भेदमापन्न आचारो यस्याः सा भिन्नाचारा ताम् । ‘संकिलिद्धाचारचरित्तं’ संक्लिष्टाऽऽचारचारित्राम् संक्लिष्टं क्रोधादिना मलिनम् आचारविशिष्ट चारित्र यस्याः सा तथा ताम्, पुनश्च—‘तस्स ठाणस्स’ तस्य स्थानस्य यस्मिन् स्थाने प्रतिसेविते सति क्षताचारादिविशिष्टा जाता तस्य स्थानस्य ‘अणालोएत्ता वा’ अनालोच्य—तस्य पापस्थानस्याऽऽलोचनामकारयित्वा ‘अपडिक्कमावेत्ता’ अप्रतिक्रम्य तस्मात्पापस्थानादपरावर्त्य ‘अनिदावेत्ता’ अनिन्दयित्वा तस्य पापस्थानस्याऽऽत्मसाक्षिकीं निन्दा-मकारयित्वा ‘अगरिहावेत्ता’ अगर्हयित्वा—गुरुसाक्षिकीं गर्हामकारयित्वा ‘अविउट्ठावेत्ता’ अविकुट्य—अतिचारसम्बन्धमविच्छेद्य अतिचारात् पृथग् अकृत्वत्यर्थं ‘अविसोहावेत्ता’ अवि-शोध्य तस्य पापस्थानस्य शोधनमकारयित्वा ‘अकरणाए अणञ्जुट्ठावेत्ता’ तस्य पापस्थानस्य पुन-रकरणाय अनभ्युत्थाप्य ‘अहारिहं पायच्छित्तं तवोक्कम्मं अपडिक्कजावेत्ता’ यथार्हं—यथा-योग्यं प्रायश्चित्तं तपःकर्म अप्रतिपाद्य—अस्वीकार्यं ता निर्ग्रन्थीम् ‘उवट्ठावेत्तए वा’ पुनर्महा-व्रतेषु उपस्थापयितुम्, ‘सभुंजित्तए वा’ संभोक्तु वा तया अकृतप्रायश्चित्तया सह एकमण्डले आहारादि कर्तुम्, ‘संवसित्तए वा’ संवस्तुं वा तया सह वसतौ स्थातुं वा, पुनश्च—‘तीसे’ तस्याः ‘इतरियं दिसं वा’ इत्वरिका दिशं वा अल्पकालिकीं प्रवर्तिन्यादिपदवीम् ‘अणुदिसं वा’ अनुदिशं वा यावज्जीविका वा प्रवर्तिन्यादिपदवीम् ‘उद्दिस्सित्तए वा’ उद्देष्टुं—दातुं न कल्पते एवम् ‘धारित्तए वा’ धारयितु वा तस्याः स्वस्याः पदवीं धर्तुं वा न कल्पते, पूर्वोक्तविशेषणविशिष्टया निर्ग्रन्थ्या सह किमपि प्रकारक परिचयजातं निर्ग्रन्थ्या निर्ग्रन्थस्य न कल्पते, यथा कुथितनागवल्लीदलसंपर्केण अकुथितान्यपि दलानि कुथितानि जायन्ते तथैव क्षताचारादि-विशेषणविशिष्टाया निर्ग्रन्थ्या सहवासादन्या अपि निर्ग्रन्थ्यस्तादृश्यो भवन्ति । अत्राशङ्कते कोऽपि—‘पमायरहिया जा उ, सा कहं सवला भवे’ प्रमादरहिता या तु सा कथं शबला भवेत् ? उत्तरमाह—‘संवासमाइदोसेणाऽसबला सवला भवे’ सवासादिदोषेण अशबला शबला भवेत्, इति ॥ १ ॥ तस्मात्तादृश्या निर्ग्रन्थ्या सहवासो वर्जनीय इति । एव पूर्वोक्तविशेषण-विशिष्टस्य निर्ग्रन्थस्य विषयेऽपि सूत्रमनुसधातव्यमिति ॥ सू० २३ ॥

पूर्वं क्षताचारादिविशेषणविशिष्टाया निर्ग्रन्थ्या सहवासो निषिद्ध, साम्प्रत तद्विपर्यये सूत्रमाह—‘कप्पइ’ इत्यादि ।

सूत्रम्—कप्पइ णिग्गंथाण वा णिग्गंथीण वा णिग्गर्थि अन्नगणाओ आगयं खुयायारं सबलायारं भिन्नायार संकिलिटायारचरित्तं तस्स ठाणस्स आलोयावेत्ता पडिक्कमावेत्ता निंदावेत्ता गरिहावेत्ता विउट्ठावेत्ता विसोहावेत्ता अकरणाए अब्भुट्ठावेत्ता अहारिहं पायच्छित्तं तवोक्कम्मं पडिवज्जावेत्ता उवट्ठावेत्तए वा संभुजित्तए वा संवसित्तए वा, तीसे इत्तरियं दिसं वा अणुदिसं वा उद्दिसित्तए वा धारित्तए वा ॥ सू० २४ ॥

॥ व्यवहारे छट्ठो उद्देशो समत्तो ॥ ६ ॥

छाया—कल्पते निर्ग्रन्थाना वा निर्ग्रन्थीना वा निर्ग्रन्थीम् अन्यगणादागता क्षताचारा शबलाचारा भिन्नाचारा संकिलिटाचारचरित्रा तस्य स्थानस्याऽऽलोच्य प्रतिक्राम्य निन्दयित्वा गर्हयित्वा विकुट्य, विशोध्य अकरणाय अभ्युत्थाप्य यथार्हं प्रायश्चित्तं तपः-कर्म प्रतिपाद्य उपस्थापयितुं वा संभोक्तुं वा संवस्तु वा, तस्या इत्वरिका दिश वा अनु-दिश वा उद्देशु वा धारयितुं वा ॥ सू० २४ ॥

व्यवहारे षष्ठ उद्देशकः समाप्तः ॥६॥

भाष्यम्—‘कप्पइ’ कल्पते ‘णिग्गंथाण वा णिग्गंथीण वा’ निर्ग्रन्थाना वा निर्ग्रन्थीनां वा ‘णिग्गर्थि अन्नगणाओ आगयं’ निर्ग्रन्थीं—श्रमणीम् अन्यगणात्—परकीयगच्छादागताम् ‘खुयायारं’ क्षताचारां—विनष्टाचारवतीम्, इत आरम्य संकिलिटाचारचरित्रातिपर्यन्तानां व्याख्या पूर्वसूत्रे गता, ‘तस्स ठाणस्स आलोयावेत्ता’ तस्य स्थानस्य यस्मिन् स्थाने प्रतिसेवना कृतवती तस्य पापस्थानस्य आलोच्य—अलोचना कारयित्वा ‘पडिक्कमावेत्ता’ प्रतिक्राम्य—पाप-स्थानात् परावर्त्य ‘निंदावेत्ता’ निन्दयित्वा—आत्मसाक्षिकीं निन्दा कारयित्वा ‘गरिहावेत्ता’ गर्हयित्वा गुरुमाक्षिकीं निन्दा कारयित्वा ‘विउट्ठावेत्ता’ विकुट्य—चारित्र निर्मल कारयित्वा ‘विसोहावेत्ता’ विशोध्य—पापस्य विशोधि कारयित्वा ‘अकरणाए अब्भुट्ठावेत्ता’ अकरणाय भविष्यति पुनरकरणाय अभ्युत्थाप्य पुनर्न करिष्यामीति प्रतिज्ञाम् कारयित्वा ‘अहारिहं पायच्छित्तं तवोक्कम्मं’ यथार्हं—यथायोग्यम् यस्य पापस्थानस्य यादृशं प्रायश्चित्तं शास्त्रे कथितम् तादृशं प्रायश्चित्तं तप कर्म ‘पडिवज्जावेत्ता’ प्रतिपाद्य प्राप्य दत्त्वैत्यर्थं ‘उवट्ठावेत्तए वा’ उपस्थापयितुं वा—महाव्रतेषु पुन स्थापयितुम् ‘संभुजित्तए वा’ संभोक्तुं वा एकमण्डल्यामाहा-रादि कर्तुं वा ‘संवसित्तए वा’ संवस्तु वा तथा सह एकत्र वसतौ निवास कर्तुं वा, तथा

‘तीसे इत्तरिय दिसं वा’ तस्याः प्रायश्चित्तदानेन विशुद्धाया निर्ग्रन्थ्या इत्वरिका दिशम्-
अल्पकालिकीं पदवीम् ‘अणुदिसं वा’ अनुदिश वा-यावत्कालिकीं प्रवर्त्तिन्यादिपदवीं वा ‘उद्दि-
सित्तए वा’ उद्देष्टुमनुज्ञातु वा ‘धारित्तए वा’ धारयितु वा दातु वा कल्पते इति । अनेन-निर्ग्रन्थी-
कथितप्रकारेण निर्ग्रन्थस्य अन्यगणादागतस्य क्षताचारादिमतोऽपि विधिर्ज्ञातव्यः ॥ सू० २४ ॥

इति श्री-विश्वविख्यात-जगद्वल्लभ-प्रसिद्धवाचक-पञ्चदशभाषाकलितललितकलापालापक-
प्रविशुद्धगद्यपद्यनैकग्रन्थनिर्मापक-वादिमानमर्दक-श्रीशाहूल्लत्रपतिकोल्हापुरराजप्रदत्त
“जैनाचार्य”-पदभूषित-कोल्हापुरराजगुरु-बालश्रमचारि-जैनाचार्य-जैन-
धर्म-दिवाकर-पूज्यश्री-घासीलालव्रति-विरचितायां “व्यवहारसूत्रस्य”

भाष्यरूपायां व्याख्याया पृष्ठ

उद्देशकः समाप्तः ॥६॥

॥ अथ सप्तमोद्देशकः ॥

गत षष्ठ उद्देशः, साम्प्रत सप्तमो व्याख्यायते, पूर्वोद्देशेनास्य क सम्बन्धस्तत्राह गाथा-
द्वयं भाष्यकार —‘सामन्नओ’ इत्यादि ।

गाथा—सामन्नओ दुयाणं, णिग्गथी आगया खुयायारा ।

आलोयणं कराविय, कप्पइ तीए य संभोगो ॥ १ ॥

इइ वुत्तं पुव्वं इह, निग्गंथीए न कप्पए एवं ।

निग्गंथमणापुच्छिय, संबधो एत्थ विन्नेओ ॥ २ ॥

छाया—सामान्यतो द्वयाना, निर्ग्रन्थो आगता क्षताचारा ।

आलोचना कारयित्वा, कल्पते तथा च संभोगः ॥ १ ॥

इत्युक्त पूर्वमिह निर्ग्रन्थ्या न कल्पते एवम् ।

निर्ग्रन्थमनापृच्छय, सम्बन्धोऽत्र विज्ञेयः ॥ २ ॥

व्याख्या—सामान्यतः समुच्चयेन द्वयाना निर्ग्रन्थाना निर्ग्रन्थीना च या काचिद् निर्ग्रन्थी
आगता—अन्यगणात् समागता, कीदृशीत्याह—‘खुयायारा’ क्षताचारा, उपलक्षणात् शबलाचा-
रादिविशेषणविशिष्टा भवेत्तदा ‘आलोयणं कराविय’ आलोचनाम् उपलक्षणात् प्रतिक्रमणा-
दिक कारयित्वा कल्पते तथा सह संभोगो नान्यथेति ॥ १ ॥

‘इइ वुत्तं’ इत्यादि, इति—एवं प्रकारेण पूर्वं षष्ठोद्देशकस्य चरमसूत्रे उक्तम्, इह—
अस्मिन् सप्तमोद्देशकस्यादिसूत्रे निर्ग्रन्थ्या केवलं निर्ग्रन्थ्या निर्ग्रन्थम्, अत्र जातावेकवचन तेन
निर्ग्रन्थान् साम्भोगिकान् आचार्यादिकान् अनापृच्छ्य अपृष्ट्वा एवम्—पूर्वोक्तप्रकारेण अनालोचित-
पापस्थानया निर्ग्रन्थ्या सह संभोगं कर्तुं न कल्पते, स यथा आदिशेत् तथा कुर्यादिति भावः,
एषोऽत्र सम्बन्धो विज्ञेय इति ॥ २ ॥

अनेन सम्बन्धेनायातस्यास्य सप्तमोद्देशकस्य इदमादिभं सूत्रम्—‘जे णिग्गंथा य इत्यादि ।

सूत्रम्—जे णिग्गथा य णिग्गंथीओ य संभोइया सिया नो कप्पइ णिग्गंथीण
णिग्गंथे अणापुच्छित्ता णिग्गंथि अन्नगणाओ आगयं खुयायारं सबलायारं भिन्नायार
संकलिहायारचरित्तं तस्स ठाणस्स अणालोयावेत्ता जाव अहारिहं पायच्छित्तं तवोक्कम्मं
अपडिवज्जावेत्ता पुच्छित्तए वा वाएत्तए वा उव्वट्ठावेत्तए वा संभुजित्तए वा संवसि-
त्तए वा, तीसे इत्तरिय दिस वा अणुदिसं वा उद्दिसित्तए वा धारित्तए वा ॥ सू० १ ॥

छाया—ये निग्रन्थाश्च निग्रन्थ्यश्च साम्भोगिकाः स्युः नो कल्पते निग्रन्थीनां निग्रन्थाननापृच्छ्य निग्रन्थीमन्यगणादागता क्षणाचारा शबलाचारा भिन्नाचारा संक्लिष्टाचारचरित्रां तस्य स्थानस्य अनालोच्य यावद् यथाहं प्रायश्चित्तं तपःकर्म अप्रतिपाद्य प्रष्टु वा वाचयितु वा उपस्थापयितु वा संभोक्तु वा संवस्तु वा, तस्या इत्वरिकां दिश वा अनुदिशं वा उद्देष्टुं वा धारयितु वा ॥ सू० १ ॥

भाष्यम्—‘जे णिगंथा य णिगंथीओ य’ ये निग्रन्था श्रमणा तथा निग्रन्थ्य श्रमण्यश्च, ‘संभोइया सिया’ साम्भोगिका स्यु द्वादशप्रकारकसम्भोगयुक्ता एकत्र ग्रामादिषु भवेयु- तिष्ठेयुः, उपलक्षणात् कल्पानुसारेण सार्द्धक्रोशद्वयपरिमिते द्वेऽपि वा तिष्ठेयुः, तेषा मध्ये ‘नो कप्पइ णिगंथीणं णिगंथे अणापुच्छित्ता’ नो न कथमपि कल्पते निग्रन्थीना निग्रन्थान् साम्भोगिकान् आचार्यादिकान् अनापृच्छ्य तेषामाज्ञामन्तरेणेत्यर्थः । किं न कल्पते ? तत्राह—‘णिगंथि’ इत्यादि, ‘णिगंथि अन्नगणाओ आरायं’ निग्रन्थी श्रमणीमन्यगणाद्-अन्यगच्छद् आगतां—समागताम्, कथम्भूतामन्यगणादागता श्रमणीम् ? तत्राह—‘खुयायारं’ इत्यादि, ‘खुयायारं’ क्षताचारा शबलाचारा भिन्नाचारा संक्लिष्टाचारचरित्राम्, एषा पदाना व्याख्या षण्ठोद्देशके त्रयोविंशतितमसूत्रे गता, एतादृशक्षताचारादिविशेषणयुक्तामन्यगणादागता श्रमणीम्, ‘तस्स ठाणस्स अणालोयावेत्ता’ तस्य पापस्थानस्यानालोच्य येनापराधेन सा मलिना जाता तादृशपराधस्थानस्य आलोचनामकारयित्वा तत्पापस्थानमप्रकटयित्वेत्यर्थः ‘जाव अहारिहं पायच्छित्तं तवोक्कम्मं अपडिवज्जावेत्ता’ यावद् यथाहं प्रायश्चित्तं तप कर्म अप्रतिपाद्य—अदत्त्वा, अत्र यावत्पदेन ‘अपडिवक्कमावेत्ता अनिदावेत्ता अगरिहावेत्ता अविउट्ठावेत्ता अविसोहावेत्ता अकरणाए अणब्भुट्ठावेत्ता’ इत्येतेषां विशेषणानां सङ्ग्रहो भवति, एषा पदानामपि व्याख्या षण्ठोद्देशकस्य त्रयोविंशतितमे सूत्रे गता, येन पापस्थानेन सा दूषिता तादृशपापस्थानस्य प्रतिक्रमणादिकमकारयित्वेत्यर्थः, यथाहं—यथायोग्य शास्त्रोक्तं प्रायश्चित्तं तपःकर्म अप्रतिपाद्य तस्य पापस्थानस्य यथायोग्य प्रायश्चित्तरूपेण तप कर्मादस्त्वेत्यर्थः ‘पुच्छित्तए वा वाएत्तए वा’ प्रष्टु वा वाचयितुं वा, यदि पूर्वोक्तक्षताचारादियुक्ता अन्यगणात् काचित् श्रमणी समागच्छेत् तां गणनायकस्याऽऽज्ञामन्तरेण सुखशातादिकं प्रष्टुं न कल्पते, तथा तस्यै वाचनामपि दातुं न कल्पते श्रमणीनामित्यर्थः, तथा—‘उवट्ठावेत्तए वा’ उपस्थापयितुं वा महाव्रतेषु आरोपयितुं न कल्पते, तस्याच्छेदोपस्थापनीयचारित्रमपि न देयम्, ‘संभुजित्तए वा संवसित्तए वा’ संभोक्तु वा संवस्तु वा एतादृशपूर्वोक्तदूषणविशिष्टश्रमण्या सह एकमण्डल्यां नाऽऽहारादिव्यवहार करणीय, तथा तया सह एकस्मिन्नुपाश्रयादौ निवासोऽपि न करणीय इति, ‘तीसे इत्तरियं दिसं वा अणुदिस वा उदिसित्तए वा धारित्तए वा’ तस्या इत्वरिकां दिश वा अनुदिशं वा उद्देष्टुं वा धारयितुं वा, एतादृशदोषोपेतयै श्रमण्यै इत्वरिका दिशम् अल्पकालिकीं प्रवर्त्तिन्यादिपदवीम्, अनुदिशम् यावज्जीवनकालिकीं वा पदवीम्, उद्देष्टुम्—अनुज्ञातुम् धारयितुं पदवीं दातुं वा न कल्पते ॥ सू० १ ॥

पूर्वमन्यगणादागताया अनालोचितपापस्थानाया साम्भोगिकनिर्ग्रन्थाज्ञानन्तरेण सुखशा-
ताप्रच्छन्नादि निर्ग्रन्थीना न कल्पते इति प्रोक्तम्, सम्प्रति तद्विपर्यये सूत्रमाह—‘जे णिगंगंथा
य णिगंगंथीओ य’ इत्यादि ।

सूत्रम्—जे णिगंगंथा य णिगंगंथीओ य संभोइया सिया कप्पड णिगंगंथीणं
णिगंगंथे आपुच्छित्ता णिगंगंथिं अन्नगणाओ आगयं खुयायारं सबलायारं भिन्नायार सक्कि-
लिट्ठायारचरित्तं तस्स ठाणस्स आलोयावेत्ता जाव अहारिह पायच्छित्तं तवोकम्म पडि-
वज्जावेत्ता पुच्छित्तए वा वाएत्तए वा उवट्ठावेत्तए वा संभुजित्तए वा सबसित्तए वा, तीसे
इत्तरियं दिसं वा अणुदिसं वा उद्दिस्सित्तए वा धारित्तए वा ॥ सू० २ ॥

छाया—ये निर्ग्रन्थाश्च निर्ग्रन्थ्यश्च साम्भोगिकाः स्युः कल्पते निर्ग्रन्थीना निर्ग्र-
न्थानाऽऽपुच्छन् निर्ग्रन्थीमन्यगणादागता क्षताचारा शबलाचारा भिन्नाचारा सक्कि-
लिट्ठाचाराचरित्रां तस्य स्थानस्याऽऽलोच्य यावद् यथार्हं प्रायश्चित्तं तपःकर्म प्रतिपाद्य
प्रष्टुं वा वाचयितुं वा उपस्थापयितुं वा संभोक्तुं वा संवस्तु वा तस्या इत्वरिका दिश
वा अनुदिशं वा उद्दिष्टं वा धारयितुं वा ॥ सू० २ ॥

भाष्यम्—जे णिगंगंथा य’ ये निर्ग्रन्थाश्च श्रमणा, ‘णिगंगंथीओ य’ निर्ग्रन्थ्य श्रमण्यश्च
‘संभोइया सिया’ साम्भोगिका स्युः तन्मध्यात् ‘कप्पड’ कल्पते ‘णिगंगंथीण’ निर्ग्रन्थीना श्रमणी-
नाम् ‘णिगंगंथे आपुच्छित्ता’ निर्ग्रन्थान् साम्भोगिकाचार्यान् आपृच्छन्—पृष्ट्वा तदाज्ञामादायेत्यर्थः,
किमित्याह—‘णिगंगंथिं’ इत्यादि, ‘णिगंगंथिं अन्नगणाओ आगयं’ निर्ग्रन्थीमन्यगणात्—गच्छान्त-
रात् आगताम् ‘खुयायारं’ क्षताचाराम् शबलाचाराम् भिन्नाचाराम् सक्किलिट्ठाचारचरित्रमित्रियेषा
पदानां व्याख्या षष्ठोद्देशकस्य चतुर्विंशतितमसूत्रे विलोकनीयेति, ‘तस्स ठाणस्स’ तस्य स्था-
नस्य यस्याऽपराधस्थानस्य संसेवनेन क्षताचारादिका जाता तस्यापराधस्थानस्य ‘आलोयावेत्ता’
आलोच्य—आलोचना कारयित्वा ‘जाव’ यावत्, अत्र यावत्पदेन ‘पडिवज्जावेत्ता निदावेत्ता गरि-
हावेत्ता विउट्ठावेत्ता विसोहावेत्ता अकरणाए अण्णुट्ठावेत्ता’ एतेषां पदानां सग्रहः, व्याख्या च
षष्ठोद्देशकस्य चतुर्विंशतितमे सूत्रेऽवलोकनीयेति, ‘अहारिहं पायच्छित्तं तवोकम्म पडिवज्जावेत्ता’
तस्य पापस्थानस्य यथार्हं—यथायोग्यं प्रायश्चित्तं तपःकर्म प्रतिपाद्य पापस्थानोचितं प्रायश्चित्तरूपेण
तपो दत्त्वेत्यर्थः, तदनेन क्रमेण तपःकर्मणा सम्यक् तां विशुद्धीकृत्य ततः पश्चात् ‘पुच्छित्तए वा’
सुखशातादि प्रष्टुं वा, ‘वाएत्तए वा’ वाचयितुं वा वाचना दातुं वा ‘उवट्ठावेत्तए वा’ उपस्थापयितुं वा
पुनर्माहवेषु समारोपयितुं वा, ‘संभुजित्तए वा’ संभोक्तुं वा तथा सह एकमण्डल्यामाहारादिकं कर्तुं
वा ‘सबसित्तए वा’ संवस्तुं वा एकत्र मिलित्वा वासं कर्तुं वा ‘तीसे इत्तरियं दिसं वा’ तस्या उप-
र्युक्तप्रकारेण प्रायश्चित्तादिना विशुद्धाया कृते इत्वरिकाम् अल्पकालिकीं प्रवर्त्तिन्यादिपदवीम्,
‘अणुदिसं वा’ अनुदिशं वा यावज्जीवनकालिकीं प्रवर्त्तिन्यादिपदवीं वा ‘उद्दिस्सित्तए वा’ उद्दिष्टं वा
अनुज्ञातुं वा, ‘धारित्तए वा’ धारयितुं वा—तादृशपदव्या धारणं कारयितुं वा कल्पते ॥ सू० २ ॥

पूर्वं निर्ग्रन्थीमधिकृत्यान्यगणादागतक्षताचारादिदोषवत्याः स्वगणे स्थापने विधिरुक्तः, सम्प्रति निर्ग्रन्थमधिकृत्य तद्विधिमाह--'जे निगंगांथा य' इत्यादि ।

सूत्रम्—जे निगंगांथा य निगंगांथीओ य संभोइया सिया, कप्पइ निगंगांथाण निगंगांथीओ आपुच्छित्ता वा अणापुच्छित्ता वा निगंगार्थि अन्नगणाओ आगयं खुयायारं सवलयाारं भिन्नायार संकिलिद्धायाश्चरितं तस्स ठाणस्स आलोयावेत्ता जाव अहारिहं पायच्छित्तं तवोकम्मं पडिवज्जावेत्ता पुच्छित्तए वा वाएत्तए वा उवट्ठावेत्तए वा संभुंजित्तए वा संवसित्तए वा, तीसे इत्तरिय दिसं वा अणुदिस वा उदिसित्तए वा धारित्तए वा, तं च निगंगांथीओ नो इच्छेज्जा सेवमेव नियं ठाणं ॥ सू० ३ ॥

छाया—ये निर्ग्रन्थाश्च निर्ग्रन्थ्यश्च साम्भोगिकाः स्युः, कल्पते निर्ग्रन्थानां निर्ग्रन्थीः आपुच्छय वा अनापुच्छय वा निर्ग्रन्थीमन्यगणादागता क्षताचारा शवलाचारा भिन्नाचारा संकिलिष्टाचारचरित्रा तस्य स्थानस्याऽऽलोच्य यावत् यथाहं प्रायश्चित्तं तप कर्म प्रतिपाद्य प्रष्टु वा वाचयितु वा उपस्थापयितुं वा संभोक्तु वा सवस्तु वा, तस्या इत्वरिका दिश वा अनुदिश वा उद्देष्टु वा धारयितुं वा, ता च निर्ग्रन्थ्यो नो इच्छेयुः सेवेत एव निजं स्थानम् ॥ सू० ३ ॥

भाष्यम्—'जे निगंगांथा य निगंगांथीओ य संभोइया सिया' ये निर्ग्रन्थाश्च निर्ग्रन्थ्यश्च द्वयेऽपि साम्भोगिका एकस्मिन् ग्रामादौ स्युः, तत्र 'कप्पइ निगंगांथाणं' कल्पते निर्ग्रन्थानाम् 'निगंगांथीओ आपुच्छित्ता वा अणापुच्छित्ता वा' निर्ग्रन्थी श्रमणी आपुच्छय वा अनापुच्छय वा, निर्ग्रन्थी पृच्छेयुर्न वेति स्वेच्छा श्रमणानाम् 'निगंगार्थि अन्नगणाओ आगयं' निर्ग्रन्थीमन्यगणादागताम् 'खुयायारं' क्षताचाराम् 'सवलयाारं' शवलाचाराम् 'भिन्नायारं' भिन्नाचाराम् 'संकिलिद्धायाश्चरितं' संकिलिष्टाचारचरित्राम्, व्याख्या पूर्ववत् 'तस्स ठाणस्स' तस्य स्थानस्य यादृशप्रतिसेवनाजनितेन मलिना जाता तस्य पापस्थानस्य 'आलोयावेत्ता' आलोच्य-आलोचना कारयित्वा 'जाव' यावत् यावत्पदेन प्रतिक्राम्यादिपदानां समग्रोऽर्थश्च पूर्ववदेव 'अहारिहं पायच्छित्तं तवोकम्मं पडिवज्जावेत्ता' यथाहं तस्य पापस्थानस्य यथायोग्य प्रायश्चित्तं तप कर्म प्रतिपाद्य तदनन्तरम्—'पुच्छित्तए वा' प्रष्टुं वा सुसंज्ञातादिकं प्रष्टु कल्पते 'वाएत्तए वा' वाचयितुं वा—मूत्रादिवाचना दातुं वा, 'उवट्ठावेत्तए वा' उपस्थापयितुं वा—महाव्रतेषु समारोपयितुं वा, 'संभुंजित्तए वा' संभोक्तुं वा—एकमण्डले भोजनादिव्यवहार श्रमणीभि सह कारयितुमित्यर्थः, 'संवसित्तए वा' सवस्तु वा एकत्र श्रमणीभि सह निवासं कारयितुमित्यर्थः कल्पते, 'तीसे इत्तरिय दिसं वा' तस्या कृतप्रायश्चित्ताया श्रमण्या इत्वरिकाम्—अन्वपकालिकीं दिशम् प्रवर्त्तिन्यादिपदवीम् 'अणुदिसं वा' यावत्कथिका प्रवर्त्तिन्यादिपदवीम् 'उदिसित्तए वा'

उद्देशुमनुज्ञातु वा, 'धारित्तए वा' धारयितु वा—तस्या प्रवर्त्तिनीपद दातु कल्पते 'त च णिगंग्थीओ नो इच्छेज्जा' ता च निर्ग्रन्थो नेच्छेयु', यदि कदाचित् श्रमणेन प्रायश्चित्तदानादिना कृतशुद्धामपि अन्यगणादागता ता श्रमणीं ता साम्भोगिका निर्ग्रन्थ्य अनापृच्छादिकारणवशात् स्वगणे स्थापयितु नेच्छेयु तदा 'सेवमेव नियं ठाण' सेवेत एव निज स्थानम्, तत्र स्थानमलभमाना सा स्वकीय यत्स्थान—स्वकीयगच्छरूप, तदेव सेवेत तत्रैव पुन परावृत्त्य गच्छेदिति भाव । तासा तस्या निर्ग्रन्थ्या स्वसमीपे आश्रयादाने इमानि कारणानि सम्भवन्ति—प्रथम तु कारण निर्ग्रन्थीरनापृच्छ्य तस्या शुद्धि कृतेति नेच्छेयु, पुनश्च यस्या सा शिष्या तया सह तासा मैत्री ततस्तस्या अत्र रक्षणे अस्या प्रवर्त्तिनी गुरुर्वा अस्माकमुपरि कोप करिष्यतीति मत्वा ता नेच्छेयु, अथवा सा कर्मानुभावेन स्वभावतः प्राय सर्वजनस्याऽपि द्वेष्येति ता नेच्छेयु । यदि वा पूर्वं भावानुभावतः प्रवर्त्तिन्या अप्रियेति, अथवा सा प्रवर्त्तिनी शुद्धिकर्तृणा साम्भोगिकानां विषये केनापि कारणेन परम्परातः कुपिता वर्त्तते । यदि वा गच्छस्योपरि कुपिता वर्त्तते, अथवा सयत्या यो निर्ग्रन्थीसमुदायस्तस्य तद्विषये प्रवर्त्तिन्या प्रतिस्पर्द्धा भवेत्—यदियं न कस्या अपि शिष्या कर्तव्येति, अथवा ता सर्वा अपि सयत्य' शृङ्खलावद्धा परस्परं गृहावस्थासम्बन्धिन्यस्ततः 'नूतनैषाऽस्माकमपमान करिष्यति, नास्माकं यादृच्छिकमाहारविहारदिकं भविष्यति' इत्यादिकारणैर्यदि तामुद्यतामपि नेच्छेयुस्तदा स्वगच्छे एव तया प्रसन्नचेतसा प्रत्यावर्त्तितव्यं तदेव तस्या श्रेय इति । उपलक्षणादिदं सूत्रत्रयं निर्ग्रन्थविषयेऽपि अनुसन्धातव्यम् ॥ सू० ३ ॥

पूर्वमन्यगणादागता निर्ग्रन्थीम् आलोचनादिना विशोध्य तया सह सम्भोग कल्पते इति प्रतिपादितम्, साम्प्रतम् निर्ग्रन्थानुसन्धानात् साम्भोगिकनिर्ग्रन्थस्यासाम्भोगिककरणे विधिप्रदर्शयन्नाह—'जे णिगंग्था य' इत्यादि ।

सूत्रम्—जे णिगंग्था य णिगंग्थीओ य समोइया सिया, नो णं कप्पइ परोक्ख पाडिएक्कं संभोइयं विसंभोइयं करित्तए, कप्पइ णं पचक्ख पाडिएक्कं संभोइयं विसंभोइयं करित्तए, जत्थेव अन्नमन्नं पासेज्जा तत्थेव एवं वएज्जा—अहं णं अज्जो ! तुमाए सद्धिं इममि कारणमि पच्चक्खं संभोइयं विसंभोइयं करेमि । से य पडितप्पेज्जा एव से नो कप्पइ पच्चक्खं पाडिएक्कं संभोइयं विसंभोइयं करित्तए, से य नो पडितप्पेज्जा एवं से कप्पइ पच्चक्खं पाडिएक्कं संभोइयं विसंभोइयं करित्तए ॥ सू० ४ ॥

छाया—ये निर्ग्रन्थाश्च निर्ग्रन्थ्यश्च साम्भोगिका स्युः, नो खलु कल्पते परोक्षे प्रत्येक साम्भोगिकं विसाम्भोगिकं कर्तुम् । कल्पते खलु प्रत्यक्ष प्रत्येक साम्भोगिक विसाम्भोगिकं कर्तुम् । यत्रैवाऽन्योऽन्यं पश्येत् तत्रैव पदं वदेत्—अहं खलु आर्य ! त्वया साक्षमस्मिन् कारणे

प्रत्यक्षं साम्भोगिक विसाम्भोगिक करोमि, स च प्रतितपेत् एव तस्य नो कल्पते प्रत्यक्षं प्रत्येकं साम्भोगिकं विसाम्भोगिकं कर्तुम्, स च नो प्रतितपेत् एवं तस्य कल्पते प्रत्यक्षं प्रत्येकं साम्भोगिक विसाम्भोगिकं कर्तुम् ॥ सू० ४ ॥

भाष्यम्—‘जे णिगंथा य णिगंथीओ य’ ये निर्ग्रन्थाश्च निर्ग्रन्थ्यश्च ‘संभोइया सिया’ सम्भोगिका द्वादशप्रकारकसमो गवन्तो भवेयुः, तेषां निर्ग्रन्थानां निर्ग्रन्थीनां द्वयानां मध्ये निर्ग्रन्थानां निर्ग्रन्थपदस्य पूर्वं प्रयुक्तत्वात्, ‘नो णं कप्पइ परोक्खं’ अत्र ‘णं’ शब्दो वाक्याऽ-लङ्कारे नो कल्पते खलु परोक्षे अनुपस्थितौ यदा स उपस्थितो न भवेत्तदेत्यर्थं ‘पाडिक्कं’ प्रत्येकम्, अत्र निर्ग्रन्थमुद्दिश्य सूत्रप्रवृत्ते कमपि निर्ग्रन्थम् ‘संभोइयं विसंभोइयं करित्थए’ साम्भोगिकं-सम्भोगयोग्यमपि श्रमण विसाम्भोगिक-भक्तपानादिसम्भोगरहितं कर्तुं न कल्पते इति पूर्वोपा-न्ययः । तर्हि कथं कल्पते ? तत्राह—यदि विसम्भोगविषयं किमपि कारणमुत्पद्यते तदा—‘कप्पइ णं पच्चक्खं पाडिक्कं संभोइयं विसंभोइयं करित्थए’ कल्पते खलु प्रत्यक्षं तदुपस्थितौ तत्समु-खमित्यर्थं प्रत्येकं निर्ग्रन्थ-निर्ग्रन्थी-साम्भोगिकेति त्रयाणां मध्ये एकैकस्य साम्भोगिक विसाम्भोगिकं कर्तुम् । कया रीत्या कल्पते ? तत्राह—‘जत्थेव’ इत्यादि, ‘जत्थेव अन्नमन्नं पासेज्जा’ यत्रैव स्थलविशेषेऽन्य एक, अन्यमपर पश्येत् ‘तत्थेव एवं वणज्जा’ तत्रैव स्थले एव-वक्ष्यमाणप्र-कारेण वदेत्-कथयेत्, किं वदेत् तत्राह—‘अहं णं अज्जो !’ अहं खलु हे आर्य ! ‘तुमाए सद्धिं इमंमि कारणमि पच्चक्खं संभोइयं विसंभोइयं करेमि’ अद्यान्तरं त्वया सार्द्धम् अस्मिन् कारणे-अतिचारादिकारणे-अतिचारादिकारणविशेषमासाद्य ‘पच्चक्खं’ प्रत्यक्षं त्वत्समुल्लेखेन ‘संभो-इयं विसंभोइयं करेमि’ साम्भोगिकं त्वा विसाम्भोगिक-समो गरहितं करोमि अतिचारादिकारणवि-शेषमासाद्य त्वया सहाऽऽहारादिव्यवहारं पृथक्करोमीत्यर्थः । ‘से य पडितप्पेज्जा’ कारणे कथिते सति स श्रोता साम्भोगिकः श्रमणो यदि परितपेत्-परितापं कुर्यात् यथा ‘मया नेदं सुष्ठु कृतं येनेदानीं परित्यक्तो भवामि, नाद्यप्रश्रुति एवं करिष्यामि, कृतस्य चाऽशुभकर्मणो मिथ्यादुष्कृतं ददामि न पुनरेतादृशं दुष्टं कर्म करिष्यामी’-ति पश्चात्तापं कुर्यादिति भावः ‘एवं से नो कप्पइ पच्चक्खं पाडिक्कं संभोइयं विसंभोइयं करित्थए’ एव-मिथ्यादुष्कृतादिदाने ‘से’ तस्य विसा-भोगिकं कर्तुं प्रवृत्तस्य न कल्पते प्रत्यक्षं प्रत्येकं त्रयाणां मध्ये एकैकस्य साम्भोगिक विसाम्भोगिकं कर्तुम् । यदि प्रतिपन्नपापस्थानं श्रमणं पश्चात्तापं कुर्यात् मिथ्यादुष्कृतं दद्यात् प्रायश्चित्तं च स्वीकुर्यात् तदा साम्भोगिकं विसाम्भोगिकं कर्तुं न कल्पते श्रमणानां श्रमणीनां चेति भावः । यदि प्रत्यक्षं पूर्वोक्तप्रकारेण कथितेऽपि ‘से य नो पडितप्पेज्जा’ स च यदि नो परितपेत्-यदि कदाचित् कृतकर्मणो निमित्तं पश्चात्तापं पूर्वोक्तरूपेण न कुर्यात्, स्वकृतातिचारास्याऽऽलोचनया प्रतिक्रमणेन तदुभाभ्याम्, व्युत्सर्गेण, तपसा एव प्रकारेण यावत् पाराश्रितेन प्रायश्चित्तेन विशोधि न कुर्यात् ‘एवं से कप्पइ पच्चक्खं पाडिक्कं संभोइयं विसंभोइयं करित्थए’ एव तदा ‘से’ तस्य विसाम्भोगिककर्तुं कल्पते प्रत्यक्षं प्रत्येकं साम्भोगिकं विसाम्भोगिकं कर्तुमिति ॥ सू० ४ ॥

पूर्वं निर्ग्रन्थमधिकृत्य साम्भोगिकस्य प्रत्यक्ष तत्समुख विसांभोगिककरणे विधिरुक्त, सम्प्रति निर्ग्रन्थीमुद्दिश्य साम्भोगिकायाः परोक्षम्—तस्या अनुपस्थितौ विसांभोगिककरणे विधिमाह—‘जाओ गिगंथीओ वा’ इत्यादि ।

सूत्रम्—जाओ गिगंथीओ वा गिगंथा वा संभोइया सिया, नो णं कप्पइ पच्चक्खं पाडिएक्कं संभोइयं विसंभोइय करित्ते, कप्पइ णं पारोक्खं, पाडिएक्कं संभोइयं विसंभोइयं करित्ते, जत्थेव ताओ अप्पणो आयरियउवज्झाए पासेज्जा तत्थेव एवं वएज्जा—अहं णं भंते ! अमुगीए अज्जाए सद्धिं इमंमि कारणंमि पारोक्खं पाडिएक्कं संभोइयं विसंभोइयं करेमि । सा य से पडितप्पेज्जा एवं से नो कप्पइ पारोक्खं पाडिएक्कं संभोइय विसंभोइय करित्ते, सा य से नो पडितप्पेज्जा, एवं से कप्पइ पारोक्खं पाडिएक्कं संभोइयं विसंभोइय करित्ते ॥ सू० ५ ॥

छाया—या निर्ग्रन्थ्यो वा निर्ग्रन्था वा साम्भोगिकाः स्युः, नो खलु कल्पते प्रत्यक्षं प्रत्येकं साम्भोगिकीं विसंभोगिकीं कर्तुम्, कल्पते खलु परोक्षं प्रत्येकं साम्भोगिकीं विसांभोगिकीं कर्तुम्, यत्रैव ता आत्मन-आचार्योपाध्यायान् पश्येयुः तत्रैव एव वदेत्—अहं खलु भदन्त ! अमुक्या आर्यया सार्द्धम् अस्मिन् कारणे परोक्षं प्रत्येकं साम्भोगिकीं विसांभोगिकीं करोमि । सा च तस्या प्रतिपत्ते, एव तस्याः नो कल्पते परोक्षं प्रत्येकं साम्भोगिकीं विसांभोगिकीं कर्तुम् । सा च तस्याः नो प्रतिपत्ते, एवं तस्याः कल्पते परोक्षं प्रत्येकं साम्भोगिकीं विसांभोगिकीं कर्तुम् ॥ सू० ५ ॥

भाष्यम्—‘जाओ गिगंथीओ वा गिगंथा वा’ या काश्चन निर्ग्रन्थ्य श्रमण्यः निर्ग्रन्था श्रमणा वा ‘संभोइया सिया’ साम्भोगिका स्युः—भवेयुः, तेषां द्वयानां मध्ये निर्ग्रन्थी-नाम्, अत्र निर्ग्रन्थीपदस्य पूर्वं प्रयुक्तत्वात्, ‘नो णं कप्पइ पच्चक्खं पाडिएक्कं संभोइयं विसंभोइयं करित्ते’ नो खलु कल्पते प्रत्यक्षं प्रत्येकं साम्भोगिकीं विसांभोगिकीं कर्तुम् । तासां श्रमणीनां नो कथमपि कल्पते प्रत्यक्ष-तस्या संमुखमित्यर्थः प्रत्येकम्—एकैकस्याः सयत्या प्रत्यक्षरूपेण साम्भोगिकीं—भक्तपानादिव्यवहारवती श्रमणी विसांभोगिकीं—समोहरहिता परित्याजितभोजनादिव्यवहारा कर्तुम् । तर्हि कथं कल्पते ? इत्याह—‘कप्पइ णं पारोक्खं पाडिएक्कं संभोइयं विसंभोइयं करित्ते’ कल्पते खलु परोक्षं प्रत्येकं साम्भोगिकीं विसांभोगिकीं कर्तुम्, कल्पते परोक्षं—परोक्षरूपेण तदनुपस्थितौ प्रत्येकं साम्भोगिकीं विसांभोगिकीं कर्तुम् । तद्विधिमाह—‘जत्थेव ताओ अप्पणो आयरियउवज्झाए पासेज्जा’ अथ यत्रैव स्थले ता आत्मन स्वसघाटकस्य आचार्योपाध्यायान्—आचार्यान्—गच्छनायकान् उपाध्यायान् वा पश्येयुः ‘तत्थेव एव वएज्जा’ तत्रैव स्थले तासु मध्ये एका एवम्—वदयमाणप्रकारेण वदेत् । किं वदेदित्याह—‘अहं णं’ इत्यादि ।

‘अहं णं भंते !’ अहं स्वल्पं मदन्त । ‘अमुगीए अज्जाए सद्धिं इमंमि कारणमि’ अमुक्या-
निर्दिष्टनाम्न्या आर्यया सार्द्धम् अस्मिन् कारणे अतिचारादिरूपे ‘पारोक्खं पडिक्कं संभो-
इयं विसंभोइयं करेमि’ परोक्षं—परोक्षरूपेण तदनुपस्थितौ भवत्पार्श्वे, न तु तत्समुच्चं, प्रत्येकम्
एककेत्यर्थः सांभोगिकीं विसाभोगिकीं करोमि । अथ साध्वीनाम् एव प्रकारक वचनं श्रुत्वा आचा-
र्योपाध्यायास्तदुक्तं तस्याः कथयन्ति, कथिते सति यदि ‘सा य से पडितप्पेज्जा’ सा च
सप्राप्तदोषा ‘से’ तस्याः कथने प्रतितपेत्, तत्प्रदत्तदोषविषये परितापं कुर्यात् पश्चा-
त्तापवती भवेदित्यर्थः ‘सत्यं दुष्पु मया कृतं, नैव मम कर्तुं युज्यते’ इत्येवं यदि मिथ्यादुष्कृतदानेन
पश्चात्तापं कुर्यात् । यदि पापस्थानं न सेवितं भवेत्तदा असत्तदाख्यानमित्युक्त्वा प्रत्याख्या-
येत् तत्कथनं निराकुर्यात् आचार्योपाध्यायेभ्यस्तदकरणे विश्वासं कारयेदित्यर्थः ‘एव से नो
कप्पइ पारोक्खं पडिक्कं संभोइयं विसंभोइयं करित्तए’ एवं सति ‘से’ तासां समुदा-
यस्य नो कल्पते परोक्षं प्रत्येकं सांभोगिकीं विसाभोगिकीं कर्तुम् । ‘सा य से नो पडितप्पेज्जा’
सा च तासां कथने नो परितपेत्, अथ यदि सा श्रमणी तत्कथने मिथ्यादुष्कृतदानादि न
समाचरेत् ‘एव से कप्पइ पारोक्खं पडिक्कं संभोइयं विसंभोइयं करित्तए’ एव
स्थितौ तासां कल्पते परोक्षं प्रत्येकं सांभोगिकीं विसाभोगिकीं कर्तुं कल्पते इति पूर्वेण
सम्बन्धः, एवं रीत्या करणे आचार्योपाध्यायास्ताभ्यो न कमपि उपालम्भं प्रयच्छन्ति ॥

अत्र परोक्षप्रत्यक्षविषये शङ्कापूर्वकं समाधत्ते भाष्याकरः—‘णिगंथाण य’ इत्यादि ।

गाथा—“णिगंथाण य पच्चक्खं, परोक्खं संजईण किं ।

णिगंथा सहणं कुज्जा, असहा सा य भंडए” ॥ १ ॥

छाया—निर्ग्रन्थानां च प्रत्यक्षं, परोक्षं संयतीनां किम् ।

निर्ग्रन्थाः सहनं कुर्यात्, असहा सा च भण्डयेत् ॥ १ ॥

अयं भावः—अत्राशङ्कते—सयतसयतीनां विषये विपर्ययेण कथने किं प्रयोजनम् ? ।

उत्तरमाह—संयताः सहनशीला भवन्ति परिशीलितशास्त्रत्वात्, संयत्यश्च न तथा सहनशीला
भवन्ति स्त्रीस्वाभाव्यात्, ततस्तां कुपिता सत्यं भण्डयेयुः धर्मस्य, संयतसंयतीनां च भण्डनां
कुर्युरतोऽत्र विपर्ययेण प्रोक्तमिति ॥ सू० ५ ॥

पूर्वं निर्ग्रन्थीनां सांभोगिकीनां विसांभोगिककरणे विधिं प्रदर्शितः, अथ निर्ग्रन्थानां
स्वजिण्याकरणनिमित्तं निर्ग्रन्थ्याः प्रवाजनिषेधमाह—‘नो कप्पइ’ इत्यादि ।

सूत्रम्—नो कप्पइ निगंथाणं निगंथिं अप्पणो अट्ठाए पच्चावेत्तए वा,
मुंडावेत्तए वा, सेहावेत्तए वा, उवट्ठावेत्तए वा, संभुजित्तए वा, संवसित्तए वा, तीसे
इत्तरियं दिसं वा अणुदिसं वा उद्दिसित्तए वा धारित्तए वा ॥ सू० ६ ॥

छाया—नो कल्पते निर्ग्रन्थानां निर्ग्रन्थीमात्मनोऽर्थाय प्रवाजयितुं वा मुण्डाप-
यितुं वा उपस्थाययितुं वा संभोक्तुं वा संवस्तुं वा, तस्या इत्वरिका दिशं वा अनुदिशं
वा उद्देश्यं वा धारयितुं वा ॥ सू० ६ ॥

भाष्यम्—‘नो कल्पइ णिगंथाणं’ नो कल्पते निर्ग्रन्थानाम् ‘निगंथि’ निर्ग्रन्थीम्
‘अप्पणो अट्ठाए’ आत्मनोऽर्थाय—स्वस्य शिष्याकरणाय ‘इयं मम शिष्या भविष्यती’—तिबुद्ध्या
‘पन्नावेत्तए वा’ प्रवाजयितुं वा—सामायिकारोपणेन प्रवज्या दातुं वा, ‘मुंडावेत्तए वा’ मुण्डा-
पयितुं वा—लोचादिकरणेन मुण्डिता कर्तुं वा, ‘सेहावेत्तए वा’ शिक्षयितुं वा—ग्रहणासेवनशिक्षा
दातुं वा, ‘उवट्ठावेत्तए वा’ उपस्थापयितुं वा—छेदोपस्थापनचारित्र्ये आरोपयितुं वा ‘संभुजित्तए
वा’ संभोक्तुं वा द्वादशविधसंभोगानां मध्येऽन्यतमं संभोगमाचरितुं वा भक्षणानाद्यादान-
प्रदानरूपं व्यवहारं कर्तुमित्यर्थः, ‘संवसित्तए वा’ संवस्तुं वा—तया सह वासं कर्तुम्—एकत्र
स्थातुं न कल्पते । तथा—‘तीसे इत्तरियं दिसं वा’ तस्या सयत्या इत्वरिकाम्—अल्पकालिकीं
दिशं प्रवर्त्तिन्यादिपदवीम् ‘अणुदिसं वा’ अनुदिशं वा—यावज्जीविका पदवीं वा ‘उद्दिसित्तए वा
धारित्तए वा’ उद्देश्यम्—अनुज्ञातुं वा धारयितुं वा न कल्पते ॥ सू० ६ ॥

पूर्वं निर्ग्रन्थानां स्वनिमित्तं निर्ग्रन्थ्याः प्रवाजनादिनिषेधः कथितः, सम्प्रति—अन्यप्रवर्त्ति-
न्यादिनिमित्तं तत्कल्पते, इति विपर्यये सूत्रमाह—‘कल्पइ णिगंथाणं’ इत्यादि ।

सूत्रम्—कल्पइ णिगंथाणं णिगंथि अन्नार्सि अट्ठाए पन्नावेत्तए वा,
मुंडावेत्तए वा, सेहावेत्तए वा, उवट्ठावेत्तए वा, संभुजित्तए वा, संवसित्तए वा, तीसे
इत्तरियं दिसं वा, अणुदिसं वा, उद्दिसित्तए वा, धारित्तए वा ॥ सू० ७ ॥

छाया—कल्पते निर्ग्रन्थानां निर्ग्रन्थीम् अन्यासामर्थाय प्रवाजयितुं वा, मुण्डाप-
यितुं वा, शिक्षयितुं वा, उपस्थापयितुं वा संभोक्तुं वा, संवस्तुं वा, तस्या इत्वरिकां
दिशं वा, अनुदिशं वा उद्देश्यं वा धारयितुं वा ॥ सू० ७ ॥

भाष्यम्—‘कल्पइ णिगंथाणं’ कल्पते निर्ग्रन्थानाम् ‘णिगंथि’ निर्ग्रन्थीम् ‘अन्नार्सि
अट्ठाए’ अन्यासामर्थाय, तत्र अन्यासाम् प्रवर्त्तिन्यादीनाम् अर्थाय-प्रयोजनाय ‘एता एतस्या
उपग्रहं करिष्यन्ती’—त्यभिप्रायेण, न तु स्वात्महितायेत्यर्थः, ‘पन्नावेत्तए वा’ इत्यादि सर्वं
पूर्वदेवं व्याख्येयम् ॥ सू० ७ ॥

निर्ग्रन्थानां निर्ग्रन्थीविषये प्रवाजनादिविधिरुक्तः, सम्प्रति निर्ग्रन्थीनां निर्ग्रन्थविषये तन्निषेध-
माह—‘नो कल्पइ’ इत्यादि ।

सूत्रम्—नो कल्पइ णिगंथाणं णिगंथं अप्पणो अट्ठाए पन्नावेत्तए वा मुंडा-
वेत्तए वा, सेहावेत्तए वा, उवट्ठावेत्तए वा, संभुजित्तए वा, संवसित्तए वा, तस्स इत्तरियं
दिसं वा, अणुदिसं वा, उद्दिसित्तए वा, धारित्तए वा ॥ सू० ८ ॥

छाया—नो कल्पते निर्ग्रन्थीनां निर्ग्रन्थमात्मनोऽर्थाय प्रव्राजयितुं वा, मुण्डापयितुं वा, शिक्षयितुं वा, उपस्थापयितुं वा, संभोक्तुं वा, संवस्तुं वा, तस्या इत्वरिका दिशं वा, अनुदिशं वा, उद्देष्टुं वा धारयितुं वा ॥ सू० ८ ॥

भाष्यम्—“नो कप्पइ णिग्गंथीणं” नो कल्पते निर्ग्रन्थीनाम् णिग्गंथं निर्ग्रन्थम् ‘अप्पणो अट्ठाए’ आत्मनोऽर्थाय-आत्मन-स्वस्या. प्रयोजनाय पव्वावेत्तए वा’ प्रव्राजयितुं वा, इत्यादि सर्वं पूर्ववदेव व्याख्येयम् ॥ सू० ८ ॥

पूर्वं निर्ग्रन्थीना स्वनिमित्तं निर्ग्रन्थस्य प्रव्राजनादि न कल्पते इति प्रोक्तम्, सम्प्रति पर-निमित्तम्-आचार्यादिनिमित्तं कल्पते इति तद्विपर्यये सूत्रमाह—‘कप्पइ णिग्गंथीणं’ इत्यादि ।

सूत्रम्—कप्पइ णिग्गंथीणं णिग्गंथं णिग्गंथाणं अट्ठाए पव्वावेत्तए वा, मुडा-वेत्तए वा, सेहावेत्तए वा, उवट्ठावेत्तए वा, संभुंजित्तए वा, संवसित्तए वा, तस्स इत्तरियं दिसं वा, अणुदिसं वा, उद्दिसित्तए वा, धारित्तए वा ॥ सू० ९ ॥

छाया—कल्पते निर्ग्रन्थीनां निर्ग्रन्थं निर्ग्रन्थानामर्थाय प्रव्राजयितुं वा, मुण्डापयितुं वा, शिक्षयितुं वा, उपस्थापयितुं वा, संभोक्तुं वा, संवस्तुं वा, तस्य इत्वरिकां दिशं वा अनुदिशं वा, उद्देष्टुं वा धारयितुं वा ॥ सू० ९ ॥

भाष्यम्—‘कप्पइ णिग्गंथीणं’ कल्पते-निर्ग्रन्थीनाम् ‘णिग्गंथं’ निर्ग्रन्थम् णिग्गं-थाणं अट्ठाए’ निर्ग्रन्थानां श्रमणानामाचार्योपाध्यायादीनामर्थाय-प्रयोजनाय ‘पव्वावेत्तए’ वा प्रव्राजयितुं वा, इत्यादि सर्वं पूर्ववद् व्याख्येयम् ॥ सू० ९ ॥

पूर्वं स्वनिमित्तं दीक्षादानं निषिष्य अन्यार्थं दीक्षादानमुक्तम्, अन्यार्थं दीक्षादानं दत्त्वा च यन्निश्रामधिकृत्य दीक्षा दत्ता तदाचार्यादिसमीपे प्रेषणार्थं नियमात्तस्य विहारं कारयितव्यः, इति प्रथमं निर्ग्रन्थोपधिकृत्य विहारविधिमाह—‘नो कप्पइ’ इत्यादि ।

सूत्रम्—नो कप्पइ णिग्गंथीणं विइकिट्ठियं दिसं वा, अणुदिसं वा, उद्दिसित्तए वा धारित्तए वा ॥ सू० १० ॥

छाया—नो कल्पते निर्ग्रन्थीनां व्यतिकृष्टां दिशं वा, अनुदिशं वा, उद्देष्टुं वा, धारयितुं वा ॥ सू० १० ॥

भाष्यम्—“नो कप्पइ णिग्गंथीणं” नो कल्पते निर्ग्रन्थीनाम् “विइकिट्ठियं दिसं वा अणुदिसं वा” व्यतिकृष्टा दूरस्था दिशं वा, अनुदिशं वा, तत्र व्यतिकृष्टाम्, व्यतिकृष्टा दिग् द्विविधा भवति क्षेत्रतो भावतश्च, तत्र क्षेत्रतः क्षेत्रमाश्रित्य दूरदेशरूपा, भावतो दूरसम्बन्धगता-चार्यादिरूपा, तत्र संयतस्य-आचार्योपाध्यायरूपा द्विविधा । सयत्याश्च आचार्योपाध्यायप्रवर्त्तिनी-रूपा त्रिविधा दिग् भवति ता क्षेत्रतो भावतश्च विप्रकृष्टा-दूरस्था दिशम् ‘अणुदिसं वा’ अनु-दिशम्-विशेषतो विप्रकृष्टा दिशम् “उद्दिसित्तए वा” उद्देष्टुम्-अन्यमन्या वाऽनुज्ञातु तादृशदिग्ग-

मनाज्ञा दातु वा, “धारित्तए वा” धारायितुं स्वस्य गमन स्वीकर्तुं स्वस्य गन्तुमित्यर्थं न कल्पते इति पूर्वण सम्बन्ध । क्षेत्रतो विप्रकृष्टा दिग्—दूरदेशरूपा, तत्र गच्छन्तीना सयताना स्त्रीशरीरत्वाद् बहवो दोषा आत्मसयमविराघनादयो भवन्ति । भावतो विप्रकृष्टा—अन्यगच्छीयाचार्यादिरूपा तत्राधिकरणादिसम्वादिति ॥ सू० १० ॥

सम्प्रति निर्ग्रन्थमधिकृत्य विहारविधिमाह—‘कप्पइ’ इत्यादि ।

सूत्रम्—कप्पइ णिग्गंथाणं विइगिट्ठियं दिसं वा अणुदिसं वा उइसित्तए वा धारित्तए वा ॥ सू० ११ ॥

छाया—कल्पते निर्ग्रन्थानां व्यतिकृष्टा दिशं वा अनुदिश वा उद्देशु वा धारयितुं वा ॥ सू० ११ ॥

भाष्यम्—‘कप्पइ’ कल्पते ‘णिग्गंथाणं’ निर्ग्रन्थानाम् ‘विइगिट्ठियं दिसं वा’ व्यतिकृष्टा दिश वा—व्यतिकृष्टाम् क्षेत्रतो भावतश्च विपरीता, क्षेत्रतो दूरस्थाम्, भावतोऽन्यगच्छीया-चार्यादिरूपाम् ‘अणुदिसं वा’ अनुदिश वा—अतिविपरीताम् ‘उइसित्तए वा धारित्तए वा’ उद्देशुमनुज्ञातुम् धारयितु—स्वय गन्तु वा ॥ सू० ११ ॥

पूर्वं निर्ग्रन्थाना विप्रकृष्टदिग्गमने विधि प्रोक्त, सम्प्रति, विप्रकृष्टप्रसङ्गाद् विप्रकृष्टाधिकरणजन्यापराधक्षमापने निर्ग्रन्थमधिकृत्य सूत्रमाह—‘नो कप्पइ णिग्गंथाणं’ इत्यादि ।

सूत्रम्—नो कप्पइ णिग्गंथाणं विइगिट्ठाइ पाहुडाइं विओसवित्तए ॥ सू० १२ ॥

छाया—नो कल्पते निर्ग्रन्थाना व्यतिकृष्टानि प्राभृतानि व्यवशमयितुम् ॥ सू० १२ ॥

भाष्यम्—‘नो कप्पइ’ न कल्पते ‘णिग्गंथाणं’ निर्ग्रन्थानाम् ‘विइगिट्ठाइं’ व्यतिकृष्टानि—दूरदेशकृतानि ‘पाहुडाइं’ प्राभृतानि कठोरवचनादिजनिताधिकरणानि ‘विओसवित्तए’ व्यवशमयितुम् तत्रस्थानामेव उपशमयितुम्, किन्तु—यत्रैव स्थानविशेषेऽधिकरणं समुत्पन्न तत्रैवोपशमयितु कल्पते, क्लेशमुत्पाद्य नान्यत्र गमन युक्तियुक्तमिति भाव । अत्रापि व्यतिकृष्टाधिकरणक्षमापनं द्विविधम्—क्षेत्रतो भावतश्च, एष क्षेत्रतो व्यतिकृष्टाधिकरणक्षमापनविधिरुक्त । भावतस्तु अन्येन श्रमणेन सार्द्धं कृताधिकरणस्याऽन्यसमीपे क्षमापनम्, एवमपि कर्तुं न कल्पते इति सूत्राशय ॥ सू० १२ ॥

सम्प्रति निर्ग्रन्थमधिकृत्य व्यतिकृष्टाधिकरणक्षमापनविधिमाह—‘कप्पइ णिग्गंथीणं’ इत्यादि ।

सूत्रम्—कप्पइ णिग्गंथीणं विइगिट्ठाइं पाहुडाइं विओसवित्तए ॥ सू० १३ ॥

छाया—कल्पते निर्ग्रन्थीना व्यतिकृष्टानि प्राभृतानि व्यवशमयितुम् ॥ सू० १३ ॥

भाष्यम्—‘कप्पइ’ कल्पते ‘णिग्गंथीणं’ निर्ग्रन्थीनाम् ‘विइगिट्ठाइं’ व्यतिकृष्टानि क्षेत्रतो भावतश्च दूरदेशकृतानि ‘पाहुडाइं’ प्राभृतानि—अधिकरणानि तत्रस्थिताया एव ‘विओ-

सवित्तए' व्यवशमयितुम्—उपशमयितुं क्षमापयितुमित्यर्थः, निर्ग्रन्थीनां दूरदेशगमने लीशरीर-
त्वात् सयमात्मविराघनादिबहुदोषसम्भवादिति ॥ सू० १३ ॥

पूर्व निर्ग्रन्थनिर्ग्रन्थीना व्यतिकृष्टाऽधिकरणक्षमापनविधिः प्रदर्शितः, सम्प्रति निर्ग्रन्थ-
मधिकृत्य व्यतिकृष्टकाले स्वाध्यायनिषेधमाह—'नो कप्पइ निगंग्थाणं' इत्यादि ।

सूत्रम्—नो कप्पइ निगंग्थाणं विइगिट्ठे काले सज्झायं करित्तए ॥ सू० १४ ॥

छाया—नो कल्पते निर्ग्रन्थाना व्यतिकृष्टे काले स्वाध्यायं कर्तुम् ॥ सू० १४ ॥

भाष्यम्—नो कप्पइ' नो कल्पते 'निगंग्थाणं' निर्ग्रन्थानाम् 'विइगिट्ठे काले'
व्यतिकृष्टे काले—विकृते विपरीते काले अस्वाध्यायकाले यस्य स्वाध्यायस्य यः कालविशेषो निर्णीतः
शास्त्रे तदतिरिक्ते काले, विकृतकालो द्विविधः—कालिक उत्कालिकश्चेति । तत्र कालिक प्रथम-
पौरुष्या अनन्तर चतुर्थपौरुषीतः पूर्वो यः कालः स' । विकृतोत्कालिक—सूर्योदयसूर्यास्तयोः
सन्धिकाल अर्द्धरात्रिश्चेति । एवम्भूते विकृते काले 'सज्झायं' स्वाध्यायम्—आचाराङ्गनिशीथसूत्र
प्रमृतीना मूलपाठस्याऽध्ययनम् 'करित्तए वा' कर्तुम् ॥ सू० १४ ॥

निर्ग्रन्थीना व्यतिकृष्टे काले स्वाध्यायं कर्तुं कल्पते इति तद्विधिमाह—'कप्पइ निगंग-
थीणं' इत्यादि ।

सूत्रम्—कप्पइ निगंग्थीणं विइगिट्ठे काले सज्झायं करित्तए निगंग्थनिस्साए ॥ १५ ॥

छाया—कल्पते निर्ग्रन्थीनां व्यतिकृष्टे काले स्वाध्यायं कर्तुं निर्ग्रन्थनिश्चया ॥ १५ ॥

भाष्यम्—'कप्पइ' कल्पते 'निगंग्थीणं' निर्ग्रन्थीनाम् 'विइगिट्ठे काले' व्यतिकृष्टे
काले—विकालेऽपीत्यर्थः 'सज्झायं करित्तए' स्वाध्यायं आचाराङ्ग—निशीथसूत्राणामध्ययनं कर्तुम् ।

ननु पूर्वसूत्रे व्यतिकृष्टकाले निर्ग्रन्थानां स्वाध्यायस्य निषेधः कृतः, प्रकृतसूत्रेण श्रमण्याः कृते
स्वाध्यायस्य विधानं क्रियते अस्वाध्यायकालस्तु सर्वेषां समान एव भवतीति न्यायस्य समानत्वाद्
कथमस्वाध्यायकाले निर्ग्रन्थीनां स्वाध्यायस्य विधानं कृतम् ? तत्राह—कारणिकमिदं सूत्रम्, यथा
काचिन्नवदीक्षिता सूत्रावृत्तिं करोति स्त्रीस्वभावत्वाद् विस्मरणशीला च सा, संप्रति स्वाध्याया-
करणेऽस्या सूत्रं विस्मृतं भविष्यतीत्यादिकारणमादाय निर्ग्रन्थ आज्ञां ददाति तदा तदाज्ञया
तस्या कृते व्यतिकृष्टकालेऽपि स्वाध्यायस्य विधानं कृतमिति नात्र दोषापत्तिरत आह—'निगंग्थं'
इत्यादि, 'निगंग्थनिस्साए' निर्ग्रन्थनिश्चया—श्रमण्याज्ञया श्रमण्या सूर्योदयसूर्यास्तसन्धिकालार्द्धरात्र-
रूपास्वाध्यायेऽपि काले स्वाध्यायः कल्पते, निषेधोऽत्र स्वातन्त्र्येण संयत्या विकृतकाले स्वाध्याय-
करणविषयको विज्ञेय इति ॥ सू० १५ ॥

सम्प्रति समुच्चयेन स्वाध्यायनिषेधमाह—‘णो कप्पइ’ इत्यादि ।

सूत्रम्—णो कप्पइ णिगंथाण वा णिगंथीण वा असज्झाइए सज्झाय करि-
त्तए ॥ सू० १६ ॥

छाया—नो कल्पते निर्ग्रन्थाना वा निर्ग्रन्थीना वा अस्वाध्यायिके स्वाध्यायं
कर्तुम् ॥ सू० १६ ॥

भाष्यम्—‘नो कप्पइ’ नो कल्पते ‘णिगंथाण वा णिगंथीण वा’ निर्ग्रन्थाना
वा निर्ग्रन्थीना वा ‘असज्झाइए’ अस्वाध्यायिके स्वाध्यायेन निर्वृत्त स्वाध्यायिक, न स्वाध्यायिकम्
अस्वाध्यायिकम्, तस्मिन्-यदा यत्र वा अस्वाध्यायसम्बन्धि किमपि कारण भवेत् तत्समये
तत्स्थाने वा ‘सज्झायं करित्तए’ स्वाध्याय कर्तुम्, य खलु अस्वाध्यायिक कालस्तस्मिन्
काले स्वाध्याय कर्तुं संयताना संयतीना वा न कल्पते । अस्वाध्यायिकप्रकरण सविस्तर-
मुत्तराध्ययनसूत्रस्यैकोनत्रिंशत्तमेऽध्ययने मत्कृताया प्रियदर्शनीव्याख्यायामालोकनीयम् ॥ सू० १६ ॥

अथ स्वाध्यायकाले स्वाध्यायोऽवश्यं कर्तव्य इति स्वाध्यायसूत्रमाह—‘कप्पइ’ इत्यादि ।

सूत्रम्—कप्पइ णिगंथाण वा णिगंथीण वा सज्झाइए सज्झायं करित्तए ॥ १७ ॥

छाया—कल्पते निर्ग्रन्थाना वा निर्ग्रन्थीना वा स्वाध्यायिके स्वाध्यायं कर्तुम् ॥ १७ ॥

भाष्यम्—‘कप्पइ’ कल्पते ‘णिगंथाण वा’ निर्ग्रन्थाना वा ‘णिगंथीण वा’
निर्ग्रन्थीना वा ‘सज्झाइए’ स्वाध्यायिके-स्वाध्यायकाले ‘सज्झायं’ स्वाध्यायम् ‘करित्तए’
कर्तुम् कल्पते, स्वाध्यायकाले निर्ग्रन्थनिर्ग्रन्थीभिरवश्य स्वाध्यायं कर्तव्य, नाऽत्र प्रमाद-
कार्य इति भाव । कस्य सूत्रस्य क स्वाध्यायकालः कस्य सूत्रस्य कोऽस्वाध्यायकालः
इत्यादि सर्वं नन्दीसूत्रे द्रष्टव्यम् ॥ सू० १७ ॥

अस्वाध्यायिकं द्विविधं भवति—आत्मसमुत्थं परसमुत्थं च, तत्राऽऽत्मसमुत्थमस्वाध्यायिक-
माह—‘नो कप्पइ’ इत्यादि ।

सूत्रम्—नो कप्पइ णिगंथाण वा णिगंथीण वा अप्पणो असज्झाइए सज्झायं
करित्तए, कप्पइ ण्हा अणमणस्स वायणं दलइत्तए ॥ सू० १८ ॥

छाया—नो कल्पते निर्ग्रन्थाना वा निर्ग्रन्थीनां वा आत्मनोऽस्वाध्यायिके स्वा-
ध्याय कर्तुम्, कल्पते खलु अन्योऽन्यस्य वाचना दातुम् ॥ सू० १८ ॥

भाष्यम्—‘नो कप्पइ’ नो कल्पते ‘णिगंथाण वा णिगंथीण वा’ निर्ग्रन्थाना वा
निर्ग्रन्थीना वा, ‘अप्पणो’ आत्मन स्वसबन्धिनि स्वस्मादुत्थिते इत्यर्थे ‘असज्झाइए’ अस्वा-

ध्यायिके 'सज्जायं करित्तए' स्वाध्यायं कर्तुं न कल्पते इति सम्बन्धः, किन्तु 'कप्पइ णं अन्नमन्नस्स' कल्पते खलु अन्योऽन्यस्य-परस्परस्य 'वायणं दलइत्तए' वाचना दातुम् अन्यत्र अन्यस्थाने अन्यद्वारा वा । तत्रात्मसमुत्थमस्वाध्यायिकं श्रमणस्यैकं भवति रोगजम्, श्रमण्याश्च द्विविधम्-रोगजम् ऋतुजं च, तत्र रोगजम् अशोभगन्दरवणादिविषयम्, ऋतुजं च ऋतुविषयम् । तत्र श्रमणस्य रक्तपूयादिदर्शनं यावत्, श्रमणीनां च रक्तपूयरजोदर्शनं यावद् अस्वाध्यायिकं भवति, तस्मिन् काले निर्ग्रन्थनिर्ग्रन्थीनां स्वाध्यायं कर्तुं न कल्पते, किन्तु व्रणादिस्थानमष्ट-पुटवस्त्रेणाच्छाद्याऽन्योऽन्यस्य-परस्परस्य वाचना अर्थरूपां दातुं श्रोतुं वा कल्पते ॥ सू० १८ ॥

पूर्वमस्वाध्यायिके स्वाध्यायनिषेध, स्वाध्यायिके स्वाध्यायविधिश्च प्रदर्शितः, सम्प्रति स्वाध्यायिके नित्यस्वाध्यायकारक श्रमणः पदवीयोग्यो भवति, स चाऽल्पपर्यायोऽपि बहुपर्याय-वत्या श्रमण्या उपाध्यायतया आचार्यतया च उद्देष्टुं कल्पते इति सूत्रद्वयेनाह-**‘तिवास०’** इत्यादि ।

सूत्रम्—**‘तिवासपरियाए समणे निगंगंये तीसंवासपरियायाए समणीए निगंगं-
थीए कप्पइ उवज्जायत्ताए उद्दिसित्तए ॥ सू० १९ ॥**

छाया—त्रिवर्षपर्यायः श्रमणो निर्ग्रन्थः त्रिशद्वर्षपर्यायायाः श्रमण्याः निर्ग्रन्थ्याः कल्पते उपाध्यायतया उद्देष्टुम् ॥ सू० १९ ॥

भाष्यम्—**‘तिवासपरियाए’** समणे निगंगंये’ त्रिवर्षपर्यायः श्रमणो निर्ग्रन्थः, त्रिवर्ष-वर्षत्रयं यथा स्यात् पर्यायो-दीक्षाग्रहणसमयो विद्यते यस्य स त्रिवर्षपर्यायः श्रमणो निर्ग्रन्थो भवेत्तदा स **‘तीसंवासपरियाए’** त्रिशद्वर्षपर्यायाया - त्रिशद्वर्षदीक्षापर्यायवत्या **‘समणीए निगंगंथीए’** श्रमण्या निर्ग्रन्थ्या **‘कप्पइ उवज्जायत्ताए उद्दिसित्तए’** कल्पते उपाध्यायतया उद्देष्टुं स्वीकर्तुम्, त्रिशद्वर्षपर्यायवत्या श्रमण्याः त्रिवर्षपर्याय श्रमण उपाध्यायो भवितुमर्हतीति भावः ॥ १९ ॥

पुनराह-**‘पंचवासपरियाए’** इत्यादि ।

सूत्रम्—**‘पंचवासपरियाए समणे निगंगंये सट्ठिवासपरियायाए समणीए निगंगंथीए
कप्पइ आयरियत्ताए उद्दिसित्तए ॥ सू० २० ॥**

छाया—पञ्चवर्षपर्यायः श्रमणो निर्ग्रन्थः षष्टिवर्षपर्यायायाः श्रमण्या निर्ग्रन्थ्याः कल्पते आचार्यतया उद्देष्टुं ॥ सू० २० ॥

भाष्यम्—**‘पंचवासपरियाए’** पञ्चवर्षपर्यायः-पञ्चवर्षदीक्षापर्यायः **‘समणे निगंगंये’** श्रमणो निर्ग्रन्थो यदि भवेत्तदा स **‘सट्ठिवासपरियायाए’** षष्टिवर्षपर्यायाया - षष्टिवर्षदीक्षापर्याय-वत्या **‘समणीए निगंगंथीए’** श्रमण्या निर्ग्रन्थ्या **‘कप्पइ’** कल्पते, **‘आयरियत्ताए’** आचार्यतया

आचार्यरूपेण 'उद्दिशित्' उद्दिष्ट- स्वीकर्तुम्, पञ्चवर्षपर्याय श्रमणः पटिवर्षपर्यायवत्या श्रमण्या आचार्यो भवितुमर्हतीति भावः । अत्र विषये अस्यैव व्यवहारसूत्रस्य तृतीयोद्देशकस्य तृतीयसूत्रे त्रिवर्षपर्यायस्य श्रमणनिर्ग्रन्थस्योपाध्यायत्वम्, पञ्चमे सूत्रे च पञ्चवर्षपर्यायस्य श्रमणनिर्ग्रन्थस्य च आचार्योपाध्यायत्वं कल्पते इति प्रोक्तमित्युभयोर्भेदः । ननु त्रिशद्वर्षपर्यायायास्त्रिवर्षपर्याय उपाध्यायः, पञ्चवर्षपर्यायश्च षट्द्वर्षपर्यायाया आचार्यश्च भवेत्तदाऽधिकपर्यायवती श्रमणी अल्पपर्यायस्य श्रमणस्य कथं वन्दनादिव्यवहारं कुर्यात्, एतदनुचितं प्रतिभाति ? तत्राह—नैव शङ्कनीयम् जिनशासने पुरुषज्येष्ठस्य धर्मस्य तीर्थकरैः प्रतिपादितत्वादिति, किं बहुना—श्रमण एतदिवसपर्यायोऽपि शतवर्षपर्यायाया श्रमण्या वन्दनीयो भवतीति शास्त्रसमतम् ॥ सू० २० ॥

पूर्वं पर्यायमाश्रित्य पदबोधानविधिं प्रदर्शितः, सम्प्रति—मृतश्रमणदेहस्य परिष्ठापनविधिमाह—
'गामाणुगामं' इत्यादि ।

सूत्रम्—गामाणुगामं दृङ्जमाणे भिक्षु य आहच्च वीसमेजा तं च शरीरं केइ साहम्मिए पासेज्जा कप्पइ से तं शरीरं न सागारियमिति कट्ठु थंडिले बहु-
फासुए पडिलेहिता पमज्जिता परिट्टवेत्तए, अत्थि य इत्थं केइ साहम्मियसंतिए उव-
गरणजाए परिहरणारिहे कप्पइ से सागारकडं गहाय दोच्चंपि ओगहे अणुणवेत्ता
परिहारं परिहरित्ते ॥ सू० २१ ॥

छाया—ग्रामानुगामं द्रवन् भिक्षुश्चाहृत्य विष्वग्भवेत्, तं च शरीरकं कश्चित्साध-
मिकः पश्येत् कल्पते तस्य तच्छरीरकं न सागारिकमिति कृत्वा स्थण्डिले बहुप्रासुके
प्रतिलेख्यं प्रमाण्यं परिस्थापयितुम् । अस्ति चात्र किञ्चित् साधर्मिकसत्कमुपकरणजातं
परिहरणार्हम्, कल्पते तस्य सागारकृतं गृहीत्वा द्वितीयमपि अवग्रहमनुष्णाप्य परिहारं
परिहरितुम् ॥ सू० २१ ॥

भाष्यम्—'गामाणुगामं' ग्रामानुगामम्—एकस्माद् ग्रामाद् ग्रामान्तरम् 'दृङ्ज-
माणे' द्रवन्—विहारवृत्त्या गच्छन्, 'भिक्षु य' भिक्षुश्च श्रमण 'आहच्च' आहृत्य—कदा-
चित् 'वीसमेजा' विष्वग्भवेत्—शरीराद् विष्वक्—पृथग्भवेत्—घ्रियेत—कालगतो भवेदित्यर्थः 'तं
च शरीरं केइ साहम्मिया पासेज्जा' तच्च शरीरकं कश्चित् साधर्मिक—सहगत श्रमण
पश्येत्—अयं मृत इति जानीयात्तदा 'कप्पइ' कल्पते 'से' तस्य साधर्मिकस्य भिक्षोः, 'तं
शरीरं' तन्मृतशरीरम् 'न सागारियमिति कट्ठु' न सागारिक—सागारसंबन्धि—गृहस्थसंबन्धि
मा भवतु गृहस्था इदं मृतकशरीरं मा स्पृशन्तु 'इति कट्ठु' इति कृत्वा—इति बुद्ध्या
व्य. २३

‘थंडिले’ स्थण्डिले—एकान्तभूमिरूपे, कीदृशे ? इत्याह—‘बहुफासुए’ बहुप्रासुके—द्विन्द्रियादि-जीवविवर्जिते ‘पडिलेहिता’ तत्स्थण्डिल प्रतिलेख्य—प्रत्युपेक्ष्य द्विन्द्रियादिप्राणिवर्जितं सम्य-गवलोक्य तत्. ‘पमज्जित्ता’ प्रमार्ज्य—प्रमार्जनं कृत्वा तत्स्थानात् द्विन्द्रियादिकं पृथक् कृत्वा, ‘परिद्धवित्तए’ परिस्थापयितुम् साधूनां साधर्मिकस्य मृतस्य सयतस्य शरीरं गृहस्था मा स्पृशन्तु इति बुद्ध्या द्विन्द्रियादिजीवविवर्जितप्रदेशे प्रतिलेखनप्रमार्जनं कृत्वा तत् शरीरं परिष्ठापयितुं कल्पते इत्यर्थः । परिष्ठापनानन्तरम् ‘अत्थि य इत्थ केइ साहम्मियसंतिए उवग-रणजाए परिहरणारिहे’ अस्ति चात्र किञ्चित् सावर्त्मिकसत्कमुपकरणजातं परिहरणार्हम्, अस्ति—विद्यते चात्र मृतसाधुशरीरसमीपे किञ्चित् साधर्मिकसयतसबन्धि—उपकरणजातं भण्डोप-करणादिकं परिहरणार्हं—परिभोगार्हम् उपभोगयोग्यं भवेत्तदा ‘कप्पइ से सागारकडं गहाय’ कल्पते ‘से’ तस्य सागारकृतं गृहीत्वा, तत्र—सागारकृतं नाम नात्मना स्वीकरोति किन्तु आचार्यसम्बन्धि एतत्, आचार्य एव तस्य ज्ञायकः, एवमवग्रहपूर्वकं गृहीत्वाऽऽचार्याणां समर्पयेत्, आचार्यो यदि यस्मै कस्मैचिद्व्यात् तदा स ‘मत्थएण वन्दामि तहचि’ इति बुवाण आचार्यवचं स्वीकुर्यात् गृहीते सति ‘दोच्चपि ओगहं अणुणवेत्ता’ द्वितीयमपि वारम् अवग्रहम्—आज्ञा भण्डोपकरणाद्युपभोगार्थमनुज्ञाप्य—गृहीत्वा ‘परिहारं परिहरितए’ परिहारं परिहर्तुम्—आचार्यानुज्ञापनानन्तरमुपभोगयोग्यं वस्तु आचार्यप्रदत्तमुपभोक्तुं कल्पते परि-हर्तुमिति त्यागानुज्ञाया त्यक्तुं कल्पते, अन्यस्मै दातुं परिष्ठापयितुं वा कल्पते ॥ सू० २१ ॥

सम्प्रति—उपाश्रयस्य अवक्रयविक्रयविषयमधिकृत्य शय्यातरविधिं प्रदर्शयितुमाह—
‘सागारिए’ इत्यादि ।

सूत्रम्—सागारिए उवस्सयं वक्कएणं पउंजेज्जा, से य वक्कइयं वएज्जा इम-म्मि य इमम्मि य ओवासे समणा णिग्गंया परिवसंति से सागारिए परिहारिए, से य नो वएज्जा वक्कइए वएज्जा से सागारिए परिहारिए, दोवि ते वएज्जा दोवि सागारिया परिहारिया ॥ सू० २२ ॥

उाया— सागारिकः उपाश्रयमवक्रयेण प्रयुञ्जीतः स चाऽवक्रयिकं वदेत्—अस्मिन् अवक्रयिकं अवकाशे श्रमणा निर्ग्रन्थाः परिवसन्ति, स सागारिकः परिहार्यः, स च नो वदेत् अवक्रयिको वदेत् स सागारिकः परिहार्यः, द्वावपि तौ वदेयाताम् द्वावपि सागारिकौ परिहार्यौ ॥ सू० २२ ॥

भाष्यम्—‘सागारिए’ सागारिकः उपाश्रयस्वामी ‘उवस्सयं’ उपाश्रयम्—वसतिम् ‘वक्कएण’ अवक्रयेण, क्रियकालमवक्रयेण—माटकप्रदानेन ‘पउंजेज्जा’ प्रयुञ्जीत—व्यापारयेत्,

श्रावको भाटकप्रदानपूर्वकमन्यस्मै उपाश्रय दद्यात् इत्यर्थः, 'से य वक्कइयं वएज्जा' स च सागारिक, अवक्रयिक भाटकेनोपाश्रयप्रतिग्राहिणं वदेत् उपाश्रयग्रहणसमये कथयेत् । किं वदेत् : तत्राह—'इमस्मि' इत्यादि, 'इमंमि य इममि य ओवासे समणा णिग्गथा परिवसंति' अस्मिंश्च अस्मिंश्च अवकाशे—उपाश्रयस्याऽमुकामुकप्रदेशे श्रमणा निर्ग्रन्थाः परिवसन्ति—निवासं कुर्वन्ति, स सागारिक यस्मै भाटकग्रहणाय उपाश्रयं ददाति, तं प्रति उपाश्रयप्रदानसमये एव वदेत्—यदहं तुम्यं भाटकप्रदानपूर्वकमुपाश्रयं ददामि किन्तु उपाश्रयस्याऽमुकप्रदेशे साधवो वसन्ति अतस्तं प्रदेशं विहायोपाश्रयं ददामीति । तस्मात् साधुस्थितिकमुपाश्रयस्य प्रदेशं विहायाऽवशिष्ट एवोपाश्रयस्य प्रदेशो भाटकप्रदानपूर्वकं त्वया ग्रहीतव्यं 'से सागारिणं परिहारिणं' एवमुक्ते स सागारिकं परिहार्यं—परिहर्तव्यं । उपाश्रयं भाटकप्रदानपूर्वकं ददत् शय्यातरस्य गृहात् साधुभिर्मत्तपानादिकं न ग्रहीतव्यमित्यर्थः । 'से य नो वएज्जा वक्कइए वएज्जा' कदाचित् स चोपाश्रयस्वामी नो वदेत् अवक्रयिक एव—भाटकेनोपाश्रयग्रहीतैव वदेत्, यथा—अस्मिंश्च अस्मिंश्चावकाशे श्रमणा निवासं कुर्वन्तु, 'से सागारिणं परिहारिणं' स सागारिक—सोऽवक्रयिक सागारिक शय्यातर इति परिहार्यः—परिहर्तव्यः, तद्गृहादपि भक्तपानादिकं साधुभिर्न ग्रहीतव्यमिति । 'दोवि ते वएज्जा दोवि सागारिया परिहारिया' द्वावपि तौ वदेयाताम्, द्वावपि सागारिकौ परिहार्यौ । अथ द्वावपि भाटकदाता भाटकेन प्रतिग्रहीता च वदेयाताम् प्रथममुपाश्रयस्वामी वदेत्—एतावति उपाश्रयस्याऽवकाशे श्रमणा निर्ग्रन्थाः स्थास्यन्तीति, पश्चादवक्रयिको ब्रूयात्—एतावति प्रदेशे श्रमणा निर्ग्रन्थास्तिष्ठन्तु न मे काऽपि हानिः, एव यदि तौ द्वावपि वदेयाताम् तदा तौ द्वावपि सागारिकौ शय्यातरौ इति द्वावपि परिहार्यौ, तयोर्द्वयोरपि गृहात्साधुभिर्मत्तपानादिकं न ग्रहीतव्यमिति ।

यदि—शय्यातरो भाटकेनोपाश्रयं कस्मैचिद्ददाति तथा प्रदानसमये कथयेत्—यामहं ददामि वसतिम्, तस्या वसतेरमुकाऽमुकप्रदेशे श्रमणा निर्ग्रन्थाः परिवसन्ति, अतस्तत्तत्प्रदेशं परित्यज्योपाश्रयस्य प्रदेशान्तरमेव त्वया ग्रहीतव्यम्, इत्थं कथयत शय्यातरस्य भक्तपानादिकं श्रमणैर्न ग्रहीतव्यम् । यदि शय्यातरं सम्पूर्णमेवोपाश्रयं भाटकेन दद्यात् अतोऽमुकप्रदेशे श्रमणा स्तिष्ठन्तीति वक्तुं न पारयेत्—कथयितुं न शक्नुयात्, किन्तु—यो भाटकेन गृह्णाति स एव वदेत्—यदमुकाऽमुकप्रदेशे श्रमणा निर्ग्रन्थास्तिष्ठन्तु, तदा स भाटकेन उपाश्रयप्रतिग्रहीता शय्यातर इति तस्याऽपि भक्तपानादिकं ग्रहीतुं साधूनां न कल्पते । यदि उपाश्रयस्याधिपतिः भाटकेन ग्रहीता च उभावपि वदेयाताम् तत्र प्रथमो वदेत्—अमुकप्रदेशे श्रमणा निर्ग्रन्थाः स्थास्यन्तीति, उपाश्रयग्रहीताऽपि वदेत्—यदुपाश्रयस्याऽमुस्मिन् अवकाशे

श्रमणा निर्ग्रन्थास्तिष्ठन्तु तदोभावपि शय्यातरौ इति द्वयोरपि तयोर्मक्तपानादिक साधुमिर्न
ग्रहीतव्यमिति भावः ॥ सू० २२ ॥

सूत्रम्—सागारिण उवस्सयं विक्किणिज्जा से य कइयं वणज्जा इमंमि य इमंमि
य ओवासे समणा णिग्गंथा परिवसंति, से य सागारिण परिहारिण, से य नो
वणज्जा कइए वणज्जा से सागारिण परिहारिण, दोवि ते वणज्जा दोवि सागारिया
परिहारिया ॥ सू० २३ ॥

छाया— सागारिक उपाश्रयं विक्रीणीत, स च क्रयिकं वदेत्—अस्मिंश्च अस्मिंश्च
अवकाशे श्रमणा निर्ग्रन्थाः परिवसन्ति, स च सागारिकः परिहार्यः, स च नो वदेत्,
अवक्रयिको वदेत् स सागारिकः परिहार्यः, द्वावपि तौ वदेयाताम् द्वावपि सागारिकौ
परिहार्यौ ॥ सू० २३ ॥

भाष्यम्—‘सागारिण’ सागारिक-शय्यातर ‘उवस्सयं’ उपाश्रयं-वसतिम् ‘विक्कि-
णिज्जा’ विक्रीणीत-उपाश्रयस्य विक्रयं कुर्यात् मूल्येन दद्यादित्यर्थः तस्योपाश्रयस्य यावन्मूल्यं तद्
गृहीत्वा तमुपाश्रयं मूल्यदात्रे दद्यात्, ‘से य कइयं वणज्जा’ स च क्रयिक वदेत् स चोपाश्रयस्य
विक्रेता सागारिक यो मूल्यं दत्त्वा उपाश्रयं गृह्णाति त प्रति वदेत्—‘इमंमि य इमंमि य ओवासे
समणा णिग्गंथा परिवसंति’ त्वया मूल्येन गृहीतस्यास्योपाश्रयस्य अस्मिंश्चास्मिंश्च अवकाशे श्रमणा
निर्ग्रन्थाः परिवसन्ति—अस्योपाश्रयस्यामुक्तप्रदेशे साधवस्तिष्ठन्ति, अतस्तादृश देशं परित्यज्योपाश्रयं
भवते ददामि, ‘से य सागारिण परिहारिण’ स च सागारिक शय्यातर इति शय्यातरत्वात् स
परिहार्यः—परिहर्तव्यः भक्तपानादिकं गृह्णन्ति तस्य प्रतिषेधं कार्यः । ‘से य नो वणज्जा’
स च—पूर्वस्वामी यदि किञ्चिदपि न वदेत् किन्तु ‘कइए वणज्जा’ क्रयिक—यो मूल्यं दत्त्वा
उपाश्रयं गृह्णाति स एव वदेत्—यथा—अस्योपाश्रयस्याऽमुक्तप्रदेशे मत्क्रीतेऽपि श्रमणा निर्ग्रन्थाः यथा-
सुखं तिष्ठन्तु, तदा—‘से सागारिण परिहारिण’ स च क्रेता सागारिकः शय्यातर इति कृत्वा
परिहार्यः—परिहर्तव्यः, तद्गृहं भक्तपानादिकं परिवर्जनीयमिति । ‘दोवि ते वणज्जा दोवि
सागारिया परिहारिया’ अथवा द्वावपि तौ पूर्वप्रकारेण वदेयाताम् तदा द्वावपि सागारिकौ
शय्यातरौ परिहार्यौ—परिहर्तव्यौ । अथ यदि द्वावपि वदेयाताम्—यथा पूर्वस्वामिना कथितम्—
‘एतावत्येकदेशे श्रमणा निर्ग्रन्थास्तिष्ठन्तु’ परन्तु तावति प्रदेशे श्रमणानां समावेशमदृष्ट्वा मूल्येन
ग्रहीता वदेत्—एतावति मदीयेऽपि प्रदेशे तिष्ठन्तु श्रमणा निर्ग्रन्थाः, तदा द्वावपि सागारिकौ—
शय्यातरौ इति तौ द्वावपि परिहार्यौ—परिहर्तव्यौ, तद्गृहेभ्यो भक्तपानादिकं कदाचिदपि न
प्राप्यम् ॥ सू० २३ ॥

पूर्वमुपाश्रयमधिकृत्य शय्यातरविधिं प्रदर्शित, साम्प्रतमुपाश्रयस्याऽवग्रहविधिमाह—
'विहवधूया' इत्यादि ।

सूत्रम्—विहवधूया नायकुलवासिणी सावि यावि ओगहं अणुन्नवेयव्वा किमंग !
पुण पिया वा भाया वा पुत्ते वा सेवि यावि ओगह ओगिण्हियव्वे ॥ सू० २४ ॥

छाया—विधवदुहिता ज्ञातकुलवासिनी साऽपि चापि अवग्रहमनुज्ञापयितव्या
किमङ्ग ? पुनः पिता वा भ्राता वा पुत्रो वा सोऽपि चापि अवग्रहमवग्रहीतव्यः ॥ सू० २४ ॥

भाष्यम्—'विहवधूया' विधवदुहिता तत्र विगतः धव-पतिर्यस्या सा विधवा-
पतिरहिता, दुहिता-उपाश्रयस्वामिन कन्या, कीदृशीत्याह-'नायकुलवासिणी' ज्ञातकुलवासिनी-
पतिपक्षरहितत्वेन पितृगृहवासिनी पितृपक्षवासिनी पितृपितामहादिगृहवासिनी वा 'सावि यावि
ओगहं अणुन्नवेयव्वा' साऽपि चापि-साऽपि चावग्रहमनुज्ञापयितव्या-अवग्रहम्-आज्ञां प्रति
अनुज्ञापयितव्या-आज्ञाग्रहणयोग्या भवति, साधुभिर्वासाय एषाऽपि प्रष्टव्येत्यर्थः, एतस्या अनु-
ज्ञामादाय उपाश्रये वास करणीयो न त्वाज्ञामन्तरेण निवसेदितिमात्र । यदि पितृगृहस्थिता
विधवाऽपि आज्ञाग्रहणार्थं योग्या भवति तर्हि--'किमंग ! पुण पिया वा भाया वा पुत्ते वा' किमङ्ग
पुनः पिता वा भ्राता वा पुत्रो वा, 'सेवि यावि' सोऽपि च सुतराम् 'ओगहं ओगिण्हियव्वे'
अवग्रहमवग्रहीतव्यः । यदि विधवा दुहिता स्थानार्थमनुज्ञापयितव्या भवेत्तदा का कथा पितृभ्रातृपुत्रा
दीनाम्, अतस्ते सर्वेऽपि निवासार्थमनुज्ञापयितव्या । तत्र पुत्रादयो द्विप्रकारका प्रज्ञताः प्रभव
सत्ताधारिणः, अप्रभवः--सत्तावर्जिता, तत्राऽप्रभव एते-गृहीतभागः पृथग्भूतो भ्राता १,
पुत्रो वा २, प्राघूर्णक ३, दास ४, मृतक ५, जामात्रे दत्ता पितृपक्षद्विष्टा कन्या च ६,
एते निस्सत्ताका अप्रभवो नानुज्ञापनीया, एतेषामुपाश्रयाज्ञा न ग्रहीतव्या श्रमणैरिति
मात्र । अथ च-अप्रमूणामनुज्ञापने सम्भवन्त्येते दोषा, तथाहि-अप्रमूननुज्ञाप्य यदि
कुत्रचित् उपाश्रये गृहे वा श्रमणं स्थास्यति तदा-यदा गृहस्वामी आगमिष्यति, अथ यदि तस्य
साधुनिवासो नानुमतो भवेत् तदा स गृहस्वामी दिवा रात्रौ वा उपाश्रयात् श्रमणान्निष्का-
सयेत् । तत्र-निष्काशने लोके महती निन्दा स्यात्, कथयिष्यन्ति च लोकाः-यत् इमे साधवो
दुष्टा अशुभकर्मकारिणः सन्तीति प्रतिभाति, अत एव अमुकेन श्रावकेन स्वोपाश्रयान्निष्का-
सिता इति, कदाचित् स्थानान्तरमलभमानानामकिञ्चनानामिव यत्र तत्र परिश्रमणं स्यात्,
इत्यादिवहवो दोषा समवेयुः । तथा-अदत्तादानदोषोऽपि स्यात्, तेनाऽऽज्ञामङ्गादयो दोषा अपि
समापतेयुः, तस्मात् गृहस्वामिनो वा तन्निर्दिष्टाद्वा वसतेराज्ञा ग्रहीतव्येति भावः ॥ सू० २४ ॥

पूर्वं चतुर्विंशतितमसूत्रे नगरे वसता श्रमणेनाऽवग्रहयाचना कर्त्तव्येति कथितम् स च श्रमणो यथानगरे तिष्ठति तथा विहारं कुर्वन् श्रमणं कदाचिददव्यामपि वसेदिति वनेऽपि तिष्ठता श्रमणेन तत्रापि अवग्रहयाचना कर्त्तव्येति दर्शयितुं पञ्चविंशतितमं सूत्रं व्याख्यातुमाह—‘पहेवि ओगगहं इत्यादि ।

सूत्रम्—पहेवि ओगगहं अणुन्नवेयव्वे ॥ सू० २५ ॥

छाया—पथि अपि अवग्रहमनुज्ञापयितव्यः ॥ सू० २५ ॥

भाष्यम्—पथि अपि, तत्र पथि—मार्गे अपिशब्दाद् वृक्षाद्यधः अटव्यादौ च ‘ओगगहं’

अवग्रहम्—निवासार्थमात्मनो निवासविषयकं याचनं प्रति कोऽपि वृक्षादिस्वामी भवेत् स ‘अणुन्नवेयव्वे’ अनुज्ञापयितव्यः, तत्सकाशान्निवासविषयाज्ञां प्रहीतव्येति भावः । मार्गे यत्र वृक्षादौ छायायां विश्राम्यन्तो ये यत्र पथिकाः प्रथमं स्थितास्तिष्ठन्ति तानपि पृष्ट्वा तत्र श्रमणस्तिष्ठेत्, अपृष्ट्वा तु तत्रापि न स्थातव्यम् । यत्र ते सागारिका वसेयुर्वृक्षादिमूले ते तु सुतरामेव अनुज्ञापयितव्याः, ततो भवन्ति ते शय्यातराः । यत्र वृक्षस्याऽधस्तात् अन्यत्र वा एकस्य परिग्रहे अनेकेषां वा परिग्रहे साधवो रात्रौ वसन्ति तर्हि यदिस्तस्तेर्युस्तदा सर्वानेव तान् शय्यातरान् कुर्युः अथाहाराद्यभावेन न संस्तरेयुस्तदा तन्मध्ये एक एव शय्यातरत्वेन स्थापयितव्यः, इत्येषां शेषेषु सागारिकेषु भजनेति ॥ सू० २५ ॥

पूर्वं शय्यातरावग्रहानुज्ञापनाविधिरुक्तः, सम्प्रति राजपरावर्त्तेऽवग्रहानुज्ञापनाविधिमाह—‘से रज्जपरिपट्टेसु’ इत्यादि ।

सूत्रम्—से रज्जपरिपट्टेसु संथडेसु अब्बोगडेसु अवोच्छिन्नेसु अपरपरिगहिणसु सच्चेव ओगगहस्स पुब्बाणुन्नवणा चिट्ठहं अडालंदमवि ओगगहे ॥ सू० २६ ॥

छाया—तस्य राजपरावर्त्तेषु संस्तृतेषु अव्याकृतेषु अव्यवच्छिन्नेषु अपरपरिगृहीतेषु सैवाऽवग्रहस्य पूर्वानुज्ञापना यथालन्दनमपि अवग्रहः ॥ सू० २६ ॥

भाष्यम्—‘से रज्जपरिपट्टेसु’ ‘से’ तस्य श्रमणस्य राजपरावर्त्तेषु राजपरावर्त्तने जाते सति, तत्र—राजपरावर्त्तो नाम पूर्वं यो राजा शासनं कुर्वन्नासीत् स राजा कालगतोऽभूत् नवीनश्च राजा तस्मिन् स्थानेऽभिषिक्तः, तेषु राजपरावर्त्तेषु । पुनः कथम्भूतेषु १ तत्राह—‘संथडेसु’ संस्तृतेषु—सम्यग्रूपेण समर्थेषु—न कोऽपि प्रत्यन्तरराजा तदीयराज्यं विलुम्पितुं शक्नोति तादृशेषु सामर्थ्यवत्षु । पुनः कथम्भूतेषु राजपरावर्त्तेषु २ ‘अब्बोगडेसु’ अव्याकृतेषु—व्याकृतहितेषु येषां दायादानां तद्राज्यसामान्यं तैर्दायादैरविभक्तेषु दायादभागवर्जितेषु । पुनः कथम्भूतेषु राजपरावर्त्तेषु ३ तत्राह—‘अवोच्छिन्नेसु’ अव्यवच्छिन्नेषु—वंशपरम्परागतं तद्राज्यमद्यावधि न

व्यवच्छिन्न परम्परागतमेव वर्तते तादृशेषु, अत एव 'अपरपरिगृहीतेषु' अपरपरिगृहीतेषु—न परेण केनापि राज्ञा परिगृहीतेषु राजपरावर्त्तैषु 'सच्चेव ओगहस्स पुब्बणुन्नवणा' सा एव पूर्वावग्रहस्याऽनुज्ञापना या पूर्वराज सक्काशाद् गृहीता—अनुज्ञापना कृता सैवावग्रहस्याऽनुज्ञापना तिष्ठति । कियन्त काल सैव पूर्वाऽनुज्ञापना तिष्ठति ? तत्राह—'अहालंदमवि ओगहे' यथा लन्दमप्यवग्रह, लन्दशब्दोऽत्र कालवाचकस्तेन यावन्तं कालं स राजवशोऽनुवर्त्तते तावन्तं कालम्, अथवा यावत्कालं श्रमणस्तत्र तिष्ठेत् तावत्कालपर्यन्तमपि अवग्रहे पूर्वराजाऽवग्रहे सैव पूर्वाऽनुज्ञापना वर्त्तते, न पुनरस्मिन् राज्ञि सिंहासने उपविष्टे स भूयोऽपि अवग्रहं प्रति अनुज्ञापयितव्यम् । साधु साध्वी वा पूर्वराजा कालगत, द्वितीयो राज्येऽभिषिक्तः अनेन प्रकारेण राज्ये परिवर्त्तनं जातम् परन्तु सम्प्रति—तस्मिन् देशे प्रथमस्य राज्ञो आज्ञा न गता, दायादेषु विभागो न जातः, वशपरम्परागतस्य राज्ञो विच्छेदो न जातः, वशपरम्परागत एव तत्राभिषिक्तः, प्रत्यन्तराजान्येन केनापि राज्यं न परिगृहीतम् तावत्कालपर्यन्तं पूर्वराज एव अवग्रहानुज्ञापनया स्थातव्यं श्रमणैरिति भावार्थः ॥ सू० २६ ॥

अथ पूर्वोक्तस्य विपर्यये सूत्रमाह—'से रज्जपरियट्टेसु' इत्यादि ।

सूत्रम्—से रज्जपरियट्टेसु असंथडेसु वोगडेसु वोच्छिन्नेसु परपरिगृहीतेषु भिक्खुभावस्स अट्ठाए दोच्चंपि ओगहे अणुन्नवेयव्वे सिया ॥ सू० २७ ॥

॥ व्यवहारे सत्तमो उद्देशो ॥७॥

छाया—तस्य राजपरावर्त्तैषु असंस्तृतेषु व्याकृतेषु व्यवच्छिन्नेषु परपरिगृहीतेषु भिक्षुभावस्याऽर्थाय द्वितीयमपि अवग्रहोऽनुज्ञापयितव्यः स्यात् ॥ सू० २७ ॥

॥ व्यवहारे सप्तम उद्देशः ॥७॥

भाष्यम्—'से रज्जपरियट्टेसु' 'से' तस्य श्रमणस्य राजपरावर्त्तैषु यत्र पूर्वराजः परिवर्त्तनं जातम् पूर्वराज्ञि कालगते सति तत्रापरो राजाऽभिषिक्तस्तद्देशेषु 'असंथडेसु' असंस्तृतेषु असमर्थेषु—अपरराजाऽऽक्रमणनिवारणार्थमशक्तेषु, कोऽप्यन्यो राजा तत्रागत्य तद्राज्यं विलुप्सितुं शक्नोति तादृशेषु त्रुटितपूर्वराज्यसंस्थितिष्वित्यर्थः 'वोगडेसु' व्याकृतेषु—विकृतिं प्राप्तेषु अन्यवशीयैर्दायादैर्वा विभज्य स्वायत्तीकृतेषु 'वोच्छिन्नेसु' व्यवच्छिन्नेषु—व्यपगतेषु पूर्ववशीयराजशासनेषु, अतएव 'परपरिगृहीतेषु' परपरिगृहीतेषु, परेण प्रत्यन्तराज्ञा स्वाधीनीकृतेषु 'भिक्खुभावस्स अट्ठाए' भिक्षुभावस्याऽर्थाय, तत्र भिक्षो—श्रमणस्य भावः—ज्ञान—दर्शन—चारित्र्यरूप, तस्याऽर्थाय प्रयोजनाय यथाऽवस्थितभिक्षुभावसंपादनायेत्यर्थः, 'मम भिक्षुभावो मा स्खिण्हितो मूयात् परिपूर्णो भवतु तदर्थं'मिति, अथवा भिक्षुभावोऽचौर्याख्यं तृतीयं व्रतं तस्याऽर्थाय—अचौर्यव्रतपरिरक्षायै 'दोच्चंपि' द्वितीयमपि वारम्, एकवारं पूर्वराजसमीपे अवग्रहस्याऽनुज्ञापना

कृताऽऽसीत्, राजपरावर्त्ते जाते द्वितीयमपि वारम्—तर्त्तिसहासनासीनराजसमीपे ‘ओगाहे अणुन्नवे-
यवे सिया’ अवग्रहः—अनुज्ञापयितव्य स्यात्, तादृशपरिस्थितिसद्भावे द्वितीयमपि वारमवग्र-
हस्याऽनुज्ञापना कर्त्तव्येति भावः । यत्र प्रदेशे पूर्वराजा कालं गतः तस्य पूर्वविस्थितस्य राज्ञो
राज्यस्थितिरपि परावृत्ता दायादैर्विभागोऽपि कृतः, अन्येन वा केनचित् राज्ञा तदासनं समा-
सादितं तादृशेषु राजपरावर्त्तेषु द्वितीयमपि वारं श्रमणैः स्वकीयभावस्य ज्ञान-दर्शन-चरित्र-
रूपस्याऽचौर्यव्रतस्य च रक्षार्थमवग्रहोऽनुज्ञापयितव्यः, अन्यथा अदत्तादानदोषः समापद्येतेति
भावार्थः । एवं द्वितीयमपि वारम् अनुग्रहाऽननुज्ञापनायामात्मविराधना समयविराधना च संभवति,
यथा—स नूतनो राजा निर्विषयत्वं कुर्यात्, जीवनस्य भेदं वा कुर्यादित्याद्यात्मविराधनासम्भवः, समय-
विराधना चाजाभङ्गादिरूपेति तस्मात् यत्र स्थिरो जातः स एव पुनरनुज्ञापयितव्यः ॥ सू० २७ ॥

इति श्री—विश्वविख्यात—जगद्ग्लोभ—प्रसिद्धवाचक—पञ्चदशभाषाकलितललितकलापालापक—
प्रविशुद्धगद्यपद्यनैकग्रन्थनिर्मापक—वादिमानमर्दक—श्रीशाहूछत्रपतिकोल्हापुरराजप्रदत्त
“जैनाचार्य”—पदभूषित—कोल्हापुरराजगुरु—बालब्रह्मचारि—जैनाचार्य—जैन-
धर्म-दिवाकर—पूज्यश्री—घासीलालव्रति—विरचितायां “व्यवहारसूत्रस्य”
भाष्यरूपाया व्याख्याया सप्तमः उद्देशः समाप्तः ॥७॥

॥ अथ अष्टमोद्देशकः ॥

न्याख्यात' सप्तमोद्देशकः, अथाष्टम प्रारम्भ्यते, अस्य सप्तमोद्देशकेन सह क' सम्बन्धः ।
इति सम्बन्धप्रतिपादनार्थमाह भाष्यकारः—'पुवं चरमे' इत्यादि ।

गाथा—पुवं चरमे रण्णो, ओग्गहऽणुण्णावणा तओ पच्छा ।
संथारग कायव्वं, किज्जइ इह वण्णणं तस्स ॥ १ ॥

छाया—पूर्वं चरमे राज्ञः अवग्रहानुज्ञापना ततः पश्चात् ।
संस्तारक कर्त्तव्यम्, क्रियते इह वर्णन तस्य ॥ १ ॥

न्याख्या—'पुवं' इति । पूर्वं सप्तमोद्देशके चरमे—चरमसूत्रे सप्तमोद्देशकस्याऽन्तिमे सूत्रे 'रण्णो' राज्ञ अवग्रहानुज्ञापना—वसतिवासार्थमाज्ञामार्गणा कथितेति शेष 'तओ पच्छा' तत पश्चात् तदनन्तर 'संथारग' लुप्तविभक्तिकमिदपदं तेन संस्तारक पदैकदेशे पदसमुदायो-पचारात् शय्यासंस्तारक शय्या च संस्तारकश्चेति समाहारे तत् कर्त्तव्यं भवेदिति । इह-अस्मिन् अष्टमोद्देशकस्यादिसूत्रे तस्य शय्यासंस्तारकस्य वर्णन क्रियते, इत्यनेन सम्बन्धेनायातस्याऽस्या-ष्टमोद्देशकस्येदमादिम सूत्रम्—'गाहा' इत्यादि ।

सूत्रम्—गाहा उ पज्जोसविण ताए गाहाए ताए पएसाए ताए ओवासंत-
राए जमिण जमिणं सेज्जासंथारग लभेज्जा तमिण तमिणं ममेव सिया, थेरा य से
अणुजाणेज्जा तस्सेव सिया, थेरा य से नो अणुजाणेज्जा एवं से कप्पइ अहारायणिगाए
सेज्जासंथारगं पडिगाहेत्तए ॥ सू० १ ॥

छाया—गाथायाम् ऋतौ पर्युषितः तस्या गाथाया तस्मिन् प्रदेशे, तस्मिन् अव-
काशान्तरे यदिदं यदिदं शय्यासंस्तारक लभेत तदिदं तदिदं ममेव स्यात्, स्थविराश्व
तस्याऽनुजानीयु तस्यैव स्यात्, स्थविराश्व तस्य नो अनुजानीयु. एवं तस्य कल्पते यथा-
रात्निकतया शय्यासंस्तारक परिग्रहीतुम् ॥ सू० १ ॥

भाष्यम्—'गाहा' गाथा, गाथाशब्दोऽत्र गृहवाचक 'गाथापति—गृहपति'रिति सर्वत्र
लभ्यमानत्वात्, तेन गाथा—गृह यदवग्रहेण प्राप्तम्, गृहस्य त्रिविधोऽवग्रहो भवति, तथाहि—ऋतुबद्ध-
साधर्मिकावग्रह १, वर्षावाससाधर्मिकावग्रह २, वृद्धावाससाधर्मिकावग्रहश्च ३ इति । तत्र
'उउ' ऋतौ ऋतुबद्धे काले, वर्षावासातिरिक्ते हेमन्तग्रीष्मरूपे, उपलक्षणाद् वर्षाकाले वृद्धावासे
वा 'पज्जोवसिए' पर्युषित—निवसित इति गाथायाम् ऋतौ पर्युषित 'ताए गाहाए' तस्या गाथायां

यस्मिन् गृहे ऋतुबद्धेकाले निवसति तस्मिन् गृहे 'ताए पएसाए' तस्मिन् प्रदेशे यस्मिन् गृहप्रदेशे तिष्ठति तस्मिन् प्रदेशे-अन्तर्बहिरादिलक्षणे 'ताए ओवासंतराए' तस्मिन् अवकाशान्तरे-द्वयोर्मध्यभागलक्षणे 'जमिण जमिणं सेज्जासंधारगं लभेज्जा' यदिद यदिद शय्यासस्तारकम्-शय्या च सस्तारकश्चेति समाहारे शय्यासस्तारकम् यद् यत् शयनोपयोगि स्थानं मदभिलषितं लभेत-प्राप्नुयात् 'तमिणं तमिणं ममेव सिया' तदिदं तदिदं सर्वं ममेव स्यात्-भवतु, इति ब्रूते श्रमणस्तदा यदि 'येरा य से अणुजाणेज्जा' स्थविराश्च गच्छनायका आचार्याः तस्याशठभावम् अवगम्य, अशठभावो नाम-मम श्लेष्मा प्रस्पन्दते स्वपतो मम श्लेष्माधिवय जायते अतो निर्वातस्थानमनुजानीत, अथवा अमुक साधुमहं सदैव प्रतिपृच्छामि तत् एतत्पार्श्वे मम शय्यासस्तारकमूर्ध्नि यूयमनुजानीत, इत्यादिविषये तस्य ऋजुभावं ज्ञात्वा 'अणुजाणेज्जा' अनुजानीयु-आज्ञा दद्यु, यथा-'यदिदं यदिदं त्वया लब्धं तत्सर्वं शय्यासस्तारकं तवैव भवतु' तदा तत्सर्वं शय्यासस्तारकम् 'तस्सेव सिया' तस्यैव-यो हि श्रमण एव ब्रूते-ममेदं सर्वं तस्यैव तत् शय्यासस्तारकं स्यात्-भवेत् । अथ यदि कदाचित् याचकस्य श्रमणस्य पूर्वोक्तविषये शठभावो लक्ष्यते तदा 'येरा य से णो अणुजाणेज्जा' स्थविराश्च तस्य श्रमणस्य शठभावेन कथनात् नो अनुजानीयु-नाज्ञां दद्यु तदा 'एवं से कप्पइ अहारायणियाए' एवम् स्थविराज्ञाया अभावे तस्य कल्पते यथारत्निकतया रत्नाधिकमर्यादया यल्लभ्यते तत् 'सेज्जासंधारगं पडिग्गाहिच्चए' शय्यासस्तारकं प्रतिग्रहीतुम्-स्वीकर्तुं कल्पते, न तत्रेतत्तत् कर्तव्यमिति भावः । ऋतुबद्धे काले वर्षाकाले वा गृहे वसन् साधु तत्र गृहे तत्प्रदेशे तदवकाशान्तरे वा यद् यत् शय्यासस्तारकं लभते तत्तत् सर्वं स्थविरानुज्ञयैव लघुज्येष्ठादिमर्यादया प्रतिग्रहीतुं कल्पते न तु त्वेच्छयेति तात्पर्यम् ॥ सू० १ ॥

पूर्वं शय्यासस्तारकस्थानविधिरुक्तं, सम्प्रति शय्यासस्तारकगवेषणविधिमाह-'से य' इत्यादि ।

सूत्रम्—से य अहालहुस्सगं सेज्जासंधारगं गवेसेज्जा जं चक्किया एगेणं हत्थेणं ओगिज्झ जाव एगाहं वा दुयाहं वा तियाहं वा परिवहिच्चए एस मे हेमंतगिम्हासु भविस्सइ ॥ सू० २ ॥

छाया--स च यथालघुस्वकं शय्यासस्तारकं गवेषयेत् यद् शक्नुयात् पक्वेन हस्तेनाऽवगृह्य यावदेकाहं वा द्वयहं वा त्र्यहं वा अध्वानं परिवोद्धुम्, एतन्मे हेमन्त-श्रोत्रेभ्यो भविष्यति ॥ सू० २ ॥

भाष्यम्—‘से य’ स च भिक्षु ‘अहालहुस्सगं’ यथालघुस्वकम्—एकान्ततो लघुकमिति यथालघुस्वकम् अत्यन्ताऽल्पभारमित्यर्थः ‘सेज्जासंधारगं’ शय्यासंस्तारकम् तत्र शय्या शरीरप्रमाणा संस्तारकं सार्धतृतीयहस्तप्रमाणकं, उभयोः समाहारे शय्यासंस्तारकं तत् ‘गवे-सेज्जा’ गवेषयेत्, क्रीदशं यथालघुस्वकम्—‘जं चक्किया एगेण हत्थेण ओगिज्झ’ यत्—यादृशं शय्यासंस्तारकं शक्नुयात्—समर्थो भवेत् एकेन हस्तेनाऽवगृह्य—गृहीत्वा ‘जाव एगाहं वा दुयाहं वा तियाहं वा’ यावदेकाहम्—एकविश्रामपर्यन्तम्, द्व्यहम्—द्विविश्रामम् त्र्यहम्—त्रिविश्रामं यावत्, ‘अद्धाणं परिवहिच्चए’ अध्वानम्—मार्गं परिवोदुं शक्नुयात् । ‘अहनं’—शब्दोऽत्र विश्रामवाचकः आहारशय्यासंस्तारकादेः क्रोशद्वयादुपरि नयनस्य शास्त्रे प्रतिष्ठितत्वादिति । किमर्थमेव कुर्यात् ? तत्राह—‘एस मे हेमंतगिम्हासु भविस्सइ’ एतन्मे शय्यासंस्तारकं हेमन्तग्रीष्मेषु—हेमन्तग्रीष्ममासेषु उपयोगि भविष्यति ॥ सू० २ ॥

एतदेव वर्षावासमधिकृत्याऽऽह ‘से य’ इत्यादि ।

सूत्रम्—से य अहालहुस्सगं सेज्जासंधारगं गवेसेज्जा जं चक्किया एगेण हत्थेण ओगिज्झ जाव एगाहं वा दुयाह वा तियाहं वा अद्धाणं परिवहिच्चए, एस मे वासावासासु भविस्सइ ॥ सू० ३ ॥

छाया—स च यथालघुस्वकं शय्यासंस्तारकं गवेषयेत् यत् शक्नुयात् एकेन हस्तेनाऽवगृह्य यावत् एकाह वा द्व्यहं वा त्र्यहं वा अध्वानं परिवोदुम्, एतन्मे वर्षावासेषु भविष्यति ॥ सू० ३ ॥

भाष्यम्—‘से य’ स च भिक्षु ‘अहालहुस्सगं’ यथालघुस्वकम् एकान्ततो लघुकम्, इत्यादि सर्वं पूर्वसूत्रवदेव व्याख्येयम्, नवरम्—अथ विशेष—‘एस मे वासावासासु भविस्सइ’ एतत् शय्यासंस्तारकं मे—मम वर्षावासेषु—वर्षाकालिकमासेषु उपयोगि भविष्यतीति ॥ सू० ३ ॥

एतदेव पुन वृद्धावासमधिकृत्याऽऽह—‘से य’ इत्यादि ।

सूत्रम्—से य अहालहुस्सगं सेज्जासंधारगं गवेसेज्जा जं चक्किया एगेण हत्थेण ओगिज्झ जाव एगाह वा दुयाह वा तियाह वा चउयाह वा पंचाह वा दूरमवि अद्धाणं परिवहिच्चए, एस मे वुद्धावासेसु भविस्सइ ॥ सू० ४ ॥

छाया—स च यथालघुस्वकं शय्यासंस्तारकं गवेषयेत् यत् शक्नुयात् एकेन हस्तेन अवगृह्य यावदेकाहं वा द्व्यहं वा त्र्यहं वा चतुरहं वा पञ्चाहं वा दूरमपि अध्वानं परिवोदुम्, एष मे वृद्धावासेषु भविष्यति ॥ सू० ४ ॥

भाष्यम्—‘से य’ स च श्रमण ‘अहालहुस्सगं’ यथा लघुस्वकम्, इत्यादि सर्वं द्वितीय सूत्रवदेव व्याख्येयम्, विशेषोऽत्रायम्—यत्पूर्वसूत्रद्वये ऽयह यावद् बहन प्रतिपादितम्, अत्र तु—‘एगाहं वा दुयाहं वा तियाहं वा चउयाहं वा पंचाहं वा’ इति एकदिवसादारभ्य पञ्चदिवसान् यावत्, पञ्च विश्रामान् यावत् इति कथितम्, पुनश्चाय विशेष—‘दूरमवि अद्धानं परिवहिच्चए’ पञ्च-विश्रामपर्यन्तं दूरमपि अध्वान परिवोदुं शक्नोति चेत् तं गवेषयेदिति । अयं भावः—बृद्धत्वेन पञ्चविश्रामान् कृत्वा नेतु कल्पते किन्तु ते पञ्च विश्रामा अपि कोशद्वये एव भवितुमर्हन्ति न तु तदुपरि नेतु कल्पते, अथवा शरीरदौर्बल्याद् द्वित्रादिदिवसानपि मार्गे स्थित्वा स्थित्वा गम्यते किन्तु तेन मार्गेण क्रोशद्वयपरिमितेनैव भाव्यम्, एषा शास्त्रमर्यादेति । किमर्थमित्याह—‘एस मे बुइढावासेसु भविस्सइ’ एतत् शय्यासस्तारक मे बृद्धावासेषु उपयोगि भविष्यतीति ॥ सू० ४ ॥

पूर्वं शय्यासंस्तारकस्य मार्गवहनमूत्र प्रोक्तम्, मार्गवहनप्रसङ्गात् स्थविरभावेनाऽसहायानां स्थविराणां दण्डकादि कल्पते इति भिक्षाचर्यायां तदग्रहणस्थापनविधिमाह—‘थेराणं’ इत्यादि ।

सूत्रम्—थेराणं थेरभूमिपत्ताणं कप्पइ दंडए वा भंडए वा छत्तए वा मत्तए वा लट्ठिय वा भिसे वा चेले वा चेलचिलिमिलिं वा चम्मे वा चम्मकोसे वा चम्मपलि-च्छेयणए वा अविरहिए ओवासे ठवेत्ता गाहावइकुलं भत्ताए वा पाणाए वा पविसित्तए वा निक्खमित्तए वा, कप्पइ ण्हं संनियट्ठचाराणं दोच्चंपि ओग्गहं अणु-नवेत्ता परिहारं परिहरित्तए ॥ सू० ५ ॥

छाया—स्थविराणां स्थविरभूमिप्राप्तानां कल्पते दण्डकं वा भाण्डकं वा छत्रकं वा मात्रकं वा यष्टिका वा भिसं वा चेलं वा चेलचिलिमिलीं वा चर्म वा चर्मकोपं वा चर्मपरिच्छेदनकं वा अविरहिते अवकाशे स्थापयित्वा गाथापतिकुलं भक्ताय वा पानाय वा प्रवेष्टुं वा निष्क्रमितुं वा, कल्पते खलु संनिवृत्तचाराणां द्वितीयमपि अवग्रहमनु-ज्ञाप्य परिहारं परिहर्तुम् ॥ सू० ५ ॥

भाष्यम्—‘थेराणं’ स्थविराणां बृद्धानाम्—जङ्घावलक्षीणानाम्—जरसा जीर्णानाम् ‘थेरभूमिपत्ताणं’ स्थविरभूमिप्राप्तानाम् दीक्षा-श्रुत-वयोभिर्बृद्धानां अवरादिकारणेन गन्तुमशक्नुवता वा ‘कप्पइ’ कल्पते ‘दंडए वा’ दण्डकं—रजोहरणदण्डकं वा ‘भंडए वा’ भाण्डकं वा—अनेकविध-मुपकरणजातं मृत्पात्रं वा ‘छत्तए वा’ छत्रकं वा मस्तकाच्छादनकं वस्त्रम्, नतु लोकप्रसिद्धं छत्रं तस्याऽनाचीर्णरूपत्वेन दशवैकालिके निषेधात् ‘मत्तए वा’ मात्रकं वा, तत्र मात्रकमुच्चारप्रसङ्ग-
वण-

खेलसम्बन्धिपात्रम् 'लट्टियं वा' यष्टिका—सार्द्धद्विहस्तप्रमाणा यदालम्बनेन गम्यते ताम् 'भिसे वा' 'भिस्' इति मुनीनामुपवेशनपट्टिका, या माश्रित्योपविशति ताम्, 'चेले वा' चेलं वा—चेल—देहाच्छा-
दनवस्त्र 'पछेवडी' 'चादर' इति प्रसिद्धम्, 'चेलचिलिमिलिं वा' वस्त्रनिर्मिता जवनिका, 'चम्मे वा' चर्म वा तत्र चर्म—सूचिकया वस्त्रसन्धानसमये अंगुलीरक्षाय चर्मनिर्मिताङ्गुलीयक वा,
'चम्मकोसे वा' चर्मकोष चर्मकुत्थलिका या कण्टकोद्धरणकण्टकरक्षणार्थं ध्रियते ताम्, 'चम्म-
परिच्छेयणए वा' चर्मपरिच्छेदनक वा चर्मवेष्टनकम्, एतानि वस्तूनि 'अविरहिए ओवासे'
अविरहितेऽवकाशे स्थापयित्वा तत्र-अविरहिते-जनविरहवर्जिते यत्र जना गृहपतिर्वा वर्तते तत्र
निरापदि अवकाशे प्रदेशे 'ठवेत्ता' स्थापयित्वा 'गाहावइकुलं' गाथापतिकुलं गृहस्थगृहम्
'भक्ताए वा पाणाए वा' भक्ताय वा पानाय वा—भक्तपानादिप्राप्तये 'पविसित्तए वा' प्रवेष्टु
वा—गाथापतिगृहे प्रवेश कर्तुम् 'निक्खमित्तए वा' निष्क्रमितुं वा—प्रविष्टाना प्रत्यावर्त्तितु वा
कल्पते इति पूर्वेण सम्बन्ध । स्थविरादिकारणेन कल्प्यत्वेन प्रतिपादितानि दण्डादिवस्तूनि
अशून्ये गृहादौ स्थापयित्वा भिक्षाचर्यायै गृहस्थगृहे गमन कल्पते न तु तानि गृहीत्वैत्यर्थ ।
भिक्षात पूर्वं यद् यद् वस्तु दण्डादिक गृहस्थगृहे स्थापित तत् पुनर्गृहस्थाज्ञामादायैव उपभोक्तुं
कल्पते इत्याह—'कप्पइ' इत्यादि, 'कप्पइ ण्हं' कल्पते खलु 'संनियट्टचारानं' सनिवृत्त
चारानाम्—सनिवृत्त.—प्रतिनिवृत्त. चार'—चरण—भ्रमण येषां ते सनिवृत्तचारास्तेषाम्—भिक्षाचर्या
प्रत्यागतानामित्यर्थ स्थविराणाम् 'दोच्चपि' प्रथम तु आज्ञया गृहीतान्येवेति प्रथमत
'दोच्चपि' इति कथितम्, द्वितीयमपि वारम् 'ओग्गह' अवग्रहम्, 'अणुन्नवेत्ता' अनुज्ञाप्य-
अनुज्ञामादायेत्यर्थ 'परिहारं' परिहारम्-उपभोग्य वस्तुजातम् 'परिहरित्तए' परिहर्तुम्-
धारणेन-परिमोगेन चोपभोक्तु कल्पते, स्वस्य स्थापितस्यापि वस्तुन पुनर्ग्रहणसमये श्रमणै
र्गृहस्थाज्ञा अनुज्ञातव्येति भाव ॥ सू० ५ ॥

पूर्वं स्थविरानधिकृत्योपकरणग्रहणस्थापनविधिरुक्तं, साम्प्रतमुपाश्रयस्थितशय्यासंस्तार-
कस्यान्यत्र नयने निषेधमाह—'नो कप्पइ णिग्गंयाण वा' इत्यादि ।

सूत्रम्—नो कप्पइ णिग्गंयाण वा णिग्गंथीण वा पाडिहारियं वा सागारियसंतियं
वा सेज्जासथारगं दोच्चपि ओग्गहं अणुन्नवेत्ता वहिया नीहरित्तए ॥ सू० ६ ॥

छाया—नो कल्पते निर्ग्रन्थानां वा निर्ग्रन्थीनां वा प्रातिहारिकं वा सागारिक-
सत्कं वा शय्यासंस्तारकं द्वितीयमपि चारमननुज्ञाप्य वहिर्निर्हर्तुम् ॥ सू० ६ ॥

भाष्यम्—'नो कप्पइ' नो कल्पते 'णिग्गयाण वा णिग्गंथीण वा' निर्ग्रन्थानां
वा निर्ग्रन्थीनां वा 'पाडिहारियं वा' प्रातिहारिक वा अल्पकालायोपभोगार्थं गृहस्थगृहादा-

नीतम्, 'सागारियसंतियं वा' सागारिकसत्कं वा—शय्यातरसम्बन्धि वा यदुपाश्रये स्थित, यद् अन्यसत्कं वा तस्य शय्यातरस्य तदन्यस्य वा सवन्धि यत् 'सेज्जासंधारगं' शय्यासस्तारकम् पीठफलकादिकमुपकरणजातं तद् यदि पूर्णे मासे बहिरन्यत्र गन्तुकामो मुनिर्यत् शय्यातरादिदत्त शय्यातरादिसम्बन्धि वा तत्र पूर्वोपाश्रये स्थित शय्यातरादिसस्तारकमन्यत्राऽलामसम्भवे बहिर्नेतुमिच्छेत्तदा पूर्वमवग्रहोऽनुज्ञापितोऽपि 'दोच्चंपि' द्वितीयमपि वार पुनरपीत्यर्थ 'ओग्गहं' अणुन्नवेत्ता' अवग्रहमननुज्ञाप्य पीठफलकादिस्वामिन आज्ञा न गृहीत्वा 'वहिया नीहरित्तए' वहिर्ग्रामान्तरादौ पीठफलकादि निर्हर्तुम्—नेतुं न कल्पते इति सम्बन्ध । अथ भाव —कोऽपि साधुः साध्वी वा पूर्णे मासेऽन्यत्र गन्तुमिच्छेत्तदा—अन्यत्र तदलामसम्भवे तस्य तस्या वा शय्यातराऽन्य-श्रावकसम्बन्धिपीठफलकादे' पूर्वमाज्ञा गृहीताऽपि बहिर्नयनसमये पुनर्द्वितीयवारमपि पीठफलादि-स्वामिन आज्ञामन्तरेण वसतेर्बहिस्तादृशमुपकरणजातं नीत्वा गन्तु न कल्पते इति ॥ सू० ५ ॥

पूर्वं पूर्वगृहीतशय्यासस्तारकस्याऽऽज्ञामन्तरेणाऽन्यत्र नयनं निषिद्धम्, सम्प्रति अन्यत्र तदलामे किं कर्त्तव्यमिति तद्विधिमाह—'कप्पइ' इत्यादि ।

सूत्रम्—कप्पइ णिग्गंधाण वा णिग्गंधीण वा पाडिहारियं वा सागारियसंतियं वा सेज्जासंधारगं दोच्चंपि ओग्गहं अणुन्नवेत्ता वहिया नीहरित्तए ॥ सू० ७ ॥

छाया—कल्पते निर्ग्रन्थानां वा निर्ग्रन्थीनां वा प्रातिहारिकं वा सागारिकसत्कं वा शय्यासस्तारकं द्वितीयमपि अवग्रहमनुज्ञाप्य बहिर्निर्हर्तुम् ॥ सू० ७ ॥

भाष्यम्—अत्रास्मिन् सूत्रे पूर्वोक्तं शय्यासस्तारकमाज्ञामादाय बहिर्नेतुं कल्पते, एतावानेव विशेषः, शेषं पूर्ववदेव ॥ सू० ७ ॥

शय्यासस्तारकस्य समर्पणानन्तरं तस्य पुनर्ग्रहणे निषेधमाह—'नो कप्पइ' इत्यादि ।

सूत्रम्—नो कप्पइ णिग्गंधाण वा णिग्गंधीण वा पाडिहारियं वा सागारिय-संतियं वा सेज्जासंधारगं सव्वप्पणा अप्पिणित्ता दोच्चंपि ओग्गहं अणुन्नवेत्ता अहिद्वित्तए, कप्पइ अणुन्नवेत्ता ॥ सू० ८ ॥

छाया—नो कल्पते निर्ग्रन्थानां वा निर्ग्रन्थीनां वा प्रातिहारिकं वा सागारिक-सत्कं वा शय्यासस्तारकं सर्वात्मना—अर्पयित्वा, द्वितीयमपि वारम् अवग्रहमनुज्ञाप्याऽधिष्ठातुम्, कल्पतेऽनुज्ञाप्य ॥ सू० ८ ॥

भाष्यम्—‘नो कप्पइ’ नो कल्पते ‘णिग्गंथाण वा’ निर्ग्रन्थाना वा ‘णिग्गंथीण वा’ निर्ग्रन्थीना वा, ‘पाडिहारिय वा’ प्रातिहारिक वा कार्यान्तर प्रत्यावर्त्तनयम् ‘सागारिय-संतियं वा’ सागारिकत्सक वा—शय्यातरसम्बन्धि वा ‘सेज्जासथारमं’ शय्यासंस्तारकम्—पीठ-फलकादिकम् ‘सञ्चप्पणा अप्पिणित्ता’ सर्वात्मना सर्वस्वत्वनिवृत्तिपूर्वक यथा स्यात् तथा वस्तु-स्वामिने समर्प्य यदि दत्तोपकरणस्य पुनरप्यावश्यकता भवेत् तदा ‘दोच्चंपि द्वितीयमपि वारम् ‘ओग्गहं अणुण्णवेत्ता’ अवग्रहमननुज्ञाप्य—पुनरपि आज्ञामनादाय ‘अहिद्वित्तए’ अधिष्ठातुम् पुनस्तस्योपकरणस्योपभोगं कर्तुं न कल्पते । तर्हि कथं कल्पते ? तत्राह—‘कप्पइ’ इत्यादि, ‘कप्पइ अणुण्णवेत्ता’ कल्पतेऽनुज्ञाप्य—आज्ञामादाय उपभोक्तुं कल्पते इति भावः ॥ सू० ८ ॥

पूर्वसूत्रे पीठफलकादिकमाश्रित्य विधिनिषेधौ कथितौ, सम्प्रति—उपाश्रयमाश्रित्य ग्रहणा-ग्रहणयोर्विधिनिषेधौ कथयितुमाह—‘नो कप्पइ’ इत्यादि ।

सूत्रम्—नो कप्पइ निग्गंथाण वा निग्गंथीण वा पुव्वामेव ओग्गहं ओगि-णित्ता तओ पच्छा अणुण्णवेत्तए ॥ सू० ९ ॥

छाया—नो कल्पते निर्ग्रन्थाना वा निर्ग्रन्थीना वा पूर्वमेव अवग्रहमवगृह्य ततः पश्चाद् अनुज्ञापयितुम् ॥ सू० ९ ॥

भाष्यम्—‘नो कप्पइ’ नो कल्पते ‘णिग्गंथाण वा’ निर्ग्रन्थाना वा ‘णिग्गंथीण वा’ निर्ग्रन्थीना वा ‘पुव्वामेव’ पूर्वमेव—आज्ञाग्रहणात्पूर्वकाल एव ‘ओग्गहं ओगिणित्ता’ अवग्रह-मवगृह्य—पीठफलकादिकं गृहीत्वा ‘तओ पच्छा’ ततः पश्चात्—तदनन्तरम् ‘अणुण्णवेत्तए’ अनुज्ञापयितुम्—आज्ञां ग्रहीतुं न कल्पते । अयं भावः—पूर्वं वस्तुस्वामिसकाशात् पीठफलकादि प्राप्त्यर्थम् अनुज्ञां ग्रहीतव्या । आज्ञा विनैव किमपि वस्तुजातं गृहीत्वा तदनन्तरं तद्विषये आज्ञा गृह्णीयात्तन्न कल्पते, अदत्तादानं दोषापत्तेः, एव कारणे श्रावकसंयतयोः कलहसम्भवोऽपि ॥ सू० ९ ॥

पूर्वं वस्तु स्वायत्तीकृत्य पश्चादनुज्ञापननिषिद्धम्, सम्प्रति तद्विपर्यये सूत्रमाह—‘कप्पइ’ इत्यादि ।

सूत्रम्—कप्पइ निग्गंथाण वा निग्गंथीण वा पुव्वामेव ओग्गहं अणुण्णवेत्ता तओ पच्छा ओगिणित्ताए ॥ सू० १० ॥

छाया—कल्पते निर्ग्रन्थाना वा निर्ग्रन्थीनां वा पूर्वमेवावग्रहमनुज्ञाप्य ततः पश्चाद् अवग्रहीतुम् ॥ सू० १० ॥

भाष्यम्—‘कप्पइ’ कल्पते- ‘णिग्गथाण वा’ निर्ग्रन्थानां वा ‘णिग्गथीण वा’ निर्ग्रन्थीनां वा ‘पुव्वामेव ओग्गहं अणुन्नवेत्ता’ पूर्वं प्रथमम् वस्तुग्रहणात् प्रागेव अवग्रहम् अनुज्ञाप्य—श्रावकेभ्य पीठफलकादिग्रहणविषयिणीमाजामादाय ‘तओ पच्छा’ ततः पश्चात्—अनुज्ञापनानन्तरम्, ‘ओगिण्हित्तए’ अवग्रहीतुम्—पीठफलकादि ग्रहीतु कल्पते इति ॥ सू० १० ॥

पूर्वमाज्ञामादाय पश्चात् पीठफलकादि ग्रहीतव्यमित्युक्तम्, सम्प्रति पीठफलकादीनामन्यत्रालोमे किं कर्त्तव्यमिति तद्विधिमाह—‘अह पुण’ इत्यादि ।

सूत्रम्—अह पुण एवं जाणेज्जा इह खलु णिग्गथाण वा णिग्गथीण वा णो सुलभे पाडिहारिए सेज्जासंथारए—त्ति कट्ठु एवं ण्हं कप्पइ पुव्वामेव ओग्गह ओगिण्हित्ता तओ पच्छा अणुन्नवेत्तए, मा दुहओ अज्जो ! वइ अणुलोमेण अणुलोमियवे सिया ॥ सू० ११ ॥

छाया—अथ पुनरेवं जानीयात् इह खलु निर्ग्रन्थानां वा निर्ग्रन्थीनां वा नो सुलभं प्रातिहारिकं शय्यासंस्तारकम्, इति कृत्वा खलु कल्पते पूर्वमेव अवग्रहमवगृह्य ततः पश्चात् अनुज्ञापयितुम्, मा द्विधात आर्याः ! वदत अनुलोमेन अनुलोमयितव्यः स्यात् ॥ सू० ११ ॥

भाष्यम्—‘अह पुण एवं जाणेज्जा’ अथ यदि कदाचित् पुनः एवमेतज्जानीयात्, किं जानीयात्तत्राह—इहेत्यादि, ‘इह खलु’ इह—अत्र ग्रामादौ खलु ‘णिग्गथाण वा’ निर्ग्रन्थानां वा, ‘णिग्गथीण वा’ निर्ग्रन्थीनां वा, ‘नो सुलभे’ नो सुलभः—न सुखेन लभ्यः—सरलतया न प्राप्तव्यं ‘पाडिहारिए सेज्जासंथारए’ प्रातिहारिकं शय्यासंस्तारकं पीठफलकादिकमुपकरणजातम् ऋतुबद्धकालप्राद्य वर्षाकालप्राद्यं वा, ‘त्ति कट्ठु’ इति कृत्वा—इति विज्ञाय ‘एवं ण्हं कप्पइ’ एवम् अनेन कारणेन खलु ‘कप्पइ’ कल्पते, ‘पुव्वामेव ओग्गह ओगिण्हित्ता’ पूर्वमेवाऽनुज्ञापनतः प्रथममेव अवग्रहं—पीठफलकस्थानकादिकमवगृह्य—गृहीत्वा ‘तओ पच्छा’ ततः पश्चात्—अवग्रहग्रहणानन्तरम् ‘अणुन्नवेत्तए’ अनुज्ञापयितुम्—अनुज्ञा ग्रहीतुम् । प्रथममवग्रहग्रहणं कर्त्तव्यम् तदनन्तरमनुज्ञापना कर्त्तव्येत्यर्थः, एव करणे यदि तददाने साधुसंयतानां विवादो भवेत्तदा आचार्या श्रमणान् प्रति बुवते—‘मा दुह ओ अज्जो वइ’ मा हे आर्या ! द्विधातो वदत, एक तु—अस्य शय्यासंस्तारकं वसतिं वा गृहीथ द्वितीयं परुषाणि मापध्वे, हे आर्या ! अयं गृहस्वामी एतदाजयैव वस्तुजातं ग्रहीतव्यम् इति परम्पराप्राप्तो मुनीनां व्यवहारस्तस्मात् क्षमध्वम्, इत्यादिना ‘अणुलोमेण’ अनुलोमेन—अनुकूलेन वचसा, यदि भवद्भिः कारणवशाद् गृहस्वामिनः अज्ञामन्तरेण वसत्यादिवस्तुजातस्य ग्रहणं कृतम् तदाऽनेन गृहस्वामिना सह

विवादो न विधातव्य, किन्तु शमतां पुरस्कृत्यैव आज्ञा याचध्वम्, एवं प्रकारेणाऽनुकूलेन वचसा स वस्तुस्वामी 'अणुलोभेयव्वे सिया' अनुलोभयितव्योऽनुकूलयितव्य. स्यात् अनुकूल-वचोमि सागारिकसयताना कलह समूलमुपशमयितव्यो भवेत्, तमनुकूलेन वचसाऽनुकूलयित्वा तत्र तिष्ठेयु सस्तारकं वा गृहीयुरिति ॥ सू० ११ ॥

उपर्युक्तसूत्रे वसतिमाश्रित्य कथितम्, सम्प्रति यदि कश्चिद् भक्तपानादिकमानेतु श्रावक-गृह गतो भिक्षार्थं हिण्डन् वा यदि कस्यचित्साधो किमप्युपकरणजात तत्र पतितं पश्येत्तदा किं कर्त्तव्यमिति तद्विधिं दर्शयितुमाह—'णिग्गथस्स णं गाहावइकुल' इत्यादि ।

सूत्रम्—णिग्गथस्स णं गाहावइकुलं पिण्डवायपडियाए अणुपविट्ठस्स अहालहु-स्सए उपगरणजाए परिब्भट्ठे सिया त च केइ साहम्मिए पासेज्जा कप्पइ से सागार-कइ गहाय जत्थेव अन्नमन्न पासेज्जा तत्थेव एवं वएज्जा-इमे भो अज्जो ! किं परिन्नाए ? से य वएज्जा-परिन्नाए तस्सेव पडिणिज्जायव्वे सिया, से य वएज्जा-नो परिन्नाए त नो अप्पणा परिभुजेज्जा नो अन्नमन्नस्स दावए एग ते बहुफासुए थडिले परिट्ठेयव्वे सिया ॥ सू० १२ ॥

छाया—निर्ग्रन्थस्य खलु गाथापतिकुलं पिण्डपातप्रतिज्ञया अनुप्रविष्टस्य यथा लघुस्वकमुपकरणजात परिभ्रष्ट स्यात् तच्च कश्चित् सार्धमिक. पश्येत् कल्पते तस्य सागार-कृतं गृहीत्वा यत्रैव अन्यमन्य पश्येत् तत्रैव एव वदेत्—इदं भो आर्य ! किं परिज्ञा-तम् ? स च वदेत्—परिज्ञातम् तस्यैव प्रतिनिर्यातव्यं स्यात् । स च वदेत्—नो परिज्ञातम् तन्नो आत्मना परिभुञ्जीत नो अन्यस्याऽन्यस्य दद्यात् एकान्ते बहुप्रासुके स्थण्डिले परिष्ठापयितव्यं स्यात् ॥ सू० १२ ॥

भाष्यम्—'णिग्गथस्स णं' निर्ग्रन्थस्य खलु 'गाहावइकुलं' गाथापतिकुलम्—गृह-स्थगृहम् 'पिण्डवायपडियाए' पिण्डपातप्रतिज्ञया, तत्र—पिण्डम्—भक्तं पानं वा, तस्य पात-प्रतिज्ञया ग्रहणेच्छया 'अणुपविट्ठस्स' अनुप्रविष्टस्य—भक्त पान वा आनेष्यामीत्याकारबुद्ध्या गृहपतिगृहं प्रविष्टस्य भिक्षार्थं हिण्डतो वा यस्य कस्यचित् श्रमणस्य 'अहालहुस्सए' यथालघुस्वकम्—एकान्तलघुकं जघन्य मध्यम वा 'उपगरणजाए' उपकरणजातम्—उप-करणविशेष लघुपात्रादिक वा 'परिब्भट्ठे सिया' परिभ्रष्ट-गृहस्थगृहे मार्गे वा पतित स्यात् । अथ च यस्य कस्यचिदुपकरणजात पतित तस्य मदीयमुपकरण पतितमेवप्रकारिका स्युतिरपि अप-गता भवेत्तदा 'तं च केइ साहम्मिए पासेज्जा' तच्च पतित श्रावकगृहेऽन्यत्र वा उपकरण-

जात कश्चिदन्यो मुनिर्मिक्षापानार्थं हिण्डन् तत्र गतो वा साधर्मिकः श्रमणः पश्येत् तथा इद-
मुपकरणं न गृहस्थस्य, किन्तु कस्यचित्साधोरेव, इत्येवलक्षणपरिज्ञानेन जानीयात्, तदा
'कप्पइ से सागारकडं गहाय' कल्पते 'से' तस्य उपकरणजातदर्शकस्य साधर्मिकस्य साधोः
सागारकृतम् अगारसहितम् यथा-यस्येदमुपकरणजातमस्ति स यदि मिलिष्यति तदा तस्मै दास्यामीति
बुद्ध्या गृहीत्वा तदनन्तरम् 'जत्थेव अन्नमन्नं पासेज्जा तत्थेव एवं वण्ज्जा' यत्रैव स्थानेऽन्यम-
न्यम् अपराऽपरं श्रमणं पश्येत् तत्रैव स्थाने एवम्-वक्ष्यमाणप्रकारेण वदेत् यं यं पश्येत् श्रमणं
त तमेव पृच्छेदित्यर्थः । किं पृच्छेत्तत्राह—'इमे भो अज्जो ! परिन्नाए' इदमुपकरणजातम्
भो आर्य ! परिजातम् ? उपलब्धमुपकरणजातं निष्काश्य साधर्मिकान्तरं दर्शयित्वा पृच्छेत्—यद् भो
आर्य ! परिजात—स्वसकाशात्पतितमुपकरणजातं त्वया स्मृतं किम् ? जानासि किम् इदमुपकरण-
जातं मम ? इत्येव त श्रमणं पृच्छेदित्यर्थः, एवं पृष्टे सति 'से य वण्ज्जा' स च वदेत्
'परिन्नाए' परिजातम्—अहं जानामि एतदुपकरणजातं मदीयं पतितम्, इत्येव वदेत् तदा
'तस्सेव पडिणिज्जायन्वे सिया' तस्यैव एवं वदत. प्रतिनिर्यातव्यम्—तस्मै समर्पयितव्यं स्यात्,
यो वदेद् मदीयमेतदुपकरणम् तत्तस्मै तदा दातव्यमिति भावः ।

अथ यदि 'से य वण्ज्जा' स च वदेत् पृष्टः सन् कथयेत्, 'नो परिन्नाए' नो
परिजातम् यस्योपकरणविषये भवान् पृच्छति तदहं कस्येति न जानामि, तदा तत्तस्मै न समर्पणी-
यम् । तर्हि किं कर्त्तव्यमित्याह—'तं नो' इत्यादि, 'तं नो अप्पणा परिभुंजेज्जा' तदुपकरण-
जातं नो आत्मना स्वयं परिभुञ्जीत-न व्यवह्रियात्, 'नो अन्नमन्नस्स दावए' न वा अन्या-
न्यस्य-अन्नान्यस्मै दद्यात्, तद् उपकरणजातं न वाऽन्यस्मै दातव्यमित्यर्थः । अथ—यदि
उपलब्धं तदुपकरणम् अनधिकारिणे न दद्यात्, न वा स्वयमुपभुञ्जीत तदा किं कर्त्तव्यमित्याह—
'एगते' इत्यादि, 'एगते बहुपासुए थंडिळे परिट्ठवेयन्वे सिया' एकान्ते बहुप्रासुके स्थण्डिले
परिष्ठापयितव्यं स्यात्, तत्रैकान्ते—विजने—जनसचरणरहितप्रदेशे बहुप्रासुके—द्वीन्द्रियादिजीव-
परिवर्जिते स्थण्डिले—भूभागे परिष्ठापयितव्यमिति ॥ सू० १२ ॥

पूर्वं भिक्षाचर्यायां गतस्य साधो पतितलब्धोपकरणविषये विधिरुक्तः, सम्प्रति विचारभूमिं
विहारभूमिं वा गतस्य पतितोपकरणविषये विधिमाह— 'णिग्गथस्स णं वहिया' इत्यादि ।

सूत्रम्—णिग्गथस्स णं वहिया विचारभूमिं वा विहारभूमिं वा निखलंतस्स
अहाल्लहुस्सए उवगरणजाए परिब्भट्ठे सिया तं च केइ साहम्मिए पासेज्जा कप्पइ से
सागारकडं गहाय जत्थेव अन्नमन्नं पासेज्जा-तत्थेव एवं वण्ज्जा—इमे भो अज्जो !

किं परिन्नाए ? से य वएज्जा-परिन्नाए तस्सेव पडिणिज्जायव्वे सिया, से य वएज्जा नो परिन्नाए त नो अप्पणा परिभुजेज्जा नो अन्नमन्नस्स दावए एगंते बहुफासुए थडिले परिट्टवेयव्वे सिया” ॥ सू० १३ ॥

छाया—निर्ग्रन्थस्य खलु बहिर्विचारभूमिं वा विहारभूमिं वा निष्क्रान्तस्य यथा-लघुस्वकमुपकरणजातं परिभ्रष्टं स्यात् तच्च कश्चित् साधार्मिकं पश्येत्, कल्पते तस्य सागारकृतं गृहीत्वा यत्रैवाऽन्यमन्य पश्येत् तत्रैव एवं वदेत्-इदं भो आर्य ! किं परि-क्षातम् ? स च वदेत् परिक्षातम्, तस्यैव प्रतिनिर्यातव्यं स्यात्, स च वदेत् नो परिक्षातम् तत् नो आत्मना परिभुञ्जीत, नो अन्यस्याऽन्यस्य दद्यात् एकान्ते बहुप्रासुके स्थण्डिले परिष्ठापयितव्यं स्यात् ॥ सू० १३ ॥

भाष्यम्—‘णिगंथस्स णं’ निर्ग्रन्थस्य-श्रमणस्य खलु ‘वियारभूमिं वा’ विचारभूमिं वा बाह्यभूमिम् उच्चारप्रसवणभूमिम्, अथवा ‘विहारभूमिं वा’ विहारभूमिं वा स्वाध्यायादि-भूमिं प्रति ‘णिकसुतस्स’ निष्क्रान्तस्य विचारार्थं बहिर्गतस्य श्रमणस्य, अवशिष्टं सर्वं पूर्ववद् व्याख्येयम् ॥ सू० १३ ॥

पूर्वं विचारभूमिं विहारभूमिं वा गतस्य साधो परिभ्रष्टोपलब्धोपकरणजातविषये विधिरुक्तः, सम्प्रति ग्रामानुग्रामं विहरतस्तद्विधिमाह—‘णिगंथस्स णं ग्रामाणुग्रामं’ इत्यादि ।

सूत्रम्—णिगंथस्स णं ग्रामाणुग्रामं दूइज्जमाणस्स अन्नयरे उवगरणजाए परिब्भट्टे सिया तं च केइ साइम्मिए पासेज्जा कप्पइ से सागारकड गहाय दूरमेव अद्दाणं परिवहित्तए, जत्थेव अन्नमन्नं पासेज्जा तत्थेव एव वएज्जा-इमे भे अज्जो ! किं परिन्नाए ? से य वएज्जा परिन्नाए तस्सेव पडिणिज्जायव्वे सिया, से य वएज्जा-नो परिन्नाए तं नो अप्पणा परिभुजेज्जा नो अन्नमन्नस्स दावए, एगंते बहुफासुए थडिले परिट्टवेयव्वे सिया ॥ सू० १४ ॥

छाया—निर्ग्रन्थस्य खलु ग्रामानुग्रामं द्रवतोऽन्यतरद् उपकरणजातं परिभ्रष्टं स्यात् तत् कश्चित् साधार्मिकं पश्येत् कल्पते तस्य सागारकृतं गृहीत्वा दूरमेवाध्वानं परिवोढुम्, यत्रैवाऽन्यमन्य पश्येत् तत्रैव एवं वदेत्-इदं भो आर्य ! किं परिक्षातम् ? स च वदेत् परिक्षातम् तस्यैव प्रतिनिर्यातव्यं स्यात्, स च वदेत्-नो परिक्षातम् तत् नो आत्मना परिभुञ्जीत नो अन्यस्याऽन्यस्य दद्यात्, एकान्ते बहुप्रासुके स्थण्डिले परिष्ठा-पयितव्यं स्यात् ॥ सू० १४ ॥

भाष्यम्—‘णगंथस्स णं’ निर्ग्रन्थस्य खलु ‘ग्रामाणुग्रामं दूइज्जमाणस्स’ ग्रामानुग्रामं द्रवत-एकस्माद् ग्रामाद् ग्रामान्तरं प्रति विहारं कुर्वत, ‘अन्नयरे उवगरणजाए’ अन्यतरत्-यत्

किमपि प्रकारकमुपकरणजातं—वस्त्रपात्रादिकम् ‘परिग्रहे सिया’ परिभ्रष्ट—पतित-विस्मृतं वा स्यात् ‘तं च केइ साहम्मिण् पासेज्जा’ तच्च पतितमुपकरणजातं य. कोऽपि साधर्मिक श्रमणः पश्येत् तदा ‘कप्पइ से सागारकडं गहाय’ कल्पते तस्य सागारकृत गृहीत्वा ‘दूरमेव अद्धाणं परिवहत्तए’ दूरमेवाध्वान परिवोदुम्—दूरमार्गपर्यन्तं तस्योपकरणस्य वहनं कर्तुम्, तदनन्तरम् ‘जत्थेव अन्नमन्नं पासेज्जा’ यत्रैव मार्गेऽन्यमन्यं—साधर्मिकान्तरं पश्येत्, इत्यादि सर्वं द्वादशसूत्रवद् व्याख्येयम् ॥ सू० १४ ॥

पूर्वं ग्रामानुग्रामं विहरतो मुनेः परिभ्रष्टोपलब्धोपकरणजातविषये विधिरुक्तः, सम्प्रति निर्ग्रन्थनिर्ग्रन्थीभिरन्योऽन्यस्य गृहीताधिकपात्रादि यमुद्दिश्य गृहीत तस्याऽऽज्ञामन्तरेणाऽन्यस्मै न दातव्यमिति तद्विधिमाह—‘कप्पइ णिगंथाण वा’ इत्यादि ।

सूत्रम्—कप्पइ णिगंथाण वा, णिगंथीण वा अइरेगं पडिग्गहं अन्नमन्नस्स अद्वाए दूरमवि अद्धाणं परिवहत्तए वा धारत्तए वा परिग्गहत्तए वा, सो वा णं धारेस्सइ अहं वा णं धारेस्सामि अन्नो वा णं धारेस्सइ, नो से कप्पइ त अणापुच्छिय अणामंतिय अन्नमन्नेसिं दाउं वा, अणुप्पदाउं वा, कप्पइ से तं आपुच्छिय आमतिय अन्नमन्नेसिं दाउं वा अणुप्पदाउं वा ॥ सू० १५ ॥

छाया—कल्पते निर्ग्रन्थानां वा निर्ग्रन्थीनां वा अतिरेकं प्रतिग्रहम् (पतद्ग्रहम्) अन्योन्यस्यार्थाय दूरमप्यध्वानं परिवोदु वा धारयितुं वा परिग्रहीतुं वा, स वा तद् धारयिष्यति, अहं वा तद् धारयिष्यामि, अन्यो वा तद् धारयिष्यति, नो तस्य कल्पते तमनापृच्छथ, अनामन्नं अन्यान्येषां दातुं वा, अनुप्रदातुं वा, कल्पते तमापृच्छथ आमन्नं अन्यान्येषां दातुं वा अनुप्रदातुं वा ॥ सू० १५ ॥

भाष्यम्—‘कप्पइ’ कल्पते ‘णिगंथाणं वा’ निर्ग्रन्थानां वा ‘णिगंथीण वा’ निर्ग्रन्थीनां वा ‘अइरेगं पडिग्गहं’ अतिरेकं प्रतिग्रहं—पतद्ग्रहं वा, उपलक्षणाद् वस्त्रादिकं वा, तत्रातिरेकं नाम यावत्प्रमाणकं वस्त्र-पात्राद्युपकरणं शास्त्रसमतं ततोऽधिकं यत् तद् अतिरेकं प्रतिग्रहम्, ‘अन्नमन्नस्स अद्वाए’ अन्यान्यस्य अर्थाय—प्रयोजनाय, तत्राऽन्यस्याऽन्यस्य—अमुकाऽमुकस्य श्रमणाऽन्तरस्य प्रयोजनमुद्दिश्य, तत्र—अन्यस्याऽर्थाय—इदमविशेषितं सामान्य-वचनम्, तेनान्यस्यान्यस्येति अमुकस्याऽमुकस्य साधर्मिकस्याऽर्थाय प्रयोजनाय गृहीतं न तु समुच्चय-रूपेण गृहीतमित्यर्थो बोध्यः, तत् ‘दूरमवि अद्धाणं परिवहत्तए’ दूरमपि अध्वानं—मार्गं परिवोदुम्—गृहीत्वा दूरमपि मार्गं गन्तुम्, ‘धारत्तए वा परिग्गहत्तए वा’ धारयितुं वा परिग्रहीतुं वा, कल्पते अन्यस्य श्रमणस्य अन्यस्या श्रमण्या वा कृते प्रमाणादधिकमपि वस्त्रपात्रादिकं परिवोदुम्

धारयितुं परिग्रहीतु वा कल्पते इत्यर्थः, यदुद्दिश्य गृहीत तत्प्रकार प्रदर्शयति—‘सो वा णं धारेस्सइ’ स वाऽमुको निर्ग्रन्थो यन्मया गृहीतं तद् धारयिष्यति ग्रहीष्यति, ‘अह वा णं धारेस्सामि’ अह वा तद् धारयिष्यामि, ‘अन्नो वा धारेस्सइ’ अन्यो वाऽमुको गणी वाचक उपाध्यायो वा तद् धारयिष्यति, स वा धारयिष्यति, इत्यादि विशेषितवचनम्, तेनाऽमुको गणी वाचकोऽन्यो वा श्रमण स्यात्तस्येद भविष्यतीति भावः, अह वा धारयिष्यामि ममैव भविष्यतीत्यर्थः, स वा धारयिष्यति, इत्येवप्रकारेण गृहीतं वस्त्रपात्रादिकम् ‘नो से कप्पइ तं अणापुच्छिय अणामंतिय’ नो—नैव तस्य—पात्रादिवाहकस्य कल्पते त यदर्थं गृहीत त श्रमण—वाचक—गणिनमुपाध्याय वा अनापृच्छ्य—तस्य पृच्छामन्तरेण, अनामन्त्र्य—यथा—गृह्णातु भो इद वस्त्रपात्रादिक यन्मम समर्पितम्, इत्येव तमकथयित्वा ‘अन्नमन्नेसि दाउं वा अणुप्पयाउं वा’ अन्येषामन्येषा दातु वा एकवारम्, अनुप्रदातुं वा वार वारम्, यदर्थमतिरेक पात्रादिकमुपकरण गृहीतं धारितं तं व्यक्तिविशेषमनापृच्छ्याऽनामन्त्र्य अन्यस्मै दातुमनुप्रदातु वा न कल्पते ‘कप्पइ से तं आपुच्छिय आमंतिय अन्नमन्नेसि दाउं वा अणुप्पदा उं वा’ कल्पते तस्य पात्रादिवाहकस्य तमापृच्छ्य आमन्त्र्य अन्येषामन्येषा दातु वा अनुप्रदातु वा, स श्रमणो य व्यक्तिविशेषमुद्दिश्याऽतिरेक वस्त्रपात्रादिकं गृहीतवान् त व्यक्तिविशेष गणिन वाचकमुपाध्याय वा पृष्ट्वा आमन्त्र्य—सम्यक् कथयित्वा ततो यस्मै कस्मैचिन्निर्ग्रन्थाय निर्ग्रन्था वा तदुपकरण दातु कल्पते इत्यर्थः ॥ सू० १५ ॥

पूर्वमुपघेरतिरेकविषये सूत्रमुक्तम्, सम्प्रति उपघेरतिरेकवदाहारातिरेको मुनिना न कर्त्तव्यः, यत साधोर्द्वात्रिंशत्कवलपरिमित आहार प्रमाणप्राप्त कथ्यते, ततो न्यूनाहारे साधुरल्पाहारादिविशेषणविशिष्टो भवतीति तत् प्रकार प्रदर्शयन्नाह—‘अट्ठकुक्कुडिअंडं’ इत्यादि ।

सूत्रम्—अट्ठकुक्कुडिअंडप्पमाणमेत्ते कवले आहारं आहारेमाणे णिग्गये अप्पाहारे, दुवालसकुक्कुडिअंडप्पमाणमेत्ते कवले आहारं आहारेमाणे णिग्गये अवड्ढो—मोयरिण, सोलसकुक्कुडिअंडप्पमाणमेत्ते कवले आहारं आहारेमाणे णिग्गये दुमाग पत्ते, चउवीसंकुक्कुडिअंडप्पमाणमेत्ते कवले आहारं आहारेमाणे णिग्गये तिभागपत्ते सिया ओमायरिण, एगतीसंकुक्कुडिअंडप्पमाणमेत्ते कवले आहारं आहारेमाणे णिग्गये किंचूणोमोयरिण, वत्तीसं कूक्कुडिअंडप्पमाणमेत्ते कवले आहारं आहारेमाणे णिग्गये पमाणपत्ते । एत्तो एगेणवि कवलेणं ऊणग आहारं आहारेमाणे समणे णिग्गये नो पकामभोई—चि वत्तवं सिया ॥ सू० १६ ॥

॥ ववहारे अट्ठमो उदेसो समत्तो ॥८॥

छाया—अष्टकुक्कुटाण्डप्रमाणमात्रान् कवलान् आहारमाहरन् निर्ग्रन्थोऽल्पाहारः, द्वादशकुक्कुटाण्डप्रमाणमात्रान् कवलान् आहारमाहरन् निर्ग्रन्थोऽपार्धाऽवमौदर्यः, षोडशकुक्कुटाण्डप्रमाणमात्रान् कवलान् आहारमाहरन् निर्ग्रन्थो द्विभागप्राप्तः, चतुर्विंशतिकुक्कुटाण्डप्रमाणमात्रान् कवलान् आहारमाहरन् निर्ग्रन्थस्त्रिभागप्राप्तः स्यादवमौदर्यः, एकत्रिंशत्कुक्कुटाण्डप्रमाणमात्रान् कवलान् आहारमाहरन् निर्ग्रन्थः किञ्चिद्दूनाऽवमौदर्यः, द्वात्रिंशत्कुक्कुटाण्डप्रमाणमात्रान् कवलान् आहारमाहरन् निर्ग्रन्थः प्रमाणप्राप्तः । इत एकेनाऽपि कवलेन ऊनकमाहारमाहरन् श्रमणो निर्ग्रन्थो नो प्रकामभोजी-ति वक्तव्यं स्यात् ॥ सू० १६ ॥

॥ व्यवहारे अष्टम उद्देशकः समाप्तः ॥८॥

भाष्यम्—‘अष्टकुक्कुडिप्रमाणमेते कवले’ अष्टकुक्कुटाण्डप्रमाणमात्रान्-कुक्कुटाण्डप्रमाणान्, यः पुरुषस्य मुखे क्षितः सन् सुखेन चर्व्यते तथा गलान्तराले अविलम्ब एव गले प्रविशति एतावत्प्रमाणमेव कवलमश्रोयादित्येतावत्प्रमाणं कवलं कुक्कुटाण्डशब्देनोपमीयते यत् कुक्कुट्या अण्डकमाकारप्रमाणेन सदा सर्वदा समानमेव भवति न न्यून नाधिकमिति तत्प्रमाणेन गृहीतम्, अन्यत्रापि चान्द्रायणव्रतादौ कवलोऽनेनैव शब्देनोपमितो लभ्यते उपमाभात्रमेवेति । यस्य प्रमाणप्राप्त आहारो यावत्परिमितो भवेत्तस्य द्वात्रिंशत्तमो भागः कवलशब्देन गृह्यते ततस्तादृशान् अष्टौ कवलान् ‘आहारं आहारेमाणे’ प्रमाणप्राप्ताहाराच्चतुर्थीशस्वरूपम् आहरन्-आहारं कुर्वन् ‘णिगंगये’ निर्ग्रन्थः श्रमण ‘अप्पाहारे’ अल्पाहारो भण्यते । ‘दुवालसकुक्कुडिअंडप्पमाणमेते कवले आहारं आहारे माणे’ कुक्कुटाण्डप्रमाणमात्रान् द्वादश कवलान् आहार-प्रमाणप्राप्ताहारचतुर्थांशतः किञ्चिदधिकं द्वादशकवलप्रमितम् आहरन् ‘णिगंगये’ निर्ग्रन्थः ‘अवड्ढोमोयरिण्’ अपार्धावमौदर्यः कथ्यते । ‘सोलसकुक्कुडिअंडप्पमाणमेते कवले आहारं आहारे माणे’ षोडशकुक्कुटाण्डप्रमाणमात्रान् कवलानाहार-प्रमाणप्राप्तादर्थम् आहरन्-आहारं कुर्वन् ‘णिगंगये’ निर्ग्रन्थः ‘दुभागपत्ते’ द्विभागप्राप्त-द्विभागेन ऊनोदरः कथ्यते । ‘चउवीसंकुक्कुडिअण्डप्पमाणमेते कवले’ चतुर्विंशतिकुक्कुटाण्डप्रमाणमात्रान् कवलान् ‘आहारं आहारे माणे णिगंगये’ आहारमाहरन्-कुर्वन् निर्ग्रन्थः ‘तिभागपत्ते सिया ओमोयरिण्’ त्रिभागप्राप्तः स्यात् अवमौदर्य इति कथ्यते । ‘एगतीसंकुक्कुडिअंडप्पमाणमेते कवले आहारं आहारे माणे’ एकत्रिंशत्कुक्कुटाण्डप्रमाणमात्रान् कवलान् आहारमाहरन् ‘णिगंगये’ निर्ग्रन्थः ‘किंचूणोमोयरिण्’ किञ्चिद्दूनाऽवमौदर्यः कथ्यते । ‘वत्तीसंकुक्कुडिअंडप्पमाणमेते कवले आहारं आहारे माणे’ द्वात्रिंशत्कुक्कुटाण्डप्रमाणमात्रान् कवलान् आहारमाहरन् ‘णिगंगये’ निर्ग्रन्थः ‘प्रमाणपत्ते’ प्रमाणप्राप्तः कथ्यते । ‘एत्तो एगेणवि कवलेणं ऊणंगं आहारं’ इति-द्वात्रिंशत्कुक्कु-

टाण्डप्रमाणात् एकेनापि कवलेन ऊनकं-हीनम् आहारम् आहरन् कुर्वन् 'समणे णिग्गंथे' श्रमणो निर्ग्रन्थः 'नो प्रकामभोइ-त्ति वत्तव्वं सिया' नो प्रकामभोजीति वक्तव्यं स्यात्, ततोऽधि-
कभोजी-प्रकामभोजी कथ्यतेऽतः साधुना नैव भाव्यमिति भावः ॥ सु० १६ ॥

इति श्री-विश्वविख्यात-जगद्गुरु-प्रसिद्धवाचक-पञ्चदशभाषाकलितललितकलापालापक-
प्रविशुद्धगद्यपद्यनैकग्रन्थनिर्मापक-वादिमानमर्दक-श्रीशाहूछत्रपतिकोल्हापुरराजप्रदत्त
'जैनाचार्य'-पदभूषित-कोल्हापुरराजगुरु-बालब्रह्मचारि-जैनाचार्य-जैन-
धर्म-दिवाकर-पूज्यश्री-घासीलालव्रति-विरचितायां "न्यवहारसूत्रस्य"
भाष्यरूपाया व्याख्यायामष्टम उद्देश समाप्त ॥८॥

॥ नवमोद्देशकः ॥

व्याख्यातोऽष्टमोद्देशक, साम्प्रतं नवमं प्रारभ्यते—तत्र अस्य नवमोद्देशकस्यादिसूत्रेण सहाऽष्टमोद्देशकस्य चरमसूत्रेण सह क. सम्बन्धः ? इति सम्बन्धप्रतिपादनार्थमाह भाष्यकारः—
'बुत्तो आहारो' इत्यादि ।

गाथा—बुत्तो आहारो अह, आपसो तं च तत्थ जइ भुंजइ ।

साहूणं तग्गहणे, कप्पाकप्पस्स एत्थ विही ॥१॥

छाया—उक्त आहारः अथ आदेशस्तं च तत्र यदि भुङ्क्ते ।

साधूनां तद्ग्रहणे, कल्प्याकल्प्यस्य अत्र विधिः ॥१॥

व्याख्या—'बुत्तो' इति । अष्टमोद्देशकस्य चरमसूत्रे 'आहारो बुत्तो' आहार उक्तः, आहारप्रमाणं प्रतिपादितम्, त चाहारम् आदेशः आदिश्यते—सत्कारपुरस्सरम् आहूयते यः स आदेशः—प्राघूर्णक, ज्ञातक, स्वजनः, मित्रं, कुलगुर्वादिप्रभु, परतीर्थिको वा 'तत्थ' इति—तत्र सागारिकगृहे भुङ्क्ते तदा 'तग्गहणे' तद्ग्रहणे—तस्य तन्निमित्तं कृतस्य ग्रहणे 'साहूणं' साधूनाम् 'कप्पा—कप्पस्स' एत्थ विही कल्प्याऽकल्प्यस्य 'एत्थ' अत्र—नवमोद्देशकस्यादिसूत्रे विधिः प्रोच्यते ॥१॥

एष एव सम्बन्धः, अनेन सम्बन्धेन आयातस्य नवमोद्देशकस्येदमादिमं सूत्रम्—
'सागारियस्स' इत्यादि, ।

सूत्रम्—सागारियस्य आपसे अन्तो वगडाए भुंजइ निट्ठिए निसिट्ठिए पाडि-
हारिए तम्हा दावए नो से कप्पइ पडिग्गाहितए ॥ सू० १ ॥

छाया—सागारिकस्य आदेशः अन्तर्बगडावां भुङ्क्ते निष्ठितान् निस्सुष्टान् प्राति-
हारिकान् तस्माद् ददाति नो तस्य कल्पते प्रतिग्रहीतुम् ॥ सू० १ ॥

भाष्यम्—'सागारियस्स' इति । 'सागारियस्स' सागारिकस्य—शय्यातरस्य, य उपा-
श्रयस्याऽऽज्ञा ददाति स सागारिक कथ्यते, तस्य 'आपसे' आदेशः य सत्कारपुरस्सर-
मादिष्ट—आहूत स आदेशः कथ्यते, आवेशोवा—य आविशति—भोजनार्थं गृहे प्रविशति स
आवेश भोजनार्थं गृहमागतः, स च प्राघूर्णकादि 'अतो वगडाए' अन्तर्बगडायाम्, तत्र
वगडानाम्—परिक्षेप गृहमित्यर्थः, तस्य अन्तर्मध्ये—गृहमध्ये 'भुंजइ' भुङ्क्ते पदार्थान् ओदनादीन्,
किंविशिष्टान् ओदनादीन् भुङ्क्ते ? तत्राह—'निट्ठिए' निष्ठितान्—निष्ठा नीतान् प्राघूर्णकाद्यर्थं
निष्पादितान् इत्यर्थः 'निसिट्ठिए' निस्सुष्टान्—प्राघूर्णकादिभ्यो दत्तान्, निष्ठितनिस्सुष्टयोरयं
मेद—यत् प्रथमं रन्धनक्रियायाम्, द्वितीयं तु—दानक्रियायाम्, प्राघूर्णकाद्यर्थं पाचितवान्, तदर्थं
दत्तान्, प्रातिहारिकान्—शय्यातरेण प्रातिहारिकरूपेण दत्तान्, शय्यातर प्राघूर्णकादीन् वक्ति-

यथारुचि भुज्यता शेष ममेत्येव रूपेण दत्तान् भुङ्क्ते 'तम्हा दावए' तस्मात् परिनिष्ठितादि—
विशेषणविशिष्टौदनादिमध्यात् निष्कास्य यद् ददाति साधवे 'नो से कप्पइ पडिग्गा-
हत्तिए' नो—न तस्य-श्रमणस्य कल्पते प्रतिग्रहीतु—स्वीकर्तुम् अत्यक्तसत्ताकत्वेन शय्या-
तरपिण्डत्वात्, अय भाव—शय्यातरस्य प्राघूर्णकादिर्गृहेभुङ्क्ते, यं शय्यातरं प्राघूर्णकाद्यर्थं
कृत्वा प्राघूर्णकाय अवशिष्टग्रहणप्रतिज्ञया प्रयच्छति त प्राघूर्णको भुङ्क्ते, तदमुक्ता-
वशिष्टाहारमध्यादाहार यय्यातर साधवे यदि ददाति तदा तादृश आहारो न कल्पते साधू-
नाम् । यत स आहार शय्यातरेण प्राघूर्णकादिभ्यः प्रातिहारिको दत्तोऽत स शय्यातरस्व-
त्वेन शय्यातरपिण्ड इति ॥ सू० १ ॥

पूर्वं गृहान्तर्भोजिप्राघूर्णकादिसबन्धिशय्यातरस्वत्वयुक्ताहारस्य निषेध प्रोक्त, साम्प्रतं
शय्यातरस्वत्वरहिततादृशाहारस्य ग्रहणविधिमाह—'सागारियस्स' इत्यादि ।

सूत्रम्—सागारियस्स आपसे अंतो बगडाए भुंजइ निट्ठिए निसिट्ठे अपाडि-
हारिए तम्हा दावए एवं से कप्पइ पडिगाहेत्तए ॥ सू० २ ॥

छाया—सागारिकस्य आदेशः अन्तर्वगङ्गायां भुङ्क्ते निष्ठितान् निस्तुष्टान् अप्रा-
तिहारिकान्, तस्मात् ददाति एवं तस्य कल्पते प्रतिग्रहीतुम् ॥ सू० २ ॥

भाष्यम्—'सागारियस्स' सागारिकस्य' इत्यादि पूर्वसूत्रवद् व्याख्येयम्, विशेषस्त्वयम्—
सागारिकस्य गृहे प्राघूर्णकादिर्यान् पदार्थान् भुङ्क्ते तान् पदार्थान् शय्यातरो यदि स्वस्वत्व-
निवृत्तिपूर्वकं प्राघूर्णकादिभ्यो दद्यात् तदा साधो प्रतिग्रहीतुं कल्पते तदेवाह—'अप्पडिहा-
रिए' इत्यादि, 'अप्पडिहारिए' अप्रातिहारिकान् अपुनर्ग्रहणप्रतिज्ञया दत्तान् स प्राघूर्ण-
कादिर्भुङ्क्ते 'तम्हा दावए' तस्मात् परिनिष्ठितादिविशिष्टौदनादिभोजन जातमध्यात् साधवे
दद्यात्, 'एवं से कप्पइ पडिगाहेत्तए' एवम्—अनेन प्रकारेण कल्पते तस्य साधोस्तादृशमा-
हारजात प्रतिग्रहीतुम् । शय्यातरस्य प्राघूर्णकादिस्तस्य गृहे आहारजात भुङ्क्ते तद् गृहपतिना
तदर्थं निष्पादित तादृशमाहारजात गृहपतिर्भोक्तुं प्राघूर्णकादिभ्यो दत्त्वा कथयेत्—भोजनानन्तरं
यदवशिष्टं भवेत्तत् त्वदीयमेवेति, तत् प्राघूर्णकेन न पुनर्ग्रहणतये समर्पितं भवेत्, तदप्राति-
हारिकमुच्यते तादृशमाहारजातं यदि प्राघूर्णकादि साधवे दद्यात् तदा तादृशमाहारजात
साधूनां प्रतिग्रहीतुं कल्पते इति भावः ॥ सू० २ ॥

संप्रति शय्यातरस्य गृहवर्हिर्भोजिप्राघूर्णकादिसबन्धिभोजनजातस्य शय्यातरस्वत्वा-
स्वत्वविषये निषेध विधिं च सूत्रद्वयेनाह—'सागारियस्स आपसे' इत्यादि ।
व्य २६

॥ नवमोद्देशकः ॥

व्याख्यातोऽष्टमोद्देशकः, साम्प्रतं नवमः प्रारम्भ्यते—तत्र अस्य नवमोद्देशकस्यादिसूत्रेण सहाऽष्टमोद्देशकस्य चरमसूत्रेण सह क. सम्बन्धः^२ इति सबन्धप्रतिपादनार्थमाह भाष्यकारः—
'बुत्तो आहारो' इत्यादि ।

गाथा—बुत्तो आहारो अह, आपसो तं च तत्थ जइ भुंजइ ।
साहूणं तग्गहणे, कप्पाकप्पस्स एत्थ विही ॥१॥

छाया—उक्त आहारः अथ आदेशस्तं च तत्र यदि भुङ्क्ते ।
साधूना तद्ग्रहणे, कल्प्याकल्प्यस्य अत्र विधिः ॥१॥

व्याख्या—'बुत्तो' इति । अष्टमोद्देशकस्य चरमसूत्रे 'आहारो बुत्तो' आहार उक्तः, आहारप्रमाणं प्रतिपादितम्, त चाहारम् आदेशः आदिश्यते—सत्कारपुरस्सरम् आहूयते यः स आदेशः—प्राघूर्णक, ज्ञातक, स्वजनः, मित्रं, कुलगुर्वादिप्रभुः, परतीर्थिको वा 'तत्थ' इति—तत्र सागारिकगृहे भुङ्क्ते तदा 'तग्गहणे' तद्ग्रहणे—तस्य तन्निमित्तं कृतस्य ग्रहणे 'साहूणं' साधूनाम् 'कप्पा-कप्पस्स' एत्थ विही कल्प्याकल्प्यस्य 'एत्थ' अत्र—नवमोद्देशकस्यादिसूत्रे विधिः प्रोच्यते ॥१॥
एष एव सम्बन्धः, अनेन सम्बन्धेन आयातस्य नवमोद्देशकस्येदमादिमं सूत्रम्—
'सागारियस्स' इत्यादि, ।

सूत्रम्—सागारियस्य आपसे अन्तो वगडाए भुंजइ निट्ठिए निसिट्ठिए पाडि-
हारिए तम्हा दावए नो से कप्पइ पडिग्गाट्ठिए ॥ सू० १ ॥

छाया—सागारिकस्य आदेशः अन्तर्बगडावां भुङ्क्ते निष्ठितान् निस्पृष्टान् प्राति-
हारिकान् तस्माद् ददाति नो तस्य कल्पते प्रतिग्रहीतुम् ॥ सू० १ ॥

भाष्यम्—'सागारियस्स' इति । 'सागारियस्स' सागारिकस्य—शय्यातरस्य, य उपा-
श्रयस्याऽऽज्ञा ददाति स सागारिक कथ्यते, तस्य 'आपसे' आदेशः य सत्कारपुरस्सर-
मादिष्ट—आहूतः स आदेशः कथ्यते, आवेशोवा—य आविशति—भोजनार्थं गृहे प्रविशति स
आवेशः भोजनार्थं गृहमागतः, स च प्राघूर्णकादि 'अन्तो वगडाए' अन्तर्बगडायाम्, तत्र
वगडानाम्—परिक्षेपे गृहमित्यर्थः, तस्य अन्तर्मध्ये—गृहमध्ये 'भुंजइ' भुङ्क्ते पदार्थान् ओदनादीन्,
किंविशिष्टान् ओदनादीन् भुङ्क्ते^२ तत्राह—'निट्ठिए' निष्ठितान्—निष्ठा नीतान् प्राघूर्णकाद्यर्थं
निष्पादितान् इत्यर्थः 'निसिट्ठिए' निस्पृष्टान्—प्राघूर्णकादिभ्यो दत्तान्, निष्ठितनिस्पृष्टयोरयं
भेदः—यत् प्रथमं रन्धनक्रियायाम्, द्वितीयं तु—दानक्रियायाम्, प्राघूर्णकाद्यर्थं पाचितवान्, तदर्थं
दत्तान्, प्रातिहारिकान्—शय्यातरेण प्रातिहारिकरूपेण दत्तान्, शय्यातरः प्राघूर्णकादीन् वक्ति-

यथारुचि भुज्यता शेष ममेत्येव रूपेण दत्तान् भुङ्क्ते 'तम्हा दावए' तस्मात् परिनिष्ठितादि-
विशेषणविशिष्टौदनादिमध्यात् निष्कास्य यद् ददाति साधवे 'नो से कप्पइ पडिग्गा-
ह्तिचए' नो-न तस्य-श्रमणस्य कल्पते प्रतिग्रहीतु-स्वीकर्तुम् अत्यक्तसत्ताकत्वेन शय्या-
तरपिण्डत्वात्, अयं भाव-शय्यातरस्य प्राघूर्णकादिर्गृहेभुङ्क्ते, यं शय्यातरं प्राघूर्णकाद्यर्थं
कृत्वा प्राघूर्णकाय अवशिष्टग्रहणप्रतिज्ञया प्रयच्छति त प्राघूर्णको भुङ्क्ते, तदभुक्ता-
वशिष्टाहारमध्यादाहार यय्यातर साधवे यदि ददाति तदा तादृश आहारो न कल्पते साधू-
नाम् । यत् स आहार शय्यातरेण प्राघूर्णकादिभ्यः प्रातिहारिको दत्तोऽतः स शय्यातरस्त्व-
त्वेन शय्यातरपिण्ड इति ॥ सू० १ ॥

पूर्वं गृहान्तर्भोजिप्राघूर्णकादिसंबन्धिशय्यातरस्त्वयुक्ताहारस्य निषेधः प्रोक्तः, साम्प्रतं
शय्यातरस्त्वत्वरहिततादृशाहारस्य ग्रहणविधिमाह-**'सागारियस्स'** इत्यादि ।

सूत्रम्—सागारियस्स आएसे अंतो वगडाए भुंजइ निट्टिए निसिट्टे अपाडि-
हारिए तम्हा दावए एवं से कप्पइ पडिगाहेत्तए ॥ सू० २ ॥

छाया—सागारिकस्य आदेशः अन्तर्वगडाया भुङ्क्ते निष्ठितान् निस्पृष्टान् अप्रा-
तिहारिकान्, तस्मात् ददाति एवं तस्य कल्पते प्रतिग्रहीतुम् ॥ सू० २ ॥

भाष्यम्—**'सागारियस्स'** सागारिकस्य' इत्यादि पूर्वसूत्रवद् व्याख्येयम्, विशेषस्त्वयम्—
सागारिकस्य गृहे प्राघूर्णकादिर्यान् पदार्थान् भुङ्क्ते तान् पदार्थान् शय्यातरो यदि स्वस्वत्व-
निवृत्तिपूर्वकं प्राघूर्णकादिभ्यो दद्यात् तदा साधो प्रतिग्रहीतु कल्पते तदेवाह—**'अप्पडिहा-
रिए'** इत्यादि, **'अप्पडिहारिए'** अप्रातिहारिकान् अपुनर्ग्रहणप्रतिज्ञया दत्तान् स प्राघूर्ण-
कादिर्भुङ्क्ते **'तम्हा दावए'** तस्मात् परिनिष्ठितादिविशिष्टौदनादिभोजनं जातमध्यात् साधवे
दद्यात्, **'एवं से कप्पइ पडिगाहेत्तए'** एवम्-अनेन प्रकारेण कल्पते तस्य साधोस्तादृशमा-
हारजातं प्रतिग्रहीतुम् । शय्यातरस्य प्राघूर्णकादिस्तस्य गृहे आहारजातं भुङ्क्ते तद् गृहपतिना
तदर्थं निष्पादितं तादृशमाहारजातं गृहपतिर्भोक्तुं प्राघूर्णकादिभ्यो दत्त्वा कथयेत्-भोजनानन्तरं
यदवशिष्टं भवेत् त्वदीयमेवेति, तत् प्राघूर्णकेन न पुनर्ग्रहणतये समर्पितं भवेत्, तदप्राति-
हारिकमुच्यते तादृशमाहारजातं यदि प्राघूर्णकादि साधवे दद्यात् तदा तादृशमाहारजातं
साधूनां प्रतिग्रहीतु कल्पते इति भावः ॥ सू० २ ॥

संप्रति शय्यातरस्य गृहवहिर्भोजिप्राघूर्णकादिसंबन्धिभोजनजातस्य शय्यातरस्त्वत्वा-
स्त्वविषये निषेधविधिं च सूत्रद्वयेनाह—**'सागारियस्स आएसे'** इत्यादि ।

सूत्रम्—सागारियस्स आप्से वार्हि वगडाए भुञ्जइ निट्टिए निसिट्ठे पाडिहारिणं तम्हा दावए, नो से कप्पइ पडिगाहित्तए ॥ सू० ३ ॥

सागारियस्स आप्से वार्हि वगडाए निट्टिए निसिट्ठे अपाडिहारिणं, तम्हा दावए एवं से कप्पइ पडिगाहित्तए ॥ सू० ४ ॥

छाया—सागारिकस्याऽऽदेशो वहिर्वगडायां भुङ्क्ते निष्ठितान् निष्ठितान् प्रातिहारिकान् तस्मात् ददाति, नो तस्य कल्पते प्रतिग्रहीतुम् ॥ सू० ३ ॥

सागारिकस्य आदेशो वहिर्वगडायां भुङ्क्ते निष्ठितान् निष्ठितान् अप्रातिहारिकान् तस्माद् ददाति, एवं कल्पते प्रतिग्रहीतुम् ॥ सू० ४ ॥

भाष्यम्—‘सागारियस्स’ सागारिकस्य—शय्यातरस्य ‘आप्से’ आदेश—प्राघूर्णकादिः ‘वार्हि वगडाए’ वहिर्वगडायाम्—गृहस्य बहिर्भागे इत्यर्थः, शेषं सर्वं पूर्वसूत्रद्वयवदेव व्याख्येयम् । तात्पर्यमेतावदेव प्राघूर्णकादिदत्तमाहार तृतीयसूत्रोक्तं प्रातिहारिकत्वान्न साधूना कल्पते । चतुर्थसूत्रोक्तं च कल्पते अप्रातिहारिकत्वात्तस्येति विज्ञेयम् ॥ सू० ३-४ ॥

पूर्वं प्राघूर्णकादिभ्यो दत्तस्य शय्यातराहारस्य निषेधो विधिश्च प्रदर्शितः, सम्प्रति दासादिभ्यः प्रदत्ताहारविषये निषेधं विधिं च सूत्रद्वयेनाह—‘सागारियस्स’ इत्यादि ।

सूत्रम्—सागारियस्स दासेइ वा, पेसेइ वा, भयएइ वा, भइण्णएइ वा अंतोवगडाए भुञ्जइ निट्टिए निसिट्ठे पाडिहारिणं तम्हा दावए नो से कप्पइ पडिगाहित्तए ॥ सू० ५ ॥

सागारियस्स दासेइ वा पेसेइ वा भयएइ भइण्णएइ वा अंतो वगडाए भुञ्जइ निट्टिए निसिट्ठे अप्पाडिहारिणं तम्हा दावए एवं से कप्पइ पडिगाहित्तए ॥ सू० ६ ॥

छाया—सागारिकस्य दास इति वा प्रेष्य इति वा भृत्य इति वा भृतक इति वा अन्तर्वगडायां भुङ्क्ते निष्ठितान् निष्ठितान् प्रातिहारिकान् तस्माद् ददाति नो तस्य कल्पते प्रतिग्रहीतुम् ॥ सू० ५ ॥

सागारिकस्य दास इति वा प्रेष्य इति वा भृत्य इति वा भृतक इति वा अन्तर्वगडायां भुङ्क्ते निष्ठितान् निष्ठितान् अप्रातिहारिकान् तस्माद् ददाति एवं तस्य कल्पते प्रतिग्रहीतुम् ॥ सू० ६ ॥

भाष्यम्—‘सागारियस्स’ सागारिकस्य—शय्यातरस्य ‘दासेइ वा’ दास इति वा—आजन्ममरणावधि किङ्कर । ‘पेसेइ वा’ प्रेष्य इति वा, तत्र—प्रेष्यो यो ग्रामान्तरे प्रेषणार्थं किङ्कर ग्रामान्तरसम्बन्धि कार्यं करोतीत्यर्थः । ‘भयएइ वा’ भृत्य इति वा—तत्र—भृत्य कश्चित्कालं मूलेन धृतः, ‘भइण्णएइ वा’ भृतक इति वा प्रभृतकालार्थं क्रयकीतः । ‘अंतो वगडाए’ अन्तर्वगडायाम्—

गृहमध्ये 'भुजइ' भुङ्क्ते, इत्यादि सर्वं पूर्ववद्व्याख्येयम् । विशेषस्त्वयम्—अस्मिन् पञ्चमे सूत्रे शय्या तरेण प्रातिहारिकतया दत्तत्वात्तदाहारजात साधूना न कल्पते तत्र शय्यातरस्त्वत्वात् ॥ सू० ५ ॥

षष्ठे सूत्रे च अप्रातिहारिकत्वेन दत्तत्वात्तदाहारजात कल्पते इत्येतावदेवाऽन्तर पञ्चम-
षष्ठसूत्रयोरिति ॥ सू० ६ ॥

पूर्वं दासादिकमधिकृत्याऽन्तर्वगडासूत्रद्वयं प्रोक्तम्, सम्प्रति बहिर्वगडासूत्रद्वयमाह—
'सागारियस्स' इत्यादि ।

सूत्रम्—सागारियस्स दासेइ वा, पेसेइ वा, भयणइ वा भण्णणइ वा, वार्हि वगडाए
भुजइ निट्टिए निसिद्धे पाडिहारिए, तम्हा दावए नो से कप्पइ पडिगाहित्तए ॥ सू० ७ ॥

सागारियस्स दासेइ वा पेसेइ वा भयणइ वा भण्णणइ वा वार्हि वगडाए भुजइ
निट्टिए निसिद्धे अप्पाडिहारिए तम्हा दावए एवं से कप्पइ पडिगाहित्तए ॥ सू० ८ ॥

छाया—सागारिकस्य दास इति वा श्रेय इति वा भृत्य इति वा भृतक इति वा
बहिर्वगडायाभु ङ्क्ते निष्ठितान् निष्ठितान् प्रातिहारिकान् तस्मात् ददाति नो तस्य
कल्पते प्रतिग्रहीतुम् ॥ सू० ७ ॥

सागारिकस्य दास इति वा श्रेय इति वा भृत्य इति वा—भृतक इति वा बहिर्वगडाया
भुङ्क्ते निष्ठितान् निष्ठितान् अप्रातिहारिकान् तस्माद् ददाति, एव तस्य कल्पते
प्रतिग्रहीतुम् ॥ सू० ८ ॥

भाष्यम्—'सागारियस्स' सागारिकस्य—शय्यातरस्य 'दासे इ वा' दास इति वा, इत्यादि
पूर्ववदेव वगडाया बहिर्दासादिभोजनग्रहणं सप्तमसूत्रे प्रातिहारिकत्वेन दत्तत्वान्न कल्पते ॥ सू० ७ ॥

अष्टमसूत्रे च अप्रातिहारिकत्वेन दीयमानत्वात् कल्पते इति भावः ॥ सू० ८ ॥ अत्र सूत्राष्टकस्याय
भावः—अत्रादितश्चत्वारि सूत्राणि वगडाया अन्तर्वहिरादेशमधिकृत्य कथितानि ४ । चत्वारि च वग-
डाया अन्तर्वहिर्दासादिकमधिकृत्य कथितानि ४ (८) । तत्र—यत्र यत्र प्रातिहारिकं तत्र तत्र
शय्यातरस्त्वत्वात् शय्यातरपिण्ड इति न कल्पते । यत्र यत्र पुनरप्रातिहारिकं तत्र तत्र शय्यातर-
स्त्वत्वरहितत्वान्न स शय्यातरपिण्ड इति कल्पते साधूना प्रतिग्रहीतुम् । यथा प्रथम—तृतीय—पञ्चम-
सप्तमसूत्रेषु शय्यातरपिण्डग्रहणदोषापत्तेरकल्प्यमाहरजातम् । द्वितीय—चतुर्थ—षष्ठाऽष्टमसूत्रेषु
शय्यातरस्त्वत्वरहितत्वान्न तत्र शय्यातरपिण्डत्वमिति तत् कल्प्यमिति ॥

अत्राऽऽशङ्कते शिष्य चत्वारि सूत्राणि आदेशविषयाणि, चत्वारि च दासादिविषयाणीति
अष्टानां सूत्राणां पृथक् पृथक् कथनं निरर्थकम्, आदेशस्य चतुर्ध्वेव सूत्रेषु तेन सार्द्धं दासादी-
नामपि समावेशसम्भवात् ? तत्राऽऽह—शृणु आदेशं कश्चिदपि कदाचिदागच्छति ततस्तस्याऽनि-

यतं दीयते, दासादीना च हस्तोत्पादितं नियतमेव दीयते, तथा आदेशाय सत्कारपुरस्सरं दीयते, न तथा दासादिकृते, तथा—आदेशस्य भोजनविधिसपादनाय महान् प्रयत्नः सप्तभ्रमं विधीयते, दासादीनांतु न तादृश प्रयत्नः क्रियते, इत्यत आदेशस्य दासादेशे सूत्राणां पृथक्करणं मुचितमेवेति बोध्यम् ॥ सू० ७ ८ ॥

उपर्युक्तसूत्राष्टके आदेशादिविषयमधिकृत्य कथितम्, सम्प्रति ज्ञातकमधिकृत्यैकगृहविषयं सूत्रचतुष्टयमाह—‘सागारियस्स’ इत्यादि ।

सूत्रम्—सागारियस्स नायए सिया सागारियस्स एगवगडाए अंतो एगपयाए सागारियं चोपजीवइ तम्हा दावए नो से कप्पइ पडिगाहिच्चए ॥ सू० ९ ॥

छाया—सागारिकस्य ज्ञातकः स्यात् सागारिकस्य—एकवगडायामन्तः एकप्रजाया सागारिकं चोपजीवति तस्माद् दद्यात् नो तस्य कल्पते प्रतिग्रहीतुम् ॥ सू० ९ ॥

भाष्यम्—‘सागारियस्स’ सागारिकस्य—शय्यातरस्य, ‘नायए सिया’ ज्ञातक—सागारिकस्वजन स्यात्, तत्र—ज्ञातको नाम—स्वजन पूर्वसंस्तुतः १, यदि वा पश्चात्संस्तुतः २, यदि वा उभयसंस्तुतः स्वजनः ३, तत्र पूर्वसंस्तुत—मातापितृपक्षवर्ती १, पश्चात्संस्तुतः कलत्र-पक्षगतः २, उभयसंस्तुत—उभयपक्षवर्ती ३ भवेत्, ‘सागारियस्स’ सागारिकस्य—शय्यातरस्य ‘एगवगडाए’ एकवगडायाम्—एकस्मिन् गृहे, तस्य गृहस्य—‘अंतो’ अन्तः—मध्ये, ‘एगपयाए’ एकप्रजायाम्, तत्र प्रजानाम्—चुल्ली, तदर्थस्तु—प्रकर्षेण जायते पाकनिष्पत्तिरस्यामिति प्रजा-चुल्ली, तस्याम्, अथवा—‘एगपयाए’ इत्यस्य एकपचायामिति छाया, तत्र पच्यते ओदनादिर्यत्र सा पचा चुल्लीत्यर्थः, एका पचा एकपचा तस्याम्, ‘सागारियं चोपजीवइ’ सागारिक चोपजीवति, सागारिकमाश्रित्यैव जीवनयात्रा निर्वहति सागारिकस्य काष्ठलवणगोरसमुद्रादिसूपोद-काष्ठशाकफलादिग्रहणपूर्वकमुपजीवति ‘तम्हा दावए’ तस्मात्—तादृशात् सागारिकसबन्धि-स्वजनाशनमध्याद् अशनादिक दद्यात् ‘नो से कप्पइ पडिगाहिच्चए’ नो तस्य—साधोस्तत् कल्पते प्रतिग्रहीतुम्, शय्यातरस्वजनपिण्डस्यापि शय्यातरवस्तुसयोगात् शय्यातरपिण्डत्वदोषसद्भावात् ।

ननु—शय्यातरस्य तज्ज्ञातकस्य च किमर्थमेका चुल्ली भवति ? तत्राह—यतस्तत्र चुल्लीकर राज्ये गृह्णाति, या या पृथक् चुल्ली भवति तस्यास्तस्या करमपि पृथग् गृह्णातीति तत्रत्य राज्यनियमात् करभीता लोका एकस्यामेव चुल्हिकाया पाकक्रिया कृत्वा स्वस्वभाग सर्वे गृह्णन्ति ततस्तत्र शय्यातरवस्तुसमिश्रणप्रसङ्गात्स आहारोऽपि शय्यातरपिण्डदोषदूषितो भवेदिति न कल्पते ॥ सू० ९ ॥

सूत्रम्—सागारियस्स नायए सिया सागारियस्स एगवगडाए अन्तो सागारियस्स अभिनिप्पयाए सागारियं चोपजीवइ तम्हा दावए नो से कप्पइ पडिगाहिच्चए ॥ सू० १० ॥

छाया—सागारिकस्य ज्ञातकं स्यात् सागारिकस्यैकवगडायाम् अन्तः सागारिकस्याभिनिप्रजाया सागारिकं चोपजीवति तस्माद् दद्यात् नो तस्य कल्पते प्रतिग्रहीतुम् ॥ १० ॥

भाष्यम्—‘सागारियस्स नायए सिया’ सागारिकस्य—शय्यातरस्य ज्ञातक—पूर्वोक्त-स्वरूप स्यात् स च ‘सागारियस्स एगवगडाए अन्तो’ सागारिकस्य—शय्यातरस्य—एक-वगडायाम्—एकस्मिन् गृहे तदन्त प्रदेशे एव निवसति, तथा—‘सागारियस्स अभिनिप्पयाए’ अभिनिप्रजाया तत्र—अभि—प्रत्येक नि—नियता विविक्ता प्रजा अभिनिप्रजा पृथक्चुल्लिह्यर्थ, तस्याम्, सागारिकादभिनिप्रजायाम्, सूत्रे पञ्चम्यर्थे षष्ठी आर्षत्वात् तत सागरिकात् शय्यातरात् पृथक्चुल्लिकाया रन्धनादिकं करोति किन्तु—‘सागारियं चोपजीवइ’ सागारिकमाश्रित्य चोपजीवति, शय्यातरस्यैव काष्ठलवणादिकं व्यवहरति । ‘तम्हा दावए’ तस्मात्—सागारिकगृह-स्थितपृथक्चुल्लिकासंपादितभक्षपानादिकर्तृस्वजनात् अन्नादिकं साधये दद्यात् ‘नो से कप्पइ पडिगाहिच्चए’ तदप्याहारजात नो—कथमपि न ‘से’ तस्य—श्रमणस्य कल्पते प्रतिग्रहीतुम् । यद्यपि—शय्यातरगृहे विद्यमानः स्वजन पृथक् चुल्लिकाया रन्धनादिकं संपादयति तथापि शय्यातरस्य काष्ठादिकं व्यवहरतस्तस्य भक्तादिकमपि शय्यातरपिण्डत्वात् कथमपि साधुभिर्न ग्रहीतव्यमिति भावः ॥ सू० १० ॥

सूत्रम्—सागारियस्स नायए सिया सागारियस्स एगवगडाए बहिं सागारियस्स एगपयाए सागारियं चोपजीवइ, तम्हा दावए नो से कप्पइ पाडिगाहिच्चए ॥ सू० ११ ॥

छाया—सागारिकस्य ज्ञातकं स्यात् सागारिकस्य एकवगडायां बहिः सागारिकस्यैकप्रजाया सागारिकं चोपजीवति तस्माद् दद्याद् नो तस्य कल्पते प्रतिग्रहीतुम् ॥ सू० ॥

भाष्यम्—‘सागारियस्स’ सागारिकस्य—शय्यातरस्य, ‘नायए सिया’ ज्ञातकं स्यात्, स च ‘सागारियस्स एगवगडाए’ सागारिकस्य—शय्यातरस्य एकवगडायाम्—एकस्मिन्—गृहे बहिः प्रदेशे ‘सागारियस्स एगपयाए’ सागारिकस्य—शय्यातरस्य—एकप्रजायाम्—एकस्यामेव चुल्लिकायाम् भोजनादिकं निष्पादयति ‘सागारियं चोपजीवइ’ सागारिकमुपजीवति—शय्यातर-प्रदक्षकाष्ठजलादिभिराहारं निष्पादयति ‘तम्हा दावए’ तस्मात् सागारिकोपजीवस्वजन—

सम्बन्धिभक्तादितो दद्यात् 'नो से कप्पइ पडिगाहिच्चए' नो तादृशमन्नम् 'से' तस्य श्रमणस्य कल्पते प्रतिग्रहीतुं, शय्यातरपिण्डत्वात् ॥ सू० ११ ॥

सूत्रम्—सागारियस्स नायए सिया सागारियस्स एगवगडाए वार्हि सागारियस्स अभिणिपयाए सागारियं चोवजीवइ तम्हा दावए नो से कप्पइ पडिगाहिच्चए ॥ सू० १२ ॥

छाया—सागारिकस्य ज्ञातकः स्यात् सागारिकस्य एकवगडायां वह्निः सागारिकस्य अभिनिप्रजायां सागारिकं चोपजीवति तस्मात् दद्यात् नो तस्य कल्पते प्रतिग्रहीतुम् ॥ सू० १२ ॥

भाष्यम्—'सागारियस्स' सागारिकस्य 'नायए सिया' ज्ञातकः स्यात् 'सागारियस्स एगवगडाए वार्हि' सागारिकस्य शय्यातरस्य—गृहपते एकवगडायामेकस्मिन् गृहे वह्निः सागारिकस्य गृहाद्विभिर्भागे 'सागारियस्स अभिनिपयाए' सागारिकस्य अभिनिप्रजायां—पृथक् खुल्हिकाया रन्धनादिकं करोति, शेषं सर्वं पूर्ववद् व्याख्येयम् ॥

अयं भावः—शय्यातरस्य कश्चित् स्वजनो भवेत्, स च शय्यातरस्य यद् गृहम् तस्य वह्निर्भागे पृथक् पृथक् खुल्हिकाया भोजनादिकं संपादयति, परन्तु—शय्यातरस्य जललवणादिना संपादितस्वजनपाकाद् यदि साधवे ओदनादिकं समर्पयति, तादृशमोदनादिकं प्रतिग्रहीतुं श्रमणस्य न कल्पते, तादृशोदनादेरपि शय्यातरपिण्डत्वात् ॥ सू० १२ ॥

पूर्वं सागारिकस्य प्रकरणेन—एकं गृहमाश्रित्याऽऽहारस्याऽनादेयत्वं कथितम् सम्प्रति—पृथक् पृथक् गृहमाश्रित्य शय्यातरपिण्डस्थ—अनादेयता कथयितुमाह—'सागारियस्स' इत्यादि ।

सूत्रम्—सागारियस्स नायए सिया सागारियस्स अभिनिवगडाए एगदुवाराए एगनिक्खमणपवेसाए अन्तो सागारियस्स एगपयाए सागारियं चोवजीवइ तम्हा दावए नो से कप्पइ पडिगाहिच्चए ॥ सू० १३ ॥

छाया—सागारिकस्य ज्ञातकः स्यात् सागारिकस्य—अभिनिवगडायामेकद्वारायाम् एकनिष्क्रमणप्रवेशायाम् अन्तः सागारिकस्यैकप्रजायाम्, सागारिकं चोपजीवति तस्माद् दद्यात् नो तस्य कल्पते प्रतिग्रहीतुम् ॥ सू० १३ ॥

भाष्यम्—'सागारियस्स' सागारिकस्य—गृहपते 'नायए सिया' ज्ञातकः स्यात् 'सागारियस्स अभिनिवगडाए' सागारिकस्य—शय्यातरस्य अभिनिवगडायाम्, तत्र—अभि-प्रत्येकं नि-नियता विविक्ता—पृथग्भूता वगडा—गृहम् इति—अभिनिवगडा, तस्याम्—शय्यातर-

गृहात् पृथग्गृहे इत्यर्थं किन्तु 'एगद्वाराए' एकद्वारायाम् एकमेव द्वारं यस्या सा एकद्वारा तस्यामेकद्वारायामभिनिवगडायाम्, पुनश्च 'एगनिक्खमणपवेसाए' एकनिष्क्रमणप्रवेशायाम् एक एव निष्क्रमणेति निष्क्रमणमार्गं प्रवेशेति प्रवेशमार्गश्च यत्र तथाभूतायाम् अभिनिवगडायाम् 'अन्तो' अन्तर्मध्ये-एतादृशगृहस्याऽभ्यन्तरे 'सागारियस्स एगपयाए' सागारिकस्य एकप्रजायाम् एकस्यामेव प्रजायां-चुल्हिकायाम् यत्र चुल्हिकायाम् सागारिकं पचति तत्रैव तस्य स्वजनोऽपि रन्धनादिकं करोतीत्यर्थं, 'सागारियं चोवजीवइ' सागारिक-शय्यातरमाश्रित्य उपजीवति-जीवनं यापयति । शेषं सर्वं पूर्वव्याख्यातवदेव बोध्यम् ॥ सू० १३ ॥

सूत्रम्—सागारियस्स नायए सिया सागारियस्स अभिनिवगडाए एगद्वाराए एगनिक्खमणपवेसाए अन्तो सागारियस्स अभिणिपयाए सागारियं च उवजीवइ तम्हा दावए नो से कप्पइ पडिगाहित्तए ॥ सू० १४ ॥

छाया—सागारिकस्य ज्ञातकं स्यात् सागारिकस्य अभिनिवगडायाम् एकद्वारायाम् एकनिष्क्रमणप्रवेशायाम् अन्तः सागारिकस्य अभिनिप्रजायाम् सागारिकं चोपजीवति तस्माद् दद्यात् नो तस्य कल्पते प्रतिग्रहोत्तुम् ॥ सू० १४ ॥

भाष्यम्—'सागारियस्स' सागारिकस्य 'नायए सिया' ज्ञातकं स्यात् स च स्वजनं 'सागारियस्स अभिनिवगडाए' सागारिकस्य अभिनिवगडायाम् पृथग्गृहे इत्यर्थं किन्तु 'एगद्वाराए' एकद्वारायाम्-एकद्वारयुक्तायाम्, 'एगनिक्खमणपवेसाए' एकनिष्क्रमणप्रवेशायाम्, एक एव निष्क्रमणस्य प्रवेशस्य च मार्गो यत्र तादृश्यामेकवगडायाम् । 'अन्तो' अन्तर्मध्ये 'सागारियस्स अभिनिपयाए' सागारिकस्य अभिनिप्रजायाम्-पृथग्भूतायां चुल्हिकायाम्, रन्धनादिकं करोति, इत्यादि सर्वं पूर्ववदेव व्याख्येयम् ॥ सू० १४ ॥

सूत्रम्—सागारियस्स नायए सिया सागारियस्स अभिनिवगडाए एगद्वाराए एगनिक्खमणपवेसाए बाहिं सागारियस्स एगपयाए सागारियं चोवजीवइ तम्हा दावए नो से कप्पइ पडिगाहित्तए ॥ सू० १५ ॥

छाया—सागारिकस्य ज्ञानकं स्यात् सागारिकस्य अभिनिवगडायाम् एकद्वारायाम् एकनिष्क्रमणप्रवेशायाम् वहिः सागारिकस्य एकप्रजायाम् सागारिकं चोपजीवति तस्माद् दद्यात् नो तस्य कल्पते प्रतिग्रहोत्तुम् ॥ सू० १५ ॥

भाष्यम्—'सागारियस्स' सागारिकस्य-शय्यातरस्य 'नायए सिया' ज्ञातकं स्यात् स च 'सागारियस्स' सागारिकस्य 'अभिनिवगडाए' अभिनिवगडायाम्-पृथग्भूतायां वसतो पृथक् पृथक् गृहे इति यावत्, किन्तु 'एगद्वाराए' एकद्वारायाम्, एगनिक्खमणपवेसाए'

एकनिष्क्रमणप्रवेशायाम् 'बार्हि' बहिर्भागे इत्यर्थः. 'सागारियस्स एगपयाए' सागारिकस्य एकप्रजायाम् एकस्यामपि चुल्हिकायामित्यादिशेषस्य सर्वस्यापि पूर्ववद् व्याख्यानं कर्त्तव्यमिति ॥१५॥

सूत्रम्—सागारियस्स नायए सिया सागारियस्स अभिनिव्वगडाए एगदुवाराए एगनिक्खमणपवेसाए बार्हि सागारियस्स अभिनिप्पयाए सागारियं चोवजीवइ तम्हा दावए नो से कप्पइ पडिगाहिच्चए' ॥ सू० १६ ॥

छाया—सागारिकस्य ज्ञातकः स्यात् सागारिकस्य-अभिनिव्वगडायाम् एकद्वारायाम् एकनिष्क्रमणप्रवेशायां बहिः सागारिकस्य अभिनिप्रजायाम् सागारिकं चोपजीवति, तस्मात् दद्यात् नो तस्य कल्पते प्रतिग्रहीतुम् ॥ सू० १६ ॥

भाष्यम्—'सागारियस्स' सागारिकस्य 'नायए सिया' ज्ञातकं स्यात् स च सागारिकस्य स्वजनः. 'सागारियस्स' सागारिकस्य शय्यातरस्य 'अभिनिव्वगडाए' अभिनिव्वगडायाम् पृथग्वसता किन्तु 'एगदुवाराए' एकद्वारायाम् 'एगनिक्खमणपवेसाए' एकनिष्क्रमण-प्रवेशायाम् 'बार्हि' बहिर्प्रदेशे 'अभिनिप्पयाए' अभिनिप्रजायाम् पृथक्चुल्हिकायाम्, शेषं सर्वं व्याख्यातपूर्वसूत्रवद् बोध्यम् ।

अत्र ज्ञातकमधिकृत्य नवमसूत्रादारम्य षोडशसूत्रपर्यन्तानि अष्ट सूत्राणि सन्ति, तत्रादिमानि चत्वारि (९-१२) सूत्राणि सागारिकस्यैकगृहविषयाणि सन्ति, तानि यथा—

२ सूत्रद्वयं गृहान्तं एकचुल्हिकाविषयं, पृथक्चुल्हिकाविषयं चेति । २-सूत्रद्वयं च गृहाद्बहिरेकचुल्हिकाविषयं, पृथक्चुल्हिकाविषयं चेति चत्वारि ४ ।

चरमाणि चत्वारि (१३-१६) सूत्राणि च—एकद्वारैकनिष्क्रमणप्रवेशयुक्तपृथग्गृहविषयाणि सन्ति, तानि यथा—२ सूत्रद्वयं गृहान्तं एकचुल्हिकाविषयं, पृथक्चुल्हिकाविषयं । २ सूत्रद्वयं च गृहाद्बहिरेकचुल्हिकाविषयं पृथक्चुल्हिकाविषयं चेति चत्वारि ४ ।

एवमष्ट सूत्राणि सन्ति, एषु चाष्टस्वपि सूत्रेषु प्रदर्शितमशनादि साधूनां प्रतिग्रहीतुं न कल्पते, तत्र सर्वत्र सागारिकज्ञातयोः परस्परं काष्ठलवणतन्नादिव्यवहारसम्बन्धेन शय्यातर-पिण्डदोषसंभवात् ।

ननु चतुर्षु प्रथम-तृतीय-पञ्चम-सप्तमरूपेषु सागारिकज्ञातकयोरेकचुल्हीत्वेन तत्र निष्पादिताशनादौ सागारिकपिण्डदोषसंभवः, किन्तु सागारिकाकाष्ठलवणादिव्यवहाररहितस्य तत्र निवासमात्रेण स्थितस्य ज्ञातकस्य पृथक्चुल्हीनिष्पादितस्याऽशनादौ ग्रहणे को दोषः ? येन तदपि अप्राप्तत्वेन भगवता प्रतिपादितम् ? तत्राह—तत्रापि मद्रकप्रसङ्गाद्यनेकदोषसंभवः, मद्रक

दोषा यथा—भद्रक सागारिकश्चिन्तयति—यदहं शय्यातरोऽस्मीति साधवो मे भिक्षा न गृह्णन्ति तेनाह साधुप्रतिलम्भनाद् वञ्चितो भवामीति विचार्य त ज्ञातकं ब्रूते—एते साधव शय्यातरत्वेन ममाशनादि ग्रहीतुं नेच्छन्ति ततस्त्वमेतेभ्य प्रभूतमशनादिकं देहि, यत्न दास्यति तदहं तव प्रतिदास्यामीति । ज्ञातकश्चैव कुर्यात् । अथवा स स्वयं तस्याशनादौ स्वकीयाशनादे प्रक्षेपणं कुर्यादिति प्रक्षेपादिरूपभद्रकदोषाः सभवन्ति ।

प्रसङ्गदोषा यथा—सागारिकगृहस्थितज्ञातकाशनादेर्ग्रहणे सागारिकगृहप्रसङ्गाल्लोके शय्या-तरपिण्डग्रहणाशङ्काऽवश्यम्भाविनीति प्रसङ्गदोषसम्भवः, अतो भगवता—एकगृहपृथग्गृहैकचुल्ही-पृथक्चुल्हीनिष्पादित सर्वविधमपि अशनादिकं सागारिकगृहसम्बन्धात् साधूनामकल्पत्वेन प्रतिपादितमित्यलं विस्तरेणेत्यष्टसूत्रीभावः ॥ सू० ९-१६ ॥

पूर्वं सागारिकगृहस्थितिसंबन्धात्तत्र निवसतस्तत्स्वजनस्याऽपि अशनादि साधूना प्रतिग्रहीतुं न कल्पते इति प्रोक्तम्, साम्प्रतं पण्यशालास्थितस्य साधुयोग्यवस्तुजातस्य ग्रहणे सागारिक-संबन्धासम्बन्धमधिकृत्य यथायोग्यं विधिनिषेधं प्रदर्शयन् चक्रिकाशालादिषोडशसूत्रीमाह—
'सागारियस्स चक्रिकाशाला' इत्यादि ।

सूत्रम्—सागारियस्स चक्रिकाशाला साधारणवक्रयपञ्चा तम्हा दावण
नो से कप्पइ पडिगाहित्तण् ॥ सू० १७ ॥

छाया—सागारिकस्य चक्रिकाशाला साधारणावक्रयप्रयुक्ता तस्माद् दद्यात् नो
तस्य कल्पते प्रतिग्रहीतुम् ॥ सू० १७ ॥

भाष्यम्—'सागारियस्स' सागारिकस्य—शय्यातरस्य 'चक्रिकाशाला' चक्रिकाशाला
तैलविक्रयशाला, कीदृशीत्याह—'साधारणवक्रयपञ्चा' साधारणावक्रयप्रयुक्ता, तत्र—सागा-
रिकस्य अन्यस्य भागिकस्य च द्वयोः साधारण—समानोऽवक्रय विक्रयणं तेन प्रयुक्ता—
नियोजिता, यत् तस्या शालाया तिलादि प्रक्षिप्यते, यश्च तत्र लाभो भवेत् तत्सर्वं सागारिकेण
भागिकेन च साधारण—समान, तज्जातलभादे समानो भागो न्यूनाधिको वा भागो भविष्यतीति
नियमेन प्रयुक्ता चक्रिकाशाला भवेत्, 'तम्हा दावण' तस्माद् दद्यात्, तस्माद्—साधारणावक्रय-
शालागतवस्तुजातमप्याद् यद्वस्तु साधुयोग्यं तैलादिकं तदन्यद्वा साधवे दद्यात् तदा तद्वस्तु 'नो
से कप्पइ पडिगाहित्तण्' नो—नैव 'से' तस्य—प्रमणस्य कल्पते प्रतिग्रहीतुम् ।

अयं भावः—कस्यचित् शय्यातरस्य तैलशाला विद्यते तस्य अन्य एकोऽनेकेवाऽधिकारिणो भवेयुः, शालातस्तैलादीनां विक्रयकरणेन यो लाभो जायते स एकस्य न भवति, किन्तु—अनेकेषु विभज्यते, तत्र यो विक्रेता-स यदि साधवे तैलादिकं किमपि दद्यात् तादृशं वस्तु—तैलादिकं साधूना ग्रहीतुं न कल्पते इति निषेधसूत्रम् ॥ सू० १७ ॥

अथ विधिसूत्रमाह—‘सागारियस्स’ इत्यादि ।

सूत्रम्—सागारियस्स चक्कियाशाला निस्साहारणवक्कयपउत्ता तम्हा दावए एवं से कप्पइ पडिगाहित्तए ॥ सू० १८ ॥

छाया—सागारिकस्य चक्रिकाशाला निस्साधारणाऽवक्कयप्रयुक्ता, तस्माद् दद्यात् एवं तस्य कल्पते प्रतिग्रहीतुम् ॥ सू० १८ ॥

भाष्यम्—‘सागारियस्स’ सागारिकस्य—शय्यातरस्य—गृहस्थस्य ‘चक्कियाशाला’ चक्रिकाशाला—तैलविक्रयशाला वर्तते किन्तु सा ‘निस्साहारणवक्कयपउत्ता’ नि.साधारणाऽवक्कय-प्रयुक्ता निस्साधारणः—सागारिकभागरहितोऽवक्कयो विक्रयणम्, अत्र यत्किञ्चित्तैलादि, तत्संजातलाभश्च भविष्यति तत्सर्वं तवैव न मम, इत्येवरूपेण प्रयुक्ता—नियोजिता भवेत्, स्वतन्त्ररूपेण तस्यैव चक्रिकस्य न तु सागारिकस्य तत्र भागो विद्यते ‘तम्हा दावए’ तस्मात् तादृशनि.साधारणचक्रिकाशालामध्यात् यत् साधूचित्तं तैलादिकमन्यद्वा वस्तु आपणस्थविक्रेता दद्यात् ‘एवं से कप्पइ पडिगाहित्तए’ एवप्रकारेण दीयमानं तैलादिकम् ‘से’ तस्य-श्रमणस्य कल्पते प्रतिग्रहीतुम् ।

या खलु शाला साधारणा सागारिकभागयुक्ता भवेत् तन्मध्याद् दीयमानं वस्तु साधूना न कल्पते प्रतिग्रहीतुमिति सप्तदशसूत्रस्याशयः । या तु खलु निस्साधारणा—सागारिक-भागवर्जिता भाटकेन गृहीता, व्यापारमाश्रित्य चक्रिकस्य स्वतन्त्रा शाला भवेत्तन्मध्याद् दीयमानं तैलादिकं वस्तु साधूना कल्पते प्रतिग्रहीतुम् । इत्यष्टादशसूत्रस्याशयः, एवमग्रेऽपि गौडिक-शालादिसूत्राणि बोध्यानीति ॥ सू० १८ ॥

अथ गौडिकशालादिचतुर्दशसूत्राण्याह—‘सागारियस्स गोलियसाला’ इत्यादि ।

सूत्रम्—सागारियस्स गोलियसाला साहारणवक्कयपउत्ता तम्हा दावए नो से कप्पइ पडिगाहिच्चए ॥ सू० १९ ॥

सागारियस्स गोलियसाला निस्साहारणवक्कयपउत्ता तम्हा दावए एवं से कप्पइ पडिगाहिच्चए ॥ सू० २० ॥

सागारियस्स बोधियसाला साहारणवक्कयपउत्ता तम्हा दावए नो से कप्पइ पडिगाहिच्चए ॥ सू० २१ ॥

सागारियस्स बोधियसाला निस्साहारणवक्कयपउत्ता तम्हा दावए एवं से कप्पइ पडिगाहिच्चए ॥ सू० २२ ॥

सागारियस्स दोसियसाला साहारणवक्कयपउत्ता तम्हा दावए नो से कप्पइ पडिगाहिच्चए ॥ सू० २३ ॥

सागारियस्स दोसियसाला निस्साहारणवक्कयपउत्ता तम्हा दावए एव से कप्पइ पडिगाहिच्चए ॥ सू० २४ ॥

सागारियस्स सोच्चियसाला साहारणवक्कयपउत्ता तम्हा दावए नो से कप्पइ पडिगाहिच्चए ॥ सू० २५ ॥

छाया—सागारिकस्य गौडिकशाला साधारणाऽवक्रयप्रयुक्ता तस्माद् दद्यात्, नो तस्य कल्पते प्रतिग्रहीतुम् ॥ सू० १९ ॥

सागारिकस्य गौडिकशाला निःसाधारणाऽवक्रयप्रयुक्ता, तस्मात् दद्यात् पवं तस्य कल्पते प्रतिग्रहीतुम् ॥ सू० २० ॥

सागारिकस्य बोधिकशाला साधारणावक्रयप्रयुक्ता तस्माद् दद्यात् पवं तस्य कल्पते प्रतिग्रहीतुम् ॥ सू० २१ ॥

सागारिकस्य बोधिकशाला निःसाधारणाऽवक्रयप्रयुक्ता तस्माद् दद्यात् पवं तस्य कल्पते प्रतिग्रहीतुम् ॥ सू० २२ ॥

सागारिकस्य दौषिकशाला साधारणाऽवक्रयप्रयुक्ता तस्माद् दद्यात् नो तस्य कल्पते प्रतिग्रहीतुम् ॥ सू० २३ ॥

सागारिकस्य दौषिकशाला निःसाधारणाऽवक्रयप्रयुक्ता तस्माद् दद्यात्, पवं तस्य कल्पते प्रतिग्रहीतुम् ॥ सू० २४ ॥

सागारिकस्य सौत्रिकशाला साधारणाऽवक्रयप्रयुक्ता, तस्माद् दद्यात्, नो तस्य कल्पते प्रतिग्रहीतुम् ॥ सू० २५ ॥

सागारियस्स सोत्तियसाला निस्साहारणवक्कयपउत्ता तम्हा दावए एवं से कप्पइ पडिगाहित्तए ॥ सू० २६ ॥

सागारियस्स वोडियसाला साहारणवक्कयपउत्ता तम्हा दावए नो से कप्पइ पडिगाहित्तए ॥ सू० २७ ॥

सागारियस्स वोडियसाला निस्साहारणवक्कयपउत्ता तम्हा दावए एवं से कप्पइ पडिगाहित्तए ॥ सू० २८ ॥

सागारियस्स गंधियसाला साहारणवक्कयपउत्ता तम्हा दावए नो से कप्पइ पडिगाहित्तए ॥ सू० २९ ॥

सागारियस्स गंधियसाला निस्साहारणवक्कयपउत्ता तम्हा दावए एवं से कप्पइ पडिगाहित्तए ॥ सू० ३० ॥

सागारियस्स सोडियसाला साहारणवक्कयपउत्ता तम्हा दावए नो से कप्पइ पडिगाहित्तए ॥ सू० ३१ ॥

सागारियस्स सोडियसाला निस्साहारणवक्कयपउत्ता तम्हा दावए एवं से कप्पइ पडिगाहित्तए ॥ सू० ३२ ॥

छाया—सागारिकस्य सौत्रिकशाला निःसाधारणावक्रयप्रयुक्ता तस्माद् दद्यात्, एवं तस्य कल्पते प्रतिग्रहीतुम् ॥ सू० २६ ॥

सागारिकस्य वोडजशाला साधारणावक्रयप्रयुक्ता, तस्माद् दद्यात् नो तस्य कल्पते प्रतिग्रहीतुम् ॥ सू० २७ ॥

सागारिकस्य वोडजशाला निःसाधारणावक्रयप्रयुक्ता तस्माद् दद्यात् एवं तस्य कल्पते प्रतिग्रहीतुम् ॥ सू० २८ ॥

सागारिकस्य गान्धिकशाला साधारणावक्रयप्रयुक्ता तस्माद् दद्यात् नो तस्य कल्पते प्रतिग्रहीतुम् । सू० २९ ॥

सागारिकस्य गान्धिकशाला निःसाधारणावक्रयप्रयुक्ता तस्माद् दद्यात् एवं तस्य कल्पते प्रतिग्रहीतुम् ॥ सू० ३० ॥

सागारिकस्य शौण्डिकशाला साधारणावक्रयप्रयुक्ता तस्माद् दद्यात् नो तस्य कल्पते प्रतिग्रहीतुम् ॥ सू० ३१ ॥

सागारिकस्य शौण्डिकशाला निःसाधारणावक्रयप्रयुक्ता तस्माद् दद्यात् एवं तस्य कल्पते प्रतिग्रहीतुम् ॥ सू० ३२ ॥

भाष्यम्—‘सागारियस्स गोलियसाला’ इत्यादीनि एकोनविंशतितमसूत्रादारम्य
 द्वान्त्रिंशत्तमसूत्रपर्यन्तानि चतुर्दश सूत्राणि चक्रिकाशालावत् प्रायः समानन्याख्यानानि सन्ति, तत्र
 विषमपदव्याख्या प्रतन्यते—‘गोलियसाला’ गौडिकशाला—गुडविक्रयशाला ॥ सू० १९।२० ॥
 ‘बोधियसाला’ बोधिकशाला—तन्दुलादिक्रयाणकविक्रयशाला ॥ सू० २१।२२ ॥
 ‘दोसियसाला’ दौषिकशाला—वस्त्रविक्रयशाला ॥ सू० २३।२४ ॥ ‘सोत्तियसाला’ सौत्रिक-
 शाला—सूत्रविक्रयशाला ॥ सू० २५।२६ ॥ ‘बौडियसाला’ बोण्डनशाला—कर्पासविक्रयशाला
 ॥ सू० २७।२८ ॥ ‘गंधियसाला’ गान्धिकशाला—गन्धद्रव्यविक्रयशाला ॥ सू० २९।३० ॥
 ‘सौण्डियसाला’ शौण्डिकशाला—‘मुखडी’—तिप्रसिद्धमिष्टान्नविक्रयशाला कान्दविकापण इत्यर्थः
 ॥ सू० ३१।३२ ॥ तथाविधा अन्या अपि शाला भवेयुः, तासु सर्वासु शालासु मध्ये या या
 ‘साधारणवक्त्रयपउत्ता’ साधारणावक्त्रयप्रयुक्ता—सागारिकभागयुक्ता भवेत्तन्मध्यादीयमान किमपि
 गुडादिवस्तुजात साधूना ग्रहीतु नो कल्पते, तत्र सागारिकभागसत्त्वेन शय्यातरपिण्डदोष-
 सद्भावात् । तथा—या या च ‘निस्साधारणवक्त्रयपउत्ता’ निस्साधारणावक्त्रयप्रयुक्ता—सागारिक-
 भागवर्जिता स्वतन्त्रा गुडादिविक्रेतुरेव स्वाधीना न तु तत्र कस्याप्यन्यस्य सागारिकस्य वा आशिकोऽपि
 भागो वर्तते, तस्या छाभादिप्राही तदधिकारी च स एक एव भवेत्, अथवा सागारिकव्यतिरिक्ता
 अनेके वा भागिनो भवेयुः किन्तु यत्र सागारिकभागो न भवेत्तादृश्या शालाया मध्यादीय-
 मान गुडादिवस्तुजात साधूना प्रतिग्रहीतु कल्पते, तत्र सागारिकभागरहितत्वान्न तद्ग्रहणे
 दोषः । इत्येकोनविंशतितमसूत्रादारम्य द्वान्त्रिंशत्तमसूत्रपर्यान्तानां चतुर्दशसूत्राणां तात्पर्यम् ॥
 एषु चतुर्दशसु सूत्रेषु मध्ये सप्तसु प्रथम-तृतीय-पञ्चम-सप्तम-नवमै-कादश-त्रयोदश रूपेषु (१९-२१-
 २३-२५-२७-२९-३१) शय्यातरभागसत्त्वात्तत्तच्छालातो दीयमान वस्तुजातं साधूनाम-
 कल्प्यम् । तथा सप्तसु—द्वितीय—चतुर्थ—षष्ठा—ऽष्टम—दशम द्वादश—चतुर्दशरूपेषु (२०-२२-२४-२६-
 २८-३०-३२) शय्यातरभागरहित्येन तत्तच्छालातो दीयमान वस्तुजात साधूनां कल्प्यमिति
 चतुर्दशसूत्राशयः ॥ सू० १९-३२ ॥

पूर्वं सागारिकशालामधिकृत्य कल्प्याकल्प्यविधिं प्रदर्शितं, साम्प्रतं सूत्रकाररसवत्यां
 पश्यमाना औषधीरधिकृत्य सागारिकाऽसागारिकाद्वारे कल्प्याकल्प्यविधिं सूत्रद्वयेनाह—‘सागा-
 रियस्स ओसहीओ’ इत्यादि ।

सूत्रम्—सागारियस्स ओसहीओ सयडाओ तम्हा दावण नो से कप्पइ
 पडिगाहिच्च ॥ सू० ३३ ॥

सागारियस्स ओसहीओ असंथबाओ तम्हा दावण एवं से कप्पइ पडिगा-
 हिच्च ॥ सू० ३४ ॥

छाया—सागारिकस्य औषधयः संस्तृताः ताभ्यो दद्यात् नो तस्य कल्पते प्रतिग्रहीतुम् ॥ सू० ३३ ॥

सागारिकस्य औषधयोऽसंस्तृताः ताभ्यो दद्यात् एवं तस्य कल्पते प्रतिग्रहीतुम् ॥ सू० ३४ ॥

भाष्यम्—‘सागारियस्स’ सागारिकस्य—शय्यातरस्य ‘ओसहीओ’ औषधयः—शालि-
व्रीहिगोधूमादयः, तन्निष्पादितानि भोज्यजातान्यपि औषधिशब्देन व्यवहियन्ते तेन शाल्यादि-
निष्पादितानि भोज्यजातानि, तदन्था वा औषधयः। सुण्ठ्यादयो या भवन्ति ‘संथडाओ’
संस्तृताः—सूपकाररसवत्यां सर्वसाधारणतया संस्तृता पाचितः, साधारणा इति यत्राऽन्येपि
स्वत्वान्नादिक पाचयन्ति तत सर्वेषां संमिलिता इत्यर्थः। ‘तम्हा दावए’ तस्माद्-औषधिसम्बन्धि-
भोजनजातात् सूपकारः श्रमणाय दद्यात् ‘नो से कप्पइ पडिगाहितए’ तादृश
दीयमानमन्नादिक नो—नैव ‘से’ तस्य—श्रमणस्य कल्पते प्रतिग्रहीतुम् ॥ सू० ३३ ॥

अथ च या औषधयः असंस्तृताः—असाधारणाः। सागारिकभागरहिताः, विमज्ज
तन्मध्यात् शय्यातरभागो निष्कासितो भवेत्तादृशभोजनमध्याद् यदि सूपकारो दद्यात्तदा कल्पते
साधूनां प्रतिग्रहीतुम् ।

अयं भावः—सूपकारस्य पाकशालायां विवाहादिविविधमहोत्सवप्रसङ्गे लोका विविधा
औषधीः पाचयन्ति तत्र सागारिकोऽपि पाचयति, ता द्विप्रकारका भवन्ति संस्तृताः
साधारणा सर्वेषां भागयुक्ताः, असंस्तृताः—असाधारणाः अन्यभागरहिता इति । तत्र या
औषधयः शय्यातरेण सह साधारणाः—शय्यातरेणाऽविभक्तीकृताः, ता औषधयो दीयमाना अपि
साधूनां न कल्पते प्रतिग्रहीतुम्, सागारिकभागविभक्तत्वेन तासां सागारिकपिण्डवत्स्यैव सद्भावाद् ।
ता एव विभक्तीकृता सागारिकपिण्डरूपा न भवन्ति ततश्च ताः प्रतिग्रहीतु कल्पते साधूनामिति
सूत्रद्वयभावः ॥ सू० -३४ ॥

पूर्वमोषधिविवर्धय कल्प्याकल्प्यसूत्रमुक्तम्, साम्प्रतमात्रफलान्यधिकृत्य कल्प्याकल्प्यविधिं
सूत्रद्वयेनाह—‘सागारियस्स’ इत्यादि ।

सूत्रम्—सागारियस्स अंवफला संथडा तम्हा दावए नो से कप्पइ पडिगा-
हितए ॥ सू० ३५ ॥

सागारियस्स अंवफला असंथडा तम्हा दावए एवं से कप्पइ पडिगाहितए
॥ सू० ३६ ॥

छाया—सागारिकस्य—आम्रफलानि संस्तृतानि तेभ्यो दद्यात् नो तस्य कल्पते
प्रतिग्रहीतुम् ॥ सू० ३५ ॥

सागारिकस्य—आम्रफलानि असंस्तृतानि तेभ्यो दद्यात् एवं तस्य कल्पते
प्रतिग्रहीतुम् ॥ सू० ३६ ॥

भाष्यम्—‘सागारियस्स’ सागारिकस्य ‘अंबफला’ आम्रफलानि शर्करादिशस्त्रपरि-
णताम्रफलानीत्यर्थः सचित्तानामकल्प्यत्वात् ‘संथडा’ संस्तृतानि अविभक्तानि यथा-अन्यस्य यत्रा-
धिकार शय्यातरस्याऽपि तत्राधिकारो भवेत् ‘तम्हा दावए’ तेभ्यस्तादृशेभ्योऽचित्तफलखण्डेभ्यः
साधवे दद्यात् तदा ‘नो से कप्पइ पडिगाहिच्चए’ तादृशानि दीयमानानि आम्रखण्डानि
न कथमपि ‘से’ तस्य श्रमणस्य प्रतिग्रहीतुं-स्वीकर्तुं कल्पते ॥ सू० ३५ ॥

अथ च यदि ‘सागारियस्स’ सागारिकस्याऽचित्तानि आम्रफलखण्डानि ‘असंथडा’
असंस्तृतानि—सागारिकमागरहितानि भवेयुः, तदा तन्मध्यादीयमानानि तान्याम्रफलानि साधूना
कल्पते ॥ सू० ३६ ॥

पूर्वं शय्यातरपिण्डो न ग्राह्य इति प्रोक्तम्, तस्याऽग्रहणेऽज्ञातभिक्षाग्रहरूपोऽभिग्रहो जातः,
प्रतिमाऽपि चाभिग्रह एवेत्यभिग्रहप्रसङ्गात् प्रतिमाविधिमाह—‘सत्तसत्तमिया णं’ इत्यादि ।

सूत्रम्—सत्तसत्तमिया णं भिक्खुपडिमा एगूणपन्नाए राइदिएहिं एगेण
छन्नउएणं भिक्खासएणं अहामुत्तं अहाकप्पं अहामग्ग अहातच्चं सम्मकाएणं फासिया
पालिया सोढिया तीरिया किट्टिया आणाए अणुपालिया भवइ ॥ सू० ३७ ॥

छाया—सप्तसप्तकिका खलु मिधुप्रतिमा एकोनपञ्चाशता रात्रिदिवैरेकेन षण्ण-
वतेन भिक्षाशतेन यथासूत्रं यथाकल्पं यथामार्गं यथातथ्यं सम्यक्कायेन स्पर्शिता पालिता
शोधिता तीरिता कीर्त्तिता आश्रया अनुपालिता भवति ॥ सू० ३७ ॥

भाष्यम्—‘सत्तसत्तमिया णं भिक्खुपडिमा’ सप्तसप्तकिका खलु मिधुप्रतिमा,
तत्र-सप्त सप्तकानि विद्यन्ते यस्यां सा सप्तसप्तकिका, अथवा-सप्तभिः सप्तकैरन्तः समाप्ति-
र्यस्यां सा सप्तसप्तकिका, ‘सत्तसत्तमिया’ इत्यत्र ककारस्य मकार प्राकृतत्वात् ‘णं’ शब्दो
वाक्यालङ्कारे, सप्तसप्तकिका—सप्तसप्तकदिवसयुक्ता प्रतिमा (४९) एकोनपञ्चाशदिवससंपाद्या
प्रतिमेत्यर्थः । तदेवाह—सा च प्रतिमा—अभिग्रहविशेषरूपा सप्तसप्तकिका प्रतिमा, ‘एगूणपन्नाए
राइदिएहिं’ एकोनपञ्चाशता रात्रिदिवैः, सप्तानां सप्तभिर्गुणने जायन्ते एकोनपञ्चाश-
द्रात्रिन्दिवानि, तैः, तथा—‘एगेण छन्नउएणं भिक्खासएणं’ एकेन षण्णवतेन भिक्षाशतेन,
दिनानां सप्तसप्तके एकोनपञ्चाशद् दिवसा भवन्ति, तत्र च षण्णवत्यधिकं भिक्षाशतं
भवति । तथाहि—प्रथमसप्तके प्रतिदिनमेकैका दत्तिराहारस्य पानस्य च गृह्यते ७ । द्वितीये
सप्तके द्वे द्वे दत्तौ १४ । तृतीये सप्तके तिस्रस्तिष्ठौ दत्तयः २१ । चतुर्थे सप्तके चतस्रश्चतस्रो

दत्तयः २८ । पञ्चमे सप्तके पञ्च पञ्च दत्तयः ३५, षष्ठे सप्तके षट् षट् दत्तयः ४२ । सप्तमे सप्तके सप्त सप्त दत्तयो गृह्यन्ते ४९ । इति सप्तभिः सप्तकैरेकोनपञ्चाशद्विस्तैर्जायते षण्णवत्यधिकमेकं शतम् (१९६) भिक्षादत्तीनामिति ।

॥ सप्तसप्तिकाभिक्षुप्रतिमाकोष्ठकम् ॥

दत्ति	१	१	१	१	१	१	१	सकलनम् ७
दत्तिः	२	२	२	२	२	२	२	१४
दत्तिः	३	३	३	३	३	३	३	२१
दत्तिः	४	४	४	४	४	४	४	२८
दत्तिः	५	५	५	५	५	५	५	३५
दत्तिः	६	६	६	६	६	६	६	४२
दत्तिः	७	७	७	७	७	७	७	४९
सकलनम्	२८	२८	२८	२८	२८	२८	२८	संकलनम् १९६

एषा च सप्तसप्तिका भिक्षुप्रतिमा 'अहामुत्त' यथासूत्रम्—सूत्रमनतिक्रम्य यद् भवति-
तत्, सूत्रोक्तप्रकारान् अनतिक्रम्येत्यर्थः । 'अहाकल्पं' यथाकल्पं—कल्पमनतिक्रम्य साधुकल्पानुसार-
मित्यर्थः । 'अहामगं' यथामार्गम् मार्गः—ज्ञान-दर्शन—चारित्र्यरूपः, तमनतिक्रम्य यद् भवति
तत्, ज्ञान-दर्शन—चारित्र्याणामविराधनेनेत्यर्थः । 'अहातृच्चं' यथातथ्यं, तथ्यं—वास्तविकता,
तद् अनतिक्रम्य—एकान्ततः सूत्रानुसारेण सपादितं सत्यतयेत्यर्थः । 'सम्मंकाएणं' सम्यग्-
यथार्थतया कायेन कायग्रहणात् त्रिविधेनापि मनोवाक्काययोगेन 'फासिया' स्पर्शिता-
विराधनारक्षणतः सेविता, 'पालिया'पालिता सम्यग्रूपेण परिपालनात्, अत एव 'सोहिया'
शोषिता ईषदपि अतिचाराभावत् 'तीरिया', तीरिता तीर-पार नीता-प्राप्ता पर्यन्तं नीतेत्यर्थः,
'किट्टिया' कीर्तिता-आचार्याणां पुरतः कथिता यथा मया प्रतिमा समाप्तेति, 'आणाए अणुपा-
लिया भवद्' आज्ञाया-तीर्थकराज्ञाया-तीर्थकराज्ञानुसारेण अनुपालिता—सम्यग्रूपेण प्रतिपालिता
भवति सा सप्तसप्तिका भिक्षुप्रतिमा ॥ सू० ३७ ॥

अथाष्टाष्टिका भिक्षुप्रतिमामाह—'अट्टअट्टमिया' इत्यादि ।

सूत्रम्—अट्टअट्टमिया णं भिक्षुपडिमा चउसट्ठीए राइंदिएहिं दोहि य अट्टासीएहिं भिक्षासएहिं अहासुत्तं अहाकणं अहामगं अहातच्चं सम्मंकाएणं फासिया पालिया सोहिया तीरिया किट्टिया आणाए अणुपालिया भवइ ॥ सू० ३८ ॥

छाया—अष्टाष्टिका खलु भिक्षुप्रतिमा चतुष्पष्ट्या रात्रिन्दिवैः द्वाभ्यां चाष्टा-शीताभ्यां भिक्षाशताभ्या यथासूत्रम् यथाकल्पम् यथामार्गम् यथातथ्यम् सम्यक्कायेन स्पर्शिता पालिता शोधिता तीरिता कीर्त्तिता आक्षयाऽनुपालिता भवति ॥ सू० ३८ ॥

भाष्यम्—'अट्टअट्टमिया ण भिक्षुपडिमा' अष्टाष्टिका—अष्ट अष्टकानि दिनाना प्रमाणं यस्या सा अष्टाष्टिका एतादृशी भिक्षुप्रतिमा 'चउसट्ठीए राइंदिएहिं' चतुष्पष्ट्या—चतुष्पष्टिकै—चतुष्पष्टिसख्यकै रात्रिन्दिवै—अहोरात्रै, तथा 'दोहि य अट्टासीएहिं भिक्षासएहिं' द्वाभ्यामष्टाशी-ताभ्या भिक्षाशताभ्याम्, तथाहि—अष्ट अष्टकानीति अष्ट अष्टभिर्गुणने चतुष्पष्टिरहोरात्राणि अस्या सम्पन्नताया भवन्ति । एषु चतुष्पष्टिसख्यकेषु दिवसेषु प्रथमेऽष्टके एकैका दत्तिरिति अष्ट दत्तय ८, द्वितीयेऽष्टके द्वे द्वे दत्ती इति षोडश दत्तय, १६, तृतीयेऽष्टके तिस्रस्तिस्रो दत्तय इति चतुर्विंशतिर्दत्तय २४, चतुर्थेऽष्टके चतस्रश्चतस्र इति द्वात्रिंशद् दत्तय ३२, पञ्चमेऽष्टके पञ्च पञ्चेति चत्वारिंशद्दत्तय ४०, षष्ठेऽष्टके षट् षडिति अष्टचत्वारिंशद्दत्तय ४८, सप्तमेऽष्टके सप्त सप्तेति षट्पञ्चाशद्दत्तय ५६, अष्टमेऽष्टकेऽष्टाष्ट दत्तयो भिक्षाया इति चतुष्पष्टिर्दत्तयः ६४। आसा सर्वसकलने चतुष्पष्टिदिवसैर्जाते अष्टाशीत्यधिके द्वे शते (२८८) भिक्षादत्तानामिति ।

एतावद्विक्षादतिभिरेषा अष्टाष्टिका भिक्षुप्रतिमा यावदाज्ञयाऽनुपालिता भवति । शेषं सर्वं पूर्वसूत्रवदेव व्याख्येयम् ॥ सू० ३८ ॥

॥ अष्टाष्टिकाभिधुप्रतिमाकोष्ठकम् ॥

दत्ति	१	१	१	१	१	१	१	१	७
दत्ति	२	२	२	२	२	२	२	२	१६
दत्ति	३	३	३	३	३	३	३	३	२४
दत्ति	४	४	४	४	४	४	४	४	३२
दत्ति	५	५	५	५	५	५	५	५	४०
दत्ति	६	६	६	६	६	६	६	६	४८
दत्ति	७	७	७	७	७	७	७	७	५६
दत्ति	८	८	८	८	८	८	८	८	६४
	३६	३६	३६	३६	३६	३६	३६	३६	१९६ २५

[illegible]

अथ दशदशकिका भिधुप्रतिमामाह—‘दसदसमिया णं’ इत्यादि ।

सूत्रम्—दसदसमिया ण भिक्खुपडिमा एगेणं राइदियसएणं अद्धछट्टेहि य भिक्खासएहिं अहासुत्तं अहाकप्पं अहामग्गं अहातच्चं सम्मंकाएणं फासिया पालिया सोहिया तीरिया किट्टिया आणाए अणुपालिया भवइ ॥ सू० ४० ॥

छाया—दशदशकिका खलु भिधुप्रतिमा एकेन रात्रिन्दिवशतेन अर्द्धषष्ठैश्च भिक्षा-
शतैः यथासूत्रम् यथाकल्पम् यथामार्गम् यथातथ्यम् सम्यक्कायेन स्पर्शिता पालिता शोषिता
तीरिता कीर्त्तिता आज्ञया अनुपालिता भवति ॥ सू० ४० ॥

भाष्यम्—‘दसदसमिया णं भिक्खुपडिमा’ दशदशकिका खलु भिधुप्रतिमा, तत्र
दशदशकिका—दश दशकानि यस्या सा दशदशकिका, एतादृशी भिधुप्रतिमा अभिग्रहविशेष । सा च
भिधुप्रतिमा ‘एगेणं राइदियसएणं’ एकेन रात्रिन्दिवशतेन, दश दशभिर्गुणिता भवति शत-
मेक रात्रिन्दिवानामिति रात्रिन्दिवानामेकशतेन, तथा शतसंख्यकदिवसेषु ‘अद्धछट्टेहि य भिक्खा-
सएहिं’ अर्द्धषष्ठैश्च भिक्षाशतैः, अर्द्ध षष्ठ शत भिक्षाणां यत्र तानि अर्द्धषष्ठानि भिक्षाशतानि, तै
पञ्चाशदधिकैः पञ्चभिः शतैरित्यर्थ (५५०), शतसंख्यकैः रात्रिन्दिवैः, तत्संवन्धिभिः पञ्चाशदधिक-
पञ्चशत(५५०)संख्यकैः भिक्षाप्रमाणैरेषा दशदशकिका भिधुप्रतिमा यथासूत्रं यथाकल्पं
यथामार्गं यथातथ्यं सम्यक्कायेन स्पर्शिता पालिता शोषिता तीरिता कीर्त्तिता आज्ञया अनु-
पालिता भवति ।

अथ भिधुप्रतिमाना कालप्रमाणं भिक्षाप्रमाणं तत्प्रमाणानयनविधिश्च प्रदर्श्यते, तथाहि—
तत्र सप्तसप्तकिकाया काल एकोनपञ्चाशद् रात्रिन्दिवानि ४९ । अष्टाष्टकिकाया प्रतिमाया
काल चतुषष्टौ रात्रिन्दिवानि ६४ । नवनवकिकाया एकाशीती रात्रिन्दिवानि ८१ । दशदशकिकाया
परिपूर्णं शत रात्रिन्दिवानाम् १०० । सर्वप्रतिमानामधिकृतसूत्रचतुष्टयोपेतानां पृथक् पृथगेतावानेव
भवति काल इति कालप्रमाणम् ।

सम्प्रति भिक्षापरिमाणमाह—सप्तसप्तकिकाया भिक्षापरिमाणं षण्णवत्यधिकं शतम्
(१९६) भिक्षाणां भवति । अष्टाष्टकिकायाम्—अष्टाशीत्यधिके द्वे शते (२८८) भिक्षाणां भवत ।
नवनवकिकाया पञ्चोत्तराणि चत्वारि शतानि (४०५) । दशदशकिकाया प्रतिमायामर्द्धषष्ठानि
पञ्च शतानीति पञ्चाशदधिकानि पञ्च शतानि (५५०) भिक्षाणां भवन्ति ।

भिक्षाप्रमाणानयनविधिं प्रदर्श्यते तथाहि—सप्तसप्तकवर्गदिवसा एकोनपञ्चाशत् (४९)
ते मूलदिवसैः सप्तभिर्गुणिता क्रियन्ते, ततो जाता षट्पञ्चाशत् (५६) । तेऽर्धोक्रियन्ते, ततो जाता
अष्टाविंशति (२८) । सा मूलेन सप्तकेन गुण्यते, तदा—आगतं षण्णवत्यधिकं शतम् (१९६) ।
सप्तसप्तकिकाप्रतिमाभिक्षापरिमाणम् ।

तथा—अष्टाऽष्टकवर्गदिवसाः चतुष्पष्टिः (६४) । ते मूलदिवसैरष्टभिः संमिश्र्यन्ते ततो जाता द्वासप्ततिः (७२) । तस्या अर्धं क्रियते, ततो जाता षट्त्रिंशत् (३६) । ते मूलेनाऽष्टकेन गुण्यन्ते जाते द्वे शतेऽष्टाशीत्युत्तरे—(२८८) अष्टाष्टकिकाप्रतिमाभिक्षापरिमाणम् ॥

एव नवनवकिकायां दशदशकिकायां च भिक्षुप्रतिमायां यथोक्तं भिक्षापरिमाणं ज्ञातव्यम् ॥ सू० ४० ॥

॥ दशदशकिकाभिक्षुप्रतिमाकोष्टकम् ॥											
दत्तिः	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१०
दत्तिः	२	२	२	२	२	२	२	२	२	२	२०
दत्तिः	३	३	३	३	३	३	३	३	३	३	३०
दत्तिः	४	४	४	४	४	४	४	४	४	४	४०
दत्तिः	५	५	५	५	५	५	५	५	५	५	५०
दत्तिः	६	६	६	६	६	६	६	६	६	६	६०
दत्तिः	७	७	७	७	७	७	७	७	७	७	७०
दत्तिः	८	८	८	८	८	८	८	८	८	८	८०
दत्तिः	९	९	९	९	९	९	९	९	९	९	९०
दत्तिः	१०	१०	१०	१०	१०	१०	१०	१०	१०	१०	१००
सकलनम्	५५	५५	५५	५५	५५	५५	५५	५५	५५	५५	५५०

अथ सप्तसप्तकिकादिभिक्षुप्रतिमाचतुष्टयस्य कालभिक्षापरिमाणादिसंग्राहक गाथा—
पञ्चकमाह—‘पद्माए’ इत्यादि ।

गाथा—‘पद्माए पडिमाए, कालो एगुणपन्न दिवसाणं ।

वीयाए चउसट्ठी, एगासीई य तइयाए ॥ १ ॥

चोत्थीए सयमेगं, दिवसाणं होइ चउण्ह पडिमाणं ।

भिक्षाणां परिमाणं, वोच्छं चउसुं पि पडिमासु ॥ २ ॥

दत्ती पढमे एगा, निच्चं वहिदण्ज एवमिक्किक्कं ।

सत्त-ऽट्ठ-नवम-दसमं, सत्तगमाई च भिक्षाणा ॥ ३ ॥

छण्णउयं सयमेगं, अट्टासीई य दो सया णेया ।
 पंचुत्तरा चउसया, षण्णासऽहिया य पंच सया ॥ ४ ॥
 पडिमासुं चउसुं पि य, भिक्खापरिमाणमेत्थ पुव्वुत्तं ।
 कमसो एया सव्वा, आणाए पालिया हौंति” ॥ ५ ॥ इति ।

छाया—प्रथमायाः प्रतिमायाः काल एकोनपञ्चाशद्विवसानाम् ।
 द्वितीयायाश्चतुष्पष्टिः, एकाशीतिश्च तृतीयायाः ॥ १ ॥
 चतुर्थ्याः शतमेकं, विवसाना भवति चतसृप्रतिमानाम् ।
 भिक्षाणा परिमाणं, वक्ष्ये चतसृष्वपि प्रतिमासु ॥ २ ॥
 दत्तिः प्रथमे एका, नित्य वर्द्धयेद् एवमेकैकाम् ।
 सप्तमा-ऽष्टम-नवम-दशम, सप्तकादि च भिक्षाणाम् ॥ ३ ॥
 षण्णवत्तं शतमेकम्, अष्टाशीतिश्च द्वेष्टे ते द्वेष्टे ।
 पञ्चोत्तराणि चतुरदशतानि, पञ्चाशदधिकानि च पञ्च शतानि ॥ ४ ॥
 प्रतिमासु चतसृष्वपि च, भिक्षापरिमाणमत्र पूर्वोक्तम् ।
 क्रमशः पताः सर्वाः, आश्रया पालिता भवन्ति ॥ ५ ॥ इति ॥

व्याख्या—‘पडिमाए’ इति । प्रथमाया प्रतिमाया एकोनपञ्चाशद्विवसा (४९)
 काल, एकोनपञ्चाशद्विवसै प्रथमा सप्तसप्तकिका भिक्षुप्रतिमा सपद्यते १ । एव
 द्वितीया अष्टाऽष्टकिका भिक्षुप्रतिमा चतुष्पष्टिसख्यकैर्दिवसै (६४) सपद्यते २ । तृतीया
 नवनवकिका भिक्षुप्रतिमा एकाशीतिदिवसै (८१) सपद्यते ३ । गा० १ ॥ चतुर्थी दशदशकिका
 भिक्षुप्रतिमा शतसख्यकैर्दिवसै (१००) सपद्यते । एतत्कालपरिमाणं चतसृष्वपि भिक्षु-
 प्रतिमासु भवति ॥ गा० २ ॥ अथ भिक्षाया दत्तिग्रहणपरिमाणं प्रदर्श्यते—‘दत्ती’ इति आसु
 चतसृष्वपि प्रतिमासु प्रथमे सप्तकादिके इति प्रथमे सप्तके, प्रथमेऽष्टके, प्रथमे नवके, प्रथमे
 दशके एकैका दत्तिर्भोजनस्य एका पानस्य च गृह्यते । एवम् अनेन प्रकारेण नित्य-सदा
 द्वितीयादिसप्तकादिषु एकैका दत्तिः भिक्षाणा वर्द्धयेत् । क्रियत्यर्थन्तमित्याह—‘सत्तट्ठ०’ इत्यादि,
 सप्तमा-ऽष्टम-नवम-दशमदशक यावत् ।

अयं भावः—सप्तसप्तकिकायां प्रतिमाया सप्तमं सप्तकं यावदिति सप्तमसप्तकपर्यन्तं
 वर्द्धयेत् । अष्टाष्टकिकाया प्रतिमायाम् अष्टमाष्टकपर्यन्तं वर्द्धयेत् । नवनवकिकाया प्रतिमायां
 नवनवकपर्यन्तं वर्द्धयेत् । दशदशकिकाया प्रतिमाया दशमदशकपर्यन्तमेकैका दत्तिं वर्द्धये-
 दिति ॥ गा० ३ ॥

अथ—भिक्षापरिमाणमाह—‘छण्णउयं’ इत्यादि । ‘छण्णउयं सयमेगं’ इति षण्णवत्तं-
 षण्णवत्यधिकमेक शत (१९६) सप्तसप्तकिकाप्रतिमाया भिक्षाणा भवति १ । ‘अट्टासीई य
 दो सया’ इति—अष्टाशीत्यधिक शतद्वयम् (२८८) अष्टाष्टकिकाप्रतिमाया भिक्षाणां

भवति २ । 'पञ्चुत्तरा चउसया' इति-पञ्चोत्तराणि चत्वारि शतानि (४०५) नवनवकिका-
प्रतिमायां भिक्षाणा भवन्ति ३ । 'पण्णासड्हिया य पंच सया' इति-पञ्चाशदधिकानि पञ्च
शतानि (५५०) दशदशकिकाप्रतिमाया भिक्षाणा भवन्ति ४ ॥ गा० ४ ॥ अत्र-चतसृष्वपि
प्रतिमासु 'कमसो' कमश'-अनुक्रमेण पूर्वोक्तम्-अनुपदप्रदर्शित भिक्षापरिमाणं भवति ।
उपसहरन्नाह-'एया' इति-एता सर्वा-चतस्रोऽपि सप्तसप्तकिकादयो भिक्षुप्रतिमा 'आणाए'
आज्ञया-तीर्थकराज्ञया 'पालिया' पालिता-अनुपालिता भवन्ति ॥ गा० ५ ॥ इति ॥

॥ भिक्षुप्रतिमानां दिवसपरिमाणभिक्षापरिमाणकोष्टकम् ॥		
प्रतिमानामानि	दिवसपरिमाणम्	भिक्षा परिमाणम्
सप्तसप्तकिका	४९	१९६
अष्टाष्टकिका	६४	२८८
नवनवकिका	८१	४०५
दशदशकिका	१००	५५०

॥ इति भिक्षुप्रतिमाप्रकरणं समाप्तम् ॥ सू० ४० ॥

पूर्वं सप्तसप्तकिकाया आरम्य दशदशकिकापर्यन्त भिक्षुप्रतिमाचतुष्कं प्रदर्शितम्,
प्रतिमाप्रसङ्गात् साम्प्रतं मोकप्रतिमाद्वयं प्रदर्शयन्नाह—'दो पडिमाओ' इत्यादि ।

सूत्रम्—'दो पडिमाओ पन्नत्ताओ तंजहा-खुड्डिया वा मोयपडिमा' १, महल्लिया वा
मोयपडिमा २ । खुड्डियणं मोयपडिमं पडिवन्नस्स अणगारस्स कप्पइ पढमसरयकालसमयंसि
वा चरमनिदाहकालसमयंसि वा वहिया ठावियव्वा गामस्स वा जाव रायहाणीए वा वणंसि
वा वणदुगंसि वा पव्वयंसि वा पव्वयदुगंसि वा, भोच्चा आरुभइ चउइसमेणं पारेइ,
अमोच्चा आरुभइ सोलसमेणं पारेइ, जाए जाए मोए आवियव्वे, दिया आगच्छइ आवि-
यव्वे, राइं आगच्छइ नो आवियव्वे, सपाणे मत्ते आगच्छइ नो आवियव्वे, अप्पाणे मत्ते
आगच्छइ आवियव्वे, सवीए मत्ते आगच्छइ नो आवियव्वे, अवीए मत्ते आगच्छइ आवि-
यव्वे, ससणिद्धे मत्ते आगच्छइ नो आवियव्वे, असणिद्धे मत्ते आगच्छइ आवियव्वे,
ससरक्खे मत्ते आगच्छइ नो आवियव्वे, असरक्खे मत्ते आगच्छइ आवियव्वे । जाए
जाए मोए आवियव्वे, तंजहा-अप्पे वा वहुए वा । एव खल्ल एसा खुड्डिया मोयपडिमा
अहासुत्तं अहाकर्पं अहामग्ग अहातच्चं सम्मकाएणं फासिया पालिया सोहिया
तीरिया किट्ठिया आणाए अणुपालिया भवइ ॥ सू० ४१ ॥

छाया—द्वे प्रतिमे प्रक्षप्ते, तद्यथा-क्षुद्रिका वा मोकप्रतिमा १, महतिका वा मोक-
प्रतिमा २। क्षुद्रिका खलु मोकप्रतिमा प्रतिपन्नस्य अनगारस्य कल्पते प्रथमशरत्काल-
समये वा, चरमनिदाघकालसमये वा वहि स्थापयितव्या, ग्रामस्य वा यावद्वाजधान्या
वा वने वा वनदुर्गे वा पर्वते वा पर्वतदुर्गे वा, भुक्त्वा आरोहति चतुर्दशेन पारयति, अभु-
क्त्वा आरोहति षोडशेन पारयति, जातं जातं मोकमापातव्यम्, दिवा आगच्छति आपा-
तव्यम्, रात्रौ आगच्छति नो आपातव्यम्, सप्राणमात्रम् आगच्छति नो आपातव्यम्, अप्रा-
णं मात्रम् आगच्छति आपातव्यम् सवीजं मात्रम् आगच्छति नो आपातव्यम्, अवीजं
मात्रम् आगच्छति आपातव्यम्, सस्निग्धं मात्रम् आगच्छति नो आपातव्यम् अस्निग्धं
मात्रम् आगच्छति आपातव्यम्, सरजस्कं मात्रम् आगच्छति नो आपातव्यम्, अरजस्कं
मात्रम् आगच्छति आपातव्यम्। जातं जातं मोकमापातव्यम् तद्यथा-अल्पं वा बहुकं वा।
एवं खलु पञ्च क्षुद्रिका मोकप्रतिमा यथासूत्रम् यथाकल्पम् यथामार्गम् यथातथ्यम् सम्यक्का-
येन स्पर्शिता पालिता शोधिता तीरिता कीर्त्तिता आह्वया अनुपालिता भवति ॥ सू० ४१॥

भाष्यम्—‘दो पडिमाओ पन्नचाओ’ द्वे-द्विप्रकारिके प्रतिमे प्रक्षप्ते कथिते, ‘तंजहा’
तद्यथा—‘खुडिया वा मोयपडिमा महल्लिया वा मोयपडिमा’ क्षुद्रिका वा मोकप्रतिमा महतिका वा
मोकप्रतिमा। तत्र मोक कायिकी, तत्प्रधाना प्रतिमा मोकप्रतिमा, मोचयति पापकर्मभ्यः साधु-
मिति मोक तत्प्रधाना प्रतिमा मोकप्रतिमा, अस्या प्रतिमायां सिद्धाया ऋश्चिन्सुनि कालं कुर्वन्
कर्मविमुक्तं सिद्धो भवति, देवो वा महद्दिको भवति, अथवा रोगादिमुष्यते शरीरेण कनकवर्णो
जायते। उत्सर्गमार्गप्रधानेय प्रतिमा, ता न कातरं पालयितुं शक्नोति। तत्र प्रथमं क्षुद्रिकामोक-
प्रतिमास्वरूपं प्रदर्शयति—‘खुडियं णं मोयपडिमं पडिवन्नस्स अणगारस्स’ क्षुद्रिका मोक-
प्रतिमा प्रतिपन्नस्य प्राप्तस्याऽनगारस्य साधो ‘कप्पइ’ कल्पते ‘पढमसरयकालसमयंसि वा’
प्रथमशरत्कालसमये—शरत्कालस्य प्रथमसमये—मार्गशीर्षे ‘चरमनिदाहकालसमयसि वा’ चरम-
निदाघकालसमये—उष्णकालस्य चरमसमये आपादमासे ‘बहिया ठावेयव्वा’ वहि स्थापयितव्या
बहिर्गत्वा समाचरणीया, कस्य बहिरित्याह—‘गामस्स वा जाव रायहाणीए वा’ ग्रामस्य वा याव-
द्वाजधान्या वा वहि, यावत्पदेन—आकरनगरनिगमखेटकर्वटमडम्बद्वेणमुखपत्तनाश्रमसबाहसन्निवेशानां
संग्रहस्तेन आकरनगरादिराजधानीपर्यन्तानां बहिरिति भावः। कुत्र स्थाने? इत्याह—‘वणसि वा
वणदुग्गसि वा’ वने वा—एकजातीयवृक्षसमुदायरूपे, वनदुर्गे वा नानाजातीयसघनवृक्षसमुदायरूपे,
‘पन्नए वा पन्नयदुग्गसि वा’ पर्वते वा प्रसिद्धे, पर्वतदुर्गे वा अनेकपर्वतसमुदायरूपे गत्वेयं क्षुद्रिका
मोकप्रतिमा समाचरणीया भवेत्। मोच्चा आरुम्भइ’ सुक्त्वा—भोजनं कृत्वा आरोहति, तथाहि—मोक
प्रतिमाप्रतिपन्नो मुनिर्विपश्चा चोत्पद्यते कायिकीपात्रकं च गृहीत्वा ग्रामादेर्बहिर्गत्वा एकान्ते प्रतिमा
प्रतिपद्यते। तत्र कायिकीसमागमे ता मात्रके न्युत्सृज्यानापातेऽसंश्लोके दिशालोकं कृत्वा आपिबेत्।
ता प्रतिमा यदि ‘मोच्चा आरुम्भइ’ सुक्त्वा स्वीकरोति तदा—‘चउद्दसमेणं पारेइ’ चतुर्दशेन चतुर्दशमत्वेन

षडभिरुपवासैः पारयति—पारणा करोति 'अभोच्चा आरुभइ सोलसमेण पारेइ' अथ यदि असुक्ता-
भोजनमकृत्वा आरोहति प्रतिमां प्रतिपद्यते तदा षोडशेन—षोडशभक्तेन सप्तभिरुपवासैः पारयति
पारणा करोति । तत्र विधिमाह—प्रतिमासमाचरणकाले 'जाए जाए मोए आवियव्वे' जातं जातं
मोक मात्रक प्रस्रवणमित्यर्थ आपातव्यम्, तत्रापि यत् 'दिया आगच्छइ आवियव्वे' दिवा—दिवसे
आगच्छति मोक तत् आपातव्यम् 'राइं आगच्छइ नो आवियव्वे' यत् रात्रौ आगच्छति तद्
नो आपातव्यम् रात्रौ वीर्यप्राणादेरदर्शनात् किन्तु परिष्ठापयितव्यम्, एवमग्रेऽपि योज्यम् । मोक
द्विविध भवति—स्वाभाविक तदितरद्वा, तत्र स्वाभाविक प्राणादिवर्जित, तदितरत् प्राणादिसंमिश्रम्, तत्र
स्वाभाविकं पातव्यम्, अस्वाभाविकं परिष्ठापनीयम्, तदेवाह—तत्रापि दिवसेऽपि यदि 'सपाणे मत्ते
आगच्छइ नो आवियव्वे' सप्राणं जीवविशिष्टं मात्रकम् आगच्छति तदा नो आपातव्यम् न
पातव्यम्, 'अपाणे मत्ते आगच्छइ आवियव्वे' अप्राणम्—प्राणिविवर्जितं मात्रकमागच्छति
तदा आपातव्यम् । सप्राण मोकमेवं भवेत्—उदरे कृमयो भवेयुस्ते चोष्णप्रकृत्या तापिताः
सन्तो मोकेन सार्द्धमागच्छेयुः, तांश्च छायाया निःसृजेत्, 'सवीए मत्ते आगच्छइ नो आवियव्वे'
सबीज बीजमिति वीर्यम् वीर्यविशिष्टं मात्रकमागच्छति तदा नो आपातव्यम्, 'अवीए मत्ते
आगच्छइ आवियव्वे' यदि अबीज वीर्यरहितं मात्रकमागच्छति तदा आपातव्यम् ।
'ससणिद्धे मत्ते आगच्छइ नो आवियव्वे' सस्निग्ध स्नेहविशिष्टं चिकणं मात्रकमागच्छति
तदा नो आपातव्यम्, 'असणिद्धे मत्ते आगच्छइ आवियव्वे' अस्निग्धं चिकणं तावर्जितं मात्रकम्
आगच्छति तदा आपातव्यम् । शौक्राः पुद्गला द्विविधा भवन्ति—चिकणा अचिक्वणाश्च, तत्र
अचिक्वणा वीर्यरहिता इत्यर्थ, चिक्वणाः सवीर्याः सस्निग्धा उच्यन्ते, ते उभयेऽपि देहस्य
शैथिल्ये तपोजनितौष्ण्येन तापिताः सन्तो मोकेन सार्द्धं प्रपतन्तीति, 'ससरक्खे मत्ते
आगच्छइ नो आवियव्वे' सरजस्क रजोविशिष्टं प्रमेहरोगजन्यकणिकामिश्रितं मात्रकमा-
गच्छति तदा न आपातव्यम् किन्तु परिष्ठापनीयम् 'असरक्खे मत्ते आगच्छइ आवियव्वे'
अरजस्क रजोरहितं मात्रकमागच्छति तदा आपातव्यम् । तन्मोकं कियत्परिमितं पातव्यम् अल्प
वा सर्वं वा ? तत्राह 'जाए जाए' इत्यादि, 'जाए जाए मोए आवियव्वे' जातं जातं मोकं
मात्रकं सर्वमापातव्यम् । 'तंजहा' तद्यथा—'अप्पे वा बहुए वा' अल्पं वा बहुकं वा, तत्सर्वं
मोकं पातव्यम् । अथोपसहरनाह—

'एवं खलु एसा खुड्डिया मोयपडिमा अहासुत्ते' इत्यादि 'जाव अणुपालिया भवइ'
इत्यन्तम्, एवम् कथितप्रकारेण खलु एषा बुद्धिका मोकप्रतिमा यथासूत्रं यथाकल्प यथामार्गं यथातथ्यं
सम्यक्कायेन स्पर्शिता पालिता शोधिता तीरिता कीर्तिता आज्ञया तीर्थकराज्ञया अनुपालिता
भवति, एतेषा पदानां व्याख्या पूर्वसूत्रे गता ॥ सू० ४१ ॥

पूर्वं क्षुद्रिकामोकप्रतिमा प्रदर्शिता, साम्प्रत महती मोकप्रतिमा प्रदर्शयति—‘महल्लियं’ इत्यादि ।

सूत्रम्—महल्लियं णं मोयपडिम पडिवन्नस्स अणगारस्स कप्पइ से पढमसरय-
कालसमयंसि वा चरमनिदाहकालसमयंसि वा वहिया ठावियव्वा, गामस्स वा जाव
रायहाणीए वा वणंसि वा वणदुग्गंसि वा पव्वयंसि वा पव्वयदुग्गंसि वा, भोच्चा आरुभइ
सोलसमेण पारेइ, अभोच्चा आरुभइ अट्टारसमेण पारेइ, जाए जाए मोए आवियव्वे
तह चेव जाव अणुपालिया भवइ ॥ सू० ४२ ॥

छाया—महतीं खलु मोकप्रतिमा प्रतिपन्नस्य अनगारस्य कल्पते तस्य प्रथम-
शरत्कालसमये वा चरमनिदाहकालसमये वा वहि स्थापयितव्या ग्रामस्य वा यावद्राज
धान्या वा वने वा वनदुर्गे वा पर्वते वा, पर्वतदुर्गे वा भुक्त्वा आरोहति षोडशेन
पारयति, अभुक्त्वा आरोहति अष्टादशेन पारयति, जात जात मोकमापातव्यम् तथैव
यावद् अनुपालिता भवति ॥ सू० ४२ ॥

भाष्यम्—‘महल्लियं णं मोयपडिमं’ महतीं खलु मोकप्रतिमाम् ‘पडिवन्नस्स’
प्रतिपन्नस्स—प्राप्तस्य ‘अणगारस्स’ अनगारस्य—श्रमणस्य ‘कप्पइ’ कल्पते ‘से’ तस्य श्रमणस्य
‘पढमसरयकालसमयंसि वा’ प्रथमशरत्कालसमये—मार्गशीर्मासे वा ‘चरमनिदाहका-
लसमयंसि वा’ चरमनिदाहकालसमये वा—आषाढमासे वा ‘वहिया ठावेयव्वा गामस्स वा
जाव रायहाणीए वा’ बहि स्थापयितव्या—बहि समाचरणीया भवति, कस्येत्याह—ग्रामस्य
वा यावद्राजधान्या वा ‘वणंसि वा वणदुग्गंसि वा’ वने वा—वनविषये वा वनदुर्गे—वनदुर्गविषये
वा, ‘पव्वयंसि वा पव्वयदुग्गंसि वा’ पर्वते वा पर्वतदुर्गे वा श्रमणस्य प्रतिमां ग्रहीतुं कल्पते
इति पूर्वोक्तान्वय ।

अथ यदि श्रमण ‘भोच्चा आरुभइ’ भुक्त्वा यदि प्रतिमामारोहति—स्वीकरोति तदा
‘सोलसमेण पारेइ’ षोडशेन—षोडशभक्तेन—सप्तोपवासरूपेण पारयति—पारणां करोति ‘अभोच्चा
आरुभइ अट्टारसमेण पारेइ’ अथ यदि अभुक्त्वा प्रतिमामारोहति—स्वीकरोति तदा—अष्टा-
दशेन भक्तेन अष्टोपवासरूपेण पारयति—पारणां करोति, अस्या प्रतिमायाम् ‘जाए जाए मोए
आवियव्वे’ जात जात मोक कायिकीत्यर्थ, आपातव्यम् । ‘तह चेव’ तथैव—क्षुद्रिकामोकप्रतिमावदेव
सर्वोऽपि आलापकोऽत्र ग्रहीतव्य, कियत्पर्यन्तमित्याह—‘जाव आणाए अणुपालिया भवइ’ यावद्
आजया अनुपालिता भवति, इति पर्यन्तम् । अत्रस्थाना सर्वेषां पदाना व्याख्या क्षुद्रिकामोक-
प्रतिमावत् कर्त्तव्या । एते द्वे अपि प्रतिमे धृतिवत्सपन्नस्यैव भवति न तु कातरस्येति ॥ सू० ४२ ॥

षड्भिरुपवासैः पारयति—पारणा करोति 'अभोच्चा आरुभइ सोलसमेण पारेइ' अथ यदि अमुक्त्वा-
भोजनमकृत्वा आरोहति प्रतिमां प्रतिपद्यते तदा षोडशेन—षोडशभक्तेन सप्तभिरुपवासैः पारयति
पारणा करोति । तत्र विधिमाह—प्रतिमासमाचरणकाले 'जाए जाए मोए आवियव्वे' जातं जातं
मोक मात्रक प्रव्रवणमित्यर्थ आपातव्यम्, तत्रापि यत् 'दिया आगच्छइ आवियव्वे' दिवा-दिवसे
आगच्छति मोक तत् आपातव्यम् 'राइं आगच्छइ नो आवियव्वे' यत् रात्रौ आगच्छति तद्
नो आपातव्यम् रात्रौ वीर्यप्राणादेरदर्शनात् किन्तु परिष्ठापयितव्यम्, एवमग्रेऽपि योज्यम् । मोक
द्विविध भवति—स्वाभाविक तदितरद्वा, तत्र स्वाभाविक प्राणादिवर्जितं, तदितरत् प्राणादिसमिश्रम्, तत्र
स्वाभाविक पातव्यम्, अस्वाभाविकं परिष्ठापनीयम्, तदेवाह—तत्रापि दिवसेऽपि यदि 'सपाणे मत्ते
आगच्छइ नो आवियव्वे' सप्राणं जीवविशिष्टं मात्रकम् आगच्छति तदा नो आपातव्यम् न
पातव्यम्, 'अपाणे मत्ते आगच्छइ आवियव्वे' अप्राणम्—प्राणिविवर्जितं मात्रकमागच्छति
तदा आपातव्यम् । सप्राण मोकमेव भवेत्—उदरे कृमयो भवेयुस्ते चोष्णप्रकृत्या तापिताः,
सन्तो मोकेन सार्द्धमागच्छेयुः, तांश्च छायाया निःसृजेत्, 'सवीए मत्ते आगच्छइ नो आवियव्वे'
सवीज बीजमिति वीर्यम् वीर्यविशिष्टं मात्रकमागच्छति तदा नो आपातव्यम्, 'अवीए मत्ते
आगच्छइ आवियव्वे' यदि अवीजं वीर्यरहितं मात्रकमागच्छति तदा आपातव्यम् ।
'ससणिद्धे मत्ते आगच्छइ नो आवियव्वे' सस्निग्ध स्नेहविशिष्टं चिक्रणं मात्रकमागच्छति
तदा नो आपातव्यम्, 'असणिद्धे मत्ते आगच्छइ आवियव्वे' अस्निग्धं चिक्रणतावर्जितं मात्रकम्
आगच्छति तदा आपातव्यम् । शौकाः पुद्गला द्विविधा भवन्ति—चिक्रणा अचिक्रणाश्च, तत्र
अचिक्रणा वीर्यरहिता इत्यर्थः, चिक्रणाः सवीर्याः सस्निग्धा उच्यन्ते, ते उभयेऽपि देहत्य
शैथिल्ये तपोजनिताभ्येन तापिताः सन्तो मोकेन सार्द्धं प्रपतन्तीति, 'ससरक्खे मत्ते
आगच्छइ नो आवियव्वे' सरजस्क रजोविशिष्टं प्रमेहरोगजन्यकणिकामिश्रितं मात्रकमा-
गच्छति तदा न आपातव्यम् किन्तु परिष्ठापनीयम् 'असरक्खे मत्ते आगच्छइ आवियव्वे'
अरजस्क रजोरहितं मात्रकमागच्छति तदा आपातव्यम् । तन्मोकं कियत्परिमितं पातव्यम् अल्प
वा सर्वं वा ? तत्राह 'जाए जाए' इत्यादि, 'जाए जाए मोए आवियव्वे' जातं जातं मोकं
मात्रकं सर्वमापातव्यम् । 'तंजहा' तद्यथा—'अप्पे वा बहुए वा' अल्पं वा बहुकं वा, तत्सर्वं
मोकं पातव्यम् । अथोपसहरजाह—

'एवं खल्ल एसा खुड्डिया मोयपडिमा अहासुत्तं' इत्यादि 'जाव अणुपालिया भवइ'
इत्यन्तम्, एवम् कथितप्रकारेण खल्ल एषा क्षुद्रिका मोकप्रतिमा यथासूत्रं यथाकल्पं यथामार्गं यथातथ्यं
सम्यक्कायेन स्पर्शिता पालिता शोधिता तीरिता कीर्तिता आज्ञया तीर्थकराज्ञया अनुपालिता
भवति, एतेषा पदानां व्याख्या पूर्वसूत्रे गता ॥ सू० ४१ ॥

पूर्वं क्षुद्रिकामोकप्रतिमा प्रदर्शिता, साम्प्रत महती मोकप्रतिमा प्रदर्शयति—‘महल्लियं’ इत्यादि ।

सूत्रम्—महल्लियं णं मोयपडिमं पडिवन्नस्स अणगारस्स कप्पइ से पढमसरय-
कालसमयंसि वा चरमनिदाहकालसमयंसि वा वहिया ठावियच्चा, गामस्स वा जाव
रायहाणीए वा वणंसि वा वणदुग्गंसि वा पव्वयंसि वा पव्वयदुग्गंसि वा, भोच्चा आरुभइ
सोलसमेण पारेइ, अभोच्चा आरुभइ अट्टारसमेण पारेइ, जाए जाए मोए आवियच्चे
तह चेव जाव अणुपालिया भवइ ॥ सू० ४२ ॥

छाया—महती खलु मोकप्रतिमा प्रतिपन्नस्य अनगारस्य कल्पते तस्य प्रथम-
शरत्कालसमये वा चरमनिदाहकालसमये वा वहिः स्थापयितव्या ग्रामस्य वा यावद्राज
धान्या वा वने वा वनदुर्गे वा पर्वते वा, पर्वतदुर्गे वा भुक्त्वा आरोहति षोडशेन
पारयति, अभुक्त्वा आरोहति अष्टादशेन पारयति, जातं जातं मोकमापातव्यम् तथैव
यावद् अनुपालिता भवति ॥ सू० ४२ ॥

भाष्यम्—‘महल्लियं णं मोयपडिमं’ महतीं खलु मोकप्रतिमाम् ‘पडिवन्नस्स’
प्रतिपन्नस्स—प्राप्तस्य ‘अणगारस्स’ अनगारस्य—श्रमणस्य ‘कप्पइ’ कल्पते ‘से’ तस्य श्रमणस्य
‘पढमसरयकालसमयंसि वा’ प्रथमशरत्कालसमये—मार्गशीर्षमासे वा ‘चरमनिदाहका-
लसमयंसि वा’ चरमनिदाहकालसमये वा—आषाढमासे वा ‘वहिया ठावेयच्चा गामस्स वा
जाव रायहाणीए वा’ वहिः स्थापयितव्या—वहिः समाचरणीया भवति, कस्येत्याह—ग्रामस्य
वा यावद्राजधान्या वा ‘वणंसि वा वणदुग्गंसि वा’ वने वा—वनविषये वा वनदुर्गे—वनदुर्गविषये
वा, ‘पव्वयंसि वा पव्वयदुग्गंसि वा’ पर्वते वा पर्वतदुर्गे वा श्रमणस्य प्रतिमा ग्रहीतुं कल्पते
इति पूर्वोक्तान्वयः ।

अथ यदि श्रमण ‘भोच्चा आरुभइ’ भुक्त्वा यदि प्रतिमामारोहति—स्वीकरोति तदा
‘सोलसमेण पारेइ’ षोडशेन—षोडशभक्तेन—सप्तोपवासरूपेण पारयति—पारणां करोति ‘अभोच्चा
आरुभइ अट्टारसमेण पारेइ’ अथ यदि अभुक्त्वा प्रतिमामारोहति—स्वीकरोति तदा—अष्टा-
दशेन भक्तेन अष्टोपवासरूपेण पारयति—पारणां करोति, अस्या प्रतिमायाम् ‘जाए जाए मोए
आवियच्चे’ जातं जातं मोकं कायिकीत्यर्थः, आपातव्यम् । ‘तह चेव’ तथैव—क्षुद्रिकामोक-
प्रतिमावत् सर्वोऽपि आलापकोऽत्र ग्रहीतव्यः, कियत्पर्यन्तमित्याह—‘जाव आणाए अणुपालिया भवइ’ यावद्
आज्ञया अनुपालिता भवति, इति पर्यन्तम् । अत्रस्थानां सर्वेषां पदानां व्याख्या क्षुद्रिकामोक-
प्रतिमावत् कर्तव्या । एते द्वे अपि प्रतिमे धृतिवत्सपन्नस्यैव भवति न तु कातरस्येति ॥ सू० ४२ ॥

पूर्वं भोक्तृप्रतिमाद्वय प्रतिपादितम्, प्रतिमाधारी च दत्तिरूपेण भिक्षां गृहाति, तत्र किं नाम दत्तिरिति-दत्तिस्वरूप प्रदर्शयति-‘संखादत्तियस्स णं’ इत्यादि ।

सूत्रम्—संखादत्तियस्स णं भिक्खुस्स पडिग्गधारिस्स गाहावइकुलं पिण्डवाय पडिवाए अणुप्पविट्ठस्स जावइयं केइ अन्तो पडिग्गहस्स उच्चित्ता दलएज्जा तावइयाओ दत्तीओ वत्तव्वं सिया, तत्थ से केइ छव्वएण वा दूसएण वा चालएण वा अन्तो पडिग्गहस्स उच्चित्ता दलएज्जा सावि णं सा एगा दत्ती वत्तव्वं सिया, तत्थ वहवे भुंजमाणा सव्वे ते सयं सयं पिण्डं सादणिय अन्तो पडिग्गहस्स उच्चित्ता दलएज्जा सव्वा विणं सा एगा दत्ती वत्तव्वं सिया ॥ सू० ४३ ॥

छाया—संख्यादत्तिकस्य खलु भिक्षोः पतिग्रहधारिणो गाथापतिकुल पिण्डपात प्रतिज्ञया अनुप्रविष्टस्य यावत्क कश्चित् अन्तः प्रतिग्रहस्य उच्चैः कृत्वा दद्यात् तावत्यो दत्तयो वक्तव्यं स्यात्, तत्र तस्य कश्चित् छव्वकेण वा दूष्यकेण वा चालकेण वा अन्तः प्रतिग्रहस्योच्चैः कृत्वा दद्यात् सापि खलु सा एका दत्तिः वक्तव्यं स्यात्, तत्र वहवो भुञ्जानाः सर्वे ते स्वकं स्वकं पिण्डं संहृत्य अन्तः प्रतिग्रहस्य उच्चैः कृत्वा दद्यात् सर्वाऽपि खलु सा एका दत्तिः वक्तव्यं स्यात् ॥ सू० ४३ ॥

भाष्यम्—‘संखादत्तियस्स णं’ इति । संखादत्तियस्स णं’ संख्यादत्तिकस्य खलु सख्या एकद्वित्रादिपरिमाणरूपा, तामाश्रित्य दत्ति-भिक्षाया अव्यवच्छिन्नतया निपातनम् दत्तिरूपाऽन्नस्य पानस्य च भिक्षा यस्य स संख्यादत्तिक, तस्य संख्यादत्तिकस्य ‘भिक्खुस्स’ भिक्षो-दत्तिरूपमभिग्रहधारिश्रमणस्य, कीदृशस्य—‘पडिग्गधारिस्स’ प्रतिग्रहधारिणः—पात्रसहितस्येत्यर्थः, ‘गाहावइकुलं’ गाथापतिकुल—गृहस्थगृहम् ‘पिण्डवायपडिवाए’ पिण्डपातप्रतिज्ञया—आहारग्रहणेच्छया ‘अणुप्पविट्ठस्स’ अनुप्रविष्टस्य—गृहस्थगृहे गतस्य ‘जावइयं’ यावत्क-यावद्धारम् आच्छिद्य आग्निं द्वित्रादिवार कृत्वाऽन्नं-पानं च ‘अन्तो पडिग्गहस्स’ अन्तः प्रतिग्रहस्य पात्रस्य मध्ये ‘उच्चित्ता’ उच्चैः कृत्वा—उपरित उद्धृत्य ‘दलएज्जा’ दद्यात् ‘तावइयाओ दत्तीओ’ तावत्य एव दत्तयो भवन्तीति ‘वत्तव्वं सिया’ वक्तव्यं स्यात् ।

अयं भावः—एकस्यामपि भिक्षायामुपरि उत्पाटिताया यावतो वारान् आच्छिद्य-विच्छिद्य विरम्य विरम्य साधो पात्रे अन्नं पानं च प्रक्षिपति तावत्यस्तत्र दत्तयो भवन्तीति । तत्र हस्त-केन पात्रकेण वा उत्पाटिता सा भिक्षेति कथ्यते । दत्तयः पुनस्तमेव भिक्षा यावतो वारान् अवच्छिद्य अवच्छिद्य क्षिपति तावत्यो दत्तयो भवन्तीति तात्पर्यम् ।

‘तत्थ से केइ’ तत्र ‘से’ तस्य-साधो कश्चित् श्रावक, ‘छव्वएण वा’ छव्वकेन वा वंशदलमयेन पात्रेण ‘छावइ’ ति लोकप्रसिद्धेन, ‘दूसएण वा’ दूष्येण-वस्त्रेण वा, ‘चालएण वा’ चालकेन वा-‘चालनी’—ति लोकप्रसिद्धेन पात्रेण ‘अन्तो पडिग्गहस्स’ अन्तः पतद्ग्रहस्य पात्रमध्ये ‘उच्चित्ता’ उच्चैः कृत्वा भिक्षासुपर्णुत्पाट्य ‘दलएज्जा’ दद्यात् ‘सावि णं सा एगा

दत्ती वत्तव्वं सिया' साऽपि खलु सा-एका दत्तिरिति वक्तव्यं स्यात् । इदमेकजनमाश्रित्य कथितम्, सम्प्रति-अनेकजनानाश्रित्य कथयति-‘तत्थ से हवे’ इत्यादि, ‘तत्थ व व हवे भुंजमाणा’ तत्र-गृहस्थगृहे बहवोऽनेके भुञ्जाना भोजन कुर्वाणा भवेयु ‘सव्वे ते सय सय पिंडं’ सर्वे ते स्वरु स्वरु-स्वकीय स्वकीय पिण्डमन्नादि ‘साहणिय’ सहस्य-एकत्रीकृत्य ‘अतो पडिग्गहस्स’ अन्त पतदग्रहस्य पात्रमध्ये ‘उच्चित्ता’ उच्चै कृत्वा-उपरित ‘दलएज्जा’ दद्यात् ‘सव्वावि णं सा एगा’ दत्ती वत्तव्वं सिया’ सर्वाऽपि खलु सा भिक्षा एका दत्तिरिति वक्तव्यं स्यात् ।

अयं भाव —ओदनादिक ददानो गृहस्थो यावत्क भोजनजातमेकवारेण पात्रे क्षिपेत् सा एकवार पतिता भिक्षा दत्तिरुच्यते । पानकस्य च दाने यावत् पानकधारा नृटचते तावदेका-दत्ति कथ्यते । आहारजाते एकवारेण पात्रे पतिते-पानकद्रव्यस्य धाराविच्छेदे च यदि दाता पुनर्निक्षिपेत् तदा सा द्वितीया दत्तिर्भवेत् । एव तृतीयचतुर्थादिवारेण तृतीयचतुर्थादिदत्ति-र्जायते । तथा-गृहस्थस्य गृहे पथिका कर्मकरा वा एकाङ्गणे पृथक् पृथक् उपस्कृत्य भुञ्जते, तेषामेक परिवेषक स्यात्, साधुश्च तत्र तत्समये भिक्षार्थमनुप्रविष्टो भवेत् ततः स परिवेषकः ‘ददामी’-ति साधवे निवेदयति तत्समये भुञ्जानास्ते सर्वे वदेयु-यत् प्रत्येकमस्मदीयभोजन-मभ्यादपि साधवे भिक्षा देहीति, ततस्तेन परिवेषकेण तेषा सर्वेषा भोजनमभ्याद गृहीत्वा गृहीत्वा एकत्रीकृत्य तद् भोजनजात साधोः पात्रमध्येऽवच्छिन्नं प्रक्षिपेत्तदा बहुजनभिक्षासङ्गावेऽपि सा एकैव दत्तिर्भवेत् एकैनैव वारेणाऽव्यवच्छिन्नतया पात्रे पतितत्वादिति । अत्र भिक्षा दत्तिश्चेति पदद्वयमधिकृत्य द्विकसयोगे चतुर्भङ्गी भवति, तथाहि—एका भिक्षा-एका दत्तिः १, एका भिक्षा-अनेका दत्तय २, अनेका भिक्षा-एका दत्ति ३, अनेका भिक्षा अनेका दत्तयः ४, इति । अत्र प्रथमभङ्गे दायकेनाऽव्यवच्छिन्ना एकैनैव वारेण दत्ता ततः एका भिक्षा-एका दत्तिः १, द्वितीय-भङ्गे व्यवच्छिद्य व्यवच्छिद्य दत्तेति-एका भिक्षा-अनेका दत्तय २, तृतीयभङ्गे अनेका भिक्षा एका दत्ति, अत्र दायकेन सर्वेषा भोजनजातमेकत्रीकृत्यैकवारेण अव्यवच्छिन्नतया दत्ता, अत्र ‘तत्थ बहवे भुंजमाणा’ इति सूत्रस्य पूर्वोक्तो भावो घटते ३। चतुर्थे भङ्गे अनेका बहुजनसत्का भिक्षा व्यवच्छिद्य व्यवच्छिद्याऽनेकवारेण दत्तेति-अनेका भिक्षा-अनेका दत्तयः ४, इति भङ्गचतुष्टयस्य स्पष्टीकरणम् ।

एवम्-एकानेकदायक-भिक्षा-दत्तीति पदत्रयमधिकृत्य त्रिकसंयोगे चतुर्भङ्गी प्रदर्श्यते-एको दायक एका भिक्षा एका दत्ति, अत्र एको दायक एकां भिक्षामेकवारेणाऽव्यवच्छिन्नतया ददातीति प्रथमो भङ्गः १, एको दायक एका भिक्षा अनेका दत्तय, अत्र-एको दायक एका भिक्षा बहुशो वारान् विच्छिद्य विच्छिद्य ददातीति द्वितीयो भङ्गः २, एको दायकः अनेका भिक्षा एका दत्ति, अत्र

एको दायक अनेकां भिक्षामेकत्रीकृत्य एकवारेणाऽव्यवच्छिन्नतया ददातीति तृतीयो भङ्गः ३, एको दायक' अनेका भिक्षा अनेका दत्तय', अत्र—एको दायकोऽनेकां भिक्षा बहुशो वारान् विच्छिद्य विच्छिद्य ददातीति चतुर्थो भङ्गः ४, इति ॥ सू० ४३ ॥

पूर्वोक्तं सूत्रं पतद्ग्रहमधिकृत्य दत्तिविषयकं कथितम्, सम्प्रति पाणिपतद्ग्रहविषयकं सूत्रमाह—
'संखादत्तियस्स णं' इत्यादि ।

सूत्रम्—संखादत्तियस्स णं भिक्खुस्स पाणिपडिग्गहियस्स गाहावइकुलं पिण्ड-
वायपडियाए अणुप्पविट्ठस्स जावइयं केइ अंतो पाणिस्स उच्चित्ता दलएज्जा तावइयाओ
दत्तीओ वत्तव्वं सिया, तत्थ से केइ छव्वएण वा दूसएण वा चालएण वा अतो पाणिस्स
उच्चित्ता दलएज्जा सावि णं सा एगा दत्ती वत्तव्वं सिया, तत्थ से वहवे भुंजमाणा सव्वे
ते सय सयं पिण्डं समाहणिय अंतो पाणिस्स उच्चित्ता दलएज्जा सव्वावि णं सा एगा
दत्ती वत्तव्वं सिया ॥ सू० ४४ ॥

छाया—संख्यादत्तिकस्य खलु भिक्षोः पाणिपतद्ग्रहिकस्य गाथापतिकुलं पिण्ड-
तिपातप्रतिज्ञया अनुप्रविष्टस्य यावत्कं कश्चिद् अन्तः पाणे. उच्चैः कृत्वा दद्यात् तावत्यो
दत्तयो वक्तव्यं स्यात्, तत्र तस्य कश्चित् छव्वकेन वा दूष्येण वा चालकेन वा अन्तः पाणे.
उच्चैः कृत्वा दद्यात् सर्वाऽपि खलु सा पका दत्तिः वक्तव्यं स्यात्, तत्र तस्य बहवो भुञ्जानाः
सर्वे ते स्वकं स्वकं पिण्डं संहृत्य अन्तः पाणे. उच्चैः कृत्वा दद्यात् सर्वाऽपि खलु सा
पका दत्तिः वक्तव्यं स्यात् ॥ सू० ४४ ॥

भाष्यम्—'संखादत्तियस्स णं भिक्खुस्स' सख्यादत्तिकस्य सख्यामाश्रित्य दत्तिरूपेण
भिक्षाग्राहिण खलु भिक्षो, कीदृशस्य तस्य ? इत्याह—'पाणिपडिग्गहियस्स' पाणिपतद्ग्रहिकस्य
भिक्षोः पाणिरेव पतद्ग्रह—पात्रं यस्य स' पाणिपतद्ग्रह, स एव पाणिपतद्ग्रहिकः, य' पाणावेव
करे एवान्नपानादिक धृत्वा भुङ्क्ते तस्य 'गाहावइकुलं' गाथापतिकुल—गृहस्थगृहम्
'पिण्डवायपडियाए' पिण्डपातप्रतिज्ञया—आहारग्रहणेच्छया 'अणुप्पविट्ठस्स' अनुप्रविष्टस्य गृहस्थगृहे
भिक्षार्थं गतस्य 'जावइयं' यावत्क—यावदारमाच्छिद्य द्वित्रादिवारम्, इत्यादि शेष सर्वं पूर्वोक्त
पतद्ग्रहधारिसूत्रवद् व्याख्येयम्, विशेष एतावानेव—पूर्वसूत्रे 'अंतो पडिग्गहस्स' इत्यस्य स्थाने
'अंतो पाणिस्स' इति पठनीयम्, 'अंतो पाणिस्स' अन्त पाणे हस्तस्य मध्ये इति व्याख्या
कर्तव्येति ॥ सू० ४४

पूर्वं पतद्ग्रहधारिणः पाणिपतद्ग्रहिकस्य च दत्तिरूपो भिक्षाऽभिग्रहः प्रतिपादितः, साम्प्रतम-
भिग्रहप्रसङ्गाद् उपदृतमेव गृह्णातीति—उपदृतस्वरूपमाह—'तिविहे उवहडे' इत्यादि ।

सूत्रम्—'तिविहे उवहडे पन्नत्ते, तंजहा—मुद्धोवहडे, फलिहोवहडे, संसटोवहडे ॥४५॥

छाया—त्रिविधमुपदृतं प्रक्षन्तम्, तद्यथा—शुद्धोपदृतं फलिकोपदृतं संसृष्टोपद-
त्तम् ॥ सू० ४५ ॥

भाष्यम्—य उपहृताभिग्रही स उपहृतं गृह्णाति तत् 'तिविह' त्रिविध-त्रिप्रकारकम् 'उवहृदे पन्नत्ते' उपहृत प्रज्ञप्तम् कथितम्, उप समीपे-अन्यस्य भोक्तु समीपे परिवेषणार्थं हृतम् गृहीतम् उपहृत कथ्यते, तत् त्रिविध प्रज्ञप्तम् तजहा'-तद्यथा 'सुद्धोवहृदे' शुद्धोपहृतम् १, 'फलिहोवहृदे' फलिकोपहृतम् २, 'संसृष्टोवहृदे' संसृष्टोपहृतम् ३, तत्र शुद्धोपहृत यथा-यदि व्यञ्जन-रहित केवल तण्डुलादिक गृहीत्वा दास्यति तदा ग्रहीष्यामीति शुद्धोपहृतम् १ । फलिकोपहृत यथा फलिकं काष्ठपात्रम्, यदि काष्ठपात्रे गृहीत्वा दास्यति तदा ग्रहीष्यामि इति फलिकोपहृतम् २ । संसृष्टोपहृत यथा-यदि शाकादिस्वरहितपात्रे गृहीत्वा दास्यति तदा ग्रहीष्यामीति संसृष्टोपहृतम् ३ । एतत्त्रिविधमुपहृतमुपहृताभिग्रहधारी भिक्षारूपेण गृह्णातीति ॥

अथ शुद्धादिपदानामर्थमाह-अत्र खलु यत् अलेपकृत काञ्चिकेन पानीयेन वा न सन्मि-श्रीकृतं तत्-शुद्धम्, अथवा व्यञ्जनादिरहित शुद्धौदन शुद्धम् । तच्च नियमतोऽलेपकृतम् १ । फलिक नाम यत् काष्ठपात्रे गृहीतम्, अथवा फलितमिति व्यञ्जनैर्नानाप्रकारकैर्भोज्यवस्तुभिर्विचि-मिति २ । संसृष्ट नाम-भोक्तुकामेन गृहीतम्, यत् स्थाले परिवेषितम् ततो ग्रहणाय हस्ते, क्षिप्तो न तु मुखे प्रक्षिपति, अत्रान्तरे भिक्षार्थं कश्चित् साधु समागत यत् शाकादिना लेपकृतमलेपकृत वा तत् संसृष्टमिति कथ्यते ३ । उपहृत तु यद् भोक्तुकामेन गृहीतं तदुपहृतमित्युच्यते ॥ सू० ४५ ॥
अथावग्रहितभिग्रहस्वरूपमाह-'तिविहे' इत्यादि ।

सूत्रम्—तिविहे ओग्गहिण् पणत्ते, तं जहा—जं च ओग्गिण्हइ जं च साहरइ जं च आसगंसि पक्खिवइ एगे एवमाहंसु ॥ सू० ४६ ॥

छाया—त्रिविधमवग्रहितं प्रज्ञप्तम्, तद्यथा-यदवगृह्णाति यच्च संहरति यच्च आस्यके प्रक्षिपति, एके एवमाहुः ॥ सू० ४६ ॥

भाष्यम्—'तिविहे' त्रिविधम्-त्रिप्रकारकम्, 'ओग्गहिण् पणत्ते' अवग्रहितम्, अवग्रहित नाम अभिग्रहविशेष प्रज्ञप्त-कथितम् 'तंजहा' तद्यथा-'जं च ओग्गिण्हइ' यच्चाऽवगृह्णाति-भोज-नार्थं गृह्णाति, 'जं च साहरइ' यच्च सहरति, यच्च भोजन पात्राद् निष्क्रामयति, 'जं च आसगंसि पक्खिवइ' यच्चाऽऽस्यके मुखे प्रक्षिपति, एवमवग्रहितं त्रिविधं भवति । 'एगे' एके केचन आचार्या एव पूर्वोक्तप्रकारेण त्रिविधमवग्रहितम् आहु-कथयन्तीति ॥ सू० ४६ ॥

अत्रान्याचार्यमतमाह—'एगे पुण' इत्यादि ।

सूत्रम्—एगे पुण एवमाहंसु-दुविहे ओग्गहिण् पन्नत्ते, तंजहा-जं च ओग्गिण्हइ जं च आसगंसि पक्खिवइ ॥ ४७ ॥

छाया—एके पुनरेवमाहु.—द्विविधमवग्रहितं प्रपञ्चतम्, तद्यथा—यच्चावगृह्णाति यच्चाऽऽस्यके प्रक्षिपति ॥ सू० ४७ ॥

भाष्यम्—‘एगे पुण एवमाहुसु’ एके पुनराचार्या अवग्रहितविषये एवं वक्ष्यमाणप्रकारेण आहुः कथयन्ति । तथाहि—‘दुविहे ‘ओग्गहिण् पन्नत्ते’ द्विविधं द्विप्रकारकमवग्रहितं प्रपञ्चतं कथितं भगवता, अवग्रहितं नाम अवग्रहविशेष ‘तज्झा’ तद्यथा ‘जं च ओग्गिण्हइ’ यच्चावगृह्णाति भोजनार्थं स्थापयति, ‘जं च आसगंसि पक्खिवड’ यच्चाऽऽस्यके मुखे प्रक्षिपति तत्, एवमवग्रहितं द्विविधं भवतीति ॥

ननु पूर्वमत्रावग्रहितं यच्चावगृह्णाति, यच्च सहरति यच्चास्ये प्रक्षिपतीति त्रिविधमुक्त्वा पुनरत्र द्विविधं प्रोक्तम् तत्कथं शास्त्रे वाक्यद्वैविध्यम् ? अत्राह—अत्र यद् वाक्यद्वैविध्यं तदादेशान्तरेण भवति । आदेशो नाम यद् बहुश्रुतैराचीर्णं, न च तदन्यैर्युगप्रधानैर्वाधितं भवेत् स भवति नाम आदेश इत्येषः शास्त्रसमतत्वाद् ग्राह्यः ततो नात्र वाक्यद्वैविध्यं शङ्कनीयमिति ।

पुनः शङ्कते अत्र यदुक्तम् ‘जं च आसगंसि पक्खिवड’ अस्यायमर्थः यद् आस्यके मुखे प्रक्षिपति तद् गृह्णातीति तदुच्छिष्टं भवेदिति लोके साधोरवहेलना भवेत् यदयं साधुरुच्छिष्टं भुङ्क्ते इति तत् कथं तद् गृह्यते ? अत्राह—मुखे इति स्वमुखे प्रक्षिपतीति न, भोक्तुमुपविष्टानां दत्त्वा परिवेषकोऽवशिष्टं भोजनजातं मूयो भोजनस्थापनपात्रस्य पिठरादेर्मुखे प्रक्षिपति, तत्प्रक्षिपन् साधवे दद्यात् तद् गृह्णातीत्यर्थोऽवसेयः । ततः पिठरादिमुखमधिकृत्येदं सूत्रं प्रवर्तितम् ॥ सू० ४७ ॥

इति श्री-विश्वविख्यात-जगद्गुरु-प्रसिद्धवाचक-पञ्चदशभाषाकलितललितकलापालापक-

प्रविशुद्धगद्यपद्यनैकग्रन्थनिर्मापक-वादिमानमर्दक-श्रीशाहूत्रपतिकोल्हापुरराजप्रदत्त-

“जैनाचार्य”-पदभूषित-कोल्हापुरराजगुरु-बालब्रह्मचारि-जैनाचार्य-जैन-

धर्म-दिवाकर-पूज्यश्री-घासीलालव्रति-विरचिताया “व्यवहारसूत्रस्य”

भाष्यरूपायां व्याख्याया नवमोद्देशः समाप्तः ॥ ९ ॥

॥ अथ दशमोद्देशकः ॥

तदेव नवममुद्देश व्याख्याय सप्रति-दशमोद्देशक प्रारम्भ्यते, अस्य दशमोद्देशकप्रथम सूत्रस्य नवमोद्देशकचरमसूत्रेण सह क सम्बन्धः इत्याह भाष्यकारः—‘पुर्वं ओगहिया-भिह’ इत्यादि ।

गाहा—पुर्वं ओगहियाभिह, अभिगहो देसिओ चरमसुत्ते ।

पडिमा अभिगहो इह, वुच्चइ एसेव संवंधो ॥ भा० गा० ॥ १ ॥

छाया—पूर्वम् अवग्रहिताभिधः अभिग्रहो देशितध्वरमसूत्रे ।

प्रतिमाभिग्रह इह, प्रोच्यते एष एव सम्बन्धः ॥ भा० गा० ॥ १ ॥

व्याख्या—पूर्वमिति पूर्वं नवमोद्देशकस्य चरमसूत्रे अवग्रहिताभिधः अवग्रहितनामक अभिग्रहो देशित कथितः । इह—दशमोद्देशकस्य प्रथमसूत्रे प्रतिमाऽपि अभिग्रह एवेति कृत्वा प्रतिमाभिग्रह यवमध्य-वज्रमध्य-चन्द्रप्रतिमाद्वयरूपोऽभिग्रह प्रोच्यते तत एष एव संबन्धो नवमदशमोद्देशकयोरिति ॥ भा० गा० ॥ १ ॥

अनेन संबन्धेनाऽऽयातस्यास्य दशमोद्देशकस्येदमादिम सूत्रम्—‘दो पडिमाओ’ इत्यादि ।

सूत्रम्—दो पडिमाओ पन्नत्ताओ तं जहा-जवमज्झा य चन्दपडिमा वइरमज्झा य चंदपडिमा । जवमज्झं णं चंदपडिमं पडिवन्नस्स अणगारस्स निच्चं मास वोसट्ठकाए चिय-त्तदेहे जे केइ परीसहोवसग्गा समुप्पज्जंति दिव्वा वा मणुस्सग्गा वा तिरिक्खजोणिया वा अणुलोमा वा पडिलोमा वा, तत्थ अणुलोमा ताव वंदेज्जा वा नमंसिज्जा वा सक्का-रेज्जा वा सम्माणेज्जा वा कल्लण मंगलं देवयं चेइयं पज्जुपासेज्जा, पडिलोमा ताव अन्नयरेणं दंदेण वा अट्ठिणा वा जोत्तेण वा वेत्तेण वा कसेण वा काए आउट्टेज्जा ते सव्वे उप्पन्ने सम्मं सहइ खमइ तितिक्खइ अहियासेइ ॥ सू० १ ॥

छाया—द्वे प्रतिमे प्रज्ञप्ते तद्यथा-यवमध्यचन्द्रप्रतिमा च वज्रमध्यचन्द्रप्रतिमा च । यवमध्या खलु चन्द्रप्रतिमा प्रतिपन्नस्याऽनगरस्य नित्यं मासं व्युत्सृष्टकाये त्यक्तदेहे ये केचित्परीपद्मोपसर्गा समुत्पद्यन्ते दिव्या वा मानुषका वा तैर्यग्योनिका वा-अनुलोमा वा प्रतिलोमा वा, तत्राऽनुलोमा तावद् वन्देत वा नमस्येद् वा सत्कारयेद्वा संमानयेद् वा कल्याणं मङ्गलं दैवत चैत्यं पुर्युपासेत्, प्रतिलोमा तावत् अन्यतरेण वन्देत् वा अस्त्रा वा जोषेण वा वेष्टेण वा कश्या वा कायम् आकुट्येत् तान् सर्वान् उत्पन्नान् सम्यक् सहते क्षमते तितिक्षते अधिसहते ॥ सू० १ ॥

भाष्यम्—‘दो पडिमाओ पन्नत्ताओ’ द्वे-द्विप्रकारिके प्रतिमे प्रज्ञप्ते कथिते, तत्र प्रतिमाया दैविच्य दर्शयितुमाह—‘तं जहा’ इत्यादि ‘तं जहा’ तद्यथा—‘जवमज्झा य चंदपडिमा वइरमज्झा य चंदपडिमा’ यवमध्या च चन्द्रप्रतिमा वज्रमध्या च चन्द्रप्रतिमा, तत्र-यवमध्य-

चन्द्रप्रतिमाया यवेनोषमा चन्द्रेण चोपमा, यवस्येव मध्यं पृथुलत्वेन यस्याः सा यवमध्या चन्द्रा-
कारा प्रतिमेति व्युत्पत्ते । एव वज्रमध्यचन्द्रप्रतिमायाः वज्रेण चन्द्रेण च सादृश्यम् वज्रवद्
मध्यभागस्तनुकत्वेन यस्याः सा वज्रमध्या चन्द्राकारा प्रतिमा वज्रमध्यचन्द्रप्रतिमा, इत्येव द्विप्रकारिके
प्रतिमे इति । तत्र—‘जवमज्झं णं चंदपडिम पडिवन्नस्स अणगारस्स’ यवमध्यां खलु चन्द्रा-
कारां प्रतिमा प्रतिपन्नस्य—प्राप्तस्य—प्रतिपन्नयवमध्यचन्द्रप्रतिमस्याऽनगारस्य भिक्षो ‘निच्चं
मासं’ नित्य—सदा दिवा रात्रौ मासम् एकमासं यावत् यावान् प्रतिमाकालस्तावत्कालपर्यन्तम्
‘वोसट्ठकाए’ व्युत्सृष्टकाये व्युत्सृष्टः ममत्वाभावेन विसर्जित एतादृशश्चासौ कायश्च अस्थ्यादि-
चयात्मकत्वात्कायः शरीरमिति व्युत्सृष्टकायस्तस्मिन् ममत्ववर्जिते शरीरे इत्यर्थः । व्युत्सृष्टकायो
द्विविध—द्रव्यतो भावतश्च, तत्र द्रव्यतो मलमलिनोऽप्यकृतस्नान विभूषावर्जितं भूमिशायित्वादि-
रूप, भावतो—व्युत्सृष्टकायो यो वातिक—पैतिक—लैष्मिकरोगातङ्कैः स्पृष्टोऽपि कायममत्वाभावान्न
काश्चिदपि औषधभैषज्यादिना कायविषयां परिचारणादिरूपा चिन्ता करोति य, एतादृशे
ममत्ववर्जिते काये, यतो व्युत्सृष्टकायस्तत ‘चियत्तदेहे’ त्यक्तदेहे कायममत्वरहितत्वेन त्यक्त इव
त्यक्तश्चासौ देहश्च तस्मिन् त्यक्तदेहभावे परिणतात्मभावे शरीरे । एतादृश देहं यदि कोऽपि
हृन्याद् बन्धीयात्, रुन्ध्यात्, ताडयेद्वा तथापि तं न निवारयति प्रत्युत घृतनिर्जराभाव एवं
विभावयति—‘नेद शरीर मम, शरीरमन्यद् अहं चान्योऽत को मां मारयितुं शक्नोति अजरामरोऽहम्
एतेन वधबन्धनादिना मम कर्मनिर्जरा भवति’ इति भावनया भावितस्यानगारस्य तादृशे देहे
‘जे केइ परीसहोवसग्गा’ ये केचित् परीषहोपसर्गा पहीपहाश्च उपसर्गाश्चेति परीषहोपसर्गाः, तत्र
परीषहा—भुत्पिपासादयो द्वाविंशतिविधाः, उपसर्गा देवादिकृतास्त्रिविधाः ‘समुप्पज्जंति’ समुत्पद्यन्ते
उपस्थिता भवन्ति, के ते उपसर्गा ? इति उपसर्गान् प्रदर्शयति—‘दिव्या वा मणुस्सगा वा
तिरिक्खजोणिया वा’ दिव्या वा मानुष्यका वा तैर्यग्योनिका वा, तत्र दिव्या—देवकृता भापन-
सहरणादयः, मानुष्यका वधबन्धनादयः, तैर्यग्योनिका श्रापदादिकृता, एते त्रिविधा अपि उपसर्गा-
स्तस्मिन् त्यक्तममत्वे देहे समुत्पद्यन्ते । त इमे त्रयोऽपि परीषहोपसर्गा प्रत्येक चतुर्धा भवन्ति,
सर्वसङ्कलनया द्वादश, तत्र दिव्या उपसर्गाश्चत्वार—हासात् प्रद्वेषात् विमर्शतो विमात्रातो वा ।
एवं मनुष्यकृता अपि चत्वार—हासात् प्रद्वेषात् विमर्शात् कुशीलप्रतिसेवनात् । तैरश्वा अपि
चतुर्विधा—भयात् प्रद्वेषतः, आहारकारणाद्, अपत्यरक्षाकारणतश्चेति भवेयुः ।

ते पुन ‘अणुलोमा वा’ अनुलोमा—प्रीतिकरा उपसर्गा, ‘पडिलोमा’ प्रतिकूला वा ।
‘तत्थ अणुलोमा ताव’ तत्राऽनुलोमप्रतिलोमोपसर्गयोर्मध्ये येऽनुलोमा देवादिकृता तावत्
कोऽपि देवादि प्रतिमान्नेशकरणार्थं साधुम् ‘वंदेज्जा’ वन्देत वन्दनं कुर्यात् ‘नमंसिज्जा’
नमस्येत्—नमस्कार कुर्यात् ‘सक्कारेज्जा’ सत्कारयेत्—साधो सत्कारं कुर्यात् ‘संमाणेज्जा
वा’ सम्मानयेत्—समान वा कुर्यात् ‘कल्याणं मंगलं देवयं चेइयं पज्जुपासेज्जा’ कल्याणं

कल्याणकरं, मङ्गलं—मङ्गलस्वरूप, दैवत—धर्मदेवस्वरूप, चैत्य—ज्ञानस्वरूपं भवन्तं पर्युपासे' इत्युक्त्वा पर्युपासेत—समीपोपवेशनादिरूपासमुपासनां कुर्यात् । ननु अनुलोमास्तु मनोगम्या भवन्ति तथाऽप्येते उपसर्गाः कथं भवेयुः, उपसर्गास्तु पीडोत्पादका भवन्तीत्यत्राह—प्रतिमाप्रतिपत्तिश्चलितकरणहेतुकत्वादात्मनो भावपीडोत्पादकत्वादेते उपसर्गशब्देन सन्निविता भगवतेति । 'पडिलोमा' प्रतिलोमा—प्रतिकूला उपसर्गास्तावत् 'अन्नयरेण' अन्यतरेण ताडनसाधनानां मध्ये केनापि-अन्यतरेण एकेन, तथाहि—'दंढेण वा' दण्डेन वा—लकुटेन, 'अट्टिणा वा' अस्थना वा अस्थिरूपताडनसाधनेन, 'जोत्तेण वा' जोत्रेण वा—जोत्रमिति गोवलीवर्दादिवन्धकस्थूलद्वारिकारूपेण 'वेत्तेणवा' वेत्रेण वा 'वेत्त' इति लोकप्रसिद्धेन वा । 'कसेण वा' कशया वा 'चाबूक' इति लोकप्रसिद्धेन वा, एतादृशैस्ताडनसाधनमूतै वस्तुभि साधो 'काए-आउट्टेज्जा' काय-शरीरम् आकुट्टयेत् ताडयेत् 'ते सव्वे उप्पन्ने' तान् उपर्युक्तान् सर्वान् एव समुपस्थितान् 'सम्मं' सम्यग् मनोमालिन्यराहित्येन 'सहइ' सहते सहन करोति 'खमइ' क्षमते सत्यामपि निवारणशक्तौ क्षमा करोति 'तित्तिक्खेइ' तितिक्षते-निर्जराभावेन सहते 'अधियासेइ' अधिसहते अधि-निश्चलभावेन वासीचन्दनवृक्षवत् सहते । उक्तञ्च—

वासीचंदणकप्पो, जह रुक्खो इय सुहदुहसमो उ ।

रागदोसविमुक्को, सहइ अणुलोम-पडिलोमे ॥ १ ॥ इति ॥

छाया—वासीचन्दनकल्पो, यथा वृक्ष इति सुखदुःखसमस्तु ।

रागद्वेषविमुक्त, सहते अनुलोम-प्रतिलोमान् ॥ १ ॥ इति ॥ सू० १ ॥

अथ—यवमध्यचन्द्रप्रतिमाया प्रतिपत्तिस्वरूपं प्रदर्शयति—'जवमज्झं णं' इत्यादि ।

सूत्रम्—जवमज्झं णं चंदपडिम पडिवरत्तस्स अणगारस्स मुक्कपक्खस्स पाडिक्ख कप्पइ एगं दत्तिं भोयणस्स पडिगाहित्तए एग पाणगस्स, सव्वेहिं दुप्पयचउप्पयाइएहिं आहारकंखीहिं सत्तेहिं पडिनियत्तेहिं अन्नायउच्छं सुद्धोवहड णिज्जूहिंत्ता वहवे समण-माहण-अइहि-किवण-वणीमगा, कप्पइ से एगस्स भुंजमाणस्स पडिगाहित्तए नो दोण्हं नो तिण्हं-नो चउण्हं नो पचण्हं नो गुन्विणीए नो वालवच्छाए नो दारगं पेज्ज-माणीए । नो से कप्पइ अंतो एलुयस्स दोवि पाए साहददु दलमाणीए नो वार्हि एलु-यस्स दोवि पाए साहददु दलमाणीए, अह पुण एव जाणेज्जा एगं पायं अंतो किच्चा एगं पाय वार्हि किच्चा एलुयं विक्खंभइत्ता एयाए एसणाए एसमाणे लभेज्जा आहारेज्जा, एयाए एसणाए एसमाणे नो लभेज्जा नो आहारेज्जा विइज्जाए से कप्पइ दोणिण दत्तीओ भोयणस्स पडिगाहित्तए दोणिण पाणगस्स, सव्वेहिं दुप्पय-चउप्पयाइएहिं जाव नो आहारेज्जा । एवं तइयाए तिणिण जाव पणरसीए पणरस ।

बहुलपक्षस्य पाडियए से कप्पइ चोइसदत्तीओ, वीयाए तेरस जाव चोइसीए एगं दत्ति भोयणस्स एगं पाणगस्स सव्वेहिं दुप्पयचउप्पयाइएहिं जाव नो आहारेज्जा, अमावासाए से य अभत्तहे भवइ । एवं खलु एसा जवमज्झचंदपडिमा अहासुत्तं अहाकप्पं अहामगं सम्मं काएण फासिया-पालिया सोहिया तीरिया किट्टिया आणाए अणुपालिया भवइ ॥ सू० २ ॥

छाया—यवमध्यां खलु चन्द्रप्रतिमां प्रतिपन्नस्याऽनगारस्य शुक्लपक्षस्य प्रतिपदि कल्पते एका दत्ति भोजनस्य प्रतिग्रहीतुम् एका पानकस्य सर्वैर्द्विपदचतुष्पदादिभिर्ग-
हारकाक्षिभिः सत्त्वैः प्रतिनिवृत्तैः अक्षार्तोऽल शुद्धोपहत निर्युह्य बहून् श्रमण-माहना-ऽतिथि-
कृपण-वनीपकान्, कल्पते तस्यैकस्य भुञ्जानस्य प्रतिग्रहीतुम् नो द्वयोः नो त्रयाणाम्
नो चतुर्णाम् नो पञ्चानाम्, नो गुर्विण्याः नो चालवत्सायाः नो दारक पाययन्त्याः, नो
तस्य कल्पते, अन्तरेलुकस्य द्वावपि पादौ संहृत्य ददत्याः, नो बह्विरेलुकस्य द्वावपि पादौ
संहृत्य ददत्याः, अथ पुनरेवं जानीयात् एक पादमन्तः कृत्वा-एक पादं बहि कृत्वा एलुकं
विष्कम्भयित्वा एतया एषणया एषयन् लभेत आहरेत्, एतया एषणया एषयन् नो लभेत
नो आहरेत् । द्वितीयायां तस्य कल्पते द्वे दत्ती भोजनस्य प्रतिग्रहीतुम् द्वे पानकस्य सर्वे
द्विपदचतुष्पदादिभिर्यावन्नो आहरेत् । एवं तृतीयायां तिस्रो यावत् पञ्चदश्या पञ्चदश ।
बहुलपक्षस्य प्रतिपदि तस्य कल्पते चतुर्दश दत्ती, द्वितीयायां त्रयोदश यावच्चतुर्दश्यामेका
दत्ति भोजनस्य, एका पानकस्य सर्वैर्द्विपदचतुष्पदादिभिर्यावत् नो आहरेत्, अमा-
वास्याया स चाभक्तार्थो भवति । एवं खलु एषा यवमध्यचन्द्रप्रतिमा यथासूत्र यथाकल्प
यथामारुं सम्यक् कायेन स्पर्शिता पालिता शोधिता तीरिता कीर्त्तिता आह्वयाऽनुपालिता
भवति ॥ सू० २ ॥

भाष्यम्—‘जवमज्झं ण चदपडिम’ यवमध्या खलु चन्द्रप्रतिमाम्, यवमध्यचन्द्रप्रति-
माया’ यवेन चन्द्रेण चोपमा यवमध्यभाग-‘पृथुलो यस्या सा यवमध्या । तथा चन्द्राकारा
प्रतिमा चन्द्रप्रतिमा-चन्द्रानुसारिणीत्यर्थः ।

अयं भावः—शुक्लपक्षस्य प्रतिपत्तिथौ चन्द्रविमानस्य पञ्चदशभागीकृतस्य एकैव कला दृश्या
भवति, द्वितीयायां तिथौ द्वे कले चन्द्रविमानस्य दृश्येते, तृतीयाया तिथौ, एव पूर्णिमाया परिपूर्णा
पञ्चदशाऽपि कला दृश्यन्ते । ततः कृष्णपक्षस्य प्रतिपदि एकया कलया हीनो दृश्यते चन्द्रस्य
चतुर्दश कला दृश्यन्ते इत्यर्थः । द्वितीयाया तिथौ त्रयोदश कला दृश्यन्ते, तृतीयायां द्वादशैव, यावद-
मावास्यायामेकाऽपि कला न दृश्यते । तदेवमयं मास आदौ ऊन’ मध्ये सपूर्ण अन्ते पुनरपि
परिहीन । यद्वा—आदावन्ते च तनुको मध्ये विपुल । एव भिक्षुकोऽपि शुक्लपक्षस्य प्रतिपदि
तिथौ एका दत्ति भिक्षाया गृह्णाति, द्वितीयाया शुक्लपक्षस्य द्वे गृह्णाति, तृतीयायां तिस्रो
दत्ती गृह्णाति यावत् पञ्चदश्या पञ्चदश दत्तीगृह्णाति । कृष्णपक्षस्य प्रतिपदि पुनश्चतुर्दश दत्ती-
गृह्णाति, द्वितीयाया त्रयोदश, एवं क्रमेण यावत् चतुर्दश्यामेकैकोनत्वेन एका दत्ति गृह्णातीति तेन अमा-

वास्याया चोपोषितो भवति, चतुर्थमक्त करोतीत्यर्थः । ततश्चचन्द्राकारतया चन्द्रप्रतिमा आदा-
वन्ते च भिक्षायास्तनुत्वात् मन्वे विपुलत्वात् यवमध्योपमितमन्यभागा, एवम्भूता यवमध्यचन्द्र-
प्रतिमाम् 'पडिवन्नस्स' प्रतिपन्नस्य 'अणगारस्स' अनगारस्य-साधो स्वीकृतयवमध्यचन्द्र-
प्रतिमस्य भिक्षो, 'मुक्कपक्खस्स पडिवए' शुक्लपक्षस्य प्रतिपत्तिथौ 'कप्पइ' एगं दत्ति
भोगणस्स पडिगाहिच्चए' कल्पते एका दत्ति भोजनस्य प्रतिग्रहीतुम्, तथा-एगं पाणगस्स'
एका दत्ति पानकस्य प्रतिग्रहीतु कल्पते । कदा कल्पते ? इत्याह-'सन्वेहि' इत्यादि, 'सन्वेहि'
दुप्पयचउप्पयाइएहिं आहारकंखीहिं सत्तेहिं पडिणियत्तेहिं' सर्वैद्विपदचतुष्पदादिभिराहार-
काङ्क्षिभि सत्त्वै-प्राणिभि आहार कृत्वा प्रतिनिवृत्तै, अत्र सप्तम्यर्थे तृतीया प्राकृतत्वात्
तेन सर्वेषु द्विपदचतुष्पदादिषु आहारकाङ्क्षिषु सत्त्वेषु प्रतिनिवृत्तेषु सत्सु, इत्यर्थः ।

अथ भाव —तस्मिन् समये साधुभिक्षार्थं गच्छेत् यदा सर्वेऽति द्विपदचतुष्पदादयो जीवा
आहारकाक्षिणः आहार कृत्वा प्रतिनिवृत्ता भवेयुस्तदवसरे साधुभिक्षार्थं परिभ्रमेदिति । कोटश-
माहार गृह्णीयात्तत्राह-'अन्नायउच्छं' अज्ञातोच्छम्, अज्ञातस्य-अपरिचितकुलस्य उच्छम्-अल्पमल्प
'मुद्धोवहडं' शुद्धोपहतम् निर्दोषमाहार दातुमुत्थापितम्, यद्वा शुद्धेन-सचित्तादिसपर्करहितेन
गृहस्थेन उपहतम्-दातु इस्ते गृहीत तत् अन्यस्मै दत्त्वा अवशिष्ट स्याद्भवेत् । 'निज्जुहिता बहवे
समण-माहण-अइहि-किवण-वणीमगा' बहून् श्रमण-माहना ऽतिथि-कृपण-वनीपकान्, तत्र-
श्रमण-शाक्यभिक्षु, माहानो भिक्षावृत्तिको ब्राह्मण, अतिथिः-प्राधुर्णकादि, कृपण दीन, वनीपको-
याचक, इत्येतान् सर्वान् निर्यूह-भिक्षाग्रहणप्रवृत्तान् वर्जयित्वा, यदा ते भिक्षा गृह्णन्तो भवेयुस्तदा
तत्र साधुना भिक्षार्थं न गन्तव्यमिति भावः । तत्समये तत्र गतस्य 'कप्पइ से एगस्स भुंजमाणस्स
पडिगाहिच्चए' कल्पते तस्य-गृहस्थगृहे प्रविष्टस्य, तत्र एकस्य भुञ्जानस्य प्रतिग्रहीतुम्, एक
एव पुरुषो यत्र भुङ्क्ते तस्य हस्तादेवान्नपानादिक प्रतिग्रहीतुं कल्पते किन्तु-'नो दोण्ह नो तिण्हं
नो द्वयो पुरुषयोभुञ्जानयोस्त्रयाणा वा भुञ्जानानाम् एवम्-'नो चउण्हं नो पंचण्हं' नो
चतुर्णां नो वा पञ्चानां हस्ताद् भिक्षा प्रतिग्रहीतु कल्पते, एवम् 'नो गुव्विणीए' नो गुर्विण्या
गर्भवत्या हस्तात् 'नो वालवच्छाए' नो वालवत्साया यस्य बालोऽव्यक्त, स न तस्या विरहे तिष्ठति
एतादृश्या हस्तात्, एवम्-'नो दारगं पेज्जमाणीए' नो दारक पाययन्त्या -बालकं स्तन्य धायन्त्या,
या स्त्री बालक स्तन्य पाययति तद्वस्तादपि भिक्षा ग्रहीतु न कल्पते, पुनश्च 'नो से कप्पइ
अंतो एल्लयस्स दोवि पाए साहदु दलमाणीए' न तस्य श्रमणस्य कल्पतेऽन्तर्मन्वे एल्लकस्य-
गृहदेहल्या द्वावपि पादौ-चरणौ सहस्य-स्थापयित्वा ददत्या, गृहद्वाराम्यन्तरे पादद्वय संद्वय
या भिक्षा ददाति तद्वस्तादपि नो ग्रहीतु कल्पते 'नो वाहिं एल्लयस्स दोवि पाए साहदु दल-
माणीए' नो-न वा बहि-बहिर्भागे एल्लकस्य-गृहद्वारस्य द्वावपि पादौ संद्वय भिक्षा ददत्या,
गृहस्य बहिर्भागे चरणद्वयं स्थापयित्वा या भिक्षा ददाति तद्वस्तादपि ग्रहीतु न कल्पते इति

पूर्वेण सम्बन्ध । तदा कथं कल्पते ? इत्याह—‘अहं पुण एव जाणेज्जा’ अथ पुनरेवं जानीयात्-
 ‘एगं पाय अना किच्चा’ एकं पादमन्तर्द्धारस्य कृत्वा, ‘एगं पायं वार्हि किच्चा’ एक पाद-
 मेलकस्य—द्वारस्य वहि—वहिभगि कृत्वा ‘एल्लयं विक्खंभइत्ता’ एल्लकं—गृहद्वार विष्कम्भयित्वा द्वयो-
 श्चरणयोर्मध्ये कृत्वा ददत्वा हस्तात्कल्पते, ‘एयाए एसणाए एसमाणे लभेज्जा एतया एषणया
 एषयन् यदि लभेत, तदा ‘आहारेज्जा’ आहरेत् आहारं कुर्यात् तादृशमन्नपानादिकं ग्रहीतुं कल्पते
 इति भावः ‘एयाए एसणाए एसमाणे णो लभेज्जा णो आहारेज्जा’ एतया एषणया एषयन्
 यदि नो लभेत तदा नो आहरेत् आहारं नो कुर्यात् । एषः प्रथमदिनमिक्षाग्रहणविधिरुक्तः, एवरी-
 त्वैव द्वितीयादितिथिविषयेऽपि योजनीयमिति । एवम् ‘विइयाए से कप्पइ दोणिण दत्तीओ
 भोयणस्स पडिगाहिच्चे दो पाणगस्स’ द्वितीयाया तिथौ ‘से’ तस्य यवमध्यचन्द्रप्रतिमा प्रति-
 पन्नस्याऽनगरस्य कल्पते द्वे दत्ती भोजनस्य—भक्तौदनादे प्रतिग्रहीतुं तथा द्वे दत्ती पानकस्य
 प्रतिग्रहीतुम् । कदा-कल्पते ? तत्राह—‘सन्वेहिं दुप्पयचउप्पयाइएहिं आहारकंखीहिं
 सत्तेहिं पडिनियत्तेहिं’ सर्वेषु द्विपदचतुष्पदादिषु आहारकाङ्क्षिषु सत्त्वेषु—प्राणिषु प्रतिनिवृत्तेषु
 अन्नायत्तं सुद्धोवहं जाव नो आहारेज्जा’ अज्ञातोऽं शुद्धोपहतं यावत् नो आहरेत्,
 इत्यादि पदानि प्रतिपदालापकोक्तवद् व्याख्येयानि ।

‘एवं तइयाए तिणिण जाव पण्णरसीए पण्णरस्स’ एव तृतीयाया तिथौ तिवो यावत्
 पञ्चदश्यां पञ्चदश, पूर्वोक्तक्रमेण एकैकां दत्तिं वर्द्धयन् पञ्चदश्यां—पूर्णमायां पञ्चदश दत्ती-
 भोजनस्य, पञ्चदश पानकस्य प्रतिग्रहीतुं कल्पते ।

मासस्य शुक्लपक्षे दत्तीनां वर्द्धमानतामुपदर्श्य मासस्य कृष्णपक्षे दत्तीनां हासतां दर्श-
 यितुमाह—‘बहुलपक्खस्स’ इत्यादि, ‘बहुलपक्खस्स पाडिबए से कप्पइ चोइस्स दत्तीओ’
 बहुलपक्षस्य—कृष्णपक्षस्य प्रतिपदि प्रथमदिवसे तस्य—यवमध्यचन्द्रप्रतिमां प्रतिपन्नस्याऽनगरस्य
 चतुर्दश दत्तीभोजनस्य तथा चतुर्दश दत्ती पानकस्य प्रतिग्रहीतुं कल्पते इति भावः । एवम्
 ‘वीयाए तेरस्स’ द्वितीयाया त्रयोदश ‘जाव’ यावत्, यावत्पदेन तृतीयाया द्वादश, चतुर्थ्या-
 मेकादश, पञ्चम्यां दश, एवं क्रमेण हापयन् ‘चोइसीए एगं दत्तिं भोयणस्स’ चतुर्दश्या-
 मेका दत्तिं भोजनस्य ‘एगं दत्तिं पाणगस्स’ एका दत्तिं पानकस्य प्रतिग्रहीतुं कल्पते । कदा ?
 इत्याह—‘दुप्पयचउप्पयाइएहिं’ द्विपदचतुष्पदादिषु भोजनकाङ्क्षिषु सत्त्वेषु—प्राणिषु प्रतिनि-
 वृत्तेषु, इत्यादि ‘जाव नो आहारेज्जा’ यावत् नो आहरेत्, एतया एषणया एषयन् लभेत आहरेत्,
 एतया एषणया नो लभेत नो आहरेदिति पूर्ववद् व्याख्येयम्, ततः ‘अमावासाए से य अम-
 च्छे भवइ’ अमावास्याया—मासस्य चरमे दिवसे स च अमकार्थः, न भक्तमभक्त—भोजनराहित्य
 तदेव प्रयोजनं यस्य सोऽभकार्थः, उपोषितो भवतीति । ‘एवं खल्ल एसा जवमज्झचंदंपडिमा’
 एवमुपर्युक्तप्रकारेण एषा—पूर्वप्रदर्शिता यवमध्यचन्द्रप्रतिमा ‘अहासुत्तं’ यथासूत्रम्—सूत्रानति-

क्रमेण, 'अहाकल्पं' यथाकल्पम्—सूत्रोक्तसाधुकल्पानतिक्रमेण, 'जाव अणुपालिया भवइ' यावद् अणुपालिता भवति, यावत्पदेन यथामार्गं सम्यक्कायेन स्पर्शिता पालिता शोधिता तीरिता कीर्तिता आज्ञया, इत्येतेषां ग्रहणं भवति । तत्र यथामार्गं ज्ञान-दर्शन-चारित्र्यानतिक्रमेण, सम्यग् निरतिचारं कायेन स्पर्शिता सेवनत, पालिता जीवरक्षातः, शोधिता गुरुकथनानुसारतो निरतिचाराचरणत, तीरिता-पर्यन्तं नीता, कीर्तिता—आचार्याणामग्रे 'भया प्रतिमा सपादिता' इति निवेदिता, तीर्थकराणामाज्ञया अनुपालिता भवतीति ॥ सू० २ ॥

यवमध्यचन्द्रप्रतिमाकोष्ठकम्

शुक्लपक्षे

प्रति	द्वि	तृ	च	प	ष	स	अ	न	द	एका	द्वा	त्रयो	चतु	पूर्णिमा
१	२,	३,	४,	५,	६,	७,	८,	९,	१०,	११,	१२,	१३,	१४,	१५

कृष्णपक्षे

प्रति	द्वि	तृ	च	प	ष	स	अ	न	द	एका	द्वा	त्रयो	चतु	अमा
१४,	१३,	१२,	११,	१०,	९,	८,	७,	६,	५,	४,	३,	२,	१,	०

अमकार्थः.

पूर्वं शुक्लपक्षमाश्रित्य क्रियमाणा यवमध्यचन्द्रप्रतिमा प्रदर्शिता, साम्प्रतं—बहुलपक्षादारभ्य क्रियमाणा वज्रमध्यचन्द्रप्रतिमा प्रदर्शयति—'वइरमज्झं णं' इत्यादि ।

सूत्रम्—'वइरमज्झ ण चदपडिमं पडिवन्नस्स अणगारस्स णिच्चं मासं वोसट्ठ-काए चियत्तदेहे जे केइ परिसहोवसग्गा समुप्पज्जंति तंजहा—दिग्वा वा माणुस्सग्गा वा तिरिक्खजोणिया वा अणुलोमा वा पडिलोमा वा । तत्थ अणुलोमा ताव वंदेज्जा वा नमसेज्जा वा-सक्कारेज्जा वा संमाणेज्जा वा कल्याण संगलं देवयं चेइयं पज्जुवा-सेज्जा । पडिलोमा अन्नयरेणं दढेण वा अट्ठिणा वा जोत्तेण वा वेत्तेण वा कसेण वा काए आउट्टेज्जा ते सव्वे उप्पन्ने सम्म सहेज्जा खमेज्जा तित्तिक्खेज्जा अहिया-सेज्जा ॥ सू० ३ ॥

छाया—वज्रमध्या खलु चन्द्रप्रतिमा प्रतिपन्नस्याऽनगारस्य नित्य मासं व्युत्सृष्ट काये त्यक्तदेहे ये केचित् परीषदोपसर्गा समुत्पद्यन्ते तद्यथा—दिग्वा वा-मानुषका वा तिर्यग्योनिका वा अणुलोमा वा प्रतिलोमा वा, तत्राऽणुलोमा तावत् घन्देत नमस्येत् सत्कारयेत् संमानयेत् कल्याणं मङ्गलं दैवत चैत्यं पशुपासेत । प्रतिलोमा अन्यतरेण-दण्डेन

वा अस्थना वा जोत्रेण वा वेत्रेण वा कशया वा कायमाकुट्येत, तान् सर्वान् समुत्पन्नान् सम्यक् सहेत क्षमेत तितिक्षेत अधिसहेत ॥ सू० ३ ॥

भाष्यम्—वङ्गमज्झं णं चंदपडिभं' वज्रमध्यां खलु चन्द्रप्रतिमाम्, तत्र-वज्रस्येव मध्यं यस्या सा वज्रमध्या चन्द्राकारा-चन्द्रतुल्या प्रतिमा-वज्रमध्यचन्द्रप्रतिमा, वज्रवद् आदौ अन्ते च स्थूला, मध्ये तनुकेत्यर्थः । कृष्णपक्षचन्द्राऽनुसारित्वात् चन्द्रानुसारिणी भवति ।

अयं भावः—वज्रमध्यचन्द्रप्रतिमाया कृष्णपक्ष आदौ क्रियते तत एवं भावना-कृष्णपक्षस्य प्रतिपत्तिश्चैव चन्द्रविमानस्य चतुर्दश कला दृश्यन्ते, द्वितीयाया चन्द्रविमानस्य त्रयोदश कला दृश्यन्ते, तृतीयाया द्वादश यावत् चतुर्दश्याम् एकैव कला दृश्यते, अमावास्याया तु-एकापि कला चन्द्रविमानस्य न दृश्यते । ततः पुनरपि शुक्लपक्षस्य प्रतिपदि चन्द्रविमानस्यैका कला दृश्यते द्वितीयाया द्वे कले दृश्यते, तृतीयाया तिस्रः कला दृश्यन्ते, एवं यावत् पञ्चदश्या पञ्चदशाऽपि कला दृश्यन्ते । तदयं मास आदौ अवसाने च पृथुलो मध्ये तनुकः, वज्रमपि आदावन्ते च विपुल मध्ये तनुकम् । एवंप्रकारेण श्रमणोऽपि भिक्षां गृह्णाति, कृष्णपक्षस्य प्रतिपदि चतुर्दश, द्वितीयाया त्रयोदश, तृतीयाया द्वादश यावत् चतुर्दश्यामेकैव, अमावास्यायाम् उपोषितो भवति । ततः पुनरपि शुक्लपक्षस्य प्रतिपदि एका भिक्षां गृह्णाति, द्वितीयाया द्वे भिक्षे, तृतीयाया तिस्रो भिक्षाः यावत् पञ्चदश्या पञ्चदश । ततः एषा कृष्णपक्षगतचन्द्राकारतया चन्द्रप्रतिमा आदावन्ते च विपुलतया मध्ये च तनुतया वज्रमध्योपमितमध्यभागा इति वज्रमध्यचन्द्रप्रतिमा भवतीति । एतादृशीं वज्रमध्यचन्द्रप्रतिमाम् 'पडिवन्नस्स' प्रतिपन्नस्य 'अणगारस्स' अनगारस्य साधोः 'णिच्चं मासं वोसट्ठकाए' नित्यं मास मासपर्यन्तं व्युत्सृष्टकाये-परित्यक्तपरिकर्मणि काये अत एव 'चियत्तदेहे' त्यक्तदेहे-न्यकात्मभावे देहे अनयोर्द्वयोः पदयोः सविस्तरमर्थो यवमध्यचन्द्रप्रतिमासूत्रे विलोकनीयः, एतादृशे देहे 'जे कइ परीसहोवसग्गा समुप्पज्जन्ति' ये केचित् परीषहोपसर्गाः शरीरविघातकाः परीषदा उपसर्गाश्च समुत्पद्यन्ते-समागच्छन्ति तान् सर्वान् एव सोऽधिसहेते-त्यग्निमेण सम्बन्धः । ते के परीषहोपसर्गा इति तान् नामग्राहं दर्शयितुमाह—'तंजहा' इत्यादि, तद्यथा—'दिञ्चा वा माणुस्सग्गा वा तिरिक्खजोणिया वा' इत्यादि, शेष सर्वं सूत्रं यवमध्यचन्द्रप्रतिमावद् व्याख्येयम् ॥ सू० ३ ॥

पूर्वं वज्रमध्यचन्द्रप्रतिमाया स्वरूपं प्रदर्शितम्, सम्प्रति तस्याः पालनप्रकारः प्रदर्श्यते-
'वङ्गमज्झं णं' इत्यादि ।

सूत्रम्—वङ्गमज्झं णं चंदपडिभं पडिवन्नस्स अणगारस्स बहुलपक्खस्स पाडिवए कप्पइ पन्नरस दत्तीओ भोयणस्स पडिगाहित्तए पन्नरस पाणगस्स, सव्वेहिं दुप्पय-
च उप्पयाइएहिं आहारकंखीहि जाव णो आहारेज्जा । वितियाए से कप्पइ चउइस दत्तीओ भोयणस्स, चउइस पाणगस्स पडिगाहित्तए जाव णो आहारेज्जा । एवं जाव पणरसीए

एगा दत्ती । मुक्कपक्खस्स पाडिवए कप्पइ दो दत्तीओ, वीयाए तिण्णि जाव चउदसीए पणरस, पुण्णिमाए अमत्तहे भवइ । एवं खलु एसा वइरमज्झा चंदपडिमा अहासुत्तं अहाकप्प अहामग्गं जाव अणुपालिया भवइ ॥ सू० ४ ॥

छाया—वज्रमध्या खलु चन्द्रप्रतिमा प्रतिपन्नस्याऽनगारस्य बहुलपक्षस्य प्रतिपदि कल्पते तस्य पञ्चदश दत्तीभोजनस्य प्रतिग्रहीतुम् पचदश पानकस्य, सर्वैर्द्विपदचतुष्पदादिभिराहारकाक्षिभि यावत् नो आहरेत् । द्वितीयाया तस्य कल्पते चतुर्दश दत्तीभोजनस्य प्रतिग्रहीतु चतुर्दश पानकस्य यावत् नो आहरेत् । एवं यावत् पञ्चदश्याम् (अमावास्यायाम्) एका दत्ति । शुक्लपक्षस्य प्रतिपदि कल्पते द्वे दत्ती, द्वितीयाया तिस्रः यावच्चतुर्दश्या पञ्चदश, पूर्णिमायाम् अमक्तार्थो भवति । एव खलु एषा वज्रमध्या चन्द्रप्रतिमा यथासूत्रं यथाकल्पं यथामार्गं यावत् अनुपालिता भवति ॥ सू० ४ ॥

भाष्यम्—‘वइरमज्झं णं चंदपडिम’ वज्रमध्या खलु चन्द्रप्रतिमाम् ‘पडिवन्नस्स’ अणगारस्स’ प्रतिपन्नस्याऽनगारस्य—साधो ‘बहुलपक्खस्स’ बहुलपक्षस्य कृष्णपक्षस्येत्यर्थं ‘पाडिवए’ प्रतिपदि—प्रतिपत्तिथौ प्रथमदिवसे इत्यर्थं, ‘कप्पइ पन्नरस दत्तीओ भोयणस्स पडिगाहित्तए’ कल्पते पञ्चदश दत्तीभोजनस्य—भक्तौदनादे प्रतिग्रहीतुम्, तथा—‘पन्नरस पाणगस्स’ पञ्चदश दत्ती पानकस्यापि प्रतिग्रहीतु कल्पते, कदा ? इत्याह—‘सव्वेहिं दुप्पयचउप्पयाइएहिं आहारकंखीहिं जाव णो आहारेज्जा’ सर्वेषु द्विपदचतुष्पदादिषु आहारकाक्षिषु प्रतिनिवृत्तेषु यावद् नो आहरेत्, एतया सूत्रोक्तया एषणया एषयन् यदि लभेत तदा—आहरेत्, एतया एषणया एषयन् नो लभेत तदा नो आहरेदिति सर्वत्रैव योजनीयम् । अत्र—यावत्पदगृहीतस्य सर्वस्यापि पाठस्यार्थो यवमव्यचन्द्रप्रतिमासूत्रे विलोकनीयः ।

‘वितियाए चउद सदत्तीओ भोयणस्स पडिगाहित्तए जाव णो आहारेज्जा’ कृष्णपक्षस्य द्वितीयाया तिथौ द्वितीयदिवसे इत्यर्थः ‘से’ तस्याऽनगारस्य कल्पते चतुर्दश दत्तीभोजनस्य—भक्तौदनादे प्रतिग्रहीतुम् चतुर्दश पानकस्य पानस्यापि चतुर्दशैव दत्ती प्रतिग्रहीतु कल्पते, तत्र यदि एतया सूत्रोक्तया एषणया एषयन् लभेत तदा—आहरेत् यदि नो लभेत तदा नो आहरेत्, इति । एवं जाव पणरसीए एगा दत्ती’ एवम्—अनेन प्रकारेण यावत् तृतीयात् आरभ्य क्रमशः एकैकोनत्वेन पञ्चदश्या तिथौ—अमावास्यायाम् एका दत्तिर्ग्रहीतव्या भवति, एकां दत्तिं प्रतिग्रहीतु कल्पते । तदनन्तरम् ‘मुक्कपक्खस्स पाडिवए’ शुक्लपक्षस्य प्रतिपत्तिथौ कल्पते साधो द्वे दत्ती प्रतिग्रहीतुम्, ‘वीयाए तिण्णि’ द्वितीयाया तिस्रः ‘जाव चउदसीए पणरस’ यावत् तृतीयात् आरभ्य क्रमशः एकैकद्वयं चतुर्दश्या तिथौ पञ्चदश, ‘पुण्णिमाए अमत्तहे

भवद्' पूर्णिमायां-पौर्णमास्या तिथौ स प्रतिमाधारी साधु अभवतार्थः-भक्तप्रयोजनरहितः उपोषितो भवति । 'एवं खलु एसा वझमज्झा चंदपडिमा' एवम् उक्तप्रकारेण एषा-कथितस्वरूपा वज्रमध्या चन्द्रप्रतिमा, 'अहामुत्तं अहाकप्पं जाव अणुपालिया भवद्' यथासूत्र यथा-कल्प यावदनुपालिता भवति, एषा पदानामर्थो यवमध्यचन्द्रप्रतिमासूत्रेऽवलोकनीयः, एव प्रकारेण वज्रमध्यचन्द्रप्रतिमा निरूपिता भवति । एतावानत्र भेदो द्वयोर्यवमध्यवज्रमध्यचन्द्रप्रतिमयो-यत् यवमध्या चन्द्रप्रतिमा आदाववसाने च तनुका मध्ये च विपुला । वज्रमध्यचन्द्रप्रतिमा तु-आदाववसाने च विपुला मध्ये तनुकेति । सूत्रेऽर्थे च सति धृतिविलसन्न एव यवमध्या वज्रमध्या च चन्द्रप्रतिमां प्रतिपद्यते इति विज्ञेयम् ॥ सू० ४ ॥

वज्रमध्यचन्द्रप्रतिमाकोष्ठकम्

कृष्णपक्षे

	प्रति	द्वि	तृ.	च	प	ष	स	अ	न	द.	एका	द्वा	त्रयो.	च.	अमा.
तिथि															
दत्ति.	१५,	१४,	१३,	१२,	११,	१०,	९,	८,	७,	६,	५,	४,	३,	२,	१,

शुक्लपक्षे

	प्रति	द्वि	तृ.	च	प	ष	स	अ	न	दश	ए	द्वा	त्रयो	च.	पू.
तिथि															
दत्ति	२,	३,	४,	५,	६,	७,	८,	९,	१०,	११,	१२,	१३,	१४,	१५,	अभक्तार्थ

पूर्वं प्रतिमा प्रोक्ता, प्रतिमा चागमादिव्यवहारकुशल एव पालयितुं समर्थो भवेदिति पञ्चविधं व्यवहारं प्रदर्शयति—'पंचविहे व्यवहारे पन्नत्ते' इत्यादि ।

सूत्रम्—पंचविहे व्यवहारे पन्नत्ते तंजहा—आगमे १, सुए २, आणा ३, धारणा ४, जीए ५ । जत्येव तत्थ आगमे सिया आगमेणं व्यवहारं पट्टवेज्जा, नो से तत्थ आगमे सिया, जहा से तत्थ सुए सिया सुएणं व्यवहारं पट्टवेज्जा, नो से तत्थ सुए सिया जहा से तत्थ आणा सिया आणाए व्यवहारं पट्टवेज्जा, नो से तत्थ आणा सिया जहा से तत्थ धारणा सिया धारणाए व्यवहारं पट्टवेज्जा नो से तत्थ धारणा सिया, जहा से तत्थ जीए,

सिया जीएण व्यवहारं पट्टवेज्जा, एएहिं पंचहिं व्यवहारेहिं व्यवहारं पट्टवेज्जा तंजहा-आग-
मेणं सुएणं आणाए धारणाए जीएणं । जहा जहा आगमे सुए आणा धारणा जीए तहा
तहा व्यवहार पट्टवेज्जा । से किमाहुं मंते ? आगमवलिआ समणा णिग्गाधा । उच्चैयं पंच-
विहं व्यवहारं जया जया जहिं जहिं तया तया तहिं तहिं अणिस्सिओवस्सियं व्यवहारं
ववहारेमाणे समणे णिग्गंथे आणाए आराहए भवइ ॥ सू० ५ ॥

छाया—पञ्चविधो व्यवहारः प्रज्ञतः तद्यथा-आगम १, श्रुतम् २, आज्ञा ३,
धारणा ४ जीतम् ५, यत्रैव तत्रागमः स्यात् । आगमेन व्यवहारं प्रस्थापयेत् १, नो अथ
तत्रागमः स्यात् यथा अथ तत्र श्रुतं स्यात् श्रुतेन व्यवहारं प्रस्थापयेत् २, नो अथ तत्र श्रुतं
स्यात् यथा अथ तत्राज्ञा स्यात् आज्ञया व्यवहारं प्रस्थापयेत् ३, नो तत्राज्ञा स्यात् यथा अथ
तत्र धारणा स्यात् धारणया व्यवहारं प्रस्थापयेत् ४, नो अथ तत्र धारणा स्यात् यथा अथ
तत्र जीतं स्यात् जीतेन व्यवहारं प्रस्थापयेत् ५, । पभिं पञ्चभिर्व्यवहारैर्व्यवहारं प्रस्था-
पयेत् तद्यथा-आगमेन श्रुतेन, आज्ञया धारणया जीतेन, यथा यथा आगमः श्रुतम् आज्ञा
धारणा जीतम् तथा तथा व्यवहारं प्रस्थापयेत् । अथ किमाहुर्मदन्त !, आगमवलिआ-
श्रमणा निर्ग्रन्थाः । इत्येतं पञ्चविधं व्यवहारम् यदा यदा यत्र यत्र तदा तदा तत्र तत्र अनि-
श्रितोपश्रितं व्यवहारं व्यवहरन् श्रमणो निर्ग्रन्थः आज्ञया आराधको भवति ॥ सू० ५ ॥

भाष्यम्—‘पंचविहे व्यवहारे पन्नेते’ पञ्चविधः पञ्चप्रकारको व्यवहारः, तत्र-व्यवहर-
तीति व्यवहारं प्रज्ञतं-कथितं, तमेव पञ्चविधत्वं दर्शयितुमाह—‘तजहा’ इत्यादि, ‘तंजहा’
तद्यथा—‘आगमे’ आगमः, तत्राऽऽगच्छति प्राप्तो भवति मोक्षरूपोऽर्थोऽनेन, ज्ञानदर्शनचारित्र-
रूपो वाऽर्थोऽनेन इत्यागमं द्वादशाङ्गगणिपिटकरूपं साधूनां प्रवृत्तिनिवृत्तिरूपो व्यवहार इत्यर्थः,
अत्र गुणगुणिनोरभेदोपचाराद् गुणेन गुणी गृह्यते तेन आगम इति आगमव्यवहारी स च
केवलज्ञानी १, मन पर्यवज्ञानी २, अवधिज्ञानी ३, चतुर्दशपूर्वधर ४, दशपूर्वधर ५, नवपूर्वधर-
श्चेति षडेते आगमव्यवहारिणो भवन्ति ६ ।

एतेषु षट्सु उत्तरोत्तरं ग्राह्यं ‘सुए’ श्रुतम्-श्रुतव्यवहारी आचारप्रकल्पनिशीथादि-
सूत्रधारी, अत्र श्रुतशब्देन नवादिपूर्वाणामपि ग्रहणं भवति, तेन नवपूर्वादिधरा अपि सूत्रव्यवहा-
रिणं कथ्यन्ते २ । ‘आणा’ आज्ञा-आज्ञाव्यवहारी, यथा—केचिद्वीतार्था आचार्यादयः दूरदेश-
स्थिता जङ्घावलक्षणीत्वेन विद्वत्यागन्तु न समर्था भवेयुस्तेषामाज्ञया, तीर्थकराज्ञया शास्त्रद्वारा
वा व्यवहरति प्रायश्चित्तादि ददाति स आज्ञाव्यवहारीति ३ । ‘धारणा’ धारणाव्यवहारी,
यो धारणया व्यवहरति स धारणाव्यवहारी, धारणा नाम गीतार्थगुर्वादिभिः कस्मैचिद्वृत्तां शोधि
दृष्ट्वा तद्वृत्तां शोधि श्रुत्वा वा धार्यते सा धारणा कथ्यते तथा व्यवहर्त्ता धारणाव्यवहारी प्रोच्यते,
यथा—य कश्चिद् गीतार्थव्यवहारी कस्मैचित् प्रायश्चित्तादि ददाति तच्छ्रुत्वा-तदुक्तं धारयित्वा
य प्रायश्चित्तं ददाति स धारणाव्यवहारीति कथ्यते ४ । ‘जीए’ जीतम्-गुरुपरम्परागत-

प्रक्रियारूपं तेन यो व्यवहरति स जीतव्यवहारी, यः पूर्वाचार्यपरम्परामनुसृत्य प्रायश्चित्तादि ददाति स जीतव्यवहारी कथ्यते ५ ।

एषु पञ्चसु मध्ये एकैकाभावे उत्तरोत्तरेणाऽऽलोचना ग्रहीतव्येति प्रदर्शयति—‘जस्त्येव तत्थ’ इत्यादि, ‘जस्त्येव तत्थ आगमे सिया आगमेणं व्यवहारं पट्टवेज्जा’ यत्रैव यत्र स्थाने आगम आगमव्यवहारी भवेत् तत्र स्थानविशेषे आगमेन-आगमव्यवहारिणा व्यवहारं प्रस्थापयेत्, तत्र व्यवहारनिर्णयमागमव्यवहारिणैव कारयेत्-आगमव्यवहारिपार्श्वे एव आलोचनां गृहीयादिति भावः । आगमव्यवहारिणो जिनेन्द्राणामाज्ञयैव यथावस्थित व्यवहारं व्यवहरन्ति किन्तु-नाधिक न न्यूनम्, तेषां रागद्वेषविनिर्मुक्तत्वात् । उक्तञ्च—

“ते आगमव्यवहारी, हवन्ति जे रागदोसनिम्मुक्का ।

जिणवरआणाए जे, व्यवहारं व्यवहरन्ति जहत्तथं” ॥१॥

छाया—ते आगमव्यवहारिणो, भवन्ति ये रागद्वेषनिर्मुक्ताः ।

जिनवराज्ञया ये व्यवहारं व्यवहरन्ति यथातथ्यम् ॥१॥ इति ।

अतः प्रथमं तेषां पार्श्वे व्यवहारं प्रस्थापयेदिति । ‘नो तत्थ आगमे सिया’

अथ च यत्र नो आगमः—आगमव्यवहारी न स्यात् न भवेत् तदा ‘जहा से तत्थ सुए सिया’ अथ यथा तत्र श्रुतम्-श्रुतव्यवहारी भवेत् तदा ‘सुएणं व्यवहारं पट्टवेज्जा’ श्रुतेन श्रुतव्यवहारिणा व्यवहारं प्रस्थापयेत् श्रुतव्यवहारितः प्रायश्चित्तं गृहीयादित्यर्थः ।

‘नो से तत्थ सुए सिया’ अथ नो तत्र श्रुतम्-श्रुतव्यवहारी स्यात् किन्तु ‘जहा से तत्थ आणा सिया’ यथा तत्राज्ञा स्यात् यदि श्रुतव्यवहारी न भवेत् किन्तु-आज्ञाव्यवहारी भवेत् तदा ‘आणाए व्यवहारं पट्टवेज्जा’ आज्ञया आज्ञाव्यवहारिणा व्यवहारं प्रस्थापयेत् आज्ञाव्यवहारिद्वारा प्रायश्चित्तं गृहीयादित्यर्थः । ‘नो से तत्थ आणा सिया जहा से तत्थ धारणा सिया’ अथ नो तत्राऽऽज्ञा स्यात् अथ यथा तत्र धारणा स्यात्, यदि कदाचित् यत्राज्ञाव्यवहारी न भवेत् किन्तु धारणाव्यवहारी भवेत् तदा ‘धारणाए व्यवहारं पट्टवेज्जा’ धारणया-धारणाव्यवहारिणा व्यवहारं प्रस्थापयेत् । ‘नो से तत्थ धारणा सिया जहा से तत्थ जीए सिया जीएणं व्यवहारं पट्टवेज्जा’ अथ नो तत्र धारणा-धारणाव्यवहारी स्यात् अथ यथा तत्र जीत-जीतव्यवहारी स्यात् तदा जीतेन जीतव्यवहारिणा व्यवहारं प्रस्थापयेत्, धारणाव्यवहारिणोऽभावे जीतव्यवहारिद्वारेणैव आलोचनाव्यवहारं कुर्यादित्यर्थः । ‘एएहिं पंचहिं व्यवहारैहिं व्यवहारं पट्टवेज्जा’ एतैः-उपरिदिशितैः पञ्चभिर्व्यवहारिभिर्व्यवहारं प्रस्थापयेत् कुर्यात्, ‘तंजहा’ तद्यथा—‘आगमेणं सुएणं आणाए धारणाए जीएणं’ आगमेन १, श्रुतेन २, आज्ञया ३, धारणया ४, जीतेन ५ । ‘जहा जहा आगमे १, सुए २, आणा ३, धारणा ४,

जीए' यथा यथा आगम १, श्रुतम् २, आज्ञा ३, धारणा ४, जीतम् ५ 'तद्वा तद्वा व्यवहार पट्टवेज्जा' आगमव्यवहारिणोऽभावे तथा तथा तेन तेन श्रुतव्यवहार्यादिप्रकारेण व्यवहार प्रस्थापयेत् । 'से किमाहु भंते १' अथ किमेवमाहुर्भदन्त । हे भदन्त । कथमेवं कथयसि यत् प्रथममागमव्यवहारिणैव व्यवहार प्रस्थापयेदित्यागमस्य प्राथम्य ददाति २ तत्राह—'आगमबलिया समणा णिगंथा' आगमबलिका आगम एव बल येषा ते आगमबलिका' आगमाधारवन्त एव श्रमणा निर्ग्रन्था भवन्ति, आगमबलेनैव श्रमणा निर्ग्रन्था आगमेनैव व्यवहरन्ति, आगमस्य तीर्थ-करैः स्वमुखोच्चरितत्वादिति । 'इच्छेयं पंचविह व्यवहार' इत्येतं—पूर्वप्रदर्शित पञ्चविधं पञ्चप्रकारकं व्यवहारम्, 'जया जया जहिं जहिं' यदा यदा यत्र यत्र ये ये आगमादिव्यवहाणि भवन्ति 'तया तया तहिं तहिं' तदा तदा तत्र तत्र—तेषा तेषा समीपे, 'अणिसिओवस्सियं' अनिश्रितोपश्रित यथा स्यात्तथा कस्यापि निश्रा वर्जयित्वा—यथा अमुकस्य निश्रयाऽऽलोचना करोति तदा—स न्यून प्रायश्चित्तं दास्यतीत्येवरूपा निश्रां विवर्ज्य 'व्यवहरमाणे समणे णिगंथे आणाए आराहए भवइ' व्यवहरन्—व्यवहार कुर्वन् श्रमणो निर्ग्रन्थ आज्ञाया—तीर्थकराज्ञाया आराधको भवतीति ।।

अत्राऽऽगमादिपञ्चसु व्यवहारिषु क्रमेण व्यवहारः प्रस्थापयितव्यः, यदि व्युत्क्रमेण व्यवहरति तदा चत्वारो गुरुमासा प्रायश्चित्त भवति, अथ भाव—आगमे विद्यमाने श्रुतादिभिर्व्यवहारं करोति । श्रुते विद्यमाने आज्ञादिभिर्व्यवहारं करोति । आज्ञाव्यवहारे विद्यमाने धारणाव्यवहारं प्रस्थापयति । धारणाया विद्यमानाया जीतेन व्यवहारं प्रस्थापयति । इत्येव व्युत्क्रमेण व्यवहारप्रस्थापने साधुश्चतुर्गुरुकादिप्रायश्चित्तभाग् भवतीति विज्ञेयम् । प्रथमं मुख्यतया आगमव्यवहारिसमीपे एवालोचना कर्तव्या भवेत् । आगमव्यवहारिणोऽपि पञ्चविधा भवन्ति तत्रापि क्रमेणैव व्यवहारः प्रस्थापनीय, यथा प्रथमं केवलज्ञानिसमीपे आलोचना कर्तव्या, स चालोचकस्य सर्वमतिचार जानाति, न तस्य समीपे माया कर्तुं शक्यते १, तदभावे मन पर्यवज्ञानिपार्श्वे २, तदभावे—अवधिज्ञानिपार्श्वे ३, तदभावे चतुर्दशपूर्वधरसमीपे ४, तदभावे दशपूर्वधरसमीपे ५, तदभावे नवपूर्वधरसमीपे ६, आलोचना ग्रहीतव्या । पूर्वपूर्वाऽभावे उत्तरोत्तरो ग्राह्यः । एवमग्रे श्रुतव्यवहारादिविषयेऽपि मर्यादा बोध्या ।

ननु यस्मिन् काले भगवन्तो गणधरा 'व्यवहारे पंचविहे पन्नत्ते' इत्यादि सूत्रं निबद्ध-वन्तस्तस्मिन् कालेऽवाधितरूपेणाऽऽगम आसीदेव तत कस्मात् कारणात् आज्ञादयो जीतान्ता व्यवहारा सूत्रे तैर्निबद्धा, आगमादेव सर्वव्यवहारसंभवात्, न हि सूर्यप्रकाशसत्ताया चाक्षुष्क-कार्यसंपादनाय प्रदीपादीनामल्पप्रकाशानां सग्रहो भवति २ अत्राह—तेऽवधिज्ञानादिना ज्ञातवन्तः, यत् स एतादृश काल समागमिष्यति यस्मिन् काले सूत्रमनागतविषय भविष्यति आगमस्य

व्युच्छेदो भविष्यति तदा शेषैर्व्यवहारैर्व्यवहर्त्तव्यं भविष्यतीति कृत्वा श्रुतादिव्यवहारानपि सूत्रे निबद्धवन्तः । तत्रापि व्यवहारः क्षेत्र काल च प्राप्य यो यथा स भविष्यति, तेन तथा व्यवहारः करणीयो भविष्यतीति ।

अयं भावः—यस्मिन् यस्मिन् काले यो यो व्यवहारो व्यवच्छिन्नोऽव्यवच्छिन्नो वा भविष्यति तस्मिन् तस्मिन् काले प्रागुक्तक्रमेण साधवो व्यवहारं व्यवहरिष्यन्ति । तथा यस्मिन् यस्मिन् क्षेत्रे युगप्रथानैराचार्यादिभिर्या या व्यवस्था व्यवस्थापयिष्यन्ति तया तया व्यवस्थया अनिश्रितोपश्रितं व्यवहारं प्रवर्त्तितो भविष्यतीति विचार्य आगमादिपञ्चव्यवहारसूत्रं ते निबद्धवन्त इति ।

अपि च—आगमादिका धारणान्ताश्चत्वारो व्यवहारा यावत्तीर्थप्रवृत्तिस्तावद् भविष्यति, जीतव्यवहारस्तु यावच्चतुर्विधं सद्धं प्रचलिष्यति तावत्कालपर्यन्तं स्थास्यति तस्मात् कारणात् जीतव्यवहारोपादानं कृतमिति विवेकः ।

सूत्रे यदुक्तम्—सूत्रोक्तव्यवहारं व्यवहरन् श्रमणो निर्ग्रन्थ आज्ञया आराधको भवतीति, सा चाऽऽराधना खलु त्रिप्रकारिका भवति यथा—उत्कृष्टाऽऽराधना १, मध्यमाऽऽराधना २, जघन्याऽऽराधना च । तत्रोत्कृष्टाया आराधनायाः फलम्—एको भवः, मध्यमाया आराधनायाः फलम् द्वौ भवौ, जघन्याया आराधनायाः फलम्—त्रयो भवाः । अथवा यदि तद्भवे मोक्षो न जातस्तदा उत्कृष्टाया आराधनायाः फलम्—जघन्यसंस्मरणम् द्वौ भवौ । मध्यमाया आराधनायाः फलम्—त्रयो भवाः, जघन्याया आराधनाया उत्कृष्टा अष्टौ भवा भवेयुरित्याराधनायाः फलं विज्ञेयम् ।

सूत्रोक्तव्यवहारपदव्याख्या यथा—येनाऽऽगमादिना श्रमणो व्यवहरति—व्यवहारं करोति सोऽप्यागमादिव्यवहारं, व्यवह्रियतेऽनेनेति व्युत्पत्त्या—आगमादेरपि व्यवहारात्वात्, यद्यपि व्यवहर्त्तव्यं वस्तुप्रतिक्रमणप्रतिलेखनादिकं मुनिर्व्यवहरति सोऽपि व्यवहार एव । व्यवह्रियते य स व्यवहार इति कर्मसाधनात् तदेव करणे कर्मणि उभयत्रापि व्यवहारशब्दं प्रयुज्यते शाब्दिकमर्यादाबलात् ॥ सू० ५ ॥

पूर्वं व्यवहाराः प्रदर्शिताः, ते च पुरुषाधीना भवन्तीति तान् सम्यग्ज्ञानवन्तः पुरुषा एव व्यवहर्तुमर्हन्तीति । पुरुषाश्चार्थकरा मानकरा इति द्विविधा भवन्तीति तेषां चतुर्भङ्गी प्रदर्श्यते—‘चत्वारि’ इत्यादि ।

सूत्रम्—चत्वारि पुरिसजाया पन्नत्ता तंजहा—अट्टकरे नाम एगे नो माणकरे १, माणकरे णाम एगे नो अट्टकरे २, एगे अट्टकरे वि माणकरे वि ३, एगे नो अट्टकरे नो माणकरे ॥ सू० ६ ॥

छाया—चत्वारः पुरुषजाताः प्रज्ञप्ताः, तद्यथा—अर्थकरो नाम एको नो मानकरः १, मानकरो नाम एको नो अर्थकरः २, एकोअर्थकरोऽपि मानकरोऽपि ३, एको नो अर्थकरो नो मानकरः ४॥ सू० ६॥

भाष्यम्—‘चत्वारि’ चत्वारः ‘पुरिसजाया’ पन्नत्ता’ पुरुषजाता—चतुष्प्रकारा पुरुषा प्रज्ञप्ता—कथिता, तानेव चतुरो भेदान् दर्शयति—‘तंजहा’ तद्यथा—‘अर्थकरे नाम एगे नो माणकरे’ अर्थकरो नाम एक नो मानकर, तत्रार्थ उपकार तादृशमर्थं करोति सोऽर्थकर परेषा हितकारकोऽहितनिवारको भवेत् किन्तु न मानकर । परेषामुपकारं कृत्वाऽभिमान न करोतीति प्रथम १ ।

‘माणकरे णाम एगे णो अट्टकरे’ मानकरो नाम एक न त्वर्थकरः कश्चिदेतादृश पुरुष, यो हि मान करोति, न पुन करोति कदाचिदपि कस्यापि कमप्युपकारम्, एष द्वितीय २ । ‘एगे अट्टकरेवि माणकरेवि’ एकोऽर्थकरोऽपि मानकरोऽपि, तृतीयस्तु स हि भवति यो मान करोति उपकारमपि करोति ३ । ‘एगे नो अट्टकरे नो माणकरे’ एकश्चतुर्थ स, यो नो अर्थकरो नो वा मानकर उभयमपि न करोति, चतुर्थ प्रकारक स, यो न परेषामुपकार करोति न मानमपि करोति ४ । एते चत्वार चतुर्भिर्भेदैर्मन्नाश्चतुर्विधा पुरुषा भवन्तीति ।

अयं भाव — एकोऽर्थकर आचार्यस्य वैयावृत्यसंपादको न तु मानकर १ । द्वितीयो नार्थकर केवल मानकर एव राजवशीयोऽहम्, धनिकवशीयोऽहं वेति जातिकुलाद्यभिमानवानेव २ । तृतीय उभयकर अर्थकरोऽपि मानकरोऽपि, मान कुर्वन्नपि आचार्यादे कार्यसंपादकः ३ । चतुर्थो नार्थकरो, न वा मानकर, अर्थमाचार्यादेर्न किमपि कार्यं करोति, मानम्—अभिमानमपि न करोति ४ । अत्र—चतुष्प्रकारकेष्वपि पुरुषेषु मध्ये प्रथमतृतीयौ—अर्थकरोभयकरो सफलौ, इतरौ—द्वितीयचतुर्थौ—मानकरो नो अर्थकरो नोभयकरश्चेत्येतौ द्वितीयचतुर्थौ पुरुषौ निष्फलौ ।

अथ दृष्टान्तमाह—एकस्मिन् नगरे केचिच्चत्वार पुरुषा केनाप्यपराधेन राज्ञा निर्दिष्योक्तता सन्तो देशान्तरे गत्वा कस्यचिद्राज्ञ सेवाया स्थितवन्त । तत्र तेषु चतुर्षु मध्ये एकस्तस्य राज्ञ कार्यं संपादयति नाभिमान करोति, तथा—राज्ञोऽभ्युत्थानासनदानादिना विनय च करोति १ । द्वितीयो राज्ञ कार्यं तु संपादयति किन्तु—मान करोति नाभ्युत्थानासनदानादिना कमपि विनय करोति—‘अहमपि राजवशीय कुलजात्यादिमानस्मि, अहमपि जाति—कुलदिनाऽनेन समान एवाऽस्मी’—त्यभिमान करोति २ । एतौ द्वौ प्रथमतृतीयभङ्गप्रदर्शितौ पुरुषौ स्त । शेषयोर्द्वयोर्मध्ये एको मान करोति—‘अहमेतादृशोऽस्मि, मम पूर्वजा समृद्धिशालिन आसन्’ इत्यादिरूपेण मानमात्र करोति किन्तु न राज्ञ कार्यं संपादयति १, द्वितीयस्तु राज्ञो

न कमपि कार्यं साधयति मानमपि न करोति । एतौ द्वौ द्वितीयचतुर्थभङ्गोक्तौ पुरुषौ स्तः । तत्र राजा च प्रथमतृतीयभङ्गवर्त्तिपुरुषाभ्यां यथायोगं वृत्तिं दत्तवान्, द्वितीयचतुर्थभङ्गवर्त्तिपुरुषाभ्यां न कामपि वृत्तिं दत्तवान् । इति दृष्टान्तः ।

एवमेव पुरुषचतुष्टयदृष्टान्तेन कोऽपि साधुराचार्यस्यार्थं करोति न च मानम्, स चेत्थ-माचार्यवैयावृत्यादिभेदैर्दशप्रकारं वैयावृत्यं संपादयति, अथवा-आचार्यस्य समागच्छतोऽभ्युत्थानम् १, आसनादिदानम् २ कृतिकर्म ३, विश्रामणा ४, उच्चारपात्रकस्य-प्रसवणपात्रकस्य श्लेष्मपात्रकस्य चोपनयनम् ७, संस्तारकस्य करणम् ८, आचार्यसमीपे आसनकरणम् ९ इत्यादिप्रयोजनभेदतोऽनेकप्रकारका अर्था भवन्ति, तत्करः अर्थकरः प्रोच्यते १ । द्वितीयो भवति मानकरः, यथा-समागच्छत आचार्यस्याऽभ्युत्थानं न करोति यदि वा-‘आचार्येण न मेऽभ्यर्थता कृता न वा मम प्रशंसा कृता’ इत्यादिरूपेण मानं करोति न किञ्चित्कार्यं संपादयतीति मानकरो नार्थकरः २ । तृतीय आचार्यस्याऽर्थकरोऽपि मानकरोऽपि आचार्यस्य वैयावृत्यादि करोति किन्तु मानवशादभ्युत्थानादि न करोति ३ । चतुर्थो नो अर्थकरो नो वा मानकरः अयमाचार्यस्य द्वयमपि न करोति । तत्र द्वितीयचतुर्थौ नो कर्मनिर्जराया लाभवन्तौ भवतः, न तयोराचार्या सूत्रमर्थमुभय वा प्रयच्छन्ति । प्रथमतृतीययोस्तु सूत्रार्थतदुभयस्य निर्जरायाश्च लाभो भवति अर्थकारितया आचार्यस्य मनःप्रसादकत्वात्, । तस्मात् प्रथमतृतीयाभ्यामिव वर्त्तितव्यम् न तु कदाचिदपि द्वितीयचतुर्थाभ्यामिवेति । तदेवं चत्वारः पुरुषजाताः प्रदर्शिताः ॥ सू० ६ ॥

पूर्वमाचार्यस्याऽर्थकरमानकरपुरुषजातचतुर्भङ्गीप्रदर्शिता, सम्प्रति गणमधिकृत्य चतुर्भङ्गीमाह-‘चत्वारि’ इत्यादि ।

सूत्रम्—चत्वारि पुरिसजाया पन्नत्ता तंजहा-गणट्टकरे नाम एगे नो माणकरे १, माणकरे नाम एगे नो गणट्टकरे २, एगे गणट्टकरेवि माणकरेवि ३, एगे नो गणट्टकरे नो माणकरे ॥४॥ सू० ७ ॥

छाया—चत्वारः पुरुषजाताः प्रज्ञप्ताः तद्यथा-गणार्थकरो नाम एको, नो मानकरः १, मानकरो नाम एको नो, गणार्थकरः २, एको गणार्थकरोऽपि मानकरोऽपि ३, एको नो गणार्थकरो नो मानकरः ४ ॥ सू० ७ ॥

भाव्यम्—‘चत्वारि’ चत्वार-चतुष्प्रकाराः ‘पुरिसजाया’ पुरुषजाता-‘पुरुषप्रकाराः ‘पन्नत्ता’ प्रज्ञप्ता । तानेव चतुरो भेदान् दर्शयति-‘तंजहा’ इत्यादि । ‘तंजहा’ तद्यथा-‘गणट्टकरे’ णाम एगे नो माणकरे’ गणार्थकरो नाम-एको नो मानकरः तत्र-गणो नाम गच्छ-समुदायः तस्य गणस्य योऽर्थ-कार्यम् तस्य गणकार्यस्य कर-संपादको यः स गणार्थकरः गच्छकार्य-संपादक इत्यर्थः, नो मानकरः गणस्य कार्यं कृत्वाऽपि मानमभिमानं न करोति, एतादृशः

पुरुष प्रथम १ । 'माणकरे णाम' एगे नो गणट्टकरे' मानकरो नाम एको नो गणार्थकरो मान करोति नो करोति गणस्यार्थ-कार्यम् स च द्वितीय २ । 'एगे गणट्टकरेवि माणकरे-वि ३, एको गणार्थकरोऽपि मानकरोऽपि-गणस्याऽर्थसंपादकोऽपि भवति तथा मानकरोऽपी-ति तृतीय ३ । 'एगे णो गणट्टकरे णो माणकरे' एको नो गणार्थकरो नो मानकर, न खलु गणस्याऽर्थ-कार्यमेव करोति न वा मानमभिमान करोतीति चतुर्थ पुरुष ४

तेषु चतुर्ष्वपि पुरुषजातेषु ये साधो समानरूपधारिणो मुण्डितशिरस्का भिक्षाटनशीला, तथा—दैवचिन्तका निदर्शन दृष्टान्तो भवति । तत्र-दैवचिन्तका नाम ते ये शुभाशुभ राज्ञे कथयन्ति, शकुनादिशास्त्रज्ञा इत्यर्थ, त एवात्र दृष्टान्त, तथाहि-प्रथम स यो हि राज्ञा पृष्टोऽपृष्टो वा शुभाशुभ साधयति, किन्तु-मान न करोति १ । द्वितीयो मान करोति न च मानादेव किञ्चित् पृष्टोऽपि कथयति २ । तृतीयो यदि पृच्छति तदा कथयति नो पृच्छति तदा न कथयति ३ । चतुर्थो न किमपि कथयति न वा मानमेव करोति ४ ।

तत्र द्वौ प्रथमतृतीयौ सफलौ, द्वौ च द्वितीयचतुर्थौ विफलौ । एव दृष्टान्तगतेन प्रकारेण गणेऽपि प्रथमतृतीयौ सफलौ, द्वौ च द्वितीय-चतुर्थौ विफलावेव ज्ञातव्यौ । तेषां चतुर्णा-मपि साधूना मध्ये प्रथम आहारोपधिशयनासनादिभिर्गच्छस्योपकारं करोति, न च कदाचिदपि मान करोति १ । द्वितीयो मान करोति न च गणधरस्योपकार करोति २ । तृतीयो गच्छस्यो-पकारमपि करोति मानमपि करोति ३ । चतुर्थस्तु-न गच्छस्योपकार करोति न वा मानमेव करोति ४ । त इमे चत्वारो मुनिप्रभेदा भवन्तीति ॥ सू० ७ ॥

अथ गणसंग्रहमधिकृत्य चतुर्भङ्गीमाह—'चत्वारि पुरिसजाया' इत्यादि ।

सूत्रम्—चत्वारि पुरिसजाया पन्नत्ता तंजहा-गणसंगहकरे नाम एगे नो मान-करे १ एगे माणकरे नो गणसंगहकरे २, एगे गणसंगहकरेवि-माणकरेवि ३, एगे नो गणसंगहकरे नो माणकरे ४ ॥ सू० ८ ॥

छाया—चत्वार पुरुषजाताः प्रज्ञप्ताः, तद्यथा-गणसंग्रहकरो नाम एको न मानकरः १, एको मानकरो नो गणसंग्रहकरः २, एको गणसंग्रहकरोऽपि मानकरोऽपि ३, एको नो गणसंग्रहकरो नो मानकर ॥ सू० ८ ॥

भाष्यम्—'चत्वारि पुरिसजाया' चत्वारः पुरुषजाता, तत्र चत्वार-चतुष्प्रकारकाः पुरुषजाता-पुरुषा 'पन्नत्ता' प्रज्ञप्ता, तानेव मेदान् दर्शयितुमाह—'तंजहा' इत्यादि, 'तंजहा' तद्यथा—'गणसंगहकरे णाम एगे नो माणकरे' गणसंग्रहकरो नाम एको न मान-

कर', तत्र गणस्य-गच्छस्य संग्रहं-द्रव्यभावभेदभिन्न करोति-सपादयति य स गणसंग्रह-
कर, संग्रहो द्विविधो द्रव्यतो भावतश्च, तत्राऽऽहारवस्त्रपात्रादिकं द्रव्यसंग्रहः, सूत्रार्थे
ज्ञानादिक भावसंग्रहः, तदुभयमपि संग्रहं सपादयति नो मानकर-नो न कथमपि मानकरः
आहारवस्त्रपात्रादिना ज्ञानादिना च गच्छस्योपग्रहं करोति किन्तु नाभिमान करोतीति प्रथमः १ ।
'एगे माणकरे नो गणसंग्रहकरे २' एको मानकरो नो गणसंग्रहकर-स्वस्य जातिकुलादे-
र्मानमेव करोति गणसंग्रहं न करोतीति द्वितीयः २ । 'एगे गणसंग्रहकरेवि माणकरेवि'
एको गणसंग्रहकरोऽपि मानकरोऽपि गणस्यापि संग्रह करोति मानमपि करोतीति तृतीयः ३ ।
'एगे नो गणसंग्रहकरे नो माणकरे ४' एको नो गणसंग्रहकरो नो मानकर', द्वयमपि न
करोतीति चतुर्थः ४ ।

अयं भाव-तत्र प्रथमभङ्गीयः साधुः द्रव्यत आहारोपघिशय्यादिद्वारा संग्रहकरो भवति,
भावतो ज्ञानादिना संग्रहकरो भवति, ग्रणनायके आचार्येऽसमर्थे मति यदा गुरुः शारीरिका-
दिसामर्थ्याऽभावेन वाचनादाने शक्तो न भवति तदा शिष्यात्-प्रातीच्छकात् वाचयति एषः
प्रथमः १ । द्वितीयस्तु-मान करोति न तु द्रव्यतो भावतो वा गणस्य संग्रहं करोति २ ।
तृतीयस्तु-गणस्य द्रव्यतो भावतश्च संग्रह करोति ३ । चतुर्थस्तु-न द्रव्यतो न भावतो
गणस्य संग्रह करोति ४ । तदेव चत्वारः पुरुषा भवन्ति ॥ सू० ८ ॥

अथ गणशोभामधिष्ठित्य चतुर्भङ्गीमाह-'चत्वारि पुरिसजाया' इत्यादि ।

सूत्रम्-चत्वारि पुरिसजाया पन्नत्ता, तंजसो गणहाहकरे नामं एगे नो माण-
करे १, माणकरे नामं एगे नो गणसोहकरे २, एगे गणसोहकरेवि माणकरेवि ३,
एगे नो गणसोहकरे नो माणकरे ४ ॥ सू० ९ ॥

छाया-चत्वारः पुरुषजाताः प्रज्ञप्ताः, तद्यथा-गणशोभाकरो नाम एको नो मान
करः १, मानकरो नाम एको नो गणशोभाकरः २, एको गणशोभाकरोऽपि मानकरोऽपि ३,
एको नो गणशोभाकरो नो मानकरः ४ ॥ सू० ९ ॥

भाष्यम्-'चत्वारि' चत्वारः 'पुरिसजाया' पुरुषजाताः-पुरुषप्रकाराः 'पन्नत्ता'
प्रज्ञप्ताः । तानेव चतुर्भेदान् पुरुषान् दर्शयितुमाह-'तंजसा' तद्यथा-'गणसोहकरे नामं
एगे नो माणकरे १' गणशोभाकरो नाम एको नो मानकर, तत्र गच्छस्य चतुर्विधसङ्घस्य
शोभा गणस्य ख्यातिं प्रवचनप्रभावनारूपां वा करोति स गणशोभाकर, नो मानकर. न
तु कदाचिदपि गणस्य शोभाकरणात् स्वमनसि मानम् अभिमान करोति, एतादृशः प्रथमः
पुरुषः १ ।

'माणकरे नामं एगे नो गणसोहकरे २' मानकरो नाम एको नो गणशोभाकरः,
मानमेव करोति किन्तु कदाचिदपि गणस्य शोभां न करोति, एष द्वितीयः २ । 'एगे गण-

सोहकरेवि माणकरेवि' एकस्तृतीय स-यो गणशोभाकरोऽपि मानकरोऽपि शोभा-
मानयोरुभयोरपि कारक' स तृतीय ३ । 'एगे नो गणसोहकरे नो माणकरे' एकश्चतुर्थ
स पुरुषो यो न कदाचिदपि गणशोभाकरो न वा मानकरो भवति उभयवर्जितश्चतुर्थ ४ ।
अत्रापि-चतुर्थं भङ्गेषु मध्ये प्रथमतृतीयौ सफलौ, द्वितीयचतुर्थभङ्गौ विफलाविति ॥

तत्र-गणशोभाकरो नाम-यो गण शोभयति, शोभा खलु वादिजयप्रवचनोद्वाहनिवा-
रणादिभिर्मवति, तथाहि-वादेन वादिन पराजित्य गण शोभयति, उत्सूत्रप्ररूपक सूत्रार्थं सम्यक्
प्रदर्श्य जिनमार्गे स्थापयति, प्रवचनाक्षेपकान् सूत्रप्रमाणं प्रदर्श्य प्रवचनप्रभावना वर्धयति
धर्म-कथादिभिर्निमित्तैः, तथा विद्यादिभिश्चोन्मार्गगतान् यथायोगं जिनधर्मे आनयति, इत्येवंप्रकारेण
सदा गण शोभयति ।

अयं भाव — यदा कदाचित् सकलदर्शनपारदृष्ट्वा वादी समागत्य गणनायकस्य पुरत
एव वदति-भो आचार्यमतप्रचारक ! साधो ! यदि त्वयि पाण्डित्यं भवेत्, यदि वा पाण्डित्येन
स्वकीयं मतं लोके व्यवस्थापयति, तर्हि राजादिपरिवृतपरिषदि मया सह वाद कुरु, यदि मा
विजेष्यति तदा त्वन्मतस्य संस्थापनं स्यात्, अहं तव धर्मं स्वीकरिष्यामि, नो चेत् केवलं
विप्रतारकमेव त्वा मन्ये । तदा यदि प्रतिवादिना वाद कर्तुं स गणनायको न शक्नो भवेत्
तदा महती शासनस्याऽप्रतिष्ठा स्यात् इति मन्यमानो वादिनिपुण साधुस्तं दुर्दान्तवादिन सर्वज्ञ-
सिद्धान्तोक्तमनेकान्तवाद पुरस्कृत्य पराजयति, पराजित्य च त वादिन जिनधर्मे स्थापयित्वा शास-
नस्य शोभा वर्धयति । एवंप्रकारेण स गणस्य शोभाकरो भवति । न केवलं वादेनैव पराजित्य
गणशोभाकर किन्तु धर्मकथां कृत्वा गण शोभयति । तथा निमित्तादिशास्त्रं सम्यग् ज्ञात्वा
निमित्तादिकथनद्वारा राजानमावर्जयित्वा शासनस्य ख्यातिं लोके संपादयति । एव विद्यादि-
बलात् महतोऽपि सङ्घप्रयोजनस्य साधनाद् गण शोभयति । यदा कदाचित् सङ्घस्य महत्कार्यं
समुपस्थितं भवेत् कार्यं च तादृश प्रकारान्तरेण साधितं न भवति, तदा स साधु विद्याति-
शयप्रभावेण सङ्घस्य तादृशं कार्यं साधयन् गणशोभाकरो भवतीति ॥ सू० ९ ॥

अथ-शोधिमविष्टस्य चतुर्मङ्गीमाह-'चत्वारि पुरिसजाया' इत्यादि ।

सूत्रम्-चत्वारि पुरिसजाया पन्नत्ता, तंजहा गणसोहिकरे णाम एगे नो माण-
करे १, एगे माणकरे नो गणसोहिकरे २, एगे गणसोहिकरेवि माणकरेवि ३,
एगे नो गणसोहिकरे नो माणकरे ॥ सू० १० ॥

छाया-चत्वार. पुरुषजाता. प्रज्ञप्ता, तद्यथा-गणशोधिकरो नाम एको नो मान-
करः १, एको मानकरो नो गणशोधिकर २, एको गणशोधिकरोऽपि मानकरोऽपि ३,
एको न गणशोधिकरो नो मानकर ॥ सू० १० ॥

भाष्यम्—‘चत्वारि’ चत्वारः चतुःसंख्यकाः ‘पुरिसजाया पन्नन्ता’ पुरुषजाता पुरुषप्रकारा प्रज्ञप्ता, तानेव चतुरः प्रकारान् दर्शयितुमाह—‘तंजहा’ इत्यादि । ‘तजहा’ तद्यथा—‘गणसोहिकरे णामं एगे नो माणकरे १’ गणशोधिकरो नाम एको नो मानकरः । तत्र—गणस्य शोधि प्रायश्चित्तदानेन धर्मप्ररूपणया च विशुद्धिं करोतीति गणशोधिकरो न तु मानकरः १ । ‘एगे माणकरे नो गणसोहिकरे २’ एको मानकरो भवति नो न तु कदाचिदपि गणस्य शोधिकरो भवति २ । ‘एगे गणसोहिकरेवि माणकरेवि ३’ एको गणशोधिकरोऽपि मानकरोऽपि ३ । ‘एगे नो गणसोहिकरे नो माणकरे ४’ एको नो गणशोधिकरो नो मानकरः ४ । अत्रापि प्रथमतृतीयभङ्गौ सफलौ, द्वितीयचतुर्थभङ्गौ विफलाविति । अत्रायं दृष्टान्तः—

एकस्मिन् नगरे जनपदविहारेण विहरन्त आचार्या अनेकैर्मुनिसङ्घाटकै सह समवसृताः । तत्र साधुसङ्घाटका पृथक् २ भिक्षार्थं ग्रामे प्रविष्टवन्तः, तत्रैकस्मिन् गृहस्थगृहे एकः सङ्घाटको भिक्षार्थं गतः, तत्र तस्य गृहे तदा प्राप्नुणकादिनिमित्तं बहुल मोदकानां भोज्यं सम्पादितमासीत् ततस्तस्मै साधुसङ्घाटकाय विपुला मोदकाः प्रतिलाभिताः । तदनन्तरमक्रमाद् द्वितीयः सङ्घाटकोऽपि तत्रैव गतः, तेनापि विपुला मोदका लब्धाः । एवं तृतीयश्चतुर्थः सङ्घाटकोऽपि तत्र गतः मोदकांश्च लब्धवान् । आगताः सर्वे उपाश्रये, आचार्येभ्यो भिक्षा प्रदर्शिता । सर्वेषां सदृशभिक्षालाभेन तेषां साधूनां मनसि शङ्का जाता यदेतेषां मोदकानामुद्रमा अशुद्धाः समवेयुः साधूनागतान् श्रुत्वा साध्वर्थमिमे संपादिता इति लक्ष्यते । इति शङ्किते गत्वा तद्गृहं द्रष्टव्यं स प्रष्टव्यश्च भवेत् भो श्रमणोपासक ! अद्य तव गृहे सखडिर्वर्तते प्राप्नुणका वा समागताः, अथवा साधूनां कृते मोदका संपादिताः क्रीता वेति । तत्र च गृहे भोजनवेलायां न कोऽपि प्रवेशं लभते, क एतादृश साहसिकः साधुर्यो भोजनवेलायां गृहस्थगृहे प्रविशेत्, पृच्छा विना एतदशनादि साधुभिर्न भोक्तव्यम्, एष साधुकल्पः । तत्रैकः ओजस्वी साधु तद्गृहजनानां परिचितश्च स तस्मिन् गृहेऽनिवारितप्रसरस्तद् दुष्प्रवेशं गृहं प्रविशति । प्रविश्य च तेषां मोदकानामुद्रमं पृच्छाप्रतिपृच्छादिना विज्ञाय शुद्ध एषामुद्रमः, इति निश्चितं करोति । आगत्याऽऽचार्यपादमूले निवेदयति न मानं करोति, एष प्रथमः पुरुषजातो योऽमानेन गत्वाऽऽहारस्य शोधिं कृतवान् तेनायं शोधिकरो नो मानकर इति १ । एवं द्वितीयः केवलं मानकरः किन्तु शोधिकरणेऽसमर्थः २ । तृतीयः शोधिमपि करोति, कृत्वा मानमपि करोति ३ । चतुर्थस्तु नोभयकरणसमर्थः ४ । इति भङ्गचतुष्टयमावना ॥ सू० १० ॥

पूर्वं शोधिमाश्रित्य चतुर्भङ्गी प्रोक्ता. तत्र शोधिरिति वा धर्म इति वा एकार्थः, धर्मश्च रूपतो भावतश्चेति द्विधा भवति ततो रूपधर्मोभयमधिकृत्य चतुर्भङ्गीमाह—‘चन्तारि’ इत्यादि ।

सूत्रम्—चत्वारि पुरिसजाया पन्नत्ता, तंजहा—रूवं नाम एगे जहइ नो धम्मं१, धम्मं नाम एगे जहइ नो रूवं२, एगे रूवंवि जहइ धम्मंवि जहइ३, एगे नो रूवं जहइ नो धम्मं जहइ४ ॥ सू० ११ ॥

छाया—चत्वारः पुरुषजाताः प्रज्ञप्ताः, तद्यथा—रूप नाम एको जहाति नो धर्मम् १, धर्म नाम एको जहाति नो रूपम् २, एको रूपमपि जहाति, धर्ममपि जहाति ३ एको नो रूप जहाति नो धर्मं जहाति४ ॥ सू० ११ ॥

भाष्यम्—‘चत्वारि’ चत्वार ‘पुरिसजाया’ पुरुषजाता पुरुषप्रकारा ‘पन्नत्ता’ प्रज्ञप्ता, तानेव चतुरो मेदान् दर्शयितुमाह—‘तंजहा’ इत्यादि, ‘तंजहा’ तद्यथा ‘रूवं नाम एगे जहइ नो धम्मं’ रूप नाम एको जहाति नो धर्मं जहाति, प्रयोजने समुपस्थिते सति रूप-स्वकीयं लिङ्गं जहाति-परित्यजति, स्वलिङ्गं परित्यज्यापि साधयति कार्यम्, किन्तु धर्मं श्रुत-चारित्रलक्षणं कदापि न जहाति, इति प्रथमं १ ।

‘धम्मं नाम एगे जहइ नो रूवं’ धर्म नाम एको जहाति नो रूपम्, यथा-पार्श्वस्थ इति द्वितीयं २ ।

‘एगे रूवंवि जहइ धम्मंवि जहइ’ एको रूपमपि जहाति धर्ममपि जहाति, यथा—एकान्ततो मिथ्यादृष्टिरिति तृतीयं ३ ।

‘एगे नो रूवं जहइ नो धम्मं जहइ’ एको नो रूपं जहाति नो धर्मं जहाति यथा—ज्ञानादिरत्नत्रयाऽऽराधक, इति चतुर्थं ४ ।

अत्र य सदोरकमुखवस्त्रिकारजोहरणादिरूपो मुनिवेषः स रूपमुच्यते, तथा धर्मो ज्ञान दर्शन-चारित्रलक्षण, धर्मशब्देन त्रयाणां रत्नानामेव ग्रहणं भवति ।

अयं भाव—कश्चिद् भावतो ज्ञानादिरत्नत्रयसमन्वितोऽशिवादि—मिथ्यादृष्टिराजादि—कारण-वशाद् अन्यलिङ्गं गृह्णित्वा वा प्रतिपद्यमानस्यक्तलिङ्गोऽत्यक्तधर्मश्च कथ्यते । अत्र दृष्टान्त—

आसीत् कस्मिंश्चिन्नगरे कनकदण्डो नाम राजा महाभिध्यादृष्टिर्नास्तिकवादी वाचदूकः वाचाळ पण्डिताभिमानी पण्डितैः सह वादं दत्त्वा तदबुद्धिमेवोपजीव्य पण्डितान् अपमानयति । अथ कदाचित् कालान्तरे प्रवृद्धमिथ्यावासान् सर्वज्ञमतोपासकान् साधून् अपवद्राचयितुं प्रवृत्तः । स चाहूय साधून् कथयति—यदि युष्माकं धर्मः सत्यस्तर्हि भवद्भिर्मया सह वादं क्रियताम् । यदा साधवो वादाय समागच्छन्ति तदा किञ्चिद्वादं कृत्वा तानपमान्य स्वदेशादेव निष्कासयति । ततस्तस्यैतादृशमपद्रावणकरणेन सर्वेऽपि साधवः श्रावकाश्च परमोद्विग्ना जाताः, परस्परं विचारणा च कुर्युः—कथमेतस्य राज्ञो वादे पराजयः स्यात् अयं पण्डिताभिमानी दुःखायति साधून् । ततस्तत्रासीत् कश्चित् वादलब्धिसम्पन्नं खेचरलब्धिमाम्ब साधुः, स ‘संधस्य अपमानो

भवती'ति विचार्य स्वकीयलिङ्गं परित्यज्य अन्यलिङ्गं विधाय वादकरणाय राजसमीपं गतवान् । गत्वा च तेन निवेदितम्—यदेक साधुर्वादाय समागतः । तच्छ्रुत्वा सञ्जातकुतूहलो राजा वादकरणाय साधुमाहूतवान्, समागतः स साधुर्वादाय । तदनन्तरं द्वयोः साधुराज्ञोर्वादः प्रचलितः, प्रचलिते वादे राजाऽल्पमतिवात् निरुत्तरो जातः । साधुश्च वादलब्धिसम्पन्नो राजानं मूकवद्वचनरहितं कृतवान् । तदनन्तरं स राजाऽल्पशक्तिमत्त्वात्, अल्पमतिकृत्वाच्च स्वपक्षं निर्वाहयितुमसमर्थः क्रोधाग्निसतप्तः साधोर्वचसाऽऽपमानकरणे प्रवृत्तः । ततो राजसमीपतोऽपमानं ज्ञात्वा स साधुर्वाददर्पस्फोटनाय राज्ञो मस्तकपादेनाऽऽक्रम्य वायुरिव आकाशे उत्प्लुत्य तत्स्थानात् पलायनं कृत्वा स्वस्थानमागतः । एष प्रथमं पुरुषस्यैकत्वलिङ्गोऽत्यक्तधर्मा १ ।

द्वितीयस्यैकधर्माऽत्यक्तरूपः, स खलु स्वलिङ्गे सति प्रतिपत्तव्यः, स च पार्श्वस्थादीनामन्यतमो निष्कारणप्रतिसेवी अवधावितुकामो वा ज्ञातव्यः, तस्य भावतस्यैकधर्मत्वात् त्वलिङ्गस्य च धारणात् २ । तृतीय उभयत्यक्तः, रूपं साधुवेषमपि त्यजति श्रुतचारित्र्यरूपधर्ममपि त्यजति, सञ्जातैकान्तमिव्यादृष्टिर्गृहीतलिङ्गे वर्तमानो ज्ञातव्यः ३ । चतुर्थस्तु उभयसहितसाधुवेषमपि न त्यजति स्वधर्ममपि न त्यजति, तत्र स्वलिङ्गेन सदोरकमुखवस्त्रिकारजोहरणादिरूपेण युक्तधर्मेण—ज्ञान—दर्शन—चरित्र—लक्षणरत्नत्रयेण युक्तस्वमतसिद्धश्रमणः ४ ॥ सू० ११ ॥

अथ गणमर्यादा धर्मं चाविकृत्य चतुर्भङ्गीमाह—'चत्तारि' इत्यादि ।

सूत्रम्—चत्तारि पुरिसजाया पन्नत्ता, तंजहा—धम्मं नामेगे जहइ नो गणसंठिइं १, गणसंठिइं नामेगे जहइ नो धम्मं २, एगे धम्ममपि जहइ गणसंठिइं पि जहइ ३, एगे नो धम्मं जहइ नो गणसंठिइं ४ ॥ सू० १२ ॥

छाया—चत्वारः पुरुषजाताः प्रज्ञप्ताः, तद्यथा—धर्मं नाम एको जहाति नो गणसंस्थितिम् १, गणसंस्थितिं नाम एको जहाति नो धर्मम् २, एको धर्ममपि जहाति गणसंस्थितिमपि जहाति ३, एको नो धर्मं जहाति नो गणसंस्थितिम् ४ ॥ सू० १२ ॥

भाष्यम्—'चत्तारि पुरिसजाया पन्नत्ता' चत्वारः पुरुषजाताः—पुरुषप्रकाराः प्रज्ञप्ताः । तानेवाह—'तंजहा' तद्यथा—'धम्मं नामेगे जहइ नो गणसंठिइं' धर्मं नाम एको जहाति नो गणसंस्थितिम् । तत्र गणस्य गच्छस्य संस्थितिः—मर्यादा यथा—तीर्थकरस्येयमाज्ञा—यत् अन्यगच्छीयो वाचनाग्रहणयोग्यः साधुर्भवेत्तदा तस्य तीर्थकराज्ञाप्रमाणेन सूत्रवाचना दातुं कल्पते इति, किन्तु कश्चिद् गच्छस्वच्छन्दतया तीर्थकराज्ञाविरुद्धा स्वगच्छस्य मर्यादा कुर्यात्—यद् अन्यगच्छीययोग्यमपि साधु न वाचयेदिति । एवमेक पुरुषो धर्मं तीर्थकराज्ञारूपं जहाति—योग्यमप्यन्यगच्छीयं साधु न वाचयति, किन्तु गणसंस्थितिम् अन्यगच्छीयसाधुवाचनादाननिषेधरूपा गणमर्यादा न जहाति, एष प्रथमो भङ्गः १ । द्वितीयो गणसंस्थितिं जहाति योग्यमन्यगच्छीयसाधुं वाचयति, तेनाऽन्यगच्छीयस्य वाचनादाननिषेधरूपा मर्यादा त्यक्तवान् किन्तु

धर्मं जिनाज्ञारूपं यद् योग्य साधुमन्यगच्छीय वाचयेदित्येतादृश धर्मं न त्यक्तवान्, एष द्वितीय २ । तृतीयो धर्म—गणसंस्थितिरूपमुभयमपि जहाति, यथा अयोग्यस्य वाचनादानाद्धर्मं त्यक्तवान्, अन्यगच्छीयस्य वाचनादानाद् गणसंस्थितिमपि त्यक्तवान्, एष तृतीय ३ । चतुर्थं पुनरुभयमपि न त्यजति, यथा—अन्यगच्छीयसाधो शिष्यम् ‘अयं मेधावी प्रवचनोपग्रहकरो भविष्यतीत्यादिगुणयुक्तमुपलभ्य तच्छेदप्रायश्चित्तदानेन स्वशिष्यं कृत्वा वाचयति तेन धर्मं तीर्थकराज्ञारूपं न त्यक्तवान्, स्वशिष्यत्वेन कृतस्य वाचनादानाद् अन्यगच्छीयवाचनादाननिषेधरूपा गणमर्यादा-मपि न त्यक्तवान्, एष चतुर्थ ४ । एतमुभय—गणसंस्थितिं धर्मं चावलम्बमानं महापुरुष वन्दामहे । इति सूत्रस्पष्टार्थ ॥ सू० १२ ॥

अथ प्रियधर्म—दृढधर्मेतिपदद्वयमधिकृत्य चतुर्भङ्गीमाह—‘चत्वारि’ इत्यादि ।

सूत्रम्—चत्वारि पुरिसजाया पन्नत्ता, तंजहा-पियधम्मे णाम एगे नो दृढ-धम्मे १, दृढधम्मे नाम एगे, नो पियधम्मे २, एगे पियधम्मेवि. दृढधम्मेवि, ३, एगे नो पियधम्मे नो दृढधम्मे ४, ॥ सू० १३ ॥

छाया—चत्वार. पुरुषजाताः प्रज्ञप्ताः, तद्यथा—प्रियधर्मा नामैको नो दृढधर्मा १, दृढधर्मा नामैको नो प्रियधर्मा २, एक. प्रियधर्माऽपि दृढधर्माऽपि ३, एको नो प्रियधर्मा नो दृढधर्मा ४ ॥ सू० १३ ॥

भाष्यम्—‘चत्वारि’ चत्वार ‘पुरिसजाया पन्नत्ता’ पुरुषजाता --पुरुषप्रकाराः प्रज्ञप्ताः, तानेव चतुष्प्रकारान् दर्शयितुमाह—‘तंजहा’ इत्यादि, ‘तंजहा’ तद्यथा—‘पियधम्मे नामं एगे नो दृढधम्मे’ प्रियधर्मा नामैको नो दृढधर्मा, तत्र-प्रिय—सर्वेभ्योऽपि अमिलाषयोग्यो धर्मो यस्य स प्रियधर्मा, नो दृढधर्मा, धर्मे दृढा—निश्चला मतिर्यस्य स तथा, तादृशो न, सोऽयं प्रथम १, दृढधम्मे णाममेगे नो पियधम्मे २’ दृढधर्मा धर्मे दृढा मतिर्भस्य स तथा, तादृशं किन्तु प्रियधर्मा न, धर्मस्तु न तादृशं प्रिय २ । ‘एगे प्रियधम्मेवि दृढधम्मेवि’ एक प्रियधर्माऽपि दृढधर्माऽपि, स चायं तृतीय ३ । ‘एगे नो पियधम्मे नो दृढधम्मे ४’ एक पुरुषो न प्रियधर्मा न वा—दृढधर्मा, एष चतुर्थ ४ ॥

अत्रायं भाव—प्रियधर्मा स यो यस्माद् वाचनादि गृह्णाति तस्य द्रव्यत आहारादिना, भावतो मन सुप्रणिधानादिना वैयावृत्ये उपतिष्ठते न कालान्तरेऽन्यस्योपतिष्ठते, दृढधर्मा तु सर्वेषां भविष्येण वैयावृत्ये उपतिष्ठते सर्वत्र निरतिचारश्चेति, अयं प्रियधर्म—दृढधर्मयोर्विशेषः । प्रथम-भङ्गभावना यथा—प्रथम पुरुषो दशप्रकारकस्य वैयावृत्यस्याऽग्रे वक्ष्यमाणस्याऽन्यतमस्मिन् वैयावृत्ये प्रियधर्मतया झटिलुधर्मं करोति किन्तु अदृढधर्मतयाऽत्यन्तं न निर्वहति तस्याल्पवृत्ति-वीर्यत्वादिति प्रथमो भङ्गो भवति १ ।

द्वितीयस्तु वैयावृत्यनिर्वाहकत्वाद् दृढधर्मा यो गृहीतं वैयावृत्यं यावत्कालं तदावश्यकता भवेत्तावत्कालपर्यन्तं निर्वाहयति, नो प्रियधर्मा योऽप्रियधर्मतया महता कष्टेन कथं कथमपि प्रथमं वैयावृत्यं ग्राह्यते सर्वसाधारणवैयावृत्यकरणभावरहित्यात्, स एष द्वितीयभङ्गवर्त्ता २ । उभयतः कल्याणकरस्तृतीयभङ्गवर्त्ता ३ । चतुर्थस्तु न प्रियधर्मा नापि दृढधर्मा, इत्याकारको गच्छनिराकृतो ज्ञातव्यः ४ ॥ सू० १३ ॥

साम्प्रतमाचार्यपदमधिकृत्य चतुर्मेङ्गीमाह—‘चत्तारि’ इत्यादि ।

सूत्रम्—चत्तारि आयरिया पन्नत्ता, तंजहा—पन्वायणायरिणं नामं एगे णो उवट्ठावणायरिणं १, उवट्ठावणायरिणं नामं एगे नो पन्वायणायरिणं २, एगे पन्वायणायरिणं उवट्ठावणायरिणं ३, एगे नो पन्वायणायरिणं नो उवट्ठावणायरिणं ४ धम्मायरिणं ४ ॥ सू० १४ ॥

छाया—चत्वार आचार्याः प्रवृत्ताः, तद्यथा—प्रव्राजनाचार्यो नामैको नो उपस्थापनाचार्यः १, उपस्थापनाचार्यो नामैको नो प्रव्राजनाचार्यः २, एकः प्रव्राजनाचार्योऽपि उपस्थापनाचार्योऽपि ३, एको नो प्रव्राजनाचार्यो नो उपस्थापनाचार्यो धर्माचार्यः ४ ॥ सू० १४ ॥

भाष्यम्—‘चत्तारि’ चत्वार आयरिया पन्नत्ता आचार्याः—गणनायकाः तत्र—आचार्यलक्षणं यथा—

आचिनोति च शास्त्रार्थम्, आचारे स्थापयत्यपि ।

स्वयमाचरते यस्मात्, तस्मादाचार्य उच्यते ॥१॥

अस्यार्थ—यस्मात् कारणात् शास्त्रार्थ—शास्त्रप्रतिपाद्यं वस्तु—पदार्थजातम् आचिनोति—एकत्रीकरोति—शास्त्रप्रतिपादितपदार्थजातं स्वमनसि अवधारयति, तथा शास्त्रप्रतिपादितसाधुमर्यादापरिभ्रष्टान् साधून् आचारे—शास्त्रप्रतिपादितव्यवहारे स्थापयति, शास्त्रप्रतिपादितपदार्थान् जीवाजीवादिकान्—अवबोधयति, तथा स्वयमाचरति—शास्त्रप्रतिपादितं समितिगुण्यात्मकं श्रमणधर्ममाचरति, स्वयं पालयति, तस्मात्कारणात् स आचार्य इति कथ्यते ।

एतादृशा आचार्याश्चतुष्प्रकारका प्रज्ञप्ताः । सम्प्रति तानेव चतुरो भेदान् दर्शयितुमाह—‘तंजहा’ इत्यादि, ‘तंजहा’ तद्यथा—‘पन्वायणायरिणं नामं एगे नो उवट्ठावणायरिणं’ प्रव्राजनाचार्यो नामैको न उपस्थापनाचार्यः, केवलं प्रव्राजयति—सम्यक्त्वोत्पादनेन दीक्षोन्मुखं कृत्वा सामायिकचारित्रं ददाति न तु छेदोपस्थापनीयचारित्रे उपस्थापयति स प्रथमः १ ।

‘उवट्ठावणायरिणं नाममेगे नो पन्वायणायरिणं’ उपस्थापनाचार्यो नामैको नो प्रव्राजनाचार्यः, सम्यक्त्वे-उपस्थितान् पञ्चमहाव्रते उपस्थापयति न प्रव्राजयति-न दीक्षां ददातीति द्वितीयः २ ।

‘एगे पञ्चायणायरिषि उवद्वावणायरिषि ३’ एक प्रवाजनाचार्योऽपि उपस्था-
पनाचार्योऽपि, स एव प्रवाजयत्यपि स एवोपस्थापयत्यपि, इति तृतीय ३ ।

‘एगे नो पञ्चायणायरिषि नो उवद्वावणायरिषि ४, एको नो प्रवाजनाचार्यो नो न वा
उपस्थापनाचार्य । ननु य उभयविकल स कथमाचार्य प्रोच्यते पङ्गुवदुभयचरणहीनत्वात्? तत्राह-
‘धम्मायरिषि’ धर्माचार्य, एष नो प्रवाजयति न वा उपस्थापयति किन्तु केवल धर्ममेव श्रुत-
चारित्रलक्षणं ग्राहयति ततो धर्मदेशकत्वाद् धर्माचार्य । एष चतुर्थ धर्मोपदेशलब्धिमान् श्रमणो
भवतीति ।

अयं भावः—प्रथममङ्गे प्रवाजनाचार्यं सूचितो भवति १ । द्वितीयमङ्गे उपस्थापनाचार्यं
सूचित २ । तृतीयमङ्गे—उभयं सूचितं प्रवाजनाचार्यं उपस्थापनाचार्यं चेति ३, तत्र—प्रथमस्याऽऽ-
चार्यस्याऽऽचार्यम् परार्थं वा केवलप्रवाजनाधिकारं, य आत्मनिमित्तं परनिमित्तं वा केवलं प्रवा-
जयति स प्रथमः प्रवाजनाचार्यः १ । द्वितीयस्तु प्रव्रजितं केवलमुपस्थापयति, प्रव्रजितस्य पुरुषस्यो-
पस्थापना महाव्रतारोपणरूपां करोति २ । तृतीयस्तु पुनराचार्यं स्वात्मार्थं परार्थं वा प्रवाजनमु-
पस्थापनं चोभयमपि करोति ३ । यस्तु—नो प्रवाजयति न वा महाव्रतेषु उपस्थापयति स चतुर्थः,
एष धर्मोपदेशकः केवलं जिनोक्तं धर्मं ग्राहयतीति ४ ।

अत्रैवं योजना विज्ञेया—एकं कश्चित् धर्माचार्यं यः प्रथमतया धर्मं ग्राहयति १ । द्वितीयः
प्रवाजनाचार्यो यः प्रवाजयति २ । तृतीयो गुरुरुपस्थापनाचार्यो यो हि प्राणातिपातविरमणादि-
पञ्चमहाव्रतैरुपस्थापयति ३ । एषु त्रिषु कश्चित् त्रिभिरपि संपन्नो भवति, यथा—कदाचित्स एव धर्मं
ग्राहयति, स एव प्रवाजयति, स एव उपस्थापयत्यापि महाव्रतेषु कश्चित् द्वाभ्यामेव संपन्नो भवति,
यथा—स एव धर्मं ग्राहयति, स एव प्रवाजयति, अथवा प्रवाजयति उपस्थापयति च । कश्चिदेकेनैव
गुणेन युक्तो भवति, यथा—यो धर्ममेव ग्राहयति, कश्चित् केवलं प्रवाजयत्येव, कश्चित्
केवलमुपस्थापयत्येवेति ॥ सू० १४ ॥

अथ पुनराचार्यप्रकारानेवाधिकृत्य चतुर्मेह्वीमाह—‘चत्तारि’ इत्यादि ।

सूत्रम्—चत्तारि आयरिया पन्नत्ता, तज्जहा—उद्देशणायरिषि नाम एगे नो वायणा-
यरिषि १, वायणायरिषि नाम एगे नो उद्देशणायरिषि २, एगे उद्देशणायरिषि वायणाय-
रिषि ३, एगे नो उद्देशणायरिषि नो वायणायरिषि धम्मायरिषि ४ ॥ सू० १५ ॥

छाया—चत्वार आचार्याः प्रकृताः, तद्यथा—उद्देशनाचार्यो नामैको नो वाचना-
चार्यः १, वाचनाचार्यो नामैको नो उद्देशनाचार्यः २, एक उद्देशनाचार्योऽपि वाचनाचार्यो
ऽपि ३, एको नो उद्देशनाचार्यो नो वाचनाचार्यो धर्माचार्यः ४ ॥ सू० १५ ॥

भाष्यम्—‘चत्तारि’ चत्वार ‘आयरिया पन्नत्ता’ आचार्या । प्रज्ञप्ता तानेव चतुरो
भेदान् दर्शयति—‘तज्जहा’ इत्यादि, ‘तंजहा’ तद्यथा—‘उद्देशणायरिषि नाम एगे नो वायणा-
रिषि १’ उद्देशनाचार्यो नाम—एको नो वाचनाचार्यः प्रथमः, य उद्दिशति श्रुतोक्तक्रियाकलापादि-

शिक्षणतो द्वादशाङ्गादिश्रुताध्ययनयोग्यतां संपादयति किन्तु श्रुतं न वाचयति—तादृशश्रुतस्य वाचना न ददाति १ । 'वायणायरिण् नामेगे नो उद्देशणायरिण् २' वाचनाचार्यो नामैको नो उद्देशनाचार्यः, श्रुतवाचनां ददाति नतूद्दिशति—न श्रुताध्ययनयोग्यता संपादयति २ । एगे उद्देशणायरिण्वि वायणायरिण्वि ३' एक उद्देशनाचार्योऽपि वाचनाचार्योऽपि—उद्दिशत्यपि वाचयत्यपि ३ । 'एगे नो उद्देशणायरिण्-नो वायणायरिण्-धम्मायरिण् ४' एकस्तु नो उद्देशनाचार्यो न वा वाचनाचार्यः किन्तु वर्माचार्यः ।

अयं भावः—तत्रैक प्रथमं श्रुतमुद्दिशति—श्रुतगुणान् प्रदर्शयति परन्तु न वाचयति, यथा-मङ्गलबुद्ध्या प्रथमत आचार्य उद्दिशति १, तदनन्तरमुपाध्यायो वाचयति २। अत्राचार्यः प्रथममङ्गवर्ती १, उपाध्यायस्तु, द्वितीयमङ्गवर्ती, आचार्येणोद्दिष्टमुपाध्यायो वाचयति २ । य एवोद्दिशति स एव वाचयति, इति तृतीयो भङ्गः ३ । यो नो उद्दिशति श्रुतं न वा वाचयति, इत्येवमर्थः ४ । एष धर्माचार्यो धर्मोपदेशकत्वात्, स पुन श्रुताध्येता गृहस्थो वा श्रमणो वा ज्ञातव्यः ॥ सू० १५ ॥

अथान्तेवासिनोऽधिकृत्य चतुर्भङ्गीमाह—'चत्तारि' इत्यादि ।

सूत्रम्—धम्मायरियस्स चत्तारि अन्तेवासी पन्नत्ता तंजहा-उद्देशणंतेवासी नाम एगे नो वायणंतेवासी १, वायणंतेवासी नाम एगे नो उद्देशणंतेवासी २, एगे उद्देशणंतेवासीवि वायणंतेवासी वि ३, एगे नो उद्देशणंतेवासी नो वायणंतेवासी-धम्मंतेवासी ४ ॥ सू० १६ ॥

छाया—धर्माचार्यस्य चत्वारोऽन्तेवासिनः प्रज्ञप्ताः, तद्यथा-उद्देशनान्तेवासी नामैको नो वाचनान्तेवासी १, वाचनान्तेवासी नामैको नो उद्देशनान्तेवासी २, एक उद्देशनान्तेवासी अपि वाचनान्तेवासी अपि ३, एको नो उद्देशनान्तेवासी नो वाचनान्तेवासी धर्मान्तेवासी ४ ॥ सू० १६ ॥

भाष्यम्—'धम्मायरियस्स चत्तारि अन्तेवासी पन्नत्ता' धर्माचार्यस्य चत्वारोऽन्तेवासिनः—शिष्या प्रज्ञप्ता, तत्र—अन्तं नाम—अन्तिकमध्यास आसन्न समीप चेत्येकोऽर्थः, तत्पुनरन्तः—समीपे वसति—शिक्षाग्रहणाय गुरुसमीपे वसति सोऽन्तेवासी आचार्यं प्रतीत्यैव श्रुतग्रहणं नियमात् । तथा चाऽऽचार्यस्याऽन्ते—समीपे वसतीत्येवशीलो य सोऽन्तेवासी, ते चान्तेवासिन आचार्यवदेव चतुष्प्रकारका भवन्ति । आचार्यस्य चतुर्विधत्वेन तदन्तेवासिनामपि चतुर्विधत्वं सम्भवात्, तानेव चतुरो भेदान् दर्शयति—तंजहा' इत्यादि, 'तंजहा' तद्यथा—'उद्देशणंतेवासी नाम एगे नो वायणंतेवासी' उद्देशनान्तेवासी नाम—एको नो वाचनान्तेवासी, तत्र—उद्देशनमुद्देशः सूत्रोक्तशिक्षेत्यर्थः । केवलमुद्देशमेवाधिकृत्य योऽन्तेवासी स उद्देशनान्तेवासी कथ्यते, एतादृश एक किन्तु नो वाचनान्तेवासी वाचनामधिकृत्य नो अन्तेवासी वाचनाग्रहणबुद्ध्याऽन्तेवासी नेति प्रथमः १ ।

‘वायणतेवासी नाम एगे नो उद्देशणंतेवासी २, वाचनान्तेवासी नाम एको न तु उद्देश-
नान्तेवासी, य केवल वाचनामेव गृह्णाति न तूद्देशमिति द्वितीय २ । ‘एगे उद्देशणंतेवासीचि
वायणंतेवासीवि’ एक उद्देशनान्तेवासी-अपि, वाचनान्तेवासी-अपि, य उभयमपि गृह्णाति-
उद्देशमपि गृह्णाति तथा श्रुतस्य वाचनामपि गृह्णाति स तृतीय ३ । ‘एगे नो उद्देशणंतेवासी
नो वायणतेवासी धर्मंतेवासी ४’ एको नो उद्देश गृह्णाति, न वा वाचनामेव श्रुतस्य गृह्णाति
किन्तु केवलं धर्मश्रवणमात्रमधिकृत्याऽऽचार्यान्तिके वसति स धर्मान्तेवासीति चतुर्थ ४ ।

अयं भाव — यो यस्यान्ते उद्देशनमेवाधिकृत्य वसति स तस्याचार्यस्योद्देशनान्तेवासी प्रथम ।
यो यस्याचार्यस्य अन्तिके केवल वाचनामेवाधिकृत्य वसति स तस्य वाचनान्तेवासी द्वितीय २ ।
यस्तु यस्याऽऽचार्यस्यान्तिके उद्देशन वाचना चेत्युभयमपि अधिकृत्य वसति, स तस्या-
चार्यस्योभयान्तेवासी, इति तृतीय ३ । यस्तु यस्याचार्यस्य समीपे नो उद्देशन नाऽपि वाचना-
मधिकृत्य वसति, किन्तु-धर्मश्रवणमात्रमधिकृत्यैव वसति, स त प्रति उभयविकलो धर्मान्तेवासीति
चतुर्थ ४ ।

अत्रैव योजना कर्तव्या, तथाहि—प्रथम कश्चित् धर्मश्रोतृत्वेन धर्मान्तेवासी १ । कश्चित्
श्रुतोक्तशिक्षाग्राहित्वेन उद्देशान्तेवासी २ । कश्चित् श्रुतवाचनाग्राहित्वेन वाचनान्तेवासी ३ ।
कश्चिद् उद्देशन वाचना चेत्युभयस्यापि ग्राहित्वेन उभयान्तेवासीति चत्वारोऽन्तेवासिनो
भवन्तीति ४ ।

अत्र-धर्मादिमिश्रणेनापि पञ्चविधा अन्तेवासिनो भवन्ति, तथाहि—कश्चिद् धर्मोद्देशनवाचनेति-
त्रिभि समन्वितो भवति १ । कश्चिद्धर्मवाचनान्या समन्वितो भवति २ । कश्चिद् धर्मोद्देशनान्यां
समन्वितो भवति ३ । कश्चिद्वाचनोद्देशनान्या युक्तो भवति ४, कश्चिद्- एकेनैव युक्तो भवति
धर्मेण वा उद्देशनेन वा—वाचनया वाऽन्तेवासी भवतीति ॥ सू १६ ॥

पूर्वमन्तेवासिना चतुर्भङ्गी प्ररूपिता, अन्तेवासिनश्च स्थविराणा भवन्तीति स्थविरवक्त-
व्यतामाह—‘तओ थेरभूमीओ’ इत्यादि ।

सूत्रम्—‘तओ थेरभूमीओ पन्नत्ताओ, तंजहा- जाइथेरे सुयथेरे परियायथेरे य ।
सट्ठिवासजाए जाइथेरे ठाणसमवायधरे सुयथेरे २, वीसवासपरियाए परियायथेरे ३, ॥ सू० १७ ॥

छाया--तिस्र स्थविरभूमय प्रकृता, तद्यथा-जातिस्थविर १ श्रुतस्थविर., २
पर्यायस्थविरश्च ३ । पट्ठिर्वाजातो जातिस्थविर १, स्थानसमवायधर. श्रुतस्थविरः २,
विशतिवर्षपर्याय. पर्यायस्थविर. ४ ॥ सू० १७ ॥

भाष्यम्—‘तओ’ तिस्रः—त्रिप्रकारिकाः ‘थेरभूमिओ पन्नत्ताओ’ स्थविरभूमयः प्रज्ञप्ताः तत्र—भूमिः स्थानं काल इत्येकार्थः तेनायमर्थः—स्थविरस्य भूमि—अवस्थारूपः काल, तात्तिस्रः प्रज्ञप्ताः, ता एवाह—‘तजहा’ इत्यादि, ‘तंजहा’ तद्यथा—‘जाइथेरे’ जातिस्थविर, ‘सुयथेरे’ श्रुतस्थविरः, ‘परियायथेरे य’ पर्यायस्थविरश्च । तत्रैषा त्रयाणां स्थविराणां व्याख्यानं सूत्रकारः स्वयं करोति—‘सद्धिवासजाए’ इत्यादि, ‘सद्धिवासजाए’ षष्ठिवर्षजात—जन्मतः षष्ठिवर्षाद्युष्कः साधु ‘जाइथेरे’ जातिस्थविरः कथ्यते १ ‘ठाणसमवायधरे सुयधरे’ स्थानसमवायधर—स्थानाङ्ग-समवायाङ्गधरः श्रुतस्थविरः प्रोच्यते २ । ‘वीसवासपरियाए परियायथेरे’ विंशतिवर्षपर्यायः—विंशति-वर्षदीक्षापर्यायवान् पर्यायस्थविर उच्यते ३ इति ।

एषां त्रयाणामपि स्थविराणां सत्कारसम्मानादिपूर्वकं तदयोग्यं वैद्यावृत्त्यन्यसाधुभिः कर्तव्यम्, तथाहि— यो हि जातिस्थविरः षष्ठिवर्षजातः, तस्य स्थविरस्य देश—काल—स्वभावानुमताहार-पानीयादिर्दातव्यः । उपधियावता सस्तरति तावत्प्रमाणको दातव्यः । तथा—शय्यावसतिरनु-कूला दातव्या । सस्तरको मृदुको देयः । तथा क्षेत्रान्तरगमनसमये जातिस्थविरस्योपध्यादिक-मन्ये वहन्तीति जातिस्थविरस्य वैद्यावृत्तिप्रकारः १ ।

तथा—श्रुतस्थविरस्य श्रतेन तपसा, वृद्धस्य कृतिकर्म—वन्दनादिक कर्तव्यम्, तस्य छन्दतोऽनुवर्तनं कर्तव्यम् । एवमागतस्य श्रुतस्थविरस्याऽभ्युत्थानमभिवादनं पादप्रमार्जनादिकं कर्तव्यम् । तदयोग्यमाहारादिकमानीयं समर्पणीयम् । तदीयगुणानां प्रशसनं कर्तव्यम् । यत्र श्रुतस्थविर उपविष्टो भवेत् तत्र तदपेक्षया नीचैः शय्यायासुपवेष्टव्यम् । तस्याऽऽज्ञा सर्वदा परिपालनीया । एवंप्रकारेण श्रुतस्थविरस्य समानपूर्वकं वैद्यावृत्त्य विधेयमिति श्रुतस्थविरस्य वैद्यावृत्त्यप्रकारः २ । तथा पर्यायस्थविरस्य अप्रव्राजकस्यापि वाचनामदातुरपि आगच्छतोऽभ्युत्थानादिकं सहर्षं कर्तव्यम् । योग्यमाहारादिकमानीयं तस्मै समर्पणीयमिति पर्यायस्थविरस्य वैद्यावृत्त्यप्रकार इति ॥ सू० १७ ॥

पूर्वं तिस्रः स्थविरभूमयः प्रदर्शिताः, स्थविराणां वैद्यावृत्त्यादिकं शैक्ष एव कर्तुमर्हतीति शैक्षसूत्रमाह—अथवा स्थविरपक्षाः शैक्षा इति स्थविरसूत्रानन्तरं शैक्षसूत्रमाह—‘तवो’ इत्यादि ।

सूत्रम्—‘तओ सेहभूमिओ पन्नत्ताओ, तंजहा—सत्तराइंदिया, चाउम्मासिया, छम्मासिया । छम्मासिया य उक्कोसिया, चाउम्मासिया मज्झमिया, सत्तराइंदिया जहन्ना ॥ सू० १८ ॥

छाया—तिस्रः शैक्षभूमयः प्रज्ञप्ताः, तद्यथा—सत्तरात्रिंदिवा, चातुर्मासिकी, पाण्मा-सिकी । पाण्मासिकी चोत्कृष्टा, चातुर्मासिकी मध्यमा, सत्तरात्रिंदिवा जघन्या ॥ सू० १८ ॥

भाष्यम्—‘तओ सेहभूमीओ पन्नत्ताओ’ तिस्र-त्रिसत्यका शैक्षभूमय, शैक्षकाणा-
शिष्याणा भूमय-उपस्थापनाकालरूपा प्रज्ञप्ता-कथिता, तानेव भेदान् दर्शयितुमाह-‘तंजहा’
इत्यादि, ‘तंजहा’ तद्यथा-‘सत्तराईदिया’ सप्तरात्रिन्दिवा-सप्तरात्रिदिवप्रमाणा, ‘चाउमासिया’
चातुर्मासिकी-चतुर्मासप्रमाणा, ‘छम्मासिया’ षण्मासिकी षण्मासप्रमाणा, तत्र-तासु तिस्रषु मध्ये
‘छम्मासिया य उक्कोसिया’ षण्मासिकी, उत्कृष्टा शैक्षभूमि षण्मासिकी-भवति । तथा ‘चाउम्मासिया
मज्झमिया’ चातुर्मासिकी, मध्यमा शैक्षकभूमि चातुर्मासिकी भवति । ‘सत्तराईदिया जहन्ना’
सप्तरात्रिदिवा जघन्या, जघन्या शैक्षकभूमि सप्तरात्रिदिवप्रमाणा भवति । ता एता तिस्र
शैक्षकभूमयो भवन्तीति ।

अय भाव—य शैक्षक पूर्वं गृहीतप्रव्रज्य उत्प्रव्रजितो भूत्वा पुनरपि प्रव्रज्या प्रतिपन्न-
वान् स शैक्षक सप्तमे दिवसे उपस्थापनीय । तस्य हि यावद्भिर्दिनैः पूर्वविस्मृतसाधुसा-
माचारीरूपषडध्ययनात्मकमावश्यकमधीत भवेत् तदा दीक्षादिना सप्तमे दिवसे छेदोपस्थापनीये
चारित्र्ये उपस्थापयितव्य, एषा जघन्या भूमि । यद्येतावद्दिनेषु आवश्यक नाभ्यस्त भवेत्तदा
स चतुर्थे मासे उपस्थापनीय, एषा मध्यमिका भूमि । चतुर्भिर्मासैरप्यावश्यकं नाधीत भवेत् तदा
षष्ठे मासे उपस्थापयितव्य, एषा उत्कृष्टा भूमि । दुर्मेधस धर्ममश्रद्धावानं च प्रतीत्य उत्कृष्टा
षण्मासिकी भूमिर्भवतीति ।

अत्रेय भावना—यदि सप्तसु दिवसेषु आवश्यकमभ्यस्त न भवेत्तदा चतुर्थमासि उपस्थापयि-
तव्य । ततोऽपि यदि न भवेदभ्यस्तमावश्यकं तदा षष्ठेमासे उपस्थापयितव्य । ततोऽपि
न भवेत् तदा यदा भवेत्तदोपस्थापयितव्य । जघन्यभूमिप्राप्त शैक्षो धर्मश्रद्धापरिणतत्वेन परिणामक
कथ्यते । परिणामको द्विप्रकारको भवति, यथा—आज्ञापरिणामको दृष्टान्तपरिणामकश्च । तत्र
आज्ञापरिणामक आज्ञयैव-जिनाज्ञामात्रेणैव परिणतो भवति ‘तमेव सच्च नीसकं जं जिणेहिं
पवेइयं’ तदेव सत्य निश्शङ्क यज्जिनैः प्रवेदितम्, इत्येवप्रकारेण जिनोक्तानि जीवा-जीवादि-
तत्त्वानि निश्शङ्क श्रद्धाति न कारणं जानीते न वा कारणं पृच्छति स आज्ञापरिणामक शैक्ष ।

यस्तु परोक्षहेतुकमर्थं प्रत्यक्षप्रसिद्धदृष्टान्तद्वारा आत्मबुद्धौ-आरोपयति नान्यथा, स दृष्टान्त
परिणामक । दृष्टान्तेन विवक्षितमर्थं परिणमयति स्वबुद्धौ स दृष्टान्तपरिणामक इति ॥ सू० १८ ॥

पूर्वं शैक्षकस्योपस्थापनाकालं प्रोक्तं, साम्प्रतं शैक्षकस्याऽवस्थामधिकृत्योपस्थापनाप्रकार-
माह—‘नो कप्पइ निर्गंथाण वा’ इत्यादि ।

सूत्रम्—नो कप्पइ निर्गंथाण वा णिगंथीण वा खुड्ढगं वा खुड्ढियं वा ऊणट्ठ-
वासजायं उवट्ठावेत्तए वा संभुजितए वा ॥ सू० १९ ॥

छाया—नो कल्पते निर्ग्रन्थानां वा निर्ग्रन्थीनां वा क्षुल्लकं वा क्षुल्लिकां वा ऊना-
ष्टवर्षजातमुपस्थापयितुं वा संभोक्तुं वा ॥ सू० १९ ॥

भाष्यम्—‘नो कप्पइ’ नो—नैव कल्पते, ‘णिगंथाण वा’ निर्ग्रन्थानां श्रमणानां वा
‘णिगंथीण वा’ निर्ग्रन्थीनां श्रमणीना वा ‘खुड्ढगं वा खुड्ढियं वा’ क्षुल्लक क्षुल्लिकां वा—तत्र-
क्षुल्लकोऽल्पवयस्क तम्, क्षुल्लिका- अल्पवयस्का ताम्, तादृशं पुनः कथम्भूतम्, तत्राह—‘ऊणट्ठ’
इत्यादि, ‘ऊणट्ठवासजायं’ ऊनाष्टवर्षजातम् ऊनानि किञ्चिन्न्यूनानि षष्ट वर्षाणि जाते जन्मनि यस्य
स ऊनाष्टवर्षजात-अष्टवर्षाद् अल्पावस्थाक, तम्, ता वा क्षुल्लक क्षुल्लिका वा, ‘उवट्ठावए’ उप-
स्थापयितुं पञ्चमहाव्रतेषु-उपस्थापयितु-प्रव्रजयितुमित्यर्थः । तथा-‘संभुजित्तए’ समोक्तु वा एक
मण्डल्यां सहोपविश्य तेन सह समोक्तुम्—आहारादिसभोगं कर्तुम् श्रमणस्य श्रमण्या वा न
कल्पते, यथाहि—अष्टवर्षान्नूनवयस्के बालके उपस्थापित चारित्र मतेरपरिपक्वत्वेन न सम्यग्
अवतिष्ठते, तदवस्थायाश्चञ्चलस्वभावत्वात्, यथा आमे घटे निहित जल नावतिष्ठते घटस्याऽऽम-
त्वेन जल निशीर्यते तथैवात्रापि विज्ञेयम् ॥ सू० १९ ॥

पूर्वम् ऊनाष्टवर्षजातं क्षुल्लकादिकं न दीक्षयेदित्युक्त तेनाऽऽयात पूर्णाष्टवर्षजातं तु दीक्षये-
दिति तन्निराकरणाय सूत्रमाह—‘कप्पइ’ इत्यादि ।

सूत्रम्—कप्पइ णिगंथाण वा णिगंथीण वा खुड्ढगं वा खुड्ढियं वा साइरेगअट्ठ-
वासजायं उवट्ठावेत्तए वा संभुजित्तए वा ॥ सू० २० ॥

छाया—कल्पते निर्ग्रन्थानां वा निर्ग्रन्थीनां वा क्षुल्लक वा क्षुल्लिकां वा साति-
रेकाष्टवर्षजातम् उपस्थापयितुं वा संभोक्तुं वा ॥ सू० २० ॥

भाष्यम्—‘कप्पइ’ कल्पते, ‘णिगंथाण वा’ निर्ग्रन्थाना वा ‘णिगंथीण वा’ निर्ग्रन्थीना
वा ‘खुड्ढगं वा’ क्षुल्लकं—बालक वा, ‘खुड्ढियं वा’ क्षुल्लिका-बालिका वा, ‘साइरेगअट्ठवासजायं’
सातिरेकाष्टवर्षजातम् जन्मनाऽष्टवर्षादधिकवयस्कम् ‘उवट्ठावेत्तए वा’ उपस्थापयितु-प्रव्रजयितु
वा, तथा ‘संभुजित्तए वा’ समोक्तु वा—तेन तया वा सह आहारादिसभोगं कर्तुं कल्पते, यत्
सातिरेकाष्टवर्षायुष्के मतिर्विकसितु प्रारभते ततो भगवतेद प्रतिपादितम् ॥ सू० २० ॥

पूर्वं सातिरेकाष्टवर्षायुष्कं दीक्षयेदिति प्रोक्तम्, सम्प्रति तादृशस्यापि आचारप्रकल्पनामा-
ध्ययनस्य निषेधकालं प्रदर्शयति—‘नोकप्पइ’ इत्यादि ।

सूत्रम्—नोकप्पइ णिगंथाण वा णिगंथीण वा खुड्ढगस्स वा खुड्ढियाए वा अव्वं-
जणजायस्स आयासकप्पे नामं अज्झयणे उद्दिसित्तए ॥ सू० २१ ॥

छाया—नो कल्पते निर्ग्रन्थाना वा निर्ग्रन्थीना वा क्षुल्लकस्य वा क्षुल्लिकाया वा अव्यञ्जनजातस्य आचारकल्पो नामाऽध्ययनमुद्देष्टुम् ॥ सू० २१ ॥

भाष्यम्—‘नो कप्पइ’ नो नैव कल्पते, ‘णिग्गथाण वा निग्गंथीणवा’ निर्ग्रन्थाना वा निर्ग्रन्थीना वा, ‘खुड्डगस्स वा खुड्डियाए वा’ क्षुल्लकस्य वा क्षुल्लिकाया वा, ‘अव्वंजण-जायस्स’ अव्यञ्जनजातस्य, तत्र व्यञ्जनानि युवत्वसूचकक्षालोमादीनि, तानि न जातानि न समुत्पन्नानि यस्य यस्या वा सोऽव्यञ्जनजातोऽव्यञ्जनजाता वा, तस्य तस्या वा अप्राप्तषोडश-वर्षस्य क्षुल्लकस्य, अप्राप्तयौवनाया क्षुल्लिकाया वेत्यर्थे ‘आयारकप्पे नामं अज्झयणे’ आचार-कल्पो नामाऽध्ययनम्, अत्र आचारपदेन आचाराङ्ग कल्पपदेन निशीथमिति आचाराङ्गसूत्र निशीथ-सूत्र च ‘उद्दिस्सित्थए’ उद्देष्टु समुपदेष्टुम् । उक्तञ्च—

“यावन्न यौवनाऽऽशंसि, लोमलज्जोद्गम स्फुटम् ।

तावन्निशीथसूत्राणा कल्पतेऽध्ययनं नहि” ॥१॥

यावत्कालपर्यन्तं यौवनाऽभिव्यञ्जकलोमराजि नेत्राद्यङ्गप्रत्यङ्गे लज्जोद्गम स्फुटं नावभासेत तावत्कालपर्यन्तं बालस्य दीक्षितस्यापि श्रमणस्य श्रमण्या वा निशीथसूत्रादिकमध्यापयितुं श्रम-णानां श्रमणीनां वा न कल्पते, अपक्वमतिकाले तदध्ययनस्य निषेधात् ।

यथा—ऊनाष्टवर्षो बालश्चारित्रधारणे समर्थो न भवतीति अप्राप्ताऽष्टमवर्षस्य दीक्षणं प्रतिषिद्धम् । एवमेवाप्राप्तव्यञ्जनस्याऽऽचाराङ्ग-निशीथ-सूत्रादिकं नाऽध्याप्यते, अपरिपक्वबुद्धि-तयाऽपवादशास्त्रस्य धारणेऽयोग्यतामाकलय्य स्थविरास्तान् अज्ञातव्यञ्जनान् आचाराङ्ग-निशीथ-सूत्रादिकं नाऽध्यापयन्तीति ॥ सू० २१ ॥

अथाऽऽचारप्रकल्पनामाध्ययनकालमाह—‘कप्पइ णिग्गंथाण वा’ इत्यादि ।

सूत्रम्—कप्पइ णिग्गंथाण वा णिग्गंथीण वा खुड्डगस्स खुड्डियाए वा वंजणजा-यस्स आयारकप्पे नामं अज्झयणे उद्दिस्सित्थए ॥ सू० २२ ॥

छाया—कल्पते निर्ग्रन्थानां वा निर्ग्रन्थीना वा क्षुल्लकस्य क्षुल्लिकाया वा व्यञ्जन-जातस्य आचारकल्पो नामाध्ययनमुद्देष्टुम् ॥ सू० २२ ॥

भाष्यम्—‘कप्पइ’ कल्पते ‘णिग्गंथाण वा’ निर्ग्रन्थाना वा ‘णिग्गंथीण वा’ निर्ग्रन्थीनां वा ‘खुड्डगस्स वा खुड्डियाए वा’ क्षुल्लकस्य बालकस्य वा, क्षुल्लिकाया वा, बालिकाया वा ‘वंजणजायस्स’ व्यञ्जनजातस्य सञ्जातयुवत्वसूचकक्षारोमादिव्यञ्जनस्य, तादृशस्य श्रमणस्य श्रमण्या वा ‘आयारकप्पे नामं अज्झयणे’ आचारकल्पो नामाध्ययन आचाराङ्ग-निशीथ-रूपम् ‘उद्दिस्सित्थए’ उद्देष्टु समुपदेष्टुम् अन्व्यापयितुम्, कस्मात्कारणादिति चेद् अत्र द्रूम—तादृशो हि

युवा परिपक्ववृद्धितयाऽपवादशास्त्रस्याऽपि ज्ञाने समर्थो भवति, अतस्तस्य जातव्यञ्जनस्याऽध्यापनं विधीयते इति ॥ सू० २२ ॥

पूर्वं जातव्यञ्जनायाऽऽचारप्रकल्पाध्ययनमुद्देष्टव्यमिति प्रोक्तम्, एतादृशस्तु अल्पकाल दीक्षितोऽपि भवेत्तदा तादृशाय श्रमणाय तत् समुद्देष्टव्यं न वा ? इति जिज्ञासायां सूत्रकारो दीक्षापर्यायमाश्रित्याऽऽचाराङ्गादिसूत्राध्ययनक्रम पञ्चदशभिः सूत्रैः प्रदर्शयति, तत्र प्रथमं त्रिचतुःपञ्चाष्टादशवर्षपर्यायसंबन्धि सूत्रपञ्चकमाह—‘तिवासपरियायस्स’ इत्यादि ।

सूत्रम्— तिवासपरियायस्स समणस्स निग्गंथस्स कप्पइ आचारकप्पे नाम अज्झयणे उद्दिसिच्च ॥ सू० २३ ॥

छाया—त्रिवर्षपर्यायस्य श्रमणस्य निर्ग्रन्थस्य कल्पते आचारकल्पो नामाऽध्ययनमुद्देष्टुम् ॥ सू० २३ ॥

भाष्यम्—‘तिवासपरियायस्स’ त्रिवर्षपर्यायस्य त्रीणि वर्षाणि परिपूर्णानि पर्यायस्य दीक्षाकालस्य जातानि यस्य स त्रिवर्षपर्याय प्रारब्धचतुर्थवर्षपर्याय इत्यर्थः, यस्य दीक्षापर्यायो वर्षत्रयात्मकः परिपूर्णो जातश्चतुर्थश्च प्रविष्टस्तस्य ‘समणस्स निग्गंथस्स’ श्रमणस्य निर्ग्रन्थस्य ‘कप्पइ’ कल्पते ‘आचारकप्पे नामं अज्झयणे’ आचारकल्पो नामाध्ययनम् आचाराङ्गनिशीथादिसूत्रम्, ‘उद्दिसिच्च’ उद्देष्टुम् अध्यापयितुम् । जातव्यञ्जनस्यापि त्रिवर्षपर्यायस्यैव श्रमणनिर्ग्रन्थस्य आचारकल्पो नामाऽध्ययनमुद्देष्टव्यं भवेत् नाऽन्यस्येति भावः ॥ सू० २३ ॥

सूत्रम्—चउवासपरियायस्स समणस्स निग्गंथस्स कप्पइ सूयगढे नाम अंगे उद्दिसिच्च ॥ २४ ॥

पंचवासपरियायस्स समणस्स निग्गंथस्स कप्पइ दसाकप्पववहारे उद्दिसिच्च ॥ २५ ॥

छाया—चतुर्वर्षपर्यायस्य श्रमणस्य निर्ग्रन्थस्य कल्पते सूत्रकृतं नामाङ्गमुद्देष्टुम् ॥ २४ ॥

पञ्चवर्षपर्यायस्य श्रमणस्य निर्ग्रन्थस्य कल्पते दशाकल्पव्यवहारान् उद्देष्टुम् ॥ २५ ॥

भाष्यम्—‘चउवासपरियायस्स’ इति, चतुर्वर्षपर्यायस्य परिपूर्णचतुर्वर्षदीक्षाकालस्य श्रमणनिर्ग्रन्थस्य ‘सूयगढे नाम अंगे’ सूत्रकृतं नामाङ्गद्वितीयमङ्गसूत्रमुद्देष्टुं कल्पते ॥ सू० २४ ॥

एवम्—‘पंचवासपरियायस्स’ इति, पञ्चवर्षपर्यायस्य सञ्जातपरिपूर्णपञ्चवर्षदीक्षाकालस्य श्रमणनिर्ग्रन्थस्य ‘दसाकप्पववहारे’ दशाकल्पव्यवहारान्—दशाश्रुतस्कन्ध, बृहत्कल्प, व्यवहारश्चेति व्यवहारसूत्र चेति त्रीणि सूत्राणि उद्देष्टुं कल्पते, अस्य पञ्च-षट्-सप्तवर्षदीक्षापर्यायरूपेण

त्रिषु वर्षेषु त्रीणि सूत्राणि उद्देष्टव्यानि येनाऽग्रे स स्थानाङ्ग-समवायाङ्ग सूत्रोद्देशनयोग्यता प्राप्नुयात्तदर्थम् अग्रिमसूत्रेऽष्टवर्षपर्यायस्य स्थानसमवायोद्देशन प्रतिपादितम् ॥सू० २५॥

अथ—अष्टवर्षपर्यायरूप चतुर्थसूत्रमाह—‘अट्टवासपरियायस्स’ इत्यादि ।

सूत्रम्—अट्टवासपरियायस्स समणस्स णिगंथस्स कप्पइ ठाणसमवाया उद्दिसिच्च ॥ सू० २६ ॥

छाया—अष्टवर्षपर्यायस्य श्रमणस्य निर्ग्रन्थस्य कल्पते स्थानसमवायो उद्देष्टुम् ॥ सू० २६ ॥

भाष्यम्—‘अट्टवासपरियायस्स’ अष्टवर्षपर्यायस्य, यस्य दीक्षापर्यायोऽष्टवर्षात्मको व्यतीत नवमे च प्रविष्टस्तस्य तादृशस्य, ‘समणस्स णिगंथस्स’ श्रमणस्य निर्ग्रन्थस्य ‘कप्पइ’ कल्पते ‘ठाणसमवाया उद्दिसिच्च’ स्थानसमवायो-स्थानाङ्ग समवायाङ्ग चेति सूत्रद्वयम् उद्देष्टुमध्यापयितुम् ।

अष्टनवात्मके वर्षद्वये स्थानाङ्गसमवायाङ्गेति सूत्रद्वये उद्दिष्टे सति तस्य व्याख्याप्रज्ञप्त्यङ्गोद्देशन-योग्यता स्यात्, अग्रिमसूत्रे दशवर्षपर्यायस्य व्याख्याप्रज्ञप्तेरुद्देशनस्य प्रतिपादितत्वात् ॥सू० २६ ॥

तदेवाह—‘दसवास०’ इत्यादि ।

सूत्रम्—दसवासपरियायस्स समणस्स णिगंथस्स कप्पइ विवाहे नामं अंगे उद्दिसिच्च ॥ सू० २७ ॥

छाया—दशवर्षपर्यायस्य श्रमणस्य निर्ग्रन्थस्य कल्पते विवाहो नामाङ्गमुद्देष्टुम् ॥२७॥

भाष्यम्—‘दसवासपरियायस्स’ दशवर्षपर्यायस्य, यस्य दीक्षाकालो दशवर्षात्मको व्यतीतस्तादृशस्य ‘समणस्स णिगंथस्स’ श्रमणस्य-निर्ग्रन्थस्य ‘कप्पइ’ कल्पते, ‘विवाहे नामं अंगे उद्दिसिच्च’ विवाहनामकमङ्ग-व्याख्याप्रज्ञप्तिसूत्र-भगवतीसूत्रापरपर्याय सूत्रम् उद्देष्टुमध्यापयितुम् ।

त्रिवर्षपर्यायादारम्य दशवर्षपर्यायपर्यन्तानां पञ्चाना सूत्राणामय भाव—त्रिवर्षपर्यायस्याऽऽचार-प्रकल्पाध्ययनोद्देशेन स साध्याचारस्य सम्यक् परिपालनसमर्थो भवति तत्र साध्याचारस्य प्रतिपादि-तत्वात् ॥सू० २३॥ चतुर्वर्षपर्यायस्य सूत्रकृताङ्गोद्देशनमनुज्ञातम्, यतश्चतुर्वर्षपर्यायो धर्मे दृढमतिर्भवेत् हीनपर्यायो मतिभेदेन मिथ्यात्व प्राप्नुयात्, सूत्रकृताङ्गे च त्रिषष्ट्यधिकाना त्रयाणा पास्त्रिंशत्ताना दृष्ट्य प्ररूपिता, तदध्ययनेन स कुसमयैर्नापह्रियते ॥ सू० २४ ॥ पञ्चवर्षपर्यायोऽपवादज्ञान-योग्यो भवतीति कृत्वा तस्य दशाश्रुतस्कन्ध-बृहत्कल्प-व्यवहाराध्यापनमनुज्ञातम् ॥ सू० २५॥ एषा त्रयाणा सूत्राणामध्ययन पञ्चषट् सप्तेति वर्षत्रयं यावत् करोति तत् स विद्वष्टपर्यायो

जायते तेन कारणेन अष्टवर्षपर्यायस्य स्थानाङ्ग समवायाङ्गं चेति सूत्रद्वयस्याऽध्ययनमष्टम-
नवमेतिवर्षद्वये करोति एतल्सूत्रद्वयस्य द्वादशानामपि, अङ्गानां मध्ये प्रायेण महर्द्धिकत्वात्
॥ सू० २६ ॥ ततस्ताभ्यां परिकर्मितमतेर्दशवर्षपर्यायस्य व्याख्याप्रज्ञप्तिरुद्दिश्यते । इति
सूत्रपञ्चकाशयः ॥ सू० २७ ॥

अथैकादशवर्षपर्याय श्रमणनिर्ग्रन्थमधिकृत्य सूत्रमाह—‘एकारसवासपरियायस्स’ इत्यादि ।

सूत्रम्—एकारसवासपरियायस्स समणस्स णिगंथस्स कप्पइ खुड्डियाविमाण
पविभत्ती महल्लियाविमाणपविभत्ती अंगचूलिया वंगचूलिया विवाहचूलिया नामं
अज्झयणं उद्दिस्सित्ठे ॥ सू० २८ ॥

छाया—एकादशवर्षपर्यायस्य श्रमणस्य निर्ग्रन्थस्य कल्पते क्षुल्लिकाविमानप्रवि-
भक्तिर्मेहती विमानप्रविभक्तिरङ्गचूलिकवर्गचूलिका विवाहचूलिका नामाऽध्ययन-
मुद्देश्छेदम् ॥ सू० २८ ॥

भाष्यम्—‘एकारसवासपरियायस्स’ एकादशवर्षदीक्षापर्यायस्य ‘समणस्स णिगंथस्स’
श्रमणस्य निर्ग्रन्थस्य ‘कप्पइ’ कल्पते खुड्डियाविमाणपविभत्ती’ क्षुल्लिकाविमानप्रविभक्तिः, यत्र-
कल्पेषु विमाना वर्ण्यन्ते, ‘महल्लियाविमाणपविभत्ती’ मेहती विमानप्रविभक्तिः, यत्र
कल्पेषु विमानान्येव विस्तारपूर्वकं प्रतिपाद्यन्ते, ‘अंगचूलिया’ अङ्गचूलिका, तत्राङ्गानाम्
उपासकदशाप्रभृतानां पञ्चानां चूलिका निरयावलीका इत्यङ्गचूलिका । ‘वंगचूलिया’ वर्गचूलिका
महाकल्पश्रुतस्य चूलिका वर्गचूलिका । ‘विवाहचूलिया’ विवाहचूलिका—व्याख्याप्रज्ञप्तेश्चूलिका
‘नामं अज्झयणं’ एतन्नामकमध्ययनं शास्त्रम् ‘उद्दिस्सित्ठे’ उद्देश्छेदमध्यापयितुम् ॥ सू० २८ ॥

द्वादशवर्षपर्यायमाश्रित्याह—‘वारसवासपरियायस्स’ इत्यादि ।

सूत्रम्—‘वारसवासपरियायस्स समणस्स णिगंथस्स कप्पइ अरुणोववाए गरुलो-
ववाए वरुणोववाए धरणोववाए वेसमणोववाए वेलंधरोववाए नाम अज्झयण उद्दि-
स्सित्ठे ॥ सू० २९ ॥

छाया—द्वादशवर्षपर्यायस्य श्रमणस्य निर्ग्रन्थस्य कल्पते अरुणोपपातो गरुडोपपातो
वरुणोपपातो धरणोपपातो वैश्रमणोपपातो वेल्धरोपपातो नामाध्ययनमुद्देश्छेदम् ॥ सू० २९ ॥

भाष्यम्—‘वारसवासपरियायस्स’ द्वादशवर्षपर्यायस्य यस्य साधोर्दीक्षापर्यायो द्वादश-
वर्षात्मको व्यतीतः, येन द्वादशवर्षपर्यन्तं श्रामण्यं पालितं तस्य, तादृशस्य ‘समणस्स णिगंथस्स’
श्रमणस्य निर्ग्रन्थस्य ‘कप्पइ’ कल्पते ‘अरुणोववाए’ अरुणोपपातः—अरुणोपपातनामकमध्ययनम्,
अत्र ‘नामं अज्झयणं’ इति प्रतिपदे सयोज्यम् । ‘गरुलोववाए’ गरुडोपपातः—गरुडोपपातना-
मकमध्ययनम् । ‘वरुणोववाए’ वरुणोपपातः—एतन्नामकमध्ययनम् । ‘धरणोववाए’ धरणोपपातः—

एतन्नामकमध्ययनम् । 'वैश्रमणोववाए' वैश्रमणोपपात — एतन्नामकोऽध्ययनविशेष । तथा—
'वेलंघरोववाए' नाम अज्झयणं' वेलघरोपपातो नामाध्ययनम् 'उद्दिसित्तए' उद्देष्टु-वाचयितु
मध्यापयितुमित्यर्थः ।

एतेषामरुणोपपातादिनामाऽध्ययनानामधिष्ठातारस्तत्तदध्ययनसदृशनामानोऽरुणादयो देवा
सन्ति तानरुणादिदेवान् हृदये सप्रधार्य ये श्रमणा यदा अरुणोपपातादिकानि अध्ययनानि परा-
वर्तन्ते तदा तेषामन्तिके स्वकीयस्वकीयाऽध्ययनपरावर्तनाऽनुगृहीतास्ते देवा अञ्जलिमुकुलित-
हस्ता दशाऽपि दिश उद्योतयन्त प्रादुर्भवन्ति, प्रादुर्भूय च किङ्करभृता सन्तोऽध्ययनपरावर्त-
कान् पर्युपासते, वेलन्धरा धरणा वरुणाश्च देवा वेलन्धरोपपातादिपाठकानामन्तिके गन्धोदकादि
वर्षां वर्षन्ति, तथा—अरुणा गरुडा वैश्रमणाश्च देवा अरुणोपपातादिकाऽऽध्ययनपरावर्तनेनाऽऽ-
वर्जिता सन्त तत्तदन्तिकमुपागत्य सुवर्णरजतादीना वृष्टिं कुर्वाणा दासवद् उपासते ब्रुवते च
हे श्रमणा । आदिशत किं कुर्मो वयमिति ॥ सू० २९ ॥

अथ—त्रयोदशवर्षपर्यायमधिकृत्याह—'तेरसवासपरियायस्स' इत्यादि ।

सूत्रम्—तेरसवासपरियायस्स समणस्स णिग्गंथस्स कप्पइ उट्ठाणसुए समुट्ठा-
णसुए देविंदोववाए णागपरियावणिगा नामं अज्झयणं उद्दिसित्तए ॥ सू० ३० ॥

छाया—त्रयोदशवर्षपर्यायस्य श्रमणस्य निर्ग्रन्थस्य कल्पते, उत्थानश्रुतं समुत्थानश्रुतं
देवेन्द्रोपपातो नागपर्यापनिका नामाध्ययनमुद्देष्टुम् ॥ सू० ३० ॥

भाष्यम्—'तेरसवासपरियायस्स' त्रयोदशवर्षपर्यायस्य—यस्य दीक्षापर्यायस्त्रयोदश-
वर्षात्मकः कालो व्यतीतस्तादृशस्य, 'समणस्स णिग्गंथस्स' श्रमणस्य निर्ग्रन्थस्य 'कप्पइ' कल्पते,
'उट्ठाणसुए' उत्थानश्रुतम्—एतन्नामकमध्ययनम् । तथा—'समुत्थानसुए' समुत्थानश्रुतम्—एतन्ना-
मकमध्ययनम् । तथा 'देविंदोववाए' देवेन्द्रोपपात—देवेन्द्रोपपातकनामकमध्ययनम् । 'णागपरि-
यावणिगा नाम अज्झयणं' नागपर्यापनिकानामकमध्ययनम् 'उद्दिसित्तए' उद्देष्टुम्, त्रयो-
दशवर्षपर्यायस्य श्रमणस्य उत्थानश्रुतादिनामकानि—अध्ययनानि अध्यापयितु कल्पते ॥

एतेषामध्ययनानामयमतिशय—त्रयोदशवर्षपर्याय श्रमणो निर्ग्रन्थो यत्र स्थानविशेषे सुचे-
तसा मनप्रणिधानपूर्वकम् उत्थानश्रुत परावर्त्तयति तत्रैव स्थानविशेषे कुलग्रामदेशा उत्तिष्ठन्ति
उद्दशीमवन्ति, तदनन्तर कार्ये निष्पन्ने सति समुत्थानश्रुते परावर्त्त्यमाने पुनरपि ते कुलग्रामदेशा
स्वस्थीभूय निवसन्ति । एवमुपर्युक्तप्रकारेण स्वनामसदृशदेवेन्द्रोपपात इति देवेन्द्रपर्यापनिका—नाग-
पर्यापनिकाऽध्ययनात् देवेन्द्रा नागदेवाश्च स्वस्वाध्ययनाध्येतृणा समीपे समागच्छन्ति, समागत्य
च किङ्करवत् तान् पर्युपासते, एष एवातिशय उत्थानादिश्रुतानाम् ॥ सू० ३० ॥

चतुर्दशवर्षपर्यायमधिकृत्याह— 'चउद्दसवासपरियायस्स समणस्स' इत्यादि ।

सूत्रम्— चउद्दसवासपरियायस्स समणस्स णिग्गंथस्स कप्पइ सुमिणभावणा णामं
अज्झयण उद्दिसित्तए ॥ सू० ३१ ॥

छाया—चतुर्दशवर्षपर्यायस्य श्रमणस्य निर्ग्रन्थस्य कल्पते स्वप्नभावना नामाध्य-
यनमुद्देष्टुम् ॥ सू० ३१ ॥

भाष्यम्—'चउद्दसवासपरियायस्स' चतुर्दशवर्षदीक्षापर्यायस्य—यस्य श्रमणस्य दीक्षा-
पर्यायो—दीक्षाग्रहणकाल चतुर्दशवर्षात्मको व्यतीतः तादृशस्य, 'समणस्स णिग्गंथस्स' श्रमणस्य
निर्ग्रन्थस्य 'कप्पइ' कल्पते 'सुमिणभावणा णामं अज्झयणं' स्वप्नभावनामाध्ययनम्, । यस्मि-
न्नाध्ययने सामान्यतः त्रिंशत्स्वप्ना विशेषतो द्वा चत्वारिंशत् स्वप्ना प्रतिपादिताः, कीदृशस्य
स्वप्नस्य कीदृश शुभमशुभ वा फलं भवति, एतत्प्रतिपादकमाध्ययनं स्वप्नभावनामाध्ययनम् इति
कथ्यते । तादृश स्वप्नभावनानामकमाध्ययनम् 'उद्दिसित्तए' उद्देष्टुमध्यापयितुं कल्पते इति ।

अयं भाव — यदा खलु मनो निद्रावस्थायाम् हृदयेऽवस्थितं भवति तदा दृष्टश्रुतान्
अर्थान् पश्यति स स्वप्नः कारणभेदात् त्रिप्रकारको भवति, रोगबलात् वासनावलात्,
अदृष्टबलाच्च । तत्र-रोगस्त्रिविधः पैत्तिको वातिक श्लैष्मिकश्च । तत्र—ज्वरादिरोगाक्रान्तः स्वप्ने-
ऽनिदाहादिकं पश्यति । वातरोगाक्रान्तो रात्रौ—आकाशगमनादिकं पश्यति, श्लैष्मिकरोगपीडितस्तु
जलसंतरणादिकं पश्यति, सोऽयं स्वप्नो रोगजनितः कथ्यते । वासनाजनितस्तु स यो वासनया
समुत्पद्यते, तत्र—वासनादिवसे दृष्टस्य श्रुतस्य वा विषयजातस्य सत्कारवशाद् रात्रौ शयानः तमेव
पदार्थजातं पश्यति यः स तादृशः । इमौ द्वावपि स्वप्नौ न फलदायकौ भवतो वासनाजनितः
स्वप्नः कथ्यते ।

तृतीयस्तु — अदृष्टजनितः—भाग्यजनितः स शुभमशुभ वा फलं ददाति । तत्रादृष्ट-
जनिताः सामान्यतश्चिंशत् स्वप्ना विशेषतो द्वाचत्वारिंशत् स्वप्ना, सङ्कलनया द्वासप्तति-
संख्यका भवन्ति । तदुक्तममुकस्वप्नस्य फलम् —

“यदा कर्मसु काम्येषु, क्षियं पश्यति पुरुषः ।

अरिष्टं तत्र जानीयात्, तस्मिन्स्वप्ननिदर्शने ॥ १ ॥

इत्यादिना शुभाशुभफलसूचकत्वं स्वप्नस्य दर्शितम् । स्वप्ने खरोहणादीनि जघन्यानि वस्तूनि
पश्यन्ति, तेन 'अशुभफलसूचनं भवति । विशेषतस्तु स्वप्नाध्यायादेव द्रष्टव्यम् ॥ सू० ३१ ॥

पञ्चदशवर्षपर्यायमधिकृत्याऽऽह—'पन्नरसवासपरियायस्स' इत्यादि ।

सूत्रम्— पन्नरसवासपरियायस्स समणस्स णिग्गंथस्स कप्पइ चारणभावणा
णामं अज्झयणं उद्दिसित्तए ॥ सू० ३२ ॥

छाया—पञ्चदशवर्षपर्यायस्य श्रमणस्य निर्ग्रन्थस्य कल्पते चारणभावना नामाध्ययनमुद्देशम् ॥ सू० ३२ ॥

भाष्यम्—‘पन्नरसवासपरियायस्स’ पञ्चदशवर्षपर्यायस्य यस्य पञ्चदशवर्षात्मको दीक्षाकालो व्यतीतस्तादृशस्य, ‘समणस्स णिगंथस्स’ श्रमणस्य निर्ग्रन्थस्य ‘कप्पइ’ कल्पते, ‘चारणभावणा नाम अज्झयणं’ चारणभावनानामकमध्ययनम् ‘उद्दिसित्तए’ उद्देश्यमध्यापयितुं कल्पते । पञ्चदशवर्षपर्यायस्य साधो चारणभावनानामकमध्ययनम् अध्यापयितुं कल्पते । अस्यायमतिशय —चारणभावनानामकाऽध्ययनाव्येतुश्चारणलब्धिरुत्पद्यते, अथवा येन तपोविशेषेण कृतेन जह्वाचारण-विद्याचारण-लब्धिर्जायते इति तत्रैव वर्णनमुपलभ्यते ॥ सू० ३२ ॥

षोडशवर्षपर्यायमाश्रित्याह—‘सोलसवासपरियायस्स’ इत्यादि ।

सूत्रम्—सोलसवासपरियायस्स समणस्स णिगंथस्स कप्पइ तेयनिसग्गे नामं अज्झयणे उद्दिसित्तए ॥ सू० ३३ ॥

छाया—षोडशवर्षपर्यायस्य श्रमणस्य निर्ग्रन्थस्य कल्पते तेजोनिर्गमो नामाध्ययनमुद्देशम् ॥ सू० ३३ ॥

भाष्यम्—‘सोलसवासपरियायस्स’ षोडशवर्षपर्यायस्य यस्य साधोर्दीक्षाकाल षोडशवर्षात्मको व्यतीतः स षोडशवर्षपर्यायस्तस्य ‘समणस्स णिगंथस्स’ श्रमणस्य निर्ग्रन्थस्य ‘कप्पइ’ कल्पते तेयनिसग्गे नामं अज्झयणे’ तेजोनिर्गमो नामकमध्ययनम् ‘उद्दिसित्तए’ उद्देश्यमध्यापयितुम् । तेजोनिर्गमाऽध्ययनाव्येतुस्तेजोनिःसरणं भवति-तेजसो निस्सरण-प्रादुर्भावो जायते, अयमेवातिशयः ॥ सू० ३३ ॥

सप्तदशपर्यायमधिकृत्याऽऽह—‘सत्तरसवासपरियायस्स’ इत्यादि ।

सूत्रम्—सत्तरसवासपरियायस्स समणस्स णिगंथस्स कप्पइ आसीविसभावणा नामं अज्झयणे उद्दिसित्तए ॥ सू० ३४ ॥

छाया—सप्तदशवर्षपर्यायस्य श्रमणस्य निर्ग्रन्थस्य कल्पते आशीविषभाषना नामाऽध्ययनमुद्देशम् ॥ ३४ ॥

भाष्यम्—‘सत्तरसवासपरियायस्स’ सप्तदशवर्षपर्यायस्य, यस्य दीक्षाकालः सप्तदशवर्षात्मको व्यतीतः स सप्तदशवर्षपर्यायः, तादृशस्य ‘समणस्स णिगंथस्स’ श्रमणस्य निर्ग्रन्थस्य ‘कप्पइ’ कल्पते ‘आसीविसभावणा नामं अज्झयणं’ आशीविषभावनानामकमध्ययनम् ‘उद्दिसित्तए’ उद्देश्यमध्यापयितुं कल्पते, आशीविषभावनाऽध्ययनपाठकस्य आशीविषलब्धिः

समुत्पद्यते । अथवा यैराचरणैराशीविषत्वेन कर्म बध्यते तेषामाचरणानामुपवर्णनमत्राऽऽशीविषभावना-
ध्ययने समुपलभ्यते । एष एवास्त्यतिशयः ॥ सू० ३४ ॥

अष्टादशवर्षपर्यायमाश्रित्याऽऽह—‘अट्टारसवासपरियायस्स’ इत्यादि ।

सूत्रम्—‘अट्टारसवासपरियायस्स समणस्स णिगंगथस्स कप्पइ दिट्ठिविसभावणा-
णाम् अज्झयणं उद्दिसित्तए ॥ सू० २५ ॥

छाया—अष्टादशवर्षपर्यायस्य श्रमणस्य निर्ग्रन्थस्य कल्पते दृष्टिविषभावनामाध्य-
यनमुद्देष्टुम् ॥ सू० ३५ ॥

भाष्यम्—‘अट्टारसवासपरियायस्स’ अष्टादशवर्षपर्यायस्य, यस्य दीक्षाकालोऽष्टादश-
वर्षात्मको व्यतीतः सोऽष्टादशवर्षपर्यायः, तादृशस्य ‘समणस्स णिगंगथस्स’ श्रमणस्य निर्ग्रन्थस्य
‘कप्पइ’ कल्पते, ‘दिट्ठिविसभावणा णाम् अज्झयणं’ दृष्टिविषभावना नामाऽध्ययनम् ‘उद्दि-
सित्तए’ उद्देष्टुम् । अस्याध्ययनस्याच्चेतुर्दृष्टिविषनाम्नो लब्धिः प्रादुर्भवति, तत्प्रभावादस्य
श्रमणस्य दृष्ट्या विषमुपशाम्यति । अथवा यै समाचरणैर्मनुष्यो दृष्टिविषतया कर्म बध्नातीत्यत्र
तद्वर्णनमुपलभ्यते ॥ सू० ३५ ॥

अथैकोनविंशतिवर्षपर्यायसूत्रमाह—‘एगूणवीसवासपरियायस्स’ इत्यादि ।

सूत्रम्—एगूणवीसवासपरियायस्स समणस्स णिगंगथस्स कप्पइ दिट्ठिवायं नामे
अंगे उद्दिसित्तए ॥ सू० ३६ ॥

छाया—एकोनविंशतिवर्षपर्यायस्य श्रमणस्य निर्ग्रन्थस्य कल्पते दृष्टिवाद् नामाङ्क-
मुद्देष्टुम् ॥ सू० ३६ ॥

भाष्यम्—‘एगूणवीसवासपरियायस्स’ एकोनविंशतिवर्षपर्यायस्य, यस्य साधो
दीक्षापर्यायः एकोनविंशतिवर्षप्रमाणो व्यतीतो भवेत् स एकोनविंशतिवर्षपर्यायः, तादृशस्य
‘समणस्स णिगंगथस्स’ श्रमणस्य निर्ग्रन्थस्य ‘कप्पइ’ कल्पते ‘दिट्ठिवायं नामे अंगे उद्दिसित्तए’
दृष्टिवाद नामाङ्कं दृष्टिवादाख्य द्वादशमङ्गम् उद्देष्टुम् अध्यापयितुम् । यो हि श्रमण एकोनविंशति
वर्षप्रमाणकदीक्षापर्यायः स दृष्टिवादनामकमङ्गमच्चेतुं शक्नोति, एतावद्वर्षदीक्षापर्यायस्यैव दृष्टिवा-
दाध्ययनयोग्यताया भगवता प्रतिपादितत्वात् ॥ सू० ३६ ॥

पूर्वं दृष्टिवादाङ्गपर्यन्तश्रुतानामुद्देशनयोग्यता प्रदर्शिता, ततः परं श्रमणः कीदृशी योग्यतां
प्राप्नोतीति प्रदर्शयन्नाह—‘वीसइवासपरियाए’ इत्यादि ।

सूत्रम्—वीसइवासपरियाए समणे णिगंगे सन्वसुयाणुवाई भवइ ॥ सू० ३७ ॥

छाया—विंशतिवर्षपर्यायं श्रमणो निर्ग्रन्थं सर्वश्रुतानुपाती भवति ॥ सू० ३७ ।

भाष्यम्—‘वीसइवासपरियाए’ विंशतिवर्षपर्याय, यस्य दीक्षापर्यायो विंशतिवर्ष-
प्रमाणको जातस्तादृश, ‘समणे णिगंगे’ श्रमणो निर्ग्रन्थ ‘सन्वसुयाणुवाई भवइ’ सर्व
श्रुतानुपाती भवति, स आचाराङ्गादिद्वादशाङ्गगणिपिटकधारको जायते ।

अयं भाव—अत्राचाराङ्गादिदृष्टिवादपर्यन्तानां योग्यताक्रमेणोद्देशनविधिं प्रदर्शितस्तेन
पात्रस्यैव यथोचिते काले तत्तद्योग्यता विचार्य यस्य यदुचितमङ्गं ज्ञायते तत्तस्य दातव्यं भवेत्
न त्वन्यत् । अपात्रे दाने महती श्रुताशातना जायते ॥ सू० ३७ ॥

पूर्वं श्रुताध्ययनयोग्यता प्रदर्शिता, सा च कर्मलाघवेन समुपलभ्यते, कर्मलाघव आचार्या-
दीनां वैयावृत्येन जायते, इति साम्प्रतं दशविधवैयावृत्यं तत्फलं च प्रदर्शयति—‘दसविहे वैया-
वच्चे’ इत्यादि ।

सूत्रम्—दसविहे वैयावच्चे पणत्ते तजहा—आयरियवैयावच्चे १, उवज्झाय-
वैयावच्चे २, थेरवैयावच्चे ३, तवस्सिवैयावच्चे ४, सेहवैयावच्चे ५, गिलाणवैयावच्चे
६, साहम्मियवैयावच्चे ७, कुलवैयावच्चे ८, गणवैयावच्चे ९, संघवैयावच्चे १० ॥ ३८ ॥

छाया—दशविधं वैयावृत्यं प्रकृतम्, तद्यथा—आचार्यवैयावृत्यम् १, उपाध्याय-
वैयावृत्यम् २, स्थविरवैयावृत्यम् ३, तपस्विवैयावृत्यम् ४, शैक्षवैयावृत्यम् ५, ग्लान-
वैयावृत्यम् ६, साधर्मिकवैयावृत्यम् ७, कुलवैयावृत्यम् ८, गणवैयावृत्यम् ९, सहवैया-
वृत्यम् ॥ सू० ३८ ॥

भाष्यम्—‘दसविहे वैयावच्चे पणत्ते’ दशविधं दशप्रकारकं वैयावृत्यं प्रज्ञप्तं कथितम् ।
तानेव दश भेदान् दर्शयितुमाह—‘तजहा’ इत्यादि, ‘तजहा’ तद्यथा—‘आयरियवैयावच्चे’
आचार्यवैयावृत्यम्, तत्राचार्यस्य गणनायकस्य वैयावृत्यं भक्तपानादिना तस्य सेवाकरणमिति
प्रथमं वैयावृत्यम् १ ।

‘उवज्झायवैयावच्चे’ उपाध्यायवैयावृत्यम्, तत्रोपाध्यायस्य यस्य-उप समीपे आगत्या-
धीयते सूत्रार्थतदुभयमिति स उपाध्यायस्तस्य वैयावृत्यमिति द्वितीयं वैयावृत्यम् २ ।

‘थेरवैयावच्चे’ स्थविरवैयावृत्यम् स्थविरस्य श्रुतपर्यायावस्थाभेदेन त्रिविधस्य स्थविरस्य
वैयावृत्यं तृतीयं वैयावृत्यम् ३ ।

‘तवस्सिवैयावच्चे’ तपस्विवैयावृत्यम्, तत्र तपो बाह्याभ्यन्तरभेदेन द्विविधं, तत्करोति
य स तपस्वी, तस्य तपस्विनो वैयावृत्यं चतुर्थं वैयावृत्यम् ४ ।

‘सेह्वेयावच्चे’ शैक्षवैयावृत्यम्, तत्र शैक्ष शिष्यते शास्त्रदर्शितविधिज्ञायते व्रतातिचारादिर्यस्य सः शैक्षः शिक्षयितु योग्य शैक्षः, यद्वा ग्रहणासेवनशिक्षायोग्य शैक्षस्तस्य वैयावृत्यम् समये समये तस्य वैयावृत्य ग्रहणासेवनीशिक्षाप्रदानरूप पञ्चमं वैयावृत्यम् ५ ।

‘गिलाणवेयावच्चे’ ग्लानवैयावृत्यम् तत्र—ग्लानो रोगतपोभेदेन द्विविधः, रोगेण ग्लानस्तपसा वा ग्लानस्तस्य वैयावृत्यम् औषधान्नपानादिभिरभिभावनमिति षष्ठं वैयावृत्यम् ६ ।

‘साहम्मियवेयावच्चे’ साधर्मिकवैयावृत्यम्, तत्र समान एको धर्म श्रुतचारित्रलक्षणो येषां ते साधर्मिका समानधर्माचरणशीला साधवस्तेषां वैयावृत्यं सप्तमं वैयावृत्यम् ७ ।

‘कुलवेयावच्चे’ कुलवैयावृत्यम् तत्र कुलम् एकगुरुपरिवाररूपं साधुसमुदायस्तस्य वैयावृत्यम् अष्टमं वैयावृत्यम् ८ ।

‘गणवेयावच्चे’ गणवैयावृत्यम्, गणस्य एकगुरुपरम्परागत साधुसमुदायस्य वैयावृत्यं नवमं वैयावृत्यम् ९ ।

‘संघवेयावच्चे’ सङ्घवैयावृत्यम्, तत्र संघस्य साधुसाध्वीरूपस्य भक्तपानवल्गुपात्रादिना, चतुर्विधसंघस्य वा परतीर्थिकविवादनिवारणादिना सदुपदेशादिना च वैयावृत्यम् दशमं वैयावृत्यम् १० । एतद्विधं वैयावृत्यं भगवता प्ररूपितमिति ॥ सू० ३८ ॥

पूर्वं दशविधं वैयावृत्यं नामनिर्देशपूर्वकं प्रदर्शितम्, साम्प्रत सर्वेषां मुख्यत्वेन प्रथममाचार्य-वैयावृत्यस्य फलं प्रदर्शयति—‘आयरियवेयावच्चं’ इत्यादि ।

सूत्रम्—आयरियवेयावच्चं करेमाणे समणे जिग्गये महानिज्जरे महापज्जवसाणे भवइ ॥ सू० ३९ ॥

छाया—आचार्यवैयावृत्यं कुर्वन् श्रमणो निर्ग्रन्थो महानिर्जरो महापर्यवसानो भवति ॥ सू० ३९ ॥

‘आयरियवेयावच्चे’ आचार्यवैयावृत्यम्, तत्राचार्यस्य गणनायकस्य वैयावृत्यं, तच्च त्रयोदशभिः प्रकारैः क्रियते, अत्र गाथाद्वयमाह—‘भत्तं पाणं च’ इत्यादि ।

“भत्तं १ पाणं २ च सेज्जा ३, आसणदाणं ४ तहेव पडिलेहा ५ ।

पायपमज्जण ६ ओसह ७, अद्धागमणे ८ य रायदुट्ठे य ९ ॥१॥

तेणा १० पत्तग्गहणं ११, गेलन्ने १२ पत्तढोयणं १३ चेव ।

एवं आयरियाणं, वेयावच्चं करेइ मोक्खट्ठी” ॥२॥

छाया—भक्तं पानं शय्या, आसनदानं तथैव प्रतिलेखा ।

पादप्रमार्जनं मौषधः, अध्वगमने च राजद्विष्टे च ॥१॥

स्तेनात् पात्रग्रहणं, ग्लाने पात्रदौकनं चैव ।

एवमाचार्याणां, वैयावृत्यं करोति मोक्षार्थं ॥२॥

अयं भावः—भक्तं पानं च यथासमयं दीयते इति २, 'सेज्जा' शय्या सस्तारकं क्रियते ३, समीपागमनेऽभ्युत्थानपूर्वकमासनदानम् ४, एवमेव तेषां क्षेत्रवल्लपात्रादीनां प्रतिलेखनाकरणम् ५, बहिः प्रदेशादागतानां पादप्रमार्जनकरणम् ६, ग्लानत्वे औषधमैषज्यादिना परिचरणम् ७, अध्वगमने—मार्गगमने तेषामुपधेर्वहनम्, विश्रामणयोपष्टम्भनं च ८, राजद्विष्टे—राज्ञि द्विष्टे सति तत्कृतोपद्रवान्निस्तारणम् ९, 'तेणा' स्तेनात्-शरीरोपधेः स्तेनाद्रक्षणम् १०, पत्तगृहणं विचारमूढं आगतानां पात्रादीनां स्वहस्ते धारणम् ११, ग्लाने यद् योग्यं पथ्यादि तदानीयं समर्पणम् १२, 'पत्तदोयणं' पात्रदौकनम्—उच्चार-प्रस्रवण-खेल-सम्बन्धिपात्रत्रिकस्य तदग्रे स्थापनम् १३ । एव त्रयोदशभिः प्रकारैराचार्याणां वैयावृत्यं यो मोक्षार्थं श्रमणं करोति तस्य मोक्षप्राप्तिर्हेतुकत्वात्, इति गाथाद्वयार्थः ॥२॥

एवं त्रयोदशप्रकारैर्वैयावृत्यम् 'करेमाणे' कुर्वन् निर्जराभावेन सपादयन् 'समणे णिगंगे' श्रमणो निर्ग्रन्थः 'महानिज्जरे' महानिर्जरं महती निर्जरा—कर्मशातनारूपा यस्य स महानिर्जरः, आचार्यस्य वैयावृत्यक्रियायामायुक्तं श्रमणोऽनुसमयं कर्मकोटिं क्षपयति । यतः कर्मकोटिक्षपकस्ततोऽयम् 'महापज्जवसाणे भवइ' महापर्यवसानो भवति, तत्र महत् पुनरवधकत्वेन पर्यवसानं ज्ञानावरणीयाद्यधविषकर्मणा परि—समन्तादात्मप्रदेशाद् अवसानम् अन्तो जातो यस्य स महापर्यवसानं सर्वकर्मक्षयकरो भवति जायते स तद्वदेव एव मोक्षगामी भवतीति भावः ॥ सू० ३९ ॥

पूर्वमाचार्यवैयावृत्यस्य फलमुक्तम्, एवमेव शेषाणामुपाध्यायादीनामपि वैयावृत्यकरणे एतदेव फलं भवतीति उपाध्यायादीनां नवानां वैयावृत्यफलं प्रदर्शयन् नवसूत्रीमाह—उवज्झाय०' इत्यादि ।

सूत्रम्—उवज्झायवेयावच्च करेमाणे समणे णिगंगे महानिज्जरे महापज्जवसाणे भवइ ॥ सू० ४० ॥

येरवेयावच्चं करेमाणे समणे णिगंगे महानिज्जरे महापज्जवसाणे भवइ सू० ४१
तवस्सि वेयावच्चं करेमाणे समणे णिगंगे महानिज्जरे महापज्जवसाणे भवइ ४२

छाया—उपाध्यायवैयावृत्यं कुर्वाणः श्रमणो निर्ग्रन्थो महानिर्जरो महापर्यवसानो भवति ॥ सू० ४० ॥

स्थविरवैयावृत्यं कुर्वन् श्रमणो निर्ग्रन्थो महानिर्जरो महापर्यवसानो भवति ॥ सू० ४१
तपस्वि वैयावृत्यं कुर्वन् श्रमणो निर्ग्रन्थो महानिर्जरो महापर्यवसानो भवति ॥ सू० ४२

सूत्रम्—सेहवेयावच्चं करेमाणे समणे निग्गंथे महानिज्जरे महापज्जवसाणे भवइ ॥ ४३ ॥
 गिलाणवेयावच्चं करेमाणे समणे निग्गंथे महानिज्जरे महापज्जवसाणे भवइ ॥ ४४ ॥
 साहम्मियवेयावच्चं करेमाणे समणे निग्गंथे महानिज्जरे महापज्जवसाणे भवइ ॥ ४५ ॥
 कुलवेयावच्चं करेमाणे समणे निग्गंथे महानिज्जरे महापज्जवसाणे भवइ ॥ ४६ ॥
 गणवेयावच्चं करेमाणे समणे निग्गंथे महानिज्जरे महापज्जवसाणे भवइ ॥ ४७ ॥
 संघवेयावच्चं करेमाणे समणे निग्गंथे महानिज्जरे महापज्जवसाणे भवइ ॥ ४८ ॥

ववहारे दसमो उद्देशो समत्तो ॥१॥

छाया—शैक्षवैयावृत्यं कुर्वन् श्रमणो निर्ग्रन्थो महानिर्जरो महापर्यवसानो भवति ॥सू० ४३॥
 ग्लानवैयावृत्यं कुर्वाणः श्रमणो निर्ग्रन्थो महानिर्जरो महापर्यवसानो भवति ॥सू० ४४॥
 साधर्मिकवैयावृत्यं कुर्वाणः श्रमणो निर्ग्रन्थो महानिर्जरो महापर्यवसानो भवति ॥४५॥
 कुलवैयावृत्यं कुर्वन् श्रमणो निर्ग्रन्थो महानिर्जरो महापर्यवसानो भवति ॥४६॥
 गणवैयावृत्यं कुर्वन् श्रमणो निर्ग्रन्थो महानिर्जरो महापर्यवसानो भवति ॥४७॥
 संघवैयावृत्यं कुर्वन् श्रमणो निर्ग्रन्थो महानिर्जरो महापर्यवसानो भवति ॥४८॥

‘भाष्यम्’—‘उवज्झायवेयावच्चं करेमाणे’ इति सूत्रादारम्य ‘संघवेयावच्चं करेमाणे’
 इति सूत्रपर्यन्तानां नवानामपि सूत्राणां व्याख्या—आचार्यवैयावृत्यसूत्रवदेव कर्तव्या ।

अयं भावः—आचार्यादीनां दशानामपि वैयावृत्यं कुर्वन् श्रमणो निर्ग्रन्थो महानिर्जरो
 महापर्यवसानो भवति । निर्जराभावेन कृतस्य वैयावृत्यस्य मोक्षप्रापकत्वेन भगवदुपदिष्टत्वात्
 ॥ सू० ४०—४८ ॥

इति श्री—विश्वविख्यात—जगद्गुरु—प्रसिद्धवाचक—पञ्चदशभाषाकलितललितकलापालापक—
 प्रविशुद्धगद्यपद्यनैकग्रन्थनिर्मापक—वादिमानमर्दक—श्रीशाहूछत्रपतिकोल्हापुरराजप्रदत्त—
 “जैनाचार्य”—पदभूषित—कोल्हापुरराजगुरु—बालब्रह्मचारि—जैनाचार्य—जैन—
 धर्म—दिवाकर—पूज्यश्री—घासीलालव्रति—विरचिताया—“व्यवहारसूत्रस्य”

भाष्यरूपाया व्याख्याया दशम उद्देश समाप्त ॥१०॥

श्री-व्यवहारसूत्रस्य

मूलपाठः

सूत्रम्—जे भिक्खू मासियं परिहारद्वाणं पडिसेवित्ता आलोएज्जा, अपलिउंचिय आलोएमाणस्स मासियं, पलिउंचिय आलोएमाणस्स दोमासियं ॥१॥

जे भिक्खू दोमासियं परिहारद्वाणं पडिसेवित्ता आलोएज्जा, अपलिउंचिय आलोएमाणस्स दोमासियं, पलिउंचिय आलोएमाणस्स तिमासियं ॥२॥

जे भिक्खू तेमासियं परिहारद्वाणं पडिसेवित्ता आलोएज्जा, अपलिउंचिय आलोएमाणस्स तेमासियं, पलिउंचिय आलोएमाणस्स चाउम्मासियं ॥३॥

जे भिक्खू चाउम्मासियं परिहारद्वाणं पडिसेवित्ता आलोएज्जा, अपलिउंचिय आलोएमाणस्स चाउम्मासियं, पलिउंचिय आलोएमाणस्स पंचमासियं ॥४॥

जे भिक्खू पंचमासियं परिहारद्वाणं पडिसेवित्ता आलोएज्जा, अपलिउंचिय आलोएमाणस्स पंचमासियं, पलिउंचिय आलोएमाणस्स छम्मासियं ॥५॥

तेण परं पलिउंचिय वा अपलिउंचिय वा ते चेव छम्मासा ॥६॥

जे भिक्खू बहुसोवि मासियं परिहारद्वाणं पडिसेवित्ता आलोएज्जा, अपलिउंचिय आलोएमाणस्स मासियं, पलिउंचिय आलोएमाणस्स दोमासियं ॥७॥

जे भिक्खू बहुसोवि दोमासियं परिहारद्वाणं पडिसेवित्ता आलोएज्जा, अपलिउंचिय आलोएमाणस्स दोमासियं, पलिउंचिय आलोएमाणस्स तेमासियं ॥८॥

जे भिक्खू बहुसोवि तेमासियं परिहारद्वाणं पडिसेवित्ता आलोएज्जा, अपलिउंचिय आलोएमाणस्स तेमासियं, पलिउंचिय आलोएमाणस्स चाउम्मासियं ॥९॥

जे भिक्खू बहुसोवि चाउम्मासियं परिहारद्वाणं पडिसेवित्ता आलोएज्जा, अपलिउंचिय आलोएमाणस्स चाउम्मासियं, पलिउंचिय आलोएमाणस्स पंचमासियं ॥१०॥

जे भिक्खू बहुसोवि पंचमासियं परिहारद्वाणं पडिसेवित्ता आलोएज्जा, अपलिउंचिय आलोएमाणस्स पंचमासियं, पलिउंचिय आलोएमाणस्स छम्मासियं ॥११॥

सूत्रम्—सेहवेयावच्चं करेमाणे समणे निगंगये महानिज्जरे महापज्जवसाणे भवइ ॥ ४३ ॥
 गिलाणवेयावच्चं करेमाणे समणे निगंगये महानिज्जरे महापज्जवसाणे भवइ ॥ ४४ ॥
 साहम्मियवेयावच्चं करेमाणे समणे निगंगये महानिज्जरे महापज्जवसाणे भवइ ॥ ४५ ॥
 कुलवेयावच्चं करेमाणे समणे निगंगये महानिज्जरे महापज्जवसाणे भवइ ॥ ४६ ॥
 गणवेयावच्चं करेमाणे समणे निगंगये महानिज्जरे महापज्जवसाणे भवइ ॥ ४७ ॥
 संघवेयावच्चं करेमाणे समणे निगंगये महानिज्जरे महापज्जवसाणे भवइ ॥ ४८ ॥
 चवहारे दसमो उद्देशो समाप्तो ॥१॥

छाया—शैक्षवैयावृत्य कुर्वन् श्रमणो निर्ग्रन्थो महानिर्जरो महापर्यवसानो भवति ॥ सू० ४३ ॥
 ग्लानवैयावृत्यं कुर्वाणः श्रमणो निर्ग्रन्थो महानिर्जरो महापर्यवसानो भवति ॥ सू० ४४ ॥
 साधर्मिकवैयावृत्यं कुर्वाणः श्रमणो निर्ग्रन्थो महानिर्जरो महापर्यवसानो भवति ॥ ४५ ॥
 कुलवैयावृत्यं कुर्वन् श्रमणो निर्ग्रन्थो महानिर्जरो महापर्यवसानो भवति ॥ ४६ ॥
 गणवैयावृत्यं कुर्वन् श्रमणो निर्ग्रन्थो महानिर्जरो महापर्यवसानो भवति ॥ ४७ ॥
 संघवैयावृत्यं कुर्वन् श्रमणो निर्ग्रन्थो महानिर्जरो महापर्यवसानो भवति ॥ ४८ ॥

भाष्यम्—‘उवज्झायवेयावच्चं करेमाणे’ इति सूत्रादारभ्य ‘संघवेयावच्चं करेमाणे’
 इति सूत्रपर्यन्तानां नवानामपि सूत्राणां व्याख्या—आचार्यवैयावृत्यसूत्रवदेव कर्त्तव्या ।

अथ भावः—आचार्यादीनां दशानामपि वैयावृत्यं कुर्वन् श्रमणो निर्ग्रन्थो महानिर्जरो
 महापर्यवसानो भवति । निर्जराभावेन कृतस्य वैयावृत्यस्य मोक्षप्रापकत्वेन भगवदुपदिष्टत्वात्
 ॥ सू० ४०—४८ ॥

इति श्री—विश्वविख्यात—जगद्गुरु—प्रसिद्धवाचक—पञ्चदशभाषाकलितललितकलापालापक—
 प्रविशुद्धगद्यपद्यनैकग्रन्थनिर्मापक—वादिमानमर्दक—श्रीशाहूल्लस्रपतिकोल्हापुरराजप्रदत्त—
 “जैनाचार्य”—पदमूषित—कोल्हापुरराजगुरु—बालब्रह्मचारि—जैनाचार्य—जैन—
 धर्म—दिवाकर—पूज्यश्री—घासीलालव्रति—विरचिताया “व्यवहारसूत्रस्य”
 भाष्यरूपायां व्याख्याया दशम उद्देश समाप्त ॥१०॥

श्री-व्यवहारसूत्रस्य

मूलपाठः

सूत्रम्—जे भिक्खू मासियं परिहारद्वाणं पडिसेवित्ता आलोएज्जा, अपलिउंचिय आलोएमाणस्स मासियं, पलिउंचिय आलोएमाणस्स दोमासियं ॥१॥

जे भिक्खू दोमासियं परिहारद्वाणं पडिसेवित्ता आलोएज्जा, अपलिउंचिय आलोएमाणस्स दोमासियं, पलिउंचिय आलोएमाणस्स तिमासियं ॥२॥

जे भिक्खू तेमासियं परिहारद्वाणं पडिसेवित्ता आलोएज्जा, अपलिउंचिय आलोएमाणस्स तेमासियं, पलिउंचिय आलोएमाणस्स चाउम्मासिय ॥३॥

जे भिक्खू चाउम्मासियं परिहारद्वाणं पडिसेवित्ता आलोएज्जा, अपलिउंचिय आलोएमाणस्स चाउम्मासियं, पलिउंचिय आलोएमाणस्स पंचमासियं ॥४॥

जे भिक्खू पंचमासियं परिहारद्वाणं पडिसेवित्ता आलोएज्जा, अपलिउंचिय आलोएमाणस्स पंचमासियं, पलिउंचिय आलोएमाणस्स छम्मासियं ॥५॥

तेण परं पलिउंचिय वा अपलिउंचिय वा ते चेव छम्मासा ॥६॥

जे भिक्खू बहुसोवि मासियं परिहारद्वाणं पडिसेवित्ता आलोएज्जा, अपलिउंचिय आलोएमाणस्स मासियं, पलिउंचिय आलोएमाणस्स दोमासियं ॥७॥

जे भिक्खू बहुसोवि दोमासियं परिहारद्वाणं पडिसेवित्ता आलोएज्जा, अपलिउंचिय आलोएमाणस्स दोमासियं, पलिउंचिय आलोएमाणस्स तेमासियं ॥८॥

जे भिक्खू बहुसोवि तेमासियं परिहारद्वाणं पडिसेवित्ता आलोएज्जा, अपलिउंचिय आलोएमाणस्स तेमासियं, पलिउंचिय आलोएमाणस्स चाउम्मासियं ॥९॥

जे भिक्खू बहुसोवि चाउम्मासियं परिहारद्वाणं पडिसेवित्ता आलोएज्जा, अपलिउंचिय आलोएमाणस्स चाउम्मासियं, पलिउंचिय आलोएमाणस्स पंचमासियं ॥१०॥

जे भिक्खू बहुसोवि पंचमासियं परिहारद्वाणं पडिसेवित्ता आलोएज्जा, अपलिउंचिय आलोएमाणस्स पंचमासियं, पलिउंचिय आलोएमाणस्स छम्मासियं ॥११॥

તેણ પરં પલિઉંચિણ વા અપલિઉંચિણ વા, તે ચેવ છમ્માસા ॥૧૨॥

જે ભિક્ખુ માસિયં વા, દોમાસિયં વા, તેમાસિયં વા ચાઉમાસિય વા, પંચમાસિયં વા, એપ્પિં પરિહારદ્વાણાણ અન્નયરં પરિહારદ્વાણં પહિસેવિત્તા આલોપ્પજ્ઞા, અપલિઉંચિય આલોપ્પમાણસ્સ માસિયં વા દોમાસિયં વા તેમાસિય વા ચાઉમ્માસિયં વા પચમાસિયં વા, પલિઉંચિય આલોપ્પમાણસ્સ દોમાસિયં વા તેમાસિય વા ચાઉમ્માસિયં પચમાસિયં વા છમ્માસિયં વા, તેણ પરં પલિઉંચિણ વા અપલિઉંચિણ વા તે ચેવ છમ્માસા ॥૧૩॥

જે ભિક્ખુ વહુસોવિ માસિયં વા વહુસોવિ દોમાસિયં વા, વહુસોવિ તેમાસિયં વા, વહુસોવિ ચાઉમ્માસિયં વા, વહુસોવિ પચમાસિયં વા, એપ્પિં પરિહારદ્વાણાણ અન્નયરં પરિહારદ્વાણં પહિસેવિત્તા આલોપ્પજ્ઞા, અપલિઉંચિય આલોપ્પમાણસ્સ માસિયં વા, દોમાસિયં વા, તેમાસિયં વા; ચાઉમ્માસિયં વા, પંચમાસિયં વા, પલિઉંચિય આલોપ્પમાણસ્સ દોમાસિયં વા, તેમાસિયં વા, ચાઉમ્માસિયં વા, પચમાસિયં વા, છમ્માસિય વા; તેણ પરં પલિઉંચિણ વા, અપલિઉંચિણ વા, તે ચેવ છમ્માસા: ॥૧૪॥

જે ભિક્ખુ ચાઉમ્માસિયં વા સાઝરેગચાઉમ્માસિયં વા, પચમાસિય વા સાઝરેગ-પચમાસિયં વા, એપ્પિં પરિહારદ્વાણાણ અન્નયરં પરિહારદ્વાણ પહિસેવિત્તા આલોપ્પજ્ઞા, અપલિઉંચિય આલોપ્પમાણસ્સ ચાઉમ્માસિયં વા સાઝરેગચાઉમ્માસિયં વા પંચમાસિયં વા સાઝરેગપંચમાસિયં વા, પલિઉંચિય આલોપ્પમાણસ્સ પંચમાસિયં વા સાઝરેગપંચમાસિય વા છમ્માસિય વા, તેણ પરં પલિઉંચિણ વા અપલિઉંચિણ વા તે ચેવ છમ્માસા ॥

જે ભિક્ખુ વહુસોવિ ચાઉમ્માસિયં વા, વહુસોવિ સાઝરેગચાઉમ્માસિયં વા વહુસોવિ પચમાસિય વા વહુસોવિ સાઝરેગપંચમાસિયં વા, એપ્પિં પરિહારદ્વાણાણ અન્નયરં પરિહારદ્વાણં પહિસેવિત્તા આલોપ્પજ્ઞા, અપલિઉંચિય આલોપ્પમાણસ્સ ચાઉમ્માસિયં વા સાઝરેગચાઉમ્માસિયં વા પંચમાસિયં વા સાઝરેગપંચથાસિય વા, પલિઉંચિય આલોપ્પમાણસ્સ પંચમાસિયં વા સાઝરેગપંચમાસિય વા છમ્માસિય વા, તેણ પરં પલિઉંચિણ વા અપલિઉંચિણ વા તે ચેવ છમ્માસા ॥૧૬॥

જે ભિક્ખુ ચાઉમ્માસિયં વા, સાઝરેગચાઉમ્માસિયં વા, પંચમાસિયં વા, સાઝરેગપંચમાસિયં વા, એપ્પિં પરિહારદ્વાણાણ અન્નયરં પરિહારદ્વાણં પહિસેવિત્તા આલોપ્પજ્ઞા, અપલિઉંચિય આલોપ્પમાણસ્સ ઠવણિજ્ઞં ઠવહિત્તા કરણિજ્ઞં વેયાવહિયં, ઠવિ-એવિ પહિસેવિત્તા સેવિ કસિણે તત્થેવ આરુહિયન્વે યા, સિપુબ્બ પહિસેવિયં પુબ્બં

આલોહ્યં ૧, પુન્નં પહિસેવિયં પચ્છા આલોહ્યં ૨, પચ્છા પહિસેવિયં પુન્નં આલોહ્યં ૩, પચ્છા પહિસેવિયં પચ્છા આલોહ્યં ૪ । અપલિંચિયં અપલિંચિયં ૧, અપલિંચિયં પલિંચિયં ૨, પલિંચિયં અપલિંચિયં ૩, પલિંચિયં પલિંચિયં ૪ । અપલિંચિયં અપલિંચિયં આલોપમાણસ્સ સન્નમેય સકયં સાહણિયં જે ય્યાય પટ્ટવણાપ પટ્ટવિણ નિન્નિસમાણે પહિસેવહિ સેવિ કસિણે તત્થેવ આરુહિયન્ને સિયા ॥૧૭॥

જે ભિક્ખુ ચાઉમ્માસિયં વા, સાહરેગચાઉમ્માસિયં વા, પંચમાસિયં વા સાહરેગ-પંચમાસિયં વા, ઇપ્પિં પરિહારદ્વાણાણં અન્નયરં પરિહારદ્વાણં પહિસેવિત્તા આલોપજ્જા, પલિંચિયં આલોપમાણસ્સ ઠવણિજ્જં ઠાવહિત્તા કરણિજ્જં વેયાવહિયં, ઠાવિણ્ણં પહિસેવિત્તા સેવિ કસિણે તત્થેવ આરુહિયન્ને સિયા, પુન્નં પહિસેવિયં પુન્નં આલોહ્યં ૧, પુન્નં પહિસેવિયં પચ્છા આલોહ્યં ૨, પચ્છા પહિસેવિયં પુન્નં આલોહ્યં ૩, પચ્છા પહિસેવિયં પચ્છા આલોહ્યં ૪, । અપલિંચિયં અપલિંચિયં ૧, અપલિંચિયં પલિંચિયં ૨, પલિંચિયં અપલિંચિયં ૩, પલિંચિયં પલિંચિયં ૪, । પલિંચિયં પલિંચિયં આલોપમાણસ્સ સન્નમેય સકયં સાહણિયં જે ય્યાય પટ્ટવણાપ પટ્ટવિણ નિન્નિસમાણે પહિસેવહિ સેવિ કસિણે તત્થેવ આરુહિયન્ને સિયા ॥૧૮॥

જે ભિક્ખુ બહુસોવિ ચાઉમ્માસિયં વા બહુસોવિ સાહરેગચાઉમ્માસિયં વા, બહુસોવિ પંચમાસિયં વા બહુસોવિ સાહરેગપંચમાસિયં વા, ઇપ્પિં પરિહારદ્વાણાણં અન્નયરં પરિહારદ્વાણં પહિસેવિત્તા આલોપજ્જા, અપલિંચિયં આલોપમાણસ્સ ઠવણિજ્જં ઠાવહિત્તા કરણિજ્જં વેયાવહિયં, ઠાવિણ્ણં પહિસેવિત્તા સેવિ કસિણે તત્થેવ આરુહિયન્ને સિયા, પુન્નં પહિસેવિયં પુન્નં આલોહ્યં ૧, પુન્નં પહિસેવિયં પચ્છા આલોહ્યં ૨, પચ્છા પહિસેવિયં પુન્નં આલોહ્યં ૩, પચ્છા પહિસેવિયં પચ્છા આલોહ્યં ૪ । અપલિંચિયં અપલિંચિયં ૧, અપલિંચિયં પલિંચિયં ૨, પલિંચિયં અપલિંચિયં ૩, પલિંચિયં પલિંચિયં ૪, અપલિંચિયં અપલિંચિયં આલોપમાણસ્સ સન્નમેય સકયં સાહણિયં જે ય્યાય પટ્ટવણાપ પટ્ટવિણ નિન્નિસમાણે પહિસેવહિ સેવિ કસિણે તત્થેવ આરુહિયન્ને સિયા ॥૧૯॥

જે ભિક્ખુ બહુસોવિ ચાઉમ્માસિયં વા બહુસોવિ સાહરેગચાઉમ્માસિયં વા બહુસોવિ પંચમાસિયં વા બહુસોવિ સાહરેગપંચમાસિયં વા, ઇપ્પિં પરિહારદ્વાણાણં અન્નયરં પરિહારદ્વાણં પહિસેવિત્તા આલોપજ્જા, પલિંચિયં આલોપમાણસ્સ ઠવણિજ્જં

ठावइत्ता, करणिज्जं वेयावडिय, ठाविण्वि पडिसेवित्ता सेवि कसिणे तत्थेव आरुहियव्वे सिया, पुव्वं पडिसेविय पुव्वं आलोइय १, पुव्वं पडिसेविवं पच्छा आलोइयं २, पच्छा पडिसेवियं पुव्वं आलोइयं ३, पच्छा पडिसेवियं पच्छा आलोइयं ४ । अपलिउंचिण् अपलिउंचियं १, अपलिउंचिण् पलिउंचियं २, पलिउंचिण् अपलिउंचियं ३, पलिउंचिण् पलिउंचियं ४ । पलिउंचिण् पलिउंचिय आलोएमाणस्स सव्वमेयं सकय साहणिय जे एयाए पट्टवणाए पट्टविण् निव्विसमाणे पडिसेवइ सेवि कसिणे तत्थेव आरुहियव्वे सिया ॥२०॥

वहवे परिहारिया वहवे अपरिहारिया इच्छेज्जा एगयओ अभिनिसेज्जं वा अभिनिसीहियं वा चेइत्तए नो णं से कप्पइ थेरे अणापुच्छित्ता एगयओ अभिनिसेज्जं वा अभिनिसीहि यं वा चेइत्तए, कप्पइ णं से थेरे आपुच्छित्ता एगयओ अभिनिसेज्जं वा अभिनिसीहियं वा चेइत्तए, थेरा य णं से वियरेज्जा एवं णं कप्पइ एगयओ अभिनिसेज्जं वा अभिनिसीहियं वा चेइत्तए, थेरा य णं से नो वियरेज्जा एवं णं नो कप्पइ एगयओ अभिनिसेज्जं वा अभिनिसीहियं वा चेइत्तए । जो णं थेरेहिं अविइण्णे अभिनिसेज्जं वा अभिनिसीहियं वा चेइत्तए से संतरा छेए वा परिहारे वा ॥२१॥

परिहारकप्पट्टिण् भिक्खू वहिया थेराणं वेयावडियाए गच्छेज्जा, थेरा य से सरेज्जा कप्पइ से एगराइयाए पडिमाए जं णं जं णं दिस अण्णे साहम्मिया, विहरंति तं-णं, तं णं दिसं उवलित्तए, नो से कप्पइ तत्थ विहारवत्तियं वत्थए, कप्पइ से तत्थ कारणवत्तियं वत्थए, तसि च णं कारणंसि निट्ठियंसि परो वएज्जा वसाहि अज्जो ! एगरायं वा दुराय वा, एवं से कप्पइ एगरायं वा दुरायं वा वत्थए, नो से कप्पइ परं एगरायाओ वा दुरायाओ वा वत्थए, जे तत्थ परं एगरायाओ वा दुरायाओ वा, वसइ से संतरा छेए वा परिहारे ॥२२॥

परिहारकप्पट्टिण् भिक्खू वहिया थेराणं वेयावडियाए गच्छेज्जा, थेरा य से नो सरेज्जा कप्पइ से निव्विसमाणस्स एगराइयाए पडिमाए जं णं जं णं दिसं अण्णे साहम्मिया विहरंति तं णं तं णं दिसं उवलित्तए, नो से कप्पइ तत्थ विहारवत्तियं वत्थए, कप्पइ से तत्थ कारणवत्तियं वत्थए, तंसि च णं कारणंसि निट्ठियंसि परो वएज्जा वसाहि अज्जो ! एगरायं वा दुरायं वा, एवं से कप्पइ एगरायं वा दुरायं वा वत्थए, नो से कप्पइ परं एगरायाओ वा दुरायाओ वत्थए, जं तत्थ परं एगरायाओ वा दुरायाओ वा वसइ से संतरा छेए वा परिहारे वा ॥२३॥

परिहारकप्पट्टिए भिक्खू वहिया थेराणं वेयावडियाए गज्जेज्जा, थेरा य से सरेज्जा वा नो सरेज्जा वा कप्पइ से निव्विसमाणस्स एगराइयाए पडिमाए जं णं जं ण दिसं अन्ने साहम्मिया विहरंति त णं तं णं दिसं उवलित्तए, नो से कप्पइ तत्थ विहारवत्तिं वत्थए, कप्पइ से तत्थ कारणवत्तिं वत्थए, तंसि च ण कारणंसि निट्ठियंसि परो वएज्जा वसाहि अज्जो ! एगरायं वा दुरायं वा एवं से कप्पइ एगरायं वा दुरायं वा वत्थइ, नो से कप्पइ पर एगरायाओ वा दुरायाओ वा वत्थए, जं तत्थ पर एगरायाओ वा दुरायाओ वा वसइ से संतरा छेए वा परिहारे वा ॥२४॥

भिक्खू य गणाओ अवक्कम्म एगल्लविहारपडिमं उवसंपज्जित्ता णं विहरेज्जा, से य इच्छेज्जा दोच्चपि तमेव गण उवसंपज्जित्ता णं विहरित्तए अत्थि या इत्थ सेसे पुणो आलोएज्जा पडिक्कमेज्जा पुणो छेयपरिहारस्स उवट्ठाएज्जा ॥२५॥

गणावच्छेयए य गणाओ अवक्कम्म एगल्लविहारपडिमं उवसंपज्जित्ता णं विरेज्जा, से य इच्छेज्जा दोच्चपि तमेव गण उवसंपज्जित्ता णं विहरित्तए पुणो आलोएज्जा पुणो पडिक्कमेज्जा पुणो छेयपरिहारस्स उवट्ठावेज्जा ॥२६॥

आयरियउवज्झाए य गणाओ अवक्कम्म एगल्लविहारपडिमं उवसंपज्जित्ता णं विहरेज्जा, से य इच्छेज्जा दोच्चपि तमेव गण उवसंपज्जित्ता णं विहरित्तए पुणो आलोएज्जा पुणो पडिक्कमेज्जा पुणो छेयपरिहारस्स उवट्ठाएज्जा ॥२७॥

भिक्खू य गणाओ अवक्कम्म पासत्थविहारपडिमं उवसंपज्जित्ता णं विहरेज्जा, से य इच्छेज्जा दोच्चपि तमेव गण उवसंपज्जित्ता णं विहरित्तए, अत्थि या इत्थ सेसे पुणो आलोएज्जा पुणो पडिक्कमेज्जा पुणो छेयस्स वा परिहारस्स वा उवट्ठावेज्जा ॥२८॥

भिक्खू य गणाओ अवक्कम्म जहाल्लंदविहारपडिमं उवसंपज्जित्ता णं विहरेज्जा, से य इच्छेज्जा दोच्चपि तमेव गण उवसंपज्जित्ता णं विहरित्तए, अत्थि या इत्थ सेसे पुणो आलोएज्जा पुणो पडिक्कमेज्जा पुणो छेयस्स वा परिहारस्स वा उवट्ठावेज्जा ॥२९॥

भिक्खू य गणाओ अवक्कम्म कुसीलविहारपडिमं उवसंपज्जित्ता णं विहरेज्जा, से य इच्छेज्जा दोच्चपि तमेव गण उवसंपज्जित्ता णं विहरित्तए अत्थि या इत्थ सेसे पुणो आलोएज्जा पुणो पडिक्कमेज्जा पुणो छेयस्स वा परिहारस्स वा उवट्ठावेज्जा ॥३०॥

भिक्खू य गणाओ अवक्कम्म ओसन्नविहारपडिमं उवसंपज्जित्ता णं विहरेज्जा, से य इच्छेज्जा दोच्चपि तमेव गण उवसंपज्जित्ता णं विहरित्तए अत्थि या इत्थ सेसे पुणो आलोएज्जा पुणो पडिक्कमेज्जा पुणो छेयस्स वा परिहारस्स वा उवट्ठावेज्जा ॥३१॥

भिक्षू य गणाओ अवक्कम्म संसत्तविहारपडिमं उवसंपज्जित्ता णं विहरेज्जा, से य इच्छेज्जा दोच्चपि तमेव गण उवसंपज्जित्ता ण विहरित्तए अत्थि या इत्य सेसे पुणो आलोएज्जा पुणो पडिक्कमेज्जा पुणो छेयस्स वा परिहारस्स वा उवट्ठावेज्जा ॥३२॥

भिक्षू य गणाओ अवक्कम्म परपासंडपडिमं उवसंपज्जित्ता णं विहरेज्जा, से य इच्छेज्जा दोच्चपि तमेव गणं उवमपज्जित्ता णं विहरित्तए, नत्थि ण तस्स तप्पत्तिए केइ छेए वा परिहारे वा, नन्नत्थ एगाए आलोयणाए ॥३३॥

भिक्षू य गणाओ अवक्कम्म ओढावेज्जा, से य इच्छेज्जा दोच्चपि तमेव गणं उवसंपज्जित्ता णं विहरित्तए, नत्थि णं तस्स तप्पत्तिए केइ छेए वा परिहारे वा नन्नत्थ एगाए सेहोवणियाए ॥३४॥

भिक्षू य अन्नयरं अक्किच्चट्ठाणं सेवित्ता इच्छेज्जा आलोइत्तए जत्थेव अप्पणो आपरियउवज्झाए पासेज्जा तेसंतियं आलोज्जा पडिक्कमेज्जा निंदेज्जा गरहेज्जा विउट्ठेज्जा विसोहेज्जा अकरणयाए अब्भुट्ठेज्जा अहारिहं तवोकम्मं पाय च्छित्तं पडिवज्जेज्जा (१) ।

नो चेव अप्पणो आयरियउवज्झाए जत्थेव संभोइयं साहम्मियं पासेज्जा बहुस्सुयं ववभागमं तस्संतियं आलोएज्जा पडिक्कमेज्जा निंदेज्जा गरहेज्जा विउट्ठेज्जा विसोहेज्जा अकरणयाए अब्भुट्ठेज्जा अहारिहं तवोकम्मं पायच्छित्तं पडिवज्जेज्जा (२) ।

नो चेव संभोइयं साहम्मियं, जत्थेव अन्नसंभोइयं साहम्मियं पासेज्जा बहुस्सुयं ववभागमं तस्संतियं आलोएज्जा पडिक्कमेज्जा निंदेज्जा गरहेज्जा विउट्ठेज्जा विसोहेज्जा अकरणाए अब्भुट्ठेज्जा अहारिहं तवोकम्मं पायच्छित्तं पडिवज्जेज्जा (३)

नो चेव अन्नसंभोइयं साहम्मियं जत्थेव सारुवियं पासेज्जा बहुस्सुयं ववभागमं तस्संतियं आलोएज्जा पडिक्कमेज्जा निंदेज्जा गरहेज्जा विउट्ठेज्जा विसोहेज्जा अकरणयाए अब्भुट्ठेज्जा अहारिहं तवोकम्मं पायच्छित्तं पडिवज्जेज्जा (४) ।

नो चेव सारुवियं पासेज्जा बहुस्सुयं ववभागमं जत्थेव समणोवासगं पच्छाकड पासेज्जा बहुस्सुयं ववभागमं तस्सत्तिए आलोएज्जा पडिक्खमेज्जा निंदेज्जा गरहेज्जा विउट्ठेज्जा विसोहेज्जा अकरणयाए अब्भुट्ठेज्जा अहारिहं तवोकम्मं पायच्छित्तं पडिवज्जेज्जा (५) ।

नो चेव सम्मणोवासगं पच्छाकडं पासेज्जा वहुस्सुयं ववभागमं जत्येव सम्मं-
भावियाइं चेइयाइ पासेज्जा तेसंतिए आलोएज्जा पडिकक्केज्जा निंदेज्जा गरहेज्जा
विउट्टेज्जा विसोहेज्जा अकरणयाए अब्भुट्टेज्जा अहारिहं तवोकम्मं पायच्छित्तं पडिव-
ज्जेज्जा (६) ।

नो चेव सम्मभावियाइं चेइयाइं पासेज्जा, वहिया गामस्स वा नगरस्स वा निग-
मस्स वा रायहाणीए वा खेडस्स वा कव्वडस्स वा मडंबस्स वा पट्टणस्स वा दोणमु
हस्स वा आसमस्स वा संवाहस्स वा संनिवेसस्स वा पाईणाभिमुहे वा उदीणाभिमुहे वा
करयलपरिग्गहिय सिरसावत्त मत्थए अंजलिं कट्ठु एवं वएज्जा-एवइया मे अवराहा
एवइक्खुत्तो अह अवरो अरहंताणं सिद्धाण अंतिए आलोएज्जा पडिकक्केज्जा निंदेज्जा
गरहेज्जा विउट्टेज्जा विसोहेज्जा अकरणयाए अब्भुट्टेज्जा अहारिह तवोकम्मं पायच्छित्तं
पडिवज्जेज्जासि (७) त्ति वेमि ॥३५॥

॥ ववहारे पढमो उद्देशो समत्तो ॥

॥ वीओ उद्देसो ॥

दो साहम्मिया एगयओ विहरंति एगे तत्थ अन्नयरं अकिच्चट्ठाणं पडिसेवित्ता आलोएज्जा ठवणिज्जं ठावडत्ता करणिज्जं वेयावडियं ॥१॥

दो साहम्मिया एगयओ विहरति दोवि ते अण्णयरं अकिच्चट्ठाणं पडिसेवित्ता आलोएज्जा एगं तत्थ कप्पागं ठावडत्ता एगे णिव्विसेज्जा अह पच्छा सेवि णिव्विसेज्जा ॥२॥

बहवे साहम्मिया एगयओ विहरंति एगे तत्थ अण्णयरं अकिच्चट्ठाणं पडिसेवित्ता आलोएज्जा, तत्थ ठवणिज्जं ठावडत्ता करणिज्जं वेयावडियं ॥३॥

बहवे साहम्मिया एगयओ विहरंति सन्वेवि ते अण्णयरं अकिच्चट्ठाणं पडिसेवित्ता आलोएज्जा, एगं तत्थ कप्पागं ठावडत्ता अवसेसा णिव्विसेज्जा, अह पच्छा सेवि णिव्विसेज्जा ॥४॥

परिहारकप्पट्ठिए भिक्खुं गिलायमाणे अण्णयरं अकिच्चट्ठाणं पडिसेवित्ता आलोएज्जा से य संथरेज्जा ठवणिज्जं ठावडत्ता करणिज्जं वेयावडियं,

से य णो संथरेज्जा अणुपरिहारिणं करणिज्जं वेयावडियं, से य संते बळे अणुपरिहारिणं कीरमाणं वेयावडियं साइज्जेज्जा से य कसिणे तत्थेव आरुहियन्वे सिया ॥५॥

परिहारकप्पट्ठियं भिक्खुं गिलायमाणं णो कप्पइ तस्स गणावच्छेयगस्स निज्जूहित्तए अगिलाए तस्स करणिज्जं वेयावडियं जाव तओ रोगायंकायो विप्पमुक्को, तओ पच्छा तस्स अहालहुस्सए नामं ववहारे पट्ठवियन्वे सिया ॥६॥

अणवट्ठप्प भिक्खुं गिलायमाणं नो कप्पइ तस्स गणावच्छेयगस्स निज्जूहित्तए, अगिलाए तस्स करणिज्जं वेयावडियं जाव तओ रोगायंकाओ विप्पमुक्को तओ पच्छा तस्स अहालहुस्सए नामं ववहारे पट्ठवियन्वे सिया ॥७॥

पारंचियं भिक्खुं गिलायमाणं नो कप्पइ तस्स गणावच्छेयगस्स निज्जूहित्तए, अगिलाए तस्स करणिज्जं वेयावडियं जाव तओ रोगायंकाओ विप्पमुक्को तओ पच्छा तस्स अहालहुस्सगे नामं ववहारे पट्ठवियन्वे सिया ॥८॥

खित्तचित्तं भिक्खुं गिलायमाणं नो कप्पइ तस्स गणावच्छेयगस्स निज्जूहित्तए, अगिलाए तस्स करणिज्जं वेयावडियं जाव तओ रोगायंकाओ विप्पमुक्को, तओ पच्छा तस्स अहालहुस्सए नामं ववहारे पट्ठवियन्वे सिया ॥९॥

दित्तचित्तं भिक्खुं गिलायमाणं नो कप्पइ तस्स गणावच्छेयगस्स निज्जूहित्तए,
अगिलाए तस्स करणिज्जं वेयावडियं जाव तओ रोगायंकाओ विप्पमुक्को तओ पच्छा
तस्स अहालहुस्सगे नामं ववहारे पट्टवियन्वे सिया ॥१०॥

जक्खाइट्ठं भिक्खुं गिलायमाणं नो कप्पइ तस्य गणावच्छेयगस्स निज्जूहित्तए,
अगिलाए तस्स करणिज्जं वेयावडियं जाव तओ रोगायंकाओ विप्पमुक्को, तओ पच्छा
तस्स अहालहुस्सगे नामं ववहारे पट्टवियन्वे सिया ॥११॥

उम्मायपत्तं भिक्खुं गिलायमाणं नो कप्पइ तस्स गणावच्छेयगस्स निज्जूहित्तए,
अगिलाए तस्स करणिज्जं वेयावडियं जाव तओ रोगायंकाओ विप्पमुक्को, तओ पच्छा
अहालहुस्सगे नामं ववहारे पट्टवियन्वे सिया ॥१२॥

उवसग्गपत्तं भिक्खुं गिलायमाणं नो कप्पइ तस्स गणावच्छेयगस्स निज्जूहित्तए,
अगिलाए तस्स करणिज्जं वेयावडियं जाव तओ रोगायंकाओ विप्पमुक्को, तओ पच्छा
तस्स अहालहुस्सगे नामं ववहारे पट्टवियन्वे सिया ॥१३॥

साहिगरणं भिक्खुं गिलायमाणं नो कप्पइ तस्स गणावच्छेयगस्स, निज्जूहित्तए,
अगिनाए तस्स करणिज्जं वेयावडियं जाव तओ रोगायंकाओ विप्पमुक्को तओ पच्छा
अहालहुस्सगे नामं ववहारे पट्टवियन्वे सिया ॥१४॥

सपायच्छित्तं भिक्खुं गिलायमाणं नो कप्पइ तस्स गणावच्छेयगस्स निज्जूहि-
त्तए, अगिलाए तस्स करणिज्जं वेयावडियं जाव तओ रोगायंकाओ विप्पमुक्को, तओ
पच्छा तस्स अहालहुस्सगे नामं ववहारे पट्टवियन्वे सिया ॥१५॥

भत्तपाणपडियाइक्खियं भिक्खुं गिलायमाणं नो कप्पइ तस्स गणावच्छेयगस्स
निज्जूहित्तए, अगिलाए तस्स करणिज्जं वेयावडियं जाव तओ रोगायंकाओ विप्पमुक्को,
तओ पच्छा अहालहुस्सगे नामं ववहारे पट्टवियन्वे सिया ॥१६॥

अट्टजाय भिक्खुं गिलायमाणं नो कप्पइ तस्स गणावच्छेयगस्स निज्जूहित्तए,
अगिलाए तस्स करणिज्जं वेयावडियं जाव तओ रोगायंकाओ विप्पमुक्को, तओ पच्छा
अहालहुस्सगे नामं ववहारे पट्टवियन्वे सिया ॥१७॥

अणवट्ठप्पं भिक्खुं अगिदिभूयं नो कप्पइ तस्स गणावच्छेयगस्स उवट्ठावेत्तए ।
अणवट्ठप्पं भिक्खुं गिदिभूयं कप्पइ तस्स गणावच्छेयगस्स उवट्ठावेत्तए ॥१८॥

पारंचियं भिक्खुं अगिहिभूयं नो कप्पइ तस्स गणावच्छेयगस्स उवट्ठावित्तए । पारंचियं भिक्खुं गिहिभूयं कप्पइ तस्स गणावच्छेयगस्स उवट्ठावित्तए ॥१९॥

अणवट्ठप्पं भिक्खुं पारंचियं वा भिक्खुं गिहिभूयं वा अगिहिभूयं वा कप्पइ तस्स गणावच्छेयगस्स उवट्ठावित्तए जहा तस्स गणस्स पत्तियं सिया ॥२०॥

दो साहम्मिया एगयओ विहरति, एगे तत्थ अणायरं अकिच्चट्ठाणं पडिसे-
वित्ता आलोएज्जा, अहण्णं भंते ! अमुएण साहुणा सद्धिं इमंमि य कारणमि मेहुणप-
डिसेवी, पच्चयहेउं च सयं पडिसेवियं भणइ तत्थ पुच्छियन्वे किं पडिसेवी ? अपडि-
सेवी ?, से य वएज्जा पडिसेवी परिहारपत्ते । से य वएज्जा णो पडिसेवी णो परि-
हारपत्ते । ज से पमाणं वयइ से य पमाणाओ घेतन्वे सिया से किमाहु भंते !, सच्च-
पइण्णा ववहारा ॥२१॥

भिक्खू य गणाओ अवक्कम्म ओहाणुपेही वएज्जा, से आहच्च अणोहाइओ, से य
इच्छेज्जा दोच्चंपि तमेव गणं उवसंपज्जित्ता णं विहरित्तए । तत्थ ण थेराणं इमेयारूवे
विवाए समुप्पज्जिज्जा इमं अज्जो ! जाणह किं पडिसेवी किं अपडिसेवी ? से य वएज्जा
पडिसेवी परिहारपत्ते, से य वएज्जा नो पडिसेवी नो परिहारपत्ते, जं से पमाणं वयइ
से य पमाणाओ घेतन्वे, से किमाहु भंते !, सच्चपइण्णा ववहारा ॥२२॥

एगपक्खियस्स भिक्खुयस्स कप्पइ आयरियउवज्झायाणं इत्तरियं दिसं वा अणुदिसं वा
उद्दिसित्तए वा धारित्तए वा जहा वा तस्स गणस्स पत्तियं सिया ॥२३॥

वहवे परिहारिया वहवे अपरिहारिया इच्छेज्जा एगयओ एगमासं वा दुमासं वा
तिमासं वा चाउम्मास वा पंचमासं वा छम्मासं वा वत्थए ते अन्नमन्नं संभुजंति अन्न-
मन्नं नो संभुजंति मासंते तओ पच्छा सव्वेवि एगयओ संभुजति ॥२४॥

परिहारकप्पट्टियस्स भिक्खुस्स णो कप्पइ असणं वा पाणं वा खाइमं वा साइमं
वा दाउं वा अणुप्पदाउं वा, थेरा णं वएज्जा इमं ता अज्जो ! तुमं एएसिं देहि वा
अणुप्पदेहि वा एवं से कप्पइ दाउं वा अणुप्पदाउ वा, कप्पइ से लेवं अणुजाणावित्तए
अणुजाणाह भंते ! लेवाए एवं से कप्पइ लेवं समासेवित्तए ॥२५॥

परिहारकप्पट्टिए भिक्खू सएणं पडिग्गहेणं वहिया अप्पणो वेयावडियाए
गच्छेज्जा, थेरा य तं वएज्जा-पडिग्गाहेहि अज्जो ! अहंपि भोक्खामि वा पाहामि
वा, एव णं से कप्पइ पडिग्गहिंत्तए, तत्थ णो कप्पइ अपरिहारिएणं परिहारियस्स

पडिग्गहसि असणं वा पाणं वा खाइम वा साइम वा भोत्तए वा पायए वा, कप्पइ से सयंसि पडिग्गहंसि सयंसि पलासगंसि कमढगंसि वा सयंसि खुव्वगंसि पाणिसि वा उद्धट्टु उद्धट्टु वा भोत्तए वा पायए वा, एस कप्पे अपारिहारियस्स पारिहारियओ ॥२६॥

परिहारकप्पट्ठिए भिक्खू थेराणं पडिग्गहेणं वहिया थेराणं वेयावडियाए गच्छेज्जा थेरा य वएज्जा पडिग्गाहेहि अज्जो ! तुमंपि एत्थ भोक्खसि वा पाहसि वा, एवं से कप्पइ पडिग्गाहत्तए, तत्थ णो कप्पइ पारिहारिणं अपारिहारियस्स पडिग्गहंसि असणं वा पाण वा खाइमं वा साइमं वा भोत्तए वा पायए वा, कप्पइ से सयंसि पडिग्गहसि वा सयंसि पलासगंसि कमढगंसि वा सयंसि खुव्वगंसि वा सयंसि पाणिसि वा उद्धट्टु उद्धट्टु भोत्तए वा पायए वा एस कप्पे पारिहारियस्स अपारिहारियओत्ति वेमि ॥२७॥

॥ वव्हारे बीओ उइसो समत्तो ॥२॥

॥ तइओ उद्देसो ॥

भिकखू य इच्छेज्जा गणं धारित्तए भगवं च से अपलिच्छण्णे एवं से नो कप्पइ गणं धारित्तए । भगवं च से पलिच्छन्ने एवं से कप्पइ गणं धारित्तए ॥१॥

भिकखू य इच्छेज्जा गण धारित्तए नो से कप्पइ थेरे अणापुच्छित्ता गणं धारित्तए । कप्पइ से थेरे आपुच्छित्ता गणं धारित्तए । थेरा य से वियरेज्जा एवं से कप्पइ गणं धारित्तए, थेरा य से नो वियरेज्जा एव से नो कप्पइ गणं धारित्तए । जणं थेरेहिं अविइणं गण धारेज्जा से सतरा छेए वा परिहारे वा ॥२॥

तिवासपरियाए समणे निगंथे आयारकुसले संजमकुसले पवयणकुसले पन्नत्तिकुसले संगहकुसले उवग्गहकुमले अक्खयायारे अभिन्नायारे असवलायारे असकिलिद्धायारे बहुस्सुए वच्चागमे जहन्नेण आयारकप्पधरे कप्पइ उवज्झायत्ताए उद्दिसित्तए ॥३॥

सच्चेव णं से तिवासपरियाए समणे निगंथे नो आयारकुसले नो संजमकुसले नो पवयणकुसले नो पन्नत्तिकुसले नो संगहकुसले नो उवग्गहकुसले खयायारे भिन्नायारे सवलायारे संकिलिद्धायारे अप्पसुए अप्पागमे नो कप्पइ उवज्झायत्ताए दिसित्तए ॥४॥

पंचवासपरियाए समणे निगंथे आयारकुसले संजमकुसले पवयणकुसले पन्नत्तिकुसले संगहकुसले उवग्गहकुसले अक्खयायारे असवलायारे असंकिलिद्धायारे बहुस्सुए वच्चागमे जहन्नेणं दसाकप्पववहारधरे कप्पइ आयरियउवज्झायत्ताए उद्दिसित्तए ॥५॥

सच्चेव णं से पंचवासपरियाए समणे निगंथे नो आयारकुसले नो संजमकुसले नो पवयणकुसले नो पन्नत्तिकुसले नो संगहकुसले नो उवग्गहकुसले खयायारे भिन्नायारे सवलायारे संकिलिद्धायारे अप्पसुए अप्पागमे नो कप्पइ आयरियउवज्झायत्ताए उद्दिसित्तए ॥६॥

अट्ठवासपरियाए समणे निगंथे आयारकुसले संजमकुसले पवयणकुसले पन्नत्तिकुसले संगहकुसले उवग्गहकुसले अक्खयायारे अभिन्नायारे असवलायारे बहुस्सुए वच्चागमे जहन्नेणं ठाणसमवायधरे कप्पइ आयरियत्ताए उवज्झायत्ताए गणावच्छेयगत्ताए उद्दिसित्तए ॥७॥

सच्चेव ण अट्ठवासपरियाए समणे निगंथे नो आयारकुसले नो संजमकुसले नो पवयणकुसले नो पन्नत्तिकुसले नो संगहकुसले नो उवग्गहकुसले खयायारे भिन्नायारे

सबलायारे संकिल्हियायारे अप्पसुए अप्पागमे नो कप्पइ आयरियत्ताए उवज्झायत्ताए गणावच्छेयगत्ताए उद्दिसित्तए ॥८॥

निरुद्धपरियाए समणे णिग्गंथे कप्पइ तद्विसं आयरियउवज्झायत्ताए उद्दिसित्तए, से किमाहु भंते ! अत्थि णं थेराण तहाख्खाणि कुलाणि कडाणि पत्तियाणि थेज्जाणि वेसासियाणि संमयाणि सम्मुइयकराणि अणुमयाणि बहुमयाणि भवंति, तेहिं कडेहिं तेहिं पत्तिएहिं तेहिं थेज्जेहिं तेहिं वेसासिएहिं तेहिं संमएहिं तेहिं सम्मुइयकरेहिं तेहिं अणुमएहिं तेहिं बहुमएहिं जं से निरुद्धपरियाए समणे णिग्गंथे कप्पइ आयरियउवज्झायत्ताए उद्दिसित्तए तद्विसं ॥९॥

निरुद्धवासपरियाए समणे णिग्गंथे कप्पइ आयरियउवज्झायत्ताए उद्दिसित्तए सम्मुच्छेयकप्पंसि तस्स णं आयरपकप्पस्स देसे अवट्टिए सेय 'अहिज्जिस्सामि'-त्ति अहिज्जेज्जा एव से कप्पइ आयरियउवज्झायत्ताए उद्दिसित्तए, से य 'अहिज्जिस्सामि'-त्ति नो अहिज्जेज्जा एव से नो कप्पइ आयरियउवज्झायत्ताए उद्दिसित्तए तद्विसं ॥१०॥

णिग्गंथस्स ण नव-डहर-तरुणस्य आयरियउवज्झाए वीसंभेज्जा नो से कप्पइ अणायरियउवज्झायत्ताए होत्तए, कप्पइ से पुव्वं आयरियं उद्दिसावेत्ता तओ पच्छा उवज्झायं, से किमाहु भंते ! दुसंगहिए समणे णिग्गंथे तजहा आयरिएण उवज्झाएण य ॥११॥

णिग्गंथीए णं नव डहर-तरुणीए आयरियउवज्झाए वीसंभेज्जा नो से कप्पइ अणायरियउवज्झायत्ताए होत्तए, कप्पइ से पुव्वं आयरियं उद्दिसावेत्ता तओ उवज्झायं, तओ पच्छा पवित्तिणिं, से किमाहु भंते ! तिसंगहिया समणी निग्गंथी तजहा-आयरिएण उवज्झाएणं पवित्तिणीए य ॥१२॥

भिक्षू य गणाओ अवक्कम्म मेहुणं पडिसेवेज्जा तिणिण संवच्छराणि तस्स तप्प-त्तियं नो कप्पइ आयरियत्तं वा जाव गणावच्छेयगत्तं वा उद्दिसित्तए वा धारित्तए वा, तिहिं संवच्छरेहिं वीइक्कंतेहिं चउत्थगंसि संवच्छरंसि पट्ठियंसि ठियस्स उवसतस्स उवरयस्स पडिविरयस्स णिव्विगारस्स, एवं से कप्पइ आयरियत्तं वा जाव गणावच्छेयगत्तं वा उद्दिसित्तए वा धारित्तए वा ॥१३॥

गणावच्छेयए गणावच्छेयगत्तं अणिविखवित्ता मेहुणधम्मं पडिसेवेज्जा जावज्जी वाए तस्स तप्पत्तियं नो कप्पइ आयरियत्तं वा जाव गणावच्छेयगत्तं वा उद्दिसित्तए वा धारित्तए वा ॥१४॥

गणावच्छेयए गणावच्छेयगतं णिविस्ववित्ता मेदुणधम्मं पडिसेवेज्जा तिण्णि संवच्छ-
राणि तस्स तप्पत्तिय नो कप्पइ आयरियत्तं वा जाव गणावच्छेयगतं वा उद्दिसित्तए वा
धारित्तए वा, तिडि संवच्छरेहिं वीडक्कंतेहिं चउत्थगसि संवच्छरंसि पड्वियसि ठियस्स
उवसंतस्स उवरयस्स पडिविरयस्स निव्विगारस्स एवं से कप्पइ आयरियत्तं वा जाव
गणावच्छेयगतं वा उद्दिसित्तए वा धारित्तए वा ॥१५॥

आयरियउवज्झाए आयरियउवज्झायत्त अणिक्खिवित्ता मेहुणधम्मं पडिसेवेज्जा
जावज्जीजाए तस्स तप्पत्तियं नो कप्पइ आयरियत्तं वा जाव गणावच्छेयगतं वा उदि-
सित्तए वा धारित्तए वा ॥१६॥

आयरियउवज्झाए आयरियउवज्झायत्त णिविरयित्ता मेहुणधम्मं पडिसेवेज्जा तिणि
संवच्छराणि तस्स तप्पत्तिय नो कप्पइ आयरियत्तं वा जाव गणावच्छेयगत्त वा उद्दिसि-
त्तए वा धारित्तए वा, तिहिं संवच्छरेहिं वोइक्कंनेहिं चउत्थंगंसि संवच्छरंसि पट्ठियंसि
ठियस्स उवसंतस्स उवरयस्स पडिविरयस्स णिविगारस्स एवं से कप्पइ आयरियत्तं वा
जाव गणावच्छेयगत्त वा उद्दिसित्तए वा धारित्तए वा ॥१७॥

भिक्षू य गणाओ अन्नकम्म ओहाएज्जा, तिण्णि संवच्छराणि तस्स तप्पत्तियं नो कप्पइ आयरियत्तं वा जाव गणावच्छेयगत्तं वा उद्दिसिच्चए वा धारित्तए वा, तिहिं संवच्छरेहिं वीइक्कंतेहिं चउत्थगंसि संवच्छरंसि पट्ठियंसि ठियस्स उवसतस्स उवरयस्स पडिच्चिरयस्स निव्विगारस्स एवं से कप्पइ आयरियत्तं वा जाव गणावच्छेयगत्तं वा उद्दिसिच्चए वा धारित्तए वा ॥१८॥

गणावच्छेयए गणावच्छेयगतं अणिविस्त्रित्ता ओहाएज्जा जावज्जीवाए तस्स
तप्पत्तिर्यं नो कप्पइ आयरियत्तं वा जाव गणावच्छेयगतं वा उद्दिस्सित्तए वा धारित्तए वा ॥

गणावच्छेयए गणावच्छेयगतं णिक्खित्ता ओहाएज्जा तिण्णि संवच्छराणि तस्स
तप्पत्तिर्यं नो कप्पइ आयरियत्तं वा गणावच्छेयगतं वा जाव उद्दिसित्तए वा धारित्तए
वा, तिहिं संवच्छरेहिं वीइक्कंतेहिं चउत्थंगंसि संवच्छरसि पड्डियंसि ठियस्स उवसंतस्स
उवरयस्स पड्डिविरयस्स निव्विगारस्स एव से कप्पइ आयरियत्तं वा जाव गणावच्छेयगतं
वा उद्दिसित्तए वा धारित्तए वा ॥२०॥

आयरियउवज्झाए आयरियउवज्झायत्तं अणिविखवित्ता ओहाएज्जा जावज्जीवाए
तस्स पप्पत्तिर्यं नो कप्पइ आयरियत्तं वा जाव गणावच्छेयगतं वा उद्दिस्सित्तए वा धारि-
त्तए वा ॥२१॥

आयरियउवज्झाए आयरियउवज्झायत्तं णिविखवित्ता ओहाएज्जा तिण्णि संवच्छ-
राणि तस्स तप्पत्तियं नो कप्पइ आयरियत्तं वा जाव गणावच्छेयगत्तं वा उद्दिसित्तए वा
धारित्तए वा, तिहिं संवच्छरेहिं वीइवकंतेहिं चउत्थंगंसि संवच्छरंसि पट्टियसि ठियस्स
उवसंतस्स उवरयस्स पडिविरयस्स निच्चिगारस्स एव से कप्पइ आयरियत्तं वा जाव गणा-
वच्छेयगत्तं वा उद्दिसित्तए वा धारित्तए वा ॥२२॥

भिकखु य बहुस्सुए वग्भागमे बहुसो बहुसु आगाढागादेसु कारणेसु माई मुसा
वाई अमुई पावजीवी, जावज्जीवाए तस्स तप्पत्तियं नो कप्पइ आयरियत्तं वा जाव
गणावच्छेयगत्तं वा उद्दिसित्तए वा धारित्तए वा ॥२३॥

गणावच्छेयए बहुस्सुए वग्भागमे बहुसो बहुसु आगाढागादेसु कारणेसु माई
मुसावाई अमुई पावजीवी जावज्जीवाए तस्स तप्पत्तियं नो कप्पइ आयरियत्तं वा जाव
गणावच्छेयगत्तं वा उद्दिसित्तए वा धारित्तए वा ॥२४॥

आयरियउवज्झाए बहुस्सुए वग्भागमे बहुसो बहुसु आगाढागादेसु कारणेसु माई
मुसावाई अमुई पावजीवी जावज्जीवाए तस्स तप्पत्तियं नो कप्पइ आयरियत्तं वा जाव
गणावच्छेयगत्तं वा उद्दिसित्तए वा धारित्तए वा ॥२५॥

वहवे भिकखुणो बहुस्सुया वग्भागमा बहुसो बहुसु आगाढागादेसु कारणेसु माई
मुसावाई अमुई पावजीवी जावज्जीवाए तेसिं तप्पत्तियं नो कप्पइ आयरियत्तं वा जाव
गणावच्छेयगत्तं वा उद्दिसित्तए वा धारित्तए वा ॥२६॥

वहवे गणावच्छेयया बहुस्सुया वग्भागमा बहुसो बहुसु आगाढागादेसु कारणेसु
माई मुसावाई अमुई पावजीवी जावज्जीवाए तेसिं तप्पत्तियं नो कप्पइ आयरियत्तं वा
जाव गणावच्छेयगत्तं वा उद्दिसित्तए वा धारित्तए वा ॥२७॥

वहवे आयरियउवज्झाया बहुस्सुया वग्भागमा बहुसो बहुसु आगाढागादेसु कार-
णेसु माई मुसावाई अमुई पावजीवी जावज्जीवाए तेसिं तप्पत्तियं नो कप्पइ आयरियत्तं
वा जाव गणावच्छेयगत्तं वा उद्दिसित्तए वा धारित्तए वा ॥२८॥

वहवे भिकखुणो वहवे गणावच्छेयगा वहवे आयरियउवज्झाया बहुस्सुया वग्भागमा
बहुसो बहुसु आगाढागादेसु कारणेसु माई मुसावाई अमुई पावजीवी जावज्जीवाए तेसिं
तप्पत्तियं नो कप्पइ आयरियत्तं वा जाव गणावच्छेयगत्तं वा उद्दिसित्तए वा धारित्तए वा ॥

॥ ववहारे तइओ उदेसो समत्तो ॥३॥

॥ चउत्थो उहेसो ॥

नो कप्पइ आयरियउवज्झायस्स एगाणियस्स हेमंतगिम्हासु चरित्तए ॥१॥

कप्पइ आयरियउवज्झायस्स अप्पविड्यस्स हेमंतगिम्हासु चरित्तए ॥२॥

नो कप्पइ गणावच्छेयगस्स अप्पविड्यस्स हेमंतगिम्हासु चरित्तए ॥३॥

कप्पइ गणावच्छेयगस्स अप्पतइयस्स हेमंतगिम्हासु चरित्तए ॥४॥

नो कप्पइ आयरियउवज्झायस्स अप्पविड्यस्स वासावासं वत्थए ॥५॥

कप्पइ आयरियउवज्झायस्स अप्पतइयस्स वासावासं वत्थए ॥६॥

नो कप्पइ गणावच्छेयगस्स अप्पतइयस्स वासावासं वत्थए ॥७॥

कप्पइ गणावच्छेयगस्स अप्पचउत्थस्स वासावासं वत्थए ॥८॥

से गामंसि वा नगरंसि वा निगमंसि वा रायहाणीए वा खेडंसि वा कच्चडंसि वा मडंबंसि वा पट्टणंसि वा दोणमुहंसि वा आसमंसि वा संवाहंसि वा संनिवेसंसि बहूणं आयरियउवज्झायाण अप्पविड्याणं, बहूणं गच्छावच्छेयगाणं अप्पतइयाणं कप्पइ हेमंतगिम्हासु चरित्तए अन्नमन्ननिस्साए ॥९॥

से गामंसि वा नगरंसि वा निगमंसि वा रायहाणीए वा खेडंसि वा कच्चडंसि वा मडंबंसि वा पट्टणंसि वा दोणमुहंसि वा आसमंसि वा संवाहंसि वा संनिवेसंसि वा बहूणं आयरियउवज्झायाणं अप्पतइयाणं, बहूणं गणावच्छेयगाणं अप्पचउत्थाणं कप्पइ वासावासं वत्थए अन्नमन्ननिस्साए ॥१०॥

गामाणुगामं दूइज्जमाणे भिक्खू जं पुरओ कट्ठु विहरइ से आहच्च वीसंभेज्जा, अत्थि या इत्थ अन्ने केइ उवसंपज्जणारिहे से उवसंपज्जियव्वे, नत्थि या इत्थ अन्ने केइ उवसंपज्जणारिहे तस्स अप्पणो कप्पाए असमत्ते कप्पइ से एगराइयाए पडिमाए जण्णं जण्णं दिस अन्ने साहम्मिया विहरंति तण्णं तण्णं दिसं उवळित्तए, नो से कप्पइ तत्थ विहारवत्तिथं वत्थए, कप्पइ से तत्थ कारणवत्तिथं वत्थए, तंसि च ण कारणसि निद्वियंसि परो वएज्जा वसाहि अज्जो ! एगराय वा दुरायं वा एवं से कप्पइ एगराय वा दुरायं वा वत्थए, नो से कप्पइ परं एगरायाओ वा दुरायाओ वा वत्थए, जं तत्थ परं एगरायाओ वा दुरायाओ वा वसइ से संतरा छेए वा परिहारे वा ॥११॥

वासावासं पज्जोसविओ भिक्खू जं पुरओ कट्ठु विहरइ से आहच्च वीसंभेज्जा अत्थि या इत्थ अन्ने केइ उवसंपज्जणारिहे से उवसंपज्जियव्वे, नत्थि या इत्थ अन्ने केइ उव-

संपज्जणारिहे तस्स अप्पणो कप्पाए असमत्ते कप्पइ से एगराइयाए पडिमाए जणं जणं
दिसं अन्ने साहम्मिया विहरंति तण्ण तण्णं दिस उवलित्ते, नो से कप्पइ तत्थ विहार-
वत्थिए, कप्पइ से तत्थ कारणवत्थिए वत्थिए । तसि च णं कारणंसि निट्ठियंसि
परो वएज्जा वसाहि अज्जो ! एगरायं वा दुरायं वा एवं से कप्पइ एगरायं वा दुराय
वा वत्थिए, नो से कप्पइ परं एगरायाओ वा दुरायाओ वा वत्थिए, ज तत्थ एगरायाओ
वा दुरायाओ वा पर वसइ से संतरा छेए वा परिहारे वा ॥१२॥

आयरियउवज्झाए गिलायमाणे अन्नयरं वएज्जा अज्जो ! ममसि णं कालगयसि
समाणंसि अय समुक्कसियव्वे, से य समुक्कसणारिहे समुक्कसियव्वे, से य नो समुक्क-
सणारिहे नो समुक्कसियव्वे, अत्थि या इत्थ अन्ने केइ समुक्कसणारिहे से समुक्कसियव्वे,
नत्थि या इत्थ अन्ने समुक्कसणारिहे से चेव समुक्कसियव्वे । तंसि च णं समुक्किट्ठंसि
परो वएज्जा दुस्समुक्किट्ठं ते अज्जो ! निक्खिवाहि, तस्स ण निक्खिवमाणस्स नत्थि केइ
छेए वा परिहारे वा, जे साहम्मिया अहाकप्पेणं नो अब्भट्ठाए विहरंति सव्वेसिं तेसिं
तप्पत्तियं छेए वा परिहारे वा ॥१३॥

आयरियउवज्झाए ओहायमाणे अन्नयरं वएज्जा अज्जो ! ममसि णं ओहावियंसि
समाणंसि अयं समुक्कसियव्वे, से य समुक्कसणारिहे समुक्कसियव्वे, से य नो समुक्क-
सणारिहे नो समुक्कसियव्वे, अत्थि या इत्थ अण्णे केइ समुक्कसणारिहे से समुक्कसियव्वे,
नत्थि या इत्थ अन्ने केइ समुक्कसणारिहे से चेव समुक्कसियव्वे, तंसि च णं समुक्किट्ठंसि
परो वएज्जा दुस्समुक्किट्ठं ते अज्जो ! निक्खिवाहि, तस्स णं निक्खिवमाणस्स नत्थि केइ
छेए वा परिहारे वा, जे साहम्मिया अहाकप्पेण नो अब्भट्ठाए विहरंति सव्वेसिं तेसिं
तप्पत्तियं छेए वा परिहारे वा ॥१४॥

आयरियउवज्झाए सरमाणे परं चउरायपंचरायाओ कप्पागं भिक्खु नो उवट्ठावेइ
कप्पाए, अत्थि याइं से केइ माणणिज्जे कप्पागे, णत्थि याइं से केइ छेए वा परिहारे वा,
णत्थि याइं से केइ माणणिज्जे कप्पाए से संतरा छेए वा परिहारे वा ॥१५॥

आयरियउवज्झाए असरमाणे परं चउरायपंचरायाओ कप्पागं भिक्खु नो उवट्ठावेइ
कप्पाए, अत्थि य इत्थ से केइ माणणिज्जे कप्पाए नत्थि से केइ छेए वा परिहारे वा,
नत्थि य इत्थ से केइ माणणिज्जे कप्पाए से संतरा छेए वा परिहारे वा ॥१६॥

आयरियउवज्झाए सरमाणे वा असरमाणे वा परं दसरायकप्पाओ कप्पागं भिक्खुं
नो उवट्ठावेइ कप्पाए, अत्थि य इत्थ से केइ माणणिज्जे कप्पाए नत्थि य इत्थ से केइ

छेए वा परिहारे वा, नत्थि य इत्थ से केइ माणणिज्जे कप्पाए संवच्छरं तस्स तप्पत्तिय
नो कप्पइ आयरियत्तं वा उवज्झायत्तं वा पवत्तयत्तं वा येरत्तं वा गणित्तं वा गणहरत्तं वा
गणावच्छेयगतं वा उद्दिसित्तए वा धारित्तए वा ॥१७॥

भिकखू य गणाओ अववम्म अनन्तं गण उवसपज्जित्ता णं विहरेज्जा तं च केइ
साहम्मिए पासित्ता वएज्जा-कं अज्जो ! उवसपज्जित्ता ण विहरसि ? जे तत्थ सव्वराइ-
णिए तं वएज्जा, अह भते ! कस्स कप्पाए ? जे तत्थ बहुस्सुए त वएज्जा ज वा भगवं
वक्खइ तस्स आणाउववायवयणनिहेसे चिट्ठिस्सामि ॥१८॥

वहवे साहम्मिया इच्छेज्जा एगयओ अभिनिचरियं चारए णो णं कप्पइ थेरे
अणापुच्छित्ता एगयओ अभिनिचरियं चारए, कप्पइ णं थेरे आपुच्छित्ता एगयओ अभि-
निचरियं चारए, थेरा य से वियरेज्जा एवं णं कप्पइ एगयओ अभिनिचरियं चारए,
थेरा य से नो वियरेज्जा एवं णं नो कप्पइ एगयओ अभिनिचरिय चारए, जं तत्थ
थेरेहिं अविट्ठणे एगयओ अभिनिचरियं चरइ से सतरा छेए वा परिहारे वा ॥१९॥

चरियापविट्ठे भिकखू जाव चउरायपंचरायाओ थेरे पासेज्जा सच्चेव आलीयणा
सच्चेव पडिक्कमणा सच्चेव ओग्गहस्स पुव्वाणुणवणा चिट्ठइ अहालंदमवि उग्गहे ॥२०॥

चरियापविट्ठे भिकखू परं चउरायपंचरायाओ थेरे पासेज्जा पुणो आलोएज्जा पुणो
पडिक्कमेज्जा पुणो छेयस्स परिहारस्स उवट्ठाएज्जा भिकखुभावस्स अट्ठाए दोच्चंपि
ओग्गहे अणुणवेयव्वे सिया, कप्पइ से एव वदित्तए--अणुजाणह भते ! मिओग्गहं अहा-
लंदं धुवं निययं नेच्छइयं वेउट्ठियं तओ पच्छा कायसंपासं ॥२१॥

चरियानियट्ठे भिकखू जाव चउरायपंचरायाओ थेरे पासेज्जा सच्चेव आलो-
यणा सच्चेव पडिक्कमणा सच्चेव उग्गहस्स पुव्वाणुणवणा चिट्ठइ अहालंदमवि उग्गहे ॥

चरियानियट्ठे भिकखू परं चउरायपंचरायाओ थेरे पासेज्जा पुणो आलोएज्जा
पुणो पडिक्कमेज्जा पुणो छेयपरिहारस्स उवट्ठाएज्जा भिकखुभावस्स अट्ठाए दोच्चंपि
ओग्गहे अणुणवेयव्वे सिया, अणुजाणह भते ! मिओग्गहं अहालंदं धुवं निययं नेच्छ-
इयं वेउट्ठियं तओ पच्छा कायसंपासं ॥२३॥

दो साहम्मिया एगयओ विहरंति तंजहा-सेहो रायणिए य, एत्थ सेहतराए
पलिच्छन्ने रायणिए अपलिच्छन्ने सेहतराएणं रायणिए उवसंपज्जियव्वे भिकखोववायं
च दलयइ कप्पाणं ॥२४॥

दो साहम्मिया एगयओ विहरंति, तंजहा-सेहे य रायणिए य, तत्थ रायणिए
पलिच्छण्णे सेहतराए अपलिच्छण्णे, इच्छा रायणिए सेहतराणं उवसंपज्जेज्जा, इच्छा

नो उवसंपज्जेज्जा, इच्छा भिक्खोववायं दलयइ कप्पागं, इच्छा नो दलयइ कप्पागं ॥२५॥

दो भिक्खुणो एगयओ विहरंति नो ण कप्पइ अन्नमन्नं उवसंपज्जित्ता ण विहरित्तए, कप्पइ णं अहारायणियाए अन्नमन्नं उवसंपज्जित्ता णं विहरित्तए ॥२६॥

दो गणावच्छेयगा एगयओ विहरंति नो णं कप्पइ अन्नमन्नं उवसंपज्जित्ता णं विहरित्तए, कप्पइ णं अहारायणियाए अन्नमन्नं उवसंपज्जित्ता णं विहरित्तए ॥२७॥

दो आयरियउवज्झाया एगयओ विहरति नो णं कप्पइ अन्नमन्नं उवसंपज्जित्ता ण विहरित्तए, कप्पइ अहारायणियाए अन्नमन्नं उवसंपज्जित्ता णं विहरित्तए ॥२८॥

बहवे भिक्खुणो एगयओ विहरति नो णं कप्पइ अन्नमन्नं उवसंपज्जित्ता ण विहरित्तए, कप्पइ अहारायणियाए अन्नमन्नं उवसंपज्जित्ता णं विहरित्तए ॥२९॥

बहवे गणावच्छेयगा एगयओ विहरति नो णं कप्पइ अन्नमन्नं उवसंपज्जित्ता णं विहरित्तए, कप्पइ णं अहारायणियाए अन्नमन्नं उवसंपज्जित्ता णं विहरित्तए ॥३०॥

बहवे आयरियउवज्झाया एगयओ विहरति नो णं कप्पइ अन्नमन्नं उवसंपज्जित्ता ण विहरित्तए, कप्पइ णं अहारायणियाए अन्नमन्नं उवसंपज्जित्ता णं विहरित्तए ॥३१॥

बहवे भिक्खुणो बहवे गणावच्छेयगा बहवे आयरियउवज्झाया एगयओ विहरति नो णं कप्पइ अन्नमन्नं उवसंपज्जित्ता णं विहरित्तए, कप्पइ अहारायणियाए अन्नमन्नं उवसंपज्जित्ता णं विहरित्तए ॥३३॥

॥ बवहारे चउत्थो उहेसो समत्तो ॥४॥

॥ पंचमो उद्देशो ॥

नो कप्पइ पवत्तिणीए अप्पविइयाए हेमंतगिम्हासु चारए ॥१॥

कप्पइ पवत्तिणीए अप्पतइयाए हेमंतगिम्हासु चारए ॥२॥

नो कप्पइ गणावच्छेइणीए अप्पतइयाए हेमंतगिम्हासु चारए ॥३॥

कप्पइ गणावच्छेइणीए अप्पचउत्थीए हेमंतगिम्हासु चारए ॥४॥

नो कप्पइ पवत्तिणीए अप्पतइयाए वासावासं वत्थए ॥५॥

कप्पइ पवत्तिणीए अप्पचउत्थीए वासावासं वत्थइ ॥६॥

नो कप्पइ गणावच्छेइणीए अप्पचउत्थीए वासावासं वत्थए ॥७॥

कप्पइ गणावच्छेइणीए अप्पपंचमाए वासावासं वत्थए ॥८॥

से गामंसि वा नगरंसि वा निगमंसि वा रायहाणीए वा खेडंसि वा कव्वडंसि वा मडंवसि वा पट्टणंसि वा दोणमुहंसि वा आसमंसि वा संवाहंसि वा संनिवेसंसि वा वहूणं पवत्तिणीणं अप्पतइयाणं, वहूणं गणावच्छेइणीणं अप्पचउत्थीणं कप्पइ हेमंतगिम्हासु चारए अन्नमन्ननिस्साए ॥९॥

से गामंसि वा नगरंसि वा निगमंसि वा रायहाणीए वा खेडंसि वा कव्वडंसि वा मडंवसि वा पट्टणंसि वा दोणमुहंसि वा आसमंसि वा संवाहंसि वा संनिवेसंसि वा वहूणं पवत्तिणीणं अप्पचउत्थीणं, वहूणं गणावच्छेइणीणं अप्पपंचमाण कप्पइ वासावासं वत्थए अन्नमन्ननिस्साए ॥१०॥

गामाणुगाणं दुइज्जमाणा णिमंथी य जं पुरओ काउं विहरेज्जा सा य आहच्च वीसंभेज्जा अत्थि य इत्थ काइ अन्ना उवसंपज्जणारिहा सा उवसंपज्जियन्वा, नत्थि य इत्थ काइ अन्ना उवसंपज्जणारिहा तीसे य अप्पणो कप्पाए असमत्ते एवं से कप्पइ एगराइयाए पडिमाए जं णं जं णं दिसं अन्नाओ साहम्मिणीओ विहरंति त णं तं णं दिस उवल्लिच्छे, नो से कप्पइ तत्थ विहारवत्थि वत्थए, कप्पइ से तत्थ कारणवत्थि वत्थए, तसि च णं कारणंसि निट्ठियंसि परा वएज्जा वसाहि अज्जे ! एगरायं वा दुरायं वा, एवं से कप्पइ एगरायं वा दुरायं वा वत्थए, नो से कप्पइ परं एगरायाओ वा दुरायाओ वा वत्थए. जं तत्थ परं एगरायाओ वा दुरायाओ वा वसइ से संतरा छेए वा परिहारे वा ॥११॥

वासावासं पज्जोसविया णिमंथी य जं पुरओ काउं विहरइ सा आहच्च वीसंभेजा अत्थि य इत्थ काइ अन्ना उवसंपज्जणारिहा उवसंपज्जियन्वा, नत्थि य इत्थ

काइ अन्ना उवसपज्जणारिहा तीसे य अप्पणो कप्पाए असमते कप्पइ से एगगाइयाए पडिमाए जं णं जं णं दिसं अन्नाओ साहम्मिणीओ विहरंति तं णं तं णं दिस उवलि-
त्तए, नो से कप्पइ तत्थ विहारवत्तिं वत्थए, कप्पइ से तत्थ कारणवत्तिय वत्थए,
तसि च णं कारणंसि निद्वियंसि परा वएज्जा वसाहि अज्जे ! एगरायं वा दुरायं वा,
एवं से कप्पइ एगरायं वा दुरायं वा वत्थए, नो से कप्पइ पर एगरायाओ वा दुरा-
याओ वा वत्थए, ज तत्थ परं एगरायाओ वा दुरायाओ वा वसइ से सतरा छेए वा
परिहारे वा ॥१२॥

पवत्तिणी य गिळायमाणी अन्नयरं वएज्जा मए णं अज्जे ! कालगयाए समा-
णीए इमा समुक्कसियव्वा, सा य समुक्कसणारिहा समुक्कसियव्वा, सा य नो समुक्कसणा-
रिहा नो समुक्कसियव्वा, अत्थि या इत्थ अन्ना काइ समुक्कसणारिहा समुक्कसियव्वा,
नत्थि या इत्थ अन्ना काइ समुक्कसणारिहा सा चेव समुक्कसियव्वा, ताए णं समुक्कि
ठाए परा वएज्जा दुस्समुक्किदं ते अज्जे ! निक्खिवाहि, ताए णं निक्खिवनाणीए
नत्थि केइ छेए वा परिहारे वा, जाओ साहम्मणीओ अहाकप्पेणं नो अब्भट्ठाए विहरंति
सव्वारिं तासि तप्पत्तिं छेए वा परिहारे वा ॥१३॥

पवत्तिणी य ओहायमाणी अन्नयरं वएज्जे मए णं अज्जे ! ओहावियाए समा-
णीए इमा समुक्कसियव्वा, सा य समुक्कसणारिहा समुक्कसियव्वा, सा य नो समु-
क्कसणारिहा नो समुक्कसियव्वा, अत्थि य इत्थ अन्ना काइ समुक्कसणारिहा सा समु-
क्कसियव्वा, नत्थि य इत्थ अन्ना काइ समुक्कसणारिहा सा चेव समुक्कसियव्वा, ताए
णं समुक्किठाए परा वएज्जा दुस्समुक्किदं ते अज्जे ! निक्खिवाहि, ताए णं निक्खि
वमाणीए नत्थि केइ छेए वा परिहारे वा, जाओ साहम्मणीओ अहाकप्पेणं नो अब्भट्ठाए
विहरति सव्वारिं तासि तप्पत्तिं छेए वा परिहारे वा ॥१४॥

णिग्गयस्स नवडहरतरुणस्स आयारपकप्पे नाम अज्झयणे परिब्भट्ठे सिया, से य
पुच्छियव्वे-केण ते अज्जे ! कारणेणं आयारपकप्पे णामं अज्झयणे परिब्भट्ठे किं
आवाहेणं उदाहु पमाएणं ? से य वएज्जा-नो आवाहेण पमाएणं, जावज्जीवाए तस्स
तप्पत्तिं नो कप्पइ आयरियत्तं वा जाव गणावच्छेयगतं वा उदिसित्तए वा धारित्तए
वा, से य वएज्जा-आवाहेणं नो पमाएणं, से य संठवेस्सामित्ति संठवेज्जा एव से
वेस्सामित्ति न संठवेज्जा एवं से नो कप्पइ आयरियत्तं वा जाव गणावच्छेयगतं वा
उदिसित्तए वा धारित्तए ॥१५॥

णिग्गंथीए णं नवडहरतरुणीए आयारपकप्पे नामं अज्झयणे परिव्वढ्ढे सिया,
सा य पुच्छियव्वा केणं ते कारणेणं अज्जे ! आयारपकप्पे नामं अज्झयणे परिव्वढ्ढे
किं आवाहेणं उदाहु पमाएणं ? सा य वएज्जा नो आवाहेण पमाएणं, जावज्जीवाए तीसे
तप्पत्तिं नो कप्पइ पवत्तिणित्तं वा जाव गणावच्छेदणित्तं वा उदिसित्तए वा धारित्तए
वा, सा य वएज्जा-आवाहेणं नो पमाएणं सा य संठवेस्सामित्ति संठवेज्जा, एवं से
कप्पइ पवत्तिणित्तं वा जाव गणावच्छेदणित्तं वा उदिसित्तए वा धारित्तए वा, सा य
संठवेस्सामित्ति नो संठवेज्जा एवं से नो कप्पइ पवत्तिणित्तं वा जाव गणावच्छेदणित्तं
वा उदिसित्तए वा धारित्तए वा ॥१६॥

येराणं येरभूमिपत्ताणं आयारपकप्पे नामं अज्झयणे परिव्वढ्ढे सिया कप्पइ
तेसिं संठवेत्ताण वा असंठवेत्ताण वा आयरियत्तं वा जाव गणावच्छेयगत्तं वा उदिसि-
त्तए वा धारित्तए वा ॥१७॥

येराणं येरभूमिपत्ताणं आयारपकप्पे णामं अज्झयणे परिव्वढ्ढे सिया कप्पइ तेसिं
संनिसण्णाण वा संतुयट्ठाण वा उत्ताणयाण वा पासल्लियाण वा आयारपकप्पे नामं अज्झ-
यणे दोच्चंपि तच्चंपि पडिपुच्छित्तए वा पडिसारेत्तए वा ॥१८॥

जे णिग्गंथा णिग्गंथीओ य संभोइया सिया, नो णं कप्पइ अन्नमन्नस्स
अंतिए आलोएत्तए, अत्थि या एत्थ केइ आलोयणारिहा कप्पइ से तेसिं अतिए
आलोएत्तए, नत्थि या एत्थ केइ आलोयणारिहा एवं णं कप्पइ अन्नमन्नस्स अतिए
आलोएत्तए ॥१९॥

णिग्गंथं च णं राओ वा वियाळे वा दीहपट्ठो वा लुसेज्जा इत्थी वा पुरि-
सस्स ओमावेज्जा पुरिसो वा इत्थीए ओमावेज्जा, एवं से कप्पइ एवं से चिट्ठइ परि-
हारं च नो पाउणइ एस कप्पे येरकप्पियाणं । एवं से नो कप्पइ एवं से नो चिट्ठइ
परिहारं च नो पाउणइ एस कप्पे जिणकप्पियाणं ति वेमि ॥२१॥

॥ ववहारस्स पंचमो उद्देसो समत्तो ॥२॥

॥ छट्टो उद्देसो ॥

मिक्खू य इच्छेज्जा नायविहिं एत्तए, नो से कप्पइ थेरे अणापुच्छित्ता नाय-
विहिं एत्तए, कप्पइ से थेरे आपुच्छित्ता नायविहिं एत्तए, थेरा य से वियरेज्जा एवं से
कप्पइ नायविहिं एत्तए, थेरा य से नो वियरेज्जा, एवं से नो कप्पइ नायविहिं एत्तए,
जं तत्थ थेरेहिं अविइण्णे नायविहिं एइ, से संतरा छेए वा परिहारे वा ॥१॥

नो से कप्पइ अप्पसुयस्स अप्पागमस्स एगाणियस्स नायविहिं एत्तए ॥२॥

कप्पइ से जे तत्थ बहुस्सुए वग्गामे तेण सद्धिं नायविहिं एत्तए ॥३॥

तत्थ से पुव्वागमणेण पुव्वाउत्ते चाउलोदणे, पच्छाउत्ते भिल्लिगसूवे कप्पइ से
चाउलोदणे पडिग्गाहित्तए, नो से कप्पइ भिल्लिगसूवे पडिग्गाहित्तए ॥४॥

तत्थ पुव्वागमणेणं पुव्वाउत्ते भिल्लिगसूवे, पच्छाउत्ते चाउलोदणे, कप्पइ से भिल्लि-
गसूवे पडिग्गाहित्तए, नो से कप्पइ चाउलोदणे पडिग्गाहित्तए ॥५॥

तत्थ से पुव्वागमणेण दोवि पुव्वाउत्ता कप्पइ से दोवि पडिग्गाहित्तए ॥६॥

तत्थ से पुव्वागमणेणं दोवि पच्छाउत्ता नो से कप्पइ दोवि पडिग्गाहित्तए ॥७॥

जे से तत्थ पुव्वागमणेणं पुव्वाउत्ते, से कप्पइ पडिग्गाहित्तए ॥८॥

जे से तत्थ पुव्वागमणेणं पच्छाउत्ते, नो से कप्पइ पडिग्गाहित्तए ॥९॥

आयरियउवज्झायस्य गणंसि पंच अइसेसा पन्नत्ता, त जहा—आयरियउवज्झाए
अतो उवस्सयस्स पाए निगिज्झिय निगिज्झिय पप्फोडेमाणे वा पमज्जेमाणे वा नो
अइक्कमइ ॥१०॥

आयरियउवज्झाए अंतो उवस्सयस्स उच्चारपासवणं विगिंचमाणे वा विसोहेमाणे
वा नो अइक्कमइ ॥११॥

आयरियउवज्झाए पभू वेयावडियं इच्छा करेज्जा इच्छा नो करेज्जा ॥१२॥

आयरियउवज्झाए अंतो उवस्सयस्स एगरायं वा दुरायं वा वसमाणे नो अइ-
क्कमइ ॥१३॥

आयरियउवज्झाए वाहिं उवस्सयस्स एगरायं वा दुरायं वा वसमाणे नो अइ-
क्कमइ ॥१४॥

गणावच्छेयगस्स गं गणसि दो अइसेसा पन्नत्ता तं जहा—गणावच्छेयए अंतो
उवस्सयस्स एगरायं वा दुरायं वा वसमाणे नो अइक्कमइ ॥१५॥

गणावन्छेयए वाहिं उवस्सयस्स एगरायं वा दुरायं वा वसमाणे नो अइ-
वकमड ॥१६॥

से गामंसि वा जाव रायहाणिसि वा एगवगडाए एगदुवाराए एगनिकखम-
णप्पवेसाए नो कप्पइ बहूणं अगडसुयाण एगयओ वत्थए, अत्थि य इत्थ ण्हं केइ आया-
रपकप्पधरे नत्थि य इत्थ ण्हं केइ छेए वा परिहारे वा, नत्थि य इत्थ ण्हं केइ आया-
रपकप्पधरे से सतरा छेए वा परिहारे वा ॥१७॥

से गामंसि वा जाव रायहाणिसि वा अभिनिव्वगडाए अभिनिदुवाराए अभि-
निक्खमणपवेसाए नो कप्पइ बहूणं अगडसुयाणं एगयओ वत्थए, अत्थि य इत्थ
ण्हं केइ आयारपकप्पधरे, जे तइयं रयणिं संवसइ, नत्थि य इत्थ केइ छेए वा परि-
हारे वा, नत्थि य इत्थ केइ आयारपकप्पधरे जे तइयं रयणिं संवसइ सव्वेसिं तेसिं
तप्पत्तियं छेए वा परिहारे वा ॥१८॥

से गामंसि वा जाव रायहाणिसि वा अभिनिव्वगडाए अभिनिदुवाराए अभि-
निक्खमणपवेसाए नो कप्पइ बहुस्सुयस्स वग्गागमस्स भिक्खुयस्स वत्थए, किमग पुण
अप्पागमस्स अप्पसुयस्स ॥१९॥

से गामंसि वा नगरंसि वा जाव रायहाणिसि वा एगवगडाए एगदुवाराए एग-
निकखमणपवेसाए कप्पइ बहुस्सुयस्स वग्गागमस्स एगाणियस्स भिक्खुस्स वत्थए,
इहओ कालं भिक्खुभावं पडिजागरमाणस्स ॥२०॥

जत्थ एए बहवे इत्थीओ पुरिसा य पण्हावेत्ति तत्थ से समणे निग्गथे अन्न-
यरंसि अचित्तंसि सोयंसि सुक्कपोग्गले णिग्घायमाणे इत्थकम्मपडिसेवणपत्ते आवज्जइ
मासियं परिहारद्वाणं अणुग्घाइयं । २१॥

जत्थ एए बहवे इत्थीओ पुरिसा य पण्हावेत्ति तत्थ से समणे निग्गथे
अन्नयरंसि अचित्तंसि सोयंसि सुक्कपोग्गले णिग्घायमाणे मेहुणपडिसेवणपत्ते आवज्जइ
चाउम्मासियं परिहारद्वाणं अणुग्घाइयं ॥२२॥

नो कप्पइ णिग्गथाण वा णिग्गंथीण वा निग्गंथि अन्नगणाओ आगयं खुया-
यारं सवलायारं भिन्नायारं संकिलिद्धायारचरित्तं तस्स द्वाणस्स अणालोयावेत्ता अप-
पडिक्कमावेत्ता अनिदावेत्ता अगरिहावेत्ता अविउट्ठावेत्ता अविउट्ठावेत्ता अकरणाए अणवधु-
ट्ठावेत्ता अहारिहं पायच्छित्तं तवोकम्मं अपडिवज्जावेत्ता उवट्ठावेत्तए वा संभुंजितए
वा संवसिएत्त वा, तीसे इत्तरियं दिस वा अणुदिसं वा उद्दिसित्तए वा धारित्तए वा ॥२३॥

कपड् णिगंथाण वा णिगंथीण वा णिगंथिं अन्नगणाओ आगयं खुयायार
 सबलायार भिन्नायारं सकिलिद्धायारचरित्तं तस्स ठाणस्स आलोयावेत्ता पडिक्कमावेत्ता
 निंदावेत्ता गरिहावेत्ता विउट्ठावेत्ता विसोद्धावेत्ता अकरणाए अब्भुट्ठावेत्ता अट्ठारिह
 पायच्छित्तं तवोकम्भ पडिवज्जावेत्ता उवट्ठावेत्तए वा सभुंजित्तए वा, सवसित्तए वा,
 तीसे इत्तरियं दिसं वा अणुदिसं वा उद्दिसित्तए वा धारित्तए वा ॥२४॥

॥ ववहारे छट्ठो उद्देसो समत्तो ॥७॥

॥ सत्तमो उद्देशो ॥

जे निगंथा य निगंथीओ य संभोड्या सिया नो कप्पइ निगंथीणं निगंथे
अणापुच्छित्ता निगंथिं अन्नगणाओ आगयं खुयायारं सवलायारं भिन्नायारं संकिलि
ट्टायारचरित्तं तस्स ठाणस्स अणालोयावेत्ता जाव अहारिहं पायच्छित्तं तवोक्कम्मं अप-
डिवज्जावेत्ता पुच्छित्तए वा वाएत्तए वा उवट्ठावेत्तए वा संभुजित्तए वा संवसित्तए वा,
तीसे इत्तरियं दिसं वा अणुदिसं वा उद्दिसित्तए वा धारित्तए वा ॥१॥

जे निगंथा य निगंथीओ य संभोड्या सिया कप्पइ निगंथीणं निगंथे
आपुच्छित्ता निगंथिं अन्नगणाओ आगयं खुयायारं सवलायारं भिन्नायारं संकिलिट्टा-
यारचरित्तं तस्स ठाणस्स आलोयावेत्ता जाव अहारिहं पायच्छित्तं तवोक्कम्मं पडिवज्जा-
वेत्ता पुच्छित्तए वा वाएत्तए वा उवट्ठावेत्तए वा संभुजित्तए वा संवसित्तए वा, तीसे
इत्तरियं दिसं वा अणुदिसं वा उद्दिसित्तए वा धारित्तए वा ॥२॥

जे निगंथा य निगंथीओ य संभोड्या सिया, कप्पइ निगंथाणं निगंथीओ
आपुच्छित्ता वा अणापुच्छित्ता वा निगंथिं अन्नगणाओ आगयं खुयायारं सवलायारं
भिन्नायारं संकिलिट्टायारचरित्तं तस्स ठाणस्स आलोयावेत्ता जाव अहारिहं पायच्छित्तं
तवोक्कम्मं पडिवज्जावेत्ता पुच्छित्तए वा वाएत्तए वा उवट्ठावेत्तए वा भुजित्तए वा
संवसित्तए वा, तीसे इत्तरियं दिसं वा अणुदिसं वा उद्दिसित्तए वा धारित्तए वा, तं
च निगंथीओ नो इच्छेज्जा सेवमेव नियं ठाणं ॥३॥

जे निगंथा य निगंथीओ य संभोड्या सिया, नो णं कप्पइ परोक्खं पाडिएक्कं
संभोड्यं विसंभोड्यं करित्तए, कप्पइ णं पच्चक्खं पाडिएक्कं संभोड्यं विसंभोड्यं करित्तए,
जत्थेव अन्नमन्नं पासेज्जा तत्थेव एवं वएज्जा—अहं णं अज्जो ! तुमाए सद्धिं इमंमि
कारणंमि पच्चक्खं पाडिएक्कं संभोड्यं विसंभोड्यं करेमि । से य पडितप्पेज्जा एवं से
नो कप्पइ पच्चक्खं पाडिएक्कं संभोड्यं विसंभोड्यं करित्तए, से य नो पडितप्पेज्जा एवं
से कप्पइ पच्चक्खं पाडिएक्कं संभोड्यं विसंभोड्यं करित्तए ॥४॥

जाओ निगंथीओ वा निगंथा वा संभोड्या सिया, नो णं कप्पइ पच्चक्खं पाडि-
एक्कं संभोड्यं विसंभोड्यं करित्तए, कप्पइ णं परोक्खं पाडिएक्कं संभोड्यं विसंभोड्यं
करित्तए, जत्थेव ताओ अप्पणो आयरियउवज्झाए पासेज्जा तत्थेव एवं वएज्जा—अहं
णं भते ! अमुगीए अज्जाए सद्धिं इमंमि कारणंमि परोक्खं पाडिएक्कं संभोड्यं विसं-

भोइयं करेमि । सा य से पडितप्पेज्जा एव से नो कप्पइ पारोक्खं पाडिएक्कं संभोइयं विसंभोइयं करित्तए, सा य से नो पडितप्पेज्जा, एव से कप्पइ पारोक्खं पाडिएक्कं संभोइयं विसंभोइयं करित्तए ॥५॥

नो कप्पइ निग्गंथाणं निग्गंथिं अप्पणो अट्ठाए पव्वावेत्तए वा, मुडावेत्तए वा, सेहावेत्तए वा, उवट्ठावेत्तए वा, संभुजित्तए वा, सवसित्तए वा, तीसे इत्तरियं दिस वा कणुदिसं वा उदिसित्तए वा धारित्तए वा ॥६॥

कप्पइ निग्गंथाणं निग्गंथिं अन्नासिं अट्ठाए पव्वावेत्तए वा, मुडावेत्तए वा, सेहावेत्तए वा, उवट्ठावेत्तए वा, संभुजित्तए वा, संवसित्तए वा, तीसे इत्तरियं दिसं वा अणुदिसं वा उदिसित्तए वा, धारित्तए वा ॥७॥

नो कप्पइ निग्गंथीणं निग्गंथं अप्पणो अट्ठाए पव्वावेत्तए वा मुडावेत्तए वा, सेहावेत्तए वा, उवट्ठावेत्तए वा, संभुजित्तए वा, संवसित्तए वा, तस्स इत्तरियं दिसं वा, अणुदिसं वा उदिसित्तए वा ॥८॥

कप्पइ निग्गंथीणं निग्गंथं निग्गंथाणं अट्ठाए पव्वावेत्तए वा, मुडावेत्तए वा, सेहावेत्तए वा, उवट्ठावेत्तए वा, संभुजित्तए वा, सवसित्तए वा, तस्स इत्तरियं दिसं वा, अणुदिसं वा उदिसित्तए वा धारित्तए वा ॥९॥

नो कप्पइ निग्गंथीणं विइगिट्ठियं दिसं वा अणुदिसं वा उदिसित्तए वा धारित्तए वा ॥१०॥

कप्पइ निग्गंथाणं विइगिट्ठियं दिसं वा अणुदिसं वा उदिसित्तए वा धारित्तए वा ॥

नो कप्पइ निग्गंथाणं विइगिट्ठाइ पाहुडाइ विओसवित्तए ॥१२॥

कप्पइ निग्गंथीणं विइगिट्ठाइ पाहुडाइ विओसवित्तए ॥१३॥

नो कप्पइ निग्गंथाणं विइगिट्ठे काले सज्झायं करित्तए ॥१४॥

कप्पइ निग्गंथीणं विइगिट्ठे काले सज्झायं करित्तए निग्गंथनिस्साए ॥१५॥

णो कप्पइ निग्गंथाणं वा निग्गंथीणं वा असज्झाए सज्झायं करित्तए ॥१६॥

कप्पइ निग्गंथाणं वा निग्गंथीणं वा सज्झाए सज्झायं करित्तए ॥१७॥

नो कप्पइ निग्गंथाणं वा निग्गंथीणं वा अप्पणो असज्झाए सज्झायं करित्तए कप्पइ ण्ठ अणमणस्स वायणं दलित्तए ॥१८॥

तिवासपरियाए समणे णिगंथे तीसवासपरियायाए समणीए णिगंथीए कप्पइ उवज्झायत्ताए उद्दिसित्तए ॥१९॥

पंचवासपरियाए समणे निग्गथे सहवासपरियायाए समणीए निग्गंथीए कप्पइ आयरियत्ताए उद्दिसित्तए ॥२०॥

गामाणुगामं दूइज्जमाणे भिक्खु य आहच्च वीसंभेजा तं च सरीरगं केइ साहम्मिए पासेज्जा कप्पइ से तं सरीरगं न सागारियमिति कट्ठु थंडिले बहुफामुए पडिलेहिता पमज्जित्ता परिद्वेत्तए, अत्थि य इत्थ केइ साहम्मियसंतिए उवगरणजाए परिहरणारिहे कप्पइ से सागारकडं गहाय दोच्चंपि ओग्गहे अणुणवेत्ता परिहारं परिहरित्तए ॥२१॥

सागारिए उवस्सयं वक्कएणं पउंजेज्जा, से य वक्कइयं वएज्जा इमम्मि य इमम्मि य ओवासे समणा णिगंथा परिवसंति से सागारिए परिहारिए, से य नो वएज्जा वक्कइए वएज्जा से सागारिए परिहारिए, दोवि ते वएज्जा दोवि सागारिया परिहारिया ॥२२॥

सागारिए उवस्सयं विक्किणिज्जा से य कइयं वएज्जा इमंमि य इमंमि य ओवासे समणा णिगंथा परिवसंति, से य सागारिए परिहारिए, से य नो वएज्जा कइए वएज्जा से सागारिए परिहारिए दोवि ते वएज्जा दोवि सागारिया परिहारिया ॥

विहवधूया नायकुलवासिणी सावि यावि ओग्गहं अणुन्नवेयव्वा किमंग ! पुण पिया वा भाया वा पुत्ते वा सेवि यावि ओग्गहं ओगिण्हियव्वे ॥२४॥

पहेवि ओग्गहं अणुन्नवेयव्वे ॥२५॥

से रज्जपरियट्ठेसु सथडेसु अब्बोगडेसु अबोच्छिन्नेसु अपरपरिग्गहिण्णसु सच्चवेव ओग्गहस्स पुव्वाणुन्नवणा चिट्ठइ अहालंदमवि ओग्गहे ॥२६॥

से रज्जपरियट्ठेसु असंथडेसु वोग्गडेसु वोच्छिन्नेसु परपरिग्गहिण्णसु भिक्खु-भावस्स अट्ठाए ओग्गहे अणुन्नवेयव्वे सिया ॥२७॥

॥ ववहारे सत्तमो उदसो समत्तो ॥७॥

॥ अट्टमो उद्देशो ॥

गाहा उ पज्जोसविण ताए गाहाए ताए पएसाए ताए ओवासंतराए जमिणं
जमिणं सेज्जासंधारणं लभेज्जा तमिणं तमिणं ममेव सिया, थेरा य से अणुजाणेज्जा
तस्सेव सिया, थेरा य से नो अणुजाणेज्जा एवं से कप्पइ अहारायणियाए सेज्जासंधा-
रणं पडिग्गाहित्तए ॥१॥

से य अहालहुस्सगं सेज्जासंधारणं गवेसेज्जा जं चक्किया एगेण हत्थेण ओगिज्झ
जाव एगाहं वा दुयाहं वा तियाहं वा परिवहित्तए एस मे हेमंतगिम्हासु भविस्सइ ॥२॥

से य अहालहुस्सगं सेज्जासंधारणं गवेसेज्जा जं चक्किया एगेण हत्थेण ओगिज्झ
जाव एगाहं वा दुयाहं वा तियाहं वा अद्धानं परिवहित्तए, एस मे वासावासासु
भविस्सइ ॥३॥

से य अहालहुस्सगं सेज्जासंधारणं गवेसेज्जा जं चक्किया एगेण हत्थेण
ओगिज्झ जाव एगाहं वा दुयाहं वा तियाहं वा चउयाहं वा पंचाहं वा दूरमवि अद्धानं
परिवहित्तए, एस मे बुद्धावासेसु भविस्सइ ॥४॥

थेराणं थेरभूमिपत्ताणं कप्पइ दडए वा भडए वा छत्तए वा मत्तए वा लट्ठियं वा
भिसे वा चेले वा चेलच्चिलिमिली वा चम्मे वा चम्मकोसे वा चम्मपलिच्छेयणए वा अवि-
रहिण ओवासे ठवेत्ता गाहावइकुलं भत्ताए वा पाणाए वा पविसित्तए वा निक्खमित्तए वा,
कप्पइ णं सनियट्ठचाराण दोच्चंपि ओगाहं अणुभवेत्ता परिहारं परिहित्तए ॥५॥

नो कप्पइ जिग्गंथाण वा जिग्गंथीण वा पाडिहारियं वा सागारियसंतियं वा सेज्जा
संधारण दोच्चंपि ओगाहं अणुन्नवेत्ता बहिया नीहरित्तए ॥६॥

कप्पइ जिग्गंथाण वा जिग्गंथीण वा पाडिहारियं वा सागारियसंतियं वा सेज्जासं-
धारणं दोच्चंपि ओगाहं अणुभवेत्ता बहिया नीहरित्तए ॥७॥

नो कप्पइ जिग्गंथाण वा जिग्गंथीण वा पाडिहारियं वा सागारियसंतियं वा
सेज्जासंधारणं सव्वप्पणा अप्पिणिता दोच्चंपि ओगाहं अणुभवेत्ता अहिद्वित्तए, कप्पइ
अणुन्नवेत्ता ॥८॥

नो कप्पइ जिग्गंथाण वा जिग्गंथीण वा पुज्जामेव ओगाहं ओगिणित्तं तओ पच्छा
अणुन्नवेत्तए ॥९॥

तिवासपरियाए समणे णिगंथे तीसंवासपरियायाए समणीए णिगंथीए कप्पइ
उवज्जायत्ताए उद्दिसित्तए ॥१९॥

पंचवासपरियाए समणे निग्गये सद्विवासपरियायाए समणीए निग्गंथीए कप्पइ
आयरियत्ताए उद्दिसित्तए ॥२०॥

गामाणुगामं दूइज्जमाणे भिक्खु य आहच्च वीसंभेजा तं च सरीरगं केइ
साहम्मिए पासेज्जा कप्पइ से तं सरीरगं न सागारियमिति कट्ठु थंडिले बहुफासुए
पडिलेहिता पमज्जित्ता परिद्वेत्तए, अत्थि य इत्थ केइ साहम्मियसंतिए उवगरणजाए
परिहरणारिहे कप्पइ से सागारकडं गहाय दोच्चंपि ओग्गहे अणुणवेत्ता परिहारं
परिहरित्तए ॥२१॥

सागारिए उवस्सयं वक्कएणं पउंजेज्जा, से य वक्कइयं वएज्जा इम्मि य
इम्मि य ओवासे समणा णिगंथा परिवसंति से सागारिए परिहारिए, से य नो
वएज्जा वक्कइए वएज्जा से सागारिए परिहारिए, दोवि ते वएज्जा दोवि सागा-
रिया परिहारिया ॥२२॥

सागारिए उवस्सयं विक्किणज्जा से य कइयं वएज्जा इमंमि य इमंमि य
ओवासे समणा णिगंथा परिवसंति, से य सागारिए परिहारिए, से य नो वएज्जा
कइए वएज्जा से सागारिए परिहारिए दोवि ते वएज्जा दोवि सागारिया परिहारिया ॥

विहवधूया नायकुलवासिणी सावि यावि ओग्गहं अणुन्नवेयव्वा किमंग ! पुण
पिया वा माया वा पुत्ते वा सेवि यावि ओग्गहं ओगिण्हियव्वे ॥२४॥

पहेवि ओग्गहं अणुन्नवेयव्वे ॥२५॥

से रज्जपरियट्ठेसु सथडेसु अव्वोगडेसु अवोच्छिन्नेसु अपरपरिग्गहिण्णसु सच्चवेव
ओग्गहस्स पुव्वाणुन्नवणा चिट्ठइ अहालंदमवि ओग्गहे ॥२६॥

से रज्जपरियट्ठेसु असंथडेसु वोगडेसु वोच्छिन्नेसु परपरिग्गहिण्णसु भिक्खु-
भावस्स अट्ठाए ओग्गहे अणुन्नवेयव्वे सिया ॥२७॥

॥ ववहारे सत्तमो उद्देशो समत्तो ॥७॥

॥ अट्ठमो उद्देशो ॥

गाढा उ पज्जोसविए ताए गाहाए ताए पएसाए ताए ओवासंतराए जमिणं
जमिणं सेज्जासंथारगं लभेज्जा तमिणं तमिणं ममेव सिया, थेरा य से अणुजाणेज्जा
तस्सेव सिया, थेरा य से नो अणुजाणेज्जा एवं से कप्पइ अहारायणियाए सेज्जासंथा-
रगं पडिग्गाहित्तए ॥१॥

से य अहालहुस्सगं सेज्जासंथारगं गवेसेज्जा जं चक्किया एगेणं हत्येणं ओगिज्झ
जाव एगाहं वा दुयाहं वा तियाहं वा परिवहित्तए एस मे हेमंतगिम्हासु भविस्सइ ॥२॥

से य अहालहुस्सगं सेज्जासंथारगं गवेसेज्जा जं चक्किया एगेण हत्येण ओगिज्झ
जाव एगाहं वा दुयाहं वा तियाह वा अद्धानं परिवहित्तए, एस मे वासावासासु
भविस्सइ ॥३॥

से य अहालहुस्सगं सेज्जासंथारगं गवेसेज्जा जं चक्किया एगेण हत्येण
ओगिज्झ जाव एगाहं वा दुयाहं वा तियाहं वा चउयाहं वा पंचाहं वा दूरमवि अद्धानं
परिवहित्तए, एस मे बुद्धावासेसु भविस्सइ ॥४॥

थेराणं थेरभूसिपत्ताणं कप्पइ दडए वा भडए वा छत्तए वा मत्तए वा लट्ठियं वा
भिसे वा चेले वा चेलचिलिमिली वा चम्मे वा चम्मकोसे वा चम्मपलिच्छेयणए वा अवि-
रहिए ओवासे ठवेत्ता गाहावइकुलं भत्ताए वा पाणाए वा पविसित्तए वा निक्खमित्तए वा
कप्पइ ण्ह सनियट्ठचाराण दोच्चंपि ओग्गह अणुन्नवेत्ता परिहारं परिहरित्तए ॥५॥

नो कप्पइ निग्गंथाण वा निग्गंथीण वा पाडिहारियं वा सागारियसंतियं वा सेज्जा
संथारग दोच्चंपि ओग्गहं अणुन्नवेत्ता बहिया नीहरित्तए ॥६॥

कप्पइ निग्गंथाण वा निग्गंथीण वा पाडिहारियं वा सागारियसंतियं वा सेज्जासं-
थारगं दोच्चंपि ओग्गहं अणुन्नवेत्ता बहिया नीहरित्तए ॥७॥

नो कप्पइ निग्गंथाण वा निग्गंथीण वा पाडिहारियं वा सागारियसंतियं वा
सेज्जासंथारगं सच्चप्पणा अप्पणित्ता दोच्चंपि ओग्गहं अणुन्नवेत्ता अहित्तए, कप्पइ
अणुन्नवेत्ता ॥८॥

नो कप्पइ निग्गंथाण वा निग्गंथीण वा पुच्चामेव ओग्गहं ओगिण्हित्ता तओ पच्छा
अणुन्नवेत्तए ॥९॥

कप्पइ णिग्गंथाण वा णिग्गंथीण वा पुव्वामेव ओग्गहं अणुन्नवेत्ता तओ पच्छा ओगिण्हित्तए ॥१०॥

अह पुण एवं जाणेज्जा इह खलु णिग्गंथाण वा णिग्गंथीण वा णो सुलभे पाडिहा-
रिए सेज्जासंथारए—त्ति कट्ठु एवं णं कप्पइ पुव्वामेव ओग्गहं ओगिण्हित्ता तओ पच्छा
अणुन्नवेत्तए, मा दुहओ अज्जो ! वड अणुलोमेण अणुलोमियव्वे सिया ॥११॥

णिग्गंथस्स गाहावइकुलं पिंडवायपडियाए अणुपविट्ठस्स अहालहुस्सए उपगरण-
जाए परिव्वभट्ठे सिया तं च केइ साहम्मिए पासेज्जा कप्पइ से सागारकड गहाय जत्थेव
अन्नमन्नं पासेज्जा तत्थेव एवं वएज्जा—इमे भो अज्जो ! किं परिन्नाए ? से य वएज्जा-
परिन्नाए तस्सेव पडिणिज्जायव्वे सिया, से य वएज्जा—नो परिन्नाए तं नो अप्पणा
परिभुंजेज्जा नो अन्नमन्नस्स दावए एगंते बहुफासुए थंडिले परिट्ठवेयव्वे सिया ॥१२॥

णिग्गंथस्स णं वहिया वियारभूमिं वा विहारभूमिं वा निक्खंतस्स अहालहुस्सए उव-
गरणजाए परिव्वभट्ठे सिया तं च केइ साहम्मिए पासेज्जा कप्पइ से सागारकड गहाय
जत्थेव अन्नमन्नं पासेज्जा तत्थेव एवं वएज्जा—इमे भो अज्जो ! किं परिन्नाए ? से
य वएज्जा—परिन्नाए तस्सेव पडिणिज्जायव्वे सिया, से य वएज्जा—नो परिन्नाए
तं नो अप्पणा परिभुंजेज्जा नो अन्नमन्नस्स दावए एगंते बहुफासुए थंडिले परि-
ट्ठवेयव्वे सिया ॥१३॥

णिग्गंथस्स णं गामाणुगामं दूइज्जमाणस्स अन्नयरे उवगरणजाए परिव्वभट्ठे
सिया तं च केइ साहम्मिए पासेज्जा कप्पइ से सागारकड गहाय दूरमेव अद्धानं परि-
वहित्तए, जत्थेव अन्नमन्नं पासेज्जा तत्थेव एवं वएज्जा—इमे भो अज्जो ! किं परिन्नाए-
से य वएज्जा परिन्नाए तस्सेव पडिणिज्जायव्वे सिया, से य वएज्जा—नो परिन्नाए
तं नो अप्पणा परिभुंजेज्जा नो अन्नमन्नस्स दावए एगंते बहुफासुए थंडिले परिट्ठ-
वेयव्वे सिया ॥१४॥

कप्पइ णिग्गंथाण वा, णिग्गंथीण वा अइरेगं पडिग्गहं अन्नमन्नस्स अद्धानं
दूरमवि अद्धानं परिवहित्तए वा धारित्तए वा परिग्गहित्तए वा, सो वा णं धारेस्सइ,
अहं वा णं धारिस्सामि अन्नो वा णं वारेस्सइ नो से कप्पइ तं अणापुच्छिय अणाम
तिय अन्नमन्नेसि दाउं वा, अणुप्पदाउं वा, कप्पइ से त आपुच्छिय आमंतिय अन्न-
मन्नेसि दाउं वा अणुप्पदाउं वा ॥१५॥

अद्वकुक्कुडिअंडप्पमाणमेत्ते कवळे आहारं आहारेमाणे निग्गंथे अप्पाहारे, दुवाल-
 सकुक्कुडिअंडप्पमाणमेत्ते कवळे आहारं आहारेमाणे निग्गंथे अवइढोमोयरिए, सोलस-
 कुक्कुडिअंडप्पमाणमेत्ते कवळे आहारं आहारेमाणे निग्गंथे दुमागपत्ते, चउवीसकुक्कुडि-
 अंडप्पमाणमेत्ते कवळे आहारं आहारेमाणे निग्गंथे तिभागपत्ते सिया ओमायरिए, एग-
 तीसंकुक्कुडिअंडप्पमाणमेत्ते कवळे आहार आहारेमाणे निग्गंथे किचूणोमोयरिए, वत्तीसं
 कुक्कुजिअंडप्पमाणमेत्ते कवळे आहारं आहारेमाणे निग्गंथे पमाणपत्ते । एत्तो एगेणवि
 कवळेणं ऊणगं आहारं आहारेमाणे समणे निग्गंथे नो पकामभोइ--त्ति वत्तव्वं सिया ॥१६॥

॥ ववहारे अद्वमो उद्देसो समत्तो ॥८॥

॥ नवमो उद्देशो ॥

सागारियस्य आपसे अंतो वगडाए भुंजइ निट्टिए निसिट्टे पाडिहारिए तम्हा दावए नो से कप्पइ पडिगाहिच्चए ॥१॥

सागारियस्स आपसे अंतो वगडाए भुंजइ निट्टिए निसिट्टे अपाडिहारिए तम्हा दावए एव से कप्पइ पडिगाहिच्चए ॥२॥

सागारियस्स आपसे वार्हि वगडाए भुंजइ निट्टिए निसिट्टे पाडिहारिए तम्हा दावए, नो से कप्पइ पडिगाहिच्चए ॥३॥

सागारियस्स आपसे वार्हि वगडाए भुंजइ निट्टिए निसिट्टे अपाडिहारिए, तम्हा दावए एवं से कप्पइ पडिगाहिच्चए ॥४॥

सागारियस्स दासेइ वा, पेसेइ वा, भयएइ वा, भइण्णएइ वा अंतो वगडाए भुंजइ निट्टिए निसिट्टे पाडिहारिए तम्हा दावए नो से कप्पइ पडिगाहिच्चए ॥५॥

सागारियस्स दासेइ वा पेसेइ वा भयएइ भइण्णएइ वा अंतो वगडाए भुंजइ निट्टिए निसिट्टे अपाडिहारिए तम्हा दावए एवं से कप्पइ पडिगाहिच्चए ॥६॥

सागारियस्स दासेइ वा, पेसेइ वा, भयएइ वा भइण्णएइ वा, वार्हि वगडाए भुंजइ निट्टिए निसिट्टे पाडिहारिए, तम्हा दावए नो से कप्पइ पडिगाहिच्चए ॥७॥

सागारियस्स दासेइ वा पेसेइ वा भयएइ वा भइण्णएइ वा वार्हि वगडाए भुंजइ निट्टिए निसिट्टे अपाडिहारिए तम्हा दावए एवं से कप्पइ पडिगाहिच्चए ॥८॥

सागारियस्स नायए सिया सागारियस्स एगवगडाए अंतो एगपयाए सागारियं चोवजीवइ तम्हा दावए नो से कप्पइ पडिगाहिच्चए ॥९॥

सागारियस्स नायए सिया सागारियस्स एगवगडाए अंतो सागारियस्स अभि-
निप्पयाए सागारियं चोवजीवइ तम्हा दावए नो से कप्पइ पडिगाहिच्चए ॥१०॥

सागारियस्स नायए सिया सागारियस्स एगवगडाए वार्हि सागारियस्स एगप-
याए सागारियं चोवजीवइ, तम्हा दावए नो से कप्पइ पडिगाहिच्चए ॥११॥

सागारियस्स नायए सिया सागारियस्स एगवगडाए वार्हि सागारियस्स अभि-
णिपयाए सागारियं चोवजीवइ तम्हा दावए नो से कप्पइ पडिगाहिच्चए ॥१२॥

सागारियस्स नायए सिया सागारियस्स अभिणिव्वगडाए एगदुवाराए एग-
निक्खमणपवेसाए अंतो सागारियस्स एगपयाए सागारियं चोवजीवइ तम्हा दावए
नो से कप्पइ पडिगाहिच्चए ॥१३॥

सागारियस्स नायए सिया सागारियस्स अभिनिव्वगडाए एगदुवाराए एग-
निक्खमणपवेसाए अंतो सागारियस्स अभिणिपयाए सागारियं च उवजीवइ तम्हा
दावए नो से कप्पइ पडिगाहित्तए ॥१४॥

सागारियस्स नायए सिया सागारियस्स अभिनिव्वगडाए एगदुवाराए एग-
निक्खमणपवेसाए वार्हि सागारियस्स एगपयाए सागारिय चोवजीवइ तम्हा दावए
नो से कप्पइ पडिगाहित्तए ॥१५॥

सागारियस्स नायए सिया सागारियस्स अभिनिव्वगडाए एगदुवाराए एग
निक्खमणपवेसाए वार्हि सागारियस्स अभिनिप्पयाए सागारियं चोवजीवइ तम्हा
दावए नो से कप्पइ पडिगाहित्तए ॥१६॥

सागारियस्स चक्कियासाला साहारणवक्कयपउत्ता तम्हा दावए नो से कप्पइ
पडिगाहित्तए ॥१७॥

सागारियस्स चक्कियासाला निस्साहारणवक्कयपउत्ता तम्हा दावए एवं से कप्पइ
पडिगाहित्तए ॥१८॥

सागारियस्स गोलियसाला साहारणवक्कयपउत्ता तम्हा दावए नो से कप्पइ
पडिगाहित्तए ॥१९॥

सागारियस्स गोलियसाला निस्साहारणवक्कयपउत्ता तम्हा दावए एवं से कप्पइ
पडिगाहित्तए ॥२०॥

सागारियस्स बोधियसाला साहारणवक्कयपउत्ता तम्हा दावए नो से कप्पइ
पडिगाहित्तए ॥२१॥

सागारियस्स बोधियसाला निस्साहारणवक्कयपउत्ता तम्हा दावए एव से कप्पइ
पडिगाहित्तए ॥२२॥

सागारियस्स दोसियसाला साहारणवक्कयपउत्ता तम्हा दावए नो से कप्पइ
पडिगाहित्तए ॥२३॥

सागारियस्स दोसियसाला निस्साहारणवक्कयपउत्ता तम्हा दावए एवं से कप्पइ
पडिगाहित्तए ॥२४॥

सागारियस्स सोत्तियसाला साहारणवक्कयपउत्ता तम्हा दावए नो से कप्पइ
पडिगाहित्तए ॥२५॥

सागारियस्स सोत्तियसाला निस्साहारणवक्कयपउत्ता तम्हा दावए एवं से कप्पइ
पडिगाहित्तए ॥२६॥

सागारियस्स वोंडियसाला साहारणवक्कयपउत्ता तम्हा दावए नो से कप्पइ पडिगाहिच्चए ॥२७॥

सागारियस्स वोंडियसाला निस्साहारणवक्कयपउत्ता तम्हा दावए एवं से कप्पइ पडिगाहिच्चए ॥२८॥

सागारियस्स गंधियसाला साहारणवक्कयपउत्ता तम्हा दावए नो से कप्पइ पडिगाहिच्चए ॥२९॥

सागारियस्स गंधियसाला निस्साहारणवक्कयपउत्ता तम्हा दावए एवं से कप्पइ पडिगाहिच्चय ॥३०॥

सागारियस्स सोंडियसाला साहारणवक्कयपउत्ता तम्हा दावए नो से कप्पइ पडिगाहिच्चय ॥३१॥

सागारियस्स सोंडियसाला निस्साहारणवक्कयपउत्ता तम्हा दावए एवं से कप्पइ पडिगाहिच्चए । ३२॥

सागारिस्स ओसहीओ संथडाओ तम्हा दावए नो से कप्पइ पडिगाहिच्चए ॥३३॥

सागारियस्स ओसहीओ असंथडाओ तम्हा दावए एवं से कप्पइ पडिगाहिच्चए ॥

सागारियस्स अंवफला संथडा तम्हा दावए नो से कप्पइ पडिगाहिच्चए ॥३५॥

सागारियस्स अंवफला असंथडा तम्हा दावए एवं से कप्पइ पडिगाहिच्चए ॥३६॥

सत्तसत्तमिया णं भिक्खुपडिमा एगूणपन्नाए राइंदिएहिं एगेण छन्नउएणं

भिक्खासएणं अहासुय अहाकप्पं अहामगं अहातच्चं सम्मं काएण फासिया पालिया सोहिया तीरिया किट्टिया आणाए अणुपालिया भवइ ॥३७॥

अट्टअट्टमिया ण भिक्खुपडिमा चउसट्ठीए राइंदिएहिं दोहि य अट्टासीएहिं भिक्खा सएहिं अहासुत्तं अहाकप्पं अहामगं अहातच्चं सम्मं काएणं फासिया पालिया सोहिया तीरिया किट्टिया आणाए अणुपालिया भवइ ॥३८॥

नवनवमिया णं भिक्खुपडिमा एगासीए राइंदिएहिं चउहि य पंचुत्तरेहिं भिक्खा-सएहिं अहासुत्तं अहाकप्पं अहामगं अहातच्चं सम्मं काएणं फासिया पालिया सोहिया तीरिया किट्टिया आणाए अणुपालिया भवइ ॥३९॥

दसदसमिया णं भिक्खुपडिमा एगेण राइंदियसएणं अद्धल्लहेहि य भिक्खासएहिं अहासुत्तं अहाकप्पं अहामगं अहातच्चं सम्मं काएणं फासिया पालिया सोहिया तीरिया किट्टिया आणाए अणुपालिया भवइ ॥४०॥

दो पडिमाओ पन्नत्तओ तंजहा-खुड्डिया वा मोयपडिमा १, महल्लिया वा मोयप-डिमा २ । खुड्डियण मोयपडिम पडिवन्नस्स अणगारस्स कप्पइ पढमसरयकालसमयंसि वा चरमनिदाहकालसमयंसि वा वहिया ठावियव्वा गामस्स वा जाव रायहाणीए वा वणसि

वा वणदुग्गंसि वा पव्वयंसि वा पव्वयदुग्गंसि वा, भोच्चा आरुभइ चउदसमेणं पारेइ, अमोच्चा आरुभइ सोलसमेणं पारेइ, जाए जाए मोए आवियव्वे, दिया आगच्छइ आवियव्वे, राइ आगच्छइ नो आवियव्वे, सपाणे मत्ते आगच्छइ नो आवियव्वे, अप्पाणे मत्ते आगच्छइ आवियव्वे, सवीए मत्ते आगच्छइ नो आवियव्वे, अवीए मत्ते आगच्छइ आवियव्वे, ससणिद्धे मत्ते आगच्छइ नो आवियव्वे, असणिद्धे मत्ते आगच्छइ आवियव्वे, ससरक्खे मत्ते आगच्छइ नो आवियव्वे, असरक्खे मत्ते आगच्छइ आवियव्वे । जाए जाए मोए आवियव्वे, तंजहा-अप्पे वा बहुए वा । एवं खलु एसा खुद्दिइया मोयपडिमा अहामुत्तं अहाकप्पं अहामग्गं अहातच्च सम्म काएण फासिया पालिया सोहिया तीरिया किट्ठिया आणाए अणुपालिया भवइ ॥४१॥

महल्लियं णं मोयपडिमं पडिवन्नस्स अणगारस्स कप्पइ से षढमसरयकालसमयंसि वा चरमनिदाहकालसमयंसि वा चहिया ठावियव्वा, गामस्स वा जाव रायहाणीए वा वणंसि वा वणदुग्गंसि वा पव्वयंसि वा पव्वयदुग्गंसि वा, भोच्चा आरुभइ सोलसमेणं पारेइ, अमोच्चा आरुभइ अट्टारसमेणं पारेइ, जाए जाए मोए आवियव्वे तह चेव जाव अणुपालिया भवइ ॥४२॥

संखादत्तियस्स णं भिक्खुस्स पडिग्गहवारिस्स गाहावइकुलं पिंडवायपडियाए अणुप्पविट्ठस्स जावइय केइ अतो पडिग्गहस्स उच्चित्ता दलएज्जा तावइयाओ दत्तीओ वत्तव्वं सिया, तत्थ से केइ छव्वएण वा दूसएण वा चालएण वा अंतो पडिग्गहस्स उच्चित्ता दलएज्जा सावि णं सा एगा दत्ती वत्तव्वं सिया, तत्थ बहवे भुजमाणा सव्वे ते सयं सयं पिंडं साहणिय अंतो पडिग्गहस्स उच्चित्ता दलएज्जा सव्वा वि णं सा एगा दत्ती वत्तव्वं सिया ॥४३॥

संखादत्तियस्स णं भिक्खुस्स पाणिपडिग्गहियस्स गाहावइकुलं पिंडवायपडियाए अणुप्पविट्ठस्स जावइय केइ अंतो पाणिस्स उच्चित्ता दलएज्जा तावइयाओ दत्तीओ वत्तव्वं सिया, तत्थ से केइ छव्वएण वा दूसएण वा चालएण वा अंतो पाणिस्स उच्चित्ता दलएज्जा सावि णं सा एगा दत्ती वत्तव्वं सिया, तत्थ से बहवे भुजमाणा सव्वे ते सयं सयं पिंडं साहणिय अतो पाणिस्स उच्चित्ता दलएज्जा सव्वावि णं सा एगा दत्ती वत्तव्वं सिया ॥४४॥

‘तिविहे उवहडे पन्नत्ते, तंजहा-सुद्धोवहडे, फलिहोवहडे, संसट्ठोवहडे ॥४५॥

तिविहे ओग्गहिए पण्णत्ते, तंजहा-जं च ओगिण्हइ जं च साहरइ जं च आस-गंसि पक्खिवइ एगे एवमाहसु ॥४६॥

एगे पुण एवमाहसु-दुविहे ओग्गहिए पन्नत्ते तंजहा-जं च ओगिण्हइ जं च आसगंसि पक्खिवइ ॥४७॥

॥ बवहारे नवमो उद्देशो समप्तो ॥ ९॥

॥ दसमो उद्देशो ॥

दो पडिमाओ पन्नत्ताओ तं जहा-जवमज्झा य चंदपडिमा वडरमज्झा य चंद-
पडिमा । जवमज्झं ण चंदपडिमं पडिवन्नस्स अणगारस्स निच्चं मासं वोसट्ठकाए चिय-
त्तदेहे जे केड परिसहोवसग्गा समुप्पज्जंति दिव्वा वा माणुस्सगा वा तिरिक्खजोणिया
वा अणुलोमा वा पडिलोमा वा, तत्थ अणुलोमा ताव वदेज्जा वा नमंसिज्जा वा सक्का-
रेज्जा वा सम्माणेज्जा वा कल्लणं मंगलं देवयं चेइयं पज्जुपासेज्जा, पडिलोमा ताव
अन्नयरेणं दंडेण वा अट्ठिणा वा जोत्तेण वा कसेण वा काए आउट्टेज्जा, ते सव्वे
उप्पन्ने सम्मं सहइ खमइ तितिक्खइ अहियासेइ ॥१॥

जवमज्झं ण चंदपडिमं पडिवन्नस्स अणगारस्स सुक्खपक्खस्स पाडिवए कप्पइ
एगं दत्तिं भोयणस्स पडिगाहित्ते एगं पाणगस्स, सव्वेहिं दुप्पयचउप्पयाइएहिं आहा-
रकंखीहिं सत्तेहिं पडिनियत्तेहिं अन्नायउच्छं सुद्धोवहडं णिज्जुहिता वव्वे समणमाइण-
अइहिकिवणवणीमगा, कप्पइ से एगस्स भुंजमाणस्स पडिगाहित्ते नो दोणं नो तिण्ह
नो चउण्हं नो पचण्हं नो गुन्विणीए नो वालवच्छाए नो दारगं पेज्जमाणीए । नो से
कप्पइ अंतो एलुयस्स दोवि पाए साहट्ठु दलमाणीए नो वाहिं एलुयस्स दोवि पाए
साहट्ठु दलमाणीए, अह पुण एवं जाणेज्जा एगं पायं अंतो किच्चा एगं पायं वाहिं
किच्चा एलुयं विक्खंभइता एयाए एसणाए एसमाणे लभेज्जा आहारेज्जा, एयाए
एसणाए एसमाणे नो लभेज्जा नो आहारेज्जा । विइज्जाए से कप्पइ दोणि दत्तीओ
भोयणस्स पडिगाहित्ते दोणि पाणगस्स, सव्वेहिं दुप्पयचउप्पयाइएहिं जाव नो आहा-
रेज्जा । एवं तइयाए तिणि जाव पणरसीए पणरस । बहुलपक्खस्स पाडिवए से
कप्पइ चोइसदत्तीओ, वीयाए तेरस जाव चोइसीए एगं दत्तिं भोयणस्स एगं पाणगस्स
सव्वेहिं दुप्पयचउप्पयाइएहिं जाव नो आहारेज्जा, अमावासाए से य अभत्तट्ठे भवइ ।
एव खलु एसा जवमज्झचंदपडिमा अहासुत्तं अहाकप्पं अहामग्गं अहात्तच्चं सम्मं काएणं
कासिया पालिया सोहिया तीरिया किट्ठिया आणाए अणुपालिया भवइ ॥२॥

वडरमज्झं ण चंदपडिमं पडिवन्नस्स अणगारस्स निच्चं मासं वोसट्ठकाए चियत्त-
देहे जे केड परिसहोवसग्गा समुप्पज्जंति तंजहा-दिव्वा वा माणुस्सगा वा तिरिक्खजो-
णिया वा अणुलोमा वा पडिलोमा वा । तत्थ अणुलोमा ताव वंदेज्जा वा नमंसेज्जा वा
सक्कारेज्जा वा समाणेज्जा वा कल्लणं मंगलं देवयं चेइयं पज्जुपासेज्जा । पडिलोमा
अन्नयरेणं दंडेण वा अट्ठिणा वा जोत्तेण वा वेत्तेण वा कसेण वा काए आउट्टेज्जा ते सव्वे
उप्पन्ने सम्मं सहेज्जा खमेज्जा तितिक्खेज्जा अहियासेज्जा ॥३॥

वइरमज्झं णं चंदपडिमं पडिवन्नस्स अणगारस्स बहुलपक्खस्स पाडिवए कप्पइ
पन्नरस दत्तीओ भोयणस्स पडिगाहित्तए पन्नरस पाणगस्स, सव्वेहिं दुप्पयचउप्पया-
इएहिं आहारकंखीहिं जाव णो आहारेज्जा । वितियाए से कप्पइ चउइस दत्तीओ भोय-
णस्स, चउइस पाणगस्स पडिगाहित्तए जाव णो आहारेज्जा । एवं जाव पणरसीए एगा
दत्ती । सुक्कपक्खस्स पाडिवए कप्पइ दो दत्तीओ, वीयाए तिण्णि जाव चउइसीए पण-
रस, पुण्णिमाए अवत्तट्ठे भवइ । एवं खउ एसो वइरमज्झा चंदपडिमा अहामुत्तं अहाकप्पं
अहामग्गं जाव अणुपालिया भवइ ॥४॥

पंचविहे ववहारे पन्नत्ते तंजहा—आगमे १, सुए २, आणा ३, धारणा ४, जीए ५ ।
जत्थेव तत्थ आगमे सिया आगमेणं ववहार पट्ठवेज्जा, नो से तत्थ आगमे सिया, जहा से
तत्थ सुए सिया सुएणं ववहारं पट्ठवेज्जा, नो से तत्थ सुए सिया जहा से तत्थ आणा
सिया आणाए ववहारं पट्ठवेज्जा, नो से तत्थ आणा सिया जहा से तत्थ धारणा सिया-
धारणाए ववहारं पट्ठवेज्जा, नो से तत्थ धारणा सिया जहा से तत्थ जीए सिया-
जीएण ववहारं पट्ठवेज्जा, एएहिं पंचहिं ववहारेहिं ववहार पट्ठवेज्जा तंजहा—आगमेणं
सुएण आणाए धारणाए जीएणं । जहा जहा आगमे सुए आणा धारणा जीए तहा तहा
ववहार पट्ठवेज्जा । से किमाहु भंते ! आगमवलिया समणा णिग्गंथा । इच्चेय पंचविह
ववहार जया जया जहिं जहिं तया तया तहिं तहिं अणिस्सिओवस्सियं ववहारं ववहारे-
माणे समणे णिग्गंथे आणाए आराहए भवइ ॥५॥

चत्तारि पुरिसजाया पन्नत्ता तंजहा—अट्ठकरे नामं एगे नो माणकरे १, माणकरे नामं-
एगे नो अट्ठकरे २, एगे अट्ठकरे वि माणकरे वि ३, एगे नो अट्ठकरे नो माणकरे ॥६॥

चत्तारि पुरिसजाया पन्नत्ता तंजहा—गणट्ठकरे नामं एगे नो माणकरे १, माणकरे नामं-
एगे नो गणट्ठकरे २, एगे गणट्ठकरे वि माणकरे वि ३, एगे नो गणट्ठकरे नो माणकरे ॥७॥

चत्तारि पुरिसजाया पन्नत्ता तंजहा—गणसंगहकरे नामं एगे नो माणकरे १ एगे
माणकरे नो गणसंगहकरे २, एगे गणसंगहकरे वि—माणकरे वि ३, एगे नो गणसंगहकरे-
नो माणकरे ४ ॥८॥

चत्तारि पुरिसजाया पन्नत्ता, तंजहा—गणसोहकरे नामं एगे नो माणकरे १, माणकरे नामं
एगे नो गणसोहकरे २, एगे गणसोहकरे वि माणकरे वि ३, एगे नो गण-
सोहकरे नो माणकरे ४ ॥९॥

चत्तारि पुरिसजाया पन्नत्ता, तंजहा गणसोहिकरे णामं एगे नो माणकरे १, एगे माणकरे नो गणसोहिकरे २, एगे गणसोहिकरेवि माणकरेवि ३, एगे नो गणसोहिकरे नो माणकरे ॥१०॥

चत्तारि पुरिसजाया पन्नत्ता, तंजहा-ख्वं नाम एगे जहड नो धम्मं १, धम्मं नाम एगे जहड नो ख्वं २, एगे ख्वंवि जहड धम्मवि जहड ३, एगे नो ख्वं जहड नो धम्मं जहड ४ ॥११॥

चत्तारि पुरिसजाया पन्नत्ता, तंजहा-धम्मं नामेगे जहड नो गणसंठिइं १, गणसंठिइं नामेगे जहड नो धम्मं २, एगे धम्मंवि जहड गणसंठिइंवि जहड ३, एगे नो धम्मं जहड नो गणसंठिइं ४ ॥१२॥

चत्तारि पुरिसजाया पन्नत्ता, तंजहा-पियधम्मे णाम एगे नो दहधम्मे १, दहधम्मे नामं एगे, नो पियधम्मे २, एगे पियधम्मेवि, दहधम्मेवि, ३, एगे नो पियधम्मे नो दहधम्मे ४ ॥१३॥

चत्तारि आयरिया पन्नत्ता, तंजहा-पव्वायणायरिए नामं एगे णो उवट्ठावणा-यरिए १, उवट्ठावणायरिए नामं एगे नो पव्वायणायरिए २, एगे पव्वायणायरिएवि उवट्ठावणायरिएवि ३, एगे नो पव्वायणायरिए नो उवट्ठावणायरिए-धम्मायरिए ४ ॥

चत्तारि आयरिया पन्नत्ता, तंजहा-उद्देसणायरिए नामं एगे नो वायणायरिए १, वायणायरिए नामं एगे नो उद्देसणायरिए २, एगे उद्देसणायरिएवि वायणायरिएवि ३, एगे नो उद्देसणायरिए नो वायणायरिए-धम्मायरिए ४ ॥१५॥

धम्मायरियस्स चत्तारि अंतैवासी पन्नत्ता तंजहा-उद्देसणंतेवासी नामं एगे नो वायणंतेवासी १, वायणंतेवासी नामं एगे नो उद्देसणंतेवासी २, एगे उद्देसणंतेवासीवि वायणंतेवासी वि ३, एगे नो उद्देसणंतेवासी नो वायणंतेवासी-धम्मतेवासी ४ ॥१६॥

तओ थेरभूमीओ पन्नत्ताओ, तंजहा-जाइथेरे १, सुयथेरे २, परियायथेरे ३, य । सट्ठिवासजाए जाइथेरे १, ठाणिसमवायथेरे सुयथेरे २, वीसवासपरियाए परियायथेरे ३, ।

तओ सेहभूमीओ पन्नत्ताओ, तंजहा-सत्तराईदिया, चाउम्मासिया, छम्मासिया । छम्मासिया य उक्कोसिया, चाउम्मासिया मज्झमिया, सत्तराईदिया जहन्ना ॥१८॥

नो कप्पइ निगंयाण वा णिगंयाण वा खुइडं वा खुडिय वा ऊणट्ठवासजायं उवै-
द्वापेत्तए वा संभुजित्तए वा ॥१९॥

कप्पइ णिग्गंथाण वा णिग्गंथीण वा खुड्डगं वा खुड्डियं वा साइरेअट्ठवासजायं
उवट्ठावेत्तए वा संभुजित्तए वा ॥२०॥

नोकप्पइ णिग्गंथाण वा थिग्गंथीण वा खुड्डगस्स वा खुड्डियाए वा अन्वजणजा-
यस्स आचारकप्पे नामं अज्झयणे उद्दिसित्तए ॥२१॥

कप्पइ णिग्गंथाण वा णिग्गंथीण वा खुड्डगस्स वा खुड्डियाए वा वंजणजायस्स
आचारकप्पे नामं अज्झयणे उद्दिसित्तए ॥२२॥

तिवासपरियायस्स समणस्स निग्गंथस्स कप्पइ आचारकप्पे नामं अज्झयणे उद्दि-
सित्तए ॥२३॥

चउवासपरियायस्स समणस्स निग्गंथस्स कप्पइ सूयगढे नामं अंगे उद्दिसित्तए ॥२४॥

पंचवासपरियायस्स समणस्स निग्गंथस्स कप्पइ दसाकप्पववट्ठारे उद्दिसित्तए ॥२५॥

अट्ठवासपरियायस्स समणस्स निग्गंथस्स कप्पइ ठाणसमवाया उद्दिसित्तए ॥२६॥

दसवासपरियायस्स समणस्स निग्गंथस्स कप्पइ विवाहे नाम अंगे उद्दिसित्तए ॥२७॥

एकारसवासपरियायस्स समणस्स निग्गंथस्स कप्पइ खुड्डियाविमाणपविभंती मह-
ल्लियाविमाणपविभंती अगचूलिया वंगचूलिया विवाहचूलिया नामं अज्झयणं उद्दिसित्तए ॥

वारसवासपरियायस्स समणस्स निग्गंथस्स कप्पइ अरुणोववाए गरुलोववाए
वरुणोववाए धरणोववाए वेसमणोववाए वेलधरोववाए नामं अज्झयणे उद्दिसित्तए ॥२९॥

तेरसवासपरियायस्स समणस्स निग्गंथस्स कप्पइ उट्ठाणसुए समुट्ठाणसुए देविं.
दोबवाए णागपरियावणिया नाम अज्झयणं उद्दिसित्तए ॥३०॥

चउदसवासपरियायस्स समणस्स निग्गंथस्स कप्पइ सुमिणभावणा णामं अज्झयणं
उद्दिसित्तए ॥३१॥

पन्नरसवासपरियायस्स समणस्स निग्गंथस्स कप्पइ चारणभावणा णामं अज्झयणं
उद्दिसित्तए ॥३२॥

सोलसवासपरियायस्स समणस्स निग्गंथस्स कप्पइ तेयनिसग्गे नामं अज्झयणे
उद्दिसित्तए ॥३३॥

सत्तरसवासपरियायस्स समणस्स निग्गंथस्स कप्पइ आसीविसभावणा नामं अज्झ-
यणे उद्दिसित्तए ॥३४॥

अट्ठारसवासपरियायस्स समणस्स निग्गंथस्स कप्पइ दिट्ठिविसभावणा नामं अज्झ-
यणं उद्दिसित्तए ॥३५॥

एगूणवीसवासपरियायस्स समणस्स णिगंथस्स कप्पइ दिट्ठिवाए नामं अंगे उद्दि-
सित्तए ॥३६॥

वीसइवासपरियाए समणे णिगंथे सच्चसुयाणुवाई भवइ ॥३७॥

दसविहे वेयावच्चे पण्णत्ते तंजहा—आयरियवेयावच्चे १, उवज्झायवेयावच्चे २,
थेरवेयावच्चे ३, तवस्सिवेयावच्चे ४, सेहवेयावच्चे ५ गिलाणवेयावच्चे ६ साहम्मि-
यवेयावच्चे ७ कुलवेयावच्चे ८ गणवेयावच्चे ९ सयवेयावच्चे १० ॥३८॥

आयरियवेयावच्चं करेमाणे समणे णिगंथे महानिज्जरे महापज्जवसाणे भवइ ॥

उवज्झायवेयावच्चं करेमाणे समणे णिगंथे महानिज्जरे महापज्जवसाणे भवइ ॥

थेरवेयावच्चं करेमाणे समणे णिगंथे महानिज्जरे महापज्जवसाणे भवइ ॥४१॥

तवस्सिवेयावच्चं करेमाणे समणे णिगंथे महानिज्जरे महापज्जवसाणे भवइ ॥

सेहवेयावच्चं करेमाणे समणे णिगंथे महानिज्जरे महापज्जवसाणे भवइ ॥४३॥

गिलाणवेयावच्चं करेमाणे समणे णिगंथे महानिज्जरे महापज्जवसाणे भवइ ॥

साहम्मियवेयावच्चं करेमाणे समणे णिगंथे महानिज्जरे महापज्जवसाणे भवइ ॥

कुलवेयावच्चं करेमाणे समणे णिगंथे महानिज्जरे महापज्जवसाणे भवइ ॥४६॥

गणवेयावच्चं करेमाणे समणे णिगंथे महानिज्जरे महापज्जवसाणे भवइ ॥४७॥

संयवेयावच्चं करेमाणे समणे णिगंथे महानिज्जरे महापज्जवसाणे भवइ ॥४८॥

॥ ववहारे दसमो उद्देशो समत्तो ॥१०॥

॥ इति व्यवहारसूत्रस्य मूलपाठः समाप्तः ॥

(२)

चूर्णिभाष्यावचूरिसमलङ्कृतम्
श्रीबृहत्कल्पसूत्रम्.

बृहत्कल्पसूत्रस्य विषयानुक्रमणिका

प्रथमोद्देशकः

सूत्रसं.	विषयः	पृष्ठसं.
	मङ्गलाचरणम्	१
१-५	प्रलम्बप्रकरणम्	२-५
१	निर्ग्रन्थनिर्ग्रन्थीनाम् अभिन्नाऽऽमतालप्रलम्बग्रहणनिषेधः ।	२
२	” मिन्नाऽऽमतालप्रलम्बग्रहणानुज्ञा ।	२
३	निर्ग्रन्थानां पक्तालप्रलम्बाभिन्नाभिन्नग्रहणानुज्ञा ।	३
४	निर्ग्रन्थीनां पक्तालप्रलम्बाऽभिन्नग्रहणनिषेधः ।	३
५	निर्ग्रन्थीनां भिन्नेऽपि तालप्रलम्बे विधिभिन्नग्रहणानुज्ञा, अविधिभिन्नग्रहणनिषेधश्च	३
	॥ इति प्रलम्बप्रकरणम् ॥	५
६-९	मासकल्पप्रकरणम्	६
६	निर्ग्रन्थानां सपरिक्षेपाऽबाहिरिकग्रामादौ हेमन्तग्रीष्मकालविषय- कैकमासवासानुज्ञा ।	६
७	निर्ग्रन्थानां सपरिक्षेपसबाहिरिकग्रामादौ हेमन्तग्रीष्मकालविष- यकद्विमासवासविधिः ।	७
८	निर्ग्रन्थीनां सपरिक्षेपाऽबाहिरिकग्रामादौ हेमन्तग्रीष्मकाल- विषयकद्विमासवासानुज्ञा ।	८
९	निर्ग्रन्थीनां सपरिक्षेपसबाहिरिकग्रामादौ हेमन्तग्रीष्मकाल- विषयकमासचतुर्ध्वयवासानुज्ञा ।	९
	॥ इति मासकल्पप्रकरणम् ॥	१०
१०	निर्ग्रन्थनिर्ग्रन्थीनामेकवगढादियुक्तोपाश्रये एकत्रवासनिषेधः ।	११
११	” मनेकवगढादियुक्तोपाश्रये एकत्रवासानुज्ञा ।	११
१२	निर्ग्रन्थीनामापणगृहरथ्यासुखादिस्थाने वासनिषेधः ।	१२
१३	निर्ग्रन्थानां तथाविधस्थाने वासानुज्ञा ।	१३
१४	निर्ग्रन्थीनामपावृत्तदारोपाश्रयवासनिषेधः ।	१४
१५	निर्ग्रन्थानामपावृत्तदारोपाश्रयवासानुज्ञा ।	१४

सूत्रसं	विषयः	पृष्ठसं.
१६	निर्ग्रन्थीनामन्तलिप्तघटीमात्रकधारणानुज्ञा ।	१५
१७	निर्ग्रन्थानां तन्निषेधः	१५
१८	निर्ग्रन्थनिर्ग्रन्थीनां चेलचिलिमिलिकाधारणानुज्ञा ।	१६
१९	निर्ग्रन्थनिर्ग्रन्थीनामुदकतीरे स्थाननिपदनादिसर्वकार्यनिषेधः ।	१६
२०-२१	निर्ग्रन्थनिर्ग्रन्थीनां सचित्रकर्मोपाश्रयवासनिषेधः, अचित्रकर्मो- पाश्रयवासानुज्ञा च ।	१८
२२-२३	निर्ग्रन्थीनां सागारिकाऽ निश्रया वासनिषेधः, सागारिकनिश्रया च वासानुज्ञा ।	१८
२४	निर्ग्रन्थानां सागारिकस्यनिश्रया अनिश्रया वा वासानुज्ञा ।	१९
२५-३०	॥ सागारिकोपाश्रयप्रकरणम् ॥	
२५	निर्ग्रन्थनिर्ग्रन्थीनां सागारिकोपाश्रयवासनिषेधः ।	१९
२६	” ” असागारिकोपाश्रयवासानुज्ञा ।	२०
२७-२८	निर्ग्रन्थानां स्त्रीसागारिकोपाश्रयवासनिषेधः, पुरुषसागारिको- पाश्रयवासानुज्ञा च ।	२१
२९-३०	निर्ग्रन्थीनां पुरुषसागारिकोपाश्रयवासनिषेधः, स्त्रीसागारिको- पाश्रयवासानुज्ञा च ।	२२
	इति सागारिकोपाश्रयप्रकरणम् ।	
३१	निर्ग्रन्थानां प्रतिबद्धोपाश्रयवासनिषेधः ।	२२
३२	निर्ग्रन्थीनां प्रतिबद्धोपाश्रयवासानुज्ञा ।	२३
३३	निर्ग्रन्थानां गृहस्थगृहमध्यतो गमनागमनयुक्तोपाश्रयवास- निषेधः ।	२४
३४	पूर्वोक्तोपाश्रये निर्ग्रन्थीनां वासानुज्ञा ।	२४
३५	भिक्षोरधिकरणव्यवशमनोपदेशः ।	२६
३६	निर्ग्रन्थनिर्ग्रन्थीनां वर्षाकालविहारनिषेधः ।	२८
३७	निर्ग्रन्थनिर्ग्रन्थीनां हेमन्तग्रीष्मकालविहारानुज्ञा ।	२८
३८	निर्ग्रन्थनिर्ग्रन्थीनां वैराज्यविरुद्धराज्ये गमनागमननिषेधः, तत्करणे प्रायश्चित्तविधिश्च ।	२९

सूत्रसं.

विषयः

पृष्ठसं.

- ३९ निर्ग्रन्थानां भिक्षार्थगतानां वस्त्राद्युपनिमन्त्रणे वस्त्रादिग्रहणविधि ३१
 ४० एव विचारभूमिविहारभूमिगतानामपि वस्त्रादिग्रहणविधि । ३१
 ४१-४२ एवमेव निर्ग्रन्थीनां वस्त्रादिग्रहणे विधि । ३१-३२
 ४३ निर्ग्रन्थनिर्ग्रन्थीनां रात्रौ विकाले वा अशनादिग्रहणनिषेध । ३३
 ४४ " " " वस्त्रादिग्रहणनिषेध । ३३
 ४५-४६ निर्ग्रन्थनिर्ग्रन्थीनां रात्रौ विकाले वा अन्धगमननिषेध, सखडि-
 प्रतिज्ञया-अन्धगमननिषेधश्च । ३४
 ४७ निर्ग्रन्थस्य रात्रौ विकाले वा एकाकिनो वहिर्विचारभूमौ विहा-
 रभूमौ वा निष्क्रमणप्रवेशनिषेध, आत्मद्वितीयस्य त्वनुज्ञा । ३५
 ४८ एव निर्ग्रन्थ्या अपि निषेध, तस्या आत्मद्वितीयाया आत्म-
 तृतीयायाश्चानुज्ञा । ३६
 ४९ निर्ग्रन्थनिर्ग्रन्थीनां चतुर्दिक्षु अङ्गमगधाधार्य क्षेत्रविहरणमर्यादा । ३७

॥ इति बृहत्कल्पे प्रथमोद्देशकः समाप्तः ॥१॥

॥ अथ द्वितीयोद्देशकः ॥

- १-१२ ॥ उपाश्रयप्रकरणम् ॥ ३९-४६
 १ निर्ग्रन्थनिर्ग्रन्थीनां शाल्यादिबीजाकीर्णोपाश्रयवासनिषेध । ३९
 २ " राशिपुञ्जादिरूपेण स्थितशाल्यादियुक्तो-
 पाश्रये हेमन्तग्रीष्मकालवासानुज्ञा । ४०
 ३ एवमुपाश्रयवगढायां राशिपुञ्जादिरूपेण स्थितशाल्यादियुक्तो-
 पाश्रये निर्ग्रन्थनिर्ग्रन्थीनां वर्षावासानुज्ञा । ४१
 ४ उपाश्रयवगढास्थापितपुरासौवीरविकटकुम्भयुक्तोपाश्रये वास
 निषेध, अन्योपाश्रयाभावे एकद्विरात्रोपरि वासे प्रायश्चित्तविधिश्च । ४१-४२
 ५ एवमेव शीतोदकोष्णोदकविकटकुम्भयुक्तोपाश्रयविषयेऽपि,
 निर्ग्रन्थनिर्ग्रन्थीनां वासनिषेध, वासे प्रायश्चित्तविधिश्च । ४२
 ६ एव वगढास्थितसार्वत्रिकज्योतिर्गुक्तोपाश्रये निर्ग्रन्थनिर्ग्रन्थीनां
 वासनिषेध, वासे प्रायश्चित्तविधिश्च । ४३
 ७ एव सर्वरात्रिकदीपविषयेऽपि सूत्रम् । ४३

सूत्रसं.

विषयः

पृष्ठसं.

- ८ एवं वगडाविकीर्णपिण्डकलोचकादियुक्तोपाश्रयेऽपि वासनिषेधः । ४४
 ९ वगडायामेकत्र राशिपुञ्जादिरूपेण स्थितपिण्डकलोचकादियुक्तोपा-
 श्रये निर्ग्रन्थनिर्ग्रन्थीना हेमन्तग्रीष्मकालवासानुज्ञा । ४५
 १० एव वगडाया कोष्ठपल्लादिस्थितपिण्डकादियुक्तोपाश्रये वर्षावासानुज्ञा । ४५
 ११ निर्ग्रन्थीनामध्वजागमनगृहादिषु वासनिषेधः । ४६
 १२ निर्ग्रन्थानां च तत्र वासानुज्ञा । ४६

॥ इत्युपाश्रयप्रकरणम् ॥

१३-२४ ॥ सागारिक (शय्यातर) प्रकरणम् ॥ ४७-५३

- १३ अनेकशय्यातरेषु सत्सु तन्मध्यादेकशय्यातरस्थापनविधिः । ४७
 १४ निर्ग्रन्थनिर्ग्रन्थीना बहिरनिर्द्दितासंसृष्टसंसृष्टसागारिकपिण्डग्रहणनिषेधः । ४७
 १५ एवं बहिरनिर्द्दितासंसृष्टसागारिकपिण्डग्रहणनिषेधः, बहिरनिर्द्दितसंसृष्ट-
 सागारिकपिण्डग्रहणानुज्ञा च । ४८
 १६ निर्ग्रन्थनिर्ग्रन्थयोर्वहिरनिर्द्दितासंसृष्टसागारिकपिण्डस्य संसृष्ट-
 करणे प्रायश्चित्तविधिः । ४८
 १७-१८ सागारिकस्याऽऽहृतिकाया ग्रहणाग्रहणविधिः । ४८
 १९ सागारिकस्य निर्द्दिताया ग्रहणाग्रहणविधिः । ४९
 २० सागारिकस्याशिकाविषये ग्रहणाग्रहणविधिः । ५०
 २१-२३ सागारिकपूज्यभक्तस्य निषेधप्रकाराः । ५१-५२
 २४ सागारिकपूज्यस्वायत्तीकृत-तत्प्रदत्ताहारस्य ग्रहणानुज्ञा । ५२

॥ इति सागारिकप्रकरणम् ॥

- २५ निर्ग्रन्थनिर्ग्रन्थीना पञ्चविधवस्त्रधारणानुज्ञा । ५३
 २६ एव पञ्चविधरजोहरणधारणानुज्ञा । ५४

॥ इति बृहत्कल्पे द्वितीयोद्देशकः समाप्तः ॥२॥

॥ अथ तृतीयोद्देशकः ॥

- १ निर्ग्रन्थीनामुपाश्रये निर्ग्रन्थानां स्थाननिषेधनादिकरणनिषेधः । ५६-५७
 २ एव निर्ग्रन्थानामुपाश्रये निर्ग्रन्थीनां स्थाननिषेधनादिकरणनिषेधः । ५८

सूत्रसं.	विषयः	पृष्ठसं.
३	निर्ग्रन्थीना सलोमचर्माधिष्ठाननिषेध ।	५९
४	निर्ग्रन्थानां सलोमचर्माधिष्ठाने विधिप्रकारः ।	५९
५	निर्ग्रन्थनिर्ग्रन्थीना कृत्स्न(अखण्डित)चर्मधारणनिषेध ।	६०
६	” ” अकृत्स्न(खण्डित)चर्मधारणाऽनुज्ञा ।	६१
७	एव ” ” कृत्स्नाकृत्स्नवस्त्रधारणे क्रमेण निषेधोऽनुज्ञा च	६१
८	एव ” ” अभिन्नवस्त्रधारणनिषेध ।	६२
९	” ” भिन्नवस्त्रधारणानुज्ञा ।	६३
१०	निर्ग्रन्थानाम् अवग्रहानन्तकाऽवग्रहपट्टधारणनिषेध ।	६४
११	निर्ग्रन्थीनां तद्धारणानुज्ञा ।	६४
१२	आहारार्थं गृहस्थगृहप्रविष्टाया निर्ग्रन्थ्या वस्त्रप्रयोजने तदग्रहणविधि ।	६४-६५
१३	प्रथमप्रव्रजतो निर्ग्रन्थस्य रजोहरणादिग्रहणविधि ।	६६
१४	एवं प्रथमप्रव्रजन्त्या निर्ग्रन्थ्या रजोहरणादिग्रहणविधि ।	६७
१५	निर्ग्रन्थनिर्ग्रन्थीनां वर्षाकालप्राप्तवस्त्रग्रहणनिषेध , ऋतुवेदकाल- प्राप्तवस्त्रग्रहणानुज्ञा च ।	६८
१६	निर्ग्रन्थनिर्ग्रन्थीना यथाराल्निक्वस्त्रग्रहणानुज्ञा ।	६८
१७	एवं ” शय्यासस्तारकस्यापि यथाराल्निक्ग्रहणानुज्ञा	६८
१८	एव ” यथाराल्निक्कृतिकर्मानुज्ञा ।	६९
१९	निर्ग्रन्थनिर्ग्रन्थीनाम् अन्तरद्वारे (गृहस्यान्तरालमार्गे) स्थाननिषेध- नादिकरणनिषेध , अपवादे व्याधितादौना तत्करणानुज्ञा च ।	१७
२०	एवमन्तरगृहे चतुःपञ्चगाथाख्यानादिनिषेध ।	७२
२१	एवमन्तरगृहे भावनासहितपञ्चमहाव्रताख्यानादिनिषेध ।	७३
२२-२५	प्रातिहारिकसागारिकसत्कशय्यासस्तारकप्रकरणम्	७४-७५
२२	निर्ग्रन्थनिर्ग्रन्थीना प्रातिहारिकसागारिकसत्कशय्यासस्तारक- मदत्त्वा विहारनिषेध ।	७४
२३-	एव पूर्वोक्तशय्यासस्तारक यथावस्थितरूपेणाऽदत्त्वा विहारनिषेध ।	७४
२४	पूर्वोक्तशय्यासस्तारक यथावस्थितरूपेण दत्त्वा विहारानुज्ञा ।	७४

सूत्रसं.

विषयः

पृष्ठसं.

- ८ एवं वगडाविकीर्णपिण्डकलोचकादियुक्तोपाश्रयेऽपि वासनिषेधः । ४४
 ९ वगडायामेकत्र राशिपुञ्जादिरूपेण स्थितपिण्डकलोचकादियुक्तोपा-
 श्रये निर्ग्रन्थनिर्ग्रन्थीना हेमन्तप्रीप्पकालवासानुज्ञा । ४५
 १० एव वगडाया कोष्ठपल्लादिस्थितपिण्डकादियुक्तोपाश्रये वर्षावासानुज्ञा । ४५
 ११ निर्ग्रन्थीनामधभागमनगृहादिषु वासनिषेधः । ४६
 १२ निर्ग्रन्थानां च तत्र वासानुज्ञा । ४६

॥ इत्युपाश्रयप्रकरणम् ॥

१३-२४ ॥ सागारिक (शय्यातर) प्रकरणम् ॥ ४७-५३

- १३ अनेकशय्यातरेषु सत्सु तन्मध्यादेकशय्यातरस्थापनविधिः । ४७
 १४ निर्ग्रन्थनिर्ग्रन्थीना बहिरर्निर्द्दत्तासंसृष्टसंसृष्टसागारिकपिण्डग्रहणनिषेधः । ४७
 १५ एवं बहिरर्निर्द्दत्तासंसृष्टसागारिकपिण्डग्रहणनिषेधः, बहिरर्निर्द्दत्तसंसृष्ट-
 सागारिकपिण्डग्रहणानुज्ञा च । ४८
 १६ निर्ग्रन्थनिर्ग्रन्थयोर्बहिरर्निर्द्दत्तासंसृष्टसागारिकपिण्डस्य संसृष्ट-
 करणे प्रायश्चित्तविधिः । ४८
 १७-१८ सागारिकस्याऽऽहृतिकाया ग्रहणाग्रहणविधिः । ४८
 १९ सागारिकस्य निर्द्दत्तिकाया ग्रहणाग्रहणविधिः । ४९
 २० सागारिकस्यांशिकाविषये ग्रहणाग्रहणविधिः । ५०
 २१-२३ सागारिकपूज्यभक्तस्य निषेधप्रकाराः । ५१-५२
 २४ सागारिकपूज्यस्वायत्तीकृत-तत्प्रदत्ताहारस्य ग्रहणानुज्ञा । ५२

॥ इति सागारिकप्रकरणम् ॥

- २५ निर्ग्रन्थनिर्ग्रन्थीना पञ्चविधवस्त्रधारणानुज्ञा । ५३
 २६ एव पञ्चविधरजोहरणधारणानुज्ञा । ५४

॥ इति बृहत्कल्पे द्वितीयोद्देशकः समाप्तः ॥२॥

॥ अथ तृतीयोद्देशकः ॥

- १ निर्ग्रन्थीनामुपाश्रये निर्ग्रन्थानां स्थाननिषदनादिकरणनिषेधः । ५६-५७
 २ एव निर्ग्रन्थानामुपाश्रये निर्ग्रन्थीनां स्थाननिषदनादिकरणनिषेधः । ५८

सूत्रसं.	विषयः	पृष्ठसं.
३	निर्ग्रन्थीना सल्लोमचर्माधिष्ठाननिषेधः ।	५९
४	निर्ग्रन्थाना सल्लोमचर्माधिष्ठाने विधिप्रकारः ।	५९
५	निर्ग्रन्थनिर्ग्रन्थीना कृत्स्न(अस्त्रण्डित)चर्मधारणनिषेधः ।	६०
६	” ” अकृत्स्न(स्त्रण्डित)चर्मधारणाऽनुज्ञा ।	६१
७	एव ” ” कृत्स्नाकृत्स्नवस्त्रधारणे क्रमेण निषेधोऽनुज्ञा च	६१
८	एव ” ” अभिन्नवस्त्रधारणनिषेधः ।	६२
९	” ” भिन्नवस्त्रधारणानुज्ञा ।	६३
१०	निर्ग्रन्थानाम् अवग्रहानन्तकाऽवग्रहपट्टधारणनिषेधः ।	६४
११	निर्ग्रन्थीना तद्धारणानुज्ञा ।	६४
१२	आहारार्थं गृहस्थगृहप्रविष्टाया निर्ग्रन्था वस्त्रप्रयोजने तदग्रहणविधिः ।	६४-६५
१३	प्रथमप्रव्रजतो निर्ग्रन्थस्य रजोहरणादिग्रहणविधिः ।	६६
१४	एवं प्रथमप्रव्रजन्त्या निर्ग्रन्था रजोहरणादिग्रहणविधिः ।	६७
१५	निर्ग्रन्थनिर्ग्रन्थीनां वर्षाकालप्राप्तवस्त्रग्रहणनिषेधः, ऋतुवर्द्धकाल- प्राप्तवस्त्रग्रहणानुज्ञा च ।	६८
१६	निर्ग्रन्थनिर्ग्रन्थीना यथारात्रिकवस्त्रग्रहणानुज्ञा ।	६८
१७	एवं ” शय्यासस्तारकस्यापि यथारात्रिकग्रहणानुज्ञा	६८
१८	एव ” यथारात्रिककृतिकर्मानुज्ञा ।	६९
१९	निर्ग्रन्थनिर्ग्रन्थीनाम् अन्तरद्वारे (गृहस्यान्तरालमार्गे) स्थाननिषेध- नादिकरणनिषेधः, अपवादे व्याघ्रितादीना तत्करणानुज्ञा च ।	१७
२०	एवमन्तरगृहे चतुःपञ्चगाथाख्यानादिनिषेधः ।	७२
२१	एवमन्तरगृहे भावनासहितपञ्चमहाव्रताख्यानादिनिषेधः ।	७३
२२-२५	प्रातिहारिकसागारिकसत्कशय्यासंस्तारकप्रकरणम्	७४-७५
२२	निर्ग्रन्थनिर्ग्रन्थीना प्रातिहारिकसागारिकसत्कशय्यासंस्तारक- मदत्त्वा विहारनिषेधः ।	७४
२३-	एव पूर्वोक्तशय्यासंस्तारक यथावस्थितरूपेणाऽदत्त्वा विहारनिषेधः ।	७४
२४	पूर्वोक्तशय्यासंस्तारक यथावस्थितरूपेण दत्त्वा विहारानुज्ञा ।	७५

सूत्रसं.

विषयः

पृष्ठसं.

२५ पूर्वोक्तशय्यासस्तारके विप्रणष्टे किं कर्तव्यमिति तद्विधिः ।

७५

। इति प्रातिहारिकसागारिकसत्कशय्यासंस्तारकप्रकरणम् ।

२६-३०

अवग्रहप्रकरणम्

७६-७९

२६ पूर्वस्थितश्रमणानां गमने तत्कालसमागतश्रमणानामवग्रहा-
नुज्ञापनाविधिः ।

७६

२७ एवं पूर्वस्थितश्रमणानां गमने तदुपाश्रयस्थिताऽचित्तवस्तुजातस्य
परिभोगे पूर्वस्थितश्रमणविषयैवाऽवग्रहस्यानुज्ञापना भवतीति
कथनम् ।

७७

२८ अव्याप्टतादिवसते पूर्वस्थितश्रमणविषयैवावग्रहस्या-
नुज्ञापना भवतीति कथनम् ।

७७

२९ व्याप्टतादिवसतेर्द्वितीयवारमवग्रहानुज्ञापना कर्तव्या ।

७८

३० भिन्यादिनिकटवर्तिस्थानेष्वपि अवग्रहस्य पूर्वानुज्ञापनैव भवति ।

७९

॥ इत्यवग्रहप्रकरणम् ॥

३१ ग्रामादीनामहि सैन्यनिवेशे स्थिते निर्ग्रन्थनिर्ग्रन्थीनां मिक्षाचर्याविधिः ।

८०

३२ ग्रामादिषु सर्वतः समन्तात् क्षेत्रावग्रहप्रमाणाधिकारः ।

८१

॥ इति बृहत्कल्पे तृतीयोद्देशकः समाप्तः ॥३॥

॥ अथ चतुर्थोद्देशकः ॥

१ अनुदघातिकाधिकारः ।

८२

२ पाश्राञ्चिकाधिकारः ।

८५

३ अनवस्थाप्याधिकारः ।

८९

४-९ प्रवाजन-मुण्डापन-शिक्षणो-पस्थापन-संभोग-सवासाधिकारे
पण्डकादित्रयाणां षड् निषेधसूत्राणि ।

८९

१० अविनीतादित्रयाणां वाचनानिषेधः ।

९१

११ विनीतादित्रयाणां वाचनानुज्ञा ।

९२

१२ दुष्टादयश्च यो दुस्संज्ञाप्या ।

९३

१३ अदुष्टादयश्च यः सुसंज्ञाप्या ।

९३

१४ ग्लाननिर्ग्रन्था पित्रादिना धारणे पुरुषस्पर्शानुमोदने

प्रायश्चित्तविधिः ।

९४

सूत्रसं

विषयः

पृष्ठसं.

- १५ एव निर्ग्रन्थस्य मात्रादिना धारणे स्त्रीस्पर्शानुमोदने
प्रायश्चित्तविधि । ९५-९४
- १६ निर्ग्रन्थनिर्ग्रन्थीना कालातिक्रान्ताहारकरणनिषेधः । ९५-९५
- १७ " " क्षेत्रातिक्रान्ताहारकरणनिषेधः । ९६
- १८ निर्ग्रन्थस्यानाभोगेनाचित्तानेषणीयपानभोजनप्राप्तौ किं
कर्तव्यमिति तद्विधिः । ९७
- १९ कल्पस्थिताऽकल्पस्थितानामाहारकल्पविधि । ९८
- २० भिक्षोः स्वगणादन्यगणावक्रमणेच्छायां तद्विधिः । ९९
- २१-२२ एवं गणावच्छेदकस्य, आचार्योपाध्यायस्य च पूर्वोक्तीर्विधिः । १०१
- २३-२५ भिक्षु-गणावच्छेदका-ऽऽचार्योपाध्यायानां समोगप्रतिज्ञया-
ऽन्यगणावक्रमणेच्छायां तद्विधिप्रदर्शकाणि त्रीणि सूत्राणि । १०२-१०६
- २६-२८ भिक्षु-गणावच्छेदका-ऽऽचार्योपाध्यायानामन्याचार्यो-
पाध्यायोद्देशनेच्छायां तद्विधिप्रदर्शकाणि त्रीणि सूत्राणि । १०७-११०
- २९ मृतभिक्षुशरीरपरिष्ठापनविधिः । ११०
- ३० कृताधिकरणव्यवशमनमन्तरेण भिक्षोर्मिक्षार्थगमनादि-
सर्वव्यवहारनिषेधः, तत्प्रायश्चित्तविधिश्च । १११
- ३१ परिहारकल्पस्थितभिक्षोरधिकारः । ११३
- ३२-३३ निर्ग्रन्थनिर्ग्रन्थीना मासमध्ये द्वित्रिवार पञ्चमहानुद्युत्तरणनिषेधः । ११६
- कुणाढानगरी स्थितैरावतीसदृशान्यनद्युत्तरणानुज्ञा च
- ३४ तृणपुञ्जाद्याच्छादिततथाविधोपाश्रये हेमन्तग्रीष्मकालवासनिषेधः । ११८
- ३५ तृणपुञ्जाद्याच्छादितान्यविधोपाश्रये हेमन्तग्रीष्मकालवासानुज्ञा । ११८
- ३६ तृणपुञ्जाद्याच्छादिततथाविधोपाश्रये वर्षावासनिषेधः । ११८
- ३७ तृणपुञ्जाद्याच्छादितान्यविधोपाश्रये वर्षावासानुज्ञा । ११९

॥ इति बृहत्कल्पे चतुर्थोद्देशकः समाप्तः ॥४॥

॥ अथ पञ्चमोद्देशकः ॥

- १ स्त्रीरूपेण निर्ग्रन्थस्य देवकृतोपसर्गः । १२०-१२०
- २ पुरुषरूपेण निर्ग्रन्था देवकृतोपसर्गः । १२०

सूत्रसं०	विषयः	पृष्ठसं०
३	स्त्रीरूपेण निर्ग्रन्थस्य देवीकृतोपसर्गः ।	१२१
४	पुरुषरूपेण निर्ग्रन्था देवीकृतोपसर्गः ।	१२१
५	भिक्षोर्व्यवशमिताधिकरणमन्तरेणान्यगणगपनेच्छायां तद्विधिः ।	१२२
६ ९	उद्गतवृत्तिकाऽनस्तमितसकल्पस्य भिक्षोरधिकारे सूत्रचतुष्टयम् ।	१२२-१२५
१०	निर्ग्रन्थनिर्ग्रन्थोरुद्गालाधिकारः ।	
११	भिक्षार्थं गृहस्थगृहप्रविष्टस्य भिक्षोः पात्रे प्राणबीजादिपाते तत्परिभोगापरिभोगे विधिः ।	१२६
१२	एवं सच्चित्तोदकादिपाते तत्परिभोगापरिभोगे विधिः ।	१२७
१३	निर्ग्रन्थाः पशुपक्षिशरीरेण स्वकीयेन्द्रियजातस्पर्शोऽब्रह्मविषयानुमोदने प्रायश्चित्तविधिः ।	१२८
१४	एवं निर्ग्रन्थाः पक्षुपक्षिशरीरेण स्वकीयलोतोऽवगाह्ये अब्रह्मविषयानुमोदने प्रायश्चित्तविधिः ।	१२८
१५	निर्ग्रन्था एकाकिनीत्वेन स्थितिनिषेधः ।	१२९
१६	एवमेकाकिन्या आहारार्थगृहस्थगृहप्रवेशनिषेधः ।	१२९
१७	एवमेकाकिन्या विचारभूमिविहारभूमिगमननिषेधः ।	१२९
१८	एवमेकाकिन्या प्रामानुप्रामविहारनिषेधः ।	१३०
१९	निर्ग्रन्था अचेलिकात्वनिषेधः ।	१३०
२०	एवमपात्रिकात्वनिषेधः ।	१३०
२१	एवं व्यत्सृष्टकायिकात्वनिषेधः ।	१३१
२२	निर्ग्रन्था ग्रामादेर्वहिरूर्ध्वबाहुत्वेनाऽऽतापनानिषेधः ।	१३१
२३-३३	निर्ग्रन्थाः स्थानायतिकाद्यासनेन स्थितिनिषेधविषये एकादश सूत्राणि ।	१३३-१३४
३४	निर्ग्रन्थीनामाकुञ्चनपट्टधारणपरिभोगनिषेधः ।	१३५
३५	निर्ग्रन्थानामाकुञ्चनपट्टधारणपरिभोगानुज्ञा ।	१३५
३६-३७	निर्ग्रन्थीनां सावष्टम्भासने निषदननिषेधः, निर्ग्रन्थानां च तादृशासननिषदानुज्ञा ।	१३५
३८-३९	निर्ग्रन्थीनां सविषाणपीठफलके स्थाननिषदननिषेधः, निर्ग्र-	

सूत्रसं०	विषयः	पृष्ठसं.
	न्याना च तदनुज्ञा ।	१३६
४०-४१	निर्ग्रन्थीना सवृन्तालावुधारणनिषेध, निर्ग्रन्थाना च तदनुज्ञा ।	१३६
४२-४३	निर्ग्रन्थीना सवृन्तिकपात्रकेसगिकाधारणनिषेध, निर्ग्रन्थाना च तदनुज्ञा ।	१३७
४४-४५	निर्ग्रन्थीना दारुदण्डकपादप्रोञ्छनकधारणनिषेध, निर्ग्रन्थाना च तदनुज्ञा ।	१३७
४६	निर्ग्रन्थनिर्ग्रन्थीना परस्परं मोक्षपानाचमननिषेध	१३८
४७	निर्ग्रन्थनिर्ग्रन्थीना समहितभोजनजाताहारकरणनिषेध ।	१३८
४८	एव समहिताऽऽलेपनजातेनाऽऽलेपनविलेपननिषेध ।	१३९
४९	एव समहिततैलघृतादिना गात्राम्यङ्गनिषेध ।	१४०
५०	एवै समहितकल्काद्यालेपनजातेन उपलेपोद्धर्तननिषेधः ।	१४१
५१	परिहारकल्पस्थितस्य बहि स्थविरवैयावृत्याद्यर्थं गतस्य तपोदोषे प्रायश्चित्तविधि ।	१४२
५२	निर्ग्रन्थ्या पुलाकभक्तग्रहणविधि ।	१४२
	॥ इति बृहत्कल्पे पञ्चमोद्देशकः समाप्तः ॥५॥	
	॥ अथ पण्डोद्देशकः ॥	
१	निर्ग्रन्थनिर्ग्रन्थीना पङ्क्तिविधाऽवचनभाषणनिषेध ।	१४५
२	कल्पस्य प्राणातिपातादिवादरूपपङ्क्तिविधप्रस्ताराधिकार ।	१४६
३	निर्ग्रन्थस्य स्वस्यासामर्थ्ये पादसलग्रस्थाणुप्रसृतेर्निष्कासन निर्ग्रन्थ्या कल्पते इत्यधिकार	१४९
४	एवमक्षिगतप्राणादिविषयक सूत्रम् ।	१५०
५-६	एवमेव निर्ग्रन्थ्या स्वस्या असामर्थ्ये पादाक्षिगतस्थाणुप्राणादे- र्निष्कासन निर्ग्रन्थस्य कल्पते इत्यधिकारे सूत्रद्वयम् ।	१५०-१५१
७	निर्ग्रन्थस्य दुर्गविषमादिस्थाने प्रसलन्त्या पतन्त्या निर्ग्र- न्थ्या ग्रहण कल्पते, इत्यधिकार ।	१५१

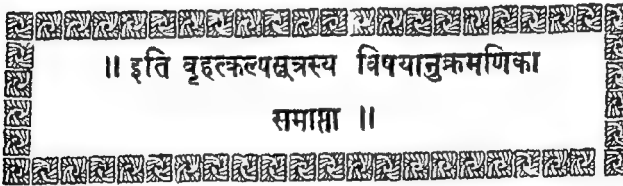
सूत्रसं.

विषयः

पृष्ठसं-

- ८ एव स्वेदपङ्कादिषु अवकर्षन्त्या अवब्रूडन्त्या निर्ग्रन्थ्या ग्रह-
णमपि निर्ग्रन्थस्य कल्पते, इत्यधिकार । १५१
- ९ एव नावाधारोहणेऽपि सूत्रम् । १५२
- १०-१४ एवमेव क्षिप्तचित्त-दीप्तचित्त-यक्षाविष्टो-न्मादप्राप्तो-पस-
र्गप्राप्तनिर्ग्रन्थ्या ग्रहणं निर्ग्रन्थस्य कल्पते, इत्यधिकारे पञ्च
सूत्राणि । १५२
- १५ १८ एव साधिकरण-सप्रायश्चित्त-भक्तपानप्रत्याख्याता-ऽर्थजात-
निर्ग्रन्थ्या अपि ग्रहणं निर्ग्रन्थस्य कल्पते, इत्यधिकारे चत्वारि
सूत्राणि । १५३
- १९ कल्पस्य षड्विधपरिमन्थुप्रकरणम् । १५४
- २० षड्विधकल्पस्थितिप्रकरणम् । १५५
- २१ शास्त्रसमाप्ति । १५६

॥ इति बृहत्कल्पे षष्ठोद्देशकः समाप्तः ॥६॥

जैनाचार्य-जैनधर्मदिवाकर-पूज्यश्री-घासीलालव्रतिविरचितं
चूर्णिभाष्यावचूरीसमलङ्कृतम्

श्रीबृहत्कल्पसूत्रम् ।

मङ्गलाचरणम्

(मालिनीवृत्तम्)

भविजनहितकार, ज्ञानवित्तैकसारम्,
कृतभवभयपार नष्टकर्मारिभारम् ।

अघहरणसमीर, दुःखदावाग्निनीरम्,
विमलगुणगभीरं, नौमि वीरं सुधीरम् ॥१॥

(मालावृत्तं-इन्द्रवज्रा)

बृहद्भिरिद्वैश्च जिनैर्गणीशैः-स्तथा पुरा पूर्वधरैः प्ररूपितः ।
तैरेव पूर्वं चरितो बृहन् यः, कल्पो बृहत्कल्प इति प्रसिद्धः ॥२॥

(अनुष्टुब्वृत्तम्)

बृहत्कल्पस्य तस्यैव, भाष्य चूर्ण्यवचूरिका ।

शास्त्रसारं समादाय, घासीलालेन तन्यते ॥३॥

अथेह शास्त्रादौ पूर्वमनुगम कर्तव्य, अनुगम इति किम् ? गमन गम ज्ञानमित्यर्थः
अनु-भगवद्वचनमनुसृत्य यो गम सोऽनुगम । स च द्विधा-निर्युक्त्यनुगम, सूत्रानुगमश्च, तत्र
निर्युक्त्यनुगम पद्यादिरूप, सोऽत्र नाधिकृत । सूत्रानुगम सूत्ररूप, स चात्र प्रसङ्गप्राप्तः
शास्त्रस्य गणधरैः प्रायः सूत्ररूपेण प्रथितत्वात् इति सूत्रानुगमे सूत्रमुच्चारणीयम्, तच्च स्ख-
लितादिदशदोषविनिर्मुक्त भवितुमर्हति, ते च सूत्रोच्चारणदोषा यथा—

संवलितं १ मिलितं २ चैव, व्यविद्धाक्षरमेव च ३ ।

हीनाधिकाक्षरे द्वे ५ च, व्यत्याग्रेद्धितमेव च ६ ।' ॥१॥

अपरिपूर्णमित्येक ७-मपरिपूर्णदोषकम् ८

अकण्ठोष्ठविप्रमुक्त ९-मगुरुवाचनाऽऽगतम् १० ॥२॥ इति

तत्र संवलिनम्-यद् अन्तराऽन्तरा पदादि मुक्त्वा उच्चारणम् १ । मिलितम्-यत् अन्या-
न्यस्य उद्देशस्यान्ययनस्य वा आलापकादि समेन्योच्चारणम् २ । व्यविद्धाक्षरम्-यद् विपर्यस्तरत्न-

मालागतरत्नवत् विपर्यस्ताक्षरविन्यासपूर्वकमुच्चारणम् ३ । हीनाक्षरम्— यद् सूत्रगताक्षरेभ्यः कानिचिदक्षराणि हीनानि कृत्वा उच्चारणम् ४ । अधिकाक्षरम्—यत् सूत्रे स्वरुद्धाऽक्षराणि अधिकानि सयोज्योच्चारणम् ५ । व्यत्याग्रेडितम्—यद् एकस्य शास्त्रस्य वचनेऽन्यान्यशास्त्रवचनानां समिश्रणं कृत्वोच्चारणम् ६ । अपरिपूर्णम्—यद् मात्रापदचरणविन्दुवर्णादिभिरपरिपूर्णतयोच्चारणम् ७ । अपरिपूर्णघोषम्—यद् उदात्तानुदात्तस्वरितरूपैर्घोषैरपूर्णमुच्चारणम् ८ । अकण्ठौष्ठविप्रमुक्तम्—यत् कण्ठौष्ठतात्वादिभिरविमुक्तमेवेति वर्णानां कण्ठौष्ठसलग्रत्वेनाव्यक्तमस्पष्टमुच्चारणम्, अथवा वर्णानां कण्ठौष्ठादितत्तत्स्थानरहितमेवोच्चारणम् ९ । अगुरुवाचनागतमिति—अगुरुवाचनोपगतम्—यद् गुरुप्रदत्तवाचनया न प्राप्तं, गुरुतो वाचनामप्राप्त्यैवोच्चारणम् १० । इति । इत्यादिदोषरहितं सूत्रमुच्चारणीयमित्यस्य शास्त्रस्य प्रथमं सूत्रमाह—
'नोकप्पइ' इत्यादि ।

सूत्रम्—नो कप्पइ निगंथाणं वा निगंथीणं वा आमे तालपलंवे अभिन्ने पडिगाहित्त्ण ॥सू० १॥

छाया—नो कल्पते निर्ग्रन्थानां वा निर्ग्रन्थीनां वा आमं तालप्रलम्बं अभिन्नं प्रतिग्रहीतुम् ॥सू० १॥

चूर्णी—'नो कप्पइ'न कल्पते निगंथाणं निर्ग्रन्थानाम्,—निर्—निर्गता ग्रन्थात् बाह्याम्यन्तररूपात्, तत्र बाह्यो ग्रन्थ क्षेत्र वास्तु-हिरण्य-सुवर्ण-धन-धान्य-द्विपद-चतुष्पद-कुप्य-रूपो नवविधः, आम्यन्तर-—राग-द्वेष-क्रोध-मान-माया-लोभ-हास्य-रत्यरति-मिथ्यात्व-वेद-भय-शोक-जुगुप्सा-रूपश्चतुर्दशविधः, तान्या द्विविधान्यामपि ग्रन्थान्यां निर्गता निर्ग्रन्था श्रमणास्तेषाम्, एवं निगंथीणं निर्ग्रन्थीनां पूर्वोक्तलक्षणवतीनां साध्वीनां आमे आमम् अपक्वम्, यत् तालपलंवे, तालप्रलम्बम्, तलो वृक्षविशेषस्तत्र भवं ताल वृक्षविशेषसम्बन्धि, पलम्बं—प्रलम्बते इति प्रलम्ब प्रकर्षेण लम्ब वा प्रलम्ब लम्बायमानमाकृतिर्नो दीर्घं कदलीफलादिकं अभिन्ने अभिन्नं, भिन्नं द्रव्यतो भावतश्च द्विविधम्, तत्र द्रव्यतो भिन्नं क्षुरिकादिना विदारितं, भावतो भिन्नं व्यपगतजीवमचित्तमित्यर्थं तद्विपरीतम् अभिन्नं शस्त्रापरिणतत्वेन सचित्तमित्यर्थं, तादृशं तालप्रलम्बं पडिगाहित्त्ण प्रतिग्रहीतुम्—आदातुं न कल्पते इति पूर्वेण सम्बन्धः, आमफलस्य सचित्तत्वसद्भावात् । सू० १॥

अथ यादृशं तालप्रलम्बं कल्पते तदेव प्रदर्शयति—'कप्पइ' इत्यादि ।

मूलम्—कप्पइ निगंथाणं वा निगंथीणं वा आमे तालपलम्बे भिन्ने पडिगाहित्त्ण ॥सू० २॥

छाया—कल्पते निर्ग्रन्थानां वा निर्ग्रन्थीनां वा आमं तालप्रलम्बं भिन्नं प्रतिग्रहीतुम् ॥सू० २॥

चूर्णी—कप्पइ कल्पते निग्गंथाणं निर्ग्रन्थानां निग्गंथीणं निर्ग्रन्थीनां पूर्वप्रदर्शितस्वरूपाणां साधूनां साध्वीनां च आमे वाम अपक्व तालप्रलम्बं वृक्षविशेषस्य लम्बं फल कदलीफलादिकं यदि भिन्नं द्रव्यतो भावतत्थ शस्त्रपरिगतमचित्तं भवेत्तदा पडिग्गाहित्त्थं प्रतिग्रहीतुम् कल्पते भिन्नस्य शस्त्रपरिणतत्वेन सचित्तत्वदोषाद्विद्यात् ॥सू० २॥

पूर्वं सामान्येन निषेधो विधिश्च प्रदर्शितः, साम्प्रतः विशेषमाह—‘कप्पइ’ इत्यादि ।

मूलम्—कप्पइ निग्गंथाणं पक्के तालपलंबे भिण्णे वा अभिण्णे वा पडिग्गा-
हित्त्थं ॥ सू० ३ ॥

छाया—कल्पते निर्ग्रन्थानां पक्वं तालप्रलम्बं भिन्नमभिन्नं वा प्रतिग्रहीतुम् ॥सू०३॥

चूर्णी—कप्पइ कल्पते निग्गंथाणं निर्ग्रन्थानां श्रमणानां पक्के तालपलंबे पक्वं तालप्रलम्बं कदलीफलादिकं दीर्घफलं भिण्णे वा अभिण्णे वा भिन्नं वा अभिन्नं वा द्विविधमपि पडिग्गाहि-
त्त्थं प्रतिग्रहीतुं कल्पते । पक्वमिति यदचित्तं तत् कल्पते, साधूनामाकृतिजनितदोषाभावात् ॥सू०॥३॥

अथ निर्ग्रन्थीनां पक्वस्याप्यभिन्नस्य ग्रहणे निषेधमाह—‘नो कप्पइ’ इत्यादि ।

मूलम्—नो कप्पइ निग्गंथीणं पक्के तालपलंबे अभिन्ने पडिग्गाहित्त्थं ॥४॥

छाया—नो कल्पते निर्ग्रन्थीनां पक्वं तालप्रलम्बं अभिन्नं प्रतिग्रहीतुम् ॥सू०४॥

चूर्णी—नो कप्पइ नो नैव कल्पते निग्गंथीणं निर्ग्रन्थीनां साध्वीनां पक्के तालपलंबे पक्वमपि तालप्रलम्बं यत् अभिन्ने अभिन्नम् अविदारितं अखण्डमित्यर्थः, तत् पडिग्गाहित्त्थं प्रतिग्रहीतुं न कल्पते, निर्ग्रन्थीनां तदाकृतिजन्यदोषप्राप्तिसद्भावात् ॥सू०४॥

साम्प्रतः पक्वस्य तालप्रलम्बस्य ग्रहणे साध्वीनां विधिं प्रदर्शयति—‘कप्पइ’ इत्यादि ।

मूलम्—कप्पइ निग्गंथीणं पक्के तालपलंबे भिन्ने पडिग्गाहित्त्थं, सेवि यं विहिमिण्णे नो चेव णं अविहिमिण्णे ॥ सू० ५ ॥

छाया—कल्पते निर्ग्रन्थीनां पक्वं तालप्रलम्बं भिन्नं प्रतिग्रहीतुम्, तदपि च विधि-
भिन्नं नैव खलु अविधिभिन्नम् ॥सू० ५॥

चूर्णी—कप्पइ कल्पते निग्गंथीणं निर्ग्रन्थीनां पक्के तालपलंबे पक्वं तालप्रलम्बं भिण्णे भिन्नं खण्डितं यदि भवेत्तदा पडिग्गाहित्त्थं प्रतिग्रहीतुं कल्पते, किन्तु सेवि यं तदपि च भिन्नमपि च खलु यदि विहिमिन्नं विधिभिन्नं विधिना उचितप्रकारेण फलकर्तृत्वविधिना यदि भिन्नं भवेत्तदा कल्पते नो चेव णं नैव खलु अविहिमिन्नं अविधिभिन्नं कल्पते, विधिभिन्नमिति किमप्याकारवि-
शेषमधिकृत्य खण्डितं न भवेत् तत्, अविधिभिन्नं तु यत् कमप्याकारविशेषमधिकृत्य खण्डितं भवेत्तन्न कल्पते इति साव ॥सू०५॥ अत्र गाथात्रयमाह भाष्यकारः—

भाष्यम्—पढमे आममभिन्नं, तालप्रलम्बं निसेहियं दुण्हं ।

वीए भिन्नग्रहणं, आणत्तं समण-समणीणं ॥१॥

तइए निगंथाणं, भिण्णमभिण्णं च पक्कमाणत्तं ।

निगंथीण चउत्थे, पक्कं पि निसेहियमभिण्णं ॥२॥

कप्पइ य एत्थ भिण्णं, विहिभिण्णं तंपि णो अविहिभिण्णं

समणीण य छ व्भंगा, जो सुद्धो सो य गहियव्वो ॥३॥

छाया—प्रथमे आममभिन्नं तालप्रलम्बं निषिद्धं द्वयानाम् ।

द्वितीये भिन्नग्रहणम्, आक्षत्तं श्रमण-श्रमणीनाम् ॥१॥

तृतीये निर्ग्रन्थानां, भिन्नमभिन्नं च पञ्चमाक्षत्तम् ।

निर्ग्रन्थीनां चतुर्थे, पक्कमपि निषिद्धमभिन्नम् ॥२॥

कल्पते चात्र (पञ्चमे) भिन्नं, विधिभिन्नं तदपि नो अविधिभिन्नम् ।

श्रमणीनां षड् भङ्गा, यः शुद्धः स च ग्रहीतव्यः ॥३॥

अवचूरी—पढमे इति । पढमे प्रथमे सूत्रे आममभिन्नं तालप्रलम्बं दुण्हं द्वयानां श्रमणानां च निसेहियं निषिद्धमिति । वीए द्वितीये सूत्रे समणसमणीणं, श्रमण-श्रमणीनां साधूनां साध्वीनां च भिण्णग्रहणं भिन्नग्रहणं भिन्नस्य तालप्रलम्बस्य ग्रहणम् आदानम् आणत्तं आज्ञासम्-आज्ञाविषयीकृतं भगवतेति ॥१॥

तइए तृतीये सूत्रे निर्ग्रन्थानां साधूनां पक्के पक्कं तालप्रलम्बं भिन्नमभिन्नं च आक्षत्तम् ।

चउत्थे चतुर्थे सूत्रे निर्ग्रन्थीनां पक्कमपि तत् अभिन्नं निषिद्धम् ॥२॥

‘एत्थ’ अत्र पञ्चमे सूत्रे निर्ग्रन्थीनां भिन्नं कल्पते किन्तु तंपि तदपि भिन्नं तालप्रलम्बमपि

विहिभिन्नं विधिभिन्नं विधिना समुचितप्रकारेण नतु केनाप्याकारविशेषेण भिन्नं खण्डितं भवेत्तदा कल्पते नो अविहिभिण्णं अविधिभिन्नम्, अविधिना अनुचितप्रकारेण, केनापि आकारविशेषेण भिन्नं भवेत्तदा नो नैव कल्पते । अत्र श्रमणीनां प्रलम्बग्रहणे छ व्भंगा षड् भङ्गा भवन्ति तत्र यो भङ्गो ग्रहणविषये शुद्धो भवेत् सो गहियव्वो स ग्रहीतव्यः नान्य इति ॥३॥

के ते षड् भङ्गाः ? इति तान् प्रदर्शयति भाष्यकारः —‘समणीणं’ इत्यादि

भाष्यम्—समणीणं छ व्भंगा, होंति य जे ते इहं पवुच्छामि ।

पढमो दोहि अभिण्णं, दव्वेणं तह य भावेणं (१) ॥४॥

अविहि-विही य दव्वे, वीओ तइओ य होइ दो भंगा (३) ।

भावेण य दव्वेण य, भिण्णमभिण्णं चउत्थो य (४) ॥५॥

भावेण मिण्ण पुण, दब्बेण अविहिमिण्ण पचमओ (५) ।

छट्ठो य भावमिण्णं, तं पि य दब्बेण विहिमिण्णं (६) ॥६॥

छाया—अमणीना षड् भङ्गा भवन्ति च ये तान् इह प्रवक्ष्यामि ।

प्रथमो द्वाभ्यामभिन्नं द्रव्येण तथा च भावेन (१)

अविधिविधौ च द्रव्ये द्वितीयस्तृतीयश्च भावतो द्वौ भङ्गौ (३) ॥४॥

भावेन च द्रव्येण च, भिन्नं अभिन्नं चतुर्थश्च (४) ॥५॥

भावेन भिन्नं पुनर्द्रव्येणाविधिभिन्नं पञ्चमक. (५) ।

षष्ठश्च भावभिन्न, तदपि च द्रव्येण विधिभिन्नम् (६) ॥६॥

अवचूरी—‘समणीणं’ इति । समणीणं श्रमणीनां प्रलम्बग्रहणविषये षड् भङ्गा ये भवन्ति तान् इह ‘पबुच्छामि’ प्रवक्ष्यामि कथयिष्यामीति भाष्यकारवचनम् । तानेव दर्शयति—पढमो इत्यादि, तत्र षट्सु भङ्गेषु प्रथमो भङ्गः पूर्वोक्त प्रलम्ब दोहि द्वाभ्यामपि प्रकाराभ्यां यथा ‘दब्बेण य भावेण य’ द्रव्यतो भावतश्च यत्र अभिन्नं भवेत्स प्रथमो भङ्ग इत्यर्थः (१) । अविहि-विही य दब्बे’ द्रव्ये द्रव्यविषये प्रथमविधि, ततश्च विधिर्यथा—पूर्वोक्त भावतो यद् अभिन्नं तत्, द्वितीये भङ्गे—अविधिभिन्न, तृतीये भङ्गे—विधिभिन्नम्, इत्येव ‘वीओ तइओ य’ द्वितीयस्तृ-तीयश्चेति ‘होति दो मंगा’ द्वौ भङ्गौ भवतः (३) । ‘भावेण य दब्बेण य मिण्णममिण्णं’ क्रमशो यथासख्यं भावेन भिन्न, द्रव्येण अभिन्नम्, इत्येवं चतुर्थो भङ्गो भवति (४) । भावेण मिण्ण पुण भावेन भिन्नमपि ‘दब्बेण अविहिमिण्णं’ द्रव्येण तद् अविधिभिन्नं भवति, इत्येष ‘पचमओ’ पञ्चमो भङ्गो भवति (५) । ‘छट्ठो य’ षष्ठश्च भङ्गः—भावमिण्णं भावतो भिन्न, तं पि य’ तदपि च दब्बेण विहिमिण्णं’ द्रव्येण विधिभिन्नम्, इत्येष षष्ठो भङ्गः (६) । एष भङ्गः श्रमणीनां प्रादो भवतीति भावः ।

षण्णां भङ्गानां कोष्ठकमिदम्—

१-द्रव्यतो भावनश्च अभिन्नम् ।

२-भावतः अभिन्नं-द्रव्यतः अविधिभिन्नम् ।

३-भावतः अभिन्नं द्रव्यतः-विधिभिन्नम् ।

४-भावतः भिन्न-द्रव्यतः-अभिन्नम्

५-भावतः भिन्न-द्रव्यतः-अविधिभिन्नम् ।

६-भावतः भिन्नं द्रव्यतः विधिभिन्नम् ।

। इति प्रलम्बप्रकरणम् ।

पूर्वं प्रलम्बग्रहणविधिरुक्तं, सम्प्रति वसतिनिवासविधिमाह, तत्र पूर्वसूत्रेणाऽस्य कं सम्बन्धः ? इति सम्बन्धं प्रदर्शयति भाष्यकारः—‘आहारो’ इत्यादि ।

भाष्यम्—आहारो पुब्वुत्तो, सो य कहि भुंजए समुवविस्स ।

इय वसहीविहिमेत्थ य, वन्नेइ एस संवधो ॥७॥

छाया—आहार पूर्वमुक्तः स च कुत्र भुज्यते समुपविश्य ।

इति वसतिविधिमत्र च वर्णयति एष सम्बन्धः ॥७॥

अवचूरिः—‘आहारो’इति । पूर्व पूर्वसूत्रे आहारः उक्तः, स चाहारः कुत्र समुप-
विश्य भुज्यते इति, एतदवलम्ब्य अत्र च वसतिविधिं ‘वन्नेइ’ वर्णयति । एष पूर्वसूत्रेणास्य-
सम्बन्ध इति ॥७॥

इत्यनेन सम्बन्धेन निर्ग्रन्थानां निर्ग्रन्थीना च ऋतुवद्वादिकाळे एकस्मिन् क्षेत्रे
क्रियन्त काल वस्तुं कल्पते ? इति प्रदर्शयितुकाम सूत्रकार प्रथमं निर्ग्रन्थसूत्रमाह—‘से गामंसि
वा’ इत्यादि ।

मूलम्—से गामंसि वा णगरसि वा खेडंसि वा कव्वडंसि वा मडवंसि
वा पट्टणसि वा आगरसि वा दोणमुहसि वा निगमंसि वा आसमंसि वा संनिवे-
संसि वा संवाडंसि वा घोससि वा अंसियंसि वा पुडभेयणंसि वा रायहारिंसि वा
सपरिक्खेवंसि अवाहिरियंसि कप्पइ निगंथाण हेमंतगिम्हासु एगं मासं वत्थए, ॥६॥

छाया—अथ ग्रामे वा नगरे वा खेटे वा कर्वटे वा मडम्बे वा पत्तने वा आकरे वा द्रोण-
मुखे वा निगमे वा आश्रमे वा संनिवेशे वा संवाहे वा घोषे वा अंसिकायां वा पुट-
मेदने वा राजधान्यां वा सपरिक्षेपे अवाहिरिके कल्पते निर्ग्रन्थानाम् हेमन्तग्रीष्मेपु
एकं मासं वस्तुम् ॥सू. ६॥

चूर्णी —से गामंसि वा इति । ‘से’ अथ ग्रामे—गम्यो गमनीय प्रापणीयो वा अष्टा-
दशाना कराणा य स ग्रामः, प्रसते बुद्ध्यादिगुणान् इति वा ग्रामः, पृषोदरादिना सिद्धिः, तस्मिन् ग्रामे,
नगरे वा, ‘नयरे’ इत्यस्य नकरे इति छाया, तत्र कर अष्टादशविधो राजदेयो भागः, स न
विद्यते यत्र नकरम्—नगरम्, पृषोदरादित्वात् ककारस्य गकारः, नजो लोपाभावश्चेति, तस्मिन्
नगरे, खेटे वा खेट धूलिप्राकारपरिक्षितजननिवासः तस्मिन्, कर्वटे वा, कर्वट कुत्सितनगरम्,
तस्मिन् वा, मडंबे वा—मडम्बो यस्य सर्वतश्चतुर्दिक्षु सार्द्धगव्यूतपर्यन्तं ग्रामादिकं न भवति स,
तस्मिन् वा, पत्तने वा, पत्तन द्विविधं—जलपत्तनं स्थलपत्तनं च, यत्र नावादिना गम्यते तत्
जलपत्तनम्, यत्र शकटघोटकादिभिर्गम्यते तत् स्थलपत्तनम्, तस्मिन् एतादृशे द्विविधेऽपि पत्तने
वा, आकरे वा, आकर खनि लोहताम्ररूप्याद्युत्पत्तिस्थानं, यत्र लोका प्रस्तरघातुघमनादिना
छोहताम्ररूप्यादि सपादयन्ति तस्मिन् तादृशे स्थाने वा, द्रोणमुखे वा द्रोणमुखम्—द्रोण परि-
माणविशेष इति परिमाणस्य परिमितजलरूपस्य मुखः, यत्र समुद्रस्य ऊर्मयः यथासमयमागच्छन्ति

तत् जलस्थलेति द्विप्रकारयुक्तं स्थानं तस्मिन्, निगमे वा—निगमं नेगमानां वणिजकानां स्थानं, निगमे भवा नैगमा इति व्युत्पत्त्या तस्मिन्, आश्रमे वा आश्रमं प्रथमतस्तपसैरावासितं पश्चादपरेऽपि जना आगत्य सवसन्ति, तादृशं स्थानं तस्मिन्, सनिवेशे वा, संनिवेशं यत्र जनसमुदायरूपं साथौ व्यापारादिनिमित्तं प्रस्थितं सन् अन्तरान्तरां वासमधिवसति स, तस्मिन् तादृशे स्थाने, सवाहे वा संवाहं यत्र कृषीवला अन्यत्र कर्षणं कृत्वा, वणिजो वा, वाणिज्यनिमित्तमन्यत धान्यादिकं सवाह्य—आनीय—पर्वतादौ विपमे स्थाने धान्यादिकं कोष्ठगारादौ च प्रक्षिप्य वसन्ति स, तस्मिन् तादृशे स्थाने, घोषे वा—घोषं आभीरपल्ली तस्मिन्, अंशिकाया वा अंशिकानाम् यत्र ग्रामस्यायं तृतीयश्चतुर्थो वा भाग आगत्य वसति, ग्रामाश्रवादं अशिका प्रोच्यते सा तस्या वा, पुटमेदने वा, पुटमेदनं पुटानां कुङ्कुमादिपुटानां यत्र नानादिगम्य आनीय विक्रयार्थं भेदनं क्रियते, तत् तस्मिन् तादृशे स्थाने वा, राजधान्यां वा, राजधानी यत्र राजा वसति सा तस्या वा, एतादृशे पूर्वोक्तस्वरूपे ग्रामादौ सपरिक्षेपे कण्टकवृत्तिभित्त्यादिपरिक्षेपयुक्ते, पुनश्च अबाहिरिके बाहिरिका यस्य ग्रामादेः परिक्षेपाद् बहिर्गृहपङ्क्तिर्भवेत् सा, न विद्यते बाहिरिका बहिर्जन-वसति 'पुरा' इति प्रसिद्धा यस्य ग्रामादेः स अबाहिरिको ग्रामादि, तस्मिन् एतादृशे ग्रामादौ निर्ग्रन्थानां श्रमणानां हेमन्तप्रीप्तेषु हेमन्तादिप्रीप्मान्तेषु ऋतुबद्धकालसम्बन्धिषु अष्टसु मासेषु मध्ये एकं मासं यावत् वस्तु अवस्थातुं कल्पते ततोऽधिकनिवासेऽतिपरिचये-नाऽनादरसम्भवं, स्यादीनां वारं वारं दर्शनभाषणादिनां सयमात्मोभयविराधनादयो दोषा संभवन्ति, अधिककालवासेन भद्रकगृहस्थानां श्रमणोपरि गाढतरं स्नेहं सजायते, तेनाधार्क्यादि-दोषदुष्टमशानादि प्रतिलाभयन्ति, कदाचित्ततो विहारे तेषां गाढतरस्नेहसम्बन्धेन ते पुरुषा स्त्रियो वा विरहदुःखदुःखिता अपि भवेयुः, अधिकनिवासे क्षेत्रमपि नीरसं भवति, इत्याधनेके दोषा श्रमणानामपतन्ति ततः ऋतुबद्धकाले ग्रामादौ एकमेव मासं यावद् वस्तु कल्पते नाधिकमिति । आगाढकारणे तु कल्पते तत् प्रदर्शयति—यदि आचार्यादीनां शरीरदौर्बल्येन तत्प्रायोग्य भक्षणानादिकं तदासन्नग्रामादौ दुरापं भवेत् तदा क्रियत्कालं यावत्, तथा साधुर्वा ग्लानो जायते, अन्यत्र औषधमैषज्यादि सुलभं न भवेत् तेन कारणेन मासादधिकं यावत्कालपर्यन्तं ग्लानं प्रगुणीभूतो न भवेत्तावत्कालपर्यन्तमपि तत्र वस्तु कल्पते । यदि ग्लानं प्रगुणीभूतो भवेत्तदा तदैव तस्मात् स्थानान्निर्गन्तव्यमिति तात्पर्यम् ॥सू० ६॥

अथ ग्रामादिवासविषयेऽन्यमपि विधिं प्रदर्शयति सूत्रकार — 'से गामंसि वा' इत्यादि ।

मूलम्—से गामंसि वा जाव रायहाणिसि वा सपरिक्खेवसि सवाहिरियंसि कप्पइ निगंयाणं हेमतगिम्हासु दो मासे वत्थए, अतो इक्कं मासं, वाहिं इक्कं मासं, अंतो वसमाणाणं अंतो भिक्खायरिया, वाहिं वसमाणाणं वाहिं भिक्खायरिया ॥सू० ७॥

छाया—अथ ग्रामे वा यावत् राजधान्यां वा सपरिक्षेपे सबाहिरिके कल्पते निर्ग्रन्थानां हेमन्तग्रीष्मेषु द्वौ मासौ वस्तुम् । अन्तः एकं मासं बहिरिकं मासम्, अन्तर्वसताम् अन्तर्भिक्षाचर्या, बहिर्वसतां बहिर्भिक्षाचर्या ॥सू० ७॥

चूर्णी—‘से गामंसि वा’ इति । अथ ग्रामे वा यावत् राजधान्यां वा, ग्रामत आरभ्य राजधानीपर्यन्तं सर्वत्र ग्रामादौ पूर्वप्रतिपादितस्वरूपे सपरिक्षेपे—परिक्षेपसहिते, सबाहिरिके परिक्षेपाद् बहिर्जननिवाससहिते निर्ग्रन्थानां हेमन्तग्रीष्मेषु ऋतुबद्धकालसंबन्धिषु अष्टसु मासेषु द्वौ मासौ मासद्वयपर्यन्तं वस्तुं कल्पते । पूर्वमेकमासं यावत् निवासः प्रोक्त, अस्मिन् सूत्रे च द्वौ मासौ, इति प्रोक्त तत्कथम् ? अत्राह—पूर्वसूत्रे सपरिक्षेपे सति बाहिरिकारहितत्वेन एकं मासमेव निवासः कथितः, अत्र तु यद् ग्रामादि सबाहिरिकं भवेत्तत्र द्विमासमपि वस्तुं कल्पते, इत्येव दर्शयति सूत्रकार—अंतो इक्कं इति, सबाहिरिके ग्रामादौ अन्त—ग्रामादिपरिक्षेपमध्ये एक मासं, बहिश्च एकं मासं यावत् वस्तुं कल्पते, तत्रापि अन्तर्वसतां परिक्षेपान्तर्निवासं कुर्वतां निर्ग्रन्थानां अन्तरेव परिक्षेपमध्ये एव भिक्षाचर्या करणीया भवेत्, बहिः परिक्षेपाद्बहिर्भागे जनवसतौ वसतां निर्ग्रन्थानां बहिर्ग्रामाद्बहिरेव बाह्यवसतावेव भिक्षाचर्या करणीया भवेत्, इत्येव विशेषोऽत्र बोध्यः ॥

ग्रामाद्यन्तर्वसद्विनिर्ग्रन्थैर्मासकल्पे परिपूर्णं सति ग्लानादिकारणवशात्तदन्यत्र विहरणं कर्तुं न शक्यते तदा द्वितीये मासे बाहिरिकायां सक्रमणं कर्तव्यम्, पीठफलाद्यपि तत्रैव प्रहीतव्यं नाभ्यन्तरतो बहिर्नेतव्यम्, यदि बाहिरिकाया पीठफलादि न लभ्यते तदा अन्तरुपाश्रयस्वामिनं पृष्ट्वा तदाज्ञया नेतुं कल्पते, न त्वनापृच्छ्येति । यद्यनापृच्छ्य नीयते तदा स्तेनादृतादिनानाविधदोषसंभवः, सयमात्मविराधनाऽपि भवितुमर्हति ॥सू० ७॥

पूर्वं निर्ग्रन्थानामृतुबद्धकालसम्बन्धिनिवासविधिः प्रोक्तः, साम्प्रतं निर्ग्रन्थीनां स प्रोच्यते—‘से गामंसि वा’ इत्यादि ।

मूलम्—से गामंसि वा जाव रायदार्णिसि वा सपरिक्खेवसि अबाहिरियंसि कप्पइ निर्गन्थीणं हेमन्तगिम्हासु दो मासे बत्थए ॥सू० ८॥

छाया—अथ ग्रामे वा यावत् राजधान्यां वा सपरिक्षेपे सबाहिरिके कल्पते निर्ग्रन्थीनां हेमन्तग्रीष्मेषु द्वौ मासौ वस्तुम् ॥सू० ८॥

चूर्णी—‘से गामंसि वा’ इति । अथ ग्रामे वा यावत् राजधान्यां सपरिक्षेपे अबाहिरिके बाह्यवसतिरहिते निर्ग्रन्थीनां ऋतुबद्धकाले अष्टमासरूपे द्वौ मासौ यावत् वस्तुं कल्पते । ननु निर्ग्रन्थानामेतादृशे ग्रामादौ एक मासं यावदेकत्र वसनमनुज्ञातं, निर्ग्रन्थीनां च द्वौ मासौ इति कोऽत्र हेतुः, महाव्रतानि तु समानान्येव द्वयानाम् ? इत्यत्राह—द्वयानां महाव्रतेषु समानेष्वपि तासां मासे मासे विहरणे स्त्रीशरीरत्वाद्नेके दोषाः समापतन्ति ततो भगवता निर्ग्रन्थीभ्यो द्विमासं यावदेकत्र निवासकरणमनुज्ञातमिति ॥सू० ८॥

साम्प्रत सबाहिरिकग्रामादौ निर्ग्रन्थीना वासविधिमाह—‘से गामंसि वा’ इत्यादि ॥

मूलम्—से गामंसि वा जाव रायहार्णिसि वा सपरिक्षेवंसि सबाहिरिगंसि कप्पइ निगंथीणं हेमंतगिम्हासु चत्तारि मासे वत्थए, अंतो दो मासे, वाहिं दो मासे, अतो वसमाणीण अतो भिक्खायरिया, वाहिं वसमाणीण वाहिं भिक्खायरिया ॥सू० ९॥

छाया—अथ ग्रामे वा यावत् राजधान्या वा सपरिक्षेपे सबाहिरिके कल्पते निर्ग्रन्थीना हेमन्तग्रीष्मेषु चतुरो मासान् वस्तुम्, अन्तर्द्वौ मासौ, बहिर्द्वौ मासौ, अन्तर्वसतीनामन्त-भिक्षाचर्या, बहिर्वसतीना बहिर्भिक्षाचर्या ॥सू० ९॥

चूर्णी—‘से गामंसि वा’इति । अथ ग्रामे वा यावत्—राजधान्या वा सपरिक्षेपे सबाहिरिके बहिर्जननिवासयुक्ते ग्रामादौ निर्ग्रन्थीना हेमन्तग्रीष्मेषु ऋतुवद्वकालसम्बन्धिषु अष्टसु मासेषु चतुरो मासान् स्थातु कल्पते, कथमित्याह—अंतो दो मासे इति, अन्तः परिक्षेपयुक्तग्रामाद्यभ्यन्तरे द्वौ मासौ यावत् स्थातव्यम्, तदन्तरं द्वौ मासौ च बहिरिति बाहिरिकाया परिक्षेपाद्बहिर्गृहपङ्क्तिरूपाया जनवसतौ द्वौ मासौ यावत् स्थातव्यम् । तत्रापि अन्तर्वसतीना परिक्षेपाभ्यन्तरे वसतीना वास कुर्वन्तीना निर्ग्रन्थीनाम् अन्तरेव परिक्षेपाभ्यन्तरे एव भिक्षाचर्या करणीया, बहिर्वसतीना बाहिरिकाया स्थिताना निर्ग्रन्थीना च बहिरेव भिक्षाचर्या कर्तव्या किन्तु अन्तःस्थिताना बहिर्भिक्षाचर्या कर्तुं न कल्पते इति ॥ सू० ९॥

अत्राह भाष्यकार—‘बाहिरिय’० इत्यादि ॥

भाष्यम्—बाहिरियरहियगामा,—इए य हेमंतगिम्हासेसुं ।

कप्पइ निगंथाण, एगं मासं च वत्थेउं ॥८॥

बाहिरियसहियगामा,—इए य मासङ्गा पक्कपेइ ।

अंतो ठियाण अंतो, भिक्खा वाहिं च वज्झाणं ॥९॥

एगत्थाहियवासे, सिणेहवंधो तदेव अस्सद्धा ।

आहाकम्मग्गहणं, विराडणं सजमत्ताणं ॥१०॥

एवं निगंथीणं, दुगुणं निगंथकालमाणाओ ।

वंभव्वयाइरक्खा,—निमित्तमेय च आणत्तं ॥११॥

छाया—बाहिरिकारहितग्रामादिके च हेमन्तग्रीष्ममासेषु कल्पते निर्ग्रन्थाना, एकं मासं च वस्तुम् ॥८॥ बाहिरिकासहितग्रामादिके च मासद्विक प्रकल्पते । अन्तः स्थितानामन्तो भिक्षा बहिश्च बाह्यानाम् ॥९॥ एकत्राधिकवासे स्नेहवन्धस्तथैव अथद्धा । आघाकर्मग्रहणं, विराधन सयमात्मनो ॥१०॥ एव निर्ग्रन्थीना, द्विगुण निर्ग्रन्थकालमानात् । ब्रह्मव्रतादिरक्षा-निमित्तमेतच्च आज्ञसम् ॥११॥

अवचूरी—‘वाहिरिय०’ इति । बाहिरिकारहितग्रामादिके सपरिक्षेपे सति बाहिरिके ग्रामादिके ग्रामादारम्य राजधानीपर्यन्तस्थाने हेमन्तग्रीष्ममासेषु हेमन्तादिग्रीष्मान्तेषु ऋतुवद्ध-
कालसम्बन्धिषु षष्ठसु मासेषु निर्ग्रन्थानामेक मास वस्तु कल्पते, निर्ग्रन्थानामेक मास यावदेक-
स्थानवासस्य कल्पत्वात् ॥८॥ तथा—‘वाहिरियसहिय०’ इति । सपरिक्षेपे सति सबाहिरिके परिक्षेपाद्
बहिर्जननिवाससहिते ग्रामादौ मासद्विक द्वौ मासौ यावद्वस्तु प्रकल्पते, तादृशस्थानस्य वसतिद्वय-
युक्तत्वात्, तत्रापि यदि ग्रामाद्यन्तर्हिष्ठेयुस्तदा तेषामन्त स्थानां निर्ग्रन्थानां भिक्षा-भिक्षार्चया अन्त-
ग्रामाद्यभ्यन्तरे एव कर्तुं कल्पते, नतु बाहिरिकायाम्, यदि च बहिर्हिष्ठेयुस्तदा बाह्यानां बहि-
स्थितानां तेषां बहिर् बाहिरिकायामेव भिक्षार्चया कर्तुं कल्पते, नतु ग्रामाद्यभ्यन्तरे, इति निर्ग्रन्थानां
तत्र वासविधिर्विज्ञेयः ॥९॥ अधिकवासनिषेधे कारणमाह—

‘एगत्थाहिय०’ इति । एकत्र एकस्मिन् ग्रामादौ अधिके वासे सति निर्ग्रन्थानां बहवो
दोषा भवन्ति, तथाहि—प्रथमं तत्र स्नेहबन्धः श्रावकश्राविकादिभि सह जायते तज्जन्यो दोषः,
तथा चाधिके वासे तत्रत्यानां मनसि निर्ग्रन्थान् प्रति अश्रद्धा जायते—यदेते कियन्त कालमत्र
स्थास्यन्ति ? कदा गमिष्यन्तीत्यादि, पुनश्च स्नेहबन्धेन रुयादिसर्गो ब्रह्मव्रतेऽपि शङ्का भवेत्,
तथा स्नेहवशात् आधाकर्माहारग्रहणमपि जायते, इत्यादिकारणेन निर्ग्रन्थानां समयस्य आत्मनश्च
विराधनमवश्यंभावि, तस्माच्छास्त्रोक्तकालादधिकं न वस्तव्यमिति ॥१०॥ ‘एवं’ इति एवम्
अनेनैव रीत्या निर्ग्रन्थानां निर्ग्रन्थकालमानात् निर्ग्रन्थानां वासविधौ यत् कालमान मासरूप
द्विमासरूपं च प्रोक्तं तस्मात् द्विगुणम् एकमासस्थाने मासद्विकम्, द्विमासस्थाने मासचतुष्ट-
यमित्येवंरूपं द्विगुणं कालमान कथितम्, तथाहि—निर्ग्रन्थानामबाहिरिके ग्रामादौ, द्वौ मासौ
यावत् स्थातु कल्पते, सबाहिरिके ग्रामादौ च चतुरो मासान् यावत् स्थातुं कल्पते इति भावः ।
अन्यो विधिर्भिक्षार्चयरूपो निर्ग्रन्थसमान एव विज्ञेयः । निर्ग्रन्थानां निर्ग्रन्थानां च समानेऽपि
श्रामण्ये कथमेषो भेद प्रतिपादितः ? तत्राह—ताश्च स्त्रीजातीयाः सन्ति ततस्तासां ब्रह्मव्रतादि-
रक्षानिमित्तमेतद् आज्ञप्त भगवतेति ।

तदधिके वासे च ये निर्ग्रन्थविषये दोषा प्रोक्तास्ते तु निर्ग्रन्थानामव्यतिवार्या एव
भवन्ति ततः शास्त्रोक्तसमयादधिकं ग्रामादौ कुत्रापि नैव वस्तव्यमिति भावः । ग्लानत्वादि-
कारणे तु यावत्कालं ग्लानत्वं न निवर्तते तावत्कालं तत्र वस्तु कल्पते, ग्लानत्वे निवृत्ते
नैकमपि दिवसं तत्र स्थातव्यम्, अन्यत्र गन्तव्यमेवेति भावः ॥११॥

॥ इति मासकल्पप्रकरणम् ॥

पूर्वं निर्ग्रन्थानां निर्ग्रन्थानां च मासकल्पविधिः प्रोक्तः, सम्प्रति तेषामेकस्थाने वस्तु न
कल्पते, इति विधिमाह—‘से गामसि वा’ इत्यादि ।

सूत्रम्—से गामंसि वा जात्र रायहारिंसि वा एगवगडाए एगदुवाराए एग-
निकखमणपवेसाए नो कप्पइ निगंथाणं वा निगंथीणं वा एगयओ वत्थए ॥सू० १०॥

छाया—अथ ग्रामे वा यावत् राजधान्या वा एकवगडाके एकद्वारके एकनिष्क्रमण-
प्रवेशके नो कल्पते निर्ग्रन्थानां वा निर्ग्रन्थीना वा एकतो वस्तुम् ॥सू० १०॥

चूर्णी—‘से गामंसि वा’ इति । अथ ग्रामे वा यावत् राजधान्या वा एकवगडाके
‘वगडा’ इति देशी शब्द परिक्षेपवाची, एका वगडा—परिक्षेप प्राकारो यस्य तत् एकवगडाकम्,
तस्मिन् एकप्राकारयुक्ते, ग्रामादौ इत्यर्थ, एवम्—एकद्वारे एकमेव द्वार यस्य ग्रामादेस्तद् एकद्वारम्,
तस्मिन्—एकद्वारयुक्ते, एकनिष्क्रमणप्रवेशके एक एकमेव निष्क्रमण निस्सरणमार्ग, एक एव च
प्रवेश—प्रवेशमार्गो यस्य तत् एकनिष्क्रमणप्रवेशकं तस्मिन् एकनिष्क्रमणप्रवेशयुक्ते ग्रामादौ इत्यर्थ,
यस्य ग्रामादे निर्ग्रन्थाना निर्ग्रन्थीना च निष्क्रमणं प्रवेशश्च एकेनैव द्वारेण भवेत् तादृशे ग्रामादौ
निर्ग्रन्थाना निर्ग्रन्थीना च द्वयाना एकत—एकत्र वस्तु स्थातुं न कल्पते । अत्र चतुर्भङ्गी भवति ।

यथा—१-एका वगडा—एक द्वारम् । २-एका वगडा—अनेकानि द्वाराणि । ३-अनेका
वगडा—एक द्वारम् । ४-अनेका वगडा—अनेकानि द्वाराणि । अत्र चतुर्थो भङ्गः शुद्धः, स
ग्राह्य इति ॥ सू० १०॥

यथेव तर्हि कौटुम्भे ग्रामादौ वस्तु कल्पते इति प्रदर्शयति—‘से गामंसि वा’ इत्यादि ।

सूत्रम्—से गामंसि वा जात्र रायहारिंसि वा अभिणिगवगडाए अभिनिदुवाराए
अभिणिकखमणपवेसाए कप्पइ निगंथाण वा निगंथीणं वा एगयओ वत्थए ॥सू० ११॥

छाया—अथ ग्रामे वा यावत् राजधान्या वा अभिनिगवगडाके अभिनिद्वारके अभि-
निष्क्रमणप्रवेशके कल्पते निर्ग्रन्थाना वा निर्ग्रन्थीना वा एकतो वस्तुम् ॥ सू० ११ ॥

चूर्णी—‘से गामंसि वा’ इति । अथ ग्रामे वा यावत् राजधान्या वा अभिनिगवगडाके
अभिनिद्वारके, नि—शब्दो नियतार्थक वगडाशब्द प्राकारार्थक इति, अभि—अनेका,
नि—नियता वगडा—प्राकारो यत्र तत् अभिनिगवगडाक, तस्मिन् अनेकनियतपरिक्षेपयुक्ते ग्रामादौ, तथा
अभिनिद्वारे—अनेकद्वारयुक्ते अभिनिष्क्रमणप्रवेशके—अनेकनिष्क्रमणप्रवेशमार्गयुक्ते ग्रामादौ तत्र
निर्ग्रन्थाना निर्ग्रन्थीनां च एकत एकत्र एतादृशे एकस्मिन् ग्रामादौ वस्तु कल्पते ॥ सू० ११॥

अत्राह भाष्यकार —‘खेत्ते’ इत्यादि ।

भाष्यम्—खेत्ते संकुचिए खलु, निकखमणं तर्ह पवेसण एग ।

तत्पेगत्थ ठियाणं, गमणागमणे य बहुदोसा ॥१२॥

तम्हा अणेगवगडा, अणेगदारा भवति जत्थेव ।

तत्थेव निवसियच्चं, भिक्खासण्णाइसुलभत्थं ॥१३॥

छाया -क्षेत्रे संकुचिते खलु निष्क्रमण तथा प्रवेशनमेकम् ।

तत्रैकत्र स्थितानां, गमनागमे च बहुदोषाः ॥१२॥

तस्मात् अनेकवगडा अनेकद्वाराणि भवन्ति यत्रैव ।

तत्रैव निवस्तव्यं, भिक्षार्सज्ञादिमुलभार्थम् ॥१३॥

अवचूरी —‘खेत्ते’ इति । क्षेत्रे संकुचिते खलु निश्चयेन यत्र निष्क्रमणं तथा प्रवेशनं चैकं भवति तत्र तस्मिन् क्षेत्रे ग्रामादौ एकत्र स्थितानां निर्ग्रन्थानां निर्ग्रन्थीनां च गमनागमने बहुदोषा बहवः दोषाः सम्भवन्ति ॥१२॥

तस्मात् कारणात् यत्र अनेका वगडा अनेकानि द्वाराणि च यत्रैव यस्मिन्नेव ग्रामादौ भवन्ति तत्रैव निर्ग्रन्थैः निर्ग्रन्थीभिश्च निवस्तव्यं निवासं कर्तव्यं, नान्यत्र । किमर्थमित्याह—भिक्षासज्ञादिमुलभार्थम्, तत्र—भिक्षा—भिक्षाचर्यायामगमनं, संज्ञा—संज्ञामूमौ गमनं तत आगमनं चैतद् द्वयमपि सुलभं भवति तदर्थं तत्र वस्तव्यम्, तत्र साधुमाध्वीनां परस्परं सपर्काभावादिति ॥१३॥

अथ निर्ग्रन्थीनां कीदृशे उपाश्रये वस्तु न कल्पते ? इत्येव प्ररूपयितुमाह—‘नो कप्पइ निगंथीणं’ इत्यादि ।

सूत्रम्—नो कप्पइ निगंथीणं आवणगिहंसि वा रत्थासुहंसि वा, सिंघाडगंसि वा चउक्कंसि वा चच्चरंसि वा अंतरावणंसि वा वत्थए ॥सू० १२॥

छाया -नो कल्पते निर्ग्रन्थीना आपणगृहे वा रथ्यामुखे वा शृङ्गाटके वा चतुष्के वा चत्तरे वा अन्तरापणे वा वस्तुम् ॥ सू० १२॥

चूर्णी —‘नो कप्पइ’ इति । नो न कल्पते तावत् निर्ग्रन्थीनाम् आपणगृहे वा ‘दुकानं’ इति प्रसिद्धे, यत् खलु गृहम् आपणमध्ये वर्तते, आपणैः समन्तात्परिक्षितं भवति, अथवा मध्यभागे यद् गृहं द्वाभ्यामपि पार्श्वभ्यां यस्याऽऽपणा भवन्ति तद् आपणगृहं तस्मिन्, रथ्यामुखे वा रथ्या इति मार्गं, रथ्यायाः पार्श्वे यद् गृहं तद् रथ्यामुखम् । तच्च त्रिविधम्—रथ्याभिसुखम् १, रथ्याबहिर्मुखम् २, रथ्योभयतोमुखम् ३ । तत्रयद् गृहं रथ्यायाः पार्श्वे वर्तते तद् रथ्याभिसुखम् १, यस्य पृष्ठतो रथ्या वर्तते तद् रथ्याबहिर्मुखम् २, यस्यैकं द्वारं रथ्यायाः पराङ्मुखम्, एकं द्वारं च रथ्यायाः अभिसुखं भवेत् तत् रथ्योभयतोमुखम् ३ । अथवा यस्माद् गृहाद् रथ्या प्रवहति तद् रथ्यामुखमुच्यते, अथवा यस्य गृहस्य मुखं रथ्यायां राजमार्गं भवति तद् रथ्यामुखम्, तस्मिन्, तथा शृङ्गाटके वा शृङ्गाटकं तावत् त्रिकोणाकारं फलविशेषं, तदाकारेण यत्र मार्गो भवति तत्, मार्गत्रयमिलनस्थानमित्यर्थं, तस्मिन् शृङ्गाटकस्थिते गृहे । चतुष्के—चतुष्कं पुनश्चतुर्णां मार्गाणां समिलनस्थानम्, यत्र चत्वारो मार्गा आगत्य मिलन्ति तत्स्थानं चतुष्कं व्यपदिश्यते, तस्मिन् चतुष्कस्थिते गृहे वा, चत्तरे वा—चत्वरं नाम यत्र पण्णा मार्गाणां समेलनं भवति तत्, तस्मिन् चतुष्कस्थिते गृहे वा, अन्तरापणे वा—अन्तरापणस्तावत् यत्र अन्तरन्तो

मध्ये—मध्ये आपणा भवन्ति स हृद्मार्ग इत्यर्थः, स च एकार्थेन द्वाभ्या वा पार्श्वभ्या यत्र भवेत् तत्, अथवा यद् गृह स्वयमेव आपणरूप तद् अन्तरापणमुच्यते, यत्र एकेन द्वारेण आपणव्यवहार क्रियते, द्वितीयेन तु द्वारेण पुनर्गृहकार्यं विधीयते तद् गृहम् अन्तरापणम्, तस्मिन्। एतेषु पूर्वोक्तेषु उपाश्रयेषु निर्ग्रन्थीना वस्तु न कल्पते। एतेषु उपाश्रयेषु वसन्तीना निर्ग्रन्थीना जनसमुदायस्य गमनागमनबाहुल्यात् स्वाध्यायादि न सम्यग् जायते, तथा अनेकविधजनावलोकने परिणयनादिमहोत्सवाद्यवलोकने च पूर्वस्मृतिसम्भाषितवृत्तौ विकारसंभवः, कामुकजनद्वारा निर्ग्रन्था अपहरणमपि सम्भवेत्, इत्यादिकारणैः सयमात्म-विराघनासम्भावेतादृशेषु उपाश्रयेषु निर्ग्रन्थीना वास प्रतिषिद्धः ॥१२॥

पूर्वोक्तेषु उपाश्रयेषु निर्ग्रन्थानां वस्तु कल्पते इति प्रदर्शयति—‘कप्पइ’ इत्यादि।

सूत्रम्—कप्पइ निगंथाणं आवणगिहसि वा जाव अतरावणंसि वा वत्थए ॥सू० १३॥

छाया—कल्पते निर्ग्रन्थानां आपणगृहे वा यावत् अन्तरापणे वा वस्तुम् ॥सू० १३॥

चूर्णी—‘कप्पइ’ इति। कल्पते निर्ग्रन्थानाम् आपणगृहे वा यावत् अन्तरापणे वा, यावत् पदेन रय्यामुखे वा शृङ्गाटके वा चतुष्के वा चत्वेरे वा, इति संग्रहः। साखीसूत्रे कथितेषु सर्वविधेषु उपाश्रयेषु साधूनां वस्तुं कल्पते, पुरुषत्वेन तेषां दोषाभावात् ॥ सू० १३ ॥

अत्राह भाष्यकार—‘आवणगिहाइएसु’ इत्यादि।

भाष्यम्—आवणगिहाइएसुं, निगंथीहिं न तत्थ वसियव्वं।

पुरिसाणं आवाओ, निगंथीण भवेज्ज दोसहं ॥१४॥

निगंथाण कप्पइ, पुव्वुत्तेसु य समग्गठाणेसु।

तेसिं पुरिसत्तणओ, नो दोसा पुरिसससग्गा ॥१५॥

छाया—आपणगृहादिकेषु निर्ग्रन्थीभिर्न तत्र वस्तव्यं।

पुरुषाणामापातो निर्ग्रन्थीना भवेद् दोषार्थम् ॥१४॥

निर्ग्रन्थानां कल्पते पूर्वोक्तेषु च समग्रस्थानेषु।

तेषां पुरुषत्वतो नो दोषाः पुरुषसंसर्गात् ॥ १५ ॥

अवचूरी—‘आवणगिहाइएसुं’ इति। आपणगृहादिषु पूर्वोक्तेषु स्थानेषु निर्ग्रन्थीभिस्तत्र न वस्तव्यम्, यतस्तत्र पुरुषाणामनेकविधानामपशब्दादिवादिनामपि आपात आगमनं भवति स च निर्ग्रन्थीना स्त्रीजातित्वेन दोषाय भवतीति ॥१४॥

निर्ग्रन्थानां च पूर्वोक्तेषु समग्रस्थानेषु आपणगृहादिषु वस्तु कल्पते, यतस्तेषां पुरुषत्वेन पुरुषसंसर्गात् नो नैव केचिदपि दोषा भवेयुरिति ॥१५॥

पुनर्निर्ग्रन्थीनामुपाश्रयविधिं प्रदर्शयति—‘नो कप्पइ अवगुय०’ इत्यादि।

सूत्रम्—नो कप्पइ निग्गंथीणं अवंगुयदुवारिए उवस्सए वत्थए । एगं पत्थारं अंतो किच्चा एगं पत्थारं वाहिं किच्चा ओढाडियचिलिमिलियागंसि एवं णं कप्पइ वत्थए ॥ सू० १४ ॥

छाया—नो कल्पते निर्ग्रन्थीनामप्रावृतद्वारके उपाश्रये वस्तुम् । एकं प्रस्तारम् अन्तः कृत्वा, एकं प्रस्तारं बहिः कृत्वा अवघाटितचिलिमिलिकाके एव खलु कल्पते वस्तुम् ॥ सू० १४ ॥

चूर्णी - 'नो कप्पइ' इति । नो—न कल्पते निर्ग्रन्थीना अप्रावृतद्वारके अप्रावृतं-अपगतम् आवृतम्-आवरणं कपाटादिकं यत्र तद् अप्रावृतम्-तादृजं द्वारं यस्य तत् अप्रावृतद्वारकम्, तस्मिन् तादृशे उपाश्रये वस्तुम्, कपाटाद्यावरणरहिते उपाश्रये निर्ग्रन्थीनां वस्तुं न कल्पते, यत् उपाश्रये कदाचिद् रोगादिवशाद् अप्रावरणत्वमपि तासां स्यात् अनस्तादृशे उपाश्रये साध्वीना मावासो निषिद्धः । अथापवादमाह—प्रामान्तराद् विद्वत्य सन्ध्यासमये ग्रामं प्राप्तास्तत्समयेऽन्योपाश्रयाऽभावे एकरात्रं द्विरात्रं वा कल्पते तत्र तदा एष विधिः—एकं प्रस्तारं वस्त्रकटादिकम् अन्त उपाश्रयमध्ये कृत्वा बद्ध्वा, एकं—द्वितीयं प्रस्तारं वस्त्रादिकं बहिः उपाश्रयबाह्यभागे—कृत्वा बद्ध्वा अवघाटितचित्रिमिलिका—अवघाटिता विस्तारिता चिलिमिलिका—जवनिका 'पडदा' इति प्रसिद्धा, अथवा मञ्जरुदानी—(मञ्छरुदानी)—ति प्रसिद्धा यत्र तत् तस्मिन्, तत्र स्थविशः पुनरेकां निर्ग्रन्थीमुपाश्रयद्वारे प्रतिहारिकारूपेण रात्रौ स्थापयेत्, एवम् अनया रीत्या खलु तत्र वस्तु कल्पते ॥ सू० १४ ॥

निर्ग्रन्थानां तु अन्योपाश्रयाभावे पूर्वोक्तोपाश्रयेऽपि स्थातुं कल्पते इति प्रदर्शयति—'कप्पइ' इत्यादि ।

सूत्रम्—कप्पइ निग्गंथाणं अवंगुयदुवारिए उवस्सए वत्थए ॥ सू० १५ ॥

छाया—कल्पते निर्ग्रन्थानामप्रावृतद्वारके उपाश्रये वस्तुम् ॥ १५ ॥

चूर्णी—'कप्पइ' इति सूत्रं स्पष्टार्थम् । यतो निर्ग्रन्थाश्च पुरुषत्वेन ते घृतिवलादिसंपन्ना भवन्ति तस्माद् अप्रावृतशरीरत्वमपि तेषां न विरुध्यते ततस्तेषामन्योपाश्रयाभावेऽप्रावृतद्वारके उपाश्रयेऽपि वासो विहित इति ॥ सू० १५ ॥

अत्राह भाष्यकार—'अव्वाउडुवारे' इत्यादि

भाष्यम्—अव्वाउडुवारे, निग्गंथीहिं न तत्थं वसियव्वं ।

इत्थित्तणेण वंभे, रक्खा पुण दुल्लहा जत्थ ॥ १६ ॥

अन्नद्वाराणां चिलिमिलि काउं च तत्थं वसियव्वं ।

निग्गंथाणं कप्पइ, पुरिसत्तणओ य नो हाणी ॥ १७ ॥

छाया—अप्रावृतद्वारे निर्ग्रन्थीभिर्न तत्र वस्तव्यम् ।

स्त्रीत्वेन ब्रह्मणि रक्षा पुनर्दुर्लभा यत्र ॥ १६ ॥

अन्यस्थानाभावे, चिलिमिलि कृत्वा च वस्तव्यम् ।

निर्ग्रन्थाना कल्पते, पुरुषत्वेन च नो हानिः ॥१७॥

अवचूरी—‘अव्वाउडव्वारे’ इति । अप्रावृतद्वारे उपाश्रये निर्ग्रन्थीभिस्तत्र न वस्तव्यं न वास कार्यः, स्त्रीत्वेन तत्र वसन्तीना नानाविधजनदृष्टिपातादिसम्भावात्, यत्र स्थाने ब्रह्मणि ब्रह्मव्रते रक्षा पुनर्दुर्लभा भवति तस्मादप्रावृतद्वारे निर्ग्रन्थीना वासो निषिद्धः ॥१६॥

अपवादे—विकाळे विद्वत्यागतानामन्यस्थानाभावे एकद्विरात्रार्थं निवास आवश्यको भवेत्तदा तत्र चिलिमिलि—वस्त्रादिना चिलिमिलिका कृत्वा तत्र वस्तव्यम् । निर्ग्रन्थाना च तत्र वास कल्पते यतस्तेषां पुरुषत्वेन पुरुषशरीरत्वेन नो हानिः न काचिदपि हानिरतस्तेषां तादृशे उपाश्रये वासो विहितः इति । निर्ग्रन्थानामप्येतदपवादिकं सूत्रम्, तेन अन्यस्थानाभावे साधूना तत्र एकद्विरात्रार्थं वास कल्पते, न तु ततः परमिति भावः ॥ सू० १७ ॥

पूर्वं चिलिमिलिकया प्रावृते उपाश्रये निर्ग्रन्थ्यो वमन्ति तत्र रात्रौ मात्रकं विना कायिक्यादिव्युत्सर्जनार्थं बहुशो बहिर्निर्गमप्रवेशं कुर्वन्त्यो निर्ग्रन्थ्यो दुस्पूर्वकं निर्गच्छन्ति प्रविशन्ति च तस्मात् कायिक्यादिव्युत्सर्जनार्थं घटीमात्रकमावश्यकमिति घटीमात्ररुधारणविधिप्रतिपादकं सूत्रमाह—‘कप्पइ’ इत्यादि ।

सूत्रम्—कप्पइ निग्गयीण अंतोलित्तं घडिमत्तयं धारित्तए वा परिहरित्तए वा ॥ सू० १६ ॥

छाया—कल्पते निर्ग्रन्थीना अन्तर्लिप्तं घटीमात्रकं धर्तुं वा परिहर्तुं वा ॥ सू० १६

चूर्णी—‘कप्पइ’—इति । कल्पते निर्ग्रन्थीना अन्तर्लिप्तं—अन्तरं मध्ये लिप्तं श्लक्ष्णपदार्थलक्षणेन श्लक्ष्णीकृतं घटीमात्रकं घटी-लघुघट, तत्संस्थानकं मात्रकं काष्ठपात्रं धर्तुं पार्श्वे स्थापयितुम् परिहर्तुम् उपभोक्तुं कल्पते इति पूर्वेण सम्बन्धः । अन्तर्लिप्तमिति विशेषण—अन्तर्लिप्ते श्लक्ष्णे पात्रे कायिक्यादिलेपसंश्लेषणाभावात् समूहिलोत्पत्त्यभावप्रदर्शनार्थमिति—॥ सू० १६ ॥

पूर्वं निर्ग्रन्थीना घटीमात्ररुधारणं प्रोक्तं, तत्तु निर्ग्रन्थाना न कल्पते, इति प्रदर्शयितुमाह—‘नो कप्पइ’ इत्यादि ।

सूत्रम्—नो कप्पइ निग्गयाणं अंतोलित्तं घडिमत्तयं धारित्तए वा परिहरित्तए वा ॥ सू० १७ ॥

छाया—नो कल्पते निर्ग्रन्थानामन्तर्लिप्तं घटीमात्रकं धर्तुं वा परिहर्तुं वा ॥ सू० १७ ॥

चूर्णी—‘नो कप्पइ’ इति । पूर्वोक्तमन्तर्लिप्तं घटीमात्रकं निर्ग्रन्थाना धर्तुं परिहर्तुं वा न कल्पते । तेषां तद्विन्नाकारकं सामान्यं काष्ठपात्रं कायिक्यादिनिमित्तं कल्पते, यतः साधूना पात्रचतुष्टयं कल्पते तत्र त्रीणि पात्राणि अशनादिनिमित्तम्, चतुर्थं च कायिक्यादिनिमित्तं ते स्थापयन्तीति घट्याकारकं मात्रकं तेषां न कल्पते, तदाकारावलोकनेन मनोविकारसंभवादिति भावः ॥ सू० १७ ॥

पूर्वं निर्ग्रन्थनिर्ग्रन्थीना कायिक्यादिनिमित्त घटीमात्ररुधारणाऽधारणे विधिनिषेधश्च श्रोक्तः, तत् कायिक्यादि आहारादि च चित्रिमिलिकाप्रावृते स्थाने एव कर्तव्य भवेदिति सा चिलिमिलिका कस्य वस्तुनो भवितुमर्हतीति तत् प्रदर्शयितुमाह—‘कप्पड’ इत्यादि ।

सूत्रम्—कप्पड निग्गंथाण वा निग्गंथीण वा चेलचिलिमिलियं धारित्तए वा, परिहरित्तए वा ॥ सू० १८॥

छाया—कल्पते निर्ग्रन्थानां वा निर्ग्रन्थीनां वा चेलचिलिमिलिकां धत्तुं वा परिहत्तुं वा ॥ सू० १८ ॥

चूर्णी—‘कप्पड’ इति । निर्ग्रन्थानां निर्ग्रन्थीना वा द्वयानामपि चेलचिलिमिलिकां चेलमिति वल्ल, तस्य तेन निर्मिता वा चिलिमिलिकां धत्तुं परिहत्तुं च कल्पते इति सूत्रार्थः, यतो वल्लरज्जुकटवशदलादिचिलिमिलिकासु केवल वल्लचिलिमिलिकैव कल्पते, रज्ज्वादिलिमिलिकासु मत्कुणमशकादिलवुजन्तूनामुत्पत्तिसंभवात् ता दुष्प्रतिवेष्ट्या भवन्ति तेन सयमात्मविराधनाऽवश्यम्भाविनीति ॥ सू० १८ ॥

पूर्वमनावृतस्थाने आहारादिकं कुर्वन् निर्ग्रन्थान् निर्ग्रन्थीश्च कदचित् सागारी मा पश्यतु, इति विभाव्य चिलिमिलिका क्रियते, इति प्रतिपादितम्, साम्प्रतमनावृतस्थानप्रसगाद् उदकतीरे स्थाननिषदनादिनिषेध प्रतिपादयन्नाह—‘नो कप्पड दगतीरंसि’ इत्यादि ।

सूत्रम्—नो कप्पड निग्गंथाण वा निग्गंथीण वा दगतीरंसि चिट्ठित्तए वा निसी-
इत्तए वा, तुयड्ठित्तए वा निदाइत्तए वा पयलाइत्तए वा, असणं वा पाणं वा खाइमं वा
साइमं वा आहारित्तए, उच्चारं वा पासवणं वा खेलं वा सिंघाणं वा परिट्ठित्तए,
सज्झाय वा करित्तए, धम्मजागरियं वा जागरित्तए, काउस्सगं वा करित्तए, ठाणं वा
ठाइत्तए ॥ सू० १९॥

छाया—नो कल्पते निर्ग्रन्थाना वा निर्ग्रन्थीनां वा उदकतीरे स्थातु वा निषत्तुं वा त्वग्वर्त्तयितु वा निद्रायितु वा प्रचलायितु वा अशन वा पान वा खाद्यं वा स्वाद्यं वा आहर्त्तुम्, उच्चारं वा प्रस्त्रवणं वा खेलं वा सिंघाणं वा परिष्टापयितुम्, स्वाच्यायं वा कर्त्तुम्, धर्मजागरिकां वा जागरितुम्, कायोत्सर्गं वा कर्त्तुम्, स्थानं वा स्थातुम् ॥ सू० २०॥

चूर्णी—‘नो कप्पड’ इति । निर्ग्रन्थाना निर्ग्रन्थीना च उदकतीरे स्थाननिषदनादि किमपि कार्यं कर्त्तुं न कल्पते इति सूत्राशयः । तत्र किं किं न कर्त्तव्यम् ? इति प्रदर्शयति—‘दकतीरंसि वा’ उदकतीरे अत्र उदकगन्धेन उदकस्थानं गृह्यते तेन उदकस्य नदीतडागादे तीरम् उदकतीरम्, यत्राऽऽरण्याका ग्रामेयका वा पशवः मनुष्या स्त्रियो वा जलार्थिनोऽवतरीतुकामा उत्तरीतुकामा वा तत्र स्थित साधु दृष्ट्वा तिष्ठन्ति निवर्तन्ते मयोद्विग्ना वा भवन्ति, तथा यत्र स्थित साधु दृष्ट्वा मत्स्यकच्छपादयो जलचराश्च स्थन्ति विभ्यति तादृशं स्थानमुदकतीरं कथ्यते, नतु यत्र जलं नीयते

तद् उदकतीरं, न वा यावान् भूभागो जलपूरेण आक्रम्यते तद् उदकतीरम्, न वा यावन्त प्रदेशा तरङ्गा स्पृशन्ति तद् उदकतीरम्, नो वा यावान् प्रदेशो जलेन स्पृष्टो भवति तद् उदकतीरमिति भावः । तस्मिन्, तत्र चिट्ठित्त्वा वा स्थातुं ऊर्ध्वस्थानेनाऽवस्थातुम्, निसीङ्गित्त्वा वा निषत्तु वा उप-
वेष्टुम्, तुयट्ठित्त्वा वा त्वम्वर्तयितु वा कायमायत कृत्वा पार्श्वपरिवर्तनं कर्तुम् निहाङ्गित्त्वा वा निद्रा-
यितु वा सुखप्रतिबोधावस्थारूपया निद्रया शयितुम्, पयलाङ्गित्त्वा वा प्रचलायितु वा यत्र स्थितेनैव
निद्रायते सा प्रचला कथ्यते, स्थितस्य निद्रातुम्, तथा असणं वा अशनादिचतुर्विधमाहार वा आह-
रित्त्वा वा आहर्तुं कर्तुम्, पुनश्च उच्चारदिक परिष्ठापयितुम्, तत्र उच्चार-प्रस्रवणं, खेल कफ-
लक्षणं श्लेष्माणम् सिंघाणं नासिकामलम्, एतानि शरीरसम्बन्धिमलानि परिह्वित्त्वा परिष्ठापयितुं
परित्यक्तुम्, तथा सज्जायं वा करित्त्वा स्वाध्याय सूत्रार्थोभयपरिवर्तनरूपं कर्तुम्, पुनश्च धम्मजाग-
रियं वा जागरित्त्वा धर्मजागरिका तत्त्वविचारणारूपा जागरितुं कर्तुम् काउस्सग वा करित्त्वा
क्रायोत्सर्गं लोगस्सगुणनपूर्वकं कायनिश्चेष्टतारूपं कर्तुम् ठाणं वा ठाङ्गित्त्वा स्थानं वा यत्र एकस्थाने
पादमारोप्य ऊर्ध्वस्थितेन क्रायोत्सर्गं क्रियते तत् स्थानमिति कथ्यते, तत् तादृशं क्रायोत्सर्गं
स्थातु—कर्तुं निर्धनस्थाना निर्धनस्थानां वा नो कल्पते इति । उदकतीरं स्थानादिकं कुर्वतो निर्धनस्थादे-
राज्ञामङ्गादिका दोषा समापद्यन्ते ॥१९॥

अत्राह भाष्यकार—‘दगतीरे’ इत्यादि ।

भाष्यम्—दगतीरे ठाणाइ य, नो करणिज्ज भवेज्ज साहूण ।

तत्थ अणेगे दोसा, तेणं पावंति पच्छित्तं ॥१८॥

जीवाणं जलपाणे, जमंतराओ जणे य उड्ढाहो ।

सिंगाइणा य हणणं, विराहणं संजमप्पाणं ॥१९॥

छाया—दकतीरे स्थानादि च नो करणीयं भवेत् साधूनाम् ।

तत्रानेके दोषाः तेन प्राप्नुवन्ति प्रायश्चित्तम् ॥१८॥

जीवानां जलपाने यद् अन्तरायं जने च उड्ढाहः ।

शृङ्गादिना च हननं, विराघनं संयमात्मनो ॥१९॥

अवचूरी—‘दगतीरे’ इति । उदकतीरं जलाशयसान्निध्ये स्थानादि स्थाननिषटनादि
सूत्रोक्तं सर्वं साधूनां साध्वीनां च करणीयं नो भवेत् न कर्तव्यमित्यर्थः । यतस्तत्र स्थानादि-
करणे अनेके वक्ष्यमाणा दोषा भवन्ति तेन कारणेन ते प्राप्नुवन्ति प्रायश्चित्तम् ॥१८॥

दोषा यथा जीवानां जलपानेऽन्तरायो भवेत्, तथा जने लोकमध्ये उड्ढाह अपवाद
निन्दनं भवेत्, पशवश्च शृङ्गादिना साधुसाध्वीनां हननमपि कुर्युः, इत्यादिना संयमात्मनो,
संयमस्यात्मनश्च विराघनं जायते इति भाष्यार्थः ॥१९॥

पूर्वं निग्रन्थ-निग्रन्थीनामुदकतीर स्थानादिकरणे निषिद्धम् । सम्प्रति चित्रकर्मण्युक्तोपाश्रये निग्रन्थनिग्रन्थीभिरे वस्तव्यमिति सचित्रकर्मोपाश्रयनिषेधमाह-‘नो कप्पइ० सचित्रकर्मम्’ इत्यादि ।

सूत्रम्--नो कप्पइ निगन्थाण वा निगन्थाण वा सचित्रकर्मम् उवस्सए वत्थए ॥ सू० २० ॥ कप्पइ निगन्थाण वा निगन्थाण वा अचित्रकर्मम् उवस्सए वत्थए ॥ सू० २१ ॥

छाया- नो कल्पते निग्रन्थानां वा निग्रन्थीनां वा सचित्रकर्मणि उपाश्रये वस्तुम् ॥ सू० २० ॥ कल्पते निग्रन्थानां वा निग्रन्थीनां वा अचित्रकर्मणि उपाश्रये वस्तुम् ॥ सू० २१ ॥

चूर्णी-‘नो कप्पइ’ इति । निग्रन्थानां वा निग्रन्थीनां वा सचित्रकर्मणि चित्रकर्मणा सहिते उपाश्रये वस्तुं न कल्पते, तत्र चित्राणि भित्त्यादी रक्तेपीतादिरागद्वयेण मनुष्य-क्षी-यष्टु-पक्षि-नदी-पर्वत-गृह-वृक्ष-लतादीनामाकृतिरूपाणि, तैः सहिते चित्रिते उपाश्रये साधुसाध्वीनां निवासो निषिद्ध, यतः सचित्रोपाश्रये वसता साधूनां साध्वीनां च हास्य-कौतुककेलिभुक्तभोगस्मृतिमनोविकाराद्यनेकदोषाणां सम्भवं, अतो मुनिभिस्तत्र वासो न विधातव्य ॥ सू० २१ ॥ एवं चित्रकर्मरहिते उपाश्रये साधुसाध्वीनां वस्तुं कल्पते इति द्वितीयसूत्रार्थः ॥ सू० २२ ॥

पूर्वोक्तचित्रकर्मरहिते उपाश्रये साधुसाध्वीनां वासः कल्पते, तत्रापि साध्वीनां सागारिकनिश्रया वस्तुं कल्पते, न त्वनिश्रयेति प्रदर्शयन् सूत्रद्वयमाह-‘नो कप्पइ० सागारिय०’ इत्यादि ।

सूत्रम्--नो कप्पइ निगन्धीण सागारियणिस्सए वत्थए ॥ सू० २२ ॥

कप्पइ निगन्धीणं सागारियणिस्सए वत्थए ॥ सू० २३ ॥

छाया-नो कल्पते निग्रन्थीनां सागारिकनिश्रया वस्तुम् ॥ सू० २२ ॥
कल्पते निग्रन्थीनां सागारिकनिश्रया वस्तुम् ॥ सू० २३ ॥

चूर्णी-‘नो कप्पइ’ इत्यादि । चित्रकर्मरहिते उपाश्रयेऽपि निग्रन्थीनां सागारिकाऽनिश्रया सागारिकस्य शय्यातरस्य उपाश्रयत्वात् न निश्रया, निश्रयेति आलम्बनम् शय्यातरस्यालम्बन विनेत्यर्थः, आलम्बनं यथा-भो शय्यातर ! वयमत्र निवसामस्तवाऽऽश्रयाऽतोऽस्माकं त्वया निरीक्षणं कर्तव्यम्, इति कथनं, तेन विना निग्रन्थीनां तत्र वस्तुं न कल्पते ॥ सू० २२ ॥ ‘कप्पइ’ इति सागारिकनिश्रया शय्यातराऽऽलम्बनेन निग्रन्थीनां तत्र वस्तुं कल्पते, इति ॥ सू० २३ ॥

अत्राह भाष्यकार-‘सागारियनिस्सं’ इत्यादि ।

भाष्यम्--सागारियनिस्सं जइ, अक्किच्चा साहुणीउ चिट्ठेति ।

पावन्ति आणभगे, तम्हा निस्सए वसियेव्वं ॥ २० ॥

निस्साकरणे सो पुण, तासिं रक्खं करेइ दुट्ठाओ ।

सावयतेणाइत्तो, रक्खणमिह होइ तक्कज्जं ॥ २१ ॥

छाया—सागारिकनिश्चा यदि अकृत्वा साध्यस्तिष्ठन्ति ।

प्राप्नुवन्ति आह्वाभङ्गान् तस्मात् निश्चया वस्तुव्यम् ॥२०॥

निश्चाकरणे स पुनस्तासां रक्षा करोति दुष्टात् ।

श्वापदस्तेनादितः, रक्षणमिह भवति तत्कार्यम् ॥२१॥

अवचूरी—‘सागारियणिसं’ इति । सागारिकनिश्चा शय्यातरस्याऽऽलम्बनम् अकृत्वा यदि साध्य उपाश्रये तिष्ठन्ति तदा आह्वाभङ्गान् तीर्थकराज्ञाविराधनादिदोषान् प्राप्नुवन्ति । तस्मात् फारणात् साध्वीमि, निश्चया सागारिकनिश्चया वस्तुव्यम् ॥२०॥ यत् निश्चाकरणे स शय्यातर पुन दुष्टात् दुष्टजगत् कामुकादिदुष्टपुरुषात् तासां रक्षा करोति, एवं करणे न कोऽपि तासां काश्चिदपि बाधमुत्पादयितुं शक्नोति, तथा श्वापदस्तेनादित—श्वापदेभ्य हिंस्रपश्यादिभ्य चौरादिभ्यश्च तासां मिह उपाश्रये रक्षण रक्षाकरणं तत्कार्यं तस्य तत् कार्यमेव भवति ॥२१॥

उक्त निर्ग्रन्थीना सागारिकनिश्चया सवसन्तम्, साम्प्रत निर्ग्रन्थानां तु सागारिकस्य निश्चयाऽनिश्चया वा वस्तु कल्पते इति प्रदर्शयति—‘कप्पइ’ इत्यादि ।

सूत्रम्—कप्पइ निग्गंथाण सागारियस्स णिस्साए वा अणिस्साए वा वत्थए ॥२४॥

छाया—कल्पते निर्ग्रन्थानां सागारिकस्य निश्चया वा अनिश्चया वा वस्तुम् ॥सू० २४॥

चूर्णी—‘कप्पइ’ इति । निर्ग्रन्थानां यत् श्वापदस्तेनादिबहुलं क्षेत्रं भवेत्तत्र तेभ्यो रक्षादि-कास्ये सति सागारिकस्य शय्यातरस्य निश्चया आलम्बनेन ‘वयमत्र वसाम अस्माक रक्षा त्वया कर्तव्या’ इत्यादिरूपेण गृहस्थस्यालम्बनं कृत्वा त्वस्तु कल्पते, अथ चाऽसति पूर्वोक्ते कारणे सागारिकस्याऽनिश्चयाऽपि त्वस्तु कल्पते, पुरुषत्वेन स्वभावात् एव धृतिबलादिसंपन्नत्वात्तेषाम्, निर्ग्रन्थीनां तु कारणे प्रकारेण वा सागारिकनिश्चा विना न कदापि वस्तु कल्पते, इति द्वयोः सूत्रयोर्भिन्नत्वम् ॥२४॥

पूर्वं निर्ग्रन्थानां सागारिकस्य निश्चयाऽनिश्चया वा निवास प्रोक्तः, साम्प्रतं गृहस्थवस्तुजात-रूपसागारिकसहिते उपाश्रये निर्ग्रन्थनिर्ग्रन्थीनां द्वयानामपि वस्तु न कल्पते, इति प्रतिपादयति—‘नो कप्पइ० सागारिए’ इत्यादि ।

सूत्रम्—नो कप्पइ निग्गंथाणं वा निग्गंथीणं वा सागारिए उवस्सए वत्थए ॥२५॥

छाया—नो कल्पते निर्ग्रन्थानां वा निर्ग्रन्थीनां वा सागारिके उपाश्रये वस्तुम् ॥सू० २५॥

चूर्णी—‘नो कप्पइ’ इति । निर्ग्रन्थानां निर्ग्रन्थीनां च सागारिके—अगारिण इदं वस्तुजातं सागारिकं, अगारिकेण सहितं सागारिकं, यत्रोपाश्रये गृहस्थस्य बह्वामूषणस्वप्नपल्यङ्कादिगृह-सामग्री वर्ज्यते स सागारिक उपाश्रय कथ्यते, तस्मिन् वस्तु न कल्पते इति । सागारिकं द्विविधम्—द्रव्यसागारिकं भावसागारिकं च, तत्र द्रव्यसागारिकं बह्वामूषणादिवस्तुजातम्, भावसागारिकम्—ईर्ष्याक्लेशादिमयो मनोभावः, यत्र गृहस्थानां तदुपाश्रयविषये परस्परं मनसि ईर्ष्याक्लेशादिभावः परम्परागत आधुनिको वा समवेत्तादृश उपाश्रयो भावसागारिकं प्रोच्यते, अत्र चतुर्भङ्गी यथा—

(१) द्रव्यतः सागारिक.—भावतोऽपि सागारिकः ।

(२) द्रव्यतः असागारिक —भावतः सागारिकः ।

(३) भावतः असागारिक.—द्रव्यतः सागारिकः ।

(४) द्रव्यत —असागारिकः—भावतोऽपि असागारिकः ।

एषु चतुर्षु भेदेषु अन्तिमो भङ्गो प्राह्यः ।

एवम्भूते सागारिके उपाश्रये वसता द्वयानां निर्ग्रन्थ-निर्ग्रन्थीनां तद्वत्तविलासिवस्तुजाताव-
लोकनेन मनोविकारादिना संयमविराधना, तद्वत्तवस्तुजातस्य चौर्यादिना च आत्मविराधना संभवे-
दिति ॥सू० २५॥

अत्राह भाष्यकार —‘सागारियवसहीए’ इत्यादि ।

भाष्यम्—सागारियवसहीए, वसमाणाणं हवन्ति बहुदोसा ।

मोहेण पुन्रवसरणं, तेणागमणं च तद्ग्रहणे ॥२२॥

छाया —सागारिकवसतौ वसता भवन्ति बहुदोषाः ।

मोहेन पूर्वस्मरणं, स्तेनाऽऽगमनं च तद्ग्रहणे ॥२२॥

अवचूरी—‘सागारियवसहीए’ इति । सागारिकवसतौ गृहस्थवस्तुजातसहितोपाश्रये
वसता निर्ग्रन्थानां निर्ग्रन्थीनां च बहुदोषा बहवो दोषा सयमात्मविराधनारूपा भवन्ति, कथमि-
त्याह—मोहेन तद्वत्तवलाभूषणपल्यङ्गाद्यवलोकनेन पूर्वस्मरणं पूर्वस्य गृहस्थावस्थारूपपूर्वकालस्य
स्मरणं भवेत्, यत्—‘ममापि एतादृशानि सुन्दराणि वलाभूषणादीनि आसन्’ इत्यादिस्मरणेन सयम-
विराधना भवेत् । तथा तत् तस्य वलाभूषणादिवस्तुजातस्य ग्रहणे ग्रहणार्थं स्तेनागमनं स्तेनानां
चौराणामागमनं भवेत्, तैर्वस्तुजातं चौरितं वा भवेत् तेन साधुसाध्वीविषये गृहस्थस्य शङ्का
जायते ततः स साधु साध्वी वा राजपुरुषैर्प्राहयेत् तेन आत्मविराधनासंभवः, तस्माद्धेतोः सागारि-
कोपाश्रये साधु—साध्वीनां वस्तु न कल्पते इति भावः ॥२२॥

पूर्वं सागारिके उपाश्रये साधुसाध्वीभिर्निवासो न कर्तव्य इति प्रोक्तम्, सम्प्रति सागा-
रिकरहितोपाश्रये निवासः कल्पते इत्याह—‘कप्पइ’ इत्यादि ।

सूत्रम्—कप्पइ निगगथाण वा निगगंथीण वा अप्पसागारिए उवस्सए वत्थए ॥२६॥

छाया—कल्पते निर्ग्रन्थानां वा निर्ग्रन्थीनां वा अल्पसागारिके उपाश्रये वस्तुम् ॥

चूर्णी—‘कप्पइ’ इति । निर्ग्रन्थानां निर्ग्रन्थीनाम् अल्पसागारिके, अत्र अल्पशब्दः अभाव-
वाची तेन असागारिके सागारिक गृहस्थसम्बन्धिवलाभूषणादिवस्तुजातं, तद् यत्र न विद्यते स
अल्पसागारिकः, तस्मिन् गृहस्थसम्बन्धिवस्तुरहिते उपाश्रये वस्तुं कल्पते, तत्र पूर्वोक्तदोषाऽस-
द्भावात् ॥ सू० २६॥

पूर्वं सागारिकोपाश्रये वासो निषिद्ध, असागारिके च वासो विहित, साम्प्रतं निर्ग्रन्थानां स्त्रीसागारिकोपाश्रये, निर्ग्रन्थीनां च पुरुषसागारिकोपाश्रये वासस्य कल्पाकल्पविधिं सूत्रचतुष्टयेन प्रतिपादयन् प्रथमं निर्ग्रन्थविषयकं सूत्रद्वयमाह—‘नो कप्पइ० इत्थीसागारिण’ इत्यादि ।

सूत्रम्—नो कप्पइ निगंथाणं इत्थीसागारिण उवस्सए वत्थए ॥ सू० २७॥

कप्पइ निगंथाणं पुरिससागारिण उवस्सए वत्थए ॥ सू० २८॥

छाया—नो कल्पते निर्ग्रन्थानां स्त्रीसागारिके उपाश्रये वस्तुम् ॥ सू० २७॥

कल्पते निर्ग्रन्थानां पुरुषसागारिके उपाश्रये वस्तुम् ॥ सू० २८॥

चूर्णी—‘नो कप्पइ’ इति । नो कल्पते निर्ग्रन्थानां साधूनां स्त्रीसागारिके उपाश्रये वस्तुम्, तत्र स्त्रीभिः मनुष्यतिर्यक्स्त्रीभिर्यः सागारिकः स्त्रीसागारिकः यत्रोपाश्रये स्त्रियो वसन्ति खण्डनपेषणादिकार्यं कुर्वन्त्यस्तिष्ठन्ति गमनागमनं वा कुर्वन्ति, अथवा यत्रोपाश्रये स्त्रीणां प्रवेशनिर्गममार्गो वा भवेत्, अथवा तिर्यक्स्त्रियो यत्र गोमहिष्यजादिरूपा तिर्यक्स्त्रियस्तिष्ठन्ति बद्धा भवन्ति वा सोऽपि स्त्रीसागारिकः प्रोच्यते, तस्मिन् स्त्रीसगोपेते उपाश्रये साधूनां वस्तु नो कल्पते, तत्र वासे साधूनां ब्रह्मव्रतभङ्गप्रसङ्गात् ॥ सू० २७॥

अथ पुरुषसागारिके निर्ग्रन्थानां वासः कल्पते इति द्वितीयं सूत्रमाह—‘कप्पइ’ इत्यादि कल्पते निर्ग्रन्थानां पुरुषसागारिके उपाश्रये वस्तुम् । साधूनां पुरुषशरीरत्वेन पुरुषससर्गे दोषाऽसंभवात्, इदमपवादिकं सूत्रम्, तेन विशुद्धाऽन्योपाश्रयाभावे एकद्विरात्र यावद् यतनया तत्र वस्तु कल्पते नाधिकमिति विज्ञेयम् ॥ सू० २८॥

अत्राह भाष्यकार—‘इत्थी’ इत्यादि ।

भाष्यम्—इत्थी दुविहा वुत्ता, माणुस्सित्थी तहेव तेरित्थी ।

दुविहावि जत्थ चिट्ठइ, वसिउं नो कप्पइ जईणं ॥२३॥

थीसागारियवासे, वंभे दोसा तहा य उड्डाहो ।

कप्पइ पुंवसहीए, एत्थंपि य एगदुगरत्ति ॥२४॥

छाया - स्त्री द्विविधा प्रोक्ता, मानुषस्त्री तथैव तिर्यक्स्त्री ।

द्विविधाऽपि यत्र तिष्ठति, वस्तुं नो कल्पते यतीनाम् ॥२३॥

स्त्रीसागारिकवासे, ब्रह्मणि दोषा तथा च उड्डाह ।

कल्पते पुंवसतौ, अत्रापि च एकद्विकरात्रम् ॥२४॥

अवचूरी—‘इत्थी’ इति । अत्र स्त्रीसागारिके उपाश्रये निर्ग्रन्थानां वासो निषिद्ध, तत्र स्त्री द्विविधा प्रोक्ता तद्यथा—मानुषस्त्री तिर्यक्स्त्री च, एव द्विविधाऽपि स्त्री यत्र तिष्ठति, पुरुषस्त्रियो रन्धनकुट्टनादिकार्यं कुर्वन्त्यो निवसन्ति, तथा तिर्यक्स्त्रियश्च गोमहिष्यजादिरूपा बद्धा अवद्धा वा यत्र तिष्ठन्ति तत्र यतीनां निर्ग्रन्थानां वस्तु न कल्पते ॥२३॥

यत साधूनां स्त्रीसागारिकवासे ब्रह्मणि ब्रह्मव्रते दोषाः सभवेयुः, तथा च उ३५हः—लोकं निन्दा जायते यदेते साधव स्त्रीसागारिके उपाश्रये वसन्ति तेन ज्ञायते नैतेषां ब्रह्मव्रतं विशुद्धम्, स्त्रीसंसर्गे पुरुषाणा मनोविकारादेरवश्यम्भावादिति, यत सयमात्मविराधवाद्योऽनेके दोषास्त्वेषां निर्ग्रन्थानां स्त्रीसागारिके उपाश्रये वासो भगवता निषिद्धः । अथापवादमाह—अन्योपाश्रयालम्भे पुंवसतौ पुरुषसागारिके निर्ग्रन्थानां वस्तु कल्पते, किन्तु अत्रापि च एकद्विरात्रं यावत् वस्तु कल्पते नाधिकम्, आधिवयेन पुरुषसंसर्गेऽपि पुरुषाणां सविकारनिर्विकारादिभिरनेकदोषसंभवादिति ॥२४॥

पूर्वं निर्ग्रन्थानां स्त्रीसागारिकोपाश्रये वासो निषिद्धः, पुरुषसागारिकोपाश्रये चापवादेन विधिः प्रोक्तः, साम्प्रतं निर्ग्रन्थीनां वासावासविधिं प्रदर्शयितुमाह—‘नो कल्पइ०’ इत्यादि ।

सूत्रम्—नो कल्पइ निगन्थीणं पुरिससागारिए उवस्सए वत्थए ॥ सू० २९॥

कल्पइ निगन्थीणं इत्थीसागारिए उवस्सए वत्थए ॥ सू० ३०॥

छाया —नो कल्पते निर्ग्रन्थीनां पुरुषसागारिके उपाश्रये वस्तुम् ॥ सू० २९॥

कल्पते निर्ग्रन्थीनां स्त्रीसागारिके उपाश्रये वस्तुम् ॥ सू० ३०॥

चूर्णी —‘नो कल्पइ’ इति । यथा निर्ग्रन्थीनां स्त्रीसागारिके उपाश्रये वासनिषेधः प्रोक्तस्तथैवात्र निर्ग्रन्थीनां पुरुषसागारिके उपाश्रये वासनिषेधः प्रोच्यते, तथाहि—निर्ग्रन्थीनां पुरुषसागारिके पुरुषसहिते उपाश्रये यत्र पुरुषा वार्त्तालपं कुर्वन्ति क्रीडन्ति लेखनादिकार्यं च कुर्वन्ति, तत्रतस्मात्तेषां गमनागमनं वा कुर्वन्ति तादृशे उपाश्रये, तथा तिर्यक्पुरुषा अपि गोमहिषाजास्वादिरूपा वद्वा भुवद्वा वा भवेयुस्तादृशे उपाश्रये निर्ग्रन्थीनां वस्तुं न कल्पते, स्त्रीजातीनां पुरुषजातिभिः संसर्गाऽपि नोचितः, कदाचिन्मनुष्याणां मनोविकारादिसंभवे बलात्कारादिना सयमात्मविराधनासंभवात् ॥ सू० २९॥

अथापवादमाह—‘कल्पइ’ इत्यादि । अन्योपाश्रयाभावे निर्ग्रन्थीनां स्त्रीसागारिके स्त्रीजनसमुक्ते उपाश्रये वस्तुमल्पकालाय कल्पते । यथा निर्ग्रन्थीनां स्त्रीसागारिके पूर्वं दोषाः प्रोक्तास्त एवाऽत्र निर्ग्रन्थीनां पुरुषसागारिके वैपरीत्येन वा बोद्धव्या इति ॥ सू० ३०॥

पूर्वं समुच्चयेन विभागेन च स्त्रीपुरुषसागारिकप्रतिश्रयापरपर्याया शय्या प्रतिपादिता, सप्रति सागारिकप्रतिबद्धोपाश्रयविषये निर्ग्रन्थीनां निषेधं निर्ग्रन्थीनां च विधिं प्रतिपादयितुकामः प्रथमं निर्ग्रन्थीनां प्रतिबद्धशय्यायां वासनिषेधमाह—‘नो कल्पइ० पडिवद्धसेज्जाए’ इत्यादि ।

सूत्रम्—नो कल्पइ निगन्थाणं पडिवद्धसेज्जाए वत्थए ॥ ३१॥

छाया —नो कल्पते निर्ग्रन्थीनां प्रतिबद्धशय्यायां वस्तुम् ॥ ३१॥

चूर्णी—‘नो कल्पइ’—इति । नो कल्पते निर्ग्रन्थीनां प्रतिबद्धशय्यायां, शय्येति वसतिः उपाश्रय इत्यर्थः, प्रतिबद्धेति गृहस्थगृहेण सह एकमित्यादिरूपेण संबद्धा सा प्रतिबद्धा कल्पते, एतादृशी शय्या—उपाश्रयः प्रतिबद्धशय्या, तस्या वस्तुं निर्ग्रन्थीनां न कल्पते इति सूत्रस्य । प्रतिबद्धोपाश्रयो द्विविधः द्रव्यप्रतिबद्ध भावप्रतिबद्धश्चेति । तत्र द्रव्यतः प्रतिबद्धः बलप्रीकाश्च

मित्यादि भस्मिन् उपाश्रये गृहस्थगृहेण सार्द्धं सबद्ध भवेत् गृहस्थगृहस्थ उपाश्रयस्य चाच्छादना-
दिकोष्ठं भित्तिर्वा एका भवेत्, यत्र स्थितैर्गृहस्थस्त्रीपुरुषाणां शब्दादि श्रूयते एष द्रव्यत प्रतिबद्ध ।
भावतः प्रतिबद्धश्चतुर्विधः — प्रस्रवण-स्थान-रूप-शब्दभेदात् । एते चत्वारो भेदा भावप्रति-
बद्धे भवन्ति । यत्रोपाश्रये साधूनां गृहस्थस्त्रीपुरुषाणां च एकैव कायिकी भूमिर्भवेत् स प्रस्र-
वणप्रतिबद्धः प्रथमः १, यत्रैकमेवोपवेशनस्थानं भवेत् स स्थानप्रतिबद्धो द्वितीयः २, यत्र स्त्रीणां
'रूपसौन्दर्यादि' विशेष्यते स रूपप्रतिबद्धस्तृतीयः ३, यत्र पुनः स्थितैः स्त्रीणां भाषामूषणपदन्या-
सादिशब्दाः रहस्यशब्दाश्च श्रूयन्ते स शब्दप्रतिबद्धश्चतुर्थः ४ । अत्र द्रव्यभावसंयोगे चत्वारो
भङ्गा भवन्ति तथाहि—द्रव्यतः प्रतिबद्धो न भावतः १, भावतः प्रतिबद्धो न द्रव्यतः २, द्रव्यतो
भावतश्च प्रतिबद्धः ३, न द्रव्यतो न भावतः प्रतिबद्धः ४ । अत्र चतुर्थो भङ्गोऽनुज्ञातः, उभयेथा-
ऽर्थप्रतिबद्धत्वात् । अत्र तु प्रतिबद्धोपाश्रये निवासविषयो निषेधो विहितः । प्रतिबद्धोपाश्रये वसता
निर्ग्रन्थानामाज्ञामङ्गादयो दोषा समापतन्ति । साधवो द्विविधा प्रोक्ता—मुक्तभोगिनः अमुक्त-
भोगिनश्च, तत्र ये भोगान् भुक्त्वा पश्चात् प्रव्रजितास्ते मुक्तभोगिनः, ये च कुमारविस्थाया-
मेव प्रव्रजितास्ते अमुक्तभोगिनः प्रोच्यन्ते ।

अत्र चतुर्विधे भावप्रतिबद्धे दोषा इमे—प्रस्रवणप्रतिबद्धे—कायिक्यादिकरणे अकस्मात्
गृहस्थस्त्रीणां साधूनां चैकत्रागमनं सम्भवेत् १, स्थानप्रतिबद्धे स्वाध्यायादिसमये द्वयानामेकत्रोप-
वेशनं भवेत् २, रूपप्रतिबद्धे—स्त्रीणां रूपसौन्दर्याङ्गचेष्टाद्यवलोकेन भवेत् ३, शब्दप्रतिबद्धे—स्त्रीणां
'हसित-भीत-क्रन्दित-कूजित-प्रेमालापदिशब्दप्रस्रवणं भवेत् ४ । एतेन मुक्तभोगिना मुक्तभोग-
स्थितिर्जायते, अमुक्तभोगिना कौतुकादि जायते, तेन ब्रह्मव्रते शङ्काकाङ्क्षादिना व्रतभङ्गदोषप्रसङ्गः ।
तत्र वसता निर्ग्रन्थानामाज्ञामङ्गमित्यादौ त्वानवस्थादयोऽनेके दोषा सम्भवन्ति, अतः प्रतिबद्धाया
वसतौ निर्ग्रन्थानां वासो न कल्पते इति भावः ॥सू० ३१॥

पूर्वं प्रतिबद्धशय्याया निर्ग्रन्थानां वासो निषिद्धः, साम्प्रतं निर्ग्रन्थीनां तत्र वासः कल्पते
इति विधिं प्रदर्शयति—'कप्पइ० षड्विद्ध०' इत्यादि ।

सूत्रम्—कप्पइ निर्गन्धीणं षड्विद्धं सिज्जाए वत्थए ॥सू० ३२॥

छाया—कल्पते निर्ग्रन्थीनां प्रतिबद्धशय्याया वस्तुम् ॥३२॥

चूर्णी—'कप्पइ' इति । निर्ग्रन्थीनां प्रतिबद्धशय्याया वस्तु कल्पते इति सूत्रार्थः ।

ननु पूर्वोक्तस्वरूपाया प्रतिबद्धशय्याया तु निर्ग्रन्थीनामपि पूर्वोक्ता एव दोषा सम्भवन्ति तर्हि कथं
तोसा 'कल्पते' इति प्रोक्तम् ? तत्राह—निर्ग्रन्थीनां केवलस्त्रीजनप्रतिबद्धोपाश्रये सम्बन्धिजनप्रति-
बद्धोपाश्रये वा वस्तुं कल्पते इति सूत्रकाराभिप्रायो बोध्यः, तत्र केवलस्त्रीजन-सम्बन्धिजन-प्रतिबद्ध-
त्वेन द्रव्यमीवमेदमिन्नस्यापि तस्य निर्दोषत्वसद्भावात् साध्वीनां द्रव्यतः स्त्रीप्रतिबद्धे उपाश्रये

निवास. कल्पते, यतः पूर्वं साध्वीनां सागारिकनिश्रया वस्तुं कल्पते इति प्रतिपादितम्, तासां शीघ्रस्तरक्षाया आवश्यकत्वात्, अत्र सागारिका मातृष्वसू-भगिनी-भ्रातृजाया-मातृ-पितृ-भ्रातृ-पितामही-मातामही-प्रभृतिसम्बन्धिजनरूपा विज्ञेयाः, तत्प्रतिबद्धे उपाश्रये साध्वीभिर्वस्तव्यं नव-न्यस्मिन् पतिपत्न्यादिप्रतिबद्धे दुष्टजनप्रतिबद्धे वा, यतस्तत्र वसन्तीनां शीघ्रस्तरक्षा सुलभा भवति, सम्बन्धिजना समर्था सन्त उपसर्गकारकान् दुष्टजनान् निवारयन्ति अतो निर्ग्रन्थीनां निर्दोषे प्रतिबद्धोपाश्रये निवसनमावश्यकमिति ज्ञात्वैव भगवता निर्ग्रन्थीभ्यः प्रतिबद्धोपाश्रये वासो विहित इति । भावतः प्रस्रवण-स्थान-रूप-शब्द-भेदाच्चतुर्विधे प्रतिश्रये वसन्तीनां साध्वीनां पूर्वोक्ता एव दोषा समापतन्त्येवेति तादृशे प्रतिबद्धे उपाश्रये साध्वीभिर्न कदाऽपि वस्तव्यमिति तात्पर्यम् ॥ सू० ३२॥

पूर्वं निर्ग्रन्थसूत्रे प्रतिबद्धोपाश्रयो निषिद्धः, तत्प्रसङ्गात् यत्रोपाश्रये गृहस्थगृहमध्यमार्गेण गमनागमनं भवेत् सोऽपि प्रतिबद्ध एव कथ्यते, इति निर्ग्रन्थानां तादृशे उपाश्रये वस्तु न कल्पते इति निषेधसूत्रमाह—'नो कप्पइ०' गाहावइ० इत्यादि ।

सूत्रम्—नो कप्पइ निर्गन्थाणं गाहावइकुलस्स मज्झमज्झेण गंतुं वत्थए ॥ सू० ३३॥

छाया—नो कल्पते निर्ग्रन्थानां गाथापतिकुलस्य मध्यमध्येन गत्वा वस्तुम् ॥ सू० ३३॥

चूर्णी—'नो कप्पइ' इति । निर्ग्रन्थानां साधूनां गाथापतिकुलस्य गृहस्थगृहस्य मध्यमध्येन-मध्यमार्गेण गत्वा उपाश्रये गम्यते निर्गम्यते च, एवमुपलक्षणात् यस्योपाश्रयस्य मध्यमार्गेण गृहस्था स्वगृहे प्रविशन्ति निर्गच्छन्ति वा तादृशे उपाश्रये वस्तुं न कल्पते । तत्र निवासे गमनागमनसमये साधूनां गृहस्थप्रक्रियाया दृष्टिपातो भवेत्, गृहस्थानामुपाश्रयमार्गेण गमनागमने ते साधूनामाहारोपवेशननिषदनादिप्रक्रिया पश्यन्ति तेन तेषां परस्परं तत्प्रक्रियाणां समालोचनासंभवस्ततः परस्परं द्वेषकलहादिसंभवः, साधूनां तत्रस्थस्त्रीरूपदर्शने मोहोदयो वा भवेत्, ततः श्रामण्ये शङ्काकाङ्क्षाधनेके दोषा समापतन्ति तस्मादेतादृशे उपाश्रये निर्ग्रन्थानां वस्तुं न कल्पते ॥ सू० ३३॥

निर्ग्रन्थीनां पूर्वोक्ते उपाश्रये कारणसद्भावाद् वस्तु कल्पते इति निर्ग्रन्थीसूत्रमाह—'कप्पइ० गाहावइ०' इत्यादि ।

सूत्रम्—कप्पइ निर्गन्थीणं गाहावइकुलस्स मज्झमज्झेण गंतुं वत्थए ॥ सू० ३४॥

छाया—कल्पते निर्ग्रन्थीनां गाथापतिकुलस्य मध्यमध्येन गत्वा वस्तुम् ॥ सू० ३४॥

चूर्णी—'कप्पइ' इति । निर्ग्रन्थीनां गाथापतिकुलस्य मध्यमध्येन गत्वा उपाश्रये गम्यते निर्गम्यते एतादृशे उपाश्रये वस्तु कल्पते । ननु निर्ग्रन्थसूत्रप्रोक्ता दोषास्तु साध्वीनामेव समाप-तन्ति तर्हि कथं तासां 'कल्पते' इति विधिरुक्तः ? अत्राह—निर्ग्रन्थ्य स्त्रीत्वेन स्वभावत एव

मृदुसुगन्धदया भवन्ति, लोके च शीललुण्टाका विषयलोलुपा धूर्ता जना अनेकविधवचनचातु-
त्वेन ता मोहयन्ति, बलात्कारं वा कुर्वन्ति, इत्यादिकारणवशात्तासा सम्बन्धजनासन्नत्वेन निर्दोषे
तादृशे उपाश्रयेऽपि वस्तु कल्पते इति प्रोक्तम् ॥सू० ३५॥

अत्राह भाष्यकारः—‘शीलस्स’ इत्यादि ।

भाष्यम्—शीलस्स रक्खणद्धं, निगंथीणं पक्कप्प तत्थ ।

अप्पडिबद्धे वासे, को तासिं रक्खणं कुज्जा ॥२५॥

छाया—शीलस्य रक्षणार्थं, निर्ग्रन्थीना प्रकल्पते तत्र ।

अप्रतिबद्धे वासे, कस्तासा रक्षणं कुर्यात् ॥२५॥

अवचूरी—‘शीलस्स’ इति । निर्ग्रन्थीनां शीलस्य ब्रह्मव्रतस्य रक्षणार्थं रक्षानिमित्तं
तत्र प्रतिबद्धोपाश्रये, तथा यत्र सम्बन्धजनगाथापतिकुलमर्त्यमार्गेण गमनागमनयुक्ते उपाश्रये
वा वस्तुमवस्थातुं प्रकल्पते युज्यते तत्र मूलगुणभूतब्रह्मव्रतरक्षाया सुशक्यत्वात् । अन्यथा
अप्रतिबद्धाद्युपाश्रयवासे उपसर्गोत्पादकेभ्यो दुष्टजनेभ्यस्तासा रक्षणं क कुर्यात् १ अतो-
निर्ग्रन्थीनां प्रतिबद्धोपाश्रये वस्तु कल्पते इत्युक्तम् ॥२५॥

अत्र पूर्वापरसूत्रयो सम्बन्धमाह भाष्यकार —‘निगंथाण०’ इत्यादि ।

भाष्यम्—निगंथाणमकप्पं, निगंथीणं च कप्पमिह वुत्तं ।

एयं असद्वहंतो, करेज्ज जइ सोऽत्थ अहिगरणं ॥२६॥

तत्थ य किं कायव्वं, उवसमियव्व च होइ अहिगरणं ।

एसो संबंधो इह, सुत्तेण पुव्वभणिपणं ॥२७॥

छाया—निर्ग्रन्थानामकल्प्य, निर्ग्रन्थीना च कल्प्यमिदोक्तम् ।

एतद् अश्रद्धानं, कुर्यात् यदि सोऽत्र अधिकरणम् ॥२६॥

तत्र च किं कर्त्तव्यम्, उपशमितव्यं च भवति अधिकरणम् ।

एष सम्बन्ध इह, सूत्रेण पूर्वभणितेन ॥२७॥

अवचूरी—‘निगंथाण’ इति । निर्ग्रन्थानां गाथापतिकुलस्योपाश्रयमार्गेण गमनागमन-
युक्ते उपाश्रये सवसनम् अकल्प्यम् अकल्प्यत्वेन प्रतिपादितम्, इह तत्रैव तादृशे एव उपाश्रये
निर्ग्रन्थीना च सवसनं कल्प्यमुक्त-कल्प्यत्वेन प्रतिपादितम् । एतद्-वैषम्यं साधुसधे कश्चित्साधु,
अश्रद्धानं तत्राश्रद्धां कुर्वाणो विवादप्रस्तो भूत्वा यदि तत्र साधुमण्डल्याम् अधिकरणं
कलहं कुर्यात् तत्र कञ्चविषये किं कर्त्तव्यम् १

तत्राऽऽचार्य आह—‘उवसमियव्वं’ इत्यादि, तदुत्पन्नमधिकरणं भगवद्वचनश्रद्धावता साधुना
साध्वाचारं विभाव्य उपशमितव्यं भवति स स्वावनतत्वेनाधिकरणस्योपशमं कुर्यादिति भावः,
इत्यधिकरणस्योपशमनसूत्रमत्र प्रोच्यते । इह अत्र विषये पूर्वभणितेन सूत्रेण सह एष सम्बन्धः ॥

निवास कल्पते, यत् पूर्वं साध्वीनां सागारिकनिश्रया वस्तुं कल्पते इति प्रतिपादितम्, तासां शीतरत्नरक्षाया आवश्यकत्वात्, अत्र सागारिका मातृध्वसृ-भगिनी-भ्रातृजाया-मातृ-पितृ-भ्रातृ-पितामही-मातामही-प्रभृतिसम्बन्धजनरूपा विज्ञेया, तत्प्रतिबद्धे उपाश्रये साध्वीभिर्वस्तव्यं नत्व-न्यस्मिन् पतिपत्न्यादिप्रतिबद्धे दुष्टजनप्रतिबद्धे वा, यतस्तत्र वसन्तीनां शीतरत्नरक्षा सुलभा भवति, सम्बन्धजना समर्था सन्त उपसर्गकारकान् दुष्टजनान् निवारयन्ति अतो निर्ग्रन्थीना निदोषे प्रतिबद्धोपाश्रये निवसनमावश्यकमिति जात्वैव भगवता निर्ग्रन्थीभ्य प्रतिबद्धोपाश्रये वासो विहित इति । भावत. प्रस्रवण-स्थान-रूप-शब्द-मेदाच्चतुर्विधे प्रतिश्रये वसन्तीना साध्वीना पूर्वोक्ता एव दोषा समापतन्त्येवेति तादृशे प्रतिबद्धे उपाश्रये साध्वीभिर्न कदाऽपि वस्तव्य-मिति तात्पर्यम् ॥ सू० ३२॥

पूर्वं निर्ग्रन्थसूत्रे प्रतिबद्धोपाश्रयो निषिद्ध, तत्प्रसङ्गात् यत्रोपाश्रये गृहस्थगृहमध्यमार्गेण गमनागमन भवेत् सोऽपि प्रतिबद्ध एव कथ्यते, इति निर्ग्रन्थानां तादृशे उपाश्रये वस्तु न कल्पते इति निषेधसूत्रमाह—‘नो कप्पइ०’ गाहावइ० इत्यादि ।

सूत्रम्— नो कप्पइ निगंथाणं गाहावइकुलस्स मज्झमज्झेण गंतुं वत्थए ॥ सू० ३३॥

छाया— नो कल्पते निर्ग्रन्थानां गाथापतिकुलस्य मध्यमध्येन गत्वा वस्तुम् ॥ सू० ३३॥

चूर्णी—‘नो कप्पइ’ इति । निर्ग्रन्थानां साधूना गाथापतिकुलस्य गृहस्थगृहस्य मध्य-

मध्येन-मध्यमार्गेण गत्वा उपाश्रये गम्यते निर्गम्यते च, एवमुपलक्षणात् यस्योपाश्रयस्य मध्य मार्गेण गृहस्था स्वगृहे प्रविशन्ति निर्गच्छन्ति वा तादृशे उपाश्रये वस्तुं न कल्पते । तत्र निवासे गमनागमनसमये साधूना गृहस्थप्रक्रियाया दृष्टिपातो भवेत्, गृहस्थानामुपाश्रयमार्गेण गमना-गमने ते साधूनामाहारोपवेशननिषदनादिप्रक्रियां पश्यन्ति तेन तेषां परस्पर तत्तत्प्रक्रियाणां ममा-लोचनासभवस्तत परस्पर द्वेपकलहादिसमव, साधूना तत्रस्थस्त्रीरूपदर्शने मोहोदयो वा भवेत्, तत श्रामण्ये शङ्काकाङ्क्षाधनेके दोषा समापतन्ति तस्मादेतादृशे उपाश्रये निर्ग्रन्थाना वस्तुं न कल्पते ॥ सू० ३३॥

निर्ग्रन्थीना पूर्वोक्ते उपाश्रये कारणसद्भावाद् वस्तु कल्पते इति निर्ग्रन्थीसूत्रमाह—‘कप्पइ० गाहावइ०’ इत्यादि ।

सूत्रम्—कप्पइ निगंथीणं गाहावइकुलस्स मज्झमज्झेण गंतुं वत्थए ॥ सू० ३४॥

छाया—कल्पते निर्ग्रन्थीनां गाथापतिकुलस्य मध्यमध्येन गत्वा वस्तुम् ॥ सू० ३४॥

चूर्णी—‘कप्पइ’ इति । निर्ग्रन्थीना गाथापतिकुलस्य मध्यमध्येन गत्वा उपाश्रये गम्यते

निर्गम्यते एतादृशे उपाश्रये वस्तु कल्पते । ननु निर्ग्रन्थसूत्रप्रोक्ता दोषास्तु साध्वीनामेव समाप-तन्ति तर्हि कथं तासा ‘कल्पते’ इति विधिरुक्तः ? अत्राह—निर्ग्रन्थ्य स्त्रीत्वेन स्वभावत एव

मृदुमुग्धहृदया भवन्ति, लोके च शीललुण्टाका विषयलोलुपा धूर्ता जना अनेकविधवचनचाटु-
त्वेन ता मोहयन्ति, बलात्कारं वा कुर्वन्ति, इत्यादिकारणवशात्तासां सम्बन्धजनासन्नत्वेन निर्दोषे
तादृशे उपाश्रयेऽपि वस्तु कल्पते इति प्रोक्तम् ॥सू० ३५॥

अत्राह भाष्यकारः—‘शीलस्स’ इत्यादि ।

भाष्यम्—शीलस्स रक्खणहं, निर्गन्धीणं पक्कप्प तत्थ ।

अप्पडिबद्धे वासे, को तासिं रक्खणं कुज्जा ॥२५॥

छाया—शीलस्य रक्षणार्थं, निर्गन्धीनां प्रकल्पते तत्र ।

अप्रतिबद्धे वासे, कस्तासा रक्षणं कुर्यात् ॥२५॥

अवचूरी—‘शीलस्स’ इति । निर्गन्धीनां शीलस्य ब्रह्मव्रतस्य रक्षणार्थं रक्षानिमित्त
तत्र प्रतिबद्धोपाश्रये, तथा यत्र सम्बन्धजनगाथापतिकुलमध्यमार्गेण गमनागमनयुक्ते उपाश्रये
वा वस्तुमवस्थातुं प्रकल्पते युज्यते तत्र मूलगुणभूतब्रह्मव्रतरक्षायाः सुशक्यत्वात् । अन्यथा
अप्रतिबद्धाद्युपाश्रयवासे उपसर्गोत्पादकेभ्यो दुष्टजनेभ्यस्तासा रक्षणं क कुर्यात् ? अतो
निर्गन्धीनां प्रतिबद्धोपाश्रये वस्तु कल्पते इत्युक्तम् ॥२५॥

अत्र पूर्वापरसूत्रयो सम्बन्धमाह भाष्यकार—‘निर्गन्धाणं’ इत्यादि ।

भाष्यम्—निर्गन्धाणमक्कप्पं, निर्गन्धीणं च कप्पमिह वुत्तं ।

एयं असद्वहंतो, करेज्ज जइ सोऽत्थ अहिगरणं ॥२६॥

तत्थ य किं कायव्व, उवसमियव्व च होइ अहिगरण ।

एसो संवंधो इह, सुत्तेण पुव्वभणिणं ॥२७॥

छाया—निर्गन्धानामकल्प्यं, निर्गन्धीना च कल्प्यमिहोक्तम् ।

एतद् अश्रद्धानं कुर्यात् यदि सोऽत्र अधिकरणम् ॥२६॥

तत्र च किं कर्त्तव्यम्, उपशमितव्यं च भवति अधिकरणम् ।

एष सम्बन्ध इह, सूत्रेण पूर्वभणितेन ॥२७॥

अवचूरी—‘निर्गन्धाणं’ इति । निर्गन्धाना गाथापतिकुलस्योपाश्रयमार्गेण गमनागमन-
युक्ते उपाश्रये संवसनम् अकल्प्यम् अकल्प्यत्वेन प्रतिपादितम्, इह तत्रैव तादृशे एव उपाश्रये
निर्गन्धीना च संवसनं कल्प्यमुक्तं—कल्प्यत्वेन प्रतिपादितम् । एतद्—वैषम्यं साधुसत्त्वे कश्चित्साधुः
अश्रद्धानं तत्राश्रद्धा कुर्वाणो विवादग्रस्तो भूत्वा यदि तत्र साधुमण्डल्याम् अधिकरणं
कलहं कुर्यात् तत्र कलहविषये किं कर्त्तव्यम् ?

तत्राऽऽचार्य आह—‘उवसमियव्वे’ इत्यादि, तदुत्पन्नमधिकरणं भगवद्वचनश्रद्धावता साधुना
साधुचारं विभाव्य उपशमितव्यं भवति स स्वावनतत्वेनाधिकरणस्योपशमं कुर्यादिति भावः,
इत्यधिकरणस्योपशमनसूत्रमत्र प्रोच्यते । इह अत्र विषये पूर्वभणितेन सूत्रेण सह एष सम्बन्धः ॥

एतेन सम्बन्धेनायातमिदमधिकरणोपशमनसूत्रं प्रस्तौति—‘भिक्षू य’ इत्यादि ।

सूत्रम्—भिक्षू य अहिगरणं कट्टु तं अहिगरणं विओसविता विओसविपा-
हुडे, इच्छाए परो आढाइज्जा इच्छाए परो नो आढाइज्जा, इच्छाए परो अब्भुट्टिज्जा
इच्छाए परो नो अब्भुट्टिज्जा, इच्छाए परो वंदिज्जा इच्छाए परो नो वंदिज्जा, इच्छाए
परो संभुंजिज्जा इच्छाए परो नो संभुंजिज्जा, इच्छाए परो संवसिज्जा इच्छाए परो
नो संवसिज्जा, इच्छाए परो उवसमिज्जा इच्छाए परो नो उवसमिज्जा, जो उवस-
मइ तस्स अत्थि आराहणा, जो न उवसमइ तस्स नत्थि आराहणा, तम्हा अप्पणा चेव
उवसमियव्वं । से किमाहु भंते ! ? उवसमसारं सामणं ॥ सू० ३५॥

छाया—भिक्षुश्च अधिकरणं कृत्वा तद् अधिकरणं व्यवशमय्य व्यवशमितप्राभृतः
इच्छया पर आद्रियेत इच्छया परो नो आद्रियेत, इच्छया परः अभ्युत्तिष्ठेत् इच्छया
परो नो अभ्युत्तिष्ठेत्, इच्छया परो वन्देत् इच्छया परो नो वन्देत्, इच्छया पर संभु-
ज्जीत इच्छया परो नो संभुज्जीत, इच्छया पर संवसेत्, इच्छया परो न संवसेत्,
इच्छया पर उपशाम्येत् इच्छया परो नो उपशाम्येत्, य उपशाम्यति, तस्य अस्ति आरा-
धना, यो नोपशाम्यति तस्य नास्ति आराधना, तस्मात् आत्मनैव उपशमितव्यम्, तत्
किमाहुः भदन्त ! ? उपशमसारं आमण्यम् ॥ सू० ३५॥

चूर्णी—‘भिक्षूय’ इति । भिक्षुस्तावत् सामान्यसाधुः चकारात् आचार्ये उपाध्यायश्च,
अधिकरणम्—अधिक्रियते नरकगतिगमनयोग्यतां प्राप्यते आत्मा येन तत् अधिकरणम् कलहः
प्राभृतमित्येकोऽर्थः तत् कृत्वा तथाविधद्रव्यक्षेत्रादिसान्निध्योपबृंहितात् कषायमोहनीयोदयाद् अपर-
श्रमणेन सह कलहरूपम् अधिकरणं विधायेत्यर्थः तदनन्तरं स्वयमन्योपदेगेन वा तस्य कलहस्य
ऐहिकपारलौकिकप्रत्यवायबाहुल्यं परिभाष्य तद् अधिकरणं कलहरूपम् व्यवशमय्य वि-विधै-
रनेकैः प्रकारैः स्वापराधप्रतिपत्तिपूर्वकं मिथ्यादुष्कृतदानेन अवशमय्य—उपशमं प्राप्य तदनन्तरं
व्यवशमितप्राभृतं—विशेषेण अवशमितम् उपशान्तीकृतम् अवसानं प्रापितं प्राभृतं कलहो येन
स व्यवशमितप्राभृतो दूरीकृतकलहो भवेदित्यर्थः, तथा च गुरुसन्निधौ स्वदुश्चरितमालोच्य
तत्पदत्तप्रायश्चित्तं च यथावत् प्रतिपद्य पुनस्तदकरणायाम्युत्तिष्ठेत् । अथ येन सह कलहरूपम्
अधिकरणम् उत्पन्नम् स यदि उपशमं नीयमानोऽपि नोपशाम्यति तदा किं कुर्यात् ? इत्यत
आह—‘इच्छाए परो आढाएज्जा’ इत्यादि, इच्छया—यथास्वरुच्या यथेच्छमित्यर्थः, पर—अन्यो
द्वितीय श्रमण आद्रियेत वा, इच्छया—यथास्वरुचि स्वेच्छानुसारं पर—अन्यो द्वितीय साधुः
नाद्रियेत वा, पूर्ववत् सम्भाषणादिभिरादरं विदध्याद् वा न वेति भावः, एवम् इच्छया
स्वेच्छानुसारं पर—अन्यो द्वितीय साधुः तम्—उपशामकम् साधुम् अभ्युत्तिष्ठेत् तस्य अभ्यु-
त्थानं कुर्याद् वा, इच्छया—स्वेच्छानुसारं पर—अन्यो द्वितीय साधुर्नाऽभ्युत्तिष्ठेत्—अभ्युत्थानं

न वा कुर्यात्, इच्छया पर—द्वितीय साधुस्त साधु वन्देत् वा, इच्छया पर. अन्य' श्रमणो न वन्देत् वा, इच्छया पर साधुस्तेन साधुना सह समुज्जीत—एकसार्थं भोजन दानग्रहणस-भोग वा कुर्यात् वा, इच्छया पर अन्यो द्वितीय' साधुर्न समुज्जीत—एकमण्डल्या भोजन तेन सह न वा कुर्यात्, इच्छया पर साधुस्तेन साधुना सह सवसेत्—सम् एकीभूय—एकस्मिन् उपाश्रये वसेद् वा, इच्छया पर साधु न वा सवसेत्—एकीभूय एकत्रोपाश्रये न वसेद् वा, इच्छया पर साधु उपशाम्येद् वा इच्छया पर श्रमणो नोपशाम्येद् वा परम्, तत्र य श्रमण उप-शाम्यति कषायतापाऽपगमेन निर्वृतिमुपैति उपशम प्राप्नोतीत्यर्थं, तस्य सम्यग्दर्शनसम्यग्ज्ञानादीना-माराधना भवति, य पुन साधु नोपशाम्यति उपशम न प्राप्नोति तस्य साधोस्तेषा सम्यग्दर्शनादीना नास्ति आराधना, तस्मात् कारणात् एवम्—उक्तरीत्या विचित्र-विभाव्य आत्मनैव उपशान्तव्यम् उपशमो विधेय । शिष्य—प्राह 'से किमाहु मंते' हे भदन्त । से तत् किमत्र विधेय कारणमाहु, उक्तवन्त तीर्थ-करप्रभृतय ? आचार्य आह—'उवसमसार सामन्नं' उपशमसारम्—उपशम सारो यत्र तत् उप-शमसारमेव श्रामण्य भवति, नोपशमरहित श्रामण्यमित्यर्थं, उपशमवर्जितस्य श्रामण्यस्य निष्फलत्वा-दिति भाव । तथा चोक्तम्—'सामन्नऽणुचरतस्स कसाया जस्स उक्कडा होति ।

मन्नामि उच्छुष्णं व, निष्फलं तस्स सामन्नं ॥१॥

श्रामण्यमनुचरत कषाया यस्य उक्कटा भवन्ति । मन्ये इक्षुपुष्पमिव निष्फलं तस्य श्रामण्यम् ॥१॥ इति ॥ सू० ३५॥

अथ पूर्वोक्ताऽधिकरणसूत्रेण सहास्य वर्षावासगमननिषेधसूत्रस्य क सम्बन्धः ? इत्यत्राह भाष्यकारः—'किच्चा' इत्यादि ।

भाष्यम्—किच्चा कलहं गच्छइ, आगच्छइ वा पुणो य खामेउं ।

वासावासे नेव, करणिज्जं एस संवधो ॥२८॥

अवचूरी—'किच्चा कलहं' इति । केनापि साधुना सहाधिकरणे समुत्पन्ने तयोर्द्वयोर्मध्ये एकेन विवेकिना मिक्षुणा 'उपशमसार श्रामण्यम्' इति गुरुदेशमभिसंधाय तदधिकरण क्षमापनादिना उपशमितम् किन्तु येन सहाऽधिकरण समुत्पन्न स उपशाम्यमानोऽपि नोपशान्तो भवेत् स कषायानु-बद्धमना श्रमणोऽन्यत्र ग्रामादौ 'कलह किच्चा' अधिकरण कृत्वा गच्छति, अथवा य पूर्वमनुप-शान्त सन् अन्यत्र ग्रामादौ गत स तत्र तस्य मतिपरिवर्तनेन शुभपरिणामवशात् स्वयम्, अन्यसा-धूपदेशेन वा येन सहाधिकरणं जात भवेत् साधु 'खामेउं' क्षमयितुं स्वापराध क्षमापनार्थम् गच्छति, अथवा अन्यत्र गत स सावत्सरिकक्षमापनाकाळे आसन्ने समायते सति विचारयेत्—'यन्मया तदधिकरणं न क्षमितमत कथं तावन्मम सावत्सरिकप्रतिक्रमणं कर्तुं कल्पते' इति विचिन्त्य तं श्रमणं क्षमयितुं पुनरप्यागच्छति, अथवा श्रमणानां परस्परमधिकरणमुत्पन्नमिति श्रुत्वाऽन्यत्र स्थितोऽन्य.

कश्चित् प्रवचनोद्वाहभीरुधर्मश्रद्धालुः साधुस्तदधिकरणमुपशमयितुं तत्रागच्छति, एवम् तत् तदीय-
गमनागमनं शुद्धमपि वासावासे वर्षावासे वर्षाकाले 'न करणिज्जं' न करणीयम् यतो वर्षाकाले
साधूनां गमनागमनं न कल्पते, इत्येष एव पूर्वसूत्रेण सहाऽस्य सूत्रस्य सम्बन्धः ॥२८॥

अनेन सम्बन्धेनायातं वर्षावासे गमनागमननिषेधपरकमिदं सूत्रमाह—'नो कप्पइ' इत्यादि ।

सूत्रम्—नो कप्पइ निग्गथाण वा निग्गंथीण वा वासावासेसु चरित्तए ॥ सू३६॥

छाया—नो कल्पते निर्ग्रन्थानां वा निर्ग्रन्थीनां वा वर्षावासेषु चरितुम् ॥ सू०३६॥

चूर्णी—'नो कप्पइ' इति । निर्ग्रन्थाना निर्ग्रन्थीना च वर्षावासेषु वर्षायां वर्षाकाले वासः
वर्षावासः, तस्य चातुर्मासरूपत्वाद् बहुत्वविवक्षाया तेषु वर्षावासेषु चतुर्मासरूपेषु वर्षाकालसम्बन्धिषु
चतुर्षु मासेषु चरितुं विचरितुम् एकस्माद् ग्रामादन्यस्मिन् ग्रामे गन्तुं न कल्पते । वर्षासु विहरत'
पट्टकायविराधनेन संयमात्मविराधना भवति । तत्र पट्टकायविराधना यथा—वर्षाकाले पृथानः
झमर्दिता भवन्ति तेन पृथिवीकायविराधना १, जलक्लिन्नमार्गे गमनेऽपूकायविराधना सुस्पष्टैव २,
उपधेर्जलक्लिन्नत्वेन तापनार्थं मतिर्भवेत्तेन तापनबुद्ध्याऽग्निकायविराधनादोषः समापयेत् ३, जलार्द्र-
वायोस्तीव्रगत्या वायुकायविराधना ४, वर्षाकाले भूमौ दूर्वादिवनस्पतिकायः समुद्भवति, जलसद्भावात्
पनकसंमूर्च्छनमपि भवति, इत्यादिना वनस्पतिकायविराधना ५, वर्षाकाले इन्द्रगोपशिशुनागाधने-
कत्रसा भूमौ विचरन्ति तेन त्रसकायविराधना भवेत् ६ । एवं सयमविराधना भवति । आत्म-
विराधना तु अनेन प्रकारा भवति यथा—कूर्दमपिच्छिडे मार्गे पादस्वलन, तेन विषमे भूप्रदेशे निपतनं
भवेत्, जलेऽदृश्यमानकीलककण्टकादि वा चरणयोर्विद्धं भवेत्, अकस्मात् गिरिनद्यादिजलपूरणान्यत्र
नयनं भवेत्, इत्याद्यनेकप्रकाराऽऽत्मविराधना भवेत् । तीर्थकराज्ञाविराधना तु स्पष्टैव शास्त्रे, चातुर्मास-
विहरणस्य निषिद्धत्वात् । तस्मात् निर्ग्रन्थैर्निर्ग्रन्थीभिश्च वर्षाकाले विहरणं न विधेयम्, अपवादे
राज्योपद्रवे ग्रामदाहे दुर्भिक्षे जलच्छादिते ग्रामे, इत्यादिसंयमयात्रानिर्वाहवाधकेषु कारणेषु समुपस्थि-
तेषु वर्षाकालेषु तत्रतो निर्गमनमावश्यकं भवेदिति ॥ सू०३६॥

पूर्व—वर्षावासे—चातुर्मासे श्रमणानां विहरणं न कल्पते इति प्रतिपादितम्, अथ कस्मिन् काले
श्रमणानां विहरणं कल्पते ? इति प्रश्ने विहारकल्पकालं प्रदर्शयन्नाह—'कप्पइ' इत्यादि ।

सूत्रम्—कप्पइ निग्गथाण वा निग्गंथीणं वा हेमन्तगिम्हासु चरित्तए ॥ सू०३७॥

छाया—कल्पते निर्ग्रन्थाना वा निर्ग्रन्थीनां वा हेमन्तग्रीष्मेषु चरितुम् ॥ सू०३७॥

चूर्णी—'कप्पइ' इति । निर्ग्रन्थाना वा निर्ग्रन्थीना वा 'हेमन्तगिम्हासु' हेमन्तग्रीष्मेषु
हेमन्तग्रीष्मसम्बन्धिषु अष्टसु मासेषु ऋतुवद्वे काले इत्यर्थः चरितुं विचरितुं कल्पते, ऋतुवद्वे
काले शुक्रभूत्यादिकारणेन संयमात्मविराधनाया असंभवात् ॥ सू० ३७॥

पूर्वसूत्रे ऋतुवद्धकाले निर्ग्रन्थानां विहरणं कल्पते इति प्रोक्तम्, साम्प्रतम् ऋतुवद्धकाले विद्वय निर्ग्रन्था ग्रामनगरादौ मासकल्पविधिना तिष्ठन्ति, यत्र निर्ग्रन्थास्तिष्ठन्ति तेन स्थानेनाऽपायवर्जितेन भवितव्यम्, स चापायो वैराज्यविरुद्धराज्यादिरूपो भवतीति तादृशे स्थाने निर्ग्रन्थैर्गमनागमनं न कर्तव्यमिति तद्विधिं प्रदर्शयति—‘नो कप्पइ० वेरज्ज०’ इत्यादि ।

सूत्रम्—नो कप्पइ निर्गन्थाण वा निर्गन्धीण वा वेरज्जविरुद्धरज्जंसि सज्ज गमणं सज्जं आगमणं सज्जं गमणागमणं करित्तए । जो खलु निर्गन्थो वा निर्गन्धी वा वेरज्जविरुद्धरज्जंसि सज्ज गमणं सज्जं आगमणं सज्जं गमणागमणं करेइ करेत्त वा साइज्जइ से दुइओवि वीइक्कममाणे आवज्जइ चाउम्मासियं परिहारद्वाणं अणुग्घाइयं ॥

छाया—नो कल्पते निर्ग्रन्थानां वा निर्ग्रन्थीनां वा वैराज्यविरुद्धराज्ये सद्यो गमनं सद्य आगमनं सद्यो गमनागमनं कर्तुम् । य. खलु निर्ग्रन्थो वा निर्ग्रन्थी वा वैराज्यविरुद्धराज्ये सद्यो गमनं सद्य आगमनं सद्यो गमनागमनं करोति कुर्वन्त वा स्वदत्ते स द्विधातोऽपि व्यतिक्रामन् आपद्यते चातुर्मासिक परिहारस्थानम् अनुद्घातिकम् ॥३८॥

चूर्णी—‘नो कप्पइ’ इति । नो कल्पते न युज्यते निर्ग्रन्थानां वा निर्ग्रन्थीनां वा ऋतुवद्धकाले विहरता वैराज्यविरुद्धराज्ये, वि-विरुद्ध राज्य विराज्य तदेव वैराज्य वर्तमानकालिकवैर्युक्त राज्यम्, अथवा विगतराजक यत्र राजा मृतो भवेत् तद् वैराज्यम्, तथा विरुद्धराज्यं यत्र द्वयो राज्ञो स्वस्वराज्ये परस्परम् एकराज्यजनानामन्यराज्ये गमनागमनं विरुद्ध निषिद्ध भवेत्तद् विरुद्धराज्यम्, वैराज्य च विरुद्धराज्य चेति समाहारे वैराज्यविरुद्धराज्यम्, तस्मिन् तादृशे देशे प्रदेशे वा सद्य—तत्कालम् विरोधकाल एव गमनम् यत्र स्थितस्तत्रतो नित्सरणम्, तत्, आगमनम्—अन्यप्रदेशात् सद्य—विरोधसमकाले तत्र प्रवेश, तत्, तथा सद्य—विरोधसमकाल एव गमनागमनं—वार वार नित्सरणं प्रवेश वा कर्तुं न कल्पते इति पूर्वेण सम्बन्धः । यदि य खलु साधु पूर्वोक्ते वैराज्यविरुद्धराज्ये गमनागमनं गमनागमनं च करोति स्वयं, कारयति वाऽन्य, तथा कुर्वन्त वाऽन्य स्वदत्ते—अनुमोदते तदा स तत्र गमनस्यागमनस्य गमनागमनस्य च कर्त्ता कारयिता अनुमोदिता च द्विधातोऽपि—उभयतोऽपि द्वयानामपि तीर्थकृता राज्ञा च सम्बन्धिनीम् आज्ञा व्यतिक्रामन् उल्लङ्घयन् तीर्थकरराजाज्ञाया विराघनां कुर्वन् आपद्यते प्राप्नोति चातुर्मासिक चतुर्माससम्बन्धि परिहारस्थानम् अनुद्घातिकं चतुर्गुलकं प्रायश्चित्तम् । यस्मात्कारणात् वैराज्यविरुद्धराज्ये गमनागमनकरणे साधु प्रायश्चित्तमागी भवति तस्मात् कारणात् वैराज्यविरुद्धराज्ये न स्वयं गमनागमनं कुर्यात् न कारयेत् न वा कुर्वन्त-मन्यमनुमोदेत्, तत्र प्रवचनोऽहसयमात्मविराघनाद्यनेकदोषापत्तिरद्वावादिति ॥ सू० ३८॥

पूर्वसूत्रे वैराज्यविरुद्धराज्ये साधूनां गमनागमननिषेधं प्रतिपादितं, साम्प्रतं वैराज्यविरुद्धराज्ये कदाचिद् गतो भवेत्तत्र लुण्ठकैर्वस्त्राणि लुण्ठितानि भवेयुस्ततोऽन्यग्रामादौ साधुर्गच्छेत्

कश्चित् प्रवचनोद्वाहभीरुर्ममश्रद्धालु साधुस्तदधिकरणमुपशमयितुं तत्रागच्छति, एवम् तत् तदीय गमनागमनं शुद्धमपि वासावासे वर्षावासे वर्षाकाले 'न करणिज्जं' न करणीयम् यतो वर्षाकाले साधूनां गमनागमनं न कल्पते, इत्येष एव पूर्वसूत्रेण सहाऽस्य सूत्रस्य सम्बन्धः ॥२८॥

अनेन सम्बन्धेनायातं वर्षावासे गमनागमननिषेधपरकमिदं सूत्रमाह—'नो कप्पइ' इत्यादि ।

सूत्रम्—नो कप्पइ निगंथाण वा निगंथीण वा वासावासेसु चरित्तए ॥ सू० ३६॥

छाया—नो कल्पते निर्ग्रन्थानां वा निर्ग्रन्थीनां वा वर्षावासेषु चरितुम् ॥ सू० ३६॥

चूर्णी—'नो कप्पइ' इति । निर्ग्रन्थानां निर्ग्रन्थीनां च वर्षावासेषु वर्षाया वर्षाकाले वासः वर्षावासः, तस्य चातुर्मासरूपत्वाद् बहुत्वविवक्षायां तेषु वर्षावासेषु चातुर्मासरूपेषु वर्षाकालसम्बन्धिषु चतुर्षु मासेषु चरितुं विचरितुम् एकस्माद् ग्रामादन्यस्मिन् ग्रामे गन्तुं न कल्पते । वर्षासु विहरत षट्कायविराधनेन संयमात्मविराधना भवति । तत्र षट्कायविराधना यथा—वर्षाकाले पन्थानः समर्दिता भवन्ति तेन पृथिवीकायविराधना १, जलक्लिन्नमार्गे गमनेऽष्टकायविराधना सुस्पष्टैव २, उपधेर्जलक्लिन्नत्वेन तापनार्थं मतिर्भवेत्तेन तापनबुद्ध्याऽग्निकायविराधनादोषः समापयेत् ३, जलार्द्र-वायोस्तीव्रगत्या वायुकायविराधना ४, वर्षाकाले भूमौ दूर्वादिवनस्पतिकाय समुद्भवति, जलसद्भावात् पनकसंमूर्च्छनमपि भवति, इत्यादिना वनस्पतिकायविराधना ५, वर्षाकाले इन्द्रगोपशिशुनागाधने-कत्रसा भूमौ विचरन्ति तेन त्रसकायविराधना भवेत् ६ । एवं सयमविराधना भवति । आत्म-विराधना तु अनेन प्रकारा भवति यथा—कर्ममपिच्छिन्ने मार्गे पादस्खलनं, तेन विषमे भूम्यदेशे निपतनं भवेत्, जलेऽदृश्यमानकीलककण्टकादि वा चरणयोर्विद्धं भवेत्, अकस्मात् गिरिनद्यादिजलपूरेणान्यत्र नयनं भवेत्, इत्याद्यनेन प्रकाराऽऽत्मविराधना भवेत् । तीर्थकराज्ञाविराधना तु स्पष्टैव शास्त्रे, चातुर्मास-विहरणस्य निषिद्धत्वात् । तस्मात् निर्ग्रन्थैर्निर्ग्रन्थीभिश्च वर्षाकाले विहरणं न विधेयम्, अपवादे रात्र्योपद्रवे ग्रामदाहे दुर्मिक्षे जलप्लाविते ग्रामे, इत्यादिसंयमयात्रानिर्वाहवाधकेषु कारणेषु समुपस्थि-तेषु वर्षाकालेऽपि तत्रतो निर्गमनमावश्यकं भवेदिति ॥ सू० ३६॥

पूर्व—वर्षावासे—चातुर्मासे श्रमणानां विहरणं न कल्पते इति प्रतिपादितम्, अथ कस्मिन् काले श्रमणानां विहरणं कल्पते ? इति प्रश्ने विहारकल्पकाल प्रदर्शयन्नाह—'कप्पइ' इत्यादि ।

सूत्रम्—कप्पइ निगंथाण वा निगंथीण वा हेमन्तगिम्हासु चरित्तए ॥ सू० ३७॥

छाया—कल्पते निर्ग्रन्थानां वा निर्ग्रन्थीनां वा हेमन्तग्रीष्मेषु चरितुम् ॥ सू० ३७॥

चूर्णी—'कप्पइ' इति । निर्ग्रन्थानां वा निर्ग्रन्थीनां वा 'हेमन्तगिम्हासु' हेमन्तग्रीष्मेषु हेमन्तग्रीष्मसम्बन्धिषु अष्टसु मासेषु ऋतुवद्रे काले इत्यर्थं चरितुं विचरितुं कल्पते, ऋतुवद्रे-काले शुष्कभूम्यादिकारणेन सयमात्मविराधनाया असंभवात् ॥ सू० ३७॥

पूर्वसूत्रे ऋतुवद्धकाले निर्ग्रन्थानां विहरणं कल्पते इति प्रोक्तम्, साम्प्रतम् ऋतुवद्धकाले विद्वत्य निर्ग्रन्था ग्रामनगरादौ मासकल्पविधिना तिष्ठन्ति, यत्र निर्ग्रन्थास्तिष्ठन्ति तेन स्थानेनाऽप्यवर्जितेन भवितव्यम्, स चापायो वैराज्यविरुद्धराज्यादिरूपो भवतीति तादृशे स्थाने निर्ग्रन्थैर्गमनागमनं न कर्तव्यमिति तद्विधिं प्रदर्शयति—‘नो कप्पइ० वेरज्ज०’ इत्यादि ।

सूत्रम्—नो कप्पइ निगंथाण वा निगंथीण वा वेरज्जविरुद्धरज्जंसि सज्ज गमणं सज्जं आगमणं सज्जं गमणागमणं करित्तए । जो खलु निगंथो वा निगंथी वा वेरज्जविरुद्धरज्जंसि सज्ज गमणं सज्जं आगमणं सज्जं गमणागमणं करेइ करेत्त वा साइज्जइ से दुइओवि वीइकममाणे आवज्जइ चाउम्मासियं परिहारहाणं अणुग्याइयं ॥

छाया—नो कल्पते निर्ग्रन्थानां वा निर्ग्रन्थीनां वा वैराज्यविरुद्धराज्ये सद्यो गमनं सद्य आगमनं सद्यो गमनागमनं कर्तुम् । य खलु निर्ग्रन्थो वा निर्ग्रन्थी वा वैराज्यविरुद्धराज्ये सद्यो गमनं सद्य आगमनं सद्यो गमनागमनं करोति कुर्वन्त वा स्वदत्ते स द्विधातोऽपि व्यतिक्रामन् आपद्यते चातुर्मासिक परिहारस्थानम् अनुद्घातिकम् ॥३८॥

चूर्णी—‘नो कप्पइ’ इति । नो कल्पते न युज्यते निर्ग्रन्थानां वा निर्ग्रन्थीनां वा ऋतुवद्धकाले विहरता वैराज्यविरुद्धराज्ये, वि-विरुद्ध राज्य विराज्य तदेव वैराज्य वर्तमानकालिकवैर्युक्त राज्यम्, अथवा विगतराजक यत्र राजा मृतो भवेत् तद् वैराज्यम्, तथा विरुद्धराज्यं यत्र द्वयो राज्ञो स्वस्वराज्ये परस्परम् एकराज्यजनानामन्यराज्ये गमनागमनं विरुद्ध निषिद्धं भवेत्तद् विरुद्धराज्यम्, वैराज्यं च विरुद्धराज्यं चेति समाहारे वैराज्यविरुद्धराज्यम्, तस्मिन् तादृशे देशे प्रदेशे वा सद्य-तत्कालम् विरोधकाल एव गमनम् यत्र स्थितस्तत्रतो निस्सरणम्, तत्, आगमनम्-अन्यप्रदेशात् सद्य-विरोधसमकाले तत्र प्रवेश, तत्, तथा सद्य-विरोधसमकाल एव गमनागमन-वार वार निस्सरण प्रवेश वा कर्तुं न कल्पते इति पूर्वेण सम्बन्धः । यदि य खलु साधु पूर्वोक्ते वैराज्यविरुद्धराज्ये गमनागमनं गमनागमनं च करोति स्वयं, कारयति वाऽन्य, तथा कुर्वन्त वाऽन्य स्वदत्ते-अनुमोदते तदा स तत्र गमनस्यागमनस्य गमनागमनस्य च कर्त्ता कारयिता अनुमोदिता च द्विधातोऽपि-उभयतोऽपि द्वयानामपि तीर्थकृता राज्ञा च सम्बन्धिनीम् आज्ञा व्यतिक्रामन् उल्लङ्घयन् तीर्थकरराजाज्ञाया विराधनां कुर्वन् आपद्यते प्राप्नोति चातुर्मासिक चतुर्माससम्बन्धि परिहारस्थानम् अनुद्घातिकं चतुर्गुल्लं प्रायश्चित्तम् । यस्मात्कारणात् वैराज्यविरुद्धराज्ये गमनागमनकरणे साधु प्रायश्चित्तभागी भवति तस्मात् कारणात् वैराज्यविरुद्धराज्ये न स्वयं गमनागमनं कुर्यात् न कारयेत् न वा कुर्वन्त-मन्यमनुमोदेत्, तत्र प्रवचनोद्वाहसयमात्मविराधनाद्यनेकदोषापत्तिरद्वावादिति ॥ सू० ३८॥

पूर्वसूत्रे वैराज्यविरुद्धराज्ये साधूनां गमनागमननिषेधं प्रतिपादितं, साम्प्रतं वैराज्यविरुद्धराज्ये कदाचिद् गतो भवेत्तत्र लुण्ठकैर्वैराज्याणि लुण्ठितानि भवेयुस्ततोऽन्यग्रामादौ साधुर्गच्छेत्

तत्राऽशनाद्यर्थं गृहस्थगृहे प्रविशन्तं तमल्पवस्त्रं दृष्ट्वा कश्चित् श्रावकस्तं मुनिं वस्त्रादिग्रहणार्थमुपनिमन्त्रयति तदा साधुना किं कर्तव्यमिति तद्विधिं प्रदर्शयति—‘निर्गन्धं च णं’ इत्यादि ।

सूत्रम्—‘निर्गन्धं च णं गाहावङ्कुलं पिण्डपातपट्टियाए अणुप्रविष्टं केई वत्थेण वा पडिग्गहेण वा कंवल्लेण वा पायपुंछणेण वा उवनिमंतेज्जा, कप्पइ से सागारकडं गहाय आयरियपायमूले ठवित्ता दोच्चंपि उग्गहं अणुण्णवित्ता परिहार परिहरित्ते ॥ सू० ३९॥

छाया—निर्ग्रन्थं च खलु गाथापतिकुलं पिण्डपातप्रतिज्ञया अनुप्रविष्टं कश्चित् वस्त्रेण वा प्रतिग्रहेण वा कम्बलेन वा पादप्रोञ्छनेन वा उपनिमन्त्रयेत् कल्पते सागारकृतं गृहीत्वा आचार्यपादमूले स्थापयित्वा द्वितीयमपि अवग्रहम् अनुज्ञाप्य परिहारं परिहर्त्तुम् ॥ सू० ३९॥

चूर्णी—‘निर्गन्धं च णं’ इति । निर्ग्रन्थं च खलु वैराज्यविरुद्धराज्यविहारादागतमल्प वस्त्रादिकं साधुम्, कीदृशम् ? पिण्डपातप्रतिज्ञया, तत्र पिण्ड—ओदनादिस्तस्य पात पात्रे पतनं ग्रहणं पिण्डपातस्तस्य प्रतिज्ञया—अशनादिग्रहणेच्छया गाथापतिकुल—गृहस्थगृहम् अनुप्रविष्टम्—अनु-अन्यथा च कजननिस्सरणानन्तरं प्रविष्टम् अनुप्रविष्टम्, अनेन गृहस्थगृहे दानार्थमपावृतद्वारं भवेदिति सूचितम्, गृहस्थगृहे गतं साधु कश्चित् श्रावकस्तमल्पवस्त्रादिकं दृष्ट्वा वस्त्रेण वस्त्रमुद्दिश्य, प्रतिग्रहेण—पात्रेण पात्रमुद्दिश्य कम्बलेन—ऊर्णमयवस्त्रेण ऊर्णमयवस्त्रमुद्दिश्य, पादप्रोञ्छनेन रजोहरणेन, अथवा ‘पात्रप्रोञ्छनेन’ इति च्छाया, तत्र पात्राणां प्रोञ्छनकवस्त्रम् तेन, अथवा पात्रशब्देन पात्रबन्ध. पात्रकैसरिकादिकं, प्रोञ्छनशब्देन रजोहरणं गृह्यते तत् पात्रं च प्रोञ्छनं चेति समाहारद्वन्द्वे पात्रप्रोञ्छनं तेन वा, तदुद्दिश्य उपनिमन्त्रयेत् वस्त्रादिग्रहणार्थं प्रार्थयेत्, तदा ‘से’ तस्य उपनिमन्त्रितस्य मुने. कल्पते तद् वस्त्रादिकं ग्रहीतुम्, केन विधिना कल्पते ? इत्याह—तद् वस्त्रादिकं सागारकृतम्—सागारसम्बन्धिकम्, अगारेण सहितं सागार—गृहस्थः तत्सम्बन्धिकम्, इदं वस्त्रादिकं गृहस्थसत्कमेव, त्वत्सत्कमेव न ममेति कथनपूर्वकम् । अथवा साकारकृतमिति आकारेण सहितम्, यथा—सप्रति तवेदं वस्त्रादिकं गृह्णामि तत् प्रातिहारिकरूपेण गृह्णामि, यथाचार्या ग्रहीष्यन्ति तदा तेभ्यो दास्यामि, अन्यथा प्रत्यावर्तयिष्यामि, एवंरूपाकारपूर्वकम्, अथवा आचार्यसत्कमिदं वस्त्रं, न मम, ते यस्यै कस्मैचित् मह्यं वा दास्यन्ति, ते वा स्वयमस्योपभोगं करिष्यन्ति यत्तत्सम्बन्धिकमेवेदं वस्त्रादिकं भविष्यति नान्यस्य, यदि ते नादरिष्यन्ति तदैतद्वस्त्रादिकं सागारकृतमेवेति तुभ्यमेवानीयं परावर्तयिष्यामि, इत्येवं सविकल्पककथनपूर्वकं ‘गहाय’ गृहीत्वा आचार्यपादमूले—आचार्यचरणसमीपे स्थापयित्वा, यदि ते तस्मै एव ददाति तदा द्वितीयमपि वारम्—अवग्रहम्, प्रथमतः एकोऽवग्रहं गृहस्थसम्बन्धी यो गृहस्थाद् गृहीतः, द्वितीय आचार्यसम्बन्धी, इत्येव द्वितीयं वारम् अवग्रहम् वस्त्रादिग्रहणाज्ञाम् अनुज्ञाप्य—गृहीत्वा परिहारं,

परिह्रियते यत्तत् परिहारम्—उपभोगयोग्य वस्त्रादिक परिहर्तुं धर्तुमुपभोक्तु वा कल्पते इति पूर्वेण सम्बन्धः ॥ सू० ३९॥

पूर्वसूत्रे भिक्षार्थगतस्य साधोगृहस्थोपनिमन्त्रितवस्त्रादिग्रहणविधि प्रतिपादितः, साम्प्रतं विचारविहारभूमिगतस्य वस्त्रादिग्रहणविधिमाह—‘निर्गन्धं च णं’ इत्यादि,

सूत्रम्—निर्गन्धं च णं वह्निया विचारभूमिं वा विहारभूमिं वा निखलं समाणं केइ वत्थेण वा पडिग्गहेण वा कंवल्लेण वा पायपुंछणेण वा उवनिमंतेज्जा, कप्पइ से सागारकडं गहाय आयरियपायमूले ठवित्ता दोच्चंपि उग्गहं अणुणवित्ता परिहारं परिहरित्थे ॥ सू० ४०॥

छाया—निर्ग्रन्थं च खलु बहिर्विचारभूमिं वा, विहारभूमिं वा निष्क्रान्तं सन्तं कोऽपि वस्त्रेण वा प्रतिग्रहेण वा कम्बलेन वा, पादप्रोच्छनेन वा उपनिमन्त्रयेत्, कल्पते तस्य सागारकृतं गृहीत्वा आचार्यपादमूले स्थापयित्वा द्वितीयमपि अवग्रह अनुज्ञाप्य परिहर्तुम् ॥४०॥

चूर्णी—‘निर्गन्धं च णं’ इति । निर्ग्रन्थं च खलु, ‘वह्निया’ बहिः उपाश्रयाद्वहिः प्रदेशे विचारभूमि—विचार—संज्ञा तस्य भूमिः, विचारभूमिस्ता विचारभूमिं स्थण्डिलभूमिमित्यर्थः, वा—अथवा विहारभूमि—विहारभूमिरिति स्वाध्यायभूमि मुनिर्यत्र शास्त्रस्वाध्यायार्थमुपाश्रयाद्वहिर्गत्वा एकान्तभूमौ आत्मद्वितीय आत्मतृतीय सन् तत्र स्थित्वा सूत्रमर्थं तदुभयं च चिन्तयति सा विहारभूमि समयभाषया कथ्यते, ततस्ता विचारभूमिं विहारभूमिं वा तत्र गमनार्थमित्यर्थः निष्क्रान्तं गतं सन्तं कोऽपि गृहस्थ वस्त्रादिग्रहणार्थमुपनिमन्त्रयेत् यथा—‘आगच्छतु भगवन् । मम गृहे भवत्कल्प्य वस्त्रादि गृह्णातु’ इत्येव प्रार्थयेत् तदा, इत्यादि यथा पूर्वं भिक्षाचर्यागतस्य यो वस्त्रादिग्रहणविधिरुक्तः स एवात्र बोध्यः ॥ सू० ४०॥

पूर्वं निर्ग्रन्थविषयकं भिक्षाचर्यां गतस्य, तथा विचारभूमिं विहारभूमिं गतस्य च वस्त्रादिग्रहणविधिप्रतिपादकं सूत्रद्वयं प्रतिपादितम्, साम्प्रतं एष एव विधिर्निर्ग्रन्थीमुद्दिश्य सूत्रद्वयेन प्रतिपाद्यते—‘निर्गन्धं च णं’ इत्यादि ।

सूत्रम्—निर्गन्धं च णं गाहावइकुल पिंडवायपडियाए अणुप्पविट्ठं केइ वत्थेण वा पडिग्गहेण वा कंवल्लेण वा पायपुंछणेण वा उवनिमंतेज्जा कप्पइ से सागारकडं गहाय पवत्तिणीपायमूले ठवित्ता दोच्चंपि उग्गहं अणुणवित्ता परिहारं परिहरित्थे ॥ निर्गन्धं च णं विचारभूमिं वा विहारभूमिं वा निखलं समाणं केइ वत्थेण वा पडिग्गहेण वा कंवल्लेण वा पायपुंछणेण वा उवनिमंतेज्जा, कप्पइ से सागारकडं गहाय पवत्तिणीपायमूले ठवित्ता दोच्चंपि उग्गहं अणुणवित्ता परिहारं परिहरित्थे ॥ सू० ४२॥

छाया—निर्ग्रन्थीं च खलु गाथापतिकुलं पिण्डपातप्रतिज्ञया अनुप्रविष्टां कोऽपि वस्त्रेण वा कम्बलेन वा पादप्रोच्छनेन वा उपनिमन्त्रयेत्, कल्पते तस्या सागारकृतं (साकारकृतं वा) गृहीत्वा प्रवर्त्तिनीपादमूले स्थापित्वा द्वितीयमपि अवग्रहम् अनुज्ञाप्य परिहारं परिहर्तुम् ॥ सू० ४१॥ निर्ग्रन्थीं च खलु विचारभूमिं वा विहारभूमिं वा निष्क्रान्तीं सर्तीं कोऽपि वस्त्रेण वा प्रतिग्रहेण वा कम्बलेन वा पादप्रोच्छनेन वा उपनिमन्त्रयेत् कल्पते तस्या सागारकृतं (साकारकृतं वा) गृहीत्वा प्रवर्त्तिनीपादमूले स्थापयित्वा द्वितीयमपि अवग्रहम् अनुज्ञाप्य परिहारं परिहर्तुम् ॥ सू० ४२॥

चूर्णी—‘निर्गन्धिं च णं गाहाङ्गकुलं’ इत्यादि, तथा ‘निर्गन्धिं च णं विचारभूमिं वा’ इत्यादि च सूत्रद्वयमपि निर्ग्रन्थसूत्रवदेव व्याख्येयम्, नवर विशेषस्त्वयम्—यत् निर्ग्रन्थसूत्रद्वये ‘आयस्यपायमूले ठवित्ता, आचार्यपादमूले स्थापयित्वा’ इत्युक्तम्, अत्र निर्ग्रन्थीसूत्रद्वये च ‘पवत्तणीपायमूले ठवित्ता’ ‘प्रवर्त्तिनीपादमूले स्थापयित्वा’ इति व्याख्येयम् तत्र । प्रवर्त्तिनीति-प्रवर्त्तयति-प्रेरयति स्वनिश्चागतसाध्वी श्रुतचारित्रधर्मे या सा प्रवर्त्तिनी—दीक्षादात्री, पर्यायज्येष्ठा वा निर्ग्रन्थीति । शेष सर्वं निर्ग्रन्थसूत्रवदेव व्याख्येयमिति ॥ सू० ४२॥

अत्राह भाष्यकार—‘सच्छन्द’ इत्यादि ।

भाष्यम्—सच्छन्द नो गिण्हे, नो परिभुजे य वत्थपत्ताई

जं आयस्यपदत्तं, त गिण्हे तं च परिभुजे ॥ सू० २९॥

एवं निर्गन्धीणं, पवत्तणीपदत्तवत्थपत्ताई ।

कप्पइ किंतु सयं तं, नो गिण्हे नैव परिभुजे ॥ ३०॥

छाया—स्वच्छन्दं नो गृहीयात्, नो परिभुञ्जीत च वस्त्रपात्रादि ।

यद् आचार्यप्रदत्तं, तद् गृहीयात् तच्च परिभुञ्जीत ॥ २९॥

एवं निर्ग्रन्थीनां, प्रवर्त्तिनां दत्तवस्त्रपात्रादि ।

कल्पते किन्तु स्वयं तद् नो गृहीयात् नैव परिभुञ्जीत । ३०॥

अवचूरी—‘सच्छन्द’ इति । निर्ग्रन्थ वस्त्रपात्रादि गृहस्थगृहाद् गृहस्थहस्ताच्च स्वच्छन्द

स्वच्छन्दतया यथारुचि नो गृहीयात्, एव गृहीतं च तद् नो नैव परिभुञ्जीत । किं कुर्यात् ? तत्राह—गृहीतं तद् वस्त्रादिक साकारकृतमिति कृत्वा ‘नेद वस्त्र मम, किन्तु आचार्यसत्कं प्रातिहारिकं वा अस्ति’ इति कथनपूर्वकमादाय आचार्यमपी स्थापयेत्, तत्र यद् वस्त्रादिकमाचार्यप्रदत्तं भवेत्—आचार्या, उपाध्याया, पर्यायज्येष्ठा वा स्वेच्छया यद् वस्त्रादिक दधुस्तद् गृहीयात्, विनयवन्दनपूर्वकं द्वितीयमवग्रहमनुज्ञाप्य स्वीकुर्यात् तच्चेति तदेव वस्त्रादिक परिभुञ्जीत स्वकार्ये व्यापारयेदिति निर्ग्रन्थकल्प ॥ २९ ॥

‘एवं’ इति । एवम् अनेनैव प्रकारेण निर्ग्रन्थीनां साध्वीनां प्रवर्त्तिनीप्रदत्तवस्त्रपात्रादि ग्रहीतुं परिभोक्तुं च कल्पते, किन्तु तद् वस्त्रपात्रादिकं स्वयं स्वेच्छया गृहस्थाद् नो गृहीयात् न स्वीकुर्यात्

नैव च परिमुञ्जीत न स्वकार्ये व्यापारयेत्, किन्तु निर्ग्रन्थवदेव गृहस्थेन दीयमान वस्त्रादिकं साकारकृतमिति कृत्वा 'नेद मम वस्त्रादि, किन्तु प्रवर्त्तिनीसत्क प्रातिहारिकं वाऽस्ती'—तिकृत्वा प्रवर्त्तिनीसमीपे स्थापयित्वाऽवग्रहानुज्ञापूर्वकं तत्पदत्त वस्त्रादिकं विनयेन स्वीकुर्यात्, तदेव च परिमुञ्जीतेति निर्ग्रन्थीकल्प ॥ ३० ॥

पूर्वं निर्ग्रन्थनिर्ग्रन्थीना वस्त्रपात्रादिग्रहणविधि प्रतिपादित, साम्प्रतं वस्त्रादिग्रहणानन्तर-माहाराधिकार इति रात्रौ विकाले वाऽऽहारग्रहणनिषेध प्रदर्शयति—'नो कप्पइ० राओ वा०' इत्यादि ।

सूत्रम्—नो कप्पइ निर्गन्थाण वा निर्गन्थीण वा राओ वा वियाले वा असण वा पाणं वा खाइम वा साइम वा पडिग्गाहित्ण, नन्नत्थ एगेणं पुव्वपडिलेहिणं सेज्जासंथारणं ॥ सू० ४३ ॥

छाया—नो कल्पते निर्ग्रन्थाना वा निर्ग्रन्थीना वा रात्रौ वा विकाले वा अशनं वा पानं वा स्नाय वा स्वायं वा प्रतिग्रहीतुम्, नान्यत्र एकेन पूर्वप्रतिलेखितेन शय्यासंस्तारकेण ॥ सू० ४३ ॥

चूर्णी—'नो कप्पइ' इति । निर्ग्रन्थाना वा निर्ग्रन्थीना वा रात्रौ वा रात्रिमध्ये विकाले वा सन्ध्यासमये 'असणं वा' इति अशनादि चतुर्विधमाहार प्रतिग्रहीतुम् आदातु न कल्पते । अत्र विकाले चतुर्विधाहारनिषेधस्तर्हि किमन्यदप्युपधिजात रात्रौ विकाले वा ग्रहीतुं न कल्पते ? अत्राह सूत्रकार—'नन्नत्थ' इत्यादि, एकेन केवलेन 'सेज्जासंथारणं' शय्यासंस्तारकेण, तत्र शय्या शरीरप्रमाणा, संस्तारक सार्द्धतृतीयहस्तप्रमाण, शय्या च संस्तारकश्चेति समाहारे शय्यासंस्तारकम्, तेन, कौटुशेन शय्यासंस्तारकेण ? तत्राह—पूर्वप्रतिलेखितेन—पूर्वं दिवसे यत् प्रतिलेखित भवेत् तेन विना अन्यत्र न, तत्पक्त्वा अन्यत् किमपि न कल्पते, दिवसे शय्यासंस्तारकस्य प्रतिलेखना कृत्वाऽन्यत्र स्थाने वसतौ स्थानाभावे चौरादिशङ्कया वा गृहस्थनिश्रया तदगृहे स्थापित भवेत्तदा तद् रात्रौ विकाले वा शयनार्थं प्रतिग्रहीतु कल्पते नान्यदिति भाव ॥ सू० ४३ ॥

पूर्वं रात्रौ विकाले वा अशनादिग्रहणनिषेध प्रोक्त, साम्प्रतं वस्त्रादिग्रहणनिषेधमाह—'नो कप्पइ० वत्थं वा' इत्यादि ।

सूत्रम्—नो कप्पइ निर्गन्थाण वा निर्गन्थीण वा राओ वा वियाले वा वत्थं वा पडिग्गाहं वा कंवल वा पायपुंठणं वा पडिग्गाहित्ण, नन्नत्थ एगाए हरिया-हडियाए, सावि य परिभुत्ता वा धोया वा रत्तावा घट्ठा वा मट्ठा वा सपधूमिया वा ॥ सू० ४४ ॥

छाया—नो कल्पते निर्ग्रन्थाना वा निर्ग्रन्थीनां वा रात्रौ वा विकाले वा वस्त्रं वा प्रतिग्रह वा कम्बल वा पादप्रोञ्छनं वा प्रतिग्रहीतुम्, नान्यत्र एकया हताहतया, साऽपि च परिभुक्ता वा घोता वा रज्जिता वा धृष्टा वा मृष्टा वा संप्रधूमिता वा ॥ सू० ४४ ॥

चूर्णी—‘नो कप्पइ’ इति । निर्ग्रन्थानां निर्ग्रन्थीनां रात्रौ विकाले वा वस्त्रं वा चोलपट्टशाटिकादिकम्, प्रतिग्रहं—पात्रम्, कम्बलम्—ऊर्णामय प्रावरणवस्त्रम्, पादप्रोज्ज्वलं—रजोहरणम् अथवा पात्रप्रोज्ज्वलम्—आहारादिपात्राणां प्रोज्ज्वलवस्त्रम्, एतत्सर्वं वस्तुजातं प्रतिग्रहीतुं न कल्पते । तर्हि किं कल्पते ? इत्याह—एकया केवलया हृतादृतया—हृतं पूर्वं चौरादिना चोरितं पश्चात् शुभपरिणामादिवशात् गृहस्थभयवशाद्वा आहृता—आनीय पुनर्दत्ता, एतादृशी काऽपि वस्त्रजातिः, तथा अन्यत्र—विना तां व्यक्तवैयर्थ्यं न कल्पते, सा तु कल्पते इति भावः । साऽपि च या आनीय दत्ता सा यदि परिमुक्ता हरणकर्त्रा स्वपरिभोगे नीता शरीरे धृता भवेत्, धौता वा जलेन प्रक्षालिता वा भवेत्, रञ्जिता वा रक्तपीतादिरागेण रङ्गयुक्ता वा कृता भवेत्, घृष्टा वा चिकण्णप्रस्तरादिना चिकण्णीकृता वा, मृष्टा वा मक्षिता सुकोमलीकृता वा भवेत्, संप्रधूमिता, संप्रधूपिता वा अगुरुचन्दनादिसुगन्धद्रव्यधूपेन धूमयुक्ता कृता, सुगन्धद्रव्यधूपेन धूपिता वा भवेत् तथापि सा वल्लजातिर्निर्ग्रन्थैर्निर्ग्रन्थीभिः रात्रौ विकाले वाऽपि सा दीयमाना ग्रहीतव्या, तस्या स्वन्तिश्रागतत्वादिति ॥ सू० ४४ ॥

पूर्वं रात्रौ विकाले वा वल्लग्रहणविधिरुक्तः, साम्प्रतमध्वगमनस्य संखडिगमनस्य च निषेधमाह—‘नो कप्पइ० अद्धाण०’ इत्यादि ।

सूत्रम्—‘नो कप्पइ निर्गन्थाण वा, निर्गन्थीण वा रात्रौ वा, वियाळे वा, अद्धाणगमणं एत्तए ॥ सू० ४५ ॥ नो कप्पइ निर्गन्थाण वा निर्गन्थीण वा संखडिं वा संखडिपडियाए अद्धाणगमण एत्तए ॥ सू० ४६ ॥

छाया—नो कल्पते निर्ग्रन्थानां वा निर्ग्रन्थीना वा रात्रौ वा विकाले वा अध्वगमनम् प्तुम् ॥ सू० ४५ ॥ नो कल्पते निर्ग्रन्थानां वा निर्ग्रन्थीनां वा संखडिं वा संखडिप्रतिष्ठया अध्वगमनम् प्तुम् ॥ सू० ४६ ॥

चूर्णी—‘नो कप्पइ’ इति । निर्ग्रन्थानां निर्ग्रन्थीना च रात्रौ विकाले वा सन्ध्याकाले अध्वगमनं मार्गगमनम् एतुं कर्तुं नो कल्पते, रात्रौ विकाले वा गमनशीलस्य प्रथमम् चक्षु रगोचरतया ईर्यासमितिरेव विराधिता भवति, तस्या विराधिताया सयमोऽपि विराधितो भवेत् तेन तीर्थकराजाऽतिक्रान्ता भवतीति सयमविराधना भवति, एवमात्मविराधना तु प्रत्यक्षैव यथा—रात्रौ विकाले वा गमनशीलस्य साधोरन्धकारसद्भावाद् गर्तादौ पतनं भवेत्, पादयोः कण्टकवेध स्यात्, चौरलुण्ठाकादिना वस्त्रायपहरणं भवेत्, श्वापदादिहिंस्रजन्तुकृतस्त्रासं समुत्पद्येत, स मारयेद्वा कुलटाजारादिकृतोपद्रवोऽपि सभवेत् तस्माद् निर्ग्रन्थनिर्ग्रन्थीभिः रात्रौ विकाले वाऽध्वगमनं न

कर्तव्यम् ॥ सू० ४५ ॥ निर्ग्रन्थनिर्ग्रन्थो रात्रौ गमन सखञ्जामाहाराद्यर्थं वा कदाचित् कुर्वन्तीति तन्निषेधमप्याह—‘नो कप्पइ’ इत्यादि । नो कल्पते निर्ग्रन्थानां वा निर्ग्रन्थीना वा सखडिं वा, सख-
ण्ड्यन्ते त्रीत्यन्ते षट्कायजीवानामायूषि यत्र सा संखडि अग्न्यारम्भे षट्कायानामुपमर्दनसद्भावात्,
विवाहमरणादिनिमित्त क्रियमाणं बहुजनभोज्य संखडिरुच्यते, तामपि सखडिप्रतिज्ञया संखडि-
वाञ्छया तन्निमित्तम् अध्वगमनम्, एतु कर्तुं न कल्पते ॥ ४६ ॥

पूर्वसूत्रे रात्रौ विकाले वा ऽध्वगमनस्य संखडिगमनस्य च निषेध प्रतिपादित, साम्प्रत गमन-
प्रकरणाद् निर्ग्रन्थस्य एकाकिन संज्ञादिभूमौ गमनविधिमाह—‘नो कप्पइ०’ इत्यादि ।

सूत्रम्—नो कप्पइ निर्गन्थस्स एगाणियस्स रात्रौ वा वियाळे वा बहिया वियार-
भूमिं वा, विहारभूमिं वा निक्खमित्तए वा पविसित्तए वा । कप्पइ से अप्पविइयस्स वा
अप्पतइयस्स वा, रात्रौ वा, वियाळे वा बहिया वियारभूमिं वा, विहारभूमिं वा
निक्खमित्तए वा पविसित्तए वा ॥ सू० ४७ ॥

छाया—नो कल्पते निर्ग्रन्थस्य एकाकिनः रात्रौ वा विकाले वा बहिविचारभूमिं
वा विहारभूमिं वा निष्क्रमितुं वा प्रवेष्टुं वा, कल्पते तस्य आत्मद्वितीयस्य वा आत्म-
तृतीयस्य वा रात्रौ वा विकाले वा बहिविचारभूमिं वा विहारभूमिं वा निष्क्रमितुं
वा प्रवेष्टुं वा ॥ सू० ४७ ॥

चूर्णी—‘नो कप्पइ’ इति । निर्ग्रन्थस्य साधो एकाकिन—अद्वितीयस्य रात्रौ वा विकाले
वा बहि उपाश्रयाद् बहि प्रदेशे विचारभूमिं वा—संज्ञाभूमिं कायिक्यादिपरिष्ठापनभूमिम्, विहार-
भूमिं वा स्वाध्यायभूमिम् उद्दिश्य निष्क्रमितुं—निस्तर्तुं प्रवेष्टुं बहिर्भागतोऽन्तरागन्तुं गमनागमनं
कर्तुमित्यर्थं नो कल्पते । तर्हि कथं कल्पते ? इत्याह—कल्पते ‘से’ तस्य निर्ग्रन्थस्य आत्मद्विती-
यस्य आत्मा स्वयं द्वितीयो यस्य स एक अन्य साधु स्वयं द्वितीयो भवेत् स आत्मद्वितीयो
भवेत् स आत्मद्वितीय, तस्य वा, अथवा आत्मतृतीयस्य द्वौ अन्यौ श्रमणौ स्वयं च तृतीयो
भवेत् स आत्मतृतीय, तस्य एकेन श्रमणेन द्वाभ्यां वा श्रमणाभ्यां सहितस्य रात्रौ वा विकाले
वा बहि उपाश्रयाद् बहि प्रदेशे विचारभूमिं वा विहारभूमिं वा निष्क्रमितुं प्रवेष्टुं गमना-
गमनं कर्तुं कल्पते । रात्रौ विकाले च एकाकिना श्रमणेन उपाश्रयाद्वहिर्न गन्तव्यमिति भावः ।
रात्रौ एकाकिन्वेन गमनशीलस्य साधो संयमविराधना आत्मविराधना च भवति, तथाहि—संयम-
विराधना यथा—बहिर्गतम् एकाकिन साधु दृष्ट्वा रूपमुग्धा काचित् कुलटा स्त्री तदनिच्छयापि

तमुपसर्गयति, 'कोऽत्र मां पश्यती' ति कृत्वा एकाकिनो मनो वा भिद्यते, इत्यादिना सयमविराधना । रात्रौ बहिर्गतमेकाकिनं साधु दृष्ट्वा तस्करास्तदुपधिमपहरेयुः, ग्रामारक्षका वा एकाकिन रात्रौ दृष्ट्वा चोरोऽयमिति बुद्ध्या ग्रहणाकर्षणादिकं वा कुर्युः, श्वापदादिभिर्वा हन्येत, श्रामण्यसीदितः पलायनप्रतीक्षक एकाकिन्त्वेन पलायेत, रात्रौ बहिः कायिकीं प्रतिष्ठापयन् वायुप्रकोपेन मूर्छितः सन् भूमौ प्रपतेत् म्रियेत वा, इत्यादिप्रकारेण आत्मविराधना भवति तस्मात् नैकाकिना श्रमणेन रात्रौ बहिर्भूमौ गन्तव्यम्, अपितु एकेन द्वाभ्यां वा सह कायिक्याद्यर्थं रात्रौ बहिर्गन्तव्यं, तेन पूर्वोक्तपरिस्थितौ तस्य साहाय्य भवेदिति भावः ॥ सू० ४७ ॥

पूर्वं निर्ग्रन्थस्य रात्रौ बहिर्गमनविधिं प्रतिपादितं, साम्प्रतं तमेव विधिं निर्ग्रन्थ्यर्थं प्रतिपादयितुमाह—'नो कप्पइ० एगाणियाए' इत्यादि ।

सूत्रम्—नो कप्पइ निगंभीए एगाणियाए राओ वा वियाळे वा बहिया वियारभूमिं वा विहारभूमिं वा निक्खमित्तए वा पविसित्तए वा । कप्पइ से अप्पविइयाए वा अप्पतइयाए वा अप्पचउत्थीए वा राओ वा वियाळे वा बहिया वियारभूमिं वा विहारभूमिं वा निक्खमित्तए वा पविसित्तए वा ॥ सू० ४८ ॥

छाया—नो कल्पते निर्ग्रन्थ्या एकाकिन्या रात्रौ वा विकाले वा बहिर्विचारभूमिं वा विहारभूमिं वा निष्कमितुं वा प्रवेष्टुं वा कल्पते तस्या आत्मद्वितीयाया वा आत्मतृतीयाया वा आत्मचतुर्थ्यां वा रात्रौ वा विकाले वा बहिर्विचारभूमिं वा विहारभूमिं वा निष्कमितुं वा प्रवेष्टुं वा ॥ सू० ४८ ॥

चूर्णी—'नो कप्पइ' इति । इदं सूत्रं निर्ग्रन्थसूत्रवदेव व्याख्येयम्, नवरं निर्ग्रन्थसूत्रे निर्ग्रन्थस्य आत्मद्वितीयस्य आत्मतृतीयस्य रात्रौ बहिर्गमन कल्पते इति प्रोक्तम्, अत्र तु निर्ग्रन्थीमूत्रे आत्मचतुर्थ्यां वा रात्रौ बहिर्गतं कल्पते, इति प्रोक्तम्, एतावानेव विशेष शेष पूर्वसूत्रवदेवेति । निर्ग्रन्थ्या रात्रौ एकाकिन्या बहिर्गमनेऽनेके दोषाः सयमात्मविराधनादिकाः संभवेयुः, तथाहि—एकाकिनीं बहिर्गतां दृष्ट्वा लम्पटः कोऽपि पुरुष उपसर्गयेत्, तत्प्रार्थनाया स्वमनो वा भिद्यते 'कोऽत्र मां पश्यती' ति कृत्वा तमनुमोदते, इत्यादिरूपेण सयमविराधना । आत्मविराधना प्रायः पूर्वोक्तैव रात्रौ गतादौ प्रपतेत्, मूर्छिता वा भवेत्, इत्यादिकाऽऽत्मविराधना भवति, अतो निर्ग्रन्थ्या एकया द्वाभ्यां तिसृभिश्च सहितया रात्रौ बहिर्गन्तव्यम्, किन्तु नैकाकिन्या रात्रौ बहिर्गन्तव्यम्, एकाकिन्या रात्रौ बहिर्गमने आज्ञाभङ्गानवस्थामिष्यात्वादयोऽनेके दोषा समापथेरन्निति ॥ सू० ४८ ॥

पूर्वं निर्ग्रन्थानां निर्ग्रन्थीनां च रात्रौ बहिर्गमनविधिं प्रत्येकं पृथक्पृथक्त्वेन प्रतिपादितं, साम्प्रतं गमनप्रसङ्गात् निर्ग्रन्थनिर्ग्रन्थीनां समुच्चयेनाऽऽर्यदेशान् प्रदर्शयन् विहरणविधिमाह—
'कप्पइ० पुरत्थिमेण' इत्यादि ।

सूत्रम्—कप्पइ निर्गन्थाण वा निर्गन्थीण वा पुरत्थिमेणं जाव अंगमगहाओ एत्तए, दक्खिणेण जाव कोसवीओ, पच्चत्थिमेणं जाव थूणाविसयाओ, उत्तरेणं जाव कुणालाविसयाओ एत्तए, एतावताव कप्पइ, एतावताव आरिए खेत्ते, णो से कप्पइ एत्तो बाहिं । तेण परं जत्थ नाणदंसणचरित्ताइं उस्सपंति-त्ति वेमि ॥ सू० ४९ ॥

छाया -कल्पते निर्ग्रन्थानां वा निर्ग्रन्थीनां वा पौरस्त्ये यावत् अङ्गमगधान् एतुम्, दक्षिणे यावत् कौशाम्बी, पाश्चात्ये यावत् स्थूणाविषयान्, उत्तरे यावत् कुणालाविषयान् एतुम्, एतावत्तावत् कल्पते, एतावत्तावद् आर्य क्षेत्रम् । नो तेषां (तासां वा) कल्पते एतस्माद् बहिः । ततः परं यत्र ज्ञानदर्शनचारित्राणि उत्सर्पन्ति-इति ब्रवीमि ॥ सू० ४९ ॥

चूर्णी—'कप्पइ' इति । निर्ग्रन्थानां वा निर्ग्रन्थीनां वा द्वयाणां 'पुरत्थिमेण' पौरस्त्ये पूर्वदिशायां यावत् अङ्गमगधान् अङ्गजनपद-मगधजनपदं चावधीकृत्य अङ्गमगधदेशपर्यन्तमित्यर्थः । एतुं विहर्तुं कल्पते । तत्र चम्पाप्रान्तसम्बद्धो जनपदः अङ्गपदेन प्रोच्यते, राजगृहसम्बद्धश्च जनपदो मगधशब्देन प्रोच्यते । अत्र सूत्रे बहुवचनं तद्वतानेकापांतरालजनपदविवक्षया बोध्यम्, एवमग्रेऽपि । 'दक्खिणेणं' दक्षिणस्यां दिशि यावत् कौशाम्बी, कौशाम्बीति कौशाम्बीनगर्गपक्षितो जनपदः कौशाम्बीशब्देन प्रोच्यते इति कौशाम्बीसम्बद्धदेशपर्यन्तम् एतुं कल्पते, इति सर्वत्र संबध्यते । 'पच्चत्थिमेण' पाश्चात्ये पश्चिमदिशायां यावत् स्थूणाविषयान् स्थूणादेशपर्यन्तम् एतुं कल्पते । 'उत्तरेण' उत्तरस्यां दिशि यावत् कुणालाविषयान् कुणालादेशपर्यन्तम् एतुं कल्पते । एतावत्तावत् चतुर्दिक्षु पूर्वोक्तजनपदपर्यन्तमेव निर्ग्रन्थनिर्ग्रन्थीनां विहर्तुं कल्पते । तत्र कारणमाह—'एतावत्ताव' एतावत्प्रमाणमेव आर्यक्षेत्रम्, अत्र तीर्थंकरादिमहापुरुषजन्मभूमित्वेन लोका धर्मिष्ठाः सन्ति तेन निर्ग्रन्थनिर्ग्रन्थीनां ज्ञानदर्शनचारित्राणामाराधना सम्यक् कर्तुं शक्यतेऽत एतावत्येव आर्यक्षेत्रे निर्ग्रन्थनिर्ग्रन्थीभिर्विहर्तव्यमिति भगवता समुपदिष्टम् । आर्यक्षेत्राद्विहंविहरणे निषेधमाह—'नो से कप्पइ' इति । 'से' इति तेषां निर्ग्रन्थानां तासां निर्ग्रन्थीनां वा नो कल्पते एतस्मात् क्षेत्राद् बहिर्विहर्तुम् । ज्ञानादिलाभार्थमपवादमाह—'तेण परं' इति, ततः पूर्वोक्तमर्यादितार्यक्षेत्रात् परम्-अग्रे अनार्यदेशेऽपि यत्र ज्ञानदर्शनचारित्राणि उत्सर्पन्ति वृद्धिमासादयन्ति तत्र विहर्तुं कल्पते, यदि पूर्वोक्तार्यक्षेत्राद्विहं कारणवशात् श्रुतस्थविरास्तक्षेत्रेऽपि तत्क्षेत्रगतजनानां सुलभबोधित्वप्राप्तिबुद्ध्या गता भवेयुः, ते च पश्चात् जह्वावलक्षणीत्वेन तत्रैव स्थिरवासे स्थिता भवेयुस्तेषां पार्श्वे ज्ञान-

दर्शनचोर्त्रिवृद्धिसंभवे ; इति वृद्ध्या यथावसर तत्रापि श्रमणश्रमणीना गन्तुं कल्पते, इत्यपवाद-
पदसंक्षेपार्थे । सुधर्मा स्वामी उपसहरति—‘त्ति वेमि’ इति, यथा भगवन्मुखात् श्रुतं तथैव
ब्रवीमि—कथयामि न तु स्वबुद्धयेति ॥ सू० ४९ ॥

इति श्री-विश्वविख्यात-जगद्गुरु-प्रसिद्धवाचक-पञ्चदशभाषाकलितललितकलापालापक-

प्रविशुद्धगणपयनैकग्रन्थनिर्मापक-वादिमानमर्दक-श्रीशाहूत्रपतिकोल्हापुरराजप्रदत्त-

“जैनाचार्य”—पदभूषित-कोल्हापुरराजगुरु-बालब्रह्मचारि-जैनाचार्य-जैन-

धर्म-दिवाकर-पूज्यश्री-घासीलालव्रतिविरचितायां “बृहत्कल्पसूत्रस्य”

चूर्णि-भाष्या-ऽवचूरीरूपायां व्याख्याया

प्रथमोद्देशकं समाप्तं ॥१॥

। अथ द्वितीयोद्देशकः ।

अथास्य द्वितीयोद्देशकादिसूत्रस्य प्रथमोद्देशकस्यान्तिमसूत्रेण सह क' सम्बन्धः । इत्यत्राह—
भाष्यकार —‘पुर्व्वं’ इत्यादि ।

भाष्यम्—पुर्व्वं आरियविसया, वु^१ साहूण गमणपाउग्गा ।

तत्थ निवासविही इह, दरिसिज्जइ एस संवंधो ॥१॥

छाया —पूर्व्वम् आर्यविषयाः, प्रोक्ता साधूनां गमनप्रायोग्या ।

तत्र निवासविधिरिह, दर्श्यते एष सम्बन्धः ॥१॥

अवचूरी —‘पुर्व्वं’ इति । पूर्व्वम्—प्रथमोद्देशकस्यान्तिमसूत्रे आर्यविषया आर्यदेशा-
साधूना गमनप्रायोग्या विहरणयोग्या प्रोक्ता, तत्र आर्यदेशेषु विहरता मुनीना कीदृशे उपाश्रये
वस्तव्यम् ? इति उपाश्रयनिवासविधि इह—अस्य द्वितीयोद्देशकस्य प्रथमे सूत्रे दर्श्यते । एष पूर्व्वो-
द्देशकान्तिमसूत्रेण सह अस्यादिसूत्रस्य सम्बन्धो वर्तते ॥१॥

इत्यनेन सम्बन्धेनायातेऽस्मिन् द्वितीयोद्देशके निर्ग्रन्थनिर्ग्रन्थीभिः कीदृशे उपाश्रये वस्तव्य-
मिति प्रदर्शयितुकाम सूत्रकारोऽस्मिन् विषये त्रीणि सूत्राणि वक्ष्यति, तत्र प्रथम सचित्तप्रति-
बद्धोपाश्रयवासप्रतिषेधसूत्रम् १, द्वितीयम्—ऋतुबद्धकाल्योग्योपाश्रयवासविधिप्रतिपादक सूत्रम् २,
तृतीयं चातुर्मासयोग्योपाश्रयविधिप्रतिपादकं सूत्रम् ३ चेति त्रीणि सूत्राणि, तत्र प्रथम सचित्त-
बीजप्रतिबद्धोपाश्रयनिवासनिषेधसूत्रमाह—‘उवस्सयस्स’ इत्यादि ।

सूत्रम्—उवस्सयस्स अंतो वगडाए सालीणि वा वीहीणि वा मुग्गाणि वा
मासाणि वा तिलाणि वा कुलत्थाणि वा गोहमाणि वा जवाणि वा जवजवाणि वा उक्खि-
त्ताणि वा विक्खित्ताणि वा विइकिण्णाणि वा विप्पकिण्णाणि वा नो कप्पइ निर्गंथाण वा
निर्गंथीण वा अहालंदमवि वत्थए ॥ सू० १ ॥

छाया—उपाश्रयस्य अन्तर्वगडायां शालयो वा व्रीहयो वा मुद्गा वा माषा वा
तिला वा कुलत्था वा गोधूमा वा यवा वा, यवयवा वा उत्क्षिप्ता वा विक्षिप्ता वा व्यतिकीर्णा
वा विप्रकीर्णा वा नो कल्पते निर्ग्रन्थानां वा निर्ग्रन्थीनां वा यथालब्धमपि वस्तुम् ॥ सू० १ ॥

चूर्णी—‘उवस्सयस्स’ इति । पूर्व्वोक्तपु आर्यक्षेत्रेषु विहरता श्रमणाना ऋतुबद्धकाले चातु-
र्मासे वा यत्र उपाश्रये स्थिति कर्तव्या भवेत् तस्य उपाश्रयस्य वगडाया ‘वगडा’ इति देशी शब्द-
प्राङ्गणवाचकस्तेन वगडायामिति उपाश्रयस्य प्राङ्गणे शालय शालिवीजानि, व्रीहय ता एव
शालिविशेषा, मुद्गा प्रसिद्धा, माषा ‘उडद्’ इति प्रसिद्धा, तिला, कुलत्था ‘कुलथी’ इति प्रसिद्धो
षान्यविशेषस्तस्या वीजानि, गोधूमा, यवा, यवयवा. ‘ज्वारी’ इति प्रसिद्धा, यवजातीयबी-
जानि वा, एतानि धान्यबीजानि यदि उपाश्रयप्राङ्गणे उद्दिष्टानि सामान्येन प्रसृतानि, विक्षिप्तानि

विशेषेण प्रसृतानि, व्यतिकर्णानि सर्वत्र प्रसृतानि वा भवेयुस्तादृशे उपाश्रये निर्ग्रन्थानां वा निर्ग्रन्थीनां वा यथालन्दमपि—क्षणमात्रमपि, यथालन्दशब्दो देशीयोऽत्र क्षणमात्रवाचकः, यावता कालेन जलार्द्रा हस्तरेखा शुष्यति तावत्कालमपि तत्र वस्तु नो कल्पते । तत्र वासे अग्रमत्तनामपि अकस्मात् सचित्तबीजसघटनस्यावश्यम्भावात् ॥ सू० १॥

अथ तत्रापि ऋतुबद्धकालयोग्योपाश्रयविधिप्रतिपादकं द्वितीयं सूत्रमाह—‘अह पुण’ इत्यादि ।

सूत्रम्—अह पुण एवं जाणिज्जा—(उवस्सयस्स अंतो वगडाए सालीणि वा०) नो उक्खित्ताइं नो विक्खित्ताइं नो विइकिण्णाइं नो विप्पकिण्णाइं (किन्तु) रासिकडाणि वा पुंजकडाणि वा भित्तिकडाणि वा कुलियाकडाणि वा लंछियाणि वा मुद्दियाणि वा पिहियाणि वा कप्पइ निगंथाण वा निगंथीण वा हेमतगिम्हासु वत्थए ॥ सू० २॥

छाया—अथ पुनरेवं जानीयात्—(उपाश्रयस्य अन्तर्वगडायां शालयो वा०) नो उत्क्षिप्ताः, नो विक्षिप्ताः, नो व्यतिकीर्णाः, नो विप्रकीर्णाः, (किन्तु) राशीकृता वा, पुञ्जीकृता वा, भित्तिकृता वा, कुलिकाकृता वा, लाञ्छिता वा, मुद्रिता वा, पिदिता वा, कल्पते निर्ग्रन्थानां वा निर्ग्रन्थीना वा हेमन्तग्रीष्मेषु वस्तुम् ॥ सू० २॥

चूर्णी—‘अह पुण’ इति । तत्रार्थदेशे वस्तुमिच्छन्तो मुनय अथ पुनरिति पूर्वसूत्रोक्तशाल्यादिबीजोत्क्षेपादिविपरीतमुपाश्रयं जानीयात्, अत्र पूर्वसूत्रोक्तपाठस्यानुवृत्तिं कर्त्तव्या, यथा उपाश्रयस्य वगडायां शालिव्रीजादीनि नो नैव उत्क्षिप्तानि विक्षिप्तानि व्यतिकीर्णानि किन्तु तानि तत्र वक्ष्यमाणप्रकारेण स्थितानि भवेयुः, यथा राशीकृतानि एकत्र राशिं कृत्वा स्थापितानि, पुञ्जीकृतानि—दीर्घगोलाकारराशिं कृत्वा स्थापितानि, भित्तिकृतानि—भित्तौ कृतानि इष्टकादिरचितभित्तिनिश्रया स्थापितानि कुलिकाकृतानि मृत्पिण्डनिर्मित कुड्याकार स्थानं कुलिकोच्यते तत्रालीनानि कृत्वा स्थापितानि, लाञ्छितानि भस्मादिना चिन्हितानि, मुद्रितानि छगणमृत्तिकादिना अङ्कितानि आवृतानि, पिहितानि किलिञ्जकटादिना शाल्यादिना वा एवमेव स्थगयित्वा स्थापितानि भवेयुरत्रोपाश्रये तदा तत्र निर्ग्रन्थानां निर्ग्रन्थीनां हेमन्तग्रीष्मेषु ऋतुवद्भेदेषु अष्टसु मासेषु मध्ये स्वस्वकल्पकाले वस्तु कल्पते । एतादृशप्रकारेण स्थितेषु शाल्यादिबीजेषु तत्र वसतां मुनीनां सचित्तसंघट्टनादिप्रसङ्गाभावात् । तत्रापि चातुर्मासकाले न कल्पते, चातुर्मासे बीजानां गृहस्थकृतनिस्सारणपुन स्थापनयोर्भूयो भूय प्रसङ्गेन सचित्तसंघट्टनादेरवश्यम्भावात् ॥ सू० २॥

अथ तत्रापि चातुर्मासयोग्योपाश्रयविधिप्रतिपादकं तृतीयं सूत्रमाह—‘अह पुण’ इत्यादि ।

सूत्रम्—अह पुण एवं जाणिज्जा (उवस्सयस्स अंतो वगडाए सालीणि वा०) नो रासिकडाइं, नो पुंजकडाइं, नो भित्तिकडाइं, नो कुलियाकडाइं, (किन्तु) कोट्टाउत्ताणि वा, पल्लाउत्ताणि वा, मंचाउत्ताणि वा, मालाउत्ताणि वा ओलित्ताणि वा लिताणि वा, पिहि-

याणि वा लङ्घियाणि वा, मुद्रियाणि वा कप्पइ निगंथाण वा निगंथीण वा वासा-
वास वत्थए ॥ सू० ३ ॥

छाया—अथ पुनरेवं जानीयात् (उपाश्रयस्यान्तर्वगडाया शालयो वा०)नो राशीकृ-
तानि वा नो पुञ्जीकृतानि नो भित्तिकृतानि नो कुलिकाकृतानि (किन्तु)कोष्ठागुप्तानि वा
पल्यागुप्तानि वा, मञ्चागुप्तानि वा, मालागुप्तानि वा, अवलिप्तानि वा, लिप्तानि वा, पिद्धि-
तानि वा, लाञ्छितानि वा, मुद्रितानि वा, कल्पते निर्ग्रन्थाना वा निर्ग्रन्थीना वा वर्षावासं
वस्तुम् ॥ सू० ३ ॥

चूर्णी—‘अह पुण’ इति । चातुर्मासवस्तुक्रामो मुनि अथ—पूर्वोक्तप्रकारादन्यथाप्रकारेण पुन-
रेव जानीयात्, यथा—प्रथमसूत्रानुवृत्त्या उपाश्रयस्यान्तर्वगडाया शालिबीजानि वा, इत्यादिपूर्वो-
क्तानि बीजानि पूर्ववत् नो राशीकृतानि नो पुञ्जीकृतानि नो भित्तिकृतानि नो कुलिकाकृतानि,
एतानि पदानि पूर्ववद् व्याख्येयानि, किन्तु तानि शाल्यादिबीजानि कोष्ठागुप्तानि—कोष्ठेषु—कुशू-
लेषु—‘कोठी’ इतिप्रसिद्धेषु प्रक्षिप्य आ—समन्ताद् गुप्तानि गोपितानि गुप्तीकृतानि अचक्षुर्विषयी-
कृतानि, पल्यागुप्तानि वा—पल्येषु काष्ठगोमयमृत्तिकालिप्तवशदलादिनिर्मितधान्याधारपात्रविशेषेषु
‘पल्ला’ इति प्राचीनसमयप्रसिद्धेषु आगुप्तानि समन्ततो गुप्तीकृतानि, मञ्चागुप्तानि वा—मञ्चेषु स्तम्भो-
परि मृत्तिकागोमयलिप्तवशदलादिना निर्मितेषु गोलकारेषु उपर्याच्छादनसहितेषु धान्याधारविशेषेषु
प्रक्षिप्य गुप्तीकृतानि, मालागुप्तानि वा—मालेषु गृहस्थोपरि द्वितीयभूमितलगतेषु स्थानेषु प्रक्षिप्य
गुप्तीकृतानि भवेयु, तान्यपि अवलिप्तानि तद्द्वारदेश काष्ठपट्टादिना पिधाय गोमयमृत्तिकादिना
कृतोपलेपानि, लिप्तानि विशेषेण सर्वान्त खरण्टितानि, पिद्धितानि तन्मुखाकारसमीचीनाच्छादकेन
सम्यक्तया गुप्तीकृतानि, लाञ्छितानि—रेखाऽक्षरादिकरणेन चिह्नितानि, मुद्रितानि—मृत्तिकादिना तद्गत-
च्छिद्राणि विलिप्य कृतमुद्रायुक्तानि भवेयुस्तस्मिन्, एवविधे उपाश्रये निर्ग्रन्थाना वा निर्ग्रन्थीना
वा वर्षावासे चातुर्मास वस्तु कल्पते । एवप्रकारेण स्थापितानि शालिबीजादीनि चातुर्मासे
नोद्घाटयन्ते तेन तत्र वसता श्रमणाना सचित्तश्रीजादिसघट्टनाशङ्काया अभावादिति ॥ सू० ३ ॥

पूर्वं सचित्तप्रतिबद्धोपाश्रयनिवासनिषेध, ऋतुवद्वाचातुर्मासयोग्योपाश्रयनिवासविधिश्च प्रद-
शित, साम्प्रत सुराविकटकुम्भादिप्रतिबद्धोपाश्रयनिवासे सापवाद विधिं प्रदर्शयन्नाह ‘उवस्सयस्स
सुरावियडकुंभे’ इत्यादि ।

सूत्रम्—उवस्सयस्स अंतो वगडाए सुरावियडकुंभे वा, सोवीरवियडकुंभे वा, उव-
निक्खिते सिया, नो कप्पइ निगंथाण वा निगंथीण वा अहालंदमवि वत्थए, हुरत्था
य उवस्सयं पडिलेहमाणे नो लमेज्जा एवं से कप्पइ एगरायं वा दुरायं वा वत्थए,
जे तत्थ एगरायाओ वा दुरायाओ वा पर वसड से सतरा छेए वा परिहारे वा ॥ सू० ४ ॥

छाया—उपाश्रयस्य अन्तर्वगडाया सुराविकटकुम्भो वा सोवीरविकटकुम्भो वा
उपनिक्षिप्त स्यात्, नो कल्पते निर्ग्रन्थानां वा निर्ग्रन्थीना वा यथालन्दमपि वस्तुम्, हुरत्था

च उपाश्रयं प्रतिलिखन् नो लभेत एव तस्य कल्पते एकरात्रं वा द्विरात्रं वा वस्तुम्, यस्तत्र एकरात्राद् वा द्विरात्राद् वा परवसति तस्य स्वान्तरात् छेदो वा परिहारो वा ॥ सू. ४ ॥

चूर्णी—‘उवस्सयस्स’ इति । उपाश्रयस्यान्तर्गङ्गायां सुराविकटकुम्भो वा सुराविकटस्य पिष्ट-निष्पन्नमधस्य कुम्भो घटो वा, सौवीरविकटस्य—पिष्टवर्जित गुडादिनिष्पन्नमधस्य कुम्भो घटो वा उप-निक्षिप्तः स्यात् स्थापितो भवेत् तदा तत्र निर्ग्रन्थानां वा निर्ग्रन्थीनां वा यथालन्दमपि—क्षणमात्रमपि आर्द्रहस्तेरेखापरिशोषणकालमात्रमपि वस्तु नो कल्पते । इत्युत्सर्गमूत्रम् । अथापवादमाह—‘हुरत्था’ इति देशीशब्द बहिरर्थप्रतिपादकस्तेन बहिश्च तादृशोपाश्रयाद् बहिर्ग्रन्थं च उपाश्रयं प्रतिलिखन् शोध-यन् यदि नो लभेत तत्र ग्रामनगरादौ निर्दोषोपाश्रयं न प्राप्नुयात् तदा एवम्—एतादृश्यां परिस्थितौ सत्यां ‘से’ तस्य अत्र निर्ग्रन्थजातित्वेन एकवचनम्, कल्पते तथाविधेऽपि उपाश्रये एकरात्रं वा द्विरात्रं वा अत्र रात्रपदेन अहोरात्रं गृह्यते तेन एकाहोरात्रं वा द्व्यहोरात्रं वा वस्तुम् । किन्तु ‘जे’ यः कोपि साधु तत्र तादृशे उपाश्रये एकरात्राद्वा द्विरात्राद्वा परम्—अधिकं त्रिचतूरात्रादिकं यावत् वसति ‘से’ तस्य ‘संतरा’ स्वान्तरात् स्वकृतं यद् अन्तरं भगवदुक्तैकद्विरात्रतो भेदं त्रिचतूरात्रादिकालावस्थान-रूपं तस्मात्, भगवदाज्ञामेदकरणात् भगवदाज्ञाऽनाराधनादित्यर्थः छेदो वा छेदः पञ्चरात्रिन्दि-वादि, परिहारो वा मासलघुकादिस्तपोविशेषो वा आपद्यते इति ॥ सू. ४ ॥

पूर्वसूत्रे सुराविकटादिप्रतिबद्धोपाश्रयवासस्य निषेधः, सापवादं विधिश्च प्रदर्शितः, साम्प्रतं पूर्ववदेव उदकविकटादिप्रतिबद्धोपाश्रयस्य निषेधः सापवादं विधिं च प्रदर्शयति—‘उवस्सयस्स’, इत्यादि ।

सूत्रम्—‘उवस्सयस्स’ अतो वगडाए सीओदगवियडकुंभे वा उसिणोदगवियड-कुंभे वा उवनिक्खित्ते सिया, नो कप्पइ निग्गंथाण वा निग्गंथीण वा अहालंदमपि वत्थए । हुरत्था य उवस्सयं पडिलेहमाणे नो लभेज्जा एवं से कप्पइ एगराय वा दुरायं वा वत्थए, जे तत्थ एगरायाओ वा दुरायाओ वा पर वसइ से संतरा छेए वा परिहारे वा ॥ सू. ५ ॥

छाया—उपाश्रयस्य अन्तर्बगङ्गाया शीतोदकविकटकुम्भो वा उष्णोदकविकटकुम्भो वा उपनिक्षिप्तः स्यात् नो कल्पते निर्ग्रन्थानां वा निर्ग्रन्थीनां वा यथालन्दमपि वस्तुम्, हुरत्था च उपाश्रयं प्रतिलिखन् नो लभेत एव तस्य कल्पते एकरात्रं वा द्विरात्रं वा वस्तुम्, यस्तत्र एकरात्राद्वा द्विरात्राद्वा परं वसति तस्य स्वान्तरात् छेदो वा परिहारो वा ॥ सू. ५ ॥

चूर्णी—‘उवस्सयस्स’ इति । अस्य सूत्रस्य व्याख्या सुराविकटकुम्भमूत्रवदेव ज्ञातव्या, नवरं—विशेष एतावानेव यत् अत्र ‘सीओदगवियडकुंभे वा उसिणोदगवियडकुंभे वा’ इति वाच्यम् अत्रायमर्थः—शीतोदकविकृतकुम्भं शीतोदकं च तद् विकृतं च स्ववर्णादिना ध्वस्तं शीतोदकविकृतं विकृतशीतोदकं, तस्य कुम्भो घटः, एवम् उष्णोदकविकृतकुम्भ—उष्णोदकं च तद् विकृतं च उष्णोदकविकृतं विकृतोष्णोदकं तस्य कुम्भो घटो यत्रोपाश्रये उपनिक्षिप्तो भवेत् । शेषं सर्वं पूर्व-वदिति ॥ सू. ५ ॥

साम्प्रतमग्निकायप्रतिबद्धोपाश्रयसूत्रमाह—‘उवस्सयस्स० सव्वराईए’ इत्यादि ।

सूत्रम्—उवस्सयस्स अंतो वगडाए सव्वराईए जोई झियाएज्जा नो कप्पइ निगंथाण वा निगंथीण वा अहालदमवि वत्थए, हुरत्था य उवस्सयं पडिलेहमाणे नो लभेज्जा एवं से कप्पइ एगराय वा दुरायं वा वत्थए, जे तत्थ एगरायाओ वा दुरायाओ वा परं वसइ से सतरा छेए वा परिहारे वा ॥ सू० ६ ॥

छाया—उपाश्रयस्य अन्तर्वगडाया सार्वरात्रिक ज्योति ध्मायेत् नो कल्पते, निर्ग्रन्थाना वा निर्ग्रन्थीना वा यथालन्दमपि वस्तुम्, हुरत्था च उपाश्रय प्रतिलिखन् नो लभेत पक्ष तस्य कल्पते एकरात्रं वा द्विरात्रं वा वस्तुम्, यस्तत्र एकरात्राद्वा द्विरात्राद्वा परं वसति तस्य स्वान्तरात् छेदो वा परिहारो वा ॥ सू० ६ ॥

चूर्णी—‘उवस्सयस्स’ इति । इदमपि सूत्रं सुराविकटकुम्भसूत्रवदेव व्याख्येयम्, विशेषस्त्वयम्—अत्र सव्वराईए जोई झियाएज्जा इति वाच्यम्, तस्यायमर्थ—सार्वरात्रिक-परिपूर्णरात्रिव्यापक ज्योति अग्निकाय ध्मायेत् प्रज्वलेत्, शेष पूर्ववत् । साधूनामत्र वासे यत्राग्निकायविराधना तत्र षट्कायविराधना स्यादत षट्कायविराधनादोष आपद्येत । अन्योपाश्रयालामे एकद्विरात्र वस्तु कल्पते इति कारणजातेऽपवाद ॥ सू० ६ ॥

अथ प्रदीपप्रतिबद्धोपाश्रयसूत्रमाह—‘उवस्सयस्स० पईवे’ इत्यादि ॥

सूत्रम्—उवस्सयस्स अतो वगडाए सव्वराईए पईवे पईवेज्जा नो कप्पइ निगंथाण वा निगंथीण वा अहालदमवि वत्थए, हुरत्था य उवस्सयं पडिलेहमाणे नो लभेज्जा एवं से कप्पइ एगरायं वा दुरायं वा वत्थए, जे तत्थ एगरायाओ वा दुरायाओ वा परं वसइ से सतरा छेए वा परिहारे वा ॥ सू० ७ ॥

छाया—उपाश्रयस्यान्तर्वगडाया सार्वरात्रिक प्रदीप प्रदीप्येत, नो कल्पते निर्ग्रन्थानां वा निर्ग्रन्थीना वा यथालन्दमपि वस्तुम्, हुरत्था च उपाश्रयं प्रतिलिखन् नो लभेत पक्ष तस्य कल्पते एकरात्रं वा द्विरात्रं वा वस्तुम्, यस्तत्र एकरात्राद्वा द्विरात्राद्वा परं वसति तस्य स्वान्तरात् छेदो वा परिहारो वा ॥ सू० ७ ॥

चूर्णी—‘उवस्सयस्स’ इति । इदं प्रदीपसूत्रमपि सुराविकटकुम्भसूत्रवदेव व्याख्येयम्, विशेषस्त्वयम्—‘सव्वराईए’ सार्वरात्रिक परिपूर्णरात्रिव्यापक सपूर्णरात्रिं यावत् प्रदीप तैलप्रदीपो विद्युत्प्रदीपो वा दीप्येत प्रज्वलेत् तदा तत्र यथालन्दमपि निर्ग्रन्थनिर्ग्रन्थीना वस्तुं न कल्पते अन्योपाश्रयाभावे एकद्विरात्रं तत्र वस्तुं कल्पते, इत्यादि पूर्ववद् व्याख्या कर्तव्येति । अग्न्यारम्भे साधूना वस्तु न कल्पते तत्र पूर्ववदेव षट्कायविराधनादयो दोषा समवेयु दीपेषु पतता पतङ्गादिप्राणिना विगधनासम्भव, उपव्यादिषु तेषा पतनात् सावुशरीरेणापि विराधना स्यात्, इत्यादिदोषसघातसंभवात्, अपवादे अन्योपाश्रयालामे एकद्विरात्र कल्पतेऽपि, इति सूत्रागम्य ॥ सू० ७ ॥

पूर्वं सार्वरात्रिकप्रदीपप्रतिबद्धोपाश्रये निर्ग्रन्थनिर्ग्रन्थीभिर्न स्थातव्यमिति प्रोक्तम्, साम्प्रत पिण्डादिप्रतिबद्धोपाश्रयविषये त्रीणि सूत्राणि वक्ष्यति, तत्र प्रथमं पिण्डादिप्रतिबद्धोपाश्रय-निवासप्रतिषेधसूत्रम् १, द्वितीयं ऋतुवद्धकालयोग्योपाश्रयनिवासविधिप्रतिपादक सूत्रम् २, तृतीयं चातुर्मासयोग्योपाश्रयनिवासविधिप्रतिपादक सूत्रं ३ चेति, तत्र प्रथमं पिण्डादिप्रतिबद्धोपाश्रयनिवास-निषेधसूत्रमाह—‘उवस्सयस्स’ इत्यादि ।

सूत्रम्—उवस्सयस्स अंतो वगडाए पिंडए वा लोयए वा खीरे वा दहिं वा णवणीए वा सर्पिं वा तेल्ले वा फाणिए वा पूवे वा सक्कुली वा सिहरिणी वा उक्खि-त्ताणि वा विक्खित्ताणि वा विइक्किणाणि वा विप्पइणाणि वा नो कप्पइ निगंथाण वा निगंथीण वा अहालंदमवि वत्थए ॥ सू० ८ ॥

छाया—उपाश्रयस्य अन्तर्वगडायां पिण्डको वा लोचकं वा क्षीरं वा दधि वा नवनीतं वा सर्पिर्वा तैलं वा फाणितं वा अपूपो वा शङ्कुली वा शिखरिणी वा उत्क्षिप्तानि वा विक्षिप्तानि वा व्यतिक्रीणानि वा विप्रकीर्णानि वा नो कल्पते निर्ग्रन्थानां वा निर्ग्रन्थीनां वा यथालन्दमपि वस्तुम् ॥ सू० ८ ॥

चूर्णी—‘उवस्सयस्स’ इति । उपाश्रयस्य अन्तर्वगडाया पिण्डको वा पिण्डस्तावत् विशिष्ट-त्वादुरससपादितं गोलाकारो मोदकादिपदार्थः, अथवा गुडधृतशर्करादिवस्तुना पिण्डितो हस्ते ग्रहण-योग्यः पदार्थः पिण्ड उच्यते, स पिण्डकः, लोचकं दुग्धादिविकृतिनिष्पन्नं भोज्यवस्तुजातम्, अथवा ‘मावा’ इति प्रसिद्धं खाद्यवस्तुजातं लोचकं कथ्यते, यस्य ग्रहणे हस्तौ खरण्ट्येते तत्, क्षीरं वा दुग्धम्, दधि वा, नवनीतं प्रक्षणं ‘मक्खन’ इति प्रसिद्धम् सर्पिं—धृतं वा, तैलं वा, फाणितं द्रवितगुडरूपं गुडस्य-पूर्वरूपं वा, पूष—अपूपः. ‘मालूआ’—पदवाच्यो वा, शङ्कुली ‘पुडी’ इति प्रसिद्धा शिखरिणी शर्करायुक्त-दधिविकृतिरूपा शिखण्डपदवाच्या वा, एतानि आर्द्रशुष्करूपाणि भक्ष्याणि यदि उत्क्षिप्तानि विक्षिप्तानि व्यतिक्रीणानि विप्रकीर्णानि इतस्तत् प्रस्तुतानीत्यर्थः, एषां प्रत्येकपदानां पृथक् पृथक् व्याख्या शालिबी-जसूत्रे गता तत्रतोऽवसेया, तदा निर्ग्रन्थानां वा निर्ग्रन्थीनां वा ऋतुवद्धकाले वा चातुर्मासे वा कस्मिंश्चि-दपि काले यथालन्दमपि क्षणमात्रमपि आर्द्रहस्तरेखाशोषणकालमात्रमपि तत्र वस्तु न कल्पते । तत्र वासे गमनागमनेन वस्तुविनाशसंभवेन तदधिपतेर्मनसि साधु प्रति दुर्भावो जायते, लोके साधोस्तद्रत-पदार्थलोलुपता लक्ष्यते बालगलनसाधूनां तद्गक्षणाकाङ्क्षाऽपि संभवेत्, इत्यादिदोषसंभवात्-निर्ग्रन्थनिर्ग्रन्थीभिः क्षणमात्रमपि न तिष्ठेदिति भावः ॥ सू० ८ ॥

अथ तत्रापि ऋतुवद्धकालयोग्योपाश्रयवासविधिप्रतिपादकं द्वितीयं सूत्रमाह—‘अहं पुण’ इत्यादि ।

सूत्रम्—अहं पुण एवं जाणेज्जा—(उवस्सयस्स अंतो वगडाए पिंडए वा०) नो उक्खित्ताइं वा, नो विक्खित्ताइं वा नो विइक्किणाइं वा नो विप्पक्किणाइं वा (किन्तु) रासि-

कडाणि वा पुंजकडाणि वा भित्तिकडाणि वा कुलियाकडाणि वा लंछियाणि वा मुहियाणि वा पिहियाणि वा कप्पइ निगंथाण वा निगंथीण वा हेमंतगिम्हासु वत्थए ॥ सू० ९ ॥

छाया—अथ पुनरेवं जानीयात् (उपाश्रयस्य अन्तर्वंगडाया पिण्डको वा०) नो उत्क्षिप्तानि वा नो चिक्षिप्तानि वा नो व्यतिकीर्णानि वा नो विप्रकीर्णानि वा (किन्तु) राशीकृतानि वा पुञ्जीकृतानि वा भित्तिकृतानि वा कुलिकाकृतानि वा लाञ्छितानि वा मुद्रितानि वा पिहितानि वा कल्पते निर्ग्रन्थाना वा निर्ग्रन्थीना वा हेमन्तग्रीष्मेषु वस्तुम् ॥

चूर्णी—‘अह पुण’ इति । अथ पूर्वप्रदर्शिताद् अन्यथा पुन साधुर्जानीयात् उपाश्रयान्तर्वंगडाया पिण्डकादीनि खाद्यवस्तूनि नो उत्क्षिप्तानि, इत्यादिपदाना व्याख्या पूर्ववत्, एवप्रकारेण पूर्वोक्तपिण्डकादिवस्तूनि स्थापितानि भवेयुस्तदा हेमन्तग्रीष्मेषु अष्टमासात्मकेषु यथाकल्पकाल यावत् निर्ग्रन्थनिर्ग्रन्थीना तत्र वस्तुं कल्पते तत्र पूर्वोक्तदोषासम्भावात् ॥ सू० ९ ॥

अथ तत्रापि चातुर्मासनिवासयोग्योपाश्रयनिवासविधिप्रतिपादक तृतीयसूत्रमाह—‘अह पुण’ इत्यादि ।

सूत्रम्—अह पुण एवं जाणेज्जा (उवस्सयस्स अंतो वगडाए पिण्डए वा०) नो रासिकडाणि वा नो पुंजकडाणि वा नो भित्तिकडाणि वा नो कुलियाकडाणि वा कोट्टाउत्ताणि वा पल्लाउत्ताणि वा मंचाउत्ताणि वा मालाउत्ताणि वा ओलित्ताणि वा विलित्ताणि वा लंछियाणि वा मुहियाणि वा पिहियाणि वा, कप्पइ निगंथाण वा निगंथीण वा वामावासं वत्थए ॥ सू० १० ॥

छाया—अथ पुनरेवं जानीयात् (उपाश्रयस्य अन्तर्वंगडायां पिण्डको वा०) नो राशीकृतानि वा नो पुञ्जीकृतानि वा नो भित्तिकृतानि वा नो कुलिकाकृतानि वा कोष्ठागुप्तानि वा पल्यागुप्तानि वा मञ्चागुप्तानि वा मालागुप्तानि वा अवलितानि वा विलितानि वा लाञ्छितानि वा मुद्रितानि वा पिहितानि वा कल्पते निर्ग्रन्थाना वा निर्ग्रन्थीनां वा वर्षावासं वस्तुम् ॥ सू० १० ॥

चूर्णी—‘अह पुण’ इति । अथ तत्र चातुर्मास वस्तुकामो मुनिर्यदि एव वक्ष्यमाणप्रकारेण जानीयात्, किं जानीयादित्याह—पिण्डकादारम्य शिखरिणीपर्यन्तानि भक्ष्यद्रव्याणि ‘नो राशीकृतानि इत्यादीनि पिहितानि वा’ इति पर्यन्तानि पदानि शालिबीजप्रकरणगततृतीयसूत्रवद् व्याख्येयानि, एवविधो यदि उपाश्रयो भवेत् तदा तत्र निर्ग्रन्थनिर्ग्रन्थीना वर्षावासे चातुर्मासं वस्तुं कल्पते, पूर्वोक्तप्रकारेण रक्षिताना पिण्डकादिभक्ष्यपदार्थाना भूयो भूयो निष्कासनस्थापनाद्यभावेन दोषाभावादिति ॥ सू० १० ॥

पूर्वं निर्ग्रन्थनिर्ग्रन्थीना सामान्यत सदोषा उपाश्रया प्रतिपादिता, साम्प्रतं केवलं निर्ग्रन्थीनां शेषकालवासे सदोपस्थानानि निषेधयितुमाह — 'नो कप्पइ० अहे आगमणगिहंसि' इत्यादि ॥

सूत्रम्—नो कप्पइ निगंथीणं अहे आगमणगिहंसि वा वियडगिहंसि वा वंसीमूलंसि वा रुक्खमूलंसि वा अब्भावगासियंसि वा वत्थए ॥ सू० ११ ॥

छाया—नो कल्पते निर्ग्रन्थीना अधः आगमनगृहे वा विवृतगृहे वा, वंशीमूले वा वृक्षमूले वा अभ्रावकाशिके वा वस्तुम् ॥ सू० ११ ॥

चूर्णी—'नो कप्पइ' इति । निर्ग्रन्थीनां, 'अधः' शब्दोऽत्र मध्यार्थक 'अधः' इत्यर्थकोऽपि वा, तेन 'अवआगमनगृहे' इति आगमनगृहमध्ये इत्यर्थः, अधः—शब्दस्य सर्वत्र सम्बन्धः कार्यः, तत्र आगमनगृहे पथिकादीना ग्रामाद् ग्रामान्तरे गमनागमनं कुर्वता निवासार्थं यद् गृह तस्मिन् पथिकनिवासस्थाने इत्यर्थः, अधोविवृतगृहे वा विवृतम् चतुर्दिक्षु आवरणवर्जितम् उपर्याच्छादितं यद् गृह तद् विवृतगृह, तस्मिन् तन्मध्ये अधोवंशीमूले वा वंशीमूलं तावद् गृहाद्वहिर्विशदलनिर्मितं गृहम् तस्मिन्, गृहाद्वहिः, प्राचूर्णकादिसर्वसाधारणजनोपवेशनस्थानमध्ये इत्यर्थः, अधोवृक्षमूले वा वटपिप्पलादिवृक्षतले, अभ्रावकाशिके—अभ्रस्य आकाशस्य अवकाशः प्रचुरतया यत्र तत् अभ्रावकाशिकं, तस्मिन् अप्पाच्छादिताधिकानाच्छादितगृहमध्ये आकाशबहुलस्थानमध्ये इत्यर्थः, एनाद्वे गृहे साध्वीनां वस्तु नो कल्पते, तस्य सागारिकनिश्राहत्यात् सर्वसाधारणजनानां गमनागमनेनोच्चारप्रस्रवणादिपरिष्ठापने आहारादिकरणे च लोकानां दृष्टिपातादिभावात्, क्षोशरीरत्वेन ब्रह्मव्रते उपसर्गसमवाच्चेति ॥ सू० ११ ॥

पूर्वं निर्ग्रन्थीनामागमनगृहादिषु वासो निषिद्धः, साम्प्रतं निर्ग्रन्थानामत्र कल्पते इति तद्विषये निर्ग्रन्थसूत्रमाह—'कप्पइ' इत्यादि ॥

सूत्रम्—कप्पइ निगंथाणं अहे आगमणगिहंसि वा वियडगिहंसि वा वंसीमूलंसि वा रुक्खमूलंसि वा अब्भावगासियंसि वा वत्थए ॥ सू० १२ ॥

छाया—कल्पते निर्ग्रन्थानां अधः आगमनगृहे वा विवृतगृहे वा वंशीमूले वा वृक्षमूले वा अभ्रावकाशिके वा वस्तुम् ॥ सू० १२ ॥

चूर्णी—'कप्पइ' इति । पूर्वोक्तेषु आगमनगृहादिषु निर्ग्रन्थानां कल्पते, इति सूत्रार्थः । पुरुषशरीरत्वेन साधूनां तदोषानापातात् । आपवादिकमिदं सूत्रम्—यत् अन्योपाश्रयाभावेऽल्पकालार्थं कल्पते, नतु शेषकाले मासकल्पं यावत् चातुर्मासं यावद्वेति भावः ॥ सू० १२ ॥

पूर्वं निर्ग्रन्थानामागमनगृहादिषु वासो विहितः, स च शय्यातरमाश्रित्य भवतीति तत्प्रसङ्गात् शय्यातरवक्तव्यता प्रस्तौति, तत्र प्रथमम् अनेकशय्यातरेषु एक शय्यातरं कुर्यादिति प्रतिपादयितुमाह—'एणे' इत्यादि ।

सूत्रम्—एगे सागारिण् पारिहारिण्, दो तिन्नि चत्तारि पंच सागारिया पारिहारिया, एगं तत्थ कप्पागं ठविचा अवसेसे निव्विसेज्जा ॥ सू० १३ ॥

छाया—एकः सागारिकः पारिहारिक द्वौ त्रयः चत्वारः पञ्च सागारिकाः, एक तत्र कल्पकं कृत्वा शेषान् निर्विशेत् ॥ सू० १३ ॥

चूर्णी—‘एगे’ इति । सागारिक अगारेण गृहेण सहित सागारः, स एव सागारिक गृहस्वामी शय्यातर इत्यर्थः । शय्यातर इति कोऽर्थः ? शय्या साधुभ्यो वसतिं दत्त्वा तरति संसारसागरं पारयति यः स शय्यातरः, अथवा शय्याया—वसतेर्दानेन भवपरंपरारूपं संसारप्रवाहं तरति योऽसौ शय्यातरः कथ्यते । अत्र शिष्यप्रश्नः—स एक सागारिक पारिहारिक परिहारं परित्यागं अर्हतीति पारिहारिक भिक्षादिग्रहणपरिहारयोग्यो भवति, तथैव द्वौ त्रयः चत्वारः पञ्च वाऽपि पारिहारिका भिक्षादिपरिहरणयोग्या भवन्ति किम् ? आचार्यस्तत्र विधिमाह—य उपाश्रयो दायादभागमिश्रो भवेत्, अथवा बहुजनसाधारणं देवकुलादिकं वा भवेत्, एवं यस्य स्थानस्य द्वाद्यादयः स्वामिनो भवेयुस्तत्र तेषु मन्ये एक स्वामिनः कल्पकः शय्यातरकल्पयोग्यः शय्यातरत्वेन स्थापयित्वा तेष्वेकं शय्यातरं कृत्वा अवशेषान् अवशिष्टान् तदितरान् निव्विसेज्जा—निर्विशेत् विसर्जयेत्, शय्यातरत्वेन न गणयेत् । अथवा अवशेषान् शेषाणां गृहेषु इत्यर्थः ।

‘निव्विसेज्जा’ निर्विशेत् प्रविशेत् अहाराद्यर्थं तेषां गृहेषु अनुप्रविशेदिति भावः ॥ सू० १३ ॥

पूर्वसूत्रे एकः शय्यातरः कर्तव्यः, इति प्रोक्तम्, साम्प्रतमत्र आरभ्य शय्यातरपिण्डस्य निर्ग्रन्थनिर्ग्रन्थीसमुच्चयेन ग्रहणविषये विधिं प्रतिपादयितुमाह—‘नोकप्पइ० सागारियपिण्डं’ इत्यादि ।

सूत्रम्—नो कप्पइ निगंथाण वा निगंथीण वा सागारियपिण्डं बहिया अनीहडं असंसट्ठं वा संसट्ठं वा पडिगाहित्तए ॥ सू० १४ ॥

छाया—नो कल्पते निर्ग्रन्थानां वा निर्ग्रन्थीनां वा सागारिकपिण्डं बहिः अनिर्हृतं असंसृष्टं वा संसृष्टं वा प्रतिग्रहीतुम् ॥ सू० १४ ॥

चूर्णी—‘नो कप्पइ’ इति । निर्ग्रन्थानां वा निर्ग्रन्थीनां वा द्रव्यानामपि सागारिकपिण्डं सागारिकस्य—यो गृहस्थः शय्यातरत्वेन स्थापितस्तस्य पिण्डम्—अशनादिकं, यः पिण्डः बहिः शय्यातरगृहाद् बहिः अनिर्हृतः अनिस्सृतः अन्यगृहे न नीतः शय्यातरगृहे एव स्थितः स असंसृष्टो वा शय्यातरेतरपिण्डेन अमिलितो वा, अथवा संसृष्टो वा मिलितो वा भवेत् तं तादृशं शय्यातरपिण्डं नो कल्पते प्रतिग्रहीतुम्, शय्यातरपिण्डग्रहणस्य शास्त्रे सर्वत्र निषिद्धत्वात् ॥ सू० १४ ॥

अथ शय्यातरपिण्डस्यान्यनिषेधविधिमाह—‘नो कप्पइ’ इत्यादि ।

सूत्रम्—नो कप्पइ निगंथाण वा निगंथीण वा सागारियपिण्डं बहिया अनीहडं असंसट्ठं पडिगाहित्तए । कप्पइ निगंथाण वा निगंथीण वा सागारियपिण्डं बहिया अनीहडं संसट्ठं पडिगाहित्तए ॥ सू० १५ ॥

छाया— नो कल्पते निर्ग्रन्थानां वा निर्ग्रन्थीना वा सागारिकपिण्डं बहिर्निर्हृतं असंसृष्टं प्रतिग्रहीतुम् । कल्पते निर्ग्रन्थाना वा निर्ग्रन्थीनां वा सागारिकपिण्डं बहिर्निर्हृतं संसृष्टं प्रतिग्रहीतुम् ॥ सू० १५ ॥

चूर्णी—‘नो कप्पइ’ इति । शय्यातरपिण्डं शय्यातरगृहाद् बहिस्तु निर्हृतं—निस्तुतं अन्यगृहे नीतो भवेत् किन्तु स तत्र असंसृष्टं अन्यदीयपिण्डेन असमिलितं अन्यगृहीतत्वेन अन्यदीयपिण्डत्वं न प्राप्तं शय्यातरस्वत्वसहित एव भवेत्, तं पिण्डं प्रतिग्रहीतुं निर्ग्रन्थनिर्ग्रन्थीना नो कल्पते शय्यातरस्वत्वेन अनिर्मुक्तत्वात् । तर्हि कथं कल्पते? इति कल्पविधिं दर्शयति—बहिर्निर्हृतः यदि शय्यातरगृहादन्यगृहे नीतः सन् स शय्यातरपिण्डं संसृष्टं अन्यदीयपिण्डेन समिलितं अन्यदीयपिण्डत्वं प्राप्तं शय्यातरस्वत्वविनिर्मुक्तो भवेत् तदा तं तादृशं शय्यातरपिण्डं प्रतिग्रहातुं निर्ग्रन्थनिर्ग्रन्थीना कल्पते तस्य शय्यातरस्वत्वविनिर्मुक्तत्वात् ॥ सू० १५ ॥

अथ शय्यातरगृहविनिर्गतासंसृष्टपिण्डस्य संसृष्टकरणे प्रायश्चित्तं प्रदर्शयति—‘जो खलु’ इत्यादि ।

सूत्रम्—जो खलु निगंथो वा निगंथी वा सागारियपिण्डं बहियानीहडं असंसट्टं संसट्टं करेइ, करेत्तं वा साइज्जइ से दुहओ वीइक्कममाणे आवज्जइ चाउम्मासियं परिहारट्ठाणं अणुग्घाइयं ॥ सू० १६ ॥

छाया—यः खलु निर्ग्रन्थो वा निर्ग्रन्थी वा सागारिकपिण्डं बहिर्निर्हृतं असंसृष्टं संसृष्टं करोति, कुर्वन्त वा स्वदत्ते स द्विधातो व्यतिक्रामन् आपद्यते चातुर्मासिकं परिहारस्थानम् अनुद्घातिकम् ॥ सू० १६ ॥

चूर्णी—‘जो खलु’ इति । यः खलु कोऽपि रसनलोलुपी निर्ग्रन्थो वा तथा तादृशी निर्ग्रन्थी वा यदि सागारिकपिण्डं बहिर्निर्हृतम्—अन्यगृहे संप्राप्तम् किन्तु असंसृष्टम् अन्याशनादिना न मिलितम् । यस्य गृहे स पिण्डो नीतस्तेनास्वीकृतं शय्यातरस्वत्वसहित एव तं संसृष्टं अन्यगृहस्थस्वत्वसहितं शय्यातरस्वत्वविनिर्मुक्तं स्वहस्तेन तत्रागतं शय्यातरपिण्डं गृहीत्वा तद्गृहे स्थापयति । तेनाऽगृह्यमाणमपि गृहीतमनेनेति करोति, एव कुर्वन्तं वा स्वदत्ते अनुमोदते स एतादृशो निर्ग्रन्थनिर्ग्रन्थी वा द्विधातु—लौकिकलोकोत्तरेति द्विप्रकारतः लौकिकमर्यादा जिनशासनमर्यादा च व्यतिक्रामन् उल्लङ्घयन् आपद्यते प्राप्नोति चातुर्मासिकं चतुर्माससम्बन्धिकं परिहारस्थानं प्रायश्चित्तस्थानम् अनुद्घातिकम् चतुरो गुरुमासान् प्रायश्चित्तं प्राप्नोतीति भावः ॥ सू० १६ ॥

पुनरपि सागारिकपिण्डविषये आहृतिकामध्यादीयमानाहारादेर्ग्रहणाग्रहणविधिमाह—‘सागारियस्स आहडिया’ इत्यादि, ।

सूत्रम्—सागारियस्स आहडिया सागारिणं पडिगहिया तम्हा दावए नो से कप्पइ पडिगाहिट्ठए ॥ सू० १७ ॥ सागारियस्स आहडिया सागारिणं अप्पडिगहिया तम्हा दावए एवं से कप्पइ पडिगाहिट्ठए ॥ सू० १८ ॥

छाया—सागारिकस्य आहृतिका सागारिकेण प्रतिगृहीता, तस्याः दद्यात् नो तस्य कल्पते प्रतिग्रहीतुम् ॥ सू० १७ ॥ सागारिकस्य आहृतिका सागारिकेण अप्रतिगृहीता तस्याः दद्यात् पञ्च तस्य कल्पते प्रतिग्रहीतुम् ॥ सू० १८ ॥

चूर्णी—‘सागारियस्स’ इति । सागारिकस्य—शय्यातरस्य आहृतिका आहृत्यते—दातुमानोयते या सा आहृतिका अन्यगृहादागता ग्रहेणकरूपा उपायनप्राश्रुतादिपदवाच्या ‘परोसा’ इति भाषाप्रसिद्धा, या अन्यस्मात् स्वजनादिगृहात् समर्पयितुं शय्यातरगृहे समागता भवेत् सा यदि सागारिकेण प्रतिगृहीता—स्वीकृता तस्या तद्रताशनादिमव्यात् अशनादिक साधवे दद्यात् शय्यातरोऽन्यो वा कोऽपि तदशनादिक तदा ‘से’ तस्य भिक्षार्थमागतस्य साधो प्रतिग्रहीतुं नो कल्पते, तस्मिन् सजातशय्यातरस्वत्वत्वात् ॥ सू० १७ ॥ अथ तद्वैपरीत्ये कल्पते इति तद्विधिं प्रदर्शयति—‘सागारियस्स आहडिया’ इत्यादि । सागारिकस्य गृहे समानीता आहृतिका यदि तेन सागारिकेण अप्रतिगृहीता—अस्वीकृता भवेत् तदा तस्या—तद्रताशनादितोऽन्य शय्यातरादितर आहृतिका—वाहकोऽन्यो वा दद्यात् ‘एवं’ अनेन विधिना दीयमानमशनादि ‘से’ तस्य भिक्षार्थं समुपस्थितस्य साधो प्रतिग्रहीतुं कल्पते, तस्मिन् असजातशय्यातरस्वत्वत्वादिति ॥ सू० १८ ॥

पूर्व सागारिकगृहागताऽऽहृतिकाया अशनादेर्ग्रहणाग्रहणविधिं प्रोक्तं, साम्प्रतं सागारिकगृहादन्यत्रगतनिर्हृतिकाया अशनादेर्ग्रहणाग्रहणविधिमाह—‘सागारियस्स नीहडिया’ इत्यादि ।

सूत्रम्—सागारियस्स नीहडिया परेण अपडिग्गहिया तम्हा दावए नो से कप्पइ पडिग्गहित्तए । सागारियस्स नीहडिया परेण पडिग्गहिया तम्हा दावए एव से कप्पइ पडिग्गहित्तए ॥ सू० १९ ॥

छाया—सागारिकस्य निर्हृतिका परेण अपरिगृहीता तस्याः दद्यात् नो तस्य कल्पते प्रतिग्रहीतुम् ॥ सागारिकस्य निर्हृतिका परेण परिगृहीता तस्याः दद्यात् पञ्च तस्य कल्पते प्रतिग्रहीतुम् ॥ सू० १९ ॥

चूर्णी—‘सागारियस्स’ इति । सागारिकस्य शय्यातरस्य निर्हृतिका निर्हृत्यते—दातुमन्यत्र नीयते सा निर्हृतिका सागारिकगृहाद् अन्यस्मै स्वजनादिकाया दातुं बहिर्नीता स्वजनादिगृहे प्राप्ता तत्र परेण तेन स्वजनादिना अपरिगृहीता—अस्वीकृता शय्यातरसत्कैव स्थिता तस्या तन्मव्यात् कोऽपि शय्यातरोऽन्योऽपि कश्चित् अशनादि तत्र तत्क्षणसमागताय साधवे दद्यात् तदशनादि ‘से’ तस्य साधो प्रतिग्रहीतुं नो कल्पते, तस्मिन् शय्यातरस्वत्वस्यानिर्मुक्तत्वात् । अथ तद्वैपरीत्ये ग्रहणविधिमाह—‘सागारियस्स नीहडिया’ इत्यादि । सागारिकस्य निर्हृतिका सागारिकगृहादवहिर्नीता स्वजनादिगृहे संप्राप्ता सा निर्हृतिका यदि परेण स्वजनादिना प्रतिगृहीता—स्वीकृता

भवेत् तस्या. तन्मध्यात् अशनादि शय्यातरेतरः तत्स्वीकर्त्ता स्वजनादि दद्यात् तदा तदशनादि 'से' तस्य भिक्षार्थं तत्रोपस्थितस्य साधो प्रतिग्रहीतु कल्पते, तादृशाशनादे. शय्यातरस्वविनिर्मुक्तवादिति ॥ सू० १९ ॥

पूर्वं सागारिकस्य निर्हताया ग्रहणाग्रहणविधिः प्रोक्त, साम्प्रतं सागारिकपिण्डांशमिश्रितस्याशनादेर्ग्रहणाग्रहणविधिमाह—'सागारियस्स अंसियाओ' इत्यादि ।

सूत्रम्—सागारियस्स अंसियाओ अविभक्ताओ अव्योच्छिन्नाओ अव्योगडाओ अणिज्जूढाओ तम्हा दावए नो से कप्पइ पडिग्गाहित्तए ॥ सागारियस्स अंसियाओ विभक्ताओ वोच्छिन्नाओ वोगडाओ णिज्जूढाओ तम्हा दावए एवं से कप्पइ पडिग्गाहित्तए ॥ सू० २० ॥

छाया—सागारिकस्य अशिकाः अविभक्ता अव्यवच्छिन्ना अव्याकृता अनिर्यूढा ताभ्यः दद्यात् नो तस्य कल्पते प्रतिग्रहीतुम् ॥ सागारिकस्य अशिका विभक्ता व्यवच्छिन्ना व्याकृता, निर्यूढा ताभ्यः दद्यात् एव तस्य कल्पते प्रतिग्रहीतुम् ॥ सू० २० ॥

चूर्णी—'सागारियस्स' इति । अत्र अशिका इति बहुवचनम् बहूना मित्रस्वजनादीनाम् अंशा नानाभक्ष्यमया येषु अशनादिषु एकत्रिता स्युस्ता अशिका इत्युच्यन्ते बहुजनानामंशमिश्रिताशनादिरूपा, तासु अशिकासु यदि सागारिकस्य अंशिकाः अविभक्ता विभागपृथक्करणरहिता सागारिकस्य विभागो यासु विद्यते तादृश्य इत्यर्थ, अव्यवच्छिन्ना व्यवच्छेदरहिता संबद्धा इत्यर्थ, अव्याकृता व्याकरणरहिता भागस्पष्टीकरणवर्जिता 'अय तवांश', अय ममांश' इत्येवं सागारिकभागस्य नामनिर्देशपूर्वक्रमनिर्दिष्टा, अनिर्यूढा निष्कासिता कृतविभागा अपि तत्रैव स्थिताः सागारिकेन न नीता, एतादृश्य अशिका यत्र गृहस्थगृहे स्युः 'तम्हा' तान्यो यदि शय्यातरादितरोऽपि जन साधवे दद्यात् तदा नो नैव 'से' तस्य भिक्षार्थमुपस्थितस्य साधो प्रतिग्रहीतु कल्पते, सागारिकांशिकामिश्रितत्वात् । ग्रहणविधिमाह—यदि पूर्वोक्तस्वरूपाभ्योऽशिकाभ्यः सागारिकस्य अशिका विभक्ता विभागेन पृथक्कृता व्यवच्छिन्ना व्यवच्छेदसहिता असंबद्धा इत्यर्थ, व्याकृता नाम निर्देशपूर्वक भागस्पष्टीकरणेन निर्दिष्टा 'इमा' सागारिकस्या शिका इमा न' इति भागस्पष्टीकरणयुक्ता इत्यर्थ, निर्यूढा निष्कासिता कृतविभागत्वेन तत्रतोऽन्यत्र स्थापिता 'तम्हा' तान्यो यदि शय्यातरादितर कोऽपि साधवे दद्यात्, एव स्थिता 'से' तस्य भिक्षार्थमुपागतस्य साधो प्रतिग्रहीतु कल्पते, तत्र सागारिकाशिकाया विनिर्मुक्तत्वात् । अय भावार्थ—यत्र बहुजनविभागयुक्तमशनादिक भवेत् तत्रान्येषा विभागेभ्यः सागारिकस्य विभाग पूर्वोक्तप्रकारेण विभज्य पृथग् न कृतो भवेत् तदशनादिक सागारिकविभागस्य त्याज्यत्वेन माधोर्न कल्पते, अन्यथा अन्येषा विभागेभ्यः सागारिकस्य विभाग पूर्वोक्तविधिना तत्रतः पृथक्कृतो भवेत् तदा तदशनादिकं सागारिकविभागरहितत्वेन साधो कल्पते इति ॥ सू० २० ॥

पूर्वमूत्रे शय्यातरस्याशिकायुक्ताशिकारहितागनादेर्ग्रहणाग्रहणविधिः, प्रदर्शितः, साग्रतः सागारिकस्य कलाचार्यादिपूज्यजनोद्देशेन तद्वानार्थं निष्पादितभक्तस्य ग्रहणनिषेधः ग्रहणविधिं च प्रदर्शयितुकामः सूत्रकारस्तद्विषये सूत्रचतुष्टयीमाह, तत्र प्रथमं निषेधसूत्रमाह—‘सागारियस्स पूयाभत्ते’ इत्यादि ।

सूत्रम्—सागारियस्स पूयाभत्ते उद्देशिणं चेद्दणं पाहुडियाणं, सागारियस्स उग्रगरणजाणं निट्ठिणं निसिद्धे पाडिहारिणं, तं सागारिओ देज्जा सागारियस्स परिजणो वा देज्जा तम्हा दावणं नो से कप्पइ पडिग्गाहित्तणं ॥ सू० २१ ॥

छाया—सागारिकस्य पूज्यभक्तम् औद्देशिकं चेत्तितः प्राभृत्तिकायाम् सागारिकस्य उपकरणजाते निष्ठितं निष्ठुष्टं प्रातिहारिकं, तत् सागारिको दद्यात् सागारिकस्य परिजनो वा दद्यात् तस्मात् दद्यात् नो तस्य कल्पते प्रतिग्रहीतुम् ॥ सू० २१ ॥

चूर्णी—‘सागारियस्स’ इति । सागारिकस्य पूज्यभक्तम्—पूज्यानां कलाचार्यादिसामान्यपुरुषाणां पूज्यत्वेन सामान्यानां प्राधुणकानां च कृते निष्पादितं भक्तम् ओदनादिकं पूज्यभक्तं कथ्यते, तच्च औद्देशिकम् कमप्युद्दिश्य निष्पादितम् औद्देशिकं, भण्यते अत्र कलाचार्यप्राधुणकादिपूज्यजनानामुद्देशेन संपादितमशनादिकमौद्देशिकशब्देन गृह्यते, तद् औद्देशिकमशनादिप्राभृत्तिकायाम् उपायन(भेट,रूपाया) चेत्तितम्—उपद्वौकितं तेभ्यः उपनीतं समर्पितमित्यर्थः, कीदृशं तत् पूज्यभक्तमित्याह—‘सागारियस्स’ इत्यादि, तत् पूज्यभक्तः सागारिकस्य उपकरणजाते स्थाल्यादिपाकपात्रे निष्ठितं निष्पादितं, निष्ठुष्टं तत्पात्रान्निष्कासितं, तथा तत् प्रातिहारिकं पुनः प्रत्यर्पणप्रतिज्ञया गृह्यमाणं प्रातिहारिकं भवति यथा—‘मुक्तोद्धारितं पुनरस्मभ्यः प्रत्यर्पणीयम्’ इति प्रतिज्ञायुक्तम्, तदशनादि सागारिको वा सागारिकपरिजनकुटुम्बजनो वा दद्यात् तस्माद् तादृशाद् अशनादेर्मन्यात् साधवे भिक्षार्थमुपस्थिताय दद्यात् तदा तदशनादि—‘से’ तस्य भिक्षार्थमुपस्थितस्य साधोः प्रतिग्रहीतुं स्वीकर्तुं नो कल्पते, तदशनादेः सर्वथा शय्यातरदोषदूषितत्वात् ॥ सू० २१ ॥

अथ पूज्यभक्तविषयकं द्वितीयं सूत्रमाह—सागारियस्स पूयाभत्ते’ इत्यादि ।

सूत्रम्—सागारियस्स पूयाभत्ते उद्देशिणं चेद्दणं पाहुडियाणं सागारियस्स उग्रगरणजाणं निट्ठिणं निसिद्धे पाडिहारिणं तं नो सागारिओ देज्जा नो सागारियस्स परिजणो वा देज्जा सागारियस्स पूया देज्जा तम्हा दावणं नो से कप्पइ पडिग्गाहित्तणं ॥ सू० २२ ॥

छाया—सागारिकस्य पूज्यभक्तम् औद्देशिकं चेत्तितः प्राभृत्तिकायाम् सागारिकस्य उपकरणजाते निष्ठितं निष्ठुष्टं प्रातिहारिकं, तत् नो सागारिको दद्यात् नो सागारिकस्य परिजनो वा दद्यात्, (किन्तु) सागारिकस्य पूज्यो दद्यात् तस्मात् दद्यात् नो तस्य कल्पते प्रतिग्रहीतुम् ॥ सू० २२ ॥

चूर्णी—‘सागारियस्स’ इति । एतस्यूत्रगतपदानां व्याख्या पूर्वमूत्रत्रये कर्तव्या, नवरम्—अत्र तादृशमशनादि न सागारिको दद्यात् न वा सागारिकस्य परिजनो दद्यात् किन्तु पूज्यः स्वहस्तेन

दद्यात् तथापि तदशनादि 'से' तस्य साधो. प्रतिग्रहीतुं न कल्पते, तदशनादे सागारिकस्व-
त्वत्वात् ॥ सू० २२ ॥

साम्प्रत पूज्यभक्तविषयक तृतीयं सूत्रमाह—'सागारियस्स' इत्यादि ।

सूत्रम्—सागारियस्स पूयाभत्ते उद्देसिए चेइए पाहुडियाए सागारियस्स उवगरणजाए
निट्टिए निसिट्टे अपाडिहारिए तं सागारिओ देइ सागारियपरिजणो वा देइ तम्हा दावए
नो से कप्पइ पडिगाहित्तए ॥ सू० २३ ॥

छाया—सागारिकस्य पूज्यभक्तम् औद्देशिकम् चेति त प्राभृतिकायाम् सागारि-
कस्योपकरणजाते निष्ठितं निष्ठुष्टम् अप्रातिहारिकम् तत् सागारिको ददाति सागारिकपरि-
जनो वा ददाति तस्मात् दद्यात् नो तस्य कल्पते प्रतिग्रहीतुम् ॥ सू० २३ ॥

चूर्णी—'सागारियस्स' इति । एतदपि सूत्रं पूर्ववदेव व्याख्येयम्, नवर विशेषस्त्वयम्—
यत् पूर्वसूत्रद्वये पूज्यभक्त 'प्रातिहारिकम्' इति भुक्तोद्धरितस्य पुनर्ग्रहणयोग्यम्—इति कथितम्, अस्मिन्
सूत्रे अप्रातिहारिक 'भुक्तोद्धरित पुनरस्मभ्यं प्रत्यर्पणीय' मितिप्रतिज्ञावर्जित 'भवता सर्व तत्रैव स्थाप्य
नास्मभ्य दातव्यम् वय नो प्रतिग्रहीष्याम' इत्येवं प्रतिज्ञया प्रदत्त भवेत् तथापि सागारिकेण सागा-
रिकपरिजनेन वा दीयमानं तदशनादि साधोर्न कल्पते तस्य सागारिकतत्परिजनहस्तस्पर्शदोषसद्भा-
वात्, तदाहारे प्रकृतिभद्रकसागारिकेण निर्दोषवस्तुनि भक्तिवशात् स्वकौयाऽन्यवस्तुप्रक्षेपणसम्भा-
वेति ॥ सू० २३ ॥

अथ पूज्यभक्तविषये तदाहारग्रहणप्रकारप्रतिपादक चतुर्थं सूत्रमाह—'सागारियस्स' इत्यादि ।

सूत्रम्—सागारियस्स पूयाभत्ते उद्देसिए चेइए पाहुडियाए सागारियस्स उवगर-
णजाए निट्टिए निसिट्टे अपाडिहारिए तं नो सागारिओ देइ नो सागारियस्स परिजणो
वा देइ सागारियस्स पूया देइ तम्हा दावए एवं से कप्पइ पडिगाहित्तए ॥ सू० २४ ॥

छाया—सागारिकस्य पूज्यभक्तम् औद्देशिकम् चेति तं प्राभृतिकायाम्, सागारिकस्य
उपकरणजाते निष्ठित निष्ठुष्टम् अप्रातिहारिकं तद् नो सागारिको ददाति नो सागारि-
कस्य परिजनो वा ददाति, सागारिकस्य पूज्यो ददाति तस्मात् दद्यात् एवं तस्य कल्पते
प्रतिग्रहीतुम् ॥ सू० २४ ॥

चूर्णी—'सागारियस्स' इति । सागारिकस्य पूज्यभक्तं पूर्वप्रदर्शितप्रकारकं तत् अप्रातिहारिकं
पुनः प्रत्यर्पणप्रतिज्ञारहितं भवेत् तत्पुन नो सागारिको ददाति नो वा सागारिकपरिजनो ददाति
किन्तु तदाहारजातम् अप्रातिहारिकत्वेन गृहीत शय्यातरस्वत्वविनिर्मुक्त सागारिकस्य पूज्य स्वहस्तेन
ददाति तस्मात् तादृशादाहारजातमध्यात् दद्यात् एव सति तस्य भिक्षार्थमुपागतस्य साधो
प्रतिग्रहीतुम् उपादातु कल्पते, अस्याऽप्रातिहारिकत्वेन शय्यातरस्वत्वाहित्यात्, शय्यातरस्य तत्परि-
जनस्य च हस्तस्पर्शवर्जितत्वाच्च ॥ सू० २४ ॥

अथ शय्यातरपिण्डविषयान् सगृह्याह भाष्यकार —‘अनीहडं’ इत्यादि ।

भाष्यम्—अनीहडं नीहडं वा, आहडिया तहेव य ।

नीहडिया अंसिया वा, पूयाभक्त चउन्विहं ॥ २ ॥

सागारियस्स संवंधो, जत्थ जारिसतारिसो ।

साहूणं कप्पए नो त, कप्पे संवंधवज्जिय ॥ ३ ॥

छाया—अनिहृतं निहृत वा, आहृतिका तथैव च ।

निहृतिका अंशिका वा, पूज्यभक्त चतुर्विधम् ॥ २ ॥

सागारिकस्य संवंधो, यत्र यादशतादश ।

साधूना कल्पते नो तत्, कल्पेत सम्बन्धवर्जितम् ॥ ३ ॥

अवचूरी—‘अनीहडं’ इति । अनिहृतम् यद् अन्यस्मै वितरणाय अन्यदीयगृहे न नीत शय्यातरगृह एव स्थित तत् १, निहृतं यत् शय्यातरगृहादन्यदीयगृहे प्राप्तम् २, आहृतिका—अन्यस्माद् गृहात् शय्यातरगृहे समागता ‘परोसा’ इति लोकप्रसिद्धा प्राभृतिकारूपा ३, निर्हृतिका—शय्यातरगृहादन्यदीयगृहे प्रेषिता प्राभृतिका ४, अशिका शय्यातरसहितद्वित्रिचतु पञ्चजनानां विभागै संमिश्रा ५, चतुर्विधं पूज्यभक्तम्, तत्र प्रथमं कञ्चाचार्यादिपूज्यजनमुद्दिश्य संपादितं प्रातिहारिकत्वेन तस्मै प्रदत्तं सागारिकेण दीयमानम् १, द्वितीय—पूर्वोक्तप्रकारमशनादि सागारिकस्य पूज्येन दीयमानम् २, तृतीयं तादृशमशनादि अप्रातिहारिकत्वेन पूज्याय प्रदत्तं किन्तु तत् सागारिकेण दीयमानम् ३, एतत्त्रयमप्यकल्प्यम् । चतुर्थं तादृशमशनादि अप्रातिहारिकत्वेन पूज्याय प्रदत्तं सागारिकं वर्जयित्वा पूज्यहस्तेन दीयमानम् ४, एतत्कल्प्यम् । एषु नवविधेषु अशनादिषु मध्ये यत्र यस्मिन् कस्मिंश्चिदशनादौ सागारिकस्य यादशतादशो य कोऽपि सम्बन्धः स्वत्वविषयो हस्तदानविषयो विभागविषयो वा एतादृशोऽन्यो वा कोऽपि सम्बन्धो भवेत् तदशनादि साधूनां नो कल्पते, किन्तु यत् सम्बन्धवर्जित—स्वत्वसम्बन्धहस्तदानसम्बन्धविभागसम्बन्धवर्जितं भवेत् तत् साधूनां कल्पेत ॥ २-३ ॥

पूर्वमाहारसूत्रं प्रोक्तम्, आहारानन्तरं वस्त्रप्रसङ्ग इति वस्त्रग्रहणसूत्रमाह—‘कप्पइ. पंच वत्थाइं’ इत्यादि ।

सूत्रम्—कप्पइ निगंथाण वा निगंथीण वा इमाइं पंच वत्थाइं धारित्तए वा परिहरित्तए वा तं जहा—जंगिए भंगिए साणए पोत्तए तिरीडपट्टे नामं पंचमे ॥ सू० २५ ॥

छाया—कल्पते निर्ग्रन्थानां वा निर्ग्रन्थीनां वा इमानि पञ्च वस्त्राणि धारयितुं वा परिहर्तुं वा, तद्यथा—जाङ्गमिकम्, भाङ्गिकम्, शाणिकम् पोतकम् तिरीटपट्टकं नाम पञ्चमम् ॥ सू० २५ ॥

चूर्णी—‘कप्पइ’ इति । निर्ग्रन्थानां वा निर्ग्रन्थीनां वा इमानि वक्ष्यमाणानि पञ्च पञ्च-प्रकारकाणि वस्त्राणि धारयितुं वा स्वनिश्चायां स्थापयितुं, तथा परिहर्तुं वा उपभोक्तुं कल्पते, तान्येव

दर्शयति-तज्ज्ञा' इत्यादि । 'तज्ज्ञा' तद्यथा तानि यथा-जाह्नमिकम्-जह्मनां गमनशीलानां मेषादीनामिदं जाह्नमिकम् मेषादिरोमनिष्पन्नम् और्णिकमित्यर्थः १, भाङ्गिकम्-भङ्गैः अतस्यादित्वग्भिर्निष्पन्नं भाङ्गिकम् २, शाणकम्-शङ्खः स्वनामख्यातस्तृग्विशेषः, तेन निष्पन्नं शाणकं शाणसूत्रवस्त्रम् ३, पोतकम्-पोतः कर्पासस्तेन निष्पन्नं पोतकं कार्पासवस्त्रम् ४, तिरीटपट्टकम्-तिरीटो वृक्षविशेषस्तस्य त्वग्भिर्निष्पादितं तिरीटपट्टकम् एतन्नामकं पञ्चमं वस्त्रम् ५ । एतानि उपर्युक्तानि पञ्चविधानि वस्त्राणि निर्ग्रन्थनिर्ग्रन्थानां कल्पन्ते, न तु तद्विघ्नानि क्षौमदुकूलचीनांशुकादिवस्त्राणि कल्पन्ते । अत्र जह्मशब्देन त्रसप्राणिनो गृह्यन्ते तत्कथं त्रसप्राण्यह्मसमुद्भूतं वस्त्रं कल्पते इति प्रोक्तम् १ तत्राह-जह्ममा द्विविधाः विकठेन्द्रिया पञ्चेन्द्रियाश्च, तत्र विकठेन्द्रियप्राण्यह्मभूतसूत्रनिर्मितानि क्षौमादिवस्त्राणि न कल्पन्ते प्राणिवधप्रसङ्गात्, अत्र जह्मशब्देन पञ्चेन्द्रिया गृह्यन्ते तेषां रोमभिर्निष्पन्नं वस्त्रं कल्पते, तेषां परिवर्द्धितरोमकर्तनेन न किमपि दुःखं भवति प्रत्युत तेषां सुखानुभवो भवति ततो जाह्नमिकशब्देन उर्णावस्त्रं बोध्यम्, अत्र प्राणिपीडालेशासम्भवात् ॥ सू० २५ ॥

पूर्वं वस्त्रग्रहणसूत्रं प्रोक्तम्, तत्प्रसङ्गात् रजोहरणग्रहणसूत्रमाह-'कप्पइ' इत्यादि ।

सूत्रम्-कप्पइ निर्गन्थाण वा निर्गन्थीण वा इमाइ पंच रयहरणाइं धारित्तए वा परिहरित्तए वा, तज्ज्ञा-उणिए, उट्टिए, साणए, वच्चाचिप्पए, मुंजचिप्पए नाम पंचमे ॥ सू० २६ ॥

छाया-कल्पन्ते निर्ग्रन्थानां वा निर्ग्रन्थीनां वा इमानि पञ्च रजोहरणानि धारयितुं वा परिहर्तुं वा, तद्यथा-और्णिकम्, औष्ट्रिकम्, शाणकम्, वच्चाचिप्पकम्, मुंजचिप्पकम् नाम पञ्चमम् ॥ सू० २६ ॥

चूर्णी-'कप्पइ' इति । निर्ग्रन्थानां वा निर्ग्रन्थीनां वा इमानि अग्रे वक्ष्यमाणानि पञ्च-पञ्च-प्रकारकाणि रजोहरणानि-रजो द्विविधं द्रव्यतो भावतश्च, तत्र द्रव्यरजो धूल्यादिकम्, भावरज-अष्टविधकर्म, ततो द्विविधमपि रजो हरतीति रजोहरणम् । तत्र द्रव्यरजोहरणेन आदाननिक्षेपपरिष्ठापनादिकार्ये भूमिगतकुन्धुपिपोलिकादिलवुजन्तूनां निवारणं भवति ततः संयमयोगा सपन्ना भवन्ति । भावरजोहरणेन कर्ममलशोधिर्जायते, तानि पञ्चप्रकारकाणि कल्पन्ते, तदेव दर्शयति-तद्यथा तानीमानि-और्णिकं मेषाद्यूर्णानिष्पन्नम् १, औष्ट्रिकम्-उष्ट्ररोमनिष्पन्नम् २, शाणकम्-शाणसूत्रनिष्पन्नम् ३, वच्चाचिप्पकम्-वच्चा-दर्भाकारतृणविशेषस्तस्य वल्कलं, तस्य चिपकेन कुट्टितेन कुट्टितत्वविशेषेण निष्पन्नं वच्चाचिप्पकम् ४, मुंजचिप्पकम्-मुञ्जस्य शरस्तम्बस्य चिपकेन कुट्टितेन कुट्टितमुञ्जेन निष्पादितं नाम पञ्चमं रजोहरणम् ५, एतानि पञ्चविधानि रजोहरणानि साधुसाध्वीनां कल्पन्ते नान्यानि कार्पासिकादिसूत्रनिष्पन्नानि, तैः कुन्धुपिपोलिकादीनां सम्यग् रक्षणसम्भवात् । अत्र वच्चाचिप्पकं मुञ्जचिप्पकं नाम कस्मिंश्चिद्विशेषे चिप्पकनामको दर्भाकारस्तृणविशेषो भवति, तं च प्रथमं चिप्पित्वा कुञ्चित्वा तदीयं क्षोदं स्तरूपं कृत्वा कर्तयति ततः सूत्राणि

जायन्ते, तैर्वच्चासूत्रैश्च प्रावरणास्तरणादीनि निष्पादयन्ति, तत्सूत्रैर्निष्पन्न रजोहरण वच्चाचिप्पक-
मुच्यते । एव देशविशेषे मुञ्जामिधस्तृणविशेष, तमपि कुट्टयित्वा पूर्ववदेव सूत्राणि कर्त्यन्ते, तै सूत्रै-
र्निष्पन्नं रजोहरण मुञ्जचिप्पक प्रोच्यते । वस्त्रप्रकरणोक्तरीत्यैव सूत्रोक्ताना पञ्चविधाना रजोहरणाना
ग्रहण श्रमणै कर्तव्यम् । तत्रापि क्रमेण पूर्वपूर्वस्याभावे उत्तरोत्तररजोहरण ग्राह्यत्वेन बोध्यम् ।
उत्सर्गेण तु सूत्रे प्रथमतया प्रोक्तम् और्णिकमेव रजोहरणं ग्राह्य, सूत्रे तस्य भगवता प्रथमतया
गृहीतत्वादिति ॥ सू० २६ ॥

इति श्री-विश्वविख्यात-जगद्वल्लभ-प्रसिद्धवाचक-पञ्चदशभाषाकलितललितकलापालापक-

प्रविशुद्धगद्यपद्यनैकग्रन्थनिर्मापक-वादिमानमर्दक-श्रीशाहूछत्रपतिकोल्हापुरराजप्रदत्त

“जैनाचार्य”-पदभूषित-कोल्हापुरराजगुरु-बालब्रह्मचारि-जैनाचार्य-जैन-

धर्म-दिवाकर-पूज्यश्री-घासीलालव्रतिविरचिताया “बृहत्कल्पसूत्रस्य”

चूर्णि-भाष्या-ऽवचूरीरूपाया व्याख्याया

द्वितीयोद्देशक समाप्त ॥२॥

। अथ तृतीयोद्देशकः ।

व्याख्यातो द्वितीयोद्देशकः, साम्प्रत तृतीयोद्देशकः प्रस्तूयते, अत्र द्वितीयोद्देशकान्तिम-
सूत्रेणास्य तृतीयोद्देशकस्यादिसूत्रेण सह कं सम्बन्धः १ इति भाष्यकारः सम्बन्धं प्रदर्शयति—
'वत्थरओहरणाणं' इत्यादि ।

भाष्यम्—वत्थरओहरणाणं, पुवं वुत्तो विही समासेण ।

तेसिं निगंथीणं, दाणविही एत्थ नायव्वो ॥१॥

गच्छइ तासिं वसहिं, गणचिंताकारगो पयाएउं ।

तस्स विही इह कत्थइ, संवंधो एत्थ एसेव ॥२॥

छाया—वस्त्ररजोहरणानां पूर्वमुक्तो विधिः समासेन ।

तेषां निर्ग्रन्थीभ्यो, दानविधिरथे ज्ञातव्य ॥१॥

गच्छति तासां वसति, गणचिन्ताकारकः प्रदातुम् ।

तस्य विधिरिह कथ्यते, सम्बन्धोऽत्र एव एव ॥२॥

अवचूरी—'वत्थ' इति । पूर्वं द्वितीयोद्देशस्यान्तिमे सूत्रद्वये वस्त्ररजोहरणानां विधिः—

वस्त्रस्य पञ्चविधत्वं रजोहरणस्य पञ्चविधत्वं चेति तद्रूपो विधिः समासेन सक्षेपेण उक्तः कथितः ।
अत्र अस्मिन् तृतीयोद्देशकस्य प्रथमसूत्रे तेषां पूर्वोक्तप्रकाराणां वस्त्राणां रजोहरणानां च निर्ग्रन्थीभ्यो
दानविधिः दानविषयो विधिः ज्ञातव्यः ॥१॥

ततः गणचिन्ताकारकः गणव्यवस्थाकारको गणधरः वस्त्ररजोहरणानि निर्ग्रन्थीप्रायोग्याणि
प्रदातुं यथाकल्पं वितरीतुं तासां निर्ग्रन्थीनां वसतिं गच्छति, तस्य साध्वीवसतिगमनशीलस्य साधोः
विधिः—तत्र गमनागमनस्थानादिरूपं निषेधविधानात्मकः साधुकल्प इह अस्मिन् वक्ष्यमाणे तृतीयो-
द्देशकस्यादिसूत्रे कथ्यते प्रतिपाद्यते । अत्रास्मिन् प्रकरणे पूर्वापरसूत्रयोः एष एव सम्बन्धोऽस्तीति ॥ २ ॥

इत्यनेन सम्बन्धेनायातस्यास्य तृतीयोद्देशकस्येदं निर्ग्रन्थ्युपाश्रयगमनस्थानादिप्रतिपादक-
मादिसूत्रम्—'नो कप्पइ निगंथाणं' इत्यादि ॥

सूत्रम्—नो कप्पइ निगंथाणं, निगंथीणं उवस्सयंसि चिट्ठित्ठए वा निसीइत्तए वा
तुयड्ठित्ठए वा निहाइत्तए वा पयलाइत्तए वा असणं वा पाणं वा खाइमं वा साइमं वा आहार
आहरित्ठए, उच्चार वा पासवणं वा खेल वा सिघाणं वा परिट्ठवित्तए सज्झाय वा करित्ठए,
आणं वा झाइत्तए, काउस्सगं वा करित्ठए, ठाणं वा ठाइत्तए ॥ सू० १ ॥

छाया—नो कल्पते निर्ग्रन्थानां, निर्ग्रन्थीनामुपाश्रये स्थातुं वा निपत्तुं वा त्वग्वर्च-
यितुं वा निद्रायितुं वा प्रचलायितुं वा, अशनं वा पानं वा खाद्यं वा स्वाद्यं वा आहारमाहर्तुम्,
उच्चारं वा प्रस्रवणं वा खेलं वा सिङ्घाणं वा परिष्ठापयितुम्, स्वध्यायं वा कर्तुम्, ध्यानं वा
ध्यातुम्, कायोत्सर्गं वा कर्तुम्, स्थानं वा स्थातुम् ॥ सू० १ ॥

चूर्णी—'नो कप्पइ निगंथाणं' इति । निर्ग्रन्थीनामुपाश्रये वस्त्रदानादिकार्यवशात्तत्र गतानां
निर्ग्रन्थानाम् अप्रेऽनुपदं वक्ष्यमाणानि स्थानादीनि कर्तुं न कल्पते । तान्येव दर्शयति—निर्ग्रन्थी-

नामुपाश्रये निर्ग्रन्थानां न कल्पते स्थातु वा ऊर्ध्वस्थितिरूपेण, निषत्तु वा उपवेष्टुं वा पर्यङ्कासनादिना, त्वग्वर्तयितुं वा पार्श्वपरिवर्तनं कर्तुम्, निद्रातु वा निद्रा ग्रहीतुम्, प्रचलायितुं वा उपविष्ट स्थितो वा निद्रां ग्रहीतुम्, अशन वा ४ अशनादि चतुर्विधमाहारमाहर्तुं वा, उच्चारं वा सञ्चारूपम्, प्रखणं वा कायिकीरूपम्, खेल वा श्लेष्माणम्, सिद्धान्त वा नासिकामलम्, एतानि शरीरेन्द्रियमलानि तत्र परिष्ठापयितुं न कल्पते । तथा स्वाध्याय वा सूत्रार्थरूप कर्तुम्, ध्यान वा अन्तर्मुहूर्त्तकालप्रमाणात्म-चिन्तनरूपं ध्यातु-कर्तुम्, कार्यात्सर्गं वा कायिकव्यापारनिवृत्तिपूर्वक लोमस्सगुणनरूप कर्तुम्, स्थान वा ऊर्ध्वमूय कायिकचेष्टावर्जित लोमस्सगुणनरूप द्वादशभिधुप्रतिमामर्यादारूपं स्थातुम् आचरितुम् निर्ग्रन्थीनामुपाश्रये निर्ग्रन्थानामेतानि कार्याणि कर्तुम् नोक्न्यते, एवकारेण निर्ग्रन्थीभिरपमानितत्वादि-संभवात्, अधिकपरिचये स्वपरतदुभयाना ब्रह्मव्रते शङ्कासद्वावाच्चेति । यस्मादेव तस्मात् निर्ग्रन्थीना-मुपाश्रये निर्ग्रन्थस्याकारणे गमन निषिद्धमेव, कारणेऽपि गमने द्वितीयेन साधुना सहित सन् गच्छेत् कारण सपाद्य चाल्पकालेनैव ततोऽपसरेत् एकाकी न गच्छेदिति भावः ॥ सू० १ ॥

अत्राह भाष्यकार —‘निर्गन्धीवसहीए’ इत्यादि ।

भाष्यम्—निर्गन्धीवसहीए, निर्गन्धाणं न कप्पए ठाउं ।

चड्यन्वा दस ठाणा, वयमगुप्पायगा जम्हा ॥ ३ ॥

कारणओ जइ गच्छइ, किच्चा कज्जं पुणो निवसेज्जा ।

अहियं तत्थ न चिट्ठे, अहिगरणार्हणं संभवओ ॥ ४ ॥

वारणजाए गच्छइ, विहिणा एत्थ भवे चउमंगी ।

असहिण्हु सहिण्हू इय, एत्थं पुण होइ चउमंगी ॥ ५ ॥

छाया—निर्ग्रन्धीवसतौ निर्ग्रन्थानां न कल्पते स्थातुम् ।

त्यक्तव्यानि दश स्थानानि, अतमङ्गोत्पादकानि यस्मात् ॥ ३ ॥

कारणतो यदि गच्छति, कृत्वा कार्यं पुनर्निवर्त्तत ।

अधिकं तत्र न तिष्ठेत्, अधिकरणादीनां संभवत् ॥ ४ ॥

कारणजाते गच्छति विधिना, अत्र भवेत् चतुर्भङ्गी ।

असहिष्णु सहिष्णुरिति, अत्र पुनर्भवति चतुर्भङ्गी ॥ ५ ॥

अवचूरी—‘निर्गन्धीवसहीए’ इति व्याख्या सुगमा । अयं भावः—एतानि वक्ष्यमाणानि

दश स्थानानि साधूना सर्वथा त्याज्यानि, तानि यथा—प्रथम निर्ग्रन्थीनामुपाश्रये निष्कारण गमनम् १, तत्र गत्वा दूरतस्तासामवलोकनम् २, कतमा कतमा पुनरेता इति जिज्ञासाकरणम् ३, ‘अमुकी अमुकी वा एषा’ इत्येव निश्चयकरणम् ४, ताभि सह वार्त्तालापकरणम् ५, तासामङ्गो-पाङ्गादिषु दृष्टिपातकरणम् ६, तासु काञ्चिदेका दृष्ट्वा ‘एतादृशी ममाप्यासीत्’ इति मृतपूर्वस्वस्वीसा-म्यचिन्तनम् ७, तासु कयाचित् सह गुप्ताभिभाषणम् ८, तन्निमित्त तस्या अग्रे कस्यापि

वस्तुनो निश्चयकरणम् ९, ततश्चान्ते शनैः शनैरेवंकरणपूर्वकं तथा सह सपर्कसाधनम् इति दशमं स्थानम् १०, एतानि दशापि स्थानानि निर्ग्रन्थैः परिहरणीयानि नानाविधदोषसघातसंभवादिति ॥ १ ॥ कारणे गमनेऽपि कार्यं कृत्वा शीघ्रं पुनः प्रत्यावर्त्तत, अधिकस्थितौ अधिकरणसंभवात् ॥ २ ॥ कारणवशादपि साध्वीनामुपाश्रये विधिना गन्तव्यम् न त्वविधिना, विधिश्च यथा—गणचिन्ताकारको गणधरो यदि वस्त्रादिदानादिनिमित्तं ग्लानायाः शाताप्रच्छन्तार्थं वा गच्छेत्तदा त्रिषु स्थानेषु नैषेधिकीं कुर्यात्—अप्रद्वारे १, मध्यभागे २, आसन्नभागे च ३ । नैषेधिकीत्रयं कृत्वा तत्र प्रविशेत् तेन उपाश्रयस्थिता साध्वी. वस्त्रावरणादिना सावधाना भवेयुः । अत्र कारणं विधिं चाश्रित्य चत्वारो भङ्गा भवन्ति, तथाहि—अकारणे अविधिना १, अकारणे विधिना २, कारणे अविधिना ३, कारणे विधिना ४ । अत्र चतुर्थो भङ्गः शुद्धः समाचरणीयो लभ्यते । पुनरपि सहिष्णुवसहिष्णुश्रमणश्रमणीशब्दानाश्रित्य चत्वारो भङ्गा भवन्ति तथाहि—श्रमणी असहिष्णुः श्रमणोऽपि असहिष्णुः १, श्रमणी—असहिष्णुः श्रमणः सहिष्णुः २, श्रमणी सहिष्णुः श्रमणः असहिष्णुः ३, श्रमणी सहिष्णुः श्रमणोऽपि सहिष्णुः ४ । एवंपि चतुर्थो भङ्गः कारणे ग्राह्यः ॥ निर्ग्रन्थस्य साध्वीनामुपाश्रये गमनस्यान्यान्यपि कारणानि भवन्ति, तेषूपस्थितेषु निर्ग्रन्थस्य तत्र पूर्वोक्तशुद्धभङ्गानुसारेण गमनं कल्पते, तानि यथा—उपाश्रयस्य संस्तरकस्योपधेर्वा वितरणार्थम् १, संयमे सीदन्तीनां परिषद्वहस्तानां स्थिरीकरणार्थम् २, प्रतिश्रये अस्वाध्यायिके सति श्रुतस्योद्देशमनुज्ञा वा विधातुम् ३, तासां परस्परसंजाताधिकरणस्य व्युपशमनार्थम् ४, प्रवर्त्तिन्यां कालधर्मप्राप्तायाः सत्यां गणचिन्तार्थम् शेषसाध्वीनां संसारस्वरूपप्रदर्शनपूर्वकं धर्मोपदेशोनाश्वासनार्थं वा ५, ग्लानाया औषधभैषज्यादिप्रदानार्थम् ६, उपाश्रयेऽग्निना दग्धे जलपूरेण प्लाविते वा तद्व्यवस्थाकरणार्थम् ७, साध्वीनां देवमानुषतैरेषोपसर्गशमनार्थम् ८, भक्तप्रत्याख्यानाद्यनशनप्रतिपन्नायाः परिकर्मजिज्ञासार्थं चेति ९ । एतादृशेष्वन्येष्वपि कारणेषूपस्थितेषु श्रमणीनामुपाश्रये श्रमणानां गन्तुं कल्पते, तत्र भगवदाज्ञातिक्रमणदोषाभावात् ॥ ३ ॥

पूर्वं निर्ग्रन्थीनामुपाश्रये निर्ग्रन्थानां स्थानादिकरणं निषिद्धम्, साम्प्रतं तद्वैपरीत्येन निर्ग्रन्थीनां निर्ग्रन्थोपाश्रये तान्येव स्थानादीनि निषेधयितुमाह—‘नो कृष्णं निगन्धीणं’ इत्यादि ।

सूत्रम्—नो कृष्णं निगन्धीणं निगन्धुवस्सयंसि चिद्धित्वा जाव काउस्सगं करेत्त ए ठाणं वा ठाडत्त ॥ सू० २ ॥

छाया—नो कल्पते निर्ग्रन्थीनां निर्ग्रन्थोपाश्रये स्थातुं वा यावत् कार्योत्सर्गं कर्तुम् स्थानं वा स्थातुम् ॥ सू० २ ॥

चूर्णी—‘नो कृष्णं’ इति । यथा पूर्वं निर्ग्रन्थानां निर्ग्रन्थोपाश्रयेऽवस्थानादि निषिद्धं तथैवात्र निर्ग्रन्थीनां निर्ग्रन्थोपाश्रयेऽवस्थानादि कर्तुं न कल्पते’ इति प्रतिपादितम् । यदि ग्लानसाधुशरीरसमाधिजिज्ञासार्थं गणचिन्ताकारकगणधरादुपध्यादिमार्गणार्थं वा निर्ग्रन्थी साधूपाश्रये गच्छेत्तदा कारणविधिमङ्गप्रदर्शितशुद्धभङ्गमपेक्ष्य नैषेधिकीत्रयपूर्वकं गच्छेत् । एवं असहिष्णु—सहिष्णु—भङ्गे-

ष्वपि शुद्धमङ्गमपेक्ष्य गच्छेत् । अत्राय विशेष—ग्लानादिजिज्ञासावाचनाप्रच्छनादिकारणजाते पुरुषसाक्षिपूर्वकं गृहस्थस्त्रीसाक्षिपूर्वकं च द्वितीयया तृतीयया वा साच्या सङ्गिता भूत्वा पूर्वोक्तविधिना यतनया गच्छेदिति भावः । शेष सर्वं पूर्वसूत्रोक्तवदेव विज्ञेयम् ॥ सू० २ ॥

पूर्वं ब्रह्मव्रतरक्षणार्थं निर्ग्रन्था निर्ग्रन्थश्च परस्परं स्वान्यतरोपाश्रये न गच्छेयुरिति प्रतिपादितम्, एव ब्रह्मव्रतरक्षणायैव निर्ग्रन्थीभिस्तादृशमुपकरणमपि न प्रतिप्रहीतव्यं येन ब्रह्मव्रते बाधा स्यादिति विभाव्य साध्वीना सलोमचर्मग्रहणनिषेधं प्रतिपादयन्नाह—‘नो कप्पइ० सलोमाइ’ इत्यादि,

सूत्रम्—नो कप्पइ निगंथीणं सलोमाइं चम्माइं अहिट्टित्तए ॥ सू० ३ ॥

छाया—नो कल्पते निर्ग्रन्थीना सलोमानि चर्माणि अधिष्ठातुम् ॥ सू० ३ ॥

चूर्णी—‘नो कप्पइ’ इति । निर्ग्रन्थीना सलोमानि लोमसहितानि चर्माणि मृगादि-चर्माणि अधिष्ठातु तदुपरि उपवेण्डुम् उपवेशनार्थं सरोमचर्माणि उपभोक्तु नो कल्पते । सलोमचर्मोपरि साध्वीभिर्नोपवेष्टव्यमिति भावः । अनेनायात निर्लोमचर्माणि साध्वीना कल्पते इति न, सलोम-निर्लोमचर्मणोर्द्वयोरपि ग्रहणे जीवव्रतदनुमोदनक्रिया समापयेत् । सलोमचर्मोपरि समुपवेशनेन सयमात्मविराधना भवति यथा—सुकुमालोमस्पर्शेण मनोविकारादिदुर्भावसंभवात्, लोम-मव्ये स्थिताना कुन्थुपिपीलिकादीना दुष्प्रतिश्लेषत्वाच्च सयमविराधना, लोमशुषिरभागे कण्ट-कवृश्चिकादिनाऽऽत्मविराधना च भवति ॥ सू० ३ ॥

पूर्वं निर्ग्रन्थीनां सलोमचर्मोपरि समुपवेशन निषिद्धम्, संप्रति निर्ग्रन्थाना तानि कल्पते इति तद्विधिं प्रदर्शयति—‘कप्पइ’ इत्यादि ।

सूत्रम्—कप्पइ निगंथाणं सलोमाइं चम्माइं अहिट्टित्तए, सेवि य परिभुत्ते नो चैव ण अपरिभुत्ते, सेवि य पडिहारिणं नो चैव ण अपडिहारिणं, सेवि य एगराइणं नो चैव ण अणेगराइणं ॥ सू० ४ ॥

छाया—कल्पते निर्ग्रन्थाना सलोमानि चर्माणि अधिष्ठातुम्, तदपि च परिभुक्तं नो चैव खलु अपरिभुक्तम्, तदपि च प्रातिहारिकम् नो चैव खलु अप्रातिहारिकम्, तदपि च एकरात्रिकं नो चैव खलु अनेकरात्रिकम् ॥ सू० ४ ॥

चूर्णी—‘कप्पइ’ इति । कल्पते निर्ग्रन्थाना सलोमानि—लोमसहितानि चर्माणि अधिष्ठातुम्—परिभोक्तुम् किन्तु तदपि च सलोमचर्म परिभुक्त लोहकारादिरुपवेशनादिना परिभोगविषयीकृतं कल्पते इति सम्बन्धः, एवमग्रेऽपि बोध्यम् । किन्तु नो चैव खलु अपरिभुक्तं गृहस्थैः पूर्वं न परिभुक्तं चेत्—तन्न कल्पते । तत् परिभुक्तमपि सलोमचर्म प्रातिहारिकं कार्यान्तरं पुनः प्रत्यावर्तनीयं, ‘कार्यान्तरं पुनः प्रत्यर्पयिष्यामी’-त्युक्त्वा यदानीयते तत् प्रातिहारिकं कथ्यते ‘पडिहारी’ इति मुनिभाषाप्रसिद्धं, तत्प्रकारकं प्रातिहारिकं कल्पते किन्तु न चैव खलु अप्रातिहारिकं पुनर्न प्रत्य-

पणं भवेत् तद् 'आगेरी' इति मुनिभाषाप्रसिद्धं तथाविध परिभुक्तमपि न कल्पते । तदपि च सलो-
मचर्म परिभुक्त प्रातिहारिकं च एकरात्रिकं एकाहोरात्रपर्यन्तमेव कल्पते किन्तु नो चैव खलु अने-
करात्रिकं द्वित्रिचतुराहोरात्रपर्यन्तं कल्पते अशौभगंदर-रोगादिकारणजाते साधुना सलोमचर्म
परिभुक्तं प्रातिहारिकमेकरात्रिकम् एकाहोरात्रमर्यादितं ग्राह्य, न तदधिकाहोरात्रपर्यन्तमिति भावः ।

अत्र शङ्कते कश्चित्-यत् निर्ग्रन्थानां सलोमचर्मानुजातं निर्ग्रन्थीनां च तन्निषिद्धं तत्
किमत्र कारणम् महाव्रतानां समानत्वात् ? तत्राह-साध्यः स्वभावतः कोमलास्ततस्तासां
कोमलस्पर्शतः पूर्वभुक्तभोगानां स्मृतिकौतुकादिना बलव्रते शङ्कोपत्तिसमवात् । निर्ग्रन्थानां तद-
भावादिति । वस्तुतस्तु इदं कारणिकं सूत्रम्, उत्सर्गतस्तु साधूनामपि तन्न कल्पते हिंसानुमोदन-
दुष्प्रतिषेधत्वादितोषसद्भावादिति ॥ सू० ४ ॥

पूर्वं सलोमचर्म साध्वीनां निषिद्धं, साधूनां च तस्य विधिना ग्रहणमनुज्ञातम्, साम्प्रत
चर्मप्रसङ्गात्कृत्स्नचर्मनिषेधप्रतिपादकं साधुसाध्वीनां समुच्चयसूत्रमाह-नो कप्पइ० कसिणाइं
चम्माइं' इत्यादि ।

सूत्रम्—नो कप्पइ निगंथाण वा निगंथीण वा कसिणाइ चम्माइं धारित्तए वा
परिहरित्तए वा ॥ सू० ५ ॥

छाया—नो कल्पते निर्ग्रन्थानां वा निर्ग्रन्थीनां वा कृत्स्नानि चर्माणि धर्तुं वा
परिहर्तुं वा ॥ सू० ५ ॥

चूर्णी—'नो कप्पइ' इति । निर्ग्रन्थानां निर्ग्रन्थीनां द्रव्यानामपि कृत्स्नानि परिपूर्णानि अख-
ण्डानि वर्णप्रमाणादिभिः प्रतिपूर्णानि चर्माणि धर्तुं पार्श्वे स्थापयितुं परिहर्तुं परिभोक्तुं वा नो कल्पते,
अनेनेदमायातम्-यत् खण्डितानि खण्डशः कृतानि वर्णप्रमाणादिभिरपरिपूर्णानि तु निर्ग्रन्थनिर्ग्र-
न्थीनां कल्पते, इति, अनेन ज्ञायते यथासम्भवं साधूनां चर्मण आवश्यकता भवेत् 'प्राप्तौ सत्या
निषेधः' इतिवचनात्, सत्यम् यथासंभवमावश्यकता भवेदपि-सन्धिवातादिकारणे कदाचित्
जान्वादौ बन्धयितुं वैद्यादेशो भवेत् तदा तच्चर्म खण्डितमेव ग्राह्य, नतु परिपूर्णम् । अन्यच्च
परिपूर्णचर्म अन्यतोर्यिकसाधव उपकरणत्वेन गृह्णन्ति ततस्तादृशे परिपूर्णं चर्मणि गृहीते प्रवचन-
स्योद्वाहो भवेत् यत् परपाषण्डिवदेतेऽपि मृगव्याघ्रादिचर्म गृह्णन्तीति तस्मात् कृत्स्नचर्म निर्ग्रन्थ-
निर्ग्रन्थीनां निषिद्धं भगवतेति बोध्यम् ॥ सू० ५ ॥

पूर्वं कृत्स्नचर्मग्रहणं साधुसाध्वीनां निषिद्धं किन्तु वातरोगादिकारणे अकृत्स्नचर्मणो यथासम्भ-
वमावश्यकता जायते इति चर्मसम्बन्धिकारणिकसूत्रमाह-'कप्पइ० अकसिणाणि चम्माइं' इत्यादि ।

सूत्रम्—कप्पइ निगंथाण वा निगंथीण वा अकसिणाइं चम्माइं धारित्तए वा परि-
हरित्तए वा ॥ सू० ६ ॥

छाया—कल्पते निर्ग्रन्थाना वा निर्ग्रन्थीना वा अकृत्स्नानि चर्माणि धर्तुं वा परिहर्तुं वा ॥ सू० ६ ॥

चूर्णी—‘कप्पइ’ इति । निर्ग्रन्थाना निर्ग्रन्थीना वा अकृत्स्नानि अपरिपूर्णानि खण्ड-
रूपाणि चर्माणि धर्तुं परिहर्तुं वा कल्पते । पूर्वोक्तसन्धिवातादिकारणे वैधादेशेन जान्वादौ बन्ध-
यितुमावश्यकता भवेत्तदा चर्मखण्ड ग्रहीतु कल्पते नतु कृत्स्नमिति कारणिकसूत्रमिदं बोध्यम् ।

ननु पूर्वसूत्रे कृत्स्नचर्म निषिद्धं तेनैवाऽऽयात यत् अकृत्स्नं कल्पते इति तेनास्य सूत्रस्य
नैरर्थक्यमुपजायते, अत्राह—साधुसमुदाये नानादेशीया प्रकृतिभद्रका विनेया भवन्ति ते
जानन्ति यत् भगवता कृत्स्नचर्म निषिद्धं तेन चर्ममात्रं न ग्राह्यम्, एव सति वातादिकारणे वैधा-
देशो निष्फलो भवेत् वातादिनिवारणं न भवेत् तेन संयमाराधनं दुःशक्यं जायतेऽतो भगवता
तेषां स्पष्टबोधार्थमिदं सूत्रमत्रोपन्यस्त ततो नास्य सूत्रस्य नैरर्थक्यमित्यग्रेऽपि बोध्यम् ॥ सू० ६ ॥

पूर्वसूत्रद्वये कृत्स्नाऽकृत्स्नचर्मग्रहणे विधिनिषेधौ प्रतिपादितौ, साम्प्रतं वस्त्रविषयकं सूत्रमाह—
‘नो कप्पइ० कसिणाइं वत्थाइं’ इत्यादि ।

सूत्रम्—नो कप्पइ निर्गन्थाण वा निर्गन्धीण वा कसिणाइं वत्थाइं धारित्थं वा
परिहरित्थं वा । कप्पइ निर्गन्थाण वा निर्गन्धीण वा अकसिणाइं वत्थाइं धारित्थं वा
परिहरित्थं वा ॥ सू० ७ ॥

छाया—नो कल्पते निर्ग्रन्थानां वा निर्ग्रन्थीना वा कृत्स्नानि वस्त्राणि धर्तुं वा परि-
हर्तुं वा, कल्पते निर्ग्रन्थाना वा निर्ग्रन्थीना वा अकृत्स्नानि वस्त्राणि धर्तुं वा
परिहर्तुं वा ॥ सू० ७ ॥

चूर्णी—‘नो कप्पइ’ इति । निर्ग्रन्थाना निर्ग्रन्थीना कृत्स्नानि परिपूर्णानि अखण्डानि यथा-
प्रकाराणि उत्पादनस्थानादागतानि तथाप्रकाराण्येव वस्त्राणि धर्तुं परिहर्तुं वा नो कल्पते, कृत्स्न
चतुर्विधं द्रव्यक्षेत्रकालभावमेदात्, तत्र द्रव्यकृत्स्नं द्विविधं भवति सकलकृत्स्नं प्रमाणकृत्स्नं चेति ।
तत्र द्रव्यतः सकलकृत्स्नं वस्त्रपर्यन्तगततन्तुसहितं परिपूर्णकोमलस्पर्शयुक्तम् अनुपहतम् अञ्जन-
खञ्जनादिदोषवर्जितं सदृशाक ‘दशा’ किनारी, इति प्रसिद्धं तत्सहितं तादृशं वस्त्रं द्रव्यतः सकल-
कृत्स्नं प्रोच्यते, तदपि जघन्यमध्यमोत्कृष्टमेदेन त्रिविधम्, तत्र जघन्यं मुखवस्त्रिकादिकम्, मध्यमं
चोलपट्टादि, उत्कृष्टं प्रावरणादि, इदं त्रैविध्यमग्रेऽपि सर्वप्रकारवस्त्रेषु बोध्यम् १, यत्-दैर्घ्यवि-
स्तारान्या यथोक्तप्रमाणतोऽतिरिक्तं तत् द्रव्यतः प्रमाणकृत्स्नम् २, क्षेत्रकृत्स्नं यत् यस्मिन् देशे
दुर्लभं वा भवेत् एकदेशनिष्पन्नं वस्त्रमन्यस्मिन् देशे बहुमूल्यं भवति, बहुमूल्यं यथा पूर्वदेश-
निष्पन्नं वस्त्रं लाटदेशं प्राप्य बहुमूल्यं भवति २, कालकृत्स्नं-यस्मिन् काले यद् वस्त्रं बहुमूल्यं
भवति यथा—ग्रीष्मे सूक्ष्मवस्त्रं, शिशिरे कम्बलादि, वर्षासु कुङ्कुमसचितादि ३, भावकृत्स्नं द्विवि-
धम्—वर्णयुतं मूल्ययुतं च, तत्र वर्णयुतं पञ्चविधं कृष्णादिवर्णमेदात्, मूल्ययुतं त्रिविधम्—जघन्य-

मध्यमोत्कृष्टमेदात् मूल्ययुक्तकृत्स्नस्य जघन्यमध्यमोत्कृष्टत्व देशानुसारेण, यद् वस्त्रं यत्र जघन्य-
मूल्यकं तदपि अन्यत्र मध्यमोत्कृष्टमूल्यकं जायते इति यथासभवं स्वयमूहनीयम् ४ ॥ सू० ७ ॥

पूर्वसूत्रे तावत् श्रमणश्रमणीनामकृत्स्नं वस्त्रमनुज्ञातम्, सप्रति तस्याकृत्स्नस्य वस्त्रस्य भिन्नत्वम-
भिन्नत्वं च भवतीति प्रथममभिन्नानि वस्त्राणि प्रतिषेधितुमाह—‘नो कप्पइ० अभिन्नाह’ इत्यादि ।

सूत्रम्—नो कप्पइ निग्गंथाण वा निग्गंथीण वा अभिन्नाइ वत्थाइ धारित्तए
वा परिहरित्तए वा ॥ सू० ८ ॥

छाया—नो कल्पते निर्ग्रन्थानां वा निर्ग्रन्थीनां वा अभिन्नानि वस्त्राणि धर्तुं वा
परिहर्तुं वा ॥ सू० ८ ॥

चूर्णी—‘नो कप्पइ’ इति । निर्ग्रन्थानां निर्ग्रन्थीनां वा अभिन्नानि अच्छिन्नानि अस्फा-
टितानि पूर्वं गृहस्थैः स्वनिमित्तं न खण्डीकृतानि वस्त्रोत्पादनस्थानाद् यथा आगतानि तथैव
स्थितानि तादृशानि वस्त्राणि धर्तुं—स्वनिश्रया स्थापयितुम्, परिहर्तुं परिभोक्तुं नो कल्पते । स्वह-
स्तेन छिद्यमाने वायुकायादिविराधना सम्भवति । ननु कृत्स्नाभिन्नयोः समानार्थकत्वात्पूर्वसूत्राला-
पक एवात्रापि प्रतिपादित इति पिष्टपेषणवद भवति, ततः पुनरुक्तत्वात् सूत्रमिदं निरर्थकं प्रती-
भाति इति न, कारणसापेक्षत्वादस्य सूत्रस्य । किं पुनस्तत्कारणम् ? इति चेदुच्यते—अनेन सूत्रेण
वस्त्राणां गणनालक्षणं प्रमाणलक्षणं चेति द्विविधं प्रमाणं नियम्यते, तथाहि—कियन्ति किं प्रमाणानि
वा तानि वस्त्राणि श्रमणैर्गृहीतव्यानि ? इत्येवमत्र निरूप्यते इति नास्य नैरर्थक्यमिति । अत्र
कश्चित् शङ्कते—यस्मादभिन्नस्य वस्त्रस्य धारणे श्रमणानां पूर्वसूत्रोक्ता दोषा भवन्ति तर्हि भिन्न-
मपि वस्त्रं गृह्यते तदपि यदि चोलपट्टादिप्रमाणेनाऽतिरिक्तमधिकं लम्बं भवेत्तदा तस्यापि पुनर्मे-
दनमावश्यकमेव तर्हि ते दोषा अत्रापि सम्भवन्त्येव, तथा हि—वस्त्रे विद्यमाने ‘चिरं’ इत्यादिशब्द-
संमूर्च्छनं भवति, सूक्ष्मपदमावयवाश्चोद्धीयन्ते, तैश्च लोकान्तपर्यन्तं गच्छद्भिर्वह्नां त्रसप्राणिप्रभृतीनां
सूक्ष्मजन्तूनां विराधनाऽवश्यमभाविनी । अथवा वस्त्रछेदनजन्यैः शब्दपदमवातादिपुद्गलैर्लोकान्त
यावत्तच्छिस्तैश्चालिता सन्तोऽन्ये तत्पुद्गला लोकान्तपर्यन्तं गच्छन्ति, एवं रीत्याऽन्यान्यपुद्गलप्रे-
रिताः पुद्गलाः प्रसरन्तः क्षणेन ऊर्ध्वमधस्तित्येकं चतसृष्वपि दिक्षु सकलमपि लोकमापूरयन्ति तस्मा-
त्सकललोकपूरणात्मकमारम्भं सूक्ष्मजीवविराधनया सदोषं बुद्ध्वा यथालब्धं लघु दीर्घं लम्बं विस्तृतं वा
भवेत् तत्तादृशमेव श्रमणैर्धारयितव्यं, न पुनस्तस्य छेदनादिकं कर्तव्यमिति, अत्राह—नोचिता
तत्रैषा शङ्का, यतो यथैव तर्हि भिक्षादिनिमित्तमपि चेष्टादिकं न कर्तव्यं भवेत्, भिक्षासंज्ञा-
भूम्यादिगमनभोजनशयनादिरूपाभिर्योर्भाविना तु शरीरस्य पौष्टिकत्वात्तन्निर्वाहोऽपि न स्यात्,
शरीरमन्तरा च समयस्यापि व्यवच्छेदः समापतेत्, तस्माद् भिक्षादिनिमित्तम्योर्भादिचेष्टायां अति-

वार्यत्वात्सा कर्तुमुचितैव । एव यथोक्तप्रमाणचोलादिवस्त्रधारणस्य भगवता समुपदिष्टत्वा-
त्तत्प्रमाणार्थं यतनया वस्त्रच्छेदने कोऽपि न दोष शास्त्रे साधो सकलक्रियाया यतनयैव कर-
णीयत्वेन प्रतिपादनात्, उक्त च-दशवै० ४ अ०—

जयं चरे जयं चिदृष्टे, जयमासे जयं सष्ट ।

जयं भुजंतो भासंतो, पावकम्मं न वंधइ ॥

तस्मात् भिन्नवस्त्रधारणस्य भगवतानुज्ञातत्वाद् निर्ग्रन्थनिर्ग्रन्थीभिरभिन्नवस्त्र न धारयितव्यं
न परिभोक्तव्यम्, भगवदाज्ञापालने न कोऽपि दोष 'आणाए सामगं धम्मं' इत्याचाराद्
वचनप्रामाण्यादिति ॥ सू० ८ ॥

श्रमणैर्वस्त्राणि कियन्ति किंप्रमाणानि चोपकरणत्वेन ग्रहीतव्यानि तत्राह भाष्यकार—
'भिन्नाइ' इत्यादि ।

भाष्यम्—भिन्नाइं वत्थाइं, उवगरणे कइ य धारणिज्जाइं ।

थविरे कप्पे चउदस, साडगमाईणि णेयाइं ॥ ६ ॥

छाया—भिन्नानि वस्त्राणि उपकरणे कति च धारणीयानि ।

स्थविरे कल्पे चतुर्दश, शाटकादीनि ज्ञातव्यानि ॥ ६ ॥

अवचूरी—'भिन्नाइ' इति । अभिन्नानि वस्त्राणि श्रमणैर्न ग्रहीतव्यानि नैव च धार-
णीयानीति भगवता प्रतिषिद्ध, तेनायाति—भिन्नानि धारणीयानि, तानि श्रमणानामुपकरणे उपक-
रणनिश्चाया कति—कतिसंख्यकानि धारणीयानि इति प्रश्ने प्राह—अत्रास्मिन् स्थविरे कल्पे साधूनां
चतुर्दश वस्त्राणि शाटकादीनि उपकरणे ज्ञातव्यानि, तानीमानि—शाटकत्रयम् ३, चोलपट्टकं ४,
आसनम् ५, मुखवस्त्रिका ६, प्रमार्जिका ७, पात्राणामञ्चलत्रयम् १०, भिक्षाधानी ११,
माण्डलकवस्त्रम् १२, रजोहरणदण्डाऽऽवरकवस्त्र 'निषघा' इति समयभाषाप्रसिद्धम् १३, चतुर्दश-
च धावनजलादिगालनवस्त्रम् १४, इति । एतानि चतुर्दश उपकरणानि स्थविरकल्पिकानां कल्पन्ते ।
गृहस्थैः स्वनिमित्तं भिन्नं वस्त्रं समादाय तन्मध्याद् यथोक्तप्रकारेण चतुर्दशोपकरणानि यतनया
विभिन्नं करणीयानि स्वस्वप्रमाणेन उपकरणविधायनस्य भगवतानुज्ञातत्वादिति ॥ ६ ॥

पूर्वमभिन्नवस्त्रधारणे निषेधं प्रतिपादितं, साम्प्रतं स्पष्टप्रतिपत्त्यर्थं तद्विपरीतं भिन्नवस्त्र-
धारणमूत्रमाह—'कप्पइ० भिन्नाइ' इत्यादि ।

सूत्रम्—कप्पइ निगंगंयाण वा निगंगंथीण वा भिन्नाइं वत्थाइं धारिचए वा परि-
हरिचए वा ॥ सू० ९ ॥

छाया—कल्पते निर्ग्रन्थानां वा निर्ग्रन्थीनां वा भिन्नानि वस्त्राणि धर्तुं वा परि-
हर्तुं वा ॥ सू० ९ ॥

चूर्णी—'कप्पइ' इति । कल्पते निर्ग्रन्थानां वा निर्ग्रन्थीनां वा भिन्नानि छेदितानि गृहस्थैः
स्वनिमित्तं स्फाटितानि वस्त्राणि धर्तुं पण्डितैः वा । अन्यत्सर्वं पूर्वसूत्रवदेव विज्ञेयम् ॥ सू० ९ ॥

पूर्वं निर्ग्रन्थनिर्ग्रन्थीनां सामान्येन भिन्नाभिन्नवस्त्रधारणे विधिर्निषेधश्च प्रतिपादितः, साम्प्रतं निर्ग्रन्थानां निर्ग्रन्थीनां च स्वस्वकल्पानुसारेण पृथक् पृथक् वस्त्रधारणे निषेधं विधिं च प्रतिपादयितुकामः प्रथमं निर्ग्रन्थसूत्रमाह—‘नो कप्पइ० उग्गहणंतगं’ इत्यादि ।

सूत्रम्—नो कप्पइ निगंथाणं उग्गहणंतगं वा उग्गहपट्टगं वा धारित्तए वा परिहरित्तएवा ॥ सू० १० ॥

छाया—नो कल्पते निर्ग्रन्थानाम् अवग्रहानन्तकं वा अवग्रहपट्टकं वा धर्तुं वा परिहर्तुं वा ॥ सू० १० ॥

चूर्णी—‘नो कप्पइ’ इति । निर्ग्रन्थानाम् अवग्रहानन्तकम्—समयभाषया गुह्यस्थानाच्छादनं वस्त्रं ‘लोट, कौपीन’ इतिप्रसिद्धम्, अवग्रहपट्टकं तस्याप्युपरि तदाच्छादनार्थं यद् धार्यते तद् धर्तुं स्वनिश्चायां स्थापयितुं परिहर्तुं परिमोक्तुं वा नो कल्पते, अनयोस्तापसादीनामुपकरणत्वेन जैन-मुनीनामकल्पत्वादिति ॥ सू० १० ॥

पूर्वोक्तं वस्त्रद्वयं निर्ग्रन्थीनां कल्प्यत्वेन तद्विधिसूत्रमाह—‘कप्पइ० उग्गहणंतगं’ इत्यादि ।

सूत्रम्—कप्पइ निगंथीणं उग्गहणंतगं वा उग्गहपट्टगं वा धारित्तए वा परिहरित्तए वा ॥ सू० ११ ॥

छाया—कल्पते निर्ग्रन्थीनाम् अवग्रहानन्तकं वा अवग्रहपट्टकं वा धर्तुं वा परिहर्तुं वा ॥ सू० ११ ॥

चूर्णी—‘कप्पइ’ इति । व्याख्या सुगमा नवर पूर्वोक्तं वस्त्रद्वयं यद् निर्ग्रन्थीनां प्रतिविद्धं तद् निर्ग्रन्थीनां कल्पते, निर्ग्रन्थीनां स्त्रीत्वेन रजोदर्शनसजातरुधिरस्रावप्रतिरोधने आवश्यकत्वादिति ॥ सू० ११ ॥

पूर्वसूत्रे निर्ग्रन्थीनां वस्त्रद्वयधारणे विधिः प्रोक्तः, साम्प्रतं वस्त्रप्रसङ्गाद् निर्ग्रन्थीनाम् ग्रहणे विधिमाह—‘निगंथीए य’ इत्यादि ।

सूत्रम्—निगंथीए य गाहावइकुलं पिंडवायपडियाए अणुपविट्ठाए चेलं सपुप्पजेज्जा, नो से कप्पइ अप्पणो नीसाए चेलं पडिग्गाहित्तए, कप्पइ से पवत्तिणीणीसाए चेलं पडिग्गाहित्तए । नो य से पवत्तिणी सामाणा सिया जे से तत्थ सामाणे आयरिए वा उवज्झाए वा पवत्तए वा थेरे वा गणी वा गणहरे वा गणावच्छेयए वा जं चउन्नं पुरओ कट्ठु विहरइ कप्पइ से तन्नीसाए चेलं पडिग्गाहित्तए ॥ सू० १२ ॥

छाया—निर्ग्रन्थीनां गाथापत्तिकुलं पिण्डपातप्रतिज्ञया अनुग्रविधायाम् चेलं ससुस्पद्येत, नो तस्याः कल्पते आत्मनो निश्चया चेलं प्रतिग्रहीतुम्, कल्पते तस्याः प्रवर्त्तिनीनिश्चया चेलं प्रतिग्रहीतुम्, नो चेद् अथ तत्र प्रवर्त्तिनी सामाना स्यात् यः स तत्र सामानः आचार्यो वा उपाध्यायो वा प्रवर्त्तको वा स्थविरो वा गणी वा गणधरो वा गणवन्धो

दको वा य चान्यं पुरत कृत्वा विहरति कल्पते तस्यास्तन्निश्रया चेल प्रतिग्रहीतुम् ॥ सू० १२ ॥

चूर्णी-‘निगंथो य’ इति । निर्ग्रन्थ्याश्च, कीदृश्या इत्याह-गाथापतिकुल गृहस्थगृह पिण्डपातप्रतिज्ञया-आहारग्रहणेच्छया अनुप्रविष्टाया यदि चेलार्थं चेलस्य अर्थं प्रयोजन अल्प-वस्त्रत्वेन वस्त्रग्रहणप्रयोजन समुत्पद्येत तदा तस्या निर्ग्रन्थ्या आत्मन निश्रया आत्मीयत्वेन ‘इद वस्त्र मम भविष्यती’-त्येवरूपया निश्रया चेल वस्त्र प्रतिग्रहीतुं गृहस्थादादातु नो कल्पते । तर्हि कथं कल्पते ? इति तद्विधिं प्रदर्शयति-तस्या प्रवर्त्तिनीनिश्रया-‘इद वस्त्र गृह्णामि मम प्रवर्त्तिनी-निश्रया, सा यस्या कस्या मम अन्यस्या वा दास्यति सा ग्रहीष्यति’ इत्येवरूपया गृहस्थ प्रत्येव वाचा प्रकटयेत्यर्थं चेल वस्त्र प्रतिग्रहीतु कल्पते । यदि नो चायं प्रवर्त्तिनी सामाना सन्निहिता तत्र ग्रामे उपाश्रये वा न स्यात् नो भवेत्तदा तत्र ग्रामे य स य कोऽपि सामान सन्निहित स्यात्, क ? इत्याह-आचार्यो वा, आचार्य -य पञ्चाचारान् स्वयं पालति परान् पालयति स, तथा योऽर्थं वाचयति, गच्छस्य मेवोभूत शरीराद्यष्टपदयुक्तो भवेत्स आचार्य सन्निहितो भवेत्, तदभावे उपाध्याय -उप-समीपम् एतं अधीयते प्रवचन शिष्यै यस्मात् स वा भवेत्, तदभावे प्रवर्त्तक-प्रवर्त्तयति आचार्योपदिष्टेषु कार्येषु तप सयमयोगवैद्यावृत्त्यसेवाशु-श्रूषाऽध्ययनाध्यापनसत्रार्थादिषु यथायोग्यं बलाबल विचार्य नियोजयति य स प्रवर्त्तको भवेत्, तदभावे स्थविरो वा-सयमयोगेषु सीदत साधून् ऐहिकामुष्मिकापायप्रदर्शनपूर्वकं ज्ञाना-दिषु स्थिरीकरोति य स स्थविरो वा भवेत्, तदभावे गणी वा-गण कतिपयसाधुसमुदाय स्वस्वा-मिसम्बन्धेन यस्यास्ति स, य साधुसमुदायेन सह विचरणशील स गणी वा भवेत् तदभावे गण-धरो वा य गणचिन्ताकारको गणस्य योगक्षेमविधायक, तत्र अप्राप्तस्य प्राप्तियोगं, प्राप्तस्य रक्षणं क्षेमस्तद्विधायको गणधरो वा भवेत्, तदभावे गणावच्छेदको वा गणस्य साधुसमुदायस्यावच्छेदं विभाग करोति य गणव्यवस्थाकारक स गणावच्छेदको वा भवेत्, तदभावे य चान्यं कमपि गोतार्थं पुरत कृत्वा साध्वी तदाज्ञया विहरति सो वा तत्र सन्निहितो भवेत्, एतेषु आचार्या-दिषु य कोऽपि तदा सन्निहितो भवेत् तन्निश्रया तन्निश्रामधिकृत्य तस्या निर्ग्रन्थ्या चेल-वस्त्रं प्रतिग्रहीतु कल्पते, मिक्षार्थं गृहस्थगृहे गतया निर्ग्रन्थ्या वस्त्रावश्यकताया स्वनिश्रया कदापि न ग्रहीतव्यमिति भाव ॥ सू० १२ ॥

पूर्वसूत्रे निर्ग्रन्थ्या वस्त्रग्रहणविधि प्रोक्त, साम्प्रत प्रथमतया प्रवर्जितकामस्य पूर्वोप-
न्य च वस्त्रग्रहणविधिमाह-‘निगंथस्स’ इत्यादि ।

—निगंथस्स ण तप्पढमयाए संपव्वयमाणस्य कप्पइ रयहरणगोच्छगपडि-
तिहिं कसिणेहिं वत्येहिं आयाए सपव्वइत्तए, से य पुब्बोवट्ठिए सिया एवं से

पूर्वं निर्ग्रन्थनिर्ग्रन्थीनां सामान्येन भिन्नाभिन्नवस्त्रधारणे विधिर्निषेधश्च प्रतिपादितः, साम्प्रतं निर्ग्रन्थानां निर्ग्रन्थीनां च स्वस्वकल्पानुसारेण पृथक् पृथक् वस्त्रधारणे निषेधं विधिं च प्रतिपादयितुकामः प्रथमं निर्ग्रन्थसूत्रमाह—‘नो कप्पइ० उग्गहणंतं’ इत्यादि ।

सूत्रम्—नो कप्पइ निग्गंथाणं उग्गहणंतं वा उग्गहपट्ठं वा धारित्तए वा परिहरित्तएवा ॥ सू० १० ॥

छाया—नो कल्पते निर्ग्रन्थानाम् अवग्रहानन्तकं वा अवग्रहपट्टकं वा धर्तुं वा परिहर्तुं वा ॥ सू० १० ॥

चूर्णी—‘नो कप्पइ’ इति । निर्ग्रन्थानाम् अवग्रहानन्तकम्—समयभाषया गुह्यस्थानाच्छादनवस्त्रं ‘लगोट, कौपीन’ इतिप्रसिद्धम्, अवग्रहपट्टकं तस्याप्युपरि तदाच्छादनार्थं यद् धार्यते तद् धर्तुं त्वनिश्चाया स्थापयितुं परिहर्तुं परिभोक्तुं वा नो कल्पते, अनयोस्तापसादीनामुपकरणत्वेन जैनमुनीनामकल्प्यत्वादिति ॥ सू० १० ॥

पूर्वोक्तं वस्त्रद्वयं निर्ग्रन्थीनां कल्प्यत्वेन तद्विधिसूत्रमाह—‘कप्पइ० उग्गहणंतं’ इत्यादि ।

सूत्रम्—कप्पइ निग्गंथीणं उग्गहणंतं वा उग्गहपट्ठं वा धारित्तए वा परिहरित्तए वा ॥ सू० ११ ॥

छाया—कल्पते निर्ग्रन्थीनाम् अवग्रहानन्तकं वा अवग्रहपट्टकं वा धर्तुं वा परिहर्तुं वा ॥ सू० ११ ॥

चूर्णी—‘कप्पइ’ इति । व्याख्या सुगमा नवर पूर्वोक्तं वस्त्रद्वयं यद् निर्ग्रन्थानां प्रतिषिद्धं तद् निर्ग्रन्थीनां कल्पते, निर्ग्रन्थीना स्त्रीत्वेन रजोदर्शनसजातरुधिरस्त्रावप्रतिरोधने आवश्यकत्वादिति ॥ सू० ११ ॥

पूर्वसूत्रे निर्ग्रन्थीना वस्त्रद्वयधारणे विधिं प्रोक्तं, साम्प्रतं वस्त्रप्रसङ्गाद् निर्ग्रन्थीवस्त्रग्रहणे विधिमाह—‘निग्गंथीए य’ इत्यादि ।

सूत्रम्—निग्गंथीए य गाहावडकुलं पिंडवायपडियाए अणुपविट्ठाए चेल्ले ससुप्पज्जेज्जा, नो से कप्पइ अप्पणो नीसाए चेलं पडिग्गाहित्तए, कप्पइ से पवत्तिणीणीसाए चेलं पडिग्गाहित्तए । नो य से पवत्तिणी सामाणा सिया जे से तत्थ सामाणे आयरिए वा उवज्झाए वा पवत्तए वा थेरे वा गणी वा गणहरे वा गणाक्खेयए वा जं चउन्नं पुरओ कट्ठु विहरइ कप्पइ से तन्नीसाए चेलं पडिग्गाहित्तए ॥ सू० १२ ॥

छाया—निर्ग्रन्थीणां गाथापतिकुलं पिण्डपातप्रतिष्ठया अनुप्रविष्टायाश्चेलार्थं समुस्पद्येत, नो तस्याः कल्पते आत्मनो निश्चया चेलं प्रतिग्रहीतुम्, कल्पते तस्याः प्रवर्त्तिनीनिश्चया चेलं प्रतिग्रहीतुम्, नो चेद् अथ तत्र प्रवर्त्तिनी सामाना स्यात् यः स तत्र सामानः आचार्यो वा उपाध्यायो वा प्रवर्त्तको वा स्वविरो वा गणी वा गणघरो वा गणावच्छे-

दको वा य चान्यं पुरतः कृत्वा विहरति कल्पते तस्यास्तन्निश्रया चेत् प्रतिग्रहीतुम् ॥ सू० १२ ॥

चूर्णी-‘निगन्धीय य’ इति । निर्ग्रन्थ्याश्च, कीदृश्या इत्याह-गायापतिकुल गृहस्थगृह पिण्डपातप्रतिज्ञया-आहारग्रहणेऽप्युच्यते अनुप्रविष्टाया यदि चेत्तर्था चेत्तस्य अर्थं प्रयोजनं अल्प-वस्त्रत्वेन वस्त्रग्रहणप्रयोजनं समुत्पद्येत तदा तस्या निर्ग्रन्थ्या आत्मन निश्रया आत्मीयत्वेन ‘इदं वस्त्रं मम भविष्यती’-इत्येवरूपया निश्रया चेत् वस्त्रं प्रतिग्रहीतुं गृहस्थादादातुं नो कल्पते । तर्हि कथं कल्पते ? इति तद्विधिं प्रदर्शयति-तस्या प्रवर्त्तिनीनिश्रया-‘इदं वस्त्रं गृह्णामि मम प्रवर्त्तिनी-निश्रया, सा यस्या कस्या मम अन्यस्या वा दास्यति सा ग्रहीष्यति’ इत्येवरूपया गृहस्थ प्रत्येव वाचा प्रकटयेत्यर्थं चेत् वस्त्रं प्रतिग्रहीतुं कल्पते । यदि नो चाथ प्रवर्त्तिनी सामाना सन्निहिता तत्र ग्रामे उपाश्रये वा न स्यात् नो भवेत्तदा तत्र ग्रामे य स य कोऽपि सामान सन्निहितः स्यात्, क ? इत्याह-आचार्यो वा, आचार्य-य पञ्चाचारान् स्वयं पालति परान् पालयति स, तथा योऽर्थं वाचयति, गच्छस्य मेवोभूतं शरीराद्यष्टस्य पदायुक्तो भवेत्स आचार्यः सन्निहितो भवेत्, तदभावे उपाध्याय-उप-समीपम् एतस्य अधीयते प्रवचनं शिष्यैः यस्मात् स वा भवेत्, तदभावे प्रवर्त्तकः-प्रवर्त्तयति आचार्योपदिष्टेषु कार्येषु तपःसमयोगवैद्यावृत्त्यसेवाशु-श्रूषाऽध्ययनाध्यापनसूत्रार्थादिषु यथायोग्यं बलाबलं विचार्यं नियोजयति यः स प्रवर्त्तको भवेत्, तदभावे स्थविरो वा-समययोगेषु सीदत साधून् ऐहिकामुष्मिकापायप्रदर्शनपूर्वकं ज्ञाना-दिषु स्थिरीकरोति यः स स्थविरो वा भवेत्, तदभावे गणी वा-गणं कतिपयसाधुसमुदायं स्वस्वा-मिसम्बन्धेन यस्यास्ति स, यः साधुसमुदायेन सह विचरणशीलः स गणी वा भवेत् तदभावे गण-धरो वा यः गणचिन्ताकारको गणस्य योगक्षेमविधायकः, तत्र अप्राप्तस्य प्राप्तियोगः, प्राप्तस्य रक्षणं क्षेमस्तद्विधायको गणधरो वा भवेत्, तदभावे गणावच्छेदको वा गणस्य साधुसमुदायस्यावच्छेद-विभागं करोति यः गणव्यवस्थाकारकः स गणावच्छेदको वा भवेत्, तदभावे यः चान्यः कमपि गीतार्थं पुरतः कृत्वा साधून् तदाज्ञया विहरति सो वा तत्र सन्निहितो भवेत्, एतेषु आचार्या-दिषु यः कोऽपि तदा सन्निहितो भवेत् तन्निश्रया तन्निश्रामधिकृत्य तस्या निर्ग्रन्थ्या चेत्-वस्त्रं प्रतिग्रहीतुं कल्पते, भिक्षार्थं गृहस्थगृहे गतया निर्ग्रन्थ्या वस्त्रावश्यकतायां च निश्रया कदापि वस्त्रं न ग्रहीतव्यमिति भावः ॥ सू० १२ ॥

पूर्वसूत्रे निर्ग्रन्थ्या वस्त्रग्रहणविधिः प्रोक्तः, साम्प्रतः प्रथमतया प्रवर्त्तितुकामस्य पूर्वोप-स्थितस्य च वस्त्रग्रहणविधिमाह-‘निगन्धीयस्स’ इत्यादि ।

सूत्रम्-निगन्धीयस्स ण तप्पट्ठमायाए संपव्वयमाणस्य कप्पद्दं रयहरणगोच्छगपडि-ग्गहमायाए तिहिं कसिणेहिं वत्थेहिं आयाए सपव्वत्तए, से य पुव्वोवट्ठिए सिया एवं से

नो कप्पइ रयहरणगोच्छगपडिगमायाए तिहिं कसिणेहिं वत्येहिं आयाए संपव्वइत्तए,
कप्पइ से अहापडिगहियाइं वत्थाइं गहाय आयाए संपव्वइत्तए ॥ सू० १३ ॥

छाया—निर्ग्रन्थस्य खलु तत्प्रथमतया संप्रव्रजतः कल्पते रजोहरणगोच्छक—
प्रतिग्रहमादाय त्रिभिः कृत्स्नैर्वस्त्रैः आत्मना संप्रव्रजितुम् । स च पूर्वोपस्थितः स्यात्
एव तस्य नो कल्पते रजोहरणगोच्छकप्रतिग्रहमादाय त्रिभिः कृत्स्नैर्वस्त्रैः आत्मना संप्र-
व्रजितुम् कल्पते तस्य यथाप्रतिगृहीतानि वस्त्राणि गृहीत्वा आत्मना संप्रव्रजितुम् ॥ सू० १३ ॥

चूर्णी—‘निर्ग्रन्थस’ इति । निर्ग्रन्थस्य तत्प्रथमतया तत्-तेन साधुत्वेन प्रथमं तत्प्रथमं, तस्य
भावस्तत्ता, तया पूर्वमदीक्षितस्य प्रथममेव दीक्षितमुपस्थिततया संप्रव्रजतः प्रव्रज्या गृह्यतः कल्पते रजो-
हरण—गोच्छक प्रतिग्रहम्, तत्र रजोहरण प्रसिद्धं, गोच्छकं प्रमार्जनिका, प्रतिग्रहः पात्रम्, रजोहरण
च गोच्छक च प्रतिग्रहश्चेति समाहारद्वन्द्वे रजोहरणगोच्छकप्रतिग्रहम्, तत् नूतनम् आदाय गृहीत्वा
तदन्यैर्नूतनैस्त्रिभिः कृत्स्नैः, तत्र-चतुर्विंशतिहस्तपरिमितमायामतः, एकहस्तपरिमितं च विष्कम्भतः,
एतावत्प्रमाणकं वस्त्रं कृत्स्नमुच्यते, तैः परिपूर्णैः अखण्डितैः वस्त्रैः ‘थान’ ‘ताका’ इति
प्राचीनसमये प्रसिद्धैः, एकं कृत्स्नं वस्त्रं चतुर्विंशतिहस्तपरिमितमभूत् तादृशैस्त्रिभिः कृत्स्नैर्वस्त्रैः
साधूनां द्वासप्ततिहस्तपरिमितवस्त्रग्रहणस्य कल्पत्वात्, तैः सह तानि त्रीणि गृहीत्वेत्यर्थं आत्मना
स्वयं संप्रव्रजितुं कल्पते । एष विधिरगारितोऽनगारताग्रहणकालविषयो बोध्यः । अथ पूर्वप्रव्रजितस्य
सामायिकचारित्रवतश्छेदोपस्थापनीयचारित्रग्रहणसमयस्य विधिं प्रदर्शयति—‘से य पुव्वोवट्ठिए’
इत्यादि, ‘से य’ स च प्रव्रज्यां प्रतिपत्तुकामो यदि पूर्वोपस्थितः पूर्वगृहीतसामायिक-
चारित्रं सन् छेदोपस्थापनीयचारित्रं ग्रहीतुकामः स्यात्, यद्वा अतिचारादिमूलगुणदो-
षापस्या पुनर्दीक्षार्थमुपस्थितः स्यात् तदा ‘एवं’ एव सति ‘से’ तस्य पूर्वोपस्थितस्य
रजोहरणगोच्छकप्रतिग्रहं नूतनम् ‘आयाए’ आदाय गृहीत्वा एवं त्रिभिश्च कृत्स्नैः वस्त्रैः
सह आत्मना स्वयं संप्रव्रजितुं नो कल्पते । तर्हि तस्य कया रीत्या कल्पते ? इति तद्विधि-
माह—‘कप्पइ’ इत्यादि, कल्पते तस्य तादृशस्य पूर्वोपस्थितस्य छेदोपस्थापनीयचारित्रग्रहण-
कामस्य यथाप्रतिगृहीतानि—यथा येन विधिना प्रतिगृहीतानि यानि पूर्वं स्वीकृतानि वस्त्राणि
तान्येव गृहीत्वा आत्मना स्वयं संप्रव्रजितुम् छेदोपस्थापनीयचारित्रं ग्रहीतुं कल्पते इति
पूर्वेण सम्बन्धः । अयं भावः—यः पूर्वं गृहस्थः स प्रथमतया प्रव्रज्या गृह्यानि तस्य नूतन
रजोहरणादिक त्रीणि कृत्स्नानि वस्त्राणि च गृहीत्वा प्रव्रजितुं कल्पते । यः पुनः पूर्वोपस्थित
पूर्वं गृहीतसामायिकचारित्रं, यद्वा चारित्रदोषवशात् पुनर्महाव्रतोपस्थापनं स्वीकर्तुकामो भवेत्
तस्य नूतनरजोहरणादिक त्रीणि कृत्स्नानि वस्त्राणि च गृहीत्वा प्रव्रजितुं न कल्पते, किन्तु तस्य
पूर्वप्रतिगृहीतान्येव वस्त्राणि गृहीत्वा कल्पते इति भावः । ननु यस्तत्प्रथमतया दीक्षां ग्रहीष्यति,

अतः सप्रति स गृहस्थ एव तर्हि सूत्रे 'निर्गन्धस्स' इति कथं प्रोक्तम्, स निर्ग्रन्थपदेन कथमुपलक्ष्यकृतः । अत्राह—सत्यम्, किन्तु अत्र जिनशासने निर्ग्रन्थो द्विविधः प्रोक्तः, द्रव्यनिर्ग्रन्थो भावनिर्ग्रन्थश्चेते, अत्रायं भावनिर्ग्रन्थो वर्तते ततः सूत्रकारेण निर्ग्रन्थपदेन उपलक्ष्यकृतः । अत्र द्रव्यभावमाश्रित्य चतुर्भङ्गी भवति, तथाहि—एको द्रव्यतो निर्ग्रन्थो भवति नतु भावतः १, एको भावतो निर्ग्रन्थो भवति नतु द्रव्यतः २, एको द्रव्यतो भावतः इत्युभयतोऽपि निर्ग्रन्थः ३, एको न द्रव्यतो न भावतो निर्ग्रन्थः ४ । तत्र यो द्रव्यतो वेषेण निर्ग्रन्थः किन्तु भावतः साध्वाचारतो न निर्ग्रन्थः साधुक्रियायाः शैथिल्यात् इति प्रथमभङ्गस्य भावः १, एकः कश्चित् भावतो निर्ग्रन्थः सन्नपि मनोवचोवृत्त्या साधुव्यक्त्याकारकः किन्तु द्रव्यतः साधुवेषतो न निर्ग्रन्थः इति द्वितीयभङ्गभावः २, एको द्रव्यतो मुनिवेषतोऽपि भावतो यथोक्तसाध्वाचारपालनतोऽपि च निर्ग्रन्थः इति तृतीयभङ्गभावः ३, एको न द्रव्यतः साधुवेषतः, नापि च भावतः—विरतिपरिणामरहितो गृहस्थ इति चतुर्थभङ्गभावः ४ । अत्र स द्वितीयभङ्गवर्तित्वाद्-निर्ग्रन्थशब्देन प्रोक्तः इति समीचीनमेवेति ॥ सू० १३ ॥

अथ पूर्वोक्तमेव विषयमधिकृत्य निर्ग्रन्थीसूत्रमाह—'निर्गन्धी ए णं' इत्यादि ।

सूत्रम्—निर्गन्धी ए णं तत्पठमया ए संपव्वयमाणी ए कप्पइ रयहरणगोच्छग-पडिगाहमाया ए चउहिं कसिणेहिं वत्थेहिं आया ए संपव्वइत्तए । सा य पुव्वोवद्विया सिया एव से नो कप्पइ रयहरणगोच्छगपडिगाहमाया ए चउहिं कसिणेहिं आया ए संपव्व-इत्तए, कप्पइ से अहापडिगाहियाइं वत्थाइं गहाय आया ए संपव्वइत्तए ॥ सू० १४ ॥

छाया—निर्ग्रन्थ्याः खलु तत्प्रथमतया संप्रव्रजन्त्याः कल्पते रजोहरणगोच्छक-प्रतिग्रहमादाय चतुर्भिः कृत्स्नैः वस्त्रैः आत्मना संप्रव्रजितुम् । सा च पूर्वोपस्थिता स्यात् एव तस्या नो कल्पते रजोहरणगोच्छकप्रतिग्रहमादाय चतुर्भिः कृत्स्नैः वस्त्रैः आत्मना संप्रव्र-जितुम्, कल्पते तस्या यथाप्रतिगृहीतानि वस्त्राणि गृहीत्वा आत्मना संप्रव्रजितुम् ॥ सू० १४ ॥

चूर्णी—'निर्गन्धी ए णं' इति । अस्य निर्ग्रन्थीसूत्रस्य सर्वाऽपि व्याख्या निर्ग्रन्थसूत्रस्येव परि-भाषनीया, विशेषोऽत्राऽयं बोध्यः—तत्र निर्ग्रन्थसूत्रे पुल्लिङ्गनिर्देशेन व्याख्या कृता अत्र तु स्त्रीलिङ्गनिर्देशेन व्याख्या कर्तव्या, अन्यसूत्रगतो विशेषोऽत्रायम्—निर्ग्रन्थसूत्रे 'तिहिं कसिणेहिं वत्थेहिं' त्रिभिः कृत्स्नैर्वस्त्रैः इत्युक्तम्, अत्र निर्ग्रन्थीसूत्रे च 'चउहिं कसिणेहिं वत्थेहिं' चतुर्भिः कृत्स्नैः वस्त्रैः इति प्रोक्तम्, निर्ग्रन्थीनां स्त्रीत्वेन भगवता षण्णवतिहस्तपरिमितवस्त्रप्रमाणस्यानुज्ञातत्वादिति ॥ सू० १४ ॥

पूर्वं निर्ग्रन्थस्य निर्ग्रन्थ्याश्च दीक्षाकालिकवस्त्रग्रहणविधिः प्रदर्शितः, साम्प्रतं वस्त्रप्रसङ्गात् निर्ग्रन्थनिर्ग्रन्थीनामन्यकालिकवस्त्रग्रहणविधिमाह—'नो कप्पइ० पढम०' इत्यादि ।

सूत्रम्—नो कप्पइ निर्गन्थाण वा निर्गन्धीण वा पढमसमोसरणुद्देशपत्ताइं चेलाइं पडिगाहित्तए । कप्पइ निर्गन्थाण वा निर्गन्धीण वा दोच्चसमोसरणुद्देशपत्ताइं चेलाइं पडिगाहित्तए ॥ सू० १५ ॥

छाया—नो कल्पते निर्ग्रन्थानां वा निर्ग्रन्थीनां वा प्रथमसमवसरणोद्देशप्राप्तानि चेलानि प्रतिग्रहीतुम् । कल्पते निर्ग्रन्थानां वा निर्ग्रन्थीनां वा द्वितीयसमवसरणोद्देशप्राप्तानि चेलानि प्रतिग्रहीतुम् ॥ सू० १५ ॥

चूर्णी—‘नोकप्पइ’ इति । निर्ग्रन्थानां वा निर्ग्रन्थीनां वा प्रथमसमवसरणोद्देशप्राप्तानि प्रथमे समवसरणे, एकस्मिन् वर्षे द्वे समवसरणे भवत—एकं वर्षाकालिक द्वितीयम् ऋतुबद्धकालिकम्, तयोर्मध्ये प्रथमे वर्षाकालिकरूपे समवसरणे वर्षाकाले इत्यर्थे उद्देश क्षेत्रकालविभागरूपं, तं प्राप्तानि प्रथमसमवसरणोद्देशप्राप्तानि वर्षाकालमध्यवर्तिक्षेत्रकालोपस्थितानि चेलानि—वस्त्राणि प्रतिग्रहीतु नो कल्पते । तर्हि कीदृक्क्षेत्रकालप्राप्तानि वस्त्राणि प्रतिग्रहीतव्यानि ? तत्राह—‘कप्पइ’ इत्यादि, निर्ग्रन्थानां निर्ग्रन्थीनां च द्वितीयसमवसरणोद्देशप्राप्तानि—तत्र द्वितीयसमवसरणे ऋतुबद्धकाले हेमन्तग्रीष्मकाल-सम्बन्धिषु अष्टसु मासेषु उद्देश क्षेत्रकालविभागरूपस्त प्राप्तानि—हेमन्तग्रीष्मकालमध्यवर्तिक्षेत्रकालोपस्थितानि चेलानि वस्त्राणि उपधिप्रायोग्यानि पात्राणि च प्रतिग्रहीतु कल्पते । समाप्ते चातुर्मासे कार्तिकपूर्णिमात् आरभ्य यावत् अषाढपूर्णिमा नायाति तावत्कालपर्यन्त निर्ग्रन्थनिर्ग्रन्थीनां वस्त्राणि पात्राणि च एषणाप्राप्तानि क्षेत्रकालतो निर्दोषाणि कल्पते इति भावः ॥ सू० १५ ॥

पूर्वं द्वितीयसमवसरणे निर्ग्रन्थनिर्ग्रन्थीनां वस्त्रग्रहणमनुज्ञातम्, साम्प्रत गृहीतानां तेषां वस्त्राणां यथारात्रिक विभागविधिं प्रतिपादयति—‘कप्पइ० अहारायणियाए’ इत्यादि ।

सूत्रम्—कप्पइ निगंथाण वा निगंथीण वा अहारायणियाए चेलाइ पडिग्गा-
हित्तए ॥ सू० १६ ॥

छाया—कल्पते निर्ग्रन्थानां वा निर्ग्रन्थीनां वा यथारात्रिकतया चेलानि प्रतिग्रही-
तुम् ॥ सू० १६ ॥

चूर्णी—‘कप्पइ’ इति । निर्ग्रन्थानां निर्ग्रन्थीनां वा चेलानि वस्त्राणि यथारात्रिकतया यथारात्रिकतया, रत्न चारित्रपर्याय तद् यथा यथा श्रमणश्रमणीनामधिककालिक पर्यायो भवेत् तथा तथा पर्यायज्येष्ठक्रमेण मनसि निधाय प्रतिग्रहीतुं स्वीकर्तुं कल्पते, एवमेव विभागेन दातुं कल्पते, अन्यथा दाने अविनयाशातनाऽधिकरणादिदोषसम्भवात् ॥ सू० १६ ॥

पूर्वसूत्रे श्रमणश्रमणीनां यथारात्रिकक्रमेण वस्त्रग्रहणं प्रतिपादितम्, साम्प्रत शय्या-
संस्तारकग्रहणविधिमाह—‘कप्पइ’ इत्यादि ।

सूत्रम्—कप्पइ निगंथाण वा निगंथीण वा अहारायणियाए सेज्जासपारए
पडिग्गाहित्तए ॥ सू० १७ ॥

छाया—कल्पते निर्ग्रन्थानां वा निर्ग्रन्थीनां वा यथारात्रिकतया शय्यासंस्तारकान्
प्रतिग्रहीतुम् ॥ सू० १७ ॥

चूर्णी—‘कप्पइ’ इति । निर्ग्रन्थाना निर्ग्रन्थीना वा पूर्वसूत्रोक्तवस्त्रवदेव शय्यासस्तारकान् । तत्र शय्या वसति, तस्या य सस्तारक शयनयोग्यावकाशलक्षण स्थान स शय्यासस्तारक तान् यथारात्निकतया पर्यायज्येष्ठतया प्रतिग्रहीतु समादातुं कल्पते । तस्य चोपाश्रयप्राप्तै श्रमणै पूर्वाह्णवेलायामेव ग्रहण कर्त्तव्यम् ततो यथारात्निक विभक्तव्यम्, यद्वा शय्या—शरीरप्रमाणा, सस्तारक—सार्द्धद्विहस्त, तयो समाहारे शय्यासस्तारकम्, तानि, पीठफलकादीनि वा यथारात्निकतया पर्यायज्येष्ठवक्रमेण आचार्यस्थविरबालग्लानादीना यथायोग्यक्रमेण च ग्रहीतु कल्पते ॥ सू० १७ ॥

अत्राह गाथाद्वय भाष्यकार—‘सयणट्ठाणं’ इत्यादि ।

भाष्यम्—सयणट्ठाणं तिविहं, निष्वायसत्रायमिस्मभेयाओ ।

समविसममिस्सभेया, पुणोवि तिविहं सयणट्ठाण ॥ ७ ॥

एसु य जं सुट्ठाणं, रायणियाण गिलाणमाईणं ।

आमंति य तं देज्जा, एसा जिणसासणे मेरा ॥ ८ ॥

छाया—शयनस्थानं त्रिविध-निर्वात-सवात-मिश्रभेदतः ।

सम-विषम-मिश्रभेदात्, पुनरपि त्रिविधं शयनस्थानम् ॥ ७ ॥

पुषु च यत् सुखस्थानं, रात्निकाना ग्लानादीनाम् ।

आमन्थ्य तद् दद्यात्, एषा जिनशासने मर्यादा ॥ ८ ॥

अवचूरी—‘सयणट्ठाणं’ इत्यादि । सूत्रे शय्यासस्तारकशब्देन वसतिगतशयनयोग्यं स्थान गृहीतम् । तच्च शयनस्थान-निर्वातं, सवात, निर्वातसवात चेति भेदात् त्रिविधं भवति, पुनरपि समं, विषम, समविषममिति भेदात् त्रिविधम् । तत्र शयनस्थानमाचार्येण यद् यस्मै साधवे दीयते तत्तेन मायामदविप्रमुक्तेन ऋजुभावेन ग्रहीतव्यम्, किन्तु एषु पूर्वोक्तेषु षट्सु स्थानेषु यत् सुखस्थानं भवेत् तत्—आचार्य-स्थविर-ग्लानादीनाम् आमन्थ्य ‘यदि भवता न समीचीनं शयनस्थानं तर्हि ममेदं गृहाण’ इत्यादिसमानवाक्येन उपनिमन्थ्य तत् स्वस्य समीचीनं शयनस्थानं यत्तेषां रोचते तद् दद्यात् यतो जिनशासने एषा श्रमणाना मर्यादा वर्तते, भगवता समुपदिष्टत्वात् । अथवा शय्या शरीरप्रमाणा, सस्तारक सार्द्धद्विहस्तप्रमाण । अत्रापि कर्कशमृदुकठोरश्लक्ष्णादिभेदमधिकृत्य पूर्वोक्तो विधिर्बोध्यः ॥ ७-८ ॥

पूर्वं शय्यासस्तारकस्य यथारात्निकतया ग्रहणविषयकं सूत्रं प्रोक्तम्, साम्प्रतं शय्यासस्तारकग्रहणानन्तरं सन्ध्यासमये पूर्णाया पौरुष्या गुरुप्रदत्तशय्यासस्तारं प्रस्तीर्य तदुपरि समारूढस्य एव प्रातरुत्थितस्य च कृतिकर्म करणीयं भवेत्, तदपि यथारात्निकतया कर्त्तव्यमिति तद्विधिप्रतिपादकं सूत्रमाह—‘कप्पइं किङ्कम्म’ इत्यादि ॥

सूत्रम्—कप्पइ निग्गघाण वा निग्गथीण वा अहारायणियाए किङ्कम्मं करित्तए ॥ सू० १८ ॥

छाया—कल्पते निर्ग्रन्थानां वा निर्ग्रन्थोना वा यथारात्निकतया कृतिकर्म कर्तुम् ॥१८॥

चूर्णी—‘कप्पइ’ इति । निर्ग्रन्थानां निर्ग्रन्थोनां यथारात्निकतया पर्यायज्येष्ठत्वकमेण कृतिकर्म—शास्त्रभाषया शिष्यादिकृतो वन्दनाभ्युत्थानादिसत्कार, तत् कर्तुं कल्पते, नान्यथा ज्येष्ठत्वकनिष्ठत्वमर्यादामतिक्रम्येति भावः । कृतिकर्म द्विविधं वन्दनाभ्युत्थानमेदात्, तत्र वन्दनम् आचार्यादियथारात्निकानां प्रातः सायं तेषां दृष्टिपाते कार्यपृच्छादिसमये च यथाविधि वन्दनं कर्तव्यम्, वन्दनं कृत्वैव कार्यादिपृच्छा कर्तव्या, एवं सूत्रार्थतदुभयग्रहणेऽपि वन्दनं कर्तव्यमेवेति । अभ्युत्थानम्—गुरोः समीपागमने, चंक्रमणे, उच्चारादिभूमौ गमनकाले, आसनादुत्थानकाले, इत्याद्यवसरे शिष्येणाभ्युत्थानं कर्तव्यम्, अन्यथा गुरोराशातना, आज्ञाभङ्गादिदोषाश्च समापद्यन्ते, धर्मस्य विनयमूलत्वेन भगवता प्रतिपादितत्वात्, उक्तञ्च—

“धम्मस्स मूलं विणयं वरंति, धम्मो य मूलं खल्ल सोगईए ।

सा सोगई जत्थ अवाहया उ, तम्हा निसेवो विणभो तयद्दा” ॥ १ ॥

अयं भावः—धर्मस्य जिनोक्तस्य श्रुतचारित्रलक्षणस्य मूलं तीर्थकरणधरादयो विनयं वदन्ति ‘धर्मस्य मूलं विनयः’ इति, ‘मूलं नास्ति कुतः शास्त्रा’ इति वचनाद् विनयमन्तरेण तपःसंयमाराधनाऽपि कथं भवेत् । धर्मो हि सुगत्या मूलम्, सा सुगतिः कथ्यते यत्र अवाधता क्षुत्पिपासारोग-शोकादिशरीरमानसानां बाधनामभावः सिद्धिरित्यर्थः स्यात् तस्मात् कारणात् मुनिना प्रथमं विनयो निसेव्यः विनयः समादरणीयः । स च गुरुणा वन्दनाभ्युत्थानसेवाशुश्रूषादिना जायते ।

अत्रायं भावः—इह निर्ग्रन्थस्य कार्यं तावदव्यावाधसुखलक्षणो मोक्षः, तस्य च कारणं सर्वज्ञ-भाषितं श्रुतचारित्रलक्षणो धर्मः, स च गुरोरभ्युत्थानवन्दनादिरूपविनयलक्षणमुपायमन्तरेण साध-यितुं न शक्यते, धर्मस्य विनयमूलत्वात्, अतो विनयेन धर्मासाधनं, धर्मासाधनेन मोक्ष इति परम्परया विनयो मोक्षकारणमेवेति मत्वा तदर्थं विनय आसेवितव्य इति ॥ सू० १८ ॥

अत्र विनयमोक्षयोः कार्यकारणभावप्रदर्शनपूर्वकमाह भाष्यकार —‘कज्जं’ इत्यादि ।

भाष्यम्—कज्जं च मोक्खो, विणभो य हेऊ,

निककारणा नत्थिह कज्जसिद्धी ।

तम्हा उवाय तह कारणं च,

ओलंविउं पावइ कज्जसिद्धिं ॥ ९ ॥

छाया—कार्यं च मोक्षो विनयश्च हेतुः ।

निष्कारणात् नास्तीह कार्यसिद्धिः ॥

तस्माद् उपायं तथा कारणं च ।

अवलम्ब्य प्राप्नोति कार्यसिद्धिम् ॥ ९ ॥

अवचूरी—‘कज्जं च’ इति । इह श्रमणधर्मे निर्ग्रन्थस्य कार्यं मोक्षं, तस्य हेतुरिति कारणं च विनयः, इति तयोः कार्यकारणभावः, तस्मात् निष्कारणात् कारणमन्तरेण उपायमन्तरेण च इह लोके कार्यसिद्धिर्नास्ति न भवति, तस्मात् कारणात् उपायं तथा कारणं चावलम्ब्यैव कार्यसिद्धिं जीवः प्राप्नोति । तथाहि—यस्य कार्यस्य यद् उपादानं कारणं तेन विना तत्कार्यं न सिध्यति यथा मृत्पिण्डमन्तरेण घट इति, उपादानकारणसद्भावेऽपि उपायरूपनिमित्तकारणाभावे कार्यं न सिध्यति यथा मृत्पिण्डसद्भावेऽपि चक्रचीवरोदकादिनिमित्तकारणमन्तरेण घटो न निष्पाद्यते अतो यः पुनरुपायरूपनिमित्तकारणवान् प्रयत्नशीलश्च भवति स उपादानकारणम् उपायरूपनिमित्तकारणं चावलम्ब्यैव कार्यं साधयति, तथैवात्र मोक्षकार्यस्योपादानकारणं सर्वविरतिमान् आत्मैव, विनयादिनिमित्तकारणैर्विना नोपादानकारणं मोक्षत्वेन परिणमति—यथा मृत्पिण्डश्चक्रवीवरोदकाद्यभावे घटत्वेन नो परिणमति, अतो निर्ग्रन्थेन विनयः समासेवनीय इति ॥ ९ ॥

पूर्वं कृतिकर्मविधौ विनयः सविस्तरं प्रदर्शितः, विनयवाश्च तादृशमविनयजनकं किमपि कार्यं न करोति, गृहान्तराले स्थानादिकारणे च गृहस्थस्याविनयो भवतीति गृहान्तराले स्थानादिकरणस्य निषेधसूत्रमाह—‘नो कप्पइ० अन्तरागिहंसि’ इत्यादि ।

सूत्रम्—नो कप्पइ निग्गथाण वा निग्गथीण वा अन्तरागिहंसि चिट्ठित्थे वा निसी-
इत्थे वा तुयट्ठित्थे वा निहाइत्थे वा पयलाइत्थे वा, असणं वा पाणं वा खाइमं वा साइमं वा
आहारं आहरित्थे वा, उच्चारं वा पासवणं वा खेलं, वा सिघाणं वा परिट्ठित्थे वा, सज्झायं वा
करित्थे वा क्षाणं वा झाइत्थे वा काउस्सगं वा करित्थे वा ठाणं वा ठाइत्थे । अहं पुण एव
जाणेज्जा वाहिं जराजुण्णे तवस्सी दुव्वलेऽकिलते मुच्छिज्ज वा पवडिज्ज वा एव से
कप्पइ अन्तरागिहंसि चिट्ठित्थे वा जाव ठाणं वा ठाइत्थे ॥ सू० १९ ॥

छाया—नो कल्पते निर्ग्रन्थानां वा निर्ग्रन्थीनां वा अन्तरगृहे स्थातुं वा निषत्तुं वा
त्वग्वर्चयितुं वा निद्रायितुं वा प्रचलायितुं वा अशनं वा, पानं वा खाद्यं वा स्वाद्यं वा आह्व-
रम् आहर्चुम्, उच्चारं वा प्रस्रवणं वा खेलं वा शिक्षाणं वा परिष्ठापयितुम्, स्वाध्यायं
वा कर्तुम्, ध्यानं वा ध्यातुम्, कायोत्सर्गं वा कर्तुम्, स्थानं वा स्थातुम् । अथ पुनरेव
जानीयात् व्याधितं जराजीर्णं तपस्वी दुर्बलः क्लान्तः मूर्च्छेत् वा प्रपतेत् वा पथं तस्य
कल्पते अन्तरगृहे स्थातुं वा यावत् स्थानं वा स्थातुम् ॥ सू० १९ ॥

छाया—कल्पते निर्ग्रन्थानां वा निर्ग्रन्थीनां वा यथारात्निकतया कृतिकर्म कर्तुम् ॥१८॥

चूर्णी—‘कप्पइ’ इति । निर्ग्रन्थानां निर्ग्रन्थीनां यथारात्निकतया पर्यायज्येष्ठत्वक्रमेण कृतिकर्म—शास्त्रभाषया शिष्यादिकृतो वन्दनाभ्युत्थानादिसत्कार, तत् कर्तुं कल्पते, नान्यथा ज्येष्ठत्वकनिष्ठत्वमर्यादामतिक्रम्येति भावः । कृतिकर्म द्विविधं वन्दनाभ्युत्थानमेदात्, तत्र वन्दनम् आचार्यादियथारात्निकानां प्रातः सायं तेषां दृष्टिपाते कार्यपृच्छादिसमये च यथाविधि वन्दनकं कर्तव्यम्, वन्दनं कृत्वैव कार्यादिपृच्छा कर्तव्या, एवं सूत्रार्थतदुभयग्रहणेऽपि वन्दनं कर्तव्यमेवेति । अभ्युत्थानम्—गुरोः समीपागमने, चक्रमणे, उच्चार्यादिभूमौ गमनकाले, आसनादुत्थानकाले, इत्याद्यवसरे शिष्येणाभ्युत्थानं कर्तव्यम्, अन्यथा गुरोराशातना, आज्ञाभङ्गादिदोषाश्च समापद्यन्ते, धर्मस्य विनयमूलत्वेन भगवता प्रतिपादितत्वात्, उक्तञ्च—

“धम्मस्स मूलं विणयं वर्यन्ति, धम्मो य मूलं खलु सोग्गईए ।

सा सोग्गई जत्थ अवाहया उ, तम्हा निसेव्वो विणओ तयट्ठा” ॥ १ ॥

अयं भावः—धर्मस्य जिनोक्तस्य श्रुतचारित्रलक्षणस्य मूलं तीर्थकरणधरादयो विनयवदन्ति ‘धर्मस्य मूलं विनयः’ इति, ‘मूलं नास्ति कुतः शास्त्रा’ इति वचनाद् विनयमन्तरेण तपस्यमाराधनाऽपि कथं भवेत् । धर्मो हि सुगत्या मूलम्, सा सुगतिः कथ्यते यत्र अवाधता क्षुत्पिपासारोगशोकादिशरीरमानसानां बाधानामभावः सिद्धिरित्यर्थः स्यात् तस्मात् कारणात् मुनिना प्रथमं विनयो निसेव्यः विनयः समादरणीयः । स च गुरुणा वन्दनाभ्युत्थानसेवाशुश्रूषादिना जायते ।

अत्रायं भावः—इह निर्ग्रन्थस्य कार्ये तावदव्यावाधिसुखलक्षणो मोक्षः, तस्य च कारणं सर्वज्ञभाषितं श्रुतचारित्रलक्षणो धर्मः, स च गुरोराभ्युत्थानवन्दनादिरूपविनयलक्षणमुपायमन्तरेण साधयितुं न शक्यते, धर्मस्य विनयमूलत्वात्, अतो विनयेन धर्मााराधनं, धर्मााराधनेन मोक्ष इति परम्परया विनयो मोक्षकारणमेवेति मत्वा तदर्थं विनयं आसेवितव्यं इति ॥ सू० १८ ॥

अत्र विनयमोक्षयोः कार्यकारणभावप्रदर्शनपूर्वकमाह भाष्यकार—‘कज्जं’ इत्यादि ।

भाष्यम्—कज्जं च मोक्खो, विणओ य हेऊ,
निक्कारणा नत्थिह कज्जसिद्धी ।

तम्हा उवाय तह कारणं च,
ओलंविउं पावइ कज्जसिद्धिं ॥ ९ ॥

छाया—कार्यं च मोक्षो विनयश्च हेतुः ।

निष्कारणात् नास्तीह कार्यसिद्धिः ॥

तस्माद् उपायं तथा कारणं च ।

अवलम्ब्य प्राप्नोति कार्यसिद्धिम् ॥ ९ ॥

अवचूरी—‘कज्जं च’ इति । इह श्रमणधर्मे निर्ग्रन्थस्य कार्यं मोक्षं, तस्य हेतुरिति कारणं च विनयः, इति तयो कार्यकारणभावः, तस्मात् निष्कारणात् कारणमन्तरेण उपायमन्तरेण च इह लोके कार्यसिद्धिर्नास्ति न भवति, तस्मात् कारणात् उपायं तथा कारणं चावलम्ब्यैव कार्यसिद्धिं जीवः प्राप्नोति । तथाहि—यस्य कार्यस्य यद् उपादानं कारणं तेन विना तत्कार्यं न सिध्यति यथा मृत्पिण्डमन्तरेण घटः इति, उपादानकारणसद्भावेऽपि उपायरूपनिमित्तकारणाभावे कार्यं न सिध्यति यथा मृत्पिण्डसद्भावेऽपि चक्रचीवरोदकादिनिमित्तकारणमन्तरेण घटो न निष्पाद्यते अतो यः पुनरुपायरूपनिमित्तकारणवान् प्रयत्नशीलश्च भवति स उपादानकारणम् उपायरूपनिमित्तकारणं चावलम्ब्यैव कार्यं साधयति, तथैवात्र मोक्षकार्यस्योपादानकारणं सर्वविरतिमान् आत्मैव, विनयादिनिमित्तकारणैर्विना नोपादानकारणं मोक्षत्वेन परिणमति—यथा मृत्पिण्डश्चक्रवीवरोदकाद्यभावे घटत्वेन नो परिणमति, अतो निर्ग्रन्थेन विनयसमासेवनीयः इति ॥ ९ ॥

पूर्वं कृतिर्कर्मविधौ विनयः सविस्तरं प्रदर्शितः, विनयवाश्च तादृशमविनयजनकः किमपि कार्यं न करोति, गृहान्तराले स्थानादिकारणे च गृहस्थस्याविनयो भवतीति गृहान्तराले स्थानादिकरणस्य निषेधसूत्रमाह—‘नो कप्पइ० अन्तरागिहंसि’ इत्यादि ।

सूत्रम्—नो कप्पइ निग्गथाण वा निग्गथीण वा अन्तरागिहंसि चिट्ठित्थे वा निसी-
इत्थे वा तुयट्ठित्थे वा निदाइत्थे वा पयलाइत्थे वा, असणं वा पाणं वा खाइम वा साइम वा
आहारं आहरित्थे वा, उच्चारं वा पासवणं वा खेलं वा सिघाणं वा परिट्ठित्थे वा, सज्झायं वा
करित्थे वा ज्ञाणं वा झाइत्थे वा काउस्सगं वा करित्थे वा ठाणं वा ठाइत्थे वा । अहं पुण एव
जाणेज्जा वाहिं जराजुण्णे तवस्सी दुब्बळेऽकिलते म्मुच्छिज्ज वा पवडिज्ज वा एव से
कप्पइ अन्तरागिहंसि चिट्ठित्थे वा जाव ठाणं वा ठाइत्थे वा ॥ सू० १९ ॥

छाया—नो कल्पते निर्ग्रन्थानां वा निर्ग्रन्थोनां वा अन्तरगृहे स्थातुं वा निषत्तुं वा
त्वग्वर्चयितुं वा निद्रायितुं वा प्रचलायितुं वा अशनं वा, पानं वा स्नायं वा स्वाद्यं वा आहारम्
आहर्तुम्, उच्चारं वा प्रस्रवणं वा खेलं वा शिष्टाणं वा परिष्ठापयितुम्, स्वाध्यायं
वा कर्तुम्, ध्यानं वा ध्यातुम्, कायोत्सर्गं वा कर्तुम्, स्थानं वा स्थातुम् । अथ पुनरेव
जानीयात् व्याधितं जराजीर्णं तपस्वी दुर्बलः क्लान्तः मूर्च्छेत वा प्रपतेत् वा एवं तस्य
कल्पते अन्तरगृहे स्थातुं वा यावत् स्थानं वा स्थातुम् ॥ सू० १९ ॥

चूर्णी—‘नो कल्पते’ इति । निर्ग्रन्थानां वा निर्ग्रन्थीनां वा अन्तरगृहे गृहयोः गृहस्थ-
निवासस्थानयोः अन्तरम् अन्तरालम्—अन्तरगृहम् गृहद्वयस्यान्तरालम् अन्तरगृहम् तस्मिन् यत्र
गृहस्था गृहाद् गृहान्तरप्रवेशार्थं गमनागमनं कुर्वन्ति तत्र, अत्र अन्तरशब्दस्य पूर्वनिपात आर्प-
त्वात् । यदा ‘अतो गिहंसि’ इति पाठे गृहस्थगृहस्य अन्तः मध्ये भिक्षावार्थं गृहस्थगृहे प्रविष्टानां
निर्ग्रन्थनिर्ग्रन्थीनां स्थातुमुपवेष्टुं निद्रायितुं प्रचलायितुम् इत्यारम्य स्थानं वा स्थातुम् इति
पर्यन्तानि स्थानानि तत्र समाचरितुं नो कल्पते, इत्युत्सर्गवचनम्, एषां पदानां व्याख्या
पूर्वं गता । कारणे कर्तुं कल्पते इति कारणं प्रदर्शयते—‘अहं पुनः’ इत्यादि, अथ—इति प्रकर-
णान्तरद्योतकं, अथ पुनः—पूर्वोक्तानि पदानि अन्तरगृहे कर्तुं साधूनां न कल्पते किन्तु
यदि एव जानीयात् एव सभवेत् तत्र गतो मुनिर्व्याधितः पूर्वतो व्याधिग्रस्तः तत्कालं वा व्याधितो
भवेत्, जराजीणो वा वार्द्धक्यग्रस्तः स्थविरो वा भवेत्, तपस्वी तपःकर्म वहमानो वा भवेत्, दुर्बलः
रोगादिना तत्कालमुक्तत्वेन बलहीनो दुर्बलशरीरो वा भवेत्, क्लान्तः—अव्यगमनादिना परिश्रान्तो वा
भवेत्, एतादृशः स साधुः कदाचित् मूर्छेद् मूर्छां प्राप्नुयाद् वा तेन कारणेन प्रपतेद्—भूमौ
प्रस्रवेत्, एवम् एभिः कारणैः ‘सि’ तस्य व्याधितादिविशेषणविशिष्टस्य पूर्वोक्तानि सर्वाणि
स्थानानि यथायोग्यमन्तरगृहे कर्तुं कल्पते इति सूत्रार्थः ॥ सू० १९ ॥

पूर्वं व्याधितादिविशेषणविशिष्टानामन्तरगृहे स्थानादिकरणमनुजातम्, तेन अन्तरगृहे स्थितः
सन् कश्चित् श्रमणो धर्मकथामपि कर्तुमारभते इति तन्निषेधमाह—‘नो कप्पइं चउग्गाहं वा’
इत्यादि ॥

सूत्रम्—नो कप्पइ निग्गंथाण वा निग्रथीण वा अंतरगिहंसि जाव चउग्गाहं वा पंचगा-
हं वा आइक्खित्तए वा विभावित्तए वा किट्ठित्तए वा पवेइत्तए वा, नल्लत्थ एगणाएण वा
एगवागरणेण वा एगगाहाए वा एगसिलोएण वा, सेवि य ठिच्चा नो चेव णं अट्ठिच्चा
॥ सू० २० ॥

छाया—नो कल्पते निर्ग्रन्थानां वा निर्ग्रन्थीनां वा अन्तरगृहे यावत् चतुर्गन्धं वा
पञ्चगन्धं वा आख्यातुं वा विभावयितुं वा कीर्तयितुं वा प्रवेदयितुं वा नान्यत्र पक्खा-
तेन वा एकव्याकरणेन वा एकगाथया वा एकश्लोकेन वा तदपि च स्थित्वा, नो चैव
खलु अस्थित्वा ॥ सू० २० ॥

चूर्णी—‘नो कप्पइ’ इति । निर्ग्रन्थानां निर्ग्रन्थीनां वा अन्तरगृहे द्वयोर्गृहयोरन्तराले गृहस्थ-
गृहाम्यन्तरे वा यावत् चतुर्गन्धं चतसृणां गाथानां समाहारश्चतुर्गन्धम्—एकत आरम्य गाथा
चतुष्टयपर्यन्तम्, पक्षगाथं वा गाथापञ्चकपर्यन्तं वा, आख्यातुं वा मूलरूपेण कथयितुं वा, विभावयि-
तुं वा चिन्तयितुं वा, कीर्तयितुं वा गीतवद् उच्चारयितुं वा, प्रवेदयितुं वा विज्ञापयितुं वा नो कल्पते । तत्र
स्थितानां श्रमणश्रमणीनां कारणे कियत् कल्पते ? तत्राह—यदि तत्र केपान्चित् जिनवचने
शङ्का जायते, धार्मिको विवादो वा भवेत्, इत्यादिकारणे कोऽपि समागत्य तत्रस्थितः साधु पृष्ठेत्

तदा गाथानामाख्यानादिक कर्तुं कल्पते, अन्यथा पृष्ठकस्य साधोर्विषये शास्त्रज्ञानाऽत्रोधरूपा शङ्का भवेत्, विवादनिर्णयो वा न भवेत् । तदा तादृशेऽवसरेऽपि 'नन्नत्य' इति नान्यत्र-एकज्ञातेन एक-दृष्टान्तेन अन्यत्र-विना 'ने'-ति न कल्पते, 'नान्यत्र' इति सर्वत्र सवध्यते, एकदृष्टान्तादधिकं कथयितुं न कल्पते इति भावः, एवम्-एकव्याकरणेन-एकप्रश्नस्योत्तररूपेण विना एकव्याकरणं मुक्त्वाऽधिकं न कल्पते, यथा यदि कोऽपि पृच्छेत् किंलक्षणो धर्मः ? 'अहिंसालक्षणो धर्मो' अहिंसालक्षणो धर्म इति गाथाशेन निर्वचनं प्रवेदत्, नाधिकमिति । तथा एकगाथया वा नान्यत्र, गाथा आर्यावृत्तरूपा, एकश्लोकेन वा नान्यत्र, लोक-अनुष्टुभादिरूपः । एकज्ञातात् एकव्याकरणात्, एकगाथात्, एकश्लोकाद् अधिकम् आख्यातुं विभावयितुं कीर्तयितुं प्रवेदयितुं वा किमपि वा कर्तुं निर्ग्रन्थनिर्ग्रन्थीनामन्तरगृहे न कल्पते इति भावः । तदपि कथं कल्पते ? इति विधिमाह- 'सेवि य' इत्यादि, तदपि च ज्ञातादीनामाख्यानादिक कल्पते स्थित्वा ऊर्ध्वभूतगात्रयष्ट्या स्थितिं कृत्वा कल्पते किन्तु नो चैव खलु अस्थित्वा पूर्वोक्तव्यतिरेकेण आसनादौ समुपविश्येत्यर्थः न कल्पते इति भावः ॥ सू० २० ॥

अथ पूर्वोक्तप्रकारेण भावनासहितपञ्चमहाव्रतानामपि आख्यानादेः प्रतिषेधमाह- 'नो कप्पइ० इमाइ' इत्यादि ।

सूत्रम्- नो कप्पइ निर्गन्थाणं वा निर्गन्थीणं वा अतरगिहंसि इमाइ पचमहव्वयाइं सभावणाइं आइक्खित्तए वा, विभावित्तए वा किट्ठित्तए वा पवेइत्तए वा, नन्नत्य एग-नाएण वा जाव एगसिलोएण वा, सेवि य ठिच्चा नो चेत्तं णं अट्ठिच्चा ॥ सू० २१ ॥

छाया- नो कल्पते निर्ग्रन्थानां वा निर्ग्रन्थीनां वा अन्तरगृहे इमानि पञ्चमहाव्रतानि सभावनानि आख्यातुं वा विभावयितुं वा कीर्तयितुं वा प्रवेदयितुं वा, नान्यत्र एकज्ञातेन वा यावत् एकश्लोकेन वा, तदपि च स्थित्वा, नो चैव खलु अस्थित्वा ॥ सू० २१ ॥

चूर्णी- 'नो कप्पइ' इति । निर्ग्रन्थानां निर्ग्रन्थीनाम् अन्तरगृहे इमानि शास्त्रप्रसिद्धानि पञ्चमहाव्रतानि अहिंसा-सत्या-ऽस्तेय-ब्रह्मचर्या-ऽपरिग्रहरूपाणि सभावनानि भावनासहितानि, प्रत्येकमहाव्रतस्य पञ्च पञ्च भावना "इरियासमिए सया जए" इत्यादिगाथोक्तस्वरूपा भवन्तीति-पञ्चविंशतिभावनायुक्तानि आख्यातुम्, इत्यादिपदानां व्याख्या पूर्वसूत्रे गता, न कल्पते, नान्यत्र, इत्यादिपदानामपि व्याख्या पूर्वसूत्रे गता । तत्र आख्यानं यथा-इमानि पञ्च महाव्रतानि पट्कायरक्षणपराणि, षट्कायाश्च पृथिव्यप्तेजोवायुवनस्पतिरसरूपा, इत्यादि । विभावनं यथा-एतानि पञ्च महाव्रतानि प्राणातिपातविरमणादीनि भावनापूर्वकं निरतिचारं मनोवचं काययोग-माश्रित्य कृतकारितानुमोदनसहितानि समाचरणीयानि भवन्तीत्यादि । कीर्तनम्-एषु पञ्चसु महाव्रतेषु

प्रथम प्राणातिपातविरमणार्थं व्रत सदेवमनुष्यासुरस्य लोकस्य पूजनीय द्वीपस्त्राणं शरणं गतिः प्रतिष्ठा, इत्यादिरूपेण सर्वेषामपि प्रश्रव्याकरणाङ्गतसवराध्ययनपञ्चकोक्तानाम् (अध्य० १-५) गुणानां प्रतिपादनम्, प्रवेदनम्-पञ्चमहाव्रतानुपालनात् मोक्षो देवलोको वा भवति, इत्येवं तत्फलकथनमिति । एतत्सर्वमन्तरगृहे कर्तुं साधूनां न कल्पते, व्याधितादिकारणे तु कल्पते, तत्तु सूत्रोक्तप्रमाणं न तु तदधिकमिति ॥ सू० २१ ॥

पूर्वं निर्ग्रन्थनिर्ग्रन्थीनामन्तरगृहे स्थानधर्मकथादिकरणं निषिद्धम्, साम्प्रतं तत्रगतो मुनिः शय्यासस्तारकं गृहीयात् तद् अपरावर्त्य न गच्छेदिति प्रतिपादयितुमाह—‘नो कप्पइ० पाडिहारिय’ इत्यादि ।

सूत्रम्—नो कप्पइ निग्गंथाण वा निग्गंथीण वा पाडिहारियं सागारियसंतयं सेज्जासंथारयं आयाए अपडिहट्ठु संपव्वइत्तए ॥ सू० २२ ॥

छाया—नो कल्पते निर्ग्रन्थानां वा निर्ग्रन्थीनां वा प्रातिहारिकं सागारिकसत्कं शय्यासंस्तारकम् आदाय अप्रतिष्ठित्य संप्रव्रजितुम् ॥ सू० २२ ॥

चूर्णी—‘नो कप्पइ’ इति । निर्ग्रन्थानां निर्ग्रन्थीनां वा प्रातिहारिकं—प्रतिहरणं प्रत्यर्पणं, तद् अर्हतीति प्रातिहारिकं प्रत्यर्पणप्रतिज्ञयाऽऽनीत वस्तु प्रातिहारिकं कथ्यते, तादृशं सागारिकसत्कं गृहस्थसम्बन्धिकं शय्यासंस्तारकं, शय्या—शरीरप्रमाणा, सस्तारकं—सार्द्धद्वयहस्तप्रमाणः पीठफलकादिकं वा तद् आदाय आनीय अप्रतिष्ठित्य पुनरदत्त्वा संप्रव्रजितुं प्रामान्तरविहर्तुं न कल्पते, साधोरप्रतीतिजनकत्वात् ॥ सू० २२ ॥

पूर्वं साधो प्रातिहारिकं शय्यासंस्तारकमदत्त्वा गमनं निषिद्धम्, तच्च सागारिकसम्बन्धि भवेदिति तस्य प्रत्यर्पणविधिमाह—‘नो कप्पइ० सागारियसंतयं’ इत्यादि ।

सूत्रम्—नो कप्पइ निग्गंथाण वा निग्गंथीण वा पाडिहारियं सागारियसंतयं सिज्जासंथारयं आयाए अविकरणं कट्ठु संपव्वइत्तए ॥ सू० २३ ॥

छाया—नो कल्पते निर्ग्रन्थानां वा निर्ग्रन्थीनां वा सागारिकसत्कं प्रातिहारिकं शय्यासंस्तारकमादाय अविकरणं कृत्वा संप्रव्रजितुम् ॥ सू० २३ ॥

चूर्णी—‘नो कप्पइ’ इति । निर्ग्रन्थानां निर्ग्रन्थीनां वा प्रातिहारिकं सागारिकसत्कं, सागारिको गृहस्थः तत्सम्बन्धि गृहस्थसत्ताकमित्यर्थः, शय्यासंस्तारकं पीठफलकादिकं वा आदाय गृहस्थसकाशादानीय स्वकार्यसमाप्तौ तस्य अविकरणं—विकरणं नाम यथारूपेण यत्स्थानाद्वा आनीतं तथारूपेण तत्रैव स्थाने स्थापनम्, तस्य न करणम्—अविकरणम्, तत् कृत्वा सस्तरणार्थमानीतं तृणादिकं यथानीतरूपेण पुनस्तत्रैव स्थापनमकृत्वा प्रव्रजितुं विहारं कर्तुं नो कल्पते ॥ सू० २३ ॥

तर्हि कथं कल्पते ? इत्याह ‘कप्पइ’ इत्यादि ।

सूत्रम्—कप्पइ निग्गंथाण वा निग्गंथीण वा पाडिहारियं सागारियसंतयं सेज्जासंथारयं आयाए विकरणं कट्ठु संपव्वइत्तए ॥ सू० २४ ॥

छाया—कल्पते निर्ग्रन्थानां वा निर्ग्रन्थीनां वा प्रातिहारिकं सागारिकसत्कं शय्यासेस्तारकम् आदाय विकरण कृत्वा संप्रव्रजितुम् ॥ सू० २४ ॥

चूर्णी—‘कप्पइ’ इति । निर्ग्रन्थानां निर्ग्रन्थीनां वा प्रातिहारिकं सागारिकसत्कं शय्या-संस्तारकमादाय आनीय विकरण यथारूपेण आनीत तथारूपेणैव तत्रैव स्थापन कृत्वा प्रव्रजितुं विहारं कर्तुं कल्पते । अयं भाव—यानि तृणानि सस्तरणार्थं यस्मात् स्थानात् प्रस्तृततृण-पुष्पादि राशीकृततृणपुष्पाद्वा आनीतानि तानि कार्यसमाप्तौ गमनसमये प्रस्तृततृणपुष्पादाना-नीतानि प्रस्तृततृणपुञ्जे, राशीकृततृणपुष्पादानानीतानि राशीकृततृणपुञ्जे एव पूर्वं यथास्थितानि तद्देशान्धेव प्रत्यर्पणसमयेऽपि कृत्वा स्थापनीयानि । एव पीठफलकमपि यथाऽऽनीत—यथा-नयनसमये तदूर्ध्वं स्थापित भवेत्तत् प्रत्यर्पणसमयेऽप्यूर्ध्वमेव स्थापनीयम्, तिर्यक्स्थापित भवेत्तदा तिर्यगेव स्थापनीयम्, भित्तिपार्श्वीदानीत भवेत्तदा प्रत्यर्पणसमयेऽपि भित्तिपार्श्वे एव स्थापनीयम्, यं पृष्ठा चानीत तमेव पुन संसूच्य स्थापनीयम्, येन गृहस्थस्याऽप्रतीतिक न भवेत् । एवं कृत्वा साधोग्रामान्तरं गन्तुं कल्पते, प्रातिहारिकवस्तुप्रत्यर्पणस्य एतादृशविधिकत्वात् । एवं करणे श्रमण आज्ञाभङ्गादिदोषमागू न भवति, न वा प्रायश्चित्तमागू भवतीति भावः ॥ सू० २४ ॥

पूर्वं सागारिकसत्कशय्यासस्तारकादे प्रत्यर्पणविधिं प्रोक्तं, यदि तत् शय्यासस्तारकादि चोरादिना चोरितं भवेत्तदा किं कर्तव्यम् ? इति तद्विधिं प्रदर्शयति—‘इह खलु’ इत्यादि ।

सूत्रम्—इह खलु निर्ग्रन्थाणां वा निर्ग्रन्थीणां वा पाडिहारिणं सागारिय-संतं सेज्जासंथारं विप्पणसिज्जा से य अणुगवेसियव्वे सिया, से य अणुग-वेस्समाणे लमेज्जा तस्सेव पडिदायव्वे सिया, से य अणुगवेस्समाणे नो लमेज्जो एव से कप्पइ दोच्चंपि उगगं अणुन्नविचा परिहारं परिहरित्थं ॥ सू० २५ ॥

छाया—इह खलु निर्ग्रन्थानां वा निर्ग्रन्थीनां वा प्रातिहारिकं वा सागारिकसत्कं शय्यासंस्तारकं विप्रणश्येत् तच्च अनुगवेषयितव्यं स्यात्, तच्च अनुगवेष्यमाणं लमेत (तदेव) तस्यैव प्रतिदातव्यं स्यात्, तच्च अनुगवेष्यमाणं नो लमेत एव तस्य कल्पते द्वितीयमपि अवग्रहम् अनुज्ञाप्य परिहारं परिहरिष्ये ॥ सू० २५ ॥

चूर्णी—‘इह खलु’ इति । इह—जिनशासने खलु निर्ग्रन्थानां निर्ग्रन्थीनां वा यत् प्रातिहारिकं—प्रत्यर्पणवचसा समानीतं सागारिकसत्कं गृहस्थसत्तारकं शय्यासस्तारकं पीठफलकादिकं वा किमपि वस्तु विप्रणश्येत् चोरादिना अपह्रियेत तदा तत् शय्यासस्तारकम् अनुगवेषयितव्यं स्यात् इति श्रमणेन तस्य गवेषणम् इतस्ततः पृच्छादिनां शोधनं कर्तव्यं स्यात् । यदि गवेष्यमाणं तत् लमेत तदा तस्यैव गृहस्थस्य यत्काशादानीतं भवेत्तस्यैव प्रतिदातव्यं स्यात् प्रत्यर्पणीयं भवेत् तस्मै प्रत्यर्पयितव्यमिति भावः । यदि तच्च शय्यासस्तारकमनुगवे-ष्यमाणमपि न लमेत न प्राप्नुयात् एवम् एतादृशेऽवसरे ‘से’ तस्येति सूत्रे जातावेकवचनं तेन

प्रथम प्राणातिपातविरमणाख्यं व्रत सदेवमनुष्यासुरस्य लोकस्य पूजनीय द्वीपुत्राणं शरणं गतिं प्रतिष्ठा, इत्यादिरूपेण सर्वेषामपि प्रश्रव्याकरणाद्भगवत्सवराध्ययनपञ्चकोक्तानां (अध्य० १-५) गुणानां प्रतिपादनम्, प्रवेदनम्—पञ्चमहाव्रतानुपालनात् मोक्षो देवलोको वा भवति, इत्येवं तत्फल-कथनमिति । एतत्सर्वमन्तरगृहे कर्तुं साधूनां न कल्पते, व्याधितादिकारणे तु कल्पते, तत्तु सूत्रोक्तप्रमाणं न तु तदधिकमिति ॥ सू० २१ ॥

पूर्वं निर्ग्रन्थनिर्ग्रन्थीनामन्तरगृहे स्थानधर्मकथादिकरणं निषिद्धम्, साम्प्रतं तत्रगतो मुनिः शय्यासस्तारकं गृहीयात् तद् अपरावर्त्य न गच्छेदिति प्रतिपादयितुमाह—‘नो कप्पइ० पाडिहारियं’ इत्यादि ।

सूत्रम्—नो कप्पइ निर्गन्थाण वा निर्गन्धीण वा पाडिहारियं सागारियसंतयं सेज्जासंथारयं आयाए अपडिहट्टु संपव्वइत्तए ॥ सू० २२ ॥

छाया—नो कल्पते निर्ग्रन्थानां वा निर्ग्रन्धीनां वा प्रातिहारिकं सागारिकसत्कं शय्यासंस्तारकम् आदाय अप्रतिहृत्य संप्रव्रजितुम् ॥ सू० २२ ॥

चूर्णी—‘नो कप्पइ’ इति । निर्ग्रन्थानां निर्ग्रन्धीनां वा प्रातिहारिक—प्रतिहरणं प्रत्यर्पणं, तद् अर्हतीति प्रातिहारिकं प्रत्यर्पणप्रतिज्ञयाऽऽनीत वस्तु प्रातिहारिकं कथ्यते, तादृशं सागारिकसत्कं गृहस्थसम्बन्धिकं शय्यासस्तारकं, शय्या—शरीरप्रमाणा, सस्तारक—सार्द्धद्वयहस्त-प्रमाणः पीठफलकादिकं वा तद् आदाय आनीय अपरिहृत्य पुनरदत्त्वा संप्रव्रजितुं प्रामाण्यं विहर्तुं न कल्पते, साधोरप्रतीतिजनकत्वात् ॥ सू० २२ ॥

पूर्वं साधोः प्रातिहारिकं शय्यासस्तारकमदत्त्वा गमनं निषिद्धम्, तच्च सागारिकसम्बन्धि भवेदिति तस्य प्रत्यर्पणविधिमाह—‘नो कप्पइ० सागारियसंतयं’ इत्यादि ।

सूत्रम्—नो कप्पइ निर्गन्थाण वा निर्गन्धीण वा पाडिहारियं सागारियसंतयं सिज्जासंथारयं आयाए अविकरणं कट्टु संपव्वइत्तए ॥ सू० २३ ॥

छाया—नो कल्पते निर्ग्रन्थानां वा निर्ग्रन्धीनां वा सागारिकसत्कं प्रातिहारिकं शय्यासंस्तारकमादाय अविकरणं कृत्वा संप्रव्रजितुम् ॥ सू० २३ ॥

चूर्णी—‘नो कप्पइ’ इति । निर्ग्रन्थानां निर्ग्रन्धीनां वा प्रातिहारिकं सागारिकसत्कं, सागारिको गृहस्थः तत्सम्बन्धि गृहस्थसत्ताकमित्यर्थः, शय्यासस्तारकं पीठफलकादिकं वा आदाय गृहस्थसकाशादानीय स्वकार्यसमाप्तौ तस्य अविकरणं—विकरणं नाम यथारूपेण यत्स्थानाद्वा आनीत तथारूपेण तत्रैव स्थाने स्थापनम्, तस्य न करणम्—अविकरणम्, तत् कृत्वा सस्तारणार्थमानीत तृणादिकं यथानीतरूपेण पुनस्तत्रैव स्थापनमकृत्वा प्रव्रजितुं विहारं कर्तुं नो कल्पते ॥ सू० २३ ॥

तर्हि कथं कल्पते ? इत्याह ‘कप्पइ’ इत्यादि ।

सूत्रम्—कप्पइ निर्गन्थाण वा निर्गन्धीण वा पाडिहारियं सागारियसंतयं सेज्जासंथारयं आयाए विकरणं कट्टु संपव्वइत्तए ॥ सू० २४ ॥

छाया—कल्पते निर्ग्रन्थानां वा निर्ग्रन्थीनां वा प्रातिहारिक सागारिकसत्कं शय्यासंस्तारकम् आदाय विकरण कृत्वा संप्रव्रजितुम् ॥ सू० २४ ॥

चूर्णी—‘कप्पइ’ इति । निर्ग्रन्थानां निर्ग्रन्थीनां वा प्रातिहारिक सागारिकसत्कं शय्या-संस्तारकमादाय आनीय विकरण यथारूपेण आनीत तथारूपेणैव तत्रैव स्थापनं कृत्वा प्रव्रजितुं विहारं कर्तुं कल्पते । अयं भाव—यानि तृणानि सस्तरणार्थं यस्मात् स्थानात् प्रस्तृततृण-पुञ्जात् राशीकृततृणपुञ्जाद्वा आनीतानि तानि कार्यसमाप्तौ गमनसमये प्रस्तृततृणपुञ्जादानी-तानि प्रस्तृततृणपुञ्जे, राशीकृततृणपुञ्जादानीतानि राशीकृततृणपुञ्जे एव पूर्वं यथास्थितानि तदिदंशान्येव प्रत्यर्पणसमयेऽपि कृत्वा स्थापनीयानि । एव पीठफलकमपि यथाऽऽनीत—यथा-नयनसमये तदूर्ध्वं स्थापित भवेत्तत् प्रत्यर्पणसमयेऽप्यूर्ध्वमेव स्थापनीयम्, तिर्यक्स्थापित भवेत्तदा तिर्यगेव स्थापनीयम्, भित्तिपार्श्वीदानीत भवेत्तदा प्रत्यर्पणसमयेऽपि भित्तिपार्श्वे एव स्थापनीयम्, य पृष्ठं चानीत तमेव पुनः ससूच्य स्थापनीयम्, येन गृहस्थस्याऽप्रतीतिक न भवेत् । एवं कृत्वाैव साधोर्ग्रामान्तरं गन्तुं कल्पते, प्रातिहारिकवस्तुप्रत्यर्पणस्य एतादृशविधिकत्वात् । एवं करणे श्रमण आज्ञाभङ्गादिदोषमागं न भवति, न वा प्रायश्चित्तमागं भवतीति भावः ॥ सू० २४ ॥

पूर्वं सागारिकसत्कशय्यासंस्तारकादेः प्रत्यर्पणविधिं प्रोक्तं, यदि तत् शय्यासंस्तारकादि चोरादिना चोरितं भवेत्तदा किं कर्तव्यम् ? इति तद्विधिं प्रदर्शयति—‘इह खलु’ इत्यादि ।

सूत्रम्—इह खलु निर्ग्रन्थाण वा निर्ग्रन्थीण वा पाटिहारिण सागारि-संस्तारं सेज्जासंयारं विष्णसिज्जा से य अणुगवेसियन्वे सिया, से य अणुग-वेस्समाणे लमेज्जा तस्सेव पडिदायन्वे सिया, से य अणुगवेस्समाणे नो लमेज्जा एव से कप्पइ दोच्चं पि उगगं अणुन्नविच्चा परिहारं परिहरित्ते ॥ सू० २५ ॥

छाया—इह खलु निर्ग्रन्थानां वा निर्ग्रन्थीनां वा प्रातिहारिक वा सागारिकसत्कं शय्यासंस्तारकं विप्रणश्येत् तच्च अनुगवेषयितव्यं स्यात्, तच्च अनुगवेष्यमाणं लमेत (तदा) तस्यैव प्रतिदातव्यं स्यात्, तच्च अनुगवेष्यमाणं नो लमेत एव तस्य कल्पते द्वितीयमपि अवग्रहम् अनुज्ञाप्य परिहारं परिहरितुम् ॥ सू० २५ ॥

चूर्णी—‘इह खलु’ इति । इह—जिनशासने खलु निर्ग्रन्थानां निर्ग्रन्थीनां वा यत् प्रातिहारिकं—प्रत्यर्पणवचसा समानीतं सागारिकसत्कं गृहस्थसत्ताकं शय्यासंस्तारकं पीठफलकादिकं वा किमपि वस्तु विप्रणश्येत् चोरादिना अपह्रियेत तदा तत् शय्यासंस्तारकम् अनुगवेषयितव्यं स्यात् श्रुति श्रमणेन तस्य गवेषणम् इतस्ततः पृच्छादिना शोधनं कर्तव्यं स्यात् । यदि गवेष्यमाणं तत् लमेत तदा तस्यैव गृहस्थस्य यत्सकाशादानीतं भवेत्तस्यैव प्रतिदातव्यं स्यात् प्रत्यर्पणीयं भवेत् तस्मै प्रत्यर्पयितव्यमिति भावः । यदि तच्च शय्यासंस्तारकमनुगवेष्यमाणमपि न लमेत न प्राप्नुयात् एवम् एतादृशेष्वसरे ‘से’ तस्येति सूत्रे जाताषेकवचनं तेन

तेषां निर्ग्रन्थनिर्ग्रन्थीनां कल्पते द्वितीयमपि वारम् अवग्रहम् अनुज्ञाप्य, प्रथमवारं तावद् अवग्रहो यदा शय्यासंस्तारकं गृहीतं तदा अनुज्ञापितः, तदनन्तरं यदा विप्रणष्टं सत् अनुगवेध्यमाणमपि नोपलब्धं तदा तत्त्वामिने निवेदने कृते सति यथसौ गृहस्थः अन्यत् शय्यासंस्तारकं साधवे प्रयच्छति तदा, अथवा तदेव यद् विप्रणष्टं शय्यासंस्तारकं तत्त्वामिना लब्धं तदा च तद्विषयकमवग्रहं द्वितीयवारमपि अनुज्ञाप्य परिहार परिभोगलक्षणं शय्यासंस्तारकं गृहीत्वा परिहर्तुं परिभोक्तुं कल्पते इति पूर्वेण सम्बन्धः । वसतौ शय्याया कृताया शय्यासंस्तारकं नङ्दयतीति मत्वा श्रमणेन प्रथमतः एव वसतिः शय्या न कर्त्तव्या सदा सावधानेन भाव्यम्, वसतिशून्यत्वकरणे श्रमणस्य प्रमादः सिध्यतीत्यतः श्रमणेन नित्यमप्रमत्तेन भवितव्यमिति भावः ॥ सू० २५ ॥

पूर्वं सागारिकसत्कं शय्यासंस्तारकं प्रत्यर्च्य श्रमणैर्विहारः कर्त्तव्यः इति प्रोक्तम्, तथा यदि चौरैः शय्यासंस्तारकं चोरितं तदा द्वितीयवारमवग्रहं गृहीत्वा शय्यासंस्तारकमानेतव्यमिति च प्रोक्तम्, साम्प्रतं पूर्वस्थिता साधवस्तत् शय्यासंस्तारकं विप्रजहति तदवसरेऽन्ये श्रमणा आगच्छन्ति तदा तद्विषयकमवग्रहकालं प्रतिपादयन्नाह—‘जद्विष’ इत्यादि ।

सूत्रम्—जद्विषं समणा निगंथा सेज्जासंथारयं विप्पजंति तद्विषं अवरे समणा निगंथा हव्वमागच्छेज्जा सच्चवेव उगहस्स पुव्वाणुण्णवणा चिट्ठइ अहालंदमवि उगहे ॥ सू० २६ ॥

छाया—यं दिवसं श्रमणा निर्ग्रन्थाः शय्यासंस्तारकं विप्रजहति तं दिवसम् अपरे श्रमणा निर्ग्रन्था हव्वमागच्छेयुः सैव अवग्रहस्य पूर्वानुज्ञापना तिष्ठति यथालन्दमपि अवग्रहः ॥ सू० २६ ॥

चूर्णी—‘जद्विष’ इति । यं दिवसमधिकृत्य यस्मिन् दिवसे इत्यर्थः, श्रमणा निर्ग्रन्था ये पूर्वं तत्रोपाश्रये स्थितास्ते मासकल्पसमाप्यनन्तरं चातुर्माससमाप्यनन्तरं वा शय्यासंस्तारकं स्वावग्रहेणानीतं पीठफलकादिकं तद् विप्रजहति त्यजन्ति तं दिवसमधिकृत्य तस्मिन् दिवसे इत्यर्थः अपरे अन्ये साधर्मिका श्रमणा निर्ग्रन्था हव्व—शीघ्रं तत्कालमेव आगच्छेयुः उपाश्रये प्रविशेयुस्तदा सा एव या पूर्वस्थितैः श्रमणैर्गृहीता अवग्रहस्य निवसनाधिकारस्य पूर्वानुज्ञापना पूर्वं याऽनुज्ञापना गृहीता भवेत् सा एव तदुपाश्रयविषया तिष्ठति, ये एव पूर्वस्थिता श्रमणा यस्मात् उपाश्रयाद् निर्ग्रन्तास्तेषामेवाधिकारे स उपाश्रयस्तिष्ठतीति भावः । कियन्तं कालं यावदवग्रहस्य पूर्वानुज्ञापना तिष्ठति ? तत्राह—यथालन्दमपि अवग्रहस्तिष्ठति । अत्र मव्वमोऽष्टपौरुषी-प्रमाणो यथालन्दकालो गृह्यते इति अष्टपौरुषीकालं यावत् पूर्वस्थितश्रमणानामेवावग्रहे स उपाश्रयस्तिष्ठति तत एतावत्कालपर्यन्तमपरे समागता निर्ग्रन्था उपाश्रयस्त्वामिनोऽवग्रहमयाचित्वाऽपि तत्र स्थातुं पीठफलकादिकमुपभोक्तुं वाऽर्हन्ति, तदनन्तरं तैरपरोऽवग्रहो याचितव्यो भवेदिति भावः ॥

अथ स उपाश्रय एवावग्रहस्य पूर्वानुज्ञापनाया तिष्ठति किमन्यदपि तत्रस्थित सागारिकसत्त्वं वस्तु पूर्वानुज्ञापनाया तिष्ठति ? इति जिज्ञासाया तद्विषयक सूत्रमाह—‘अत्थि या इत्य’ इत्यादि ।

सूत्रम्—अत्थि या इत्य केद् उवस्सयपरियावन्न ए अचित्ते परिहरणार्हि सच्चवे उग्गहस्स पुव्वाणुण्णवणा चिट्ठइ अहालंदमवि उग्गहो ॥ सू० २७ ॥

छाया—अस्ति चात्र किञ्चिद् उपाश्रयपर्यापन्नम् अचित्तं परिहरणार्हं सैव अवग्रहस्य पूर्वानुज्ञापना तिष्ठति, यथालन्दमपि अवग्रहः ॥ सू० २७ ॥

चूर्णी—‘अत्थि या इत्य’ इति । अस्ति चात्र पूर्वस्थितश्रमणपरित्यक्तोपाश्रये किञ्चित्-वस्त्रादिकम् उपाश्रयपर्यापन्नम्—उपाश्रये पर्यापन्न पूर्वस्थितश्रमणैर्विहारसमये विस्मृत परित्यक्त वा सागारिकसत्त्वं वा किमपि वस्तु स्थितम् उपाश्रयपर्यापन्नम्, अचित्तं वस्त्रादिकं पात्रादिकं वा तद् यदि परिहरणार्हं प्राप्तुकत्वेन साधूना परिभोगयोग्य भवेत् तद्विषयेऽपि सा एव अवग्रहस्य अनुज्ञापना तिष्ठति, तत्परिभोग पूर्वानुज्ञापनयैव कर्त्तव्य, न तत्परिभोगेऽन्यानुज्ञापना प्रही-तव्या, तत्परिभोगेन साधूनामदत्तादानादिदोषासद्भावादिति भावः । कियन्त कालमित्याह—यथाल-न्दमपि मध्यम यथालन्दकालमष्टपौरुषीपर्यन्तम् अवग्रहस्तिष्ठति यथालन्दकालं यावत्तदुपभोगो नूतनसमागतश्रमणाना कल्पते इति भावः ॥ सू० २७ ॥

पुनरन्यवग्रहानुज्ञापनाविषये प्राह—‘से वत्थुसु’ इत्यादि ।

सूत्रम्—से वत्थुसु अवावडेसु अव्वोगडेसु अपरपरिगृहीतसु अमरपरिगृहीतसु सच्चवे उग्गहस्स पुव्वाणुण्णवणा चिट्ठइ अहालंदमवि उग्गहो ॥ सू० २८ ॥

छाया—तस्य वास्तुषु अव्यापृतेषु अव्याकृतेषु अपरपरिगृहीतेषु अमरपरिगृहीतेषु सैव अवग्रहस्य पूर्वानुज्ञापना तिष्ठति यथालन्दमपि अवग्रहः ॥ सू० २८ ॥

चूर्णी—तस्य अन्यग्रामाद् विद्वत्यागच्छत वास्तुषु वसतिगृहेषु, क्रीदशेषु । तत्राह—अव्यापृतेषु शटितपतिततया निवामव्यापारवर्जितेषु, अव्याकृतेषु अविमर्केषु येषां दायादादिभिर्वि-भागो न कृतस्तादृशेषु अनेकजनसत्तावस्तु, यद्वा अतीतकाले केनाऽप्यनुज्ञातानि इमानि वास्तूनि इत्य-ज्ञातेषु, अपरपरिगृहीतेषु—परैरन्यैः परिगृहीतानि स्वपरिग्रहे कृतानि परपरिगृहीतानि, न तथा अप-रपरिगृहीतानि अन्यैरनधिष्ठितानि तेषु, अमरपरिगृहीतेषु अमरैः व्यन्तरादिदेवैः परिगृहीतेषु स्वा-धीनीकृतेषु यथा व्यन्तराधिष्ठितभूमिभागे व्यन्तरादिदेवान् अवमान्य निर्मापितत्वेन ते तत्र गृह-निर्मापक न वासयन्ति विभ्रं कुर्वन्ति न तथा श्रमणानाम् तानि गृहाणि अमरपरिगृहीतानि प्रोच्यन्ते तेषु एतेषु वास्तुषु सैव पूर्वस्थितश्रमणविषयैव अवग्रहस्य पूर्वानुज्ञापना यथालन्दकाल तिष्ठति, यथालन्दकालं यावद् आगन्तुकश्रमणैः भूयोऽवग्रहो नानुज्ञापनीय इति भावः ॥ सू० २८ ॥

तदेव विशदयति भाष्यकार — ‘अवावडं’ इत्यादि ।

भाष्यम्—अन्वावड—अव्वोगड—अपरा—ऽमरपरिगृहीतवत्थूणि ।

नाणाविहमेयाणि य, नायव्वाणीह जहजोगं ॥ १० ॥

छाया—अव्यापृताऽव्याकृताऽपरामरपरिगृहीतवास्तूनि ।

नानाविधभेदानि, ज्ञातव्यानीह यथायोग्य ॥ १० ॥

अवचूरी—‘अन्वावड०’ इति । अव्यापृतानि अव्याकृतानि, अपरपरिगृहीतानि अमरपरि-
गृहीतानि चेति चत्वारि वास्तूनि नानाविधभेदानि अनेकभेदयुक्तानि इह शास्त्रे यथायोग्य ज्ञात-
व्यानि । तथाहि—अव्यापृतानि शटितपतितादिना न तत्र केनापि वासो विहितस्तौदशानि,
अव्याकृतानि बहुजनस्वाभिकत्वेन तेषु न केनाप्येकेन स्वायत्तीकृतानि, अपरपरिगृहीतानि नान्यै-
कैश्चिदधिष्ठितानि अस्वामिकानीव स्थितानि, अमरपरिगृहीतानि कृतव्यन्तरादिदेवनिवासानीति । तत्र
अव्यापृतं वास्तु यथा कश्चित् कौटुम्बिको गृहं निर्मापितवान् तत्र वस्तुमारब्धवान् तस्य कुसु-
हूतीदिसंयोगे निर्मापितत्वेन स तत्र न सुखं वस्तुं शक्नोति, तत्र वासानन्तरं प्रतिदिनं द्रव्यहानि-
प्रारब्धा ततः स तं मुक्तवान् न तत्र कोऽपि वसति तद् वास्तु अव्यापृतं प्रोच्यते १। अव्याकृतं यथा-
केनापि आदयेन श्रेष्ठिना गृहं निर्मापितम्, तस्य बहवः सुता आसन्, मृते च तस्मिन् तद् गृहं
दायादगणगोष्ठीसत्ताकं जातं, नैकस्य, कियत्कालानन्तरं क्षीणघनत्वेन तद् गृहमेको ग्रहीतुं न शक्नोति,
राजकरश्च तस्य दातव्यः स्यादिति तद् गृहं श्रमणनिवासार्थं धार्मिकस्थानत्वेन तैः समर्पितम्,
ते चान्यत्र स्वकुटीरं निर्माय स्थातुमारब्धवन्तः, तादृशं गृहमव्याकृतं प्रोच्यते २। अपरपरिगृहीतं
यथा—अन्यैः कैश्चिदपि स्वपरिग्रहे न कृतं तद्रक्षार्थं तत्र कोऽपि प्रेक्षकः स्थापित इति तद् गृहम-
परपरिगृहीतं कथ्यते ३। अमरपरिगृहीतं यथा—कश्चित् श्रेष्ठो गृहं व्यन्तराधिष्ठितभूमिभागे निर्मापितवान्
वस्तुं प्रारब्धवांश्च, तस्मिन् समये स व्यन्तरो देवः स्वप्ने निवेदितवान्—‘यत्त्वया मदधिष्ठितभूमौ
गृहं निर्मापितमतोहमत्र निवसिष्यामि; यदि त्वं वसिष्यसि तदा त्वां सकुटुम्बं विनाशयिष्यामि
श्रमणा वसन्तु’ इति तद्व्याप्तेन तद् गृहं परित्यक्तम्, तादृशं वास्तु अमरपरिगृहीतमुच्यते ४। एता-
दृशेषु वास्तुषु ये श्रमणाः पूर्वस्थितास्तेषु मासकल्पे चातुर्मासे वा समाप्ते सति तत्समये
येऽन्ये श्रमणाः समागतास्तेषामवग्रहस्य पूर्वानुज्ञापनैव तेन यथालन्दकालं स्थातुं कल्पते न तु तै-
र्निवासार्थं पुनरनुज्ञा ग्रहीतव्येति ॥ १० ॥

अथान्यापृतादिविपरीतव्यापृतादिवास्तुविषयामवग्रहानुज्ञापना प्रदर्शयति—‘से वत्थुं सु
वावडेसु’ इत्यादि ।

सूत्रम्—से वत्थुं सु वावडेसु वोगडेसु परपरिगृहीतसु भिक्षुभावस्तः अट्टाप
दोच्चं पि उग्गाहे अणुणवेयव्वे सिया अहालंदमवि उग्गाहे ॥ सू० २९ ॥

छाया—तस्य वास्तुषु व्यापृतेषु व्याकृतेषु परपरिगृहीतेषु भिक्षुमांशस्यार्थाय
द्वितीयमपि अवग्रहः अनुज्ञापयितव्यः स्याद् यथालन्दमपि अवग्रहः ॥ सू० २९ ॥

चूर्णी—‘से वत्थुसु वावडेसु’ इति । तस्य पूर्वोक्तस्य श्रमणस्य वास्तुषु व्यापृतेषु निवा-
सव्यापारविशिष्टेषु, व्याकृतेषु दायादादिभिर्विभज्य एकेन स्वायत्तीकृतेषु परपरिगृहीतेषु अन्यैरधिष्ठितेषु,
‘भिक्षुभावस्स अट्टाप’—भिक्षुभावो ज्ञानदर्शनचारित्र्यरूप तृतीयव्रतादिरूपो वा यथाऽयं भिक्षुभावो
परिपूर्णो भवेदित्येवरूपः, तस्यार्थाय प्रयोजनाय सम्यक्तया भिक्षुभावपालननिमित्तं पूर्वस्थित-
श्रमणविहारसमये य समागच्छति तस्य दोच्चंपि द्वितीयमपि वार प्रथमं तैस्वग्रहानुज्ञापना
गृहीताऽतो द्वितीयवारमिति कथितम्, अवग्रहोऽनुज्ञापयितव्यं निवासार्थं गृहस्वामिन आज्ञा ग्रही-
तव्या स्यात् तेन पुनरप्याज्ञा ग्रहीतव्येति भावः । कियत्कालमित्याह—यथालन्दमपि जघन्ययथालन्द-
कालं यावदपि यथालन्दकालार्थमपि अवग्रहोऽनुज्ञापयितव्यं इति । तत्रावग्रहं पञ्चविधं—शक्नेन्द्रा-
वग्रहं १, राजावग्रहं २, गाथापत्यवग्रहं ३, सागारिकावग्रहं ४, सार्धमिकावग्रहश्चेति ५ ।
एषु पञ्चविधेषु अवग्रहेषु यस्य यत्रावग्रहं उचितो ज्ञायते तस्य तस्यावग्रहेण गृहीतेषु उपाश्रयादिषु
श्रमणैर्वस्तव्यम् । यदि कुत्रापि वृक्षतलादिशून्यस्थाने यस्य कोऽपि स्वामी न भवेत्तत्र यदि
वस्तव्यं स्यात्तदा शक्नेन्द्रस्यावग्रहोऽनुज्ञापयितव्यः । अत्र कश्चित् शङ्कते—किं शक्नेन्द्रोऽनुज्ञां ददाति
येन तस्यावग्रहोऽनुज्ञाप्यते ? शृणु, यद् भगवतोऽवग्रहप्रतिपादकं वचनं श्रुत्वा शक्नेन्द्रस्तैर्भक्तैः
वन्दित्वा यद् यद् अस्वामिकम् आत्मीयेऽवग्रहे साधुप्रायोग्यं सचित्तं शिष्यादि, अचित्तं मिश्रं वा
किमपि वस्तुनातं भवेत्तत्तत्तदानीं सर्वमपि भगवद्वचनाराधकत्वेन प्रसन्नमनसा साधुन्योऽनुज्ञा-
प्तातीत्यत एव शक्नेन्द्रस्यावग्रहं शास्त्रे प्रतिपादितं इति ॥ सू० २९ ॥

अथावग्रहप्रसङ्गादत्र सागारिकावग्रहस्य राजावग्रहस्य चावग्रहपरिमाणं प्रतिपादयितुमाह—
‘से अणुकुड्डेसु’ इत्यादि ।

सूत्रम्—से अणुकुड्डेसु वा अणुभित्तिषु वा अणुचरियासु वा अणुफलिहासु वा
अणुपथेसु वा अणुमेरासु वा सत्त्वेव उग्राहस्स पुञ्चाणुणवणा अहालंदमवि उग्राहे ॥ सू० ३० ॥
छाया—तस्य अनुकुड्डेषु वा अनुभित्तिषु वा अनुचरिकासु वा अनुपरिखासु वा
अणुपथेषु वा अनुमर्यादासु वा सैव अवग्रहस्य पूर्वानुज्ञापना यथालन्दमपि अवग्रहः ॥ सू० ३० ॥

चूर्णी—‘से अणुकुड्डेसु वा’ इति । ‘से’ तस्य पूर्वोक्तस्य श्रमणस्य अनुकुड्डेषु वा पृत्ति-
क्रानिमित्तभित्तिनिकटवर्तिषु स्थानेषु, अनुभित्तिषु वा इष्टक्राप्रस्तरादिनिर्मितभित्तिनिकटवर्तिषु प्रदे-
शेषु, अनुचरिकासु वा—नगरप्राकारयोरपान्तरालवर्तिषु अष्टहस्तप्रमाणमार्गेषु, अनुपरिखासु वा नगर-
चतुर्दिक्स्थितखातिकासमीपवर्तिषु प्रदेशेषु, अनुपथेषु वा मार्गसमीपवर्तिषु स्थानेषु, अनुमर्यादासु
वा—नगरसीमासमीपवर्तिषु स्थानेषु, एतेषु स्थानेषु सा एव राजाऽनुज्ञा एव यत्र न कोऽपि
गृहादि करोति जनसाधारणार्थमेव यानि स्थानानि नगरग्रामादिषु राज्ञा स्थापितानि भवन्ति
तेषु स्थानेषु राजाज्ञा पूर्वमेवानुज्ञापिता भवति अतः सा एवावग्रहस्य पूर्वानुज्ञापना तिष्ठति

वर्तते तत्र यथालन्दमपि जघन्यमध्यमयथालन्दकाल यथावसरम् अवग्रहो भवति न तत्र कोऽपि अनुज्ञापयितव्यः, एषां स्थानानां पूर्वमेव सागारिकराजादिनाऽनुज्ञापितत्वादेव, अत्र सागारिक-राजावग्रहौ बोध्यौ । अत्राय विवेकः—पूर्वोक्तेषु स्थानेषु यथायोग्यमवग्रहो भवति यथा—अनुचरिकायामष्टौ हस्ता अवग्रहे, परिखायां चत्वारो रत्नयः, वृतिस्वामिनो वृते परमपि हस्तमात्रमवग्रहो बोध्यः । शेषः पुनः सर्वोऽपि नृपतेरवग्रहो मन्तव्यः । एतदवग्रहपरिमाणं बोध्यम् । अत्र उच्चारादीनि स्थाननिषदनादीनि वा कुर्वन् श्रमणो यदि कुड्यादीनां हस्ताभ्यन्तरे करोति तदा तेन गृहपत्यवग्रहो मनसि भावनीयः, हस्तात्पुनरधिकं बहिःश्रिकाप्राकारपरिखादिषु च राजावग्रहो बोध्यः, अटव्यामपि यद्यसौ राजा भवति तदा तस्यैवावग्रहं श्रमणः स्मरेत्, यदि चासौ राजा तत्राटव्यां न प्रभुस्तदा शक्रेन्द्रस्यावग्रहं मनसि चिन्तयेदिति ॥ सू० ३० ॥

॥ इत्यवग्रहप्रकरणम् ॥

पूर्वं श्रमणस्य निवासविषयोऽवग्रहः प्रतिपादितः तत्र, राजावग्रहोऽभ्यन्तर्भूत इति साम्प्रतः विरुद्धराजसैन्यातिक्रमणे निर्ग्रन्थनिर्ग्रन्थीनां भिक्षाचर्यानिवासादिविधिं प्रतिपादयति—
'से गामस्स वा' इत्यादि ।

सूत्रम्—से गामस्स वा जाव रायहाणीए वा वहिया सेणं सनिचिदं पेहाए कप्पइ निग्गंथाण वा निग्गंथीण वा तद्विस भिक्खायरियाए गुंतुं पडिनियत्तए । नो से कप्पइ तं रयणिं तत्थेव उवाइणावित्तए, जो खलु निग्गंथो वा निग्गथी वा तं रयणिं तत्थेव उवाइणावेइ, उवाइणावंतं वा साइज्जइ, से दुइओवि अइकममाणे आवज्जइ चाउम्मासियं परिहारट्ठाणं अणुग्घाइयं ॥ सू० ३१ ॥

छाया—अथ ग्रामस्य वा यावद् राजधान्या वा वहिः सैन्यं संनिविष्टं प्रेक्ष्य कल्पते निर्ग्रन्थानां वा निर्ग्रन्थीनां वा तद्विसं भिक्षाचर्यायै गत्वा प्रतिनिवर्त्तितुम् । नो तस्य कल्पते तां रजनीं तत्रैव अतिक्रामयितुम् । यः खलु निर्ग्रन्थो वा निर्ग्रन्थी वा तां रजनीं तत्रैव अतिक्रामयति अतिक्रामयन्तः वा स्वद्वेते स द्विघातोऽपि अतिक्रामन् आपद्यते चातुर्मासिकं परिहारस्थानमनुद्धातिकम् ॥ सू० ३१ ॥

चूर्णी—'से गामस्स वा' इत्यादि । 'से' अथ—अवग्रहप्रकरणानन्तरं सम्प्रति ग्रामस्य वा आसन्नग्रामस्य 'जाव' इति यावत्, यावत्पदेनात्र नगरादिप्रदानाः सग्रहपाटोऽस्यैव प्रथमोद्देशके षष्ठसूत्रोक्तो ग्रामादारभ्य राजधानीपर्यन्तं सर्वोऽपि बाध्यः, अत्रोक्तप्रदानार्थोऽपि तत्रैवाऽवलीकनीयः । राजधान्या वा वहिः—बहिर्भागि सैन्यम् अन्यनृपते सैन्यदलं ग्रामादिविजयार्थं संनिविष्टम् आगत्य स्थितं प्रेक्ष्य दृष्ट्वा कल्पते निर्ग्रन्थानां वा निर्ग्रन्थीनां वा तत्तद्ग्रामादिस्थितानां तद्विसमभिव्याप्य तस्मिन् दिवसे इत्यर्थः भिक्षाचर्यायै भिक्षाचर्यार्थं तत्र आसन्नग्रामादौ गत्वा प्रतिनिवर्त्तितुं प्रत्यागन्तुं कल्पते किन्तु 'से' तस्य भिक्षाचर्यागतस्य निर्ग्रन्थस्य निर्ग्रन्थ्या वा नो कल्पते न

युज्यते ता रजनी रात्री तत्रैव सैन्यपरिवेष्टिते ग्रामादौ अतिक्रामयितुम् उल्लङ्घयितुं यापयितुं तत्र स्थातुमिदं नो कल्पते इति पूर्वेण सम्बन्धः । य खलु निर्ग्रन्थो वा निर्ग्रन्थी वा ता रजनीं तत्रैव अतिक्रामयति अतिक्रामयन्त वाऽन्य स्वदते अनुमोदते स 'दुहओवि' इति द्विघातोऽपि तीर्थकरतो नृपतो वा उभयतोऽपि अतिक्रामन् आज्ञामुल्लङ्घयन् तीर्थकराज्ञा नृपाज्ञा च विलोपयन् आपद्यते—प्राप्नोति चातुर्मासिकं चतुर्माससम्बन्धिकं परिहारस्थानं प्रायश्चित्तस्थानम् अनुद्धातिकं चतुर्गुरुरूपं प्राप्नोतीति पूर्वेण सम्बन्धः ॥सू० ३१॥

अत्राह भाष्यकारः—'पदम्' इत्यादि ।

भाष्यम्—पदम् जइ जाणिज्जा, निमित्तविज्जाबलेण उप्पायं ।

सोच्चा वा जइ जाणइ, ततो पुव्व नियत्तेज्जा ॥ ७ ॥

छाया—प्रथमं यदि जानीयात् निमित्तविद्याबलेन उत्पातम् ।

श्रुत्वा वा जानीयात् तत्तः पूर्वं निवर्त्तत ॥ ७ ॥

अवधूरी—'पदम्' इति । प्रथमं विरुद्धराज्यातिक्रमणादितः पूर्वं निर्ग्रन्थो यदि निमित्तशास्त्रस्य विद्यायाश्च बलेन उपलक्षणादवधिज्ञानावधितिशयेन वा उत्पातं भविष्यमाणमुपद्रवं जानीयात्, वा—अथवा श्रुत्वा—अन्यजनसंकाशात् अवधिशयज्ञानसंकाशात् कस्यचिदेवस्य कथनाद्वा श्रवणगोचरीकृत्य अनागतकालिकमुपद्रवम्—यथा जना परस्पर वार्त्तालापसमये किञ्चिद्विरोधादिकारणमुपलक्ष्य वदन्ति यदत्र परराजातिक्रमणं भविष्यतीति, तथा किञ्चित्प्रकारकं दुर्निमित्तमशुभचन्द्रसूर्यपरिवेष्टादिकं दृष्ट्वाऽनुमानेन उत्पातसंभवं कथयन्ति, इति तेभ्यः श्रुत्वा वा उत्पातं जानीयात् तदा श्रमणं तत्तः तस्माद् ग्रामादितः पूर्वं पूर्वमेव उत्पातात्प्रागेव निवर्त्तत ततो निर्गच्छेत् न तत्र वार्त्ता—मासकल्परूपं चातुर्मासरूपं वा कुर्यादिति भावः । यदि च पूर्वोक्तप्रकारेण नावगतं स्यात् सहसैव तद् ग्रामादिकं परसैन्येन अवरोद्धं भवेत्, मार्गाश्च व्यवच्छिन्नास्तदा निर्गमनं श्रमणैर्न कर्तव्यम्, अथवा केचित् साधवो ग्लाना ज्वरादिपीडिता तपोदुर्बला वा भवेयुस्तदापि तत्रतो न निर्गन्तव्यं, तत्रैव यतनया संयमरक्षणपूर्वकं स्थातव्यम् । यदि परचक्रपीडिता जना एकत्रीभूय पर्वतदुर्गादिषु गत्वा तिष्ठन्ति तदा श्रमणैरपि तैः सार्द्धं गत्वा तत्रैव भक्षणानादौ गमनागमनादौ च तथा यतना कर्त्तव्या यथा संयमयोगो न परिभ्रश्येतेति भावः ॥७॥

अथ ग्रामादिषु अवग्रहमर्यादां प्रतिपादयति—'से गामंसि वा' इत्यादि

सूत्रम्—से गामंसि वा जाव संनिवेशंसि वा कप्पइ निगंथाण वा निगंथीण वा सन्वओ समता सकोसं जोयणं उग्गहं ओगिण्हित्ता णं चिट्ठिचए ॥ सू० ३२ ॥

छाया—अथ ग्रामे वा यावत् संनिवेशे वा कल्पते निर्ग्रन्थानां वा निर्ग्रन्थीनां वा सर्वतः समन्तात्सक्रोशं योजनम् अवग्रहम् अवग्रह्य स्थातुम् ॥ सू० ३२ ॥

तद्विधो उद्देशो समतो ॥३॥

चूर्णी—‘से गामसि वा’ इति । अथ—सैन्यप्रकरणानन्तरम् ग्रामे वा यावत् संनिवेशे वा यावत्पदेन—ग्रामाकरनगरखेटकर्बटद्रोणमुखपत्तनाश्रमसंनिवेशेषु इत्यर्थो बोध्यः, एतेषु स्थानेषु यदा मासकल्पं चातुर्मासं वा यावत् स्थितिं कुर्वतां निर्ग्रन्थानां निर्ग्रन्थीनां वा सर्वतः समन्तात् ग्रामादे पूर्वपश्चिमदक्षिणोत्तरदिक्षु विदिक्षु वा प्रत्येकं सक्रोशं योजनम् पञ्चक्रोशान् यावत् सार्द्धद्विक्रोशं गमनस्य सार्द्धद्विक्रोशमेवागमनस्य एवं पञ्चक्रोशान् यावत् प्रत्येकं दिशि क्रोशद्वयमाहारार्थं, तत्स्थानात्क्रोशार्द्धं विचारभूमिनिमित्तमिति, अनेन प्रकारेण गमनागमनस्य पञ्चक्रोशपरिमितक्षेत्रविषयमवग्रहम् अवग्रह्य—अनुज्ञाप्य तत्र स्थातुं मासकल्पं चातुर्मासं वाऽवस्थातुं कल्पते ॥ सू० ३२ ॥

इति श्री-विश्वविख्यात-जगद्गुरु-प्रसिद्धवाचक-पञ्चदशभाषाकलितललितकलापालापक-

प्रविशुद्धगद्यपद्यनैकग्रन्थनिर्मापक-वादिमानमर्दक-श्रीशाहूत्रपतिकोल्हापुरराजप्रदत्त-

“जैनाचार्य”-पदभूषित-कोल्हापुरराजगुरु-बालब्रह्मचारि-जैनाचार्य-जैन-

धर्म-दिवाकर-पूज्यश्री-यासीलालव्रतिविरचितायां “बृहत्कल्पसूत्रस्य”

चूर्णि-भाष्या-ऽवचूरीरूपायां व्याख्याया

तृतीयोद्देशकः समाप्तः ॥३॥

। अथ चतुर्थोद्देशकः ।

व्याख्यातस्तृतीयोद्देशकः, साम्प्रत चतुर्थोद्देशको व्याख्यायते । अत्र तृतीयोद्देशकस्यान्तिम-
सूत्रेणास्यादिसूत्रस्य, क सम्बन्धः २ इति तत्सम्बन्धं प्रतिपादयति भाष्यकारः—‘गामाई०’ इत्यादि ।

भाष्यम्—ग्रामादिवासवसनं, पुनर्वं वृत्तं च समणसमणीणं ।

तस्य य निवसताणं, दुग्धाइयविगइसेवणओ ॥१॥

मोहोद्भवो हि जायइ, तेणं सेवेज्ज दोससंघायं ।

तस्स य पायच्छित्तं, वुच्चइ इह एस संवधो ॥२॥

छाया—ग्रामादिवासवसन, पूर्वमुक्तं च श्रमणश्रमणीनाम् ।

तत्र च निवसता दुग्धादिकविकृतिसेवनतः ॥ १ ॥

मोहोद्भवो हि जायते, तेन सेवेयुर्दोषसंघातम् ।

तस्य च प्रायश्चित्तम्, उच्यते इह एष सम्बन्धः ॥ २ ॥

अवचूरी—‘गामाई०’ इति । पूर्वं तृतीयोद्देशकस्यान्तिमसूत्रे श्रमणश्रमणीनां ग्रामादिवास-
वसनम् उक्तं—प्रतिपादितम्, तत्र च निवसता मासकल्पवास वा चातुर्मासवास वा कुर्वता तेषां तत्र
गोमहिष्यादिप्राचुर्येण दुग्धादिदाने लोका मुखमा भवेयुः, ते च सयतादीन् प्रचुरदुग्धादिना प्रति-
रुम्भेयुस्ततो दुग्धादिकविकृतिसेवनतः प्रणीतरसभोजनतस्तेषां हि निश्चयेन मोहोद्भवो जायते, तेन
कारणेन ते दोषसंघातं हस्तकर्मादिदोषसमूहं कदाचित् सेवेयुः, तस्य च दोषसंघातस्य प्राय-
श्चित्तम् इह—अस्मिन् चतुर्थोद्देशकस्यादिसूत्रे उच्यते प्रतिपाद्यते, एष उक्तस्वरूपस्तृतीयचतुर्थो-
द्देशकयोः सम्बन्धो वर्तते ॥ १-२-॥

इत्यनेन सम्बन्धेनायातस्यास्य चतुर्थोद्देशकस्येदमादिमं सूत्रम्—‘तओ अणुग्धाइया’ इत्यादि ।

सूत्रम्—तओ अणुग्धाइया पणत्ता तंजहा—हस्तकर्म करमाणे १, मेहुणं पडिसे-
वमाणे २, राइभोयणं मुंजमाणे ३ ॥ सू० १ ॥

छाया—अथ. अनुद्धातिकाः प्रज्ञप्ताः, तद्यथा—हस्तकर्म कुर्वाणः १,

मैथुनं प्रतिसेवमान. २, रात्रिभोजनं मुञ्जान. ॥ सू० १ ॥

चूर्णी—‘तओ’ इति । अनुद्धातिका—उद्धातयितुमशक्या अनुद्धातिका, अनुद्धातिकप्राय-
श्चित्तयोग्या, एते द्रव्यक्षेत्रकालभावमिन्ना अपि प्रकृते गुरुमासिकप्रायश्चित्तभाजोऽत्र ग्राह्या, ते
अथ त्रिसंख्यका प्रज्ञप्ता भगवद्विरुक्ता । के ते ? इत्याह—तजहा—तद्यथा ते यथा—‘हस्त-
कर्म करमाणे’ हस्तकर्म कुर्वाण, तत्र हस्तकर्म—हन्ति हसति वा मुखमावृत्य अनेनेति
हस्त आदाननिक्षेपादिकरणस्वभाव कर, तेन करणभूतेन यत् कर्म निषिद्धाचरणादिक क्रियते तत्
हस्तकर्म, शुभाशुभ सर्वमपि कर्म हस्तेनैव क्रियते किन्त्वत्र निषिद्धाचरणस्य प्रस्तावात्कर्मणो
निषिद्धाचरणमित्यर्थं कृत इति, तत् कुर्वाण आचरन् प्रथमोऽनुद्धातिको भवति १ । द्वितीयमाह—

‘मेहुणं पडिसेवमाणे’ मैथुनं प्रतिसेवमानः, तत्र मैथुनं मिथुन स्त्रीपुंसयुगमलक्षण, तस्य भावः कर्म वा मैथुनम्—अब्रह्म तत् प्रतिसेवमानो द्वितीयोऽनुद्धातिकः २ । तृतीयमाह—‘रात्रिभोजनं भुञ्जमाणे’ रात्रिभोजनं भुञ्जानः—पूर्वं सैन्यप्रकरणे सैन्यरुद्धे स्थाने भिक्षाचर्यायै गतः साधुः कदाचित् तां रजनीं तत्रैव वाहयेत् तत्र तेन एकाकित्वेन रात्रिभोजनं कृत स्यात् तेन स रात्रिभोजनस्वभावो भवेत् ततः रात्रिभोजन रात्रौ अशनाद्याहरणं भुञ्जानः कुर्वाणस्तृतीयोऽनुद्धातिको भवति । एषां त्रयाणामपि अनुद्धातिकं गुरुमासिकं प्रायश्चित्तं समापयेतेति ॥ सू० १ ॥

एतदेव विशदयति भाष्यकारः—‘उगघाय०’ इत्यादि ।

भाष्यम्—उगघायअणुगघाया, द्रव्ये खेत्ते य काल भावे य ।

द्रव्ये हलिद्वारागो, किमिरागो होज्जऽणुक्कमसो । ३ ॥

खेत्ते य किण्ह—पत्थर—भूमी काले य संतरं इयरं ।

भावे य अट्टपगडी, भव्वस्स य तह अभव्वस्स ॥ ४ ॥

छाया—उद्धातानुद्धातौ, द्रव्ये क्षेत्रे च काले भावे च ।

द्रव्ये हरिद्वारागः, कृमिरागो भवेदनुकमशः ॥ ३ ॥

क्षेत्रे च कृष्ण-प्रस्तर-भूमिः, काले च सान्तरमितरम् ।

भावे चाष्ट प्रकृतयः, भव्यस्य च तथा अभव्यस्य ॥ ४ ॥

अवचूरी—‘उगघाय०’ इति । अत्र ह्रस्वत्वाद् दीर्घत्ववद् उद्धातिकाद् अनुद्धातिकस्य प्रसिद्धिरिति कृत्वा द्वयोरपि उद्धातिकानुद्धातिकयोर्द्रव्यादिभेदतः प्रत्येकं चतुर्विधत्वं प्रतिपाद्यते—‘उगघाय०’ इत्यादि । उद्धातानुद्धातौ उद्धातिकम् अनुद्धातिं कञ्चेति द्वे अपि प्रत्येकं चतुर्विधे भवतः, तथाहि—द्रव्ये क्षेत्रे काले भावे च द्वे अपि भवतः, तत्र द्रव्य इति द्रव्यत उद्धातिको हरिद्वारागः, तस्य सुखेनापनेतुं शक्यत्वात्, अनुद्धातिकं कृमिरागः अपनेतुमशक्यत्वात् १ । क्षेत्रे इति क्षेत्रतः कृष्णप्रस्तर-भूमिः, क्रमशः उद्धातिकं, कृष्णभूमिः हलकुलिकादिभिः सुखेन क्षोदयितुं शक्यत्वात्, अनुद्धातिकं प्रस्तरभूमिः हलादिना क्षोदयितुमशक्यत्वात् २ । काले इति कालतः उद्धातिकं यत्र सान्तरम्—अन्तरन्तः समयव्यवधानेन प्रायश्चित्तदानं भवति, अनुद्धातिकम् इतरमिति निरन्तरं यत्र समयसातत्येन प्रायश्चित्तदानं भवति ३ । भावे इति भावतः—उद्धातिकं यथा भव्यस्याष्टौ प्रकृतयः या उद्धातयितुं शक्या भवन्ति, अनुद्धातिकं यथा अभव्यस्याष्टौ प्रकृतयः या उद्धातयितुमशक्या भवन्ति यतो यथा भव्यो येन शुभाध्यवसायेन ज्ञानावरणादिकर्मणा क्षपणं करिष्यति तादृशो भावोऽभव्यस्य कदाचिदपि नोत्पद्यते इत्यतस्तस्य भावोऽनुद्धातः, कर्मोद्धातकरणस्यासामर्थ्यात्, अनेनैव कारणेन तस्य कर्माणि अनुद्धातिकानि कथ्यन्ते । अत्र च प्रायश्चित्तानुद्धातिकस्याधिकार इति हस्तकर्मादीनां त्रयाणाविरुद्धाचरणानां सेवनत एते त्रयोऽपि अनुद्धातिका अनुद्धातिकप्रायश्चित्तयोग्या भवन्ति प्रदर्शिता, एषा मूलगुणानामेव भङ्गसङ्गावादिति ॥ ३-४ ॥

पूर्वसूत्रे अनुद्धाताख्यगुरुकारोपणा प्रोक्ता, सम्प्रतमपि गुरुकाया एव पाराञ्चिकारूपारोपणा प्रतिपादयितुमाह, अथवा पूर्वसूत्रे तपोऽर्हा शोषि प्रोक्ता, इदानीं छेदार्हा शोषि प्रतिपाद्यते—‘तओ’ इत्यादि ।

सूत्रम्—तओ पारंचिया पण्णत्ता, तं जहा—दुष्टे पारंचिए १, प्रमते पारंचिए २, अन्नमन्नं करेमाणे पारचिए ३ ॥ सू० २ ॥

छाया—अथ. पाराञ्चिका प्रज्ञप्ता, तद्यथा—दुष्टः पाराञ्चिक. १, प्रमत्त. पाराञ्चिक. २, अन्योन्यं कुर्वाण. पाराञ्चिक. ॥ सू० २ ॥

चूर्णी—‘तओ’ इति । त्रय त्रिसख्यका पाराञ्चिका पाराञ्चिकप्रायश्चित्तयोग्या प्रज्ञप्ता तीर्थकरादिमि प्ररूपिता । पाराञ्चिक इति कोऽर्थस्तत्राह—येन प्रायश्चित्तेन परिशोधितेन श्रमण पार-ससारसमुद्रस्य तीरम् मोक्षरूपम् अञ्चति-गच्छति तत् पाराञ्चिकम्, अस्य प्रायश्चित्तस्य शुद्ध-भावत परिशोधनेन श्रमणो मोक्षमाप्नुयादिति भाव । एतत्प्रायश्चित्तापन्नत्वेन उपचारात् श्रमणोऽपि पाराञ्चिक कथ्यते । अथवा शोषिरूपस्य प्रायश्चित्तस्य पार पर्यन्तमञ्चति गच्छति यत्तत् पाराञ्चिक अपश्चिममनुत्तर वा प्रायश्चित्तं पाराञ्चिक व्यपदिश्यते । के ते त्रय पाराञ्चिका ? इत्याह—‘तंजहा, इत्यादि, तद्यथा—ते यथा—दुष्ट पाराञ्चिक प्रथम १, प्रमत्त पाराञ्चिको द्वितीय २, अन्योन्यं कुर्वाण पाराञ्चिकस्तृतीय ३ । तत्र दुष्टो—द्विविध कषायदुष्टो विषयदुष्टश्च, एक कषायमाश्रित्य दुष्टो भवेत्, द्वितीयो विषयमिन्द्रियविषयमाश्रित्य दुष्टो भवेत्, स द्विविधोऽपि दुष्ट पाराञ्चिकप्रायश्चित्तयोग्यो भवति १ । द्वितीय प्रमत्त पाराञ्चिक प्रमादमाश्रित्य पाराञ्चिकप्रायश्चित्तयोग्यो भवति, अयं स्थानद्विनिद्रावशात् माससेवी, पञ्चेन्द्रियवधकारी, मद्यसेवी च भवतीति प्रमत्त पाराञ्चिक कथ्यते २ । तृतीय अन्योन्यं कुर्वाण अन्योन्यमिति परस्पर साधु साधुना सह मैथुनवेष्टा कुर्वाण निर्ग्रन्थी निर्ग्रन्थ्या सह मैथुनवेष्टा कुर्वाणा च । एते पूर्वोक्ताश्च-योऽपि पाराञ्चिकप्रायश्चित्तभागिनो भवन्तीति । अत्रेय छेदार्हा शोषिरभिहिता, छेदस्तावत् द्विविध—देशत सर्वतश्च, तत्र पञ्चरात्रिन्दिवादिक षण्मासान्तच्छेदो देशतच्छेद उच्यते सर्वच्छेदद्विविध—मूलाऽनवस्थाप्यपाराञ्चिकभेदात्, अत्र पाराञ्चिकच्छेदस्याधिकारः, स च द्वादशवार्षिक तपोऽनुष्ठान कारयित्वा गृहस्थवेष दत्त्वा पुनर्नूतनदीक्षाप्रदानरूपो भवति । पाराञ्चिको द्विविधो भवति—आशातनापाराञ्चिक प्रतिसेवनापाराञ्चिकश्च, तत्र—आशातनापाराञ्चिक—तीर्थकर-प्रवचन-श्रुता चार्थगणधरमहर्द्धिकादीनामत्याशातक, तत्र तीर्थकराशातना यथा—तीर्थकरो हि यद् देवचित्तसमवसरणाष्टमहाप्रातिहार्यादिलक्षणा प्राप्नुतिकांमनुमन्यते तन्न वरम्, य केवललोकेन भवस्वरूपं जानन्नपि किमिति विपाकदारुणामेतादृशी भोगसामग्रीं मुह्यते इति । तथा मल्लिनाथस्य स्त्रीशरीरस्यापि यत्तीर्थमुच्यते तदप्यतीवायुक्तम्, स्त्रीतीर्थं न भवतीति शास्त्रे श्रूयते इति । तथा सर्वोपायकुशल अपि तीर्थकरा ग्रामनगरादौ विद्वत्य विद्वत्यातीव दुश्चरा देशना

कृतवन्तस्तदपि न समीचीनम् । इत्यादिरूपमवर्णं तीर्थकृतां यो भाषते स पाराञ्चिकप्रायश्चित्त-
स्थानमापद्यते । एव प्रवचनश्रुताचार्यादिविषयाऽऽशातनाप्रकाराः स्वयमूहनीयाः, एष आशातना-
पाराञ्चिको बोध्यः । द्वितीयः प्रतिसेवनापाराञ्चिकः । पाराञ्चिका अस्मिन्नेव सूत्रे प्रतिपादिता-
यो भवन्तीति, ॥ सू० २ ॥ पाराञ्चिकानेवविशदयति भाष्यकारः—‘दुविहो’ इत्यादि ।

भाष्यम्—दुविहो दुष्टो वृत्तो, पंचविहो होइ जो पमत्तो उ ।

अन्नोन्न कुच्चा, णेगविहो एस णायव्वो ॥ गा० ५ ॥

छाया—द्विविधो दुष्ट उक्तः पञ्चविधो भवति य प्रमत्तस्तु ।

अन्योन्य कुर्वाणः अनेकविध एष ज्ञातव्यः ॥ ५ ॥

अवचूरी—‘दुविहो’ इति । अत्र प्रथमो दुष्ट पाराञ्चिको द्विविधः प्रोक्तः तथाहि—कषाय-
दुष्टः विषयदुष्टश्चेति । तत्र कषायदुष्टो द्विविधो भवति—स्वपक्षदुष्टः परपक्षदुष्टश्च, अत्र चतुर्भङ्गौ भवति
तथाहि—स्वपक्ष स्वपक्षे, स्वपक्ष परपक्षे २, परपक्ष स्वपक्षे ३, परपक्ष परपक्षे ४ । तत्र स्वपक्ष-
स्वपक्षे एक साधुरन्यसाधूपरि कषाय करोति, अत्र दृष्टान्तः सर्षपपत्रशाकभोक्तृमृतगुरुदन्त-
भञ्जक शिष्यः, तथाहि—शिष्येण भिक्षायाः सर्षपशाकं प्राप्तं, तेन निमन्त्रितो गुरुः सर्वं शाक-
मादृतवान् तेन तस्य मनसि कोपः समुद्भूतः, यदनेन मदगुरुणा सर्वोऽपि शाको भुज्जः, गुरुणा
क्षामितोऽपि नोपशान्तः सन् गुरुदन्तभञ्जनप्रतिज्ञां कृतवान् तद् ज्ञात्वा गुरुर्भक्तप्रत्याख्यानेन
कालधर्मं प्राप्तः, ततश्च स मृतगुरुमुखादन्तान् त्रोटितवान् कथितवाञ्छ—एत एव तव दन्ता सर्वं
सर्षपशाकं भुक्तवन्त इति प्रथमो दृष्टान्तः १ । एवमेव द्वितीय उज्ज्वलसदोरकमुखवल्किर्यं गुरो-
र्गलप्रहणं कृत्वा गुरु मारितवान् २ । एवमन्येऽन्येव प्रकारा दृष्टान्ता विज्ञेयाः । इति प्रथमो भङ्गः । १ ।
द्वितीय स्वपक्ष परपक्षे यथा कस्यचित् साधोर्गृहस्थावस्थायाः केनापि सह वादो जातस्तत्र स परा-
जितो भूत्वा प्रव्रजितः । ततोऽवसर प्राप्य स कयाचिद् युक्त्या पूर्वकषायोदयेन तं मारितवान् । इति
द्वितीयो भङ्गः २ । तृतीय—परपक्ष स्वपक्षे यथा—गृहस्थावस्थायां केनापि वादे पराजितः एकः, यस्तं
पराजितवान् स प्रव्रजितः, ततः स पूर्वं पराजितो गृहस्थः प्रव्रजितं तं जयिनं साधुं केनचिदुपायेन
मारितवान् एष तृतीयो भङ्गः ३ । चतुर्थ—परपक्ष परपक्षे—गृहस्थो गृहस्थं मारयति, इति चतुर्थो
भङ्गः ४ । एष भङ्गः साधौ न घटते । उक्त कषायदुष्टः सम्प्रति विषयदुष्टं विवृणोति—अत्रापि
स्वपक्षपरपक्षमाश्रित्य पूर्ववदेव चत्वारो भङ्गा भवन्ति—यथा—स्वपक्ष स्वपक्षे विषयदुष्टः, इति
प्रथमो भङ्गः १ । एव चत्वारोऽपि भङ्गाः पूर्ववदेव कर्तव्याः ४ । तत्र—श्रमण श्रमण्यामध्युपपन्नः
स्वपक्ष स्वपक्षे विषयदुष्टः १, श्रमणो गृहस्थस्त्रियामध्युपपन्नः स्वपक्ष परपक्षे विषयदुष्टः २ ।
गृहस्थ श्रमण्यामध्युपपन्नः परपक्ष स्वपक्षे विषयदुष्टः ३ । गृहस्थो गृहस्थस्त्रियामध्युपपन्नः परपक्ष
परपक्षे विषयदुष्टः, ४ । एष भङ्गः श्रमणपक्षे न घटते, इति चतुर्थो भङ्गः । एष द्विविधो दुष्टपारा-

ञ्चिकस्तत्र प्रथम प्रतिपादित । १ । द्वितीय प्रमत्तपाराञ्चिक विवृणोति—‘पञ्चविहो’ इत्यादि यः प्रमत्तपाराञ्चिक, स तु पञ्चविधोभवति प्रमादस्य पञ्चविधत्वात् तथाहि—मद्यप्रमत्त १, विषयप्रमत्त २, कषायप्रमत्त ३, विकथाप्रमत्त ४, निद्राप्रमत्तञ्चेति ५ । तत्र मद्यप्रमत्त मद्यपानोद्भूतप्रमादवान् १, विषयप्रमत्त—श्रोत्रादिविषयलोलुपत्वेन प्रमादवान् २, कषायप्रमत्त—कषायाः क्रोधमानमायालोभाश्रित्वार, तेऽन्यतमकषायवशेन प्रमादवान् ३, विकथाप्रमत्त—विकथाश्चतस्र—स्त्रीकथा १, देशकथा २, भक्तकथा ३, राजकथा ४, तासु आसक्तत्वेन प्रमादवान् ४, निद्राप्रमत्त, तत्र निद्रा पञ्चविधा—निद्रा १, निद्रानिद्रा २, प्रचला ३, प्रचलाप्रचला ४, स्यानर्द्धिञ्चेति ५ । निद्राचतुष्टयस्य लक्षणं यथा—

“मुहपडिवोहो निद्रा १, दुहपडिवोहो य निद्रनिद्रा य २ ।

पयला होइ ठियस्स ३, पयलापयला उ चक्रमवो ४ इति ॥ १ ॥

मुखप्रतिबोधो निद्रा १, दुःखप्रतिबोधश्च निद्रानिद्रा २ ।

प्रचला भवति स्थितस्य ३, प्रचलाप्रचला तु चक्रमत ॥ २ ॥ इति प्रच्छाया ॥

आसा चतसृणां निद्राणां लक्षणं प्रोक्तम्, अत्र पाराञ्चिकस्य प्रस्तुतत्वात्स्यानर्द्धिनिद्रयाऽधिका इति स्यानर्द्धिर्भाव्यते—स्यानर्द्धिस्तावत् दर्शनावरणीयप्रबलकर्मोदयात् स्याना कठिनीभूता आच्छन्ना ऋद्धि चैतन्यशक्तिर्यस्या सा स्यानर्द्धि, यथा घृते जले च स्याने कठिनीभूते सति न तत्र द्रवत्व किञ्चिदुपलभ्यते तथा चैतन्यऋद्ध्यामपि स्यानाया सत्या न किञ्चिदुपलभ्यते । अस्या निद्रायां प्राप्ताया मनुष्यो तदवस्थायामेव नानाविधानि महान्ति बलसाध्यानि दुश्चरणानि समाचर्य पुनरागत्य स्वपिति, स्यानर्द्धिमतो हि वासुदेवबलदार्ढ्यबलं भवति तीर्थकृदादयः प्रज्ञापयन्ति तत् प्रथमसंहननिनमपेक्ष्य प्रोक्तम्, सम्प्रति तु सामान्यजनापेक्षया द्विगुण त्रिगुण चतुर्गुणं वा बल स्यानर्द्धिमतो भवतीति बोध्यम् ।

एव पिशित १—मोदक २—कुम्भकार ३—दन्त ४—वटशास्त्रा—भक्षणादि ५—कार्यैः, स्यानर्द्धिनिद्रावानयमिति परिज्ञाय प्रमत्तपाराञ्चिक निर्णयेत् । तत्र प्रथम पिशितदृष्टान्तो यथा—कश्चित् श्रमण पूर्वं गृहस्थावस्थाया पिशिताशी आसीत् तेन च पश्चात् प्रव्रज्या गृहीता, एष कदाचित् क्वचित् दृष्टपुष्टं महिषं दृष्ट्वा सजाततन्मासभक्षणाभिलाषं सन् एकदा रात्रौ स्यानर्द्धिनिद्रायां तस्मिन् महिषमण्डले गत्वा मन्थं महिषं व्यापाद्य मुक्तवान्, शेषं तन्मासमुपाश्रये आनीय तेन स्थापितम्, आचार्येण सर्वं ज्ञात्वा निर्णीतं यदयं स्यानर्द्धिनिद्रावानिति । एषा स्यानर्द्धिनिद्रा । १ । मोदकदृष्टान्तो यथा—कश्चित् श्रमण भिक्षार्थं पर्यटन् कस्यचिद् गृहस्थस्य गृहे मोदकं भक्तं दृष्ट्वा तदग्रहणार्थं याचनायां कृतायामपि स मोदकं न लब्धवान्, ततश्च तदलामे तदध्यवसायपरिणत एव सुप्तवान् । रात्रौ तद्गृहे गत्वा गृहस्थ कपाटौ त्रोटयित्वा मोद-

कान् यथारुचि भुक्त्वा अवशिष्टैर्मोदकैः पात्रं पूरयित्वा उपाश्रये समागत । प्राभातिके चाव-
श्यके—“एवविधः स्वप्नो मया दृष्टः” इति प्रकटितवान्, ततश्च प्रभाते मोदकपरिपूर्णं पात्रं दृष्ट्वा
आचार्यैर्ज्ञातिं यदयं स्यान्नर्द्धिनिद्रावानिति २ । कुम्भकारदृष्टान्तो यथा—कश्चित् कुम्भकारः कापि
गच्छे प्रव्रजितः, तस्य कदाचिद् रात्रौ स्यान्नर्द्धिनिद्रा संजाता, स च पूर्वचरित्तृप्तिकापिण्ड-
च्छेदनाभ्यासादुपाश्रयान्निर्गत्य मृत्तिकाखनौ गत्वा तत्रतो मृत्तिकापिण्डा आनीय उपाश्रये
स्थापिताः, प्रभाते तान् दृष्ट्वाऽऽचार्येण ज्ञातं यदयं स्यान्नर्द्धिनिद्रावानिति ३ । दन्तदृष्टान्तो यथा—
कश्चित् श्रमणः गृहस्थावस्थायामभिमुखमापतता हस्तिना आक्रान्तः पलायमानः कथञ्चिदुन्मुक्तः
स उदीर्णस्यान्नर्द्धिस्तथाय गजशालायां गत्वा हस्तिदन्तौ उत्पाट्य उपाश्रयस्य बहिः प्रदेशे
संस्थाप्य पुनरपि सुप्तः । प्रभाते स्वप्नमालोचितवान् यदहं स्वप्ने हस्तिदन्तौ उत्पाटितवान्
प्रकटितवाञ्च स्वप्नम्, तत आचार्य उपाश्रयबहिःप्रदेशे हस्तिदन्तां विलोक्य निर्णीतवान्
यदयं स्यान्नर्द्धिनिद्रावानिति ४ । वटशाखाभञ्जनदृष्टान्तो—यथा—कश्चित् श्रमणो भिक्षार्थं पर्यटन्
कुत्रचित् मध्यमार्गवर्तिनं एकस्य वटस्य शाखया शिरसि आघटितः सन् अत्यन्तं परितप्तान्तः
करणो वटवृक्षोपरि प्रद्वेषमुपगतस्तदध्यवसायपरिणतञ्च प्रसुप्तवान् । तत उदीर्णस्यान्नर्द्धिस्तथाय
तत्र गत्वा वटवृक्षमुन्मूल्य तदीयशाखामानीयोपाश्रयोपरि स्थापितवान्, प्रभाते चावश्यक-
कायोत्सर्गत्रिके कृते सति पूर्वोक्तरीत्या आचार्यान् प्रति स्वप्नमालोचितवान् । तत आचार्याः
प्रभाते दिग्वलोकनं कुर्वन्तोऽन्यत आनीय संस्थापिता वटवृक्षशाखां दृष्ट्वा निर्णीतवन्तः यदयं
स्यान्नर्द्धिनिद्रावानिति ५ । एतादृशं स्यान्नर्द्धिमन्तं श्रमणमेवं प्रज्ञापयेत्—सौम्य ! साधुलिङ्गं त्यज,
तव चारित्रं नास्तीति सानुनयमाचार्येण तस्य लिङ्गं त्याजयेदिति ।

व्याख्यातः प्रमत्तपाराञ्चिकः, सम्प्रति अन्योन्यं कुर्वाणो व्याख्यायते—अन्योन्यं कुर्वाणः
पाराञ्चिक इति, अन्योन्यं परस्परं यत् करणं सुखपायुप्रभृतिप्रयोगेणऽब्रह्मसेवनं तत्कुर्वाणः, साधुः
साधुना सह सुखपायुप्रयोगेण मैथुनचेष्टां कुर्वाणः पाराञ्चिकः, साध्वी साध्व्या सह हस्तपा-
दाङ्गुलिकर्मादिप्रयोगेण मैथुनचेष्टां कुर्वती पाराञ्चिका भवतीति विज्ञेयम् । यदि केनाऽपि
साधुना बुद्धिवैपरीत्यवशाद् एतदाचरितं भवेत्, तत शुभपरिणामोदयेन पश्चात्तापसंतप्तान्तः—
करणो विशिष्टगुणवान् यदि ‘पुनरेतादृशमपराधं न करिष्यामि’ इति सद्भावनाया पुनरकरणाय
कृतनिश्चयो भवेत्तदा स तपःपाराञ्चिकः कथ्यते इति भावः । भा० गा० ५ ॥ सू० २ ॥

पूर्वसूत्रे पाराञ्चिकप्रत्ययश्चित् प्रतिपादितम्, सम्प्रति अन्ववस्थाप्यप्रायश्चित्तं प्ररूपयितुमाह—
‘तत्रो अणवद्वृप्ता’ इत्यादि ।

सूत्रम्—तत्रो अणवद्वृप्ता पण्यं, संज्ञा—साहम्मियाणं० तेणं करेमाणे, अन्न-
धम्मियाणं तेणं करेमाणे, हत्थादालं दलमाणे ॥ सू० ३ ॥

छाया—त्रयः अनवस्थाप्याः प्रज्ञप्ताः, तद्यथा—साधर्मिकाणां स्तैन्यं कुर्वाणः, अन्य-
धार्मिकाणां स्तैन्यं कुर्वाणः, हस्तातालं ददत् ॥ सू० ३ ॥

चूर्णी—‘तओ’ इति । त्रय अग्रे वक्ष्यमाणस्वरूपा तावत् अनवस्थाप्या अपराधवि-
शेषसमाचरणेन तत्क्षणादेव पुनर्नृतेषु अवस्थापयितुम् अयोग्या प्रज्ञप्ता, कथिता तीर्थकरगण-
धरादिभिराख्याता, के ते ? इत्याह—‘तंजहा’ इत्यादि, तद्यथा ते यथा—साधर्मिकाणां समानो
धर्मो येषां ते साधर्माण, त एव साधर्मिका समानो धर्मो वाऽस्ति येषामिति साधर्मिका श्रमणा
श्रमण्यो वा तेषां ‘तेणं’ स्तैन्यं स्तेनस्य भावः कर्म वा स्तैन्यं चौर्यम्—तत्सत्कस्य उत्कृष्टोपधे-
शिष्यादेर्वा अपहरणं ‘करेमाणे’ कुर्वाण स्वयं कुर्वन् उपलक्षणात् अन्यद्वारा कारयन्, कुर्वन्त-
मन्यं वाऽनुमोदमानं साधु अनवस्थाप्यो भवतीति भावः १ । ‘अन्नधम्मियाणं’ अन्यधार्मिकाणाम्
अन्यो जिनोक्तातिरिक्तो धर्मो येषां ते अन्यधर्माण, यद्वा अन्यश्चासौ धर्मश्च अन्यधर्मः,
सोऽस्ति येषामिति अन्यधर्माण, मत्वर्थे ह्कण्प्रत्यये अन्यधार्मिका—दण्डिशाक्यादयो गृहस्था वा
तेषां सत्कस्य तदधीनस्य उपध्यादे स्तैन्यं कुर्वाण साधुरनवस्थाप्यो भवति २ । तृतीयः ‘हस्था-
दाणं दलमाणे’ हस्तातालं ददत्, हस्तातालम् हस्तेन हस्तस्य अन्यवस्तुनो वा आताडनं हस्ता-
तालं त ददत्-कुर्वन् उपलक्षणात् यष्टिमुष्टिलकुटादिभिरात्मानं परं प्रहरन् किञ्चिद्वस्तुजातं वा
ताडयन् साधुरनवस्थाप्यो भवति, स अनवस्थाप्यप्रायश्चित्तभागी भवति, तत्प्रायश्चित्तस्या-
नवस्थाप्याभिधानात् ॥ सू० ३ ॥

पूर्वमनवस्थाप्यं प्रोक्तं, स च सद्योऽनाचरिततपोविशेषो भावलङ्घ्यरूपेषु महाव्रतेषु न स्था-
प्यतेऽतोऽसौ अनवस्थाप्यं प्रोच्यते, अयं पूर्वसूत्रे वर्णितः । तत्प्रसङ्गात् पण्डकादिद्विविधेऽपि द्रव्यभाव-
लिङ्गे स्थापयितुं न योग्यो भवतीत्यत्र पण्डकादि प्रतिपाद्यते—‘तओ नो कप्पंति’ इत्यादि ।

सूत्रम्—तओ नो कप्पंति पव्वावित्तए तंजहा—पडए १, वाइए २, कीबे ३,
॥ सू० ४ ॥ एवं मुडावित्तए ॥ सू० ५ ॥ सिक्खावित्तए ॥ सू० ६ ॥ उवट्ठावित्तए ॥ सूत्र ७ ॥
संभुजित्तए ॥ सू० ८ ॥ संवासित्तए ॥ सू० ९ ॥

छाया—त्रयो नो कल्पन्ते प्रवाजयितुम्, तद्यथा—पण्डक १ धातिकः २, क्लीबः ३
॥ सू० ४ ॥ एवं मुण्डापयितुम् ॥ सू० ५ ॥ शिक्षापयितुम् ॥ सू० ६ ॥ उपस्थापयितुम् ॥ सू० ७ ॥
संभोक्तुम् ॥ सू० ८ ॥ संवासयितुम् ॥ सू० ९ ॥

चूर्णी—‘तओ’ इति । त्रयो वक्ष्यमाणा पुरुषास्तावत् नो कल्पन्ते, किमित्याह—‘पव्वावित्तए’
प्रवाजयितुं प्रव्रज्या ग्राहयितुं दातुं न योग्या इत्यर्थः, के ते ? इत्याह—‘तंजहा’ तद्यथा—ते
यथा—पण्डक जन्मनपुसक १, धातिकः वातूज वातरोगी—वेदोदयसहनाऽक्षम २, क्लीब
असमर्थः कातर इत्यर्थः, क्लीबस्तावत् दष्टि शब्दा—ऽऽदिगध—निमन्त्रणक्लीबमेदाच्चतुर्विधः,

तत्र दृष्टिकलीवः—यस्यानुरागतो विवस्त्राद्यवस्थास्थितां स्त्रियं दृष्ट्वा मेहनं गलति सः १, शब्द-
कलीवः—यस्य सुरतादिशब्दश्रवणेन मेहनं गलति स २, आदिगधकलीवः—यस्य चित्तविक्षेपेणोप-
गूढस्य मेहनं गलति स ३, निमन्त्रणकलीवः—यः कयाचित् स्त्रिया निमन्त्रिते व्रतं रक्षितुं न शक्नोति
सः ४ । एष चतुर्विधोऽपि कलीवोऽप्रतिसेवमानोऽपि वेदनिरोधेन वेदोदयवशात् नपुंसकतया
परिणमति । एते त्रयः प्रव्राजयितुं न योग्या इति भावः । यद्यनाभोगलोभाद्यभिभूततया पण्डकादयः
प्रव्राजिता भवेयुस्तदा प्रवचनोद्वाहप्रवचनप्रवादादयोऽनेके दोषा समापतेयुस्ततो नैते प्रव्राजनीया
इति । यद्यपि बालवृद्धादिमेदाद् विंशतिसंख्यका प्रव्राजयितुमयोग्याः ते च उपलक्षणाद् ग्राह्याः ।
प्रकृते गुरुतरदोषदुष्टत्वात् त्रयः पण्डकादयोऽत्र प्रव्राजयितुमयोग्या अधिकृता अवसेयाः । ते
विंशतिविधा यथा—

“वाले १, बुद्धे २, नपुंसे य, जड्हे ४ कीचे ५ य वाहिने ६ ।
तेणे ७, रायावगारी ८ य, उम्मते ९ य अदसणे १० ॥१॥
दासे ११ दुष्टे १२ य मूढे १३ य, अणत्ते १४ जुंगिण १५, इय ।
अवोदण १६, य भयण १७, सेहनिप्फेडिण १८ इय ॥२॥
गुण्विणी १९, बालवत्सा २०, य, पञ्चावेउं न कप्पई ॥”

छाया—वालो १, वृद्धो २, नपुंसकश्च ३, जड् ४, कलीवश्च ५, व्याधितः ६ ।
स्तेनः ७, राजापकारी ८, च, उन्मत्तश्च ९, अदर्शनः १० ॥ १ ॥
दासः ११, दुष्टश्च १२, मूढश्च १३, अनर्त्त १४, जुङ्गिक १५, इति ।
अवोधकश्च १६, भयक १७, शैक्षनिप्फेडित १८ इति ॥ २ ॥
गुर्विणी १९, बालवत्सा २०, च प्रव्राजयितुं न कल्पते ॥

तत्र—अदर्शन—अन्धः । ‘अणत्तो’ अनन्ते—ऋणपीडित । जुङ्गिक—जात्यङ्गहीन । अवोधक—
बुद्धिहीनः । शैक्षनिप्फेडित केनाप्यपहृत इति । एतेषामत्र नाधिकार इति सूत्रकारेण न गृहीता
इति ॥ सू० ४ ॥

‘एव’ इति । एवम् अनेनैव प्रव्राजनप्रकारेणैव एते पूर्वोक्तास्त्रयः मुण्डापयितुम्—
शिरोलोचेन छञ्चितुं श्रमणानां न कल्पन्ते ॥ सू० ५ ॥ तथा शिक्षापयितुम्—ग्रहणासेवनशिक्षया
श्रुताध्यापनप्रत्युपेक्षणादिसमाचारी ग्राहयितुं न कल्पन्ते । तथा श्रुताध्यापनरूपा ग्रहणशिक्षा,
प्रत्युपेक्षणादिरूपा—आसेवन शिक्षा बोध्या, एतद् द्वयमपि पण्डकादित्रयाय दातुं न कल्पन्ते इति
भावः ॥ सू० ६ ॥ एवम् उपस्थापयितुम् एते त्रयो महाव्रतेषु पञ्चसु, छेदोपस्थापनीयेषु
व्यवस्थापयितुं श्रमणानां न कल्पन्ते ॥ सू० ७ ॥ एवम् एते त्रयः समोक्तुम्—
एकमुण्डल्या भोजनादिकं कर्तुम्, तै सह श्रमणानां न कल्पते इति भावः ॥ सू० ८ ॥

एवमेव एते त्रय—सवासयितुम्—स्वसमीपे निवासयितुम् उपवेशयितुमपि श्रमणानां न कल्पन्ते । एव च षण्डकादयः कदाचिद् अनाभोगादिना प्रवाजिता भवेयुः, पश्चाद् विज्ञाताश्चेद् भवेयुस्तदापि तेषामेतत्सूत्रोक्तस्य शेषपञ्चकस्य—मुण्डापन—शिक्षापणो—पस्थापन—सभोजन—सवासन—लक्षणस्य समाचरणं न कर्तव्यमिति भावः । एव प्रवाजनवत् षण्डकादित्रयस्य मुण्डापनादिपञ्चकं समाचरति श्रमणस्तदा प्रवाजनरूपे पूर्वोक्तपदे प्रोक्ता प्रवचनोद्वाहानिन्दादयो दोषा अत्रापि अवगन्तव्या इति ॥ सू० ९ ॥

पूर्वं षण्डकादित्रयस्य प्रवाजनादिषट्कं निषिद्धम्, साम्प्रतमविनीतादित्रयस्य वाचनादानं प्रतिषेधितुमाह—‘तथो नो कर्षन्ति’ इत्यादि ।

सूत्रम्—तथो नो कर्षन्ति वाइत्तए, तंहा—अविणीए विगइप्पडिबद्धे अविओस-वियपाहुडे ॥ सू० १० ॥

छाया—त्रयो नो कल्पन्ते वाचयितुम्, तद्यथा—अविनीतः, विकृतिप्रतिबद्धः, अव्यवशमितप्राभृतः ॥ सू० १० ॥

चूर्णी—‘तथो’ इति । त्रयस्तावत् वक्ष्यमाणा नो कल्पन्ते श्रमणानां ‘वाइत्तए’ इति वाचयितुम् सूत्रवाचना दातुम् अर्थे वा बोधयितुम् तदुभयं वा, तद्यथा—‘अविणीए’ इत्यादि, अविनीत आचार्यादि पर्यायेष्टस्य वा अभ्युत्थानसत्कारसमानादिविनयवर्जितः १, विकृतिप्रतिबद्ध विकृति—दधिदुग्धघृतादिरसरूपा, तत्र प्रतिबद्ध—लोलुप २, अव्यवशमितप्राभृत—अव्यवशमितम्—अनुपशान्त प्राभृतमिव प्राभृत नरकपातनकुशल तीव्रक्रोधलक्षण येन स तथा, य परुषभाषणाद्यपराधेऽपि परम क्रोधमावहति क्षमितमप्यपराधं यो वारं वारमुदीरयति स अव्यवशमितप्राभृतः प्रोच्यते तीव्रक्रोधी इत्यर्थः ३ । एते त्रय पुरुषाः सूत्रार्थतदुभयवाचनां दातुं श्रमणानां नो कल्पन्ते इति सूत्रार्थः । एतेषां वाचनादाने इमे दोषा सम्भवन्ति—यः खलु अविनीत श्रुतज्ञानरहितोऽपि अहंकारी भवति तदा किं पुनस्तस्य श्रुतलामे १ । स्वयनष्टस्य तस्य अन्यानपि नाशयिष्यत श्रुतप्राहण क्षते क्षारावसेकन्यायेन ऊपरमूमिबीजवपनन्यायेन च इहपरलोकाहितकर भवति ततस्तादृशाय अविनीताय श्रुतप्राहणं नोचितमेव यथा मुनङ्गस्य पयःपानं विषवर्द्धकमेव भवति तथैव दुर्विनीतस्य श्रुतप्रदानमपि अधिकतरदुर्विनीततामेव वर्द्धयति, अतितप्त-तैलादौ जलावसेकं अवल्यग्नौ घृतदानं च अग्निज्वालावर्द्धकमेव भवति अतो भगवता दुर्विनीताय श्रुतदानं निषिद्धमिति १ । विकृतिप्रतिबद्धस्य वाचनादाने दोषा प्रदर्श्यन्ते—यः कश्चित् शरीरेण दृढोऽपि रसलोलुपतया विकृतावेव लोलुपत्वेन तत्र प्रतिबद्धमनस्कतया न सुचारुरूपेण वाचना गृह्णाति, मनसो विकृतौ प्रतिबद्धत्वेन स श्रुतग्रहणे मनोयोगं दातुं न शक्नोति, मनोयोगं विना श्रुतग्रहणं न फलति । न स तपश्चरणं करोति, न तपो विना गृह्यमाणं श्रुतं मनोऽनुकुलं फलं प्रयच्छति प्रत्युत प्रभृतमनर्थं प्रसूते तस्मात् विकृतिप्रतिबद्धं शिष्यं सूत्रार्थतदुभयं न वाचयेदिति

भावः २ । साम्प्रतमव्यवशमितप्राभृतं व्याचष्टे—यः स्वल्पेऽपि परुषभाषणादौ अपराधेऽत्यन्त-
कोषसमुद्घातं याति, एवं क्षामितो न प्रशाम्यति प्रत्युत क्षामितमध्यपराधजातं पुनः पुनः
समुदीरयति स खलु अव्यवशमितप्राभृतो व्यपदिश्यते, तस्य वाचनादाने ऐहलौकिकस्नेह-
सत्कारादिपरित्यगः, पारलौकिकवैरानुबन्धकर्मबन्धसम्भवश्चेति द्विधाप्यहितकरं तद्वाचनादानं सपद्यते
इति न तादृशाय वाचनादातव्येति भावः ॥ सू० १० ॥

पूर्वसूत्रे अविनीतादित्रितयस्य श्रुतार्थवाचनादानं प्रतिषिद्धम्, सम्प्रति तद्वैपरीत्येन विनीता-
दित्रितयस्य तद्वाचनादानमनुज्ञापयति—‘तथो कर्षन्ति वाइत्तए’ इत्यादि ।

सूत्रम्—तथो कर्षन्ति वाइत्तए, तंजहा—विणीए, नोविगइपडिवद्धे, विथोस-
वियपाहुडे ॥ सू० ११ ॥

छाया—त्रयः कल्पन्ते वाचयितुम्, तद्यथा—विनीतः, नोविकृतिप्रतिबद्धः, व्यव-
शमितप्राभृतः ॥ सू० ११ ॥

चूर्णी—‘तथो’ इति । त्रयः पुनर्वक्ष्यमाणस्वरूपाः शिष्याः वाचयितुं—सूत्रार्थं प्राहयितुं
श्रमणानां कल्पन्ते । तद्यथा—विनीत आचार्यदिर्वन्दनादिविनययुक्तः, नोविकृतिप्रतिबद्धः धृतादि-
रसलोलुपतावर्जितः, व्यवशमितप्राभृत—व्यवशमितम्—क्षमापनादिना उपशमितः प्राभृतं नरक-
पातनोपायनमिव प्राभृतं तीव्रक्रोधलक्षणं यस्य स व्यवशमितप्राभृतः स्वापराधक्षमापन—परापराध-
क्षमनसमर्थः उपशान्तक्रोध इत्यर्थः । एते त्रयः विनीत—विकृत्यप्रतिबद्ध—व्यवशमितप्राभृताः पुरुषाः
श्रुतार्थं वाचयितुं श्रमणानां कल्पन्ते इति सूत्राशयः । विनयेन अम्यस्तीकृता विद्या लोकद्वये
फलवती भवति, तत्रास्मिन् लोके साधुजनसमाजराजसभादौ विनयगृहीतविद्यया समादृतः
पूजितश्च भवति, यशःकीर्ति—ख्याति—सम्मान—प्रतिष्ठादिकं च लभते, परलोके च विनयप्राप्तविद्यया
सम्यग्गुज्ञानदर्शनचारित्र्यलक्षणरत्नत्रयविमूषितो लब्धिसम्पन्नो भगवदाज्ञाराधकः सन् निश्रेयसं
प्राप्नोति । विकृत्यप्रतिबद्धो हि धृतादिरसलोलुपतारहितत्वेन एकाग्रमनसा श्रुतार्थं गृह्णाति, तेन
तत् श्रुतार्थग्रहणं हृदये सुचारुतया परिणमति, ततः सः सम्यक्तया ज्ञानदर्शनचारित्राराधको
भवति, तस्य श्रुतार्थवाचने वाचनादातुस्तीर्थकराज्ञाभङ्गादयो दोषा न भवन्तीति । एवं व्यवशमित-
प्राभृतस्यापि उपशान्ततीव्रक्रोधत्वेन शान्तमनोभावस्य प्रदत्ता वाचना सम्यक्तया परिणमति तेन
सा सुगतिबोधिभादिकमामुष्मिकं फलं प्रापयतीति सूत्रोक्तानां त्रयाणां सूत्रार्थतदुभयवाचना-
दानं श्रमणानां कल्पते, यथा उर्वराभूमौ उत्तानि बीजानि फलितानि भवन्ति तथैवेतेषां श्रुतार्थदानं
सफलं भवतीति भावः ॥

ननु पूर्वसूत्रे अविनीतादित्रयाणां वाचनादानस्य प्रतिषिद्धतया तेनैव कथनेन अर्थापत्तिन्या-
यात् तद्विपरीतानां विनीतादीनां वाचनादानं स्वयं सिद्धमेव, विपक्षार्थस्यानुक्तस्यापि सिद्धिलाभा-

दितीदं सूत्रं व्यर्थमेव प्रतिभाति, तत्राह—नैवम्, शाख्यैली एषैव यत् प्रकृतसूत्रविवक्षितार्थस्यार्था-
पत्या लब्धत्वेऽपि विपक्ष साक्षादुच्यते, तथा लब्धोप्यर्थ प्रपञ्चितज्ञविनेयजनानुग्रहाय साक्षा
दभिधीयते, यथा—उत्तराध्ययनस्य प्रथमाध्ययने द्वितीयगाथाया “आणानिद्देसकरे” इत्यादिना
विनीतस्वरूपप्रतिपादनादर्थापत्तिलब्धमप्यविनीतस्वरूपमत्रैव तृतीयगाथायाम्—“आणाअणिद्देसकरे”
इत्यादिना पुन साक्षादभिहितम् ।

पुनश्च-विनेया नानादेशीया विभिन्नमतयो वक्रजडादयो भवन्ति ते चाविनीतादीना वाचना-
दाननिषेधसूत्रेण एतावन्तमेवार्थं गृह्णन्ति यत् भगवता अविनीतादीना वाचनादानं निषिद्धं किन्तु
विनीतादीना वाचनादानं कुत्र प्रतिपादितम्^१ तेन न कस्यापि वाचना प्रदातव्या “आणा धम्मो”
इतिवचनात् । इत्यादिकारणाद् विपक्षस्य साक्षात्कथनमुचितमेव, ‘न तीर्थकरा व्यर्थं भाषन्ते’ इति
वचनात् ॥ सू० ११ ॥

पूर्वमविनीतादीनां त्रयाणां श्रुतदानं प्रतिषिद्धम्, तद्वैपरीत्येन विनीतादीना च श्रुतदानमनुज्ञा-
पितम् । सम्प्रति दुष्टादीना त्रयाणां श्रुतदानं प्रतिषेधयितुमाह—‘तओ दुस्सन्नप्पा’ इत्यादि ।

सूत्रम्—तओ दुस्सन्नप्पा पण्णत्ता, तंजहा-दुट्ठे, मूढे, अणुग्गाहिण् ॥ सू० १२ ॥

छाया—त्रयो दुःसंज्ञाप्याः प्रज्ञप्ताः, तद्यथा—दुष्टः, मूढः, व्युद्ग्राहितः ॥ सू० १२ ॥

चूर्णी—‘तओ दुस्सन्नप्पा’ इति । त्रयस्तावत् वक्ष्यमाणा पुरुषा दुःसंज्ञाप्याः दु-
दु खेन कष्टेन संज्ञाप्यन्ते प्रतिबोध्यन्ते इति दुःसंज्ञाप्याः दुःप्रतिबोध्यता प्रज्ञप्ता कथितास्तीर्थकृदा-
दिभिः, एते वक्ष्यमाणास्त्रयो बोध्यमाना अपि बोधरहिता एव भवन्ति, तानेव त्रीनाह—‘तं
जहा’ तद्यथा—दुष्ट—प्रज्ञापक प्रतिपाद्यतत्त्व वा प्रति द्वेषयुक्तो भवति, स च न प्रज्ञापनीय
श्रमणैः, तस्य द्वेषबुद्ध्या उपदेशाप्रतिपत्तेः । स च पूर्वं पाराञ्चिकसूत्रे यथा वर्णितस्तथाऽ-
त्रापि ज्ञातव्यः । एव मूढ गुणदोषज्ञानविवेकविकल तस्य गुणाद्यनभिज्ञतया तत्त्वाप्रति-
पत्तेः, एतादृशस्य प्रज्ञापनमनर्थकमेवेति भावः । एवमेव व्युद्ग्राहित वि-विपरीतक्रमेण उद्ग्राह-
ग्रहणप्रकारो यस्य स व्युद्ग्राहित दृढीभूतविपरीतावबोध मिथ्याशास्त्रश्रुतिप्रतिबद्धत्वेन विप-
रीतावबोधयुक्त इत्यर्थः ३ । एते त्रयो दुःसंज्ञाप्यत्वात् श्रुतार्थवाचनादानायोग्या इति ते श्रमणैर्न
प्रज्ञापनीया ॥ सू० १२ ॥

पूर्वं दुष्टादित्रयाणां श्रुतसंज्ञापना प्रतिषिद्धा, सम्प्रति दुष्टादित्रयवैपरीत्येन अदुष्टादि-
त्रयाणां श्रुतसंज्ञापना प्रतिपादयति—तओ सुसण्णप्पा’ इत्यादि ।

सूत्रम्—तओ सुसण्णप्पा पण्णत्ता, तजहा-अदुट्ठे, अमूढे, अव्युग्गाहिण् ॥ सूत्र १३ ॥

छाया—त्रय सुसंज्ञाप्याः प्रज्ञप्ताः, तद्यथा—अदुष्टः, अमूढः, अव्युद्ग्राहितः ॥ सू० १३ ॥

चूर्णी—‘तओ सुसण्णप्पा’ इति । यतस्तावत् वक्ष्यमाणा पुरुषा सुसंज्ञाप्या सु-
दु खेन संज्ञाप्यन्ते प्रतिबोध्यन्ते ये ते सुसंज्ञाप्या अनायासेनैव श्रुतं प्रतिबोधयितुं शक्याः ।

सुखेन सूत्रार्थपाहणयोग्या प्रज्ञाया आख्याता । तानेवाह—‘तंजहा’ तथथा—अदृष्ट—तत्त्व प्रज्ञापकं वा प्रति द्वेपवर्जित, स चावश्य श्रुत सज्ञापनीय द्वेपराहित्येन शुद्धमनोवृत्तित्वात्तस्य श्रद्धयोपदेशप्रतिपत्ते । अमृद गुणदोषविवेकशाली, सोऽपि सूत्रार्थो सज्ञापनीयः, तस्य गुणदोषभिज्जवेन सत्यश्रद्धत्वात् । तृतीयमाह—अन्युदग्राहित दृढीकृतसम्यग्बोधवान्, प्रदत्तसूत्रार्थयोरविपरीतत्वेन ग्राहकत्वात् । एवमेते त्रय पुरुषा सुसज्ञाप्या ॥ सू० १३ ॥

पूर्वं दुष्टतादिदोषदूषितभावस्य प्रवाजनादिकं प्रतिषिद्धम्, सम्प्रति ग्लानप्रकरणे परिष्वज-
नानुमोदनस्वरूपस्याशुभभावस्य निवारणं कर्तुं प्रथमं निर्ग्रन्थीसूत्रमाह—‘निर्ग्रन्थं च णं’ इत्यादि ।

सूत्रम्—निर्ग्रन्थं च णं गिलायमाणं पिया वा भाया वा पुत्तो वा पलिस्सएज्जा
तं च निर्ग्रन्थी साइज्जेज्जा, मेहुणपडिसेवणपत्ता, आवज्जइ चाउम्मासियं परिहारद्वाण
अणुग्याइयं ॥ सू० १४ ॥

छाया—निर्ग्रन्थी च खलु ग्लायन्ती पिता वा भ्राता वा पुत्रो वा परिष्वजेत् तं
च निर्ग्रन्थी स्वादयेत् मैथुनप्रातःसेवनप्राप्ता, आपद्यते चातुर्मासिकं परिहारस्थानम्
अनुद्वातिकम् ॥ सू० १४ ॥

चूर्णी—‘निर्ग्रन्थं च णं’ इति । निर्ग्रन्थी च खलु साध्वीम् ग्लायन्तीम्—शरीरस्य क्षीणतया
ग्लानिं हर्षक्षयरूपा शारीरमानसक्लिष्टतामनुभवन्तीं तस्या पिता वा सासारिकपिता, निर्ग्रन्थतां
प्राप्तो वा पिता, भ्राता वा सासारिकभ्राता निर्ग्रन्थता प्राप्तो वा भ्राता, पुत्रः सासारिकपुत्रो
वा निर्ग्रन्थता प्राप्तो वा पुत्र, ‘पलिस्सएज्जा’ इति परिष्वजेत् दौर्बल्येन भूमौ पतन्तीं
धारयन् उपवेशयन् उत्थापयन् वा शरीरे स्पर्शं कुर्यात्, तं च पुरुषस्पर्शं सा निर्ग्रन्थी
मैथुनप्रतिसेवनप्राप्ता मैथुनसेवनेच्छां प्रतिपन्ना सती स्वादयेत् स्पर्शसमुद्भूतमैथुनसेवन
भावनया अनुमोदेत् ‘खल्वदोऽयं पुरुषस्पर्शः’ इति कृत्वा मनसि हर्षं विदध्यात् तदा सा साध्वी
चातुर्मासिकं परिहारस्थानम् अनुद्वातिकं गुरुकं प्रायश्चित्तम् आपद्यते प्राप्नोति गुरुकप्रायश्चित्त-
भागिनी भवतीत्यर्थः । ननु ‘पुरिसपहाणो धम्मो’ पुरुषप्रधानो धर्मः इति शास्त्रेऽनुमतं तत्.
प्रकृतसूत्रे प्रथमं निर्ग्रन्थसूत्रमभिधातव्यं भवेत् किन्तु प्रकृते पुनर्निर्ग्रन्थीसूत्रमेव प्रथममभिहितं
मिति किमत्र तत्त्वम् ? इति चेत् सत्यम्, पुरुषप्रधान एव धर्मो भवति किन्तु स्त्रियाश्चक्षुस्त्वभावत्वात्,
धृतिबलविकलत्वाच्च निर्ग्रन्थ्या एव प्रथमं प्ररूपणं कृतमिति ॥ सू० १४ ॥

पूर्वसूत्रे ग्लानाया निर्ग्रन्थ्याः पित्रादिना उत्थापने पुरुषस्पर्शनेन विकारो जायते,
तस्यानुमोदनलक्षणस्याशुभभावस्य प्रतिषेधं प्रतिपादितं, सम्प्रति ग्लानस्य निर्ग्रन्थस्य तथाविधाशु-
भावस्य प्रतिषेधं प्रतिपादयितुमाह—‘निर्ग्रन्थं च णं’ इत्यादि ।

सूत्रम्—निर्ग्रन्थं च णं गिलायमाणं माया वा भगिणी वा धूया वा पलिस्स-
एज्जा, तं च निर्ग्रन्थे साइज्जेज्जा मेहुणपडिसेवणपत्ते आवज्जइ चाउम्मासियं परि-
हारद्वाण अणुग्याइयं ॥ सू० १५ ॥

छाया—निर्ग्रन्थं च खलु ग्लायन्त माता वा भगिनी वा दुहिता वा परिव्रजेत् त च निर्ग्रन्थं स्वादयेत्, मैथुनप्रतिसेवनप्राप्तं आपद्यते चातुर्मासिक परिहारस्थानम् अनु-
द्घातिकम् ॥ सू० १५ ॥

चूर्णी—‘निर्गन्धं च गं’ इति । निर्ग्रन्थं साधु च खलु ग्लायन्तं रोगादिना शरीरक्षीण-
त्वेन ग्लानिमनुभवन्तं माता वा तस्य सासारिकमाता निर्ग्रन्थीभूता वा माता, भगिनी वा सासा-
रिकभगिनी निर्ग्रन्थीभूता वा भगिनी, दुहिता वा—सासारिकपुत्री निर्ग्रन्थीभूता पुत्री वा परि-
व्रजेत् भूमौ पतन्तं धारयन्ती उपवेशयन्ती उत्थापयन्ती वा साधुशरीरे स्पृशेत् शरीरस्पर्शं
कुर्यात्, त च स्पर्शं निर्ग्रन्थं मैथुनप्रतिसेवनप्राप्तं मैथुनसेवनेच्छा प्रतिपन्नं सन् स्वादयेत् मैथुन-
सेवनभावनया अनुमोदेत् ‘मुखदोऽयं स्त्रीस्पर्शः’ इति कृत्वा मनसि हर्षं कुर्यात् तदा स निर्ग्रन्थं
चातुर्मासिक परिहारस्थानम् अनुद्घातिकं गुरुकं प्रायश्चित्तम् आपद्यते प्राप्नोति गुरुकप्रायश्चित्त-
भागी भवतीति भावः ॥ सू० १५ ॥

पूर्वं ब्रह्मचर्यपरिणामरूपस्य भावस्यातिचारवारणाय श्रमण्याः पुरुषस्पर्शप्रतिषेधः, श्रमणस्य
स्त्रीस्पर्शप्रतिषेधश्च प्रतिपादितः, सम्प्रति—अशनादेः कालातिक्रमस्यातिचार प्रतिषेधितुमाह—‘नो
कप्पइ’ इत्यादि ।

सूत्रम्—नो कप्पइ निर्गन्धाणं वा निर्गन्धीणं वा असणं वा पाणं वा खाइमं
वा साइमं वा पढमाए पोरिसीए पडिग्गाहिता पच्छिमं पोरिसिं उवाइणावित्तए,
से य आहच्च उवाइणाविए सिया तं नो अप्पणा भुंजिज्जा, नो अन्नेसिं अणुप्प-
एज्जा, एगंते बहुफासुए ँडिले पडिलेहिता पमज्जित्ता परिट्ठवेयवे सिया, त
अप्पणा भुंजमाणे अन्नेसिं वा दलमाणे आवज्जइ चाउम्मासियं परिहारट्ठाणं उग्घा-
इयं ॥ सू० १६ ॥

छाया—नो कल्पते निर्ग्रन्थानां वा निर्ग्रन्थीनां वा अशनं वा पानं वा खाद्यं वा
स्नानं वा प्रथमाया पौरुष्या प्रतिगृह्य पश्चिमा पौरुषीम् उपानेतुम्, तच्च आहृत्य उपा-
नायितव्यं स्यात् तद् नो आत्मना भुञ्जीत, न अन्येभ्यः अनुप्रदद्यात् एकान्ते बहुप्रासुके
स्वण्डिले प्रत्युपेक्ष्य प्रसृज्य परिष्ठापयितव्यं स्यात्, तद् आत्मना भुञ्जानः अन्यस्मै वा ददानः
आपद्येत चातुर्मासिकं परिहारस्थानम् उद्घातिकम् ॥ सू० १६ ॥

चूर्णी—‘नो कप्पइ’ इति । नो कल्पते निर्ग्रन्थानां वा निर्ग्रन्थीनां वा श्रमणश्रम-
णीनां ‘असणं वा’ इत्यादि अशनादिकं चतुर्विधमाहारं प्रथमाया पौरुष्या प्रतिगृह्य गृहीत्वा
प्रथमपौरुष्यामानीतमशनादिकं पश्चिमा चतुर्थी पौरुषीम् ‘उवाइणावित्तए’ उपानाययितुम् उल्लङ्घ-
यितुम् न कल्पते इति पूर्वेण सन्वन्धं प्रथमपौरुष्या गृहीतमशनादिकं पौरुषीत्रयमुल्लङ्घ्य अन्तिमाया
चतुर्थ्या पौरुष्या न मोक्तव्यमित्याशयः । यद्येवं भवेत्तदा किं कर्तव्यमित्याह—‘से य आहच्च’

इत्यादि । तच्चाशनादिकम् आहत्य कदाचिदनाभोगादिकारणेन यदि 'उवाङ्णाविण्' उपानायित प्रथमपौरुष्यां गृहीत्वा चरमपौरुष्यां प्रापितं स्यात् पौरुषीत्रयमुल्लङ्घ्य चतुर्थी पौरुषी प्राप्ता भवेत् तदा प्रथमपौरुष्यानीतं तदशनादिकं नो नैव आत्मना स्वयं भुञ्जीत न स्वयं तस्योपभोगं कुर्यात्, नो नैव च अन्येभ्यः श्रमाणादिभ्यः अनुप्रदधात् । तर्हि किं कर्त्तव्यम् ? इत्याह—'एगते' इत्यादि, तत् प्रथमपौरुषीगृहीतमशनादिकं एकान्ते विजने गमनागमनरहिते बहुप्रासुके जीवरहिते अचित्ते स्थण्डिले भूमिप्रदेशे यत्र तदाहारप्रसङ्गेन द्वीन्द्रियादिजीवोत्पत्तिर्न भवेत् तत्प्रकारेण प्रतिलेख्य स्थण्डिलस्य चक्षुषा सम्यग् निरीक्षणं कृत्वा तथा प्रमृज्य तस्य स्थानस्य रजोहरणेन सम्यक्तया प्रमार्जनं कृत्वा परिष्ठापयितव्यं स्यात्, एकान्ते बहुप्रासुके भूमिप्रदेशे प्रतिलेखनप्रमार्जनपूर्वकं निक्षेप्तव्यम् । किमर्थं परिष्ठापनीयमित्याह—तदशनादिकम् आत्मना स्वयं भुञ्जान अन्यस्मै वा ददान् स आपद्यते प्रप्नोति चातुर्मासिकं परिहारस्थानम् उद्घातिकं चतुर्लघुकं प्रायश्चित्तमिति सूत्राशयः ॥ सू० १६ ॥

पूर्वमशनादिविषये कालातिक्रमः प्ररूपितः, सम्प्रति क्षेत्रातिक्रममूत्रमाह—'नो कप्पइ' इत्यादि ।

सूत्रम्—नो कप्पइ निग्गंथाण वा निग्गंथीण वा असणं वा पाणं वा खाइमं वा साइम वा परं अर्द्धजोयणमेराए उवाङ्णाविण्, से य आहच्च उवाङ्णाविण् सिया तं नो अप्पणा भुंजिज्जा, नो अन्नेसिं अणुप्पएज्जा, एगते बहुफासुए थंडिले पडिलेहिता पमज्जिता परिट्ठवेयव्वे सिया, त अप्पणा भुंजमाणे अन्नेसिं वा दलमाणे आवज्जइ चाउम्मासियं परिहारट्ठणं उग्घाइय ॥ सू० १७ ॥

छाया—नो कल्पते निर्ग्रन्थानां वा निर्ग्रन्थीनां वा अशनं वा पानं वा खाद्यं वा स्वाद्यं वा परम् अर्द्धयोजनमर्यादायाः उपानाययितुम्, तच्च आहत्य उपानाययितं स्यात् तद् नो आत्मना भुञ्जीत नो अन्येभ्यः अनुप्रदधात्, एकान्ते बहुप्रासुके स्थण्डिले प्रत्युपेक्ष्य प्रमार्ज्य परिष्ठापयितव्यं स्यात्, तद् आत्मना भुञ्जानः अन्येभ्यो वा ददानः आपद्यते चातुर्मासिकं परिहारस्थानम् उद्घातिकम् ॥ सू० १७ ॥

चूर्णी—'नो कप्पइ' इति । नो कल्पते निर्ग्रन्थानां निर्ग्रन्थीनां 'असणं वा ४' अशनादिकं चतुर्विधमाहारम् अर्द्धयोजनमर्यादायाः क्रोशद्वयरूपाया मर्यादाया सीमाया परम्—अनन्तरम् क्षेत्रम् उपानाययितुम्—क्रोशद्वयलक्षणसीमानमतिकामयितुं नो कल्पते इति पूर्वेण सम्बन्धः, गृहीतमशनादिकं तत्क्षेत्रात् क्रोशद्वयान्तरक्षेत्रे एव भोक्तुं कल्पते न तु क्रोशद्वयानन्तरक्षेत्रे इति भावः । तच्चाशनादिकम् आहत्य कदाचित् यदि अनाभोगादिकारणवशाद् उपानायितम् गृहीताशनादि क्षेत्रात् क्रोशद्वयात् परक्षेत्रे प्रापितं स्यात् तदा तदशनादिकं न स्वयं भुञ्जीत, नान्येभ्यः श्रमाणादिभ्यः प्रदधात् अपितु तदशनादिकं बहुप्रासुके स्थण्डिले प्रतिलेख्य प्रमृज्य तत्राचित्तमूत्रप्रदेशे परिष्ठापयितव्यं स्यात् । यदि तदशनादिकस्य स्वयं भोक्ता अन्येभ्यः प्रदाता वा भवेत्

तदा स चातुर्मासिकं परिहारस्थानमुदघातिकम् आपघते-प्राप्नोति स चतुर्लघुकप्रायश्चित्तभागी भवतीत्यर्थः ॥ सू० १७॥

पूर्वसूत्रे श्रमणैः कालक्षेत्रमर्यादाभनतिक्रम्यैव आहारं कर्तव्य इति प्रतिपादितम्, सम्प्रति आहारप्रसङ्गात् कदाचिदनामोगेनानेपणीयमचित्तमशनादि गृहीत स्यात्तदा किं कर्तव्यमिति तद्विधिं प्रतिपादयितुमाह- 'निर्गम्येण य' इत्यादि ।

सूत्रम्-निर्गम्येण य गाहावड्कुलं पिण्डवायपडियाए अणुप्पविट्ठेणं अन्यपरं अचित्ते अणेसणिज्जे पाणभोयणे पडिग्गाहिए सिया, अत्थि या इत्थं केइ सेहतराए अणुवट्ठावियए कप्पइ से तस्य दाउं वा अणुप्पदाउं वा, नत्थि या इत्थं केइ सेहतराए अणुवट्ठावियए तं नो अप्पणा भुंजिजा नो अन्नेसिं दावए, एगंते बहुप्पाम्पुए थडिले पडिलेहिता पमज्जिता परिट्ठवेयव्वे सिया ॥ सू० ॥ १८ ॥

छाया-निर्गम्येण च गाथापतिकुलं पिण्डपातप्रतिज्ञया अनुप्रविष्टेन अन्यतरद् अचित्तम् अनेपणीयं पानभोजनं प्रतिगृहीतं स्यात्, अस्ति चात्र कश्चित् शैक्षतरकः अनुपस्थापितकः कल्पते तस्य तस्मै दातुं वा अनुप्रदातुं वा, नास्ति चात्र कश्चित् शैक्षतरकः अनुपस्थापितकः तद् नो आत्मना भुञ्जीत, नो अन्येभ्यः दद्यात् एकान्ते बहुप्राप्तुके स्थण्डिले प्रतिलिख्य प्रमुञ्च्य परिष्ठापयितव्यं स्यात् । सू० ॥ १८ ॥

चूर्णी- 'निर्गम्येण य' इति । निर्गम्येण च गाथापतिकुल-गृहस्थगृहम् पिण्डपात-प्रतिज्ञया-आहारग्रहणवाञ्छया अनुप्रविष्टेन तत्र अन्यतरत् चतुर्विंशतिशनादिमध्याद् एकम् तद् अचित्तं प्राप्तुम् किन्तु अनेपणीयम्-एषणादोषदुष्टम् पानभोजनम्-पानं वा भोजनं वा उभयं वा प्रतिगृहीतम् कदाचिदनामोगेन पात्रे गृहीतं स्यात्, तदा अस्ति चात्र साधुमण्डल्यां कश्चित् शैक्षतरकः नवदीक्षितो बालदीक्षितो वा, सोऽपि अनुपस्थापितकः अनारोपितमहाव्रतकः, यावत्कालं छेदोपस्थापनीयचारित्रं न दीयते तावत्कालं स अनुपस्थापितकः प्रोच्यते, छेदोपस्थापनीयचारित्रस्य समयं जघन्यतः सप्त दिनानि, मध्यमतश्चतुरो मासान्, उत्कृष्टतः षण्मासान् यावदिति । यदि षण्मासपर्यन्तमपि प्रतिक्रमणं तेन न शिक्षितं भवेत् तदा तदनन्तरमपि प्रतिक्रमणशिक्षणपर्यन्तं छेदोपस्थापनीयचारित्रं न दीयते, एतादृशो यदि तत्र भवेत्तदा कल्पते तस्यानेपणीयाहारग्रहीतुं साधो तस्मै अनुपस्थापितकाय तत् पानं वा भोजनं वा दातुं वा प्रथमतो वितरीतुम् अनुप्रदातुं वा वारं वारम् अन्यस्मिन् एषणीयपानभोजनदानात् पश्चाद्वा कल्पते इति पूर्वेण सम्बन्धः । यदि च नास्ति तत्र कश्चित् शैक्षतरकः अनुपस्थापितकस्तदा तदनेपणीयपानभोजनं नैव आत्मना स्वयं भुञ्जीत, नो वा अन्येभ्यः श्रमणादिभ्यः दद्यात् । तदा किं कुर्यादित्याह-तत् पानभोजनम् एकान्ते निर्जने बहुप्राप्तुके अचित्ते स्थण्डिले भूमिप्रदेशे प्रति-

लेख्य तं भूप्रदेशं चक्षुषा सम्यङ् निरीक्ष्य प्रमृज्य रजोहरणेन सम्यक्तया तत्स्थानस्य प्रमार्जनं कृत्वा परिष्ठापयितव्यम् ॥ सू० १८ ॥

पूर्वसूत्रेऽनाभोगेन गृहीतमचित्तमनेपणीय पानभोजनमनवस्थापितकाय प्रदातव्य, न स्वयं भोक्तव्य नान्येभ्यः प्रदातव्यमिति प्रतिपादितम्, सम्प्रति 'किमर्थमनेपणीयमिदं पानभोजनं महा दीयते' इत्येव कलुषितपरिणामस्य शैक्षस्य प्रज्ञापनार्थमिदं सूत्रं प्रारभ्यते, अथवा 'कथं तावत् शैक्षस्यानेपणीय पानभोजनं कल्पते ? इति शङ्कायां तत्समाधाननिमित्तमिदं सूत्रं प्रारभ्यते— 'जे कडे' इत्यादि ।

सूत्रम्—जे कडे कप्पट्टियाणं कप्पइ से अकप्पट्टियाणं, नो से कप्पइ कप्पट्टियाणं, जे कडे अकप्पट्टियाणं नो से कप्पइ कप्पट्टियाणं कप्पइ से अकप्पट्टियाणं कप्पे ठिया कप्पट्टिया, अकप्पे ठिया अकप्पट्टिया ॥ सू० १९ ॥

छाया—यत् कृतं कल्पस्थितानां कल्पते तत् अकल्पस्थितानाम् नो तत् कल्पते कल्पस्थितानाम्, यत् कृतम् अकल्पस्थितानां नो तत् कल्पते कल्पस्थितानाम्, कल्पते तद् अकल्पस्थितानाम्, कल्पे स्थिता कल्पस्थिताः अकल्पे स्थिता अकल्पस्थिता ॥ सू० १९ ॥

चूर्णी—'जे कडे' इति । यद् भक्तपानादिकं कृतं आधार्कर्मत्वेन निष्पन्नं कल्पस्थितानाम् आचेलक्यादिदशविधस्थितकल्पे स्थितानाम् । कल्पो द्विविधः स्थितकल्पः अस्थितकल्पश्च । तत्र आचेलक्यादिदशविधः स्थितकल्पः, असौ आदिमान्तिमतीर्थकरयोः साधूनां पञ्चयामधर्मप्रतिपन्नानां भवति ततस्ते कल्पस्थिताः कथ्यन्ते, दशविधकल्पो यथा—आचेलक्यम् १ कृत्तिकर्म २, महाव्रतम् ३, पर्यायज्येष्ठ्वम् ४, प्रतिक्रमणम् ५, मासनिवास ६, पर्युषणा ७, औद्देशिकम् ८, शय्यातरपिण्ड ९, राजपिण्ड १० । एतेषु दशसु कल्पेषु आदितः सप्तविधकल्पाः ग्राह्या इत्यर्थः, औद्देशिकादिकास्तयो निषेधकल्पा अप्राह्या इत्यर्थः, एषु कल्पेषु स्थिता कल्पस्थिता, तेषां कृते यद् भक्तपानादिकं निष्पन्नं तद् भक्तपानादिकं कल्पते अकल्पस्थितानाम्—आचेलक्यादिसम्पूर्णदशविधकल्परहितानाम् मध्यमद्वारविंशतितीर्थकरसाधूनां चातुर्यामधर्मप्रतिपन्नानां कल्पते इति पूर्वेण सम्बन्धः, किन्तु 'नो से' इति तद् भक्तपानादिकं कल्पस्थितानां आदिमान्तिमतीर्थकरसाधूनां पञ्चयामधर्मप्रतिपन्नानां नो कल्पते, कल्पस्थितानुद्दिश्य निष्पादितं भक्तपानादिकमकल्पस्थितानां कल्पते किन्तु कल्पस्थितानां तत् नो कल्पते इत्याशयः ।

अथ च 'जे कडे' इति । यद् भक्तपानादिकम् अकल्पस्थितानां कृते कृतं निष्पादितं भवेत् तद् नो कल्पते कल्पस्थितानाम् किन्तु तद् अकल्पस्थितानां कल्पते । यत् चातुर्यामधर्मप्रतिपन्नानुद्दिश्य सपादितं भक्तपानादिकं पञ्चयामधर्मप्रतिपन्नानां नो कल्पते तत्तु चातुर्यामधर्मप्रतिपन्नानामेव कल्पते इति भावः । कथं कल्पस्थिता अकल्पस्थिता इति कथ्यन्ते ? तत्राह—'कप्पे ठिया' इत्यादि, ये कल्पे

आचेलक्यादिदशविधस्थितकल्पे स्थितास्ते कल्पस्थिता कथ्यन्ते, ये च अकल्पे-अस्थितकल्पे यथासंभवपालनरूपे स्थितास्ते अकल्पस्थिता कथ्यन्ते ।

कल्पस्थितानां पूर्वपश्चिमतीर्थकरसाधूना पञ्चमहाव्रतरूपा स्थितिर्भवति । मध्यमद्वाविंशति-तीर्थकरसाधूना महाविदेहक्षेत्रस्थितसाधूना च चातुर्यारूपा कल्पस्थितिर्भवति । एषा चत्वारि महाव्रतानि भवन्ति 'न अपरिगृहीता ह्यो भुज्यते' इति नियमात् चतुर्थं ब्रह्मचर्यव्रतं तेषां परिग्रहविर-मणव्रते एवान्तर्भवतीति ॥ सू० १९ ॥

पूर्वं कल्पस्थिता अकल्पस्थिता वर्णिताः, तत्प्रसङ्गाद् अत्र कल्पस्थितस्याऽकल्पस्थितगणे अकल्पस्थितस्य कल्पस्थितगणे कारणवशात् सक्रमणं भवेत्तस्यान्यगणसक्रमणे विधिं प्रतिपाद्यते—'भिक्षु य' इत्यादि ।

सूत्रम्—भिक्षु य गणाओ अवक्कम्म इच्छेज्जा अणं गणं उवसंपज्जित्ता णं विहरित्तए, नो से कप्पइ अणापुच्छित्ता आयरियं वा उवज्झायं वा पवत्तयं वा थेरं वा गणिं वा गणहरं वा गणावच्छेयगं वा अन्नं गणं उवसंपज्जित्ता णं विहरित्तए, कप्पइ से आपुच्छित्ता आयरियं वा उवज्झायं वा पवत्तयं वा थेरं वा गणिं वा गणहरं वा गणावच्छेयगं वा अन्नं गणं उवसंपज्जित्ता णं विहरित्तए, ते य से वियरेज्जा एवं से कप्पइ अन्नं गणं उवसंपज्जित्ता णं विहरित्तए, ते य से नो वियरेज्जा एवं से नो कप्पइ अणं गणं उपसंपज्जित्ता णं विहरित्तए ॥ सू० २० ॥

छाया—भिक्षुश्च गणाद् अवक्कम्म इच्छेत् अन्य गणं उपसंपद्य विहर्तुम् नो तस्य कल्पते अनापृच्छ्य आचार्यं वा, उपाध्यायं वा प्रवर्तकं वा स्थविरं वा गणिनं वा गणघरं वा गणावच्छेदकं वा अन्य गणम् उपसंपद्य विहर्तुम्, कल्पते तस्य आपृच्छ्य आचार्यं वा उपाध्यायं वा प्रवर्तकं वा स्थविरं वा गणिनं वा गणघरं वा गणावच्छेदकं वा अन्य गणम् उपसंपद्य विहर्तुम्, ते च तस्य वितरेयुः एवं तस्य कल्पते अन्य गणम् उपसंपद्य विहर्तुम्, ते च तस्य नो वितरेयुः एव तस्य नो कल्पते अन्य गणम् उपसंपद्य विहर्तुम् ॥ सू० २० ॥

चूर्णी—'भिक्षु य' इति । भिक्षुश्च निर्ग्रन्थो यदि गणात् स्वगणाद् अपक्कम्म-निस्तृत्य-ज्ञानदर्शनादिप्राप्त्यर्थं स्वगणाद् निर्यात् इच्छेत् अन्य स्वगणमिन्नं गणम् उपसंपद्य स्वीकृत्य विहर्तुम् तत्रा-वस्थातुम् तदा तस्य भिक्षोर्नो कल्पते, कदा ? इत्याह—अनापृच्छ्य पृच्छामकृत्वा, कम् ? इत्याह—अचार्यं वा उपाध्यायं वा प्रवर्तकं वा स्थविरं वा गणिनं वा गणघरं वा गणावच्छेदकं वा, तत्र-आचार्यं य पञ्चाचारान् स्वयं पालयति पराश्च पालयति स, तथा योऽर्थं वाचयति गणस्य मेघीभूत आचार्यद्विविधसपदायुक्तं ताश्च यथा—आचारसपद १ श्रुतसपद २ शरीरसपद ३ वचनसपद ४ वाचनासपद ५ मत्तिसपद ६ उपयोगसपद ७ सप्रहसपद ८ इति, एवं योऽष्टविधसपदा युक्तो भवेत् स आचार्यः । तथा उपाध्याय—यस्य उप-समीपे एव अधीयते प्रवचनं शिष्यैर्यस्मात् स उपाध्यायः । प्रवर्तक—प्रवर्तयति आचार्योपदिष्टेषु कार्येषु तपःसंयम-

योगवैयानृत्यसेवाशुश्रूषासूत्रार्थाऽययनाध्यापनादिषु यथायोग्य वलावल विचार्य यथायोग नियोजयति यः स प्रवर्तक । स्थविर.—सयमयोगेषु सीदत साधून् ऐहिकमुष्मिकापायप्रदर्शनपूर्वकं ज्ञानादिषु स्थिरीकरोति यः स स्थविर । गणी—गण साधुसमुदाय स्वस्वामिसम्बन्धेन यस्यास्ति स गणी कतिपयसाधुसमुदायेन सह विचरणशीलो यः स गणी । गणधर—यो गणचिन्ताकारकं गणस्य योगक्षेमविधायकं स गणधर । गणावच्छेदक—गणस्य साधुसमुदायस्य अवच्छेदं विभागं करोति यः स गणावच्छेदकः । एतान् आचार्यादीन् अनापृच्छ्य गणाद् गणान्तरमुपसक्रम्य भिक्षोर्विहर्तुं न कल्पते इति भावः । तर्हि कथं कल्पते ? इत्याह—पूर्वोक्तान् आचार्यादीन् आपृच्छ्य तस्य भिक्षोर्गणान्तरमुपसपद्य विहर्तुं कल्पते । ते च यदि तस्य वितरेषु गणाद् गणान्तरं सक्रमिषु-माज्ञा दद्युः एवम्—अनेन विधिना तस्य भिक्षोः कल्पते अन्य गण गणाद् गणान्तरम् उपसंक्रम्य विहर्तुम् । यदि ते च तस्य गणान्तरसंक्रमणेच्छुकस्य नो वितरेषु भाज्ञां न दद्युः एवम्—अनेन प्रकारेण आज्ञान्तरेण नो कल्पते तस्य भिक्षोरन्य गणमुपसपद्य विहर्तुमिति । एवं भिक्षुविषय आलापो निर्ग्रन्थ्या अपि गणान्तरगमनविषयेऽवगन्तव्यं किन्तु एतदपेक्षया विशेषस्तु—निर्ग्रन्थी नियमत एव सहाया गणान्तरं गच्छति न तु कथमपि असहाया एकाकिनीति ॥ सू० २० ॥

पूर्वसूत्रे सामान्यश्रमणस्य गणान्तरसंक्रमणविधिरुक्तः, एष एव गणावच्छेदकाचार्योपाध्यायानामपि विधिर्भवतीति भाष्यकारोऽतिदिशति—‘जह भिक्खुस्स’ इत्यादि ।

भाष्यम्—जह भिक्खुस्स यः कहिओ, गणावच्छेदं तदेव आचरिष्ये ।

एसेव उवज्झापे, विही य ते हुंति वत्ता उ ॥ १ ॥

छाया—यथा भिक्षोश्च कथितः गणावच्छेदे तथैव आचार्ये ।

एष एव उपाध्याये विधिश्च ते भवन्ति व्यक्तास्तु ॥ १ ॥

अवचूरी—‘जह भिक्खुस्स’ इति यथा—येन प्रकारेण भिक्षोश्च सामान्यश्रमणस्य गणान्तर-संक्रमणविषये सूत्रे विधिः कथितः तथैव तेनैव प्रकारेण गणावच्छेदे—गणावच्छेदविषये, आचार्ये—आचार्यविषये, उपाध्याये उपाध्यायविषये एष एव विधिः पृच्छादिरूपो विज्ञेयः, नवरं नानात्वं केवलमेतावदेव यत्—भिक्षोः केवलं पृच्छापूर्वकं गमनं प्रतिपादितम्, गणावच्छेदका-दीनां तु स्वपदत्यागपुरस्सरमाचार्यादिकं पृष्ट्वा गन्तव्यम्, यत एते गणावच्छेदकादयो नियमात् ‘वत्ता उ’ इति व्यक्ता वयसा श्रुतेन च व्यक्ता एव भवन्ति नाव्यक्ताः ततो योऽव्यक्तस्य विधिरुक्तः सोऽत्र न भवतीति भावः ॥ १ ॥

पूर्वं सामान्यश्रमणस्य ज्ञानार्थं गणान्तरगमनविधिः प्रतिपादितः, सम्प्रति विशेषमाश्रित्य गणावच्छेदकाचार्योपाध्यायानां गणान्तरगमनविधिः सूत्रकार साक्षात् प्रतिपादयन् प्रथमं गणा-वच्छेदकस्य विधिमाह—‘गणावच्छेदये य’ इत्यादि ।

सूत्रम्—गणावच्छेय ए य गणाओ अवक्कम्म इच्छेज्जा अण्णं गण उवसंपज्जित्ता णं विहरित्ते नो से कप्पइ गणावच्छेयगस्स गणावच्छेयगतं अणिकिखवित्ता अन्न गणं उव संपज्जित्ता णं विहरित्ते, कप्पइ गणावच्छेयगस्स गणावच्छेयगतं णिकिखवित्ता अण्णं गणं उवसंपज्जित्ता णं विहरित्ते, णो से कप्पइ अणापुच्छित्ता आयरियं वा उवज्झायं वा पवत्तयं वा थेरं वा गणिं वा गणहरं वा गणावच्छेयगं वा अन्नं गणं उ वसंपज्जित्ता णं विहरित्ते, कप्पइ से आपुच्छित्ता आपरियं वा जाव गणावच्छेयगं वा अण्णं गणं उवसंपज्जित्ता णं विहरित्ते, ते य से वियरेज्जा एवं से कप्पइ अण्णं गणं उवसंपज्जित्ता णं विहरित्ते, ते य से णो वियरेज्जा एवं से णो कप्पइ अण्णं गणं उवसंपज्जित्ता णं विहरित्ते ॥ सू० २१ ॥

छाया—गणावच्छेदकश्च गणाद् अपक्रम्य इच्छेत् अन्यं गणम् उपसंपद्य विहर्तुम् नो तस्य कल्पते गणावच्छेदकस्य गणावच्छेदकत्वम् अनिक्षिप्य अन्यं गणम् उपसंपद्य विहर्तुम्, कल्पते तस्य गणावच्छेदकस्य गणावच्छेदकत्व निक्षिप्य अन्यं गणम् उपसंपद्य विहर्तुम् । नो तस्य कल्पते अनापृच्छ्य आचार्यं वा उपाध्यायं वा प्रवर्त्तकं वा स्थविरं वा गणिनं वा गणावच्छेदकं वा अन्यं गणम् उपसंपद्य विहर्तुम्, कल्पते तस्य आपृच्छ्य आचार्यं वा यावत् गणावच्छेदकं वा अन्यं गणम् उपसंपद्य विहर्तुम्, ते च तस्य वितरेयु एव तस्य कल्पते अन्यं गणम् उपसंपद्य विहर्तुम्, ते च तस्य नो वितरेयु एवं तस्य नो कल्पते अन्यं गणम् उपसंपद्य विहर्तुम् ॥ सू० २१ ॥

चूर्णी—‘गणावच्छेय ए य’ इति । गणावच्छेदको यदि गणादपक्रम्य विशेषज्ञानादि-प्राप्त्यर्थम् अन्यं गणमुपसपद्य विहर्तुम् अवस्थानुम् इच्छेत् तदा तस्य गणावच्छेदकस्य गणावच्छेदकत्वं स्वपदवीरूपम् अनिक्षिप्य—आचार्यादिषु असमारोप्य न समर्थं, स्वपदवीमन्यस्मै अदत्त्वे-त्यर्थं अन्यं गणम् उपसंपद्य विहर्तुं नो कल्पते ।

तर्हि कथं कल्पते ? इत्याह—कल्पते तस्य गणावच्छेदकस्य गणावच्छेदकत्वं स्वपदवीरूपं निक्षिप्य अन्यस्मै दत्त्वा अन्यं गणमुपसपद्य विहर्तुमिति । पृच्छाविधिर्मिक्षुसूत्रवदेव व्याख्येय । अयं भाव—आचार्यादिकमनापृच्छ्य गणान्तरसक्रमणं तस्य न कल्पते, किन्तु आचार्यादिकमापृच्छ्यैव गणान्तरगमनं कल्पते । तत्रापि यदि ते गणान्तरगमनाज्ञा वितरेयु तदा कल्पते, यदि न वितरेयुस्तदा नो कल्पते इति सूत्रार्थः ॥ सू० २१ ॥

पूर्वं गणावच्छेदकस्य गणान्तरसक्रमणविधिरुक्तं, सम्प्रति आचार्यस्य उपाध्यायस्य च ज्ञानाद्यर्थं गणान्तरगमने विधिमाह—‘आयरियउवज्झा ए य’ इत्यादि ।

सूत्रम्—आयरियउवज्झा ए य गणाओ अवक्कम्म इच्छेज्जा अण्णं गण उवसंपज्जित्ता णं विहरित्ते नो से कप्पइ आयरियउवज्झायस्य आयरियउवज्झायत्तं अणिकिखवित्ता अण्णं गणं उवसंपज्जित्ता णं विहरित्ते, कप्पइ से आयरियउवज्झायस्स आयरियउवज्झायत्तं णिकिख-वित्ता अण्णं गण उवसंपज्जित्ता णं विहरित्ते, नो से कप्पइ अणापुच्छित्ता आयरियं वा जाव

गणावच्छेयगं वा अणं गणं उवसंपज्जित्ता णं विहरित्तए, कप्पइ से आपुच्छित्ता आयरियं वा जाव गणावच्छेयगं वा अणं गणं उवसंपज्जित्ता णं विहरित्तए, ते य से वियरेज्जा एवं से कप्पइ अणं गणं उवसंपज्जित्ता णं विहरित्तए, ते य से नो वियरेज्जा एवं से नो कप्पइ अणं गणं उवसंपज्जित्ता णं विहरित्तए ॥ सू० २२ ॥

छाया—आचार्योपाध्यायश्च गणाद् अपक्रम्य इच्छेत् अन्यं गणम् उपसंपद्य विहर्त्तुम् नो तस्य कल्पते आचार्योपाध्यायस्य आचार्योपाध्यायत्वम् अनिक्षिप्य अन्यं गणम् उपसंपद्य विहर्त्तुम्, कल्पते तस्य आचार्योपाध्यायस्य आचार्योपाध्यायत्वं निक्षिप्य अन्यं गणम् उपसंपद्य विहर्त्तुम्, नो तस्य कल्पते अनापृच्छ्य आचार्यं वा यावत् गणावच्छेदकं वा अन्यं गणम् उपसंपद्य विहर्त्तुम्, कल्पते तस्य आपृच्छ्य आचार्यं यावत् गणावच्छेदकं वा अन्यं गणम् उपसंपद्य विहर्त्तुम्, ते च तस्य वितरेयुः एवं तस्य कल्पते अन्यं गणम् उपसंपद्य विहर्त्तुम्, ते च तस्य नो वितरेयु एव नो कल्पते अन्यं गणं उपसंपद्य विहर्त्तुम् ॥ सू० २२ ॥

चूर्णी—‘आयरियउवज्झाए य’ इति । इदम् आचार्योपाध्यायसूत्रं गणावच्छेदक-सूत्रवेदेव सर्वं व्याख्येयम्, विशेष एतावानेव यत्तत्र गणावच्छेदकपदेन व्याख्या कृता अत्र तु आचार्योपाध्यायपदेन व्याख्या विधेया, इति । आचार्येण सहित उपाध्याय- आचार्योपाध्यायः, शाकपार्थिवादित्वात् मध्यमपदलोपी समास तेन ‘आचार्योपाध्यायौ’ इत्यर्थो बोध्यः । आचार्योपाध्याययोः समानविधिकत्वादेकस्मिन्नेव सूत्रे उभयोर्विधि प्रतिपादित इति ॥ सू० २२ ॥

पूर्वं भिक्षुप्रभृतीनां ज्ञानार्थं गणान्तरगमनविधिं प्रतिपादितं, सम्प्रति तेषां सभोगार्थं गणान्तरगमनविधिमाह—‘भिक्षू य’ इत्यादि ।

सूत्रम्—भिक्षू य गणाओ अवक्कम्म इच्छेज्जा अणं गणं संभोगपडियाए उवसंपज्जित्ता णं विहरित्तए नो से कप्पइ अणापुच्छित्ता आयरियं वा जाव गणावच्छेयगं वा अणं गणं संभोगपडियाए उवसंपज्जित्ता णं विहरित्तए, कप्पइ से आपुच्छित्ता आयरियं वा जाव गणावच्छेयगं वा अणं गणं संभोगपडियाए उवसंपज्जित्ता णं विहरित्तए, ते य से वियरेज्जा एवं से कप्पइ अणं गणं संभोगपडियाए उपसंपज्जित्ता णं विहरित्तए, ते य से नो वियरेज्जा एवं से नो कप्पइ अणं गणं संभोगपडियाए उवसंपज्जित्ता णं विहरित्तए, जत्थुत्तरियं धम्मविगय लभेज्जा, एवं से कप्पइ अणं गणं संभोगपडियाए उवसंपज्जित्ता णं विहरित्तए, जत्थुत्तरियं धम्मविणयं नोलभेज्जा एवं से नो कप्पइ अणं गणं संभोगपडियाए उवसंपज्जित्ता णं विहरित्तए ॥ सू० २३ ॥

छाया—भिक्षुश्च गणाद् अपक्रम्य इच्छेत् अन्यं गणं संभोगप्रत्ययेन उपसंपद्य विहर्त्तुम् नो तस्य कल्पते अनापृच्छ्य आचार्यं वा यावत् गणावच्छेदकं वा अन्यं गणं संभोगप्रत्ययेनम् उपसंपद्य विहर्त्तुम्, कल्पते तस्य आपृच्छ्य आचार्यं वा यावत् गणावच्छेदकं वा

अन्यं गण संभोगप्रत्ययेन उपसंपद्य विहर्तुम्, ते च तस्य वितरेयुः एव तस्य कल्पते
अन्यं गणं संभोगप्रत्ययेन उपसंपद्य विहर्तुम्, ते च तस्य नो वितरेयुः. एवं तस्य नो कल्पते
अन्यं गणं संभोगप्रत्ययेन उपसंपद्य विहर्तुम्, यत्रौत्तरिक धर्मविनय लभेत एव तस्य
कल्पते अन्यं गणं संभोगप्रत्ययेन उपसंपद्य विहर्तुम्, यत्रौत्तरिक धर्मविनयं नो लभेत
एव तस्य नो कल्पते अन्यं गणं संभोगप्रत्ययेन उपसंपद्य विहर्तुम् ॥ सू० ॥ २३ ॥

चूर्णी—‘भिक्षु य’ इति । भिक्षुश्च गणात् स्वगणात् अपक्रम्य निस्सृत्य संभोगप्रत्ययेन—
संभोग—एकमण्डल्या भोजनादिरूप, अथवा समवायाद्भोक्तो द्वादशविध संभोगस्तत्प्रत्ययेन
तन्निमित्तेन तदर्थमित्यर्थ अन्यं गणमुपसपद्य विहर्तुम्—अवस्थातुम् इच्छेत् तदा तस्य पूर्ववदेव-
आचार्यादिकमनापृच्छ्य नो कल्पते, आपृच्छ्य कल्पते । यदि ते गणान्तरगमनस्याज्ञा
वितरेयु एवम्—अनेनाज्ञाग्रहणविधिना तस्य गणान्तरगमन कल्पते, यदि ते गणान्तरगमने
आज्ञा नो वितरेयुस्तदा नो कल्पते गणान्तरगमनम्, इति सूत्राशय । भिक्षो गणान्तरगमने
कारणमाह—‘जत्थुचारियं’ इत्यादि, ‘जत्थ’ इति यत्र यस्मिन् गणे गन्तुमिच्छति तत्र यदि स
औत्तरिकम्—उच्चतर प्रधान धर्मविनय लभेत प्राप्नुयात् एतादृशो गणो यदि भवेत् तदा तस्य
तमन्य गण संभोगप्रत्ययेन उपसपद्य विहर्तुम्—अवस्थातु कल्पते, यत्रौत्तरिक धर्मविनय नो
लभेत तदा तस्य अन्यं गणं संभोगप्रत्ययेन उपसंपद्य विहर्तुं नो कल्पते ॥ सू० २३ ॥

अथ भाष्यकारो गणान्तरगमने विवेक प्रदर्शयति—‘नाणट्ठ’० इत्यादि ।

भक्ष्यम्—नाणट्ठदंसणट्ठा, चारित्तट्ठा भवे य संभोगो ।

सकमणे चउभंगी, आयरिय गच्छमासज्ज ॥ २ ॥

छाया—ज्ञानार्थ दर्शनार्थ चारित्रार्थ भवेच्च संभोग ।

संकमणे चतुर्भङ्गी, आचार्यं गच्छमासाद्य ॥ २ ॥

अवचूरी—‘नाणट्ठ०’ इति । ज्ञानार्थ दर्शनार्थ चारित्रार्थ च संभोगो भवेदिति त्रिविध
संभोग, तदर्थं गणान्तरसंकमणं भवति, तत्र आचार्यं गच्छ च आसाद्य—आश्रित्य चतुर्भङ्गी
भवतीति भाष्यगाथार्थ । विस्तरार्थं ध्यायम्—स्वगच्छे सूत्रार्थदानादौ विधीदति सति गच्छान्तर-
सक्रमणे पूर्वोक्तरीत्यैव गमनविधिग्रापि प्रतिपत्तव्य, परन्तु चारित्रार्थं गच्छान्तरसक्रमणे तु यस्य
गच्छस्य प्रथममुपसपन्नो भवति तस्मिन् गच्छे चरणकरणक्रियाया विधीदति सति चतुर्भङ्गी
भवति, तथाहि—गच्छो विधीदति नाचार्यं १, आचार्यो विधीदति न गच्छ २, गच्छोऽपि
आचार्योऽपि च विधीदति ३, न गच्छो विधीदति न वा आचार्यं ४ इति । तत्र प्रकृते
‘गच्छो विधीदति नाचार्यं’ इत्येवरूप प्रथमो भङ्गोऽवगन्तव्य, तत्र स्वयं विधीदतो गच्छस्य
आचार्येण प्रेरणा कर्त्तव्या, तत्र गच्छस्य विषादकारणं यथा—प्रथमं तावत् गच्छश्रमणा यथा-
कालं प्रत्युपेक्षणा न कुर्वन्ति न्यूनातिरिक्तादिदोषैर्विपर्ययेन वा प्रत्युपेक्षणा कुर्वन्ति, गुरुगला-

नादीन् वा न प्रत्युपेक्षन्ते, निष्कारणं च दिवा त्वग्वर्त्तयन्ति, भाण्डोपकरण निक्षिपन्त आद-
 दाना वा त न प्रत्युपेक्ष्य निक्षिपन्ति आददति च, यथायोग विनयमपि न प्रयुञ्जते, सूत्रा-
 र्थपौरुषी, मन्त्रार्थचिन्तना वा न कुर्वन्ति, अस्वाध्यायकाले सूत्रस्वाध्याय कुर्वन्ति काले च न
 कुर्वन्ति, पाक्षिकादौ चालोचना न ददति, संस्वर्दी वा पश्यन्ति, मण्डल्या भक्तपानादिसमुद्देशनं
 न कुर्वन्ति, सावद्यभाषा भाषन्ते, पटलकेषु 'थैली' इति भाषाप्रसिद्धेषु समानीत भक्तपानादिक
 भुञ्जते, शय्यातरपिण्ड वा भुञ्जते, उद्गमोत्पादनादिदोषपट्टमाहार गृह्णन्ति । इत्यादिषु विषी-
 दने त्रयो भङ्गा सन्ति तत्र विधिमाह—'गच्छो विपीदति नाचार्य' इति प्रथमभङ्गे सामाचार्यो
 विपीदन्त गच्छमाचार्य स्वयं वा प्रेरयति १। 'आचार्यो विपीदति न गच्छ' एवरूपे द्वितीयभङ्गे
 विपीदन्तमाचार्य गच्छ स्वयं वा प्रेरयति २। 'गच्छोऽपि विपीदति आचार्योऽपि विपीदति' इत्येवं
 रूपे तृतीयभङ्गे गच्छाचार्यो विपीदन्तौ कोऽपि मुनि स्वयं प्रेरयति, अथवा तत्र ये न विपी-
 दन्ति तैस्तान् प्रेरयति, किं बहुना स्थान प्राप्य अनुलोमविलोमादिवचनं प्रेरयति । एव चाचार्योपा-
 ध्यायादिक भिक्षुशुल्लकादिक वा पुरुषवस्तु ज्ञात्वा यस्य यादृशी अनुलोमा विलोमा वा नोदना योग्या
 भवेत्तया प्रेरयति, यो वा खरसाध्यो मृदुसाध्य क्रूरोऽक्रूरो वा यथा नोदना गृह्णाति त तथा प्रेरयेत्
 गच्छमाचार्यं तदुभय वा विपीदन्त स्वयं ब्रुवन् अन्यैर्वा प्रेरयन् तिष्ठेत् । साध्याचारविशेषनार्थं
 नानाविधिप्रेरणाया कृतायामपि यदि ते शिथिलाचारत्वं न मुखन्ति तदा भिक्षु आचार्यादीन् पृष्ट्वा
 तदाज्ञा गृहीत्वा गणान्तरसक्रमणं कुर्यात् इति जिनाज्ञा बोध्या । पूर्वावस्थाया तत्र स्थितिमानमिदम्—
 एते उच्यमाना अपि नोद्यमं करिष्यन्तीति ज्ञात्वा तत्रोत्कृष्टेन पञ्चदश दिवसान् तिष्ठेत् । आचार्यं
 वा विपीदन्तं जानन्नपि लज्जया तद्गौरवेण वा त्रीणि पञ्च वा दिनानि अनोदयन्नपि शुद्ध
 एव, न दोषभाग् भवति । यदि च नोद्यमानोऽपि गच्छ आचार्यस्तदुभय वा ब्रूयात्—'विपी-
 दत्सु अस्मत्सु तव किं दुःखम् ? यदि वयं विपीदामस्तर्हि वयमेव दुर्गतिं गमिष्याम,
 त्वा न किमपि कथयिष्याम, त्वं स्वकीयमात्मानं प्रेरय, किमन्यैस्तव प्रयोजनम् ?' इत्येवं-
 विधे भावे परिणते तेषां त्यागं कृत्वा यत्रौत्तरिको धर्मविनयो लभ्येत तत्र गच्छे गच्छेदिति
 भाष्यगाथाविस्तर ॥२॥

पूर्वं भिक्षोः संभोगप्रत्ययेन गच्छान्तरगमनं प्ररूपितम्, सम्प्रति गणावच्छेदकस्य संभोग-
 प्रत्ययेन गच्छान्तरगमनं प्रतिपादयितुमाह—इत्यादि 'गणावगच्छेय ए य'

सूत्रम्—गणावच्छेय ए य गणाओ अवक्कम्म इच्छेज्जा अण्ण गणं संभोगप-
 डियाए उवसंपज्जित्ता णं विहरित्ते णो से कप्पइ गणावच्छेयत्तं अणिकिखवित्ता अण्णं
 गणं संभोगपडियाए उवसंपज्जित्ता णं विहरित्ते, कप्पइ से गणावच्छेयत्तं णिकिखवित्ता

अणं गणं संभोगपडियाए उवसंपज्जित्ता णं विहरित्तए, नो से कप्पइ अणा-
पुच्छित्ता आयरियं वा जाव गणावच्छेयग वा अणं गणं संभोगपडियाए उवसंपज्जि-
त्ता णं विहरित्तए, कप्पइ से आपुच्छित्ता आयरियं वा जाव गणावच्छेयग वा अण
गणं संभोगपडियाए उवसंपज्जित्ता णं विहरित्तए, ते य से वियरेज्जा एवं से कप्पइ
अण गणं संभोगपडियाए उवसंपज्जित्ता णं विहरित्तए, ते य से नो वियरेज्जा एवं
से नो कप्पइ अणं गणं संभोगपडियाए उवसंपज्जित्ता णं विहरित्तए, जत्थुत्तरियं धम्मविणयं
लभेज्जाएवं से कप्पइ अणं गणं संभोगपडियाए उवसंपज्जित्ता णं विहरित्तए, जत्थुत्त-
रिय धम्मविणयं नो लभेज्जा एवं से नो कप्पइ अण गणं संभोगपडियाए उव-
संपज्जित्ता णं विहरित्तए ॥ सू० २४ ॥

छाया—गणावच्छेदकश्च गणाद् अपक्रम्य इच्छेत् अन्यं गण संभोगप्रत्ययेन उप-
संपद्य विहर्तुम् नो तस्य कल्पते गणावच्छेदकत्वम् अनिक्षिप्य अन्य गण संभोगप्रत्य-
येन उपसंपद्य विहर्तुम्, कल्पते तस्य गणावच्छेदकत्वं निक्षिप्य अन्यं गण संभोगप्रत्ययेन
उपसंपद्य विहर्तुम् नो तस्य कल्पते अनापृच्छ्य आचार्यं वा यावत् गणावच्छेदक वा
अन्यं गणं संभोगप्रत्ययेन उपसंपद्य विहर्तुम्, कल्पते तस्य आपृच्छ्य आचार्यं वा यावत्
गणावच्छेदकं वा अन्यं गणं संभोगप्रत्ययेन उपसंपद्य विहर्तुम्, ते च तस्य वितरेयु एव
तस्य कल्पते अन्य गणं संभोगप्रत्ययेन उपसंपद्य विहर्तुम्, ते च तस्य नो वितरेयुः
एव तस्य नो कल्पते अन्य गण संभोगप्रत्ययेन उपसंपद्य विहर्तुम्, यत्रौत्तरिक धर्म-
विनयं लभेत एव तस्य कल्पते अन्यं गणं संभोगप्रत्ययेन उपसंपद्य विहर्तुम्, यत्रौत्तरिकं
धर्मविनयं नो लभेत एवं तस्य नो कल्पते अन्यं गणं संभोगप्रत्ययेन उपसंपद्य विह-
र्तुम् ॥ सू० ॥ २४ ॥

चूर्णी—‘गणावच्छेयए य’ इति । गणावच्छेदकश्च गणात् स्वगणात् अपक्रम्य निर्गत्य
इच्छेत् अन्य गण संभोगप्रत्ययेन संभोगो द्वादशविधस्तन्निमित्तम् उपसंपद्य विहर्तुं तदा तस्य
गणावच्छेदकत्वं स्वपदवीरूपम् अनिक्षिप्य आचार्याद्युपरि अनारोप्य अन्य गण संभोगप्रत्ययेन
उपसंपद्य विहर्तुं नो कल्पते । कथं कल्पते ? इत्याह—त्वस्य गणावच्छेदकत्वं निक्षिप्य अन्यस्मै दत्त्वा
अन्यं गण संभोगप्रत्ययेन उपसंपद्य विहर्तुं कल्पते । पुनश्च आचार्यादिकमनापृच्छ्य अन्यं गण
संभोग प्रत्ययेन उपसंपद्य विहर्तुं नो कल्पते किन्तु आचार्यादिकमापृच्छ्य अन्य गण संभोगप्रत्य-
येन उपसंपद्य विहर्तुं कल्पते । तत्र च यदि ते आचार्यादय अन्यगणसक्रमणस्याज्ञां वितरेयु —
दधुस्तदा तस्य अन्य गण संभोगप्रत्ययेन उपसंपद्य विहर्तुं कल्पते, यदि ते अन्यगणगमनाज्ञा न
वितरेयुस्तदा तस्य नो कल्पते अन्य गण संभोगप्रत्ययेन उपसंपद्य विहर्तुम् । तत्रापि यदि यत्र
औत्तरिक स्वगणापेक्षया प्रधानं धर्मविनय स्मरणावारणादिरूपं लभेत एवम्—अनेन—कारणेन

कल्पते तस्य अन्यं गणं संभोगप्रत्ययेन उपसपद्य विहर्तुम्, यदि यत्र औत्तरिकं प्रधानं धर्मं विनयं न लभेत एव धर्मविनयस्याऽलाभे अन्यं गणं संभोगप्रत्ययेन उपसपद्य विहर्तुं नो कल्पते इति सूत्राशयः ॥ सू० २४ ॥

पूर्वं गणावच्छेदकस्य संभोगनिमित्तं गणान्तरगमने विधिः प्रतिपादितः, साम्प्रतम् आचार्योपाध्यायस्य तद्विधिमाह—‘आयरियउवज्झाए य’ इत्यादि ।

सूत्रम्—आयरियउवज्झाए य गणाओ अवक्कम्म इच्छेज्जा अण्णं गणं संभोग-
पडियाए उवसंपज्जित्ता णं विहरित्तेण णो से कप्पइ आयरियउवज्झायत्तं अणिकिख-
वित्ता अण्णं गणं संभोगपडियाए, उवसंपज्जित्ता णं विहरित्तेण, कप्पइ से आयरियउव-
ज्झायत्तं णिकिखवित्ता अण्णं गणं संभोगपडियाए उवसंपज्जित्ता णं विहरित्तेण, नो
से कप्पइ अणापुच्छित्ता आयरियं वा जाव गणावच्छेयगं वा अण्णं गणं संभोग-
पडियाए उवसंपज्जित्ता णं विहरित्तेण, कप्पइ से आपुच्छित्ता आयरियं वा जाव गणा-
वच्छेयगं वा अण्णं गणं संभोगपडियाए उवसंपज्जित्ता णं विहरित्तेण, ते य से विय-
रेज्जा एवं से कप्पइ अण्णं गणं संभोगपडियाए उवसंपज्जित्ता णं विहरित्तेण, ते य
से नो वियरेज्जा एवं से नो कप्पइ अण्णं गणं संभोगपडियाए उवसंपज्जित्ता णं
विहरित्तेण, जत्थुत्तरियं धम्मविणयं लभेज्जा एवं से कप्पइ अण्णं गणं संभोगपडियाए
उवसंपज्जित्ता णं विहरित्तेण, जत्थुत्तरियं धम्मविणयं नो लभेज्जा एवं से नो कप्पइ
अण्णं गणं संभोगपडियाए उवसंपज्जित्ता णं विहरित्तेण ॥ सू० २५ ॥

छाया—आचार्योपाध्यायश्च गणाद् अपक्रम्य इच्छेत् अन्यं गणं संभोगप्रत्ययेन
उपसंपद्य विहर्तुं नो तस्य कल्पते आचार्योपाध्यायत्वम् अनिक्षिप्य अन्यं गणं संभोगप्रत्य-
येन उपसंपद्य विहर्तुम्, कल्पते तस्य आचार्योपाध्यायत्वं निक्षिप्य अन्यं गणं संभोग-
प्रत्ययेन उपसंपद्य विहर्तुम्, नो तस्य कल्पते अनापृच्छ्य आचार्यं वा यावत् गणावच्छे-
दकं वा अन्यं गणं संभोगप्रत्ययेन उपसंपद्य विहर्तुम्, कल्पते तस्य आपृच्छ्य आचार्यं
वा यावत् गणावच्छेदकं वा अन्यं गणं संभोगप्रत्ययेन उपसंपद्य विहर्तुम् ते च तस्य
वितरेयुः एव तस्य कल्पते अन्यं गणं संभोगप्रत्ययेन उपसंपद्य विहर्तुम्, ते च तस्य नो
वितरेयुः एवं तस्य नो कल्पते अन्यं गणं संभोगप्रत्ययेन उपसंपद्य विहर्तुम्, यत्रौत्तरिकं
धर्मविनयं लभेत एवं तस्य कल्पते अन्यं गणं संभोगप्रत्ययेन उपसंपद्य विहर्तुम्, यत्रौ-
त्तरिकं धर्मविनयं नो लभेत एवं तस्य नो कल्पते अन्यं गणं संभोगप्रत्ययेन उपसंपद्य
विहर्तुम् ॥ सू० २५ ॥

चूर्णी—‘आयरियउवज्झाए य’ इति । इदमाचार्योपाध्यायसूत्रं संभोगप्रत्ययमधिकृत्य
गणावच्छेदकसूत्रवदेव सर्वं व्याख्येयम्, नवर गणावच्छेदपदस्थानेऽस्मिन् सूत्रे आचार्योपा-
ध्यपदमुच्चारणीयम्, शेषं सर्वं पूर्वसूत्रवदेवेति भावः ॥ सू० २५ ॥

पूर्व भिक्षुप्रभृतीनां सभोगनिमित्तं गणान्तरगमनं प्ररूपितम्, सम्प्रति भिक्षोरेव अन्यमाचार्योपाध्याय कर्तुमिच्छुकस्य विधिमाह—‘भिक्षू य’ इत्यादि ।

मूलम्—भिक्षू य इच्छेज्जा अन्नं आयरियउवज्झायं उद्दिंसावित्तए, णो से कप्पइ अणापुच्छित्ता आयरियं वा जाव गणावच्छेयगं वा अण्णं आयरियउवज्झाय उद्दिंसावित्तए, कप्पइ से आपुच्छित्ता आयरियं वा जाव गणावच्छेयगं वा अण्णं आयरियउवज्झायं उद्दिंसावित्तए, ते य से वियरेज्जा एव से कप्पइ अण्णं आयरियउवज्झायं उद्दिंसावित्तए, ते य से नो वियरेज्जा एव से नो कप्पइ अण्णं आयरियउवज्झाय उद्दिंसावित्तए, नो से कप्पइ तेसिं कारणं अदीवित्ता अण्णं आयरियउवज्झाय उद्दिंसावित्तए, कप्पइ से तेसिं कारणं दीवित्ता अण्णं आयरियउवज्झायं उद्दिंसावित्तए ॥ सू० २६ ॥

छाया—भिक्षुश्च इच्छेत् अन्यम् आचार्योपाध्यायम् उद्देशयितुं नो तस्य कल्पते अनापृच्छ्य आचार्यं वा यावत् गणावच्छेदकं वा अन्यम् आचार्योपाध्यायं उद्देशयितुम्, कल्पते तस्य आपृच्छ्य आचार्यं वा यावत् गणावच्छेदकं वा अन्यम् आचार्योपाध्यायम् उद्देशयितुम्, ते च तस्य वित्तरेयुः पव तस्य कल्पते अन्यम् आचार्योपाध्यायम् उद्देशयितुम्, ते च तस्य नो वित्तरेयुः पवं तस्य नो कल्पते अन्यम् आचार्योपाध्यायम् उद्देशयितुम्, नो तस्य कल्पते तेषां कारणम् अदीपयित्वा अन्यम् आचार्योपाध्यायम् उद्देशयितुम्, कल्पते तस्य तेषां कारणं दीपयित्वा अन्यम् आचार्योपाध्यायम् उद्देशयितुम् ॥ सू० २६ ॥

चूर्णी—‘भिक्षू य’ इति । भिक्षुश्च इच्छेत् अन्यम् स्वकीयाचार्योपाध्यायात् परं गच्छान्तरवर्तिनम् आचार्योपाध्यायं ज्ञानदर्शनचारित्रवृद्धयर्थम् उद्देशयितुम् आत्मनो गुरुत्वेन व्यवस्थापयितुं यदि इच्छेत् तदा नो तस्य कल्पते अनापृच्छ्य अपृष्टा, कम् ? इत्याह—आचार्यं यावत् गणावच्छेदकम् अन्यमाचार्योपाध्यायम् उद्देशयितुम् । कथं कल्पते ? इत्याह—कल्पते तस्य आचार्यादिकमापृच्छ्य अन्यमाचार्योपाध्यायम् उद्देशयितुम् । तत्रापि यदि ते आचार्यादयो वित्तरेयुः अन्याचार्योपाध्यायस्वीकरणाज्ञा दद्यु एवं तदाज्ञाप्राप्तौ सत्या तस्य कल्पते अन्यमाचार्योपाध्यायम् उद्देशयितुम्, यदि ते नो वित्तरेयुः अज्ञानं दद्यु तदा नो कल्पते अन्यमाचार्योपाध्यायमुद्देशयितुम् । पुनश्चाज्ञाप्राप्तावपि नो तस्य कल्पते कारणम्—अन्याचार्योपाध्यायस्यात्मनो गुरुत्वेन व्यवस्थापने हेतुम् अदीपयित्वा—अप्रकाश्य कारणमनिवेद्य अन्यमाचार्योपाध्यायम् उद्देशयितुम् । अपि तु कल्पते तस्य भिक्षो तेषाम् स्वकीयाचार्यादीनां कारणम् अन्याचार्योपाध्यायस्वीकरणे कमपि हेतुं दीपयित्वा—प्रकटीकृत्य अन्यमाचार्योपाध्यायस्वीकरणे कमपि हेतुं प्रदर्श्य अन्यमाचार्योपाध्यायं उद्देशयितुम्—आत्मनो गुरुत्वेन व्यवस्थापयितुं कल्पते इति पूर्वेण संबन्धः ।

अत्रायं भावः—स्वकीयमाचार्योपाध्यायं त्यक्त्वा अन्यमाचार्योपाध्यायमुद्दिशेत् तत्र ज्ञानस्य दर्शनस्य चारित्रस्य च प्रदानकारणेन भवितव्यम्, अन्यथा मनोमालिन्यादिक्षुद्रकारणमाश्रित्य यदि-

अन्यमाचार्योपाध्यायमुद्दिशेत् तदा आज्ञाभङ्गादयो दोषा भवन्ति । तत्र ज्ञाने तावत् केषाञ्चि-
दाचार्याणां गच्छे कुञ्जे सधे वा उत्कृष्ट आचारो विद्यते, ते चाचार्योपाध्यायाः सधसंस्थितिं कृत-
वन्तः यत्—‘ये अस्माकं शिष्यतयोपगता भवेयुस्तेभ्य एव महाकल्पश्रुत दास्यामो नान्येभ्यः’ इति,
तत्रान्यत्र छात्रसमवे उत्सर्गतो नोपसपत्तव्यम्, किन्तु अन्यत्र यदि महाकल्पश्रुदायको नोपलभ्यते,
एतादृश्यां परिस्थितौ उत्कृष्टाचारप्रतिपादकमहाकल्पश्रुतग्रहणार्थं तस्याचार्योपाध्यायस्योद्देशनम-
निवार्यं भवेत्तत्स्तमाचार्योपाध्यायं स्वगुरुत्वेन व्यवस्थापयेत् । तमाचार्योपाध्याय गुरुत्वेन उद्दिश्य
तत्संकाशात् महाकल्पश्रुतमधीयीत, अधीते च महाकल्पश्रुते पुनः पूर्वाचार्योपाध्याययोरन्तिके
समागच्छेत् किन्तु न तत्रैव स्थितिं कुर्यात् । ‘स्वशिष्यत्वेनोपगतायैव महाकल्पश्रुतम् अध्यापयि-
तव्यम् नान्यस्मै’ इत्येपा तेषां स्वेच्छाऽवगन्तव्या न तु जिनाज्ञा यत् शिष्यतयोपगतायैव उत्कृष्टा-
चारप्रतिपादकं महाकल्पश्रुतम् अध्यापनीयमिति । एव दर्शनार्थं, तथा विद्यामन्त्रनिमित्तम्
हेतुशास्त्रनिमित्तं वाऽन्याचार्योपाध्यायस्यात्मनोगुरुत्वेन व्यवस्थापनं भवेत् । चारित्र्यार्थं तु उत्कृष्ट-
क्रियाशिक्षणनिमित्तं पूर्वोक्तरीत्यैव अन्याचार्योपाध्यायस्यात्मना गुरुत्वेन निर्धारणमवगन्तव्यमिति ।

तस्मात् एषु त्रिष्वपि ज्ञानदर्शनचारित्र्येषु उपार्जनीयेषु अन्याचार्योपाध्यायं गुरुत्वेन व्यव-
स्थापयन्तः श्रमणाः पूर्वोक्तरीत्या निवेदितस्वप्रयोजनाः आचार्यादिभिर्विसर्जिता सन्तोऽन्याचा-
र्योपाध्याययोगुरुत्वेन व्यवस्थापने दोषभाजो न भवेयुः । तत्र गमिष्यमाणे गच्छे यदि अवसन्नता-
दिकारणं न भवेत्तदा तत्रोपसपत्तव्यं नान्यथेति फलितम् ॥ सू० २६ ॥

पूर्वं शिक्षोर्ज्ञानार्थमन्याचार्योपाध्यायस्यात्मनो गुरुत्वेन व्यवस्थापने विधिरुक्तः, सम्प्रति
गणावच्छेदकस्य विधिमाह—‘गणावच्छेय ए य’ इत्यादि ।

सूत्रम्—गणावच्छेय ए य इच्छेज्जा अण्णं आयरियउवज्झायं उद्दिसावित्तए
नो से कप्पइ गणावच्छेयगतं अण्णिक्खवित्ता अण्णं आयरियउवज्झायं उद्दिसावित्तए,
कप्पइ से गणावच्छेयगतं णिक्खवित्ता अण्णं आयरियउवज्झायं उद्दिसावित्तए, नो
से कप्पइ अणापुच्छित्ता आयरिय वा जाव गणावच्छेयगं वा अण्णं आयरियउव-
ज्झायं उद्दिसावित्तए, कप्पइ से आपुच्छित्ता आयरियं वा जाव गणावच्छेयग वा
अण्णं आयरियउवज्झायं उद्दिसावित्तए, ते य से वियरेज्जा एवं से कप्पइ अण्ण
आयरियउवज्झासं उद्दिसावित्तए, ते य से नो वियरेज्जा एवं से नो कप्पइ अण्णं
आयरियउवज्झायं उद्दिसावित्तए, नो से कप्पइ तेसिं कारणं अदीवित्ता अण्णं आय-
रियउवज्झायं उद्दिसावित्तए, कप्पइ से तेसिं कारणं दीवित्ता अण्णं आयरियउवज्झायं
उद्दिसावित्तए ॥ सू० २७ ॥

छाया—गणावच्छेदकश्च इच्छेत् अन्यम् आचार्योपाध्यायम् उद्देशयितुम् नो तस्य कल्पते गणावच्छेदकत्वम् अनिक्षिप्य अन्यम् आचार्योपाध्यायम् उद्देशयितुम्, कल्पते तस्य गणावच्छेदकत्वं निक्षिप्य अन्यम् आचार्योपाध्यायम् उद्देशयितुम्, नो तस्य कल्पते अनापृच्छ्य आचार्यं वा यावत् गणावच्छेदकं वा अन्यम् आचार्योपाध्यायम् उद्देशयितुम्, कल्पते तस्य आपृच्छ्य आचार्यं वा यावत् गणावच्छेदकं वा अन्यम् आचार्योपाध्यायम् उद्देशयितुम्, ते च तस्य वितरेयुः पवं तस्य कल्पते अन्यम् आचार्योपाध्यायम् उद्देशयितुम्, ते च तस्य नो वितरेयुः पवं तस्य नो कल्पते अन्यम् आचार्योपाध्यायम् उद्देशयितुम्, नो तस्य कल्पते तेषा कारणं दीपयित्वा अन्यम् आचार्योपाध्यायम् उद्देशयितुम्, कल्पते तस्य तेषा कारणं दीपयित्वा अन्यम् आचार्योपाध्यायम् उद्देशयितुम् ॥ सू० २७ ॥

चूर्णी—‘गणावच्छेदकस्य’ इति । गणावच्छेदकश्च यदि इच्छेत् अभिलषेत्, किमित्याह—अन्यम् अन्यगच्छवर्तिनम् आचार्योपाध्यायम् उद्देशयितुम् स्वस्य गुरुत्वेन व्यवस्थापयितुं तदा तस्य नो कल्पते गणावच्छेदकत्वं स्वकीयगणावच्छेदपदवीम् अनिक्षिप्य कस्मैचिद् असमर्प्य अन्यमाचार्योपाध्यायम् उद्देशयितुम्, कल्पते तस्य गणावच्छेदकत्वं स्वपदवीरूपं गणावच्छेदकत्वप्रयुक्तकार्य-भारं निक्षिप्य स्वसत्त्वे कस्मैचित् समर्प्य अन्यमाचार्योपाध्यायमुद्देशयितुं कल्पते इति पूर्वेण सम्बन्धः । शेषम् सर्वं सूत्रं भिक्षुसूत्रवदेव व्याख्येयम् । एव च गणावच्छेदकस्य गणविभाग-कारकत्वेन ज्ञानादिनिमित्तमन्यगणगमनादिकर्तृत्वस्तस्य स्वगणनिक्षेपणं सविग्नाचार्येषु कर्तव्यं युज्यते, यदि तु संविग्नाचार्या विषीदन्तो भवेयुस्तदा स्वगणं गृहीत्वा गच्छान्तरगमनादिकं कुर्यात्, न तु तेषां विषीदतां सविग्नाचार्याणामन्तिके स्वगणं निक्षिपेत्, अन्यथा—गणस्य तेषु निक्षेपणे चारित्र्यस्खलनादिकं भवेदिति विवेकः ॥ सू० २७ ॥

पूर्वं गणावच्छेदकस्य ज्ञानादिवृद्धयर्थं गच्छान्तरस्थमाचार्योपाध्यायमात्मन आचार्योपाध्यायत्वेन व्यवस्थापनविधिं प्रदर्शितं, सम्प्रति आचार्योपाध्ययस्य तद्विधिं प्रदर्शयति—‘आयरियउ-वज्झाए य’ इत्यादि ।

सूत्रम्—आयरिय-उवज्झाए य इच्छिज्जा अन्नं आयरियउवज्झायं उद्दिशवित्तए नो से कप्पइ आयरियउवज्झायत्त अणिकिखवित्ता अण्णं आयरियउवज्झाय उद्दिशवित्तए, कप्पइ से आयरियउवज्झायत्त णिकिखवित्ता अण्णंआयरियउवज्झाय उद्दिशवित्तए, णो से कप्पइ अणापुच्छित्ता आयरियं वा जाव गणावच्छेदकं वा अण्णं आयरियउवज्झायं उद्दिशवित्तए, कप्पइ से आपुच्छित्ता आयरियं वा जाव गणावच्छेदकं वा अण्णं आयरियउवज्झायं उद्दिशवित्तए, ते य से नो वियरेज्जा एवं से नो कप्पइ अण्णं आयरियउवज्झायं उद्दिशवित्तए, ते य से वियरेज्जा एवं से कप्पइ अण्णं आयरियउवज्झायं उद्दिशवित्तए, नो से कप्प तेसि कारणं अदीवित्ता अण्णं आयरियउवज्झायं उद्दिशवित्तए, कप्पइ से तेसि कारणं दीवित्ता अण्णं आयरियउवज्झायं उद्दिशवित्तए ॥ सू० २८ ॥

छाया—आचार्योपाध्यायश्च इच्छेत् अन्यम् आचार्योपाध्यायम् उद्देशयितुम् नो तस्य कल्पते आचार्योपाध्यायत्वम् अनिक्षिप्य अन्यम् आचार्योपाध्यायम् उद्देशयितुम्, कल्पते तस्य आचार्योपाध्यायत्व निक्षिप्य अन्यम् आचार्योपाध्यायम् उद्देशयितुम्, नो तस्य कल्पते अनपृच्छ्य आचार्यं वा यावत् गणावच्छेदक वा अन्यम् आचार्योपाध्यायम् उद्देशयितुम्, कल्पते तस्य अपृच्छ्य आचार्यं वा यावत् गणावच्छेदक वा अन्यम् आचार्योपाध्यायम् उद्देशयितुम् । तेच तस्य वितरेयुः एवं तस्य कल्पते अन्यम् आचार्योपाध्यायम् उद्देशयितुम्, ते च तस्य नो वितरेयुः एवं तस्य नो कल्पते अन्यम् आचार्योपाध्यायम् उद्देशयितुम्, नो तस्य कल्पते तेषा कारणम् अदीपयित्वा अन्यम् आचार्योपाध्यायम् उद्देशयितुम्, कल्पते तस्य तेषा कारण दीपयित्वा अन्यम् आचार्योपाध्यायम् उद्देशयितुम् ॥ सू० २८ ॥

चूर्णी—‘आयरियउवज्झाए य’ इति । इदं सर्वं सूत्रम् गणावच्छेदकपदस्थाने आचार्योपाध्यायपदं सनिवेद्य गणावच्छेदकसूत्रवदेव व्याख्येयम् ॥ सू० २८ ॥

पूर्वमन्याचार्योपाध्योद्देशनविधिरुक्तः, सम्प्रति कालगतभिक्षो परिष्ठापनविधिमाह—

‘भिक्षू य राओ वा’ इत्यादि ।

सूत्रम्—भिक्षू य राओ वा वियाळे वा आहच वीसुंभिज्जा, तं च सरीरगं केइ वियावच्चकरे भिक्षू इच्छिज्जा एगंते बहुफासुए थंडिले परिहवित्ताए, अत्थि य इत्थ केइ सागारियसतिए उवगरणजाए अचित्ते परिहरणारिहे कप्पइ से सागारियकडं गहाय तं सरीरगं एगंते बहुफासुए थंडिले परिहवित्ता तत्थेव उवनिक्खियव्वे सिया ॥ सू० २९ ॥

छाया—भिक्षुश्च रात्रौ वा विकाले वा आहत्य विष्वग्भवेत् तच्च शरीरकं कश्चिद् वैयावृत्यकरो भिक्षुः इच्छेत् एकान्ते बहुप्रासुके स्थण्डिले परिष्ठापयितुम्, अस्ति चात्र किञ्चित् सागारिकसत्कम् उपकरणजातम् अचित्तम् परिहरणार्हम्, कल्पते तस्य सागारिककृतं गृहीत्वा तत् शरीरकम् एकान्ते बहुप्रासुके स्थण्डिले परिष्ठाप्य तत्रैव उपनिक्षेप्तव्यं भवेत् ॥ सू० २९ ॥

चूर्णी—‘भिक्षू य’ इति । भिक्षुश्च सामान्यश्रमणः, चकाराद् आचार्योपाध्यायादिश्च रात्रौ वा सन्ध्याकालातिरिक्तजन्याम् विकाले वा सध्यासमये सायकाले आहत्य—कदाचित् ‘वीसुंभिज्जा’ इति विष्वग्भवेत् शरीराद् आत्मा पृथग् भवेत् कालधर्मं प्राप्नुयात् त्रियेत्यर्थः, तच्च शरीरकं मृतदेहं कश्चित् समीपस्थो वैयावृत्यकरः तस्य सेवाशुश्रूषावर्त्ता भिक्षुः इच्छेत्—वाञ्छेत्, किमित्याह—त मृतदेहम् एकान्ते निर्जने बहुप्रासुके अवश्यायोतिङ्ग-पनक-दक-मृत्तिका-मर्कटसन्तान-वर्जिते—तत्र—अवश्याय मेघमन्तरेण रात्रौ पतितं सूक्ष्मतुषाररूपं (ओस) इति भाषाप्रसिद्धम् । उत्तिङ्गा—भूमौ वर्तुलविवरकारिणो गर्दभमुखाकृतयः कीटविशेषाः कीटिकानगरादयो वा । पनकः—अङ्कुरितोऽनङ्कुरितो वा पञ्चवर्णानन्तकायविशेषः जलसम्बन्धेन जायमानः पिच्छिलाकारः—(काई) इति लोकप्रसिद्धः । दकम्—उदकमण्कायः, मृत्तिका—सचित्तपृथ्वीकायः, मर्कटकसन्तान—दन्ताः,

जालम्, एतैर्वर्जिते अचित्ते स्थण्डिले भूपदेशे परिष्ठापयितुम् इच्छेदिति पूर्वेण सम्बन्धः, तदा अस्ति च अत्र अस्मिन् निवासस्थाने किञ्चित् किमपि सागारिकसत्कम् गृहस्थसम्बन्धि अचित्तम् उपकरणजातं बहनकाष्ठं तदपि परिहरणार्हं—परिभोगयोग्यं मृतदेहबहनसाधनरूपं भवेत्तदा कल्पते तस्य भिक्षो सागारिककृत 'सागारिसत्कमेवेदं काष्ठं नास्मत्सत्कम्' इत्येव बुद्ध्या प्रातिहारिकं तत् काष्ठं गृहीत्वा तत् शरीरकं भिक्षोर्मृतदेहम् एकान्ते विजने बहुप्रासुके पूर्वोक्त-स्वरूपे एकेन्द्रियद्वोन्द्रियादिजीवरहिते स्थण्डिले भूपदेशे परिष्ठाप्य विसृज्य तत् बहनकाष्ठं तत्रैव यस्मात् स्थानात् येन प्रकारेण ऊर्ध्वधस्तिर्यग्रूपेण गृहीतं भवेत् तस्मिन् स्थाने तेनैव रूपेण स्थापयितव्यं भवेत् यत्रतो यथा गृहीतं तत्र तथैव स्थापयेदिति भावः ॥ सू० २९ ॥

पूर्वं कालधर्मप्राप्तस्य भिक्षो परिष्ठापनविधिरुक्तः, सम्प्रति—कालधर्मश्च प्राणिमात्रस्यावश्य-म्भावीति विचार्य मुनिना परलोकाहितकरमधिकरणं केनाऽपि सह न विधातव्यमित्यधिक-रणसूत्रमाह—'मिक्खु य अहिगरणं कट्ठु' इत्यादि ।

सूत्रम्—मिक्खु य अहिगरणं कट्ठु तं अहिगरणं अविओसवित्ता नो से कप्पइ गाहावइकुलं भक्काय वा पाणाय वा णिक्खमित्तए वा पविसित्तए वा, बहिया वियार-भूमिं वा विहारभूमिं वा णिक्खमित्तए वा पविसित्तए वा, गामाणुगामं वा दूइज्जित्तए, गणाओ गणं संकमित्तए, वासावासं वा वत्थए, जत्थेव अप्पणो आयरिय उवज्झायं पासेज्जा, बहुस्सुयं बम्भागम तस्संतिए आलोइज्जा पडिक्कमिज्जा निदिज्जा गरहिज्जा विउइज्जा विसोहेज्जा अकरणाए अब्भुट्ठिज्जा अहारिहं तवोकम्मं पायच्छित्तं पडिवज्जेज्जा, से य सुएण पट्ठविए आइयवे सिया, से य सुएण नो पट्ठविए नो आइ-यवे सिया, से य सुएण पट्ठविज्जमाणं नो आइयइ से निज्जूहियवे सिया ॥ सू० ३० ॥

छाया—मिक्षुश्च अधिकरणं कृत्वा तद् अधिकरणम् अव्यवशमय्य नो तस्य कल्पते गाथापतिकुलं भक्काय वा पानाय वा निष्कमितुं वा प्रवेण्डु वा, बहिर्विचारभूमिं वा विहारभूमिं वा निष्कमितुं वा प्रवेण्डु वा, ग्रामानुग्रामं द्रोतुम्, गणाद् गणं संकमितुम्, वर्षावासं वस्तुम्, यत्रैव आत्मन आचार्यं वा उपाध्यायं वा पश्येत् बहुश्रुतं बह्नागमं तस्यान्तिके आलोचयेत् प्रतिक्रामेत् निन्धात् गर्हेत व्यावर्तेत विशोधयेत् अकरणतया अभ्युत्तिष्ठेत् यथार्हं तप कर्म प्रायश्चित्तं प्रतिपद्येत्, तच्च श्रुतेन प्रस्थापितम् आदातव्यं स्यात् तच्च श्रुतेन नो प्रस्थापितं नो आदातव्यं स्यात्, स च श्रुतेन प्रस्थाप्यमानं नो आददाति स हितव्यं स्यात् ॥ सू० ३० ॥

चूर्णी—'मिक्खु य अहिगरणं कट्ठु' इति । मिक्षुश्च साधु चकाराद् उपाध्यायादिश्च अधिकरणं कलहं कृत्वा तत्—केनापि कारणेन यत् सजातं तद् अधिकरणं—कलहम् अव्यवशमय्य-उपशान्तमकृत्वा परस्परमक्षामयित्वा नो—नैव तस्य कल्पते गाथापतिकुलं—गृहस्थगृहं भक्काय वा

अशननिमित्त पानाय वा पानीयनिमित्तं भक्तपानार्थमित्यर्थः निष्क्रमितुं निर्गन्तुम् उपाश्रयाद् बहि-
 निस्सर्तुं वा गृहस्थगृहान्तं प्रवेशं कर्तुं नो कल्पते इति पूर्वेण सम्बन्धः । एवम् बहि उपा-
 श्रयाद् बहिःप्रदेशे विचारभूमिं सज्जामूर्मिं वा विहारभूमिं—स्वाध्यायभूमिं वा निष्क्रमितुम् उपा-
 श्रयाद् बहिः सज्जार्थं गन्तुम्, प्रवेष्टुं वा उपाश्रयान्तः प्रवेशं कर्तुम्, तथा ग्रामानुग्रामं द्रोतुं विह-
 र्तुम्, एवं गणात् स्वगच्छात् गणम् अन्य गच्छ सक्रमितुं सक्रमणं कर्तुं नो कल्पते इति
 पूर्वेण सम्बन्धः । तथा वर्षावासं चातुर्मासार्थं वस्तुं नो कल्पते । तर्हि किं कर्तव्यमित्याह—‘जत्येव’
 इत्यादि यत्रैव यस्मिन् स्थाने आत्मनः स्वस्य आचार्यम् उपाध्यायम्, कीदृशमित्याह—बहुश्रुत-
 छेदशास्त्रनिपुणम्, बह्वागमम् अर्थतोऽनेकागमाभिज्ञं पश्येत् तस्य अन्तिके समीपे आलोचयेत् स्वा-
 परार्थं वचसा प्रकाशयेत् प्रतिक्रामेत्, स्वापराधविषये मिथ्यादुष्कृतं दद्यात्, निन्द्यात्, आत्मसाक्षिकतया
 स्वापराधस्य निन्दां कुर्यात्, गृहेतुं गुरुसाक्षिकतया जुगुप्सेत् । निन्दनं गर्हणं च वास्तविकं तदा
 भवेद् यदा तस्य पुनः करणतो निवर्त्तेत, अत आह—‘विउट्टेज्जा’ इति व्यावर्त्तेत—तादृशापराधान्नि-
 वृत्तो भवेत् । निवृत्तावपि कृतपापात्तदा मुच्येत यदा आत्मनो विशोधिर्भवेत् अत आह—‘विसोहिज्जा’
 इति विशोधयेत् आत्मानं पापमलप्रक्षालनेन निर्मलं कुर्यात् । विशुद्धिश्च पुनरकरणतया सम्भवति
 अन आह—‘अकरणया एव अन्धुट्टेज्जा’ इति, अकरणतया पुनरकरणप्रतिज्ञया अम्युत्तिष्ठेत् अम्युत्थितो
 भवेत् समुद्यतः स्यात्, पुनरकरणतया अम्युत्थानेऽपि विशुद्धिस्तु प्रायश्चित्ताम्युपगमेनैव भवतीत्यतः
 आह—‘अहारिहं’ इति यथाहं यथायोग्यम् अपराधानुसारं तप कर्म अनशनादिरूपं प्रायश्चित्त-
 छेदादिकं प्रतिपद्यते—स्वीकुर्यात् । ‘से य’ इति तदपि च प्रायश्चित्तं श्रुतेन श्रुतमधिकृत्य श्रुतानु-
 सारेण यदि प्रस्थापितं समारोपितं दत्तं भवेत्तदा आदातव्यं ग्रहीतव्यं स्यात् ग्राह्यं भवेदित्यर्थः,
 ‘से य’ तच्च यदि श्रुतेन श्रुतानुसारेण नो प्रस्थापितं न दत्तं भवेत्तदा नो आदातव्यं स्यात्
 ग्राह्यं न भवेत् । ‘से य’ इति—अथ च स आलोचको यदि श्रुतेन श्रुतानुसारेण प्रस्थाप्यमानं
 दीयमानमपि तत् तप कर्म प्रायश्चित्तं नो आदादति—न स्वीकरोति न प्रतिपद्यते तदा स आलोचकः
 साधु निर्यूहितव्यं ‘अन्यत्र गत्वा शोधि कुरुष्व’ इति कथयित्वा स प्रतिपेधनीयः स्वसमीपात्
 पृथक् करणीयः स्यात् भवेदिति ॥ सू० ३० ॥

पूर्वमधिकरणकर्त्तव्यं प्रायश्चित्तप्रकारः प्रदर्शितः, तच्च प्रायश्चित्तं समर्थस्य प्रथमसहननादि
 गुणयुक्तस्य परिहारतपोरूपमेव प्रायश्चित्तं दातव्यं, न तु शुद्धतपोरूपमिति परिहारतपोवद्मानस्य
 का मर्यादा ? का च सामाचार्यः ? इति जिज्ञासायां परिहारतपोवाहकस्य विधिमाह—‘परिहार-
 कप्पट्टियस्स णं’ इत्यादि ।

सूत्रम्—परिहारकप्पट्टियस्स णं भिक्खुस्स कप्पइ आयरिय—उवज्झाएणं तद्दि-
 वसं एगगिहंसि पिंडवार्यं द्वावचित्थं, तेण परं णो से कप्पइ असणं वा पाणं वा

खाइमं वा साइमं वा दाउ वा अणुप्पदाउ वा, कप्पइ से अन्नयरं वेयावडियं करित्तए, त जहा-उट्ठावणं वा निसीयावणं वा तुयट्ठावणं वा उच्चार-पासवण-खेल-सिंघाण-विर्गिचणं वा विसोहणं वा करित्तए, अह पुण एव जाणिज्जा-छिन्नावाएसु पंयेसु आउरे छिंझिए पिवासिए तवस्सी दुब्बले किलते मुच्छिज्ज वा पवडिज्ज वा, एव से कप्पइ असणं वा पाण वा खाइम वा साइमं वा दाउ वा अणुप्पदाउं वा ॥ सू० ३१ ॥

छाया—परिहारकल्पस्थितस्य खलु भिक्षो कल्पते आचार्योपाध्यायेन तद्वि-
वसम् एकगृहे पिण्डपातं दापयितुम्, तेन पर नो तस्य कल्पते अशनं वा पानं वा
स्नाद्य वा स्वाद्य वा दातु वा अनुप्रदातु वा, कल्पते तस्य अन्यतरद् वैयावृत्यं कर्तुम्,
तद्यथा-उत्थापनं वा निषादनं वा त्वग्धर्त्तनं वा उच्चार-प्रस्रवण-खेल-सिंघाण-विवेचनं वा
विशोधनं वा कर्तुम्, अथ पुनरेव जानीयात्-छिन्नापातेषु पथिषु आतुरो जिज्ञित-
पिपासितः तपस्वी दुर्बलः क्लान्तो मूर्च्छेद् वा प्रपतेद् वा, एव तस्य कल्पते अशनं वा पानं
वा स्नाद्य वा स्वाद्य वा दातु वा अनुप्रदातुं वा । सू० ३१ ॥

चूर्णी—‘परिहारकल्पद्विस्स ण’ इति । परिहारकल्पस्थितस्य परिहारतपो बहवः खलु भिक्षोः
कल्पते आचार्योपाध्यायेन आचार्येण उपाध्यायेन च तद्विवसम् यस्मिन् दिवसे तपो गृहीतः तस्मिन्
दिवसे तपसः प्रारम्भदिवसे इत्यर्थः एकगृहे एकस्मिन् गृहस्थगृहे पिण्डपात-विपुलभक्तपानादि-
लाभं दापयितुं कल्पते इति पूर्वेण सम्बन्धः तेन पर-ततः पर तद्विवसानन्तरं नो कल्पते तस्य
भिक्षोः परिहारकल्पस्थितस्य श्रमणस्य अशनं वा पानं वा स्नाद्य वा स्वाद्य वा दातु वा एकवारं
दापयितुम् अनुप्रदातु वा वारं वारं दापयितुम् । अथ कल्पते तस्य भिक्षोः परिहारकल्पस्थितस्य
अन्यतरत्-एकतरद् वैयावृत्यं परिचर्यारूपं (सेवारूपं) कर्तुं विधातुमाचार्योपाध्याययोः कल्पते,
परिहारकल्पस्थितस्य साधोरेव तस्मिन्काले सेवा-ऽऽचार्योपाध्यायाभ्यां कर्तव्येति भावः । तदेवाह-
‘तंजहा’ इति तद्यथा-उत्थापनम् उत्थातुमशक्तस्य उत्थापनं वा निषादनं वा उपवेष्टु-
मशक्तस्योपवेशनम्, त्वग्धर्त्तनं पार्श्वपरिवर्त्तनम्, पुनश्च उच्चार-प्रस्रवण-खेल-सिंघाण-विवेचनम्, तत्र
उच्चार-मलत्याग-प्रस्रवण-मूत्रम्, खेल-श्लेष्म, सिंघाण-नासिकामलम्, तत्प्रभृतीनां विवेचन-
परिष्ठापन-विशोधनम्-उच्चारादिदूषितस्य वस्त्राद्युपकरणजातस्य शरीरस्य वा प्रक्षालनादिकं
कर्तुमाचार्योपाध्याययोः कल्पते । अथ यदि पुनस्तावद् एव जानीयात् यत्-छिन्नापातेषु गमना-
गमनरहितेषु पथिषु मार्गेषु आतुरः ग्लानः सजातः, जिज्ञितः क्षुधार्तः बुभुक्षया पीडितः, पिपासितः
तृपितः पिपासया बाधितः, एतादृशः सन् विवक्षितं ग्रामं प्राप्तुमशक्तः, यद्वा ग्रामादावपि तिष्ठन् स
तपस्वी षष्ठाष्टमादिपरिहारतपः कुर्वन् दुर्बलः क्षीणशरीरो जातस्ततश्च भिक्षाचर्यया क्लान्तः-खिन्नः
सन् मूर्च्छेद् वा मूर्च्छामानुयात् तेन प्रपतेद् वा भूमौ प्रस्खलेद् वा, एवम्-एतादृश्यामवस्थायां च

कल्पते तस्य भिक्षोर्निमित्तमाचार्योपाध्यायस्य अशन वा पानं वा स्वाद्यं वा स्वाद्य वा दातुं वा एकवारं वितरीतुम्, अनुप्रदातु वा पुनः पुनर्वितरीतुं कल्पते इति पूर्वण सम्बन्ध ॥ सू० ३१ ॥

ननु स श्रमण 'प्रमादो न कर्त्तव्य' इति भगवदुपदेशेन सयममार्गे विचरन्नपि कथं परिहारकत्वं प्राप्तः ? इत्यत्राह भाष्यकार—'जह' इत्यादि ।

भाष्यम्—जह कंटगाइकिण्णे, खलणं तह सजमे जयतस्स ।

छलणालोयणमवस, ठवण जुत्ते य वोसगो ॥ ३ ॥

छाया—यथा कण्टकाकीर्णे स्खलनं तथा संयमे यतमानस्य ।

छलनाऽऽलोचनमवश्यं स्थापनं युक्ते च व्युत्सर्गः ॥ ३ ॥

अवचूरी—'जह कंटगाइकिण्णे' इति । यथा कण्टकाद्याकीर्णे मार्गे गच्छत उपयुक्त-

स्यापि कण्टको लगति, आदिशब्दात् विपमे वा पथि यथा गच्छन्नुपयुक्तोऽपि कदाचित् प्रस्खलति कृतपरिश्रमोऽपि यथा नदीप्रवाहवेगेन देशान्तरं प्राप्यते, सुशिक्षितोऽपि यथा कदाचित् सङ्गेन लाञ्छितो भवति तथा कण्टकादिस्थानीये सयमेऽतिगहनोत्पादनैपणारूपे जानादिरूपे वा यत मानस्यापि कस्यचित् श्रमणस्य 'अवसं' अवशम् अवश्य वा यथास्यात्तथा छलना भवत्येव, छलितश्च श्रमणोऽवश्यमालोचनां कुर्यात् । ततश्च सहननागमादिगुणैर्धुक्ताय श्रमणाय स्थापनं परिहारतपःप्रायश्चित्तदानं कर्त्तव्यम्, तत्र च युक्ते उचिते प्रशस्ते द्रव्यक्षेत्रकालभावे तस्य श्रमणस्य निर्विघ्नतपःकर्मपरिपूर्तये व्युत्सर्गः कर्त्तव्यः, तन्निमित्तमाचार्यादयः कायोत्सर्गं कुर्युः, कायोत्सर्गे आचार्यादय एव वदेयुः—'एयस्स साहुस्स निरुवसग्गनिमित्तं ठामि काउस्सगं जाव-वोसिरामि' इति । एतस्य साधोर्निरुपसर्गनिमित्तं तिष्ठामि (करोमि) कायोत्सर्गं यावत् व्युत्सर्जामि, इति च्छाया, तदनन्तरं चतुर्विंशतिस्तवमनुप्रेक्ष्य मनसि चतुर्वारमनुचिन्त्य—'नमो अरिहंताणं' इति प्रकटं पठित्वा चतुर्विंशतिस्तवं मुखेनोच्चार्य वदति यत्—अयं तावत् श्रमण आत्मविशुद्धिकारकः परिहारतपः प्रतिपद्यते तस्माद् अद्यप्रभृति अयं न किञ्चिद् युष्मान् वक्ष्यति यथा—परिहारकः साधुमि सह सूत्रार्थयोः शरीरवृत्तान्तस्य वा प्रतिप्रच्छनं परिपृच्छादिकं सभाषणरूपमालपनं वन्दनकं च न करिष्यतीति, भवन्तोऽपि एनं मा ब्रुवन्तु, श्रमणा अनेन परिहारकेण सह सभाषणं न कुर्युः । एवमन्येष्वपि कार्येषु विज्ञेयम्, यथा—पूर्वाधीतश्रुतपरिवर्त्तनं, कालग्रहणनिमित्तमुत्थापनम्, रात्रौ शयनादुत्थाय वन्दनकम्, श्लेष्म—कायिकी—संज्ञामूढि—मात्रकाणां समर्पणं, वस्त्रादेरुपकरणस्य प्रत्युपेक्षणम्, भिक्षार्थं विचारादौ च गमनं कुर्वत संघाटकरूपसाधुद्वयेन सह मिलनम्, भक्तस्य पानस्य वा दानम्, एकमण्डल्या वा सम्यक् भोजनं चेत्यादि तस्य परिहारकस्य भवद्भिर्न कर्त्तव्यम् । इत्थं तावदात्मार्थं चिन्तयतोऽस्य ध्यानस्य परिहारतपसश्च व्याघातो भवद्भिर्न विघातव्य इति ॥ ३ ॥

पूर्वं 'छिन्नावाएसु पंथेसु' इति वचनेन मार्गस्य प्रस्तुतत्वात् सम्प्रति मार्गे नदी भवति तद्विषये विधिं प्रदर्शयति—'नो कप्पइ' इत्यादि ।

सूत्रम्—नो कप्पइ निगंथाण वा निगंथीण वा इमाओ पंच महानईओ उद्दिट्ठाओ गणियाओ वंजियाओ अंतो मासस्स दुक्खुत्तो वा तिक्खुत्तो वा उत्तरित्तए वा संतरित्तए वा, तंजहा—गंगा १, जउणा २, सरऊ ३, कोसिया ४, मही ५ ॥ सू० ३२ ॥

छाया—नो कल्पते निर्ग्रन्थाना वा निर्ग्रन्थीना वा इमा पञ्च महानद्यः उद्दिष्टाः गणिताः व्यञ्जिता अन्तो मासस्य द्विःकृत्वो वा त्रिःकृत्वो वा उत्तरीतुं वा सतरीतुं वा, तद्यथा—गङ्गा १, यमुना २, सरयू ३, कोशिका ४, मही ५ ॥ सू० ३२ ॥

चूर्णी—'नो कप्पइ' इति । नो कल्पते निर्ग्रन्थाना वा निर्ग्रन्थीना वा इमा वक्ष्य-
माणा प्रत्यक्षासन्ना प्रसिद्धा पञ्च—पञ्चसद्व्यका महानद्य विशालप्रवाहवत्त्वात् सततजल-
सम्भृतत्वाच्च महानद्य उद्दिष्टा महानदीत्वेन सामान्यतोऽभिहिता, गणिता विशालप्रवाहवत्त्वेन
शेषनदीषु गणनाविषयीभूता, व्यञ्जिता स्वस्वप्रसिद्धानाम्ना व्यक्तीभूता, एता महानद्य अन्तो
मासस्य एकमासस्य मध्ये द्विःकृत्वो वा द्विवारम्, त्रिःकृत्वो वा उत्कृष्टेन वारत्रयम् उत्तरीतु
वा पादाम्या तरीत्वा पार गन्तु वा संतरीतु वा नावादिना पार गन्तु वा न कल्पते
निर्ग्रन्थनिर्ग्रन्थीनामिति । कास्ता महानद्यः इति तासा नामान्याह—'तं जहा' तथयथा—
गङ्गा १, यमुना २, सरयू ३, कोशिका ४, मही ५ इत्येता पञ्च नदी उत्तरीतु
वा संतरीतु वा निर्ग्रन्थनिर्ग्रन्थीना द्वित्रिवार न कल्पते, अनेनायातम् कारणे मासमध्ये एक-
वार तरीतु कल्पते इति भावः । उपलक्षणात् सिन्धुब्रह्मपुत्राद्यानामन्यासामपि महानदीना
ग्रहणं भवति तेन ता अपि द्वित्रिवारम् उत्तरीतु वा सतरीतुं वा न कल्पते इत्यवसेयम् । ननु अन्या-
स्वपि महानदीषु विद्यमानासु सूत्रे गङ्गादीना पञ्चानामेव नदीना नामग्रहणं कथं कृतम् ?
इति चेदुच्यते—येषु देशेषु गङ्गादयो महानद्यः प्रवहन्ति तेषु देशेषु भगवद्विहारदिषु पुरा-
काळे विहारं कुर्वन्त आसन् ताश्च कदाचिदपि न शुष्यन्ति तस्माद् नित्यं विहारमार्गस्थिताना
गङ्गादिपञ्चनदीनामेव सूत्रे ग्रहणं कृतमिति । नदीनामुत्तरणे सतरणे श्रमणानामात्मसयमविराधना-
ऽवश्यम्भाविनी । तत्र आत्मविराधना पादादिनामुत्तरणे जलस्थितकण्टकप्रस्तरादिना पादौ
विध्यत, अगाधजले ब्रुडनं वा स्यात्, प्रवाहवेगेन देशान्तरं वा प्राप्यते, इत्यादि । सयम-
विराधना नावादिना सतरणे पट्कायविराधनाऽवश्यम्भाविनी, तीर्थकृतामाज्ञाभङ्गादयो दोषा
भवेयुः, अनेके वा प्रत्यपाया नावमारूढानां श्रमणानां भवन्ति, तथाहि—संतरणार्थिनः श्रमण
जात्वा नाविकोऽनुकम्पया तदर्थं नावं स्थलादुदके, उदकाच्चीरस्थले प्रक्षिपेत्, नावाम्यन्तरस्थं जलं
बहिः प्रक्षिपेत्, पूर्वं वा ये नावमारूढास्तान् उदके पूर्वतटे वा अवतार्य श्रमणान् नाव-

मारोहयेत् तेनावतारिता जनाः प्रदेयं कुर्युः, श्रमणा उत्तरिष्यन्तीति कृत्वा सप्रस्थिता नावं पुनरावर्तयेत्, श्रमणान् वाऽवलोक्य परतटाद् नावमानयेत्, तत्र ये जनास्तावद् नावमारूढा अपि जलमध्ये पूर्वतटे वा अवतारितास्ते नाविकं प्रति श्रमणान् प्रति वा प्रद्वेषमावहन्तोऽधिकरणं वा कुर्युः, जले तटे वा तिष्ठन्तस्ते अक्कायहरितकायादीनां विराधना कुर्वन्ति, इत्यादयोऽनेके दोषा श्रमणानां सपद्यन्ते, तस्माद् भगवता कारणं विना ननुत्तरणं श्रमणानां निषिद्धमिति ॥ सू० ३२ ॥

पूर्वसूत्रे गङ्गादिपञ्चनदीनां मासमध्ये द्वित्रिवारं सन्तरणं निषिद्धम्, सम्प्रति नदीविशेषोत्तरणेऽपवादसूत्रमाह—‘अह पुण’ इत्यादि ।

सूत्रम्—अह पुण एवं जाणिज्जा एरवई कुणालाए जत्थ चक्किया एगं पाय जळे किच्चा एगं पाय थळे किच्चा एवं से कप्पइ अंतो मासस्स दुक्खत्तो वा तिक्खत्तो वा उत्तरित्थे वा संतरित्थे वा, एवं नो चक्किया एवं णं नो कप्पइ अंतो मासस्स दुक्खत्तो वा तिक्खत्तो वा उत्तरित्थे वा संतरित्थे वा ॥ सू० ३३ ॥

छाया—अथ पुनरेवं जानीयात्—ऐरावती कुणालायाः यत्र शक्नुयात् एक पादं जले कृत्वा एकं पादं स्थले कृत्वा एव खलु कल्पते अन्तो मासस्य द्विःकृत्वो वा त्रिःकृत्वो वा उत्तरीतुं वा सतरीतुं वा, एवं नो शक्नुयात् एव खलु नो कल्पते अन्तो मासस्य द्विःकृत्वो वा त्रिःकृत्वो वा उत्तरीतुं वा सतरीतुं वा ॥ सू० ३३ ॥

चूर्णी—‘अह पुण’ इति । अथ—यदि पुनरेव वक्ष्यमाणरीत्या जानीयात् ऐरावती नाम नदी या कुणालाया नगर्याः समीपे जङ्घार्द्धप्रमाणेन उद्वेधेन प्रवहति तस्याम् एतादृश्यामन्यस्यां वा नद्याम् कस्यामित्याह—‘जत्थ’ इति यत्र ‘चक्किया’ इति शक्नुयात् एकं पादं जले कृत्वा जले स्थापयित्वा एक पादं स्थले—जलोपरि कृत्वा एवं णं—एव खलु यत्रोत्तरीतुं शक्नुयात् तत्र तादृश्या नद्या कल्पते निर्ग्रन्थनिर्ग्रन्थीनां अन्तो मासस्य मासमध्ये द्वि कृत्वो वा द्विवारम् त्रि कृत्वो वा त्रिवारम् उत्तरीतुं वा उल्लङ्घयितुं पारं गन्तुमित्यर्थः, सतरीतुं वा पुन प्रत्यागन्तुं वा कल्पते इति सम्बन्धः, किन्तु यत्र तावद् एवम् उत्तरीत्या एक पादं जले कृत्वा एक पादं स्थले कृत्वा उत्तरीतुं ‘नो चक्किया’ इति नो शक्नुयात् एवम् एतादृश्यां परिस्थितौ पूर्वोक्तरीत्या उत्तरणानुपाये खलु नो कल्पते श्रमणश्रमणीनाम् अन्तो मासस्य मासाम्यन्तरे द्वि कृत्वो वा त्रि कृत्वो वा उत्तरीतुं वा सतरीतुं वेति । अत्रेदे बोध्यम्—ऐरावती खलु सा नदी या कुणालानगर्या समीपेऽर्द्धयोजनविस्तीर्णा वहति, सा चोद्वेधेन जङ्घार्द्धप्रमाणा वहति, तस्या जलस्थलयो पादकरणेन उत्तरीतुं शक्यते, स्थलपदेनात्र जलोपरिभागस्य ग्रहणं भवति यस्मात् एकं पादं जलबहिर्भागे उपरि आकाशप्रदेशे कर्तुं शक्यते इति, या वा इदृशी अन्यापि नदी भवेत्तस्याम्येवरीत्या उत्तरीतुं कल्पते । यत् पूर्वोक्तासु महानदीषु उद्वेधाधिक्येन एव विधिना उत्तरीतुं

न शक्यतेऽतस्तत्रोत्तरोतु निषिद्धम् । तत्र ऋतुवद्धे काले मासकल्पे अपूर्णे वैयावृत्यादि कारणे सति यतनया मासमध्ये द्वित्रिकृत्वो गन्तुमागन्तु कल्पते किन्तु स पूर्वोक्त उदकलेपो वर्षमध्ये नववार न भवेदिति विवेक कर्त्तव्य यतो वर्षमध्ये नववारोदकलेपकरणेन निर्ग्रन्थ शबलदोषभाग् भवतीति बोध्यम् ॥ सू० ३३ ॥

पूर्वं श्रमणानामध्वनि विधि प्रतिपादित, सम्प्रति वसतिविषयविधि प्रतिपादयितु माह—‘से तणेसु वा’ इत्यादि ।

सूत्रम्—से तणेसु वा तणपुंजेसु वा पलालेसु वा पलालपुंजेसु वा अप्पडेसु अप्पपाणेसु अप्पवीएसु अप्पहरिणसु अप्पुस्सेसु अप्पुत्तिग-पणग-दगमट्टिय-मक्कडग-संताणेषु अहे सणमायाए नो कप्पइ निग्गंथाण वा निग्गंथीण वा तहप्पगारे उव-स्सए हेमंतगिम्हासु वत्थए ॥ सू० ३४ ॥

छाया—अथ तृणेषु वा तृणपुञ्जेषु वा पलालेषु वा पलालपुञ्जेषु वा अल्पाण्डेषु अल्पप्राणेषु अल्पबीजेषु अल्पहरितेषु अल्पावश्यायेषु अल्पोत्तिङ्ग-पनक-दकमृत्तिका-मर्कट-सन्तानकेषु अथ श्रवणमात्रया नो कल्पते निर्ग्रन्थाना वा निर्ग्रन्थीना वा तथाप्रकारे उपाश्रये हेमन्तग्रीष्मेषु वस्तुम् ॥ सू० ३४ ॥

चूर्णी—‘से तणेसु वा’ इति । ‘से’ इति अथ—तृणेषु वा शुष्कघासादिषु, तृणपुञ्जेषु वा शुष्कघासादिसमुदायेषु, पलालेषु वा—शाल्यादिपलालेषु, पलालपुञ्जेषु वा शाल्यादिपलालसमूहेषु, क्रीदशेषु तेषु’ इत्याह—अल्पाण्डेषु अल्पशब्दस्यात्राभावार्थकतया पिपीलिकादीनामण्डकादिरहि-नेषु, अल्पप्राणेषु—द्वीन्द्रियादिप्राणिवर्जितेषु, अल्पबीजेषु—अनङ्कुरितशाल्यादिबीजरहितेषु, अल्प-हरितेषु—अङ्कुरितोद्भिन्नबीजरूपहरितायवर्जितेषु, अल्पावश्यायेषु—अवश्यायो हिमकणस्तद्रहि-तेषु, अल्पोत्तिङ्ग-पनक-दकमृत्तिका—मर्कटसन्तानकेषु, तत्र उत्तिङ्ग—कौटिकानगरम्, पनक—पञ्चवर्णं साङ्कुरोऽनङ्कुरो वाऽनन्तवनस्पतिकायविशेषलक्षण—‘लीलण-फूलण’ इति भाषाप्रसिद्ध, दकमृत्तिका—सचित्तो मिश्रो वा कर्दम, मर्कट कोलिकलक्षण ‘मकडी’ इति भाषाप्रसिद्ध, तेषां सन्तानकम् जालकम् तद्रहितेषु अपि तृणादिषु इति पूर्वेण सम्बन्ध, अथ श्रवणमात्रया सूत्रे आर्षत्वात्पञ्चम्यर्थे तृतीया तेन श्रवणमात्रात् कर्णद्वयप्रमाणादघस्ताद् वर्त्तमानेषु तृणादिषु सत्सु कर्णप्रमाणादघो यत्र छादनतृणादीनि भवन्तीत्यर्थ, तथाप्रकारे तथाविधे उपाश्रये नो कल्पते निर्ग्रन्थाना वा निर्ग्रन्थीना वा हेमन्तग्रीष्मेषु—हेमन्तादिग्रीष्मपर्यन्तेषु ऋतुवद्धेषु अण्डसु मासेषु वस्तुम्—अवस्थातु न कल्पते इति पूर्वेण सम्बन्ध, तथा च अण्ड-प्राण-बीज-हस्ति-काया-वश्यायोत्तिङ्गादिसचित्तवस्तुवर्जितत्वात् शुद्धेऽपि उपाश्रये यदि मस्तकादघस्तात् आच्छा-दनतृणादीनि भवेयुस्तदा तस्मिन्नुपाश्रये ऋतुवद्धकालेषु निर्ग्रन्थनिर्ग्रन्थीना वस्तु न कल्पते इति भाव ॥ सू० ३४ ॥

पूर्वं श्रवणादवच्छादनतृणादियुक्ते उपाश्रये निर्ग्रन्थनिर्ग्रन्थीना वासो निषिद्ध, सम्प्रति तद्वैपरीत्येन श्रवणापरिच्छादनतृणादियुक्ते उपाश्रये वासविधिं प्रतिपादयितुमाह—‘से तणेसु वा’ इत्यादि ।

सूत्रम्—‘से तणेसु वा जाव-संताणएसु उप्पिं सवणमायाए कप्पइ निगंथाण वा निगंथीण वा तहप्पगारे उवस्सए हेमंतगिम्हासु वत्थए ॥ सू० ३५ ॥

छाया—अथ तृणेषु वा यावत् सन्तानकेषु उपरि श्रवणमात्रया कल्पते निर्ग्रन्थानां वा निर्ग्रन्थीनां वा तथाप्रकारे उपाश्रये हेमन्तग्रीष्मेषु वस्तुम् ॥ सू० ३५ ॥

चूर्णी—‘से तणेसु वा’ इति । ‘से’ अथ—तृणेषु वा इति—तृण-तृणपुञ्ज-पलाल-पलालपुञ्जेषु अण्ड-प्राण-बीज-हरिता-ऽवश्यायो-त्तिङ्ग-पनक-दकमृत्तिका-मर्कटसन्तानवर्जितेषु यदि ‘उप्पिं सवणमायाए’ उपरि श्रवणमात्रया—कर्णद्वयोपरि छादनतृणादीनि भवेयुस्तदा कल्पते निर्ग्रन्थानां वा निर्ग्रन्थीनां वा तथाप्रकारे—तथाविधे उपाश्रये हेमन्तग्रीष्मेषु-ऋतुवद्वकालेषु हेमन्तादिग्रीष्मपर्यन्तेषु अष्टसु मासेषु वस्तु कल्पते ॥ सू० ३५ ॥

पूर्वं श्रमणानाम् ऋतुवद्वकालेषु उपाश्रयविशेषे वासस्य विधि-निषेधौ प्रतिपादितौ, सम्प्रति तेषामेव वर्षावासे उपाश्रयविशेषे विधि-निषेधौ प्रतिपादयितुं प्रथमं निषेधसूत्रमाह—‘से तणेसु वा’ इत्यादि ।

सूत्रम्—‘से तणेसु वा जाव संताणएसु अहे रयणिमुक्कमउडेसु नो कप्पइ निगंथाण वा निगंथीण वा तहप्पगारे उवस्सए वासावासं वत्थए ॥ सू० ३६ ॥

छाया - अथ तृणेषु वा यावत् सन्तानकेषु अधो रत्निमुक्तमुकुटेषु नो कल्पते निर्ग्रन्थानां वा निर्ग्रन्थीनां वा तथाप्रकारे उपाश्रये वर्षावासे वस्तुम् ॥ सू० ३६ ॥

चूर्णी—‘से तणेसु वा’ इति । पूर्वोक्तेषु तृणादिषु अण्डादिवर्जितेषु सत्त्वपि ‘अहे-रयणिमुक्कमउडेसु’ अधोरत्निमुक्तमुकुटेषु, सूत्रे पञ्चम्यर्थे सप्तमी, तेन—अधोरत्निमुक्तमुकुटात् रत्निन्या हस्ताभ्यां मुक्ताभ्याम् विष्कम्भतया उच्छ्रिताभ्यां निर्मितं मुकुटं अञ्जलिमुकुलितो-च्छ्रितबाहुद्वयरूपं स रत्निमुक्तमुकुटं, मुकुट इति कोऽर्थः । उक्तञ्च—

“मउडो पुण दोरयणी-पमाणओ होइ हु मुणेयच्चो”

मुकुट. पुनर्द्विरत्तिप्रमाणकं सयोजितरत्निद्वयप्रमाणवान् भवति । मस्तकोपरि सयोजित-रत्निद्वयस्थापनं मुकुटाकारत्वेन मुकुट इति कथितम् । तस्मात् एतावत्प्रमाणात् अथ नीचम् आच्छादनतृणादि भवति, तत्रस्थितस्य साधोर्वन्दनादिसमये ऊर्ध्वप्रसारितबाहुद्वयमुकुलिताञ्जलिना आच्छादनतृणादिकं स्पृष्टुं भवेत् तेन न सम्यग् वन्दनादिकं सपद्यते आच्छादनतृणादेर्मस्तकस्य चान्तराले एतावत्प्रमाणमन्तरमावश्यकं येन वन्दनादि सम्यक् सपद्यते, एतावत्प्रमाणादधोवर्त्या-

अडादनतृणादि भवेत् तादृशेषु तृणादिषु सत्सु नो कल्पते निर्ग्रन्थाना निर्ग्रन्थीना तथाप्रकारे उपाश्रये वर्षावासे चातुर्मास्यरूपे फाले वस्तुं न कल्पते इति पूर्वेण सम्बन्ध ॥ सू० ३६ ॥

पूर्वम् उपाश्रयविशेषे वर्षावासे वासनिषेध प्रतिपादित, सम्प्रति तद्वैपरीत्येन उपाश्रयविशेषे वर्षावासे वासविधिमाह—‘से तणेसु वा’ इत्यादि ।

सूत्रम्—से तणेसु वा जाव संताणएसु वा उप्पि रयणिमुक्कमउडेसु कप्पइ निगंथाण वा निगंथीण वा तहप्पगारे उवस्सए वासावासं वत्थए ॥ सू० ३७ ॥

॥ कप्पस्स चउत्थो उडेसो समत्तो ॥ ४ ॥

छाया—अथ तृणेषु वा यावत् सन्तानकेषु उपरि रत्निमुक्तमुकुटेषु कल्पते निर्ग्रन्थाना वा निर्ग्रन्थीना वा तथाप्रकारे उपाश्रये वर्षावासे वस्तुम् ॥ सू० ॥ ३७ ॥

कल्पस्य चतुर्थ उद्देशः समाप्तः ॥४॥

चूर्णी—‘से तणेसु वा’ इति । अथ पूर्वोक्तस्वरूपेषु तृणादिषु अण्डादि वर्जितेषु सत्सु पुन ‘उप्पिरयणिमुक्कमउडेसु’ उपरि रत्निमुक्तमुकुटेषु, अत्रापि पञ्चम्यर्थे सप्तमी बोध्या तेन रत्निमुक्तमुकुटात् पूर्वोक्तस्वरूपाद् उपरि आच्छादनतृणादि भवेत् कल्पते तथाविधे उपाश्रये निर्ग्रन्थाना वा निर्ग्रन्थीना वा वर्षावासे वस्तुमिति ॥ सू० ३७ ॥

इति श्री-विश्वविल्यात-जगद्वल्लभ-प्रसिद्धवाचक-पञ्चदशभाषाकलितललितकलापालापक-

प्रविशुद्धगद्यपद्यनैकग्रन्थनिर्मापक-वादिमानमर्दक-श्रीशाहूत्रपतिकोल्हापुरराजप्रदत्त-

“जैनाचार्य”-पदभूषित-कोल्हापुरराजगुरु-बालब्रह्मचारि-जैनाचार्य-जैन-

धर्म-दिवाकर-पूज्यश्री-घासीलालव्रतिविरचिताया “बृहत्कल्पसूत्रस्य”

चूर्णि-भाष्या-ऽवचूरीरूपाया व्याख्याया

चतुर्थोद्देशक समाप्त ॥४॥

पञ्चमोद्देशकः प्रारभ्यते—

व्याख्यातश्चतुर्थोद्देशकः, सम्प्रति पञ्चमः प्रारभ्यते, तत्र चतुर्थोद्देशकान्तिमसूत्रेण पञ्चमोद्देशकादिसूत्रेण कः सम्बन्धः । इत्यत्राह माप्यकार—‘तणमाइ०’ इत्यादि ।

भाष्यम्—तणमाइवसतिवासे, विही निसेहो य अतिमे वुत्तो ।

होइ जइ तत्थ देवो, देवहियारोऽस्थ भणियव्वो ॥ १ ॥

छाया—तृणादिमयवसतिवासे, विधिर्निषेधश्च अन्तिमे प्रोक्तः ।

भवति यदि तत्र देवः, देवाधिकारोऽत्र भणितव्यः ॥ १ ॥

अवचूरी—‘तणमाइ’ इति । अन्तिमे चतुर्थोद्देशकस्यान्तिमे भागे सूत्रचतुष्टये तृणादि-वसतिवासे तृणादिमयोपाश्रयवासे विधिर्निषेधश्च प्रोक्तः । तत्र तादृश्या वसतौ यदि देव-गुह्यकादिदेवो देवी वा भवति—वसति अतः अत्र पञ्चमोद्देशकस्यादिमे सूत्रचतुष्टये देवाधिकारो भणितव्यः—कथयितव्यो भवतीति ॥ १ ॥

अनेन सम्बन्धेन सम्प्रति तृणादिमयवसतिवासे कदाचित्—देवदेवीनिवासप्रसङ्गात् निर्ग्रन्थमधिकृत्य देवकृतोपसर्गविषयकमिदमादिमं सूत्रमाह—‘देवे य इत्थिरूवं’ इत्यादि ।

सूत्रम्—देवे य इत्थिरूवं विउव्वित्ता निगंथं परिग्गाहिज्जा, तं च निगंथे साइज्जेज्जा, मेहुणपडिसेवणपत्ते आवज्जइ चाउम्मासिय परिहारट्ठाणं अणुग्घा-इयं ॥ सू० १ ॥

छाया—देवश्च स्त्रीरूपं विकुर्व्य निर्ग्रन्थं प्रतिगृहीयात्, तच्च निर्ग्रन्थं स्वादयेत् मैथुनप्रतिसेवनप्राप्तं आपद्यते चातुर्मासिकं परिहारस्थानम् अनुद्धातिकम् ॥ सू० १ ॥

चूर्णी—‘देवे य’ इति । तृणादिमयोपाश्रये वर्तमानं कश्चित् देव—व्यन्तरादि स्त्री-रूप—रमणीयस्त्रीरूपं विकुर्व्य स्वस्य विकुर्वणाशक्त्या निष्पाद्य यदि निर्ग्रन्थं—तत्रस्थितं साधु प्रतिगृहीयात् स्वशरीरसुजादिभिरालिङ्गेत् तच्च प्रतिग्रहणम्—रूपालिङ्गनं यदि निर्ग्रन्थं भ्रमणं अनुमोदयेत् ‘सुन्दरमिदं ललनालिङ्गनम्’ इत्येवम् अनुमोदयेत् तदा स निर्ग्रन्थं मैथुनप्रतिसेवन-प्राप्तं अनासेवितमैथुनोऽपि मैथुनसेवनदोषापन्नं सन् आपद्यते—प्राप्नोति, किमित्याह—चातु-र्मासिकं परिहारस्थानम् अनुद्धातिकं चतुर्गुरुकं प्रायश्चित्तम् ॥ सू० १ ॥

पूर्वं निर्ग्रन्थमाश्रित्य स्त्रीरूपेण देवकृतोपसर्गं प्रतिप्रादित, सम्प्रति निर्ग्रन्थीमाश्रित्य पुरुषरूपेण देवकृतोपसर्गं प्रतिपादयितुमाह—‘देवे य पुरिसरूवं’ इत्यादि ।

सूत्रम्—देवे य पुरिसरूवं विउव्वित्ता निगंथं पडिग्गाहिज्जा, तं च निगंथी साइज्जेज्जा मेहुणपडिसेवणपत्ता आवज्जइ चाउम्मासियं अणुग्घाइयं ॥ सू० २ ॥

छाया—देवश्च पुरुषरूपं विकुर्व्य निर्ग्रन्थीं प्रतिगृहीयात्, तच्च निर्ग्रन्थीं स्वादयेत् मैथुनप्रतिसेवनप्राप्ता आपद्यते चातुर्मासिकं अनुद्धातिकम् ॥ सू० २ ॥

चूर्णी—‘देवे य पुरिसख्वं’ इति । देवश्च तृणादिमयोपाश्रये निवसन् कश्चिद्देवो व्यन्तरादि पुरुषरूप-रमणीयपुरुषाकृतिं विकुर्व्य स्वविकुर्वणाशक्त्या निष्पाद्य निर्ग्रन्थीं तत्रोपाश्रये वसन्तीं साध्वीं प्रतिगृहीयात् स्वशरीरबाह्यादिना समालिङ्गेत् तच्च प्रतिग्रहणम्-पुरुषालिङ्गनं यदि निर्ग्रन्थी स्वादयेत्—‘सुखदोऽयं पुरुषशरीरस्पर्श’ इत्येवमनुमोदयेत् तदा सा निर्ग्रन्थी मैथुनप्रतिसेवनप्राप्ता अनासेवितमैथुनाऽपि समापन्नमैथुनसेवनदोषा सती आपद्यते—प्राप्नोति चातुर्मासिकं अनुद्घातिकम् चतुर्गुरुरूपं प्रायश्चित्तम् निर्ग्रन्थीना परिहारतपो न भवतीति कृत्वा ‘परिहारद्वानं’ इतिपदं निर्ग्रन्थीसूत्रे न प्रोक्तमिति ॥ सू० २ ॥

पूर्वं निर्ग्रन्थीमाश्रित्य पुरुषरूपेण देवकृतोपसर्गो वर्णितः, सम्प्रति निर्ग्रन्थमाश्रित्य स्त्रीरूपेण देवीकृतोपसर्गं प्रतिपादयितुमाह—‘देवी य इत्थिख्वं’ इत्यादि ।

सूत्रम्—देवी य इत्थिख्वं विउव्वित्ता निगंगं पडिग्गाहिज्जा, तं च निगंगं ये साइज्जेज्जा, मेहुणपडिसेवणपत्ते आवज्जइ चाउम्मासियं परिहारद्वानं अणुग्गाइयं ॥ सू० ॥ ३ ॥

छाया—देवी च स्त्रीरूपं विकुर्व्य निर्ग्रन्थं प्रतिगृहीयात्, तच्च निर्ग्रन्थः स्वादयेत्, मैथुनप्रतिसेवनप्राप्तं आपद्यते चातुर्मासिकं परिहारस्थानम् अनुद्घातिकम् ॥ सू० ३ ॥

चूर्णी—‘देवी य इत्थिख्वं’ इति । देवी च स्त्रीरूप-ललितस्त्रीरूपं विकुर्व्य स्ववैक्रियशक्त्या संपाद्य निर्ग्रन्थं प्रतिगृहीयात् स्वशरीरबाह्यादिना आलिङ्गेत्, तच्च प्रतिग्रहणं स्त्रीशरीरालिङ्गनं स्वादयेत्—‘मनोमोदजनकोऽयं स्त्रीस्पर्श’ इत्येवमनुमोदयेत् तदा स निर्ग्रन्थः मैथुनप्रतिसेवनप्राप्तः—अनासेवितमैथुनोऽपि मैथुनसेवनजन्यदोषसंपन्नः सन् आपद्यते—प्राप्नोति चातुर्मासिकं परिहारस्थानम् अनुद्घातिकम्—चतुर्गुरुरूपं प्रायश्चित्तम् ॥ सू० ॥ ३ ॥

पूर्वं निर्ग्रन्थमाश्रित्य स्त्रीरूपेण देवीकृतोपसर्गो वर्णितः, सम्प्रति निर्ग्रन्थीमाश्रित्य पुरुषरूपेण देवीकृतोपसर्गं प्रतिपादयितुमाह—‘देवी य पुरिसख्वं’ इत्यादि ।

सूत्रम्—देवी य पुरिसख्वं विउव्वित्ता निगंगं पडिग्गाहिज्जा, तं च निगंगं ये साइज्जेज्जा, मेहुणपडिसेवणपत्ता आवज्जइ चाउम्मासियं अणुग्गाइयं ॥ सू० ४ ॥

छाया—देवी च पुरुषरूपं विकुर्व्य निर्ग्रन्थीं प्रतिगृहीयात् तच्च निर्ग्रन्थी स्वादयेत्, मैथुनप्रतिसेवनप्राप्ता आपद्यते चातुर्मासिकं अनुद्घातिकम् ॥ सू० ४ ॥

चूर्णी—‘देवी य पुरिसख्वं’ इति । देवी च पुरुषरूपं पुरुषाकृतिं विकुर्व्य स्ववैक्रियशक्त्या नवयौवनसंपन्ना संपाद्य निर्ग्रन्थीं तत्रोपाश्रयस्थिता साध्वीं प्रतिगृहीयात्—स्वशरीरभुजादिना समालिङ्गेत्, तच्च प्रतिग्रहणं समालिङ्गनं निर्ग्रन्थी साध्वी स्वादयेत्—‘सुखजनकोऽयं पुरुषस्पर्श’ इत्येवमनुमोदयेत् तदा सा मैथुनप्रतिसेवनप्राप्ता—अनासेवितमैथुनाऽपि मैथुनसेवनजन्यदोषसंपन्ना सती आपद्यते—प्राप्नोति चातुर्मासिकम् अनुद्घातिकं चतुर्गुरुरूपं प्रायश्चित्तम् ॥ सू० ४ ॥

पूर्वं मैथुनप्रतिसेवनप्राप्तस्य प्रायश्चित्तं प्रोक्तम्, तत्प्रायश्चित्ते न्यूनाधिकाऽऽरोपणाया दीयमानाया निर्ग्रन्थोऽधिकरणं कृत्वाऽन्यं गणं प्रविशेत्तदा तैरन्यगणस्थविरै किं कर्त्तव्यमिति तद्विधिमाह—‘भिक्षू य’ इत्यादि ।

सूत्रम्—भिक्षू य अहिगरणं कट्टु तं अहिगरणं अविओसवित्ता इच्छिज्जा अन्नं गणं उपसपज्जित्ता णं विहरित्ते, कप्पइ तस्स पचराइंदिय छेयं कट्टु परिनिव्व-
विय परिनिव्वविय दोच्चंपि तमेव गणं पडिणिज्जाएयव्वे सिया जहा वा तस्स गणस्स पत्तियं सिया ॥ सू० ५ ॥

छाया—भिक्षुश्च अधिकरणं कृत्वा तदधिकरणम् अव्यवशमस्य इच्छेद् अन्यं गणम् उपसंपद्य विहर्तुम्, कल्पते तस्य पञ्चरात्रिन्दिवं छेद् कृत्वा परिनिर्वाप्य परिनिर्वाप्य द्वितीयमपि तमेव गणं पडिनिर्यातव्यः स्यात् यथा वा तस्य गणस्य प्रीतिकं (प्रत्ययिकं) स्यात् ॥ सू० ५ ॥

चूर्णी—‘भिक्षू य’ इति । भिक्षुश्च श्रमण अधिकरणम्—प्रायश्चित्तदाने न्यूनाधिकतायां कलहं कृत्वा, तद् अधिकरणम् अव्यवशमस्य क्षमापनादिना शान्तं चाकृत्वा इच्छेत् अन्यं गणं गणान्तरम् उपसपद्य—स्वीकृत्य विहर्तुम् वाञ्छेत् अन्यं गणं प्रविशेदिति भावः, एवं स्थितौ कल्पते अन्यगणस्थविराणां तस्य गच्छान्तरादागतस्य भिक्षो पञ्चरात्रिन्दिवम्—पञ्चाहोरात्रकं छेदं कृत्वा—छेदनामकम् प्रायश्चित्तं दत्त्वा परिनिर्वाप्य परिनिर्वाप्य क्रोधादिकषायानलसत्ततं तं मृदुमधुरोप-
देशवचनसलिलसेचनेन तत्कषायानलं भूयो—भूयो विध्यापयित्वा तं सर्वथा शीतलं सपायं द्वितीय-
मपि द्वितीयवारमपि पुनरपि तमेव गणं यस्माद् गणाद् आगतस्तमेव तदीयगणं प्रति स श्रमणं परिनिर्वातव्यं प्रापयितव्यं नेतव्यः स्यात् । किमर्थमित्याह—यथा वा—येन कारणेन तस्य यस्माद् गच्छाद् निर्गतस्तस्य तदीयगच्छस्य ‘पत्तियं’ प्रीतिकं प्रसन्नता, प्रत्ययिकं वा प्रत्ययो विश्वासं तदेव प्रत्ययिकं वैश्वासिकं वस्तु स्यात् तथा विधेयमिति भावः ॥ सू० ५ ॥

पूर्वसूत्रे अधिकरणस्य प्ररूपितत्वेन तदधिकरणं कृत्वाऽनुपशमं प्राप्तं श्रमणो गच्छान्तरं गच्छन् कथञ्चिदुपशमितं पुनस्तमेव गच्छं प्रत्यागच्छन् मार्गे सस्तरणेऽसस्तरणे वा कदाचिद् आहारं गृह्णीयादतो रात्रिमोजननिषेधकं सूत्रचतुष्टयं व्याख्यातुं तावत् प्रथमं सूत्रं व्याचष्टे—‘भिक्षू य’ इत्यादि ।

सूत्रम्—भिक्षू य उग्गयवित्तिं अणत्थमियसंकप्पे संथडिं णिव्वित्तिगिच्छे असणं वा पाणं वा खाइमं वा साइमं वा पडिग्गाहित्ता आहारं आहारेमाणे अहं पच्छा जाणिज्जा—अणुगणं स्मरिणं, अत्थमिणं वा जं च आसयंसि जं च पाणिंसि जं च पडिग्गहे तं विगिंचमाणे वा विसोहेमाणे वा नो अक्कमइ, तं अप्पणा

जम्भामणे अण्णेसिं वा दलमाणे राइभोयणपडिसेवणपत्ते आवज्जइ चाउम्मासिय परि-
हारद्वान्ण अणुग्गइय ॥ सू० ६-१ ॥

छाया—भिक्षुश्च उद्भूतवृत्तिकः अनस्तमितसंकल्पः संस्तृतो निर्विचिकित्स अशन
वा पानं वा खाद्यं वा स्वाद्यं वा प्रतिगृह्य आहारम् आहरन् अथ पश्चादेव जानीयात्—अनुद्भूत
सूर्योऽस्तमितो वा, स यच्च आस्ये, यच्च पाणौ, यच्च प्रतिग्रहे तद् विविञ्चन् वा
विशोधयन् वा नो अतिक्रामति, तद् आत्मना भुञ्जान अन्येभ्यो वा ददानो रात्रिभो-
जनप्रतिसेवनप्राप्त आपद्यते चातुर्मासिक परिहारस्थानम् अनुद्घातिकम् ॥ सू० ६ ॥

चूर्णी—‘भिक्षू य’ इति । भिक्षुश्च, कीदृश स उद्भूतवृत्तिकः, उद्भूते उदय प्राप्ते सूर्ये वृत्ति
समययात्रानिर्वाहकभिक्षाकरणादिव्यवहारो यस्य स उद्भूतवृत्तिकः, सूर्योद्गमनान्तरमेव आहारोदि-
क्रियाकारकः, पुनश्च अनस्तमितसंकल्प अनस्तमिते—अस्तमप्राप्ते सूर्ये सूर्यास्तमनात् प्रागेव
संकल्प आहारादिग्रहणनियमो यस्य स अनस्तमितसंकल्प सूर्योदयानन्तर सूर्यास्तगमनात्प्रागेव
सूर्योपस्थितिकाले एव आहारादिग्रहणनियमवान् इत्यर्थः, अत एव सस्तृत समर्थ दिवसभोजन-
नियमवान्, एनादृशो भिक्षु—श्रमण निर्विचिकित्स निर्गता अपगता विचिकित्सा—सयमात्मक-
चित्तवृत्तिविशेषरूपा यस्मात् स निर्विचिकित्स अन्यदीपादिज्योति प्रकाशादिकारणवशात् सूर्य-
उदय प्राप्तः, नास्त गतो वा सूर्यः, इत्येव निश्चयमापन्न सन् अशन वा ४ अशनादिचतु-
र्विधमाहारम् प्रतिगृह्य—आदाय आहारमाहरन् भुञ्जान भोक्तुमारब्धः, अथ यदि पश्चात् तदन-
न्तर भोजनप्रारम्भानन्तर जानीयात् अनुद्भूत सूर्यं नोदय प्राप्त सूर्यः, वा—अथवा अस्तमितो वा
अस्तं प्राप्तो वा सूर्यः, इत्येव निश्चिनुयात्—जानीयात् तदा तादृश्या परिस्थितौ स श्रमण यच्च
अशनादि आस्ये—मुखे कवलीकृत्य क्षिप्त भवेत् यच्च अशनादिक पाणौ—हस्ते मुखे प्रक्षेप्तु गृहीतम्,
यच्च अशनादि प्रतिग्रहे पात्रे स्थित वर्तते तत् विविञ्चन् परिष्ठापयन् विशोधयन् पात्रं निर्लेप
कुर्वन् नो अतिक्रामति तीर्थकृदाज्ञा नोल्लङ्घयति, सर्वथैव तथाविधाशनादि परिष्ठापयन् पात्रं च
निर्लेप कुर्वन् स श्रमण आराधको भवति न विराधक इति । यदि पुन तद् अशनादिकम् आत्मना
ना स्वयं भुञ्जान आहरन्, तथा अन्येभ्यो वा श्रमणादिभ्यो ददानो भवेत् तदा अभुक्तदा-
हारोऽपि रात्रिभोजनप्रतिसेवनप्राप्त रात्रिभोजनदोषापन्न सन् आपद्यते चातुर्मासिक परिहार-
स्थानम् अनुद्घातिकम् चतुर्गुरुरूप प्रायश्चित्त प्राप्नोतीति ॥ सू० ६-१ ॥

पूर्वं सस्तृतस्य सूर्योदय-सूर्यानस्तमितविषये निर्विचिकित्सितस्य—निश्चकस्याहारविधि-
रुक्तः, सम्प्रति पुन सस्तृतस्यैव सूर्यानुद्भूतास्तमितविषये विचिकित्तासमापन्नस्य—सशयापन्नस्य
अशनादिविषये प्रायश्चित्तमाह—‘भिक्षू य’ इत्यादि ।

सूत्रम्—भिक्षू य उगयवित्तिष्ण अण्णत्थमियसंकप्पे संधडिष्ण वित्तिगिच्छा-
समावन्ने असण वा पाणं वा खाइम वा साइमं वा पडिग्गाहिता आहार आहारे-

माणे जाव अन्नेसि वा दलमाणे राइभोयणपडिसेवणपत्ते आवज्जइ चाउम्मासियं परिहारद्वाणं अणुग्घाइयं ॥ सू० ७-२ ॥

छाया--भिक्षुश्च उद्रतवृत्तिकः अनस्तमितसंकल्पः संस्तुतः विचिकित्सासमापन्नः अशन वा पान वा खाद्यं वा स्वाद्यं वा प्रतिगृह्य आहारम् आहरन् यावत् अन्येभ्यो वा ददानः रात्रिभोजनप्रतिसेवनप्राप्त. आपद्यते चातुर्मासिकं परिहारस्थानम् अनुद्घातिकम् ॥ सू० ७-२ ॥

चूर्णी--'भिक्षु य' इति । भिक्षुश्च उद्रतवृत्तिक अनस्तमितसंकल्प पूर्वोक्तस्वरूपः, संस्तुतः--समर्थ न तु ग्लानादि स विचिकित्सासम्पन्न 'किमुदितोऽनुदितो वा सूर्य', यद्वा किमस्तं गत सूर्योऽनस्त गतो वा' इत्येवं सशयमारूढः सन् अशन वा ४-अशनादिचतुर्विध-माहारं प्रतिगृह्य-गृहस्थगृहादानीय आहारम्-तदानीतमाहारम् आहरन् भुञ्जान 'जाव' इति यावत्, यावत्पदेन पूर्वोक्त पाठोऽत्र संग्राह्यः, तथाहि--'अहं पुच्छा' इत्यादि, अथ पश्चात् जानी-यात् अनुद्रत सूर्य अस्तमितो वा, तदा स यच्च आस्ये-मुखे, यच्च पाणौ-हस्ते, यच्च, प्रतिग्रहे पात्रे वर्तते तद् विविञ्चन्-परिष्ठापयन् वा विशोधयन् मुखहस्तपात्रादिकं निर्लेपं कुर्वन् वा स नो अतिक्रामति भगवदाज्ञा नोल्लङ्घयति, यदि पुन तद् अशनादि आत्मना-स्वयं भुञ्जान, इत्येतपर्यन्त पाठ यावत्पदग्राह्यः, 'अन्नेसि वा' इत्यादि, अन्येभ्यो वा ददान स रात्रिभोजन-प्रतिसेवनप्राप्त रात्रिभोजनदोषापन्न सन् आपद्यते चातुर्मासिक परिहारस्थानम् अनुद्घातिकम् चतुर्गुरुकरूपं प्रायश्चित्तम् ॥ सू० ७-२ ॥

पूर्वं संस्तुतस्य विचिकित्सासमापन्नस्य प्रायश्चित्तं प्रोक्तम्, सम्प्रति असंस्तुतस्य निर्विचि-कित्सितस्य प्रायश्चित्तमाह--'भिक्षु य' इत्यादि ।

सूत्रम्--'भिक्षु य उग्गयवित्तिणं अणत्थमियसंकल्पे असंथडिणं निव्वित्तिगिच्छे असणं व पाणं वा खाइम वा साइमं वा पडिग्गाहिच्चा आहार आहारेमाणे जाव अन्ने-सि वा दलमाणे राइभोयणपडिसेवणपत्ते आवज्जइ चाउम्मासियं परिहारद्वाणं अणुग्घाइयं ॥ सू० ८-३ ॥

छाया--भिक्षुश्च उद्रतवृत्तिकः अनस्तमितसंकल्पः असंस्तुतः निर्विचिकित्सः अशन वा पान वा खाद्यं वा स्वाद्यं वा प्रतिगृह्य आहारम् आहरन् यावत् अन्येभ्यो वा ददानः रात्रिभोजनप्रतिसेवनप्राप्त. आपद्यते चातुर्मासिकं परिहारस्थानम् अनु-द्घातिकम् ॥ सू० ८-३ ॥

चूर्णी--'भिक्षु य' इति । भिक्षुश्च उद्रतवृत्तिक अनस्तमितसंकल्प दिवसमात्रभोजी-त्यर्थं स असंस्तुतः--असमर्थ ग्लानवादियुक्त अव्यविहारखिन्न, क्षपक मासक्षमणादितपो-युक्तो वा निर्विचिकित्स विचिकित्सारहित - सूर्योदय-सूर्यास्तमितरूपसंशयवर्जित सूर्य उद्रत

नास्त गतो वा इत्येवं निश्चयवान् सन् अशन वा ४ अशनादिचतुर्विधमाहार प्रतिगृह्य तमाहारमाहरन्, इत्यादि शेष सर्वं पूर्वसूत्रवदेव व्याख्येयम् । सू० ८-३ ॥

पूर्वं असस्तृतस्य निर्विचिकित्सितस्य प्रायश्चित्तमुक्तम्, सम्प्रति असस्तृतस्यैव विचिकित्सासंपन्नस्य प्रायश्चित्तमाह- 'भिक्षू य' इत्यादि ।

सूत्रम्--भिक्षू य उग्रायवित्तिष्ण अण्थमियसंकल्पे असंथडिष्ण वित्तिगिच्छासमावन्ने असणं वा पाणं वा खाइमं वा साइमं वा पडिग्माहिता आहारं आहारेमाणे जाव अन्नेसिं वा दलमाणे राइभोयणपडिसेवणपत्ते आवज्जइ चाउम्मासियं परिहारद्वणं अणुग्घाइयं ॥ सू० ९-४ ॥

छाया--भिक्षुश्च उद्गतवृत्तिक. अनस्तमितसंकल्प. असस्तृतो विचिकित्सासमापन्न अशन वा पानं खाद्यं वा स्वाद्यं वा प्रतिगृह्या आहार आहरन् यावत् अन्येभ्यो वा दद्यान् रात्रिभोजनप्रतिसेवनप्राप्त. आपद्यते चातुर्मासिक परिहारस्थानम् अनुद्घातिकम् ॥ सू० ९-४ ॥

चूर्णी--'भिक्षू य' इति । भिक्षुश्च उद्गतवृत्तिक अनस्तमितसंकल्प असस्तृत असमर्थ-ग्लानो मासक्षपक अध्वखिन्नो वा विचिकित्सासमापन्न-सूर्यस्य उदयास्तमितविषयक-शङ्कासम्पन्न अशन वा ४ अशनादिचतुर्विधमाहारं प्रतिगृह्य तमाहारम् आहरन्, इत्यादि शेष सर्वम् असस्तृतस्य निर्विचिकित्सासूत्रवद व्याख्येयमिति ।

अत्रेदमवधेयम्-प्रथम सूत्रम्-निर्विचिकित्स-सशयरहित सस्तृत-समर्थ श्रमणमधिकृत्य प्रतिपादितम् १ । द्वितीय सूत्रम्-विचिकित्सासमापन्न-सशययुक्त सस्तृत-समर्थ श्रमणमधिकृत्य प्रोक्तम् २ । तृतीय सूत्रम्-असस्तृतम्-असमर्थ निर्विचिकित्स-सशयरहित श्रमणमधिकृत्य प्ररूपितम् ३ । चतुर्थ सूत्रम्-असस्तृतम्-असमर्थ विचिकित्सासमापन्न-सशयापन्न श्रमणमधिकृत्यामिहितम् ४ । इति चत्वारि सूत्राणि व्याख्यातानि ॥ सू० ९-४ ॥

पूर्वं श्रमणानां रात्रिभोजनप्रतिसेवनप्राप्तौ प्रायश्चित्तं प्रतिपादितम्, सम्प्रति, रात्रिभोजनप्रस्तावादेव रात्रौ समागतोद्दालस्य गिलने प्रायश्चित्तं प्रतिपादयति--'इह खलु' इत्यादि ।

सूत्रम्--इह खलु निगगथस्स वा निगगंथीए वा राओ वा वियाळे वा सपाणे समोयणे उग्गाले आगच्छेज्जा, त विगिंचमाणे वा विसोहेमाणे वा नो अइक्कमइ, तं उग्गालित्ता पच्चोगिलमाणे राइभोयणपडिसेवणपत्ते आवज्जइ चाउम्मासियं परिहारद्वणं अणुग्घाइयं ॥ सू० १० ॥

छाया--इह खलु निग्रन्थस्य वा निग्रन्थ्या वा रात्रौ वा विकाले वा सपानः सम्भोजन उद्दाल आगच्छेत् तं विविञ्चन् वा विशेषयन् वा नो अतिक्रामति, तम् उद्गीर्य प्रत्यवगिलन् रात्रिभोजनप्रतिसेवनप्राप्त आपद्यते चातुर्मासिक परिहारस्थानम् अनुद्घातिकम् ॥ सू० १० ॥

चूर्णी—‘उह ररुळु’ इति । उह खलु जिनप्रवचने ग्रामादौ वा वर्तमानस्य निर्ग्रन्थस्य वा निर्ग्रन्थ्या वा रात्रौ वा विकाले सन्ध्याकाले रात्र्यन्ते वा यदि सपान—पानकद्रव्यसहित, समोजन-भुक्तभोजनद्रव्यसहित उद्गाल उत् ऊर्ध्वं मुखाभिमुख गर्लति वातादिप्रकोपेन मुखे समागच्छ-तीति उद्गाल जलमिश्रितरसीभूतपानभोजनद्रव्ययुक्त उद्गार आगच्छेत्, तथा च यदि कदाचित् सिक्थवर्जित केवल किञ्चित् पानीयमुद्गारेण सह मुखे आगच्छेत्, कदाचित् केवलं क्रूरा-दिसिक्थं वा आगच्छेत्, कदाचित् तदुभय वा आगच्छेत् तदा तम् उद्गाल विविचन् वहि परि-ष्ठापयन् विशोधयन् बलादिना मुखशुद्धिं कुर्वन् स मिश्रु नो—नैव अतिक्रामति तीर्थकराज्ञा नोल्ल-ङ्घयति, एव कुर्वन् भिक्षुराराधक एव नो विराधक इति भाव । किन्तु त-पानभोजनसहितमुद्गालम् उद्गीर्य तस्य उद्गीर्णं कृत्वा मुखे समारुप्येत्यर्थं प्रत्यवगिल्न पुन कण्ठादध उत्तारयन् स रात्रिभोजनप्रतिसेवनप्राप्त अकृतरात्रिभोजनोऽपि रात्रिभोजनदोषापन्नं सन् आपद्यते चातुर्मा-सिक परिहारस्थानम् अनुद्धातिक चतुर्गुरुकरूपं प्रायश्चित्तमिति ॥ सू० १० ॥

पूर्वं श्रमणस्य रात्रौ समागतसपानसमोजनोद्गालस्य प्रत्यवगिल्ने प्रायश्चित्तमुक्तम्, सम्प्रति समागतस्य प्राणबीजादियुक्ताहारस्य किं कर्तव्यमिति तद्विधिमाह—‘निर्गन्धस्स वा’ इत्यादि ।

सूत्रम्—निर्गन्धस्स वा गाहावङ्कुलं पिण्डवायपडियाए अणुप्पचिट्ठस्स अंतो पडिग्गहंसि पाणाणि वा वीयाणि वा रए वा परियावज्जेज्जा त च संचाएइ विगि-चित्तए वा विसोहित्तए वा तं पुव्वामेव लाइय विसोहिय विसोहिय तज्जो संजयामे वा भुंजेज्ज वा पिवेज्ज वा तं च नो संचाएइ विगिचित्तए वा विसोहित्तए वा तं नो अप्पणा भुंजिज्जा नो अन्नेसि दावए, एगते बहुफासुए थडिले पडिलेहिता पमज्जित्ता परिट्ठवेयव्वेसिया ॥ सू० ११ ॥

छाया—निर्ग्रन्थस्य च गाथापतिकुलं पिण्डपातप्रत्ययेन अनुप्रविष्टस्य अन्तःप्रति-ग्रहे प्राणा वा बीजानि वा रजो वा पर्यापतेत्, तच्च शक्नोति विवेक्तुं वा विशोधयितुं वा, तत् पूर्वमेव लात्वा विशोध्य विशोध्य तत् संयत एव भुञ्जीत वा पिवेद् वा, तच्च नो शक्नोति विवेक्तुं वा विशोधयितुं वा, तद् नो आत्मना भुञ्जीत, नो अन्येभ्यो दद्यात् एकान्ते बहुप्रासुके स्थण्डिले प्रत्युपेक्ष्य प्रमृज्य परिष्ठापयितव्यं स्यात् ।

चूर्णी—‘निर्गन्धस्स’ इति । निर्ग्रन्थस्य श्रमणस्य गाथापतिकुलं—गृहस्थगृह पिण्डपात-प्रत्ययेन भिक्षाग्रहणनिमित्तेन अनुप्रविष्टस्य गतस्य तत्र अन्तःप्रतिग्रहे पात्राभ्यन्तरे यदि प्राणा वा द्वीन्द्रियादयः, बीजानि वा वनस्पतिकायविशेषरूपाणि, रजो वा सचित्तधूली सचित्तपृथिवी-कायविशेष, अग्निकण तेजस्कायो वा पर्यापतेत् आगच्छेत् तदा तच्च प्राणादिजातं यदि ‘संचाएइ’ इति शक्नोति विवेक्तुम्—पृथक्कर्तुम्, विशोधयितुम्—सर्वथापृथक्कर्तुम्, तथा तत् द्वीन्द्रिया-

दिजोवं पूर्वमेव प्रथममेव लात्वा हस्तादिना गृहीत्वा प्रतिलेख्य प्रतिलेख्य सर्वथैव अपनीयापनीय पात्रमध्याद् निस्सार्य २, तत तदनन्तर सयत एव यतनया भुञ्जीत वा पिवेद् वा । यदि पुन तच्च प्राणादि-द्वीन्द्रियादिजीव 'नो संचाए' इति नो शक्नोति विवेकु निस्सारयितुम् वा पृथक्कर्तुम्, विशेषयितु वा विशेषतो दूरीकर्तुं यदि न शक्नोति तदा तत् द्वीन्द्रियादि-युक्त भक्तपान नो आत्मना स्वय भुञ्जीत नो वा अन्येभ्य श्रमणादिभ्यो दद्यात्, तर्हि किं कुर्यात् ? इत्याह-तद् भक्तपानम् एकान्ते विजने बहुप्रासुके अत्यतप्रासुके अवश्यायोत्तिङ्गादि-रहिते स्थाने प्रत्युपेक्ष्य चक्षुषा सम्यग् निरीक्ष्य, प्रमृज्य रजोहरणेन प्रमार्जनं कृत्वा परिष्ठाप-यितव्यं स्यात्, तस्य प्राणादिमिश्रितभक्तपानस्य परिष्ठापनं कर्त्तव्यं न तु स्वयं भोक्तव्यं नाप्यन्येभ्यो वा दातव्यमिति भावः ॥ सू० ११ ॥

पूर्वमाहारसूत्रे प्राणपदेन त्रसाना, बीजपदेन वनस्पतिकायाना, रजोग्रहणेन पृथिव्यग्निकायाना, वायो सर्वत्रान्तर्गतत्वेन वायुकायाना च ग्रहणं कृतमिति कायपञ्चकमुक्तम्, सम्प्रति अत्र सूत्रे षष्ठमप्यायमधिकृत्य भोजनविधिं प्रतिपादयति-'निर्गन्धस्स य' इत्यादि ।

सूत्रम्—निर्गन्धस्स य गाहावङ्कुलं पिण्डवायपडियाए अणुप्पविट्ठस्स अंतो पडिगहंसि दगे वा दगरए वा दगफुसिए वा परियावज्जेज्जा, से य उसिणे भोयणजाए भोत्तव्वे सिया, से य सीए भोयणजाए त नो अप्पणा भुंजिज्जा नो अन्नेसि दावए, एगंते बहुफासुए थडिले परिट्टवेयव्वे सिया ॥ सू० १२ ॥

छाया—निर्गन्धस्य च गाथापतिकुलं पिण्डपातप्रत्ययेन अनुप्रविष्टस्य अन्तः प्रतिग्रहे दक वा दकरजो वा दकपृषद् वा पर्यापतेत् तच्च ढष्ण भोजनजात भोक्तव्यं स्यात्, अथ च शीतं भोजनजातं तत् नो आत्मना भुञ्जीत, नो अन्येभ्यो दद्यात् एकान्ते बहुप्रासुके स्थण्डिले परिष्ठापयितव्यं स्यात् ॥ सू० १२ ॥

चूर्णी—'निर्गन्धस्स य' इति । निर्गन्धस्य च गाथापतिकुलं पिण्डपातप्रत्ययेन अनु-प्रविष्टस्य अन्तः प्रतिग्रहे पात्राम्यन्तरे दक वा अप्कायसमूहरूपम्, दकरजो वा उदकविन्दुर्वा-दकपृषत्—उदकशीकरो जलकणो वा पर्यापतेत्, तच्च पात्रस्थितं भोजनजातं यदि उष्णं भवेत् तदा तद् भोजनजातं श्रमणस्य भोक्तव्यं भोजनयोग्यं स्यात्, श्रमणेन तद् भोक्तव्यम्, उष्णपतितदकादे शस्त्रपरिणतत्वेनाचित्तत्वसद्भावात् । तदपि भोजनजातं यदि शीतं भवेत् तदा तद् भोजनजातं पतितदकादे शस्त्राऽपरिणतत्वेन सचित्तत्वसद्भावात् नो आत्मना स्वयं भुञ्जीत नापि च तद् अन्येभ्यो दद्यात् अपितु तद् भोजनजातम् एकान्ते बहुप्रासुके स्थण्डिले परिष्ठापयि-तव्यं स्यादिति । अत्र दक—दकरजं प्रमृतीनां परिमाणकृतो मेदो बोध्यः, तथाहि—दकपदेन प्रमृताप्यायरूपमुदकं गृह्यते, दकरजपदेन उदकविन्दुरुच्यते, दकपृषत्पदेन पुनः पानीये-ऽन्यत्र प्रक्षिप्यमाणे वायुप्रेरितास्तत्रागत्य प्रपतन्तो जलकणाः प्रतिगृह्यन्ते इति विवेकः ॥ सू० १२ ॥

पूर्वं प्राणातिपातादिरक्षणवक्तव्यता प्रतिपादिता, सम्प्रति ब्रह्मचर्यव्रतरक्षणार्थमिन्द्रियविषये श्रोतोविषये च क्रमशः सूत्रद्वयं प्रतिपादयन् प्रथममिन्द्रियविषयं निर्ग्रन्थीसूत्रमाह—
'निर्ग्रन्थी' इत्यादि ।

सूत्रम्—निर्ग्रन्थी रात्रौ वा विद्याले वा उच्चारं वा पासवर्णं वा विगिचमाणी ए वा विसोहेमाणी ए वा अन्नयरे पशुजाइ ए वा पक्खिजाइ ए वा अन्नयरं इन्द्रियजायं परा-
मुसेज्जा, तं च निर्ग्रन्थी साइज्जेज्जा, हत्थकम्मपडिसेवणपत्ता आवज्जइ चाउम्मासियं
अणुग्घाइयं ॥ सू० १३ ॥

छाया—निर्ग्रन्थ्याः रात्रौ वा विकाले वा उच्चारं वा प्रसवर्णं वा विविञ्चत्या
वा विशोधयन्त्या वा अन्यतरः पशुजातीयो वा पक्षिजातीयो वा अन्यतरद्विन्द्रियजातं
परामृशेत्, तं च निर्ग्रन्थी स्वादयेत् हस्तकर्मप्रतिसेवनप्राप्ता आपद्यते चातुर्मासिकम्
अनुद्घातिकम् ॥ सू० १३ ॥

चूर्णी—'निर्ग्रन्थी' इति । निर्ग्रन्थ्या—श्रमण्या रात्रौ वा रजनीसमये, विकाले वा
पूर्वापरसन्ध्यासमये उच्चारं वा सज्ञाम्, प्रसवर्णं वा कायिकीलक्षणम्, विविञ्चत्या वा परिष्ठापयन्त्या,
विशोधयन्त्या वा शुद्धिं कुर्वन्त्या तत्समये अन्यतरं कश्चिद् एकतरं पशुजातीयो वा वानरादि,
पक्षिजातीयो वा मयूरादि यदि अन्यतरत्—किमपि एकतरत् इन्द्रियजातम्—स्तनकपोलमुखनयन-
पाणिषादादिकम् अङ्गविशेषं परामृशेत्-स्पृशेत्, अथ तं च वानरादिस्पर्शं निर्ग्रन्थी स्वादयेत्
'मुखदोऽयं स्पर्श' इत्येवमनुमोदयेत्, तदा हस्तकर्मप्रतिसेवनप्राप्ता अकृतहस्तकर्माऽपि
हस्तकर्मप्रयुक्तदोषापन्ना सती आपद्यते चातुर्मासिकम् अनुद्घातिकं—चतुर्गुरुकरूप
प्रायश्चित्तं प्राप्नोति ॥ सू० १३ ॥

पूर्वमिन्द्रियविषयकं प्रथमं सूत्रं प्रतिपादितम्, सम्प्रति श्रोतोविषयं द्वितीयं निर्ग्रन्थी
सूत्रमाह—'निर्ग्रन्थी' इत्यादि ।

सूत्रम्—निर्ग्रन्थी रात्रौ वा विद्याले वा उच्चारं वा पासवर्णं वा विगिच-
माणी ए वा विसोहेमाणी ए वा अन्नयरे पशुजाइ ए वा पक्खिजाइ ए वा अन्नयरंसि
सोयंसि ओगाहिज्जा, तं च निर्ग्रन्थी साइज्जेज्जा, मेहुणपडिसेवणपत्ता आवज्जइ
चाउम्मासियं अणुग्घाइयं ॥ सू० १४ ॥

छाया—निर्ग्रन्थ्या रात्रौ वा विकाले वा उच्चारं वा प्रसवर्णं वा विविञ्चत्या
वा विशोधयन्त्या वा अन्यतरः पशुजातीयो वा पक्षिजातीयो वा अन्यतरस्मिन् श्रोतसि
अवगाहेत्, तच्च निर्ग्रन्थी स्वादयेत् मैथुनप्रतिसेवनप्राप्ता आपद्यते चातुर्मासिकम्
अनुद्घातिकम् ॥ सू० १४ ॥

चूर्णी—'निर्ग्रन्थी' इति । निर्ग्रन्थ्या रात्रौ विकाले वा उच्चारप्रसवर्णं परिष्ठापयन्त्या
वा शुद्धिं कुर्वन्त्या वा तत्समये अन्यतरं कश्चिदेकं पशुजातीयो वा प्राणी वानरादि

पक्षिजातीयो वा प्राणी-हंसमयूरादि यदि अन्यतरस्मिन् कस्मिंश्चित् श्रोतसि-योनिकक्षा-जघनादिसन्धिरूपे विवरे अवगाहेत स्वीय किमपि अङ्ग प्रवेशयेत्, तच्च योन्यादौ वानरादीनामङ्गावगाहनं स्वादयेत् 'कीदृशमिदं सुखदमवगाहनम्' इत्येवमनुमोदयेत्-तदवगाहनेन मनसि सुखमनुभवेत् तदा मा निर्ग्रन्थी मैथुनप्रतिसेवनप्राप्ता-अनासेवितमैथुनाऽपि मैथुनसेवनजन्यदोषापन्ना सती आपद्यते चातुर्मासिकमनुदघातिकं प्रायश्चित्तम् ॥ सू० १४ ॥

पूर्वं ब्रह्मचर्यव्रतविषया दोषा प्रतिपादिता, ते च दोषा प्रायः एकाकिन्या संभवन्तीति सम्प्रति निर्ग्रन्थ्या एकाकिन्या स्थित्यादिनिषेधविषयकं सूत्रचतुष्टयं प्रतिपादयति-'नो कप्पइ निगंथीए' इत्यादि ।

सूत्रम्—नो कप्पइ निगंथीए एगाणियाए होत्तए ॥ सू० १५ ॥

छाया—नो कल्पते निर्ग्रन्थ्या एकाकिन्या भवितुम् ॥ सू० १५ ॥

चूर्णी 'नो कप्पइ' इति । नो कल्पते निर्ग्रन्थ्या एकाकिन्या असहायया भवितुम्, निर्ग्रन्थ्या एकाकिन्या कदापि न भवितव्यम् स्त्रीशरीरस्य पुरुषस्पृहणीयत्वेन दृढसहननघृतिबलादिराहित्येन च बलात्कारादिसद्भावे ब्रह्मचर्यव्रतभङ्गदोषप्रसङ्गात् ॥ सू० १५ ॥

सूत्रम्—नो कप्पइ निगंथीए एगाणियाए गाहावइकुल पिंडवायपडियाए निक्खमित्तए वा पविसित्तए वा ॥ सू० १६ ॥

छाया—नो कल्पते निर्ग्रन्थ्या एकाकिन्या गाथापतिकुलं पिण्डपातप्रत्ययेन निष्क्रमितुं वा प्रवेष्टुं वा ॥ सू० १६ ॥

चूर्णी—एवम् एकाकिन्या गाथापतिकुलं-गृहस्थगृहं पिण्डपातप्रत्ययेन आहारादिग्रहणनिमित्तं निष्क्रमितुम् उपाश्रयाद् गृहस्थगृहे भक्तपानाद्यर्थं निस्सर्तुम्, तथा प्रवेष्टुं गृहस्थगृहे प्रवेशं कर्तुम् न कल्पते ॥ सू० १६ ॥

सूत्रम्—नो कप्पइ निगंथीए एगाणियाए बहिया वियारभूमिं वा विहारभूमिं वा निक्खमित्तए वा पविसित्तए वा ॥ सू० १७ ॥

छाया—नो कल्पते निर्ग्रन्थ्या एकाकिन्या बहिर्विचारभूमिं वा विहारभूमिं वा निष्क्रमितुं वा प्रवेष्टुं वा ॥ सू० १७ ॥

चूर्णी—एवम् एकाकिन्या बहि उपाश्रयाद्बहि विचारभूमिं संज्ञाभूमिम् निष्क्रमितुं वा उपाश्रयात्, प्रवेष्टुं वा संज्ञाभूमौ न कल्पते, तथा विहारभूमिं स्वाध्यायादिभूमौ वा निष्क्रमितुम् उपाश्रयात्, प्रवेष्टुम्-स्वाध्यायभूमौ एकाकिन्या न कल्पते ॥ सू० १७ ॥

सूत्रम्—नो कप्पइ निगंथीए एगाणियाए गामाणुगामं दइज्जित्तए वा वासा-
वासं वा वत्तए ॥ सू० १८ ॥

छाया—नो कल्पते निर्ग्रन्थ्या एकाकिन्या ग्रामानुग्रामं द्रोतुं वा वर्षावासं वा वस्तुम् ॥ सू० १८ ॥

चूर्णी—एवमेव एकाकिन्या निर्ग्रन्थ्या ग्रामानुग्रामम् एकस्माद् ग्रामाद् ग्रामान्तरं द्रोतुम् विहर्तुम्, तथा वर्षावास चातुर्मास्यनिमित्तं वस्तु न कल्पते ॥ सू० १८ ॥

पूर्वं निर्ग्रन्थ्या एकाकिनीत्वं निषिद्धम्, सम्प्रति श्रमणानामचेलकत्वस्य भगवता प्रतिपादितत्वेन काचित् श्रमणी चापि अचेलकत्वं कर्तुमिच्छेदतस्तासामचेलकत्वं प्रतिषेधयन्नाह—
'नो कप्पइ' इत्यादि ।

सूत्रम्—नो कप्पइ निगंथीए अचेलियाए होत्तए ॥ सू० १९ ॥

छाया—नो कल्पते निर्ग्रन्थ्या अचेलिकया भवितुम् ॥ सू० १९ ॥

चूर्णी—'नो कप्पइ' इति । नो कल्पते निर्ग्रन्थ्या श्रमण्या अचेलिकया—चेलं वृक्षं, न चेलो वृक्षं यस्या सा अचेल, अचेल एव अचेलिका वृक्षवर्जिता, तथा वृक्षरहितया भवितुम्—अवस्थातु न कल्पते इति पूर्वेण सम्बन्धः, साध्या वृक्षरहितया न भवितव्यम्—साध्वी वृक्षरहिता न भवेदिति भावः । अनेन साध्वीनां जितकल्पो निषिद्ध इत्यवगन्तव्यम्, तासां तादृशसंहननाभावात् । तरुणस्तेनकादिकृतोपसर्गजन्ये भये उपस्थिते तन्निवारणसामर्थ्याभावात्साध्वी वृक्षवर्जिता भवितु न शक्नोतीति तस्या अचेलकत्वं भगवता निषिद्धम् । वृक्षरहितां साध्वीं दृष्ट्वा स्त्रीशरीरस्य पुरुषमोहकत्वभावात् तरुणादिश्चतुर्थसेवनादिकं कर्तुं साहसं कुर्यात्, एव यदा कुलटाऽपि तावद् व्यभिचारिणी अपि वृक्षरहिता भवितुं नेच्छति तदा किमुत वक्तव्यं कुलीनानां साध्वीनां विषये, यत् न ताः कदापि वृक्षरहिता भवितुं वाञ्छन्तीति तात्पर्यम् । पुनश्च अचेलकतां प्रतिपन्नानां श्रमणीनां लोकापवादनन्दितानां तीर्थोच्छेदो भवति, वृत्तिश्च तासां दुर्लभा भवति । एवं विवक्षा श्रमणीमवलोक्य लोको वदति—“स्त्रीणां लज्जा विमूषणम्” इति वचनात् कुत्र गता आसां लज्जा ? इति प्रव्रज्या ग्रहीतुम् अभिमुखीभूतानामपि प्रव्रज्याग्रहणत् परावर्त्तनं स्यात् । अन्यो वा कश्चित् प्रव्रज्याग्रहणतस्मा निवारयेत् । लोकास्तत्कुटुम्बजनान् एव कथयन्ति यत्—युष्मदीया दुहितरं स्नुषा वा या पूर्वं चन्द्रमूर्यकिरणैरस्पृष्टमात्रा आसन् ता सम्प्रति प्रव्रजितावस्थायां सर्वजनदृष्टिस्पृष्टमात्रा सर्वलोकपुरतो विवक्षा हिण्डन्ते, कीदृशी चैषा प्रव्रज्या ? लोकैरेवमुक्ते तत्कुटुम्बिनो भूयस्ता स्वग्रहमानयन्ति । अनेन प्रवचनोद्वाहोऽवश्यम्भवी । इत्याद्यनेकदोषसमवात् साध्वीभिरचेलार्भिर्न भवितव्यमिति भावः ॥ सू० १९ ॥

पूर्वं निर्ग्रन्थीनामचेलकत्वं निषिद्धम्, सम्प्रति तासां पात्ररहितत्वं प्रतिषेधयितुमाह—

'नो कप्पइ' इत्यादि ।

सूत्रम्—नो कप्पइ निगंथीए अपाइयाए होत्तए ॥ सू० २० ॥

छाया—नो कल्पते निर्ग्रन्थ्या अपात्रिकया भवितुम् ॥ सू० २० ॥

चूर्णी—‘नो कप्पइ’ इति । नो कल्पते निर्ग्रन्थ्या अपात्रिकया पात्ररहितया भवितुम् अवस्थातुम्, पात्रराहित्ये आहारशौचादिक्रियाया अप्यसम्भवेन लोकनिन्दासद्भावात् ।

पात्र विना यत्र तत्रैव साध्वीभिर्भोक्तव्यं स्यात् । लोको वदेत्—साध्वीभ्य कोऽपि पात्रं न ददाति तेन इमा गोश्वानादिवत् यत्र कुत्रापि निर्लज्जा सती लब्धमाहारं भोक्तुमारभन्ते कीदृश आसा धर्मः ? इति लोकापवादोऽवश्यम्भावीत्यतो निर्ग्रन्थ्या अपात्रिकया न भवितव्यमिति भावः ॥ सू० २० ॥

पूर्वसूत्रे निर्ग्रन्थ्या पात्रं विनाऽवस्थातुं न कल्पते इत्युक्तम्, सप्रति तस्या विवस्त्रशरीरेण कायोत्सर्गनिषेधमाह—‘नो कप्पइ’ इत्यादि ।

सूत्रम्—नो कप्पइ निगम्यीए वोसट्ठकाइयाए होत्तए ॥ सू० २१ ॥

छाया—नो कल्पते निर्ग्रन्थ्या व्युत्सृष्टकायिकया भवितुम् ॥ सू० २१ ॥

चूर्णी—‘नो कप्पइ’ इति । नो कल्पते निर्ग्रन्थ्या व्युत्सृष्टकायिकया—व्युत्सृष्टः शरीरवस्त्रादिभ्रमत्वत्यागेन परित्यक्त कायो देहो यया सा व्युत्सृष्टकाया, सा एव व्युत्सृष्टकायिका, तथा ‘मया दिव्याद्युपसर्गा सोढव्या’ इत्यभिग्रहं गृहीत्वा शरीराद् वस्त्रं पृथक् कृत्य समयप्रसिद्धेन योगविषयकामिनवकायोत्सर्गेण स्थितया भवितुम्—अवस्थातुं न कल्पते, निर्ग्रन्थ्या उद्घाटितशरीरेण कायोत्सर्गं कर्तुं न कल्पते इति भावः । यतस्तथास्थिताया उदीर्णमोइप्रेरणया तरुणग्रहणादय उपसर्गा पूर्वोक्ता एव भवन्ति, तेन ब्रह्मचर्यव्रतभङ्गप्रसङ्ग आपत्तेः, तस्मात् निर्ग्रन्थ्या विवस्त्रशरीरया कायोत्सर्गो न कर्तव्य इति भावः ॥ सू० २१ ॥

पूर्वं निर्ग्रन्थ्या विवस्त्रशरीरेण कायोत्सर्गं प्रतिषिद्धं, सम्प्रति निर्ग्रन्थ्या ग्रामादितो बहिरातापनाग्रहणनिषेधं प्रतिपादयितुमाह—‘नो कप्पइ’ इत्यादि ।

सूत्रम्—नो कप्पइ निगम्यीए वहिया गामस्स वा णगरस्स वा खेडस्स वा कब्बडस्स वा पट्टणस्स वा मडवस्स वा आगरस्स वा दोणमुहस्स वा आसमस्स वा सण्णिवेसस्स वा उइड वाहाओ पगिज्झिय पगिज्झिय स्रामिमुहीए एगपाइयाए ठिच्चा आयावणाए आयावित्तए, कप्पइ से उव्वस्सयस्स अतो वगडाए संघाडिपडिवद्धाए पलं वियवाहियाए समतलपाइयाए ठिच्चा आयावणाए आयावित्तए ॥ सू० २२ ॥

छाया—नो कल्पते निर्ग्रन्थ्या बहिः ग्रामस्य वा नगरस्य वा खेडस्य वा कर्बटस्य वा पत्तनस्य वा मडम्भस्य वा आकरस्य वा द्रोणमुखस्य वा आश्रमस्य वा संनिवेशस्य वा उर्ध्वं वाहू प्रगृह्य प्रगृह्य सूर्याभिमुख्या एकपादिकाया स्थित्वा आतापनया

आतापयितुम्, कल्पते तस्या उपाश्रयस्य अन्तर्वगडायां संघाटीप्रतिवद्धायाः प्रलम्बित-
बाहायाः समतलपादिकायाः स्थित्वा आतापनया आतापयितुम् ॥ सू० २२ ॥

चूर्णी—‘नो कप्पइ’ इति । नो कल्पते निर्ग्रन्थ्या किमित्याह—ग्रामादेर्वहिः प्रदेशे बाहू
ऊर्ध्वाकृत्य सूर्याभिमुखीभूत्वा एकपादेन ऊर्ध्वाभूताया आतापनामातापयितु न कल्पते इति
निषेधसूत्रस्य संक्षेपार्थः । कथं कल्पते ? इति विधिसूत्रसंक्षेपार्थो यथा—ग्रामादेर्मध्ये उपाश्रय-
भूमेरभ्यन्तरे संघाट्यादिना समुचितावृतशरीरायाः बाहू अधोभागे प्रलम्ब्य समतलभूमिस्थितपाद
द्वयेन ऊर्ध्वस्थानेन स्थिताया आतापनामातापयितुं कल्पते, इति निषेधविधिगर्भितस्य सूत्रस्य
संक्षेपार्थः । विस्तरार्थो यथा—नो कल्पते न युज्यते निर्ग्रन्थ्या श्रमण्या ग्रामस्य वा बहिरि-
त्यनेनान्वयः । एवं नगरस्य वा खेटस्य वा कर्बटस्य वा पत्तनस्य वा मडम्बस्य वा आकरस्य वा
द्रोणमुखस्य वा आश्रमस्य वा संनिवेशस्य वा, तत्र—ग्राम वृतिवेष्टितजननिवासरूपः, तस्य, आकर-
सुवर्णरत्नाद्युत्पत्तिस्थानम् तस्य, नगरम्—अष्टादशकरवर्जितम् तस्य, खेटं—धूलिप्राकारपरिक्षिप्तम्
तस्य, कर्बट—कुत्सितनगरम् तस्य, मडम्ब—सार्धकोशद्वयान्तर्ग्रामान्तररहितम् तस्य, द्रोणमुख-
जलस्थलपथोपेतो जननिवासः तस्य, पत्तनं समस्तवस्तुप्राप्तिस्थानम् तस्य, तद् द्विविध
भवति—जलपत्तनं स्थलपत्तनं चेति, नौमित्रेण गम्यते तज्जलपत्तनं, यत्र च शकटादिभिर्मन्यते
तत्स्थलपत्तनम् । यद्वा शकटादिभिर्नौभिर्वा यद् गम्यं तत् पत्तनं, यत् केवलं नौभिरेव गम्यं तत्
पट्टनम् इति बोध्यम् । एषां ग्रामादीनां बहि ऊर्ध्वम् उपरिभागे आकाशे बाहू—भुजौ प्रगृह्य—प्रगृह्य
प्रकर्षेण कृत्वा सूर्याभिमुख्या सूर्याभिमुखं स्थितायाः एकपादिकायाः ऊर्ध्वोत्थापितैकचरणयाः,
एकं पादमाकुञ्चितं कृत्वा उत्थाप्य द्वितीयं पादं भूमौ संस्थाप्य एतादृशरूपेण स्थित्वा ऊर्ध्व-
स्थानेन ऊर्ध्वोत्थापितशरीरेण स्थित्वा आतापनया आतापनरूपतपोविशेषेण आतापयितुम्—आता-
पनां ग्रहीतुं न कल्पते इति पूर्वेण सम्बन्धः । तर्हि कथं कल्पते? इति तद्विधिं प्रदर्शयति—‘कप्पइ से’
इत्यादि, ‘से’ तस्या निर्ग्रन्थ्याः कल्पते उपाश्रयस्य अन्तर्वगडायां—प्राकाराभ्यन्तरे भित्त्याद्याच्छा-
दितप्रदेशे ‘वगडा’—शब्दोऽत्र गृहप्राकाररूपार्थवाचको देशीयो वर्तते, तस्याः अभ्यन्तरे, तत्रापि
कीदृस्या ? तत्राह—संघाटीप्रतिवद्धाया संघाटीग्रहणेन अवग्रहानन्तकादीनां निर्ग्रन्थीप्रायोग्यानां
समुचितोपकरणानां ग्रहणं भवति, तै प्रतिवद्धाया सुप्रावृतशरीरायाः, पुन कीदृस्या ?
इत्याह—‘पलं वियवाहाण’ इति प्रलम्बितबाहाया प्रलम्बिते अधोलम्बमाने बाहे—बाहू यस्या सा
प्रलम्बितबाहा अधोलम्बमानभुजा, तस्याः प्रलम्बीकृतभुजाया समतलपादिकाया समतलौ च
तौ पादौ चेति समतलपादौ, तौ अस्या स्त इति समतलपादिका तस्या, पादद्वयं भूमौ समतया
संस्थाप्य स्थिताया स्थित्वा—पूर्वोक्तप्रकारेण स्थितिं कृत्वा आतापनया—आतापनाभिधतपो-
विशेषेण आतापयितुम् आतापनां कर्तुं कल्पते । साधोर्वैपरीत्येन साध्वीनामातापनाग्रहणं
कल्पते, स्त्रीशरीरस्य गोप्यत्वेन तथाविधातापनाग्रहणस्य भगवता प्ररूपितत्वादिति ॥ सू० २२ ॥

पूर्वं निर्ग्रन्थीना ग्रामादेर्वहिरातापनाग्रहणं निषिद्धम्, सम्प्रति तासामेव आसनाभिग्रह-
विशेषाणा निषेधं प्रतिपादयितुमेकादशसूत्रीमाह—‘नो कप्पइ’ इत्यादि ।

सूत्रम्—नो कप्पइ निग्गंथीए ठाणायइयाए होत्तए ॥ सू० २३ ॥ नो कप्पइ निग्गंथीए
पडिमट्ठाइयाए होत्तए ॥ सू० २४ ॥ नो कप्पइ निग्गंथीए णिसज्जियाए होत्तए ॥ सू० २५ ॥
नो कप्पइ निग्गंथीए उक्कुडुगासणियाए (ठाणुक्कुडियाए) होत्तए ॥ सू० २६ ॥ नो
कप्पइ निग्गंथीए वीरासणियाए होत्तए ॥ सू० २७ ॥ नो कप्पइ निग्गंथीए दंडासणि-
याए होत्तए ॥ सू० २८ ॥ नो कप्पइ निग्गंथीए लंगंडासणियाए होत्तए ॥ सू० २९ ॥ नो
कप्पइ निग्गंथीए एगपासियाए होत्तए ॥ सू० ३० ॥ नो कप्पइ निग्गंथीए उत्ताणा-
सणियाए होत्तए ॥ सू० ३१ ॥ नो कप्पइ निग्गंथीए ओमंथियाए होत्तए ॥ सू० ३२ ॥
नो कप्पइ निग्गंथीए अंबखुज्जियाए होत्तए ॥ सू० ३३ ॥

छाया - नो कल्पते निर्ग्रन्थ्या. स्थानायतिकाया भवितुम् ॥ सू० २३ ॥ नो कल्पते
निर्ग्रन्थ्याः प्रतिमास्थायिन्या भवितुम् ॥ सू० २१ ॥ नो कल्पते निर्ग्रन्थ्या नैषधिकाया
भवितुम् ॥ सू० १५ ॥ नो कल्पते निर्ग्रन्थ्या. उत्कुडुकासनिकाया (स्थानोत्कुडुकाया.)
भवितुम् ॥ सू० १६ ॥ नो कल्पते निर्ग्रन्थ्या वीरासनिकाया भवितुम् ॥ सू० १७ ॥
नो कल्पते निर्ग्रन्थ्या दण्डासनिकाया भवितुम् ॥ सू० १८ ॥ नो कल्पते निर्ग्रन्थ्या लकुटास-
निकाया भवितुम् ॥ सू० १९ ॥ नो कल्पते निर्ग्रन्थ्या एकपाश्विकाया भवितुम् ॥ सू० ३० ॥ नो कल्पते निर्ग्रन्थ्या
उत्तानासनिकाया भवितुम् ॥ सू० ३१ ॥ नो कल्पते निर्ग्रन्थ्या अवाङ्मुस्या भवितुम् ॥ सू० ३२ ॥
नो कल्पते निर्ग्रन्थ्या आम्रकुब्जिकाया भवितुम् ॥ सू० ३३ ॥

चूर्णी—‘नो कप्पइ’ इति । नो कल्पते निर्ग्रन्थ्या स्थानायतिकाया ऊर्ध्वस्थानेन व्यायता
स्थानायता सैव स्थानायतिका तस्या एतादृश्या भवितुम् अवस्थातुम् । ‘असुकसमयपर्यन्तम् कायो-
त्सर्गं करिष्यामि’ इति बुध्या, पूर्वोक्ताकृत्या कायोत्सर्गं कर्तुम् न कल्पते इति भावः ॥ सू० २३ ॥
सम्प्रति प्रतिमाविषयकं सूत्रमाह—‘नो कप्पइ’ इत्यादि । एवं नो कल्पते निर्ग्रन्थ्या प्रतिमा एकमा-
सिक्यादिरूपा द्वादश, तासु तिष्ठतीति प्रतिमास्थायिनी द्वादशप्रतिमारूपाभिग्रहधारीणी, तस्या
भवितु न कल्पते । मासिक्यादिप्रतिमावहनं निर्ग्रन्थीना नोचितम्, तासा धृतिबलादिराहित्येन
समययात्रानिर्वाहाऽसङ्गात्वात् ॥ सू० २४ ॥ एव नैषधिकाया निषद्या उपवेशनरूपा उपवेशन
प्रकार, सा विद्यते यस्या सा नैषधी, सैव नैषधिका, तस्या निषधारूपं स्थानमाश्रित्य स्थि-
ताया भवितुं निर्ग्रन्थ्या नो कल्पते । निषद्या च पञ्चविधा भवति, तथाहि—समपादपुता १,
गोनिषधिका २, हस्तिशुण्डिका ३, पर्यङ्का ४, अर्द्धपर्यङ्का ५, चेति । तत्र समपादपुता यत्रो-
पविष्टाया समौ पादौ पुतौ च स्पृशत समपादपुता १, यस्या गौरिवोपवेशनं भवति
सा गोनिषधिका २, यस्या पुताभ्यामुपविश्य एक पादं हस्तिशुण्डमिवोत्थाप्य उपविश्यते

सा हस्तिशुण्डिका ३, पर्यङ्का-यत्र पर्यङ्कामृत्या उपविश्यते सा पर्यङ्का निषधा ४, अर्द्धपर्यङ्का यस्यामेकं जानुं समुत्थाप्य उपविश्यते सा अर्द्धपल्यङ्का निषधा प्रोच्यते ५ ।

एवविधया पञ्चप्रकारया निषधया चरतीति नैषधिकी तस्या, एतादृशनिषदनस्थानमाश्रित्य उपवेशनं साध्वीना नोचितमिति ॥ सू० २५ ॥ एवम् उत्कुटुकासनिकायाः उत्कुटुकं-भूमिस्थापितचरणतलद्वयरूप 'उकुटु' इति भाषाप्रसिद्धमासनम् उत्कुटुकासनं, तद् विद्यते यस्या सा उत्कुटुकासनिका, तस्या उत्कुटुकासनेन समुपविष्टाया निर्ग्रन्थ्या भवितु नो कल्पते, उत्कुटुकासनेन निर्ग्रन्थ्या नोपवेष्टव्यम् ॥ सू० २६ ॥ एवं वीरासनिकाया भवितु नो कल्पते, वीरासनेन उपवेशन साध्वीना नोचितम् । वीरासन नाम सिंहासने उपविष्टो भूमौ न्यस्तपादस्तिष्ठति, तदवस्थायां, तत् सिंहासन तदधोभागात् निस्सार्यते तदापि तदाकारेणैव अवस्थान यत्र भवति तदासन वीरासन प्रोच्यते, तद् यस्या अस्तीति वीरासनिका, तस्या वीरासनिकाया भवितुं निर्ग्रन्थ्या नो कल्पते ॥ सू० २७ ॥ एव दण्डासनिकाया निर्ग्रन्थ्या भवितु नो कल्पते । दण्ड यष्टिः, तद्वद् दीर्घमायत पादप्रसारणेन भवति तद् आसन दण्डासन, तद् यस्या अस्ति सा दण्डासनिका तस्या दण्डासनिकाया भवितुम् अवस्थातु निर्ग्रन्थ्या न कल्पते, ॥ सू० २८ ॥ एव लकुटासनिकाया, लकुट कुञ्जकाष्ठं तद्वत् कुञ्जतया मस्तकपार्श्विकाना भुवि लगनेन पृष्ठस्य चाल्लगनेन शयनम्, अथवा कुञ्जीभूय शयनम्, एतादृशमासन यस्या सा लकुटासनिका, तस्या लकुटासनिकाया निर्ग्रन्थ्या भवितुं नो कल्पते ॥ सू० २९ ॥ एवं 'ओमंथियाए' इति अवाड्मुख्या अवाड् अधो मुख यस्या सा अवाड्मुखी तस्या अधोमुखीभूताया भवितुम् अवस्थातु निर्ग्रन्थ्या नो कल्पते ॥ सू० ३० ॥ एवम् एकपार्श्विकाया-एकपार्श्वेन शयिन्या तथाविधामिग्रहविशेषेण शयिताया साध्व्या भवितु नो कल्पते ॥ सू० ३१ ॥ एवम् उत्तानासनिकायाः, उत्तानम् ऊर्ध्वमुखीभूय शयनम्, एतादृशमासन यस्या सा उत्तानासनिका, तस्या उत्तानासनिकाया भवितुं साध्व्या नो कल्पते ॥ सू० ३२ ॥ एवम् आभ्रकुञ्जिकाया-आभ्रकारेण कुञ्जीभूय स्थिताया निर्ग्रन्थ्या भवितु नो कल्पते, यत्र मस्तकपादद्वयेन भूमिं स्पृशति मध्यशरीरमूर्ध्वं क्रियते तदासनम् आभ्रकुञ्जासनं प्रोच्यते, तदासनेन स्थातुं साध्व्या नोचितमिति भावः, प्रागुक्त्युक्ते । एते एकादशसूत्रोक्ताः सर्वेऽपि अभिग्रहविशेषा निर्ग्रन्थीना प्रतिषिद्धा ॥ सू० ३३ ॥

पूर्व निर्ग्रन्थीना ब्रह्मचर्यव्रतरक्षणार्थमकल्प्या अभिग्रहविशेषा प्रतिपादिता, सम्प्रति तद्व्रक्षणार्थमेव निर्ग्रन्थीनाम् आकुञ्चनपट्टादयो दारुकदण्डकान्ता न कल्पन्ते, इति प्रतिपादयितुं प्रथमं तासाम् आकुञ्चनपट्टक प्रतिषेधितुमाह-'नो कप्पड' इत्यादि ।

सूत्रम्-नो कप्पड निगंथीणं आकुञ्चनपट्टं धारित्वा वा परिहरित्वा वा ॥ सू० ३४ ॥

छाया—नो कल्पते निर्ग्रन्थीनाम् आकुञ्चनपट्टक धारयितु वा परिहर्तुं वा ॥सू० ३४॥

चूर्णी—‘नो कप्पइ’ इति । नो कल्पते निर्ग्रन्थीनाम् आकुञ्चनपट्टक, आकुञ्चन—सकोचनम् अधशरीरस्य सकोचन तन्निमित्तं यत् पट्टक वल्लम् पर्यस्तिकापट्टकमित्यर्थ, पर्यस्तिकाकरणनिमित्तं यत् पट्टक वल्लं तत् निर्ग्रन्थीना धारयितु पार्श्वे स्थापयितुम्, परिहर्तुम्—परिमोक्तु न कल्पते । पर्यस्तिका कुर्वाणा साध्वीं दृष्ट्वा लोको वदति—अहो कीदृशोऽस्या गर्वं या पर्यस्तिका बद्ध्वा समुपविशति । पर्यस्तिका कुर्वाणा अपावृताऽपि भवेत् तेन ब्रह्मचर्यव्रतभङ्ग—समव लोकापवादो वा भवेत् । आकुञ्चनपट्टक तासाम् अनुपधि, य उपकारे वर्तते स उपधिरुच्यते, अन्य अनुपधि, तच्च तासामुपकारे नायातीति कृत्वा अनुपधि । अनुपधिभूतस्योपकरणस्य धारणे तीर्थकृदाज्ञाभङ्ग । तत्प्रत्युपेक्षणादौ सूत्रार्थस्वाध्यायद्वानिर्भवेत् तस्मात् आकुञ्चनपट्टकं साध्वीनां नानुज्ञातम् ॥ सू० ३४ ॥

पूर्वं निर्ग्रन्थीनामाकुञ्चनपट्टक निषिद्धम्, तत् निर्ग्रन्थानां कल्पते इति निर्ग्रन्थसूत्रमाह—
‘कप्पइ’ इत्यादि ।

सूत्रम्—कप्पइ निगंथाणं आकुचणपट्टां धारित्तए वा परिहरित्तए वा ॥सू० ३५॥

छाया—कल्पते निर्ग्रन्थानाम् आकुञ्चनपट्टक धारयितु वा परिहर्तुं वा । सू० ३५ ।

चूर्णी—‘कप्पइ’ इति । कल्पते निर्ग्रन्थानां श्रमणानाम् आकुञ्चनपट्टक पर्यस्तिका—पट्टक पर्यस्तिकाकरणार्थं वस्त्र धारयितु—सग्रहीतु परिहर्तुं परिमोक्तु कल्पते, श्रमणानां पूर्वोक्तदोषानापत्ते, किन्तु पर्यायज्येष्ठपुरत आकुञ्चनपट्टासनेन स्थातुम् न कल्पते ॥ सू० ३५ ॥

पूर्वं निर्ग्रन्थीना निर्ग्रन्थानां पर्यस्तिकापट्टधारणे निषेधो विविध प्रदर्शित, सम्प्रति उभयेषां सावष्टम्भासने उपवेशनस्य निषेध विधिं च प्रदर्शयितुमाह—‘नो कप्पइ’ ‘कप्पइ’ इत्यादि ।

सूत्रम्—नो कप्पइ निगंथीणं सावस्सयसि आसणंसि चिट्ठित्तए वा निसी-
त्तए वा ॥ सू० ३६ ॥ कप्पइ निगंथाणं सावस्सयंसि आसणंसि चिट्ठित्तए वा निसी-
त्तए वा ॥ सू० ३७ ॥

छाया—नो कल्पते निर्ग्रन्थीनां सावश्रये आसने स्थातु वा निषत्तु वा ॥ सू० ३६॥

कल्पते निर्ग्रन्थानां सावश्रये आसने स्थातु वा निषत्तुं वा ॥ सू० ॥ ३७ ॥

चूर्णी—‘नो कप्पइ’ इति । नो कल्पते निर्ग्रन्थीनां सावश्रये—सावश्रय नाम यस्यासनस्य पृष्ठतोऽवष्टम्भो भवति तादृशे सावष्टम्भे आसने स्थातुम् ऊर्ध्वस्थानेन स्थितिं कर्तुम्, निषत्तु—तदुपरि उपवेष्टु न कल्पते इति सम्बन्ध, एतादृशासने उपविष्टानां श्रमणीनां पूर्वोक्तो गर्व मिद्वचति, स्त्रीशरीरत्वेन तरुणानां मोहजनकत्वं वा भवति तस्मात् निर्ग्रन्थीनां सावष्टम्भासने

स्थातुं निषत्तुं वा नोचितमिति ॥ सू० ३६ ॥ सम्प्रति निर्ग्रन्थविषये विधिसूत्रमाह—‘कप्पइ’ इति । कल्पते निर्ग्रन्थानां सावश्रये सावष्टम्भे आसने स्थातुं निषत्तुं वा , यतो ग्लानत्वादिकारणान्निरालम्बमुपवेष्टुमशक्तानां निर्ग्रन्थानां सावष्टम्भमासनं कल्पते, निर्ग्रन्थीनां सर्वथा न कल्पते इति भावः ॥ सू० ३७ ॥

पूर्वं सावष्टम्भासनविषये निर्ग्रन्थीनां निषेधसूत्रं, निर्ग्रन्थानां च विधिसूत्रमुक्तम्, सम्प्रति सविषाणपीठफलकविषये तदेवाह—‘नो कप्पइ’ ‘कप्पइ’ इत्यादि ।

सूत्रम्—नो कप्पइ निग्गंथीणं सविसाणंसि पीढंसि वा फलगंसि वा चिट्ठित्तए वा निसीइत्तए वा ॥ सू० ३८ ॥ कप्पइ निग्गंथाणं सविसाणंसि पीढंसि वा फलगंसि वा चिट्ठित्तए वा निसीइत्तए वा ॥ सू० ३९ ॥

छाया—नो कल्पते निर्ग्रन्थीनां सविषाणे पीठे वा फलके वा स्थातुं वा निषत्तुं वा ॥ सू० ॥ ३८ ॥ कल्पते निर्ग्रन्थानां सविषाणे पीठे वा फलके वा स्थातुं वा निषत्तुं वा ॥ सू० ॥ ३९ ॥

चूर्णी—‘नो कप्पइ’ इति । नो कल्पते निर्ग्रन्थीनां सविषाणे—विषाणं शृङ्गम्, विषाणमित्रं विषाणं शृङ्गाकार उपर्युत्थित काष्ठविशेषः, तेन सहितं सविषाणम्—तस्मिन् सविषाणे सशृङ्गे पीठे काष्ठनिर्मितासनविशेषे, फलके वा शयनपट्टके स्थातुम् ऊर्ध्वस्थानेन निषत्तुम्—उपवेष्टुं न कल्पते इति सम्बन्धः । यस्य पीठस्य फलकस्य वा उपरि शोभार्थं शृङ्गाकारम् ऊर्ध्वलम्बाकाष्ठं निर्मितं भवेत् तादृशे पीठे फलके वा स्थाननिषीदनकरणे ऊर्ध्वकाष्ठरूपतदाकारावलोकेन उदीर्ण—मोहत्वेन भुक्तभोगिनीनां निर्ग्रन्थीनां पादकर्मस्मृतिकरणादिदोषसम्भावात्, अमुक्तभोगिनीनां च कौतुकसम्भावात् निर्ग्रन्थीनां सविषाणपीठफलकादौ स्थानदिं कर्तुं नोचितमिति भावः ॥ सू० ३८ ॥ विधिमाश्रित्य निर्ग्रन्थसूत्रमाह—‘कप्पइ’ इति । पूर्वोक्ते सविषाणे पीठे वा फलके वा स्थातुं निषत्तुं वा निर्ग्रन्थानां कल्पते, श्रमणानां पूर्वोक्तदोषानापत्ते ॥ सू० ३९ ॥

पूर्वं सविषाणपीठफलकविषये निर्ग्रन्थीनां निषेधसूत्रम्, निर्ग्रन्थानां च विधिसूत्रं प्रतिपादितम्, सम्प्रति सवृन्तकालाबुविषये तदेव सूत्रद्वयमाह—‘नो कप्पइ’ ‘कप्पइ’ इत्यादि ।

सूत्रम्—नो कप्पइ निग्गंथीणं सवेंटगं लाउय धारित्तए वा परिहरित्तए वा ॥ सू० ४० ॥ कप्पइ निग्गंथाणं सवेंटगं लाउय धारित्तए वा परिहरित्तए वा ॥ सू० ४१ ॥

छाया—नो कल्पते निर्ग्रन्थीनां सवृन्तकम् अलाबु धारयितुं वा परिहर्तुं वा ॥ सू० ४० ॥ कल्पते निर्ग्रन्थानां सवृन्तकम् अलाबु धारयितुं वा परिहर्तुं वा ॥ सू० ४१ ॥

चूर्णी—‘नो कप्पइ’ इति । नो कल्पते निर्ग्रन्थीनाम् सवृन्तकम्-वृन्तसहितं नाल-
युक्तम् अलावु-तुम्बिकाफलपात्रम् धारयितुम् सप्रहीतुम्, परिहर्तुम् पानादौ उपभोक्तुम् । सवि-
षाणपीठफलकवदत्रापि बहिर्निस्सृतोर्ध्वाकारावलोकनेन भुक्तभोगिनीनामभुक्तभोगिनीना निर्ग्रन्थीना
पूर्वोक्तस्मृतिकरणकौतुकादिदोषसंभवात् ॥ सू० ४० ॥ निर्ग्रन्थविषयक विधिसूत्रमाह—‘कप्पइ’
इति । कल्पते निर्ग्रन्थानां तदेव सवृन्तकं तुम्बीपात्रं धारयितुं वा परिहर्तुं वा, निर्ग्रन्थानां
पूर्वोक्तदोषसंभवात् ॥ सू० ४१ ॥

पूर्वं सवृन्तकाऽलावुपात्रधारणे निषेधसूत्रं विधिसूत्रं च निर्ग्रन्थीनिर्ग्रन्थानां क्रमेण प्रति-
पादितम्, सम्प्रति निर्ग्रन्थीनिर्ग्रन्थद्वयमाश्रित्य तदेव सूत्रद्वयमाह—‘नो कप्पइ’ ‘कप्पइ’ इत्यादि ।

सूत्रम्—नो कप्पइ निगंथीणं सर्वेष्टियं पायकेसरियं धारित्तए वा परिह-
रित्तए वा ॥ सू० ४२ ॥ कप्पइ निगंथाणं सर्वेष्टियं पायकेसरियं धारित्तए वा परिह-
रित्तए वा ॥ सू० ४३ ॥

छाया—नो कल्पते निर्ग्रन्थीनां सवृन्तिका पात्रकेसरिका धारयितुं वा परिहर्तुं
वा ॥ सू० ४२ ॥ कल्पते निर्ग्रन्थानां सवृन्तिका पात्रकेसरिका धारयितुं वा परिहर्तुं
वा ॥ सू० ४३ ॥

चूर्णी—‘नो कप्पइ’ इति । नो कल्पते निर्ग्रन्थीनां सवृन्तिका वृन्तसहितां लम्बाकारेण
वृन्तवद् वृन्तम् उपरिलम्बदण्डिकारूपं, तेन सहिता सवृन्तिकाम् पात्रकेसरिकाम्-पात्रप्रोज्झनार्थं
प्रमार्जनिका लम्बदण्डिकाप्रतिबद्धदशिकामयीं प्रमार्जनिका धारयितुम् उपकरणबुद्ध्या पार्श्वे स्थाप-
यितुम्, परिहर्तुम्-परिमोक्तं न कल्पते ॥ सू० ४२ ॥ निर्ग्रन्थानधिकृत्य विधिसूत्रमाह—‘कप्पइ’
इति, कल्पते निर्ग्रन्थानां सवृन्तिकां पात्रकेसरिका पात्रप्रोज्जनप्रमार्जनिका धारयितुं वा परिहर्तुं वा
कल्पते ॥ सू० ४३ ॥

पूर्वं पात्रकेसरिकाविषयं सूत्रद्वयं प्रतिपादितम्, सम्प्रति दारुदण्डकपादप्रोज्जनविषयं
तदेव सूत्रद्वयमाह—‘नो कप्पइ’ ‘कप्पइ’ इत्यादि ।

सूत्रम्—नो कप्पइ निगंथीणं दारुदण्डयं पायपुंछणं धारित्तए वा परिहरित्तए वा
॥ सू० ४४ ॥ कप्पइ निगंथाणं दारुदण्डयं पायपुंछणं धारित्तए वा परिहरित्तए वा
॥ सू० ४५ ॥

छाया—नो कल्पते निर्ग्रन्थीनां दारुदण्डकं पादप्रोज्जनकं धारयितुं वा परिहर्तुं
॥ सू० ४४ ॥ कल्पते निर्ग्रन्थानां दारुदण्डकं पादप्रोज्जनकं धारयितुं वा परिहर्तुं
वा ॥ सू० ४५ ॥

चूर्णी—‘नो कप्पइ’ इति । नो कल्पते निर्ग्रन्थीनां दारुदण्डकं दारुमयदण्डिकायुक्तं पाद-
प्रोज्जनकं दारुमयदण्डिकाया अप्रभागे ओर्णिका दशिका बध्यन्ते तादृशं पादप्रोज्जनार्थं

प्रमार्जनिकारूपम् न कल्पते इति भावः ॥ सू० ४४ ॥ निर्ग्रन्थविषये विधिसूत्रमाह—‘कप्पइ’ इति । कल्पते निर्ग्रन्थानां दारुदण्डकं काष्ठमयदण्डिकायुक्त पादप्रोज्ज्वलकम् दण्डोपरिभागवद्धङ्गिकासमूहपादप्रोज्ज्वलार्थं प्रमार्जनिकारूपं धारयितुं परिभोक्तुं वा कल्पते ॥ सू० ४५ ॥

पूर्वं ब्रह्मचर्यवतरक्षणार्थं विशेषतः श्रमणीमधिकृत्य एकाकिनी विहारादिदारुदण्डकपादप्रोज्ज्वलधारणपर्यन्तवक्तव्यता प्रतिपादिता, सम्प्रति तस्यैव व्रतस्य रक्षणार्थं निर्ग्रन्थनिर्ग्रन्थीद्वयमधिकृत्य मोकसूत्रमाह—‘नो कप्पइ’ इत्यादि ।

सूत्रम्—नो कप्पइ निग्गंथाण वा निग्गंथीण वा अन्नमन्नस्स भोगं आपिवित्थं वा आयमित्थं वा नन्नत्थं गाढागाढेहिं रोगायंकेहिं ॥ सू० ४६ ॥

छाया—नो कल्पते निर्ग्रन्थानां वा निर्ग्रन्थीनां वा अन्योन्यस्य मोकम् आपातु वा आचमितुं वा नान्यत्र गाढागाढेभ्यो रोगातङ्केभ्यः ॥ सू० ४६ ॥

चूर्णी—‘नो कप्पइ’ इति । नो कल्पते निर्ग्रन्थानां वा निर्ग्रन्थीनां वा श्रमणश्रमणीनां अन्योन्यस्य—परस्परस्य—साधो—साध्या साध्याश्च साधो, इत्येवम् एकद्वितीययोः मोकम्—प्रसङ्गम् आपातु आचमितुं वा न कल्पते, परस्परमोकग्रहणे वशीकरणादिदोषसम्भवात् । किं सर्वथा न कल्पते ? इत्याह—‘नन्नत्थं’ इति नान्यत्र, अन्यत्र न, कुत्र न इत्याह—‘गाढागाढेहिं’ इति । गाढागाढेभ्यः रोगातङ्केभ्योऽन्यत्र न, गाढागाढा इत्यन्यन्तगाढा कष्टसाध्या रोगातङ्का—रोगा—व्याधय, ते च ते आतङ्काश्च कृच्छ्रजीवितकारित्वात् रोगातङ्का कष्टसाध्या व्याधय सर्पमण्डूकादिदशनरूपा, अथवा रोगा—रक्तविकारपामादिरूपा, आतङ्का—सद्योघातिनः सर्पादिविषयोनिहृदयशूलादयः, रोगाश्च आतङ्काश्चेति रोगातङ्का, तेभ्योऽन्यत्र निर्ग्रन्थनिर्ग्रन्थीनां मोकं परस्परमापातुम्, आचमितुं वा न कल्पते, अनेनायातम्—गाढागाढरोगातङ्कारणे कल्पते, तदेवम्—सर्पादिविष पामादिरक्तविकाररोगश्च नरमूत्रेण शाम्यति, तदुक्तं भावप्रकाशे—

“नरमूत्रं गरं हन्ति, सेवितं तद् रसायनम् ।

रक्तपामाहरं तीक्ष्णं, सक्षारलवणं स्थूतम् ॥

गोऽजाऽविमहिषीणां तु, क्षीणा मूत्रं प्रशस्यते ।

खरोष्ट्रेभनराश्वानां, पुसा मूत्रं हितं स्थूतम् ॥ सू० ४६ ॥”

पूर्वं मोकसूत्रं प्ररूपितम्, पानप्रसङ्गात् पशुषिताहारविषयं सूत्रमाह—‘नो कप्पइ’ इति ।

सूत्रम्—नो कप्पइ निग्गंथाण वा निग्गंथीण वा परियासियं भोगणजायं जाव तयप्पमाणमेत्तं वा भुइप्पमाणमेत्तं वा तोयविन्दुप्पमाणमेत्तं वा आहारं आहरित्थं नन्नत्थं गाढागाढेहिं रोगायंकेहिं ॥ सू० ४७ ॥

छाया—नो कल्पते निर्ग्रन्थानां वा निर्ग्रन्थीनां वा परिवासितं भोजनजातं यावत् त्वत्वाप्रमाणमात्रमपि भूतिप्रमाणमात्रमपि तोयविन्दुप्रमाणमात्रमपि आहारम् आहर्तुम्, नान्यत्र गाढागाढेभ्यः रोगातङ्केभ्यः ॥ सू० ४७ ॥

चूर्णी—‘नो कप्पइ’ इति । नो कल्पते निर्ग्रन्थाना वा निर्ग्रन्थीना वा परिवासितम् सगृहीत प्रथमप्रहरे आनीत चतुर्थप्रहरप्राप्त भोजनजातम् अशनादिचतुर्विध यावत्—न्यूना-
न्यूनम्, तत् क्रियदित्याह—‘तयप्पमाणयेत्त वा’ इति, त्वक्प्रमाणमात्रमपि तिलतुपत्रिभाग-
मात्रमपि, एतच्चाशनस्य घटते । भूतिप्रमाणमात्रमपि, भूति—भस्म भूतिशब्देन भस्मचप्पु-
टिका गृह्यते तेन भूतिचप्पुटिकामात्रमपि इत्यर्थो बोध्य सयोजिताद्भुष्टतर्जनीभ्या गृहीत द्रव्य
भूतिप्रमाणमात्र कथ्यते, तच्च सक्तुकादीना शुष्कचूर्णद्रव्यादीना च घटते । तोयबिन्दुप्रमाण-
मात्रमपि पानकद्रव्यस्य बिन्दुप्रमितमपि परिवासित प्रथमप्रहरस्थापितस्य चतुर्थप्रहर प्राप्त,
तादृशम् आहारम्—किमपि भोज्यपेयपदार्थजातम् आहर्तुम् - भोक्तु न कल्पते इति । यद्वा
परिवासितं रजन्या स्थापित पूर्वोक्तप्रमाणमात्रमपि आहार भोक्तु न कल्पते । रजन्या
स्थापितवस्तुमात्रस्य मुनीना परिभोगो न कल्पते, तस्य सन्निधिसचयदोषपत्ते, सन्निधि-
सचये साधुत्वमपि नश्यति, उक्तञ्च-दशवैकालिकसूत्रे षष्ठाध्ययने—

“लोहस्सेसणुप्पासे, मन्ने अन्नवरामवि ।

जे सिया संनिधिकामे, गिही पव्वइए न से ॥ गा० १९ ॥”

लोभस्य एष अनुरूपः, मन्ये अन्यतरोऽपि ।

य स्यात् सनिधिकाम गृही प्रव्रजितो न स ॥ गा० १९ ॥ इतिच्छाया ॥

सक्षेपार्थ—‘मन्ये’ इति भगवद्वाक्यम्, मन्ये अह निश्चिनोमि अन्यतरोऽपि
बहूना मध्ये एक एष लोभस्य अनुरूपः प्रभावः, लोभस्य बहूना प्रभावाणा मध्ये एष
पूर्वोक्त संनिधिरूप एक प्रभावोऽस्ति, एवमह मन्ये, अतः य संनिधिकाम—सनिधिवाञ्छक
स्यात् स गृही—गृहस्थ एव मन्तव्यः न तु स प्रव्रजित—साधुरिति । इत्येव भगवद्वचनात्
परिवासितमाहारजात निर्ग्रन्थनिर्ग्रन्थीना भोक्तु न कल्पते इति भावः । किं सर्वथा न कल्पते ?
इत्यपवादमाह—‘नन्नत्थ’ इत्यादि, नान्यत्र—अन्यत्र न, केभ्यः ? इत्याह—गाढागाढेभ्यो रोगात-
क्केभ्यः गाढागाढरोगातक्कान् विहाय, अन्यत्र न कल्पते इत्यर्थः ॥ सू० ४७ ॥

पूर्वं परिवासिताहारनिषेधसूत्रं प्रोक्तम्, सम्प्रति परिवासितालेपननिषेधसूत्रं प्रतिपादयति—
‘नो कप्पइ’ इत्यादि ।

सूत्रम्—नो कप्पइ निगंथाण वा निगंथीण वा परिवासिएण आलेपणजाएणं
आलिपितए वा विलिपितए वा, नन्नत्थ गाढागाढेहि रोगायंकेहि ॥ सू० ४८ ॥

छाया—नो कल्पते निर्ग्रन्थाना वा निर्ग्रन्थीना वा परिवासितेन आलेपनजातेन
आलेपयितु वा विलेपयितुं वा, नान्यत्र गाढागाढेभ्यः रोगातक्केभ्यः ॥ सू० ४८ ॥

चूर्णी—‘नो कप्पइ’ इति । नो कल्पते निर्ग्रन्थाना वा निर्ग्रन्थीना वा परिवासितेन—
प्रथमप्रहरगृहीतचतुर्थप्रहरप्राप्तेन आलेपनजातेन केनापि लोघादिनिर्मितालेपनेन आलेपयितु

त्रणादिषु किञ्चिद् एकवारम् आलेपनं कर्तुं विलेपयितुं—विशेषेण लेपयितुं अनेकवारम् न कल्पते इति सम्बन्धः । किं सर्वथैव न कल्पते ? इत्याह—‘नन्तस्थ’ इत्यादि, नान्यत्र गाढागाढेभ्यो रोगातङ्केभ्यः गाढागाढेभ्यः अत्यन्तप्रगाढेभ्यः भयङ्करेभ्यः रोगातङ्केभ्यः सर्पादि-विषव्रणसघोधातिक्षुद्रव्रणप्रभृतिप्राणघातकरोगरूपातङ्केभ्यः अन्यत्र न कल्पते, पूर्वोक्तकारणे कल्पते इति भावः ॥ सू० ४८ ॥

पूर्वं परिवासितालेपनेनाऽऽलेपननिषेधः प्रतिपादितः, तत्पश्चात् सम्प्रति परिवासित-तैलादिना गात्राभ्यङ्गनप्रक्षणनिषेधः प्रतिपादयितुमाह—‘नो कप्पइ’ इति ।

सूत्रम्—‘नो कप्पइ’ निगमथाण वा निगमंथीण वा परिवसिण्णं तेल्लेण वा घण्ण वा णवणीण्ण वा वसाए वा गायाइ अमंगित्तेण वा मक्खित्तेण वा नन्तस्थ गाढागाढेहि रोगायंकेहि ॥ सू० ४९ ॥

छाया—‘नो कल्पते’ निर्ग्रन्थानां वा निर्ग्रन्थीनां वा परिवसितेन तैलेन वा घृतेन वा नवनीतेन वा वसया वा गात्राणि अभ्यङ्गितुं वा भ्रक्षितुं वा, नान्यत्र गाढागाढेभ्यः रोगातङ्केभ्यः ॥ सू० ४९ ॥

चूर्णी—‘नो कप्पइ’ इति । नो कल्पते निर्ग्रन्थानां वा निर्ग्रन्थीनां वा परिवसितेन—प्रथमभ्रहरानीतचतुर्थप्रहरप्राप्तेन तैलेन वा—तिलसर्षपादिजन्यस्निग्धद्रव्यपदार्थजातेन, घृतेन वा प्रसिद्धेन, नवनीतेन वा—प्रक्षणेन ‘मक्खन’ इति भाषाप्रसिद्धेन, वसया वा स्निग्धसविशेषेण वा गात्राणि हस्तपादमुखाद्यङ्गानि अभ्यङ्गितुं वा—प्रचुरतैलादिना उद्धर्तयितुम्, भ्रक्षितुं वा स्वल्पेन तैलादिना प्रक्षणं कर्तुं वा न कल्पते इति पूर्वेण सम्बन्धः । यद्येव परिवसितेन तैलादिना गात्राणामभ्यङ्गनं प्रक्षणं च न कल्पते तर्हि अपरिवसितेन तत्तत्प्रहरानीतेन तत्तत्प्रहरेऽभ्यङ्गनं प्रक्षणं च निर्ग्रन्थनिर्ग्रन्थीनां कल्पते, इत्याद्यातम् तत्राह—परिवसितेन अपरिवसितेन वा तैलादिना मुनीनां गात्राभ्यङ्गनं न कल्पते, तस्य शरीरविभूषासूचकत्वात्, शरीरविभूषायां भगवता निषिद्धत्वाच्च, उक्तं च—‘किं विभूषाए कारणं’ इति दशवैकालिसूत्रोक्तभगवद्भचनात् निर्ग्रन्थनिर्ग्रन्थीनां तैलाद्यभ्यङ्गनं न कल्पते । अथ च तैलाद्यभ्यङ्गने संयमविराधना आत्मविराधना चापि संभवेत्, तत्र संयमविराधना अभ्यङ्गितप्रक्षिते गात्रे सचित्तरजो ल्घति, तदगन्धेन च पिपीलिकादित्रसप्राणिनो ल्घन्ति तेषां विराधनेन संयमविराधना भवेत्, पुनश्च तैलादिना जीवराणि मलिनीभवन्ति, तेषां घावनेऽघावने वा द्विधापि दोषः समापतन्ति, यथा—यदि घाव्यन्ते तदा प्राणिनामुत्खावना भवेत् उपकरणशरीरयोर्वकुशत्वं भवति । यदि न घाव्यन्ते तदा निश्वसकदोषापत्तिर्भवेत् । अभ्यङ्गितप्रक्षिते शरीरे ‘पादयोर्धूलिर्मा ल्घातु’ इति बुद्ध्या पादौ ब्रह्मादिना पिनह्यन्ति तेन

गर्वनिर्मादवतादयो दोषा भवन्ति । पुनश्च यावत्काल गात्रस्याभ्यङ्गादि करोति तावत्कालं सूत्रार्थपरिमन्थो भवेत्, मुनिना च सर्वसामयिकत्वात् क्षणमपि निरर्थकं न नेतव्यमिति भगवदाज्ञाभङ्गदोषोऽवश्यम्भावीति । आत्मविराधना—तैलादिनाऽभ्यङ्गिते गात्रे तद्गन्धेन समा-पत्तिता पिपीलिकादिप्राणिनः क्षतं करोति, स्नैग्ध्येन पादं वा प्रस्खलतीत्यादिनाऽऽत्मविराधना-संभवः, तस्मात् परिवासितेनापरिवासितेन वा तैलाद्यभ्यङ्गनं निर्ग्रन्थनिर्ग्रन्थीनां न कल्पते इति भावः । किं सर्वथा न कल्पते ? तत्राह—‘नन्नत्थ’ इत्यादि, नान्यत्र-अन्यत्र न, केभ्यः ? इत्याह—गाढागाढेभ्यः—गाढदुःखजनकेभ्यः रोगातङ्केभ्यः, गाढागाढरोगातङ्कान् विहायान्यत्र न कल्पते, तथाविधे कारणे कल्पते, कारणं यथा—अध्वगमनेनातीव श्रान्तत्वम्, वातरोगेण कटिबन्धनम्, कच्छुपामादिपीडितत्वं च भवेत्, इत्यादिकारणे तैलाद्यभ्यङ्गनं यतनया कर्तव्यमिति भावः ॥ सू० ४९ ॥

पूर्वसूत्रे गात्राणामभ्यङ्गनं प्रक्षणं च निषिद्धम्, सम्प्रति—उपलेपनम् उद्धर्तनं च निषेधयितु-माह—‘नो कप्पइ’ इत्यादि ।

सूत्रम्—‘नो कप्पइ’ निग्गयाणं वा निग्गयीणं वा परिवासिएणं कक्केण वा लोप्पेण वा पधूपणेण वा अन्नयरेण वा आलेपणजाएणं गाय्हाइ उवल्लित्तए वा उव्वट्ठित्तए वा, नन्नत्थं गाढागाढेहिं रोगायंकेहिं ॥ सू० ५० ॥

छाया—‘नो कल्पते निर्ग्रन्थानां वा निर्ग्रन्थीनां वा परिवासितेन कल्केन वा लोप्पेण वा प्रधूपनेन वा अन्यतरेण वा—आलेपनजातेन गात्राणि उपलेपयितुं वा उद्धर्त-यितुं वा, नान्यत्र गाढागाढेभ्यो रोगातङ्केभ्यः ॥ सू० ५० ॥

चूर्णी—‘नो कप्पइ’ इति । नो कल्पते निर्ग्रन्थानां वा निर्ग्रन्थीनां वा परिवासितेन पर्युषितेन प्रथमप्रहरानीतचतुर्थप्रहरप्रातेन कल्केन वा उत्कालितसुगन्धिद्रव्यविशेषेण, लोप्पेण वा स्निग्धचूर्णरूपसुगन्धिद्रव्यविशेषेण, प्रधूपनेन वा अगुरुचन्दनप्रभृतिसुगन्धिधूपनद्रव्येण, एवम् अन्यतरेण वा एतादृशेन केनापि अनेकविधसुगन्धिद्रव्यमध्यादेकेन सुगन्धिद्रव्यरूपेण आलेपनजातेन आलेपनयोग्यद्रव्यविशेषेण गात्राणि—अङ्गानि मुखहस्तपादादीनि उपलेपयितुं वा सामान्येन लेपितानि कर्तुं वा, तथा उद्धर्तयितुम् उपमर्दयितुं वा न कल्पते इति सम्बन्धः । किं सर्वथा न कल्पते ? इत्याह—‘नन्नत्थ’ इत्यादि, नान्यत्र गाढागाढेभ्यः रोगातङ्केभ्यः, गाढागाढेभ्यः अत्यन्तमग्नादिभयजनकेभ्यः रोगातङ्केभ्यः, रोगरूपातङ्केभ्यः—कुक्षिशूलहृदयशूल-मस्तकशूलरक्तविकारादिजनितविषमग्रन्थिप्रभृतिरूपेभ्यः, मरणादिभयजनकरोगातङ्कान् विहाय

निष्कारणं शरीरसौन्दर्यार्थं सुगन्धिद्रव्यजातेन गात्राणामुपलेपनमुद्वर्तनं च मुनीनां न कल्पते, तादृशावस्थाया कारणे सति यतनया कल्पते इति भावः ॥ सू० ५० ॥

पूर्वं निर्ग्रन्थनिर्ग्रन्थीनां निष्कारणं गात्राभ्यङ्गनादि निषिद्धम्, सम्प्रति निष्कारणं गात्राभ्यङ्गनादिकारी कारणे चायतनया करणशील परिहारतपःप्रायश्चित्तभागी भवतीति परिहारकल्पसूत्रमाह—‘परिहारकल्पद्विष्टि’ इत्यादि ।

सूत्रम्—परिहारकल्पद्विष्टि भिक्खु वहिया थेराण वेयावडियाए गच्छेज्जा, से य आहच्च अडक्कमिज्जा, तं च थेरा जाणिज्जा अप्पणो आगमेणं अन्नेसिं वा अन्तिए सुच्चा, तओ पच्चा तस्य अहालहुस्सए नामं ववहारे पट्टवेयव्वे सिया ॥ सू० ५१ ॥

छाया—परिहारकल्पस्थितो भिक्षुः बहिः स्थविराणां वैयावृत्याय गच्छेत्, स च आहत्य अतिक्रामेत्, तच्च स्थविराः जानीयु आत्मन आगमेन, अन्येषां वा अन्तिके श्रुत्वा, ततः पश्चात् तस्य यथालघुस्वको नाम व्यवहारः प्रस्थापयितव्यः स्यात् ॥ सू० ५१ ॥

चूर्णी—‘परिहारकल्पद्विष्टि’ इति । परिहारकल्पस्थित परिहारतपो बहमान भिक्षु श्रमणः बहिः—स्थितस्थानादन्यत्र ग्रामनगरादौ, तत्रैव वा उपाश्रयान्तरे स्थितानां स्थविराणां वैयावृत्याय—वैयावृत्यनिमित्तम् उपलक्षणाद् नास्तिकादिवादिजयार्थं वा तादृशकार्यक्षमाम्भ्यश्रमणाभावे आचार्योपदिष्टो गच्छेत्, सच तत्र आहत्य—कदाचिद् अनिवार्यकारणवशाद् अज्ञानाद्वा अतिक्रामेत्—प्रतिज्ञाततपोविशेषम् उल्लङ्घयेत् तच्च तस्यातिक्रमणं दोषसेवनरूपम् स्थविरा येषां वैयावृत्यार्थमागतस्ते प्रधानाचार्या आत्मन स्वस्य आगमेन—आगमोक्तावध्यादिज्ञानेन, वा—अथवा अन्येषाम्—तत्पार्श्वस्थान्यमुनीनां गृहस्थानां वा अन्तिके समीपे श्रुत्वा जानीयु, तस्यातिक्रमणं स्वस्य ज्ञानविषयीकृतं स्यात् तदा ततः पश्चात् तज्ज्ञानानन्तरं तस्य वैयावृत्यार्थमागतस्य परिहारकल्पस्थितस्य श्रमणस्य ‘अहालहुस्सए नामं’ इति यथालघुस्वकनामक यथालघुस्वकः यथासमवस्तोकप्रायश्चित्तरूप व्यवहारः प्रस्थापयितव्यः दातव्यः स्यात् । तस्मै यथाशक्यलघुप्रायश्चित्तं दातव्यमिति भावः ॥ सू० ५१ ॥

पूर्वं परिहारकल्पसूत्रं कथितम्, सम्प्रति भक्तप्रसङ्गात् निर्ग्रन्थीनां पुलाकमकसेवनविधिमाह—‘निर्गन्धीए य’ इत्यादि ।

सूत्रम्—निर्गन्धीए य गाहावड्कुलं पिंडवायपडियाए अणुप्पविट्ठाए अन्नयरे पुलागभत्ते पडिग्गाहिए सिया, सा य संथरिज्जा कप्पइ से तट्ठिसं तेणेव भत्तट्ठेणं पज्जोसवित्तए, नो से कप्पइ दुच्चंपि गाहावड्कुलं पिंडवायपडियाए पविसित्तए वा, सा य नो सयरिज्जा एव से कप्पइ दुच्च पि गाहावड्कुलं पिंडवायपडियाए पविसित्तए ॥ सू० ५२ ॥

॥ पंचमोद्देशो समप्तो ॥५॥

छाया—निर्ग्रन्थ्या च गाथापतिकुलं पिण्डपातप्रत्ययेन अनुप्रविष्टया अन्य-
तस्त् पुलाकभक्त प्रतिगृहीत स्यात्, सा च सस्तरत् कल्पते तस्या तद्विवस तेनैव
भक्तार्थेन पर्युषितुम्, नो तस्या कल्पते द्वितीयमपि गाथापतिकुलं पिण्डपातप्रत्ययेन
प्रवेष्टुम्, सा च नो सस्तरत् पवं तस्या कल्पते द्वितीयमपि गाथापतिकुलं पिण्डपात-
प्रत्ययेन प्रवेष्टुम् ॥ सू० ५२ ॥

॥ पञ्चमोदेश समाप्त ॥ ५ ॥

चूर्णी—‘निगधीय य’ इति । निर्ग्रन्थ्याश्च साध्या गाथापतिकुलं गृहस्थगृह पिण्ड-
पातप्रत्ययेन भिक्षाग्रहणनिमित्तेन अनुप्रविष्टया—प्रवेशं कृतवत्या यदि अन्यतरत्—बहूना मध्या-
दैकम्, पुलाक त्रिविध भवति—धान्यपुलाकम्, गन्धपुलाकम्, रसपुलाक चेति, तत्र धान्य-
पुलाकं क्लृप्तादि, गन्धपुलाकम्—एलावङ्गजातिफलादीनि यानि उक्तगन्धानि द्रव्याणि,
तद्वहुल भक्तम्, रसपुलाकम् क्षीर—द्राक्षा—खर्जूरादिरसरूपम्, एषां त्रयाणां पुलाकानां
मध्याद् एकतरत् पुलाकभक्तम्, पुलाकम् असारमुच्यते यत आहारितानि एतानि त्रीण्यपि
पुलाकानि निर्ग्रन्थीं सयमसारहिता कुर्वन्ति प्रवचनं वा निस्सारं कुर्वन्ति ततस्तानि पुलाकानि
प्रोच्यन्ते, एषा मदजनकस्वभावत्वात् । एतानि पुलाकानि निर्ग्रन्थीं मदविह्वलां कुर्वन्ति तेन
सा सयमसारहिता भवति । तेषां कदाचिद् ग्रहणे तद्विधिं प्रदर्शयति—तत् पूर्वोक्त
पुलाकभक्तं कदाचित्—अनामोगादिकारणात् प्रतिगृहीतं स्वीकृतं स्यात् तदा यदि सा च
निर्ग्रन्थी सस्तरत् तेन प्रतिगृहीतेन पुलाकभक्तेन निर्वाहं कुर्यात् निर्वाहुं समर्था भवेत् तदा
कल्पते तस्या तद्विवस तेनैव पूर्वानीतेनैव भक्तार्थेन पुलाकभक्तेन पर्युषितुम्—तद्विवसं व्यत्येतु
कल्पते किन्तु नो—नैव तस्या कल्पते द्वितीयमपि जिह्वालौल्येन द्वितीयवारमपि गाथापतिकुलं पिण्ड-
पातप्रत्ययेन तदग्रहणवाञ्छया प्रवेष्टुम् । अथ सा च निर्ग्रन्थी कदाचित् तपश्चरणग्लानत्वादिना
सुमुक्षाप्राचुर्यप्रसङ्गात् पूर्वानीतेन पुलाकभक्तेन मुक्तेन नो सस्तरत् क्षुधापरीषदसहनसामर्थ्या-
भावात् तद्विवस व्यत्ये समर्था न भवेत् तदवस्थायां तस्या निर्ग्रन्थ्या कल्पते द्वितीयमपि वार
गाथापतिकुलं—गृहस्थगृह पिण्डपातप्रत्ययेन भिक्षाग्रहणनिमित्तेन प्रवेष्टुं गृहस्थगृहे प्रवेशं
कर्तुं कल्पते, तद्विवसनिर्वाहसामर्थ्ये सति द्वितीयवारं भिक्षार्थं न गच्छेदिति भावः । एकवार-
गृहीतपुलाकभोजनेन यथाशक्यनिर्वाहसामर्थ्ये सति जिह्वालोलपतया पुनरपि द्वितीयवारं भिक्षार्थं
गृहस्थगृहे गच्छेत् तदा निर्ग्रन्थ्या आज्ञामद्वादयो दोषा भवन्ति, सद्यमात्मविराघना च भवेत्,
तत्र स्त्रिया सुकुमालप्रकृतित्वेन धान्यपुलाके मुक्ते उदरे वातप्रकोपं सजायते, गन्धपुलाके मुक्ते

निर्ग्रन्थी मदविह्वला भवति, रसपुलाके भुक्तेऽजीर्णादिरोगसंभवः, ततः सूत्रार्थस्वाध्यायादिपरि-
मन्थस्तेन संयमविराधना, वातप्रकोपादिना आत्मविराधना च स्पष्टैवेति मुक्तपुलाकभक्ता द्वितीय-
वार गृहस्थगृहे भिक्षार्थं न प्रविशेदिति सूत्राशय ॥ सू० ५२ ॥

इति श्री-विश्वविख्यात-जगद्गल्लभ-प्रसिद्धवाचक-पञ्चदशभाषाकलितललितकलापालापक-
प्रविशुद्धगद्यपद्यनैकग्रन्थनिर्मापक-वादिमानमर्दक-श्रीशाहूछत्रपतिकोल्हापुरराजप्रदत्त-
“जैनाचार्य”-पदभूषित-कोल्हापुरराजगुरु-बालब्रह्मचारि-जैनाचार्य-जैन-
धर्म-दिवाकर-पूज्यश्री-घासीलालव्रतिविरचितायां “बृहत्कल्पसूत्रस्य”
चूर्णि-भाष्या-ऽवचूरीरूपायां व्याख्यायां
पञ्चमोद्देशकः समाप्तः ॥५॥

अथ षष्ठोद्देशकः

व्याख्यात पञ्चमोद्देशक, साम्प्रतं षष्ठोद्देशको व्याख्यायते, तत्र पूर्वगतपञ्चमोद्देशकस्यान्तिमसूत्रेण सहास्य षष्ठोद्देशकप्रथमसूत्रस्य क सम्बन्धः इत्यत्राह भाष्यकार - 'भक्तग्राहण' इत्यादि ।

भाष्यम्—भक्तग्राहणं पुर्वं, कथियं तस्स य अलाभसमयम् ।

तस्यावयणं भासइ, तस्स णिसेहोऽस्य सवधो ॥१॥

छाया—भक्तग्रहणं पूर्वं कथितं, तस्य चालाभसमये ।

तत्राऽवचनं भापते, तस्य निषेधोऽत्र सम्बन्धः ॥१॥

अवचूरी—'भक्तग्राहणं' इति । पूर्वं पञ्चमोद्देशकस्यान्तिमसूत्रे भक्तग्रहणं कथितम्, तस्य भक्तस्य च अलाभसमये साधुस्तत्र कदाचिद् अवचनं भापते इति तस्यावचनस्यात्र षष्ठोद्देशकस्य प्रथमसूत्रे निषेधं प्रतिपादितं, एष एवात्र अस्मिन् षष्ठोद्देशके सम्बन्धः ॥१॥ इत्यनेन सम्बन्धेनायातस्यास्य षष्ठोद्देशकस्येदमादिमं सूत्रम् - नो कप्पइ इत्यादि ।

सूत्रम्—नो कप्पइ णिगंगाण वा णिगंगीण वा इमाइं छ अवयणाइं वदिच्च, तं जहा—अलियवयणे, हीलियवयणे, खिसियवयणे, फरुसवयणे, गारस्थियवयणे, विउसविं वा पुणो उदीरिच्च ॥ सू० १ ॥

छाया—नो कल्पते निर्ग्रन्थानां वा निर्ग्रन्थीनां वा इमानि षट् अवचनानि वदितुम्, तद्यथा—अलीकवचनम्, हीलितवचनम्, खिसितवचनम्, परुषवचनम्, गार्हस्थ्यवचनम्, व्युपशमितं वा पुनरुदीरितम् ॥ सू० १ ॥

चूर्णी—'नो कप्पइ' इति । नो कल्पते—न युज्यते णिगंगाण वा निर्ग्रन्थानां वा णिगंगीण वा निर्ग्रन्थीनां श्रमणीनां वा इमाइ इमानि—वक्ष्यमाणानि छ षट्—षट्संख्यकानि अवयणाइं अवचनानि, तत्र वक्तुं योग्यं वचनम् सद्वचनमित्यर्थं न वचनमित्यवचनं वदितुमयोग्यमसद्वचनादिकम् । कानि तान्यवचनानि १ तानि दर्शयितुमाह—'तजहा' तद्यथा—अलियवयणे अलीकवचनं असत्यभाषणं तथाहि—असत्यवचनोच्चारणं साधुभिः साध्वीभिर्वा न कर्तव्यमिति प्रथमम् १ । हीलियवयणे हीलितवचनम्, यस्मिन् वचने उच्चारिते साधूनां गृहस्थानां वा अवहेलनं भवति, तथाहि साधुविषये हीलितवचनं यथा—साधु सन्नपि त्वं न सम्यक्तया चारित्र्यं पालयसि, यद्वा कस्त्वं गणिनामाऽसि—गणी भवन्नपि न त्वं किमपि जानासि, केन त्वं गणिपदे स्थापितः २ इत्यादिकथनम्, तथा गृहस्थविषये हीलितवचनं जन्मजात्याद्युदघाटनपूर्वकमपमाननं, यथा—त्वं जन्मकुलजात्यादिहीनोऽसि इत्यादि कथनम् २ । खिसियवयणे खिसितवचनम्—जन्मकर्माद्युदघाटनपूर्वकं सरोषवचनम्, अथवा रे मूर्ख ! रे दास ! इत्यादि श्रुतिकटुवचनम् ३ । फरुसवयणे परुषवचनम्—कर्कशवचनम् रूक्षवचनमित्यर्थं, रे नीच ! रे अधम ! इत्यादि ४ । गारस्थियवयणे गार्हस्थ्यवचनम्—गृहस्थस्य भावो गार्हस्थ्यं तत्सम्बन्धि तद्वचनसदृशं वचनं गार्हस्थ्यवचनम्, हे तात ! हे पुत्र ! हे मातुल ! हे भागिनेय ! इत्यादि भाषणम्,

व्यापाराधारम्भसमारम्भवचनं वा ५ । विउसविय वा पुणो उदीरित्तए व्युपशमितम्—उपशमित-
क्लेशादिक पुनरुदीरयितुं यद् वचनं तद्, यथा—स एव त्वयं पूर्वं मामपमानितवान्,
इत्यादि कथनम् ६ । एतानि षडलीकादिवचनानि न वक्तव्यानीति ॥ सू० १ ॥

प्रथमसूत्रे शोधि कथिता, द्वितीयसूत्रे तु शोधे प्रायश्चित्तविधिमाह—कप्पस्स इत्यादि ।

सूत्रम्—कप्पस्स छ पत्थारा पन्नत्ता, तं जहा—पाणाइवायस्स वायं वयमाणे,
मुसावायस्स वायं वयमाणे, अदिन्नादाणस्स वायं वयमाणे, अविरइयावायं वयमाणे,
अपुरिसवायं वयमाणे, दासवायं वयमाणे, इच्चेते छ कप्पस्स पत्थारे पत्थारेत्ता सम्मं
अपडिपूरेमाणे तट्ठाणपत्ते सिया ॥ सू० २ ॥

छाया—कल्पस्य षट् प्रस्ताराः प्रज्ञप्ताः तद्यथा—प्राणातिपातस्य वाद् वदन्, मृषा-
वादस्य वाद् वदन्, अदत्तादानस्य वाद् वदन्, अविरतिकावादं वदन्, अपुरुषवादं वदन्,
दासवाद वदन्, इत्येतान् षट् कल्पस्य प्रस्तारान् प्रस्तीर्य्य अप्रतिपूरयन् तत्स्थानप्राप्तं
स्यात् ॥ सू० २ ॥

चूर्णी—‘कप्पस्स’ इति । कल्पस्य, तत्र कल्पो नाम साधूनामाचार, तस्य तत्सम्बन्धिनां
विशुद्धिकारणत्वात् छ पत्थारा पन्नत्ता षट्—षट्संख्यका प्रस्तारा प्रायश्चित्तप्रकाराधिकारिण
प्रज्ञप्ता कथिता, तानेव षड् भेदान् दर्शयितुमाह—तंजहे—इत्यादि, तंजहा, तद्यथा पाणाइवायस्स वायं
वयमाणे प्राणातिपातस्य जीवविराधनलक्षणस्य वादमाक्षेपवचनं वदन् षड्जीवनिर्वायविराधनवाचं
वदन् साधु प्रायश्चित्तस्य प्रस्तारोऽधिकारी कथ्यते इति प्रथमं १ । मुसावायस्स वायं वयमाणे
मृषावादस्य वाद् वदन् द्वितीयो भेद २ । अदिन्नादाणस्स वायं वयमाणे अदत्तादानस्य
वाद् वदन् तृतीय ३ । अविरइयावायं वयमाणे अविरतिकावाद वदन्, तत्र न विद्यते
विरतिर्यस्या सा अविरतिका—कुलटा स्त्री, तस्या वाद् वाच वा वदन् मैथुनाऽऽक्षेप कुर्वन्निवत्यर्थ, इति
चतुर्थ ४ । अपुरिसवायं वयमाणे अपुरुषवाद वदन्, तत्र न पुरुष अपुरुष नपुंसकस्तस्य वादम्
‘अयं नपुंसक’ इति वाच वदन् पञ्चम ५ । दासवायं वयमाणे दासवाद वदन्, यो न दासस्तस्मै
‘अयं दास’ इति वदन् षष्ठो भेद ६ । इच्चेते छ कप्पस्स इत्येतान् षट् कल्पस्य इति एव
प्रकारान् एतान् पूर्वोक्तान् षट्संख्यकान् प्राणातिपाताघाक्षेपलक्षणान् कल्पस्य साध्वाचारस्य
पत्थारे पत्थारेत्ता प्रस्तारान् प्रायश्चित्तस्य प्रकारान् प्रस्तीर्य्य सम्मं अपडिपूरेमाणे सम्यग् अप्रति-
पूरयन्—अप्रमाणयन् अभ्याख्यानकारक साधु सम्यक् अप्रतिपूरयन् आक्षेपार्थस्यासद्भूततया
अभ्याख्यानस्य समर्थनं कर्तुमशक्त सन् तट्ठाणपत्ते सिया तृत्स्थानप्राप्तं प्रायश्चित्तस्थानप्राप्तं
प्रायश्चित्तभागी स्यात् ।

अत्र दर्दुर—शुनक—सर्प—मूषक—दृष्टान्ता सन्ति । तत्र दर्दुरदृष्टान्तो यथा—कस्यचित्
रत्नाधिकस्य साधोर्भिक्षाटनसमये मृतमण्डूककलेवरोपरि अकस्मात्पाद पतित, सहागतेनाऽन्येन

साधुना गुरवे कथित यदमुकेन साधुना मण्डूको मारित, तदा आचार्यस्त साधु पृच्छेत् भोस्त्वया मण्डूको मारित किम् ?, स यदि वदति न मारित, अविराधने तेन सम्यक् प्रमाणमुपस्थापनी-
यम् अन्यथा स प्रायश्चित्तभागी भवत्येव । अथवा येनाक्षेप कृत स यदि प्रमाणेन स्वकीयमारो-
पण न प्रमाणयितु शक्नोति तदा स एव तत्स्थानप्राप्तो भवति, प्राणातिपाते यत् प्रायश्चित्त
तस्य प्रायश्चित्तस्य भागी स एवाभ्याख्यानकारको भवति । य कोपि यस्य कस्याप्युपरि आरो-
पण करोति प्राणातिपातादे स यदि प्रमाणेन स्वकीयमभ्याख्यान सिद्धं करोति तदा यस्यो
परि आरोपणं कृत स प्रायश्चित्तभागी भवति । यदि कदाचित् स स्वकृतमारोपण प्रमाणयितुं न
शक्नो भवति तदा अभ्याख्यानकारकस्यैव तादृश प्रायश्चित्त भवतीति प्राणातिपातवादविषय
प्रथम प्रायश्चित्तप्रस्तार । एव शुनक-सर्प-मूषक-दृष्टान्ता भावनीया १ ।

मृषावादप्रस्तारो यथा-कश्चिद् गृहस्थगृहेऽवमरान्तिको रत्नाधिकेन सह भिक्षार्थं गत सन्
भोजनकालाभावेन प्रतिषिद्ध प्रत्यावृत्त । पश्चान्मुहूर्तान्तरे रत्नाधिकेन कथितम्-इदानीं भोजन-
काल संभाव्यतेऽतो ब्रजामो भिक्षार्थम्, अवमेन कथितम्-प्रतिषिद्धोऽहं न ब्रजामि । ततो रत्नाधि-
केन गत्वा भिक्षा समानीता । सोऽवम आचार्यायेदमालोचयति यथा-भदन्त । अय
दीनकरुणवचनैर्याचते प्रतिषिद्धोऽपि गृहस्थगृहं प्रविशति, प्रविष्टश्च सुखप्रियाणि योगचिक्किस्ता-
निमित्तानि गृहस्थेभ्यो जल्पति, इत्येवमभ्याख्यानदान मृषावादरूपो द्वितीय प्रायश्चित्त-
प्रस्तार २ ।

अदत्तादानप्रस्तारो यथा-एकत्र गृहेऽवमरान्तिकेन यावद् भिक्षा गृहीता तावद् एको
रत्नाधिक कुत्रतो भोदकान् लब्ध्वाऽन्यस्मै अवमाय दत्तवान्, तदितरोऽवमस्तान् भोदकान्
दृष्ट्वा प्रत्यावृत्त्य गुरुसमक्ष भणति-आलोचय त्वया रत्नाधिकेनादत्ता भोदका गृहीताः, इत्य-
भ्याख्यानदानमदत्तादानरूपस्तृतीय प्रायश्चित्तप्रस्तार ३ ।

अविरतिकावादप्रस्तारो यथा-कश्चिद् अवमरान्तिको दशविधं च समाचार्यां स्खलितो
रत्नाधिकेन 'हे दुष्ट शिष्य । स्खलितोऽसि' इत्यादिवाक्यतस्तर्जित आलोचयति-अय 'रत्नाधि-
कोऽहं'-मिति गर्वेण मामस्खलितमपि तर्जयति कषायोदयतो मा प्रेरयतीत्यवसर लब्ध्वा
तथा करोमि येनाय लघुको भवतीति । ततोऽन्यदा द्वावपि भिक्षार्थं गतौ, भिक्षामानीय प्रत्या-
वृत्तौ मार्गे उष्णकालादिकारणवशाद् बुभुक्षितौ तृषितौ तत्रैव चिन्तितवन्तौ-अत्र परित्राजिका-
देवकुले कुटङ्गे लतावृक्षाच्छादितस्थाने प्रथमालिका-पूर्वं किञ्चिद् भोजन-कृत्वा पानीय
पात्वा, इति चिन्तयित्वा सुख स्थितौ, अत्रान्तरेऽवमरान्तिकेन एका परित्राजिका तदभिमु-
स्तमागच्छन्ती दृष्ट्वा, लब्धोऽवसर इदानीमिति चिन्तयित्वा वदति-कुरुत भदन्ता ? भवन्त
भोजनपानम्, अहं तु उच्चारार्थं गमिष्यामीति । एवमुक्त्वा शीघ्रमाचार्यसमीपे समागत्य मैथुने-
ऽभ्याख्यातु भणति-भदन्त । ज्येष्ठाऽऽर्येणाद्य सद्य इदानीं परित्राजिकागृहे प्रतिसेवितमकार्यं

मैथुनलक्षणमित्यभ्याख्यानदानमविरतिकावादलक्षणश्चतुर्थः प्रायश्चित्तप्रस्तारः ४ ।

अपुरुषवादप्रस्तारो यथा-कोऽपि साधू रत्नाधिकेन दुष्प्रत्युपेक्षणादिस्खलने तर्जित-
श्छिद्रान्वेषी भिक्षातो निवृत्य रत्नाधिकमुद्दिश्याचार्यं भणति-नूनमेव रत्नाधिकोऽपुरुषो नपु-
सको वर्तते, आचार्येण प्रोक्तम् त्वया कथं ज्ञातम् ? तेनोक्तम्-ममैतस्य निजकै कथितं
यदयं नपुसकः प्रव्रजितो भवतेति । ततो मयाऽपि ज्ञातम्-हसितस्थितचङ्क्रमितशरीरभाषादि-
लक्षणैः 'अयं नपुंसक' इति । एवमभ्याख्यानदानं पञ्चमोऽपुरुषवादरूपः प्रायश्चित्तप्रस्तारः ५ ।

दासवादप्रस्तारो यथा-पूर्ववदेव कोऽपि साधू रत्नाधिकमुद्दिश्याचार्यं प्रति भणति-
अयं रत्नाधिको दासोऽस्ति । आचार्यैरुक्तम्-कथं जानासि ?, स प्राह-निजकैर्मम कथितं
मयाऽपि ज्ञातं च यदसौ शीघ्रकोपशील उचितानुचितविवेकविकला भाषां भाषते, इत्यादिलक्षणैः
शरीरसंस्थानादिनाऽपि चास्य दासत्वमनुमीयते, इत्याद्यभ्याख्यानदानं दासवादरूपः षष्ठ
प्रायश्चित्तप्रस्तारः ६ । एते षट् कल्पस्य प्रस्तारा प्रायश्चित्तरचनाविशेषाः प्रतिपादिता इति ६ ।

अथ सूत्रन्याख्या-‘इच्छेते’ इत्यादि, इच्छेते इत्येतान् पूर्वोक्तान् छ कप्पस्स पत्थारे
षट् कल्पस्य प्रस्तारान् पत्थारेत्ता प्रस्तीर्य यदि स प्रस्तारकोऽभ्याख्यानदायक साधु स्वदत्त-
मभ्याख्यानम् सम्मं अपडिप्पूरेमाणे सम्यक् यथार्थतया अप्रतिपूरयन् तद्वाणपत्ते सिया
तत्स्थाप्राप्त स्यात्, तत् प्राणातिपातादिकर्तुर्यत्स्थान तत्स्थान प्रायश्चित्तस्थान प्राप्तो
भवति । अयं भाव-यत् प्राणातिपातादिरूपेणाभ्याख्यानमन्योपरि येन दत्तं स तस्यासद-
भूततया स्वारोपिताभ्याख्यानस्य सत्यतया समर्थनं कर्तुं न शक्नोति तदा तस्यैव अभ्याख्यान
दायकस्यैव प्राणातिपातादिकर्तुरिव प्रायश्चित्तस्थानं प्राप्तं भवति, आचार्येण तस्याऽभ्याख्यान-
दायकस्यैव प्राणातिपातादिपापप्रायश्चित्तं दातव्यमिति । यदि अभ्याख्यानदायकोऽभ्याख्या-
नदानविषये विवदमानो भवेत्तदा तस्य प्रतिविवादमुत्तरोत्तरं प्रायश्चित्तवृद्धिं कर्तव्या, तथाहि-
प्रथमं मार्गे रत्नाधिक-‘भवता दर्दुरो मारित’ इति कथयित्वा ततो निवृत्याचार्यसमीपं तत्कथनार्थं
व्रजति तदा अभ्याख्यानदातृत्वेन तस्याभ्याख्यानदायकस्य मासलघुप्रायश्चित्तं भवति, ततः परं
भगने मासगुरु । तस्य भगने यदि आचार्यो यस्योपर्यभ्याख्यानं प्राप्तं तं साधुमाहूय पृच्छति-
किं त्वया दर्दुरो मारित ? स कथयति-न मारित, एव तेन कथितं तस्याभ्याख्यानदायकस्य
चतुर्लघुप्रायश्चित्तं भवति । तेन भूय प्रच्छने प्रेरित आचार्यस्तं पुनः पृच्छति तदाऽपि पूर्व-
वदेव ‘न मारित’ इति कथने तस्याभ्याख्यानदातृत्वचतुर्गुरु । पुनरवमो भणति यदि न विश्वासस्तदा
तत्रोपस्थिता गृहस्था प्रष्टव्या, साधवो गृहस्थान् प्रष्टुं गच्छन्ति, पृष्टे सति पङ्क्त्यु, पृष्टा
गृहस्था भणन्ति-नास्माभिरयं दर्दुरमारणं कुर्वन् दृष्ट, इति तैः कथने पङ्कगुरु, साधवः समा-
गता कथयन्ति नापद्रावितोऽनेन दर्दुर इति तदा छेदः ।

अथाम्याख्यानदायको भणति—यन्नाम गृहस्था असयता अलीक सत्यं वा ब्रुवते नैतेषा वचनप्रत्यय, एव भणतो मूलम् । यदि स भणति गृहस्थाश्च यूयमेकत्र मिलिता, अह पुनरेक कोऽन्यो मम पक्षे । इति कथनेऽनवस्थाप्यम् । पुनर्गृहस्थान् भणति—सर्वेऽपि यूय प्रवचनस्य बाह्या, इति भणतस्तस्याम्याख्यानदायकस्य पाराश्विक प्रायश्चित्त समापतति । एवमुत्तरोत्तर विवदत पाराश्विक यावत् प्रायश्चित्तप्रस्तारो भवतीति । एवमेव यदि रानिकेन सत्यमेव दर्दुरो व्यपरोपित पृष्ठे च भूयो विवादपूर्वक निहुते तदाऽम्याख्यानदायकस्येव तस्याप्युत्तरोत्तर प्रायश्चित्तवृद्धि कर्तव्या । तत्राम्याख्यानदायकस्यैक एव मृषावादलक्षणो दोष किन्तु द्वितीयस्याम्याख्यातस्य रानिकस्य तु दर्दुरवध कृत्वा निहुते इति द्वौ दोषौ भवत, एक प्राणातिपातजनितो दोष, द्वितीयो मृषावादजनितश्चेति । यदि चाम्याख्यानदायकोऽवम-रानिक तथाऽम्याख्यातो रानिकश्च अभ्याख्याने दत्तेऽपि प्राणातिपाते कृतेऽपि च स्वकथन-सिद्धार्थं न विवदति यथार्थं यथायोग प्रायश्चित्त गृह्णाति तदा न तयो प्रायश्चित्तवृद्धि कर्तव्येति । एवमन्ये मृषावादादिप्रस्तारा अपि स्वय भावनीया इति ॥ सू० २ ॥

अथ निर्ग्रन्थनिर्ग्रन्थीना 'परस्पर' कण्टकाद्युद्धरणप्रभृतिविषये विधिमाह—'निर्गन्धस्स य' इत्यादि ।

सूत्रम्—निर्गन्धस्स य अहे पर्यासि खाणू वा कंटप वा हीरप वा सकरे वा परिया वज्जेज्जा त च निगन्धे नो संचाएइ नोहरित्तप वा विसोहित्तप वा तं निगन्धी णीहर-माणी वा विसोहेमाणी वा णाइक्कमइ ॥ सू० ३ ॥

छाया—निर्ग्रन्थस्य चाद्य. पादे स्थाणुर्वा कटको वा हीरकं वा शर्करं वा पर्या-पयेत् तच्च निर्ग्रन्थो नो शक्नुयात् निर्हेतुं वा विशोधितु वा तं निर्ग्रन्थी निर्हरन्ती वा विशोधयन्ती वा नातिक्रामति ॥ सू० ३ ॥

चूर्णी—'निर्गन्धस्स य' इति निर्ग्रन्थस्य गच्छत प्रमादादिकारणवशात् अहे पर्यासि अथ पादे पादयो पादस्य वा अथ प्रदेशे पादतले इत्यर्थे खाणू वा स्थाणुर्वा, तत्र स्थाणुर्नाम छिन्नगोधमादे क्षेत्रसलग्नमूलस्थितोऽवयवविशेष. कंटप वा कटको वा कण्टकि वृक्षस्य बर्तुरादेरवयवविशेष हीरप वा हीरक वा, तत्र हीरक नाम सूचीवत् तीक्ष्णकाष्ठ-खण्डो वा सकरे वा शर्कर वा शर्कर नाम पाषणखण्ड, तच्च स्थाण्वादि भिक्षाधानेतुं गच्छत श्रमणस्य पादतले परियावज्जेज्जा पर्यापयेत् प्राप्नुयात् पादे सलग्न भवेत् चरण कट-कादिना विद्धो भवेदित्यर्थं तं च निगन्धे तच्चपादसलग्नकण्टकादिकम् निर्ग्रन्थ श्रमण स्वय-मन्यो वा साधु नो संचाएइ नो शक्नुयात् नोहरित्तप वा विसोहित्तप वा निर्हेतुं वा विशोधितु वा कश्चित् श्रमण कारणवशात् पादतलसलग्नकण्टकादिकम् निष्कासयितुमुद्धर्तुं वा न शक्नुयात् न समर्थो भवेदित्यर्थं, अथ यदा स्वयमन्यो वा श्रमणस्तान् कण्टकादीन् समुद्धर्तुं नो शक्नुयात् तदा त निगन्धी णीहरमाणी वा श्रमणचरणात् सलग्नकण्टकादिक निर्हरन्ती निष्कासयन्ती

‘विसोहेमाणी वा’ विगोषयन्ती समुद्धरन्ती णाङ्कमङ् नातिक्राम्यति तीर्थकराजाम्, सा तीर्थकराजाया ढल्लद्धन न करोति, जिनाजाविराधिका न भवतीत्यर्थ ॥ सू० ३ ॥

सूत्रम्—णिगंथस्स य अच्छिसि पाणे वा वीए वा रए वा परियावज्जेज्जा तं च णिगंथे नो सचाएइ णीहरित्तए वा विसोहित्तए वा तं णिगंथी णीहरमाणी वा विसोहेमाणी वा, णाङ्कमङ् ॥ सू० ४ ॥

छाया—निर्ग्रन्थस्य चाक्षिणि प्राणो वा, वीज वा, रजो वा, पर्यापयेत तच्च निर्ग्रन्थो नो शक्नुयात् निर्हर्तुम् वा, विशोधयितुं वा, तं निर्ग्रन्थी निर्हरन्ती वा विशोधयन्ती वा नातिक्रामति ॥ सू० ४ ॥

चूर्णी—णिगंथस्स य इति निर्ग्रन्थस्य श्रमणस्य अच्छिसि अक्षिणि नेत्रे पाणे वा प्राणो वा—क्षुद्रजीवो मशकादिर्वा वीएवा वीजं वा शालिगोधूमादिबीजं, ‘रए वा’ रजो वा—घृल्लिकणो वा पारियावज्जेज्जा पर्यापयेत परिपेतुं, नेत्रे यदि क्षुद्रजन्तुप्रभृतिक वस्तु नेत्रकष्टकारकं पतित भवेदित्यर्थ, तं च निगंथे नो संचाएइ णीहरित्तए वा—विसोहित्तए वा तच्च निर्ग्रन्थोऽन्यकोऽपि श्रमण न शक्नुयात् निर्हर्तुं वा विशोधयितुं वा तद् नेत्रपतित क्षुद्रजीवादिकम् निर्ग्रन्थोऽन्यश्रमण साधु नेत्रपतित क्षुद्रजीवादिक साधुनेत्रात् निर्हर्तुं निष्कासयितुं विशोधयितुं वा न शक्नुयात् समर्थो न भवेत् तदा तं णिगंथी णीहरमाणी वा विसोहेमाणी वा णाङ्कमङ् तच्च श्रमणनेत्रपतितक्षुद्रजीवादिकं श्रमणस्याऽशक्तौ सत्या निर्ग्रन्थी श्रमणी निर्हरन्ती साधुनेत्रात् क्षुद्रजीवादिकं नि सारयन्ती विशोधयन्ती अपनयन कुर्वन्ती नातिक्रामति तीर्थकराजा नोल्लङ्घयति ॥ सू० ४ ॥

सूत्रम्—निगंथीए य अहे पायंसि खाणू वा कंटए वा हीरए वा सक्करए वा परियावज्जेज्जा, तं च णिगंथी णो संचाएइ णीहरित्तए वा विसोहित्तए वा तं च णिगंथे नीहरमाणे वा विसोहेमाणे वा णाङ्कमङ् ॥ सू० ५ ॥

छाया—निर्ग्रन्थाप्रवाधः पादे स्थाणुर्वा कण्टको वा हीरक वा शर्करं वा पर्यापयेत तंच निर्ग्रन्थो नो शक्नुयात् निर्हर्तुं वा विशोधयितुं वा तच्च निर्ग्रन्थो निर्हरन् वा विशोधयन् वा नातिक्रामति ॥ सू० ५ ॥

चूर्णी—‘णिगंथीए य’ इति निर्ग्रन्था अहे पायंसि अथ पादे चरणस्याधोभागे पादतले इत्यर्थे खाणू वा स्थाणुर्वा पूर्वोक्तस्थाणुकण्टकहीरकशर्करादिक परियावज्जेज्जा पर्यापयेत संलगेत् स्थाणुप्रभृतिना पादो विद्ध इत्यर्थं तं च निगंथी नो संचाएइ णीहरित्तए वा विसोहित्तए वा तच्च निर्ग्रन्थी नो शक्नुयात् निर्हर्तुं वा, विशोधयितुं वा, तत्र तत् श्रमणीपदसंलग्नकण्टकादिकं श्रमणी स्वयं यस्या पादे स्थाण्वादि लग्न तद्व्यतिरिक्ता वा साध्वी नो शक्नुयात् न

समर्था भवेत् निर्हर्तुम् निष्कासयितुं विशेषयितुं पादादुद्धर्तुम् तदा 'तं' णिगंथे नीहरमाणे वा विसोहमाणे वा णाङ्कमइ तच्च निर्ग्रन्थो निर्हरन् वा विशेषयन् वा नातिक्रामति तीर्थक-
राज्ञा नोलहयति ॥ सू० ५ ॥

सूत्रम्—णिगंथीए अच्छिसि पाणे वा वीए वा रए वा परियावज्जेज्जा
तं च णिगंथी णो संचाएइ णीहरित्तए वा विसोहित्तए वा तं च णिगंथे णीहरमाणे वा
विसोहमाणे वा णाङ्कमइ ॥ सू० ६ ॥

छाया—निर्ग्रन्थ्या अक्षिणि प्राणो वा बीजं वा रजो वा पर्यापद्येत तच्च
निर्ग्रन्थी नो शक्नोति निर्हर्तुं वा विशेषयितुं वा तच्च निर्ग्रन्थो निर्हरन् वा विशेषयन्
वा नातिक्रामति ॥ सू० ६ ॥

चूर्णी—'णिगंथीए' इति । निर्ग्रन्थ्या 'अच्छिसि' अक्षिणि—नयने पाणे वा प्राणो वा—प्राण
क्षुद्रजन्तुर्मशकादि बीए वा बीज वा लघुतम फलादेर्बीजम् 'रए वा रजो वा—धूलिकणो वा कारणवशात्
श्रमण्या नेत्रे 'परियावज्जेज्जा' पर्यापद्येत परिपतेत् नेत्रे समापतित भवेत् 'तं च णिगंथी णो संचा-
एइ णीहरित्तए वा विसोहित्तए वा' तच्च निर्ग्रन्थी नो शक्नोति निर्हर्तुं वा विशेषयितुं
वा तत्र त श्रमण्यक्षिपतितं क्षुद्रजीवमशकादिकम् यदि निर्ग्रन्थी श्रमणी निर्हर्तुं निष्कासयितुं
विशेषयितुमपाकर्तुं न शक्नुयात् तदा "तं च निगंथे णीहरमाणे वा विसोहमाणे वा नाङ्-
कमइ" त च निर्ग्रन्थो निर्हरन् वा विशेषयन् वा नातिक्रामति ॥ सू० ६ ॥

सूत्रम्—णिगंथे णिगंथि दुग्गंसि वा विसमंसि वा पच्चयंसि वा पक्खल-
मार्णि वा पवडमार्णि वा गिहमाणे वा अवलंबमाणे वा णाङ्कमइ ॥ सू० ७ ॥

छाया—निर्ग्रन्थो निर्ग्रन्थी दुग्गे वा विषमे वा पर्वते वा प्रस्त्रलन्ती वा प्रपतन्ती
वा गृहन् वा अवलम्बमानो वा नातिक्रामति ॥ सू० ७ ॥

चूर्णी—'णिगंथे णिगंथि' इति । निर्ग्रन्थ निर्ग्रन्थी कदाचित् दुग्गंसि वा दुग्गे वा पर्वतादि-
विकटभूमौ विसमंसि वा विषमे उच्चनीचप्रदेशे पिच्छलप्रदेशे वा 'पच्चयंसि वा पर्वते वा पक्ख-
लमार्णि वा' प्रस्त्रलन्ती चरणदिसकाचेन पतन्तीमिव भवन्ती वा पवडमार्णि वा प्रपतन्ती वा
पतितुमारब्धा गिहमाणे वा गृहन् हस्तादिना तस्या ग्रहणं कुर्वन् अवलंबमाणे वा अव-
लम्बमानो वा पतन्त्या देहयष्ट्याद्याश्रयेण साहाय्यं कुर्वन् इत्यर्थे णाङ्कमइ नातिका-
मति ॥ सू० ७ ॥

सूत्रम्—णिगंथे णिगंथि सेयंसि वा पकंसि वा पणगंसि वा उदगंसि वा ओक-
समार्णि वा ओवुडमार्णि वा गिहमाणे वा अवलंबमाणे वा णाङ्कमइ ॥ सू० ८ ॥

छाया—निर्ग्रन्थो निर्ग्रन्थी सेके वा पङ्के वा पनके वा उदके वा अवकर्षन्तं
वा अववृडन्ती वा गृहन् वा अवलम्बमानो वा नातिक्रामति ॥ सू० ८ ॥

चूर्णी—‘णिगंग्ये णिगंग्थी वा’ इति । निर्ग्रन्थ निर्ग्रन्थी सेयसि वा सेके वा, तत्र सेको जल-
सहितकर्दमार्थबोधक तथा च सेके जलसहितकर्दमे वा पंकसि व’ पके वा शुष्कप्राये कर्दमे पण-
गंसि वा पनके सततजलसम्पर्कात्पाषाणादौ सलग्नो हरितवर्णो वनस्पतिविशेषः ‘लीलण-फूलण’
इति प्रसिद्धं तस्मिन् उदगंसि वा उदके जले वा ओकसमार्णि वा अवकर्षन्ती वा जलस्रोतसा
नीयमाना ‘ओबुडुमार्णि वा’ अवब्रुडन्ती जलसहितकर्दमे पंके जले वा निमज्जन्ती श्रमणी श्रमण
‘गिण्हमाणे’ गृह्णन् उद्धरणेच्छया तथा ‘अवलंबमाणे वा’ अवलम्बमानो वा धारयन् वा ‘नाइक्क-
मइ’ नातिक्रामति तीर्थकृतामाज्ञां नोल्लङ्घयतीति ॥ सू० ८ ॥

सूत्रम्—णिगंग्ये णिगंग्थि णावं आरोहमार्णि वा ओरोहमार्णि वा गिण्ह-
माणे वा अवलंबमाणे वा णाइक्कमइ ॥ सू० ९ ॥

छाया—निर्ग्रन्थो निर्ग्रन्थी नावम् आरोहन्ती वा अवरोहन्ती वा गृह्णन् वा अव-
लम्बमानो वा नातिक्रामति ॥ सू० ९ ॥

चूर्णी—‘निगंग्ये’ इति । निर्ग्रन्थ ‘णिगंग्थि’ निर्ग्रन्थी ‘णाव’ नाव नौकां ‘आरोहमार्णि वा’
आरोहन्ती—समारोहन्तीम् ‘ओरोहमार्णि वा’ अवरोहन्तीम् अवतरन्तीम् ‘गिण्हमाणे वा’ गृह्णन्
अवलंबमाणे वा अवलम्बमानो वा श्रमण णाइक्कमइ नातिक्रामति तीर्थकराज्ञा नोल्लङ्घयति
न विराधयतीति भावः ॥ सूत्र ९ ॥

सूत्रम्—खित्तचित्तं निगंग्थि निगंग्ये गिण्हमाणे वा अवलंबमाणे वा णाइ-
क्कमइ ॥ सू० १० ॥

छाया—क्षितचित्तां निर्ग्रन्थी निर्ग्रन्थो गृह्णन् वा अवलम्बमानो वा नातिक्रा-
मति ॥ सू० १० ॥

चूर्णी—‘खित्तचित्तं’ इति । क्षितचित्ताम्, तत्र क्षित विक्षितम् उद्विग्नं मनोग्लान्यादिना चित्त-
मन्त करण यस्या श्रमण्याः सा क्षितचित्ता, तादृशीम् निर्ग्रन्थी निर्ग्रन्थः श्रमण ‘निण्हमाणे वा’
गृह्णन् वा अवलम्बमाणे वा अवलम्बमानो वा धारयन् वा ‘णाइक्कमइ’ नातिक्रामति
तीर्थकराज्ञा नोल्लङ्घयति ॥ सू० १० ॥

सूत्रम्—एवं दित्तचित्तं ॥ सू० ११ ॥ जक्खाइट्ठं ॥ सू० १२ ॥ उम्मायपत्तं
॥ सू० १३ ॥ उवसग्गपत्तं णिगंग्थि निगंग्ये गिण्हमाणे वा अवलंबमाणे वा नाइक्क-
मइ ॥ सू० १४ ॥

छाया—एवं दीप्तचित्ता यश्चाविष्टासुन्मादप्राप्तामुपसर्गप्राप्ता निर्ग्रन्थी निर्ग्रन्थो
गृह्णन् वा अवलम्बमानो वा नातिक्रामति ॥ सू० ११—१४ ॥

चूर्णी—‘एवं दित्तचित्तं’ एव दशमसूत्रोक्तप्रकारेण दीप्तचित्ताम्, तत्र दीप्त लोकिक्लोकौ
त्तरिकवस्तुविषयकहर्षोद्वेगेण भ्रान्त चित्तमन्त करणं यस्या स दीप्तचित्ता, ताम् । यदा जक्खा-

इदं यक्षाविष्टाम् व्यन्तरदेवपरिगृहीताम्, यद्वा उन्मायपत्तं उन्मादप्राप्ताम्, तत्रोन्मादो नाम-रोगादिना चित्तानवस्थता तद्धुक्ताम्, उवसग्गपत्तं उपसर्गप्राप्ताम्-देवमनुष्यतिर्यगादिकृतोप-सर्गविशिष्टाम् णिग्गंथि निर्ग्रन्थीं श्रमणीम् निग्गंथे निर्ग्रन्थ श्रमण गिण्हमाणे गृह्णन् क्वचित्पतनादितः क्वचिदौषधादिपानार्थं वा अवलम्बमानो वा धारयन् वा णाइक्कमइ नातिक्रामति तीर्थकराज्ञा नोल्लङ्घयति ॥ सू० ११-१४ ॥

सूत्रम्—साहिगरणं ॥ सू० १५ ॥ सपायच्छित्तं ॥ सू० १६ ॥ भत्तपाणपडिया-इक्खियं ॥ सू० १७ ॥ अट्टजायं निग्गंथिं णिग्गंथे गिण्हमाणे वा अवलम्बमाणे वा णाइक्कमइ ॥ सू० १८ ॥

छाया—साधिकरणम् ॥ सू० १५ ॥ सप्रायश्चित्ताम् ॥ सू०-१६ ॥ भक्तपानप्रत्याख्या-ताम् ॥ सू० १७ ॥ अर्थजातां निर्ग्रन्थीं निर्ग्रन्थो गृह्णन् वा अवलम्बमानो वा नातिक्रा-मति ॥ सू० १८ ॥

चूर्णी—‘साहिगरणं’ इति । साधिकरणा, तत्राधिकरण कलहः तेन युक्तमिति साधिकरणम्—कल-हासक्रमात्तसाम्, तथा सपायच्छित्तं सप्रायश्चित्तां प्रायश्चित्तेन युक्तमिति सप्रायश्चित्ताम् प्राय-श्चित्तप्राप्तां—प्रायश्चित्तेन चलचित्तामित्यर्थं भत्तपाणपडियाइक्खियं भक्तपानप्रत्याख्याताम्, तत्र भक्तमोदनादिक, पानं जलम्, ते प्रत्याख्याते यया सा भक्तपानप्रत्याख्याता—ताम् गृहीतानश-नत्रतामित्यर्थः, अट्टजायं अर्थजाताम्—अर्थलुब्धाम् भूमिपतित सुवर्णादिक दृष्ट्वा तद् ग्रहीतुं नघ्री-भूताम्, कुत्राप्यर्थराशिं दृष्ट्वा सञ्जातविकारेण चलचित्ताम्, यद्वा—अर्थाकुल पतिपुत्रादिक ज्ञात्वा तत्सहायनिमित्तं द्रव्योपार्जनाय समयमाञ्चलितचित्ताम्, यद्वा शिष्यानिमित्तं द्रव्यलाभार्थं गन्तु-कामाम्, एतादृशीम् णिग्गंथिं निर्ग्रन्थीं—श्रमणीम् गिण्हमाणे गृह्णन् उपदेशेन शरीणि वा स्पृष्ट्वा निवारयन् अवलम्बमाणे वा अवलम्बमानो वा णिग्गंथे निर्ग्रन्थ—श्रमणः णाइक्कमइ नातिक्रामति—तीर्थकरस्याज्ञा नोल्लङ्घयतीति भावः ॥ सू० १५-१८ ॥

श्रमणीना सामाचारीलक्षणं कल्पं दर्शयित्वा संप्रति कल्पस्य प्रतिबन्धकान् दर्श-यितुमाह—‘छ कप्पस्स’ इत्यादि ।

सूत्रम्—छ कप्पस्स पलिमंधू पन्नत्ता, तंजहा—कोकुइ संजमस्स पलिमंधू १, मोह-रिण सच्चवयणस्स पलिमंधू २, तित्तिणिण एसणागोयरस्स पलिमंधू ३, चक्खुलोलए

इरियावहियाए पलिमंथू ४, इच्छालोलुए मुत्तिमग्गस्स पलिमंथू ५, भिज्जाणियाणकरणं सिद्धिमग्गस्स पलिमंथू, सव्वत्थ भगवया अणियाणया पसत्था ६ ॥ सू० १९ ॥

छाया—षट् कल्पस्य परिमन्थवः प्रज्ञप्ताः, तद्यथा—कौकुचिक संयमस्य परिमन्थुः १, मौख्यं सत्यवचनस्य परिमन्थुः २, तित्तिणिकम् एषणागोचरस्य परिमन्थुः ३, चक्षुर्लौल्यम् ऐर्यापथिकस्य परिमंथुः ४, इच्छालौलुप्य मुक्तिमार्गस्य परिमन्थुः ५, मिध्यानिदानकरणं सिद्धिमार्गस्य परिमन्थुः, सर्वत्र भगवता अनिदानता प्रशस्ता ६ ॥ सू० १९ ॥

चूर्णी—‘छ कप्पस्स पलिमंथू पन्नत्ता’ इति । षट्-षट्सत्यकाः कल्पस्य साधुसामाचारीलक्षणस्य परिमन्थवः—परिमन्थन्तीति परिमन्थवः धातका इत्यर्थः प्रज्ञप्ता कथिता । तानेव षट् भेदान् दर्शयितुमाह—तं जहा इत्यादि, तं जहा तद्यथा—कौकुइए संजमस्स पलिमंथू कौकुचिकं सयमस्य परिमन्थुः, तत्र—कौकुचिकम्—कुचेष्टा भाण्डचेष्टा वा, विवृता मुखं कृत्वा लोकानामग्रतः प्रदर्शनम्, एतादृशं कौकुचिकं सयमस्य चारित्रस्य परिमन्थुः, कौकुचिकस्य कन्दर्पोद्दीपकतया सयमस्य सुतरामेव विघातकसमवादिति, इति प्रथमोभेदः १ ।

मोहरिणं सच्चवयणस्स पलिमंथू मौख्यं मुखरता सत्यवचनस्य परिमन्थुः, तत्र मुखरता वाचालता निरर्थकमविक्रजल्पनम् सत्यवचनस्य परिमन्थुः, वाचालताया सत्यप्रतिबन्धकत्वादिति द्वितीयो भेदः २ ।

तित्तिणिणं एसणागोयस्स पलिमन्थू तित्तिणिकमेषणागोचरस्य परिमन्थुः, तत्र तित्तिणिकं सर्वदा भिक्षाया अलामे गृहस्वामिनं प्रति—‘कूपणोऽयम्’ इत्यादिरूपेण तण—तण (वङ्गवङ्ग) शब्दकरणं तत्, एषणा—विशुद्धभक्तपानादिगवेषणरूपा, तत्प्रधानो यो गोचरः गोचरचर्या, तस्य परिमन्थुरिति तृतीयो भेदः ३ ।

चक्षुलोलुए इरियावहियाए पलिमन्थू चक्षुर्लौल्यम् ऐर्यापथिकस्य परिमन्थुः तत्र चक्षुर्लौल्यं नेत्रयोश्चाञ्चल्यम् ईर्यासमितेर्धातकम् चक्षुषश्चाञ्चल्येन मार्गे गमनसमये सम्यगवलोकनाभावे संयमात्मविराघनसमवात् ईर्यासमिते स्वयमेव विघातादिति चतुर्थो भेदः ४ ।

इच्छालोलुए मुत्तिमग्गस्स पलिमन्थू इच्छालौलुप्यं मुक्तिमार्गस्य परिमन्थुः, इच्छालौलुप्यम् आहारादिवाञ्छाया गृद्धिभावः, इति पञ्चमो भेदः ५ ।

भिज्जाणियाणकरणं सिद्धिमग्गस्स पलिमन्थू मिध्यानिदानकरणं सिद्धिमार्गस्य परिमन्थुः, मिध्या—लोभो गृद्धिरित्यर्थः, तद्वशात् निदानकरणम्, तच्च सिद्धिमार्गस्य परिमन्थुः,

इति षष्ठो मेदः६। यत् सव्यस्य भगवया अणियाणया पसत्या सर्वत्र भगवता अनिदानता प्रशस्ता प्रशंसितेति ॥ सू० १९ ॥

सम्प्रति कल्पस्थितेर्भेदान् दर्शयितुमाह—‘छव्विहा’ इत्यादि ।

सूत्रम्—छव्विहा कप्पट्ठिं पणत्ता तं जहा-सामाज्यसंजयकप्पट्ठिं १, छेओव-
हावणियसजयकप्पट्ठिं २, णिव्विसमाणकप्पट्ठिं ३, णिव्विट्ठकाज्यकप्पट्ठिं ४,
जिणकप्पट्ठिं ५, थेरकप्पट्ठिं ६। त्ति वेमि ॥ सू० २० ॥

कप्पस्स छट्ठो उद्देशो समाप्तो

छाया - पञ्चविधा कल्पस्थितिः प्रज्ञता तद्यथा—सामायिकसंयतकल्पस्थितिः १, छेदोपस्थापनीयसंयतकल्पस्थितिः २, निर्विशमानकल्पस्थितिः ३, निर्विष्टकायिककल्पस्थितिः ४, जिनकल्पस्थितिः ५, स्थविरकल्पस्थितिः ६। इति ब्रवीमि । सू० २०॥

कल्पस्य षष्ठ उद्देशक समाप्त ॥६॥

चूर्णी—‘छव्विहा’ इति । पञ्चविधा षट्प्रकारा कप्पट्ठिं पणत्ता कल्पस्थिति प्रज्ञता कथिता, तत्र कल्पे संयताचारे स्थितिरवस्थानमिति कल्पस्थितिः, अथवा कल्पस्य साधुसा-
माचारीलक्षणस्य स्थितिर्मर्यादा इति कल्पस्थितिः, सा पञ्चविधा प्रज्ञता—निरूपिता । तानेव
षड्मेदान् दर्शयितुमाह—तं जहा इत्यादि, तं जहा तद्यथा—सामाज्यसंजयकप्पट्ठिं सामायिक-
संयतकल्पस्थितिः, तत्र समो राग्द्वेषरहितभावः—ज्ञानदर्शनचारित्र्यलक्षणभावः, तस्याऽऽय
प्राप्तिः, अथवा समय एव सामायिक सर्वसावधकर्मणा विरतिलक्षणम्, तद्व्ययानां संयता-
साधवः, तादृशसाधूनां स्थितिः सा सामायिकसंयतकल्पस्थितिः प्रथमा १, छेदोपस्था-
पणियसजयकप्पट्ठिं छेदोपस्थापनीयसंयतकल्पस्थितिः, तत्र छेदनम्—पूर्वपर्यायोच्छेदनम्,
उपस्थापनीयमारोपणीय यत् तत् छेदोपस्थापनीयम् व्यक्तितो महाव्रतेषु आरोपणमित्यर्थः, तत्तश्च
छेदोपस्थापनीयप्रधाना ये संयता ते छेदोपस्थापनीयसंयता साधवस्तेषां या कल्पस्थितिः
सा छेदोपस्थापनीयसंयतकल्पस्थितिर्द्वितीया २, “निव्विसमाणकप्पट्ठिं निर्विशमान-
कल्पस्थितिः, तत्र निर्विशमाना परिहारविशुद्धिकल्पं वहमाना, तेषां कल्पस्तस्य स्थितिर्निर्वि-
शमानकल्पस्थितिस्तृतीया मेद ३, निव्विट्ठकाज्यकप्पट्ठिं निर्विष्टकायिककल्पस्थितिः,
तत्र निर्विष्टकायिको नाम येन परिहारविशुद्धिक नाम तपो व्यूढम्, निर्विष्ट आसेवित विव-
क्षितचारित्र्यस्वरूप कायो—देहो यैस्ते निर्विष्टकायिका इति व्युत्पत्तेः, तेषां निर्विष्टकायि-
कानां कल्पस्थितिरिति निर्विष्टकायिककल्पस्थितिश्चतुर्थी ४। जिणकप्पट्ठिं जिनकल्पस्थितिः,
तत्र जिना गच्छविनिर्गता साधुविशेषास्तेषां जिनानां कल्पस्थितिरिति जिनकल्पस्थितिः पञ्चमी ५,
थेरकप्पट्ठिं स्थविरकल्पस्थितिः, तत्र स्थविरा आचार्योपाध्यायादय गच्छसापेक्षा साधुवि-

शेषास्तेषां कल्पस्थितिरिति स्थविरकल्पस्थितिरिति षष्ठी ६ । चि वेमि इति ब्रवीमि—सुधर्मा स्वामी जम्बूस्वामिनं प्रति कथयति—हे जम्बु ! यदहं तीर्थंकरमुखात् कल्पस्थितिबिषये श्रुतवान् तद्वै त्वम्यं कथयामि नतु स्वमनीषया प्रकल्प्य कथयामीति ॥ सू० २० ॥

इति श्री—विश्वविद्यात—जगद्गुरु—प्रसिद्धवाचक—पञ्चदशभाषाकलितललितकलापालापक—
प्रविशुद्धगद्यपद्यनैकग्रन्थनिर्मापक—वादिमानमर्दक—श्रीशाहूछत्रपतिकोल्हापुरराजप्रदत्त—
“जैनाचार्य”—पदभूषित—कोल्हापुरराजगुरु—बालब्रह्मचारि—जैनाचार्य—जैन-
धर्म-दिवाकर—पूज्यश्री—घासीलालव्रतिविरचितायां “बृहत्कल्पसूत्रस्य”
चूर्णि-भाष्या-ऽवचूरीरूपायां व्याख्यायां
षष्ठ उद्देशकः समाप्तः ॥६॥

समाप्तं सचूर्णिभाष्यावचूरीकं
बृहत्कल्पसूत्रम् ।

॥ श्रीबृहत्कल्पसूत्रस्य ॥

मूलपाठः

सूत्रम् — नो कप्पइ निग्गंथाणं वा निग्गंथीण वा आमे तालपलंवे अभिन्ने पडिगाहित्तए ॥१॥

कप्पइ निग्गंथाणं वा निग्गंथीणं वा आमे तालपलंवे भिन्ने पडिगाहित्तए ॥२॥

कप्पइ निग्गंथाणं पक्के तालपलंवे भिण्णे वा अभिण्णे वा पडिगाहित्तए ॥३॥

नो कप्पइ निग्गंथीणं पक्के तालपलंवे अभिन्ने पडिगाहित्तए ॥४॥

कप्पइ निग्गंथीण पक्के तालपलंवे भिन्ने पडिगाहित्तए, सेवि य विहिभिण्णे नो चेव णं अविहिभिण्णे ॥५॥

से गामंसि वा णगरंसि वा खेडंसि वा कच्चडंसि वा मडवंसि वा पट्ठंसि वा आगरंसि वा दोणसुहंसि वा निगमंसि वा आसमसि वा संनिवेसंसि वा संवाहंसि वा घोसंसि वा अंसियंसि वा पुडभेयणसि वा रायहारिंसि वा सपरिक्खेवंसि अवाहिरियंसि कप्पइ निग्गंथाणं हेमंतगिम्हासु एगं मासं वत्थए ॥६॥

से गामंसि वा जाव रायहारिंसि वा सपरिक्खेवंसि सवाहिरियंसि कप्पइ निग्गंथाणं हेमंतगिम्हासु दो मासे वत्थए, अंतो इक्कं मासं, बाहिं इक्कं मासं, अंतो वसमाणाणं अंतो भिक्खायरिया, बाहिं वसमाणाणं बाहिं भिक्खायरिया ॥७॥

से गामंसि वा जाव रायहारिंसि वा सपरिक्खेवंसि अवाहिरियंसि कप्पइ निग्गंथीणं हेमंतगिम्हासु दो मासे वत्थए ॥८॥

से गामंसि वा जाव रायहारिंसि वा सपरिक्खेवंसि सवाहिरियंसि कप्पइ निग्गंथीणं हेमंतगिम्हासु चत्तारि मासे वत्थए, अंतो दो मासे, बाहिं दो मासे, अंतो वसमाणीणं अंतो भिक्खायरिया, बाहिं वसमाणीणं बाहिं भिक्खायरिया ॥९॥

से गामंसि वा जाव रायहारिंसि वा एगवडाए एगदुवाराए एगनिकखमणपवेसाए नो कप्पइ निग्गंथाणं वा निग्गंथीण वा एगयओ वत्थए ॥१०॥

गामंसि वा जाव रायहारिंसि वा अभिणिग्गवडाए अभिनिदुवाराए अभिणिक्खमणपवेसाए कप्पइ निग्गंथाणं वा निग्गंथीणं वा एगयओ वत्थए ॥११॥

नो कप्पइ निग्गंथीणं आवणगिहसि वा रत्थागुहंसि वा, सिंघाडगंसि वा चउक्कंसि वा चच्चरंसि वा अंतरावणसि वा वत्थए ॥१२॥

कप्पइ निग्गंथाणं आवणगिहंसि वा जाव अंतरावणंसि वा वत्थए ॥१३॥

नो कप्पइ निग्गंथीण अवंगुयदुवारिए उवस्सए वत्थए । एगं पत्थारं अंतो किच्चा एगं पत्थारं वाहिं किच्चा ओहाडियचिलिमिलियागंसि एवं णं कप्पइ वत्थए ॥१४॥

कप्पइ निग्गंथाण अवंगुयदुवारिए उवस्सए वत्थए ॥१५॥

कप्पइ निग्गंथीण अंतोलित्तं घडिमत्तयं धारित्तए वा परिहरित्तए वा ॥१६॥

नो कप्पइ निग्गंथाणं अंतोलित्तं घडिमत्तयं धारित्तए वा परिहरित्तए वा ॥१७॥

कप्पइ निग्गंथाणं वा निग्गंथीणं वा चेलचिलिमिलियं धारित्तए वा, परिहरिए वा ।

नो कप्पइ निग्गंथाण निग्गंथीण वा दगतीरंसि, चिद्धित्तए वा निसीइत्तए वा, तुयट्ठित्तए वा निदाइत्तए वा, पयलाइत्तए वा, असणं वा पाणं वा खाइमं वा साइमं वा अहरित्तए, उच्चारं वा पासवणं वा खेलं वा सिंघाण वा परिट्ठवित्तए, सज्झायं वा करित्तए, धम्मजागरियं वा जागरित्तए, काउस्सगं वा करित्तए, ठाणं वा ठाइत्तए ॥१९॥

नो कप्पइ निग्गंथाण वा निग्गंथीण वा सचित्तकम्मे उवस्सए वत्थए ॥२०॥

कप्पइ निग्गंथाण वा निग्गंथीण वा अचित्तकम्मे उवस्सए वत्थए ॥२१॥

नो कप्पइ निग्गंथीण सागारियअणिस्साए वत्थए ॥२२॥

कप्पइ निग्गंथीणं सागारियणिस्साए वत्थए ॥२३॥

कप्पइ निग्गंथाणं सागारियस्स णिस्साए वा अणिस्साए वा वत्थए ॥२४॥

नो कप्पइ निग्गंथाणं वा निग्गंथीणं वा सागारियउवस्सए वत्थए ॥२५॥

कप्पइ निग्गंथाण वा निग्गंथीण वा अप्पसागारिए उवस्सए वत्थए ॥२६॥

नो कप्पइ निग्गंथाणं इत्थीसागारिए उवस्सए वत्थए ॥२७॥

कप्पइ निग्गंथाणं पुरिससागारिए उवस्सए वत्थए ॥२८॥

नो कप्पइ निग्गंथीणं पुरिससागारिए उवस्सए वत्थए ॥२९॥

कप्पइ निग्गंथीणं इत्थीसागारिए उवस्सए वत्थए ॥३०॥

नो कप्पइ निग्गंथाणं पडिवद्धसिज्जाए वत्थए ॥३१॥

कप्पइ निग्गथीणं पडिवद्धसिज्जाए वत्थए ॥३२॥

नो कप्पइ निग्गथाण गाहावइकुलस्स मज्झमज्झेण गतु वत्थए ॥३३॥

कप्पइ निग्गथीणं गाहावइकुलस्स मज्झमज्झेण गंतु वत्थए ॥३४॥

भिक्षु य अहिगरण कट्ठु त अहिगरणं विओसवित्ता विओसवियपाहुढे, इच्छाए परो आढाइज्जा इच्छाए परो नो आढाइज्जा, इच्छाए परो अब्भुट्ठिज्जा, इच्छाए परो नो अब्भुट्ठिज्जा, इच्छाए परो वंदिज्जा इच्छाए परो नो वंदिज्जा, इच्छाए परो संभुजिज्जा, इच्छाए परो नो संभुजिज्जा, इच्छाए परो सवसिज्जा, इच्छाए परो नो संवसिज्जा, इच्छाए परो उवसमिज्जा, इच्छाए परो नो उवसमिज्जा, जो उवसमइ तस्स अत्थि आराहणा, जो न उवसमइ तस्स नत्थि आराहणा, तम्हा अप्पणा चेव उवसमियवं । से किमाहु मंते ! ? उवसमसार सामण्ण ॥ ३५॥

नो कप्पइ निग्गथाण वा निग्गथीण वा वासावासेषु चरित्तए ॥३६॥

कप्पइ निग्गथाण वा निग्गथीण वा हेमतगिम्हासु चरित्तए ॥३७॥

नो कप्पइ निग्गथाण वा निग्गथीण वा वेरज्जविरुद्धरज्जंसि सज्जं गमण सज्ज आगमणं सज्जं गमणागमणं करित्तए । जो खलु निग्गंथो वा निग्गंथी वा वेरज्जविरुद्धरज्जंसि सज्जं गमण सज्जं आगमणं सज्जं गमणागमण करेइ करेत्तं वा साइज्जइ से दुहओवि वीइक्कममाणे आवज्जइ चाउम्मासियं परिहारद्वाणं अणुग्घाइयं ॥३८॥

निग्गंथं च णं गाहावइकुलं पिंडवायपडियाए अणुप्पविट्ठं केइ वत्थेण वा पडिग्गहेण वा कंवलेण वा पायपुच्छणेण वा उवनिमंतेज्जा, कप्पइ से सागारकडं गहाय आयरियपायमूले ठवित्ता दोच्चपि उग्गहं अणुण्णवित्ता परिहार परिहरित्तए ॥३९॥

निग्गंथं च ण वहिया वियारभूमिं वा विहारभूमिं वा निक्खंतं समाणं केइ वत्थेण वा पडिग्गहेण वा कंवलेण वा पायपुच्छणेण वा उवनिमंतेज्जा, कप्पइ से सागारकडं गहाय आयरियपायमूले ठवित्ता दोच्चपि उग्गहं अणुण्णवित्ता परिहार परिहरित्तए ॥४०॥

निग्गंथं च णं गाहावइकुलं पिंडवायपडियाए अणुप्पविट्ठं केइ वत्थेण वा पडिग्गहेण वा कंवलेण वा पायपुच्छणेण वा उवनिमंतेज्जा, कप्पइ से सागारकडं गहाय पवत्तिणीपायमूले ठवित्ता दोच्चपि उग्गहं अणुण्णवित्ता परिहार परिहरित्तए ॥४१॥

निग्गंथं च ण वियारभूमिं वा विहारभूमिं वा निक्खंतं समाणं केइ वत्थेण वा पडिग्गहेण वा कंवलेण वा पायपुच्छणेण वा उवनिमंतेज्जा कप्पइ से सागारकडं गहाय पवत्तिणीपायमूले ठवित्ता दोच्चपि उग्गहं अणुण्णवित्ता परिहारं परिहरित्तए ॥४२॥

नो कप्पइ निग्गंथाण वा निग्गंथीण वा राओ वा वियाले वा असणं वा पाणं वा खाइमं वा साइमं वा पडिग्गाहित्तए, नन्नत्थ एगेणं पुव्वपडिलेहिणं सेज्जासंधारणं ॥४३॥

नो कप्पइ निग्गंथाण वा निग्गंथीण वा राओ वा वियाले वा वत्थं वा पडिग्गहं वा कंवले वा पायपुंछणं वा पडिग्गाहित्तए, नन्नत्थ एगाए हरियाहडियाए, साविय परिभुत्ता वा धोया वा रत्ता वा घट्टा वा मट्टा वा संपधूमिया वा ॥४४॥

नो कप्पइ निग्गंथाण वा, निग्गंथीण वा राओ वा, वियाले वा, अद्धानगमणं एत्तए ॥४५॥

नो कप्पइ निग्गंथाण वा निग्गंथीण वा संखडिं वा संखडिपडियाए अद्धानगमणं एत्तए ॥४६॥

नो कप्पइ निग्गंथस्स एगाणियस्स राओ वा वियाले वा बहिया वियारभूमिं वा, विहारभूमिं वा निक्खमित्तए वा पविसित्तए वा । कप्पइ से अप्पविइयस्स वा अप्पतइयस्स वा, राओ वा, वियाले वा बहिया वियारभूमिं वा, विहारभूमिं वा निक्खमित्तए वा पविसित्तए वा ॥४७॥

नो कप्पइ निग्गंथीए एगाणियाए राओ वा वियाले वा बहिया वियारभूमिं वा विहारभूमिं वा निक्खमित्तए वा पविसित्तए वा । कप्पइ से अप्पविइयाए वा अप्पतइयाए वा अप्पचउत्थीए वा राओ वा वियाले वा बहिया वियारभूमिं वा विहारभूमिं वा निक्खमित्तए वा पविसित्तए वा ॥४८॥

कप्पइ निग्गंथाण वा निग्गंथीण वा पुरत्थिमेणं जाव अंगमगहाओ एत्तए, दक्खिणेणं जाव कोसंबीओ, पच्चत्थिमेणं जाव धूणाविसयाओ, उत्तरेणं जाव कुणालाविसयाओ एत्तए, एतावताव कप्पइ, एतावताव आरिए खेत्ते, णो से कप्पइ एत्तो वार्हि । तेण परजत्थ नाणदंसणचरित्ताइ उस्सप्पंति-त्ति वेमि ॥४९॥

पढमो उद्देशो समत्तो ॥१॥

॥ वीओ उद्देसो ॥

उवस्सयस्स अंतो वगडाए सालीणि वा वीहीणि वा मुग्गाणि वा मासाणि वा तिलाणि वा कुलत्थाणि वा गोहूमाणि वा जवाणि वा जवजवाणि वा उक्खित्ताणि वा विक्खित्ताणि वा विइकिण्णाणि वा विप्पकिण्णाणि वा नो कप्पइ निग्गंथाण वा निग्गथीण वा अहालंदमवि वत्थए ॥१॥

अह पुण एवं जाणिज्जा—(उवस्सयस्स अंतो वगडाए सालीणि वा०) नो उक्खित्ताइं नो विक्खित्ताइं नो विइकिण्णाइं नो विप्पकिण्णाइं (किन्तु) रासिकडाणि वा पुंजकडाणि वा भित्तिकडाणि वा कुलियाकडाणि वा लंछियाणि वा मुद्दियाणि वा पिडियाणि वा कप्पइ निग्गंथाण वा निग्गथीण वा हेमंतगिम्हासु वत्थए ॥२॥

अह पुण एवं जाणिज्जा (उवस्सयस्स अंतो वगडाए सालीणि वा०) नो रासिकडाइं, नो पुंजकडाइं, नो भित्तिकडाइं, नो कुलियाकडाइं, (किन्तु) कोट्ठाउत्ताणि वा, पल्लाउत्ताणि वा, मंचाउत्ताणि वा, मालाउत्ताणि वा ओल्लित्ताणि वा लित्ताणि वा, पिडियाणि वा लछियाणि वा, मुद्दियाणि वा कप्पइ निग्गंथाण वा निग्गथीण वा वासावासं वत्थए ॥३॥

उवस्सयस्स अंतो वगडाए सुरावियडकुंमे वा सोवीरवियडकुंमे वा उवनिक्खित्ते सिया, नो कप्पइ निग्गंथाण वा निग्गथीण वा अहालंदमवि वत्थए । हुरत्था य उवस्सय पडिलेहमाणे नो लमेज्जा एव से कप्पइ एगराय वा दुरायं वा वत्थए, जे तत्थ एगरायाओ वा दुरायाओ वा परं वसइ से संतरा छेए वा परिहारे वा ॥४॥

उवस्सयस्स अंतो वगडाए सीओदगवियडकुंमे वा उसिणोदगवियडकुंमे वा उवनिक्खित्ते सिया, नो कप्पइ निग्गंथाण वा निग्गथीण वा अहालंदमवि वत्थए । हुरत्था य उवस्सय पडिलेहमाणे नो लमेज्जा एव से कप्पइ एगरायं वा दुराय वा वत्थए, जे तत्थ एगरायाओ वा दुरायाओ वा पर वसइ से संतरा छेए वा परिहारे वा ॥५॥

उवस्सयस्स अंतो वगडाए सव्वराईए जोई झियाएज्जा नो कप्पइ निग्गंथाण वा निग्गथीण वा अहालंदमवि वत्थए, हुरत्था य उवस्सय पडिलेहमाणे नो लमेज्जा एवं से कप्पइ एगरायं वा दुराय वा वत्थए, जे तत्थ एगरायाओ वा दुरायाओ वा परं वसइ से संतरा छेए वा परिहारे वा ॥६॥

उवस्सयस्स अंतो वगडाए सव्वराईए पईवे पईवेज्जा नो कप्पइ निग्गंथाण वा निग्गथीण वा अहालंदमवि वत्थए । हुरत्था य उवस्सय पडिलेहमाणे नो

लभेज्जा एवं से कप्पइ एगरायं वा दुरायं वा वत्थए, जे तत्थ एगरायाओ वा दुरा-
याओ वा-परं वसइ से संतरा छेए वा परिहारे वा ॥७॥

उवस्सयस्स अंतो वगडाए पिंडए वा लोयए वा खीरे वा दहिं वा णवणीए
वा सप्पि वा तेलले वा फाणिए वा पूवे वा सक्कुली वा सिहरिणी वा उक्खि-
त्ताणि वा विक्खित्ताणि वा विइक्किणाणि वा विप्पइण्णाणि वा नो कप्पइ निग्गंथाण
वा निग्गंथीण वा अहालंदमवि वत्थए ॥८॥

अह पुण एवं जाणेज्जा—(उवस्सयस्स अंतो वगडाए पिंडए वा०) नो उक्खि-
त्ताइं वा, नो विक्खित्ताइं वा नो विइक्किणाइं वा नो विप्पक्किणाइं वा (किन्तु)
रासिकडाणि वा पुंजकडाणि वा भित्तिक्कडाणि वा कुलियाकडाणि वा लंछियाणि वा
मुद्धियाणि वा पिहियाणि वा कप्पइ निग्गंथाण वा निग्गंथीण वा हेमंतगिम्हासु
वत्थए ॥९॥

अह पुण एवं जाणेज्जा (उवस्सयस्स अंतो वगडाए पिंडए वा०) नो रासि-
कडाणि वा नो पुंजकडाणि वा नो भित्तिक्कडाणि वा नो कुलियाकडाणि वा (किन्तु) कोट्टा-
उत्ताणि वा पल्लाउत्ताणि वा मचाउत्ताणि वा मालाउत्ताणि वा ओलित्ताणि वा विलि-
त्ताणि वा लंछियाणि वा मुद्धियाणि वा पिहियाणि वा, कप्पइ निग्गंथाण वा निग्गं-
थीण वा वासवासं वत्थए ॥१०॥

नो कप्पइ निग्गंथीणं अहे आगमणगिहंसि वा वियडगिहंसि वा वंसीमूलंसि
वा रुक्खमूलंसि वा अब्भावगासियंसि वा वत्थए ॥११॥

कप्पइ निग्गंथाण अहे आगमणगिहंसि वा वियडगिहंसि वा वंसीमूलंसि वा
रुक्खमूलंसि वा अब्भावगासियंसि वा वत्थए ॥१२॥

एगे सागारिए पारिहारिए, दो तिन्नि चत्तारि पंच सागारिया पारिहारिया,
एगं तत्थ कप्पागं ठवित्ता अवसेसे निव्विसेज्जा ॥१३॥

नो कप्पइ निग्गंथाण वा निग्गंथीण वा सागारियपिंडं वहिया अनीहडं अस-
सट्ठं वा पडिग्गाहित्ते ॥१४॥

नो कप्पइ निग्गंथाण वा निग्गंथीण वा सागारियपिंडं वहिया नीहडं असं-
सट्ठं पडिगाहित्ते । कप्पइ निग्गंथाण वा निग्गंथीण वा सागारियपिंडं वहिया नीहडं
संसट्ठं पडिगाहित्ते ॥१५॥

जो सल्ल निगंथो वा निगंथी वा सागारियपिण्डं वहिया नीहडं अमंसद्वं ससद्वं
करेइ, करेतं वा साइज्जइ से दुहओ वीइअक्रममाणे आइज्जइ चाउम्मामियं परिहा-
रद्वानं अणुग्गाइयं ॥१६॥

सागारियस्स आहडिया सागारिएण पडिग्गाहिया तम्हा दावए नो से कप्पइ
पडिग्गाहित्तए ॥१७॥ सागारियस्स आहडिया सागारिएण अप्पडिग्गाहिया तम्हा
दावए एवं से कप्पइ पडिग्गाहित्तए ॥१८॥

सागारियस्स नीहडिया परेण अप्पडिग्गाहिया तम्हा दावए नो से कप्पइ पडि-
ग्गाहित्तए । सागारियस्स नीहडिया परेण पडिग्गाहिया तम्हा दावए एवं से कप्पइ
पडिग्गाहित्तए ॥१९॥

सागारियस्स असियाओ अविभत्ताओ अव्वोच्छिन्नाओ अव्वोगडाओ अणिज्जू-
हाओ तम्हा दावए नो से कप्पइ पडिग्गाहित्तए ॥ सागारियस्स असियाओ विभ-
त्ताओ वोच्छिन्नाओ वोगडाओ णिज्जूहाओ तम्हा दावए एवं से कप्पइ पडिग्गा-
हित्तए ॥२०॥

सागारियस्स पूयाभत्ते उदेसिए चेइए पाहुडियाए, सागारियस्स उवगरण-
जाए निट्टिए निसिट्ठे पाडिहारिए, त सागारिओ देज्जा, सागारियस्स परिज्जणो
वा देज्जा तम्हा दावए नो से कप्पइ पडिग्गाहित्तए ॥२१॥

सागारियस्स पूयाभत्ते उदेसिए चेइए पाहुडियाए सागारियस्स उवगरणजाए
निट्टिए निसिट्ठे पाडिहारिए तं नो सागारिओ देज्जा, नो सागारियस्स परिज्जणो वा
देज्जा सागारियस्स पूया देज्जा तम्हा दावए नो से कप्पइ पडिग्गाहित्तए ॥२२॥

सागारियस्स पूयाभत्ते उदेसिए चेइए पाहुडियाए सागारियस्स उवगरणजाए
निट्टिए निसिट्ठे अपाडिहारिए तं सागारिओ देइ सागारियपरिज्जणो वा देइ तम्हा
दावए नो से कप्पइ पडिग्गाहित्तए ॥२३॥

सागारियस्स पूयाभत्ते उदेसिए चेइए पाहुडियाए सागारियस्स उवगरणजाए
निट्टिए निसिट्ठे अपाडिहारिए त नो सागारिओ देइ, नो सागारियस्स परिज्जणो वा
देइ, सागारियस्स पूया देइ तम्हा दावए एवं से कप्पइ पडिग्गाहित्तए ॥२४॥

कप्पइ निग्गथाण वा निग्गथीण वा इमाइ पच वत्थाइं धारित्तए वा परिह-
रित्तए वा, त जहा-जंगिए भंगिए साणए पोत्तए तिरीडपट्ठे नाम पंचमे ॥२५॥

कप्पइ निग्गथाण वा निग्गथीण वा इमाइ पच रयहरणाइ धारित्तए वा परि-
हरित्तए वा, तंजहा-उण्णिए, उट्टिए, साणए, वच्चाचिप्पए, भुंजचिप्पए नाम पंचमे ॥२६॥

॥ वीओ उदेसो समत्तो ॥२॥

लभेज्जा एवं से कप्पइ एगरायं वा दुरायं वा वत्थए, जे तत्थ एगरायाओ वा दुरा-
याओ वा-परं वसइ से संतरा छेए वा परिहारे वा ॥७॥

उवस्सयस्स अंतो वगडाए पिंडए वा लोयए वा खीरे वा दहिं वा णवणीए
वा सप्पि वा तेरुले वा फाणिए वा पूवे वा सक्कुली वा सिहरिणी वा उक्खि-
त्ताणि वा विक्खित्ताणि वा विडकिण्णाणि वा विप्पइण्णाणि वा नो कप्पइ निग्गंथाण
वा निग्गंथीण वा अहालंदमवि वत्थए ॥८॥

अह पुण एवं जाणेज्जा—(उवस्सयस्स अंतो वगडाए पिंडए वा०) नो उक्खि-
त्ताइं वा, नो विक्खित्ताइं वा नो विडकिण्णाइं वा नो विप्पकिण्णाइं वा (किन्तु)
रासिकडाणि वा पुंजकडाणि वा भित्तिडाणि वा कुलियाकडाणि वा लंछियाणि वा
मुद्दियाणि वा पिद्दियाणि वा कप्पइ निग्गंथाण वा निग्गंथीण वा हेमंतग्गिम्हासु
वत्थए ॥९॥

अह पुण एवं जाणेज्जा (उवस्सयस्स अंतो वगडाए पिंडए वा०) नो रासि-
कडाणि वा नो पुंजकडाणि वा नो भित्तिकडाणि वा नो कुलियाकडाणि वा (किन्तु) कोट्टा-
उत्ताणि वा पल्लाउत्ताणि वा मत्ताउत्ताणि वा मालाउत्ताणि वा ओलित्ताणि वा विलि-
त्ताणि वा लंछियाणि वा मुद्दियाणि वा पिद्दियाणि वा, कप्पइ निग्गंथाण वा निग्गं-
थीण वा वासवासं वत्थए ॥१०॥

नो कप्पइ निग्गंथीणं अहे आगमणगिहंसि वा वियडगिहंसि वा वंसीमूलंसि
वा रुक्खमूलंसि वा अब्भावगासियंसि वा वत्थए ॥११॥

कप्पइ निग्गंथाण अहे आगमणगिहंसि वा वियडगिहंसि वा वंसीमूलंसि वा
रुक्खमूलंसि वा अब्भावगासियंसि वा वत्थए ॥१२॥

एगे सागारिए पारिहारिए, दो तिन्नि चत्तारि पंच सागारिया पारिहारिया,
एगं तत्थ कप्पागं ठवित्ता अवसेसे निव्विसेज्जा ॥१३॥

नो कप्पइ निग्गंथाण वा निग्गंथीण वा सागारियपिंडं वहिया अनीहडं असं-
सट्ठं वा पडिग्गाहित्थए ॥१४॥

नो कप्पइ निग्गंथाण वा निग्गंथीण वा सागारियपिंडं वहिया नीहडं असं-
सट्ठं पडिग्गाहित्थए । कप्पइ निग्गंथाण वा निग्गंथीण वा सागारियपिंडं वहिया नीहडं
संसट्ठं पडिग्गाहित्थए ॥१५॥

जो खलु निगंथो वा निगाथी वा सागारियपिहं ग्रिया नीहः भ्रममदं ममदु
करेइ, करेत वा साइज्जड से दुहओ वीट्ठकममाणे आइज्जड चाउम्मागिय परिहा-
रद्वानं अणुग्राइयं ॥१६॥

सागारियस्स आइडिया सागारिएण पडिग्गहिया तम्हा दावए नो से कप्पइ
पडिग्गाहित्तए ॥१७॥ सागारियस्स आइडिया सागारिएण अप्पडिग्गहिया तम्हा
दावए एवं से कप्पइ पडिग्गाहित्तए ॥१८॥

सागारियस्स नीहडिया परेण अप्पडिग्गहिया तम्हा दावए नो से कप्पइ पडि-
ग्गाहित्तए । सागारियस्स नीहडिया परेण पडिग्गहिया तम्हा दावए एवं से कप्पइ
पडिग्गाहित्तए ॥१९॥

सागारियस्स अंसियाओ अविभत्ताओ अव्वोच्छिन्नाओ अव्वोगडाओ अणिज्जू-
दाओ तम्हा दावए नो से कप्पइ पडिग्गाहित्तए ॥ सागारियस्स अंसियाओ विभ-
त्ताओ वोच्छिन्नाओ वोगडाओ णिज्जूदाओ तम्हा दावए एवं से कप्पइ पडिग्गा-
हित्तए ॥२०॥

सागारियस्स पूयाभत्ते उदेसिए चेइए पाहुडियाए, सागारियस्स उवगरण-
जाए निट्टिए निसिट्ठे पाडिहारिए, त सागारिओ देज्जा, सागारियस्स परिज्जणो
वा देज्जा तम्हा दावए नो से कप्पइ पडिग्गाहित्तए ॥२१॥

सागारियस्स पूयाभत्ते उदेसिए चेइए पाहुडियाए सागारियस्स उवगरणजाए
निट्टिए निसिट्ठे पाडिहारिए तं नो सागारिओ देज्जा, नो सागारियस्स परिज्जणो वा
देज्जा सागारियस्स पूया देज्जा तम्हा दावए नो से कप्पइ पडिग्गाहित्तए ॥२२॥

सागारियस्स पूयाभत्ते उदेसिए चेइए पाहुडियाए सागारियस्स उवगरणजाए
निट्टिए निसिट्ठे अपाडिहारिए तं सागारिओ देइ सागारियपरिज्जणो वा देइ तम्हा
दावए नो से कप्पइ पडिग्गाहित्तए ॥२३॥

सागारियस्स पूयाभत्ते उदेसिए चेइए पाहुडियाए सागारियस्स उवगरणजाए
निट्टिए निसिट्ठे अपाडिहारिए तं नो सागारिओ देइ, नो सागारियस्स परिज्जणो वा
देइ, सागारियस्स पूया देइ तम्हा दावए एव से कप्पइ पडिग्गाहित्तए ॥२४॥

कप्पइ निग्गथाण वा निग्गथीण वा इमाइ पच वत्थाइं धारित्तए वा परिह-
रित्तए वा, तं जहा-जंणिए भंणिए साणए पोत्तए तिरीडपट्टे नाम पंचमे ॥२५॥

कप्पइ निग्गथाण वा निग्गथीण वा इमाइ पच रयहरणाइ धारित्तए वा परि-
हरित्तए वा, तं जहा-उण्णिए, उट्टिए, साणए, वच्चाचिप्पए, भुंजचिप्पए नामं पंचमे ॥२६॥
॥ वीओ उदेसो समत्तो ॥२॥

॥ तइओ उद्देसो ॥

नो कप्पइ निग्गथाणं निग्गथीणं उवस्सयंसि चिट्ठित्तए वा निसीइत्तए वा तुयट्ठित्तए वा निद्दाइत्तए वा पयलाइत्तए वा असणं वा पाणं वा खाइमं वा साइमं वा आहारं आहरित्तए, वा उच्चारं वा पासवण वा खेलं वा सिंघाणं वा परिट्ठित्तए, सज्झायं वा करित्तए, ज्ञाण वा ज्ञाइत्तए काउस्सगं वा करित्तए, ठाणं वा ठाइत्तए ॥१॥

नो कप्पइ निग्गंथीणं निग्गंथउवस्सयंसि चिट्ठित्तए वा जाव काउस्सगं वा करित्तए ठाणं वा ठाइत्तए ॥२॥

नो कप्पइ निग्गंथीणं सलोमाइं चम्माइं अहिट्ठित्तए ॥३॥

कप्पइ निग्गंथाणं सलोमाइं चम्माइं अहिट्ठित्तए, सेवि य परिशुत्ते नो चेव णं अपरिशुत्ते, सेवि य पाडिहारिए नो चेव णं अपाडिहारिए, सेवि य एगराइए नो चेव णं अणेगराइए ॥४॥

नो कप्पइ निग्गंथाण वा निग्गंथीण वा कसिणाइं चम्माइं धारित्तए वा परिहरित्तए वा ॥५॥

कप्पइ निग्गंथाण वा निग्गंथीण वा अकसिणाइं चम्माइं धारित्तए वा परिहरित्तए वा ॥६॥

नो कप्पइ निग्गंथाण वा निग्गंथीण वा कसिणाइं वत्थाइं धारित्तए वा परिहरित्तए वा । कप्पइ निग्गंथाण वा निग्गंथीण वा अकसिणाइं वत्थाइं धारित्तए वा परिहरित्तए वा ॥७॥

नो कप्पइ निग्गंथाण वा निग्गंथीण वा अभिन्नाइं वत्थाइं धारित्तए वा परिहरित्तए वा ॥८॥

कप्पइ निग्गंथाण वा निग्गंथीण वा भिन्नाइं वत्थाइं धारित्तए वा परिहरित्तए वा ॥

नो कप्पइ निग्गंथाणं उग्गहणंतगं वा उग्गहपट्ठगं वा धारित्तए वा परिहरित्तए वा ॥

कप्पइ निग्गंथीणं उग्गहणंतगं वा उग्गहपट्ठगं वा धारित्तए वा परिहरित्तए वा ॥११॥

निग्गंथीए य गाहावइक्कुल पिंडवायपडियाए अणुपविट्ठाए चेलट्ठे समुप्पज्जेज्जा, नो से कप्पइ अप्पणो नीसाए चेलं पडिग्गाहित्तए, कप्पइ से पवत्तिणोणीसाए चेलं पडिग्गाहित्तए । नो य से पवत्तिणी सामाणा सिया जे से तत्थ सामाणे आयरिए

वा उवज्झाए वा पवत्तए वा थेरे वा गणी वा गणहरे वा गणाक्खेयए वा जं चऽन्नं
पुरओ कट्ठु विहरइ कप्पइ से तन्नीसाए चेल पडिग्गाहित्तए ॥१२॥

निग्गंथस्स णं तप्पढमयाए संपव्वयमाणस्स कप्पइ रयहरणगोच्छगपडिग्गहमायाए
तिहिं कसिणेहिं वत्थेहिं आयाए संपव्वइत्तए, से य पुव्वोवट्ठिए सिया एवं से नो
कप्पइ रयहरणगोच्छगपडिग्गहमायाए तिहिं कसिणेहिं वत्थेहिं आयाए संपव्वइत्तए,
कप्पइ से अहापडिग्गहियाइं वत्थाइं गहाय आयाए संपव्वइत्तए ॥१३॥

निग्गंथीए णं तप्पढमयाए संपव्वयमाणीए कप्पइ रयहरणगोच्छगपडिग्गह-
मायाए चउहिं कसिणेहिं वत्थेहिं आयाए संपव्वइत्तए । सा य पुव्वोवट्ठिया सिया एवं
से नो कप्पइ रयहरणगोच्छगपडिग्गहमायाए चउहिं कसिणेहिं वत्थेहिं आयाए संपव्व-
इत्तए, कप्पइ से अहापडिग्गहियाइं वत्थाइं गहाय आयाए संपव्वइत्तए ॥१४॥

नो कप्पइ निग्गंथाण वा निग्गंथीण वा पढमसमोसरणुद्देशपत्ताइं चेलाइं
पडिग्गाहित्तए । कप्पइ निग्गंथाण वा निग्गंथीण वा दोच्चसमोसरणुद्देशपत्ताइं चेलाइं
पडिग्गाहित्तए ॥१५॥

कप्पइ निग्गंथाण वा निग्गंथीण वा अहारायणियाए चेलाइं पडिग्गाहित्तए ॥१६॥

कप्पइ निग्गंथाण वा निग्गंथीण वा अहारायणियाए सेज्जासंथारए पडिग्गा-
हित्तए ॥१७॥

कप्पइ निग्गंथाण वा निग्गंथीण वा अहारायणियाए किइकम्मं करित्तए ॥१८॥

नो कप्पइ निग्गंथाण वा निग्गंथीण वा अंतरागिहंसि चिट्ठित्तए वा निसी-
इत्तए वा तुयट्ठित्तए वा निदाइत्तए वा पयलाइत्तए वा, असणं वा पाणं वा खाइमं
वा साइमं वा आहारं आहरित्तए, उच्चारं वा पासवणं वा खेल वा सिघाणं वा
परिट्ठित्तए, सज्झायं वा करित्तए, झाणं वा झाइत्तए, काउस्सग्गं वा करित्तए, ठाणं
वा ठाइत्तए । अह पुण एव जाणेज्जा वाहिए जराजुण्णे तवस्सी दुव्वले किलंते
मुच्छिज्ज वा पवडिज्ज वा एवं से कप्पइ अंतरागिहंसि चिट्ठित्तए वा जाव ठाणं
वा ठाइत्तए ॥१९॥

नो कप्पइ निग्गंथाण वा निग्गंथीण वा अंतरागिहंसि जाव चउग्गाहं वा
पंचगाहं वा आइक्खित्तए वा विभावित्तए वा किट्ठित्तए वा पवेइत्तए वा नन्नत्थ एगणाएण
वा एगवागरणेण वा एगगाहाए वा एगसिलोएण वा, सेवि य ठिच्चा नो चेव णं
अट्ठिच्चा ॥२०॥

नो कप्पइ निग्गंणाणं वा निग्गंथीणं वा अंतरागिहंसि इमाइं पंच महव्वयाइं सभा
वणाइं आइविखत्तए वा, विभावित्तए वा किट्ठित्तए वा पवेइत्तए वा, नन्नत्थ एगना-
एण वा जाव एगसिलोएण वा, सेवि य ठिच्चा नो चेव णं अट्ठिच्चा ॥२१॥

नो कप्पइ निग्गंथाण वा निग्गंथीण वा पाडिहारियं सागारियसंतय सेज्जा-
संथारयं आयाए अपडिहट्ठु संपव्वइत्तए ॥२२॥

नो कप्पइ निग्गंथाण वा निग्गंथीण वा पाडिहारियं सागारियसंतयं सिज्जा-
संथारयं आयाए अविकरणं कट्ठु संपव्वइत्तए ॥२३॥

कप्पइ निग्गंथाण वा निग्गंथीण वा पाडिहारियं सागारियसंतयं सेज्जा-
संथारय आयाए विकरण कट्ठु संपव्वइत्तए ॥२४॥

इह खलु निग्गंथाण वा निग्गंथीण वा पाडिहारिण सागारियसंतए सेज्जासंथा-
रए विप्पणसिज्जा से य अणुगवेसियव्वे सिया, से य अणुगवेस्समाणे लभेज्जा तस्सेव
पडिदायव्वे सिया, से य अणुगवेस्समाणे नो लभेज्जा एवं से कप्पइ दोच्चंपि उग्गहं
अणुन्नवित्ता परिहारं परिहरित्तए ॥२५॥

जह्विसं समणा निग्गंथा सेज्जासंथारयं विप्पजहंति तद्विस अवरे समणा
निग्गंथा हव्वमागच्छेज्जा सच्चेव उग्गहस्स पुव्वाणुण्णवणा चिट्ठइ अहालंदमवि उग्गहे ॥

अत्थि या इत्थ केइ उवस्सयपरियावन्नए अचित्ते परिहरणारिहे सच्चेव उग्ग-
हस्स पुव्वाणुण्णवणा चिट्ठइ अहालंदमवि उग्गहे ॥२७॥

से वत्थुसु अच्चावडेसु अव्वोगडेसु अपरपरिग्गहिणसु अमरपरिग्गहिणसु सच्चेव
उग्गहस्स पुव्वाणुण्णवणा चिट्ठइ अहालंदमवि उग्गहे ॥२८॥

से वत्थुसु वावडेसु वोगडेसु परपरिग्गहिणसु भिक्खुभावस्स अट्ठाए दोच्चंपि
उग्गहे अणुण्णवेयव्वे सिया अहालंदमवि उग्गहे ॥२९॥

से अणुकुइडेसु वा अणुभित्तिसु वा अणुचरियासु वा अणुफलिहासु वा अणुपथेसु
वा अणुमेरासु वा सज्जेव उग्गहस्स पुव्वाणुण्णवणा अहालंदमवि उग्गहे ॥ ३०॥

से गामस्स वा जाव रायहाणीए वा वहिया सेणं संनिविहं पेहाए कप्पइ
निग्गंथाण वा निग्गंथीण वा तद्विसं भिक्खायरियाए गंतुं पडिनियत्तए । नो से
कप्पइ तं रयणिं तत्थेव उवाइणावित्तए, जो रवळु निग्गंथो वा निग्गंथी वा तं रयणिं
तत्थेव उवाइणावेइ, उवाइणावंतं वा साइज्जइ, से दुहओवि अइक्कममाणे आवज्जइ
चाउम्मासियं परिहारट्ठाणं अणुग्घाइयं ॥३१॥

से गामंसि वा जाव रायहाणिसि वा कप्पइ निग्गंथाण वा निग्गंथीण वा
सव्वओ समता सकोसं जोयणं उग्गहं ओगिण्हित्ता णं चिट्ठित्तए ॥३२॥

॥ तइओ उहेसो समत्तो ॥३॥

। चउत्थो उद्देसो ।

तओ अणुग्घाइया पणत्ता तंजहा-इत्थकम्मं करेमाणे १, मेहुणं पडिसेवमाणे २, राइभोयण भुंजमाणे ३ ॥१॥

तओ पारंचिया पणत्ता, तंजहा-दुट्ठे पारंचिए १, पमत्ते पारंचिए २, अन्न-मन्नं करेमाणे पारंचिए ३ ॥२॥

तओ अणवट्ठप्पा पणत्ता, तंजहा-साहम्मियाणं तेणं करेमाणे १, अन्नधम्मियाणं तेणं करेमाणे २, इत्थादाल दलमाणे ३ ॥३॥

तओ नो कप्पंति पन्नावित्तए तंजहा-पंडए १, वाइए २, कीवे ३ ॥सू० ४॥ एवं मुंडावित्तए ॥ सू० ५ ॥ सिक्खावित्तए ॥ सू० ६ ॥ उवट्ठावित्तए ॥ सू० ७ ॥ संभु-जित्तए ॥ सू० ८ ॥ संवासित्तए ॥ सू० ९ ॥

तओ नो कप्पंति वाइत्तए, तंजहा-अविणीए, विगइपडिबद्धे, अबिओसवियपाहुडे ॥ तओ कप्पंति वाइत्तए, तंजहा-विणीए, नोविगइपडिबद्धे, विओसवियपाहुडे ॥११॥

तओ दुस्सन्नप्पा पणत्ता, तंजहा-दुट्ठे, मूढे, बुग्गहिए ॥ १२ ॥

तओ सुसणप्पा पणत्ता, तंजहा-अदुट्ठे, अमूढे, अब्बुग्गहिए ॥१३॥

निग्गंथि च णं गिलायमारिणि पिया वा माया वा पुत्तो वा पल्लिस्सएज्जा तं च निग्गंथी साइज्जेज्जा, मेहुणपडिसेवणपत्ता, आवज्जइ चाउम्मासियं परिहारट्ठाणं अणु-ग्घाइयं ॥१४॥

निग्गंथ च णं गिलायमाणं माया वा भगिणी वा धूया वा पल्लिस्सएज्जा, त च निग्गंथे साइज्जेज्जा मेहुणपडिसेवणपत्ते आवज्जइ चाउम्मासियं परिहारट्ठाणं अणुग्घाइयं ॥

नो कप्पइ निग्गंथाणं वा निग्गंथीणं वा असणं वा पाणं वा खाइमं वा साइमं वा पढमाए पोरिसीए पडिग्गाहिच्चा पच्छिमं पोरिसिं उवाइणावित्तए, से य आइच्च उवा-इणाविए सिया तं नो अप्पणा भुंजिज्जा, नो अन्नेसिं अणुप्पएज्जा, एगंते बहुफासुए थंडिले पडिलेहिच्चा पमज्जित्ता परिट्ठवेयन्वे सिया, तं अप्पणा भुंजमाणे अन्नेसिं वा दलमाणे आवज्जइ चाउम्मासियं परिहारट्ठाणं उग्घाइयं ॥१६॥

नो कप्पइ निग्गंथाणं वा निग्गंथीणं वा असणं वा पाणं वा खाइमं वा साइमं वा पर अद्धजोयणमेराए उवाइणावित्तए, से य आइच्च उवाइणाविए सिया त नो अप्पणा भुंजिज्जा, नो अन्नेसिं अणुप्पएज्जा, एगंते बहुफासुए थंडिले पडिलेहिच्चा पमज्जित्ता परिट्ठवेयन्वे सिया, त अप्पणा भुंजमाणे अन्नेसिं वा दलमाणे आवज्जइ चाउम्मासियं परिहारट्ठाणं उग्घाइयं ॥१७॥

નિગંથેણ ય ગાહાવહકુલં પિંડવાયપડિયાણ અણુપ્પવિટ્ટેણં અન્નયરે અવિત્તે અણે-
સણિજ્જે પાણમોયણે પડિગ્ગાહિણ સિયા, અત્થિ યા ઇત્થ કેહ સેહતરાણ અણુવટ્ટાવિયણ
કપ્પહ સે તસ્સ દાહં વા અણુપ્પદાહ વા, નત્થિ યા ઇત્થ કેહ સેહતરાણ અણુવટ્ટાવિયણ તં
નો અપ્પણા મુંજિજ્જા નો અન્નેસિં દાવણ, ઇતંતે વહુપ્પામ્પણ થંહિલે પહિલેહિત્તા પમજ્જિત્તા
પરિટ્ઠવેયવ્વે સિયા ॥૧૮॥

જે કહે કપ્પટ્ટિયાણં કપ્પહ સે અકપ્પટ્ટિયાણં, નો સે કપ્પહ કપ્પટ્ટિયાણં, જે કહે
અકપ્પટ્ટિયાણં નો સે કપ્પહ કપ્પટ્ટિયાણં કપ્પહ સે અકપ્પટ્ટિયાણં, કપ્પે ઠિયા કપ્પટ્ટિયા,
અકપ્પે ઠિયા અકપ્પટ્ટિયા ॥૧૯॥

મિલ્લુ ય ગણાઓ અવક્કમ્મ ઇચ્છેજ્જા અણં ગણં ઉવસંપજ્જિત્તા ણં વિહરિત્તણ, નો
સે કપ્પહ અણાપુચ્છિત્તા આયરિયં વા ઉવજ્જાયાં વા પવત્તયં વા થેરં વા ગણિં વા ગણહરં વા
ગણાવચ્છેયગ વા અન્નં ગણં ઉવસંપજ્જિત્તા ણં વિહરિત્તણ, કપ્પહ સે આપુચ્છિત્તા આયરિયં
વા ઉવજ્જાયાં વા પવત્તયં વા થેરં વા ગણિં વા ગણહરં વા ગણાવચ્છેયગ વા અન્નં ગણં ઉવ-
સંપજ્જિત્તા ણં વિહરિત્તણ, તે ય સે વિયરેજ્જા ઇવં સે કપ્પહ અન્નં ગણં ઉવસંપજ્જિત્તા
ણં વિહરિત્તણ, તે ય સે નો વિયરેજ્જા ઇવં સે નો કપ્પહ અણં ગણં ઉવસંપજ્જિત્તા ણં
વિહરિત્તણ ॥૨૦॥

ગણાવચ્છેયણ ય ગણાઓ અવક્કમ્મ ઇચ્છેજ્જા અણં ગણ ઉવસંપજ્જિત્તા ણં વિહ-
રિત્તણ, નો સે કપ્પહ ગણાવચ્છેયગસ્સ ગણાવચ્છેયગત્તં અણિલ્લિલ્લિત્તા અન્નં ગણં ઉવસંપ-
જ્જિત્તા ણં વિહરિત્તણ, કપ્પહ ગણાવચ્છેયગસ્સ ગણાવચ્છેયગત્તં ણિલ્લિલ્લિત્તા અણં ગણં
ઉવસંપજ્જિત્તા ણ વિહરિત્તણ, નો સે કપ્પહ અણાપુચ્છિત્તા આયરિયં વા ઉવજ્જાયાં વા
પવત્તયં વા થેરં વા ગણિં વા ગણહરં વા ગણાવચ્છેયગ વા અન્નં ગણં ઉવસંપજ્જિત્તા ણં
વિહરિત્તણ, કપ્પહ સે આપુચ્છિત્તા આયરિયં વા જાવ ગણાવચ્છેયગ વા અણં ગણં ઉવ-
સંપજ્જિત્તા ણં વિહરિત્તણ, તે ય સે વિયરેજ્જા ઇવં સે કપ્પહ અણં ગણં ઉવસંપજ્જિત્તા
ણં વિહરિત્તણ, તે ય સે નો વિયરેજ્જા ઇવં સે નો કપ્પહ અણં ગણં ઉવસંપજ્જિત્તા ણં
વિહરિત્તણ ॥૨૧॥

આયરિયઉવજ્જાણ ય ગણાઓ અવક્કમ્મ ઇચ્છેજ્જા અણં ગણં ઉવસંપજ્જિત્તા ણં
વિહરિત્તણ નો સે કપ્પહ આયરિયઉવજ્જાયાસ્સ આયરિયઉવજ્જાયાત્તં અણિલ્લિલ્લિત્તા અણં
ગણં ઉવસંપજ્જિત્તા ણં વિહરિત્તણ, કપ્પહ સે આયરિયઉવજ્જાયાસ્સ આયરિયઉવજ્જાયાત્તં
ણિલ્લિલ્લિત્તા અણં ગણં ઉવસંપજ્જિત્તા ણં વિહરિત્તણ, નો સે કપ્પહ અણાપુચ્છિત્તા આય-
રિયં વા જાવ ગણાવચ્છેયગ વા અણં ગણં ઉવસંપજ્જિત્તા ણં વિહરિત્તણ, કપ્પહ સે આપુચ્છિત્તા

उवसंपज्जित्ता ण विहरित्तए, ते य से वियरेज्जा एवं से कप्पइ अण्णं गणं संभोगपडियाए
उवसंपज्जित्ता णं विहरित्तए, ते य से नो वियरेज्जा एवं से नो कप्पइ अण्णं गणं संभो-
गपडियाए उवसंपज्जित्ता णं विहरित्तए, जत्थुत्तरियं धम्मविणयं लभेज्जा एवं से कप्पइ
अण्णं गणं संभोगपडियाए उवसंपज्जित्ता णं विहरित्तए, जत्थुत्तरियं धम्मविणयं नो
लभेज्जा एवं से नो कप्पइ अण्णं गणं संभोगपडियाए उवसंपज्जित्ता णं विहरित्तए ॥२५॥

भिक्षू य इच्छेज्जा अण्णं आयरियउवज्झायं उद्दिसावित्तए, णो से कप्पइ अणा-
पुच्छित्ता आयरिय वा जाव गणावच्छेयगं वा अण्णं आयरियउवज्झायं उद्दिसावित्तए,
कप्पइ से आपुच्छित्ता आयरियं वा जाव गणावच्छेयगं वा अण्णं आयरियउवज्झाय उद्दि-
सावित्तए, ते य से वियरेज्जा एवं से कप्पइ अण्णं आयरियउवज्झायं उद्दिसावित्तए, ते
य से नो वियरेज्जा एव से नो कप्पइ अण्णं आयरियउवज्झाय उद्दिसावित्तए, नो से
कप्पइ तेसिं कारणं भदीवित्ता अण्णं आयरियउवज्झायं उद्दिसावित्तए, कप्पइ से तेसिं
कारणं दीवित्ता अण्णं आयरियउवज्झाय उद्दिसावित्तए ॥२६॥

गणावच्छेय ए य इच्छेज्जा अण्णं आयरियउवज्झाय उद्दिसावित्तए नो से कप्पइ
गणावच्छेयगतं अण्णिकखित्ता अण्णं आयरियउवज्झायं उद्दिसावित्तए, कप्पइ से गणा-
वच्छेयगतं णिकखित्ता अण्णं आयरियउवज्झायं उद्दिसावित्तए, नो से कप्पइ अणापुच्छित्ता
आयरियं वा जाव गणावच्छेयगतं वा अण्णं आयरियउवज्झायं उद्दिसावित्तए, कप्पइ से
आपुच्छित्ता आयरियं वा जाव गणावच्छेयगतं वा अण्णं आयरियउवज्झाय उद्दिसावित्तए
ते य से त्रियरेज्जा एवं से कप्पइ अण्णं आयरियउवज्झाय उद्दिसावित्तए, ते य से नो
त्रियरेज्जा एव से नो कप्पइ अण्णं आयरियउवज्झाय उद्दिसावित्तए, नो से कप्पइ
तेसि कारण अदीवित्ता अण्णं आयरियउवज्झाय उद्दिसावित्तए, कप्पइ से तेसि कारणं
दीवित्ता अण्णं आयरियउवज्झायं उद्दिसावित्तए ॥२७॥

आयरिय-उवज्झाए य इच्छिज्जा अन्नं आयरियउवज्झायं उदिसावित्ते नो से कप्पइ आयरियउवज्झायत्तं अणिक्खित्ता अण्णं आयरियउवज्झायं उदिसावित्ते, कप्पइ से आयरियउवज्झायत्तं णिक्खित्ता अण्णं आयरियउवज्झायं उदिसावित्ते, णो से कप्पइ अणापुच्छित्ता आयरियं वा जाव गणावच्छेयगं वा अण्णं आयरियउवज्झायं उदिसावित्ते, कप्पइ से आपुच्छित्ता आयरियं वा जाव गणावच्छेयगं वा अण्णं आयरियउवज्झायं उदिसावित्ते, ते य से वियरेज्जा एव से कप्पइ अण्णं आयरियउवज्झायं उदिसावित्ते, ते य से नो वियरेज्जा एवं से नो कप्पइ अण्णं आयरियउवज्झायं उदिसावित्ते, नो से कप्पइ

तेसिं कारणं अदीवित्ता अण्ण आयरियउवज्झाय उदिसावित्तए, कप्पइ से तेसिं कारणं दीवित्ता अण्ण आयरियउवज्झाय उदिसावित्तए ॥२८॥

भिक्षू य राओ वा वियाले वा आहच्च वीसुंभिज्जा, त च सरीरगं केइ वेयावच्च-
करे भिक्षू इच्छिज्जा एगंते बहुफासुए थंडिले परिट्टवित्तए, अत्थि य इत्थं केइ सागा-
रियसतए उवगरणजाए अचित्ते परिहरणारिहे कप्पइ से सागारियकडं गहाय तं सरीरगं
एगंते बहुफासुए थंडिले परिट्टवित्ता तत्थेव उवनिक्खयन्वे सिया ॥२९॥

भिक्षू य अहिगरणं कट्टु तं अहिगरणं अविओसवित्ता नो से कप्पइ गाहावइकुलं
सत्ताए वा पाणाए वा निक्खमित्तए वा पविसित्तए वा, वहिया वियारभूमिं वा विहार-
भूमिं वा णिक्खमित्तए वा पविसित्तए वा, गामाणुगामं वा दूइज्जित्तए, गणाओ गणं
संकमित्तए, वासावासं वा वत्थए, जत्थेव अप्पणो आयरियं उवज्झायं पासेज्जा, बहुस्सुयं
बन्नागमं तस्सत्तिए आलोइज्जा पडिक्कमिज्जा निदिज्जा गरहिज्जा विउट्टेज्जा
विसोहेज्जा अकरणाए अब्भुट्ठिज्जा अहारिहं तवोकम्मं पायच्छित्तं पडिवज्जेज्जा,
से य सुएण पट्टविए आइयन्वे सिया, से य सुएण नो पट्टविए नो आइयन्वे सिया, से य
सुएण पट्टविज्जमाण नो आइयइ से निज्जूहियन्वे सिया ॥३०॥

परिहारकप्पट्टियस्स णं भिक्षुस्स कप्पइ आयरिय-उवज्झाएणं तद्विवसं एगगिहंसि
पिंडवायं दवावित्तए, तेण परं णो से कप्पइ असण वा पाणं वा खाइमं वा साइमं वा दाउं
वा अणुप्पदाउं वा, कप्पइ से अन्नयर वेयावडियं करित्तए, तं जहा-उट्ठावणं वा निसीयावणं
वा तुयट्ठावणं वा उच्चार पासवण-खेल-सिंघाणविगिंचणं वा विसोहणं वा करित्तए, अह पुण
एव जाणिज्जा-छिन्नावाएसु पथेसु आउरे झिंझिए पिवासिए तवस्सी दुब्बले किलंते
सुच्छिज्ज वा पवडिज्ज वा, एवं से कप्पइ असणं वा पाणं वा खाइमं वा साइमं वा दाउं
वा अणुप्पदाउ वा ॥ ३१॥

नो कप्पइ निग्गंथाण वा निग्गंथीण वा इमाओ पंच महानईओ उद्विद्वाओ गणि-
याओ वजियाओ अंतो मासस्स दुक्खुत्तो वा तिक्खुत्तो वा उत्तरित्तए वा संतरित्तए वा,
तंजहा-गगा १, जउणा २, सरऊ ३, कोसिया ४, मही ५ ॥ ३२॥

अह पुण एवं जाणिज्जा परवई कुणालाए जत्थ चक्किया एगं पायं जले किच्चा
एगं पायं थले किच्चा एव से कप्पइ अंतो मासस्स दुक्खुत्तो वा तिक्खुत्तो वा उत्तरित्तए
वा संतरित्तए वा, एवं नो चक्किया एवं णं नो कप्पइ अंतो मासस्स दुक्खुत्तो वा
तिक्खुत्तो वा उत्तरित्तए वा संतरित्तए वा ॥ ३३॥

से तणेसु वा तणपुजेसु वा पलालेसु वा पलालपुंजेसु वा अप्पडेसु अप्पणजेसु
अप्पवीएसु अप्पहरिएसु अप्पुस्सेसु अप्पुत्तिग-पणग-दगमट्टिय-मक्कङ्कगसंताणजेसु अहे
सवणमायाए नो कप्पइ निग्गंथाण वा निग्गंथीण वा तहप्पगारे उवस्सए हेमतगिम्हासु
वत्थए ॥३४॥

से तणेसु वा जाव-संताणएसु उप्पि सवणमायाए कप्पइ निग्गंथाण वा निग्गंथीण
वा तहप्पगारे उवस्सए हेमतगिम्हासु वत्थए ॥३५॥

से तणेसु वा जाव संताणएसु अहे रयणिमुक्कमउडेसु नो कप्पइ निग्गंथाण वा
निग्गंथीण वा तहप्पगारे उवस्सए वासावासं वत्थए ॥३६॥

से तणेसु वा जाव संताणएसु वा उप्पि रयणिमुक्कमउडेसु कप्पइ निग्गंथाण वा
निग्गंथीण वा तहप्पगारे उवस्सए वासावासं वत्थए ॥३७॥

॥ चउत्थो उडेसो समत्तो ॥३८॥

। पञ्चमोद्देशः ।

देवे य इत्थिरूवं विउव्वित्ता निग्गंथं पडिग्गाहिज्जा, तं च निग्गंथे साइज्जेज्जा, मेहुणपडिसेवणपत्ते आवज्जइ चाउम्मासियं परिहारट्ठाणं अणुग्घाइयं ॥१॥

देवे य पुरिसरूवं विउव्वित्ता निग्गंथं पडिग्गाहिज्जा, तं च निग्गंथी साइज्जेज्जा मेहुणपडिसेवणपत्ता आवज्जइ चाउम्मासियं अणुग्घाइयं ॥२॥

देवी य इत्थिरूवं विउव्वित्ता निग्गंथं पडिग्गाहिज्जा, तं च निग्गंथे साइज्जेज्जा, मेहुणपडिसेवणपत्ते आवज्जइ चाउम्मासियं परिहारट्ठाणं अणुग्घाइयं ॥३॥

देवी य पुरिसरूवं विउव्वित्ता निग्गंथं पडिग्गाहिज्जा, तं च निग्गंथी साइज्जेज्जा, मेहुणपडिसेवणपत्ता आवज्जइ चाउम्मासियं अणुग्घाइयं ॥४॥

भिक्षू य अहिगरणं कट्ठं तं अहिगरणं अविओसवित्ता इच्छिज्जा अन्नं गणं उवसंपज्जित्ता णं विहरित्ते, कप्पइ तस्स पचराइदियं छेयं कट्ठं परिनिव्वविय परिनिव्वविय दोच्चपि तमेव गणं पडिणिज्जाएयव्वे सिया जहा वा तस्स गणस्स पत्तिय सिया ॥५॥

भिक्षू य उग्गयवित्तिए अणत्थमियसंकप्पे संयडिए णिव्वित्तिगिच्छे असणं वा पाणं वा खाइम वा साइम वा पडिग्गाहिता आहारं आहारेमाणे अहं पच्छा जाणिज्जा-अणुग्गए छुरिए, अत्थमिए वा, जं च आसयंसि जं च पाणिसि जं च पडिग्गहे तं विगिंचमाणे वा विसोहेमाणे वा नो अइक्कमइ, तं अप्पणा भुंजमाणे अण्णेसि वा दलमाणे राइभोयणपडिसेवणपत्ते आवज्जइ चाउम्मासियं परिहारट्ठाणं अणुग्घाइयं ॥६-१॥

भिक्षू य उग्गयवित्तिए अणत्थमियसंकप्पे संयडिए विव्वित्तिगिच्छासमावन्ने असणं वा पाणं वा खाइम वा साइम वा पडिग्गाहिता आहारं आहारेमाणे जाव अन्नेसि वा दलमाणे राइभोयणपडिसेवणपत्ते आवज्जइ चाउम्मासियं परिहारट्ठाणं अणुग्घाइयं ॥७-२॥

भिक्षू य उग्गयवित्तिए अणत्थमियसंकप्पे असंयडिए निव्वित्तिगिच्छे असणं वा पाणं वा खाइम वा साइम वा पडिग्गाहिता आहारं आहारेमाणे जाव अन्नेसि वा दलमाणे राइभोयणपडिसेवणपत्ते आवज्जइ चाउम्मासियं परिहारट्ठाणं अणुग्घाइयं ॥८-२॥

से तणेसु वा तणपुजेसु वा पलालेसु वा पलालपुंजेसु वा अप्पंडेसु अप्पपाणेसु
 अप्पवीएसु अप्पहरिएसु अप्पुस्सेसु अप्पुत्तिग-पणग-दगमट्टिय-मक्कड्डगसंताणगेसु अहे
 सवणमायाए नो कप्पइ निग्गंथाण वा निग्गंथीण वा तहप्पगारे उवस्सए हेमंतगिम्हासु
 वत्थए ॥३४॥

से तणेसु वा जाव-संताणएसु उप्पि सवणमायाए कप्पइ निग्गंथाण वा निग्गंथीण
 वा तहप्पगारे उवस्सए हेमंतगिम्हासु वत्थए ॥३५॥

से तणेसु वा जाव संताणएसु अहे रयणिमुक्कमउडेसु नो कप्पइ निग्गंथाण वा
 निग्गंथीण वा तहप्पगारे उवस्सए वासावासं वत्थए ॥३६॥

से तणेसु वा जाव संताणएसु वा उप्पि रयणिमुक्कमउडेसु कप्पइ निग्गंथाण वा
 निग्गंथीण वा तहप्पगारे उवस्सए वासावासं वत्थए ॥३७॥

॥ चउत्थो उडेसो समत्तो ॥४॥

। पञ्चमोद्देशः ।

देवे य इत्थिरूवं विउज्वित्ता निगंथं पडिग्गाहिज्जा, तं च निगंथे साइज्जेज्जा, मेहुणपडिसेवणपत्ते आवज्जइ चाउम्मासियं परिहारद्वाणं अणुग्घाइयं ॥१॥

देवे य पुरिसरूवं विउज्वित्ता निगंथं पडिग्गाहिज्जा, तं च निगंथे साइज्जेज्जा मेहुणपडिसेवणपत्ता आवज्जइ चाउम्मासियं अणुग्घाइयं ॥२॥

देवी य इत्थिरूवं विउज्वित्ता निगंथं पडिग्गाहिज्जा, तं च निगंथे साइज्जेज्जा, मेहुणपडिसेवणपत्ते आवज्जइ चाउम्मासियं परिहारद्वाणं अणुग्घाइयं ॥३॥

देवी य पुरिसरूवं विउज्वित्ता निगंथं पडिग्गाहिज्जा, तं च निगंथे साइज्जेज्जा, मेहुणपडिसेवणपत्ता आवज्जइ चाउम्मासियं अणुग्घाइयं ॥४॥

मिक्खू य अहिगरणं कट्ठं तं अहिगरणं अविओसवित्ता इच्छिज्जा अन्नं गणं उवसंपज्जित्ता णं विहरित्तए, कप्पइ तस्स पचराइंदियं छेयं कट्ठं परिनिव्वविय परिनिव्वविय दोच्चपि तमेव गणं पडिणिज्जाएयन्वे सिया जहा वा तस्स गणस्स पत्तिय सिया ॥५॥

मिक्खू य उग्गयवित्तिए अणत्थमियसंकप्पे संयडिए णिव्वित्तिमिच्छे असणं वा पाणं वा खाइम वा साइम वा पडिग्गाहिता आहारं आहारेमाणे अह पच्छा जाणिज्जा-अणुग्घए खरिए, अत्थमिए वा, जं च आसयंसि जं च पाणिसि जं च पडिग्गाहे तं विगिंचमाणे वा विसोहेमाणे वा नो अइक्कमइ, तं अप्पणा भुजमाणे अण्णेसि वा दल-माणे राइभोयणपडिसेवणपत्ते आवज्जइ चाउम्मासियं परिहारद्वाणं अणुग्घाइयं ॥६-१॥

मिक्खू य उग्गयवित्तिए अणत्थमियसंकप्पे संयडिए त्रित्तिमिच्छासमावन्ने असणं वा पाणं वा खाइम वा साइम वा पडिग्गाहिता आहारं आहारेमाणे जाव अन्नेसि वा दल-माणे राइभोयणपडिसेवणपत्ते आवज्जइ चाउम्मासियं परिहारद्वाणं अणुग्घाइयं ॥७-२॥

मिक्खू य उग्गयवित्तिए अणत्थमियसंकप्पे असयडिए निव्वित्तिमिच्छे असणं वा पाणं वा खाइम वा साइम वा पडिग्गाहिता आहारं आहारेमाणे जाव अन्नेसि वा दलमाणे राइभोयणपडिसेवणपत्ते आवज्जइ चाउम्मासियं परिहारद्वाणं अ

भिक्षू य उग्गयवित्तिं अणत्थमियसंकप्पे असंथडिं वित्तिगिच्छासमावन्ने
असणं वा पाणं वा खाइमं वा साइमं वा पडिग्गाहिता आहार आहारेमाणे जाव अन्नेसिं वा
दलमाणे राइभोयणपडिसेवणपत्ते आवज्जइ चाउम्मासियं परिहारट्ठाण अणुग्घाइयं ॥९-४॥

इह खलु निग्गथस्स वा निग्गंथीए वा राओ वा वियाले वा सपाणे सभोयणे उग्गाले
आगच्छेज्जा, तं विगिंचमाणे वा विसोहेमाणे वा नो अइक्कमइ, त उग्गिलित्ता पच्चोगिल-
माणे राइभोयणपडिसेवणपत्ते आवज्जइ चाउम्मासियं परिहारट्ठाण अणुग्घाइयं ॥१०॥

निग्गंथस्स वा गाहावइकुलं पिंडवायपडियाए अणुप्पविट्ठस्स अंतो पडिग्गहंसि
पाणाणि वा वीयाणि वा २ए वा परियावज्जेज्जा तं च संचाएइ विगिंचित्तए वा विसो
हित्तए वा तं पुव्वामेव लाइय विसोहिय विसोहिय तओ संजयामेव भुजेज्ज वा पिवेज्ज
वा, तं च नो सचाएइ विगिंचित्तए वा विसोहित्तए वा त नो अप्पणा भुजिज्जा नो
अन्नेसिं दावए, एगंते बहुफासुए थंडिले पडिलेहिता पमज्जित्ता परिट्ठवेयव्वे सिया ॥११॥

निग्गंथस्स य गाहावइकुलं पिंडवायपडियाए अणुप्पविट्ठस्स अंतो पडिग्गहंसि
दगे वा दगरए वा दगफुसिए वा परियावज्जेज्जा, से य उसिणे भोयणजाए
भोत्तव्वे सिया, से य सीए भोयणजाए तं नो अप्पणा भुजिज्जा नो अन्नेसिं दावए,
एगंते बहुफासुए थंडिले परिट्ठवेयव्वे सिया ॥१२॥

निग्गंथीए राओ वा वियाले वा उच्चारं वा पासवणं वा विगिंचमाणीए वा
विसोहेमाणीए वा अन्नयरे पसुजाइए वा पक्खिजाइए वा अन्नयरं ईदियजायं परा-
मुसेज्जा, तं च निग्गंथी साइज्जेज्जा, हत्थकम्मपडिसेवणपत्ता आवज्जइ चाउम्मासियं
अणुग्घाइयं ॥१३॥

निग्गंथीए राओ वा वियाले वा उच्चारं वा पासवणं वा विगिंचमाणीए वा विसोहे-
माणीए वा अन्नयरे पसुजाइए वा पक्खिजाइए वा अन्नयरंसि सोयंसि ओगाहिज्जा, तं
च निग्गंथी साइज्जेज्जा, मेहुणपडिसेवणपत्ता आवज्जइ चाउम्मासियं अणुग्घाइयं ॥१४॥

नो कप्पइ निग्गंथीए एगाणियाए होत्तए ॥१५॥

नो कप्पइ निग्गंथीए एगाणियाए गाहावइकुलं पिंडवायपडियाए निक्खमित्तए
वा पविसित्तए वा ॥१६॥

नो कप्पइ निगंथीए एगाणियाए वहिया वियारभूर्मि वा विहारभूर्मि वा निक्ख-
मित्तए वा पविसित्तए वा ॥१७॥

नो कप्पइ निगंथीए एगाणियाए गामाणुगामं दूज्जित्तए वा वासावासं वा
वत्थए ॥१८॥

नो कप्पइ निगंथीए अवेलियाए होत्तए ॥१९॥

नो कप्पइ निगंथीए अपाइयाए होत्तए ॥२०॥

नो कप्पइ निगंथीए वोसट्ठकाइयाए होत्तए ॥२१॥

नो कप्पइ निगंथीए वहिया गामस्स वा णगरस्स वा खेडस्स वा कब्बडस्स
वा पट्टणस्स वा मडंक्कस्स वा आगरस्स वा दोणमुहस्स वा आसमस्स वा सण्णिवेसस्स
वा उइद्द वाहाओ पग्गिज्झिय पग्गिज्झिय सूराभिमुहीए एगपाइयाए ठिच्चा आयाव-
णाए आयावित्तए, कप्पइ से उवस्सयस्स अंतो वगडाए संघाडिपडिबद्धाए पलवियवा-
हियाए समतलपाइयाए ठिच्चा आयावणाए आयावित्तए ॥२२॥

नो कप्पइ निगंथीए ठाणाइयाए होत्तए ॥२३॥ नो कप्पइ निगंथीए पडिम
हाइयाए होत्तए ॥ सू० २४ ॥ नो कप्पइ निगंथीए णिसज्जियाए होत्तए ॥ सू० २५ ॥
नो कप्पइ निगंथीए उक्कुडुगासणियाए (ठाणुक्कुडियाए) होत्तए ॥ सू० २६ ॥
नो कप्पइ निगंथीए वीरासणियाए होत्तए ॥ सू० २७ ॥ नो कप्पइ निगंथीए दंडास-
णियाए होत्तए ॥ सू० २८ ॥ नो कप्पइ निगंथीए लगडासणियाए होत्तए ॥ सू० २९ ॥
नो कप्पइ निगंथीए एगपासियाए होत्तए ॥ सू० ३० ॥ नो कप्पइ निगंथीए उत्ता-
णासणियाए होत्तए ॥ सू० ३१ ॥ नो कप्पइ निगंथीए ओमंथियाए होत्तए ॥ सू० ३२ ॥
नो कप्पइ निगंथीए अंवखुज्जियाए होत्तए ॥ सू० ३३ ॥

नो कप्पइ निगंथीणं आकुंचणपट्टगं धारित्तए वा परिहरित्तए वा ॥ ३४ ॥

कप्पइ निगंथाण आकुंचणपट्टगं धारित्तए वा परिहरित्तए वा ॥ ३५ ॥

नो कप्पइ निमायीणं सावस्सयसि आसणंसि चिट्ठित्तए वा निसीइत्तए वा ॥ ३६ ॥

कप्पइ निग्गंथाणं सावस्सयंसि आसणंसि चिट्ठित्तए वा निसीइत्तए वा ॥ ३७ ॥

नो कप्पइ निग्गंथीणं सविसाणंसि पीढंसि वा फलगंसि वा चिट्ठित्तए वा निसी-
इत्तए वा ॥ ३८ ॥ कप्पइ निग्गंथाणं सविसाणंसि पीढंसि वा फलगंसि वा चिट्ठित्तए
वा निसीइत्तए वा ॥ ३९ ॥

नो कप्पइ निग्गंथीणं सवेटगं लाउयं धारित्तए वा परिहरित्तए वा ॥ ४० ॥
कप्पइ निग्गंथाणं सवेटगं लाउयं धारित्तए वा परिहरित्तए वा ॥ ४१ ॥

नो कप्पइ निग्गंथीणं सवेटियं पायकेसरियं धारित्तए वा परिहरित्तए वा ॥ ४२ ॥

कप्पइ निग्गंथाणं सवेटियं पायकेसरियं धारित्तए वा परिहरित्तए वा ॥ ४३ ॥

नो कप्पइ निग्गंथीणं दारुदंडयं पायपुंछणं धारित्तए वा परिहरित्तए वा ॥ ४४ ॥

कप्पइ निग्गंथाणं दारुदंडयं पायपुंछणं धारित्तए वा परिहरित्तए वा ॥ ४५ ॥

नो कप्पइ निग्गंथाण वा निग्गंथीण वा अन्नमन्नस्स भोयं आपिचित्तए वा आय-
मित्तए वा, नन्नत्थ गाढागाढेहिं रोगायंकेहिं ॥ ४६ ॥

नो कप्पइ निग्गंथाण वा निग्गंथीण वा परियासियं भोयणजायं जाव तयप्प
माणमेत्तं वा भूइप्पमाणमेत्तं वा तोयविदुप्पमाणमेत्तं वा आहार आहरित्तए, नन्नत्थ गाढा-
गाढेहिं रोगायंकेहिं ॥ ४७ ॥

नो कप्पइ निग्गंथाण वा निग्गंथीण वा परिवासिएण आलेवणजाएणं आलिं-
पित्तए वा विलिंपित्तए वा, नन्नत्थ गाढागाढेहिं रोगायंकेहिं ॥ ४८ ॥

नो कप्पइ निग्गंथाण वा निग्गंथीण वा परिवासिएण तेल्लेण वा घएण वा
णवणीएण वा वसाए वा गायाइ अब्भगित्तए वा मक्खित्तए वा, नन्नत्थ गाढागाढेहिं
रोगायंकेहिं ॥ ४९ ॥

नो कप्पइ निग्गंथाण वा निग्गंथीण वा परिवासिएण कक्केण वा लोद्धेण वा
पधूवणेण वा अन्नयरेण वा आलेवणजाएण गायाइ उवलित्तए वा उव्वट्ठित्तए वा,
नन्नत्थ गाढागाढेहिं रोगायंकेहिं ॥ ५० ॥

परिहारकप्पट्ठिए भिक्खु वहिया थेराण वेयावडियाए गच्छेज्जा, से य आहच्च
अइक्कमिज्जा, तं च थेरा जाणिज्जा अप्पणो आगमेणं अन्नेसिं वा अतिए सुच्चा,
तओ पच्छा तस्य अहालहूस्सए नामं ववहारे पट्टवेयन्वे सिया ॥५१॥

निगंथीए य गाहावइकुलं पिंडवायपडियाए अणुप्पविट्ठाए अन्नयरे पुलागमत्ते
पडिग्गाहिए सिया, सा य संथरिज्जा कप्पइ से तद्विवसं तेणेव भत्तट्ठेण पज्जोसवि
त्तए, नो से कप्पइ दुच्चंपि गाहावइकुलं पिंडवायपडियाए पविसित्तए, सा य नो
संथरिज्जा एवं से कप्पइ दुच्चंपि गाहावइकुलं पिंडवायपडियाए पविसित्तए ॥ ५२ ॥

॥ पचमो उद्देशो समत्तो ॥५॥

॥ पष्ठोद्देशकः ॥

नो कप्पइ णिग्गथाण वा णिग्गंथीण वा इमाइ छ अवयणाइं वदित्तए, तं जहा-
अलियवयणे, हीलियवयणे, खिसियवयणे, फरुसवयणे, गारत्थियवयणे, विउसविं वा
पुणो उदीरित्तए ॥१॥

कप्पस्स छ पत्थारा पन्नत्ता, तंजहा-पाणाइवायस्स वायं वयमाणे, मुसावा-
यस्स वायं वयमाणे, अदिन्नादाणस्स वायं वयमाणे, अविरइयावायं वयमाणे, अपुरि
सवायं वयमाणे, दासवायं वयमाणे, इच्चेते छ कप्पस्स पत्थारे पत्थारेत्ता सम्मं अपडि-
पूरेमाणे तट्ठाणपत्ते सिया ॥२॥

णिग्गथस्स य अहे पायंसि खाणू वा कंटए वा हीरण वा सक्करे वा परिया-
वज्जेज्जा तं च णिग्गंथे नो संचाएइ नीहरित्तए वा विसोदित्तए वा तं णिग्गंथी णीहर-
मणी वा विसोहेमाणी वा णाइक्कमइ ॥३॥

णिग्गंथस्स य अच्छिसि पाणे वा वीए वा रए वा परियावज्जेज्जा तं च
णिग्गंथे नो संचाएइ णीहरित्तए वा विसोदित्तए वा तं णिग्गंथी णीहरमाणी वा विसो-
हेमाणी वा णाइक्कमइ ॥४॥

णिग्गंथीए य अहे पायंसि खाणू वा कंटए वा हीरण वा सक्करए वा परिया-
वज्जेज्जा, तं च णिग्गंथी णो संचाएइ णीहरित्तए वा विसोदित्तए वा तं च णिग्गंथे
नीहरमाणे वा विसोहेमाणे वा णाइक्कमइ ॥५॥

णिग्गंथीए अच्छिसि पाणे वा वीए वा रए वा परियावज्जेज्जा तं च णिग्गंथी
णो संचाएइ णीहरित्तए वा विसोदित्तए वा तं च णिग्गंथे णीहरमाणे वा विसोहेमाणे
वा णाइक्कमइ ॥६॥

णिग्गंथे णिग्गंथि दुग्गंसि वा विसमंसि वा पन्वयसि वा पक्खलमार्णि वा पवड-
मार्णि वा गिण्हमाणे वा अवलंबमाणे वा णाइक्कमइ ॥७॥

णिग्गंथे णिग्गंथि सेयंसि वा पंकंसि वा पणगंसि वा उदगंसि वा ओकसमार्णि वा
ओवुड्डमार्णि वा गिण्हमाणे वा अवलंबमाणे वा णाइक्कमइ ॥८॥

णिग्गंथे णिग्गंथि णावं आरोहमार्णि वा ओरोहमार्णि वा गिण्हमाणे वा अवलंब-
माणे वा णाइक्कमइ ॥९॥

खित्तचित्तं निगंथि निगंथे निण्हमाणे वा अवलंवमाणे वा णाडक्कमइ ॥१०॥

एवं दित्तचित्तं० ॥११॥ जक्खाइद्व० ॥१२॥ उम्मायपत्तं० ॥१३॥ उवसग्गपत्तं
णिगंथि थिगंथे निण्हमाणे वा अवलंवमाणे वा नाडक्कमइ ॥१४॥

साहिगरण ॥१५॥ सपायच्छित्तं ॥१६॥ भत्तपाणपडियाइक्खियं ॥१७॥ अट्ट-
जायं निगंथि निगंथे निण्हमाणे वा अवलंवमाणे वा णाडक्कमइ ॥१८॥

छ कप्पस्स पलिमंथू पन्नत्ता, तं जहा-कोकुइए संजमस्स पलिमंथू १, मोहरिण
सच्चवयणस्स पलिमंथू २, तित्तिणिण एसणागोयरस्स पलिमंथू ३, चक्खुल्लोए इरिया-
वहियाए पलिमंथू ४, इच्छालोल्लुए मुत्तिमग्गस्स पलिमंथू ५, भिज्जाणियाणकरणं सिद्धि-
मग्गस्स पथिमंथू, सव्वत्थ भगवया अणियाणया पसत्था ६ ॥१९॥

छव्विहा कप्पट्ठिई पणत्ता तंजहा-सामाइयसंजयकप्पट्ठिई १, छेओवट्ठावणिय-
संजयकप्पट्ठिई २, णिव्विसमाणकप्पट्ठिई ३, णिव्विट्ठकाइयकप्पट्ठिई ४, जिणकप्पट्ठिई
५, थेरकप्पट्ठिई ६, त्ति वेमि ॥२०॥

॥ कप्पस्स छट्ठो उद्देशो समत्तो ॥६॥

